هست قرآن در زبان پهلوی

از تصنیفات حضرت محی الدین مخدومی مولانا جلال الدین رومی [illegible]

من چه گویم وصف آن عالیجناب — نیست پیغمبر ولی دارد کتاب

در مطبع منشی نول کشور حلیهٔ طبع پوشید

اطلاع [illegible] فن کی کتب کا ذخیرہ واسطے فروخت کے لیے موجود [illegible] طول ہر کتب شائق کو جیسا ہمارے [illegible] ہرسکے معاینہ وملاحظہ سے شائقان اصل حالات کتب کے معلوم فرماسکتے ہیں [illegible] اس کتاب کے تفصیل وار جو کتب مطبوعہ ہمارے ہیں اس میں کتب اخلاق وتصوف فارسی وارد و عربی وغیرہ کی درج [illegible] تاکہ جس فن کی یہ کتاب ہو اس فن کی اور بھی کتب موجودہ کارخانہ سے قدر دانوں کو آگاہی کا ذریعہ حاصل ہو۔

کتب اخلاق وتصوف فارسی

گلستان محشی خورد۔ از حضرت مصلح الدین سعدی شیرازی۔

ایضاً۔ متوسط قلم محشی۔

ایضاً۔ مع فرہنگ وجدول رنگین۔

ایضاً۔ چوب قلم جلی۔

گلستان مترجم۔ ترجمہ اردو لفظ بلفظ

شرح گلستان۔ نادر شرح از ملا محمد اکرم ملتانی۔

ایضاً مسمی بہ ریاض رضوان شرح از مولوی ریاض علی۔

ایضاً مسمی بہ خیابان۔ شارح حضرت سراج الدین علی خان آرزو

تضمین گلستان سعدی۔ مصنفہ منشی ہرگوپال تفتہ۔

گلستان حکیم قاآنی۔ بجواب گلستان حضرت سعدی اسی طرز وروش کی مصنفہ حکیم قاآنی المعروف بہ میرزا حبیب شیرازی

بہارستان جامی۔ بجواب گلستان ایضاً از ملا عبدالرحمن جامی۔

خارستان محشی۔ یکتا یک کتاب نظم ونثر میں ہم پہلوے گلستان ہر سولہ باب میں مصنفہ ملا مجدالدین خوافی۔

اسرار الاولیا۔ اسمیں بائیس فصل ہیں اور ہر فصل میں اقسام رموزات اہل اللہ کا ذکر ہے از حضرت شیخ فریدالدین شکر گنج۔

اخلاق محمدی۔ فضائل علوم وغیرہ کا ذکر ہے چالیس باب ہیں مصنفہ مولوی محمد علی یزدی۔

مصباح الہدایت۔ ترجمہ عوارف مشتمل بر ذکر مبانی واصول طریقت اہل تصوف مترجمہ حضرت محمود الکاشانی۔

مصباح التہذیب۔ باہتمام تاریخی حکایات نصائح مصنفہ شیخ کمال الدین صاحب۔

صد پند سود مند۔ نقمان حکیم مع چہار رسائل جلی قلم خوشخط۔

[illegible] رسالہ خواجہ عبداللہ انصاری

۳۔ رسالہ تحفۃ الملوک۔ ۴۔ رسالہ منہاج العارفین۔

رسالہ ہدایۃ المومنین الی السلسلۃ الصالحین نادر کتاب مصنفہ ابوالخیر مولوی معین الدین مشہدی۔

مطالب رشیدی۔ رموزات فقر وتصوف از شاہ ارجمند علی کاکوروی۔

سرور العباد۔ شرح قصیدہ بانت سعاد مصنفہ مولوی حاجی عبدالحافظ محمد نذیر۔

پند نامہ عطار۔ نصائح رموزات تصوف مصنفہ حضرت شیخ فریدالدین عطار۔

کیمیاے سعادت۔ جو جامع شریعت وحقیقت ہے مصنفہ امام محمد غزالی رحمہ اللہ۔

اخلاق جلالی محشی مصنفہ ملا جلال الدین دوانی۔

اخلاق ناصری۔ مصنفہ محقق نصیرالدین طوسی۔

اخلاق محسنی۔ درسی متداول از ملا حسین واعظ کاشفی۔

گلشن اسرار۔ رموز تصوف کا بیان مصنفہ مولوی انور علی۔

می باید شنید۔ لب لباب اندرز ونصائح حکیمانہ مصنفہ مولوی رفعت علی رفعت۔

نظم مهتمم مطبع در مطبوعه سابقه این کتاب مستطاب از زبان فیض ترجمان مهر تربیت ملک سلاطین جناب منشی نولکشور صاحب سرمطابع اکرمه الله تعالی

حمد بی حد کبریائے ذو الجلال
نور او حسن منزه از زوال

بهجو ذات انبیا و اولیا
از تجلی جلالش مجتبا

هم بقدر ظرف در مرآت شان
شد ز نور ازل لمعه عیان

و آنکه بود آئینه اش مثل شمس
پر تو کامل درو شد جلوه گر

مصطفی شد نام آن بدر الدجی
مظهر عینیت شمس الضحی

نور آل پاک و اصحاب کبار
عکس مهر از آئینه شد جلوه بار

این نمایش در مثالی هم نگر
وحدت خورشید وار اندر نظر

بل اگر چشم بصیرت منجلی ست
چشم هم آن نور لامع منجلی ست

بهر آن تا بر نظر حق از نسب
تا بیابی قرب حق جل الوهب

ای خوش آن بینش که بعد وصال او
از کمال قرب وصل اتحاد

با حق در راه ادب ثابت قدم
تو شدی من گو مگو من تو شدم

گو بدان مقصد سعی از خویش
اهل عشق او فنا چون گاه خویش

زان شده ناسخ تمام شرح آغاز عشق
تا بود پاس ادب در راه عشق

بی ادب را گو بخلوت بار نیست
جا به در دار شد در بار نیست

من غلط کردم که گفتم دار بود
مرد بان با مهر آن دلدار بود

چون محبت شعله در خرمن زند
شد قتیل خاکستر شدن دو من زند

پاک شد ز هیچ و حسن صورت نگار
سخت تر از موت باشد انتظار

قال عینا پی چو بسمل میشد
دست در دامان قاتل میزند

خلق با خود برده هم تحفه بند
تا بپیرایه جانان سر بلند

وصل باقی از فنا حاصل شود
ثواب خود کن خونبها حاصل شود

بعد ازین احسان زکلک دبیر
می سراید نغمه ما فی الضمیر

گر دم بینش محمود و معلوم
هست وصل طبع من شد عام عام

شاد سینه خاطر از بد شباب
با کتاب حسن با حسن کتاب

همدمی مردم اهل کمال
هست منظور دلم فی کل حال

بهر آن طبع مطلع کرده ام
کاملان عصر گرد آورده ام

مقصد من صحبت اهل فن ست
زین تجارت بس همین نفع من ست

همت من صرف صرف مبلغی
کار اهل کار حسبة بلغی

هر یکی با خوشدلی مشغول کار
آنچه در کار است در کار آشکار

همچو احیا السنن مطول نسخه ها
منطبع گردید با حسن صفا

رونق کار است افزون هر زمان
شاکر داورست بیرون از بیان

چیده من در حلقه تقلید نیست
حاصل تحقیق جز توحید نیست

ظاهر از دور از تجاوز مذهبی
باطنا پاک از تعصب مشربی

حق پرستان مذاهب اجمعین
محترم اند از ضمیر حق گزین

زان سبب شد با دلا بی مولوی
طبع من مشتاق طبع مثنوی

گر زیارت صورتی نامد نصیب
زین ارادت گشته ام معنی قریب

فیض صحبت نیست غیر کلام
سعی در تفحص کرد این رسم عام

گشت از تائید ذو المنن
اهتمام طبع بر وجه حسن

نسخه ها با صد تلاش آمد بهم
کانچنان چشم فلک هم دیده کم

هر قدر بود دست امکان نظر
گشته بر تصحیح احیان نظر

تا در آمد اختتام مثنوی
کان بود بعد از تمام مثنوی

سبز و هم با گل بود هر رنگ گل
در گلستان از شیمی بوی گل

کاغذ و طبع و کتابت اندرین
شد بیتا حمله نسخه اولین

و هر با سنائی لکم موفور گفت
اهل فن بر سعیکم مشکور گفت

الغرض نقشی ز من در روزگار
شد خوش خوش از مصنف یادگار

یا الهی باد مقبول کرام
حسن طبعش منزجون حسن کلام

آنچنان کامد بهندوستان ز روم
باز با ز روشن بهند اهل فهم

فهرست مثنوی
فهرست دفتر اول

فاینما تولوا فثم وجه الله

بعون الله العالم الوحید کتاب مستطاب مثنوی توحید مصداق این جمیل

گر ز معرفت آگه شوی | لفظ بگذاری سوی معنی روی

از بی کلک این حکایت مثنوی

مثنوی مولوی معنوی

هست قرآن در زبان پهلوی

از تصنیفات حضرت محی الدین مخدومی مولانا جلال الدین رومی قدس سره العزیز

من چه گویم وصف آن عالیجناب | نیست پیغمبر ولی دارد کتاب

در مطبع منشی نول کشور حلیهٔ طبع پوشید

أحمدك اللهم يا مجيب كل سائل وأصلي وأسلم على من هو لسان آيات أشرف الرسائل [illegible] عترته
المعصومين ذوي الفضائل والفواضل أما بعد فهذا كتاب أشرقت شموس تحقيقه وأزهرت في
سماء الفهوم نجوم تدقيقه قد اتخذت البلاغة فيه زخرفها وأشبه الروض من صحيفته آخرها ولما أفرط
محققه في بحار تحقيقه غايته وعلى في علاء تدقيقه نهايته طفق أن يتفهم المتفهم أسبقهم الدهر
الحائر الهائم الذي فيقول هذا كتاب مرقوم أم رحيق مختوم أو مواقع نجوم أم عقد منظوم وهذه نفحات
الأسحار أم نفحات الأشجار أم هذا نسيم الأزهار أم نسيب الأدواح فهذه نقر أم درر هذا فصل البديع أم
فصل الربيع وهذه رياض أزهار أم غياض أفكار تجري من تحتها الأنهار وقد اطردت من منبع البلاغة
أنهارها وغردت بألسن الفصاحة أطيارها وزهى وردها وعلا زهرها وراقت غصنا أنها وتساقت
نضارتهما ومالت بأدلة التوحيد خضرا أوراقها حتى توصل السالك الحريق الغريق الفاني من غير الله
الباقي بمقام يقول فيه رأيت الحبيب بعينه ورآني بعيني الله يرزقنا وإياكم ولقد أحسن كاتبه وبانيه
في تهذيب هذا التصنيف وأجاد في انطباع هذا الترصيف وعلمنا كيف يكون الإملاء وأن الفضل بيد الله
يؤتيه من يشاء واستنطقت لساني ليعرب عن حسن كتبه وترزه فاستعجم واستنقد منتجاد قلمي في هذا الميدان
فأحجم فنعم القول قول القائل الماهر كم ترك الأول للآخر هذا هو قول الذي عليه التعويل ومن ذهب
إلى غيره لم يهتد إلى سواء السبيل فإن فضائل الله ليست محصورة في قوم ولا مختصة بقوم دون قوم
وهو سمي لخليل الله الرحيم وتلك حجتنا آتيناها إبراهيم وسلام على إبراهيم ورزقه الله المقام في جنات النعيم
والوفود والعكوف إلى مجاورة سيد أوليائه والولي الكريم العلي العظيم آمين يا رب الرؤوف الحليم

[illegible] الرحمن الرحيم

بسم الله الرحمن الرحيم

[illegible] المثنوي المعنوي [illegible] اصول اصول اصول الدين في كشف اسرار الوصول واليقين [illegible]
فقه الله الاكبر [illegible] برهان الله الاظهر مثل نوره كمشكوة فيها مصباح يشرق اشراقا انور
من الاصباح [illegible] الجنان ذو العيون والاغصان منها عين تسمى عند ابناء هذا السبيل
سلسبيلا [illegible] اصحاب المقامات والكرامات خير مقاما واحسن مقيلا الابرار منه ياكلون
ويشربون والاحرار منه يفرحون ويطربون وهو كنيل مصر شراب للصابرين حسرة على آل فرعون
والكافرين كما قال يضل به كثيرا ويهدي به كثيرا انه شفاء الصدور وجلاء الاحزان كالقرآن وسعة الارزاق
وتطييب الاخلاق بايدي سفرة كرام بررة ممنوعات بان لا يمسه الا المطهرون ولا ياتيه الباطل من بين يديه
ولا من خلفه والله يرصده ويرقبه وهو خير حافظا وهو ارحم الراحمين وله القاب اخر لقبه الله تعالى
بها واقتصرنا على هذا القدر [illegible] يدل على الكثير والجرعة تدل على الغدير والحفنة تدل
على البيدر الكبير يقول العبد الضعيف المحتاج الى رحمة الله تعالى محمد بن محمد بن الحسين البلخي
تقبل الله منه اجتهدت في تطويل المنظوم المثنوي المشتمل على الغرائب والنوادر وغرر المقالات
ودرر الدلالات وطريقة الزهاد وحديقة العباد قصيرة المباني كثيرة المعاني لاستدعاء سيدي
وسندي ومعتمدي ومكان الروح من جسدي وذخيرة يومي وغدي وهو الشيخ
قدوة العارفين امام الهدى واليقين مغيث الورى امين القلوب ذوي النهى وديعة الله
بين خليقته وصفوته في بريته وصاياه لنبيه وخباياه عند صفيه مفتاح خزائن العرش
امين كنوز الفرش ابو الفضائل حسام الدين حسن بن محمد بن حسن البلخي المعروف بابن اخي
ترك ابو يزيد الوقت جنيد الزمان صديق بن الصديق رضي الله عنه وعنهم الارموي الاصل
المنتسب الى الشيخ المكرم بما قال امسيت كرديا واصبحت عربيا قدس الله روحه وارواح
اخلافه فنعم السلف ونعم الخلف له نسب القت الشمس عليه ردائها وحسب ارخت النجوم
لديه اضوائها لم يزل فناءهم قبلة الاقبال يتوجه اليها ابناء الولاة وكعبة الامال يطوف بها وفود العفاة ولا زال
كذلك ما طلع نجم وذر شارق ليكون معتصما لاولي البصائر الربانيين الروحانيين السمائيين العرشيين النوريين السكت
النظار الغيب الحضار الملوك تحت الاطمار اشرف القبائل افضل الفضائل انوار الكامل امين يا رب العالمين هذه
لا يرد فانه دعاء لاصناف البرية شامل والحمد لله وحده وصلى الله على محمد واله وعترته حسبنا الله ونعم الوكيل نعم المولى ونعم النصير

دفتر اول مثنوی مولوی معنوی

بسم الله الرحمن الرحیم

بشنو از نی چون حکایت میکند | وز جدائیها شکایت میکند
کز نیستان تا مرا ببریده اند | از نفیرم مرد و زن نالیده اند

سینه خواهم شرحه شرحه از فراق | تا بگویم شرح درد اشتیاق
هر کسی کو دور ماند از اصل خویش | باز جوید روزگار وصل خویش

من بهر جمعیتی نالان شدم | جفت خوشحالان و بدحالان شدم
هر کسی از ظن خود شد یار من | وز درون من نجست اسرار من

سر من از نالهٔ من دور نیست | لیک چشم و گوش را آن نور نیست
تن ز جان و جان ز تن مستور نیست | لیک کس را دید جان دستور نیست

آتش است این بانگ نای و نیست باد | هر که این آتش ندارد نیست باد
آتش عشق است کاندر نی فتاد | جوشش عشق است کاندر می فتاد

نی حریف هر که از یاری برید | پرده هایش پرده های ما درید
همچو نی زهری و تریاقی که دید | همچو نی دمساز و مشتاقی که دید

نی حدیث راه پر خون میکند | قصه های عشق مجنون میکند
دو دهان داریم گویا همچو نی | یک دهان پنهانست در لبهای وی

یک دهان نالان شده سوی شما | های و هوئی در فکنده در سما
لیک داند هر که او را منظر است | کاین فغان این سری هم زان سر است

دمدمهٔ این نای از دمهای اوست | های و هوی روح از هیهای اوست
محرم این هوش جز بیهوش نیست | مر زبان را مشتری جز گوش نیست

گر نبودی ناله نی را اثر | نی جهان را پر نکردی از شکر
در غم ما روزها بیگاه شد | روزها با سوزها همراه شد

روزها گر رفت گو رو باک نیست | تو بمان ای آنکه چون تو پاک نیست
هر که جز ماهی ز آبش سیر شد | هر که بی روزیست روزش دیر شد

در نیابد حال پخته هیچ خام | پس سخن کوتاه باید والسلام
باده در جوشش گدای جوش ماست | چرخ در گردش اسیر هوش ماست

باده از ما مست شد نی ما ازو | قالب از ما هست شد نی ما ازو
بر سماع راست هر تن چیر نیست | طعمهٔ هر مرغکی انجیر نیست

بند بگسل باش آزاد ای پسر | چند باشی بند سیم و بند زر
گر بریزی بحر را در کوزهٔ | چند گنجد قسمت یک روزهٔ

کوزهٔ چشم حریصان پر نشد | تا صدف قانع نشد پر در نشد
هر کرا جامه ز عشقی چاک شد | او ز حرص و عیب کلی پاک شد

شاد باش ای عشق خوش سودای ما ‌ ‌ ای طبیب جمله علتهای ما
ای دوای نخوت و ناموس ما ‌ ‌ ای تو افلاطون و جالینوس ما

جسم خاک از عشق بر افلاک شد ‌ ‌ کوه در رقص آمد و چالاک شد
عشق جان طور آمد عاشقا ‌ ‌ طور مست و خر موسی صعقا

سر پنهانست اندر زیر و بم ‌ ‌ فاش اگر گویم جهان برهم زنم
با لب دمساز خود گر جفتمی ‌ ‌ همچو نی من گفتنیها گفتمی

هر که او از همزبانی شد جدا ‌ ‌ بی‌نوا شد گرچه دارد صد نوا
چونکه گل رفت و گلستان درگذشت ‌ ‌ نشنوی زین پس ز بلبل سرگذشت

چونکه گل رفت و گلستان شد خراب ‌ ‌ بوی گل را از که جوییم از گلاب
جمله معشوقست و عاشق پرده‌ای ‌ ‌ زنده معشوقست و عاشق مرده‌ای

چون نباشد عشق را پروای او ‌ ‌ او چو مرغی ماند بی‌پر وای او
پر و بال ما کمند عشق اوست ‌ ‌ موکشانش می‌کشد تا کوی دوست

من چگونه هوش دارم پیش و پس ‌ ‌ چون نباشد نور یارم پیش و پس
نور او در یمن و یسر و تحت و فوق ‌ ‌ بر سر و بر گردنم مانند طوق

عشق خواهد کاین سخن بیرون بود ‌ ‌ آینه غماز نبود چون بود
آینه‌ت دانی چرا غماز نیست ‌ ‌ زانکه زنگار از رخش ممتاز نیست

آینه کز زنگ و آلایش جداست ‌ ‌ پر شعاع نور خورشید خداست
رو تو زنگار از رخ او پاک کن ‌ ‌ بعد از آن، آن نور را ادراک کن

این حقیقت را شنو از گوش دل ‌ ‌ تا برون آیی بکلی ز آب و گل
فهم اگر دارید جان را ره دهید ‌ ‌ بعد از آن از شوق پا در ره نهید

بشنوید ای دوستان این داستان ‌ ‌ خود حقیقت نقد حال ماست آن
نقد حال خویش را گر پی بریم ‌ ‌ هم ز دنیا هم ز عقبی برخوریم

حکایت عاشق شدن پادشاه بر کنیزک و خریدن او آن کنیزک را و بیمار شدن کنیزک و درمان بیماری او

بود شاهی در زمانی پیش ازین ‌ ‌ ملک دنیا بودش و هم ملک دین
اتفاقاً شاه روزی شد سوار ‌ ‌ با خواص خویش از بهر شکار

بهر صیدی می‌شد او بر کوه و دشت ‌ ‌ ناگهان در دام عشق او صید گشت
یک کنیزک دید شه بر شاهراه ‌ ‌ شد غلام آن کنیزک جان شاه

مرغ جانش در قفس چون می‌طپید ‌ ‌ داد مال و آن کنیزک را خرید
چون خرید او را و برخوردار شد ‌ ‌ آن کنیزک از قضا بیمار شد

آن یکی خر داشت پالانش نبود ‌ ‌ یافت پالان گرگ خر را در ربود
کوزه بودش آب می‌نامد بدست ‌ ‌ آب را چون یافت خود کوزه شکست

شه طبیبان جمع کرد از چپ و راست ‌ ‌ گفت جان هر دو در دست شماست
جان من سهلست جان جانم اوست ‌ ‌ دردمند و خسته‌ام درمانم اوست

هر که درمان کرد مر جان مرا ‌ ‌ برد گنج و در و مرجان مرا
جمله گفتندش که جانبازی کنیم ‌ ‌ فهم گرد آریم و انبازی کنیم

هر یکی از ما مسیح عالمیست ‌ ‌ هر الم را در کف ما مرهمیست
گر خدا خواهد نگفتند از بطر ‌ ‌ پس خدا بنمودشان عجز بشر

ترک استثنا مرادم قسوتیست ‌ ‌ نی همین گفتن که عارض حالتیست
ای بسا ناورده استثنا بگفت ‌ ‌ جان او با جان استثناست جفت

هر چه کردند از علاج و از دوا ‌ ‌ گشت رنج افزون و حاجت ناروا
آن کنیزک از مرض چون موی شد ‌ ‌ چشم شاه از اشک خون چون جوی شد

از قضا سرکنگبین صفرا فزود ‌ ‌ روغن بادام خشکی می‌نمود
از هلیله قبض شد اطلاق رفت ‌ ‌ آب آتش را مدد شد همچو نفت

سستی دل شد فزون و خواب کم ‌ ‌ سوزش چشم و دل پر درد و غم
شربت و ادویه و اسباب او ‌ ‌ از طبیبان ریخت یکسر آب رو

عاجز شدن طبیبان از معالجهٔ کنیزک و ظاهر شدن بر پادشاه و روی آوردن او بدرگاه پادشاه حقیقی

شه چو عجز آن طبیبان را بدید ‌ ‌ پا برهنه جانب مسجد دوید
رفت در مسجد سوی محراب شد ‌ ‌ سجده‌گاه از اشک شه پر آب شد

چون بخویش آمد ز غرقاب فنا / خوش زبان بگشاد در مدح و ثنا
کای کمینه بخششت ملک جهان / من چه گویم چون تو میدانی نهان
حال ما و این طبیبان سر بسر / پیش لطف عام تو باشد هدر
ای همیشه حاجت ما را پناه / بار دیگر ما غلط کردیم راه
لیک گفتی گرچه میدانم سرت / زود هم پیدا کنش بر ظاهرت
چون برآورد از میان جان خروش / اندر آمد بحر بخشایش بجوش
در میان گریه خوابش در ربود / دید در خواب او که پیری رو نمود
گفت ای شه مژده حاجاتت رواست / گر غریبی آیدت فردا ز ماست
چونکه آید او حکیم حاذق است / صادقش دان کو امین و صادق است
در علاجش سحر مطلق را ببین / در مزاجش قدرت حق را ببین
خفته بود آن خواب دید آگاه شد / گشته مملوک کنیزک شاه شد
چون رسید آن وعده گاه و روز شد / آفتاب از شرق اخترسوز شد
بود اندر منظره شه منتظر / تا ببیند آنچه بنمودند سر
دید شخصی کاملی پرمایهٔ / آفتابی در میان سایهٔ
میرسید از دور مانند هلال / نیست بود و هست بر شکل خیال
نیست وش باشد خیال اندر جهان / تو جهانی بر خیالی بین روان
بر خیالی صلحشان و جنگشان / بر خیالی نامشان و ننگ شان
آن خیالاتی که دام اولیاست / عکس مهرویان بستان خداست
آن خیالی را که شه در خواب دید / در رخ مهمان همی آمد پدید
نور حق ظاهر بود اندر ولی / نیک بین باشی اگر اهل دلی
آن ولی حق چو پیدا شد ز دور / از سراپایش همی میریخت نور
شه بجای حاجبان در پیش رفت / پیش آن مهمان غیب خویش رفت
ضیف غیبی را چو استقبال کرد / چون شکر گوئی که پیوست او بورد
هر دو بحری آشنا آموخته / هر دو جان بی دوختن بر دوخته
آن یکی چون تشنه و دیگر چو آب / آن یکی مخمور و آن دیگر شراب
گفت معشوقم تو بودستی نه آن / لیک کار از کار خیزد در جهان
ای مرا تو مصطفی من چون عمر / از برای خدمتت بندم کمر

در خواستن توفیق رعایت ادب و وخامت بی ادبی

از خدا جوییم توفیق ادب / بی ادب محروم ماند از لطف رب
بی ادب تنها نه خود را داشت بد / بلکه آتش در همه آفاق زد
مائده از آسمان در میرسید / بی شری و بیع و بی گفت و شنید
در میان قوم موسی چند کس / بی ادب گفتند کو سیر و عدس
منقطع شد خوان و نان از آسمان / ماند رنج زرع و بیل و داسمان
باز عیسی چون شفاعت کرد حق / خوان فرستاد و غنیمت بر طبق
مائده از آسمان شد عائده / چونکه گفت انزل علینا مائده
باز گستاخان ادب بگذاشتند / چون گدایان زله‌ها برداشتند
کرد عیسی لابه ایشان را که این / دائم است و کم نگردد از زمین
بدگمانی کردن و حرص آوری / کفر باشد نزد خوان مهتری
زان گدارویان نادیده ز آز / آن در رحمت بر ایشان شد فراز
نان و خوان از آسمان شد منقطع / بعد از آن زان خوان نشد کس منتفع
ابر بر ناید پی منع زکات / وز زنا افتد وبا اندر جهات
هرچه بر تو آید از ظلمات غم / آن ز بیباکی و گستاخیست هم
هرکه بیباکی کند در راه دوست / رهزن مردان شد و نامرد اوست
از ادب پر نور گشته است این فلک / وز ادب معصوم و پاک آمد ملک
بد ز گستاخی کسوف آفتاب / شد عزازیلی ز جرأت رد باب
هرکه گستاخی کند اندر طریق / گردد اندر وادی حیرت غریق
حال شاه و میهمان بر گو تمام / زانکه پایانی ندارد این کلام

ملاقات پادشاه با طبیب الهی که در خوابش دیده بود و بشارت بقدوم او داده شده بود

شه چو پیش میهمان خویش رفت / شاه بود و لیک بس درویش رفت

دست بگشاد و کنارانش گرفت همچو عشق اندر دل و جانش گرفت

دست و پیشانیش بوسیدن گرفت وز مقام و راه پرسیدن گرفت

پرس پرسان می‌کشیدش تا بصدر گفت گنجی یافتم اما بصبر

صبر تلخ آمد و لیکن عاقبت میوهٔ شیرین دهد پر منفعت

گفت ای نور حق و دفع حرج معنی الصبر مفتاح الفرج

ای لقای تو جواب هر سوال مشکل از تو حل شود بی قیل و قال

ترجمان هرچه ما را در دل است دستگیر هر که پایش در گل است

مرحبا یا مجتبی یا مرتضی ان تغب جاء القضا ضاق الفضا

انت مولی القوم من لا یشتهی قد ردی کلا لئن لم ینته

چون گذشت آن مجلس و خوان کرم دست او بگرفت و برد اندر حرم

بردن پادشاه طبیب غیبی را بر سر بیمار

قصهٔ رنجور و رنجوری بخواند بعد از آن در پیش رنجورش نشاند

رنگ رو و نبض و قاروره بدید هم علاماتش هم اسبابش شنید

گفت هر دارو که ایشان کرده‌اند آن عمارت نیست ویران کرده‌اند

بی‌خبر بودند از حال درون استعیذ الله مما یفترون

دید رنج و کشف شد بروی نهفت لیک پنهان کرد و با سلطان نگفت

رنجش از صفرا و از سودا نبود بوی هر هیزم پدید آید ز دود

دید از زاریش کو زار دل است تن خوش است و او گرفتار دل است

عاشقی پیداست از زاری دل نیست بیماری چو بیماری دل

علت عاشق ز علتها جداست عشق اصطرلاب اسرار خداست

عاشقی گر زین سر و گر زان سر است عاقبت ما را بدان شه رهبر است

هرچه گویم عشق را شرح و بیان چون بعشق آیم خجل باشم از آن

گرچه تفسیر زبان روشنگر است لیک عشق بی‌زبان روشن‌تر است

چون قلم اندر نوشتن می‌شتافت چون بعشق آمد قلم بر خود شکافت

چون سخن در وصف این حالت رسید هم قلم بشکست و هم کاغذ درید

عقل در شرحش چو خر در گل بخفت شرح عشق و عاشقی هم عشق گفت

آفتاب آمد دلیل آفتاب گر دلیلت باید از وی رو متاب

از وی ار سایه نشانی می‌دهد شمس هر دم نور جانی می‌دهد

سایه خواب آرد ترا همچون سمر چون برآید شمس انشق القمر

خود غریبی در جهان چون شمس نیست شمس جان باقیست کو را امس نیست

شمس در خارج اگرچه هست فرد مثل او هم می‌توان تصویر کرد

لیک آن شمسی که شد مستش اثیر نبودش در ذهن و در خارج نظیر

در تصور ذات او را گنج کو تا درآید در تصور مثل او

شمس تبریزی که نور مطلق است آفتاب است و ز انوار حق است

چون حدیث روی شمس الدین رسید شمس چارم آسمان سر در کشید

واجب آمد چونکه بردم نام او شرح کردن رمزی از انعام او

این نفس جان دامنم بر تافته است بوی پیراهان یوسف یافته است

کز برای حق صحبت سالها بازگو رمزی از آن خوش حالها

تا زمین و آسمان خندان شود عقل و روح و دیده صد چندان شود

گفتم ای دور اوفتاده از حبیب همچو بیماری که دور است از طبیب

لا تکلفنی فانی فی الفنا کلت افهامی فلا احصی ثنا

کل شیء قاله غیر المفیق ان تکلف او تصلف لا یلیق

هرچه می‌گوید موافق چون نبود چون تکلف نیک نالائق نمود

من چه گویم یک رگم هشیار نیست شرح آن یاری که او را یار نیست

خود ثنا گفتن ز من ترک ثناست کاین دلیل هستی و هستی خطاست

شرح این هجران و این خون جگر این زمان بگذار تا وقت دگر

قال اطعمنی فانی جائع فاعتجل فالوقت سیف قاطع

صوفی ابن الوقت باشد ای رفیق نیست فردا گفتن از شرط طریق

تو مگر خود مرد صوفی نیستی نقد را از نسیه خیزد نیستی

گفتمش پوشیده خوشتر سر یار خود تو در ضمن حکایت گوش دار

خوشتر آن باشد که سر دلبران ‌‌ گفته آید در حدیث دیگران
گفت مکشوف و برهنه بی غلول ‌‌ بازگو رنجم مده ای بوالفضول

پرده بردار و برهنه گو که من ‌‌ می‌نخسپم با صنم با پیرهن
گفتم ار عریان شود او در عیان ‌‌ نی تو مانی نی کنارت نی میان

آرزو می‌خواه لیک اندازه خواه ‌‌ بر نتابد کوه را یک برگ کاه
آفتابی کز وی این عالم فروخت ‌‌ اندکی گر پیش آید جمله سوخت

تا نگردد خون دل جان جهان ‌‌ لب ببند و دیده بربند این زمان
بیش ازین آشوب و خونریزی مجو ‌‌ بیش ازین از شمس تبریزی مگو

این ندارد آخر از آغاز گو ‌‌ رو تمام آن حکایت باز گو

خلوت طلبیدن طبیب از پادشاه جهت دریافت مرض کنیزک

چون حکیم از این سخن آگاه شد ‌‌ وز درون همداستان شاه شد
گفت ای شه خلوتی کن خانه را ‌‌ دور کن هم خویش و هم بیگانه را

کس ندارد گوش در دهلیزها ‌‌ تا بپرسم زین کنیزک چیزها
خانه خالی کرد شاه و شد برون ‌‌ تا بپرسد از کنیزک او فسون

خانه خالی کرد و یک دیار نه ‌‌ جز طبیب و جز همان بیمار نه
نرم نرمک گفت شهر تو کجاست ‌‌ که علاج اهل هر شهری جداست

واندران شهر از قرابت کیستت ‌‌ خویشی و پیوستگی با چیستت
دست بر نبضش نهاد و یک بیک ‌‌ باز می‌پرسید از جور فلک

چون کسی را خار در پایش خلد ‌‌ پای خود را بر سر زانو نهد
وز سر سوزن همی جوید سرش ‌‌ ور نیابد می‌کند با لب ترش

خار در پا شد چنین دشوار یاب ‌‌ خار در دل چون بود واده جواب
خار دل را گر بدیدی هر خسی ‌‌ کی غمان را دست بودی بر کسی

کس بزیر دم خر خاری نهد ‌‌ خر نداند دفع او بر می‌جهد
خر ز بهر دفع خار از سوز و درد ‌‌ جفته می‌انداخت صد جا زخم کرد

آن لگد کی دفع خار او کند ‌‌ حاذقی باید که بر مرکز تند
بر جهد و آن خار محکم‌تر کند ‌‌ عاقلی باید که خاری بر کند

آن حکیم خارچین استاد بود ‌‌ دست می‌زد جا بجا می‌آزمود
زان کنیزک بر طریق داستان ‌‌ باز می‌پرسید حال دوستان

با حکیم او رازها می‌گفت فاش ‌‌ از مقام و خواجگان و شهرتاش
سوی قصه گفتنش می‌داد گوش ‌‌ سوی نبض و جستنش می‌داشت هوش

تا که نبض از نام کی گردد جهان ‌‌ او بود مقصود جانش در جهان
دوستان شهر خود را برشمرد ‌‌ بعد ازان شهر دگر را نام برد

گفت چون بیرون شدم از شهر خویش ‌‌ در کدامین شهر بودستی تو بیش
نام شهری گفت زان هم درگذشت ‌‌ رنگ روی و نبض او دیگر نگشت

خواجگان و شهرها را یک بیک ‌‌ باز گفت از جای و از نان و نمک
شهر شهر و خانه خانه قصه کرد ‌‌ نی رگش جنبید و نی رخ گشت زرد

نبض او بر حال خود بد بی گزند ‌‌ تا بپرسید از سمرقند چو قند
آه سردی برکشید آن ماهروی ‌‌ آبش از چشمش روان شد همچو جوی

گفت جا بازرگانم آورید ‌‌ خواجهٔ زرگر در آن شهرم خرید
در بر خود داشت شش ماه و فروخت ‌‌ چون بگفت این آتش غم برفروخت

[illegible] ‌‌ کز سمرقندی زرگر فرد شد
چون ز رنجور آن حکیم این راز یافت ‌‌ اصل آن درد و بلا را باز یافت

گفت کوی او کدام است در گذر ‌‌ او سر پل گفت و کوی غاتفر
گفت آنگه آن حکیم با صواب ‌‌ آن کنیزک را که رستی از عذاب

گفت دانستم که رنجت چیست زود ‌‌ در خلاصت سحرها خواهم نمود
شاد باش و فارغ و ایمن که من ‌‌ آن کنم با تو که باران با چمن

من غم تو می‌خورم تو غم مخور ‌‌ بر تو من مشفق‌ترم از صد پدر
هان و هان این راز را با کس مگو ‌‌ گرچه شاه از تو کند بس جستجو

چونکه اسرارت نهان در دل شود ‌‌ آن مرادت زودتر حاصل شود
گفت پیغمبر هر آنکو سر نهفت ‌‌ زود گردد با مراد خویش جفت

دانه چون اندر زمین پنهان شود / بعد از آن سرسبزی بستان شود
زر و نقره گر نبودندی نهان / پرورش کی یافتندی زیر کان
وعده‌ها و لطفهای آن حکیم / کرد آن رنجور را ایمن ز بیم
وعده‌ها باشد حقیقی دلپذیر / وعده‌ها باشد مجازی تاسه‌گیر
وعدهٔ اهل کرم گنج روان / وعدهٔ نااهل شد رنج روان
وعده را باید وفا کردن تمام / ور نخواهی کرد باشی سرد و خام

دریافتن آن طبیب الهی رنج کنیزک را و بشاه نمودن

آن حکیم مهربان چون راز یافت / صورت رنج کنیزک باز یافت
بعد از آن برخاست عزم شاه کرد / شاه را زان شمهٔ آگاه کرد
شاه گفت اکنون بگو تدبیر چیست / در چنین غم موجب تأخیر چیست
گفت تدبیر آن بود کان مرد را / حاضر آریم از پی این درد را
قاصدی باید که اخبارش کند / طالب این فضل و ایثارش کند
مرد زرگر را بخوان زان شهر دور / با زر و خلعت بده او را غرور
چون ببیند سیم و زر آن بینوا / بهر زر گردد ز خان و مان جدا
زر خرد را واله و شیدا کند / خاصه مفلس را که خوش رسوا کند
زر اگرچه عقل می‌آرد ولیک / مرد عاقل باید از نیک نیک

فرستادن پادشاه رسولان بسمرقند در طلب آن زرگر

چونکه سلطان از حکیم آن را شنید / پند او را از دل و از جان گزید
گفت فرمان ترا فرمان کنم / هرچه گوئی آنچنان آن کنم
پس فرستاد آن طرف یک دو رسول / حاذقان و کافیان بس عدول
تا سمرقند آمدند آن دو امیر / پیش آن زرگر ز شاهنشه بشیر
کای لطیف استاد کامل معرفت / فاش اندر شهرها از تو صفت
نک فلان شه از برای زرگری / اختیارت کرد زیرا مهتری
اینک این خلعت بگیر و زر و سیم / چون بیائی خاص باشی و ندیم
مرد مال و خلعت بسیار دید / غره شد از شهر و فرزندان برید
اندر آمد شادمان در راه مرد / بیخبر کان شاه قصد جانش کرد
اسپ تازی بر نشست و شاد تاخت / خونبهای خویش را خلعت شناخت
ای شده اندر سفر با صد رضا / خود بپای خویش تا سوء القضا
در خیالش ملک و عز و سروری / گفت عزرائیل رو آری بری
چون رسید از راه آن مرد غریب / اندر آوردش به پیش شه طبیب
پیش شاهنشاه بردش خوش بناز / تا بسوزد بر سر شمع طراز
شاه دید او را بسی تعظیم کرد / مخزن زر را بدو تسلیم کرد
پس بفرمودش که بر سازد ز زر / از سوار و طوق و خلخال و کمر
هم ز انواع اوانی بی عدد / کانچنان در بزم شاهنشه سزد
زر گرفت آن مرد و مشغول کار / بیخبر از حالت این کار زار
پس حکیمش گفت کای سلطان مه / آن کنیزک را بدین خواجه بده
تا کنیزک در وصالش خوش شود / آب وصلش دفع این آتش شود
شه بدو بخشید آن مه روی را / جفت کرد آن هر دو صحبت جوی را
مدت شش ماه می‌راندند کام / تا بصحت آمد آن دختر تمام
بعد از آن از بهر او شربت بساخت / تا بخورد و پیش دختر می‌گداخت
چونکه زشت و ناخوش و رخ زرد شد / اندک اندک در دل او سرد شد
عشقهائی کز پی رنگی بود / عشق نبود عاقبت ننگی بود
کاشکی آن ننگ بودی یکسری / تا نرفتی بر وی آن بد داوری
خون دوید از چشم همچون جوی او / دشمن جان وی آمد روی او
دشمن طاوس آمد پر او / ای بسا شه را بکشته فر او
گفت من آن آهوم کز ناف من / ریخت آن صیاد خون صاف من
ای من آن روباه صحرا کز کمین / سر بریدندم برای پوستین
ای من آن پیلی که زخم پیلبان / ریخت خونم از برای استخوان
آنکه کشتستم پی مادون من / می‌نداند که نخسپد خون من
بر منست امروز و فردا بروی است / خون چون من کس چنین ضایع کی است

حس دنیا نردبان این جهان　　حس دینی نردبان آسمان

صحت این حس بجویید از طبیب　　صحت آن حس بجویید از حبیب

صحت این حس ز معموری تن　　صحت آن حس ز تخریب بدن

شاه جان مر جسم را ویران کند　　بعد ویرانیش آبادان کند

ای خنک جانی که بهر عشق و حال　　بذل کرد او خانمان و ملک و مال

کرد ویران خانه بهر گنج زر　　وز همان گنجش کند معمورتر

آب را ببرید و جو را پاک کرد　　بعد از آن در جو روان کرد آب خورد

پوست را بشکافت پیکان را کشید　　پوست تازه بعد از آنش بر دمید

قلعه ویران کرد و از کافر ستد　　بعد از آن بر ساختش صد برج و سد

کار بیچون را که کیفیت نهد　　اینکه گفتم هم ضرورت میدهد

گه چنین بنماید و گه ضد این　　جز که حیرانی نباشد کار دین

نی چنان حیران که پشتش سوی اوست　　بل چنین حیران و غرق و مست دوست

آن یکی را روی او شد سوی دوست　　وین یکی را روی او خود روی اوست

روی هر یک می‌نگر میدار پاس　　بو که گردی تو ز خدمت روشناس

چون بسی ابلیس آدم روی هست　　پس بهر دستی نشاید داد دست

زانکه صیاد آورد بانگ صفیر　　تا فریبد مرغ را آن مرغ گیر

بشنود آن مرغ بانگ جنس خویش　　از هوا آید بیابد دام و نیش

حرف درویشان بدزدد مرد دون　　تا بخواند بر سلیمی زان فسون

کار مردان روشنی و گرمی است　　کار دونان حیله و بی‌شرمی است

شیر پشمین از برای کد کنند　　بو مسیلم را لقب احمد کنند

بو مسیلم را لقب کذاب ماند　　مر محمد را اولو الالباب ماند

آن شراب حق ختامش مشک ناب　　باده را ختمش بود گند و عذاب

داستان پادشاه جهودان که نصرانیان را می‌کشت بهر تعصب ملت خود و حکایت آن استاد و شاگرد

بود شاهی در جهودان ظلم ساز　　دشمن عیسی و نصرانی گداز

شاه احول کرد در راه خدا　　آن دو دمساز خدایی را جدا

گفت استاد احولی را کاندر آ　　رو برون آر از وثاق آن شیشه را

چون درون خانه احول رفت زود　　شیشه پیش چشم او دو می‌نمود

گفت احول زان دو شیشه تا کدام　　پیش تو آرم بکن شرح تمام

گفت استاد آن دو شیشه نیست رو　　احولی بگذار و افزون بین مشو

گفت ای استا مرا طعنه مزن　　گفت استا زان دو یک را بر شکن

چون یکی بشکست هر دو شد ز چشم　　مرد احول گردد از میلان و خشم

شیشه یک بود و بچشمش دو نمود　　چون شکست او شیشه را دیگر نبود

خشم و شهوت مرد را احول کند　　ز استقامت روح را مبدل کند

چون غرض آمد هنر پوشیده شد　　صد حجاب از دل بسوی دیده شد

چون دهد قاضی بدل رشوت قرار　　کی شناسد ظالم از مظلوم زار

شاه از حقد جهودانه چنان　　گشت احول کالامان یا رب امان

صد هزاران مؤمن مظلوم کشت　　که پناهم دین موسی را و پشت

او وزیری داشت رهزن عشوه ده　　کو بر آب از مکر بربستی گره

[illegible] وزیر پادشاه را و مکر او در نقل ترسایان

گفت ترسایان پناه جان کنند　　دین خود را از ملک پنهان کنند

با ملک گفت ای شه اسرار جو　　کم کش ایشان را و دست از خون بشو

کم کش ایشان را که کشتن سود نیست　　دین ندارد بوی مشک و عود نیست

سر پنهانست اندر صد غلاف　　ظاهرش با تست و باطن بر خلاف

شاه گفتش پس بگو تدبیر چیست　　چارهٔ آن مکر و آن تزویر چیست

تا نماند در جهان نصرانیی　　نی هویدا دین و نی پنهانیی

گفت ای شه گوش و دستم را ببر　　بینیم بشکاف و لب در حکم مر

بعد از آن در زیر دار آور مرا　　تا بخواهد یک شفاعتگر مرا

بر منادی گاه کن این کار تو　　بر سر راهی که باشد چار سو

تلبیس انگیختن وزیر با نصاری و مکر او

انگهم از خود بران تا شهر دور / تا در اندازم در ایشان صد فتور
چون شوند آن قوم از من دین پذیر / کار ایشان سربسر شد بریده گیر

در میان شان فتنه و شور افکنم / کاسمانان خیره شوند اندر غم
آنچه خواهم کرد با نصرانیان / آن نمی‌آید کنون اندر بیان

چون شمارندم امین رازدان / دام دیگرگون نهم در پیش شان
زین حیل بفریبم ایشان را همه / وانمایم ایشان انگهم صد دمه

تا ببست خویش خون خویشتن / بر زمین ریزند کوته شد سخن
پس بگویم من به سر نصرانیم / ای خدای رازدان می‌دانیم

شاه واقف گشت از ایمان من / وز تعصب کرد قصد جان من
خواستم تا دین ز شه پنهان کنم / آنچه دین اوست ظاهر آن کنم

شاه بویی برد از اسرار من / متهم شد پیش شه گفتار من
گفت گفت تو چو در نانست سوزن / از دل من تا دل تو روزنست

من از آن روزن بدیدم حال تو / حال دیدم کی نیوشم قال تو
گر نبودی جان عیسی چاره‌ام / او جهودانه بکردی پاره‌ام

بهر عیسی جان سپارم سر دهم / صد هزاران منتش بر جان نهم
جان دریغم نیست از عیسی ولیک / واقفم بر علم دینش نیک نیک

حیف می‌آید مرا کان دین پاک / در میان جاهلان گردد هلاک
شکر یزدان را و عیسی را که ما / گشته‌ایم آن دین حق را رهنما

وز جهود و از جهودان رسته‌ایم / تا به زناری میان را بسته‌ایم
دور دور عیسی است ای مردمان / بشنوید اسرار کیش او به جان

چون شمارندم امین و مقتدا / سر نهندم جمله چون بند آشنا
چون وزیران مکر را بنشسته شمرد / از دلش [illegible]

کرد با وی شاه آن کاری که گفت / خلق حیران مانده زان راز نهفت
کرد رسوایش میان انجمن / تا که واقف شد ز [illegible]

راند او را جانب نصرانیان / کرد در دعوت شروع او بعد از آن
چون چنان دیدند ترسا آن [illegible] / فاش شد اندر رهم او [illegible]

حال عالم این چنین است ای پسر

جمع آمدن نصاری با وزیر و راز گفتن او با ایشان

از پس می‌خیزد [illegible]

صد هزاران مرد ترسا سوی او / اندک اندک جمع شد در کوی او
او بیان می‌کرد با ایشان به راز / سر انگلیون و زنار و [illegible]

او بیان می‌کرد با ایشان فصیح / دائما ز اقوال و افعال مسیح
او بظاهر واعظ احکام بود / لیک در باطن صفیر و دام بود

بهر این بعضی صحابه از رسول / ملتمس بودند مکر نفس غول
کو چه آمیزد ز اغراض نهان / در عبادتها و در اخلاص جان

فضل طاعت را نجستندی ازو / عیب باطن را بجستندی که کو
مو بمو و ذره ذره مکر نفس / می‌شناسیدند چون گل از کرفس

گفت زان فضلی خلیفه با حسن / تا بدان شد وعظ و تذکیرش حسن
موشکافان صحابه هم در آن / خیره گشتندی در آن وعظ و بیان

دل بدو دادند ترسایان تمام / خود چه باشد قوت تقلید عام
در درون سینه مهرش کاشتند / نایب عیسیش می‌پنداشتند

او بسر دجال یک چشم لعین / ای خدا فریاد رس نعم المعین
صد هزاران دام و دانه‌ست ای خدا / ما چو مرغان حریص [illegible]

دمبدم ما بسته دام نویم / هر یکی گر باز و سیمرغی شویم
می‌رهانی هر دمی ما را و باز / سوی دامی می‌رویم [illegible]

ما درین انبار گندم می‌کنیم / گندم جمع آمده گم می‌کنیم
می‌نیندیشیم آخر ما به هوش / کین خلل در گندمست از مکر موش

موش تا انبار ما حفره زده‌ست / وز فنش انبار ما ویران شده‌ست
اول ای جان دفع شر موش کن / وانگه اندر جمع گندم کوش کن

بشنو از اخبار آن صدر صدور / لا صلوة تم الا بالحضور
گر نه موشی دزد در انبار ماست / گندم اعمال چل ساله کجاست

ریزه ریزه صدق هر روزه چرا / جمع می‌ناید درین انبار ما
بس ستاره آتش از آهن جهید / وین دل سوزیده پذرفت و کشید
لیک در ظلمت یکی دزدی نهان / می‌نهد انگشت بر استارگان
می‌کشد استارگان را یک بیک / تا که نفروزد چراغی بر فلک
چون عنایاتت شود با ما مقیم / کی بود بیمی از آن دزد لئیم
گر هزاران دام باشد هر قدم / چون تو با مایی نباشد هیچ غم
هر شبی از دام تن ارواح را / می‌رهانی می‌کنی الواح را
می‌رهند ارواح هر شب زین قفس / فارغان نی حاکم و محکوم کس
شب ز زندان بی‌خبر زندانیان / شب ز دولت بی‌خبر سلطانیان
نی غم و اندیشهٔ سود و زیان / نی خیال این فلان و آن فلان
حال عارف این بود بی‌خواب هم / گفت ایزد هم رقود زین مرم
خفته از احوال دنیا روز و شب / چون قلم در پنجهٔ تقلیب رب
آنکه او پنجه نبیند در رقم / فعل پندارد بجنبش از قلم

تمثیل مرد عارف و تفسیر الله یتوفی الانفس حین موتها

شمهٔ زین حال عارف وا نمود / خلق را هم خواب حسی در ربود
رفته در صحرای بیچون جانشان / روحشان آسوده و ابدانشان
تا که روز آخر چو باز این سپهر / هندوی شب را به تیغ افگند مهر
میل هر جانی بسوی تن بود / هر تنی از روح آبستن بود
از صفیری باز دام اندر کشی / جمله را در دام و در داور کشی
چونکه نور صبحدم سر بر زند / کرکس زرین گردون پر زند
فالق الاصباح اسرافیل‌وار / جمله را در صورت آرد زان دیار
روحهای منبسط را تن کند / هر تنی را باز آبستن کند
اسب جانها را کند عاری ز زین / سر النوم اخ الموت است این
لیک بهر آنکه روز آید باز / برنهد بر پایشان بند دراز
تا که روزش واکشد زان مرغزار / وز چراگاه آردش در زیر بار
کاش چون اصحاب کهف این روح را / حفظ کردی یا چو کشتی نوح را
تا ازین طوفان بیداری و هوش / وا رهیدی این ضمیر و چشم و گوش
ای بسا اصحاب کهف اندر جهان / پهلوی تو پیش تو هست این زمان
یار با تو یار با تو در سرود / مهر بر چشم است و بر گوشت چه سود
[illegible] / ختم حق بر چشمها و گوشها
گفت لیلی را خلیفه کان توی / کز تو مجنون شد پریشان و غوی

[illegible] جواب [illegible] او را

از دگر خوبان تو افزون نیستی / گفت خامش چون تو مجنون نیستی
دیدهٔ مجنون اگر بودی ترا / هر دو عالم بیخطر بودی ترا
با خودی تو لیک مجنون بیخود است / در طریق عشق بیداری بد است
هر که بیدار است او در خواب‌تر / هست بیداریش از خوابش بتر
[illegible] / [illegible]
چون بحق بیدار نبود جان ما / هست بیداری چو دربندان ما
جان همه روز از لگدکوب خیال / وز زیان و سود وز خوف زوال
نی صفا می‌ماندش نی لطف و فر / نی بسوی آسمان راه سفر
خفته آن باشد که او از هر خیال / دارد امید و کند با او مقال
[illegible] / آن خیالش گردد او را صید [illegible]
دیو را چون حور بیند او بخواب / پس ز شهوت ریزد او با دیو آب
[illegible] / او بخویش آمد خیال از وی گریخت
ضعف سر بیند از آن و تن پلید / آه از آن نقش پدید ناپدید
مرغ بر بالا پران و سایه‌اش / می‌دود بر خاک پران مرغ‌وش
ابلهی صیاد آن سایه شود / می‌دود چندان که بی‌مایه شود
بیخبر کان عکس آن مرغ هواست / بیخبر که اصل آن سایه کجاست
تیر اندازد بسوی سایه او / ترکشش خالی شود در جست‌وجو
ترکش عمرش تهی شد عمر رفت / از دویدن در شکار سایه تفت

سایهٔ یزدان چو باشد دایه‌اش | وا رهاند از خیال و سایه‌اش
سایهٔ یزدان بود بندهٔ خدا | مردهٔ این عالم و زندهٔ خدا

دامن او گیر زوتر بی‌گمان | تا رهی در دامن آخر زمان

در تحریص متابعت ولی مرشد

کیف مد الظل نقش اولیاست | کو دلیل نور خورشید خداست
اندرین وادی مرو بی این دلیل | لا احب الآفلین گو چون خلیل

رو ز سایه آفتابی را بیاب | دامن شه شمس تبریزی بتاب
ره ندانی جانب این سور و عرس | از ضیاء الحق حسام الدین بپرس

ور حسد گیرد ترا در ره گلو | در حسد ابلیس را باشد غلو
کو ز آدم ننگ دارد از حسد | با سعادت جنگ دارد از حسد

عقبه‌ای زین صعب‌تر در راه نیست | ای خنک آن کش حسد همراه نیست
این جسد خانهٔ حسد آمد بدان | کز حسد آلوده گردد خاندان

خانمانها از حسد گردد خراب | باز شاهی از حسد گردد خراب
گر جسد خانهٔ حسد باشد ولیک | آن جسد را پاک کرد الله نیک

یافت پاکی از جناب کبریا | جسم پیر از کبر و پیر حقد و ریا
طهرا بیتی بیان پاکی است | گنج نور است ار طلسمش خاکی است

چون کنی با بی‌حسد مکر و حسد | زان حسد دل را سیاهی‌ها رسد
خاک شو مردان حق را زیر پا | خاک بر سر کن حسد را همچو ما

در بیان حسد کردن وزیر جهود

آن وزیرک از حسد بودش نژاد | تا بباطل گوش و بینی باد داد
بر امید آنکه از نیش حسد | زهر او در جان مسکینان رسد
هر کسی کو از حسد بینی کند | خویش را بی‌گوش و بی‌بینی کند

بینی آن باشد که او بویی برد | بوی او را جانب کویی برد
هر که بویش نیست بی‌بینی بود | بوی آن بوی است کان دینی بود

چونکه بویی برد و شکر آن نکرد | کفر نعمت آمد و بینیش خورد
شکر کن مر شاکران را بنده باش | پیش ایشان مرده شو پاینده باش

چون وزیر از رهزنی مایه مساز | [illegible]

فهم کردن حاذقان [illegible]

ناصح دین گشته آن کافر وزیر | کرده او از مکر در لوزینه [illegible]
[illegible] | [illegible] تلخی جفت او

نکته‌ها می‌گفت او آمیخته | در جلاب قند زهری ریخته
[illegible] | [illegible] و زهر او

ور چه باشد شست گفتش زشت دان | هر چه گوید مرده آن را نیست جان
گفت [illegible] | پاره‌ای از [illegible] زبان بود

زان معانی [illegible] نقش جاها | [illegible]
[illegible] | [illegible]

مایهٔ پیش [illegible] | تا نماند [illegible]
[illegible] | [illegible] گفت جان را سست شو

ظاهر نقره گر اسپیدست و نو | دست و جامه می‌سیه گردد ازو
آتش ار چه سرخ‌رویست از شرر | تو ز فعل او سیه‌کاری نگر

برق اگر چه نور آید در نظر | لیک هست از خاصیت دزد بصر
هر که جز آگاه و صاحب ذوق بود | گفت او در گردن او طوق بود

مدت شش سال در هجران شاه | شد وزیر اتباع عیسی را پناه
دین و دل را کل بدو بسپرد خلق | پیش امر و حکم او می‌مرد خلق

پیغام شاه پنهان با وزیر پر تزویر

در میان شاه و او پیغامها | شاه را پنهان بدو آرامها

آخر الامر از برای آن مراد | تا دهد چون خاک ایشان را بباد
[illegible] | [illegible]

زانتظارم دیده و دل بر رهست | زین غمم آزاد کن گر وقت هست
[illegible] | [illegible]

[illegible]

[illegible] حکمت کند [illegible] کند
هر چه [illegible] کند تا [illegible] ما را جان کند
آن گمان [illegible] را سازد یقین مهرها رویاند از اسباب کین
پرورد در آتش ابراهیم را ایمنی روح سازد بیم را
از سبب سازیش من سوداییم وز سبب سوزیش سوفسطاییم
در سبب سازیش سرگردان شدم در سبب سوزیش هم حیران شدم
چون [illegible] به اعتقاد دین عیسی را بدل کرد و فساد

مکر کردن وزیر در خلوت نشستن و شور افکندن در قوم

مکر دیگر آن وزیر از خود ببست وعظ را بگذاشت و در خلوت نشست
در مریدان در فکند از شوق سوز بود در خلوت چهل پنجاه روز
خلق دیوانه شدند از شوق او از فراق حال و قال و ذوق او
لابه و زاری همی کردند و او از ریاضت گشته در خلوت دوتو
گفته ایشان نیست ما را بی تو نور بی عصاکش چون بود احوال کور
از سر اکرام و از بهر خدا بیش ازین ما را مدار از خود جدا
ما چو طفلانیم و ما را دایه تو بر سر ما گستران آن سایه تو
گفت جانم از محبان دور نیست لیک بیرون آمدن دستور نیست
آن امیران در شفاعت آمدند وان مریدان در ضراعت آمدند
کاین چه بدبختیست ما را ای کریم از دل و دین مانده ما بی تو یتیم
تو بهانه می‌کنی و ما ز درد می‌زنیم از سوز دل دمهای سرد
ما به گفتار خوشت خو کرده‌ایم ما ز شیر حکمت تو خورده‌ایم
الله الله این جفا با ما مکن لطف کن امروز را فردا مکن
می‌دهد دل مر ترا کین بیدلان بی تو گردند آخر از بی‌حاصلان
جمله در خشکی چو ماهی می‌طپند آب را بگشا ز جو بردار بند
ای که چون تو در زمانه نیست کس الله الله خلق را فریاد رس

دفع کردن وزیر مریدان و اتباع خود را

گفت هان ای سخرگان گفتگو وعظ و گفتار زبان و گوش جو
پنبه اندر گوش حس دون کنید بند حس از چشم خود بیرون کنید
پنبهٔ آن گوش سر گوش سرست تا نگردد این کر آن باطن کرست
بی حس و بی گوش و بی فکرت شوید تا خطاب ارجعی را بشنوید
تا به گفتگوی بیداری دری تو ز گفت خواب بویی کی بری
سیر بیرونیست قول و فعل ما سیر باطن هست بالای سما
حس خشکی دید کز خشکی بزاد موسی جان پای در دریا نهاد
سیر جسم خشک بر خشکی فتاد سیر جان پا در دل دریا نهاد
چونکه عمر اندر ره خشکی گذشت گاه کوه و گاه صحرا گاه دشت
آب حیوان از کجا خواهی تو یافت موج دریا را کجا خواهی شکافت
موج خاکی فهم و وهم و فکر ماست موج آبی صحو و سکرست و فناست
تا درین سکری از آن سکری تو دور تا ازین مستی از آن جامی تو کور
گفتگوی ظاهر آمد چون غبار مدتی خاموش کن هین هوش دار

مکرر کردن مریدان که خلوت را بشکن

جمله گفتند ای حکیم رخنه جو این فریب و این جفا با ما مگو
چون پذیرفتی تو ما را ز ابتدا در رحمت کن همچنین تا انتها
ضعف و عجز و فقر ما دانسته درد ما را هم دوا دانسته
چار پا را قدر طاقت بار نه بر ضعیفان قدر قوت کار نه
دانهٔ هر مرغ اندازهٔ ویست طعمهٔ هر مرغ انجیری کیست
طفل را گر نان دهی بر جای شیر طفل مسکین را از آن نان مرده گیر
چونکه دندانها برآرد بعد از آن هم بخود گردد دلش جویای نان
مرغ پر نارسته چون پران شود لقمهٔ هر گربهٔ دران شود
چون برآرد پر بپرد او بخود بی تکلف بی صفیر نیک و بد
دیو را نطق تو خامش می‌کند گوش ما را گفت تو هش می‌کند
گوش ما هوشست چون گویا تویی خشک ما بحرست چون دریا تویی

با تو ما را خاک بهتر از فلک ای سماک از تو منور تا سمک
بی تو ما را بر فلک تاریکی است با تو ای ماه این زمین تاری کی است
با مه روی تو شب تاریکی است روشنائی نور تو تاریکی است
با تو بر خاک از فلک سر بر زدیم با سما مائی تو چون قائم نیست
صورت رفعت بود افلاک را معنی رفعت روان پاک را
صورت رفعت برای جسمهاست جسمها در پیش معنی اسمهاست
الله الله یک نظر بر ما فکن لا تقنطوا فقد طال الحزن
گفت حجتهای خود کوته کنید پند را در جان و در دل ره کنید

جواب گفتن وزیر که خلوت را نمی‌شکنم

گر امینم متهم نبود امین گر بگویم آسمان را من زمین
گر کمالم با کمال انکار چیست ور نیم این زحمت و آزار چیست
من نخواهم شد ازین خلوت برون زانکه مشغولم به احوال درون

اعتراض کردن مریدان از خلوت وزیر بار دیگر

جمله گفتند ای وزیر انکار نیست گفت ما چون گفتن اغیار نیست
اشک دیده‌ست از فراق تو دوان آه آه است از میان جان روان
طفل با دایه نه استیزد ولیک گرید او گرچه نه بد داند نه نیک
ما چو چنگیم و تو زخمه می‌زنی زاری از ما نی تو زاری می‌کنی
ما چو ناییم و نوا در ما ز تست ما چو کوهیم و صدا در ما ز تست
ما چو شطرنجیم اندر برد و مات برد و مات ما ز تست ای خوش صفات
ما که باشیم ای تو ما را جان جان تا که ما باشیم با تو در میان
ما عدمهاییم و هستیهای ما تو وجود مطلقی فانی نما
ما همه شیران ولی شیر علم حمله‌مان از باد باشد دم بدم
حمله‌مان پیدا و ناپیداست باد آنکه ناپیداست هرگز کم مباد
باد ما و بود ما از داد تست هستی ما جمله از ایجاد تست
لذت هستی نمودی نیست را عاشق خود کرده بودی نیست را
لذت انعام خود را وا مگیر نقل و باده و جام خود را وا مگیر
ور بگیری کیست جست و جو کند نقش با نقاش چون نیرو کند
منگر اندر ما مکن در ما نظر اندر اکرام و سخای خود نگر
ما نبودیم و تقاضامان نبود لطف تو ناگفتهٔ ما می‌شنود
نقش باشد پیش نقاش و قلم عاجز و بسته چو کودک در شکم
پیش قدرت خلق جمله بارگه عاجزان چون پیش سوزن کارگه
گاه نقش دیو و گه آدم کند گاه نقش شادی و گه غم کند
دست نی تا دست جنباند به دفع نطق نی تا دم زند از ضر و نفع
تو ز قرآن باز خوان تفسیر بیت گفت ایزد ما رمیت اذ رمیت
گر بپرانیم تیر آن نی ز ماست ما کمان و تیر اندازش خداست
این نه جبر این معنی جباری است ذکر جباری برای زاری است
زاری ما شد دلیل اضطرار خجلت ما شد دلیل اختیار
گر نبودی اختیار این شرم چیست وین دریغ و خجلت و آزرم چیست
زجر استادان و شاگردان چراست خاطر از تدبیرها گردان چراست
ور تو گویی غافل است از جبر او ماه حق پنهان شد اندر ابر او
هست این را خوش جواب ار بشنوی بگذری از کفر و در دین بگروی
حسرت و زاری گه بیماری است وقت بیماری همه بیداری است
آن زمان که می‌شوی بیمار تو می‌کنی از جرم استغفار تو
می‌نماید بر تو زشتی گنه می‌کنی نیت که باز آیم به ره
عهد و پیمان می‌کنی که بعد ازین جز که طاعت نبودم کار گزین
پس یقین گشت این که بیماری ترا می‌ببخشد هوش و بیداری ترا
پس بدان این اصل را ای اصل‌جو هر که را دردست او بردست بو
هر که او بیدارتر پر دردتر هر که او آگاه‌تر رخ زردتر
گر ز جبرش آگهی زاریت کو جنبش زنجیر جباریت کو
بسته در زنجیر چون شادی کند کی اسیر حبس آزادی کند

[illegible] می‌کنند / [illegible] پادشاهی می‌کنند
[illegible] / پس تو سر [illegible] نشستند تا
پس تو سرتیزی مکن با عاجزان / [illegible] طبع و خوی عاجزان
چون تو جبر او نمی‌بینی مگو / ور همی بینی نشان دید کو
در هر آن کاری که میلستت بدان / قدرت خود را همی بینی عیان
وندر آن کاری که میلت نیست و خواست / اندر آن جبری شوی کین از خداست
انبیا در کار دنیا جبری‌اند / کافران در کار عقبی جبری‌اند
انبیا را کار عقبی اختیار / جاهلان را کار دنیا اختیار
زانکه هر مرغی بسوی جنس خویش / می‌پرد او در پس و جان پیش پیش
کافران چون جنس سجین آمدند / سجن دنیا را خوش آیین آمدند
انبیا چون جنس علیین بدند / سوی علیین جان و دل شدند
ای خدا بنما تو جان را آن مقام / کاندرو بی حرف می‌روید کلام
این سخن پایان ندارد لیک ما / باز گوییم آن تمامی قصه را

نومید کردن وزیر مریدان را از رفض خلوت خود

آن وزیر از اندرون آواز داد / کای مریدان از من این معلوم باد
که مرا عیسی چنین پیغام کرد / کز همه یاران و خویشان باش فرد
روی در دیوار کن تنها نشین / وز وجود خویش هم خلوت گزین
بعد ازین دستوری گفتار نیست / بعد ازین با گفتگویم کار نیست
الوداع ای دوستان من مرده‌ام / رخت بر چارم فلک بر برده‌ام
تا به زیر چرخ ناری چون حطب / من نسوزم در عنا و در عطب
پهلوی عیسی نشینم بعد ازین / بر فراز آسمان چارمین
وانگهانی آن امیران را بخواند / یک بیک تنها بهر یک حرف راند
گفت هر یک را بدین عیسوی / نایب حق و خلیفهٔ من توی

ولیعهد ساختن وزیر امیران را هر یک بنوعی دیگر

وان امیران دگر اتباع تو / کرد عیسی جمله را اشیاع تو
هر امیری کو کشد گردن بگیر / یا بکش یا خود همی دارش اسیر
لیک تا من زنده‌ام این وا مگو / تا نمیرم این ریاست را مجو
تا نمیرم من تو این پیدا مکن / دعوی شاهی و استیلا مکن
اینک این طومار و احکام مسیح / یک بیک بر خوان تو بر امت فصیح
هر امیری را چنین گفت او جدا / نیست نایب جز تو در دین خدا
هر یکی را کرد او یک یک عزیز / هرچه آن را گفت این را گفت نیز
هر یکی را او یکی طومار داد / هر یکی ضد دگر بد المراد
جملگی طومارها بد مختلف / همچو شکل حرفها یا تا الف
حکم این طومار ضد حکم آن / پیش ازین کردیم این ضد را بیان
بعد ازان چل روز دیگر در ببست / خویش کشت و از وجود خود برست

کشتن وزیر خود را در خلوت

چونک خلق از مرگ او آگاه شد / بر سر گورش قیامتگاه شد
خلق چندان جمع شد بر گور او / موکنان جامه‌دران در شور او
کان عدد را هم خدا داند شمرد / از عرب وز ترک وز رومی و کرد
خاک او کردند بر سرهای خویش / درد او دیدند درمانهای خویش
آن خلایق بر سر گورش مهی / کرده خون را از دو چشم خود رهی
جمله از درد فراقش در فغان / هم شهان و هم کهان و هم مهان
بعد ماهی خلق گفتند ای مهان / از امیران کیست بر جایش نشان
تا بجای او شناسیمش امام / تا که کار ما ازو گردد تمام
[illegible] با اختیار [illegible] / [illegible] دست او دهیم
چونکه شد خورشید و ما را کرد داغ / چاره نبود بر مقامش از چراغ
چونکه شد از پیش دیده وصل یار / نایبی باید ازو مان یادگار
چونکه گل بگذشت و گلشن شد خراب / بوی گل را از که جوییم از گلاب
چون خدا اندر نیاید در عیان / نایب حق‌اند این پیغمبران
نه غلط گفتم که نایب با منوب / گر دو پنداری قبیح آید نه خوب

تا دوی باشد نا فرق صورت ست ‌‌ — پیش او یک گشت کز صورت برست
چون بصورت بنگری چشم تو دوست — تو بنورش در نگر کز چشم رست
[illegible] — آن یکی باشد دو ناید در نظر
نور هر دو چشم نتوان فرق کرد — چونکه بر نورش نظر انداخت مرد
ده چراغ ار حاضر آید در مکان — هر یکی باشد بصورت غیر آن

در بیان آنکه جمله پیغمبران حق اند که لا نفرق بین احد من رسله

فرق نتوان کرد نور هر یکی — چون بنورش روی آری بی شکی
اطلب المعنی من الفرقان و قل — لا نفرق بین آحاد الرسل
گر تو صد سیب و صد آبی بشمری — صد نماند یک شود چون بفشری
در معانی قسمت و اعداد نیست — در معانی تجزیه و افراد نیست
اتحاد یار با یاران خوش ست — پای معنی گیر صورت سرکش ست
صورت سرکش گدازان کن برنج — تا ببینی زیر آن وحدت چو گنج
ور تو نگدازی عنایتهای او — هم گدازد ای دلم مولای او
او نماید هم بدلها خویش را — او بدوزد خرقهٔ درویش را
منبسط بودیم یک گوهر همه — بی سر و بی پا بدیم آن سر همه
یک گهر بودیم همچون آفتاب — بی گره بودیم و صافی همچو آب
چون بصورت آمد آن نور سره — شد عدد چون سایه‌های کنگره
کنگره ویران کنید از منجنیق — تا رود فرق از میان این فریق
شرح این را گفتمی من از مری — لیک ترسم تا نلغزد خاطری

در بیان آنکه انبیا علیهم السلام را گفتند کلموا الناس علی قدر عقولهم زیرا که آنچه ندانند انکار کنند و ایشان را زیان دارد قال علیه السلام امرنا ان ننزل الناس منازلهم الی آخره

نکته‌ها چون تیغ الماس ست تیز — گر نداری تو سپر واپس گریز
پیش این الماس بی اسپر میا — کز بریدن تیغ را نبود حیا
زین سبب من تیغ کردم در غلاف — تا که کژخوانی نخواند برخلاف
آمدیم اندر تمامی داستان — وز وفاداری جمع راستان
کز پس این پیشوا برخاستند — بر مقامش نایبی میخواستند

منازعت کردن امرا با یکدیگر

یک امیری زان امیران پیش رفت — پیش آن قوم وفا اندیش رفت
گفت اینک نایب آن مرد من — نایب عیسی منم اندر زمن
اینک این طومار برهان من ست — کاین نیابت بعد ازو آن من ست
آن امیر دیگر آمد از کمین — دعوی او در خلافت بد همین
از بغل او نیز طوماری نمود — تا برآمد هر دو را خشم جهود
آن امیران دگر یک یک قطار — برکشیده تیغهای آبدار
هر یکی را تیغ و طوماری بدست — درهم افتادند چون پیلان مست
هر امیری داشت خیلی بیکران — تیغها را برکشیدند آن زمان
صد هزاران مرد ترسا کشته شد — تا ز سرهای بریده پشته شد
خون روان شد همچو سیل از چپ و راست — کوه کوه اندر هوا زین گرد خاست
تخمهای فتنه‌ها کو کشته بود — آفت سرهای ایشان گشته بود
جوزها بشکست و آن کان مغز داشت — بعد کشتن روح پاک نغز داشت
کشتن و مردن که بر نقش تن ست — چون انار و سیب را بشکستن ست
آنچه شیرین ست آن شد ناردانگ — وانچه پوسیده ست نبود غیر بانگ
آنچه پرمغز ست چون مشک ست پاک — وانچه پوسیده ست نبود غیر خاک
آنچه با معنی ست خود پیدا شود — وانچه بی معنی ست خود رسوا شود
رو بمعنی کوش ای صورت پرست — زانکه معنی بر تن صورت پرست
همنشین اهل معنی باش تا — هم عطا یابی و هم باشی فتی
جان بی معنی درین تن بی خلاف — هست همچون تیغ چوبین در غلاف
تا غلاف اندر بود با قیمت ست — چون برون شد سوختن را آلت ست
تیغ چوبین را مبر در کارزار — بنگر اول تا نگردد کار زار

[illegible]

[illegible]

[illegible]

یک زمانی صحبتی با اولیا / بهتر از صد ساله طاعت بی ریا

گر تو سنگ خاره و مرمر بوی / چون بصاحبدل رسی گوهر شوی

مهر پاکان درمیان جان نشان / دل مده الا بمهر دلخوشان

کوی نومیدی مرو امیدهاست / سوی تاریکی مرو خورشیدهاست

دل ترا درکوی اهل دل کشید / تن ترا در حبس آب و گل کشید

هین غذای دل بده از همدلی / رو بجو اقبال را از مقبلی

دست زن در ذیل صاحب دولتی / تا ز افضالش بیابی رفعتی

صحبت صالح ترا صالح کند / صحبت طالح ترا طالح کند

نعت عظیم مصطفی که در انجیل بود

بود در انجیل نام مصطفی / آن سر پیغمبران بحر صفا

بود ذکر حلیها و شکل او / بود ذکر غزو و صوم و اکل او

طایفهٔ نصرانیان بهر ثواب / چون رسیدندی بدان نام و خطاب

بوسه دادندی بدان نام شریف / رو نهادندی بدان وصف لطیف

اندرین فتنه که گفتم آن گروه / ایمن از فتنه بدند و از شکوه

ایمن از شر امیران و وزیر / در پناه نام احمد مستجیر

نسل ایشان نیز هم بسیار شد / نور احمد ناصر آمد یار شد

وان گروه دیگر از نصرانیان / نام احمد داشتندی مستهان

مستهان و خوار گشتند از فتن / از وزیر شوم رای شوم فن

مستهان و خوار گشتند آن فریق / گشته محروم از خود و شرط طریق

هم مخبط دین شان و حکم شان / از پی طومارهای کژبیان

نام احمد چون چنین یاری کند / تا که نورش چون مددکاری کند

نام احمد چون حصاری شد حصین / تا چه باشد ذات آن روح الامین

بعد ازین خون ریز درمان ناپذیر / کاندر افتاد از بلای آن وزیر

حکایت پادشاه جهود دیگر که در هلاک دین عیسی جهد کرد

یک شه دیگر ز نسل آن جهود / در هلاک قوم عیسی رو نمود

گر خبر خواهی ازین دیگر خروج / سوره برخوان والسما ذات البروج

سنت بد کز شه اول بزاد / این شه دیگر قدم بروی نهاد

هر که او بنهاد ناخوش سنتی / سوی او نفرین رود هر ساعتی

نیکوان رفتند و سنتها بماند / وز لئیمان ظلم و لعنتها بماند

تا قیامت هر که جنس آن بدان / در وجود آید بود رویش بدان

رگ رگست این آب شیرین و آب شور / در خلایق میرود تا نفخ صور

نیکوان را هست میراث از خوشاب / آن چه میراثست اورثنا الکتاب

شد نیاز طالبان ار بنگری / شعلها از گوهر پیغمبری

شعلها با گوهران گردان بود / شعله آن جانب رود هم کان بود

نور روزن گرد خانه میدود / زانکه خور برجی ببرجی میرود

هر کرا با اختری پیوستگیست / مر ورا با اختر خود همتگیست

طالعش گر زهره باشد در طرب / میل کلی دارد و عشق و طلب

ور بود مریخی خونریز خو / جنگ و بهتان و خصومت جوید او

اختران‌اند از ورای اختران / کاحتراق و نحس نبود اندران

سایران در آسمانهای دگر / غیر این هفت آسمان مشتهر

راسخان در تاب انوار خدا / نی بهم پیوسته نی از هم جدا

هر کرا باشد طالع او زان نجوم / نفس او کفار سوزد در رجوم

خشم مریخی نباشد خشم او / منقلب رو غالب و مغلوب خو

نور غالب ایمن از کسف و غسق / در میان اصبعین نور حق

حق فشاند آن نور را بر جانها — مقبلان برداشته دامانها
وان نثار نور هر کو یافته — روی از غیر خدا برتافته
هر کرا دامان عشقی نابده — زان نثار نور بی بهره شده
جزوها را رویها سوی کلست — بلبلان را عشق با روی گلست
گاو را رنگ از برون و مرد را — از درون جو رنگ سرخ و زرد را
رنگهای نیک از خم صفاست — رنگ زشتان از سیاهابهٔ جفاست
صبغة الله نام آن رنگ لطیف — لعنة الله بوی این رنگ کثیف
آنچه از دریا بدریا میرود — از همانجا کامد آنجا میرود
از سر کُه سیلهای تیزرو — وز تن ما جان عشق آمیز رو

آتش افروختن پادشاه و بت در پهلوی آتش نهادن که هر که سجده بت کند از آتش رهائی یابد

آن جهود سگ ببین چه رای کرد — پهلوی آتش بتی بر پای کرد
کانک این بت را سجود آرد برست — ور نیارد در دل آتش نشست
چون سزای این بت نفس او نداد — از بت نفسش بتی دیگر بزاد
مادر بتها بت نفس شماست — زانک آن بت مار و این بت اژدهاست
آهن و سنگست نفس و بت شرار — آن شرار از آب میگیرد قرار
سنگ و آهن زآب کی ساکن شود — آدمی با این دو کی ایمن شود
سنگ و آهن در درون دارند نار — آب را بر نارشان نبود گذار
ز آب چون نار برون کشته شود — در درون سنگ و آهن کی رود
آهن و سنگست اصل نار و دود — فضل هر دو کفر ترسا و جهود
بت سیاهابه‌ست در کوزه نهان — نفس مر آب سیه را چشمه دان
آن بت منحوت چون سیل سیاه — نفس بتگر چشمهٔ بر شاهراه
بت درون کوزه چون آب کدر — نفس شومت چشمهٔ آن ای مصر
صد سبو را بشکند یک پاره سنگ — وآب چشمه میزهاند بیدرنگ
آب خم و کوزه گر فانی شود — آب چشمه تازه و باقی بود
بت شکستن سهل باشد نیک سهل — سهل دیدن نفس را جهلست جهل
صورت نفس ار بجوئی ای پسر — قصهٔ دوزخ بخوان با هفت در
هر نفس مکری و در هر مکر زان — غرقه صد فرعون با فرعونیان
در خدای موسی و موسی گریز — آب ایمان را ز فرعونی مریز
دست را اندر احد و احمد بزن — ای برادر واره از بوجهل تن
یک زنی با طفل آورد آن جهود — پیش آن بت و آتش اندر شعله بود

آوردن پادشاه جهود زنی را با طفل و انداختن او طفل را در آتش و بسخن آمدن طفل در میان آتش

گفت ای زن پیش این بت سجده کن — ور نه در آتش بسوزی بی سخن
بود آن زن پاک دین و مؤمنه — سجده آن بت نکرد آن موقنه
طفل ازو بستد در آتش درفکند — زن بترسید و دل از ایمان بکند
خواست تا او سجده آرد پیش بت — بانگ زد آن طفل کانی لم امت
اندر آ مادر که من اینجا خوشم — گرچه در صورت میان آتشم
چشم بندست آتش از بهر حجیب — رحمتست این سر برآورده ز جیب
اندر آ مادر ببین برهان حق — تا ببینی عشرت خاصان حق
اندر آ و آب بین آتش مثال — از جهانی کاتش است آبش مثال
اندر آ اسرار ابراهیم بین — کو در آتش یافت سرو و یاسمین
مرگ میدیدم گه زادن ز تو — سخت خوفم بود افتادن ز تو
چون بزادم رستم از زندان تنگ — در جهانی خوش هوای خوب رنگ
من جهان را چون رحم دیدم کنون — چون درین آتش بدیدم این سکون
اندرین آتش بدیدم عالمی — ذره ذره اندرو عیسی دمی
نک جهان نیست شکل هست ذات — وان جهان هست شکل بی ثبات
اندر آ مادر بحق مادری — بین که این آذر ندارد آذری
اندر آ مادر که اقبال آمدست — اندر آ مادر مده دولت ز دست
قدرت آن سگ بدیدی اندر آ — تا ببینی قدرت فضل خدا

من ز رحمت می‌کشانم پای تو / کز طرب خود نیستم پروای تو
اندر آ و دیگران را هم بخوان / کاندر آتش شاه بنهادست خوان
اندر آیید ای همه پروانه‌وار / اندرین آتش که دارد صد بهار
اندر آیید ای مسلمانان همه / غیر عذب دین عذابست آن همه
اندر آیید و ببینید این چنین / سرگشته آتش گرم [illegible]
اندر آیید ای همه مست و خراب / اندر آیید ای همه عین عتاب
اندر آیید اندرین بحر عمیق / تا که گردد روح صافی و رقیق
مادرش انداخت خود را اندر او / دست او بگرفت طفل مهرخو
اندر آمد مادر آن طفل خرد / اندر آتش کوی دولت را ببرد
مادرش هم زان نسق گفتن گرفت / در صفت لطف حق گفتن گرفت
بانگ می‌زد در میان آن گروه / پر همی شد جان خلقان از شکوه
نعره می‌زد خلق را کای مردمان / اندر آتش بنگرید این بوستان

انداختن مردمان خود را در آتش از سر ذوق

خلق خود را بعد از آن بی‌خویشتن / می‌فکندند اندر آتش مرد و زن
بی‌موکل بی‌کشش از عشق دوست / زانکه شیرین کردن هر تلخ از اوست
تا چنان شد کان عوانان خلق را / منع می‌کردند کآتش در میا
آن یهودی شد سیه‌رو و خجل / شد پشیمان زین سبب بیماردل
کاندر آتش خلق عاشق‌تر شدند / در فنای جسم صادق‌تر شدند
مکر شیطان هم درو پیچید شکر / دیو خود را هم سیه‌رو دید شکر
آنچه می‌مالید بر روی کسان / جمع شد در چهرهٔ آن ناکسان
آنکه می‌درید جامهٔ خلق چست / شد دریده آن او ایشان درست

کژ ماندن دهان آن شخص که نام پیغمبر را بتسخر برد

آن دهن کژ کرد و از تسخر بخواند / نام احمد را دهانش کژ بماند
باز آمد کای محمد عفو کن / ای ترا الطاف علم من لدن
من ترا افسوس می‌کردم ز جهل / من بدم افسوس را منسوب و اهل
چون خدا خواهد که پردهٔ کس درد / میلش اندر طعنهٔ پاکان برد
چون خدا خواهد که پوشد عیب کس / کم زند در عیب معیوبان نفس
چون خدا خواهد که‌مان یاری کند / میل ما را جانب زاری کند
ای خنک چشمی که او گریان اوست / ای همایون دل که او بریان اوست
آخر هر گریه آخر خنده‌ایست / مرد آخربین مبارک بنده‌ایست
هر کجا آب روان سبزه بود / هر کجا اشک روان رحمت شود
باش چون دولاب نالان چشم‌تر / تا ز صحن جانت بر روید خضر
رحمت فرمود سید عفو کرد / چون ز جرأت توبه کرد آن روی زرد
اشک خواهی رحم کن بر اشکبار / رحم خواهی بر ضعیفان رحمت آر

عتاب کردن جهود آتش را که چرا نمی‌سوزی و جواب او

رو به آتش کرد شه کای تندخو / آن جهان‌سوز طبیعی‌خوت کو
چون نمی‌سوزی چه شد خاصیتت / یا ز بخت ما دگر شد نیتت
می‌نبخشایی تو بر آتش‌پرست / آنکه نپرستد ترا چون او برست
هرگز ای آتش تو صابر نیستی / چون نسوزی چیست قادر نیستی
چشم‌بند است ای عجب یا هوش‌بند / چون نسوزاند چنین شعلهٔ بلند
جادوی کردت کسی یا سیمیاست / یا خلاف طبع تو از بخت ماست
گفت آتش من همانم آتشم / اندر آ تا تو ببینی تابشم
طبع من دیگر نگشت و عنصرم / تیغ حقم هم به دستوری برم
بر در خرگه سگان ترکمان / چاپلوسی کرده پیش میهمان
ور به خرگه بگذرد بیگانه‌رو / حمله بیند از سگان شیرانه او
من ز سگ کم نیستم در بندگی / کم ز ترکی نیست حق در زندگی
آتش طبعت اگر غمگین کند / سوزش از امر ملیک دین کند
آتش طبعت اگر شادی دهد / اندرو شادی ملیک دین نهد
چونکه غم بینی تو استغفار کن / غم به امر خالق آمد کار کن
چون بخواهد عین غم شادی شود / عین بند پای آزادی شود

خاک و باد و آب و آتش بنده‌اند / با من و تو مرده با حق زنده‌اند
پیش حق آتش همیشه در قیام / همچو عاشق روز و شب پیچان مدام
سنگ بر آهن زنی آتش جهد / هم بامر حق قدم بیرون نهد
آهن و سنگ ستم بر هم مزن / کاین دو می‌زایند همچون مرد و زن
سنگ و آهن خود سبب آمد ولیک / تو به بالاتر نگر ای مرد نیک
کاین سبب را آن سبب آورد پیش / بی‌سبب کی شد سبب هرگز ز خویش
این سبب را آن سبب عامل کند / باز گاهی بی‌بر و عاطل کند
وان سببها کانبیا را رهبرست / آن سببها زین سببها برترست
این سبب را محرم آمد عقل ما / وان سببهاراست محرم انبیا
این سبب چه بود بتازی گو رسن / اندرین چه این رسن آمد بفن
گردش چرخه رسن را علت است / چرخ گردان را ندیدن زلت است
این رسنهای سببها در جهان / هان و هان زین چرخ سرگردان مدان
تا نمانی صفر و سرگردان چو چرخ / تا نسوزی تو ز بی‌مغزی چو مرخ
باد و آتش میشوند از امر حق / هر دو سرمست آمدند از خمر حق
آب حلم و آتش خشم ای پسر / هم ز حق بینی چو بگشایی نظر
گر نبودی واقف از حق جان باد / فرق چون کردی میان قوم عاد

قصه هلاک کردن باد قوم هود علیه السلام را

هود گرد مومنان خطی کشید / نرم می‌شد باد کانجا میرسید
هر که بیرون بود زان خط جمله را / پاره پاره می‌شکست اندر هوا
همچنین شیبان راعی می‌کشید / گرد بر گرد رمه خطی پدید
چون بجمعه می‌شد او وقت نماز / تا نیارد گرگ آنجا ترکتاز
هیچ گرگی در نرفتی اندر آن / گوسپندی هم نگشتی زان نشان
باد حرص گرگ و حرص گوسپند / دایره مرد خدا را بود بند
همچنین باد اجل با عارفان / نرم و خوش همچون نسیم یوسفان
آتش ابراهیم را دندان نزد / چون گزیده حق بود چونش گزد
آتش شهوت نسوزد اهل دین / باغیان را برده تا قعر زمین
موج دریا چون بامر حق بتاخت / اهل موسی را ز قبطی وا شناخت
خاک قارون را چو فرمان در رسید / با زر و تختش بقعر خود کشید
آب و گل چون از دم عیسی چرید / بال و پر بگشاد و مرغی شد پرید
از دهانت چون برآید حمد حق / مرغ جنت سازدش رب الفلق
هست تسبیحت بجای آب و گل / مرغ جنت شد ز نفخ صدق دل
کوه طور از نور موسی شد برقص / صوفی کامل شد و رست او ز نقص
چه عجب گر کوه صوفی شد عزیز / جسم موسی از کلوخی بود نیز
این عجایب دید آن شاه جهود / جز که طنز و جز که انکارش نبود

طنز و انکار کردن پادشاه جهود و نصیحت ناصحان را

ناصحان گفتند از حد مگذران / مرکب استیزه را چندین مران
چند از کشتن مکن این فعل بد / بعد ازین آتش فزن در جان خود
ناصحان را دست بست و بند کرد / ظلم را پیوند در پیوند کرد
بانگ آمد کار چون اینجا رسید / پای دار ای سگ که قهر ما رسید
بعد از آن آتش چهل گز بر فروخت / حلقه گشت و آن جهودان را بسوخت
اصل ایشان بود از آتش ز ابتدا / سوی اصل خویش رفتند انتها
هم ز آتش زاده بودند آن فریق / جزوها را سوی کل باشد طریق
هم ز آتش زاده بودند آن خسان / حرف می‌راندند از نار و دخان
آتشی بودند مومن سوز و بس / سوخت خود را آتش ایشان چو خس
آنکه بوده است امه هاویه / هاویه آمد مر او را زاویه
مادر فرزند جویان وی است / اصلها مر فرعها را در پی است
آب اندر حوض گر زندانی است / باد نشفش میکند کارکانی است
میرهاند میبرد تا معدنش / اندک اندک تا نبینی بردنش
وین نفس جانهای ما را همچنان / اندک اندک دزدد از حبس جهان
تا الیه یصعد اطیاب الکلم / صاعدا منا الی حیث علم

من تلقی انفاسنا بالالتقا / مستقفا منا الی دار البقا
ثم یاتینا بکافات القابل / ضعف ذاک رحمة من ذی الجلال

ثم یحیینا الی امثالها / کی ینال العبد مما نالها
هکذا تعرج و تنزل دائما / ذا فلا زلت علیه قائما

پارسی گوییم یعنی این کشش / ز آن طرف آید که آمد آن چشش
چشم هر قومی بسویی مانده است / کان طرف یک روز ذوقی رانده است

ذوق جنس از جنس خود باشد یقین / ذوق جزو از کل خود باشد ببین
یا مگر آن قابل جنسی بود / چون بدو پیوست جنس او شود

همچو آب و نان که جنس ما نبود / گشت جنس ما و اندر ما فزود
نقش جنسیت ندارد آب و نان / ز اعتبار آخر آن را جنس دان

ور ز غیر جنس باشد ذوق ما / آن مگر مانند باشد جنس را
آنکه مانندست باشد عاریت / عاریت باقی نماند عاقبت

مرغ را گر ذوق آید از صفیر / چونکه جنس خود نیابد شد نفیر
تشنه را گر ذوق آید از سراب / چون رسد در وی گریزد جوید آب

مفلسان گر خوش شوند از زر قلب / لیک آن رسوا شود در دار ضرب
تا زر اندودیت از ره نفگند / تا خیال کژ ترا چه نفگند

از کلیله باز خوان این قصه را / واندران قصه طلب کن حصه را

قصهٔ نخجیران و بیان توکل و ترک جهد کردن

طایفهٔ نخجیر در وادی خوش / بودشان با شیر دایم کشمکش
بسکه آن شیر از کمین در می‌ربود / آن چرا بر جمله ناخوش گشته بود

حیله کردند آمدند ایشان بشیر / کز وظیفه ما ترا داریم سیر
جز وظیفه در پی صیدی میا / تلخ بر ما تا نگردد این گیا

گفت آری گر وفا بینم نه مکر / مکرها بس دیده ام از زید و بکر

جواب شیر نخجیران را و بیان خاصیت جهد

من هلاک فعل و مکر مردمم / من گزیده زخم مار و کژدمم
نفس مردم از درونم در کمین / از همه مردم بتر در مکر و کین

گوش من لا یلدغ المؤمن شنید / قول پیغمبر بجان و دل گزید

باز ترجیح نهادن نخجیران توکل را بر جهد

جمله گفتند ای حکیم با خبر / الحذر دع لیس یغنی عن قدر
در حذر شوریدن شور و شرست / رو توکل کن توکل بهترست

با قضا پنجه مزن ای تند و تیز / تا نگیرد هم قضا با تو ستیز
مرده باید بود پیش حکم حق / تا نیاید زخم از رب الفلق

گفت آری گر توکل رهبرست / این سبب هم سنت پیغمبرست

باز ترجیح نهادن شیر جهد را بر توکل و تسلیم

گفت پیغمبر بآواز بلند / با توکل زانوی اشتر ببند
رمز الکاسب حبیب الله شنو / از توکل در سبب کاهل مشو

رو توکل کن تو با کسب ای عمو / جهد می‌کن کسب می‌کن مو بمو
جهد کن جدی نما تا وارهی / ور تو از جهدش بمانی ابلهی

قوم گفتندش که کسب از ضعف خلق / لقمهٔ تزویر دان بر قدر حلق

باز ترجیح نهادن نخجیران توکل را از جهد و کسب

پس بدانکه کسبها از ضعف خاست / در توکل تکیه بر غیری خطاست
نیست کسبی از توکل خوبتر / چیست از تسلیم خود محبوبتر

پس گریزند از بلا سوی بلا / پس جهند از مار سوی اژدها
حیله کرد انسان و حیله اش دام بود / آنکه جان پنداشت خون آشام بود

در ببست و دشمن اندر خانه بود / حیلهٔ فرعون زین افسانه بود
صد هزاران طفل کشت آن کینه‌کش / وانکه او می‌جست اندر خانه اش

دیدهٔ ما چون بسی علت دروست / رو فنا کن دید خود در دید دوست
دید ما را داد او نعم العوض / یابی اندر دید او کلی غرض

طفل تا گیرا و تا پویا نبود / مرکبش جز گردن بابا نبود
چون فضولی گشت و دست و پا نمود / در عنا افتاد و در کور و کبود

جانهای خلق پیش از دست و پا / می پریدند از وفا سوی صفا
چون بامر اهبطوا بندی شدند / حبس خشم و حرص و خرسندی شدند
ما عیال حضرتیم و شیرخواه / گفت الخلق عیال للاله
آنکه او از آسمان باران دهد / هم تواند کو ز رحمت نان دهد

دیگر بار بیان کردن شیر ترجیح جهد بر توکل

گفت شیر آری ولی رب العباد / نردبانی پیش پای ما نهاد
پایه پایه رفت باید سوی بام / هست جبری بودن اینجا طمع خام
پای داری چون کنی خود را تو لنگ / دست داری چون کنی پنهان تو چنگ
خواجه چون بیلی بدست بنده داد / بی زبان معلوم شد او را مراد
دست همچون بیل اشارتهای اوست / آخر اندیشی عبارتهای اوست
چون اشارتهاش را بر جان نهی / در وفای آن اشارت جان دهی
پس اشارتهاش اسرارت دهد / بار بر دارد ز تو کارت دهد
حاملی محمول گرداند ترا / قابلی مقبول گرداند ترا
قابل امر ویی قایل شوی / وصل جویی بعد از آن واصل شوی
سعی شکر نعمتش قدرت بود / جبر تو انکار آن نعمت بود
شکر نعمت نعمتت افزون کند / کفر نعمت از کفت بیرون کند
جبر تو خفتن بود در ره مخسپ / تا نبینی آن در و درگه مخسپ
هان مخسپ ای جبری بی اعتبار / جز بزیر آن درخت میوه دار
تا که شاخ افشان کند هر لحظه باد / بر سر خفته بریزد نقل و زاد
جبر و خفتن درمیان رهزنان / مرغ بی هنگام کی یابد امان
ور اشارتهاش را بینی زنی / مرد پنداری و چون بینی زنی
این قدر عقلی که داری گم شود / سر که عقل از وی بپرد دم شود
زانکه بی شکری بود شوم و شنار / می برد بی شکر را در قعر نار
گر توکل میکنی در کار کن / کسب کن پس تکیه بر جبار کن

باز ترجیح نهادن نخچیران مر توکل را بر جهد

جمله با وی بانگها برداشتند / کان حریصان کاین سببها کاشتند
صد هزار اندر هزاران مرد و زن / پس چرا محروم ماندند از زمن
صد هزاران قرن ز آغاز جهان / همچو اژدرها گشاده صد دهان
مکرها کردند آن دانا گروه / که ز بن برکنده شد زان مکر کوه
کرده مکر و حیله آن قوم خبیث / ور ز بالا ور بزاری این حدیث
کرد وصف مکرشان را ذوالجلال / لتزول منه اقلال الجبال
جز که آن قسمت که رفت اندر ازل / روی ننمود از شکال و از عمل
جمله افتادند از تدبیر کار / ماند کار و حکمهای کردگار
کسب جز نامی مدان ای نامدار / جهد جز وهمی مپندار ای عیار

نگریستن عزرائیل علیه السلام بر مردی و گریختن آن مرد در سرای سلیمان علیه السلام و تقریر ترجیح توکل بر جهد

ساده مردی چاشتگاهی در رسید / در سرا عدل سلیمان در دوید
رویش از غم زرد و هر دو لب کبود / پس سلیمان گفت ای خواجه چه بود
گفت عزرائیل در من اینچنین / یک نظر انداخت پر از خشم و کین
گفت هین اکنون چه میخواهی بخواه / گفت فرما باد را ای جان پناه
تا مرا زینجا بهندستان برد / بو که بنده کان طرف شد جان برد
نک ز درویشی گریزانند خلق / لقمه حرص و امل زانند خلق
ترس درویشی مثال آن هراس / حرص و کوشش را تو هندستان شناس
باد را فرمود تا او را شتاب / برد سوی خاک هندستان بر آب
روز دیگر وقت دیوان و لقا / پس سلیمان گفت عزرائیل را
کان مسلمان را بخشم از چه سبب / بنگریدی بازگو ای پیک رب
ای عجب این کرده باشی بهر فن / تا شود آواره او از خانمان
گفتش ای شاه جهان بی زوال / فهم کژ کرد و نمود او را خیال
گفتم از امر حق کامروز هان / جان او را تو بهندستان ستان
دیدمش اینجا و بس حیران شدم / در تفکر رفته سرگردان شدم

از عجب گفتم گر او را صد پر است … او به هندستان شدن دور اندر است
چون به امر حق به هندستان شدم … دیدمش آنجا و جانش بستدم
تو همه کار جهان را همچنین … کن قیاس و چشم بگشا و ببین
از که بگریزیم از خود ای محال … از که برتابیم از حق این وبال

باز ترجیح نهادن شیر جهد را بر توکل و فواید جهد بیان کردن

شیر گفت آری ولیکن هم ببین … جهدهای انبیا و مرسلین
سعی ابرار و جهاد مؤمنان … تا بدین ساعت ز آغاز جهان
حق تعالی جهدشان را راست کرد … آنچه دیدند از جفا و گرم و سرد
حیله‌هاشان جمله حال آمد لطیف … کل شیء من ظریف هو ظریف
دامهاشان مرغ گردونی گرفت … نقصهاشان جمله افزونی گرفت
جهد می‌کن تا توانی ای کیا … در طریق انبیا و اولیا
با قضا پنجه زدن نبود جهاد … زانکه این را هم قضا بر ما نهاد
کافرم من گر زیان کردست کس … در ره ایمان و طاعت یک نفس
سر شکسته نیست این سر را مبند … یک دو روزی جهد کن باقی بخند
بد محالی جست کو دنیا بجست … نیک حالی جست کو عقبی بجست
مکرها در کسب دنیا بارد است … مکرها در ترک دنیا وارد است
مکر آن باشد که زندان حفره کرد … آنکه حفره بست آن مکریست سرد
این جهان زندان و ما زندانیان … حفره کن زندان و خود را وا رهان
چیست دنیا از خدا غافل بدن … نه قماش و نقره و فرزند و زن
مال را کز بهر دین باشی حمول … نعم مال صالح گفت آن رسول
آب در کشتی هلاک کشتی است … آب اندر زیر کشتی پشتی است
چونکه مال و ملک را از دل براند … زان سلیمان خویش جز مسکین نخواند
کوزهٔ سربسته اندر آب زفت … از دل پر باد فوق آب رفت
باد درویشی چو در باطن بود … بر سر آب جهان ساکن بود
آب نتواند مر او را غوطه داد … کش دل از نفخهٔ الهی گشت شاد
گرچه این جمله جهان ملک وی است … ملک در چشم دل او لاشی است
پس دهان دل ببند و مهر کن … پر کنش از باد کبر من لدن
جهد حق است و دوا حق است و درد … منکر اندر نفی جهدش جهد کرد
کسب کن سعیی نما و جهد کن … تا بدانی سر علم من لدن
گرچه جمله این جهان بر جهد شد … جهد کی در کام جاهل شهد شد

مقرر شدن ترجیح جهد بر توکل

زین نمط بسیار برهان گفت شیر … کز جواب آن جبریان گشتند سیر
روبه و آهو و خرگوش و شغال … جبر را بگذاشتند و قیل و قال
عهدها کردند با شیر ژیان … کاندرین بیعت نیفتد در زیان
قسم هر روزش بیاید بی ضرر … حاجتش نبود تقاضای دگر
عهد چون بستند و رفتند آن زمان … سوی مرتع ایمن از شیر ژیان
جمع گشتند پس جهان آن وحوش … اوفتاده در میان جمله جوش
هر کسی بهر ولی می‌زد رگی … هر کسی در خون هر یک می‌شدی
عاقبت شد اتفاق جمله شان … تا بیاید قرعه اندر میان
قرعه بر هر کو زند او طعمه است … بی سخن شیر ژیان را لقمه است
هم برین کردند آن جمله قرار … قرعه آید بر سر را اختیار
قرعه بر هر کو فتادی روز روز … سوی آن شیر او دویدی همچو یوز

جواب گفتن خرگوش مر آن نخچیران را

چون به خرگوش آمد این ساغر به دور … بانگ زد خرگوش کاخر چند جور
قوم گفتندش که چندین گاه ما … جان فدا کردیم در عهد و وفا
تو مجو بدنامی ما ای عنود … تا نرنجد شیر رو رو زود زود

انکار کردن نخچیران در جواب خرگوش ایشان را

گفت ای یاران مرا مهلت دهید … تا بمکرم از بلا ایمن شوید
تا امان یابد بمکرم جانتان … ماند این میراث فرزندانتان
هر پیمبر امتان را در جهان … همچنین تا مخلصی می‌خواندشان

کز فلک راه برون شو دیده بود / در نظر چون مردمک پیچیده بود
مردمش چون مردمک دیدند خرد / در بزرگی مردمک کس ره نبرد

اعتراض کردن نخجیران بر خرگوش و جواب خرگوش ایشان را

قوم گفتند ای خرگوش دار / خویش را اندازهٔ خرگوش دار

هین چه لافست این که از تو مهتران / در نیاوردند اندر خاطر آن
معجبی یا خود قضامان در پیست / ورنه این دم لایق چون تو کیست

گفت ای یاران حقم الهام داد / مر ضعیفی را قوی رایی فتاد
آنچه حق آموخت مر زنبور را / آن نباشد شیر را و گور را

خانه‌ها سازد پر از حلوای تر / حق برو آن علم را بگشود در
آنچه حق آموخت کرم پیله را / هیچ پیلی داند آن گون حیله را

آدم خاکی ز حق آموخت علم / تا به هفتم آسمان افروخت علم
نام و ناموس ملک را در شکست / کوری آن کس که با حق در شکست

زاهد شش صد هزاران ساله را / پوزبندی ساخت آن گوساله را
تا نتاند شیر علم دین کشید / تا نگردد گرد آن قصر مشید

علمهای اهل حس شد پوزبند / تا نگیرد شیر زان علم بلند
قطرهٔ دل را یکی گوهر فتاد / کان بدریاها و گردونها نداد

چند صورت آخر ای صورت پرست / جان بی‌معنیت از صورت نرست
گر بصورت آدمی انسان بدی / احمد و بوجهل خود یکسان بدی

احمد و بوجهل در بتخانه رفت / زین شدن تا آن شدن فرقیست زفت
این در آید سر نهند او را بتان / وان در آید سر نهد چون امتان

نقش بر دیوار مثل آدم است / بنگر از صورت چه چیز او کم است
جان کم است آن صورت با تاب را / رو بجو آن گوهر نایاب را

شد سر شیران عالم جمله پست / چون سگ اصحاب را دادند دست
چه زیانستش از آن نقش نفور / چونکه جانش غرق شد در بحر نور

وصف صورت نیست اندر نامها / عالم و عادل بود در نامها
عالم و عادل همه معنیست بس / کش نیابی در مکان پیش و پس

می‌زند بر تن ز سوی لامکان / می‌نگنجد در فلک خورشید جان
این سخن پایان ندارد هوش دار / گوش سوی قصهٔ خرگوش دار

ذکر دانش خرگوش و بیان فضیلت و منافع دانش

گوش خر بفروش و دیگر گوش خر / کین سخن را در نیابد گوش خر

رو تو روبه بازی خرگوش بین / مکر و شیر اندازی خرگوش بین
خاتم ملک سلیمانست علم / جمله عالم صورت و جانست علم

آدمی را زین هنر بیچاره گشت / خلق دریاها و خلق کوه و دشت
زو پلنگ و شیر ترسان همچو موش / زو شده پنهان بدشت و که وحوش

زو پری و دیو ساحلها گرفت / هر یکی در جای پنهان جا گرفت
آدمی را دشمن پنهان بسی است / آدمی با حذر عاقل کسی است

خلق پنهان زشتشان و خوبشان / می‌زند بر دل بهر دم کوبشان
بهر غسل ار در روی در جویبار / بر تو آسیبی زند در آب خار

گرچه پنهان خار در آبست پست / چونکه در تو می‌خلد دانی که هست
خار خار وحیها و وسوسه / از هزاران کس بود نی یک کسه

باش تا حسهای تو مبدل شود / تا ببینیشان و مشکل حل شود
تا سخنهای کیان رد کرده‌ای / تا کیان را سرور خود کرده‌ای

باز جستن نخجیران سر و اندیشهٔ خرگوش را

بعد از آن گفتند کای خرگوش چست / در میان آر آنچه در ادراک تست

ای که با شیری تو در پیچیده‌ای / باز گو رایی که اندیشیده‌ای
مشورت ادراک و هشیاری دهد / عقلها مر عقل را یاری دهد

گفت پیغمبر بکن ای رای زن / مشورت کالمستشار مؤتمن
قول پیغمبر بجان باید شنود / بازگو تا چیست مقصود تو زود

پوشیده داشتن خرگوش راز را از نخجیران

گفت هر رازی نشاید باز گفت / جفت طاق آید گهی گه طاق جفت

در صفا گر دم زنی با آینه / تیره گردد زود با ما آینه
در بیان این سه کم جنبان لبت / از ذهاب و از ذهب وز مذهبت
کین سه را خصمست بسیار و عدو / در کمینت ایستد چون داند او
ور بگویی با یکی دو الوداع / کل سر جاوز الاثنین شاع
گر دو سه پرنده را بندی بهم / بر زمین مانند محبوس از الم
مشورت دارند سرپوشیده خوب / در کنایت با غلط افکن مشوب
مشورت کردی پیمبر بسته سر / گفته ایشانش جواب و بی‌خبر
در مثالی بسته گفتی رای را / تا نداند خصم از سر پای را
او جواب خویش بگرفتی ازو / وز سؤالش می‌نبردی غیر بو
این سخن پایان ندارد بازگرد / سوی خرگوش دلاور تا چه کرد
حاصل آن خرگوش بهر خود نگفت / مکر اندیشید با خود طاق و جفت

قصه مکر کردن خرگوش با شیر و شیر بردن

با دو جوش از بانگ بگشاد راز / شیر خود با جان خود میراند باز
ساعتی تاخیر کرد اندر شدن / بعد از آن شد پیش شیر پنجه‌زن
زان سبب کاندر شدن او ماند دیر / خاک را می‌کند و می‌غرید شیر
گفت من گفتم که عهد آن خسان / خام باشد خام و سست و نارسان
دمدمهٔ ایشان مرا از خر فکند / چند بفریبد مرا این دهر چند
سخت درماند امیر سست ریش / چون نه پس بیند نه پیش از احمقیش
راه هموارست و زیرش دامها / قحط معنی در میان نامها
لفظها و نامها چون دامهاست / لفظ شیرین ریگ آب عمر ماست
عمر چون آبست وقت او را چو جو / خلق باطن ریگ جوی عمر تو
آن یکی ریگی که جوشد آب ازو / سخت کمیابست رو آن را بجو
منبع حکمت شود حکمت طلب / فارغ آید او ز تحصیل و سبب
هست آن ریگ ای پسر مرد خدا / کو بحق پیوست و از خود شد جدا
آب عذب دین همی جوشد ازو / طالبان را زان حیاتست و نمو
غیر مرد حق چو ریگ خشک دان / کاب عمرت را خورد او هر زمان
طالب حکمت شو از مرد حکیم / تا ازو گردی تو بینا و علیم
لوح حافظ لوح محفوظی شود / روح او از روح محفوظی شود
چون معلم بود عقلش ز ابتدا / بعد ازین شد عقل شاگردی ورا
عقل چون جبریل گوید احمدا / گر یکی گامی نهم سوزد مرا
تو مرا بگذار زین پس پیش ران / حد من این بود ای سلطان جان
هر که ماند از کاهلی بی شکر و صبر / او همی داند که گیرد پای جبر
هر که جبر آورد خود رنجور کرد / تا همان رنجوریش در گور کرد
گفت پیغمبر که رنجوری بلاغ / رنج آرد تا بمیرد چون چراغ
جبر چه بود بستن اشکسته را / یا بپیوستن رگ بگسسته را
چون درین ره پای خود نشکسته‌ای / بر که میخندی چه پا را بسته‌ای
وانکه پایش در ره کوشش شکست / در رسید او را براق و بر نشست
حامل دین بود او محمول شد / قابل فرمان بد او مقبول شد
تا کنون فرمان پذیرفتی ز شاه / بعد ازان فرمان رساند بر سپاه
تا کنون اختر اثر کردی درو / بعد ازان باشد امیر اختر او
گر ترا اشکال آید در نظر / پس تو شک داری در انشق القمر
تازه کن ایمان نه از گفت زبان / ای هوا را تازه کرده در نهان
تا هوا تازه‌ست ایمان تازه نیست / چون هوا جز قفل آن دروازه نیست
کرده‌ای تاویل حرف بکر را / خویش را تاویل کن نی ذکر را
بر هوا تاویل قرآن می‌کنی / پست و کژ شد از تو معنی سنی

زیافت تاویل رکیک مگس

ماند احوالت بدان طرفه مگس / کو همی پنداشت خود را هست کس
از خودی سرمست گشته بی شراب / ذره‌ای خود را شمرده آفتاب
وصف بازان را شنیده در زمان / گفته من عنقای وقتم بی‌گمان
آن مگس بر برگ کاه و بول خر / همچو کشتیبان همی افراشت سر

گفت من کشتی و دریا خوانده‌ام / مدتی در فکر آن می‌مانده‌ام
اینک این دریا و این کشتی و من / مرد کشتیبان و اهل و رای‌زن
بر سر دریا همی راند او عمد / می‌نمودش آن قدر بیرون ز حد
بود بی‌حد آن چمین نسبت بدو / آن نظر کو بیند آن را راست کو
عالمش چندان بود کش بینش است / چشم چندین بحر هم چندینش است
صاحب تاویل باطل چون مگس / وهم او بول خر و تصویر خس
گر مگس تاویل بگذارد برای / آن مگس را بخت گرداند همای
آن مگس نبود کش این عبرت بود / روح او نی در خور صورت بود

رنجیدن شیر از دیر آمدن خرگوش

همچو آن خرگوش کو بر شیر زد / روح او کی بود اندر خورد قد
شیر می‌گفت از سر تیزی و خشم / کز ره گوشم عدو بربست چشم
مکرهای جبریانم بسته کرد / تیغ چوبین‌شان تنم را خسته کرد
زین سپس من نشنوم آن دمدمه / بانگ دیوانست و غولان آن همه
بردران ای دل تو ایشان را مه‌ایست / پوستشان برکن کشان جز پوست نیست
پوست چه بود گفته‌های رنگ رنگ / چون زره بر آب کش نبود درنگ
این سخن چون پوست و معنی مغز دان / این سخن چون نقش و معنی همچو جان
پوست باشد مغز بد را عیب‌پوش / مغز نیکو را ز غیرت غیب‌پوش
چون قلم از باد بد دفتر ز آب / هرچه بنویسی فنا گردد شتاب
نقش آبست ار وفا جویی از آن / باز گردی دستهای خود گزان
باد در مردم هوا و آرزوست / چون هوا بگذاشتی پیغام هوست
خوش بود پیغامهای کردگار / کو ز سر تا پای باشد پایدار
خطبهٔ شاهان بگردد و آن کیا / جز کیا و خطبه‌های انبیا
زانک بوش پادشاهان از هواست / بارنامهٔ انبیا از کبریاست
از درمها نام شاهان برکنند / نام احمد تا قیامت می‌زنند
نام احمد نام جملهٔ انبیاست / چونک صد آمد نود هم پیش ماست
این سخن پایان ندارد ای پسر / قصهٔ خرگوش گو و شیر نر

هم در بیان مکر خرگوش و تاخیر او در رفتن

در شدن خرگوش بس تاخیر کرد / مکر را با خویشتن تقریر کرد
در ره آمد بعد تاخیر دراز / تا بگوش شیر گوید یک دو راز
تا چه عالمهاست در سودای عقل / تا چه با پهناست این دریای عقل
بحر بی‌پایان بود عقل بشر / بحر را غواص باید ای پسر
صورت ما اندرین بحر عذاب / می‌دود چون کاسه‌ها بر روی آب
تا نشد پر بر سر دریا چو طشت / چونک پر شد طشت در وی غرق گشت
عقل پنهانست و ظاهر عالمی / صورت ما موج یا از وی نمی
هرچه صورت می‌وسیلت سازدش / زان وسیلت بحر دور اندازدش
تا نبیند دل دهنده راز را / تا نبیند تیر دور انداز را
اسپ خود را یاوه داند وز ستیز / می‌دواند اسپ خود را راه تیز
اسپ خود را یاوه داند آن جواد / و اسپ خود او را کشان کرده چو باد
در فغان و جستجو آن خیره‌سر / هر طرف پرسان و جویان در بدر
کانک دزدید اسپ ما را کو و کیست / اینک زیر ران تست ای خواجه چیست
آری این اسپست لیکن اسپ کو / با خود آ ای شهسوار اسپ جو
وصفها را مستمع گوید براز / تا شناسد مرد اسپ خویش باز
جان ز پیدایی و نزدیکیست گم / چون شکم پر آب و لب خشکی چو خم
در درون خود بیفزا درد را / تا ببینی سبز و سرخ و زرد را
کی ببینی سرخ و سبز و فور را / تا نبینی پیش از این سه نور را
لیک چون در رنگ گم شد هوش تو / شد ز نور آن رنگها روپوش تو
چونک شب آن رنگها مستور بود / پس بدیدی دید رنگ از نور بود
نیست دید رنگ بی نور برون / همچنین رنگ خیال اندرون
این برون از آفتاب و از سها / وان درون از عکس انوار علا
نور نور چشم خود نور دلست / نور چشم از نور دلها حاصلست

باز نور نور دل نور خدا است ‎ کو ز نور عقل و حس پاک و جداست
شب نبد نور و ندیدی رنگ را ‎ پس به ضد آن نور پیدا شد ترا
شب نبد رنگ کان بی نور بود ‎ رنگ چه بود مهرهٔ کور و کبود
که نظر بر نور بود آنگه برنگ ‎ ضد به ضد پیدا بود چون روم و زنگ
دیدن نور است آنگه دید رنگ ‎ وین به ضد نور دانی بی درنگ
پس به ضد نور دانستی تو نور ‎ ضد ضد را می‌نماید در صدور
رنج و غم را حق پی آن آفرید ‎ تا بدین ضد خوش‌دلی آید پدید
پس نهانیها به ضد پیدا شود ‎ چونکه حق را نیست ضد پنهان بود
نور حق را نیست ضدی در وجود ‎ تا به ضد او را توان پیدا نمود
لاجرم ابصارنا لا تدرکه ‎ و هو یدرک بین تو از موسی و که
صورت از معنی چو شیر از بیشه دان ‎ یا چو آواز و سخن ز اندیشه دان
این سخن و آواز از اندیشه خاست ‎ تو ندانی بحر اندیشه کجاست
لیک چون موج سخن دیدی لطیف ‎ بحر آن دانی که هم باشد شریف
چون ز دانش موج اندیشه بتاخت ‎ از سخن و آواز او صورت بساخت
از سخن صورت بزاد و باز مرد ‎ موج خود را باز اندر بحر برد
صورت از بی‌صورتی آمد برون ‎ باز شد که انا الیه راجعون
پس ترا هر لحظه مرگ و رجعتی است ‎ مصطفی فرمود دنیا ساعتی است
فکر ما تیری است از هو در هوا ‎ در هوا کی پاید آید تا خدا
هر نفس نو می‌شود دنیا و ما ‎ بی‌خبر از نو شدن اندر بقا
عمر همچون جوی نو نو می‌رسد ‎ مستمری می‌نماید در جسد
آن ز تیزی مستمر شکل آمدست ‎ چون شرر کش تیز جنبانی بدست
شاخ آتش را بجنبانی بساز ‎ در نظر آتش نماید بس دراز
این درازی مدت از تیزی صنع ‎ می‌نماید سرعت انگیزی صنع
طالب این سر اگر علامه‌ایست ‎ نک حسام‌الدین که سامی نامه‌ایست
وصف او از شرح‌ها خسته بود ‎ رو حکایت کن که بیگه می‌شود

رسیدن خرگوش به شیر و خشم شیر بر وی

شیر اندر آتش و در خشم و شور ‎ دید کان خرگوش می‌آید ز دور
می‌دود بی دهشت و گستاخ او ‎ خشمگین و تند و تیز و ترش‌رو
کز شکسته آمدن تهمت بود ‎ وز دلیری دفع هر ریبت بود
چون رسید او پیشتر نزدیک صف ‎ بانگ بر زد شیر های ای ناخلف
من که گاوان را ز هم بدریده‌ام ‎ من که گوش شیر نر مالیده‌ام
نیم خرگوشی چه باشد که چنین ‎ امر ما را افکند اندر زمین
ترک خواب غفلت خرگوش کن ‎ غرش این شیر ای خرگوش کن

عذر گفتن خرگوش با شیر از تاخیر و لابه کردن

گفت خرگوش الامان عذریم هست ‎ گر دهد عفو خداوندیت دست
باز گویم چون تو دستوری دهی ‎ تو خداوندی و شاه و من رهی
گفت چه عذر ای قصور ابلهان ‎ این زمان آیند در پیش شهان
مرغ بی‌وقتی سرت باید برید ‎ عذر احمق را نمی‌باید شنید
عذر احمق بدتر از جرمش بود ‎ عذر نادان زهر هر دانش بود
عذرت ای خرگوش از دانش تهی ‎ من نه خرگوشم که در گوشم نهی
گفت ای شه ناکسی را کس شمار ‎ عذر استم‌دیدگان را گوش دار
خاص از بهر زکات جاه خود ‎ گمرهی را تو مران از راه خود
بحر کو آبی به هر جو می‌دهد ‎ هر خسی را بر سر و رو می‌نهد
کم نخواهد گشت دریا زین کرم ‎ از کرم دریا نگردد بیش و کم
گفت دارم من کرم بر جای او ‎ جامهٔ هر کس برم بالای او
گفت بشنو گر نباشد جای لطف ‎ سر نهادم پیش اژدرهای عنف
من به وقت چاشت در راه آمدم ‎ با رفیق خود سوی شاه آمدم
با من از بهر تو خرگوشی دگر ‎ جفت و همره کرده بودند آن نفر
شیری اندر راه قصد بنده کرد ‎ قصد هر دو همره آینده کرد
گفتمش ما بندهٔ شاهنشهیم ‎ خواجه‌تاشان که آن درگهیم

گفت شاهنشه که باشد شرم دار / پیش من تو یاد هر ناکس میار
هم ترا و هم شهت را بر درم / گر تو با یارت بگردی از برم
گفتمش بگذار تا بار دگر / روی شه بینم برم از تو خبر
گفت همره را گرو نه پیش من / ورنه قربانی تو اندر کیش من
لابه کردیمش بسی سودی نکرد / یار من بستد مرا بگذاشت فرد
ماند آن همره گرو در پیش او / خون روان شد از دل بی‌خویش او
یارم از زفتی سه چندان بد که من / هم به لطف و هم به خوبی هم به تن
بعد ازین زان شیر این ره بسته شد / حال ما این بود کت وا گفته شد
از وظیفه بعد ازین امید بر / حق همی گویم ترا والحق مر است
گر وظیفه بایدت ره پاک کن / هین بیا و دفع آن بی‌باک کن

جواب گفتن شیر خرگوش را و روان شدن در راه

گفت بسم الله بیا تا او کجاست / پیش در شو گر همی گویی تو راست
تا سزای او و صد چون او دهم / ور دروغ است این سزای تو دهم
اندر آمد چون قلاووزی به پیش / تا برد او را بسوی دام خویش
سوی چاهی کو نشانش کرده بود / چاه مغ را دام جانش کرده بود
می‌شدند این هر دو تا نزدیک چاه / اینت خرگوشی چو آب زیر کاه
آب کاهی را به هامون می‌برد / آب کوهی را عجب چون می‌برد
دام مکر او کمند شیر بود / طرفه خرگوشی که شیری را ربود
موسیی فرعون را با رود نیل / می‌کشد با لشکر و جمع ثقیل
پشه‌ای نمرود را با نیم پر / می‌شکافد بی‌محابا مغز سر
حال آن کو قول دشمن را شنود / بین سزای آنکه شد یار حسود
حال فرعونی که هامان را شنود / حال نمرودی که شیطان را شنود
دشمن ار چه دوستانه گویدت / دام دان گر چه ز دانه گویدت
گر ترا قندی دهد آن زهر دان / گر بتو لطفی کند آن قهر دان
چون قضا آید نبینی غیر پوست / دشمنان را باز نشناسی ز دوست
چون چنین شد ابتهال آغاز کن / ناله و تسبیح و روزه ساز کن
ناله می‌کن کای تو علام الغیوب / زیر سنگ مکر بد ما را مکوب
یا کریم العفو ستار العیوب / انتقام از ما مکش اندر ذنوب
آنچه در کونست ز اشیا آنچه هست / وانما جان را بهر حالت که هست
گر سگی کردیم ای جان آفرین / شیر را مگمار بر ما زین کمین
آب خوش را صورت آتش مده / اندر آتش صورت آبی منه
از شراب قهر چون مستی دهی / نیستها را صورت هستی دهی

قصهٔ سلیمان علیه السلام و هدهد و بیان آنکه چون قضا آید چشمها بسته شود

چیست مستی بند چشم از دید چشم / تا نماید سنگ گوهر پشم یشم
چون سلیمان را سراپرده زدند / جمله مرغانش بخدمت آمدند
هم زبان و محرم خود یافتند / پیش او یک یک بجان بشتافتند
جمله مرغان ترک کرده چیک چیک / با سلیمان گشته افصح من اخیک
هم زبانی خویشی و پیوندی است / مرد با نامحرمان چون بندی است
ای بسا هندو و ترک هم زبان / ای بسا دو ترک چون بیگانگان
پس زبان محرمی خود دیگرست / همدلی از همزبانی بهترست
غیر نطق و غیر ایما و سجل / صد هزاران ترجمان خیزد ز دل
جمله مرغان هر یکی اسرار خود / از هنر وز دانش و از کار خود
با سلیمان یک بیک وا می‌نمود / از برای عرضه خود را می‌ستود
از تکبر نه و از هستی خویش / بهر آن تا ره دهد او را به پیش
چون بباید برده را از خواجه‌ای / عرضه دارد از هنر دیباچه‌ای
چونکه دارد از خریداریش ننگ / خود کند بیمار و شل و کور و لنگ
نوبت هدهد رسید و پیشه‌اش / وان بیان صنعت و اندیشه‌اش
گفت ای شه یک هنر کان کهترست / باز گویم گفت کوته بهترست
گفت برگو تا کدامست آن هنر / گفت من آنگه که باشم اوج بر

بنگرم از اوج با چشم یقین — من ببینم آب در قعر زمین
تا کجایست و چه عمقستش چه رنگ — از چه می‌جوشد ز خاکی یا ز سنگ
ای سلیمان بهر لشکرگاه را — در سفر می‌دار این آگاه را
پس سلیمان گفت ای نیکو رفیق — در بیابانهای بی آب عمیق
همره ما باش و هم پیشوا — تا کنی تو آب پیدا بهر ما
تا بیابی بهر لشکر آب را — در سفر سقا شوی اصحاب را
پیش ما باشی تو اندر روز و شب — تا نه بینیم از عطش لشکر تعب
بعد از آن هدهد بُد همراه او بود — زانکه از آب نهان آگاه بود

طعنه زدن زاغ در دعوی هدهد

زاغ چون بشنود آمد از حسد — با سلیمان گفت کو کژ گفت و بد
از ادب نبود به پیش شه مقال — خاصه خود لاف دروغین و محال
گر مر او را این نظر بودی مدام — چون ندیدی زیر مشتی خاک دام
چون گرفتار آمدی در دام او — چون قفس اندر شدی ناکام او
پس سلیمان گفت ای هدهد رواست — کز تو در اول قدح این درد خاست
چون نمایی مستی ای خورده تو دوغ — پیش من لافی زنی آنگه دروغ

جواب گفتن هدهد سلیمان را در این طعنه

گفت ای شه بر من عور گدا — قول دشمن مشنو از بهر خدا
گر به بطلانست دعوی کردنم — من نهادم سر ببر این گردنم
زاغ کو حکم قضا را منکرست — گر هزاران عقل دارد کافرست
در تو تا کافی بود از کافران — جای گند و شهوتی چون کاف ران
من ببینم دام را اندر هوا — گر نپوشد چشم عقلم را قضا
چون قضا آید شود دانش بخواب — مه سیه گردد بگیرد آفتاب
از قضا این تعبیه کی نادرست — از قضا دان کو قضا را منکرست

قصهٔ آدم علیه السلام و بستن قضا نظر او را از مراعات صریح نهی و ترک نهی و تاویل

بوالبشر کو علم الاسما بگ است — صد هزاران علمش اندر هر رگ است
اسم هر چیزی چنان کان چیز هست — تا به پایان جان او را داد دست
هر لقب کو داد آن مبدل نشد — آنک چستش خواند او کاهل نشد
هر کرا او مقبل و آزاد خواند — او عزیز و محترم و دلشاد ماند
هر که آخر مؤمنست اول بدید — هر که آخر کافر او را شد پدید
هر که آخربین بود او مؤمن است — هر که آخربین بود او بیدارست
اسم هر چیزی تو از دانا شنو — رمز و سر علم الاسما شنو
اسم هر چیزی بر ما ظاهرش — اسم هر چیزی بر خالق سرش
نزد موسی نام چوبش بد عصا — نزد خالق بود نامش اژدها
بد عمر را نام اینجا بت‌پرست — لیک مؤمن بود نامش در الست
آنک بد نزدیک ما نامش منی — پیش حق این نقش بد که با منی
صورتی بد این منی اندر عدم — پیش حق موجود نه بیش و نه کم
حاصل آمد آن حقیقت نام ما — پیش حضرت کان بود انجام ما
مرد را بر عاقبت نامی نهند — نه بر آن کان عاریت نامی نهند
چشم آدم چون بنور پاک دید — جان و سر نامها گشتش پدید
چون ملک انوار حق بروی بیافت — در سجود افتاد و در خدمت شتافت
چون ملائک نور حق دیدند ازو — جمله افتادند در سجده برو
مدح این آدم که نامش می‌برم — قاصرم گر تا قیامت بشمرم
این همه دانست و چون آمد قضا — دانش یک نهی شد بر وی خطا
کای عجب نهی از پی تحریم بود — یا بتأویلی بد و توهیم بود
در دلش تأویل چون ترجیح یافت — طبع در حیرت سوی گندم شتافت
باغبان را خار چون در پای رفت — دزد فرصت یافت کالا برد تفت
چون ز حیرت رست باز آمد براه — دید برده دزد رخت از کارگاه
ربنا انا ظلمنا گفت و آه — یعنی آمد ظلمت و گم گشت راه
این قضا ابری بود خورشیدپوش — شیر و اژدرها شود زو همچو موش

من گرو دانم به بیم و حکم / من ز تنها یا بلی بر ره حکم
ای خنک آنکو نکوکاری کند / زور را بگذارد و زاری کند

گر قضا پوشد سیه همچون شبت / هم قضا دستت بگیرد عاقبت
گر قضا صد بار قصد جان کند / هم قضا جانت دهد درمان کند

این قضا صد بار اگر راهت زند / بر فراز چرخ خرگاهت زند
از کرم دان اینکه می‌ترساندت / تا بملک ایمنی بنشاندت

چون بترساند ترا آگه شوی / ور نترساند ترا گمره شوی
این سخن پایان ندارد گشت دیر / گوش کن تو قصهٔ خرگوش و شیر

شیر با خرگوش چون همراه شد / پر غضب پر کینه همخواه شد

پای واپس کشیدن خرگوش از شیر چون نزدیک چاه آمد

بود پیشاپیش خرگوش دلیر / ناگهان پا واکشید از پیش شیر
چونکه نزد چاه آمد شیر دید / کز ره آن خرگوش ماند و پا کشید

گفت پا واپس کشیدی تو چرا / پای را واپس مکش پیش اندر آ
گفت کو پایم که دست و پای رفت / جان من لرزید و دل از جای رفت

رنگ رویم را نمی‌بینی چو زر / ز اندرون خود می‌دهد رنگم خبر
حق چو سیما را معرف خوانده است / چشم عارف سوی سیما مانده است

رنگ و بو غماز آمد چون جرس / از فرس آگه کند بانگ فرس
بانگ هر چیزی رساند زو خبر / تا بدانی بانگ خر از بانگ در

گفت پیغمبر به تمییز کسان / مرء مخفی لدی طی اللسان
رنگ رو از حال دل دارد نشان / رحمتم کن مهر من در دل نشان

رنگ روی سرخ دارد بانگ شکر / رنگ روی زرد دارد صبر و نکر
در من آمد آنچه زو گشت مات / آدمی و جانور جامد نبات

در من آمد آنکه دست و پا برد / رنگ روی و قوت و سیما برد
آنکه در هر چه در آید بشکند / هر درخت از بیخ و بن او بر کند

این خود اجزااند کلیات ازو / زرد کرده رنگ و فاسد کرده بو
تا جهان گه صابرست و گه شکور / بوستان گه حله پوشد گاه عور

آفتابی کو بر آید نارگون / ساعتی دیگر شود او سرنگون
اختران تافته بر چار طاق / لحظه لحظه مبتلای احتراق

ماه کو افزود ز اختر در جمال / شد ز رنج دق او همچون هلال
این زمین با سکون با ادب / اندر آرد زلزله‌اش در لرز تب

ای بسا کز این بلا مردریگ / گشته است اندر جهان او خرد و ریگ
این هوا با روح آمد مقترن / چون قضا آید وبا گشت و عفن

آب خوش کو روح را همشیره شد / در غدیری زرد و تلخ و تیره شد
آتشی کو باد دارد در بروت / هم یکی بادی برو خواند یموت

خاک کو شد مایهٔ گل در بهار / ناگهان بادی برآرد زو دمار
حال دریا ز اضطراب و جوش او / فهم کن تبدیلهای هوش او

چرخ سرگردان که اندر جستجوست / حال او چون حال فرزندان اوست
گه حضیض و گه میانه گاه اوج / اندرون از سعد و نحسی فوج فوج

گاه شرف گاهی سعود و گه فرح / گه وبال و گه هبوط و گه ترح
از خود ای جزوی ز کلها مختلط / فهم می‌کن حالت هر منبسط

چون نصیب مهتران دردست و رنج / کمتران را کی توانند بود گنج
چونکه کلیات را رنجست و درد / جزو ایشان چون نباشد روی زرد

خاصه جزوی کو ز اضداد است جمع / ز آب و خاک و آتش و باد است جمع
این عجب نبود که میش از گرگ جست / این عجب کین میش دل در گرگ بست

زندگانی آشتی ضدهاست / مرگ آن کاندر میانشان جنگ خاست
صلح اضداد است این عمر جهان / جنگ اضداد است عمر جاودان

زندگانی آشتی دشمنان / مرگ وا رفتن به اصل خویش دان
صلح دشمن وار باشد عاریت / دل بسوی جنگ دارد عاقبت

روزکی چند از برای مصلحت / باهم اندر اندر وفا و مرحمت
عاقبت هر یک بجوهر باز گشت / هر یکی با جنس خود انباز گشت

لطف با این پلنگ و رنگ‌ها / الفت داده بر ضد ایشان بنگ را
لطف حق این شیر را و گور را / الفت داده‌ست این دو ضد دور را

پرسیدن شیر سبب پای واپس کشیدن خرگوش را و جواب او

چون جهان رنجور و زندانی بود / چه عجب رنجور اگر فانی بود
خواند بر شیر او ازین رو پندها / گفت من پس مانده‌ام زین بندها
شیر گفتش تو ز اسباب مرض / این سبب گو خاص کاینستم غرض
پای را واپس کشیدی تو چرا / سبب بشتاب دیگر واداشتی مرا
گفت آن شیر اندرین چه ساکنست / اندرین قلعه ز آفات ایمنست
پایم بسته ز من هر جا ببرد / برگرفتش اندرو بیراه برد
قعر چه بگزید هر کو عاقلست / زانکه در خلوت صفاهای دلست
ظلمت چه به که ظلمت‌های خلق / سر نبرد آنکس که گیرد پای خلق
گفت پیش آ زخمم او را قاهرست / تو ببین کان شیر در چه حاضرست
گفت من سوزیده‌ام زان آتشی / تو مگر اندر بر خویشم کشی
تو به پشتی تو ای کان کرم / چشم بگشایم به چه در بنگرم
من به پشتی تو تانم آمدن / زانکه سر دارم ازان چه بر سخن
چونکه شیر اندر بر خویشش کشید / در پناه شیر تا چه می‌دوید
چونکه در چه بنگریدند اندر آب / اندر آب از شیر و او در تافت تاب
شیر عکس خویش دید از آب تفت / شکل شیری در برش خرگوش زفت
چونکه خصم خویش را در آب دید / مر ورا بگذاشت اندر چه دوید
در فتاد اندر چهی کو کنده بود / زانکه ظلمش بر سرش آینده بود
چاه مظلم گشت ظلم ظالمان / این چنین گفتند تا با عالمان
هر که ظالم‌تر چهش با هول‌تر / عدل فرمودست بدتر را بتر
ایکه تو از ظلم چاهی می‌کنی / از برای خویش دامی می‌تنی
بر ضعیفان گر تو ظلمی می‌کنی / وانکه اندر قعر چاه بی‌سببی
گرد خود چون کرم پیله بر متن / بهر خود چه می‌کنی اندازه کن
مر ضعیفان را تو بی‌خصمی مدان / از نبی اذا جاء نصر الله خوان
گر تو پیلی خصم تو از تو رمید / نک جزا طیرا ابابیلت رسید
گر ضعیفی در زمین خواهد امان / غلغل افتد در سپاه آسمان
گر به دندانش گزی پر خون کنی / درد دندانت بگیرد چون کنی
شیر خود را دید در چه وز غلو / خویش را نشناخت آن دم از عدو
عکس خود را او عدو خویش دید / لاجرم بر خویش شمشیری کشید
ای بسا ظلمی که بینی در کسان / خوی تو باشد در ایشان ای فلان
اندر ایشان تافته هستی تو / از نفاق و ظلم و بد مستی تو
آن توی و آن زخم بر خود می‌زنی / بر خود آن دم تار لعنت می‌تنی
در خود آن بد را نمی‌بینی عیان / ورنه دشمن بوده‌ای خود را بجان
حمله بر خود می‌کنی ای ساده مرد / همچو آن شیری که بر خود حمله کرد
چون به قعر خوی خود اندر رسی / پس بدانی کز تو بود آن ناکسی
شیر را در قعر پیدا شد که بود / نقش او آن کش دگر کس می‌نمود
هر که دندان ضعیفی می‌کند / کار آن شیر غلط‌بین می‌کند
ای بدیده خال بد بر روی عم / عکس خال تست آن از عم مرم
مؤمنان آیینهٔ همدیگرند / این خبر را از پیمبر آورند
پیش چشمت داشتی شیشهٔ کبود / زان سبب عالم کبودت می‌نمود
گر نه کوری این کبودی دان ز خویش / خویش را بد گو مگو کس را تو بیش
مؤمن ار ینظر بنور الله نبود / غیب مؤمن را برهنه چون نمود
چونکه تو ینظر بنار الله بدی / نیکوی را وا ندیدی از بدی
اندک اندک آب بر آتش بزن / تا شود نار تو نور ای بوالحزن
تو بزن یا ربنا آب طهور / تا شود این نار عالم جمله نور
آب دریا جمله در فرمان تست / آب و آتش ای خداوند آن تست
گر تو خواهی آتش آب خوش شود / ور نخواهی آب هم آتش شود
بی طلب تو این طلبمان داده‌ای / بی‌شمار و حد عطا بنهاده‌ای

با طلب چون مرده‌ای حی می‌دود — کز تو آمد جملگی جود و وجود
در عدم کی بود ما را خود طلب — بی سبب کردی عطاها بی عجیب

جان و نان داری و عمر جاودان — سایر نعمت که ناید در بیان
این طلب در ما هم از ایجاد توست — رستن از بیداد یا رب داد توست

بی طلب هم می‌دهی گنج نهان — رایگان بخشیده‌ای جان جهان
بلکه انعم اسمه دار السلام — با لبیک المصطفی خیر الانام

چونکه خرگوش از رهایی شاد گشت — سوی نخچیران روان شد تا بدشت

مژده بردن خرگوش سوی نخچیران که شیر در چاه افتاد

شیر را چون دید محو ظلم خویش — سوی قوم خود دوید او پیش پیش
شیر را چون دید کشته ظلم خود — می دوید او شادمان و یار شد

شیر را چون دید در چه کشته زار — چرخ می‌زد شادمان تا مرغزار
دست می‌زد چون رهید از دست مرگ — سبز و رقصان در هوا چون شاخ و برگ

شاخ و برگ از حبس خاک آزاد شد — سر برآورد و حریف باد شد
برگها چون شاخ را بشکافتند — تا ببالای درخت اشتافتند

با زبان شطأه شکر خدا — می سراید هر بر و برگی جدا
بی زبان هر بار و برگ و شاخها — می سراید ذکر و تسبیح خدا

که بپرورد اصل ما را ذو العطا — تا درخت استغلظ آمد واستوی
جانهای بسته اندر آب و گل — چون رهند از آب و گلها شاددل

در هوای عشق حق رقصان شوند — همچو قرص بدر بی نقصان شوند
جسمشان رقصان و جانها خود مپرس — وانکه گرد جان از آنها خود مپرس

شیر را خرگوش در زندان نشاند — ننگ شیری کو ز خرگوشی بماند
در چنین ننگی و آنگه این عجب — فخر دین خواهی که گویندت لقب

ای تو شیری در تک این چاه فرد — نفس چون خرگوش خونت ریخت و خورد
نفس خرگوشت بصحرا در چرا — تو بقعر این چه چون و چرا

سوی نخچیران دوید آن شیرگیر — کابشروا یا قوم اذ جاء البشیر
مژده مژده ای گروه عیش‌ساز — کان سگ دوزخ بدوزخ رفت باز

مژده مژده کان عدو جانها — کند قهر خالقش دندانها
مژده مژده که قضا لم یجاه — او فتاد از عدل و لطف پادشاه

آنکه از پنجه بسی سرها بکوفت — همچو خس جاروب مرگش هم بروفت
آنکه جز ظلمش دگر کاری نبود — آه مظلومش گرفت و کوفت زود

گردنش بشکست مغزش بر درید — جان ما از قید محنت وا رهید
گم شد و نابود شد از فضل حق — بر همه دشمن شما را شد سبق

جمع گشتند آن زمان جمله وحوش — شاد و خندان از طرب در ذوق و جوش

جمع شدن نخچیران گرد خرگوش و ثنا گفتن او را

حلقه کردند او چو شمعی در میان — سجده کردندش همه صحراییان
تو فرشته آسمانی یا پری — یا تو عزرائیل شیران نری

هر چه هستی جان ما قربان توست — دست بردی دست و بازویت درست
راند حق این آب را در جوی تو — آفرین بر دست و بر بازوی تو

بازگو تا قصه درمانها شود — بازگو تا مرهم جانها شود
بازگو تا چون سگالیدی بمکر — آن عوان را چون بمالیدی بمکر

بازگو کز ظلم آن استم‌نما — صد هزاران زخم دارد جان ما
بازگو آن قصه کان شادی‌فزاست — روح ما را قوت و دل را جانفزاست

گفت تأیید خدا بود ای مهان — ورنه خرگوشی که باشد در جهان
قوتم بخشید و دل را نور داد — نور دل مر دست و پا را زور داد

از بر حق می‌رسد تفضیلها — باز هم از حق رسد تبدیلها

پند دادن خرگوش نخچیران را که از مردن خصم شاد مشوید

حق بدور و نوبت این تأیید را — می‌نماید اهل ظن و دید را
هین بملک نوبتی شادی مکن — ای تو بسته نوبت آزادی مکن

آنکه ملکش برتر از نوبت تنند — برتر از هفت انجمش نوبت زنند
برتر از نوبت ملوک باقی‌اند — دور دائم روحها با ساقی‌اند

چون به نوبت میدهند این دولتست　　از چه شد پیدا و آخر ساختست
ترک این شرب ار بگویی یک دو روز　　در کنی اندر شراب خلد پوز

یک دو روزی چه کنی با ساقی هست　　هر که ترکش کرد اندر راحتیست
معنی الترک راحة گوش کن　　لعل ازان جام بقا را نوش کن

با سگان بگذار این مردار را　　خورد بشکن شیشهٔ پندار را

تفسیر رجعنا من الجهاد الاصغر الی الجهاد الاکبر

ای شهان کشتیم ما خصم برون　　ماند خصمی زو بتر در اندرون
کشتن این کار عقل و هوش نیست　　شیر باطن سخرهٔ خرگوش نیست

دوزخست این نفس و دوزخ اژدهاست　　کو به دریاها نگردد کم و کاست
هفت دریا را در آشامد هنوز　　کم نگردد سوزش آن خلق‌سوز

سنگها و کافران سنگدل　　اندر آیند اندرو زار و خجل
هم نگردد ساکن از چندین غذا　　تا ز حق آید مر او را این ندا

سیر گشتی سیر گوید نه هنوز　　اینت آتش اینت تابش اینت سوز
عالمی را لقمه کرد و در کشید　　معده‌اش نعره زنان هل من مزید

حق قدم بر وی نهد از لامکان　　آنگه او ساکن شود از کن فکان
چونکه جزو دوزخست این نفس ما　　طبع کل دارد همیشه جزوها

این قدم حق را بود کو را کشد　　غیر حق خود که کمان او کشد
در کمان ننهند الا تیر راست　　این کمان را باژگون کژ تیرهاست

راست شو چون تیر و واره از کمان　　کز کمان هر راست بجهد بی‌گمان
چونکه واگشتم ز پیکار برون　　روی آوردم به پیکار درون

قد رجعنا من جهاد الاصغریم　　با نبی اندر جهاد اکبریم
قوت از حق خواهم و توفیق لاف　　تا بسوزن بر کنم این کوه قاف

سهل شیری دان که صفها بشکند　　شیر آنست آنکه خود را بشکند
تا شود شیر خدا از عون او　　وارهد از نفس و از فرعون او

در بیان این شنو یک قصه‌ای　　تا بری از سر گفتم حصه‌ای

آمدن رسول قیصر روم نزد عمر رض به رسالت

تا عمر آمد ز قیصر یک رسول　　در مدینه از بیابان نغول
گفت کو قصر خلیفه ای حشم　　تا من اسپ و رخت را آنجا کشم

قوم گفتندش که او را قصر نیست　　مر عمر را قصر جان روشنیست
گرچه از میری ورا آوازه‌ایست　　همچو درویشان مر او را کازه‌ای

ای برادر چون ببینی قصر او　　چونکه در چشم دلت رستست مو
چشم دل از مو و علت پاک دار　　وانگهان دیدار قصرش چشم دار

هر کرا هست از هوسها جان پاک　　زود بیند حضرت و ایوان پاک
چون محمد پاک شد زین نار و دود　　هر کجا رو کرد وجه الله بود

چون رفیقی وسوسهٔ بدخواه را　　کی ببینی ثم وجه الله را
هر کرا باشد ز سینه فتح باب　　او ز هر ذره ببیند آفتاب

حق پدیدست از میان دیگران　　همچو ماه اندر میان اختران
دو سر انگشت بر دو چشم نه　　هیچ بینی از جهان انصاف ده

گر نبینی این جهان معدوم نیست　　عیب جز انگشت نفس شوم نیست
تو ز چشم انگشت را بردار هین　　وانگهانی هرچه میخواهی ببین

نوح را گفتند امت کو ثواب　　گفت او زان سوی واستغشوا ثیاب
رو و سر در جامه‌ها پیچیده‌اند　　لاجرم با دیده و نادیده‌اند

آدمی دیدست باقی پوستست　　دید آنست آنکه دید دوستست
چونکه دید دوست نبود کور به　　دوست کو باقی نباشد دور به

چون رسول روم این الفاظ تر　　در سماع آورد شد مشتاق‌تر
دیده را بر جستن عمر گماشت　　رخت را و اسپ را ضایع گذاشت

هر طرف اندر پی آن مرد کار　　میشدی پرسان او دیوانه‌وار
کاین چنین مردی بود اندر جهان　　وز جهان مانند جان باشد نهان

جست او را تاش چون بنده بود　　لاجرم جوینده یابنده بود

یافتن رسول قیصر روم عمر را خفته در زیر خرما بن

دید اعرابی زنی او را دخیل ... گفت عمر نک بزیر آن نخیل
زیر خرما بن ز خلقان او جدا ... زیر سایه خفته بین سایهٔ خدا
آمد او آنجا و از دور ایستاد ... مر عمر را دید و در لرزه فتاد
هیبتی زان خفته آمد بر رسول ... حالتی خوش کرد بر جانش نزول
مهر و هیبت هست ضد همدگر ... این دو ضد را دید جمع اندر جگر
گفت با خود من شهان را دیده‌ام ... پیش سلطانان مه و بگزیده‌ام
از شهانم هیبت و ترسی نبود ... هیبت این مرد هوشم در ربود
رفته‌ام در بیشهٔ شیر و پلنگ ... روی من زیشان نگردانید رنگ
بس شدستم در مصاف و کارزار ... همچو شیر آندم که باشد کار زار
بس که خوردم بس زدم زخم گران ... دل قوی‌تر بوده‌ام از دیگران
بی سلاح این مرد خفته بر زمین ... من بهفت اندام لرزان چیست این
هیبت حقست این از خلق نیست ... هیبت این مرد صاحب دلق نیست
هر که ترسید از حق و تقوی گزید ... ترسد از وی جن و انس و هر که دید
اندرین فکرت بحرمت دست بست ... بعد یکساعت عمر از خواب جست
کرد خدمت مر عمر را و سلام ... گفت پیغمبر سلام آنگه کلام
پس علیکش گفت و او را پیش خواند ... ایمنش کرد و بنزد خود نشاند
هر که ترسد مر ورا ایمن کنند ... مرد دل ترسنده را ساکن کنند
لا تخافوا هست نزل خائفان ... هست در خور از برای خائف آن
آنکه خوفش نیست چون گویی مترس ... درس چه دهی نیست او محتاج درس
خاطر ویرانش را آباد کرد ... آن دل از جا رفته را دلشاد کرد

سخن گفتن عمر با رسول قیصر و سوال رسول قیصر روم با عمر رض

بعد از آن گفتش سخنهای دقیق ... در صفات پاک حق نعم الرفیق
وز نوازشهای حق ابدال را ... تا بداند او مقام و حال را
حال چون جلوه است زان زیبا عروس ... وین مقام آن خلوت آمد با عروس
جلوه بیند شاه و غیر شاه نیز ... وقت خلوت نیست جز شاه عزیز
جلوه کرده عام و خاصان را عروس ... خلوت اندر شاه باشد با عروس
هست بسیار اهل حال از صوفیان ... نادرست اهل مقام اندر میان
از منازلهای جانش یاد داد ... وز سفرهای روانش یاد داد
وز زمانی کز زمان خالی بدست ... وز مقام قدس اجلالی شدست
وز هوایی کاندرو سیمرغ روح ... پیش ازین دیدست پرواز و فتوح
هر یکی پروازش از آفاق بیش ... وز امید و نهمت مشتاق بیش
چون عمر اغیاررو را یار یافت ... جان او را طالب اسرار یافت
شیخ کامل بود و طالب مشتهی ... مرد چابک بود و مرکب درگهی
دید آن مرشد که او ارشاد داشت ... تخم پاک اندر زمین پاک کاشت
مرد گفتش کای امیر المؤمنین ... جان ز بالا چون در آمد در زمین
مرغ بی اندازه چون شد در قفص ... گفت حق بر جان فسون خواند و قصص
بر عدمها کان ندارد چشم و گوش ... چون فسون خواند همی آید بجوش
از فسون او عدمها زود زود ... خوش معلق میزند سوی وجود
باز بر موجود افسونی چو خواند ... زو دو اسبه در عدم موجود راند
گفت با جسم آیتی تا جان شد او ... گفت با خورشید تا رخشان شد او
باز در گوشش دمد نکتهٔ مخوف ... در رخ خورشید افتد صد کسوف
گفت در گوش گل و خندانش کرد ... گفت با سنگ و عقیق کانش کرد
تا بگوش خاک حق چه خوانده است ... کو مراقب گشت و خامش مانده است
تا بگوش ابر آن گویا چه خواند ... کو چو مشک از دیدهٔ خود آب راند
در تردد هر که او آشفته است ... حق بگوش او معما گفته است
تا کند محبوسش اندر دو گمان ... آن کنم کو گفت یا خود ضد آن
هم ز حق ترجیح یابد یک طرف ... زان دو یک را برگزیند زان کنف
گر نخواهی در تردد هوش جان ... کم فشار این پنبه اندر گوش جان
پنبهٔ وسواس بیرون کن ز گوش ... تا بگوشت آید از گردون خروش
تا کنی فهم آن معماهاش را ... تا کنی ادراک رمز و فاش را

پس محل وحی گردد گوش جان / وحی چه بود گفتن از حس نهان
گوش جان و چشم جان جز این حس است / گوش عقل و گوش ظن زین مفلس است
لفظ جبرم عشق را بی صبر کرد / وانکه عاشق نیست حبس جبر کرد
این معیت با حق است و جبر نیست / این تجلی مه است این ابر نیست
ور بود این جبر جبر عامه نیست / جبر آن اماره خودکامه نیست
جبر را ایشان شناسند ای پسر / که خدا بگشادشان در دل بصر
غیب و آینده بر ایشان گشت فاش / ذکر ماضی پیش ایشان گشت لاش
اختیار و جبر ایشان دیگرست / قطره‌ها اندر صدف‌ها گوهرست
هست بیرون قطره خرد و بزرگ / در صدف آن در خردست و سترگ
طبع ناف آهوست آن قوم را / از برون خون و درونشان مشکها
تو مگو کاین مایه بیرون خون بود / چون رود در ناف مشکی چون شود
تو مگو کاین مس برون بد محتقر / در دل اکسیر چون گشتست زر
اختیار و جبر در تو بد خیال / چون در ایشان رفت شد نور جلال
نان چو در سفره است باشد آن جماد / در تن مردم شود او روح شاد
در دل سفره نگردد مستحیل / مستحیلش جان کند از سلسبیل
قوت جانست این ای راست خوان / تا چه باشد قوت آن جان جان
نان بود چون قوت تن لیکن درنگر / تا چه قوت جانش باشد ای پسر
گوشت پاره آدمی با عقل و جان / می‌شکافد کوه را با بحر و کان
زور جان کوه کن شق الحجر / زور جان جان زان شق القمر
گر گشاید دل سر انبان راز / جان به سوی عرش سازد ترکتاز
گر زبان گوید ز اسرار نهان / آتش افروزد بسوزد این جهات
فعل حق و فعل ما هر دو ببین / فعل ما را هست دان پیداست این

اضافت کردن آدم علیه السلام زلت خود را بخویش که ربنا ظلمنا و اضافت کردن ابلیس بحق تعالی که بما اغویتنی

گر نباشد فعل حق اندر میان / پس مگو کس را چرا کردی چنان
خلق حق افعال ما را موجدست / فعل ما آثار خلق ایزدست
لیک هست این فعل ما مختار ما / زو جزا گه مار ما گه یار ما
زانکه ناطق حرف بیند یا غرض / کی شود یکدم محیط دو عرض
گر به معنی رفت شد غافل ز حرف / پیش و پس یکدم نبیند هیچ طرف
آن زمان که پیش بینی آن زمان / تو پس خود کی ببینی این بدان
چون محیط حرف و معنی نیست جان / چون بود جان خالق این هر دوان
حق محیط جمله آمد ای پسر / وا ندارد کارش از کار دگر
گفت ایزد بیان ما راست کرد / چون نداند آنکه را خود هست کرد
گفت شیطان که بما اغویتنی / کرد فعل خود نهان دیو دنی
گفت آدم که ظلمنا نفسنا / او ز فعل حق نبد غافل چو ما
در گنه او از ادب پنهانش کرد / زان گنه بر خود زدن او بر بخورد
بعد توبه گفتش ای آدم نه من / آفریدم در تو آن جرم و محن
نی که تقدیر و قضای من بد آن / چون به وقت عذر کردی آن نهان
گفت ترسیدم ادب نگذاشتم / گفت هم من پاس آنت داشتم
هر که آرد حرمت او حرمت برد / هر که آرد قند لوزینه خورد
طیبات از بهر که للطیبین / یار را خوش کن برنجان و ببین

تمثیل

یک مثال ای دل پی فرقی بیار / تا بدانی جبر را از اختیار
دست کو لرزان بود از ارتعاش / وانکه دستی را تو لرزانی ز جاش
هر دو جنبش آفریده حق شناس / لیک نتوان کرد این با آن قیاس
زین پشیمانی که لرزانیدیش / چون پشیمان نیست مرد مرتعش
مرتعش را کی پشیمان دیده / بر چنین جبری چه بر چفسیده
بحث عقلست این چه عقل آن حیله گر / تا ضعیفی ره برد آنجا مگر
بحث عقلی گر در و مرجان بود / آن دگر باشد که بحث جان بود
بحث جان اندر مقامی دیگرست / باده جان را قوامی دیگرست

آن زمان که بحث عقلی ساز بود / این عمر با بوالحکم همراز بود

چون عمر از عقل آمد سوی جان / بوالحکم بوجهل شد در بحث آن

سوی عقل و سوی حس او کامل است / گرچه خود نسبت بجان او جاهل است

بحث عقل و حس اثر دان یا سبب / بحث جانی یا عجب یا بوالعجب

ضوء جان آمد نماند ای مستضی / لازم و ملزوم و نافی مقتضی

زانکه بینا را که نورش بازغ است / از عصا و از عصاکش فارغ است

تفسیر آیه و هو معکم اینما کنتم و بیان آن

بار دیگر ما بقصه آمدیم / ما ازین قصه برون خود کی شدیم

گر بجهل آییم آن زندان اوست / ور بعلم آییم آن ایوان اوست

گر بخواب آییم مستان وییم / ور به بیداری بدستان وییم

ور بگرییم ابر پر زرق وییم / ور بخندیم آن زمان برق وییم

ور بخشم و جنگ عکس قهر اوست / ور بصلح و عذر عکس مهر اوست

ما کییم اندر جهان پیچ پیچ / چون الف او خود چه دارد هیچ هیچ

چون الف گر تو مجرد میشوی / اندرین ره مرد مفرد میشوی

جهد کن تا ترک غیر حق کنی / دل ازین دنیای فانی بر کنی

این سخن را نیست پایان ای پسر / از رسول روم برگو وز عمر

از عمر چون این رسول این را شنید / روشنیی در دلش آمد پدید

محو شد پیشش سؤال و هم جواب / گشت فارغ از خطا و از صواب

اصل را دریافت بگذشت از فروع / بهر حکمت کرد در پرسش شروع

آب صافی در گلی پنهان شده / جان صافی بستهٔ ابدان شده

فایده فرما که این حکمت چه بود / مرغ را اندر قفس کردن چه سود

گفت تو بحث شگرفی میکنی / معنیی را بند حرفی میکنی

حبس کردی معنیی آزاد را / بند حرفی کردهٔ تو باد را

از برای فایده این کردهٔ / تو که خود از فایده در پردهٔ

آنکه ازوی فایده زاییده شد / چون نبیند آنچه ما را دیده شد

صد هزاران فایده است و هر یکی / صد هزاران پیش آن یک اندکی

آن دم نطقت که جان جانهاست / چون بود خالی ز معنی گوی راست

آن دم نطقت که جزو جزوهاست / فایده شد کل کل خالی چراست

تو که جزوی کار تو با فایده است / پس چرا در طعن کل آری تو دست

گفت را گر فایده نبود مگو / ور بود هل اعتراض و شکر گو

شکر حق چون طوق هر گردن بود / نی جدال و رو ترش کردن بود

گر ترش رو بودن آمد شکر و بس / پس چو سرکه شکر گویی نیست کس

سرکه را گر راه باید در جگر / گو بشو سرکنگبین او از شکر

در بیان حدیث من اراد ان یجلس مع الله فلیجلس مع اهل التصوف

معنی اندر شعر جز با خبط نیست / چون فلاسنگست اندر ضبط نیست

آن رسول اینجا رسید و شاه شد / واله اندر قدرت الله شد

آن رسول از خود بشد زین یک دو جام / نی رسالت یاد ماندش نی پیام

سیل چون آمد بدریا بحر گشت / دانه چون آمد بمزرع کشت گشت

چون تعلق یافت نان با بوالبشر / نان مرده زنده گشت و با خبر

موم و هیزم چون فدای نار شد / ذات ظلمانی او انوار شد

سنگ سرمه چونکه شد در دیدگان / گشت بینایی شد آنجا دیده‌بان

ای خنک آن مرد کز خود رسته شد / در وجود زنده‌ای پیوسته شد

وای آن زنده که با مرده نشست / مرده گشت و زندگی از وی بجست

چون تو در قرآن حق بگریختی / با روان انبیا آمیختی

هست قرآن حالهای انبیا / ماهیان بحر پاک کبریا

ور بخوانی و نه‌ای قرآن پذیر / انبیا و اولیا را دیده گیر

ور پذیرایی چو بر خوانی قصص / مرغ جانت تنگ آید در قفص

مرغ کو اندر قفص زندانی است / می‌نجوید رستن از نادانی است

روحهایی کز قفسها رسته‌اند / انبیا و رهبر شایسته‌اند

از برون آوازشان آید ز دین / که ره رستن ترا اینست این

ما بدین رستیم زین ننگین قفص — غیر این نیست چاره این قفص

خویش را رنجور ساز و زار زار — تا ترا بیرون کنند از اشتهار

که اشتهار خلق بندی محکم است — در ره این از بند آهن کی کم است

یک حکایت بشنو ای زیبا رفیق — تا بدانی شرط این بحر عمیق

قصهٔ بازرگان که به هندوستان به تجارت میرفت و پیغام دادن طوطی محبوس بطوطیان هندوستان

بود بازرگان و او را طوطیی — در قفص محبوس زیبا طوطیی

چونک بازرگان سفر را ساز کرد — سوی هندستان شدن آغاز کرد

هر غلام و هر کنیزک را ز جود — گفت بهر تو چه آرم گوی زود

هر یکی از وی مرادی خواست کرد — جمله را وعده بداد آن نیکمرد

گفت طوطی را چه خواهی ارمغان — کارمت از خطهٔ هندوستان

گفتش آن طوطی که آنجا طوطیان — چون ببینی کن ز حال من بیان

کان فلان طوطی که مشتاق شماست — از قضای آسمان در حبس ماست

بر شما کرد او سلام و داد خواست — وز شما چاره و ره ارشاد خواست

گفت می شاید که من در اشتیاق — جان دهم اینجا بمیرم در فراق

این روا باشد که من در بند سخت — گه شما بر سبزه گاهی بر درخت

این چنین باشد وفای دوستان — من درین حبس و شما در بوستان

یاد آرید ای مهان زین مرغ زار — یک صبوحی در میان مرغزار

یاد یاران یار را میمون بود — خاصه کان لیلی و این مجنون بود

ای حریفان بت موزون خود — من قدحها می خورم پر خون خود

یک قدح می نوش کن بر یاد من — گر همی خواهی که بدهی داد من

یا بیاد این فتادهٔ خاک بیز — چونک خوردی جرعهٔ بر خاک ریز

ای عجب آن عهد و آن سوگند کو — وعده‌های آن لب چون قند کو

در فراق بنده از بد بندگیست — چون تو با بد بد کنی پس فرق چیست

ای بدی که تو کنی در خشم و جنگ — با طرب‌تر از سماع و بانگ چنگ

ای جفای تو ز دولت خوب‌تر — و انتقام تو ز جان محبوب‌تر

نار تو اینست نورت چون بود — ماتم این تا خود که سورت چون بود

از حلاوتها که دارد جور تو — وز لطافت کس نیابد غور تو

یاد آور از محبتهای ما — حق مجلسها و صحبتهای ما

نالم و ترسم که او باور کند — وز کرم آن جور را کمتر کند

عاشقم بر قهر و بر لطفش بجد — ای عجب من عاشق این هر دو ضد

والله ار زین خار در بستان شوم — همچو بلبل زین سبب نالان شوم

این عجب بلبل که بگشاید دهان — تا خورد او خار را با گلستان

این چه بلبل این نهنگ آتشیست — جمله ناخوشها ز عشق او را خوشیست

عاشق کلست و خود کلست او — عاشق خویشست و عشق خویش جو

قصهٔ طوطی جان زین سان بود — کو کسی کو محرم مرغان بود

صفت اجنحهٔ طیور عقول الهی

کو یکی مرغی ضعیفی بیگناه — و اندرون او سلیمان با سپاه

چون بنالد زار بی شکر و گله — افتد اندر هفت گردون غلغله

هر دمش صد نامه صد پیک از خدا — یا ربی زو شصت لبیک از خدا

زلت او به ز طاعت نزد حق — پیش کفرش جمله ایمانها خلق

هر دمی او را یکی معراج خاص — بر سر تاجش نهد حق تاج خاص

صورتش بر خاک و جان بر لامکان — لامکانی فوق وهم سالکان

لامکانی نه که در وهم آیدت — هر دمی در وی خیالی زایدت

بل مکان و لامکان در حکم او — همچو در حکم بهشتی چارجو

شرح این کوته کن و رخ زین بتاب — دم مزن والله اعلم بالصواب

باز میگردیم ازین ای دوستان — سوی مرغ و تاجر و هندوستان

دیدن خواجه در دشت طوطیان را و پیغام رسانیدن

مرد بازرگان پذیرفت این پیام — کو رساند سوی جنس از وی سلام

چونک تا اقصای هندستان رسید — در بیابان طوطیی چندی بدید

مرکب استانید پس آواز داد   آن سلام و آن امانت باز داد
طوطیی زان طوطیان لرزید بس   اوفتاد و مرد و بگسستش نفس
شد پشیمان خواجه از گفت خبر   گفت رفتم در هلاک جانور
این مگر خویش است با آن طوطیک   این مگر دو جسم بود و روح یک
این چرا کردم چرا دادم پیام   سوختم بیچاره را زین گفت خام
این زبان چون سنگ و هم آهن وش است   وانچه بجهد از زبان چون آتش است
سنگ و آهن را مزن بر هم گزاف   گه ز روی نقل و گه از روی لاف
زانکه تاریک است و هر سو پنبه زار   در میان پنبه چون باشد شرار
ظالم آن قومی که چشمان دوختند   زان سخنها عالمی را سوختند
عالمی را یک سخن ویران کند   روبهان مرده را شیران کند
جانها در اصل خود عیسی دم‌اند   یکزمان زخم‌اند و دیگر مرهم‌اند
گر حجاب از جانها برخاستی   گفت هر جانی مسیح آساستی
گر سخن خواهی که گویی چون شکر   صبر کن از حرص و این حلوا مخور
صبر باشد مشتهای زیرکان   هست حلوا آرزوی کودکان
هر که صبر آورد گردون بر رود   هر که حلوا خورد واپس‌تر شود
صاحب دل را ندارد آن زیان   گر خورد او زهر قاتل را عیان

تفسیر قول شیخ فرید الدین عطار قدس سره

تو صاحب نفسی ای غافل میان خاک خون میخور   که صاحبدل اگر زهری خورد آن انگبین باشد

آنکه صحت یافت از پرهیز رست   طالب مسکین میان تب درست
گفت پیغمبر که ای طالب جری   هان مکن با هیچ مطلوبی مری
در تو نمرودی است آتش در مرو   رفت خواهی اول ابراهیم شو

چون نه‌ای سباح و نی دریایی   در میفکن خویش از خودرایی
او ز قعر بحر گوهر آورد   از زیانها سود بر سر آورد
کاملی گر خاک گیرد زر شود   ناقص ار زر برد خاکستر شود
چون قبول حق بود آن مرد راست   دست او در کارها دست خداست
دست ناقص دست شیطان است و دیو   زانکه اندر دام تکلیف است و ریو
جهل آید پیش او دانش شود   جهل شد علمی که در ناقص رود
هر چه گیرد علتی علت شود   کفر گیرد کاملی ملت شود
ای مری کرده پیاده با سوار   سر نخواهی برد اکنون پای دار

تعظیم کردن ساحران موسی را که اول تو عصا بینداز

ساحران در عهد فرعون لعین   چون مری کردند با موسی ز کین

لیک موسی را مقدم داشتند   ساحران او را مکرم داشتند
زانکه گفتندش که فرمان آن توست   گر تو می‌خواهی عصا تو فکن نخست
گفت نی اول شما ای ساحران   افکنید آن مکرها را در میان
این قدر تعظیم دینشان را خرید   کز مری آن دست و پاشان را برید
ساحران چون حق او بشناختند   دست و پا در جرم آن درباختند
لقمه و نکته است کامل را حلال   تو نه‌ای کامل مخور می‌باش لال
چون تو گوشی او زبان نی جنس تو   گوشها را حق بفرمود انصتوا
کودک اول چون بزاید شیرنوش   مدتی خاموش بود او جمله گوش
مدتی می‌بایدش لب دوختن   از سخن گویان سخن آموختن
تا نیاموزد نگوید صد یکی   ور بگوید حشو گوید بی‌شکی
ور نباشد گوش و تی تی می‌کند   خویشتن را گنگ گیتی می‌کند
کر اصلی کش نبود آغاز گوش   لال باشد کی کند در نطق جوش
زانکه اول سمع باید نطق را   سوی منطق از ره سمع اندرآ
ادخلوا الابیات من ابوابها   واطلبوا الاغراض فی اسبابها
نطق کان موقوف راه سمع نیست   جز که نطق خالق بی‌طمع نیست
مبدع است او تابع استاد نه   مسند جمله ورا اسناد نه
باقیان هم در حرف هم در مقال   تابع استاد و محتاج مثال
زین سخن گر نیستی بیگانه‌ای   دلق و اشکی گیر در ویرانه‌ای

زانکه آدم زان عتاب از اشک رست / اشک تر باشد دم توبه پرست
بهر گریه آدم آمد بر زمین / تا بود گریان و نالان و حزین

آدم از فردوس و از بالای هفت / پای ماچان از برای عذر رفت
گر ز پشت آدمی وز صلب او / در طلب می‌باش هم در طلب او

زآتش دل و آب دیده نقل ساز / بوستان از ابر و خورشید است تاز
تو چه دانی ذوق آب دیدگان / عاشق نانی تو چون نادیدگان

گر تو این انبان ز نان خالی کنی / پر ز گوهرهای اجلالی کنی
طفل جان از شیر شیطان باز کن / بعد از آنش با ملک انباز کن

تا تو تاریک و ملول و تیره‌ای / دان که با دیو لعین همشیره‌ای
لقمه‌ای کان نور افزود و کمال / آن بود آورده از کسب حلال

روغنی کاید چراغ ما کشد / آب خوانش چون چراغی را کشد
علم و حکمت زاید از لقمه حلال / عشق و رقت زاید از لقمه حلال

چون ز لقمه تو حسد بینی و دام / جهل و غفلت زاید آن را دان حرام
هیچ گندم کاری و جو بر دهد / دیده‌ای اسپی که کره خر دهد

لقمه تخم است و برش اندیشه‌ها / لقمه بحر و گوهرش اندیشه‌ها
زاید از لقمه حلال اندر دهان / میل خدمت عزم رفتن آن جهان

زاید از لقمه حلال ای [illegible] / در دل پاک تو و در دیده نور
این سخن پایان ندارد ای کیا / بحث بازرگان و طوطی کن بیا

باز گفتن بازرگان با طوطی آنچه در هندوستان دیده

کرد بازرگان تجارت را تمام / باز آمد سوی منزل شادکام

هر غلامی را بیاورد ارمغان / هر کنیزک را ببخشید او نشان
گفت طوطی ارمغان بنده کو / آنچه دیدی آنچه گفتی باز گو

گفت نی من خود پشیمانم از آن / دست خود خایان و انگشتان گزان
من چرا پیغام خامی از گزاف / بردم از بی‌دانشی و از نشاف

گفت ای خواجه پشیمانی ز چیست / چیست این کین خشم و غم را مقتضیست
گفت گفتم آن شکایتهای تو / با گروهی طوطیان همتای تو

آن یکی طوطی ز دردت بوی برد / زهره‌اش بدرید و لرزید و بمرد
من پشیمان گشتم این گفتن چه بود / لیک چون گفتم پشیمانی چه سود

نکته‌ای کان جست ناگه از زبان / همچو تیری دان که جست آن از کمان
وانگردد از ره آن تیر ای پسر / بند باید کرد سیلی را ز سر

چون گذشت از سر جهانی را گرفت / گر جهان ویران کند نبود شگفت
فعل را در غیب اثرها زادنیست / وان موالیدش به حکم خلق نیست

بی‌شریکی جمله مخلوق خداست / آن موالید ار چه نسبتشان به ماست
زید پرانید تیری سوی عمر / عمر را بگرفت تیرش همچو نمر

مدت سالی همی زایید درد / دردها را آفریند حق نه مرد
عمر دائم ماند در درد و وجل / دردها می‌زاید آنجا تا اجل

زان موالید وجع چون مرد او / زید را ز اول سبب قتال گو
آن وجعها را بدو منسوب دار / گرچه هست آن جمله صنع کردگار

همچنین کشت و دم و دام و جماع / آن موالیدست حق را مستطاع
بسته درهای موالید از سبب / چون پشیمان شد ولی زان دست رب

اولیا را هست قدرت از اله / تیر جسته باز آرندش ز راه
گفته ناگفته کند از فتح باب / تا از آن نی سیخ سوزد نی کباب

از همه دلها که آن نکته شنید / آن سخن را کرد محو و ناپدید
گرت برهان باید و حجت مها / از نبی خوان آیه او ننسها

آیه انسوکم ذکری بخوان / قوت نسیان نهادنشان بدان
چون به تذکیر و به نسیان قادرند / بر همه دلهای خلقان قاهرند

چون به نسیان بست او راه نظر / کار نتوان کرد ور باشد هنر
خلتموا سخریة اهل السمو / از نبی خوانید تا انسوکم

صاحب ده پادشاه جسمهاست / صاحب دل شاه دلهای شماست
فرع دید آمد عمل بی هیچ شک / پس نباشد مردم الا مردمک

مرد هش چون مرد کسب بیند بخواب / در زمین مرد کسب پیشه برد
شب تمام ... گفت آن / صبح می‌آید ز صاحب ... گران
چون فراموش شد اخلاق و یادشان / باز بیت و میرسد فرمایشان
صد هزاران نیک و بد را آن بهی / میکند هر شب ز دلهاشان تهی
روزها ... زان ... می‌کند / آن همه را ... کنند
آن همه اندیشهٔ پیشانها / می‌شناسد از هدایت جانها
پیشه و فرهنگ تو آید بتو / تا در اسباب بگشاید بتو
پیشهٔ زرگر به آهنگر نشد / خوی این خوشخو بدان منکر نشد
پیشه‌ها و خلقها همچون جهیز / سوی خصم آید ز روز رستخیز
صورتگان ... شهادت غالب است / هم بدان تصویر ... شرب واجب است
پیشه‌ها و خلقها از بعد خواب / واپس آید هم بخصم خود شتاب
پیشه‌ها و اندیشه‌ها در وقت صبح / هم بدانجا شد که بود آن حسن و قبح
چون کبوترهای پیک از شهرها / سوی شهر خویش آرد بهر ما
هر چه می‌بینی سوی اصل خود رود / جزو سوی کل خود راجع شود

شنیدن آن طوطی حرکت آن طوطیان و مردن او در قفص و نوحهٔ خواجه بر وی

چون شنید آن مرغ کان طوطی چه کرد / هم بلرزید و فتاد و گشت سرد
خواجه چون دیدش فتاده همچنین / بر جهید و زد کله را بر زمین
چون بدین رنگ و بدین حالش بدید / خواجه بر جست و گریبان را درید
گفت ای طوطی خوب خوش حنین / این چه بودت این چرا گشتی چنین
ای دریغا مرغ خوش آواز من / ای دریغا همدم و همراز من
ای دریغا مرغ خوش الحان من / راح روح و روضهٔ رضوان من
گر سلیمان را چنین مرغی بدی / کی دگر مشغول آن مرغان شدی
ای دریغا مرغ کارزان یافتم / زود روی از روی او بر تافتم
ای زبان تو بس زیانی مر مرا / چون توی گویا چه گویم مر ترا
ای زبان هم آتش و هم خرمنی / چند این آتش درین خرمن زنی
در نهان جان از تو افغان می‌کند / گرچه هر چه گوییش آن میکند
ای زبان هم گنج بی پایان توی / ای زبان هم رنج بی درمان توی
هم صفیر و خدعهٔ مرغان توی / هم ابلیس ظلمت کفران توی
[illegible] / هم انیس وحشت هجران توی
چند امانم میدهی ای بی امان / ای تو زه کرده بکین من کمان
نک بپرانیده‌ای مرغ مرا / در چراگاه ستم کم کن چرا
یا جواب من بگو یا داد ده / یا مرا ز اسباب شادی یاد ده
ای دریغا نور ظلمت سوز من / ای دریغا صبح روزافروز من
ای دریغا مرغ خوش پرواز من / ز انتها پریده تا آغاز من
عاشق رنج است نادان تا ابد / خیز لا اقسم بخوان تا فی کبد
از کبد فارغ شدم با روی تو / وز زبد صافی بدم در جوی تو
این دریغاها خیال دیدن است / وز وجود نقد خود ببریدن است
غیرت حق بود و با حق چاره نیست / کو دلی کز حکم حق صد پاره نیست
غیرت آن باشد که آن غیر همه است / آنکه افزون از بیان و دمدمه است
ای دریغا اشک من دریا بدی / تا نثار دلبر زیبا شدی
طوطی من مرغ زیرکسار من / ترجمان فکرت و اسرار من
هر چه روزی داد و ناداد آیدم / او ز اول گفت تا یاد آیدم
طوطیی کاید ز وحی آواز او / پیش از آغاز وجود آغاز او
اندرون تست آن طوطی نهان / عکس او را دیده تو بر این و آن
می‌برد شادیت را تو شاد ازو / می‌پذیری ظلم را چون داد ازو
ای که جان از بهر تن می‌سوختی / سوختی جان را و تن افروختی
سوختم من سوخته خواهد کسی / تا ز من آتش زند اندر خسی
سوخته چون قابل آتش بود / سوخته بستان که آتش‌کش بود
ای دریغا ای دریغا ای دریغ / کانچنان ماهی نهان شد زیر میغ
چون زنم دم کآتش دل تیز شد / شیر هجر آشفته و خونریز شد

کار بسیار [illegible] تند است و مست ... چون [illegible] تیغ گیرد بدست
[illegible] کز مست [illegible] چون بود ... او ز بسیاری غزا افزون بود
قافیه اندیشم و دلدار من ... گویدم مندیش جز دیدار من
خوش نشین ای قافیه اندیش من ... قافیهٔ دولت توی در پیش من
حرف چه بود تا تو اندیشی از آن ... حرف چه بود خار دیوار رزان
حرف و صوت و گفت را بر هم زنم ... تا که بی این هر سه با تو دم زنم
آن دمی کز آدمش کردم نهان ... با تو گویم ای تو اسرار جهان
آن دمی را که نگفتم با خلیل ... وان غمی را که نداند جبرئیل
آن دمی کز وی مسیحا دم نزد ... حق ز غیرت نیز بی ما هم نزد
ما چه باشد در لغت اثبات و نفی ... من نه اثباتم منم بی ذات و نفی
من کسی در ناکسی دریافتم ... پس کسی در ناکسی دربافتم
جمله شاهان پست پست خویش را ... جمله مستان مست مست خویش را
جمله شاهان بردهٔ بردهٔ خوداند ... جمله خلقان مردهٔ مردهٔ خوداند
می‌شود صیاد مرغان را شکار ... تا کند ناگاه ایشان را شکار
بیدلان را دلبران جسته بجان ... جمله معشوقان شکار عاشقان
هر که عاشق دیدیش معشوق دان ... کو بنسبت هست هم این هم آن
تشنگان گر آب جویند از جهان ... آب هم جوید بعالم تشنگان
چونکه عاشق اوست تو خاموش باش ... او چو گوشت می‌کشد تو گوش باش
بند کن چون سیل سیلانی کند ... ورنه رسوایی و ویرانی کند
من چه غم دارم که ویرانی بود ... زیر ویران گنج سلطانی بود
غرق حق خواهد که باشد غرق‌تر ... همچو موج بحر جان زیر و زبر
زیر دریا خوشتر آید یا زبر ... تیر او دلکش‌تر آید یا سپر
پس زبون وسوسه باشی دلا ... گر طرب را باز دانی از بلا
گر مرادت را مذاق شکر است ... بی‌مرادی نی مراد دلبر است
هر ستاره‌اش خونبهای صد هلال ... خون عالم ریختن او را حلال
ما بها و خونبها را یافتیم ... جانب جان باختن بشتافتیم
ای حیات عاشقان در مردگی ... دل نیابی جز که در دلبردگی
من دلش جسته بصد ناز و دلال ... او بهانه کرده با من از ملال
گفتم آخر غرق تست این عقل و جان ... گفت رو رو بر من این افسون مخوان
من ندانم آنچه اندیشیده‌ای ... ای دو دیده دوست را چون دیده‌ای
ای گران جان خوار دیدستی مرا ... زانکه بس ارزان خریدستی مرا
هر که او ارزان خرد ارزان دهد ... گوهری طفلی بقرص نان دهد
غرق عشقی‌ام که غرقست اندرین ... عشقهای اولین و آخرین
مجملش گفتم نکردم زان بیان ... ورنه هم افهام سوزد هم زبان
من چو لب گویم لب دریا بود ... من چو لا گویم مرا الا بود
من ز شیرینی نشستم رو ترش ... من ز بسیاری گفتارم خمش
تاکه شیرینی ما از دو جهان ... در حجاب روترش باشد نهان
تاکه در هر گوش ناید این سخن ... یک همی گویم ز صد سر لدن

تفسیر قول حکیم سنائی رحمة الله علیه

بهر چه از راه وا مانی چه کفر آن حرف و چه ایمان * بهر چه از دوست وا مانی چه زشت آن نقش و چه زیبا * و فی معنی قول النبی علیه السلام ان سعدا لغیور و انا اغیر منه والله تعالی اغیر منی و من غیرته حرم الفواحش ما ظهر منها و ما بطن

جمله عالم زان غیور آمد که حق ... برد در غیرت برین عالم سبق
او چو جانست و جهان چون کالبد ... کالبد از جان پذیرد نیک و بد
هر که محراب نمازش گشت عین ... سوی ایمان رفتنش میدان تو شین
هر که شد مر شاه را او جامه‌دار ... هست خسران بهر شاهش اتجار
هر که با سلطان شود او همنشین ... بر درش بنشستن بود حیف و غبین
دست بوسش چون رسید از پادشاه ... گر گزیند بوس پا باشد گناه
گرچه سر بر پا نهادن خدمت است ... پیش آن خدمت خطا و زلت است

شاه را غیرت بود بر هر که او   بو گزیند بعد از آن کو دید رو
غیرت حق بر مثل گندم بود   کاه خرمن غیرت مردم بود
اصل غیرتها بدانید از اله   آن خلقان فرع حق بی اشتباه
شرح این بگذارم و گیرم گله   از جفای آن نگار ده دله
نالم ایرا نالها خوش آیدش   از دو عالم ناله و غم بایدش
چون ننالم تلخ از دستان او   چون نیم در حلقهٔ مستان او
چون نباشم همچو شب بی روز او   بی وصال روی روز افروز او
ناخوش او خوش بود در جان من   جان فدای یار دل رنجان من
عاشقم بر رنج خویش و درد خویش   بهر خشنودی شاه فرد خویش
خاک غم را سرمه سازم بهر چشم   تا ز گوهر پر شود دو بحر چشم
اشک کان از بهر او بارند خلق   گوهرست و اشک پندارند خلق
من ز جان جان شکایت میکنم   من نیم شاکی روایت میکنم
دل همی گوید کزو رنجیده ام   وز نفاق سست می خندیده ام
راستی کن ای تو فخر راستان   ای تو صدر و من درت را آستان
آستان و صدر در معنی کجاست   ما و من کو آن طرف کان یار ماست
ای رهیده جان تو از ما و من   ای لطیفهٔ روح اندر مرد و زن
مرد و زن چون یک شود آن یک توئی   چونکه یکها محو شد آنک توئی
این من و ما بهر آن بر ساختی   تا تو با خود نرد خدمت باختی
تا تو با ما و تو یک جوهر شوی   عاقبت محض جنان دلبر شوی
تا من و توها همه یکجان شوند   عاقبت مستغرق جانان شوند
این همه هست و بیا ای امر کن   ای منزه از بیان و از سخن
چشم جسمانه تواند دیدنت   در خیال آرد غم و خندیدنت
دل که او بستهٔ غم و خندیدنست   تو مگو کو لایق آن دیدنست
آنکه او بستهٔ غم و خنده بود   او بدین دو عاریت زنده بود
باغ سبز عشق کو بی منتهاست   جز غم و شادی درو بس میوهاست
عاشقی زین هر دو حالت برترست   بی بهار و بی خزان سبز و ترست
ده زکوة روی خوب ای خوبرو   شرح جان شرحه شرحه باز گو
کز کرشمهٔ غمزهٔ غمازهٔ   بر دلم بنهاد داغی تازهٔ
من حلالش کردم از خونم بریخت   من همی گفتم حلال او می گریخت
چون گریزانی ز نالهٔ خاکیان   غم چه ریزی بر دل غمناکیان
ایکه هر صبحی که از مشرق بتافت   همچو چشمهٔ مشرقت در جوش یافت
چه بهانه میدهی شیدات را   ای بهانه شکر لبهات را
ای جهان کهنه را تو جان نو   از تن بیجان و دل افغان شنو
شرح گل بگذار از بهر خدا   شرح بلبل گو که شد از گل جدا
از غم و شادی نباشد جوش ما   با خیال و وهم نبود هوش ما
حالت دیگر بود کان نادرست   تو مشو منکر که حق بس قادرست
تو قیاس از حالت انسان مکن   منزل اندر جور و در احسان مکن
جور و احسان رنج و شادی حادثست   حادثان میرند و حقشان وارثست
صبح شد ای صبح را پشت و پناه   عذر مخدومی حسام الدین بخواه
عذر خواه عقل کل و جان توئی   جان جان و تابش مرجان توئی
تافت نور صبح ما از نور تو   در صبوحی با می منصور تو
داده تو چون چنین دارد مرا   باده که بود تا طرب آرد مرا
باده در جوشش گدای جوش ماست   چرخ در گردش گدای هوش ماست
باده از ما مست شد نی ما ازو   عالم از ما هست شد نی ما ازو
ما چو زنبوریم و قالبها چو موم   خانه خانه کرده قالب را چو موم
بس درازست این حدیث خواجه گو   تا چه شد احوال آن مرد نکو

رجوع بحکایت خواجهٔ تاجر

خواجه اندر آتش و درد و حنین   صد پراکنده همی گفت اینچنین
گه تناقض گاه ناز و گه نیاز   گاه سودای حقیقت گه مجاز
مرد غرقه گشته جانی میکند   دست را در هر گیاهی میزند

تا کدامش دست گیرد در خطر   دست و پایی می‌زند از بیم سر
دوست دارد دوست این آشفتگی   کوشش بیهوده به از خفتگی
آنکه او شاهست او بی‌کار نیست   ناله از وی طرفه کو بیمار نیست
بهر این فرمود رحمان ای پسر   کل یوم هو فی شان ای پسر
اندرین ره می‌تراش و می‌خراش   تا دم آخر دمی فارغ مباش
تا دم آخر دمی آخر بود   که عنایت با تو صاحب‌سر بود
هر که می‌کوشد اگر مرد و زن است   گوش و چشم شاه جان بر روزن است
بعد از آنش از قفس بیرون فکند   طوطیک پرید تا شاخ بلند

بیرون انداختن مرد تاجر طوطی را از قفس و پریدن آن

طوطیی مرده چنان پرواز کرد   کآفتاب از چرخ ترکی تاز کرد
خواجه حیران گشت اندر کار مرغ   بی‌خبر ناگه بدید اسرار مرغ
روی بالا کرد و گفت ای عندلیب   از بیان حال خودمان ده نصیب
او چه کرد آنجا که تو آموختی   چشم ما از مکر خود بر دوختی
ساختی مکری و ما را سوختی   سوختی ما را و خود افروختی
گفت طوطی کو بفعلم پند داد   که رها کن نطق و آواز و گشاد
زانکه آوازت ترا در بند کرد   خویش را مرده پی این پند کرد
یعنی ای مطرب شده با عام و خاص   مرده شو چون من که تا یابی خلاص
دانه باشی مرغکانت بر چنند   غنچه باشی کودکانت بر کنند
دانه پنهان کن بکلی دام شو   غنچه پنهان کن گیاه بام شو
هر که داد او حسن خود را در مزاد   صد قضای بد سوی او رو نهاد
چشمها و خشمها و رشکها   بر سرش ریزد چو آب از مشکها
دشمنان او را ز غیرت می‌درند   دوستان هم روزگارش می‌برند
آنکه غافل بود از کشت بهار   او چه داند قیمت این روزگار
در پناه لطف حق باید گریخت   کو هزاران لطف بر ارواح ریخت
تا پناهی یابی آنگه چه پناه   آب و آتش مر ترا گردد سپاه
نوح و موسی را نه دریا یار شد   نه بر اعداشان بکین قهار شد
آتش ابراهیم را نه قلعه بود   تا بر آورد از دل نمرود دود
کوه یحیی را نه سوی خویش خواند   قاصدانش را بزخم سنگ راند
گفت ای یحیی بیا در من گریز   تا پناهت باشم از شمشیر تیز

وداع کردن طوطی خواجه را و پریدن

یک دو پندش داد طوطی بی‌نفاق   بعد از آن گفتش سلام الفراق
الوداع ای خواجه کردی مرحمت   کردی آزادم ز قید و مظلمت
الوداع ای خواجه رفتم تا وطن   هم شوی آزاد روزی همچو من
خواجه گفتش فی امان الله برو   مر مرا اکنون نمودی راه نو
سوی هندستان اصلی رو نهاد   بعد شدت از فرح دل گشته شاد
خواجه با خود گفت این پند من است   راه او گیرم که این ره روشن است
جان من کمتر ز طوطی کی بود   جان چنین باید که نیکوپی بود

مضرت تعظیم خلق و انگشت نما شدن

تن قفس شکل است زان شد خار جان   در فریب داخلان و خارجان
اینش گوید من شوم همراز تو   وانش گوید نی منم انباز تو
اینش گوید نیست چون تو در وجود   در کمال و فضل و در احسان و جود
آنش گوید هر دو عالم آن تست   جمله جانهامان طفیل جان تست
آنش خواند گاه عیش و خرمی   اینش گوید گاه نوش و گه سمی
او چو بیند خلق را سرمست خویش   از تکبر می‌رود از دست خویش
او نداند که هزاران را چو او   دیو افکندست اندر آب جو
لطف و سالوس جهان خوش لقمه‌ایست   کمترش خور کان پر آتش لقمه‌ایست
آتشش پنهان و ذوقش آشکار   دود او ظاهر شود پایان کار
تو مگو آن مدح را من کی خورم   از طمع می‌گوید او پی می‌برم
مادحت گر هجو گوید بر ملا   روزها سوزد دلت زان سوزها
گرچه دانی کو ز حرمان گفت آن   کان طمع که داشت از تو شد زیان

آن اثر می‌ماندت در اندرون
هیچ این تا مست از جنون

آن اثر هم روزها باقی بود
مایهٔ کبر و خداع جان شود

نیک ننماید چو شیرین است ملح
بنماید زانکه تلخ افتاد قدح

همچو طبعی است کو کبان را خورده‌ای
تا بدی شورش بیخ اندری

ور خوری حلوا بود ذوقش دمی
این اثر چون آن نمی‌پاید همی

چون نمی‌ماند همی ماند نهان
هر خوشی را تو بپنداری بدان

چون شکر ماند نهان تا شر او
بعد چندی دمل آرد نیشتر

ور به طبع خوش خوری ای ظریف
اندرون شد پاک زاخلاط کثیف

نفس از بس مدحها فرعون شد
کن ذلیل النفس هوناً لا تسد

تا توانی بنده شو سلطان مباش
زخم کش چون گوی شو چوگان مباش

ورنه چون لطفت نماند وین جمال
از تو آید آن حریفان را ملال

آن جماعت کت همی دادند ریو
چون ببینندت بگویندت که دیو

جمله گویندت چو بینندت بدر
مرده از گور خود برکرده سر

همچو امرد که خدا نامش کنند
تا بدین سالوس در دامش کنند

چونکه بدنامی برآید ریش او
دیو ننگ آید ز تفتیش او

دیو سوی آدمی شد بهر شر
سوی تو ناید که از دیوی بتر

تا تو بودی آدمی دیو از پیت
می‌دوید و می‌چشانید از میت

چون شدی در خوی دیوی استوار
می‌گریزد از تو دیو ای نابکار

آنکه اندر دامنت آویخت او
چون چنین گشتی ز تو بگریخت او

تفسیر ما شاء الله کان و ما لم یشاء لم یکن

این همه گفتیم لیک اندر بسیچ
بی‌عنایات خدا هیچیم هیچ

بی‌عنایات حق و خاصان حق
گر ملک باشد سیاهستش ورق

ای خدا ای قادر بی‌چند و چون
وا تو تحفه می‌دهی بیرون و درون

ای خدا ای فضل تو حاجت‌روا
با تو یاد هیچ کس نبود روا

این قدر ارشاد تو بخشیده‌ای
تا بدین بس عیب ما پوشیده‌ای

قطرهٔ دانش که بخشیدی ز پیش
متصل گردان به دریاهای خویش

قطرهٔ علم است اندر جان من
وارهانش از هوا وز خاک تن

پیش از آن کاین خاکها خسفش کنند
پیش از آن کاین بادها نشفش کنند

گرچه چون نشفش کند تو قادری
کش از ایشان واستانی واخری

قطره‌ای کو در هوا شد یا که ریخت
از خزینهٔ قدرت تو کی گریخت

گر درآید در عدم یا صد عدم
چون بخوانیش او کند از سر قدم

صد هزاران ضد ضد را می‌کشد
بازشان حکم تو بیرون می‌کشد

از عدمها سوی هستی هر زمان
هست یا رب کاروان در کاروان

خاصه هر شب جمله افکار و عقول
نیست گردد غرق در بحر نغول

باز وقت صبح چون اللهیان
بر زنند از بحر سر چون ماهیان

در خزان بین صد هزاران شاخ و برگ
از هزیمت رفته در دریای مرگ

زاغ پوشیده سیه چون نوحه‌گر
در گلستان نوحه کرده بر خضر

باز فرمان آید از سالار ده
مر عدم را کانچه خوردی باز ده

آنچه خوردی وا ده ای مرگ سیاه
از نبات و دارو و برگ و گیاه

ای برادر عقل یکدم با خود آر
دم بدم در تو خزانست و بهار

باغ دل را سبز و تر و تازه بین
پر ز غنچه و ورد و سرو و یاسمین

ز انبهی برگ پنهان گشته شاخ
ز انبهی گل نهان صحرا و کاخ

این سخنهایی که از عقل کل است
بوی آن گلزار و سرو و سنبل است

بوی گل دیدی که آنجا گل نبود
جوش مل دیدی که آنجا مل نبود

بو قلاووزست و رهبر مر ترا
می‌برد تا خلد و کوثر مر ترا

بو دوای چشم باشد نورساز
شد ز بویی دیدهٔ یعقوب باز

بوی بد مر دیده را تاری کند
بوی یوسف دیده را یاری کند

تو که یوسف نیستی یعقوب باش
همچو او با گریه و آشوب باش

تو چو شیرین نیستی فرهاد باش
چون نه لیلی چو مجنون گرد فاش

بشنوید این پند از حکیم غزنوی — تا بیابی در تن کهنه نوی

تفسیر قول حکیم سنائی قدس سره - ابیات

پند لولا از دل و جان گوش کن — ناز را رویی بباید همچو ورد — چون نداری گرد بدخویی مگرد — هوش را جان ساز و جان را هوش کن

پیش یوسف نازش و خوبی مکن — عیب باشد چشم نابینا و باز — زشت باشد روی نازیبا و ناز — جز نیاز و آه یعقوبی مکن

معنی مردن ز طوطی بد نیاز — در نیاز و فقر خود را مرده ساز — تا دم عیسی ترا زنده کند — همچو خویشت خوب و فرخنده کند

از بهاران کی شود سرسبز سنگ — خاک شو تا گل برویی رنگ رنگ — سالها تو سنگ بودی دلخراش — آزمون را یک زمانی خاک باش

در بیان این شنو یک داستان — تا بری زین قصه‌ها در بستان

داستان پیر چنگی که در عهد عمر از بهر خدا و باری تعالی در گورستان در روز بی‌نوایی چنگ زد

آن شنیدستی که در عهد عمر — بود چنگی مطربی با کر و فر

بلبل از آواز او بی‌خود شدی — یک طرب ز آواز خوبش صد شدی — مجلس و مجمع دمش آراستی — وز نوای او قیامت خاستی

همچو اسرافیل کآوازش بفن — مردگان را جان در آرد در بدن — یا رسایل بود اسرافیل را — کز سماعش پر برستی فیل را

سازد اسرافیل روزی ناله را — جان دهد پوسیدهٔ صدساله را — انبیا را در درون هم نغمه‌هاست — طالبان را زان حیات بی‌بهاست

نشنود آن نغمه‌ها را گوش حس — کز ستمها گوش حس باشد نجس — نشنود نغمهٔ پری را آدمی — کو بود ز اسرار پریان اعجمی

گرچه هم نغمهٔ پری زین عالمست — نغمهٔ دل برتر از هر دو دمست — که پری و آدمی زندانی اند — هر دو در زندان این نادانی اند

معشر الجن سورهٔ رحمن بخوان — تستطیعوا تنفذوا را باز دان — سورة الرحمن بخوان ای بی‌خرد — تا شوی بر سر پنهان معتقد

کار ایشان ست زان سو بر سری — گر بود روشن چو جوبی رهبری — نغمه‌های اندرون اولیا — اولا گوید که ای اجزای لا

هین ز لای نفی سرها برزنید — وین خیال و وهم یکسو افکنید — ای همه پوسیده در کون و فساد — جان باقیتان نروید و نزاد

گر بگویم شمه‌ای زان نغمه‌ها — جانها سر بر زنند از دخمه‌ها — گوش را نزدیک کن کان دور نیست — لیک نقل آن بتو دستور نیست

هین که اسرافیل وقتند اولیا — مرده را زیشان حیاتست و نما — جانهای مرده اندر گور تن — بر جهد ز آوازشان اندر کفن

گوید این آواز ز آواها جداست — زنده کردن کار آواز خداست — ما بمردیم و بکلی کاستیم — بانگ حق آمد همه برخاستیم

بانگ حق اندر حجاب و بی‌حجیب — آن دهد کو داد مریم را ز جیب — ای فناتان نیست کرده زیر پوست — باز گردید از عدم ز آواز دوست

مطلق آن آواز خود از شه بود — گرچه از حلقوم عبدالله بود — گفته او را من زبان و چشم تو — من حواس و من رضا و خشم تو

رو که بی یسمع و بی یبصر توی — سر توی چه جای صاحب سر توی

تفسیر من کان لله کان الله له و بیان آن

چون شدی من کان لله از وله — من ترا باشم که کان الله له — گه توی گویم ترا گاهی منم — هرچه گویم آفتاب روشنم

هر کجا تابم ز مشکات دمی — حل شد آنجا مشکلات عالمی — هر کجا [illegible] — از فروغ آن شود شمس الضحی

ظلمتی را کآفتابش برنداشت — از دم ما گردد آن ظلمت چو چاشت — آدمی را او بخویش اسما نمود — دیگران را ز آدم اسما می‌شود

آب خواه از جو بجو خواه از سبو — کاین سبو را هم مدد باشد ز جو — نور خواه از مه طلب خواهی ز خور — نور مه هم ز آفتابست ای پسر

مقتبس شو زود چون یابی نجوم / گفت پیغمبر که اصحابی نجوم
خواه از آدم گیر نورش خواه ازو / خواه از خم گیر می خواه از کدو
کین کدو با خم پیوستست سخت / نی چو تو شاد آن کدوی نیکبخت
گفت طوبی من رآنی مصطفی / والذی یبصر لمن وجهی رأی
چون چراغی نور شمعی را کشید / هر که دید آن را یقین آن شمع دید
همچنین تا صد چراغ ار نقل شد / دیدن آخر لقای اصل شد
خواه از نور پسین بستان تو آن / هیچ فرقی نیست خواه از شمعدان

در معنی حدیث ان لربکم فی ایام دهرکم نفحات الا فتعرضوا لها

خواه بین نور از چراغ آخرین / خواه بین نورش ز شمع غابرین
گفت پیغمبر که نفحتهای حق / اندرین ایام می‌آرد سبق
گوش و هش دارید این اوقات را / در ربایید این چنین نفحات را
نفحه آمد مر شما را دید و رفت / هر که را می‌خواست جان بخشید و رفت
نفحهٔ دیگر رسید آگاه باش / تا ازین هم وانمانی خواجه‌تاش
جان آتش یافت زان آتش‌کشی / جان مرده یافت از وی جنبشی
جان ناری یافت ازوی انطفا / مرده پوشید از بقای او قبا
تازگی و جنبش طوبیست این / همچو جنبشهای خلقان نیست این
گر در افتد در زمین و آسمان / زهره‌هاشان آب گردد در زمان
خود ز بیم این دم بی‌منتهی / باز خوان فابین ان یحملنها
ورنه خود اشفقن منها چون بدی / گرنه از بیمش دل که خون شدی
دوش دیگر گونه این میداد دست / لقمهٔ چندی درآورد و ببست
بهر لقمه گشته لقمانی گرو / وقت لقمانست ای لقمه برو
از هوای لقمهٔ این خارخار / از کف لقمان برون آرید خار
در کف او خار و سایه‌ش نیز نیست / لیکتان از حرص آن تمییز نیست
خار دان آن را که خرما دیده‌ای / زانکه بس نان کور و بس نادیده‌ای
جان لقمان که گلستان خداست / پای جانش خستهٔ خاری چراست
اشتر آمد این وجود خارخوار / مصطفی‌زادی برین اشتر سوار
اشترا تنگ گلی بر پشت تست / کز نسیمش در تو صد گلزار رست
میل تو سوی مغیلانست و ریگ / تا چه گل چینی ز خار مرده‌ریگ
ای بگشته زین طلب از کو بکو / چند گویی کین گلستان کو و کو
پیش ازین کین خار پا بیرون کنی / چشم تاریکست جولان چون کنی
آدمی کو می‌نگنجد در جهان / در سر خاری همی گردد نهان
مصطفی آمد که سازد همدمی / کلمینی یا حمیرا کلمی
ای حمیرا آتش اندر نه تو نعل / تا ز نعل تو شود این کوه لعل
این حمیرا لفظ تانیث است و جان / نام تانیثش نهند این تازیان
لیک از تانیث جان را باک نیست / روح را با مرد و زن اشراک نیست
از مؤنث وز مذکر برترست / این نه آن جانست کز خشک و ترست
این نه آن جانست کافزاید ز نان / یا گهی باشد چنین گاهی چنان
خوش کننده‌ست و خوش و عین خوشی / بی خوشی نبود خوشی ای مرتشی
چون تو شیرین از شکر باشی بود / کان شکر گاهی ز تو غایب شود
چون شکر گردد ز تاثیر وفا / پس شکر کی از شکر گردد جدا
زهر مخمش هست آنکه باشد بی‌وفا / هب لنا یا ربنا نعم الوفا
عاشق از حق چون غذا یابد رحیق / عقل آنجا گم شود گم ای رفیق
عقل جزوی عشق را منکر بود / گرچه بنماید که صاحب سر بود
زیرک و داناست اما نیست نیست / تا فرشته لا نشد اهریمنیست
او بقول و فعل یار ما بود / چون بحکم حال آیی لا بود
لا بود چون او نشد از هست نیست / چونکه طوعا لا نشد کرها بسیست
جان کمالست و ندای او کمال / مصطفی گویان ارحنا یا بلال
ای بلال افراز بانگ سلسلت / زان دمی کاندر دمیدم در دلت
ای بلال این گلبنت را جان سپار / خیز و بلبل‌وار جان می‌کن نثار
زان دمی کآدم ازو مدهوش شد / هوش اهل آسمان بیهوش شد

مصطفی کی جویدش شد زان خوب جست / شد نماز از وی شب تعریس فوت
سالها از خواب مبارک بر نخاست / تا نماز صبحدم آمد بجا نشسته

وز شب تعریس پیش آن عرب / یافت جان پاک ایشان مستجاب
عشق و جان هر دو نهانند و ستیر / گر عروسش خوانده‌ام عیبی مگیر

از بلال با رضا کش کرد حس / گر بدم او مهلت بدادی یک دمی
لیک گر گویم بگوید این عیب نیست / جز تقاضای قضا عیبی نیست

عیب شد با کو نبیند جز که عیب / عیب کی بیند روان پاک غیب
عیب شد نسبت بمخلوق جهول / نی بنسبت با خداوند قبول

کفر هم نسبت بخالق حکمتست / چون بما نسبت کنی کفر آفتست
ور یکی عیبی بود با صد حیات / بر مثال چوب باشد در نبات

در ترازو هر دو را یکسان کشند / زانکه آن هر دو چو جسم و جان خوشند
پس بزرگان این نگفتند از گزاف / جسم پاکان عین جان افتاد صاف

گفتشان و نفسشان و نقششان / جمله جان مطلق آمد بی نشان
جان دشمن دارشان جسمیست صرف / چون زیاد از نرد او اسمیست صرف

آن بخاک اندر شد و کل خاک شد / وین نمک اندر شد و کل پاک شد
آن نمک کز وی محمد املح است / زان حدیث با نمک او افصح است

وین نمک باقیست از میراث او / با تواند آن وارثان او بجو
پیش تو شسته ترا خود پیش کو / پیش هستت جان پیش اندیش او

گر تو خود را پیش و پس داری گمان / بستهٔ جسمی و محرومی ز جان
زیر و بالا پیش و پس وصف تنست / بی جهتها ذات جان روشنست

برگشا از نور پاک شه نظر / تا نپنداری تو چون کوته نظر
که همینی در غم و شادی و بس / ای عدم کو مر عدم را پیش و پس

اندر جهت ور ز عدم کی بگذرد / از حیات باور ورنی برخوری
روز باران است می رو تا بشب / نی ازان باران ازان باران رب

جست باران‌ها بر ابر این جهان / گر نمی‌بیند ورا چشم جانها
چشم جان را پاک کن زین بی نگر / تا ازان باران بجان بینی خضر

سوال کردن عائشه از پیغمبر علیه السلام که باران شد و جامهٔ مبارک تو تر نگشت و جواب آن

مصطفی روزی بگورستان برفت / با جنازهٔ مردی از یاران برفت

خاک را در گور او آگنده کرد / زیر خاک آن دانه‌اش را زنده کرد

این درختانند همچون خاکیان / دستها بر کرده‌اند از خاکدان
سوی خلقان صد اشارت می‌کنند / وانکه گوش استش عبارت می‌کنند

تیز گوشان راز ایشان بشنوند / [illegible] از ایشان بشنوند
با زبان سبز و با دست دراز / از ضمیر خاک می‌گوید راز

همچو بطان سر فرو برده بآب / گشته طاوسان و بوده چون غراب
در زمستانشان اگر محبوس کرد / آن غرابان را خدا طاوس کرد

در زمستانشان اگر چه داد مرگ / زنده شان کرد از بهار و داد برگ
منکران گویند خود هست این قدیم / این چرا بندیم بر رب کریم

[illegible] / [illegible] عالم قائم است
کوری ایشان درون دوستان / حق برویانید باغ و بوستان

هر گلی کاندر درون بویا بود / آن گل از اسرار کل گویا بود
بوی ایشان رغم انف منکران / گرد عالم میرود پرده دران

منکران همچون جعل زان بوی گل / یا چو نازک مغز در بانگ دهل
خویشتن مشغول میسازند و غرق / چشم می‌دزدند از لمعان برق

چشم می‌دزدند و آنجا چشم نی / چشم آن باشد که بیند مامنی
چون ز گورستان پیمبر بازگشت / سوی صدیقه شد و همراز گشت

چشم صدیقه چو بر رویش فتاد / پیش آمد دست بر وی می‌نهاد
بر عمامه و روی او و موی او / بر گریبان و بر و بازوی او

گفت پیغمبر چه می‌جویی شتاب / گفت باران آمد امروز از سحاب
جامه‌هایت میبجویم در طلب / تر نمی‌بینم ز باران ای عجب

گفت چه بر سر فگندی از ازار / گفت کردم آن ردای تو خمار

گفت بهر آن نمود ای پاک جیب / چشم پاکت را خدا باران غیب

نیست آن باران ازین ابر شما / هست ابری دیگر و دیگر سما

زانچنین باران ز ابر دیگرست / چیست حق در نزد واش منتظر

بشنو از قول سنائی در رموز / سینه تو زنده آید بر کنوز

تفسیر بیت حکیم سنائی روح الله روحه

آسمانهاست در ولایت جان / کارفرمای آسمان جهان

در ره روح پست و بالاهاست / کوههای بلند و دریاهاست

گر تو بگشائی ز باطن دیده / زنده و پاینده شو سر منه بگزیده

پیر دانا اندرین رمزی بگفت / در حقیقت این در سفت

غیب را ابری و آبی دیگرست / آسمان و آفتابی دیگرست

ناید آن الا که بر خاصان پدید / باقیان فی لبس من خلق جدید

هست باران از پی پروردگی / هست باران از پی پژمردگی

نفع باران بهاری بوالعجب / باغ را باران پاییزی چو تب

آن بهاری ناز پروردش کند / وین خزانی ناخوش و زردش کند

همچنین سرما و باد و آفتاب / بر تفاوت دان و سررشته بیاب

همچنین در غیب انواعست این / در زیان و سود و در ربح و غبین

این دم ابدال باشد زان بهار / در دل و جان روید از وی سبزه‌زار

فعل باران بهاری با درخت / آید از انفاسشان با نیکبخت

گر درخت خشک باشد در مکان / عیب آن از باد جان‌افزا مدان

باد کار خویش کرد و بر وزید / آنکه جانی داشت بر جانش گزید

وانکه جامد بود در خود واقعد / وای آن جانی که او بحار مرد

قول پیغمبر شنو ای جان من / دو کس از خویشتن انکار و ظن

در حدیث آمده اغتنموا برد الربیع فانه یعمل بابدانکم کما یعمل باشجارکم واجتنبوا برد الخریف فانه یعمل بابدانکم کما یعمل باشجارکم

گفت پیغمبر ز سرمای بهار / تن مپوشانید یاران زینهار

زانکه با جان شما آن می‌کند / کان بهاران با درختان می‌کند

پس غنیمت باشد آن سرمای او / در جهان بر جان فزون قوت جو

در بهاران جامه از تن برکنید / تن برهنه جانب گلشن روید

لیک بگریزید از باد خزان / کان کند کان کرد با باغ و رزان

راویان این را بظاهر برده‌اند / هم بر آن صورت قناعت کرده‌اند

بی‌خبر بودند از سر آن گروه / کوه را دیده ندیده کان بکوه

آن خزان نزد خدا نفس و هواست / عقل و جان عین بهارست و بقاست

گر ترا عقلیست جزوی در نهان / کامل العقلی بجو اندر جهان

جزو تو از کل او کلی شود / عقل کل بر نفس چون غلی شود

پس بتاویل این بود کانفاس پاک / چون بهارست و حیات برگ و تاک

از حدیث اولیا نرم و درشت / تن مپوشان زانکه دینت راست پشت

گرم گوید سرد گوید خوش بگیر / تا ز گرم و سرد بجهی وز سعیر

گرم و سرد نو بهار زندگیست / مایهٔ صدق و یقین و بندگیست

زانکه زان بستان جانها زنده است / زین جواهر بحر دل آگنده است

بر دل عاقل هزاران غم بود / گر ز باغ دل خلالی کم شود

پس سؤالش کرد صدیقه ز صدق / با خشوع و با ادب از جوش عشق

پرسیدن عائشه که یا رسول الله سر باران امروزینه چه بود

کای خلاصهٔ هستی موجود و وجود / حکمت باران امروزی چه بود

این ز بارانهای رحمتهاست یا / بهر تهدیدات و عدل کبریا

این از آن لطف بهاریات بود / یا ز پاییزی پر آفات بود

گفت این از بهر تسکین غمست / کز مصیبت بر نژاد آدمست

گر بر آن آتش بماندی آدمی / بس خرابی اوفتادی و کمی

این جهان ویران شدی اندر زمان / حرصها بیرون شدی از مردمان

استن این عالم ای جان غفلتست / هوشیاری این جهان را آفتست

افعیینا بالخلق الاول بل هم فی لبس من خلق جدید

هوشیاری زان جهانست و چو آن … غالب آید پست گردد این جهان
هوشیاری آفتاب و حرص یخ … هوشیاری آب و این عالم وسخ
زان جهان اندک ترشح می‌رسد … تا نغرد در جهان حرص و حسد
گر ترشح بیشتر گردد ز غیب … نی هنر ماند درین عالم نه عیب

این ندارد حد سوی آغاز رو … سوی قصهٔ مرد چنگی باز رو

بقیهٔ قصهٔ پیر چنگی در زمان عمر رض و مخلص آن

مطربی کز وی جهان شد پر طرب … رسته ز آوازش خیالات عجب
از نوایش مرغ دل پران شدی … وز صدایش هوش جان حیران شدی
چون برآمد روزگار و پیر شد … باز جانش از عجز پشه‌گیر شد
باز چه گر پیل باشد بیگمان … پشه‌اش سازد ضعیف و ناتوان
پشت او خم گشت همچون پشت خم … ابروان بر چشم همچون پاردم
گشت آواز لطیف جانفزاش … ناخوش و مکروه و زشت و دلخراش
آن نوای رشک زهره آمده … همچو آواز خر پیری شده
خود کدامین خوش که آن ناخوش نشد … یا کدامین سقف کان مفرش نشد
غیر آواز عزیزان در صدور … که بود از عکس دمشان نفخ صور
اندرونی کاندرونها مست ازوست … نیستی کین هستهامان هست ازوست
کهربای فکر و هر آواز او … لذت الهام و وحی و راز او
چونکه مطرب پیرتر گشت و ضعیف … شد ز بی‌کسبی رهین یک رغیف
گفت عمر و مهلتم دادی بسی … لطفها کردی خدایا با خسی
معصیت ورزیده‌ام هفتاد سال … باز نگرفتی ز من روزی نوال
نیست کسب امروز مهمان توام … چنگ بهر تو زنم کان توام
چنگ را برداشت و شد الله‌جو … سوی گورستان یثرب آه‌گو
گفت خواهم از حق ابریشم‌بها … کو به نیکویی پذیرد قلبها
چنگ زد بسیار و گریان سر نهاد … چنگ بالین کرد و بر گوری فتاد
خواب بردش مرغ جانش از حبس رست … چنگ و چنگی را رها کرد و بجست
گشت آزاد از تن و رنج جهان … در جهان ساده و صحرای جان
جان او آنجا سرایان ماجرا … کاندرینجا گر بماندندی مرا
خوش بدی جانم درین باغ و بهار … مست این صحرای غیبی لاله‌زار
بی پر و بی پا سفر می‌کردمی … بی لب و دندان شکر می‌خوردمی
ذکر و فکری فارغ از رنج دماغ … کردمی با ساکنان چرخ لاغ
چشم بسته عالمی می‌دیدمی … ورد و ریحان بی کفی می‌چیدمی
مرغ آبی غرق دریای عسل … عین ایوبی شراب و مغتسل
که بدو ایوب را پا تا بفرق … پاک شد از رنجها چون نور شرق
گر بود این چرخ ده چندانکه هست … نیست نزد آن جهان جز تنگ و پست
مثنوی در حجم گر بودی چو چرخ … در نگنجیدی درو زین نیم برخ
کان زمین و آسمان بس فراخ … کرد از تنگی دلم را شاخ شاخ
وین جهانی کاندرین خوابم نمود … از گشایش پر و بالم را گشود
این جهان و راه اگر پیدا بدی … کم کسی یک لحظه در اینجا بدی
امر می‌آمد که نی طامع مشو … چون ز پایت خار بیرون شد برو
مول مولی می‌زد آنجا جان او … در فضای رحمت و احسان او

در خواب گفتن هاتف مر عمر را که چندین زر از بیت المال بآن مرد ده که در گورستان خفته است

آن زمان حق بر عمر خوابی گماشت … تا که خویش از خواب نتوانست داشت
در عجب افتاد کاین معهود نیست … این ز غیب افتاد بی مقصود نیست
سر نهاد و خواب بردش خواب دید … کامدش از حق ندا جانش شنید
آن ندایی کاصل هر بانگ و نواست … خود ندا آنست و این باقی صداست
ترک و کرد و پارسی‌گو و عرب … فهم کرده آن ندا بی گوش و لب
خود چه جای ترک و تاجیکست و زنگ … فهم کرده است آن ندا را چوب و سنگ
هر دمی از وی همی آید الست … جوهر و اعراض می‌گردند هست
گر نمی‌آید بلی زیشان ولی … آمدنشان از عدم باشد بلی

آنچه گفتم زان نشانی سنگ و چوب / در بیانش قصه هش‌دار خوب

استن حنانه از هجر رسول / ناله می‌زد همچو ارباب عقول

در میان مجلس وعظ آنچنان / کز وی آگه گشت هم پیر و جوان

در تحیر مانده اصحاب رسول / کز چه می‌نالد ستون با عرض و طول

نالیدن ستون حنانه از فراق پیغمبر علیه السلام که جماعت انبوه شدند که ما روی مبارکت را چون بر آن نشستی نمی‌بینیم و منبر ساختند و شنیدن رسول خدا ناله ستون را بصریح و مکالمات آنحضرت با آن

گفت پیغمبر چه خواهی ای ستون / گفت جانم از فراقت گشت خون

از فراق تو مرا چون سوخت جان / چون ننالم بی تو ای جان جهان

مسندت من بودم از من تاختی / بر سر منبر تو مسند ساختی

پس رسولش گفت کای نیکو درخت / ای شده با سر تو همراز بخت

گر همی خواهی ترا نخلی کنند / شرقی و غربی ز تو میوه چنند

یا در آن عالم حقت سروی کند / تا تر و تازه بمانی تا ابد

گفت آن خواهم که دایم شد بقاش / بشنو ای غافل کم از چوبی مباش

آن ستون را دفن کرد اندر زمین / تا چو مردم حشر گردد یوم دین

تا بدانی هر کرا یزدان بخواند / از همه کار جهان بیکار ماند

هر کرا باشد ز یزدان کار و بار / یافت بار آنجا و بیرون شد ز کار

وانکه او را نبود از اسرار داد / کی کند تصدیق او ناله جماد

گوید آری نی ز دل بهر وفاق / تا نگویندش که هست اهل نفاق

گر نیندی واقفان امر کن / در جهان رد گشته بودی این سخن

صد هزاران ز اهل تقلید و نشان / افکندشان نیم وهمی در گمان

گر بظن تقلید و استدلالشان / قائمست و جمله پر و بالشان

شبهه انگیزد آن شیطان دون / در فتند این جمله کوران سرنگون

پای استدلالیان چوبین بود / پای چوبین سخت بی تمکین بود

غیر آن قطب زمان دیده ور / کز ثباتش کوه گردد خیره سر

پای نابینا عصا باشد عصا / تا نیفتد سرنگون او بر حصا

آن سواری کو سپه را شد ظفر / اهل دین را کیست سلطان بصر

با عصا کوران اگر ره دیده‌اند / در پناه خلق روشن دیده‌اند

گر نه بینایان بدندی و شهان / جمله کوران خود بمردندی عیان

نی ز کوران کشت آید نی درود / نی عمارت نی تجارتها و سود

گر نکردی رحمت و افضالتان / در شکستی چوب استدلالتان

این عصا چه بود قیاسات و دلیل / آن عصا که دادشان بینا جلیل

او عصاتان داد تا پیش آمدید / آن عصا از خشم هم بر وی زدید

چون عصا شد آلت جنگ و نفیر / آن عصا را خرد بشکن ای ضریر

حلقه کوران بچه کار اندرید / دیده‌بان را در میانه آورید

دامن او گیر کو دادت عصا / در نگر کادم چها دید از عصی

چون عصا شد مار و استن با خبر / معجزه موسی و احمد در نگر

از عصا ماری و از استن حنین / پنج نوبت می‌زنند از بهر دین

گر نه نامعقول بودی این مزه / کی بدی حاجت بچندین معجزه

هرچه معقولست عقلش می‌خورد / بی بیان معجزه بی جزر و مد

این طریق بکر نامعقول بین / در دل هر مقبلی مقبول این

آنچنان کز بیم آدم دیو و دد / در جزایر در رمیدند از حسد

هم ز بیم معجزات انبیا / سر کشیده منکران زیر گیا

تا بناموس مسلمانی زیند / در تسلس تا ندانی که کیند

همچو قلابان بر آن نقد تباه / نقره می‌مالند و نام پادشاه

ظاهر الفاظشان توحید و شرع / باطن آن همچو در نان تخم صرع

فلسفی را زهره نی تا دم زند / دم زند دین حقش بر هم زند

دست و پای او جماد و جان او / هرچه گوید آن دو در فرمان او

با زبان گرچه که تهمت می‌نهند / دست و پاهاشان گواهی می‌دهند

سنگها اندر کف بوجهل بود / گفت ای احمد بگو این چیست زود

اظهار معجزهٔ پیغمبر علیه السلام بسخن آمدن سنگریزه در دست ابوجهل و گواهی دادن بر رسالت آنحضرت

گر رسولی چیست در مشتم نهان / چون خبر داری ز راز آسمان

گفت چون خواهی بگویم کان چه‌هاست / یا بگوید آنکه ما حقیم و راست
گفت بوجهل این دوم نادرتر است / گفت حق آری از آن قادرتر است

گفت شش پاره حجر در مشت تست / بشنو از هر یک تو تسبیحی درست
از میان مشت او هر پاره سنگ / در شهادت گفتن آمد بی‌درنگ

لا اله گفت و الا الله گفت / گوهر احمد رسول الله سفت
چون شنید از سنگها بوجهل این / زد ز خشم آن سنگها را بر زمین

گفت نبود مثل تو ساحر دگر / ساحران را سر توی و تاج سر
چون بدید آن معجزه بوجهل تفت / گشت پر خشم و سوی خانه رفت

ره گرفت و رفت از پیش رسول / از نهاد این ز بدبختی فضول
معجزه او دید و شد بدبخت و زشت / سنگ کفر و نیزه سرتیز رفت

خاک بر فرقش که با کوری لعین / پیش او ابلیس آمد خاک بین
این سخن را نیست پایان ای عمو / قصهٔ آن پیر چنگی باز گو

باز گرد و حال مطرب گوش دار / زانکه عاجز گشت مطرب ز انتظار

انجام قصهٔ پیر چنگی و پیغام رسانیدن باو

بانگ آمد مر عمر را کای عمر / بندهٔ ما را ز حاجت باز خر
بنده‌ای داریم خاص و محترم / سوی گورستان تو رنجه کن قدم

ای عمر برجه ز بیت المال عام / هفتصد دینار در کف نه تمام
پیش او بر کای تو ما را اختیار / این قدر بستان کنون معذور دار

این قدر از بهر ابریشم بها / خرج کن چون خرج شد اینجا بیا
پس عمر زان هیبت آواز جست / تا میان را بهر این خدمت ببست

سوی گورستان عمر بنهاد رو / در بغل همیان دوان در جست و جو
گرد گورستان دوانه شد بسی / غیر آن پیر او ندید آنجا کسی

گفت این نبود دگر باره دوید / مانده گشت و غیر آن پیر او ندید
گفت حق فرمود ما را بنده‌ایست / صافی و شایسته و فرخنده‌ایست

پیر چنگی کی بود خاص خدا / حبذا ای سر پنهان حبذا
بار دیگر گرد گورستان بگشت / همچو آن شیر شکاری گرد دشت

چون یقین گشتش که غیر پیر نیست / گفت در ظلمت دل روشن بسیست
آمد او با صد ادب آنجا نشست / بر عمر عطسه فتاد و پیر جست

مر عمر را دید و ماند اندر شگفت / عزم رفتن کرد و لرزیدن گرفت
گفت در باطن خدایا از تو داد / محتسب بر پیرکی چنگی فتاد

چون نظر اندر رخ آن پیر کرد / دید او را شرمسار و روی زرد
پس عمر گفتش مترس از من مرم / کت بشارتها ز حق آورده‌ام

چند یزدان مدحت خوی تو کرد / تا عمر را عاشق روی تو کرد
پیش من بنشین و مهجوری مساز / تا بگوشت گویم از اقبال راز

حق سلامت میکند می‌پرسدت / چونی از رنج و غمان بی‌حدت
نک قراضهٔ چند ابریشم بها / خرج کن این را و باز اینجا بیا

پیر لرزان گشت چون این را شنید / دست می‌خایید و بر خود می‌طپید
بانگ میزد کای خدای بی‌نظیر / بس که از شرم آب شد بیچاره پیر

چون بسی بگریست و از حد رفت درد / چنگ را زد بر زمین و خرد کرد
گفت ای بوده حجابم از اله / ای مرا تو راه زن از شاه راه

ای بخورده خون من هفتاد سال / ای ز تو رویم سیه پیش کمال
ای خدای با عطا و با وفا / رحم کن بر عمر رفته در جفا

داد حق عمری که هر روزی از آن / کس نداند قیمت آن در جهان
خرج کردم عمر خود را دم بدم / در دمیدم جمله را در زیر و بم

آه کز یاد ره و پردهٔ عراق / رفت از یادم دم تلخ فراق
وای کز تری زیر افکند خرد / خشک شد کشت دل من دل بمرد

وای کز آواز این بیست و چهار / کاروان بگذشت و بیگه شد نهار
ای خدا فریاد زین فریادخواه / داد خواهم نی ز کس زین دادخواه
داد کس چون نیابم در جهان / عمر شد هفتاد سال از من جهان
داد خود از کس نیابم جز مگر / زانکه هست از من بمن نزدیکتر
کاین منی از وی رسد دم دم مرا / پس ورا بینم چو این شد کم مرا
همچو آن کو با تو باشد زرشمر / سوی او داری نه سوی خود نظر

گردانیدن عمر نظر او را از مقام گریه که هستیست بمقام استغراق

همچنین در گریه و در ناله او / می‌شمردی جرم چندین ساله او
پس عمر گفتش که این زاری تو / هست هم آثار هشیاری تو
بعد از آن او را از آن جا بر براند / زان گدازش سوی استغراق خواند
هست هشیاری ز یاد ما مضی / ماضی و مستقبلت پردهٔ خدا
آتش اندر زن بهر دو تا بکی / پرگره باشی ازین هر دو چو نی
تا گره با نی بود همراز نیست / همنشین آن لب و آواز نیست
چون بطوف خود بطوفی مرتدی / چون بخانه آمدی هم با خودی
ای خبرهات از خبرده بی‌خبر / توبهٔ تو از گناه تو بتر
راه فانی گشته راه دیگرست / زانکه هشیاری گناه دیگرست
ای تو از حال گذشته توبه‌جو / کی کنی توبه ازین توبه بگو
گاه بانگ زیر را قبله کنی / گاه گریهٔ زار را قبله زنی
چونکه فاروق آینهٔ اسرار شد / جان پیر از اندرون بیدار شد
همچو جان بی گریه و بی خنده شد / جانش رفت و جان دیگر زنده شد
حیرتی آمد درونش آن زمان / که برون شد از زمین و آسمان
جستجوئی از ورای جستجو / من نمیدانم تو میدانی بگو
حال و قالی از ورای حال و قال / غرق گشته در جمال ذوالجلال
غرقهٔ نی که خلاصی باشدش / یا بجز دریا کسی بشناسدش
عقل جزو از کل گویا نیستی / گر تقاضا بر تقاضا نیستی
چون تقاضا بر تقاضا میرسد / موج آن دریا بدینجا میرسد
چونکه قصهٔ حال پیر اینجا رسید / پیر و حالش روی در پرده کشید
پیر دامن را ز گفت و گو فشاند / نیم گفته در دهان ما بماند
از پی این عیش و عشرت ساختن / صد هزاران جان بشاید باختن
در شکار بیشهٔ جان باز باش / همچو خورشید جهان جان باز باش
جان فشان افتاد خورشید بلند / هر دمی تی میشود پر میکنند
جان فشان ای آفتاب معنوی / مر جهان کهنه را بنما نوی
در وجود آدمی جان و روان / میرسد از غیب چون آب روان
هر زمان از غیب نو نو میرسد / وز جهان تن برون شو میرسد
گفت پیغمبر که از بهر پند / دو فرشته خوش منادی میکنند
کای خدایا منفقان را سیر دار / هر درمشان را عوض ده صد هزار
ای خدایا ممسکان را در جهان / تو مده الا زیان اندر زیان

تفسیر دعای آن دو فرشته که هر روز بر سر بازار منادی میکنند که اللهم اعط کل منفق خلفا و اعط کل ممسک تلفا و بیان آنکه منفق مجاهد راه حقست نه مسرف راه هوا

ای خدایا منفقان را ده خلف / ای خدایا ممسکان را ده تلف
منفق و ممسک [illegible] / چون محل باشد [illegible]
ای بسا امساک کز انفاق به / مال حق را جز بامر حق مده
تا عوض یابی تو گنج بی‌کران / تا نباشی از عداد کافران
کاشتران قربان همی کردند تا / چیره گردد تیغشان بر مصطفی
امر حق را باز جو از واصلی / امر حق را در نیابد هر دلی
چون غلام یاغیی کو عدل کرد / مال شاهان بر یاغیان بذل کرد
[illegible] / [illegible]
عدل این یاغی و دادش نزد شاه / چه فزاید دوری و روی سیاه
در نبی انذار اهل غفلتست / کان همه انفاقهاشان حسرتست

قربانی کردن سروران عرب بامید قبول افتادن

سروران مکه در حرب رسول / بودشان قربان بامید قبول

بهر این مؤمن همی گوید ز بیم / در نماز اهدنا الصراط مستقیم

آن درم دادن سخی را لایق است / جان سپردن خود سخای عاشق است

نان دهی از بهر حق نانت دهند / جان دهی از بهر حق جانت دهند

گر بریزد برگهای این چنار / برگ بی برگیش بخشد کردگار

گر نماند از جود در دست تو مال / کی کند فضل الهت پایمال

هر که کارد گردد انبارش تهی / لیکش اندر مزرعه باشد بهی

وانکه در انبار ماند و صرفه کرد / اسپش و موش و حوادثهاش خورد

این جهان نفی ست در اثبات جو / صورتت صفرست در معنات جو

جان شوره تلخ پیش تیغ بر / جان چون دریای شیرین را بخر

ور نمی تانی شدن زین آستان / گوش کن باری ز من این داستان

قصهٔ خلیفه که در کرم از حاتم طائی گذشته بود

یک خلیفه بود در ایام پیش / کرده حاتم را گدای جود خویش

رایت اکرام و جود افراشته / فقر و حاجت از جهان برداشته

بحر و کان از بخششش صاف آمده / داد او از قاف تا قاف آمده

در جهان خاک ابر و آب بود / مظهر بخشایش وهاب بود

از عطایش بحر و کان در زلزله / سوی جودش قافله بر قافله

قبلهٔ حاجات در دروازه‌اش / رفته در عالم بجود آوازه‌اش

هم عجم هم روم و هم ترک و عرب / مانده از جود و سخایش در عجب

آب حیوان بود و دریای کرم / زنده گشته هم عرب و هم عجم

اندر ایام چنین سلطان داد / بشنو اکنون داستانی با گشاد

قصهٔ اعرابی درویش و ماجرا کردن زن با او از فقر و درویشی

یک شب اعرابی زنی مر شوی را / گفت و از حد برد گفت و گوی را

کاین همه فقر و جفا ما می‌کشیم / جمله عالم در خوشی ما ناخوشیم

نان‌مان نی نان خورش‌مان درد و رشک / کوزه‌مان نی آبمان از دیده اشک

جامهٔ ما روز تاب آفتاب / شب نهالین و لحاف از ماهتاب

قرص مه را قرص نان پنداشته / دست سوی آسمان برداشته

ننگ درویشان ز درویشی ما / روز و شب از روزی اندیشی ما

خویش و بیگانه شده از ما رمان / بر مثال سامری از مردمان

گر بخواهم از کسی یک مشت نسک / مر مرا گوید خمش کن مرگ و جسک

مر عرب را فخر غزوست و عطا / در عرب ما همچو خط اندر خطا

چه غزا ما بی غزا خود کشته‌ایم / ما بشمشیر عدم سر گشته‌ایم

چه خطا ما بی خطا در آتشیم / چه نوا ما در دو عالم [illegible]

چه عطا ما بر گدایی می‌تنیم / مر مگس را در هوا رگ می‌زنیم

گر کسی مهمان رسد گر من منم / شب بخسپد دلقش از تن بر کنم

زین نمط زین احتیاج و گفت و گو / بهره از صد عبارت پیش شو

کز غنا و فقر ما گشتیم خوار / سوختیم از اضطراب و اضطرار

تا کی ما این چنین خواری کشیم / غرقه اندر بحر ژرف آتشیم

ناگه از روزی در آید میهمان / شرمساریها بریم از وی بجان

لیک مان گر در آید بی ثبوت / وانکه گفتش میهمان سازیم قوت

بهر این گفتند دانایان بفن / میهمان محسنان باید شدن

مغرور شدن مریدان محتاج به مشیخه عیان مزور و ایشان را شیخ و واصل پنداشتن و نقد را از نقل نادانستن و نیافتن

تو مریدی میهمان آن کسی / کو ستاند حاصلت را از خسی

نیست چیره چون ترا چیره کند / نور ندهد مر ترا تیره کند

چون ورا نوری نبد اندر قران / نور کی یابند از وی دیگران

همچو اعمش کو کند داروی چشم / چه کشد در چشمها الا که پشم

حال ما اینست در فقر و عنا / هیچ مهمانی مبا مغرور ما

قحط ده سال ار ندیدی در صور / چشمها بگشا و اندر ما نگر

[illegible] / [illegible]

از خدا بویی ندارد او ولی / دعوی‌اش افزون ز شیث و بوالبشر

دیو ننموده ورا هم نقش خویش / او همی گوید ز ابدالیم و بیش

حرف درویشان بدزدیده بسی / تا گمان آید که هست او خود کسی

خرده گیرد در سخن بر بایزید / ننگ دارد از درون او یزید

هرکه داند مرد را چون بایزید / روز محشر حشر گردد با یزید

بی‌نوا از نان و خوان آسمان / پیش او ننداخت حق یک استخوان

او ندا کرده که خوان بنهاده‌ام / نایب حقم خلیفه‌زاده‌ام

الصلا ساده‌دلان پیچ پیچ / تا خورید از خوان جودم هیچ هیچ

سالها بر وعدهٔ فردا کسان / گرد آن در گشته فردا نارسان

دیر باید تا که سر آدمی / آشکارا گردد از بیش و کمی

زیر دیوار بدن گنج است یا / خانهٔ مور است و مار و اژدها

چونکه پیدا گشت کان چیزی نبود / عمر طالب رفته آگاهی چه سود

در بیان آنکه نادر افتد که مریدی در مدعی مزور اعتقاد کند بصدق و بمقامی رسد که شیخش بخواب ندیده باشد و آب و آتش او را گزند نرساند و شیخش را گزند رساند ولی نادر است

لیک نادر طالب آید کز فروغ / در حق او نافع آید آن دروغ

او بقصد نیک خود جایی رسید / گرچه جان پنداشت آن آمد جسد

چون تحری در دل شب قبله را / قبله نی و آن نماز او روا

مدعی را قحط جان اندر سرست / لیک ما را قحط نان بر ظاهرست

ما چرا چون مدعی پنهان کنیم / بهر ناموس مزور جان کنیم

مرد را رو می‌نماید حالها / کو ندید آن هیچ پیچش سالها

صبر فرمودن اعرابی زن خود را

شوی گفتش چند جویی دخل و کشت / خود چه ماند از عمر افزون‌تر گذشت

عاقل اندر بیش و نقصان ننگرد / زانکه هر دو همچو سیلی بگذرد

خواه صافی خواه سیل تیره‌رو / چون نمی‌پاید دمی از وی مگو

اندرین عالم هزاران جانور / می‌زید خوش عیش بی زیر و زبر

شکر می‌گوید خدا را فاخته / بر درخت و برگ شب ناساخته

حمد می‌گوید خدا را عندلیب / کاعتماد رزق بر تست ای مجیب

باز دست شاه را کرده نوید / از همه مردار ببریده امید

همچنین از پشه گیری تا به پیل / شد عیال الله و حق نعم المعیل

این همه غمها که اندر سینه‌هاست / از بخار و گرد باد و بود ماست

این غمان بیخ کن چون داس ماست / این چنین شد وان چنان وسواس ماست

وانکه رنجی ز مردن پاره‌ایست / جزو مرگ از خود بران گر چاره‌ایست

چون ز جزو مرگ نتوانی گریخت / دانکه کلش بر سرت خواهند ریخت

جزو مرگ ار گشت شیرین مر ترا / دانکه شیرین می‌کند کل را خدا

دردها از مرگ می‌آید رسول / از رسولش رو مگردان ای فضول

هر که شیرین می‌زید او تلخ مرد / هر که او تن را پرستد جان نبرد

گوسفندان را ز صحرا می‌کشند / آنکه فربه‌تر مر آن را می‌کشند

شب گذشت و صبح آمد ای قمر / چند این افسانه گیری ز مهر

تو جوان بودی و قانع‌تر بدی / زر طلب گشتی خود اول زر بدی

رز بدی پر میوه چون کاسد شدی / وقت میوه پختنت فاسد شدی

میوه‌ات باید که شیرین‌تر شود / چون رسن تابان نه واپس‌تر رود

جفت مایی جفت باید هم صفت / تا برآید کارها با مصلحت

جفت باید بر مثال همدگر / در دو جفت کفش و موزه درنگر

گر یکی کفش از دو تنگ آید به پا / هر دو جفتش کار ناید مر ترا

جفت در یک خرد و آن دیگر بزرگ / جفت شیر بیشه دیدی هیچ گرگ

راست ناید بر شتر جفت جوال / آن یکی خالی و آن پر مال مال

من روم سوی قناعت دل قوی / تو چرا سوی شناعت می‌روی

مرد قانع از سر اخلاص و سوز / زین نسق می‌گفت با زن تا به روز

فقر فخری نه گزافست و مجاز | صد هزاران عز پنهانست و ناز
از غضب بر من لقبها راندی | یارگیر و مارگیرم خواندی

گر بگیرم مار دندانش کنم | تاش از سرکوفتن ایمن کنم
زانکه آن دندان عدو جان اوست | من عدو را کرده‌ام زین علم دوست

از طمع هرگز نخوانم من فسون | این طمع را کرده‌ام من سرنگون
حاش لله طمع من از خلق نیست | از قناعت در دل من عالمیست

از سر امرود بن بینی چنان | زان فرود آ تا نماند این گمان
چونکه برگردی و سرگشته شوی | خانه را گردنده بینی آن توی

در بیان آنکه جنبیدن هر کسی از آنجاست که وی است هر کسی از چنبرهٔ وجود خود بیند تابهٔ کبود آفتاب را کبود نماید تابهٔ سرخ سرخ و چون تابه از رنگها بیرون آید سپید شود در او از همه تابه‌های دیگر او راست گوی تر باشد

دید احمد را ابوجهل و بگفت | زشت نقشی کز بنی هاشم شکفت
گفت احمد مر ورا کی راستی | راست گفتی گرچه کار افزاستی
دید صدیقش بگفت ای آفتاب | نی ز شرقی نی ز غربی خوش بتاب
گفت احمد راست گفتی ای عزیز | ای رهیده تو ز دنیای به چیز

حاضران گفتند کای صدر الوری | راست گو گفتی دو ضد گو را چرا
گفت من آیینه‌ام مصقول دست | ترک و هندو در من آن بیند که هست

هر کرا آیینه باشد پیش رو | زشت و خوب خویش را بیند در او
ای زن ار طامع همی‌بینی مرا | زین تحرّی زنانه برتر آ

آن طمع را ماند و رحمت بود | کو طمع آنجا که آن نعمت بود
امتحان کن فقر را روزی دو تو | تا به فقر اندر غنا بینی دو تو

صبر کن با فقر و بگذار این ملال | زانکه در فقرست عز ذو الجلال
سرکه مفروش و هزاران جان ببین | از قناعت غرق بحر انگبین

صد هزاران جان تلخی‌کش نگر | همچو گل آغشته اندر گل شکر
ای دریغا مر ترا گنجا بدی | تا ز جانم شرح دل پیدا شدی

این سخن شیرست در پستان جان | بی‌کشنده خوش نمی‌گردد روان
مستمع چون تشنه و جوینده شد | واعظ ار مرده بود گوینده شد

مستمع چون تازه آید بی‌ملال | صد زبان گردد بگفتن گنگ و لال
چونکه نامحرم درآید از درم | پرده در پنهان شوند اهل حرم

ور درآید محرمی دور از گزند | برگشایند آن ستیران روی‌بند
هر چه را خوب و خوش و زیبا کنند | از برای دیدهٔ بینا کنند

کی بود آواز چنگ و زیر و بم | از برای گوش بی‌حس اصم
مشک را حق بیهده خوش دم نکرد | بهر حس کرد او پی اخشم نکرد

نای حق را بیهده خوش دم نکرد | بهر انس آمد پی اشتر نکرد
حق زمین و آسمان برساختست | در میان بس نار و نور افراختست

ای زمین را از برای خاکیان | آسمان را مسکن افلاکیان
مرد سفلی دشمن بالا بود | مشتری هر مکان پیدا بود

ای ستیرهٔ هیچ تو برخاستی | خویشتن را بهر کور آراستی
گر جهان را پر دُرِ مکنون کنم | روزی تو چون نباشد چون کنم

ترک جنگ و رهزنی ای زن بگو | ور نمی‌گویی به ترک من بگو
مر مرا چه جای جنگ نیک و بد | کاین دلم از صلحها هم می‌رمد

بهر این ریشها نیشم مزن | زخمها بر جان بی‌خویشم مزن
گر خمش کردی وگرنه آن کنم | که همین دم ترک خان و مان کنم

پای گفتن بست از گفتش تنگ | رنج غربت به که اندر خانه جنگ

مراعات کردن زن شوی را و استغفار نمودن از گفتهٔ خود

زن چو دید او را که تند و توسن است | گشت گریان گریه خود دام زن است
گفت از تو کی چنین پنداشتم | از تو من امید دیگر داشتم

زن درآمد از طریق نیستی | گفت من خاک شمایم نی ستی
جسم و جان و هرچه هستم آن تست | حکم و فرمان جملگی فرمان تست

گر ز درویشی دلم از صبر جست / بهر خویشم نیست این بهر تو است
تو دوا و درد را [illegible] / [illegible] خواهم که باشی بی‌نوا

جان من کز بهر خویشم نیست این / از برای تست این بانگ و حنین
خویش من والله که بهر خویش تو / هر نفس خواهد که میرد پیش تو

کاش جانت کش روان من فدی / از ضمیر جان من واقف بدی
چون تو با من این چنین بودی بظن / هم ز جان بیزار گشتم هم ز تن

خاک را بر سیم و زر کردیم چون / تو چنینی با من ای جان را سکون
تو که در جان و دلم جا می‌کنی / زین قدر از من تبرا می‌کنی

تو تبرا کن که هستت دستگاه / ای تبرای تو جان را عذرخواه
یاد می‌کن آن زمانی را که من / چون صنم بودم تو بودی چون شمن

بنده بر وفق تو دل افروخته است / هر چه گویی پخت گوید سوخته است
من سپاناخ توام هر چم پزی / یا ترش‌با یا که شیرین می‌سزی

کفر گفتم نک بایمان آمدم / پیش حکمت از سر جان آمدم
خوی شاهانهٔ ترا نشناختم / پیش تو گستاخ خر در تاختم

چون ز عفو تو چراغی ساختم / توبه کردم اعتراض انداختم
می‌نهم پیش تو شمشیر و کفن / می‌کشم پیش تو گردن را بزن

از فراق تلخ می‌گویی سخن / هر چه خواهی کن ولیکن این مکن
در تو از من عذرخواهی هست سر / با تو بی من او شفیعی مستمر

عذرخواهم در درونت خلق توست / ز اعتماد او دل من جرم جست
رحم کن پنهان ز خود ای خشمگین / ای که خلقت به ز صد من انگبین

زین نسق می‌گفت با لطف و گشاد / در میان گریه بر روی او فتاد
گریه چون از حد گذشت و های های / از ضعیفش مرد را دل شد ز جای

چون ترا رش ما ز ره صبرش بجای / زانکه بی گریه بد او خود دلربای
شد از آن باران یکی برقی پدید / زد شراری در دل مرد وحید

آنکه بنده روی خوبش بود مرد / چون بود چون بندگی آغاز کرد
آنکه از کبرش دلت لرزان بود / چون شوی چون پیش تو گریان شود

آنکه از نازش دل و جان خون بود / چونکه آید در نیاز او چون بود
آنکه در جور و جفایش دام ماست / عذر ما چه بود چو او در عذر خاست

آنکه خونریزیش و زاری بود / چون نهد گردن زهی سود و سبود
آنکه جز گردن کشی ناید از او / خوش برآید با تو چون باشد نکو

زین للناس حق آراسته است / ز آنچه حق آراست چون دانند رست
چون پی یسکن الیها ش آفرید / کی تواند آدم از حوا برید

رستم زال ار بود وز حمزه بیش / هست در فرمان اسیر زال خویش
آنکه عالم مست گفتش آمدی / کلمینی یا حمیرا میزدی

آب غالب شد بر آتش از نهیب / ز آتش او جوشد که باشد در حجیب
چونکه دیگی حائل آمد هر دو را / نیست کرد آن آب را کردش هوا

ظاهرا بر زن چو آب ار غالبی / باطنا مغلوب و زن را طالبی
این چنین خاصیتی در آدمیست / مهر حیوان را کمست آن از کمیست

گفت پیغمبر که زن بر عاقلان / غالب آید سخت بر صاحبدلان

در بیان حدیث انهن یغلبن العاقل و یغلبهن الجاهل

باز بر زن جاهلان غالب شوند / زانکه ایشان تند و بس خیره روند
کم بودشان رقت و لطف و وداد / زانکه حیوانیست غالب بر نهاد

مهر و رقت وصف انسانی بود / خشم و شهوت وصف حیوانی بود
پرتو حقست آن معشوق نیست / خالقست آن گوییا مخلوق نیست

مرد زان گفتن پشیمان شد چنان / کز عوانی ساعت مردن عوان

تسلیم کردن مرد خود را به زن اعتراض را باشاره حق دانستن

گفت خصم جان جان چون آمدم / جزو عقل کل هر زاننده است
که با گردنده گرداننده هست / بر سر جان من لگدها چون زدم

چون قضا آید نماند فهم و رای / از آن چرخه که گرداند زمین
قیاس چرخ گردان را همی گیر / کس نداند جز قضا را از خدای

چون قضا آید فرو پوشد بصر
تا نداند عقل ما پا را ز سر

زان امام المتقین داد این خبر
گفت اذا جاء القضا عمی البصر

چون قضا بگذشت خود را میخورد
پرده بدریده گریبان میدرد

مرد گفت ای زن پشیمان میشوم
گر بدم کافر مسلمان میشوم

من گنهکار توام رحمی بکن
بر مکن یکبارگی از بیخ و بن

کافر پیر ار پشیمان میشود
چونکه عذر آرد مسلمان میشود

من گنهکار توام رحمی بکن
عذر من بپذیر و بشنو این سخن

حضرت پر رحمتست و پر کرم
عاشق او هم وجود و هم عدم

کفر و ایمان عاشق آن کبریا
مس و نقره بنده آن کیمیا

در بیان آنکه موسی و فرعون هر دو مسخر مشیت اند چنانکه زهر و پازهر و ظلمت و نور و خلوت فرعون با حق تعالی

موسی و فرعون معنی را رهی
ظاهر آن ره دارد و این بی رهی

روز موسی پیش حق نالان شده
نیم شب فرعون هم گریان شده

کین چه غلست ای خدا بر گردنم
ورنه غل باشد که گوید من منم

زانکه موسی را منور کرده
ماه جانم را سیه رو کرده

بهتر از ماهی نبود استاره ام
چون خسوف آمد چه باشد چاره ام

نوبتم گر رب و سلطان میزنند
مه گرفت و خلق پنگان میزنند

میزنند آن طاس و غوغا میکنند
ماه را از زخم رسوا میکنند

من که فرعونم ز خلق ای وای من
زخم طاس آن ربی الاعلای من

خواجه تاشانیم اما تیشه ات
میشکافد شاخ را در بیشه ات

باز شاخی را موصل میکند
شاخ دیگر را معطل میکند

شاخ را بر تیشه دستی هست نی
هیچ شاخ از دست تیشه جست نی

حق آن قدرت که آن تیشه تراست
از کرم کن این کژیها را تو راست

باز با خود گفته فرعون ای عجب
من نه در یا ربنا ام جمله شب

در نهان خاکی و موزون میشوم
چون بموسی میرسم چون میشوم

رنگ زر قلب ده تو میشود
پیش آتش چون سیه رو میشود

نی که قلب و قالبم در حکم اوست
لحظه مغزم کند یک لحظه پوست

لحظه ماهم کند یکدم سیاه
خود چه باشد غیر این کار اله

سبز گردم چونکه گوید کشت باش
زرد گردم چونکه گوید زشت باش

پیش چوگانهای حکم کن فکان
میدویم اندر مکان و لامکان

چونکه بیرنگی اسیر رنگ شد
موسیی با موسیی در جنگ شد

چون به بیرنگی رسی کان داشتی
موسی و فرعون کردند آشتی

گر ترا آید برین نکته سؤال
رنگ کی خالی بود از قیل و قال

این عجب کین رنگ از بیرنگ خاست
رنگ با بیرنگ چون در جنگ خاست

اصل روغن ز آب افزون میشود
عاقبت با آب ضد چون میشود

چونکه روغن را ز آب اسرشته اند
آب با روغن چرا ضد گشته اند

چون گل از خارست و خار از گل چرا
هر دو در جنگند و اندر ماجرا

یا نه جنگست این برای حکمتست
همچو جنگ خرفروشان صنعتست

یا نه اینست و نه آن حیرانیست
گنج باید جست این ویرانیست

آنچه تو گنجش توهم میکنی
زان توهم گنج را گم میکنی

چون عمارت دان تو وهم و رایها
گنج نبود در عمارت جایها

در عمارت هستی و جنگی بود
نیست را از هستها ننگی بود

نی که هست از نیستی فریاد کرد
بلکه نیست آن هست را واداد کرد

تو مگو که من گریزانم ز نیست
بلکه او از تو گریزانست بیست

[illegible]
[illegible] بود

[illegible] اندر آتش سوزان بود
[illegible]

نعلها باژگونه است ای سلیم
نفرت فرعون را دان از کلیم

سبب حرمان اشقیا از دو جهان که خسر الدنیا و الآخرة

چون حکیمک اعتقادی کرده است
کآسمان بیضه زمین چون زرده است

گفت سائل چون بماند این خاکدان
در میان این محیط آسمان

همچو قندیلی معلق در هوا ‌‌ ‌ نی به اسفل می‌رود نی بر علا
آن حکیمش گفت کز جذب سما ‌‌ ‌ از جهات شش بماند اندر هوا
چون ز مغناطیس قبهٔ ریخته ‌‌ ‌ در میان ماند آهنی آویخته
آن دگر گفت آسمان با صفا ‌‌ ‌ کی کشد در خود زمین تیره را
بلکه دفعش می‌کنند از شش جهات ‌‌ ‌ تا بماند در میان عاصفات
پس ز دفع خاطر اهل کمال ‌‌ ‌ جان فرعونان بماند اندر ضلال
پس ز دفع این جهان و آن جهان ‌‌ ‌ مانده‌اند این بی‌رهان بی این و آن
سرکشی از بندگان ذوالجلال ‌‌ ‌ زانکه دارند از وجود تو ملال
کهربا دارند چون پیدا کنند ‌‌ ‌ کاه هستی ترا شیدا کنند
کهربای خویش چون پنهان کنند ‌‌ ‌ زود تسلیم ترا طغیان کنند
آنچنانکه مرتبهٔ حیوانی است ‌‌ ‌ کو اسیر و سغبهٔ انسانی است
مرتبهٔ انسان به دست اولیا ‌‌ ‌ سغبه چون حیوان شناسش ای کیا
بندهٔ خود خواند احمد در رشاد ‌‌ ‌ جمله عالم را بخوان قل یا عباد
عقل تو همچون شتربان تو شتر ‌‌ ‌ می‌کشاند هر طرف در حکم مر
عقل عقل‌اند اولیا و عقل‌ها ‌‌ ‌ بر مثال اشتران تا انتها
اندر ایشان بنگر آخر ز اعتبار ‌‌ ‌ یک قلاووزست جان صد هزار
چه قلاووز و چه اشتربان بیاب ‌‌ ‌ دیدگان دیده بیند آفتاب
نک جهان در شب بمانده میخ‌دوز ‌‌ ‌ منتظر موقوف خورشیدست و روز
اینت خورشیدی نهان در ذره‌ای ‌‌ ‌ شیر نر در پوستین بره‌ای
اینت دریایی نهان در زیر کاه ‌‌ ‌ پا برین که هین منه با اشتباه
اشتباهی و گمانی در درون ‌‌ ‌ رحمت حق است بهر رهنمون
هر پیمبر فرد آمد در جهان ‌‌ ‌ فرد بود و صد جهانش در نهان
عالم کبری به قدرت سحر کرد ‌‌ ‌ کرد خود را در کهین نقشی نورد
ابلهانش فرد دیدند و ضعیف ‌‌ ‌ کی ضعیفست آنکه با شه شد حریف
ابلهان گفتند مردی بیش نیست ‌‌ ‌ وای آنکو عاقبت اندیش نیست
عاقبت دیدن نبود از کاهلی ‌‌ ‌ دور بودن از نفس از جاهلی
بشنو اکنون قصهٔ صالح روان ‌‌ ‌ بگذر از صورت طلب معنی آن
زانکه صورت بین نبیند عاقبت ‌‌ ‌ عاقبت بینی بیابی عافیت
ناقهٔ صالح بصورت بد شتر ‌‌ ‌ پی بریدندش ز جهل آن قوم مر

حقیر دیدن خصمان صالح ناقه را چون حق تعالی خواهد لشکری را هلاک گرداند در نظر ایشان خصمان را حقیر نماید و یقللکم فی اعینهم لیقضی الله امرا کان مفعولا

از برای آب چون خصمش شدند ‌‌ ‌ آب کور و نان کور ایشان بدند
ناقة الله آب خورد از جوی و میغ ‌‌ ‌ آب حق را داشتند از حق دریغ
ناقهٔ صالح چو جسم صالحان ‌‌ ‌ شد کمینی در هلاک طالحان
تا بر آن امت ز حکم مرگ و درد ‌‌ ‌ ناقة الله و سقیاها چه کرد
شحنهٔ قهر خدا زیشان بجست ‌‌ ‌ خونبهای اشتری شهری درست
روح صالح بر مثال اشتری ست ‌‌ ‌ نفس گمره مر ورا چون پی برید
روح همچون صالح و تن ناقه است ‌‌ ‌ روح اندر وصل و تن در فاقه است
روح صالح قابل آفات نیست ‌‌ ‌ زخم بر ناقه بود بر ذات نیست
روح صالح قابل آزار نیست ‌‌ ‌ نور یزدان سغبهٔ کفار نیست
حق از آن پیوست با جسمی نهان ‌‌ ‌ تاش آزارند و بینند امتحان
بی‌خبر کآزار این آزار اوست ‌‌ ‌ آب این خم متصل با آب جوست
زان تعلق کرد با جسمش اله ‌‌ ‌ تا که گردد جمله عالم را پناه
کس نیابد بر دل ایشان ظفر ‌‌ ‌ بر صدف آید ضرر نی بر گهر
ناقهٔ جسم ولی را بنده باش ‌‌ ‌ تا شوی با روح صالح خواجه‌تاش
گفت صالح چونکه کردید این حسد ‌‌ ‌ بعد سه روز از خدا نقمت رسد
بعد سه روز دگر از جان‌ستان ‌‌ ‌ آفتی آید که دارد سه نشان
رنگ روی جمله‌تان گردد دگر ‌‌ ‌ رنگ رنگ مختلف اندر نظر
روز اول رویتان چون زعفران ‌‌ ‌ در دوم رو سرخ همچون ارغوان

در سوم گردد همه روها سیاه / بعد از آن اندر رسد قهر اله
گر نشان خواهید از من زین وعید / کره ناقه به سوی کُه دوید

گر توانیدش گرفتن چاره هست / ورنه خود مرغ امید از دام جست
چون شنیدند این از وعید تنگ / در پی اشتر دویدند [illegible]

کس نتانست اندر آن کره رسید / رفت در کهسارها شد ناپدید
همچو روح پاک کو از ننگ تن / می‌گریزد جانب رب المنن

گفت دیدید این قضا مبرم شدست / صورت امید را گردن زدست
کره ناقه چه باشد خاطرش / که به جا آرید ز احسان و برش

گر به جا آید دلش رستید از آن / ورنه نومیدید و ساعدها گزان
چون شنیدند آن وعید منکدر / چشم بنهادند و آن را منتظر

روز اول روی خود دیدند زرد / می‌زدند از ناامیدی آه سرد
سرخ شد روی همه روز دوم / نوبت امید و توبه گشت گم

شد سیه روز سوم روی همه / حکم صالح راست شد بی ملحمه
چون همه در ناامیدی سر زدند / همچو اشتر در دو زانو آمدند

در نبی آورد جبریل امین / شرح این زانو زدن را جاثمین
زانو آن دم زن که تعلیمت کنند / وز چنین زانو زدن بیمت کنند

منتظر گشتند زخم قهر را / قهر آمد نیست کرد آن شهر را
صالح از خلوت به سوی شهر رفت / شهر دید اندر میان دود و نفت

ناله از اجزای ایشان می‌شنید / نوحه پیدا نوحه‌گویان ناپدید
گریه چون از حد گذشت و های های / [illegible]

ز استخوانهاشان شنید او ناله‌ها / اشک خون از جانشان چون ژاله‌ها
صالح آن بشنید و گریه ساز کرد / نوحه بر نوحه‌گران آغاز کرد

گفت ای قومی به باطل زیسته / وز شما من پیش حق بگریسته
حق بگفته صبر کن بر جورشان / پندشان ده بس نماند از دورشان

من بگفته پند شد بند از جفا / شیر پند از مهر جوشد وز صفا
بس که کردید از جفا بر جای من / شیر پند افسرد در رگهای من

حق مرا گفته ترا لطفی دهم / بر سر آن زخمها مرهم نهم
صاف کرده حق دلم را چون سما / روفته از خاطرم جور شما

در نصیحت من شده بار دگر / گفته امثال و سخنها چون شکر
شیر تازه از شکر انگیخته / شیر و شهدی با سخن آمیخته

در شما چون زهر گشته آن سخن / زانکه زهرستان بدیت از بیخ و بن
چون شوم غمگین که غم شد سرنگون / غم شما بودید ای قوم حرون

هیچ کس بر مرگ غم نوحه کند / ریش سر چون شد کسی مو بر کند
رو به خود کرد و بگفت ای نوحه‌گر / نوحه‌ات را می‌نیرزند آن نفر

کژ مخوان ای راست‌خواننده مبین / کیف آسی خلف قوم ظالمین
باز اندر چشم و دل او گریه یافت / رحمتی بی‌علتی بر وی بتافت

قطره می‌بارید و حیران گشته بود / قطره‌ی بی‌علت از دریای جود
عقل می‌گفتش که این گریه ز کیست / بر چنان افسوسیان شاید گریست

بر چه می‌گریی بگو بر فعلشان / بر سپاه کینه‌توز بدنشان
بر دل تاریک پر زنگارشان / بر زبان زهر همچون مارشان

بر دم و دندان سگسارانه‌شان / بر دهان و چشم کژدم‌خانه‌شان
بر ستیز و تسخر و افسوسشان / شکر کن چون کرد حق محبوسشان

دستشان کژ پایشان کژ چشم کژ / مهرشان کژ صلحشان کژ خشم کژ
از پی تقلید و از رایات نقل / پا نهاده بر جمال پیر عقل

پیرخر نه جمله گشته پیرخر / از ریای چشم و گوش همدگر
از بهشت آورد یزدان بندگان / تا نمایدشان سقر پروردگان

تفسیر آیه مرج البحرین یلتقیان بینهما برزخ لا یبغیان

اهل نار و خلد را بین هم‌دکان / در میانشان برزخ لا یبغیان
اهل نار و اهل نور آمیخته / در میانشان کوه قاف انگیخته
اهل نار و نور را باهم در میان / در میانشان [illegible] بیکران

همچو در کان خاک و زر کرد اختلاط ‖ در میان‌شان صد بیابان و رباط
همچنانکه عقد در در و شبه ‖ مختلط چون میهمان یک شبه
صالح و طالح بصورت مشتبه ‖ دیده بگشا بو که گردی منتبه
بحر را نیمیش شیرین چون شکر ‖ طعم شیرین رنگ روشن چون قمر
نیم دیگر تلخ همچون زهر مار ‖ طعم تلخ و رنگ مظلم قیروار
هر دو بر هم می‌زنند از تحت و اوج ‖ بر مثال آب دریا موج موج
صورت بر هم زدن از جسم تنگ ‖ اختلاط جانها در صلح و جنگ
موجهای صلح بر هم می‌زنند ‖ کینه‌ها از سینه‌ها بر می‌کنند
موجهای جنگ بر شکلی دگر ‖ مهرها را می‌کند زیر و زبر
مهر تلخان را به شیرین می‌کشد ‖ زانکه اصل مهرها باشد رشد
قهر شیرین را به تلخی می‌برد ‖ تلخ با شیرین کجا اندر خورد
تلخ و شیرین زین نظر ناید پدید ‖ از دریچه عاقبت دانند دید
چشم آخربین تواند دید راست ‖ چشم آخوربین غرورست و خطاست
ای بسا شیرین که چون شکر بود ‖ لیک زهر اندر شکر مضمر بود
آنکه زیرکتر بود بشناسدش ‖ چون بیابد زورش اندر کشش
وان دگر بشناسدش تا بو کند ‖ وان دگر چون بر لب و دندان زند
وان دگر در پیش رو بو می‌برد ‖ وان دگر چون دست بنهد کرد رد
پس لبش ردش کند پیش از گلو ‖ گرچه نعره می‌زند شیطان کلوا
وان دگر را در گلو پیدا کند ‖ وان دگر را در بدن رسوا کند
وان دگر را در حدث سوزش دهد ‖ ذوق آن زخم جگر دوزش دهد
وان دگر را بعد ایام و شهور ‖ وان دگر را بعد مرگ از قعر گور
ور دهندش مهلت اندر قعر گور ‖ لابد آن پیدا شود یوم النشور
هر نبات و شکری را در جهان ‖ مهلتی پیداست از دور زمان
سالها باید که اندر آفتاب ‖ لعل یابد رنگ و رخشانی و تاب
[illegible] ‖ [illegible]
باز تره در دو ماه اندر رسد ‖ باز تا سالی گل احمر رسد
بهر این فرمود حق عز و جل ‖ سوره الانعام در ذکر اجل
این شنیدی مو بمویت گوش باد ‖ آب حیوانست خوردی نوش باد
آب حیوان خوان مخوان این را سخن ‖ روح نو بین در تن حرف کهن
نکته‌ای دیگر تو بشنو ای رفیق ‖ همچو جان او سخت پیدا و دقیق
در مقامی هست هم این زهر مار ‖ از تصاریف خدایی خوشگوار
در مقامی زهر و در جایی دوا ‖ در مقامی کفر و در جایی روا
[illegible] ‖ در مقامی ... سخا
[illegible] ‖ [illegible]
[illegible] ‖ در مقامی ... و در جایی گهر
[illegible] ‖ در مقامی جهل و در جایی عین عقل
[illegible] ‖ چون به انگوری شود شیرین و نیک
[illegible] ‖ در کمال دین شناسد ... طهور
[illegible] ‖ ... خیر ... این ملک ...
[illegible] ‖ ... تا آن ...
[illegible] ‖ ...

تو زبان ندارد ما مخمور رازیان وار دگر در سرا هست

نوبت [illegible] لیغفر لک الله ما تقدم

من ذنبک وما تأخر صدق الله

بالا اندر ملک [illegible] وصد قطر

[illegible]

پس [illegible] تی با [illegible]

با نهان [illegible]

[illegible]

[illegible] آن کرم

شمع این [illegible] گفتن [illegible]

هیچ آن ملکش [illegible] بست هم

[illegible] شاهان [illegible]

او سلیمان است [illegible]

خوان کرا [illegible] علی کرسیه

[illegible] گفت این ملکت لوا

او نباشد [illegible]

مو به مو ملک جهان [illegible]

استخا فی نیست [illegible] این

بگذر و زین صد هزاران رنگ و بو

چون بماند [illegible]

با کمالی [illegible]

خود چه بود [illegible]

بازمیگردم بقصه مرد و زن

[illegible] ماجرای [illegible] و [illegible] حکایت

بازمی جوید [illegible]

[illegible]

[illegible]

[illegible]

تعلق [illegible]

ماجرای مرد و زن افتاد [illegible]

وین دو [illegible] زن [illegible]

نفس [illegible]

[illegible]

[illegible]

این مثال نفس خود [illegible] عقل

روز و شب در جنگ و اندر ماجرا

گاه [illegible]

صورت [illegible] اکنون تمام

[illegible]

[illegible]

[illegible]

تا نشان باشد [illegible]

[illegible]

[illegible]

[illegible]

[illegible]

[illegible]

[illegible]

[illegible]

شرح کن احوال آن [illegible]

حکم [illegible]

در وجود تو شوم من منعدم
چون محبم حب یعمی و یصم

گفت زن این آهنگ بُرّم میکنی
یا بحیلت کشف سترم میکنی

گفت والله عالم السر الخفی
کافرید از خاک آدم را صفی

در سه گز قالب که دادش وانمود
آنچه در ارواح و در الواح بود

یاد داده پیش لوح محفوظ وجود
تا بدانست آنچه در الواح بود

تا ابد هر چه بود او پیش پیش
درس کرد از علم الاسما خویش

تا ملک بیخود شد از تدریس او
قدس دیگر یافت از تقدیس او

آن گشادیشان کز آدم رو نمود
در گشاد آسمانهاشان نبود

در فراخی عرصهٔ آن پاک جان
تنگ آمد عرصهٔ هفت آسمان

گفت پیغمبر که حق فرموده است
من نگنجم هیچ در بالا و پست

در زمین و آسمان و عرش نیز
من نگنجم این یقین دان ای عزیز

در دل مؤمن بگنجم ای عجب
گر مرا جویی در آن دلها طلب

گفت ادخل فی عبادی تلتقی
جنة من رؤیتی یا متقی

عرش با آن نور با پهنای خویش
چون بدید او را برفت از جای خویش

خود بزرگی عرش باشد بس مدید
لیک صورت کیست چون معنی رسید

هر ملک میگفت ما را پیش ازین
الفتی میبود با روی زمین

تخم خدمت در زمین میکاشتیم
زان تعلق ما عجب میداشتیم

کاین تعلق چیست با این خاکمان
چون سرشت ما بدست از آسمان

الف این انوار با ظلمات چیست
چون تواند نور با ظلمات زیست

آدما آن الف از بوی تو بود
زانکه جسمت را زمین بد تار و پود

جسم خاکت را ازینجا بافتند
نور پاکت را ازینجا یافتند

لیک جان ما ز روحت تافتست
پیش پیش از خاک آن بر تافتست

در زمین بودیم و غافل از زمین
غافل از گنجی که بود آنجا دفین

چون سفر فرمود ما را زان مقام
تلخ شد ما را از آن تحویل کام

تا که حجتها همی گفتیم ما
که بجای ما کی آید ای خدا

نور این تسبیح و این تهلیل را
میفروشی بهر قال و قیل را

حکم حق گسترد بهر ما بساط
که بگویید از طریق انبساط

هرچه آید بر زبانتان بی‌حذر
همچو طفلان یگانه با پدر

ما همی دانیم خود در از شما
لیک میخواهیم آواز شما

زانکه این دمها چه گر نالایقست
رحمت من بر غضب هم سابقست

از پی اظهار این سبق ای ملک
در تو بنهم داعیهٔ اشکال و شک

تا بگویی و نگیرم بر تو من
منکر حلمم نیارد دم زدن

صد پدر صد مادر اندر حلم ما
هر نفس زاید در افتد در فنا

حلم ایشان کف بحر حلم ماست
کف رود آید ولی دریا بجاست

خود چه گویم پیش آن در این صدف
نیست الا کف کف کف کف

حق آن کف حق آن دریای صاف
کامتحانی نیست این گفت و نه لاف

از سر مهر و صفاست و خضوع
حق آنکس که بدو آرم رجوع

گر به پیشت امتحانست این هوس
امتحان را امتحان کن یک نفس

سر مپوشان تا پدید آید سرم
امر کن تو هرچه بر وی قادرم

دل مپوشان تا پدید آید دلم
تا قبول آرد و هر آنچه قابلم

چه کنم در دست من چه چاره است
در نگر تا جان من چه کاره است

تعیین کردن زن طریق طلب روزی کدخدای خود را و قبول کردن او

گفت زن یک آفتابی تافتست
عالمی زو روشنایی یافتست

نایب رحمن خلیفهٔ کردگار
شهر یثرب از وی است اکنون بهار

گر ببینی تو بدان شه شه شوی
سوی او رو تا که میری و شه شوی

دوستی مقبلان چون کیمیاست
چون نظرشان کیمیایی خود کجاست

چشم احمد بر ابوبکری زده
او ز یک تصدیق صدیق آمده

گفت من شه را پذیرا چون شوم
بی بهانه سوی او من چون روم

نسبتی باید مرا یا حیلتی
هیچ پیشه راست شد بی آلتی

همچو مجنونی که بشنید از یکی
که مرض آمد به لیلی اندکی

گفت [illegible] بهانه چون روم / ور بجانم از عبادت چون شوم
لیک گفت [illegible] / گفت [illegible]
قل تعالوا گفت حق ما را بدان / تا بود شرم اشکنی ما را نشان
شب پران را گر نظر و آلت بدی / روزشان جولان و خوشحالت بدی
گفت چون شاه کرم میدان بود / عین بی آلت همه آلت شود
زانکه آلت دعوی است و هستی است / کار در بی آلتی و پستی است
گفت کی بی آلتی سودا کنم / تا نه من بی آلتی پیدا کنم
پس گواهی بایدم بر مفلسی / تا شهم رحمی کند در مفلسی
تو گواهی غیر گفت و گو و رنگ / وانما تا رحم آرد شاه شنگ
کین گواهی کز گفت و رنگ بد / نزد آن قاضی القضاة آن جرح شد
پس گواهی ز اندرون می بایدم / نی گواهی بهر عاریت بایدم
صدق می باید گواه حال او / تا بتابد نور او بی قال او
گفت زن صدق آن بود کز بود خویش / پاک برخیزی تو از مجهود خویش
آب باران است ما را در سبو / ملکت و سرمایه و اسباب تو

هدیه بردن آن اعرابی سبوی آب باران از میان بادیه سوی بغداد به امیر المؤمنین بر پنداشت که آنجا هم قحط آبست

این سبوی آب را بردار و رو / هدیه ساز و پیش شاهنشاه شو
گو که ما را غیر این اسباب نیست / در مفازه هیچ به زین آب نیست
گر خزانه‌ش پر متاع فاخر است / این چنین آبش نباشد نادر است
چیست آن کوزه تن محصور ما / اندرو آب حواس شور ما
ای خداوند این خم و کوزه مرا / در پذیر از فضل الله اشتری
کوزه‌ای با پنج لوله پنج حس / پاک دار این آب را از هر نجس
تا شود زین کوزه منفذ سوی بحر / تا بگیرد کوزهٔ من خوی بحر
تا چو هدیه پیش سلطانش بری / پاک بیند باشدش شه مشتری
بی نهایت گردد آبش بعد از آن / پر شود از کوزهٔ من صد جهان
لوله‌ها بربند و پر دارش ز خم / گفت غضوا عن هوا ابصارکم
ریش او پر باد کین هدیه کراست / لایق چون او شهی اینست راست
زن نمی‌دانست کانجا بر گذر / هست جاری دجله‌ای همچون شکر
در میان شهر چون دریا روان / پر ز کشتیها و شست ماهیان
رو بر سلطان و کار و بار بین / حس تجری تحتها الانهار بین
این چنین حسها و ادراکات ما / قطره‌ای باشد در آن نهر صفا
باز جوی و باز بین و باز یاب / [illegible] ام الکتاب

در نمد دوختن زن سبوی آب را و مهر نهادن از اعتقاد

مرد گفت آری سبو را سر ببند / هین که این هدیه است ما را سودمند
در نمد دردوز تو این کوزه را / تا گشاید شه بهدیه روزه را
کین چنین اندر همه آفاق نیست / جز رحیق و مایهٔ اذواق نیست
زانکه ایشان ز آبهای تلخ و شور / دایما پر علت‌اند و نیم کور
مرغ کاب شور باشد مسکنش / او چه داند جای آب روشنش
ای که اندر چشمهٔ شورست جات / تو چه دانی شط و جیحون و فرات
ای تو نارسته ازین فانی رباط / تو چه دانی صحو و سکر و انبساط
ور بدانی نقلت از اب و جد است / پیش تو این نامها چون ابجد است
ابجد و هوز چه فاش است و پدید / بر همه طفلان و معنی بس بعید
پس سبو برداشت آن مرد عرب / در سفر شد می‌کشیدش روز و شب
بر سبو لرزان بد از آفات دهر / هم کشیدش از بیابان تا به شهر
زن مصلی باز کرده از نیاز / رب سلم ورد کرده در نماز
که نگهدار آب ما را از خسان / یا رب این گوهر بدان دریا رسان
گرچه شویم آگه است و پرفن است / لیک گوهر را هزاران دشمن است
خود چه باشد گوهر آب کوثرست / قطره‌ای زین آب کاصل گوهرست
از دعاهای زن و زاری او / وز غم مرد و گرانباری او
سالم از دزدان و از آسیب سنگ / برد تا دار الخلافه بی درنگ

دید آنجا بی‌حد انعامها　　اهل حاجت گستریده دامها
دم بدم هر سوی صاحب حاجتی　　یافته زان در عطا و خلعتی
بهر گبر و مؤمن و زیبا و زشت　　همچو خورشید و مطر نی بل بهشت
دید قومی در نظر آراسته　　قوم دیگر منتظر برخاسته
خاص و عام از سلیمان تا بمور　　زنده گشته چون جهان از نفخ صور
اهل صورت زان جواهر یافته　　اهل معنی بحر را دریافته
آنکه بی‌همت چه با همت شده　　وانکه با همت چه با نعمت شده

در بیان آنکه چنانکه گدا عاشق کریم است کریم هم عاشق گداست اگر گدا را صبر بیش بود کریم بر در او آید و اگر کریم را صبر بیش بود گدا بر در او آید اما صبر کمال گدا و نقصان کریم است

بانگ می‌آید که ای طالب بیا　　جود محتاج گدایان چون گدا
جود محتاج است و خواهد طالبی　　همچنانکه توبه خواهد تایبی
جود می‌جوید گدایان و ضعاف　　همچو خوبان کآینه جویند صاف
روی خوبان ز آینه زیبا شود　　روی احسان از گدا پیدا شود
چون گدا آیینهٔ جود است هان　　دم بود بر روی آیینه زیان
پس ازین فرمود حق در والضحی　　بانگ کم زن ای محمد بر گدا
آن یکی جودش گدا آرد پدید　　وین دگر بخشد گدایان را مزید
پس گدایان آینهٔ جود حق‌اند　　وانکه با حق‌اند جود مطلق‌اند
وانکه جز این دوست او خود مرده‌ایست　　او برین در نیست نقش پرده‌ایست
لیک درویشی که او تشنهٔ خداست　　هست دائم از خدااش کار راست

فرق میان آنکه درویش است بخدا و تشنهٔ خداست و آنکه درویش است از خدا و تشنهٔ غیر است

لیک درویشی که تشنهٔ غیر شد　　او حقیر و ابله و بی‌خیر شد
نقش درویش است او نی اهل جان　　نقش سگ را تو مینداز استخوان
فقر لقمه دارد او نی فقر حق　　پیش نقش مرده‌ای کم نه طبق
ماهی خاکی بود درویش نان　　شکل ماهی لیک از دریا رمان
نقش ماهی کی بود در عشق آب　　آن ز بی‌آبی نمی‌گیرد عذاب
مرغ خانه است او نه سیمرغ هوا　　لوت نوشد او ننوشد از خدا
عاشق حق است او بهر نوال　　نیست جانش عاشق حسن و جمال
گر توهم می‌کند او عشق ذات　　ذات نبود وهم اسما و صفات
وهم مخلوق است و مولود آمده است　　حق نزاییده است او لم یولد است
عاشق تصویر و وهم خویشتن　　کی بود از عاشقان ذو المنن
عاشق آن وهم اگر صادق بود　　آن مجازش تا حقیقت می‌کشد
شرح می‌خواهد بیان این سخن　　لیک می‌ترسم ز افهام کهن
فهمهای کهنهٔ کوته‌نظر　　صد خیال بد درآرد در فکر
بر سماع راست هر کس چیر نیست　　لقمهٔ هر مرغکی انجیر نیست
خاصه مرغی مرده‌ای پوسیده‌ای　　پر خیالی اعمیی بی‌دیده‌ای
نقش ماهی را چه دریا و چه خاک　　رنگ هندو را چه صابون و چه زاگ
نقش اگر غمگین نگاری بر ورق　　او ندارد از غم و شادی سبق
صورتش غمگین و او فارغ از آن　　صورتش خندان و او زان بی‌نشان
وین غم و شادی که اندر دل خفیست　　پیش آن شادی و غم جز نقش نیست
صورت خندان نقش از بهر تست　　تا از آن صورت شود معنی درست
صورت غمگین نقش از بهر ماست　　تا که ما را یاد آید راه راست
نقشهایی کاندرین حمامهاست　　از برون جامه کن چون جامه‌هاست
تا برونی جامه‌ها بینی و بس　　جامه بیرون کن درآ ای هم‌نفس
زانکه با جامه درون سو راه نیست　　تن ز جان جامه ز تن آگاه نیست
باز گردم سوی قصهٔ عرب　　از بیان شهر و دریا و عجب

پیش آمدن نقیبان و دربانان خلیفه از بهر اکرام اعرابی و پذیرفتن هدیهٔ او را

آن عرابی از بیابان عجب　　بر در دار الخلافه چون رسید

پس نقیبان پیش او باز آمدند　　بس گلاب لطف بر جیبش زدند
حاجت او فهمشان شد بی مقال　　کار ایشان بد عطا پیش از سؤال
پس بدو گفتند یا وجه العرب　　از کجایی چونی از راه و تعب
گفت وجهم گر مرا وجهی دهید　　بی وجوهم چون پس پشتم نهید
ای که در روتان نشان مهتری　　فرتان خوشتر ز زر جعفری
ای که یک دیدارتان دیدارها　　ای نثار دینتان دینارها
ای همه ینظر بنور الله شده　　از بر حق بهر بخشش آمده
تا زنید آن کیمیاهای نظر　　بر سر مسهای اشخاص بشر
من غریبم از بیابان آمدم　　بر امید لطف سلطان آمدم
بوی لطف او بیابانها گرفت　　ذره‌های ریگ هم جانها گرفت
تا بدینجا بهر دینار آمدم　　چون رسیدم مست دیدار آمدم
بهر نان شخصی سوی نانبا دوید　　داد جان چون حسن نانبا را بدید
بهر فرجه شد یکی تا گلستان　　فرجهٔ او شد جمال باغبان
همچو اعرابی که آب از چه کشید　　آب حیوان از رخ یوسف چشید
رفت موسی کآتشی آرد بدست　　آتشی دید او که از آتش برست
جست عیسی تا رهد از دشمنان　　بردش آن جستن بچارم آسمان
دام آدم دانهٔ گندم شده　　تا وجودش خوشهٔ مردم شده
باز آمد سوی دام از بهر خور　　ساعد شه یافت او با صد خطر
طفل شد مکتب پی کسب هنر　　بر امید مرغ با لطف پدر
پس ز مکتب آن یکی صدری شده　　ماهیانه داده و بدری شده
آمده عباس حرب از بهر کین　　بهر قمع احمد و استیز دین
گشت دین را تا قیامت پشت و رو　　در خلافت او و فرزندان او
آمده عمر بحرب مصطفی　　تیغ در کف تا کند [illegible]
گشته اندر شرع امیر المؤمنین　　پیشوا و مقتدای اهل دین
آن ملک گشت سجود انبیا شده　　تیغ بر گنج ناگه بر زده
تشنه آمد سوی جوی آب در　　دید اندر جوی خود شمس و قمر
من برین در طالب چیز آمدم　　صدر گشتم چون بدهلیز آمدم
آب آوردم بتحفه بهر نان　　بوی نانم برد تا صدر جهان
نان برون راند آدمی را از بهشت　　نان مرا اندر بهشتی در سرشت
رستم از آب و ز نان همچون ملک　　بی غرض گردم برین در چون فلک
بی غرض نبود بگردش در جهان　　غیر جسم و غیر جان عاشقان

در بیان آنکه عاشق دنیا بر مثال عاشق دیواریست که برو تاب آفتاب تافته و جهد نکرد تا فهم کند که این تاب و رونق از دیوار نیست از آفتابست از آسمان چهارم لاجرم کلی دل بر دیوار نهاد چون برق آفتاب با آفتاب پیوست او محروم ماند و حیل بینهم و بین ما یشتهون

عاشقان کل نه این عشاق جزو　　ماند از کل آنکه شد مشتاق جزو
چونکه جزوی عاشق جزوی شود　　زود معشوقش بکل خود رود
ریش گاو و بندهٔ غیر آمد او　　غرقه شد کف در ضعیفی در زند
نیست حاکم تا کند تیمار او　　کار خواجهٔ خود کند یا کار او
فارغ آن با تحری این تشغلی　　فاسرق الدره بین شد مستقل
بنده سگ بنده شد او ماند زار　　[illegible] شد سوی کل و ماند خار
همچو آن ابله که تاب آفتاب　　دید بر دیوار و حیران شد شتاب
عاشق دیوار شد کاین با ضیاست　　[illegible]
چون باصل خویش پیچید آن ضیا　　دید دیوار سیه ماند بجا
او بماند دور از مطلوب خویش　　[illegible]
همچو صیادی که گیرد سایه‌ای　　سایه کی گردد ورا سرمایه‌ای
سایهٔ مرغی گرفته مرد سخت　　مرغ حیران گشته بر شاخ درخت
کاین مدمغ بر که می‌خندد عجب　　اینت باطل اینت پوسیده سبب
ور تو گویی جزو پیوسته کلست　　خار می‌خور خار مقرون گلست
جز ز یک رو نیست پیوسته بکل　　ورنه خود باطل بدی بعث رسل

[illegible] عرضه دادن [illegible] پیش [illegible] [illegible] هدیه شه [illegible]
این سخن پایان ندارد ای غلام [illegible] سلطنت اندر [illegible] کلام

شرح کن [illegible] عربی [illegible] [illegible] حکایت کن تمام

سپردن عرب هدیهٔ خود را بغلامان خلیفه و شرح آن

با نقیبان [illegible] آن عرب چون بگفت او [illegible] هنگام طلب
آن سبوی آب را در پیش داشت تخم خدمت را در آن حضرت بکاشت
گفت این هدیه بدان سلطان برید سایل شه را ز حاجت واخرید
آب شیرین و سبوی سبز نو ز آب بارانی که جمع آمد بگو
خنده می‌آمد نقیبان را ازان لیک پذرفتند آنرا همچو جان
زانکه لطف شاه خوب با خبر کرده بود اندر همه ارکان اثر
خوی شاهان در رعیت جا کند چرخ اخضر خاک را خضرا کند
شه چو حوضی دان حشم چون لولها آب از لوله رود در گولها
چونکه آب جمله از حوضیست پاک هر یکی آبی دهد خوش ذوقناک
ور در آن حوض آب شورست و پلید هر یکی لوله همان آرد پدید
زانکه پیوستست هر لوله بحوض خوض کن در معنی این حرف خوض
لطف شاهنشاه جان بی‌وطن چون اثر کردست اندر کل تن
لطف عقل خوش‌نهاد خوش‌نسب چون همه تن را در آرد در ادب
عشق شنگ بی‌قرار بی‌سکون چون در آرد کل تن را در جنون
لطف آب بحر کو چون کوثرست سنگریزه‌ش جمله در و گوهرست
هر هنر کاستا بدان معروف شد جان شاگردش بدان موصوف شد
پیش استاد اصولی هم اصول خواند آن شاگرد چست با حصول
پیش استاد فقیه آن فقه‌خوان فقه خواند نی اصول اندر بیان
پیش استادی که او نحوی بود جان شاگردش ازان نحوی شود
باز استادی که آن محو ره است جان شاگردش ازان محو شه است
زین همه انواع دانش روز مرگ دانش فقرست ساز راه و برگ

ماجرای مرد نحوی با کشتیبان و جواب دادن او

آن یکی نحوی بکشتی در نشست رو بکشتیبان نهاد آن خودپرست
گفت هیچ از نحو خواندی گفت لا گفت نیم عمر تو شد بر فنا
دلشکسته گشت کشتیبان ز تاب لیک آندم گشت خاموش از جواب
باد کشتی را بگردابی فکند گفت کشتیبان بدان نحوی بلند
هیچ دانی آشنا کردن بگو گفت نی ای خوش‌جواب خوبرو
گفت کل عمرت ای نحوی فناست زانکه کشتی غرق در گردابهاست
محو می‌باید نه نحو اینجا بدان گر تو محوی بیخطر در آب ران
آب دریا مرده را بر سر نهد ور بود زنده ز دریا کی رهد
چون بمردی تو ز اوصاف بشر بحر اسرارت نهد بر فرق سر
ای که خلقان را تو خر میخوانده‌ای این زمان چون خر برین یخ مانده‌ای
گر تو علامهٔ زمانی در جهان نک فنای این جهان بین وین زمان
مرد نحوی را ازان در دوختیم تا شما را نحو محو آموختیم
فقه فقه و نحو نحو و صرف صرف در کم آمد یابی ای یار شگرف
آن سبوی آب دانشهای ماست وان خلیفه دجلهٔ علم خداست
ما سبوها پر بدجله میبریم گر نه خر دانیم خود را ما خریم
آن عرب باری بدان معذور بود کو ز دجله غافل و بس دور بود
گر ز دجله با خبر بودی چو ما او نبردی آن سبو را جا بجا
بلکه از دجله اگر واقف بدی آن سبو را بر سر سنگی زدی
آن سبوی ننگ پر ناموس ننگ شد حجاب بحر زین [illegible] ننگ

قبول کردن خلیفه هدیه را و عطا فرمودن با کمال بی‌نیازی از آن هدیه

چون خلیفه دید و احوالش شنید آن سبو را پر ز زر کرد و مزید
داد بخششها و خلعتهای خاص آن عرب را کرد از فاقه خلاص
پس نقیبی را بفرمود آن قباد آن جهان بخشش و آن بحر داد

آن سبو پر زر کنید او را دهید ‌ ‌ چونکه واگردد سوی دجله‌ش برید

از ره خشکی آمدست و زان سفر ‌ ‌ از ره آبش بود نزدیکتر

چون بکشتی درنشیند سنج راه ‌ ‌ خود ز دجله بیشش شود این جایگاه

همچنان کردند و دادش آن سبو ‌ ‌ پر ز زر برد از ره دجله رو او

چون بکشتی درنشست و دجله دید ‌ ‌ سجده میکرد از حیا و می‌خمید

کای عجب لطف این شه وهاب را ‌ ‌ وین عجب‌تر کو ستد آن آب را

چون پذیرفت از من آن دریای جود ‌ ‌ آنچنان جنس دغل را زود زود

کل عالم را سبو دان ای پسر ‌ ‌ کان بود از علم و خوبی تا بسر

قطره‌ای از دجلهٔ خوبی است این ‌ ‌ کان نمی‌گنجد ز پری زیر پوست

گنج مخفی بد ز پری چاک کرد ‌ ‌ خاک را تابان‌تر از افلاک کرد

گنج مخفی بد ز پری جوش کرد ‌ ‌ خاک را سلطان اطلس پوش کرد

ور بدیدی قطره‌ای از دجلهٔ خدا ‌ ‌ آن سبو را او فنا کردی فنا

وانکه دیدندش همیشه بیخودند ‌ ‌ بیخودانه بر سبو سنگی زدند

ای ز غیرت بر سبو سنگی زده ‌ ‌ وان سبو ز اشکست کاملتر شده

خم شکسته آب ازان ناریخته ‌ ‌ صد درستی زین شکست انگیخته

جزو جزو خم برقصست و بحال ‌ ‌ عقل جزوی را نموده این محال

نی سبو پیدا درین حالت نه آب ‌ ‌ خوش ببین والله اعلم بالصواب

چون در معنی زنی بازت کنند ‌ ‌ پر فکرت زن که شهبازت کنند

پر فکرت شد گل‌آلود و گران ‌ ‌ زانکه گل‌خواری ترا گل شد چو نان

نان گلست و گوشت کمتر خور ازین ‌ ‌ تا نمانی همچو گل اندر زمین

چون گرسنه می‌شوی سگ می‌شوی ‌ ‌ تند و بد پیوند و بدرگ می‌شوی

چون شدی تو سیر مرداری شوی ‌ ‌ بیخبر بی‌پا چو دیواری شوی

پس دمی مردار و دیگر دم سگی ‌ ‌ چون کنی در راه شیران خوش تگی

آلت اشکار خود جز سگ مدان ‌ ‌ کمترک انداز سگ را استخوان

زانکه سگ چون سیر شد سرکش شود ‌ ‌ کی سوی صید و شکار خوش دود

آن عرب را بینوایی می‌کشید ‌ ‌ تا بدان درگاه و آن دولت رسید

در حکایت گفته‌ایم احسان شاه ‌ ‌ در حق آن بینوای بی‌پناه

هرچه گوید مرد عاشق بوی عشق ‌ ‌ از دهانش می‌جهد در کوی عشق

گر بگوید فقه فقر آید همه ‌ ‌ بوی فقر آید ازان خوش دمدمه

ور بگوید کفر آید بوی دین ‌ ‌ آید از گفت شکش بوی یقین

ور بگوید کژ نماید راستی ‌ ‌ ای کژی که راست را آراستی

کف کژی کز بحر صدقی خاستست ‌ ‌ اصل صاف آن فرع را آراستست

آن کفش را صافی و محقوق دان ‌ ‌ همچو دشنام لب معشوق دان

گشته آن دشنام نامطلوب او ‌ ‌ خوش ز بهر عارض محبوب او

از شکر گر شکل نانی می‌پزی ‌ ‌ طعم قند آید نه نان چون می‌مزی

گر بت زرین بیابد مومنی ‌ ‌ کی هلد او را پی سجده کنی

بلکه گیرد اندر آتش افکند ‌ ‌ صورت عاریتش را بشکند

تا نماند بر ذهب نقش وثن ‌ ‌ چونکه صورت مانعست و راهزن

ذات زرش داد ربانیتست ‌ ‌ نقش بت بر نقد زر عاریتست

بهر کیکی تو گلیمی را مسوز ‌ ‌ وز صداع هر مگس مگذار روز

بت پرستی چون بمانی در صور ‌ ‌ صورتش بگذار و در معنی نگر

مرد حجی همره حاجی طلب ‌ ‌ خواه هندو خواه ترک و یا عرب

منگر اندر نقش و اندر رنگ او ‌ ‌ بنگر اندر عزم و در آهنگ او

گر سیاهست او هم آهنگ تو است ‌ ‌ تو سپیدش خوان که همرنگ تو است

این حکایت گفته شد زیر و زبر ‌ ‌ همچو فکر عاشقان بی پا و سر

سر ندارد کز ازل بودست پیش ‌ ‌ پا ندارد با ابد بودست خویش

بلکه چون آبست هر قطره ازان ‌ ‌ هم سرست و پا و هم بی هر دوان

حاش لله این حکایت نیست هین ‌ ‌ نقد حال ما و تست این خوش ببین

زانکه صوفی با کر و با فر بود ‌ ‌ هرچه آن ماضیست لا یذکر بود

چون بود فکرش همه مشغول حال ‌ ‌ تا نیاید اندر ذهن او فکر مآل

هم حریف ما هم شبیه ما فلک / جمله را یؤفک عنه من افک
محض شد ... ان بعض الظن ... / این دو ظلمانی و منکر عقل سست
بشنو اکنون اصل انکار از چه خاست / زانکه کل را گونه گونه جزوهاست
جزو کل نی جزوها نسبت بکل / نی چو بوی گل که باشد جزو گل
لطف سبزه جزو لطف گل بود / بانگ قمری جزو آن بلبل بود
گر شوم مشغول اشکال و جواب / تشنگان را کی توانم داد آب
ور تو اشکالی بکلی و حرج / صبر کن کالصبر مفتاح الفرج
احتما کن احتما ز اندیشه‌ها / زانکه شیرانند درین بیشه‌ها
احتماها بر دواها سرورست / زانکه خاریدن فزونی گرست
احتما اصل دوا آمد یقین / احتما کن قوت جانت ببین
قابل این گفته‌ها شو گوش‌وار / تا که از زر سازمت من گوشوار
گوشواره چه که کان زر شوی / تا بماه و تا ثریا بر شوی
اولا بشنو که خلق مختلف / مختلف جانند از یا تا الف
در حروف مختلف شور و شکیست / گرچه از یک رو ز سر تا پا یکیست
از یکی رو ضد و یک رو متحد / از یکی رو هزل و از یک روی جد
پس قیامت روز عرض اکبرست / عرض او خواهد که با زیب و فرست
هر که چون هندوی بد سوداییست / روز عرضش نوبت رسواییست
چون ندارد روی همچون آفتاب / او نخواهد جز شبی همچون نقاب
برگ یک گل چون ندارد خار او / شد بهاران دشمن اسرار او
وانکه سر تا پا گلست و سوسنست / پس بهار او را دو چشم روشنست
خار بی‌معنی خزان خواهد خزان / تا زند پهلوی خود با گلستان
تا بپوشد حسن آن و ننگ این / تا نبینی رنگ آن و رنگ این
پس خزان او را بهارست و حیات / یک نماید سنگ و یاقوت زکات
باغبان هم داند آن را در خزان / لیک دید یک به از دید جهان
خود جهان آن یک کسست او ابلهست / هر ستاره بر فلک جزو مهست
خود جهان آن یک کسست و باقیان / جمله اتباع و طفیل‌اند ای فلان
او جهان کاملست و مفردست / نسخهٔ کل وجود او بدست
پس همی گوید هر آن نقش و نگار / مژده مژده نک همی آید بهار
تا بود تابان شکوفه چون زره / کی کنند آن میوه‌ها پیدا گره
چون شکوفه ریخت میوه سر کند / چونکه تن بشکست جان سر بر زند
میوه معنی و شکوفه صورتش / آن شکوفه مژده میوه نعمتش
چون شکوفه ریخت میوه شد پدید / چونکه آن کم شد شد این اندر مزید
تا که نان نشکست قوت کی دهد / ناشکسته خوشه‌ها کی می دهد
تا هلیله نشکند با ادویه / کی شود خود صحت افزا دارویه
ای ضیاء الحق حسام الدین بگیر / یک دو کاغذ بر فزا در وصف پیر

در صفت پیر و مطاوعت کردن با او

گرچه جسمت نازکست و بس نزار / بر نمی‌آید جهان را بی تو کار
گرچه جسم نازکت را زور نیست / لیک بی خورشید ما را نور نیست
گرچه مصباح و زجاجه گشته‌ای / لیک سرخیل دل و سر رشته‌ای
چون سر رشته بدست و کام تست / درهای عقد دل ز انعام تست
بر نویس احوال پیر راه‌دان / پیر را بگزین و عین راه دان
پیر تابستان و خلقان تیرماه / خلق مانند شب‌اند و پیر ماه
کرده‌ام بخت جوان را نام پیر / کو ز حق پیرست نز ایام پیر
او چنان پیریست کش آغاز نیست / با چنان در یتیم انباز نیست
خود قوی‌تر می‌شود خمر کهن / خاصه آن خمری که باشد من لدن
پیر را بگزین که بی پیر این سفر / هست بس پرآفت و خوف و خطر
آن رهی که بارها تو رفته‌ای / بی قلاوز اندر آن آشفته‌ای
پس رهی را که ندیدستی تو هیچ / هین مرو تنها ز رهبر سر مپیچ
هر که او بی مرشدی در راه شد / او ز غولان گمره و در چاه شد
گر نباشد سایهٔ پیر ای فضول / پس ترا سرگشته دارد بانگ غول

غولت از ره افکند اندر گزند / از تو داهی‌تر درین ره بس بدند
از نبی بشنو ضلال رهروان / که چه‌شان کرد آن بلیس بدروان
صد هزاران ساله راه از راه دور / بردشان و کردشان ادبار و عور
استخوانهاشان ببین و موی‌شان / عبرتی گیر و مران خر سوی‌شان
گردن خر گیر و سوی راه کش / سوی رهبانان و رهدانان خوش
هین مهل خر را و دست از وی مدار / زانکه عشق اوست سوی سبزه‌زار
گر یکی دم تو بغفلت واهلیش / او رود فرسنگها سوی حشیش
دشمن راه است خر مست علف / ای بسا خربنده را کرد او تلف
گر ندانی ره هر آنچه خر بخواست / عکس آن کن که همست آن راه راست
شاوروهن پس آنگه خالفوا / ان من لم یعصهن تالف
با هوا و آرزو کم باش دوست / چون یضلک عن سبیل الله اوست
این هوا را نشکند اندر جهان / هیچ چیزی همچو سایهٔ همرهان

وصیت کردن رسول خدا مر علی را که چون هر کسی بنوع طاعتی تقرب بحق جوید تو تقرب جوی بصحبت عاقل و بندهٔ خاص تا از ایشان همه پیشقدم باشی قال النبی علیه السلام اذا تقرب الناس الی خالقهم بانواع البر فتقرب الی الله بالعقل والسر تسبقهم بالدرجات والزلفی عند الناس وعند الله

گفت پیغمبر علی را کای علی / شیر حقی پهلوانی پردلی
لیک بر شیری مکن هم اعتمید / اندر آ در سایهٔ نخل امید
هر کسی گر طاعتی پیش آورند / بهر قرب حضرت بیچون و چند
تو تقرب جو بعقل و سر خویش / نی چو ایشان بر کمال و بر خویش
اندر آ در سایهٔ آن عاقلی / کش نتاند برد از ره ناقلی
پس تقرب جو بدو سوی اله / سر مپیچ از طاعت او هیچگاه
زانکه او هر خار را گلشن کند / دیدهٔ هر کور را روشن کند
ظل او اندر زمین چون کوه قاف / روح او سیمرغ بس عالی طواف
دستگیر و بندهٔ خاص اله / طالبان را میبرد تا پیشگاه
گر بگویم تا قیامت نعت او / هیچ آن را غایت و مقطع مجو
آفتاب روح نی آن فلک / کز فروغش زنده انس و ملک
در بشر روپوش گشتست آفتاب / فهم کن والله اعلم بالصواب
یا علی از جملهٔ طاعات راه / برگزین تو سایهٔ خاص اله
هر کسی در طاعتی بگریختند / خویشتن را مخلصی انگیختند
تو برو در سایهٔ عاقل گریز / تا رهی زان دشمن پنهان ستیز
از همه طاعات اینت بهترست / سبق یابی بر هر آن سابق که هست
چون گرفتت پیر هین تسلیم شو / همچو موسی زیر حکم خضر رو
صبر کن بر کار خضری بی نفاق / تا نگوید خضر رو هذا فراق
گرچه کشتی بشکند تو دم مزن / گرچه طفلی را کشد تو مو مکن
دست او را حق چو دست خویش خواند / تا ید الله فوق ایدیهم براند
دست حق میراندش زنده‌اش کند / زنده چه بود جان پاینده‌اش کند
یار باید راه را تنها مرو / از سر خود اندرین صحرا مرو
هر که تنها نادراً این ره برید / هم بعون همت مردان رسید
دست پیر از غائبان کوتاه نیست / دست او جز قبضهٔ الله نیست
غائبان را چون چنین خلعت دهند / حاضران از غائبان لاشک بهند
غائبان را چون نواله میدهند / پیش مهمان تا چه نعمتها نهند
کو کسی کو پیش شه بندد کمر / تا کسی کو هست بیرون سوی در
فرق بسیارست نادر در حساب / آن ز اهل کشف و این ز اهل حجاب
جهد میکن تا رسی با پی درون / ورنه مانی حلقه‌وار از اندرون
چون گزیدی پیر نازک‌دل مباش / سست و ریزیده چو آب و گل مباش
ور بهر زخمی تو پرکینه شوی / پس کجا بی صیقل آیینه شوی

کبودی زدن قزوینی بر شانه‌گاه و پشیمان شدن بجهت زخم

این حکایت بشنو از صاحب بیان / در طریق و عادت قزوینیان

بر تن و دست و کتفها بیدرنگ / هیچ نبود از صورت شیر و پلنگ

بر میان صورت پیاپی بیگزند / از سر سوزن کبودیها زنند

سوی دلاکی بشد قزوینیی / که کبودم زن بکن شیرینیی

گفت چه صورت زنم ای پهلوان / گفت بر زن صورت شیر ژیان

طالعم شیرست نقش شیر زن / جهد کن رنگ کبودی سیر زن

گفت بر چه موضعت صورت زنم / گفت بر شانه گهم زن آن رقم

تا شوم گستاخ و قوی در رزم و بزم / با چنین شیر ژیان در عزم و حزم

چونکه او سوزن فرو بردن گرفت / درد آن در شانه گه مسکن گرفت

پهلوان در ناله آمد کای سنی / مر مرا کشتی چه صورت میزنی

گفت آخر شیر فرمودی مرا / گفت از چه عضو کردی ابتدا

گفت از دمگاه آغازیده ام / گفت دم بگذار ای دو دیده ام

از دم و دمگاه شیرم دم گرفت / دمگه او دمگهم محکم گرفت

شیر بی دم باش گو ای شیرساز / که دلم سستی گرفت از زخم گاز

جانب دیگر گرفت آن شخص زخم / بی محابا بی مواسایی و رحم

بانگ کرد او کین چه اندامست ازو / گفت این گوشست ای مرد نکو

گفت تا گوشش نباشد ای همام / گوش را بگذار و کوته کن کلام

جانب دیگر خلش آغاز کرد / باز قزوینی فغانی ساز کرد

کین سوم جانب چه اندامست نیز / گفت اینست اشکم شیر ای عزیز

گفت تا اشکم نباشد شیر را / خود چه اشکم باید این ادبیر را

درد افزون گشت کم زن زخمها / اشکم و شیر را بهر چه [illegible]

خیره شد دلاک و بس حیران بماند / تا بدیر انگشت بر دندان بماند

بر زمین زد سوزن آن دم اوستاد / گفت در عالم کسی را این فتاد

شیر بی دم و سر و اشکم که دید / اینچنین شیری خدا خود نافرید

چون نداری طاقت سوزن زدن / از چنین شیر ژیان پس دم مزن

ای برادر صبر کن بر درد نیش / تا رهی از نیش نفس گبر خویش

کان گروهی که رهیدند از وجود / چرخ و مهر و ماهشان آرد سجود

هر که مرد اندر تن او نفس گبر / مر ورا فرمان برد خورشید و ابر

چون دلش آموخت شمع افروختن / آفتاب او را نیارد سوختن

گفت حق در آفتاب منتجم / ذکر تزاور کذا عن کهفهم

[illegible] / میل کردی آفتاب [illegible]

خار جمله لطف چون گل میشود / پیش جزوی کو سوی کل میرود

چیست تعظیم خدا افراشتن / خویشتن را خوار و خاکی داشتن

چیست توحید خدا آموختن / خویشتن را پیش واحد سوختن

گر همی خواهی که بفروزی چو روز / هستی همچون شب خود را بسوز

شیر و گرگ و روبهی بهر شکار / رفته بودند از طلب در کوهسار

رفتن گرگ و روباه در خدمت شیر به شکار

[illegible] / صیدها گیرند بسیار و شگرف

تا به پشت همدگر بر صیدها / سخت بربندند بار و قیدها

گرچه زیشان شیر نر را ننگ بود / لیک کرد اکرام و همراهی نمود

اینچنین شه را ز لشکر زحمتست / لیک همره شد جماعت رحمتست

اینچنین مه را ز اختر ننگهاست / او میان اختران بهر سخاست

امر شاورهم پیمبر را رسید / گرچه رایی نیست رایش را ندید

در ترازو جو رفیق زر شدست / نی از آنک جو چو زر گوهر شدست

روح قالب را کنون همره شدست / مدتی سگ حارس درگه شدست

چونک رفتند این جماعت سوی کوه / در رکاب شیر با فر و شکوه

گاو کوهی و بز و خرگوش زفت / یافتند و کار ایشان پیش رفت

هر که باشد در پی شیر حراب / کم نیاید روز و شب او را کباب

چونک ز که در بیشه آوردندشان / کشته و مجروح و اندر خون کشان

گرگ و روبه را طمع بود اندر آن / که رود قسمت به عدل خسروان

عکس طمع هر دوشان بر شیر زد / شیر دانست آن طمعها را سند

هر که باشد شیر اسرار و امیر / او بداند هر چه اندیشد ضمیر

هین نگهدار ای دل اندیشه‌خو / دل ز اندیشهٔ بدی در پیش او

داند و خر را همی‌راند خموش / در رخت خندد برای روی‌پوش

شیر چون دانست آن وسواسشان / وا نگفت و داشت آن دم پاسشان

لیک با خود گفت بنمایم سزا / مر شما را ای خسیسان گدا

مر شما را بس نیامد رای من / ظنتان اینست در اعطای من

ای عقول و رایتان از رای من / از عطاهای جهان‌آرای من

نقش با نقاش چه سگالد دگر / چون سگالش اوش بخشید و نظر

این چنین ظن خسیسانه به من / مر شما را بود ننگان زمن

ظانین بالله ظن السوء را / گر نبرم سر بود عین خطا

وا رهانم چرخ را از ننگتان / تا بماند در جهان این داستان

شیر با این فکر می‌زد خنده فاش / از تبسمهای شیر ایمن مباش

مال دنیا شد تبسمهای حق / کرد ما را مست و مغرور و خلق

فقر و رنجوری به استت ای سند / کان تبسم دام خود را برکند

امتحان کردن شیر گرگ را و گفتن که پیش آی ای گرگ بخش را قسمت کن

گفت شیر ای گرگ این را بخش کن / معدلت را نو کن ای گرگ کهن

نایب من باش در قسمتگری / تا پدید آید که تو چه گوهری

گفت ای شه گاو وحشی بخش تست / آن بزرگ و تو بزرگ و زفت و چست

بز مرا که بز میانه‌ست و وسط / روبها خرگوش بستان بی‌غلط

شیر گفت ای گرگ چون گفتی بگو / چونکه من باشم تو گویی ما و تو

گرگ خود چه سگ بود کو خویش دید / پیش من شیر بی‌مثل و ندید

گفت پیش آ ای خری کو خود بدید / پیشش آمد پنجه زد او را درید

چون ندیدش مغز و تدبیر رشید / در سیاست پوستش از سر کشید

گفت چون دید منت از خود نبرد / این چنین جان را بباید زار مرد

چون نبودی فانی اندر پیش من / فضل آمد مر ترا گردن زدن

گرچه غالب هم اندر بذل افضل / گاه گاهی هم کنم از عدل افضل

کل شیء هالک جز وجه او / چون نه‌ای در وجه او هستی مجو

هر که اندر وجه ما باشد فنا / کل شیء هالک نبود جزا

زانکه در الاست او از لا گذشت / هر که در الاست او فانی نگشت

هر که بر در او من و ما می‌زند / رد بابست او و بر لا می‌تند

قصهٔ آنکس کی در یاری بکوفت گفت کیست گفت منم گفت چون تو توی در نمی‌گشایم کسی از یاران را نمی‌شناسم که من باشد

آن یکی آمد در یاری بزد / گفت یارش کیستی ای معتمد

گفت من گفتش برو هنگام نیست / بر چنین خوانی مقام خام نیست

خام را جز آتش هجر و فراق / کی پزد کی وا رهاند از نفاق

چون تویی تو هنوز از تو نرفت / سوختن باید ترا در نار تفت

رفت آن مسکین و سالی در سفر / در فراق دوست سوزید از شرر

پخته گشت آن سوخته پس بازگشت / باز گرد خانهٔ همباز گشت

حلقه زد بر در به صد ترس و ادب / تا بنجهد بی‌ادب لفظی ز لب

بانگ زد یارش که بر در کیست آن / گفت بر درهم توی ای دلستان

گفت اکنون چون منی ای من درآ / نیست گنجایی دو من را در سرا

[illegible]

نیست سوزن را سر رشته دوتا / چونکه یکتایی درین سوزن درآ

رشته را با سوزن آمد ارتباط / نیست در خور با جمل سم الخیاط

کی شود باریک هستی جمل / جز به مقراض ریاضات و عمل

دست حق باید مر آن را ای فلان / کو بود بر هر محالی کن فکان

هر محال از دست او ممکن شود / هر حرون از بیم او ساکن شود

اکمه و ابرص چه باشد مرده نیز / زنده گردد از فسون آن عزیز

وان عدم کز مرده مرده‌تر بود / در کف ایجاد او مضطر شود

کل یوم هو فی شان ای جوان | مر ورا بی کار و بی فعلی مدان

کمترین کارش بهر روز آن بود | کو سه لشکر را روانه می‌کند

لشکری ز اصلاب سوی امهات | بهر آن تا در رحم روید نبات

لشکری ز ارحام سوی خاکدان | تا ز نر و ماده پر گردد جهان

لشکری از خاکدان سوی اجل | تا ببیند هر کسی حسن عمل

باز بی‌شک بیش از آنها می‌رسد | آنچه از حق سوی جانها می‌رسد

وآنچه از جانها به دلها می‌رسد | وآنچه از دلها به گلها می‌رسد

اینت لشکرهای حق بی حد و مر | از پی این گفت ذکری للبشر

این سخن پایان ندارد هین بتاز | سوی آن دو یار پاک پاکباز

خواندن آن یار یار را بعد از تربیت یافتن

گفت یارش کاندر آ ای جمله من | نی مخالف چون گل و خار چمن

رشته یکتا شد غلط کم شو کنون | گر دوتا بینی حروف کاف و نون

کاف و نون همچون کمند آمد جذوب | تا کشاند مر عدم را در خطوب

پس دوتا باید کمند اندر صور | گرچه یکتا باشد آن دو در اثر

گه دو پا گه چار پا ره را برد | همچو مقراض دوتا یکتا برد

آن دو همبازان گازر را ببین | هست در ظاهر خلافی زان و زین

آن یکی کرباس را در آب زد | وان دگر همباز خشکش می‌کند

باز او آن خشک را تر می‌کند | گوییا ز استیزه ضد بر می‌تند

لیک این دو ضد استیزه‌نما | یک دل و یک کار باشد در رضا

هر نبی و هر ولی را مسلکیست | لیک تا حق می‌برد جمله یکیست

[illegible] از اطالت مستمعان

چونک جمع مستمع را خواب برد | سنگهای آسیا را آب برد

رفتن این آب فوق آسیاست | رفتنش در آسیا بهر شماست

چون شما را حاجت طاحون نماند | آب را در جوی اصلی باز راند

ناطقه سوی دهان تعلیم راست | ورنه خود آن آب را جویی جداست

می‌رود بی بانگ و بی تکرارها | تحتها الانهار تا گلزارها

ای خدا جان را تو بنما آن مقام | کاندرو بی حرف می‌روید کلام

تا که سازد جان پاک از سر قدم | سوی عرصه دور پهنای عدم

عرصه‌ای بس با گشاد و با فضا | وین خیال و هست زو یابد نوا

تنگتر آمد خیالات از عدم | زان سبب باشد خیال اسباب غم

باز هستی تنگتر بود از خیال | زان شود در وی قمر همچون هلال

باز هستی جهان حس و رنگ | تنگتر آمد که زندانیست تنگ

علت تنگیست ترکیب و عدد | جانب ترکیب حسها می‌کشد

زان سوی حس عالم توحید دان | گر یکی خواهی بدان جانب بران

امر کن یک فعل بود و نون و کاف | در سخن افتاد و معنی بود صاف

این سخن پایان ندارد باز گرد | تا چه شد احوال گرگ اندر نبرد

ادب کردن شیر گرگ را بجهت بی ادبی او

گرگ را بر کند سر آن سرفراز | تا نماند دو سری و امتیاز

فانتقمنا منهم است ای گرگ پیر | چون نبودی مرده در پیش امیر

بعد از آن رو شیر با روباه کرد | گفت این را بخش کن از بهر خورد

سجده کرد و گفت کین گاو سمین | چاشت خوردت باشد ای شاه گزین

وین بز از بهر میانه روز را | یخنیی باشد شه پیروز را

وان دگر خرگوش بهر شام هم | شب چره این شاه بالطف و کرم

گفت ای روبه تو عدل افروختی | این چنین قسمت ز کی آموختی

از کجا آموختی این ای بزرگ | گفت ای شاه جهان از حال گرگ

گفت چون در عشق ما گشتی گرو | هر سه را برگیر و بستان و برو

روبها چون جملگی ما را شدی | چونت آزاریم چون تو ما شدی

ما ترا و جمله اشکاران ترا | پای بر گردون هفتم نه برآ

چون گرفتی عبرت از گرگ دنی | پس تو روبه نیستی شیر منی

عاقل آن باشد که عبرت گیرد از | مرگ یاران در بلای محترز

روبه آن دم بر زبان صد شکر راند / که مرا شیر از پی آن گرگ خواند

گر مرا اول بفرمودی که تو / بخش کن این را که بردی جان ازو

پس سپاس او را که ما را در جهان / کرد پیدا از پس پیشینیان

تا شنیدیم آن سیاستهای حق / بر قرون ماضیه اندر سبق

تا که ما از حال آن گرگان پیش / همچو روبه پاس خود داریم بیش

امت مرحومه زین رو خواندمان / آن رسول حق و صادق در بیان

استخوان و پشم آن گرگان عیان / بنگرید و پند گیرید ای مهان

عاقل از سر بنهد این هستی و باد / چون شنید انجام فرعونان و عاد

ور نه بنهد دیگران از حال او / عبرتی گیرند از اضلال او

تهدید کردن نوح علیه السلام مر قوم را که با من مپیچید که من روپوشم خدا را بس با خدای می‌پیچید نه با من

گفت نوح ای سرکشان من من نیم / من ز جان مردم بجانان می‌زیم

چون ز جان مردم بجانان زنده‌ام / نیست مرگم تا ابد پاینده‌ام

چون بمردم از حواس بوالبشر / حق مرا شد سمع و ادراک و بصر

چونکه من من نیستم این دم ز هوست / پیش این دم هر که دم زد کافر اوست

هست اندر نقش این روباه شیر / سوی این روبه نشاید شد دلیر

گر ز روی صورتش می‌ننگری / غره شیران ازان می‌نشنوی

گر نبودی نوح را از حق یدی / پس جهانی را چرا بر هم زدی

صد هزاران شیر بود او در تنی / هر دو عالم را همی دید ار رهی

او برون رفته بد از ما و منی / او چو آتش بود و عالم خرمنی

چونکه خرمن پاس عشر او نداشت / او چنان شعله بر آن خرمن گماشت

هر که او در پیش این شیر نهان / بی ادب چون گرگ بگشاید دهان

همچو گرگ آن شیر بر دراندش / فانتقمنا منهم بر وی خواندش

زخم یابد همچو گرگ از دست شیر / پیش شیر ابله بود کو شد دلیر

کاشکی آن زخم بر جسم آمدی / تا بدی کایمان و دل سالم بدی

قوتم بشکست چون اینجا رسید / چون توانم کردن این سر را پدید

لیک هم رمزی بگویم با شما / تو که دریا دیده گردید آشنا

همچو آن روبه کم اشکم کنید / پیش او روباه بازی کم کنید

جمله ما و من به پیش او نهید / ملک ملک اوست ملک او را دهید

چون فقیر آیید اندر راه راست / شیر و صید شیر خود آن شماست

زانکه او پاکست و سبحان وصف اوست / بی نیازست او ز مغز و نغز و پوست

هر شکار و هر کراماتی که هست / از برای بندگان آن شه است

گفت الیس الله بکاف عبده / تا نگردد بنده هر سو حیله جو

نیست شه را طمع بهر خلق ساخت / این همه دولت خنک آنکو شناخت

آنکه دولت آفرید و دو سرا / ملک و دولتها چه کار آید ورا

پیش سبحان پس نگه دارید دل / تا نگردید از گمان بد خجل

کو ببیند سر و فکر و جست و جو / همچو اندر شیر خالص تار مو

آنکه او بی نقش و ساده سینه شد / نقشهای غیب را آیینه شد

سر ما را بیگمان موقن شود / زانکه مؤمن آینهٔ مؤمن شود

مؤمنی او مؤمنی تو بیگمان / در میان هر دو فرقی بیکران

چون زند او نقد ما را بر محک / پس یقین را باز داند او ز شک

چون شود جانش محک نقدها / پس ببیند نقد را و قلب را

نشاندن پادشاهان صوفیان را پیش روی خود تا چشمشان روشن شود

پادشاهان را چنین عادت بود / این شنیده باشی ار یادت بود

دست چپشان پهلوانان ایستند / زانکه دل پهلوی چپ باشد ببند

مشرف و اهل قلم بر دست راست / زانکه علم خط و ثبت آن دست راست

صوفیان را پیش رو موضع دهند / کاینهٔ جانند و ز آیینه بهند

حاجبان این صوفیانند ای پسر / ساده آزاده و افکنده سر

سینه صیقل زده از ذکر و فکر / تا پذیرد آینهٔ دل نقش بکر

هر که او از صلب فطرت خوب زاد / آینه در پیش او باید نهاد

عاشق آیینه باشد روی خوب / صیقل جان آمد و تقوی القلوب
هر کرا در روی خوب یافت نام / غالب آیینه باشد والسلام
بشنو اکنون یک مثال خوشی / تا تو دیگرگون ز صورت نشنوی

آمدن آشنایی از سفر به دیدن حضرت یوسف علیه السلام

آمد از آفاق یاری مهربان / یوسف صدیق را شد میهمان
کآشنا بودند وقت کودکی / بر وساده آشنایی متکی
یاد دادش جور اخوان و حسد / گفت آن زنجیر بود و ما اسد
عار نبود شیر را از سلسله / ما نداریم از قضای حق گله
شیر را گر بر گردن از زنجیر بود / بر همه زنجیرسازان میر بود
گفت چون بودی تو در زندان و چاه / گفت همچون در محاق و کاست ماه
در محاق ار ماه نو گردد دوتا / نی در آخر بدر گردد بر سما
گرچه دردانه به هاون کوفتند / نور چشم و دل شد و دفع گزند
گندمی را زیر خاک انداختند / پس ز خاکش خوشه‌ها برساختند
بار دیگر کوفتندش ز آسیا / قیمتش افزود و نان شد جان‌فزا
باز نان را زیر دندان کوفتند / گشت عقل و جان و فهم سودمند
باز آن جان چونکه محو عشق گشت / یعجب الزراع آمد بعد کشت
باز آن جان چون بحق او محو شد / باز ماند از سکر و سوی صحو شد
عالمی را زان صلاح آمد ثمر / قوم دیگر را فلاح منتظر
این سخن پایان ندارد بازگرد / تا که با یوسف چه گفت آن نیکمرد

طلب کردن یوسف علیه السلام ارمغان از آن مرد و تقاضای ارمغان

بعد قصه گفتنش گفت ای فلان / هین چه آوردی تو ما را ارمغان
بر در یاران تهی دست آمدن / هست بی گندم سوی طاحون شدن
حق تعالی خلق را گوید به حشر / ارمغان کو از برای روز نشر
جئتمونا و فرادی بی‌نوا / هم بدان سان که خلقناکم کذا
هین چه آوردید دست آویز را / ارمغانی روز رستاخیز را
یا امید بازگشتنتان نبود / وعدهٔ امروز باطلتان نمود
منکری مهمانیش را از خری / پس ز مطبخ خاک و خاکستر بری
ور نه منکر چنین دست تهی / بر در آن دوست پا چون می‌نهی
اندکی صرفه بکن از خواب و خور / ارمغان بهر ملاقاتش ببر
شو قلیل النوم مما یهجعون / باش در اسحار از یستغفرون
اندکی جنبش بکن همچون جنین / تا ببخشندت حواس نوربین
وز جهان چون رحم بیرون روی / از زمین در عرصهٔ واسع شوی
آنکه ارض الله واسع گفته‌اند / عرصه‌ای دان کانبیا در رفته‌اند
دل نگردد تنگ زان عرصهٔ فراخ / نخل تر آنجا نگردد خشک شاخ
حاملی تو مر حواست را کنون / کند و مانده می‌شوی و سرنگون
چونکه محمولی نه حامل وقت خواب / ماندگی رفت و شدی بی رنج و تاب
چاشنیی دان تو حال خواب را / پیش محمولی حال اولیا
اولیا اصحاب کهف‌اند ای عنود / در قیام و در تقلب هم رقود
می‌کشدشان بی تکلف در فعال / بی‌خبر ذات الیمین ذات الشمال
چیست آن ذات الیمین فعل حسن / چیست آن ذات الشمال اشغال تن
گه نمی‌شان بشنوی اندر درون / نیستشان خوفی ولا هم یحزنون
می‌رود این هر دو از مردم پدید / بی‌خبر زین هر دو ایشان ور نه دید
می‌رود این هر دو کار از اولیا / بی‌خبر زین هر دو ایشان چون صدا
گر صدایت بشنواند خیر و شر / ذات او باشد ز هر دو بی‌خبر

گفتن مهمان یوسف علیه السلام را که ارمغان بهر تو آیینه آوردم تا چون در وی نگری مرا یاد آوری

گفت یوسف هین بیاور ارمغان / او ز شرم این تقاضا زد فغان
گفت من چند ارمغان جستم ترا / ارمغانی در نظر نامد مرا
حبه‌ای را جانب کان چون برم / قطره‌ای را سوی عمان چون برم
زیره را من سوی کرمان آورم / گر به پیش تو دل و جان آورم

نیست تحفه ... [illegible] نیست / غیر حسن تو که آن را یار نیست
لایق آن دیدم که من آیینه‌ای / پیش تو آرم چو نور سینه‌ای
تا ببینی روی خوب خود در آن / ای تو چون خورشید شمع آسمان
آینه آوردمت ای روشنی / تا چو بینی روی خود یادم کنی
آینه بیرون کشید او از بغل / خوب را آینه باشد مشتغل
آینه هستی چه باشد نیستی / نیستی بر گر تو ابله نیستی
هستی اندر نیستی بتوان نمود / مالداران بر فقیر آرند جود
آینه صافی نان خود گرسنه است / سوخته هم آینه آتش‌زنه است
نیستی و نقص هر جا که خاست / آینه خوبی جمله پیشه‌هاست
[illegible] / [illegible]
چونکه جامه چست و دوزیده بود / مظهر فرهنگ درزی کی شود
ناتراشیده همی باید جذوع / تا دروگر اصل سازد یا فروع
خواجه اشکسته‌بند آنجا رود / که در آنجا پای اشکسته بود
کی شود چون نیست رنجور نزار / آن جمال صنعت طب آشکار
خواری و دونی مسها بر ملا / گر نباشد کی نماید کیمیا
نقصها آیینه وصف کمال / وان حقارت آینه عز و جلال
زانکه ضد را ضد کند پیدا یقین / زانکه با سرکه پدید است انگبین
هر که نقص خویش را دید و شناخت / اندر استکمال خود دو اسبه تاخت
زان نمی‌پرد به سوی ذوالجلال / کو گمانی می‌برد خود را کمال
علتی بدتر ز پندار کمال / نیست اندر جان تو ای ذو دلال
از دل و از دیده‌ات بس خون رود / تا ز تو این معجبی بیرون شود
علت ابلیس انا خیری بدست / وین مرض در نفس هر مخلوق هست
گرچه خود را بس شکسته بیند او / آب صافی دان و سرگین زیر جو
چون بشوراند ترا در امتحان / آب سرگین‌رنگ گردد در زمان
در تگ جو هست سرگین ای فتی / گرچه جو صافی نماید مر ترا
هست پیر راه‌دان پرفطن / باغهای نفس کل را جوی کن
جوی خود را کی تواند پاک کرد / نافع از علم خدا شد علم مرد
آب جو سرگین نتاند پاک کرد / جهل نفسش را ز دید علم مرد
کی تراشد تیغ دسته خویش را / رو به جراحی سپار این ریش را
بر سر هر ریش جمع آمد مگس / تا نبیند قبح ریش خویش کس
وان مگس اندیشه‌ها و آن مال تو / ریش تو آن ظلمت احوال تو
ور نهد مرهم بر آن ریش تو پیر / آن زمان ساکن شود درد و نفیر
تا نپنداری که صحت یافته است / پرتو مرهم بر آنجا تافته است
هین ز مرهم سر مکش ای پشت‌ریش / وان ز پرتو دان نه از اصل خویش

مرتد شدن کاتب وحی به سبب آنکه پرتو وحی برو زد آن آیه را پیش از پیغمبر خواند و گفت من محل وحیم

پیش از عثمان یکی نساخ بود / کو به نسخ وحی جدی می‌نمود
چون نبی از وحی فرمودی سبق / او همان را وانبشتی بر ورق
پرتو آن وحی بر وی تافتی / او درون خویش حکمت یافتی
عین آن حکمت بفرمودی رسول / زین قدر گمراه شد آن بوالفضول
کانچه می‌گوید رسول مستنیر / مر مرا هست آن حقیقت در ضمیر
پرتو اندیشه‌اش زد بر رسول / قهر حق آورد بر جانش نزول
پرتو آن ناگهش بر دل بتافت / در درون خویشتن حرفی بیافت
هم ز نساخی بر آمد هم ز دین / شد عدوی مصطفی از روی کین
مصطفی فرمود کای گبر عنود / چون سیه گشتی اگر نور از تو بود
گر تو ینبوع الهی بوده‌ای / اینچنین آب سیه نگشوده‌ای
اندرون می‌سوختش هم زین سبب / توبه کردن می‌نیارست ای عجب
تا که ناموسش به پیش این و آن / نشکند بربست از توبه دهان
آه می‌کرد و نبودش آه سود / چون در آمد تیغ و سر را در ربود
کرده حق ناموس را صد من حدید / ای بسا بسته به بند ناپدید

گر بگویم فسانه بهر این گره را / کو نیارد کرد ظاهر آن گره را
گفت اغلالا فهم به مقمحون / نیست آن اغلال بر ما از برون

خلفهم سدا فاغشیناهم / می نبیند بند را پیش و پس او
رنگ صحرا دارد آن سدی که خاست / او نمی‌داند که آن سد قضاست

شاهد تو سد روی شاهد است / مرشد تو سد گفت مرشد است
ای بسا کفار را سودای دین / بندشان ناموس و کبر آن و این

بند پنهان لیک از آهن بتر / بند آهن را کند پاره تبر
بند آهن را توان کردن جدا / بند غیبی را نداند کس دوا

مرد از زنبور اگر نیشی زند / طبع او آن لحظه بر دفعی تند
زخم نیش اما چو از هستی تست / غم قوی باشد نگردد درد سست

شرح این از سینه بیرون می‌جهد / لیک می‌ترسم که نومیدی دهد
نی مشو نومید خود را شاد کن / پیش آن فریادرس فریاد کن

کای محب عفو از ما عفو کن / ای طبیب رنج ناسور کهن
عکس حکمت آن شقی را یاوه کرد / خود مبین تا بر نیارد از تو گرد

ای برادر بر تو حکمت جاریه است / آن ز ابدال است و بر تو عاریه است
گرچه در خود خانه نوری یافته است / آن ز همسایهٔ منور تافته است

شکر کن غره مشو بینی مکن / گوش دار و هیچ خودبینی مکن
صد دریغ و درد کین عاریتی / امتان را دور کرد از امتی

من غلام آنکه اندر هر رباط / خویش را واصل نداند بر سماط
بس رباطی که بباید ترک کرد / تا به مسکن در رسد یک روز مرد

گرچه آهن سرخ شد او سرخ نیست / پرتو عاریت آتش‌زنیست
گر شود پر نور روزن یا سرا / تو مدان روشن مگر خورشید را

ور در و دیوار گوید روشنم / پرتو غیری ندارم این منم
پس بگوید آفتاب ای نارشید / چونکه من غایب شوم آید پدید

سبزه‌ها گویند ما سبز از خودیم / شاد و خندانیم و بس زیبا خدیم
فصل تابستان بگوید ای امم / خویش را بینید چون من بگذرم

تن همی‌نازد به خوبی و جمال / روح پنهان کرده فر و پر و بال
گویدش ای مزبله تو کیستی / یک دو روز از پرتو من زیستی

غنج و نازت می‌نگنجد در جهان / باش تا که من شوم از تو جهان
گرم دارانت ترا گوری کنند / کش کشانت در تک گوری کنند

تا که چون در گور یارانت کنند / طعمهٔ موران و مارانت کنند
بینی از گند تو گیرد آن کسی / کو به پیش تو همی مردی بسی

پرتو روحست نطق و چشم و گوش / پرتو آتش بود در آب جوش
آنچنان که پرتو جان بر تنست / پرتو ابدال بر جان منست

جان جان چون واکشد پا را ز جان / جان چنان گردد که بی جان تن بدان
سر از آن رو می‌نهم من بر زمین / تا گواه من بود در روز دین

یوم دین که زلزلت زلزالها / این زمین باشد گواه حالها
کو تحدث جهرة اخبارها / در سخن آید زمین و خارها

فلسفی گوید ز معقولات دون / عقل از دهلیز می‌ماند برون
فلسفی منکر شود در فکر و ظن / گو برو سر را بر آن دیوار زن

نطق آب و نطق خاک و نطق گل / هست محسوس حواس اهل دل
فلسفی کو منکر حنانه است / از حواس انبیا بیگانه است

گوید او که پرتو سودای خلق / بس خیالات آورد در رای خلق
بلکه عکس آن فساد و کفر او / این خیال منکری را زد برو

فلسفی مر دیو را منکر شود / در همان دم سخرهٔ دیوی بود
گر ندیدی دیو را خود را ببین / بی جنون نبود کبودی بر جبین

هر که را در دل شک و پیچانی است / در جهان او فلسفی پنهانی است
می‌نماید اعتقاد او گاه گاه / آن رگ فلسف کند رویش سیاه

الحذر ای مؤمنان کان در شماست / در شما بس عالم بی‌منتهاست
جمله هفتاد و دو ملت در توست / وه که روزی آن برآرد از تو دست

هر که او را برگ این ایمان بود ‌ ‌ همچو برگ از بیم او لرزان بود
بر بلیس و دیو زان خندیده‌ٔ ‌ ‌ که تو خود را نیک مردم دیده‌ٔ
چون کند جان بازگونه پوستین ‌ ‌ چند واویلا برآید ز اهل دین
بر دکان هر زرنما خندان شدست ‌ ‌ زانکه سنگ امتحان پنهان شدست
پرده‌ای ستار از ما وا مگیر ‌ ‌ باش اندر امتحان ما مجیر
قلب پهلو میزند با زر بشب ‌ ‌ انتظار روز میدارد ذهب
با زبان حال زر گوید که باش ‌ ‌ ای مزور تا برآید روز فاش
صد هزاران سال ابلیس لعین ‌ ‌ بود ابدال و امیر مؤمنین
پنجه زد با آدم از نازی که داشت ‌ ‌ گشت رسوا همچو سرگین وقت چاشت
پنجه با مردان مزن ای بوالهوس ‌ ‌ برتر از سلطان چه میرانی فرس
بلعم باعور را خلق جهان ‌ ‌ سغبه شد مانند عیسی زمان
سجده ناوردند کس را دون او ‌ ‌ صحت رنجور بود افسون او

دعا کردن بلعم باعور که موسی علیه السلام و قومش را ازین شهر که حصار داده اند بی مراد گردان و مستجاب شدن

پنجه زد با موسی از کبر و کمال ‌ ‌ آنچنان شد که شنیدستی تو حال
صد هزار ابلیس و بلعم در جهان ‌ ‌ همچنین بودست پیدا و نهان
این دو را مشهور گردانید اله ‌ ‌ تا که باشند این دو بر باقی گواه
رهزنان را در بیابان چون کشند ‌ ‌ یک دو تن را بسکه ده زیشان کشند
تا ببینند اهل ره گیرند پند ‌ ‌ رویت ایشان بود شان همچو بند
این دو دزد آویخت بر دار بلند ‌ ‌ ورنه اندر شهر بس دزدان بدند
این دو را پرچم بسوی شهر برد ‌ ‌ کشتگان قهر را نتوان شمرد
نازنینی تو ولی در حد خویش ‌ ‌ الله الله پا منه از حد بیش
گر زنی بر نازنین‌تر از خودت ‌ ‌ در تگ هفتم زمین زیر آردت
قصهٔ عاد و ثمود از بهر چیست ‌ ‌ تا بدانی کانبیا را نازکیست
این نشان خسف و قذف و صاعقه ‌ ‌ شد بیان عز نفس ناطقه
جمله حیوان را پی انسان بکش ‌ ‌ جمله انسان را بکش از بهر هش
هش چه باشد عقل کل ای هوشمند ‌ ‌ عقل جزوی هش بود اما نژند
جمله حیوانات وحشی ز آدمی ‌ ‌ باشد از حیوان انسی در کمی
خون آنها خلق را باشد سبیل ‌ ‌ زانکه وحشی اند از عقل جلیل
خون ایشان خلق را باشد روا ‌ ‌ زانکه انسان را منند ایشان هوا
عزت وحشی بدان ساقط شدست ‌ ‌ کاو مر انسان را مخالف آمدست
پس چه عزت باشدت ای نادره ‌ ‌ چون شدی تو حمر مستنفره
خر نشاید کشت از بهر صلاح ‌ ‌ چون شود وحشی شود خونش مباح
گرچه خر را دانش زاجر نبود ‌ ‌ هیچ معذورش نمیدارد ودود
پس چو وحشی شد از آن دم آدمی ‌ ‌ کی بود معذور ای یار سمی
لاجرم کفار را خون شد مباح ‌ ‌ همچو وحشی پیش نشاب و رماح
جفت و فرزندانشان جمله سبیل ‌ ‌ زانکه بی عقلند و مردود و ذلیل
باز عقلی کو رمد از عقل عقل ‌ ‌ کرد از عقلی بحیوانات نقل
همچو هاروت و چو ماروت شهیر ‌ ‌ از بطر خوردند زهرآلوده تیر

اعتماد کردن هاروت و ماروت بر عصمت خویش در ره فتن

اعتمادی بودشان بر قدس خویش ‌ ‌ چیست بر شیر اعتماد گاومیش
گرچه او با شیر صد چاره کند ‌ ‌ شاخ شاخش شیر نر پاره کند
گر شود پر شاخ همچون خارپشت ‌ ‌ شیر خواهد گاو را ناچار کشت
باد صرصر کو درختان میکند ‌ ‌ با گیاه چیست احسان میکند
بر ضعیفی گیاه آن باد تند ‌ ‌ رحم کرد ای دل تو از قوت ملند
تیشه را ز انبهی شاخ درخت ‌ ‌ کی هراس آید ببرد لخت لخت
لیک بر برگی نکوبد خویش را ‌ ‌ جز که بر ریشه نکوبد نیش را
شعله را ز انبهی هیزم چه غم ‌ ‌ کی رمد قصاب از انبوهی غنم
پیش معنی چیست صورت بس زبون ‌ ‌ چرخ را معنیش میدارد نگون
تو قیاس از چرخ دولابی بگیر ‌ ‌ گردشش از کیست از عقل مشیر

گردش این قالب همچون سپر / هست از روح مستتر ای پسر
گردش این باد از معنی اوست / همچو چرخی کو اسیر آب جوست
جزر و مد و دخل و خرج این نفس / از کی باشد جز بجان پر هوس
گاه جیمش می‌کند گه حا و دال / گاه صلحش می‌کند گاهی جدال
گه نشینش مهر گاهی بیاس / گه گلستانش کند گاهیش خار
همچنین این آب را یزدان پاک / کرد بر فرعون خون سهمناک
همچنین این باد را یزدان ما / کرده بد بر عاد همچون اژدها
باز هم این باد را بر مؤمنان / کرده بد صلح و مراعات و امان
گفت المعنی هو الله شیخ دین / بحر معنیهاست رب العالمین
جمله اطباق زمین و آسمان / همچو خاشاکی در آن بحر روان
حمله‌ها و رقص خاشاک اندر آب / هم ز آب آمد بوقت اضطراب
چونکه ساکن خواهدش کرد از مرا / سوی ساحل افکند خاشاک را
چون کشد از قعر سوی موجگاه / آن کند با او که آتش با گیاه
این حدیث آخر ندارد باز ران / جانب هاروت و ماروت ای جوان

بقیهٔ قصهٔ هاروت و ماروت و نکال و عقوبت ایشان

چون گناه و فسق خلقان جهان / می‌شدی روشن بدیشان آن زمان
دست خاییدن گرفتندی ز خشم / لیک عیب خود ندیدندی بچشم
خویش در آیینه دید آن زشت مرد / رو بگردانید از آن و خشم کرد
خویش‌بین چون از کسی جرمی بدید / آتشی در وی ز دوزخ شد پدید
حمیت دین خواند او آن کبر را / ننگرد در خویش نفس گبر را
حمیت دین را نشانی دیگرست / که از آن آتش جهانی اخضرست
گفت حقشان گر شما روشنگرید / در سیه‌کاران مغفل منگرید
شکر گویید ای سپاه و چاکران / رسته‌اید از شهوت و از چاک ران
گر از آن معنی نهم من بر شما / مر شما را بیش نپذیرد سما
عصمتی که مر شما را در تنست / آن ز عکس عصمت و حفظ منست
آن ز من بینید نه از خود هین و هین / تا نچربد بر شما دیو لعین
آنچنان کان کاتب وحی رسول / دید حکمت در خود و نور اصول
خویش را هم‌صوت مرغان خدا / می‌شمرد آن بد صفیری چون صدا
لحن مرغان را اگر واصف شوی / بر مراد مرغ کی واقف شوی
گر بیاموزی صفیر بلبلی / تو چه دانی کو چه گوید با گلی
ور بدانی باشد آن هم از گمان / چون ز لب جنبان گمانهای کران

بعیادت رفتن کر بخانهٔ همسایهٔ بیمار و رنجیدن بیمار

آن کری را گفت افزون مایه‌ای / که ترا رنجور شد همسایه‌ای
گفت با خود کر که با گوش گران / من چه دریابم ز گفت آن جوان
خاصه رنجور و ضعیف آواز شد / لیک باید رفت آنجا نیست بد
چون ببینم کان لبش جنبان شود / من قیاسی گیرم آن را از خرد
چون بگویم چونی ای محنت‌کشم / او بخواهد گفت نیکم یا خوشم
من بگویم شکر چه خوردی ابا / او بگوید شربتی یا ماش با
من بگویم صح نوشت باد آن / از طبیبان پیش تو گوید فلان
من بگویم بس مبارک‌پاست او / چونکه او آید شود کارت نکو
پای او را آزمودستیم ما / هر کجا آید شود حاجت روا
این جوابات قیاسی راست کرد / عکس آن واقع شد ای آزاد مرد
گویا رنجور را خاطر ز کر / اندکی رنجیده بود ای تیزفر
کز آن آید پیش رنجور و نشست / بر سر او خوش همی مالید دست
گفت چونی گفت مردم گفت شکر / شد ازین رنجور پرآزار و نکر
کاین چه شکرست این عدو ما بدست / کر قیاسی کرد و آن کژ آمدست
بعد از آن گفتش چه خوردی گفت زهر / گفت نوشت باد افزون گشت قهر
بعد از آن گفت از طبیبان کیست او / که همی آید بچاره پیش تو
گفت عزرائیل می‌آید برو / گفت پایش بس مبارک شاد شو
این زمان از نزد او آیم برت / گفتم او را تا که گردد غمخورت

کر برون آمد بگفت او شادمان / شکر کردم مر مراعات این زمان
خود دگرگونش از کوی معکوس بود / این زبان محض را پنداشت سود

گفت رنجور این عدوی جان ماست / ما ندانستیم کو کان جفاست
خاطر رنجور جویان صد سقط / تا که پیغامش کند از هر نمط

چون کسی که خورده باشد آش بد / می‌شوراند دلش تا قی کند
کظم غیظ است آن مبادا قی مکن / تا بیابی در جزا شیرین سخن

چون نبودش صبر می‌پیچید او / کین سگ زن روسپی حیز کو
تا بریزم بر وی آنچه گفته بود / کان زمان شیر ضمیرم خفته بود

چون عیادت بهر دل آرامی است / این عیادت نیست دشمن کامی است
تا ببیند دشمن خود را نزار / تا بگیرد خاطر زشتش قرار

بس کسان کایشان عبادتها کنند / دل برضوان و ثواب آن نهند
خود حقیقت معصیت باشد خفی / بس کدر کان را تو پنداری صفی

همچو آن کر که همی پنداشت کو / نیکوئی کرد و آن خود بد بدست
او نشسته خوش که خدمت کرده‌ام / حق همسایه بجا آورده‌ام

بهر خود او آتشی افروختست / در دل رنجور و خود را سوختست
فاتقوا النار التی اوقدتم / انکم فی المعصیة ازددتم

گفت پیغمبر به یک صاحب ریا / صل انک لم تصل یا فتی
از برای چارهٔ این خوفها / آمد اندر هر نمازی اهدنا

کین نمازم را میامیز ای خدا / با نماز ضالین و اهل ریا
از قیاسی که بکرد آن کر گزین / صحبت ده ساله باطل شد بدین

خاصه ای خواجه قیاس حس دون / اندر آن وحیی که شد از حد برون
خواجه پندارد که طاعت می‌کند / بی‌خبر کز معصیت جان می‌کند

این قیاس خویش را ترک کن / گر قیاس تو شود در شیب کهن
گوش حس تو به حرف ار درخورست / دان که گوش غیب‌گیر تو کرست

در بیان آنکه اول کسی که در مقابل نص صریح قیاس آورد ابلیس علیه اللعنة بود

اول آن کس کاین قیاسکها نمود / پیش انوار خدا ابلیس بود

گفت نار از خاک بی‌شک بهترست / من ز نار و او ز خاک اکدرست

پس قیاس فرع بر اصلش کنیم / او ز ظلمت ما ز نور روشنیم
گفت حق نی بلکه لا انساب شد / زهد و تقوی فضل را محراب شد

این نه میراث جهان فانی است / که به انسابش بیابی جانی است
بلکه این میراثهای انبیاست / وارث این جانهای اتقیاست

پور آن بوجهل شد مؤمن عیان / پور آن نوح نبی از گمرهان
زادهٔ خاکی منور شد چو ماه / زادهٔ آتش توئی رو رو سیاه

این قیاسات تحری روز ابر / یا بشب مر قبله را کردست حبر
لیک با خورشید و کعبه پیش رو / این قیاس و این تحری را مجو

کعبه نادیده مکن رو زو متاب / از قیاس الله اعلم بالصواب
چون صفیری بشنوی از مرغ حق / ظاهرش را یاد گیری چون سبق

وانگهی از خود قیاساتی کنی / مر خیال محض را ذاتی کنی
اصطلاحاتی است مر ابدال را / که نباشد زان خبر اقوال را

منطق الطیری به صوت آموختی / صد قیاس و صد هوس افروختی
همچو آن رنجور دلها از تو خست / کر به پندار اصابت گشته مست

کاتب آن وحی ز آواز مرغ / برده ظنی کو بود انباز مرغ
مرغ پری زد مر او را کور کرد / نک فرو بردش به قعر مرگ و درد

هین به عکسی یا به ظنی هم شما / در میفتید از مقامات سما
گرچه هاروتید و ماروتید و فزون / از همه بر بام نحن الصافون

بر بدیهای بدان رحمت کنید / بر منی و خویش‌بینی کم تنید
هین مبادا غیرت آید از کمین / سرنگون افتید در قعر زمین

هر دو گفتند ای خدا فرمان تراست / بی امان تو امانی خود کجاست
این همی گفتند و دل می‌زد طپید / بد کجا آید ز ما نعم العبید

ص اصابت صواب کا ہے وصواب شمار سے ۱۲

لاله‌ها را زود رستی از خشت / تا که تخم خویش بیخی را بکشت

این همی‌گفتند کای ارکان ثبات / [illegible] بیان

در زمین گه حقیقت‌های نعیم / بر زمین آییم و شادروان زنیم

عدل ورزیم و عبادت آوریم / باز هر شب سوی گردون بر پریم

تا شویم اعجوبهٔ دور زمان / تا نهیم اندر زمین امن و امان

این قیاس حال گردون بر زمین / راست ناید فرق دارد در کمین

بشنو الفاظ حکیم پرده‌ای / سر همانجا نه که باده خورده‌ای

در بیان آنکه حال خود و مستی خود پنهان باید داشت

چونکه از میخانه مستی ضال شد / تسخر و بازیچهٔ اطفال شد

می‌فتد او سو بسو بر هر رهی / در گل و می‌خنددش هر ابلهی

او چنین و کودکان اندر پی‌اش / بی‌خبر از مستی و ذوق می‌اش

خلق اطفال‌اند جز مست خدا / نیست بالغ جز رهیده از هوا

گفت دنیا لعب و لهوست و شما / کودکید و راست فرماید خدا

از لعب بیرون نرفتی کودکی / بی ذکات روح کی باشی ذکی

چون جماع طفل دان این شهوتی / که همی‌رانند اینجا ای فتی

آن جماع طفل چه بود بازیی / با جماع رستمی و غازیی

جنگ خلقان همچو جنگ کودکان / جمله بی‌معنی و بی‌مغز و مهان

جمله با شمشیر چوبین جنگشان / جمله در لاینفعی آهنگشان

جمله‌شان گشته سواره بر نیی / کاین براق ماست یا دلدل پیی

حامل‌اند و خود ز جهل افراشته / راکب و محمول ره پنداشته

باش تا روزی که محمولان حق / اسب تازان بگذرند از نه طبق

تعرج الروح الیه و الملک / من عروج الروح یهتز الفلک

همچو طفلان جمله‌تان دامن سوار / گوشهٔ دامن گرفته اسب‌وار

از حق ان الظن لا یغنی رسید / مرکب ظن بر فلک‌ها کی دوید

اغلب الظنین فی ترجیح ذا / لا تماری الشمس فی توضیحها

آفتاب حق چو گردد مستوی / در قیامت بر رسید و بر نوی

آنگهی بینید مرکب‌های خویش / مرکبی سازیده‌اید از پای خویش

وهم و حس و فکر و ادراکات ما / همچو نی دان مرکب کودک هلا

علم‌های اهل دل حمالشان / علم‌های اهل تن احمالشان

علم چون بر دل زند یاری شود / علم چون بر تن زند باری شود

گفت ایزد یحمل اسفاره / بار باشد علم کان نبود ز هو

علم کان نبود ز هو بی‌واسطه / آن نپاید همچو رنگ ماشطه

لیک چون این بار را نیکو کشی / بار برگیرند و بخشندت خوشی

هین مکش بهر هوا این بار علم / تا ببینی در درون انبار علم

تا که بر رهوار علم آیی سوار / بعد از آن افتد ترا از دوش بار

از هواها کی رهی بی جام هو / ای ز هو قانع شده با نام هو

از صفت وز نام چه زاید خیال / وان خیالش هست دلال وصال

دیدهٔ دلال بی مدلول هیچ / تا نباشد جاده نبود غول هیچ

هیچ نامی بی حقیقت دیده‌ای / یا ز کاف و لام گل گل چیده‌ای

اسم خواندی رو مسمی را بجو / مه به بالا دان نه اندر آب جو

گر ز نام و حرف خواهی بگذری / پاک کن خود را ز خود هان یکسری

همچو آهن ز آهنی بی‌رنگ شو / در ریاضت آینهٔ بی‌زنگ شو

خویش را صافی کن از اوصاف خود / تا ببینی ذات پاک صاف خود

بینی اندر دل علوم انبیا / بی کتاب و بی معید و اوستا

گفت پیغمبر که هست از امتم / که بود هم گوهر و هم همتم

مر مرا زان نور بینند جانشان / که من ایشان را همی‌بینم بدان

بی صحیحین و احادیث و روات / بلکه اندر مشرب آب حیات

سر امسینا لکردیا بدان / راز اصبحنا عرابیا بخوان

مر امسینا و اصبحنا ترا / می‌رساند جانب راه خدا

ور مثالی خواهی از علم نهان / قصه گو از رومیان و چینیان

قصه مری کردن رومیان و چینیان در صنعت نقاشی

چینیان گفتند ما نقاش‌تر / رومیان گفتند ما را کر و فر

گفت سلطان امتحان خواهم درین / کز شماها کیست در دعوی گزین

چینیان گفتند خود ما هستیم / رومیان گفتند بر حکمت تنیم

اهل چین و روم چون حاضر شدند / رومیان در علم واقف‌تر بدند

چینیان گفتند یک خانه بما / خاص بسپارید و یک آن شما

بود دو خانه مقابل در بدر / زان یکی چینی ستد رومی دگر

چینیان صد رنگ از شه خواستند / پس خزانه باز کرد آن ارجمند

هر صباحی از خزینه رنگها / چینیان را راتبه بود از عطا

رومیان گفتند نی نقش و نه رنگ / در خور آید کار را جز دفع زنگ

در فرو بستند و صیقل میزدند / همچو گردون ساده و صافی شدند

از دو صد رنگی به بیرنگی رهیست / رنگ چون ابرست و بیرنگی مهیست

هر چه اندر ابر ضو بینی و تاب / آن ز اختر دان و ماه و آفتاب

چینیان چون از عمل فارغ شدند / از پی شادی دهلها میزدند

شه درآمد دید آنجا نقشها / میربود آن عقل را و فهم را

بعد از آن آمد بسوی رومیان / پرده را بالا کشیدند از میان

عکس آن تصویر و آن کردارها / زد برین صافی شده دیوارها

هر چه آنجا دید اینجا به نمود / دیده را از دیده خانه میربود

رومیان آن صوفیانند ای پدر / بی ز تکرار و کتاب و بی هنر

لیک صیقل کرده‌اند آن سینه‌ها / پاک از آز و حرص و بخل و کینه‌ها

آن صفای آینه وصف دلست / صورت بی منتها را قابلست

صورت بی صورت بی حد غیب / ز آینهٔ دل تافت بر موسی ز جیب

گرچه آن صورت نگنجد در فلک / نی بعرش و فرش و دریا و سمک

زانکه محدودست و معدودست آن / آینهٔ دل را نباشد حد بدان

عقل اینجا ساکت آید یا مضل / زانکه دل با اوست یا خود اوست دل

عکس هر نقشی نتابد تا ابد / جز ز دل هم با عدد هم بی عدد

تا ابد هر نقش نو کاید برو / مینماید بی حجابی اندرو

اهل صیقل رسته‌اند از بو و رنگ / هر دمی بینند خوبی بی درنگ

نقش و قشر علم را بگذاشتند / رایت عین الیقین افراشتند

رفت فکر و روشنائی یافتند / نحر و بحر آشنائی یافتند

مرگ کین جمله ازو در وحشتند / میکنند این قوم بر وی ریشخند

کس نیابد بر دل ایشان ظفر / چون صدف گشتند ایشان پر گهر

گرچه نحو و فقه را بگذاشتند / لیک محو و فقر را برداشتند

تا نقوش هشت جنت تافتست / لوح دلشان را پذیرا یافتست

برترند از عرش و کرسی و خلا / ساکنان مقعد صدق خدا

صد نشان دارند و محو مطلقند / چه نشان بل عین دیدار حقند

پرسیدن پیغمبر صلعم مر زید را که امروز چونی و چون برخاستی از خواب جواب او که اصبحت مومنا حقا

گفت پیغمبر صباحی زید را / کیف اصبحت ای رفیق با صفا

گفت عبدا مومنا باز اوش گفت / کو نشان از باغ ایمان گر شکفت

گفت تشنه بوده‌ام من روزها / شب نخفتستم ز عشق و سوزها

تا ز روز و شب گذر کردم چنان / که ز اسپر بگذرد نوک سنان

که از آن سو جمله ملت یکیست / صد هزاران سال و یک ساعت یکیست

هست ازل را و ابد را اتحاد / عقل را ره نیست سوی افتقاد

گفت ازین ره کو ره‌آوردی بیار / در خور فهم و عقول این دیار

گفت خلقان چون ببینند آسمان / من ببینم عرش را با عرشیان

هشت جنت هفت دوزخ پیش من / هست پیدا همچو بت پیش شمن

یک بیک وا میشناسم خلق را / همچو گندم من ز جو در آسیا

که بهشتی کیست و بیگانه کیست / پیش من پیدا چو مار و ماهیست

این زمان پیدا شده بر این گروه / یوم تبیض و تسود وجوه

پیش ازین هر چند جان پر عیب بود / در رحم بود و ز خلقان غیب بود
تن چو مادر طفل جان را حامله / مرگ درد زادنست و زلزله
زنگیان گویند خود از ماست او / رومیان گویند بس زیباست او
گر بود زنگی برندش زنگیان / روم را رومی برد هم از میان
او مگر ینظر بنور الله بود / کاندرون پوست او را ره بود
می‌دهد رنگ احسن التقویم را / تا باسفل می‌برد آن نیم را
فاش گردد گر گُرُو کاهی یا که کوه / هندوی یا ترک پیش هر گروه

الشقی من شقی فی بطن ام / من سمات الجسم یعرف حالهم
جمله جانهای گذشته منتظر / تا چگونه زاید این جان بطر
چون نماید در جهان جان وجود / پس نماید اختلاف بیض و سود
تا نزاد او مشکلات عالم است / آنکه نازاده شناسد او کمست
اصل آب نطفه اسپید است و خوش / لیک عکس جان رومی و حبش
یوم تبیض و تسود وجوه / ترک و هندو شهره گردد زان گروه
در رحم پیدا نگردد هند و ترک / چونکه زاید بیندش زار و سترگ

این سخن پایان ندارد باز ران / تا نمانیم از قطار کاروان

جواب گفتن زید رسول خدا را که احوال خلق بر من پوشیده نیست و همه را می‌شناسم

جمله را چون روز رستاخیز من / فاش می‌بینم عیان از مرد و زن

هین بگویم یا فرو بندم نفس / لب گزیدش مصطفی یعنی که بس
هل مرا تا پرده‌ها را بردرم / تا چو خورشیدی بتابد گوهرم
وانمایم روز رستاخیز را / نقد را و نقد قلب آمیز را
واکشایم هفت سوراخ نفاق / در ضیای ماه بی خسف و محاق
دوزخ و جنات و برزخ درمیان / پیش چشم کافران آرم عیان
وان کسان که تشنه گردش می‌دوند / یک بیک را وانمایم تا کیند
اهل جنت پیش چشمم ز اختیار / درکشیده یک بیک را در کنار
کر شد این گوشم ز بانگ آه آه / از حنین و نعره وا حسرتاه
همچنین می‌گفت سرمست و خراب / داد پیغمبر گریبانش بتاب
آینه تو جست بیرون از غلاف / آینه و میزان کجا گوید خلاف
آینه و میزان محکها ای سنی / گر دو صد سالش تو خدمتها کنی
اوت گوید ریش و سبلت بر مخند / آینه و میزان و آنگه ریو و بند
این نباشد با تو از بیم ای جوان / ای شده آئینهٔ روی نیکوان
گفت آخر هیچ گنجد در بغل / آفتاب حق و خورشید ازل
گفت یک اصبع چو بر چشمی نهی / بینی از خورشید عالم را تهی
تا بپوشاند جهان را نقطه / مه گردد منخسف از سقطه

یا رسول الله بگویم سر حشر / در جهان پیدا کنم امروز نشر
تا کسوف آید ز من خورشید را / تا نمایم نخل را و بید را
دستها ببریده اصحاب شمال / وانمایم رنگ کفر و رنگ آل
وانمایم من پلاس اشقیا / بشنوانم طبل و کوس انبیا
وانمایم حوض کوثر را بجوش / کآب بر روشان زند بانگش بگوش
می‌جهاند درششان بر دوش من / نعره‌ها شان می‌رسد در گوش من
دست یکدیگر زیارت می‌کنند / در لبان هم بوسه غارت می‌کنند
این اشارتهاست گویم از نغول / لیک می‌ترسم ز آزار رسول
گفت هین درکش که اسپت گرم شد / عکس حق لا یستحیی زد شرم شد
آینه و میزان کجا بندد نفس / بهر آزار و حیای هیچکس
کز برای من بپوشان راستی / بل فزون بنما و منما کاستی
چون خدا ما را برای آن فراخت / که بما بتوان حقیقت را شناخت
لیک درکش در بغل آئینه را / گر تجلی کرد سینا سینه را
هم بغل را هم بغل را بردرد / نی بغل ماند نه بیش نی ترد
یک سر انگشت پرده ماه شد / وین نشان ساتری الله شد
لب ببند و غور دریایی نگر / بحر را حق کرد محکوم بشر

همچو چشمه زنجبیل و سلسبیل ... هست در حکم بهشتی جلیل
چار جوی جنت اندر حکم ماست ... این نه زور ما ز فرمان خداست
هر کجا خواهیم داریمش روان ... همچو سحر اندر مراد ساحران
همچو این دو چشمهٔ چشم روان ... هست در حکم دل و فرمان جان
گر بخواهد رفت سوی زهر مار ... ور بخواهد رفت سوی اعتبار
گر بخواهد سوی محسوسات شد ... ور بخواهد سوی ملبوسات شد
گر بخواهد سوی کلیات راند ... ور بخواهد جنس جزئیات ماند
همچنین هر پنج حس چون نایزه ... بر مراد امر دل شد جایزه
هر طرف که دل اشارت کردشان ... میرود هر پنج حس دامن کشان
دست و پا در امر دل شد مبتلا ... همچو اندر دست موسی آن عصا
دل بخواهد پا درآید زو برقص ... یا گریزد سوی افزونی ز نقص
دل بخواهد دست آید در حساب ... با اصابع تا نویسد او کتاب
دست در دست نهانی مانده است ... او درون تن برون بنشانده است
گر بخواهد بر عدو ماری شود ... ور بخواهد بر ولی یاری شود
گر بخواهد کفچهٔ در خوردنی ... ور بخواهد همچو گرز ده منی
دل چه میگوید بدیشان ای عجب ... طرفه وصلت طرفه پنهانی سبب
دل مگر مهر سلیمان یافته است ... که مهار پنج حس برتافته است
پنج حسی از برون میسور او ... پنج حسی از درون مامور او
ده حس است و هفت اندام دگر ... آنچه اندر گفت ناید میشمر
چون سلیمانی دلا در مهتری ... بر پری و دیو زن انگشتری
گر درین ملکت بری باشی ز ریو ... خاتم از دست تو نستاند سه دیو
بعد ازان عالم بگیرد اسم تو ... دو جهان محکوم تو چون جسم تو
ور ز دستت دیو خاتم را ببرد ... پادشاهی فوت شد بختت بمرد
بعد ازان یا حسرتا شد یا عباد ... بر شما محتوم تا یوم التناد
ور تو دیو خویشتن را منکری ... از ترازو و آینه کی جان بری

متهم کردن غلامان خواجه‌تاشان لقمان را که میوه‌ها خورد

بود لقمان پیش خواجهٔ خویشتن ... در میان بندگانش خوارتن
میفرستاد او غلامان را بباغ ... تا که میوه آیدش بهر فراغ
بود لقمان در غلامان چون طفیل ... پر معانی تیره صورت همچو لیل
آن غلامان میوه‌های جمع را ... خوش بخوردند از نهیب طمع را
خواجه را گفتند لقمان خورد آن ... خواجه بر لقمان ترش گشت و گران
چون تفحص کرد لقمان از سبب ... در عتاب خواجه‌اش بگشاد لب
گفت لقمان سیدا پیش خدا ... بندهٔ خاین نباشد مرتضی
امتحان را کار فرما ای کیا ... شهرهٔ ما را تنش بده بهر نما
امتحان کن جمله ما را ای کریم ... سیرمان در ده تو از آب حمیم
بعد ازان ما را بصحرای کلان ... تو سواره ما پیاده میدوان
آنگهان بنگر تو بدکردار را ... صنعهای کاشف الاسرار را
گشت ساقی خواجه از آب حمیم ... مر غلامان را و خوردند آن ز بیم
بعد ازان میراندشان در دشتها ... میدویدندی میان کشتها
قی در افتادند ایشان از عنا ... آب می‌آورد ز ایشان میوه‌ها
چونکه لقمان را درآمد قی ز ناف ... میبرآمد از درونش آب صاف
حکمت لقمان چو داند این نمود ... پس چه باشد حکمت رب الوجود
یوم تبلی السرائر کلها ... بان منکم کامن لا یشتهی
چون سقوا ماء حمیما قطعت ... جملة الاستار مما افظعت
نار ازان آمد عذاب کافران ... که حجر را نار باشد امتحان
این دل چون سنگ را تا چند چند ... پند گفتیم و نمی‌پذرفت پند
ریش بد را داروی بد یافت رگ ... مر سر خر را سزد دندان سگ
الخبیثات للخبیثین حکمت است ... زشت را هم زشت جفت و بابت است
پس تو هر جفتی که میخواهی بگیر ... محو او باش و صفات او پذیر
نور خواهی مستعد نور شو ... دور خواهی خویش بین و دور شو

ور نمی‌خواهی ازین بحث عرب — سرکش [illegible] و آنچه [illegible] تعب

سرکشان [illegible] سراسر [illegible] — سر نهید والله اعلم بالصواب

حکایت زید با پیغمبر صلعم و جواب آن حضرت

این سخن پایان ندارد خیز زید — بر براق ناطقه بربند قید

ناطقه چون فاضح آمد عیب را — می‌دراند پرده‌های غیب را

غیب مطلوب حق آمد چند گاه — این دهل زن را بران بربند راه

تک مران درکش عنان مستور به — هر کس از پندار خود مسرور به

حق همی‌خواهد که نومیدان او — زین عبادت هم نگردانند رو

هم مشرف در عبادتهای او — مشتغل گشته بطاعتهای او

هم به امیدی مشرف می‌شوند — چند روزی در رکابش می‌دوند

خواهد آن رحمت بتابد بر همه — بر بد و نیک از عموم مرحمه

حق همی‌خواهد که هر میر و اسیر — با رجا و خوف باشند و حذیر

این رجا و خوف در پرده بود — تا پس این پرده پرورده شود

چون دریدی پرده کو خوف و رجا — غیب را شد کر و فری برملا

حکایت

بر لب جو برد ظنی یک فتی — که سلیمانست ماهی‌گیر ما

گر ویست این از چه فردست و خفیست — ور نه سیمای سلیمانیش چیست

اندرین اندیشه می‌بود او دو دل — تا سلیمان گشت شاه و مستقل

دیو رفت از [illegible] — تیغ بختش [illegible]

[illegible] — رفت اندیشه و گمانش یکسری

در میان [illegible] کاست [illegible] — [illegible] نادیده [illegible]

[illegible] — چونکه شد حاضر خیال او نبست

گر سمای [illegible] باید [illegible] — هم [illegible] باید [illegible]

[illegible] — [illegible] از خیال

پوشیده گشت آن غیب می‌باید [illegible] — وان [illegible] روزن فانی [illegible]

[illegible] — نیک و آن و بگذر از تزویر و ریب

چون [illegible] — [illegible]

تا در [illegible] ظلمت تحری می‌کنند — هر کسی رو جانبی سی آورند

[illegible] باشد [illegible] — [illegible] آورد [illegible]

تا که [illegible] — بنده بنده خود [illegible]

[illegible] غیب آید خوب [illegible] — [illegible] خوش

[illegible] که غیبت بود او [illegible] — تا که غیبت بود او شه مر [illegible]

[illegible] — [illegible] سلطنت

[illegible] قلعه را [illegible] — قلعه نفر و شد بال [illegible] حیاران

تا [illegible] — [illegible]

[illegible] غیبت بود از دیگران — که بخدمت حاضر اند و جانفشان

[illegible] — [illegible]

[illegible] — بعد مرگ اندر عیان مردود شد

[illegible] — [illegible]

[illegible] — خود [illegible] کند عالم لدن

[illegible] — [illegible]

[illegible] — هم غذا و هم [illegible] هم عالمان

[illegible] — [illegible]

[illegible] — تا شود [illegible] مشترک

[illegible] — [illegible]

[illegible] خورشید را — [illegible] امید را

[illegible] — [illegible]

[illegible] — چون خلیفه بر ضعیفان تا [illegible]

[illegible] — [illegible] در نور [illegible]

[illegible] — بر [illegible] هر ملک [illegible] آن شعاع

همچو پیری‌های عقول انسیان / گر ببینند فرق‌ست شان با صبیان
پس قرین هر بشر در نیک و بد / آن ملک باشد که مانندش بود

چشم اعمش نور خود چون برنتافت / اختر او را شمع شد تا ره بیافت

گفتن پیغمبر علیه السلام زید را که این سر را فاش تر ازین مگو

گفت پیغمبر که اصحابی نجوم / رهروان را شمع و شیطان را رجوم
هر کسی را گر بدی آن چشم و زور / کو گرفتی ز آفتاب چرخ نور

کی ستاره حاجتستی ای ذلیل / که بدی بر نور خورشید او دلیل
هیچ ماه و اختری حاجت نبود / که بود بر آفتاب حق شهود

ماه می‌گوید به خاک و ابر و فی / من بشر بودم ولی یوحی الی
چون شما تاریک بودم در نهاد / وحی خورشیدم چنین نوری بداد

ظلمتی دارم به نسبت با شموس / نور دارم بهر ظلمات نفوس
زان ضعیفم تا تو تابی آوری / که نه مرد آفتاب انوری

همچو شهد و سرکه درهم بافتم / تا سوی رنج جگر ره یافتم
چون ز علت وارهیدی ای رهین / سرکه را بگذار و می‌خور انگبین

تخت دل معمور شد پاک از هوا / بر وی الرحمن علی العرش استوی
حکم بر دل بعد ازین بی‌واسطه / حق کند چون یافت دل این رابطه

این سخن پایان ندارد زید کو / تا دهم پندش که رسوایی مجو
نیست حکمت گفتن این اسرار را / چون قیامت پیش نظاره را

زید را اکنون نیابی کو گریخت / جست از صف نعال و نعل ریخت
تو که باشی زید هم خود را نیافت / همچو اختر که برو خورشید تافت

نه ازو نقشی بیابی نه نشان / نه کهی یابی نه راه کهکشان
شد حواس و نطق بی‌پایان ما / محو نور دانش سلطان ما

حس‌ها و عقل‌هاشان در درون / موج در موج لدینا محضرون
چون بیاید صبح وقت بار شد / انجم پنهان شده بر کار شد

خلق عالم جملگی بیهش شوند / پرده‌ها بر رو کشند و نغنوند
صبح چون زد علم افراشت نور / هر تنی از خوابگه برداشت سر

بیهشان را وادهد حق هوش‌ها / حلقه حلقه حلقه‌ها در گوش‌ها
پای‌کوبان دست‌افشان در ثنا / نازنازان ربنا احییتنا

آن جلود و آن عظام ریخته / فارسان گشته غبار انگیخته
حمله آرند از عدم سوی وجود / در قیامت هم شکور و هم کنود

سر چه می‌پیچی کنی نادیده‌ای / در عدم ز اول نه سرپیچیده‌ای
در عدم افشرده بودی پای خویش / که مرا که بر کند از جای خویش

می‌نبینی صنع ربانیت را / که کشید او موی پیشانیت را
تا کشیدت اندرین انواع حال / که نبودت در گمان و در خیال

آن عدم او را هماره بنده است / کار کن دیوا سلیمان زنده است
دیو می‌سازد جفان کالجواب / زهره نی تا دفع گوید یا جواب

خویش را بین چون همی لرزی ز بیم / مر عدم را نیز لرزان بین مقیم
ور تو دست اندر مناصب می‌زنی / هم ز ترس است آنکه جانی می‌کنی

هر چه جز عشق خدای احسن است / گر شکرخواریست آن جان کندنست
چیست جان کندن سوی مرگ آمدن / دست در آب حیاتی نازدن

خلق را دو دیده در خاک و ممات / صد گمان دارند در آب حیات
جهد کن تا صد گمان گردد نود / شب برو ور تو بخسپی شب رود

در شب تاریک جوی آن روز را / پیش کن آن عقل ظلمت‌سوز را
در شب بدرنگ بس نیکی بود / آب حیوان جفت تاریکی بود

سر ز خفتن کی توان برداشتن / با چنین صد تخم غفلت کاشتن
خواب مرده لقمهٔ مرده یار شد / خواجه خفت و دزد شب بر کار شد

تو نمی‌دانی که خصمانت کیند / ناریان خصم وجود خاکیند
نار خصم آب و فرزندان اوست / همچنانک آب خصم جان اوست

آب آتش را کشد زیرا که او / خصم فرزندان آبست و عدو
بعد ازان این نار نار شهوتست / کاندرو اصل گناه و زلتست

نار بیرونی به آبی بفسرد / نار شهوت تا بدوزخ می‌برد
نار شهوت می‌نیارامد به آب / زانکه دارد طبع دوزخ در عذاب
نار شهوت را چه چاره نور دین / نورکم اطفاء نار الکافرین
چه کشد این نار را نور خدا / نور ابراهیم را ساز اوستا
تا ز نار نفس چون نمرود تو / وا رهد این جسم همچون عود تو
نار پاکان را ندارد خود زیان / کی ز خاشاکی شود دریا نهان
هر که تریاک خدائی را نخورد / گر خورد زهری بگویش که بمرد
خود کند رنجور را رنجورتر / وانکه محموم است از او محرورتر
گر طبیبت گوید ای رنجور زار / از عسل پرهیز کن هین هوش دار
گر جوابش گوئی از جهل ای سقیم / که چرا از منجوری بی ترس و بیم
گویدت مرد حکیم نکته‌دان / کج قیاسی کرده چون ابلهان
ور تو علت می‌فروزد همچو نار / هین مکن با نار هیزم را تو یار
زین هوا آتش خانه ذات ویران شود / قالب زنده از او بی‌جان شود
در تن از نار است هست آن نحو نور / نار صحت در تن افزاید بسر و بر
نار صحت چون فزود در وجود / بی‌زبان تن بود صد گونه سود
شهوت ناری به راندن کم نشد / آن بماندن کم شود بی هیچ بد
تا که هیزم می‌نهی بر آتشی / کی بمیرد آتش از هیزم کشی
چونکه هیزم باز گیری نار مرد / زانکه تقوی آب سوی نار برد
کی سیه گردد به آتش روی خوب / کو نهد گلگونه از تقوی القلوب

آتش افتادن در شهر در ایام عمر رضی الله تعالی عنه

آتشی افتاد در عهد عمر / همچو چوب خشک می‌خورد او حجر
در فتاد اندر بنا و خانه‌ها / تا زد اندر پر مرغ و لانه‌ها
نیم شهر از شعله‌ها آتش گرفت / آب می‌ترسید از آن و می‌شگفت
مشکهای آب و سرکه می‌زدند / بر سر آتش کسان هوشمند
آتش از استیزه افزون شد لهب / می‌رسید او را مدد از صنع رب
خلق آمد جانب عمر شتاب / کاتش ما می‌نمیرد هیچ از آب
گفت این آتش ز آیات خداست / شعله‌ای از آتش بخل شماست
آب بگذارید و نان قسمت کنید / بخل بگذارید اگر آن منید
خلق گفتندش که در بگشوده‌ایم / ما سخی و اهل فتوت بوده‌ایم
گفت نان در رسم و عادت داده‌اید / از برای حق دری نگشاده‌اید
بهر فخر و بهر بوش و بهر ناز / نه برای ترس و تقوی و نیاز
مال تخم است و بهر شوره منه / تیغ را در دست هر رهزن مده
اهل دین را باز دان از اهل کین / همنشین حق بجو با او نشین
هر کسی بر قوم خود ایثار کرد / کاغه پندارد که او خود کار کرد

خدو انداختن خصم بر روی امیر المؤمنین علی و انداختن آن حضرت شمشیر را از دست

از علی آموز اخلاص عمل / شیر حق را دان منزه از دغل
در غزا بر پهلوانی دست یافت / زود شمشیری بر آورد و شتافت
او خدو انداخت بر روی علی / افتخار هر نبی و هر ولی
او خدو انداخت بر رویی که ماه / سجده آرد پیش او در سجده‌گاه
در زمان انداخت شمشیر آن علی / کرد او اندر غزااش کاهلی
گشت حیران آن مبارز زین عمل / وز نمودن عفو و رحم بی‌محل
گفت بر من تیغ تیز افراشتی / از چه افکندی مرا بگذاشتی
آن چه دیدی بهتر از پیکار من / تا شدی تو سست در اشکار من
آن چه دیدی که چنین خشمت نشست / تا چنین برقی نمود و باز جست
آن چه دیدی که مرا زان عکس دید / در دل و جان شعله‌ای آمد پدید
آن چه دیدی برتر از کون و مکان / که به از جان بود و بخشیدیم جان
در شجاعت شیر ربانیستی / در مروت خود که داند کیستی
در مروت ابر موسائی به تیه / کآمد از وی خوان و نان بی‌شبیه
ابرها گندم دهد کان را بجهد / پخته و شیرین کند مردم چو شهد

ابر موسی پر رحمت برگشاد — پخته و شیرین بی زحمت بداد

از برای پخته‌خواران کرم — رحمتش افراخت در عالم علم

تا چهل سال آن وظیفه وان عطا — کم نشد یک روز زان اهل رجا

تا هم ایشان از خسیسی خاستند — گندنا و تره و خس خواستند

جملگی گفتند با موسی ز آز — نقل خواهیم و عدس و سیر و پیاز

زان گدارویی و حرص آن شان — منقطع شد من و سلوی ز آسمان

امت احمد که هستند از کرام — هست باقی تا قیامت آن طعام

چون ابیت عند ربی فاش شد — یطعم و یسقی کنایت زاش شد

هیچ بی تاویل این را در پذیر — تا درآید در گلو چون شهد و شیر

زانکه تاویلست وا داد عطا — چونکه بیند آن حقیقت را خطا

آن خطا دیدن ز ضعف عقل اوست — عقل کل مغز است و عقل جزو پوست

خویش را تاویل کن نه اخبار را — مغز را بدگوی نه گلزار را

ای علی که جمله عقل و دیده‌ای — شمه‌ای واگو از آنچه دیده‌ای

تیغ حلمت جان ما را چاک کرد — آب علمت خاک ما را پاک کرد

بازگو دانم که این اسرار هوست — زانکه بی‌شمشیر کشتن کار اوست

صانع بی‌آلت و بی‌جارحه — واهب این هدیه‌های رابحه

صد هزاران می چشاند روح را — که خبر نبود دل مجروح را

صد هزاران روح بخشد هوش را — که خبر نبود دو چشم و گوش را

بازگو ای باز عرش خوش‌شکار — تا چه دیدی این زمان از کردگار

چشم تو ادراک غیب آموخته — چشمهای حاضران بردوخته

آن یکی ماهی همی‌بیند عیان — وان یکی تاریک می‌بیند جهان

وان یکی سه ماه می‌بیند بهم — این سه کس بنشسته یک موضع نعم

چشم هر سه باز و گوش هر سه تیز — در تو آویزان و از من در گریز

سحر عین است این عجب لطف خفی است — بر تو نقش گرگ و بر من یوسفی است

عالم ار هجده هزار است و فزون — هر نظر را نیست این هجده زبون

راز بگشا ای علی مرتضی — ای پس سوء القضا حسن القضا

یا تو واگو آنچه عقلت یافتست — یا بگویم آنچه بر من تافتست

از تو بر من تافت چون داری نهان — می‌فشانی نور چون مه بی‌زبان

لیک اگر در گفت آید قرص ماه — شب‌روان را زودتر آرد به راه

از غلط ایمن شوند و از ذهول — بانگ مه غالب شود بر بانگ غول

ماه بی‌گفتن چو باشد رهنما — چون بگوید شد ضیا اندر ضیا

چون تو بابی آن مدینهٔ علم را — چون شعاعی آفتاب حلم را

باز باش ای باب بر جویای باب — تا رسند از تو قشور اندر لباب

باز باش ای باب رحمت تا ابد — بارگاه ما له کفوا احد

هر هوا و ذره‌ای خود منظری است — ناگشاده کی گود آنجا دری است

تا بنگشاید دری را دیده‌بان — در درون هرگز نجنبد این گمان

چون گشاده شد دری حیران شود — مرغ امید و طمع پران شود

غافلی ناگه به ویران گنج یافت — سوی هر ویران از آن پس می‌شتافت

تا ز درویشی نیابی تو گهر — کی گهر جویی ز درویشی دگر

سالها گر ظن دود با پای خویش — نگذرد ز اشکاف بینیهای خویش

تا به بینی نایدت از غیب بو — غیر بینی هیچ می‌بینی بگو

سوال کردن آن کافر از آنحضرت که چون بر من ظفر یافتی چرا از قتل من اعراض فرمودی و مرا نکشتی

پس بگفت آن نو مسلمان ولی — از سر مستی و لذت با دلی

که بفرما یا امیرالمؤمنین — تا بجنبد جان به تن در چون جنین

هفت اختر هر جنین را مدتی — می‌کنند ای جان به نوبت خدمتی

چونکه وقت آید که جان گیرد جنین — آفتابش آن زمان گردد معین

چون جنین را نوبت تدبیر رو — از ستاره سوی خورشید آید او

این جنین در جنبش آید ز آفتاب — کآفتابش جان همی‌بخشد شتاب

از دگر انجم بجز نقشی نیافت — این جنین تا آفتابش بر نتافت

[illegible] که تلقین یافت او / در حسیر آفتاب خور مرو
آن ره پنهان که دور از حس ماست / آفتاب چرخ را بس راههاست

آن رهی که زر بیابد قوت ازو / وان رهی که سنگ شد یاقوت ازو
آن رهی که سرخ سازد لعل را / وان رهی که برق بخشد نعل را

آن رهی که پخته سازد میوه را / وان رهی که دل دهد کالیوه را
بازگو ای باز پر افروخته / با شه و با ساعدش آموخته

بازگو ای باز عنقاگیر شاه / ای سپاه اشکن بخود نی با سپاه
امت وحدی یکی و صد هزار / بازگو ای بنده بازت را شکار

در محل قهر این رحمت ز چیست / اژدها را دست دادن کار کیست

جواب گفتن علی که سبب افکندن شمشیر چه بود در آن حال

گفت من تیغ از پی حق میزنم / بندهٔ حقم نه مأمور تنم
شیر حقم نیستم شیر هوا / فعل من بر دین من باشد گوا

من چو تیغم وان زننده آفتاب / ما رمیت اذ رمیت در حراب
رخت خود را من ز ره برداشتم / غیر حق را من عدم انگاشتم

من چو تیغم پر گهرهای وصال / زنده گردانم نه کشته در قتال
سایه‌ام من کدخدایم آفتاب / حاجبم من نیستم او را حجاب

خون نپوشد گوهر تیغ مرا / باد از جا کی برد میغ مرا
که نیم کوهم ز صبر و حلم و داد / کوه را کی در رباید تندباد

آنکه از بادی رود از جا خسی است / زانکه باد ناموافق خود بسی است
باد خشم و باد شهوت باد آز / برد او را که نبود اهل نماز

باد کبر و باد عجب و باد خلم / برد او را که نبود از اهل علم
کوهم و هستی من بنیاد اوست / ور شوم چون کاه بادم باد اوست

جز بباد او نجنبد میل من / نیست جز عشق احد سرخیل من
خشم بر شاهان شه و ما را غلام / خشم را من بسته‌ام زیر لگام

تیغ حلمم گردن خشمم زدست / خشم حق بر من چو رحمت آمدست
غرق نورم گر چه سقفم شد خراب / روضه گشتم گر چه هستم بوتراب

چون درآمد علتی اندر غزا / تیغ را دیدم نهان کردن سزا
تا احب الله آید نام من / تا که ابغض لله آید کام من

تا که اعطا لله آید جود من / تا که امسک لله آید بود من
بخل من لله عطا لله و بس / جمله لله‌ام نیم من آن کس

وانچه لله میکنم تقلید نیست / نیست تخییل و گمان جز دید نیست
ز اجتهاد و از تحری رسته‌ام / آستین بر دامن حق بسته‌ام

گر همی پرم همی بینم مطار / ور همی گردم همی بینم مدار
ور کشم باری بدانم تا کجا / ماهم و خورشید پیشم پیشوا

بیش ازین با خلق گفتن روی نیست / بحر را گنجای اندر جوی نیست
پست میگویم باندازهٔ عقول / عیب نبود این بود کار رسول

از غرض حرم گواهی حر شنو / که گواهی بندگان نرزد بجو
در شریعت مر گواهی بنده را / نیست قدری وقت دعوی قضا

گر هزاران بنده باشندت گواه / شرع نپذیرد گواهی شان بکاه
بندهٔ شهوت بتر نزدیک حق / از غلام و بندگان مسترق

کاین بیک لفظی شود آزاد و حر / وین زید شیرین و میرد سخت مر
بندهٔ شهوت ندارد خود خلاص / جز بفضل ایزد و انعام خاص

در چهی افتاده کان را غور نیست / وان گناه اوست جبر و جور نیست
در چهی انداخت او خود را که من / در خور قعرش نمی‌یابم رسن

چون گناه اوست آنجا چون کنم / که ورا از قعر چه بیرون کنم
بس کنم گر این سخن افزون شود / خود جگر چه بود که خارا خون شود

این جگرها خون نشد نز سختی است / غفلت و مشغولی و بدبختی است
خون شود روزی که خونش سود نیست / خون شو آن وقتی که خون مردود نیست

چون گواهی بندگان مقبول نیست / عدل او باشد که بندهٔ غول نیست
گفت ارسلناک شاهد در نذر / زانکه بد از کون او حر ابن حر

چون که جرم خشم که بنده مرا / نیست اینجا جز صفات حق درآ

اندرآ کازاد کردت لطف حق / زانکه رحمت داشت بر خشمش سبق

اندرآ اکنون که رستی از خطر / سنگ بودی کیمیا کردت گهر

رسته‌ای از کفر و خارستان او / چون گلی بشکفته در بستان هو

تو منی و من توام ای محتشم / تو علی بودی علی را چون کشم

معصیت کردی به از هر طاعتی / آسمان پیموده‌ای در ساعتی

بس خجسته معصیت کان مرد کرد / نی ز خاری بر دمد اوراق ورد

نی گناه عمر و قصد آن رسول / می‌کشیدش تا بدرگاه قبول

نی بسحر ساحران فرعونشان / می‌کشید و گشت دولت عونشان

گر نبودی سحرشان و آن جحود / کی کشیدیشان بفرعون عنود

کی بدیدندی عصا و معجزات / معصیت طاعت شد ای قوم عصات

نا امید را خدا گردن زدست / چون گنه مانند طاعت آمدست

چون مبدل میکند او سیئات / عین طاعت میکند رغم وشات

زین شود مرجوم شیطان رجیم / وز حسد او بطرقد گردد دو نیم

او بکوشد تا گناهی آورد / زان گنه ما را بچاهی آورد

چون ببیند کان گنه شد طاعتی / گردد او را نامبارک ساعتی

اندرآ من در گشادم مر ترا / تف زدی و تحفه دادم مر ترا

مر جفاگر را چنینها میدهم / پیش پای چپ چسان سر می‌نهم

پس وفاگر را چه بخشم تو بدان / گنجها و ملکهای جاودان

جاودانه پادشاهی بنهمش / آنچه اندر وهم ناید بدهمش

گفتن پیغمبر بگوش رکابدار امیر المؤمنین علی کرم الله وجهه که هر آینه کشتن امیر بدست تو خواهد بود

من چنان مردم که بر خونی خویش / نوش لطف من نشد در قهر نیش

گفت پیغمبر بگوش چاکرم / کو برد روزی ز گردن این سرم

کرد آگه آن رسول از وحی دوست / که هلاکم عاقبت بر دست اوست

او همی گوید بکش پیشین مرا / تا نیاید از من این منکر خطا

من همی گویم چو مرگ من ز تست / با قضا من چون توانم حیله جست

او همی افتد به پیشم کای کریم / مر مرا کن از برای حق دو نیم

تا نیاید بر من این انجام بد / تا نسوزد جان من بر جان خود

من همی گویم برو جف القلم / زین قلم بس سرنگون گردد علم

هیچ بغضی نیست در جانم ز تو / زانکه این را من نمیدانم ز تو

آلت حقی تو فاعل دست حق / چون زنم بر آلت حق طعن و دق

گفت او پس این قصاص از بهر چیست / گفت هم از حق و آن سر خفیست

گر کند بر فعل خود او اعتراض / ز اعتراض خود برویاند ریاض

اعتراض او را رسد بر فعل خود / زانکه در قهرست و در لطف او احد

اندرین شهر حوادث میر اوست / در ممالک مالک تدبیر اوست

آلت او را اگر خود بشکند / آن شکسته گشته را نیکو کند

رمز ننسخ آیة او ننسها / نات خیرا در عقب میدان مها

هر شریعت را که حق منسوخ کرد / او گیا برد و عوض آورد ورد

شب کند منسوخ شغل روز را / بین جمادی زان خرد افروز را

باز شب منسوخ شد از نور روز / تا جمادی سوخت زان آتش فروز

گرچه ظلمت آمد آن نوم و سبات / نی درون ظلمتست آب حیات

نی در آن ظلمت خردها تازه شد / سکتهٔ سرمایهٔ آوازه شد

که ز ضدها ضدها آید پدید / در سویدا روشنایی آفرید

جنگ پیغمبر مدار صلح شد / صلح این آخر زمان زان جنگ بد

صد هزاران سر برید آن دلستان / تا امان یابد سر اهل جهان

باغبان زان می‌برد شاخ مضر / تا بیابد نخل قامتها و بر

می‌کند از باغ دانا آن حشیش / تا نماید باغ و میوه خرمیش

می‌کند دندان بد را آن طبیب / تا رهد از درد و بیماری حبیب

پس زیادتها درون نقصهاست / مر شهیدان را حیات اندر فناست

چون بریده گشت حلق رزق خوار / یرزقون فرحین شد خوشگوار
حلق حیوان چون بریده شد بعدل / حلق انسان روید و افزاید فضل
حلق انسان چون ببرد هین ببین / تا چه زاید کن قیاس آن باین
حلق ثالث زاید و تیمار او / شربت حق باشد و انوار او
حلق ببریده خورد شربت ولی / حلق از لا رسته مرده در بلی
بس کن ای دون همت کوته بنان / تا کیت باشد حیات جان بنان
زان نداری میوهٔ مانند بید / کابرو بردی پی نان سپید
گر ندارد صبر زین نان جان حس / کیمیا را گیر و زر گردان تو مس
جامه شویی کرد خواهی ای فلان / رو مگردان از محله گازران
گرچه نان بشکست مر روزه ترا / در شکسته بند پیچ و بر تر آ
چون شکسته بند آمد دست او / پس رفو باشد یقین اشکست او
گر تو آن را بشکنی گوید بیا / تو درستش کن نداری دست و پا
پس شکستن حق او باشد که او / مر شکسته گشته را داند رفو
آنکه داند دوخت او داند درید / هر چه او بفروخت نیکوتر خرید
خانه را گر چه خرابت ساخت او / نیست گرده بر فلک افراخت او
خانه ویران کند زیر و زبر / پس بیکساعت کند معمورتر
گر یکی سر را ببرد از بدن / صد هزاران سر برآرد در زمن
گر نفرمودی قصاص او بر جنات / یا نگفتی فی القصاص آمد حیات
خود کرا زهره بدی تا او ز خود / بر اسیر حکم حق تیغی زند
زانکه داند هر که چشمش را گشود / کان کشنده سخرهٔ تقدیر بود
هر که را آن حکم بر سر آمدی / بر سر فرزند هم تیغی زدی
رو بترس و طعنه کم زن بر بدان / پیش دام حکم عجز خود بدان
پیش حکم حق بنه گردن زبان / [illegible] زن بر گریبان
تا که آدم بر بلیسی کو شقیست / از حقارت وز زیافت بنگریست
خویش بینی کرد و آمد خود گزین / خنده زد بر کار ابلیس لعین

تعجب کردن آدم از ضلال ابلیس عذر آوردن و توبه کردن

بانگ بر زد غیرت حق کای صفی / تو نمیدانی ز اسرار خفی
پوستین را باژگونه گر کنم / کوه را از بیخ و از بن بر کنم
پرده صد آدم آن دم بر درم / صد بلیس نو مسلمان آورم
گفت آدم توبه کردم زین نظر / این چنین گستاخ نندیشم دگر
یا رب این جرأت ز بنده عفو کن / توبه کردم می نگیرم زین سخن
یا غیاث المستغیثین اهدنا / لا افتخار بالعلوم والغنا
لا تزغ قلبا هدیت بالکرم / واصرف السوء الذی خط القلم
بگذران از جان ما سوء القضا / وامبر ما را از اخوان الصفا
ای خدای فضل تو حاجت روا / با تو یاد هیچکس نبود روا
تلخ‌تر از فرقت تو هیچ نیست / بی پناهت غیر پیچاپیچ نیست
رخت ما هم رخت ما را راهزن / جسم ما مر جان ما را جامه کن
دست ما چون پای ما را می‌خورد / بی امان تو کسی جان کی برد
ور برد جان زین خطرهای عظیم / برده باشد مایهٔ ادبار و بیم
زانکه جان چون واصل جانان نبود / تا ابد با خویش کورست و کبود
چون تو ندهی راه جان خود برده گیر / جان که بی تو زنده باشد مرده گیر
گر تو طعنه میزنی بر بندگان / مر ترا آن میرسد ای کامران
ور تو ماه و مهر را گویی جفا / ور تو قد سرو را گویی دوتا
ور تو چرخ و عرش را گویی حقیر / ور تو کان و بحر را گویی فقیر
آن بنسبت با کمال تو رواست / ملک و اقبال و غناها مر تراست
که تو پاکی از خطر وز نیستی / نیستان را موجد و مغنیستی
آنکه رویانید داند سوختن / وانکه بدرید است داند دوختن
می‌بسوزد هر خزان مر باغ را / باز رویاند گل صباغ را
کای بسوزیده برون آ تازه شو / بار دیگر خوب و خوش آوازه شو
چشم نرگس کور شد بازش بساخت / حلق نی ببرید و بازش خود نواخت

ما چو مصنوعیم و صانع نیستیم　　جز زبون و جز که قانع نیستیم
ما همه نفسی و نفسی می‌زنیم　　گر نخواهی ما همه اهریمنیم
زان ز آهرمن رهیدستیم ما　　که خریدی جان ما را از عمی
تو عصاکش هر که را که زندگیست　　بی عصا و بی عصاکش کور کیست
غیر تو هر چه خوشست و ناخوشست　　آدمی سوزست و عین آتشست
هر که را آتش پناه و پشت شد　　هم مجوسی گشت و هم زرتشت شد
کل شیء ما خلا الله باطل　　ان فضل الله غیم هاطل
باز رو سوی علی و خونیش　　وان کرم با خونی و افزونیش

بقیهٔ قصهٔ امیر المؤمنین علی و مسامحت و اغماض او با خونی و رکابدار خویش

گفت دشمن را همی بینم بچشم　　روز و شب بر وی ندارم هیچ خشم
زانکه مرگم همچو جان خوش آمدست　　مرگ من در بعث چنگ اندر زدست
مرگ بی مرگی بود ما را حلال　　برگ بی برگی بود ما را نوال
برگ بی برگی ترا چون برگ شد　　جان باقی یافتی و مرگ شد
ظاهرش مرگ و بباطن زندگی　　ظاهرش ابتر نهان پایندگی
در رحم زادن جنین را رفتن است　　در جهان او را ز نو بشکفتن است
آنکه مردن پیش چشمش تهلکه است　　حکم لا تلقوا بگیرد او بدست
چون مرا سوی اجل عشق و هواست　　نهی لا تلقوا بایدیکم مراست
زانکه نهی از دانهٔ شیرین بود　　تلخ را خود نهی حاجت کی شود
دانه کش تلخ باشد مغز و پوست　　تلخی و مکروهیش خود نهی اوست
دانهٔ مردن مرا شیرین شدست　　بل هم احیاء پی من آمدست
اقتلونی یا ثقاتی لائما　　ان فی قتلی حیاتی دائما
ان فی موتی حیاتی یا فتی　　کم افارق موطنی حتی متی
فرقتی لو لم تکن فی ذا السکون　　لم یقل انا الیه راجعون
راجع آن باشد که باز آید بشهر　　سوی وحدت آید از تفریق دهر
این سخن پایان ندارد حاکم　　چون شنیدی این سخن بس گشت ختم

افتادن رکابدار در پای امیر المؤمنین علی که ای امیر مرا بکش و ازین بلیه برهان

باز آمد کای علی زودم بکش　　تا نبینم آن دم و وقت ترش
من حلالت کردم خونم بریز　　تا نبیند چشم من آن رستخیز
گفتم ار هر ذره‌ای خونی شود　　خنجر اندر کف بقصد تو بود
یک سر مو از تو نتواند برید　　چون قلم بر تو چنین خطی کشید
لیک بی غم شو شفیع تو منم　　خواجهٔ روحم نه مملوک تنم
پیش من این تن ندارد قیمتی　　بی تن خویشم فتی ابن الفتی
خنجر و شمشیر شد ریحان من　　مرگ من شد بزم و نرگسدان من
آنکه او تن را بدینسان پی کند　　حرص میری و خلافت کی کند
زان بظاهر کوشد اندر جاه و حکم　　تا امیران را نماید راه و حکم
تا بیاراید بهر تن جامه‌ای　　تا نو بیند او بهر کس نامه‌ای
تا امیری را دهد جانی دگر　　تا دهد نخل خلافت را ثمر
میری او بینی اندر آن جهان　　فکرت پنهانیت گر در عیان

بیان آنکه فتح طلبیدن پیغمبر صلی الله علیه و آله در مکه و غیر ها جهت دوستی ملک دنیا نبود چون فرموده الدنیا جیفة و طالبها کلاب

بین گمان بر پیمبری او و لباب　　باخود آ و الله اعلم بالصواب
جهد پیغمبر بفتح مکه هم　　کی بود در حب دنیا متهم
آنکه او از مخزن هفت آسمان　　چشم و دل بربست روز امتحان
از پی نظارهٔ او حور و جان　　پر شده آفاق هر هفت آسمان
قدسیان از نظاره بر خاک عرش　　[illegible] جهش
خویشتن آراسته از بهر او　　خود ورا پروای غیر دوست کو
آنچنان پر گشته از اجلال حق　　که درو هم ره نیابد آل حق

قال الطبع فینا نفس مرسل / فذ ملاک الروح فیها ما نقلوا
گفت ما زان نعیم چون رخ نی / مست صهبای نعیم است باغ نی
چونکه معجزهای افلاک عقول / چون نسیمی آمد بچشم رسول
پس چه باشد مکه و شام و عراق / که نماید او نبرد و اشتیاق
آن گمان بر وی ضمیری می‌کند / کو قیاس از جهل و حرص خود کند
تا نگینهٔ زرد چون سازی نقاب / زرد بینی جمله نور آفتاب
بشکن آن شیشهٔ کبود و زرد را / تا شناسی گرد را و مرد را
گرد فارس گرد سر افراشته / گرد را تو مرد حق پنداشته
گرد دید ابلیس و گفت این فرع طین / چون فزاید بر من آتش جبین
تا تو می‌بینی عزیزان را بشر / دانکه میراث بلیس است آن نظر
گر نه فرزند بلیسی ای عنید / پس بتو میراث آن سگ چون رسید
من نیم سگ شیر حقم حق پرست / شیر حق آنست کز صورت برست
شیر دنیا جوید اشکاری و برگ / شیر مولی جوید آزادی و مرگ
چونکه اندر مرگ بیند صد وجود / همچو پروانه بسوزاند وجود
شد هوای مرگ طوق صادقان / که جهودان را بد این دم امتحان
در نبی فرمود کای قوم یهود / صادقان را مرگ باشد گنج و سود
همچنانکه آرزوی سود هست / آرزوی مرگ بردن زان به است
ای جهودان بهر ناموس کسان / بگذرانید این تمنا بر زبان
یک جهودی این قدر زهره نداشت / چون محمد این علم را بر فراشت
گفت اگر رانند این را بر زبان / یک یهودی خود نماند در جهان
پس یهودان مال بردند و خراج / که مکن رسوا تو ما را ای سراج
جز نبیذ رفتند و می‌بودند شاد / همچنان والله اعلم بالرشاد
این سخن را نیست پایانی پدید / دست با من ده چو چشمت دوست دید
اندر آ در گلستان از مزبله / چونکه در ظلمت بدیدی مشعله
فی توقف زودتر در نه قدم / زین چه بیمی بس سوی باغ ارم
هم نبردش گفت از بهر خدا / شرح کن این را که نبدیم ما

گفتن امیرالمؤمنین علی با قرین خود که سبب نا کشتن تو چه بود و مسلمان شدن او بدست حضرت

گفت امیرالمؤمنین با آن جوان / که بهنگام نبرد ای پهلوان
چون خدو انداختی بر روی من / نفس جنبید و تبه شد خوی من
نیم بهر حق شد و نیمی هوا / شرکت اندر کار حق نبود روا
تو نگاریدهٔ کف مولیستی / آن حقی کردهٔ من نیستی
نقش حق را هم بامر حق شکن / بر زجاجهٔ دوست سنگ دوست زن
گبر این بشنید و نوری شد پدید / در دل او تا که زناری برید
گفت من تخم جفا می‌کاشتم / من ترا نوعی دگر پنداشتم
تو ترازوی احدخو بوده‌ای / بل زبانهٔ هر ترازو بوده‌ای
تو تبار و اصل و خویشم بوده‌ای / تو فروغ شمع کیشم بوده‌ای
من غلام آن چراغ شمع خو / که چراغت روشنی پذرفت ازو
من غلام موج آن دریای نور / که چنین گوهر برآرد در ظهور
عرضه کن بر من شهادت را که من / مر ترا دیدم سرافراز زمن

قرب نیچه کس ز خویش قوم او — عارفانه سوی دین کردند رو

او به تیغ حلم چندین خلق را — وا خرید از تیغ چندین خلق را

تیغ حلم از تیغ آهن تیزتر — بل ز صد لشکر ظفر انگیزتر

خاتمهٔ دفتر اول مثنوی

ای دریغا لقمهٔ دو خورده شد — جوشش فکرت از آن افسرده شد

گندمی خورشید آدم را کسوف — چون ذنب شعشاع بدری را خسوف

اینت لطف دل که از یک مشت گل — ماه او چون میشود پروین گسل

نان چو معنی بود خوردش سود بود — چونکه صورت گشت انگیزد جحود

همچو خار سبز کاشتر میخورد — زان خورش صد نفع و لذت میبرد

چونکه آن سبزیش رفت و خشک گشت — چون همان را خورد اشتر ز دشت

میدراند کام و لنجش ای دریغ — کان چنان ورد مربی گشت تیغ

نان چو معنی بود بود آن خار سبز — چونکه صورت شد کنون خشک است و گبز

تو بدان عادت که او را پیش ازین — خورده بودی ای وجود نازنین

بر همان بو میخوری این خشک را — بعد از آن کامیخت معنی با ثری

گشت خاک آلود و خشک و گوشت بر — زان گیاه اکنون بپرهیز ای شتر

سخت خاک آلوده می آید سخن — آب تیره شد سر چه بند کن

تا خدایش باز صاف و خوش کند — آنکه تیره کرد هم صافش کند

صبر آرد آرزو را نی شتاب — صبر کن والله اعلم بالصواب

تمت — و تمت

فهرست مجلد ثانی از کتاب مثنوی مولوی معنوی

بسم الله الرحمن الرحیم

بیان بعضے از حکمت تاخیر این مجلد دوم که اگر جملهٔ حکمت آلهی بنده را معلوم شود در فوائد آن کار بنده از آن کار فرو ماند و حکمت بے پایان حق تعالے ادراک او را ویران سازد و بدان کار نپردازد پس حق تعالے شمهٔ از آن حکمت بی پایان مهار بینی او کند و او را بدان کار کشد و اگر او را از آن فائده هیچ خبر نکند هیچ نجنبید زیرا که جنبانندهٔ وی را جنبانیدن از بهر نفست که از بهر آن مصلحت آفریده شده است و اگر حکمت آن بر وی فرو ریزد هم نتواند جنبیدن چنانکه بینی شتر اگر مهار نبود نرود و اگر سخت بزرگ هم بود نرود و قوله تعالی و ان من شیٔ الا عندنا خزائنه و ما ننزله الا بقدر معلوم خاک بے آب کلوخ نشود و چون آب بسیار بود هم کلوخ نشود و السماء رفعها و وضع المیزان بمیزان رود هر چیز را نه بے میزان و بے حساب الا کسانی که از عالم خلق مبدل شده اند و مصداق و ترزق من تشاء بغیر حساب گشته اند و من لم یذق لم یدر سپیکی که عاشقی چیست گفتم که چو ما شوی بدانی عشق محبت بیحساب است جهت آن گفته اند که صفات حق است بحقیقت نسبت او به بنده مجاز است تحرکوم ... حتی ... و الصلوة علی محمد ...

[illegible]

دفتر دوم از کتاب مثنوی مولوی معنوی

بسم الله الرحمن الرحیم

مدتی این مثنوی تاخیر شد ‌‌ مهلتی بایست تا خون شیر شد

تا نزاید بخت تو فرزند نو ‌‌ خون نگردد شیر شیرین خوش شنو

چون ضیاء الحق حسام الدین عنان ‌‌ باز گردانید ز اوج آسمان

چون بمعراج حقایق رفته بود ‌‌ بی بهارش غنچه‌ها ناکفته بود

چون ز دریا سوی ساحل باز گشت ‌‌ چنگ شعر مثنوی با ساز گشت

مثنوی که صیقل ارواح بود ‌‌ باز گشتش روز استفتاح بود

مطلع تاریخ این سودا و سود ‌‌ سال هجرت ششصد و شصت و دو بود

بلبلی زینجا برفت و باز گشت ‌‌ بهر صید این معانی باز گشت

ساعد شه مسکن این باز باد ‌‌ تا ابد بر خلق این در باز باد

آفت این در هوا و شهوتست ‌‌ ورنه اینجا شربت اندر شربتست

این دهان بربند تا بینی عیان ‌‌ چشم بند آن جهان حلق و دهان

ای دهان تو خود دهانه دوزخی ‌‌ وی جهان تو بر مثال برزخی

نور باقی پهلوی دنیای دون ‌‌ شیر صافی پهلوی جوهای خون

چون درو گامی زنی بی احتیاط ‌‌ شیر تو خون می‌شود از اختلاط

یک قدم زد آدم اندر ذوق نفس ‌‌ شد فراق صدر جنت طوق نفس

همچو دیو از وی فرشته می‌گریخت ‌‌ بهر نانی چند آب چشم ریخت

گرچه یک مو بد گنه کو جسته بود ‌‌ لیک آن مو در دو دیده رسته بود

بود آدم دیده نور قدیم ‌‌ موی در دیده بود کوه عظیم

گر در آن حالت بکردی مشورت ‌‌ در پشیمانی نگفتی معذرت

زانکه با عقلی چو عقلی جفت شد ‌‌ مانع بد فعلی و بد گفت شد

نفس چون با نفس دیگر یار شد ‌‌ عقل جزوی عاطل و بیکار شد

گه ز تنهائی تو نومیدی شوی ‌‌ زیر ظل یار خورشیدی شوی

رو بجو یار خدائی را تو زود ‌‌ چون چنان کردی خدا یار تو بود

آنکه در خلوت نظر بر دوختست ‌‌ آخر آن را هم ز یار آموختست

خلوت از اغیار باید نه ز یار ‌‌ پوستین بهر دی آمد نه بهار

عقل با عقل دگر دوتا شود ‌‌ نور افزون گشت و ره پیدا شود

نفس با نفس دگر خندان شود ‌‌ ظلمت افزون گشت و ره پنهان شود

یار چشم تست ای مرد شکار ‌‌ از خس و خاشاک او را پاک دار

هین بجاروب زبان گردی مکن ‌‌ چشم را از خس ره آوردی مکن

چونکه مومن آینه مومن بود ‌‌ روی او ز آلودگی ایمن بود

یار آیینه است جان را در حزن / در رخ آیینه ای جان دم مزن
کم ز خاکی چونکه خاکی یار یافت / از بهاری صد هزار انوار یافت
در خزان چون دید او یار خلاف / در کشید او رو و سر زیر لحاف
پس بخسپم باشم از اصحاب کهف / به ز دقیانوس باشد خواب کهف
خواب بیداریست چون با دانش است / وای بیداری که با نادان نشست
زانکه بی گلزار بلبل خامش است / غیبت خورشید بیداری کش است
آفتاب معرفت را نقل نیست / مشرق او غیر جان و عقل نیست
مطلع شمس آی گر اسکندری / بعد از آن هر جا روی نیکو فری
حس خفاشت سوی مغرب دوان / حس درپاشت سوی مشرق روان
پنج حسی هست جز این پنج حس / آن چو زر سرخ و این حسها چو مس
حس ابدان قوت ظلمت میخورد / حس جان از آفتابی میچرد
ای صفاتت آفتاب معرفت / و آفتاب چرخ بند یک صفت
تو نه این باشی نه آن در ذات خویش / ای فزون از وهمها وز بیش بیش
از تو ای بی نقش با چندین صور / هم مشبه هم موحد خیره سر
گه ترا گوید ز مستی بوالحسن / یا صغیر السن یا رطب البدن
چشم حس را هست مذهب اعتزال / دیده عقل است سنی در وصال
هر که در حس ماند او معتزلیست / گرچه گوید سنیم از جاهلیست
هر که از حس خدا دید آستی / در ره حق وحشت بهتر [illegible]
گر نبودی حس دیگر مر ترا / جز حس حیوان ز بیرون هوا
نامصور یا مصور گفتنت / باطل آمد بی ز صورت رفتنت
گر تو کوری نیست بر اعمی حرج / ور نه رو کالصبر مفتاح الفرج
آینه دل چون شود صافی و پاک / نقشها بینی برون از آب و خاک
چون خلیل آمد خیال یار من / صورتش بت معنی او بت شکن
خاک درگاهت دلم را می‌فریفت / خاک بر وی کو ز خاکت می‌شکیفت
چاره آن باشد که خود را بنگرم / در خوریم یا نیم یا نادرخوریم

تا نپوشد روی خود را در دمت / دم فرو خوردن بباید هر دمت
آن درختی کو شود با یار جفت / از هوای خوش ز سر تا پا شکفت
گفت یار بد بلا آشفتن است / چونکه او آمد طریقم خفتن است
یقظه‌شان مصروف دقیانوس بود / خوابشان سرمایه ناموس بود
چونکه زاغان خیمه بر گلشن زدند / بلبلان پنهان شدند و تن زدند
آفتابا ترک این گلشن کنی / تا که تحت الارض را روشن کنی
خاصه خورشید کمالی کان سریست / روز و شب کردار او روشنگریست
بعد از آن هر جا روی مشرق شود / شرقها بر مغربت عاشق شود
راه حس راه خران است ای سوار / ای خران را تو مزاحم شرم دار
اندر آن بازار کاهل محشرند / حس مس را چون حس زر کی خرند
ای ببرده رخت حسها سوی غیب / دست چون موسی برون آور ز جیب
گاه خورشید و گهی دریا شوی / گاه کوه قاف و گه عنقا شوی
روح با علم است و با عقل است یار / روح را با تازی و ترکی چه کار
گه مشبه را موحد میکند / گه موحد را صور ره میزند
گاه نقش خویش ویران میکند / از پی تنزیه جانان میکند
سخره حس‌اند اهل اعتزال / خویش را سنی نمایند از ضلال
هر که بیرون شد ز حس سنی وی است / اهل بینش چشم عقل خوش پی است
گر بدیدی حس حیوان شاه را / پس بدیدی گاو و خر الله را
پس بنی آدم مکرم کی بدی / کی بحس مشترک محرم شدی
نامصور یا مصور پیش اوست / کو همه مغز است و بیرون شد ز پوست
پرده‌های دیده را داروی صبر / هم بسوزد هم بسازد شرح صدر
هم ببینی نقش و هم نقاش را / فرش دولت را و هم فراش را
شکر یزدان را که چون او شد پدید / در خیالش جان خیال خود بدید
گفتم ار خوبم پذیرم این ازو / ورنه خود خندید بر من زشت‌رو
او جمیل است و محب للجمال / کی جوان نو گزیند پیر زال

طیبات از بهر که للطیبین / خوب خوبی را کند جذب از یقین
در هر آن چیزی که تو ناظر شوی / میکند با جنس سیر ای معنوی
در جهان هر چیز چیزی جذب کرد / گرم گرمی را کشید و سرد سرد
قسم باطل باطلان را میکشند / باقیان را میکشند اهل رشد
ناریان مر ناریان را جاذب‌اند / نوریان مر نوریان را طالب‌اند
صاحبان را هم صحابیان طالب شوند / تیره را هم تیرگان جاذب بوند
زنگ را هم زنگیان باشند یار / روم را با رومیان آمد کار
چشم چون بستی ترا تاسه گرفت / نور چشم از نور روزن کی شکفت
تاسهٔ تو جذب نور چشم بود / تا بپیوندد به نور روز زود
چشم باز ار تاسه گیرد مر ترا / دانکه چشم دل ببستی برگشا
آن تقاضای دو چشم دل شناس / کو همی جوید ضیای بی‌قیاس
چون فراق آن دو نور بی‌ثبات / تاسه آوردت گشادی چشمهات
پس فراق آن دو نور پایدار / تاسه می‌آرد مر ترا پاس دار
او چو می‌خواند مرا من بنگرم / لایق جذبم و یا بدپیکرم
گر لطیفی زشت را در پی کند / تسخری باشد که او بر وی کند
کی ببینم نقش خود را ای عجب / تا چه رنگم همچو روزم یا چو شب
نقش جان خویش می‌جستم بسی / هیچ می‌ننمود نقشم از کسی
گفتم آخر آینه از بهر چیست / تا ببیند هر کسی کو چیست و کیست
آینهٔ آهن برای پوستهاست / آینهٔ سیمای جان سنگین بهاست
آینهٔ جان نیست الا روی یار / روی آن یاری که باشد زان دیار
گفتم ای دل آینهٔ کل را بجو / رو به دریا کار بر ناید به جو
زین طلب بنده به کوی تو رسید / درد مریم را به خرمابن کشید
دیدهٔ تو چون دلم را دیده شد / شد دل نادیده غرق دیده شد
آینهٔ کلی ترا دیدم ابد / دیدم اندر چشم تو من نقش خود
گفتم آخر خویش را من یافتم / در دو چشمش راه روشن یافتم
گفت وهمم کان خیالست هان / ذات خود را از خیال خود بدان
نقش من از چشم تو آواز داد / که منم تو تو منی در اتحاد
اندرین چشم منیر بی‌زوال / از حقایق راه کی یابد خیال
در دو چشم غیر من تو نقش خود / گر ببینی آن خیالی دان و رد
زانکه سرمهٔ نیستی در می‌کشد / باده از تصویر شیطان می‌چشد
چشمشان خانهٔ خیالست و عدم / نیستها را هست بیند لاجرم
چشم من چون سرمه دید از ذوالجلال / خانهٔ هستیست نی خانهٔ خیال
تا یکی مو باشد از تو پیش چشم / در خیالت گوهری باشد چو یشم
یشم را آنگه شناسی از گهر / کز خیال خود کنی کلی عبر
یک حکایت بشنو ای گوهرشناس / تا بدانی تو عیان را از قیاس

هلال پنداشتن آن شخص خیال را در عهد عمر رض و تنبیه نمودن او را

ماه روزه گشت در عهد عمر / بر سر کوهی دویدند آن نفر
تا هلال روزه را گیرند فال / آن یکی گفت ای عمر اینک هلال
چون عمر بر آسمان مه را ندید / گفت کین مه از خیال تو دمید
ورنه من بیناترم افلاک را / چون نمی‌بینم هلال پاک را
گفت تر کن دست و بر ابرو بمال / آنگهان تو در نگر سوی هلال
چونکه او تر کرد ابرو مه ندید / گفت ای شه نیست مه شد ناپدید
گفت آری موی ابرو شد کمان / سوی تو افکند تیری از گمان
چونکه یک مو کژ شد از ابروی او / شکل ماه نو نمود آن موی او
موی کژ چون پردهٔ گردون شود / چون همه اجزات کژ شد چون بود
چون یکی مو کژ شد او را راه زد / تا به دعوی لاف دید ماه زد
راست کن اجزات را از راستان / سر مکش ای راست‌رو زان آستان
هم ترازو را ترازو راست کرد / هم ترازو را ترازو کاست کرد
هر که با ناراستان همسنگ شد / در کمی افتاد و عقلش دنگ شد

اشداء علی الکفار باش / خاک بر دلداری اغیار باش
بر سر اغیار چون شمشیر باش / هین مکن روباه بازی شیر باش
تا ز غیرت از تو یاران نسکلند / زانکه آن خاران عدوی این گلند
آتش اندر زن بگرگان چون سپند / زانکه این گرگان عدوی یوسفند
جان بابا گویدت ابلیس هین / تا بدم بفریبدت دیو لعین
این چنین تلبیس با بابات کرد / آدمی را این سیه رخ مات کرد
بر سر شطرنج چست است این غراب / تو مبین بازی بچشم نیم خواب
زانکه فرزین بندها داند بسی / که بگیرد در گلویت چون خسی
در گلو ماند خس او سالها / چیست آن خس مهر جاه و مالها
مال خس باشد چو هست ای بی ثبات / در گلویت مانع آب حیات
گر برد مالت عدوی پرفنی / ره‌زنی را برده باشد ره‌زنی

دزدیدن شخصی ماری را از مارگیری و گزیدن مار دزد را و کشتن او

دزدکی از مارگیری مار برد / ز ابلهی آن را غنیمت می‌شمرد
وا رهید آن مارگیر از زخم مار / مار کشت آن دزد خود را زار زار
مارگیرش دید پس بشناختش / گفت از جان مار من پرداختش
در دعا می‌خواستی جانم از او / کش بیابم مار بستانم از او
شکر حق را کان دعا مردود شد / من زیان پنداشتم آن سود شد
بس دعاها کان زیانست و هلاک / وز کرم می‌نشنود یزدان پاک
مشتعل ست و محبت را وداد / کان دعا را باز نه گر در بند او
وان دعاگو نیز [illegible] / می‌برد ظن بد آن بد جود
می‌نداند کو بلای خویش جست / از کرم حق آن عجز با وی ست

التماس کردن همراه عیسی علیه السلام از وی زنده کردن استخوانها را

گفت با عیسی یکی ابله رفیق / استخوانها دید در گودی عمیق
گفت ای همراه آن نام سنی / که بدان تو مرده زنده می‌کنی
مر مرا آموز تا احسان کنم / استخوانها را بدان با جان کنم
گفت خامش کن که آن کار تو نیست / لایق انفاس و گفتار تو نیست
کان نفس خواهد ز باران پاک‌تر / وز فرشته در روش دراک‌تر
عمرها بایست تا دم پاک شد / تا امین مخزن افلاک شد
خود گرفتی این عصا در دست راست / دست را دستان موسی از کجاست
گفت اگر من نیستم اسرارخوان / هم تو بر خوان نام را بر استخوان
گفت عیسی یا رب این اسرار چیست / میل این ابله درین گفتار چیست
چون غم خود نیست این بیمار را / چون غم جان نیست این مردار را
مرده خود را رها کرده‌ست او / مرده بیگانه را جوید رفو
گفت حق ادبارگر ادبارجوست / خار روییده جزای کشت اوست
آنکه تخم خار کارد در جهان / هان و هان او را مجو در گلستان
گر گلی گیرد بکف خاری شود / ور سوی یاری رود ماری شود
کیمیای زهر مارست آن شقی / بر خلاف کیمیای متقی
هین مکن بر قول و فعلش اعتماد / کو ندارد میوه مانند بید
صوفیی می‌گشت در دور افق / تا شبی در خانقاهی شد قنق

اندرز کردن صوفی خادم را در تیمار بهیمه او

یک بهیمه داشت در آخر ببست / او بصدر صفه با یاران نشست
پس مراقب گشت با یاران خویش / دفتری باشد حضور یار پیش
دفتر صوفی سواد و حرف نیست / جز دل اسپید همچون برف نیست
زاد دانشمند آثار قلم / زاد صوفی چیست آثار قدم
همچو صیادی سوی اشکار شد / گام آهو دید و بر آثار شد
چندگاهش گام آهو درخورست / بعد از آن خود ناف آهو رهبرست
چونکه شکر گام کرد و ره برید / لاجرم زان گام در کامی رسید
رفتن یک منزلی بر بوی ناف / بهتر از صد منزل گام و طواف
سیر زاهد هر مهی تا پیشگاه / سیر عارف هر دمی تا تخت شاه
آن دلی کو مطلع مهتابهاست / بهر عارف فتحت ابوابهاست

با تو دیوار است و با ایشان در است / با تو سنگ و با عزیزان گوهر است
آنچه تو در آینه بینی عیان / پیر اندر خشت بیند بیش از آن

پیر ایشانند کین عالم نبود / جان ایشان بود در دریای جود
پیش ازین تن عمرها بگذاشتند / پیشتر از کشت بر برداشتند

پیشتر از نقش جان پذرفته‌اند / پیشتر از بحر درها سفته‌اند

مشورت کردن خدای تعالی با فرشتگان در ایجاد خلق

مشورت میرفت در ایجاد خلق / جانشان در بحر قدرت تا بحلق
چون ملایک مانع آن می‌شدند / بر ملایک خفیه خنبک میزدند

مطلع بر نقش هر که هست شد / پیش ازان کین نفس کل پابست شد
پیشتر از افلاک کیوان دیده‌اند / پیشتر از دانه‌ها نان دیده‌اند

بی دماغ و دل پر از فکرت بدند / بی سپاه و جنگ بر نصرت زدند
آن عیان نسبت بایشان فکرت است / ورنه خود نسبت بدوران رؤیت است

فکرت از ماضی و مستقبل بود / چون ازین دو رست مشکل حل شود
دیده چون بی کیف هر با کیف را / دیده پیش از کان صحیح و زیف را

پیشتر از خلقت انگورها / خورده میها و نموده شورها
در تموز گرم می‌بینند دی / در شعاع شمس می‌بینند فی

در دل انگور می را دیده‌اند / در فنای محض شی را دیده‌اند
آسمان در دور ایشان جرعه‌نوش / آفتاب از جودشان زربفت‌پوش

چون ازیشان مجتمع بینی دو یار / هم یکی باشند و هم ششصد هزار
بر مثال موجها اعدادشان / در عدد آورده باشد بادشان

مفترق شد آفتاب جانها / در درون روزن ابدانها
چون نظر در قرص داری خود یکیست / آنکه شد محجوب ابدان در شکیست

تفرقه در روح حیوانی بود / نفس واحد روح انسانی بود
چونکه حق رش علیهم نوره / مفترق هرگز نگردد نور او

روح انسانی کنفس واحدست / روح حیوانی سفالی جامدست
عقل جزو از رمز این آگاه نیست / واقف این سر بجز الله نیست

عقل جزوی بین بسوی چار / کی برد او پی بسر ناچار
یکزمان بگذار ای همره ملال / تا بگویم وصف حالی زان جمال

در بیان ناید جمال حال او / هر دو عالم چیست عکس خال او
چونکه من از خال خوبش دم زنم / نطق می‌خواهد که بشکافد تنم

همچو موری اندرین خرمن خوشم / تا فزون از خویش باری میکشم
کی گذارد آنکه رشک روشنیست / تا بگویم آنچه فرض و گفتنیست

بحر کف پیش آرد و سدی کند / جر کند وز بعد جر مدی کند

بسته شدن تقریر معنی حکایت بسبب میل مستمع باستماع ظاهر حکایت

این زمان بشنو چه مانع شد مگر / مستمع را رفت دل جای دگر
خاطرش شد سوی صوفی قنق / اندر آن سودا فرو شد تا عنق

لازم آمد باز رفتن زین مقال / سوی آن افسانه بهر وصف حال
صوفی آن صورت مپندار ای عزیز / همچو طفلان تا کی از جوز و مویز

جسم ما جوز و مویز است ای پسر / گر تو مردی زین دو چیز اندر گذر
ور تو اندر نگذری اکرام حق / بگذراند مر ترا از نه طبق

بشنو اکنون صورت افسانه را / لیک هین از که جدا کن دانه را

التزام کردن خادم تیمار بهیمه را و تخلف نمودن

حلقهٔ آن صوفیان مستفید / چونکه در وجد و طرب آخر رسید
خوان آوردند بهر میهمان / از بهیمه یاد آورد آن زمان

گفت خادم را که در آخر برو / راست کن بهر بهیمه کاه و جو
گفت لاحول این چه افزون گفتنست / از قدیم این کارها کار منست

گفت تر کن آن جوش را از نخست / کان خر پیرست و دندانهاش سست
گفت لاحول این چه میگویی مها / از من آموزند این ترتیبها

گفت پالانش فرونه پیش پیش / داروی منبل بنه بر پشت ریش
گفت لاحول آخر ای حکمت گزار / جنس تو مهمانم آمد صد هزار

جمله راضی رفته‌اند از پیش ما / هست مهمان جان ما و خویش ما
گفت آبش ده ولیکن شیرگرم / گفت لاحول از توام بگرفت شرم
گفت اندر جو تو کمتر کاه کن / گفت لاحول این سخن کوتاه کن
گفت جایش را بروب از سنگ و پشک / ور بود تر ریز بر وی خاک خشک
گفت لاحول ای پدر لاحول کن / با رسول اهل کمتر گو سخن
گفت بستان شانه پشت خر بخار / گفت لاحول ای پدر شرمی بدار
گفت دم افسار را کوته ببند / تا ز غلطیدن نیفتد او ز بند
گفت لاحول ای پدر چندین منال / بهر خر چندین مرو اندر جوال
گفت بر پشتش فکن جل زود تر / زانکه شب سرماست ای کان هنر
گفت لاحول ای پدر چندین مگو / استخوان اندر شکم نبود تو مجو
من ز تو استاترم در فن خود / صد مهمان آید مرا از نیک و بد
لائق هر میهمان خدمت کنم / من ز خدمت چون گل و چون سوسنم
خادم این گفت و میان بربست چست / گفت رفتم کاه و جو آرم نخست
رفت و از آخر نکرد او هیچ یاد / خواب خرگوشی بدان صوفی بداد
رفت خادم جانب اوباش چند / کرد بر اندرز صوفی ریشخند
صوفی از ره مانده بود و شب دراز / خوابها می‌دید با چشم فراز
کان خرش در چنگ گرگی مانده بود / پاره‌ها از پشت و رانش میربود
گفت لاحول این چه مالیخولیاست / ای عجب آن خادم مشفق کجاست
باز میدید آن خرش در راه رو / گه بچاهی می‌فتاد و گه به گو
گونه‌گون میدید ناخوش واقعه / فاتحه میخواند با القارعه
گفت چاره چیست یاران جسته‌اند / رفته‌اند و جمله درها بسته‌اند
باز میگفت ای عجب آن خادمک / نی که با ما گشت هم نان و نمک
من نکردم با وی الا لطف و لین / او چرا با من کند بر عکس کین
هر عداوت را سبب باید سند / ورنه جنسیت وفا تلقین کند
باز میگفت آدم با لطف و جود / کی بر آن ابلیس جوری کرده بود
آدمی مر مار و کژدم را چه کرد / کو همی خواهند او را مرگ و درد
گرگ را خود خاصیت بدریدن است / این حسد در خلق آخر روشن است
باز میگفت این گمان بد خطاست / بر برادر اینچنین ظنم چراست
باز گفتی حزم سوء الظن تست / هر که بدظن نیست کی ماند درست
صوفی اندر وسوسه وان خر چنان / که چنان بادا جزای دشمنان
آن خر مسکین میان خاک و سنگ / کژ شده پالان دریده پالهنگ
کشته از ره جمله شب بی علف / گاه در جان کندن و گه در تلف
خر همه شب ذکر گویان کای اله / جو رها کردم کم از یکمشت کاه
باز بان حال میگفت ای شیوخ / رحمتی که سوختم زین خام شوخ
آنچه آن خر دید از رنج و عذاب / مرغ خاکی بیند اندر سیل آب
پس بپهلو گشت آن شب تا سحر / آن خر بیچاره از جوع البقر
ناله میکرد از فراق کاه و جو / مستمند از اشتیاق کاه و جو
همچنین در محنت و درد و سوز / ناله‌ها میکرد از شب تا بروز
روز شد خادم بیامد بامداد / زود پالان جست و بر پشتش نهاد
خر فروشانه دو سه زخمش بزد / کرد با خر آنچه با سگ می‌سزد
خر جهنده گشت از تیزی نیش / کو زبان تا خر بگوید حال خویش

گمان بردن کاروانیان که بهیمهٔ صوفی رنجور است

چونکه صوفی بر نشست و شد روان / رو درافتادن گرفت او هر زمان
هر زمانش خلق بر میداشتند / جمله رنجورش همی پنداشتند
آن یکی گوشش همی پیچید سخت / وان دگر در زیر کامش جست لخت
وان دگر در نعل او می‌جست سنگ / وان دگر در چشم او میدید رنگ
باز میگفتند ای شیخ این ز چیست / دی نمیگفتی که شکر این خر قویست
گفت آن خر کو بشب لاحول خورد / جز بدین شیوه نداند راه برد
چونکه قوت خر بشب لاحول بود / شب مسبح بود و روز اندر سجود
آدمی خوارند اغلب مردمان / از سلام علیکشان کم جو امان

خانهٔ دیوست دلهای همه ‌‌ کم پذیر از دیو مردم دمدمه

از دم دیو آنکه او لا حول خورد ‌‌ همچو آن خر در سر آید در نبرد

هر که در دنیا خورد تلبیس دیو ‌‌ وز عدو دوست رو تعظیم و ریو

در ره اسلام و بر پول صراط ‌‌ در سر آید همچو آن خر از خباط

عشوه‌های یار بد منیوش هین ‌‌ دام بین ایمن مرو تو بر زمین

صد هزار ابلیس لا حول آر بین ‌‌ آدما ابلیس را در مار بین

دم دهد گوید ترا ای جان و دوست ‌‌ تا چو قصابی کشد از دوست پوست

دم دهد تا پوستت بیرون کشد ‌‌ وای آن کز دشمنان افیون چشد

سر نهد بر پای تو قصاب وار ‌‌ دم دهد تا خونت ریزد زار زار

همچو شیری صید خود را خویش کن ‌‌ ترک عشوه اجنبی و خویش کن

همچو خادم دان مراعات خسان ‌‌ بیکسی بهتر ز عشوه ناکسان

در زمین مردمان خانه مکن ‌‌ کار خود کن کار بیگانه مکن

کیست بیگانه تن خاکی تو ‌‌ کز برای اوست غمناکی تو

تا تو تن را چرب و شیرین میدهی ‌‌ جوهر جان را نبینی فربهی

گر میان مشک تن را جا شود ‌‌ روز مردن گند او پیدا شود

مشک را بر تن مزن بر دل بمال ‌‌ مشک چه بود نام پاک ذو الجلال

آن منافق مشک بر تن می‌نهد ‌‌ روح را در قعر گلخن می‌نهد

بر زبان نام حق و در جان او ‌‌ گندها از فکر بی‌ایمان او

ذکر با او همچو سبزهٔ گلخن است ‌‌ بر سر مبرز گل است و سوسن است

آن نبات آنجا یقین عاریت است ‌‌ جای آن گل مجلس است و عشرت است

طیبات آید بسوی طیبین ‌‌ للخبیثین الخبیثات است هین

کین مدار آنها که از کین گمرهند ‌‌ گورشان پهلوی کین داران نهند

اصل کینه دوزخ است و کین تو ‌‌ جزو آن کل است و خصم دین تو

چون تو جزو دوزخی پس هوش دار ‌‌ جزو سوی کل خود گیرد قرار

ور تو جزو جنتی ای نامدار ‌‌ عیش تو باشد ز جنت پایدار

تلخ با تلخان یقین ملحق شود ‌‌ کی دم باطل قرین حق شود

ای برادر تو همین اندیشه‌ای ‌‌ مابقی تو استخوان و ریشه‌ای

گر گل است اندیشهٔ تو گلشنی ‌‌ ور بود خاری تو هیمهٔ گلخنی

گر گلابی بر سر جیبت زنند ‌‌ ور تو چون بولی برونت افکنند

طبله‌ها در پیش عطاران ببین ‌‌ جنس را با جنس خود کرده قرین

قوتهای جز با جنسان بجهد ‌‌ صحبت ناجنس گور است و لحد

جنسها با جنسها آمیخته ‌‌ زین تجانس زینتی انگیخته

گر در آمیزند عود و شکرش ‌‌ برگزیند یک یک از همدیگرش

طبله‌ها بشکست و جانها ریختند ‌‌ نیک و بد با همدگر آمیختند

حق فرستاد انبیا را همره این ‌‌ تا جدا گردد ازیشان کفر و دین

حق فرستاد انبیا را با ورق ‌‌ تا گزید این دانه‌ها را بر طبق

مومن و کافر مسلمان و جهود ‌‌ پیش از ایشان جمله یکسان می‌نمود

پیش از ایشان ما همه یکسان بدیم ‌‌ کس ندانستی که ما نیک و بدیم

بود نقد و قلب در عالم روان ‌‌ چون جهان شب بود و ما چون شب روان

تا برآمد آفتاب انبیا ‌‌ گفت ای غش دور شو صافی بیا

چشم داند فرق کردن رنگ را ‌‌ چشم داند لعل را و سنگ را

چشم داند گوهر و خاشاک را ‌‌ چشم را زان می‌خلد خاشاکها

دشمن روزند این قلابکان ‌‌ عاشق روزند این زرهای کان

زانکه روز است آینهٔ تعریف او ‌‌ تا ببیند اشرفی تشریف او

حق قیامت را لقب زان روز کرد ‌‌ روز بنماید جمال سرخ و زرد

پس حقیقت روز سر اولیاست ‌‌ روز پیش ماهشان چون سایه‌هاست

عکس راز مرد حق دانید روز ‌‌ عکس ستاریش شام چشم دوز

زان سبب فرمود یزدان والضحی ‌‌ والضحی نور ضمیر مصطفی

قول دیگر کین ضحی را خواست دوست ‌‌ از برای آنکه این هم عکس اوست

ورنه بر فانی قسم گفتن خطاست ‌‌ خود فنا چه لایق گفت خداست

از خلیلی لا احب الآفلین ... پس فنا چون خواست رب العالمین
لا احب الآفلین گفت آن خلیل ... کی فنا خواهد ازین رب جلیل

یا ز تلبیس است ستاری او ... وین تن خاکی زنگاری او
آفتابش چون برآمد زان فلک ... با شب تن گفت هین ما ودعک

وصل پیدا گشت از عین بلا ... زان حلاوت شد عبارت ما قلی
هر عبارت خود نشان حالتیست ... حال چون دست و عبارت آلتیست

آلت زرگر بدست کفشگر ... همچو دانه کشت کرده ریگ در
آلت اسکافی پیش برزگر ... پیش سگ که استخوان پیش خر

بود انا الحق در لب منصور نور ... بود انا الله در لب فرعون زور
شد عصا اندر کف موسی گوا ... شد عصا اندر کف ساحر هبا

زین سبب عیسی بدان همراه خود ... در نیاموزید آن اسم صمد
کو نداند نقص بر آلت نهد ... سنگ بر گل زن تو آتش کی جهد

دست و آلت همچو سنگ و آهن است ... جفت باید جفت شرط زادن است
آنکه بی‌جفت است و بی‌آلت یکیست ... در عدد شکست و آن یک بی شکیست

آنکه دو گفت و سه گفت و بیش ازین ... متفق باشند در واحد یقین
احولی چون دفع شد یکسان شوند ... دو سه گویان یکی گویان شوند

گر یکی گوئی تو در میدان او ... گرد بر میگرد از چوگان او
گوی آنگه راست و بی‌نقصان شود ... کو ز دست زخم شه رقصان شود

گوش دار ای احول اینها را بهوش ... داروی دیده بکش از راه گوش
پس کلام پاک در دلهای کور ... می‌نپاید می‌رود تا اصل نور

وان فسون دیو در دلهای کژ ... می‌رود چون کفش کژ در پای کژ
گرچه حکمت را بتکرار آوری ... چون تو نااهلی شود از تو بری

گرچه بنویسی نشانش می‌کنی ... ورچه می‌لافی بیانش می‌کنی
او ز تو رو در کشد ای پر ستیز ... بندها را بگسلد وز تو گریز

ور نخوانی و ببیند سوز تو ... علم باشد مرغ دست آموز تو
او نپاید پیش هر نااوستا ... همچو باز شه بخانه‌ی روستا

یافتن شاه باز خویش را در خانه‌ی کمپیر مبتلا شدن

علم آن بازست کو از شه گریخت ... سوی آن کمپیر کو می‌آرد بیخت
تا که تتماجی پزد اولاد را ... دید آن باز خوش خوش‌زاد را
پایکش بست و پرش کوتاه کرد ... ناخنش ببرید و قوتش کاه کرد

گفت نااهلان نکردندت بساز ... پر فزود از حد و ناخن شد دراز
دست هر نااهل بیمارت کند ... سوی مادر آ که تیمارت کند

مهر جاهل را چنین دان ای رفیق ... کژ رود جاهل همیشه در طریق
جاهل ار با تو نماید همدلی ... عاقبت زخمت زند از جاهلی

روز شه در جستجو بیگاه شد ... سوی آن کمپیر و آن خرگاه شد
دید ناگه باز را در دود و گرد ... شه برو بگریست زار و نوحه کرد

گفت هرچند این جزای کار تست ... که نباشی در وفای ما درست
چون کنی از خلد در دوزخ قرار ... غافل از لا یستوی اصحاب نار

این سزای آنکه از شاه خبیر ... خیره بگریزد بخانه‌ی گنده پیر
گنده پیر جاهل این دنیاستی ... هر که مایل شد بدو خوار و غبیست

هست دنیا جاهل و جاهل‌پرست ... عاقل آن باشد کزین جاهل برست
هر که با جاهل بود همراز باز ... آن رسد او را که با آن شاه باز

باز می‌مالید پر بر دست شاه ... بی‌زبان می‌گفت من کردم گناه
پس کجا نالد کجا زارد لئیم ... گر تو نپذیری بجز نیک ای کریم

لطف شه جان را جنایت جو کند ... زانکه شه هر زشت را نیکو کند
رو مکن زشتی که نیکیهای ما ... زشت آمد پیش آن زیبای ما

خدمت خود را سزا پنداشتی ... تو لوای جرم ازان افراشتی
چون ترا ذکر و دعا دستور شد ... زان دعا کردن دلت مغرور شد

هم سخن دیدی تو خود را با خدا ... ای بسا کس زین گمان افتد جدا
گرچه با تو شه نشیند بر زمین ... خویشتن بشناس و نیکوتر نشین

بانگ زد گفت ای خبه پشیمان می‌شوم / توبه کردم نو مسلمان می‌شوم
آنکه تو مستش کنی و شیرگیر / گر زند گرزی و عذرش بپذیر
گر ز ناخن رفت چون باشی مرا / برکنم من پر چو خورشید را
ور چه پرم نیست چون شهبازیم / چرخ بازی کم کند در بازیم
گر کمر بخشیم که را بر کنم / گر دهی کلکم علمها بشکنم
آخر از پشه نه کم باشد تنم / ملک نمرودی به پر برهم زنم
گر ضعیفی تو مرا با پیل گیر / هر یکی خصم مرا چون پیل گیر
قدر فندق افکنم بندق حریق / بندقم در فعل صد چون منجنیق
گر چه سنگم هست مقدار نخود / لیک در هیجا نه سر ماند نه خود
موسی آمد در وغا با یک عصاش / زد بر آن فرعون و بر شمشیرهاش
هر پیمبر یک تنه کان در زدست / بر همه آفاق تنها بر زدست
نوح چون شمشیر در خواهید ازو / موج طوفان گشت ازو شمشیرخو
احمدا خود کیست اسپاه زمین / ماه بین بر چرخ و بشکافش جبین
تا بداند سعد و نحس بی‌خبر / دور تست این دور نه دور قمر
دور تست ایرا که موسی کلیم / آرزو می‌برد زین دورت مقیم
چونکه موسی رونق دور تو دید / کاندرو صبح تجلی می‌دمید
گفت یا رب این چه دورست رحمتست / آن گذشت از رحمت آنجا رؤیتست
غوطه ده موسی خود را در بحار / از میان دورهٔ احمد برآر
گفت یا موسی بدان بنمودمت / راه آن خلوت بدان بگشودمت
که تو زان دوری درین دور ای کلیم / پا بکش زیرا درازست این گلیم
من کریمم نان نمایم بنده را / تا بگریاند طمع آن زنده را
بینی طفلی بمالد مادری / تا شود بیدار و واجوید خوری
کو گرسنه خفته باشد بی‌خبر / وان دو پستان می‌خلد از مهر در
کنت کنزاً رحمة مخفیة / فابتعثت امة مهدیة
هر کراماتی که می‌جویی به جان / او نمودت تا طمع کردی در آن
چند بت بشکست احمد در جهان / تا که یارب گوی گشتند امتان
گر نبودی کوشش احمد تو هم / می‌پرستیدی چو اجدادت صنم
این سرت وارست از سجدهٔ صنم / تا بدانی حق او را بر امم
گر بگویی شکر این رستن بگو / کز بت باطن همت برهاند او
مر سرت را چون رهانید از بتان / هم بدان قوت تو دل را وارهان
سر ز شکر دین از آن برتافتی / کز پدر میراث مفتش یافتی
مرد میراثی چه داند قدر مال / رستمی جان کند مجان یافت زال
چون بگریانم بجوشد رحمتم / آن خروشنده بنوشد نعمتم
گر نخواهم داد خود ننمایمش / چونش کردم بسته دل بگشایمش
رحمتم موقوف آن خوش گریه‌هاست / چون گریست از بحر رحمت موج خاست
تا نگرید ابر کی خندد چمن / تا نگرید طفل کی جوشد لبن

حلوا خریدن شیخ احمد خضرویه جهت غریمان بالهام حق تعالی

بود شیخی دایما او وامدار / از جوانمردی که بود آن نامدار
ده هزاران وام کردی از مهان / خرج کردی بر فقیران جهان
هم بوام او خانقاهی ساخته / جان و مال و خانقه در باخته
[illegible] / خدمت عشاق بهر کام او
وام او را حق ز هر جا می‌گزارد / کرد حق بهر خلیل از ریگ آرد
گفت پیغمبر که در بازارها / دو فرشته می‌کنند ایشان دعا
کای خدا تو منفقان را ده خلف / ای خدا تو ممسکان را ده تلف
خاصه آن منفق که جان انفاق کرد / حلق خود قربانی خلاق کرد
حلق پیش آورد اسمعیل‌وار / کارد بر حلقش نیارد کرد کار
پس شهیدان زنده زین رویند و خوش / تو بدان قالب بمنگر گبروش
چون خلف دادستشان جان بقا / جان ایمن از غم و رنج و شقا
شیخ وامی سالها این کار کرد / می‌ستد می‌داد همچون پایمرد
تخمها می‌کاشت تا روز اجل / تا بود روز اجل میر اجل

چونکه عمر شیخ در آخر رسید / در وجود خود نشان مرگ دید
وامداران گرد او بنشسته جمع / شیخ بر خود خوش گدازان همچو شمع
وامداران گشته نومید و ترش / درد دلها یار شد با درد شش
شیخ گفت این بدگمانان را نگر / نیست حق را چارصد دینار زر
کودکی حلوا ز بیرون بانگ زد / لاف حلوا بر امید دانگ زد
شیخ اشارت کرد خادم را به سر / که برو آن جمله حلوا را بخر
تا غریمان چونکه آن حلوا خورند / یک زمانی تلخ در من ننگرند
در زمان خادم برون آمد به در / تا خرد آن جمله حلوا را به زر
گفت او را کین همه حلوا بچند / گفت کودک نیم دینارست و اند
گفت نی از صوفیان افزون مجو / نیم دینارت دهم دیگر مگو
او طبق بنهاد اندر پیش شیخ / تو ببین اسرار سراندیش شیخ
کرد اشارت با غریمان کین نوال / نک تبرک خوش خورید این را حلال
پس غریمان جملگی حلقه زدند / خوش همی خوردند حلوا همچو قند
چون طبق خالی شد آن کودک ستد / گفت دینارم بده ای پر خرد
شیخ گفتا از کجا آرم درم / وام دارم می‌روم سوی عدم
کودک از غم زد طبق را بر زمین / ناله و گریه برآورد و حنین
ناله می‌کرد و فغان و های های / کای مرا بشکسته بودی هر دو پای
کاشکی من گرد گلخن گشتمی / بر در این خانقه نگذشتمی
صوفیان طبل‌خوار لقمه‌جو / سگ‌دلان همچو گربه روی‌شو
از غریو کودک آنجا خیر و شر / گرد آمد گشت بر کودک حشر
پیش شیخ آمد که ای شیخ درشت / تو یقین دان که مرا استاد کشت
گر روم من پیش او دست تهی / او مرا بکشد اجازت می‌دهی
وان غریمان هم به انکار و جحود / رو به شیخ آورده کین باری چه بود
مال ما خوردی مظالم می‌بری / از چه بود این ظلم دیگر بر سری
تا نماز دیگر آن کودک گریست / شیخ دیده بست و در وی ننگریست
شیخ فارغ از جفا و از خلاف / درکشیده روی چون مه در لحاف
با اجل خوش با ازل خوش شادکام / فارغ از تشنیع و گفت خاص و عام
آنکه جان در روی او خندد چو قند / از ترش‌رویی خلقش چه گزند
آنکه جان بوسه دهد بر چشم او / کی خورد غم از فلک وز خشم او
در شب مهتاب مه را بر سماک / از سگان و عوعو ایشان چه باک
سگ وظیفهٔ خود بجا می‌آورد / مه وظیفهٔ خود به رخ می‌گسترد
کارک خود می‌گزارد هر کسی / آب نگذارد صفا بهر خسی
خس خسانه می‌رود بر روی آب / آب صافی می‌رود بی‌اضطراب
مصطفی مه می‌شکافد نیم شب / ژاژ می‌خاید ز کینه بولهب
آن مسیحا مرده زنده می‌کند / وان جهود از خشم سبلت می‌کند
بانگ سگ هرگز رسد در گوش ماه / خاصه ماهی کو بود خاص اله
می‌خورد شه بر لب جو تا سحر / در سماع از بانگ چغزان بی‌خبر
هم شدی توزیع کودک دانگ چند / همت شیخ آن سخا را کرد بند
تا کسی ندهد به کودک هیچ چیز / قوت پیران ازین بیش است نیز
شد نماز دیگر آمد خادمی / یک طبق بر کف ز پیش حاتمی
صاحب مالی و حالی پیش پیر / هدیه بفرستاد کز وی بد خبیر
چارصد دینار بر گوشهٔ طبق / نیم دینار دگر اندر ورق
خادم آمد شیخ را اکرام کرد / وان طبق بنهاد پیش شیخ فرد
چون طبق را از غطا وا کرد رو / خلق دیدند آن کرامت را ازو
آه و افغان از همه برخاست زود / کای سر شیخان و شاهان این چه بود
این چه سرست این چه سلطانیست باز / ای خداوند خداوندان راز
ما ندانستیم ما را عفو کن / بس پراگنده که رفت از ما سخن
ما که کورانه عصاها می‌زنیم / لاجرم قندیلها را بشکنیم
ما چو کران ناشنیده یک خطاب / هرزه‌گویان از قیاس خود جواب
ما ز موسی پند نگرفتیم کو / گشت از انکار خضری زردرو

با چنان چشمی که بالا می‌شتافت / خوش ببینش آسمان ای تیزیافت
کرد با چشمت تعصب موسیا / از حماقت چشم موش آسیا
شیخ فرمود آن همه گفتار و قال / من بحل کردم شما را آن جدال
سر آن این بود کز حق خواستم / لاجرم بنمود راه راستم
گفت این دینار اگر چه اندک است / لیک موقوف غریو کودک است
تا نگرید کودک حلوافروش / بحر بخشایش نمی‌آید به جوش
ای برادر طفل طفل چشم تست / کام خود موقوف زاری دان نخست
کام تو موقوف زاری دل است / بی تضرع کامیابی مشکل است
گر همی‌خواهی که مشکل حل شود / خار محرومی به گل مبدل شود
گر همی‌خواهی که آن خلعت رسد / پس بگریان طفل دیده بر جسد
زاهدی را گفت یاری در عمل / کم گری تا چشم را ناید خلل
گفت زاهد از دو بیرون نیست حال / چشم بیند یا نبیند آن جمال
گر ببیند نور حق خود چه غم است / در وصال حق دو دیده چه کم است
ور نخواهد دید حق را گو برو / این چنین چشم شقی گو کور شو
غم مخور از دیده کان عیسی تراست / چپ مرو تا بخشدت دو چشم راست
عیسی روح تو با تو حاضر است / نصرت از وی خواه کو خوش ناصر است
لیک بیگار تن پر استخوان / بر دل عیسی منه تو هر زمان
همچو آن ابله که اندر داستان / ذکر او کردیم بهر راستان
زندگی تن مجو از عیسیت / کام فرعونی مخواه از موسیت
بر دل خود کم نه اندیشهٔ معاش / عیش کم ناید تو بر درگاه باش
این بدن خرگاه آمد روح را / یا مثال کشتی‌ای مر نوح را
ترک چون باشد بیابد خرگهی / خاصه چون باشد عزیز درگهی
چونکه عیسی دید کان ابله رفیق / جز که استیزه نمی‌داند طریق

تمامی قصهٔ زنده شدن استخوان بدعای عیسی علیه السلام

پند ناگیرد [illegible] / [illegible]
خواند عیسی نام حق بر استخوان / از برای التماس آن جوان
حکم یزدان از پی آن خام مرد / صورت آن استخوان را زنده کرد
از میان برجست یک شیر سیاه / پنجه‌ای زد کرد نقشش را تباه
کله‌اش برکند مغزش ریخت زود / مغز جوزی کاندرو مغزی نبود
گر ورا مغزی بدی اشکستنش / خود نبودی نقص الا بر تنش
گفت عیسی چون شتابش کوفتی / گفت زان رو که تو زو آشوفتی
گفت عیسی چون نخوردی خون مرد / گفت در قسمت نبودم رزق خورد
ای بسا کس همچو آن شیر ژیان / صید خود ناخورده رفته از جهان
قسمتش کاهی نه و حرصش چو کوه / وجه نه و کرده تحصیل وجوه
جمع کرده مال و رزق سوی گور / دشمنان در ماتم او کرده شور
ای میسر کرده بر ما در جهان / سخره و بیگار ما را وارهان
طعمه بنموده به ما وان بوده شست / آنچنان بنما به ما آن را که هست
گفت آن شیر ای مسیحا آن شکار / بود خالص از برای اعتبار
گر مرا روزی بدی اندر جهان / خود چه کارستی مرا با مردگان
این سزای آنکه یابد آب صاف / همچو خر در جو بمیزد از گزاف
گر بداند قیمت آن جوی خر / او به جای پا نهد در جوی سر
او بیابد آنچنان پیغمبری / میر آبی زندگانی پروری
چون نمیرد پیش او کز امر کن / ای امیر آب ما را زنده کن
هین سگ نفس ترا زنده مخواه / کو عدو جان تست از دیرگاه
خاک بر سر استخوانی را که آن / مانع این سگ بود از صید جان
سگ نه‌ای بر استخوان چون عاشقی / دیوچه‌وار از چه بر خون عاشقی
آن چه چشم است آنکه بیناییش نیست / ز امتحانها جز که رسواییش نیست
سهو باشد ظنها را گاه گاه / این چه ظن است اینکه کور آمد ز راه
دیده آ بر دیگران نوحه‌گری / مدتی بنشین و بر خود می‌گری
ز ابر گریان شاخ سبز و تر شود / زانکه شمع از گریه روشن‌تر شود

هر کجا نوحه کنند آنجا نشین / زانکه تو اولی‌ترے اندر حنین
زانکه ایشان در فراق فانی‌اند / غافل از لعل بقای کانی‌اند
زانکه بر دل نقش تقلیدست بند / رو بآب چشم بندش را برند
زانکه تقلید آفت هر نیکوی‌ست / که بود تقلید اگر کوه قوی‌ست
گر ضریری لمترست و تیز خشم / گوشت پاره‌اش دان که او را نیست چشم
گر سخن گوید ز مو باریک‌تر / آن سرش را زان سخن نبود خبر
مستیی دارد ز گفت خود ولیک / از بر وی تا بمی راهی‌ست نیک
همچو جوی‌ست او نه او آبی خورد / آب ازو بر آب‌خواران بگذرد
آب در جو زان نمی‌گیرد قرار / زانکه آن جو نیست تشنه و آبخوار
همچو نایی نالهٔ زاری کند / لیک بیگاری خریداری کند
نوحه‌گر باشد مقلد در حدیث / جز طمع نبود مراد آن خبیث
نوحه‌گر گوید حدیث سوزناک / لیک کو سوز دل و دامان چاک
از مقلد تا محقق فرقهاست / کاین چو داودست و آن دیگر صداست
منبع گفتار این سوزی بود / وان مقلد کهنه‌آموزی بود
هین مشو غره بدان گفت حزین / بار بر گاوست و بر گردون حنین
هم مقلد نیست محروم از ثواب / نوحه‌گر را مزد باشد در حساب
کافر و مؤمن خدا گویند لیک / در میان هر دو فرقی هست نیک
آن گدا گوید خدا از بهر نان / متقی گوید خدا از عین جان
گر بدانستی گدا از گفت خویش / پیش چشم او نه کم ماندی نه بیش
سالها گوید خدا آن نانخواه / همچو خر مصحف کشد از بهر کاه
گر بدل در تافتی گفت لبش / ذره ذره گشته بودی قالبش
نام دیوی ره برد در ساحری / تو بنام حق پشیزی می‌بری

خاریدن روستایی در تاریکی شیر را بظن آنکه گاوست

روستایی گاو در آخر ببست / شیر گاوش خورد و بر جایش نشست
روستایی شد در آخر سوی گاو / گاو را می‌جست شب آن کنجکاو
دست می‌مالید بر اعضای شیر / پشت و پهلو گاه بالا گاه زیر
گفت شیر ار روشنی افزون شدی / زهره‌اش بدریدی و دل خون شدی
این چنین گستاخ زان می‌خاردم / کو درین شب گاو می‌پنداردم
حق همی گوید که ای مغرور کور / نی ز نامم پاره پاره گشت طور
که لو انزلنا کتابا للجبل / لانصدع ثم انقطع ثم ارتحل
از من ار کوه احد واقف بدی / پاره گشتی و دلش پر خون شدی
از پدر وز مادر این بشنیده‌ای / لاجرم غافل درین پیچیده‌ای
گر تو بی‌تقلید ازو واقف شوی / بی‌نشان از لطف چون هاتف شوی
بشنو این قصه پی تهدید را / تا بدانی آفت تقلید را

فروختن صوفیان بهیمهٔ مسافر را جهت سماع

صوفیی در خانقاه از ره رسید / مرکب خود برد و در آخر کشید
آبکش داد و علف از دست خویش / نه چنان صوفی که ما گفتیم پیش
احتیاطش کرد از سهو و خباط / چون قضا آید چه سود است احتیاط
صوفیان درویش بودند و فقیر / کاد فقر ان یکن کفرا یبیر
ای توانگر تو که سیری هین مخند / بر کژی آن فقیر دردمند
از سر تقصیر آن صوفی رمه / خر فروشی در گرفتند آن همه
کز ضرورت هست مرداری مباح / بس فسادی کز ضرورت شد صلاح
هم در آن دم آن خرک بفروختند / لوت آوردند و شمع افروختند
ولوله افتاد اندر خانقه / کامشبان لوت و سماع است و شره
چند ازین زنبیل و این دریوزه چند / چند ازین صبر و ازین سه روزه چند
ما هم از خلقیم و جان داریم ما / دولت امشب میهمان داریم ما
تخم باطل را از آن می‌کاشتند / کانکه آن جان نیست جان پنداشتند
وان مسافر نیز از راه دراز / خسته بود و دید آن اقبال و ناز
صوفیانش یک بیک بنواختند / نرد خدمتهاش خوش می‌باختند

[illegible] | [illegible]

گفت چون می‌دید میلانشان بوی / گر طرب امشب نخواهم کرد کی

دود مطبخ گرد آن پا کوفتن / ز اشتیاق و وجد جان آشوفتن

دیر یابد صوفی آز از روزگار / زان سبب صوفی بود بسیارخوار

از هزاران اندکی زین صوفیند / باقیان در دولت او می‌زیند

خر برفت و خر برفت آغاز کرد / زین حرارت جمله را انباز کرد

از ره تقلید آن صوفی همین / خر برفت آغاز کرد اندر حنین

خانقه خالی شد و صوفی بماند / گرد از رخت آن مسافر می‌فشاند

تا رسد در همرهان او می‌شتافت / رفت در آخر خر خود را نیافت

خادم آمد گفت صوفی خر کجاست / گفت خادم ریش بین جنگی بخاست

بحث با توجیه کن حجت میار / آنچه من بسپردمت واپس سپار

گفت پیغمبر که دستت هر چه برد / بایدش در عاقبت واپس سپرد

گفت من مغلوب بودم صوفیان / حمله آوردند و بودم بیم جان

در میان صد گرسنه گرده‌ای / پیش صد سگ گربهٔ پژمرده‌ای

تو نیایی و نگویی مر مرا / که خرت را می‌برند ای بی‌نوا

صد تدارک بود چون حاضر بدند / این زمان هر یک به اقلیمی شدند

چون نیایی و نگویی ای غریب / پیش آمد این چنین ظلمی مهیب

تو همی گفتی که خر رفت ای پسر / از همه گویندگان با ذوق‌تر

گفت آن را جمله می‌گفتند خوش / مر مرا هم ذوق آمد گفتنش

خاصه تقلید چنین بی‌حاصلان / کآبرویم ریختند از بهر نان

عکس چندان باید از یاران خوش / که شوی از بحر بی‌عکس آب‌کش

تا نشد تحقیق از یاران مبر / از صدف مگسل نگشت آن قطره دُر

زانکه آن تقلید صوفی از طمع / عقل او بربست از نور و لمع

طمع لوت و طمع آن ذوق و سماع / مانع آمد عقل او را ز اطلاع

گر ترازو را طمع بودی به مال / راست کی گفتی ترازو وصف حال

[illegible] | [illegible]

لوت خوردند و سماع آغاز کرد / خانقه تا سقف شد پر دود و گرد

گاه دست‌افشان قدم می‌کوفتند / گه به سجده صفه را می‌روفتند

جز مگر آن صوفیی کز نور حق / سیر خورد او فارغ است از ننگ دق

چون سماع آمد ز اول تا کران / مطرب آغازید یک ضرب گران

زین حرارت پای‌کوبان تا سحر / کف‌زنان خر رفت و خر رفت ای پسر

چون گذشت آن نوش و جوش آن سماع / روز گشت و جمله گفتند الوداع

رخت از حجره برون آورد او / تا به خر بر بندد آن همراه‌جو

گفت آن خادم به آبش برده است / زانکه خر دوش آب کمتر خورده است

گفت من خر را به تو بسپرده‌ام / من ترا بر خر موکل کرده‌ام

از تو خواهم آنچه من دادم به تو / باز ده آنچه که بسپردم به تو

ور نه‌ای از سرکشی راضی بدین / نک من و تو خانهٔ قاضی دین

تو جگربندی میان گربگان / اندر اندازی و جویی زان نشان

گفت گیرم کز تو ظلما بستدند / قاصد جان من مسکین شدند

تا خر از هر که بود من وا خرم / ورنه توزیعی کنند ایشان زرم

من کرا گیرم کرا قاضی برم / این قضا خود از تو آمد بر سرم

گفت والله آمدم من بارها / تا ترا واقف کنم زین کارها

باز می‌گشتم که او خود واقف است / زین قضا راضی است مردی عارف است

مر مرا تقلیدشان بر باد داد / که دو صد لعنت برین تقلید باد

عکس ذوق آن جماعت می‌زدی / وین دلم زان عکس ذوقی می‌شدی

عکس کاول زد تو آن تقلید دان / چون پیاپی شد شود تحقیق آن

صاف خواهی چشم و عقل و سمع را / بردران تو پرده‌های طمع را

زانکه [illegible] فی الطمع [illegible] / ماند در خسران و کارش شد [illegible]

گر طمع در آینه برخاستی / در نفاق آن آینه چون ما بدی

هر نبیی گفت با قوم از صفا / من نخواهم مزد پیغام از شما

من دلیل حق شمار ای مشتری / وادِه حق تا الیم هر دو بهری
هست مزد کار مرد آن را / مزد باید داد تا گوید مرا

چیست مزد کار من دیدار یار / گرچه خود بوبکر بخشد چل هزار
چل هزار او نباشد مزد من / کی بود شبه شبه دُرّ عدن

یک حکایت گویمت بشنو بهوش / تا بدانی که طمع شد بند گوش
هر کرا باشد طمع الکن شود / با طمع کی چشم دل روشن شود

پیش چشم او خیال جاه و زر / همچنان باشد که موی اندر بصر
جز مگر مستی که از حق پر بود / گرچه بدهی گنجها او حر بود

هر که از دیدار برخوردار شد / این جهان در چشم او مردار شد
لیک آن صوفی ز مستی دور بود / لاجرم از حرص او بی نور بود

صد حکایت بشنود مدهوش حرص / در نیاید نکته در گوش حرص

قصهٔ آن مفلس که در زندان بود و زندانیان از و در فغان

بود شخصی مفلسی بی خان و مان / مانده در زندان و بند بی امان
لقمهٔ زندانیان خوردی گزاف / بر دل خلق از طمع چون کوه قاف

زهره نه کس را که لقمهٔ نان خورد / زانکه آن لقمه ربا گاوش برد
هر که دور از دعوت رحمان بود / او گدا چشم است اگر سلطان بود

مر مروت را نهاده زیر پا / گشته زندان دوزخی زان نان ربا
گر گریزی بر امید راحتی / زان طرف هم پیشت آید آفتی

هیچ کنجی بی دد و بی دام نیست / جز بخلوتگاه حق آرام نیست
کنج زندان جهان ناگزیر / نیست بی پامزد و بی دق الحصیر

والله ار سوراخ موشی در روی / مبتلای گربه چنگالی شوی
آدمی را فربهی هست از خیال / گر خیالاتش بود صاحب جمال

ور خیالاتش نماید ناخوشی / می گدازد همچو موم از آتشی
در میان مار و کژدم گر ترا / با خیالات خوشان دارد خدا

مار و کژدم مر ترا مونس شود / کان خیالت کیمیای مس بود
صبر شیرین از خیال خوش شدست / کان فرج وان تازگی پیش آمدست

آن فرج آید ز ایمان در ضمیر / ضعف ایمان ناامیدی و زحیر
صبر از ایمان بیابد سر کله / حیث لا صبر فلا ایمان له

گفت پیغمبر خداش ایمان نداد / هر کرا نبود صبوری در نهاد
آن یکی در چشم تو باشد چو مار / هم وی اندر چشم آن دیگر نگار

زانکه در چشمت خیال کفر اوست / وان خیال مؤمنی در چشم دوست
کاندرین یک شخص هر دو فعل هست / گاه ماهی باشد او و گاه شست

نیم او مؤمن بود نیمیش گبر / نیم او حرص آوری نیمیش صبر
گفت یزدانت فمنکم مؤمن / باز منکم کافر گبر کهن

همچو گاوی نیمهٔ چپش سیاه / نیمهٔ دیگر سپید همچو ماه
هر که این نیمه ببیند رد کند / هر که آن نیمه ببیند کد کند

از جمال یوسف اخوان بس نفور / لیک اندر دیدهٔ یعقوب نور
از خیال بد نظرشان زشت دید / چشم فرع و چشم اصلی ناپدید

چشم ظاهر سایهٔ آن چشم دان / هر چه آن بیند بگردد این بدان
سایه اصلست شیء اما کجا / سایه با خورشید یا دارد بجا

تو مکانی اصل تو در لامکان / این دکان بربند و بگشا آن دکان
شش جهت مگریز زیرا در جهات / ششدرست و ششدره ماتست مات

این سخن پایان نیست حد زندانیان / مضطرب اند از دست آن خر لقمه‌بان

شکایت کردن اهل زندان نزد وکیل قاضی از دست آن مفلس

با وکیل قاضی ادراک‌مند / اهل زندان در شکایت آمدند
که سلام ما بقاضی بر کنون / باز گو آزار ما زین مرد دون

کاندرین زندان بماند او مستمر / یاوه تاز و طبل خوار است و مضر
مر ... لقمه / ور بصد حیلت گشاید لقمه

در زمان پیش آید آن دوزخ گلو / حجتش اینکه خدا گفته کلوا
چون مگس حاضر شود در هر طعام / از وقاحت بی صلا و بی سلام

پیش او هیچ است لوت شصت کس | کر کند خود را اگر گویی که بس
[illegible] | [illegible]

گو ز زندان تا رود این گاومیش | یا وظیفه کن ز وقفی لقمه‌ایش
ای ز تو خوش هم ذکور و هم اناث | داد کن المستغاث المستغاث

سوی قاضی شد وکیل با نمک | گفت با قاضی شکایت یک بیک
خواند او را قاضی از زندان به پیش | پس تفحص کرد از اعیان خویش

گشت ثابت پیش قاضی آن همه | که نمودند از شکایت آن رمه
گفت قاضی خیز زین زندان برو | سوی خانهٔ مرده‌ریگ خویش شو

گفت خان و مان من احسان تست | همچو کافر جنتم زندان تست
گر ز زندانم برانی تو ز رد | خود بمیرم من ز درویشی و کد

همچو ابلیسی که می‌گفت ای سلام | رب انظرنی الی یوم القیام
کاندرین زندان دنیا من خوشم | تا که دشمن‌زادگان را می‌کشم

هر که او را قوت ایمانی بود | وز برای زاد ره نانی بود
می‌ستانم گه به مکر و گه به ریو | تا برآرند از پشیمانی غریو

گه به درویشی کنم تهدیدشان | گه به زلف و خال بندم دیدشان
قوت ایمانی درین زندان کم است | وانکه هست از قصد این سگ در خم است

از نماز و صوم و صد بیچارگی | قوت ذوق آید برد یکبارگی
استعیذ الله من شیطانه | قد هلکنا آه من طغیانه

یک سگ است و در هزاران می‌رود | هر که در وی رفت او او می‌شود
هر که سردت کرد می‌دان کو در اوست | دیو پنهان گشته اندر زیر پوست

چون نیابد صورت آید در خیال | تا کشاند آن خیالت در وبال
از خیالات تو می‌آید بلا | چون خیالات فاسد آمد جابجا

گه خیال فرجه و گاهی دکان | گه خیال علم و گاهی خان و مان
گه خیال کسب و سوداگری | گه خیال تاجری و داوری

گه خیال نقره و فرزند و زن | گه خیال بوالفضول بوالحزن
گه خیال کار و گاهی قماش | گه خیال مفرش و گاهی فراش

گه خیال آسیا و باغ و راغ | گه خیال [illegible]
گه خیال آشتی و جنگ‌ها | گه خیال نام و ناموس و ننگ‌ها

هین بروب از سر این تخییل‌ها | [illegible]
هان بگو لاحول‌ها اندر زبان | از زبان تنها نه بل از عین جان

تتمهٔ قصهٔ مفلس زندانی با قاضی

گفت قاضی مفلسی را وانما | گفت اینک اهل زندانت گوا

گفت ایشان متهم باشند چون | می‌گریزند از تو می‌گریند خون
از تو می‌خواهند تا هم وارهند | زین غرض باطل گواهی می‌دهند

جمله اهل محکمه گفتند ما | هم به ادبار و به افلاسش گوا
هر که را پرسید قاضی حال او | گفت مولا دست ازین مفلس بشو

گفت قاضی کش بگردانید فاش | گرد شهر این مفلس است و بس قلاش
کو به کو او را منادی‌ها زنید | طبل افلاسش عیان هر جا زنید

هیچ کس نسیه بنفروشد بدو | قرض ندهد هیچ کس او را تسو
هر که دعوی آردش اینجا به فن | بیش زندانش نخواهم کرد من

پیش من افلاس او ثابت شده‌ست | نقد و کالا نیستش چیزی به دست
آدمی در حبس دنیا زان بود | تا بود کافلاس او ثابت شود

مفلسی دیو را یزدان ما | کرد منادی در قرآن ما
کو دغا و مفلس است و بدسخن | هیچ با او شرکت و سودا مکن

ور کنی او را بهانه آوری | مفلس است او صرفه از وی کی بری
حاضر آوردند چون فتنه فروخت | اشتر کردی که هیزم می‌فروخت

کرد بیچاره بسی فریاد کرد | هم موکل را به دانگی شاد کرد
اشترش بردند از هنگام چاشت | تا شب و افغان او سودی نداشت

بر شتر بنشست آن قحط گران | صاحب اشتر پی اشتر دوان
سو بسو و کو بکو می‌تاختند | تا همه شهرش عیان بشناختند

پیش هر حمام و هر بازارگه — کرده مردم جمله در شکلش نگه
ده منادی‌گر بلند آوازیان — ترک و کرد و رومیان و تازیان
همگنان آوازها برداشته — کاین همه [illegible]
[illegible] — [illegible]
مفلسست او و ندارد هیچ چیز — قرض تا ندهد کسی او را پشیز
ظاهر و باطن ندارد حبه‌ای — مفلسی قلبی دغایی دبه‌ای
هان و هان با او حریفی کم کنید — چونکه گاو آرد گره محکم زنید
ور بحکم آرید این پژمرده را — من نخواهم کرد زندان مرده را
خوش دمست او و گلویش بس فراخ — با شعار نو دثار شاخ شاخ
گر بپوشد بهر مکر آن جامه را — عاریه است آن تا فریبد عامه را
حرف حکمت بر زبان ناحکیم — حله‌های عاریت دان ای سلیم
گرچه دزدی حله‌ای پوشیده است — دست تو چون گیرد آن ببریده دست
چون شبانگه از شتر آمد بزیر — کرد گفتش منزلم دورست و دیر
بر نشستی اشترم را از پگاه — جو رها کردم کم از اخراج کاه
گفت تا اکنون چه می‌کردیم پس — هوش تو کو نیست اندر خانه کس
طبل افلاسم بچرخ سابعه — رفت و تو نشنیده‌ای بد واقعه
گوش تو پر بوده است از طمع خام — پس طمع کر می‌کند کور ای غلام
تا کلوخ و سنگ بشنید این بیان — مفلسست و مفلسست این قلتبان
تا بشب گفتند و در صاحب شتر — بر نزد کو از طمع پر بود پر
هست بر سمع و بصر مهر خدا — در حجب بس صورتست و بس صدا
آنچه او خواهد رساند آن بچشم — از جمال و از کمال و از کرشم
وانچه او خواهد رساند آن بگوش — از سماع و از بشارت وز خروش
گرچه هستی تو کنون غافل از آن — وقت حاجت حق کند آن را عیان
گفت پیغمبر که یزدان مجید — از پی هر درد درمان آفرید
لیک زان درمان نبینی رنگ و بو — بهر درد خویش بی فرمان او
کون پر چاره است و هیچت چاره نی — تا که نگشاید خدایت روزنی
چشم را ای چاره‌جو در لامکان — هین بنه چون چشم کشته سوی جان
این جهان از بی‌جهت پیدا شدست — که ز بی‌جایی جهان را جا شدست
باز گرد از هست سوی نیستی — گر تو از جان طالب مولیستی
جای دخلست این عدم از وی مرم — جای خرجست این وجود بیش و کم
کارگاه صنع حق چون نیستیست — جز معطل در جهان هست کیست

في المناجات

ای خدای پاک بی انباز و یار — دست گیر و جرم ما را در گذار
یاد ده ما را سخنهای دقیق — که ترا رحم آورد آن ای رفیق
هم دعا از تو اجابت هم ز تو — ایمنی از تو مهابت هم ز تو
گر خطا گفتیم اصلاحش تو کن — مصلحی تو ای تو سلطان سخن
کیمیا داری که تبدیلش کنی — گرچه جوی خون بود نیلش کنی
این چنین میناگریها کار تست — این چنین اکسیرها اسرار تست
آب را و خاک را بر هم زدی — ز آب و گل نقش تن آدم زدی
نسبتش دادی و جفت و خال و عم — با هزار اندیشه و شادی و غم
باز بعضی را رهایی داده‌ای — زین غم و شادی جدایی داده‌ای
برده‌ای از خویش و پیوند و سرشت — کرده‌ای در چشم او هر خوب زشت
هر چه محسوس است او رد می‌کند — وانچه ناپیداست مسند می‌کند
عشق او پیدا و معشوقش نهان — یار بیرون فتنهٔ او در جهان
این رها کن عشقهای صورتی — عشق بر صورت نه بر روی ستی
آنچه معشوق است صورت نیست آن — خواه عشق این جهان خواه آن جهان
آنچه بر صورت تو عاشق گشته‌ای — چون برون شد جان چرایش هشته‌ای
صورتش بر جاست این سیری ز چیست — عاشقا وا جو که معشوق تو کیست
آنچه محسوس است اگر معشوقه است — عاشقستی هر که او را حس هست
چون وفا آن عشق افزون می‌کند — کی وفا صورت دگرگون می‌کند

پرتو خورشید بر دیوار تافت / تابش عاریتی دیوار یافت
بر کلوخی دل چه بندی ای سلیم / واطلب اصلی که تابد او مقیم
ای که تو هم عاشقی بر عقل خویش / خویش بر صورت‌پرستان دیده بیش
پرتو عقل است آن بر حس تو / عاریت دان ذهب بر مس تو
چون زر اندود است خوبی در بشر / ورنه چون شد شاهد تو پیره‌خر
چون فرشته بود همچون دیو شد / کان ملاحت اندرو عاریه بُد
اندک اندک می‌ستانند آن جمال / اندک اندک خشک می‌گردد نهال
رو نعمّره ننکّسه بخوان / دل طلب کن دل منه بر استخوان
کان جمال دل جمال باقی است / دولتش از آب حیوان ساقی است
خود هم او آب است و هم ساقی و مست / هر سه یک شد چون طلسم تو شکست
آن یکی را تو ندانی از قیاس / بندگی کن ژاژ کم خا ناشناس
معنی تو صورت است و عاریت / بر مناسب شادی و بر قافیت
معنی آن باشد که بستاند ترا / بی‌نیاز از نقش گرداند ترا
معنی آن نبود که کور و کر کند / مرد را بر نقش عاشق‌تر کند
کور را قسمت خیال غم‌فزاست / بهرهٔ چشم این خیالات فناست
حرف قرآن را ضریران معدن‌اند / خر نبینند و به پالان بر زنند
چون تو بینایی پی خر رو که جست / چند پالان دوزی ای پالان‌پرست
خر چو هست آید یقین پالان ترا / کم نگردد نان چو باشد جان ترا
خر چو باشد کم نیاید اسپ و جو / خود به پیشش سر نهد پالان او
پشت خر دکان و مال و مکسب است / جان تو سرمایهٔ صد قالب است
خر برهنه بر نشین ای بوالفضول / خر برهنه نه که راکب شد رسول
النّبی قد رکب معروریا / والنّبی قیل سافر ماشیا
بلکه آن شه بس پیاده رفته است / بار این تو آن بسی بر رفته است
شد خر نفس تو بر میخیش بند / چند بگریزد ز کار و بار چند
بار صبر و شکر او را بردنیست / خواه در صد سال خواهی سی و بیست
هیچ وازر وزر غیری بر نداشت / هیچ کس ندرود تا چیزی نکاشت
طمع خام است آن مخور خام ای پسر / خام خوردن علت آرد در بشر
کان فلانی یافت گنجی ناگهان / من هم آن خواهم چرا جویم دکان
کار بخت است آن و آن هم نادر است / کسب باید کرد تا تن قادر است
کسب کردن گنج را مانع کی است / پا مکش از کار آن خود در پی است
تا نگردی تو گرفتار اگر / که اگر این کردمی یا آن دگر
کز اگر گفتن رسول با وفاق / منع کرد و گفت هست آن از نفاق
کان منافق در اگر گفتن بمرد / وز اگر گفتن بجز حسرت نبرد
ای بسا کس مرده در بوک و مگر / از جمال عافیت ناخورده بر

تمثیل به حقیقت سخن و اطلاع بر کشف آن

در نبی یابی تو نقصان اگر / این سخن بشنو که دریابی نگر
آن غریبی خانه می‌جست از شتاب / دوستی بردش سوی خانهٔ خراب
گفت او این را اگر سقفی بدی / پهلوی من مر ترا مسکن شدی
هم عیال تو بیاسودی اگر / در میانه داشتی حجرهٔ دگر
زر بسی ... میهمان روزی ترا / هم بیاسودی اگر بودیت جا
کاشکی ... بودی ازین بهرا / خانهٔ تو بودی این معمورها
گفت آری پهلوی یاران خوش است / لیک ای جان در اگر نتوان نشست
این همه عالم طلبکار خوش‌اند / وز خوش تزویر اندر آتش‌اند
طالب زر گشته جمله پیر و خام / لیک قلب از زر نداند چشم عام
پرتوی بر قلب زد خالص ببین / بی محک زر را مکن از ظن گزین
گر محک داری گزین کن ورنه رو / نزد دانا خویشتن را کن گرو
یا محک باید میان جان خویش / ور ندانی ره مرو تنها تو پیش
بانگ غولان هست بانگ آشنا / آشنایی که کشد سوی فنا
بانگ می‌دارد که هان ای کاروان / سوی من آیید نک راه و نشان
نام هر یک می‌برد غول ای فلان / تا کند آن خواجه را از آفلان

چون همه تنها ببینی گرگ و شیر … خشم صانع را … ببین
چه بود آن بانگ غولان آخر بگو … مال خواهم جاه خواهم و آبرو
… منع کن تا کشف گردد رازها
ذکر حق کن بانگ غولان را بسوز … چشم نرگس را ازین کرکس بدوز
صبح صادق را ز کاذب وا شناس … رنگ می را باز دان از رنگ کاس
تا بود کز دیدگان هفت رنگ … دیده‌ای پیدا کند صبر و درنگ
رنگها بینی بجز این رنگها … گوهران بینی بجای سنگها
گوهر چه بلکه دریایی شوی … آفتاب چرخ پیمایی شوی
کارکن در کارگه باشد نهان … تو برو در کارگه بینش عیان
کار چون بر کارکن پرده تنید … خارج آن کار نتوانیش دید
کارگه چون جای باش عامل است … آنک بیرون است از وی غافل است
پس در آ در کارگه یعنی عدم … تا ببینی صنع و صانع را بهم
کارگه چون جای روشن دیدگیست … پس برون کارگه پوشیدگیست
رو بهستی داشت فرعون عنود … لاجرم از کارگاهش کور بود
لاجرم می‌خواست تبدیل قدر … تا قضا را باز گرداند ز در
خود قضا بر سبلت آن حیله‌مند … زیر لب می‌کرد هر دم ریشخند
صد هزاران طفل کشت او بی‌گناه … تا بگردد حکم و تقدیر اله
تا که موسی نبی ناید برون … کرد در گردن هزاران ظلم و خون
آن همه خون کرد و موسی زاده شد … وز برای قهر او آماده شد
گر بدیدی کارگاه لایزال … دست و پایش خشک گشتی ز احتیال
اندرون خانه‌اش موسی معاف … وز برون می‌کشت طفلان از گزاف
همچو صاحب نفس کو تن پرورد … بر دگر کس ظن حقدی می‌برد
کاین عدو و آن حسود و دشمن است … خود حسود و دشمن او آن تن است
او چو فرعون و تنش موسی او … او به بیرون می‌دود که کو عدو
نفسش اندر خانهٔ تن نازنین … بر دگر کس دست می‌خاید بکین

ملامت کردن مردم شخصی را که مادر را به تهمت بکشت

آن یکی از خشم مادر را بکشت … هم به زخم خنجر و هم زخم مشت
آن یکی گفتش که از بد گوهری … یاد ناوردی تو حق مادری
هی تو مادر را چرا کشتی بگو … او چه کرد آخر بگو ای زشت‌خو
گفت کاری کرد کان عار وی است … کشتمش کان خاک ستار وی است
گفت آن کس را بکش ای محتشم … گفت پس هر روز مردی را کشم
کشتم او را رستم از خونهای خلق … نای او برم به است از نای خلق
نفس تست آن مادر بد خاصیت … که فساد اوست در هر ناحیت
هین بکش او را که بهر آن دنی … هر دمی قصد عزیزی می‌کنی
از وی این دنیای خوش بر تست تنگ … از پی او با حق و با خلق جنگ
نفس کشتی باز رستی ز اعتذار … کس ترا دشمن نماند در دیار
گر شکال آرد کسی بر گفت ما … از برای انبیا و اولیا
کانبیا را نه که نفس کشته بود … پس چراشان دشمنان بود و حسود
گوش نه تو ای طلبکار صواب … بشنو این اشکال و شبهت را جواب
دشمن خود بوده‌اند آن منکران … زخم بر خود می‌زدند ایشان چنان
دشمن آن باشد که قصد جان کند … دشمن آن نبود که خود جان می‌کند
نیست خفاشک عدوی آفتاب … او عدوی خویش آمد در حجاب
تابش خورشید او را می‌کشد … رنج او خورشید هرگز کی کشد
دشمن آن باشد کزو آید عذاب … مانع آید لعل را از آفتاب
مانع خویشند جمله کافران … از شعاع جوهر پیغمبران
کی حجاب چشم آن فردند خلق … چشم خود را کور و کژ کردند خلق
چون غلام هندوی کو کین کشد … از ستیزهٔ خواجه خود را می‌کشد
سرنگون می‌افتد از بام سرا … تا زیانی کرده باشد خواجه را

احتیال

سبب

کو عدو

خود را کشد … کار اینها دو … عدو

[illegible] عیب   [illegible] که کس را عیب پادشاه
مادری کو خشم گیرد ز آفتاب   ماهیی گر خشم می‌گیرد ز آب
گر ترا حق آفریند زشت‌رو   تو مشو هم زشت‌رو هم زشت‌خو
تو حسودی کز فلان من کمترم   می‌فزاید کمتری در اخترم
آن بلیس از ننگ و عار کمتری   خویشتن افکند در صد ابتری
آن ابوجهل از محمد ننگ داشت   وز حسد خود را به بالا می‌فراشت
من ندیدم در جهان جست‌وجو   هیچ اهلیت به از خوی نکو
در گذر از فضل و از چستی و فن   کار خدمت دارد و خلق حسن
آن کسی کش مثل خود پنداشتی   زان سبب با او حسد برداشتی
پس بهر دوری ولیی قائم است   تا قیامت آزمایش دائم است
پس امام حی قائم آن ولیست   خواه از نسل عمر خواه از علیست
او چو نورست و خرد جبریل او   وان ولی کم ازو قندیل او
زانکه هفصد پرده دارد نور حق   پرده‌های نور دان چندین طبق
اهل صف آخرین از ضعف خویش   چشمشان طاقت ندارد نور پیش
روشنیی کو حیات اول است   رنج جان و فتنهٔ این احول است
آتشی کاصلاح آهن یا زرست   کی صلاح آبی و سیبی ترست
لیک آهن را لطیف آن شعله‌هاست   کو جذوب تابش آن اژدهاست
حاجب آتش بود بی‌واسطه   در دل آتش رود بی‌رابطه
واسطه دیگی بود یا تابه‌ای   همچو پا را در روش پاتابه‌ای
پس فقیر آنست کو بی‌واسطه‌ست   شعله‌ها را با وجودش رابطه‌ست
پس دل عالم ویست ایرا که تن   می‌رسد از واسطهٔ این دل به فن
پس نظرگاه شعاع آن آهنست   پس نظرگاه خدا دل نی تنست
بس مثال و شرح خواهد این کلام   لیک ترسم تا نلغزد فهم عام

در حقیقت [illegible]   در حقیقت [illegible]
تو که جنگ کرد او در زبان   عاقبت کو خود سیاه و [illegible]
در ره [illegible] گفت مردود سنگلاخ   در ره [illegible] شناخت [illegible]
خود حسد نقصان و عیبی دیگرست   بلکه از جمله کمیها بدترست
از حسد می‌خواست تا بالا بود   خود چه بالا بلکه خون پالا بود
بوالحکم نامش بد و بوجهل شد   ای بسا اهل از حسد نااهل شد
انبیا را واسطه زان کرد حق   تا پدید آید حسدها در قلق
زانکه کس را از خدا عاری نبود   حاسد حق هیچ دیاری نبود
چون مقرر شد بزرگی رسول   پس حسد ناید کسی را از قبول
هر کرا خوی نکو باشد برست   هر کسی کو شیشه‌دل باشد شکست
مهدی و هادی ویست ای راه‌جو   هم نهان و هم نشسته پیش رو
وانکه زین قندیل کم مشکات ماست   نور را در مرتبه ترتیبهاست
از پس هر پرده قومی را مقام   صف صف‌اند این پرده‌هاشان تا امام
وان صف پیش از ضعیفی بصر   تاب نارد روشنایی بیشتر
احولیها اندک اندک کم شود   چون ز هفصد بگذرد او یم شود
سیب و آبی خامیی دارد خفیف   نی چو آهن تابشی خواهد لطیف
هست آن آهن فقیر سخت‌کش   زیر پتک و آتش است او سرخ و خوش
بی‌حجابی آب و فرزندان آب   پختگی ز آتش نیابند و خطاب
یا مکانی در میان تا آن هوا   می‌شود سوزان و می‌آرد به ما
پس فقیر آنست کو خود را دهد   آب حیوانی که ماند تا ابد
دل نباشد تن چه داند گفت‌وگو   دل نجوید تن چه داند جست‌وجو
باز این دلهای جزوی چون تنست   با دل صاحب‌دلی کو معدنست
تا نگردد نیکویی ما بدی   این که گفتم هم نبد جز بیخودی

پای کژ را کفش کژ بهتر بود   مر گدا را دستگه بر در بود

امتحان کردن پادشاه آن دو غلام را که نو خریده بود

پادشاهی دو غلام ارزان خرید   با یکی زان دو سخن گفت و شنید
یافتش زیرک‌دل و شیرین‌جواب   از لب شکر چه زاید شکرآب

۷ ۶ ۵ مشکوة

آدمی مخفیست در زیر زبان / این زبان پرده است بر درگاه جان

چونکه بادی پرده را درهم کشید / سر صحن خانه شد بر ما پدید

کاندران خانه گهر یا گندم است / گنج زر یا جمله مار و کژدم است

یا دران گنج است و مارے بر کران / زانکه نبود گنج زر بے پاسبان

بے تامل او سخن گفتے چنان / کز پس پانصد تامل دیگران

گفتئے اندر باطنش دریاستے / جمله دریا گوهر گویاستے

نور هر گوهر کزو تابان شدے / حق و باطل را ازو فرقان شدے

نور فرقان فرق کردے بهر ما / ذره ذره حق و باطل را جدا

نور گوهر نور چشم ما شدے / هم سوال و هم جواب از ما بدے

چشم کژ کردی دو دیدی قرص ماه / چون سوال است این نظر در اشتباه

راست گردان چشم را در ماهتاب / تا یکی بینے تو مه را نک جواب

فکرتت که کژ مبین نیکو نگر / هست هم نور و شعاع آن گهر

هر جوابے کان ز گوش آید بدل / چشم گفت از من شنو آن را بهل

گوش دلاله است و چشم اهل وصال / چشم صاحب حال و گوش اصحاب قال

در شنود گوش تبدیل صفات / در عیان دیدها تبدیل ذات

ز آتش ار علمت یقین شد از سخن / پختگی جو در یقین منزل مکن

تا نسوزے نیست آن عین الیقین / این یقین خواهی در آتش در نشین

گوش چون نافذ بود دیده شود / ورنه قل در گوش پیچیده شود

این سخن پایان ندارد بازگرد / تا که شه با آن غلامانش چه کرد

براه کردن پادشاه یکی ازان دو غلام را و از دیگرے احوال آن پرسیدن و باز گفتن او آنچه درو نیست

این غلامک را چو دید اهل ذکا / آن دگر را کرد اشارت که بیا

کاف رحمت گفتمش تصغیر نیست / جد چو گوید طفلکم تحقیر نیست

چون بیامد آن دوم در پیش شاه / بود او گنده دهان دندان سیاه

گرچه شه ناخوش شد از گفتار او / جستجوئے کرد هم از کار او

گفت با این شکل و این گنده دهان / دور بنشین لیک ازان سوتر مران

تا علاج این دهان تو کنیم / تو حریف و ما طبیب پرفنیم

که تو اهل نامه و رقعه بدے / نی جلیس و یار و همره بدے

بهر کیکے نو گلیمے سوختن / نیست لایق از تو دیده دوختن

با همه بنشین دو سه دستان بگو / تا ببینم صورت عقلت نکو

آن ذکی را پس فرستاد او بکار / سوی حمامی که رو خود را بخار

وین دگر را گفت خه تو زیرکے / صد غلامی در حقیقت نے یکے

باز قائل تر بدی زان یار خود / نزد ما آ که تو به زان یار بد

آن نه که خواجه تاش تو نمود / از تو ما را سرد میکرد آن حسود

گفت او دزد و کژست و کژنشین / حیز و نامرد و چنان است و چنین

گفت پیوسته بدست او راست گو / راستگوئے من ندیدستم چو او

راستے و نیکخوئے و حیا / علم و دینداری و احسان و سخا

راست گوئی در نهادش خلقتیست / هر چه گوید من نگویم تهمتیست

کژ نگویم آن نکو اندیش را / متهم دارم وجود خویش را

باشد او در من ببیند عیبها / من نبینم در وجود خود شها

هر کسے گر عیب خود دیدی ز پیش / کے بدی فارغ وی از اصلاح خویش

غافل‌اند این خلق از خود ای پدر / لاجرم گویند عیب همدگر

من نبینم روی خود را ای شمن / من ببینم روی تو تو روی من

آن کسے کو بیند روی خویش / نور او از نور خلقان است بیش

نور حسے نبود آن نوری که او / روی خود محسوس بیند پیش رو

گر بمیرد دید او باقے بود / زانکه دیدش دید خلاقے بود

گفت اکنون عیبهای او بگو / آنچنان که گفت او از عیب تو

تا بدانم که تو غمخوار منے / کدخدای ملکت و کار منے

گفت ای شه من بگویم عیبهاش / گرچه هست او مر مرا خوش خواجه تاش

عیب او مهر و وفا و مردمے / عیب او صدق و ذکا و همدمے

[illegible] / [illegible] هم بداد
صد هزاران جان [illegible] / [illegible]

[illegible] / [illegible]
بر لب جو بخل آب آن را بود / کو ز جوی آب نابینا بود

گفت پیغمبر که هر کس از یقین / داند او پاداش خود در یوم دین
که یکی را ده عوض می‌آیدش / هر زمان جودی دگرگون زایدش

جود جمله از عوضها دیدن است / پس عوض دیدن ضد ترسیدن است
بخل نادیدن بود اعواض را / شاد دارد دید دُر خواض را

پس بعالم هیچکس نبود بخیل / زانکه کس چیزی نبازد بی‌بدیل
پس سخا از چشم آید نه ز دست / دید دارد کار جز بینا نرست

عیب دیگر اینکه خودبین نیست او / هست او در جستن خود عیب‌جو
عیب‌گوی و عیب‌جوی خود بدست / با همه نیکو و با خود بد بدست

گفت شه جلدی مکن در مدح یار / مدح خود در ضمن مدح او میار
زانکه من در امتحان آرم ورا / شرمساری آیدت در ماجرا

گفت نی والله بالله العظیم

قسم خوردن غلام بر صدق خود و طهارت ظن خود

مالک الملک رحمن رحیم

آن خدایی کز فرستاد انبیا / نی بحاجت بل بفضل کبریا
آن خداوندی که از خاک ذلیل / برگزید او شهسواران جلیل

پاکشان کرد از مزاج خاکیان / بگذرانید از تک افلاکیان
برگرفت از نار و نور صاف ساخت / وانگه او بر جمله انوار تاخت

آن سنابرقی که بر ارواح تافت / تا که آدم معرفت زان نور یافت
آنکه آدم رست و دست شیث چید / پس خلیفه‌ش کرده آدم چون بدید

نوح از آن گوهر چو برخوردار شد / در هوای بحر جان دُربار شد
جان ابراهیم از آن انوار زفت / بی‌حذر در شعله‌های نار رفت

چونکه اسمعیل در جویش فتاد / پیش دشنهٔ آبدارش سر نهاد
جان داود از شعاعش گرم شد / آهن اندر دست بافش نرم شد

چون سلیمان شد وصالش را رضیع / دیو گشتش بنده و فرمان مطیع
در قضا یعقوب چون بنهاد سر / چشم روشن کرد از بوی پسر

یوسف مه‌رو چو دید آن آفتاب / شد چنان بیدار در تعبیر خواب
چون عصا از دست موسی آب خورد / ملکت فرعون را یک لقمه کرد

جان جرجیس از خوشش چون راز یافت / هفت نوبت جان فشاند و باز یافت
چونکه زکریا ز عشقش دم زدی / کرد در جوف درختش جان فدی

چونکه یونس جرعه زان جام یافت / در درون ماهی او آرام یافت
چونکه یحیی مست گشت از شوق او / سر بطشت زر نهاد از ذوق او

چون شعیب آگاه شد زین ارتقا / چشم را درباخت از بهر لقا
شکر کرد ایوب صابر هفت سال / در بلا چون دید آثار وصال

خضر و الیاس از خوشش چون دم زدند / آب حیوان یافتند و کم زدند
نردبانش عیسی مریم چو یافت / بر فراز گنبد چارم شتافت

چون محمد یافت آن ملک و نعیم / قرص مه را کرد او در دم دو نیم
چون ابوبکر آیت توفیق شد / با چنان شه صاحب و صدیق شد

چون عمر شیدای آن معشوق شد / حق و باطل را چو دل فاروق شد
چونکه عثمان آن عیان را عین گشت / نور فایض بود و ذی النورین گشت

چون ز رویش مرتضی شد درفشان / گشت او شیر خدا در مرج جان
روشن از نورش چه سبطین آمدند / عرش را در زیب و فر زین آمدند

آن یکی از هر جهان کرده نثار / وان سر افگنده بره عشق یار
چون جنید از جند او دید آن مدد / خود مقاماتش فزون شد از عدد

بایزید اندر مزیدش راه دید / نام قطب العارفین از حق شنید
چونکه کرخی کرخ او را شد حرس / شد خلیفهٔ عشق و ربانی نفس

پور ادهم مرکب آن سو راند شاد / گشت او سلطان سلطانان داد
وان شقیق از شق آن راه شگرف / گشت او خورشید رای و تیز طرف

شد طفیل از بهر لی ره پیر راه | چون بلعبی لطف شد بخواند شاه
چونکه ذوالنون آتشی پروانه شد | مصر جان را همچو شکرخانه شد
صد هزاران پادشاهان نهان | سرفرازانند زان سوی جهان
رحمت و رضوان حق در هر زمان | باد بر جان و روان پاکشان
بحر جان و جان بحر ار گویمش | نیست لایق نام نوی جویمش
که صفات خواجه تاش و یار من | هست صد چندان که این گفتار من
شاه گفت اکنون از آن خود بگو | چند گویی آن این و آن او
روز مرگ این حس تو باطل شود | نور جان داری که یار دل شود
آن زمان کین دست و پایت بر درد | پر و بالت هست تا جان بر پرد
آن زمان کین جان حیوانی نماند | جان باقیت بباید بر نشاند
جوهری داری ز انسان یا خری | این عرضها که فنا شد چون بری
نقل نتوان کرد مر اعراض را | لیک از جوهر برند امراض را
گشت پرهیز عرض جوهر بجا | شد دهان تلخ از پرهیز شهد
آن نکاح زن عرض بد شد فنا | جوهر فرزند حاصل شد ز ما
هست آن بستان نشاندن هم عرض | گشت جوهر میوه زان نیک غرض
هست صیقل کردن عرض ای شها | زین عرض جوهر همی زاید صفا
وین صفت کردن عرض باشد بشهر | سایه بنشاند ازین قربان بکش
پادشاها جز که یأس بنده نیست | هر عرض کان رفت باز آینده نیست
این عرضها نقل شد لون دگر | حشر هر فانی بود کون دگر
وقت محشر هر عرض را صورتی | صورت هر یک عرض را نوبتی
بنگر اندر خانه و کاشانه‌ها | در مهندس بود چون افسانه‌ها
از مهندس آن عرض اندیشه‌ها | آلت آورد و ستون از بیشه‌ها
جمله اجزای جهان را بی غرض | در نگر حاصل نشد جز از عرض
میوه‌ها در فکر دل اول بود | در عمل ظاهر بآخر می شود
گر درخت و برگ و بیخش اول است | آن همه بهر میوه مرسل است

اشتر حافی را شتر شد ادب | سر نهاد اندر بیابان طلب
چون سگی بهر سری شد اندر راه او | بر سر سر سروران شد جاه او
نامشان از رشک حق پنهان بماند | هر گدایی نامشان را بر نخواند
حق آن نور و حق نورانیان | کاندر آن بحرند همچون ماهیان
حق آن آنی که این و آن از اوست | مغزها نسبت بدو باشند پوست
آنچه میدانم ز وصف آن ندیم | باورت آید چه گویم ای کریم
تو چه داری و چه حاصل کرده‌ای | از تک دریا چه گوهر آورده‌ای
در لحد کین چشم را خاک آگند | هست آنچه گور را روشن کند
نور دل از جان تو دایا بغار | مستعار آن را مدار ای هست عار
شرط من جاء بالحسن نی کردن است | بل حسن را سوی حضرت بردن است
این عرضهای نماز و روزه را | چونکه لایبقی زمانین انتفی
تا مبدل گشت جوهر این عرض | چون ز پرهیزی که زایل شد مرض
از زراعت خاکها شد سنبله | داروی مو کرد مو را سلسله
جفت کردن آن اشتر را عرض | جوهر آمد بر امید این غرض
هم عرض آن کیمیا بردن بکار | جوهری زان کیمیا گر شد بیار
پس مگو که من عملها کرده‌ام | دخل آن اعراض را بنما مرم
گفت شاها بی‌نوایی عقل نیست | گر تو فرمایی عرض را نقل نیست
گر نبودی مر عرض را نقل و حشر | فعل بودی باطل و اقوال قشر
نقل هر چیزی بود هم لایقش | لایق گله بود هم سائقش
بنگر اندر خود نه تو بودی عرض | جنبش جفتی و جفتی با غرض
کان فلان خانه که ما دیدیم خوش | بود موزون صفه و سقف درش
چیست اصل و مایه هر پیشه | جز خیال و جز عرض اندیشه
اول فکر آخر آمد در عمل | نسبت عالم چنان دان از ازل
چون عمل کردی شجر بنشاندی | اندر آخر حرف اول خواندی
پس یکی مغز این افلاک بود | اندر آخر خواجه لولاک بود

نقش من عرض است [illegible] — نقش او جوهر است [illegible]
[illegible] — الغرض چون [illegible]

این عرضها از چه زاید از صور — وین صور هم از چه زاید از فکر
این جهان یک فکرتست از عقل کل — عقل چون شاهست و صورتها رسل

عالم اول جهان امتحان — عالم ثانی جزای این و آن
چاکرت شاها جنایت می‌کند — آن عرض زنجیر و زندان می‌شود

بنده‌ات چون خدمت شایسته کرد — آن عرض نی خلعتی شد در نبرد
این عرض با جوهر آن بیضه و طیر — این از آن و آن از این زاید بسیر

گفت شاهنشه چنین گیر المراد — این عرضهای تو یک جوهر نزاد
گفت مخفی داشتست آن را خرد — تا بود غیب این جهان نیک و بد

زانکه گر پیدا شدی اشکال فکر — کافر و مومن نگفتی جز که ذکر
پس عیان بودی نه غیب ای شاه این — نقش دین و کفر بودی بر جبین

کی درین عالم بت و بتگر بدی — چونکه کس را زهره تسخر بدی
پس قیامت بودی این دنیای ما — در قیامت کی کند جرم و خطا

گفت شه پوشید حق پاداش بد — لیک از عامه نه از خاصان خود
گر بدامی افکنم من یک امیر — از امیران خفیه دارم نه از وزیر

حق بمن بنمود پس پاداش کار — در صورتهای عملها صد هزار
تو نشانم ده که من دانم تمام — ماه را بر من نمی‌پوشد غمام

گفت پس از گفت من مقصود چیست — چون تو میدانی که آنچه بود چیست
گفت شه حکمت در اظهار جهان — آنکه دانسته برون آید عیان

آنچه میدانست تا پیدا نکرد — بر جهان ننهاد رنج طلق و درد
یک زمان بیکار نتوانی نشست — تا بدی یا نیکیی از تو نجست

این تقاضاهای کار از بهر آن — شد موکل تا شود سرت عیان
پس کلابهٔ تن کجا ساکن شود — چون سر رشته ضمیرش میکشد

تاسهٔ تو شد نشان آن کشش — بر تو بیکاری بود چون جان کنش
این جهان و آن جهان زاید ابد — هر سبب مادر اثر از وی ولد

چون اثر زایید آن هم شد سبب — تا بزاید او اثرهای عجب
این سببها نسل بر نسل است لیک — دیده‌ای باید منور نیک نیک

شاه با او در سخن اینجا رسید — یا بدید از وی نشانی یا ندید
گر بدید آن شاه جویا دور نیست — لیک ما را ذکر آن دستور نیست

چون ز گرمابه بیامد آن غلام — سوی خویشش خواند آن شاه و همام

باز پرسیدن شاه حال از غلام دیگر

گفت صحاً لک نعیم دائم — بس لطیفی و ظریف و خوبرو
ای دریغا گر نبودی در تو آن — که همی گوید برای تو فلان

شاد گشتی هر که رویت دیدیی — دیدنت ملک جهان ارزیدیی
گفت رمزی زانچه گوی ای پادشاه — کو برای من چه گفت آن دین تباه

گفت اول وصف دوروئیت کرد — کآشکارا تو دوا پنهان تو درد
خبث یارش را چو از شه گوش کرد — در زمان دریای خشمش جوش کرد

کف برآورد آن غلام و سرخ گشت — تا که موج هجو او از حد گذشت
کو ز اول دم که با من یار بود — همچو سگ در قحط بس گه خوار بود

چون دمادم کرد هجوش چون جرس — دست بر لب زد شهنشاهش که بس
گفت دانستم ترا از وی بدان — از تو جان گنده است و از یارت دهان

پس نشین ای گنده جان از دور تو — تا امیر او باشد و مامور تو
در حدیث آمد که تسبیح از ریا — همچو سبزه گولخن دان ای کیا

پس بدان که صورت خوب و نکو — با خصال بد نیرزد یک تسو
ور بود صورت حقیر و ناپذیر — چون بود خلقش نکو در پاش میر

چند بازی عشق با نقش سبو / بگذر از نقش سبو رو آب جو
چند باشی عاشق صورت بگو / طالب معنی شدی معنی بجو
صورت ظاهر فنا گردد بدان / عالم معنی بماند جاودان
صورتش دیدی ز معنی غافلی / از صدف دری گزین گر عاقلی
این صدفهای قوالب در جهان / گرچه جمله زنده‌اند از بحر جان
لیک اندر هر صدف نبود گهر / چشم بگشا در دل هر یک نگر
کانچه دارد وین چه دارد می‌گزین / زانکه کمیابست آن در ثمین
گر بصورت می‌روی کوهی بشکل / در بزرگی هست صد چندان که لعل
هم بصورت دست و پا و پشم تو / هست صد چندان که نقش چشم تو
لیک پوشیده نباشد بر تو این / کز همه اعضا دو چشم آمد گزین
از یک اندیشه که آید در درون / صد جهان گردد بیکدم سرنگون
جسم سلطان گر بصورت یک بود / صد هزاران لشکرش در کف بود
باز شکل و صورت شاه صفی / هست محکوم یکی فکر خفی
خلق بی‌پایان ز یک اندیشه بین / گشته چون سیلی روانه بر زمین
هست آن اندیشه پیش خلق خرد / لیک چون سیلی جهان را خورد و برد
خلق عالم چون رمه ست او چو شبان / می دواند جمله را روز و شبان
پس چو می‌بینی که از اندیشه‌ای / قائمست اندر جهان هر پیشه‌ای
خانه‌ها و قصرها و شهرها / کوهها و دشتها و نهرها
هم زمین و بحر و هم مهر و فلک / زنده از وی همچو از دریا سمک
پس چرا از ابلهی پیش تو کور / تن سلیمانست و اندیشه چو مور
می‌نماید پیش چشمت کو بزرگ / هست اندیشه چو موش و تن سترگ
عالم اندر چشم تو هول و عظیم / ز ابر و برق و رعد داری لرز و بیم
در جهان فکرتی ای کم ز خر / ایمن و غافل چو سنگ بی‌خبر
زانکه نقشی وز خرد بی‌بهره‌ای / آدمی خو نیستی خرکره‌ای
جهل محضی وز خرد بیگانه‌ای / تو ندانی که نداری او خبر
سایه را تو شخص می‌بینی ز جهل / شخص از آن شد نزد تو بازی و سهل
نکته غیبست یک نمود از آتش است / آنگهی بینی ز بهر راز لطیف
تا ببینی در تنی چه کثیف / از هزاران تیغ و تیغ و تبر
بازا فزون است هنگام اثر / باش تا روزی که آن فکر و خیال
بر گشاید بی‌حجابی پر و بال
کوهها بینی شده چون پشم نرم / نیست گشته این زمین سرد و گرم
نه سما بینی نه اختر نی وجود / جز خدای واحد حی ودود
یک فسانه راست آمد یا دروغ / تا دهد مر راستیها را فروغ

حسد بردن حشم بر آن بندهٔ خاص

پادشاهی بنده‌ای را از کرم / برگزیده بود از جمله حشم
جامگی او وظیفهٔ چل امیر / ده یکی قدرش ندیدی صد وزیر
از کمال طالع و اقبال و بخت / او ایازی بود و شه محمود وقت
روح او با روح شه در اصل خویش / پیش از این تن بوده هم پیوند و خویش
کار آن دارد که پیش از تن بدست / بگذر از اینها که نو حادث شدست
کار عارف راست کو نی احولست / چشم او بر کشتهای اولست
آنچه گندم کاشتندش آنچه جو / چشم او آنجاست روز و شب گرو
آنچه آبستست شب جز آن نزاد / حیله‌ها و مکرها بادست باد
کی کند دل خوش بحیله‌های گش / آنکه بیند حیلهٔ حق بر سرش
او درون دام و دامی می‌نهد / جان تو نه زین جهد نه زان جهد
گر بروید ور بریزد صد گیاه / عاقبت بر روید آن کشتهٔ اله
کشت نو کارید بر کشت نخست / این دوم فانیست و آن اول درست
تخم اول کامل و بگزیده است / تخم ثانی فاسد و پوسیده است
افکن این تدبیر خود را پیش دوست / گرچه تدبیرت هم از تدبیر اوست
کار آن دارد که حق افراشتست / آخر آن روید که اول کاشتست
هر چه کاری از برای او بکار / چون اسیر دوستی ای دوستدار

گر نفس خود کار دارد در بسیج / هر جهان خالی ز حکمت نیست هیچ
پیش از آنکه روز دین پیدا شود / نزد مالک دزد شب رسوا شود
رخت دزدیده بتدبیر و فنش / مانده روز داوری بر گردنش
صد هزاران عقل با هم بر جهند / تا بغیر دام او دامی نهند
دام خود را سخت‌تر یابند و بس / کی نماید قوتی با باد خس
ور نهی بار از من رو مبین / در شبی والله خیر الماکرین
گر بگویی فایدهٔ هستی چه بود / در سوالت فایده هست ای عنود
گر ندارد این سوالت فایده / چه شنوم این را عبث بی‌فایده
ور سوالت فایده دارد یقین / پس جهان بی‌فایده نبود مبین
گر سوالت را بسی فایده‌هاست / پس جهان بی‌فایده آخر چراست
ور جهان از یک جهت بی‌فایده است / از جهت‌های دگر پر فایده است
فایدهٔ تو گر مرا فایده نیست / مر ترا چون فایده‌ست از وی مه‌ایست
فایدهٔ تو گر مرا نبود نصیب / چون ترا شد فایده گیرش ای مریب
ور ز تو زان فایده چرا حجر / مر ترا چون فایده است از وی مبر
حسن یوسف عالمی را فایده / گرچه بر اخوان عبث بد زایده
لحن داودی چنان محبوب بود / لیک بر محروم بانگ چوب بود
آب نیل از آب حیوان بد فزون / لیک بر قبطی منکر بود خون
هست بر مؤمن شهیدی زندگی / بر منافق مردن است و ژندگی
چیست در عالم بگو یک نعمتی / که نه محروم‌اند از وی امتی
گاو و خر را فایده چه در شکر / هست هر جان را یکی قوتی دگر
لیک گر آن قوت بر وی عارضی است / پس نصیحت کردن او را رهی است
چون کسی کو از مرض گل داشت دوست / گرچه پندارد که آن خود قوت اوست
قوت اصلی را فراموش کرده است / روی در قوت مرض آورده است
نوش را بگذاشته سم خورده است / قوت علت را چو چربش کرده است
قوت اصلی بشر نور خداست / قوت حیوانی مر او را ناسزاست
لیک از علت درین افتاد دل / که خورد او روز و شب زین آب و گل
روی زرد و پای سست و دل سبک / کو غذای والسما ذات الحبک
آن غذای خاصگان دولت است / خوردن آن بی گلو و آلت است
شد غذای آفتاب از نور عرش / مر حسود و دیو را از دود فرش
در شهیدان یرزقون فرمود حق / آن غذا را نی دهان بد نی طبق
دل ز هر یاری غذایی می‌خورد / دل ز هر علمی صفایی می‌برد
صورت هر آدمی چون کاسه‌ایست / چشم از معنی او حساسه‌ایست
از لقای هر کسی چیزی خوری / وز قران هر قرین چیزی بری
چون ستاره با ستاره شد قرین / لایق هر دو اثر زاید یقین
چون قران مرد و زن زاید بشر / وز قران سنگ و آهن هم شرر
وز قران خاک با بارانها / میوه‌ها و سبزه و ریحانها
وز قران سبزه‌ها با آدمی / دلخوشی و بی‌غمی و خرمی
وز قران خرمی با جان ما / می‌بزاید خوبی و احسان ما
قابل خوردن شود اجسام ما / چون برآید از تفرج کام ما
سرخ رویی از قران خون بود / خون ز خورشید خوش گلگون بود
بهترین رنگها سرخی بود / وان ز خورشید است و از وی می‌رسد
هر زمینی کو قرین شد با زحل / شوره گشت و کشت را نبود محل
قوت اندر فعل آید ز اتفاق / چون قران دیو با اهل نفاق
این معانی راست از چرخ نهم / بی همه طاق و طرم طاق و طرم
خلق را طاق و طرم عاریتی است / امر را طاق و طرم ماهیتی است
از پی طاق و طرم خواری کشند / بر امید عز در خواری خوشند
بر امید عز ده روزه خدوک / گردن خود کرده‌اند از غم چو دوک
چون نمی‌آیند اینجا که منم / کاندرین عز آفتاب روشنم
مشرق خورشید برج قیرگون / آفتاب ما ز مشرقها برون
مشرق او نسبت ذرات او / نی برآمد نی فرو شد ذات او

با که وا پس ماند ذات و هیم / صد عالم آفتاب بی فیلم
شمس باشد بر سببها مطلع / هم ازو حبل سببها منقطع

باز گرد شمس می‌گردم عجب / هم ز فر شمس باشد این سبب
صد هزاران بار ببریدم امید / از که از شمس این شما باور کنید

تو مرا باور مکن کز آفتاب / صبر دارم من و یا ماهی ز آب
ور شوم نومید نومیدی من / عین صنع آفتابست ای حسن

عین صنع از نفس صانع چون برد / هیچ هست از غیر هستی چون چرد
جمله هستیها ازین روضه چرند / گر براق و تازیان ور خود خرند

لیک اسپ کور کورانه چرد / می‌نبیند روضه را زانست رد
وانکه گردشها ازین دریا ندید / هر دم آرد رو بمحرابی جدید

او ز بحر عذب آب شور خورد / تا که آب شور او را کور کرد
بحر میگوید بدست راست خور / ز آب من ای کور تا یابی بصر

هست دست راست اینجا ظن راست / کو بداند نیک و بد را کز کجاست
نیزه گردانیست این نیزه که تو / راست می‌گردانیش گاهی دو تو

ما ز عشق شمس دین بی ناخنیم / ورنه ما آن کور را بینا کنیم
هان ضیاء الحق حسام الدین تو زود / داروش کن کوری چشم حسود

توتیای کبریای تیز فعل / داروی ظلمت کش استیز فعل
آنکه گر بر چشم اعمی برزند / ظلمت صد ساله را زو برکند

جمله کوران را دوا کن ای قمر / ای نهال سیه و دو افشان ثمر
جمله کوران را دوا کن جز حسود / کز حسودی بر تو می‌آرد جحود

مر حسودت را اگرچه آن منم / جان مده تا همچنین جان می‌کنم
آنکه او باشد حسود آفتاب / کور می گردد ز بود آفتاب

اینت درد بی‌دوا کورست آه / اینت افتاده ابد در قعر چاه
نفی خورشید ازل بایست او / کی برآید این مراد او بگو

گرفتار شدن باز میان جغدان بویرانه

باز آن باشد که آید بر شاه / باز کورست آنکه او گم کرد راه

باز در ویران بر جغدان فتاد / راه را گم کرد و در ویران فتاد
او همه نورست از نور رضا / لیک کورش کرد سرهنگ قضا

خاک در چشمش زد و از راه برد / در میان جغد و ویرانش سپرد
بر سرش جغدانش بر سر می‌زنند / پر و بال نازنینش می‌کنند

ولوله افتاد در جغدان که ها / باز آمد تا بگیرد جای ما
چون سگان کوی پر خشم و مهیب / اندر افتادند در دلق غریب

باز گوید من چه در خوردم بجغد / صد چنین ویران رها کردم بجغد
من نخواهم بود اینجا می‌روم / سوی شاهنشاه راجع می‌شوم

خویشتن مکشید ای جغدان که من / نی مقیمم می‌روم سوی وطن
این خراب آباد در چشم شماست / ورنه ما را ساعد شه باز جاست

جغد گفتا باز حیلت می‌کند / تا ز خان و مان شما را بر کند
خانهای ما بگیرد او بمکر / بر کند ما را بسالوسی ز وکر

می‌نماید سیری این حیلت پرست / والله از جمله حریصان بدترست
او خورد از حرص طین را همچو دبس / دنبه مسپارید ای یاران بخرس

لاف از شه می‌زند وز دست شاه / تا برد او ما سلیمان دل ز راه
خود چه جنس شاه باشد مرغکی / مشنوش گر عقل داری اندکی

جنس شاهست او و یا جنس وزیر / هیچ باشد لایق لوزینه سیر
آنچه میگوید ز مکر و فعل و فن / هست سلطان با حشم جویای من

اینت مالیخولیای ناپذیر / اینت لاف خام و دام گول گیر
هر که این باور کند ز ابلهیست / مرغک لاغر چه در خورد شه است

کمترین جغد ار زند بر مغز او / مر ورا یاری گری از شاه کو
گفت باز ار یک پر من بشکند / بیخ جغدستان شهنشه بر کند

جغد چه بود خود اگر بازی مرا / دل برنجاند کند با من جفا
شه کند توده بهر شیب و فراز / صد هزاران خرمن از سرهای باز

[حاشیه: حبل ریسمان ۱۲ ... عذب آب گوارا ۱۲ ... ۱۲ ... وکر آشیانه ۱۲ ... دبس شیره ۱۲]

پاسبان من عنایات وی است / هر کجا که من روم شه در پی است
در دل سلطان خیال من مقیم / بی خیال من دل سلطان سقیم
چون بپراند مرا شه در روش / می‌پرم بر اوج دل چون پرتوش
همچو ماه و آفتابی می‌پرم / پرده‌های آسمانها می‌درم
روشنی عقلها از فکرتم / انفطار آسمان از فطرتم
بازم و حیران شود در من هما / جغد که بود تا بداند سر ما
شه برای من ز زندان یاد کرد / صد هزاران بسته را آزاد کرد
یک دمم با جغدها دمساز کرد / از دم من جغدها را باز کرد
ای خنک جغدی که در پرواز من / فهم کرد از نیکبختی راز من
در من آویزید تا نازان شوید / گرچه جغدانید شهبازان شوید
آنکه باشد با چنان شاهی حبیب / هر کجا افتد چرا باشد غریب
هر که باشد شاه دردش را دوا / گر چو نی نالد نباشد بینوا
مالک الملکم نیم من طبل‌خوار / طبل بازم می‌زند شه از کنار
طبل باز من ندای ارجعی / حق گواه من برغم مدعی
من نیم جنس شهنشه دور از او / لیک دارم در تجلی نور از او
نیست جنسیت ز روی شکل و ذات / آب جنس خاک آمد در نبات
باد جنس آتش آمد در قوام / طبع را جنس آمدست آخر مدام
جنس ما چون نیست جنس شاه ما / مای ما شد بهر مای او فنا
چون فنا شد مای ما او ماند فرد / پیش پای اسب او گردم چو گرد
خاک شد جان و نشانیهای او / هست بر خاکش نشان پای او
خاک پایش شو برای این نشان / تا شوی تاج سر گردنکشان
تا که نفریبد شما را شکل من / نقل من نوشید پیش از نقل من
ای بسا کس را که صورت راه زد / قصد صورت کرد و بر الله زد
آخر این جان با بدن پیوسته است / هیچ این جان با بدن مانسته است
تاب نور چشم با پیه است جفت / نور دل در قطرهٔ خونی نهفت
شادی اندر گرده و غم در جگر / عقل چون شمعی درون مغز سر
رایحه در انف و منطق در لسان / لهو در نفس و شجاعت در جنان
این تعلقها نه بی کیفست و چون / عقلها در دانش چونی زبون
جان کل با جان جزو آسیب کرد / عقل از او دری ستد در جیب کرد
همچو مریم جان از آن آسیب جیب / حامله شد از مسیح دلفریب
آن مسیحی نه که بر خشک و تر است / آن مسیحی کز مساحت برتر است
پس ز جان جان چو حامل گشت جان / از چنین جانی شود حامل جهان
پس جهان زاید جهانی دیگری / این حشر را وانماید محشری
تا قیامت گر بگویم بشمرم / من ز شرح این قیامت قاصرم
این سخنها خود بمعنی یاربیست / حرفها دام دم شیرین لبیست
چون کند تقصیر پس چون تن زند / چونکه لبیکش ز یارب می‌رسد
هست لبیکی که نتوانی شنید / لیک سر تا پا بتوانی چشید
پای شل آوردست تا بی پری / ور چنین لبیک پنهان برخوری

کلوخ انداختن آن تشنه از سر دیوار در جوی آب

بر لب جو بود دیواری بلند / بر سر دیوار تشنه دردمند
تشنهٔ مستسقیی زار و نزار / عاشقی مستی غریبی بیقرار
مانعش از آب آن دیوار بود / از پی آب او چو ماهی زار بود
شد حجاب آب آن دیوار او / بر علاجش شد غم آن زار او
ناگهان انداخت او خشتی در آب / بانگ آب آمد بگوشش چون خطاب
چون خطاب یار شیرین لذیذ / مست کرد آن بانگ آبش چون نبید
از سماع بانگ آب آن ممتحن / گشت خشت انداز از آنجا خشت کن
آب می‌زد بانگ یعنی هی ترا / فایده چه زین زدن خشتی مرا
تشنه گفت آبا مرا دو فایده است / من از این صنعت ندارم هیچ دست
فایدهٔ اول سماع بانگ آب / کو بود مر تشنگان را چون رباب
بانگ او چون بانگ اسرافیل شد / مرده را زین زندگی تحویل شد

یا چو بانگ رعد ایام بهار / باغ می‌یابد ازو چندین نگار
یا چو بر درویش ایام زکات / یا چو بر محبوس پیغام نجات
چون دم رحمن بود کان از یمن / می‌رسد سوی محمد بی‌دهن
یا چو بوی احمد مرسل بود / کان به عاصی در شفاعت می‌رسد
یا چو بوی یوسف خوب لطیف / می‌زند بر جان یعقوب نحیف
یا نسیم روضهٔ دار السلام / سوی ماهی می‌رسد بی انتقام
یا سوی مس سیه از کیمیا / می‌رسد پیغام کای ابدیا
یا ز لیلی بشنود مجنون کلام / یا فرستد ویس رامین را پیام
فایدهٔ دیگر که هر خشتی کزین / بر کنم آیم سوی ماء معین
کز کمی خشت دیوار بلند / پست‌تر گردد بهر دفعه که کند
پستی دیوار قربی می‌شود / فصل او درمان وصلی می‌بود
سجده آمد کندن خشت لزب / موجب قربی که واسجد واقترب
تا که این دیوار عالی گردنست / مانع این سر فرود آوردنست
سجده نتوان کرد بر آب حیات / تا نیابم زین تن خاکی نجات
بر سر دیوار هر کو تشنه‌تر / زودتر بر می‌کند خشت و مدر
هر که عاشق‌تر بود بر بانگ آب / او کلوخ زفت بر کند از حجاب
او ز بانگ آب پر می تا عنق / نشنود بیگانه جز بانگ بلق
ای خنک آن را که او ایام پیش / مغتنم دارد گزارد وام خویش
اندر آن ایامکش قدرت بود / صحت و زور و دل و قوت بود
وان جوانی همچو باغ سبز و تر / می‌رساند بی دریغی بار و بر
چشمه‌های قوت و شهوت روان / سبز می‌گردد زمین تن بدان
خانهٔ معمور و سقفش بس بلند / معتدل ارکان و بی تخلیط و بند
نور چشم و قوت ابدان بجا / قصر محکم خانه روشن پر صفا
هین غنیمت دان جوانی ای پسر / سر فرود آور بکن خشت و مدر
پیش از آن کایام پیری در رسد / گردنت بندد به حبل من مسد
خاک شوره گردد و ریزان و سست / هرگز از شوره نبات خوش نرست
آب زور و آب شهوت منقطع / او ز خویش و دیگران نامنتفع
ابروان چون پاردم زیر آمده / چشم را نم آمده تاری شده
از تشنج رو چو پشت سوسمار / رفته نطق و طعم و دندانها ز کار
پشت دوتا گشته دل سست طپان / تن ضعیف و دست و پا چون ریسمان
بر سر ره زاد کم مرکوب سست / غم قوی و دل تنگ تن نادرست
خانه ویران کار بی سامان شده / دل ز افغان همچو فرغان شده
عمر ضایع سعی باطل راه دور / نفس کاهل دل سیه جان ناصبور
موی بر سر همچو برف از بیم مرگ / جمله اعضا لرزان همچو برگ
روز بیگه لاشه لنگ و ره دراز / کارگه ویران عمل رفته ز ساز
بیخهای خوی بد محکم شده / قوت برکندن آن کم شده

حکایت

همچو آن شخص درشت خوش‌سخن / در میان ره نشاند او خاربن
ره‌گذریانش ملامتگر شدند / پس بگفتندش بکن او بر نکند
هر دمی آن خاربن افزون شدی / پای خلق از زخم آن پرخون شدی
جامه‌های خلق بدریدی ز خار / پای درویشان بخستی زار زار
چونکه حاکم را خبر شد زین حدیث / یافت آگاهی ز فعل آن خبیث
چون بجد حاکم بدو گفت این بکن / گفت آری بر کنم روزیش من
مدتی فردا و فردا وعده داد / شد درخت خار او محکم نهاد
گفت روزی حاکمش ای وعده‌کژ / پیش آ در کار ما واپس مغژ
گفت الایام یا عم بیننا / گفت عجل لا تماطل دیننا
تو که می‌گویی که فردا این بدان / که بهر روزی که می‌آید زمان
آن درخت بد جوانتر می‌شود / وین کننده پیر و مضطر می‌شود
خاربن در قوت و برخاستن / خارکن در پیری و در کاستن
خاربن هر روز و هر دم سبز و تر / خارکن هر روز زار و خشک‌تر

پاسبان من عنایات وی است / هر کجا که من روم شه در پی است
در دل سلطان خیال من مقیم / بی خیال من دل سلطان سقیم
چون بپراند مرا شه در روش / می پرم بر اوج دل چون پرتوش
همچو ماه و آفتابی می پرم / پرده های آسمانها می درم
روشنی عقلها از فکرتم / انفطار آسمان از فطرتم
بازم و حیران شود در من هما / جغد که بود تا بداند سر ما
شه برای من ز زندان یاد کرد / صد هزاران بسته را آزاد کرد
یک دمم با جغدها دمساز کرد / از دم من جغدها را باز کرد
ای خنک جغدی که در پرواز من / فهم کرد از نیکبختی راز من
در من آویزید تا نازان شوید / گرچه جغدانید شهبازان شوید
آنکه باشد با چنان شاهی حبیب / هر کجا افتد چرا باشد غریب
هر کرا باشد شه دردش دوا / گر چو نی نالد نباشد بینوا
مالک الملکم نیم من طبلخوار / طبل بازم میزند شه از کنار
طبل باز من ندای ارجعی / حق گواه من برغم مدعی
من نیم جنس شهنشه دور ازو / لیک دارم در تجلی نور ازو
نیست جنسیت ز روی شکل و ذات / آب جنس خاک آمد در نبات
باد جنس آتش آمد در قوام / طبع را جنس آمدست آخر مدام
جنس ما چون نیست جنس شاه ما / مای ما شد بهر مای او فنا
چون فنا شد مای ما او ماند فرد / پیش پای اسپ او گردم چو گرد
خاک شد جان و نشانیهای او / هست بر خاکش نشان پای او
خاک پایش شو برای این نشان / تا شوی تاج سر گردنکشان
تا که نفریبد شما را شکل من / نقل من نوشید پیش از نقل من
ای بسا کس را که صورت راه زد / قصد صورت کرده بر الله زد
آخر این جان با بدن پیوسته است / هیچ این جان با بدن مانسته است
تاب نور چشم با پیه است جفت / نور دل در قطرهٔ خونی نهفت
شادی اندر گرده و غم در جگر / عقل چون شمعی درون مغز سر
رایحه در انف و منطق در لسان / لهو در نفس و شجاعت در جنان
این تعلقها نه بی کیفست و چون / عقلها در دانش چونی زبون
جان کل با جان جزو آسیب کرد / عقل ازو دری ستد در جیب کرد
همچو مریم جان ازان آسیب جیب / حامله شد از مسیح دلفریب
آن مسیحی نه که بر خشک و تر است / آن مسیحی کز مساحت برتر است
پس ز جان جان چو حامل گشت جان / از چنین جانی شود حامل جهان
پس جهان زاید جهان دیگری / این حشر را وانماید محشری
تا قیامت گر بگویم بشمرم / من ز شرح این قیامت قاصرم
این سخنها خود بمعنی یا ربی است / حرفها دام دم شیرین لبی است
چون کند تقصیر پس چون تن زند / چونکه لبیکش ز یارب می رسد
هست لبیکی که نتوانی شنید / لیک سر تا پای بتوانی چشید
یک شکل آوردست تا یابی بری / ور چنین لبیک پنهان برخوری

کلوخ انداختن آن تشنه از سر دیوار در جوی آب

بر لب جو بود دیواری بلند / بر سر دیوار تشنه دردمند
تشنه مستسقی زار و نزار / عاشقی مستی غریبی بی قرار
مانعش از آب آن دیوار بود / از پی آب او چو ماهی زار بود
شد حجاب آب آن دیوار او / بر فلک می شد فغان زار او
ناگهان انداخت او خشتی در آب / بانگ آب آمد بگوشش چون خطاب
چون خطاب یار شیرین لذیذ / مست کرد آن بانگ آبش چون نبیذ
از سماع بانگ آب آن ممتحن / گشت خشت انداز ز آنجا خشت کن
آب می زد بانگ یعنی هی ترا / فایده چه زین زدن خشتی مرا
تشنه گفت آبا مرا دو فایده است / من ازین صنعت ندارم هیچ دست
فایده اول سماع بانگ آب / کو بود مر تشنگان را چون رباب
بانگ او چون بانگ اسرافیل شد / مرده را زین زندگی تحویل شد

یا چو بانگ رعد ایام بهار / باغ می‌یابد ازو چندین نگار
یا چو بر درویش هنگام زکات / یا چو بر محبوس پیغام نجات
چون دم رحمن بود کان از یمن / می‌رسد سوی محمد بی دهن
یا چو بوی احمد مرسل بود / کان بعاصی در شفاعت می‌رسد
یا چو بوی یوسف خوب لطیف / می‌زند بر جان یعقوب نحیف
یا نسیم روضهٔ دار السلام / سوی عاصی می‌رسد بی انتقام
یا سوی مس سیه از کیمیا / می‌رسد پیغام کای ابله بیا
یا ز لیلی بشنود مجنون کلام / یا فرستد ویس رامین را پیام
فایده دیگر که هر خشتی گزین / بر کنیم آییم سوی ماء معین
کز کمی خشت دیوار بلند / پست‌تر گردد بهر دفعه که کند
پستی دیوار قربی می‌شود / فصل او درمان وصلی می‌بود
سجده آمد کندن خشت لزب / موجب قربی که واسجد واقترب
تا که این دیوار عالی گردن است / مانع این سر فرود آوردن است
سجده نتوان کرد بر آب حیات / تا نیابم زین تن خاکی نجات
بر سر دیوار هر کو تشنه‌تر / زودتر بر می‌کند خشت و مدر
هر که عاشق‌تر بود بر بانگ آب / او کلوخ زفت‌تر کند از حجاب
او ز بانگ آب پر می تا عنق / نشنود بیگانه جز بانگ بلق
ای خنک آن را که او ایام پیش / مغتنم دارد گزارد وام خویش
اندر آن ایامکش قدرت بود / صحت و زور دل و قوت بود
و آن جوانی همچو باغ سبز و تر / می‌رساند بی دریغی بار و بر
چشمه‌های قوت و شهوت روان / سبز می‌گردد زمین تن بدان
خانهٔ معمور و سقفش بس بلند / معتدل ارکان و بی تخلیط و بند
نور چشم و قوت ابدان بجا / قصر محکم خانه ز ریشن بی جفا
هین غنیمت دان جوانی ای پسر / سر فرود آور بکن خشت و مدر
پیش از آن کایام پیری در رسد / گردنت بندد بحبل من مسد
خاک شوره گردد و ریزان و سست / هرگز از شوره نبات خوش نرست
آب زور و آب شهوت منقطع / او ز خویش و دیگران نا منتفع
ابروان چون پاردم زیر آمده / چشم را نم آمده تاری شده
از تشنج رو چو پشت سوسمار / رفته نطق و طعم و دندانها ز کار
پشت دوتا گشته دل سست و طپان / تن ضعیف و دست و پا چون ریسمان
بر سر ره زاد کم مرکوب سست / غم قوی و دل تنگ تن نادرست
خانه ویران کار بی سامان شده / دل ز افغان همچو افغانان شده
عمر ضایع سعی باطل راه دور / نفس کاهل سیر جان ناصبور
صورتی پر پیچ پیچ از بیم مرگ / جمله اجزا لرزان همچو برگ
روز بیگه لاشه لنگ و ره دراز / کارگه ویران عمل رفته ز ساز
بیخهای خوی بد محکم شده / قوت برکندن آن کم شده

حکایت

همچو آن شخص درشت خوش سخن / در میان ره نشاند او خاربن
ره گذریانش ملامتگر شدند / پس بگفتندش بکن این را نکند
هر دمی آن خاربن افزون شدی / پای خلق از زخم او پر خون شدی
جامه‌های خلق بدریدی ز خار / پای درویشان بخستی زار زار
چونکه حاکم را خبر شد زین حدیث / یافت آگاهی ز فعل آن خبیث
چون بجد حاکم بدو گفت این بکن / گفت آری برکنم روزیش من
مدتی فردا و فردا وعده داد / شد درخت خار او محکم نهاد
گفت روزی حاکمش ای وعده کژ / پیش آ در کار ما واپس مغژ
گفت الایام یا عم بیننا / گفت عجل لا تماطل دیننا
تو که می‌گویی که فردا این بدان / که بهر روزی که می‌آید زمان
آن درخت بد جوان‌تر می‌شود / وین کننده پیر و مضطر می‌شود
خاربن در قوت و برخاستن / خارکن در سستی و در کاستن
خاربن هر روز و هر دم سبز و تر / خارکن هر روز زار و خشک‌تر

او جوان‌تر می‌شود تو پیرتر زود باش و روزگار خود مبر
خاربن دان هر یکی خوی بدت بارها در پای خار آخر زدت
بارها از فعل بد نادم شدی بی بصیرا و ندامت آمدی
گر ز خسته گشتن دیگر کسان کز خلق زشت تو هست آن نشان
غافلی باری ز زخم خود نه‌ای تو عذاب خویش و هر بیگانه‌ای
یا تبر بر دار و مردانه بزن تو علی‌وار این در خیبر بکن
همچو صدیقی بخاری همین هین طریق دیگران را برگزین
یا بگلبن وصل کن این خار را وصل کن با نار نور یار را
تا که نور او کشد نار ترا وصل او گلبن کند خار ترا
تو مثال دوزخی او مؤمن است کشتن آتش بمؤمن ممکن است
مصطفی فرمود از گفت جحیم کو بمؤمن لابه‌گر گردد ز بیم
گویدش بگذر ز من ای شاه زود هین که نورت سوز نارم را ربود
پس هلاک نار نور مؤمن است زانکه بی ضد دفع ضد لا یمکن است
نار ضد نور باشد روز عدل کان ز قهر انگیخته شد این ز فضل
گر همی‌خواهی تو دفع شر نار آب رحمت بر دل آتش گمار
چشمهٔ آن آب رحمت مؤمن است آب حیوان روح پاک محسن است
پس گریزان است نفس تو ازو زانکه تو از آتشی او آب جو
ز آب آتش زان گریزان می‌شود کآتشش از آب ویران می‌شود
حس و فکر تو همه از آتش است حس شیخ و فکر او نور خوش است
آب نور او چو بر آتش چکد چک‌چک از آتش بر آید بر جهد
چون کند چک‌چک تو گویش مرگ و درد تا شود این دوزخ نفس تو سرد
تا نسوزد او گلستان ترا تا نکشد عدل و احسان ترا
یک شرر از وی هزاران گلستان از یکی نی نام ماند نی نشان
بعد از آن چیزی که کاری بر دهد لاله و نسرین و سیسنبر دهد
باز پهنا می‌رویم از راه راست باز گرد ای خواجه راه ما کجاست
اندر آن تقریر بودیم ای حسود که خرت لنگ است و منزل دور دور
بار تو باشد گران در راه چاه کج مرو روز است اندر شاهراه
سال شصت آمد که در شستت کشند راه دریا گیر تا یابی رشد
آنکه غافل بود در دریا رسید شد خلاص از دام و از آتش رهید
چونکه بیگه گشت آن فرصت گذشت مرده کرده رو سوی دریا ز دشت
عمره‌ات تا به شوی بریان نصیب همچنین هر که کند بر جو کسب
حال آن سه ماهی و آن جویبار گفته شد اینجا برای اعتبار
فانصب ثم اعتبر ثم انتصب [illegible]
سال بیگه گشت وقت کشت نی جز سیه رویی و فعل زشت نی
کرم در بیخ درخت تن فتاد بایدش بر کند و در آتش نهاد
هین و هین ای راهرو بیگاه شد آفتاب عمر سوی چاه شد
این دو روزک را که زورت هست زود پیرافشانی بکن از راه جود
این قدر تخمی که ماندستت بکار تا در آخر بینی او را برگ و بار
تا نمرده‌ست این چراغ با گهر هین فتیلش ساز و روغن زودتر
هین مگو فردا که فرداها گذشت تا بکلی نگذرد ایام کشت

در معنی التأخیر آفات

پند من بشنو که تن بند قوی است کهنه بیرون کن گرت میل نوی است
لب ببند و کف پر زر بر گشا بخل تن بگذار و پیش آور سخا
ترک لذتها و شهوتها سخاست هر که در شهوت فرو شد برنخاست
این سخا شاخی است از سرو بهشت وای او کز کف چنین شاخی بهشت
عروة الوثقی است این ترک هوا برکشد این شاخ جان را بر سما
تا برد شاخ سخا ای خوب کیش مر ترا بالا کشان تا اصل خویش
یوسف حسنی و این عالم چو چاه وین رسن صبر است از امر اله
یوسفا آمد رسن در زن دو دست از رسن غافل مشو بیگه شدست
حمد لله کین رسن آویختند فضل و رحمت را بهم آمیختند

ورنه من آن دست بگزین زپناه / تا ببینی بارگاه پادشاه
تا ببینی عالم جان جدید / عالمی بس آشکار و ناپدید
این جهان نیست چون هستان شده / وان جهان هست بس پنهان شده
خاک بر بادست و بازی می‌کند / کژنمایی پرده‌سازی می‌کند
خاک همچون آلتی در دست باد / باد را دان عالی و عالی‌نژاد
چشم خاکی را بخاک افتد نظر / باد بین چشمی بود نوع دگر
آنکه بر کارست بیکارست و پوست / وانکه پنهانست مغز و اصل اوست
اسپ داند اسپ را کو هست یار / هم سواری داند احوال سوار
چشم حس اسپ است و نور حق سوار / بی‌سواره اسپ خود ناید بکار
پس ادب کن اسپ را از خوی بد / ورنه پیش شاه باشد اسپ رد
چشم اسپ از چشم شه رهبر بود / چشم او بی‌چشم شه مضطر بود
چشم اسپان جز گیاه و جز چرا / هر کجا خوانی بگوید نه چرا
نور حق بر نور حس راکب شود / آنگهی جان سوی حق راغب شود
اسپ بی‌راکب چه داند رسم راه / شاه باید تا بداند شاه‌راه
سوی حسی رو که نورش راکبست / حس را آن نور نیکو صاحبست
نور حس را نور حق تزیین بود / معنی نور علی نور این بود
نور حسی می‌کشد سوی ثری / نور حقش می‌برد سوی علا
زانکه محسوسات دونتر عالمیست / نور حق دریا و حس چون شبنمیست
لیک پیدا نیست آن راکب برو / جز بآثار و بگفتار نکو
نور حسی کو غلیظست و گران / هست پنهان در سواد دیدگان
چونکه نور حس نمی‌بینی ز چشم / چون ببینی نور آن دینی ز چشم
نور حس با این غلیظی مختفیست / چون خفی نبود ضیایی کان صفیست
این جهان چون خس بدست باد غیب / عاجزی پیشه گرفت از داد غیب
گه بلندش می‌کند گاهیش پست / گه درستش می‌کند گاهی شکست
گه یمینش می‌برد گاهی یسار / گه گلستانش کند گاهیش خار
دست پنهان و قلم بین خط‌گزار / اسپ در جولان و ناپیدا سوار
تیر پران بین و ناپیدا کمان / جانها پیدا و پنهان جان جان
تیر را مشکن که این تیر شهیست / نیست پرتابی ز شست آگهیست
ما رمیت اذ رمیت گفت حق / کار حق بر کارها دارد سبق
خشم خود بشکن تو مشکن تیر را / چشم خشمت خون شمارد شیر را
بوسه ده بر تیر و پیش شاه بر / تیر خون‌آلوده از خون تو تر
آنچه پیدا عاجز و بسته و زبون / وانچه ناپیدا چنان تند و حرون
ماشکاریم این چنین دامی کراست / گوی چوگانیم چوگانی کجاست
می‌درد می‌دوزد این خیاط کو / می‌دمد می‌سوزد این نفاط کو
ساعتی کافر کند صدیق را / ساعتی زاهد کند زندیق را
زانکه مخلص در خطر باشد ز دام / تا ز خود خالص نگردد او تمام
زانکه در راهست و رهزن بی‌حدست / آن رهد کو در امان ایزدست
آینه خالص نگشت او مخلص است / مرغ را نگرفته است او مقنص است
چونکه مخلص گشت مخلص باز رست / در مقام امن رفت و برد دست
هیچ آیینه دگر آهن نشد / هیچ نانی گندم خرمن نشد
هیچ انگوری دگر غوره نشد / هیچ میوه پخته با کوره نشد
پخته گرد و از تغیر دور شو / رو چو برهان محقق نور شو
چون ز خود رستی همه برهان شدی / چونکه بنده نیست شد سلطان شدی
ور عیان خواهی صلاح الدین نمود / دیده‌ها را کرد بینا و گشود
فقر را از چشم و از سیمای او / دید هر چشمی که دارد نور او
شیخ فعالست بی‌آلت چو حق / با مریدان داده بی‌گفتی سبق
دل بدست او چو موم نرم رام / مهر او گه ننگ سازد گاه نام
مهر مومش حاکی انگشتریست / باز آن نقش نگین حاکی کیست
حاکی اندیشهٔ آن زرگرست / سلسله هر حلقه اندر دیگرست

این صدا در کوه دلها بانگ کیست ‌ گه پرست از بانگ این که گه تهیست
هر کجا هست آن حکیم اوستاد ‌ بانگ او زین کوه دل خالی مباد
هست که کآوا مثنا می‌کند ‌ هست که کآواز صدتا می‌کند
می‌رباید کوه از آن آواز و قال ‌ صد هزاران چشمهٔ آب زلال
چون ز که آن لطف بیرون می‌شود ‌ آبها در چشمه‌ها خون می‌شود
زان شهنشاه همایون نعل بود ‌ که سراسر طور سینا لعل بود
جان پذیرفت و خرد اجزای کوه ‌ ما کم از سنگیم آخر ای گروه
نه ز جان یک چشمه جوشان می‌شود ‌ نه بدن از سبزپوشان می‌شود
نه صدای بانگ مشتاقی درو ‌ نه صفای جرعهٔ ساقی درو
کو حمیت تا ز تیشه و ز کلند ‌ این چنین که را بکلی بر کنند
بوک بر اجزای او تابد مهی ‌ بوک در وی تاب مه یابد رهی
چون قیامت کوهها را بر کند ‌ پس قیامت این کرم کی می‌کند
این قیامت زان قیامت کی کمست ‌ آن قیامت زخم و این چون مرهمست
هر که دید این مرهم از زخم ایمنست ‌ هر بدی کین حسن دید او محسنست
ای خنک زشتی که خوبش شد حریف ‌ وای گل‌رویی که جفتش شد خریف
نان مرده چون حریف جان شود ‌ زنده گردد نان و عین آن شود
هیزم تیره حریف نار شد ‌ تیرگی رفت و همه انوار شد
در نمکلان چون خر مرده فتاد ‌ آن خری و مردگی یکسو نهاد
صبغة الله هست رنگ خم هو ‌ پیسها یک رنگ گردد اندرو
چون در آن خم افتد و گوییش قم ‌ از طرب گوید منم خم لاتلم
آن منم خم خود انا الحق گفتنست ‌ رنگ آتش دارد الا آهنست
رنگ آهن محو رنگ آتشست ‌ ز آتشی می‌لافد و خامش وشست
چون بسرخی گشت همچون زر کان ‌ پس انا النارست لافش بی زبان
شد ز رنگ و طبع آتش محتشم ‌ گوید او من آتشم من آتشم
آتشم من گر ترا شکست و ظن ‌ آزمون کن دست را بر من بزن
آتشم من بر تو گر شد مشتبه ‌ روی خود بر روی من یکدم بنه
آدمی چون نور گیرد از خدا ‌ هست مسجود ملایک ز اجتبا
نیز مسجود کسی کو چون ملک ‌ رسته باشد جانش از طغیان و شک
آتش چه آهن چه لب ببند ‌ ریش تشبیه مشبه را مخند
پای در دریا منه کم گو از آن ‌ بر لب دریا خمش کن لب گزان
گرچه صد چون من ندارد تاب بحر ‌ لیک می‌نشکیبم از غرقاب بحر
جان و عقل من فدای بحر باد ‌ خونبهای عقل و جان این بحر داد
تا که پایم می‌رود رانم درو ‌ چون نماند پا چو بطانم درو
بی ادب حاضر ز غایب خوشترست ‌ حلقه گرچه کژ بود نه بر درست
ای تن آلوده بگرد حوض گرد ‌ پاک کی گردد برون حوض مرد
پاک کو از حوض مهجور اوفتاد ‌ او ز پاکی خویش هم دور اوفتاد
پاکی این حوض بی‌پایان بود ‌ پاکی اجسام کم میزان بود
زانک دل حوضست لیکن در کمین ‌ سوی دریا راه پنهان دارد این
پاکی محدود تو خواهد مدد ‌ ورنه اندر خرج کم گردد عدد

تمثیل در بیان خواندن آب آلودگان را بپاکی

آب گفت آلوده را در من شتاب ‌ گفت آلوده که دارم شرم از آب
گفت آب این شرم بی من کی رود ‌ بی من این آلوده زایل کی شود
ز آب هر آلوده کو پنهان شود ‌ الحیاء یمنع الایمان بود
دل ز پایهٔ حوض تن گلناک شد ‌ تن ز آب حوض دلها پاک شد
گرد پایهٔ حوض دل گرد ای پسر ‌ هان ز پایهٔ حوض تن می‌کن حذر
بحر تن بر بحر دل برهم زنان ‌ در میانشان برزخ لا یبغیان
گر تو باشی راست ور باشی تو کژ ‌ پیشتر می‌غژ بدو واپس مغژ
پیش شاهان گر خطر باشد بجان ‌ لیک نشکیبند ازو با همتان
شاه چون شیرین‌تر از شکر بود ‌ جان به شیرینی رود خوشتر بود
ای ملامت‌گر سلامت مر ترا ‌ ای سلامت‌جو رها کن تو مرا

حال من کو زیست با آتش خوشست ‏ کوره را این بس که خانهٔ آتش است
همچو کوره عشق را سوزیدنیست ‏ هر که او زین کور باشد کوره نیست
برگ بی‌برگی ترا چون برگ شد ‏ جان باقی یافتی و مرگ شد
چون ترا غم شادی افزودن گرفت ‏ روضهٔ جانت گل و سوسن گرفت
آنچه خوف دیگران آن امن تست ‏ بط قوی از بحر و مرغ خانه سست
باز دیوانه شدم من ای طبیب ‏ باز سودایی شدم من ای حبیب
حلقه‌های سلسلهٔ تو ذو فنون ‏ هر یکی حلقه دهد دیگر جنون
داد هر حلقه فنونی دیگرست ‏ پس مرا هر دم جنونی دیگرست
پس فنون باشد جنون این شد مثل ‏ خاصه در زنجیر این میر اجل
آنچنان دیوانگی بگسست بند ‏ که همه دیوانگان پندم دهند

آمدن دوستان به بیمارستان جهت پرسش ذوالنون

این چنین ذوالنون مصری را فتاد ‏ کاندرو شور و جنونی نو بزاد
شور چندان شد که تا فوق فلک ‏ می‌رسید از وی جگرها را نمک
هین منه تو شور خود ای شوره خاک ‏ پهلوی شور خداوندان پاک
خلق را تاب جنون او نبود ‏ آتش او ریشهاشان می‌ربود
چونکه در ریش عوام آتش فتاد ‏ بند کردندش بزندان المراد
نیست امکان واکشیدن این لگام ‏ گرچه زین ره تنگ آیند عام
دیده این شاهان ز عامه خوف جان ‏ کاین گره کورند و شاهان بی‌نشان
حکم چون بر دست رندان اوفتاد ‏ لاجرم ذوالنون به زندان اوفتاد
یک سواره می‌رود شاه عظیم ‏ در کف طفلان چنین در یتیم
در چه دریا نهان در قطره‌ای ‏ آفتابی مخفی اندر ذره‌ای
آفتابی خویش را ذره نمود ‏ واندک اندک روی خود را برگشود
جمله ذرات در وی محو شد ‏ عالم از وی مست گشت و صحو شد
چون قلم در دست غداری بود ‏ لاجرم منصور بر داری بود
چون سفیهان راست این کار و کیا ‏ لازم آمد یقتلون الانبیا
انبیا را گفته قومی راه گم ‏ از سفه انا تطیرنا بکم
جهل ترسا بین امان انگیخته ‏ زان خداوندی که گشت آویخته
چون بقول اوست مصلوب جهود ‏ پس مر او را امن کی تاند نمود
چون دل آن شاه زیشان خون بود ‏ عصمت و انت فیهم چون بود
زر خالص را و زرگر را خطر ‏ باشد از قلاب خاین بیشتر
یوسفان از رشک زشتان مخفی‌اند ‏ کز عدو خوبان در آتش می‌زیند
یوسفان از مکر اخوان در چه‌اند ‏ کز حسد یوسف بگرگان می‌دهند
از حسد بر یوسف مصری چه رفت ‏ این حسد اندر کمین گرگیست زفت
لاجرم زین گرگ یعقوب حلیم ‏ داشت بر یوسف همیشه خوف و بیم
گرگ ظاهر گرد یوسف خود نگشت ‏ این حسد در فعل از گرگان گذشت
زخم کرد این گرگ وز عذر لبق ‏ آمده کانا ذهبنا نستبق
صد هزاران گرگ را این مکر نیست ‏ عاقبت رسوا شود این گرگ بیست
زانکه حشر حاسدان روز گزند ‏ بی‌گمان بر صورت گرگان کنند
حشر پر حرص خس مردارخوار ‏ صورت خوکی بود روز شمار
زانیان را گند اندام نهان ‏ خمرخواران را بود گند دهان
گند مخفی کان بدلها می‌رسید ‏ گشت اندر حشر محسوس و پدید
بیشه‌ای آمد وجود آدمی ‏ بر حذر شو زین وجود ار زان دمی
تن ز باطن آن باشد [illegible] ‏ نیست کس را زو نجات از [illegible]
در وجود ما هزاران گرگ و خوک ‏ صالح و ناصالح و خوب و خشوک
حکم خو راست کو غالب‌ترست ‏ چونکه زر بیش از مس آمد آن زرست
سیرتی کان بر وجودت غالبست ‏ هم بر آن تصویر حشرت واجبست
ساعتی گرگی درآید در بشر ‏ ساعتی یوسف رخی همچون قمر
می‌رود در سینه‌ها از سینه‌ها ‏ از ره پنهان صلاح و کینه‌ها
بلکه خود از آدمی در گاو و خر ‏ می‌رود دانایی و علم و هنر
اسپ سکسک می‌شود رهوار و رام ‏ خرس بازی می‌کند بز هم سلام

رفت در سگ ز آدمی هم حرص و هوس / تا شبان شد یا شکاری یا حرس
در سگ اصحاب خویی زان رقود / رفته تا جویای رحمن گشته بود
هر زمان در سینه نوعی سر کند / گاه دیو و گه ملک گه دام و دد
زان عجب بیشه که هر شیر آگهست / تا بدام سینه‌ها پنهان رهست
دزدیی کن از درون مرجان جان / ای کم از سگ از درون عارفان
چونکه دزدی باری آن در لطیف / چونکه حامل میشوی باری شریف
چونکه ذوالنون سوی زندان رفت شاد / بند بر پا دست بر سر زانقیاد
دوستان از هر طرف بنهاده رو / بهر پرسش سوی زندان نزد او
دوستان در قصهٔ ذوالنون شدند / سوی زندان و در آن رایی زدند

فهم کردن مریدان که ذوالنون دیوانه نیست بقصد چنین کرده

کاین مگر قاصد کند یا حکمتیست / کو درین دین قبله و آیتیست
دور دور از عقل چون دریای او / تا جنون باشد سفه فرمای او
حاش لله از کمال جاه او / کابر بیماری بپوشد ماه او
او ز شر عامه اندر خانه شد / او ز ننگ عاقلان دیوانه شد
او ز عار عقل کند تن‌پرست / قاصدا رفتست و دیوانه شدست
که ببندم ای فتی وز ساز گاو / بر سر و پشتم بزن این را مکاو
تا ز زخم لخت یابم من حیات / چون قتیل از گاو موسی ای ثقات
تا ز زخم لخت گاوی خوش شوم / همچو کشته گاو موسی گش شوم
زنده شد کشته ز زخم دم گاو / همچو مس از کیمیا شد زر ساو
کشته برجست و بگفت اسرار را / وانمود آن زمرهٔ خونخوار را
گفت روشن کاین جماعت کشته‌اند / تخم این آشوب ایشان کشته‌اند
چونکه کشته گردد این جسم گران / زنده گردد هستی اسراردان
جان او بیند بهشت و نار را / باز داند جمله اسرار را
وانماید خونیان دیو را / وانماید دام خدعه و ریو را
گاو کشتن هست از شرط طریق / تا شود از زخم دمش جان مفیق
گاو نفس خویش را زوتر بکش / تا شود روح خفی زنده و بهش
این سخن منقطع و یابان محجو / حال ذوالنون با مریدان باز گو

رجوع کردن بحکایت ذوالنون با مریدان

چون رسیدند آن نفر نزدیک او / بانگ بر زد هی کیانید اتقوا
با ادب گفتند ما از دوستان / بهر پرسش آمدیم اینجا بجان
چونی ای دریای عقل ذوفنون / این چه بهتانست بر عقلت جنون
دود گلخن کی رسد در آفتاب / چون شود عنقا شکسته از غراب
وا مگیر از ما بیان کن این سخن / ما محبانیم با ما این مکن
مر محبان را نشاید دور کرد / یا بروپوش و دغل مهجور کرد
راز را اندر میان نه با محب / ای که بحر علم و عقلی محتجب
راز را اندر میان آور شها / رو مکن در ابر پنهانی مها
ما محب صادق و دلخسته ایم / در دو عالم دل بتو بربسته ایم
راز را از دوستان پنهان مکن / در میان نه راز و قصد جان مکن
چونکه ذوالنون این سخن زیشان شنید / جز طریق امتحان مخلص ندید
فحش آغازید و دشنام از گزاف / گفت او دیوانگانه زی و قاف
برجهید سنگ پران کرد و چوب / جملگان بگریختند از بیم کوب
قهقهه خندید و جنبانید سر / گفت باد ریش این یاران نگر
دوستان بین کو نشان دوستان / دوستان را رنج باشد همچو جان
کی گران گیرد ز رنج دوست دوست / رنج مغز و دوستی او را چو پوست
نی نشان دوستی شد سرخوشی / در بلا و محنت و آفت کشی
دوست همچون زر بلا چون آتشست / زر خالص در دل آتش خوشست
نی که لقمان را که بنده پاک بود / روز و شب در بندگی چالاک بود

امتحان کردن خواجه لقمان را و زیرکی

خواجه‌اش میداشتی در کار پیش / بهترش دیدی ز فرزندان خویش
زانکه لقمان گرچه بنده زاد بود / بنده بود و از هوا آزاد بود

گفت شاهی شیخ را اندر سخن   چیزی از بخشش ز من درخواست کن
گفت ای شه شرم ناید مر ترا   که چنین گویی مرا زین برتر آ
من دو بنده دارم و ایشان حقیر   وان دو بر تو حاکمانند و امیر
گفت شه آن دو چه‌اند این زلتست   گفت آن یک خشم و دیگر شهوتست
شاه آن دان کو ز شاهی فارغست   بی مه و خورشید نورش بازغست
مخزن آن دارد که مخزن ذات اوست   هستی او دارد که با هستی عدوست
خواجهٔ لقمان بظاهر خواجه‌وش   در حقیقت بنده لقمان خواجه‌اش
در جهان بازگونه زین بسیست   در نظرشان گوهری کم از خسیست
مر بیابان را مفازه نام شد   نام و رنگی عقلشان را دام شد
یک گره را خود معرف جامه است   در قبا گویند کو از عامه است
یک گره را ظاهر سالوس زهد   نور باید تا بود جاسوس زهد
نور باید پاک از تقلید و غول   تا شناسد مرد را بی فعل و قول
در رود در قالب او از راه عقل   نقد او بیند نباشد بند نقل
بندگان خاص علام الغیوب   در جهان جان جواسیس القلوب
در درون دل در آید چون خیال   پیش او مکشوف باشد سر حال
در تن گنجشک چیست از برگ و ساز   که شود پوشیده آن بر عقل باز
آنکه واقف گشت بر اسرار هو   سر مخلوقات چه بود پیش او
آنکه بر افلاک رفتارش بود   بر زمین رفتن چه دشوارش بود
در کف داود کاهن گشت موم   موم چه بود در کف او ای ظلوم
بود لقمان بنده شکلی خواجه‌ای   بندگی بر ظاهرش دیباجه‌ای
چون رود خواجه بجای ناشناس   بر غلام خویش پوشاند لباس
او بپوشد جامه‌های آن غلام   مر غلام خویش را سازد امام
در پیش چون بندگان در ره شود   تا نباید زو کسی آگه شود
گوید ای بنده تو رو در صدر شین   من بگیرم کفش چون بندهٔ کهین
تو درشتی کن مرا دشنام ده   مر مرا تو هیچ توقیری منه
ترک خدمت خدمت تو داشتم   تا بغربت تخم حیلت کاشتم
خواجگان این بندگیها کرده‌اند   تا گمان آید که ایشان برده‌اند
چشم پر بودند و سیر از خواجگی   کارها را کرده‌اند آمادگی
وین غلامان هوا بر عکس آن   خویشتن بنموده خواجهٔ عقل و جان
آید از خواجه ره افکندگی   ناید از بنده بغیر از بندگی
پس از آن عالم بدین عالم چنان   تعبیه‌ها هست بر عکس این بدان
خواجهٔ لقمان بر احوال نهان   بود واقف دیده بود از وی نشان
راز میدانست و خوش می‌راند خر   از برای مصلحت آن راهبر
مر ورا آزاد کردی از نخست   لیک خوشنودی لقمان را بجست
زانکه لقمان را مراد این بود تا   کس نداند سر آن شیر و فتا
چه عجب گر سر ز بد پنهان کنی   این عجب که سر ز خود پنهان کنی
کار پنهان کن تو از چشمان خود   تا بود کارت سلیم از چشم بد
خویش را تسلیم کن بر دام مزد   وانگه از خود بی ز خود چیزی بدزد
می‌دهند افیون بمرد زخم‌مند   تا که پیکان از تنش بیرون کنند
وقت مرگ از رنج او را می‌درند   او بدان مشغول شد جان می‌برند
چون بهر فکری که دل خواهی سپرد   از تو چیزی در نهان خواهند برد
هرچه اندیشی و تحصیلی کنی   می‌درآید دزد از آن سو کایمنی
پس بدان مشغول شو کان بهترست   تا ز تو چیزی برد کان کهترست
بار بازرگان چو در آب اوفتد   کشتی عمرش بغرقاب اوفتد
هرچه نازلتر بدریا افگنند   دست اندر کالهٔ بهتر زنند
چونکه چیزی فوت خواهد شد در آب   ترک کمتر گیر و بهتر را بیاب
نقد ایمان را بطاعت گوش دار   تا ز روی حق نگردی شرمسار
چونکه نقدت را نگهدار از کسی   حرص غفلت را ببرد و تو خسی
خواجهٔ لقمان چو لقمان را شناخت   بنده بود او را و با او عشق باخت

ظاهر شدن فضل و هنر لقمان پیش امتحان کنندگان

هر طعامی کاوریدندی بوی | کس سوی لقمان فرستادی ز پی
تا که لقمان دست سوی آن برد | قاصدا تا خواجه پس خوردش خورد

سور او خوردی و شور انگیختی | هر طعامی کو نخوردی ریختی
ور نخوردی بی‌دل و بی‌اشتها | این بود پیوستگی بی‌منتها

خربزه آورده بودند ارمغان | لیک غایب بود لقمان زان میان
گفت خواجه با غلامی کای فلان | زود رو فرزند لقمان را بخوان

چونکه لقمان آمد و پیشش نشست | خواجه پس بگرفت سکینه بدست
چون برید و داد او را یک برین | همچو شکر خوردش و چون انگبین

از خوشی که خورد داد او را دوم | تا رسید آن [illegible] تا هفدهم
ماند یک برش گفت این را من خورم | تا چه شیرین خربزه است این بنگرم

او چنان خوش میخورد کز ذوق او | طبعها شد مشتهی و لقمه جو
چون بخورد از تلخیش آتش فروخت | هم زبان کرد آبله هم حلق سوخت

ساعتی بیخود شد از تلخی آن | بعد از آن گفتش که ای جان جهان
نوش چون کردی تو چندین زهر را | لطف چون انگاشتی این قهر را

این چه صبرست این صبوری از چه روست | یا مگر پیش تو این جانت عدوست
چون نیاوردی بهانه و حجتی | که مرا عذریست بس کن ساعتی

گفت من از دست نعمت بخش تو | خورده‌ام چندان که از شرمم دو تو
شرمم آید که یکی تلخ از کفت | می‌نخوردم ای تو صاحب معرفت

چون همه اجزام از انعام تو | رسته‌اند و غرقه [illegible] تو
گر یکی تلخی کنم فریاد و داد | خاک صد ره بر سر اجزام باد

لذت دست شکر بخشت بداشت | اندرین بطیخ تلخی کی گذاشت
از محبت تلخها شیرین شود | از محبت مسها زرین شود

از محبت [illegible] صافی شود | از محبت [illegible] شود
از محبت خارها گل می‌شود | وز محبت سرکه‌ها مل می‌شود

از محبت [illegible] می‌شود | [illegible] می‌شود
از محبت [illegible] گلشن می‌شود | بی‌محبت روضه گلخن می‌شود

از محبت [illegible] می‌شود | [illegible] می‌شود
از محبت [illegible] می‌شود | بی‌محبت موم آهن می‌شود

[illegible] می‌شود | [illegible] می‌شود
از محبت نیش [illegible] می‌شود | وز محبت شیر موشی می‌شود

[illegible] می‌شود | [illegible] می‌شود
[illegible] مرده زنده می‌شود | وز محبت شاه بنده می‌شود

[illegible] | [illegible]
[illegible] این عشق زاد | عشق زاید ناقص اما بر جماد

[illegible] | [illegible]
[illegible] نداند فرق را | لاجرم خورشید داند برق را

[illegible] | [illegible]
[illegible] مرحوم رحم | نیست بر مرحوم لایق لعن و زخم

[illegible] | [illegible]
[illegible] دور نیست | لیک تکمیل بدن مقدور نیست

[illegible] | [illegible]
[illegible] آمد فرج | در نبی که ما علی الاعمی حرج

[illegible] | [illegible]
[illegible] می‌خندد بگو | بر کسی که دل نهد بر نور او

[illegible] | [illegible]
[illegible] الابصار دان | نور باقی را [illegible] روان

[illegible] | [illegible]
[illegible] نادیدن است | بر دل و بر عقل خود خندیدن است

[illegible] | [illegible]
[illegible] او نفس شد | مشتری مات زحل شد نحس شد

هم درین تحسین بگردان این نظر
در کسی کز حس کدورت در نگر

آن نظر که بنگرد این جر و مد
او ز نحسی سوی سعدی نقب زد

زان همی گردد دلت غافل بحال
ضد بضد پیدا کنان در انتقال

تا که از عکسی نه بینی خوفها
کز دری باز یابی لطفها

تا که خوف زاید از ذات الشمال
لذت ذات الیمین یرجی الرجال

تا دو پر باشی که مرغ یک پره
عاجز آمد از پریدن ای سره

یا رها کن تا نیاید در کلام
تا نبیند دست تا گوییم تمام

ورنه این خواهی نه آن فرمان تراست
کس چه داند مر ترا مقصد کجاست

جان ابراهیم باید تا بنور
بیند اندر نار فردوس و قصور

پایه پایه بر رود بر ماه و خور
تا نماند همچو حلقه بند در

چون خلیل از آسمان هفتمین
بگذرد که لا احب الآفلین

این جهان تن غلط انداز شد
جز مر آنرا کو ز شهوت باز شد

قصهٔ حاسدان بر غلام سلطان و حقیقت آن

قصهٔ شاه و امیران و حسد
بر غلام خاص سلطان ابد

دور ماند از جر جرار کلام
باز باید گشت و کرد آن را تمام

باغبان ملک با اقبال و بخت
چون درختی را نداند از درخت

آن درختی را که تلخ و رد بود
وآن درختی که یکش هفصد بود

کی برابر دارد اندر مرتبت
چون نبیندشان بچشم عاقبت

کان درختان را نهایت چیست بر
گرچه یکسانند این دم در نظر

شیخ کو ینظر بنور الله شد
از نهایت وز نخست آگاه شد

چشم آخربین ببست از بهر حق
چشم آخربین گشاد اندر سبق

آن حسودان بد درختان بوده‌اند
تلخ گوهر شوربختان بوده‌اند

از حسد جوشان و کف میریختند
در نهانی مکر می‌انگیختند

تا غلام خاص را گردن زنند
بیخ او را از زمانه بر کنند

چون شود فانی چو جانش شاه بود
بیخ او در عصمت الله بود

شاه از آن اسرار واقف آمده
همچو بوبکر ربابی تن زده

در تماشای دل بدگوهران
می‌زدی خنبک بر آن کوزه‌گران

مکر می‌سازند قومی حیله‌مند
تا که شه را در فقاعی افکنند

پادشاهی بس عظیم و بی‌کران
در فقاعی کی بگنجد ای خران

از برای شاه دامی دوختند
آخر این تدبیر ازو آموختند

نحس شاگردی که با استاد خویش
همسری آغازد و آید به پیش

با کدام استاد استاد جهان
پیش او یکسان هویدا و نهان

چشم او ینظر بنور الله شده
پرده‌های جهل را خارق بده

از دل سوراخ چون کهنه گلیم
پرده‌ای بندد به پیش آن حکیم

پرده می‌خندد برو با صد دهان
هر دهانی گشته اشکافی بر آن

گوید آن استاد مر شاگرد را
ای کم از سگ نیستت با من وفا

خود مرا استا مگیر آهن‌گسل
همچو خود شاگرد گیر و کوردل

نه از منت یاریست در جان و روان
بی‌منت آبی نمی‌گیرد روان

پس دل من کارگاه بخت تست
چه شکنی این کارگاه ای نادرست

گوییش پنهان زنم آتش‌زنه
نی بقلب از قلب باشد روزنه

آخر از روزن ببیند فکر تو
دل گواهی می‌دهد زین ذکر تو

لیک در رویت نمالد از کرم
هرچه گویی خندد و گوید نعم

او نمی‌خندد ز ذوق مالشت
او همی خندد بر آن اسگالشت

پس خداعی را خداعی شد جزا
کاسه زن کوزه بخور اینک سزا

ور بدی با تو ورا خنده رضا
صد هزاران گل شکفتی مر ترا

چون دل او در رضا آرد عمل
آفتابی دان که آید در حمل

زو بخندد هم بهار و هم نهار
در هم آمیزد شکوفه و سبزه‌زار

چون ندانی تو خزان را از بهار
چون ندارد ره ز خنده در ثمار

صد هزاران بلبل و قمری نوا
افکنند اندر جهان بی‌نوا

چونکه برگ روح خود زرد و سیاه
می‌نبینی چون ندانی خشم شاه

آفتابی شاه در برج عتاب / [illegible] — [illegible] هست / [illegible]

[illegible] / تا ببیند [illegible] از سعود و [illegible] — سرخ و سبز افتاده نسخهٔ نوبهار / چون خطا [illegible] در اعتبار

اندرین [illegible] / تا ببینی از معانی [illegible] — رحمت صد تو بر آن بلقیس باد / که خدایش عقل صد مرده بداد

هدهدی نامه بیاورد و نشان / از سلیمان چند حرفی با بیان

عکس تعظیم پیغام سلیمان در دل بلقیس از صورت حقیر هدهد

خواند او آن نکته‌های با شمول / با حقارت ننگرید اندر رسول — جسم هدهد دید و جان عنقاش دید / حس چو کفی دید و دل دریاش دید

عقل با حس زین طلسمات دو رنگ / چون محمد با ابوجهلان به جنگ — کافران دیدند احمد را بشر / چون ندیدند از وی انشق القمر

خاک زن در دیدهٔ حس بین خویش / دیدهٔ حس دشمن عقل است و کیش — دیدهٔ حس را خدا اعماش خواند / بت پرستش خواند و ضدماش خواند

زانکه او کف دید و دریا را ندید / زانکه حالی دید و فردا را ندید — خواجهٔ فردا و حالی پیش او / او نمی‌بیند ز گنجی جز تسو

ذره‌ای زان آفتاب آرد پیام / آفتاب آن ذره را گردد غلام — قطره‌ای کز بحر وحدت شد سفیر / هفت بحر آن قطره را باشد اسیر

گر کف خاکی شود [illegible] / پیش [illegible] — خاک آدم چونکه شد چالاک حق / پیش خاکش سر نهند املاک حق

السماء انشقت آخر از چه بود / از یکی [illegible] — خاک از دردی نشیند زیر آب / خاک بین کز عرش بگذشت از شتاب

آن لطافت [illegible] / جز [illegible] — گر کند [illegible] / [illegible] را

حاکم است و یفعل الله ما یشا / او ز عین درد انگیزد دوا — گر هوا و نار را سفلی کند / تیرگی و دردی و ثقلی کند

[illegible] / [illegible] — نیست کس را زهره تا گوید که چون / پس یگانه [illegible]

[illegible] / [illegible] — آتشی را گفت رو ابلیس شو / زیر هفتم خاک با تلبیس شو

[illegible] / [illegible] — چار طبع و علت اولی نیم / در تصرف دائما من باقیم

[illegible] / [illegible] — عادت خود را بگردانم به وقت / این غبار از پیش بنشانم به وقت

[illegible] / [illegible] — کوه را گویم سبک شو همچو پشم / چرخ را گویم فرو در پیش چشم

[illegible] / [illegible] — چشمهٔ خورشید را سازیم خشک / چشمهٔ خون را به فن سازیم مشک

[illegible] / [illegible] — [illegible] / [illegible] دشمنان [illegible]

آب را در غوره‌ها پنهان کنم / چشمه‌ها [illegible] پنهان کنم

[illegible] / [illegible] — [illegible] / [illegible] ایشان [illegible]

[illegible] / [illegible] — ماه را خرمهره [illegible] / آب را از چشم [illegible]

[illegible] / [illegible] — گفت زین [illegible] چشم [illegible] / با تو [illegible] صادقی

[illegible] / [illegible] — گر ببالیدی تو مستغفر شدی / نور رفته از کرم ظاهر شدی

زانک استغفار هم در دست نیست　　ذوق توبه نقل هر سرمست نیست
زشتی اعمال و شومی جحود　　راه توبه بر دل او بسته بود

از نیاز و اعتقاد آن خلیل　　گشت ممکن امر صعب و مستحیل
همچنین بر عکس آن انکار مرد　　مس کند زر را و صلحی را نبرد

دل بسختی همچو روی سنگ گشت　　چون شکافد توبه آن را بهر کشت
چون شعیبی کو که تا او از دعا　　بهر کشتن خاک سازد کوه را

یا بدریوزهٔ مقوقس از رسول　　سنگلاخی مزرعی شد با اصول
کهربای مسخ آمد این دغا　　خاک قابل را کند سنگ و حصا

هر دلی را سجده هم دستور نیست　　مزد رحمت قسم هر مزدور نیست
هین بپشتی آن مکن جرم و گناه　　که کنم توبه در آیم در پناه

می بباید تاب و آبی توبه را　　شرط شد برق و سحابی توبه را
آتش و آبی بباید میوه را　　واجب آید ابر و برق این شیوه را

تا نباشد برق دل و ابر دو چشم　　کی نشیند آتش تهدید و خشم
تا نباشد گریهٔ ابر از مطر　　تا نباشد خندهٔ برق ای پسر

کی بروید سبزهٔ ذوق وصال　　کی بجوشد چشمها ز آب زلال
کی گلستان راز گوید با چمن　　کی بنفشه عهد بندد با سمن

کی چناری کف گشاید در دعا　　کی درختی برفشاند میوه را
کی شکوفه آستین پر نثار　　برفشاندن گیرد ایام بهار

کی فروزد لاله را رخ همچو خون　　کی گل از کیسه برآرد زر برون
کی بیاید بلبل و گل بو کند　　کی چو طالب فاخته کوکو کند

کی بگوید لکلک آن لک لک بجان　　لک چه باشد ملک تست ای مستعان
کی نماید خاک اسرار ضمیر　　کی شود چون آسمان بستان منیر

از کجا آورده‌اند این حله‌ها　　من کریمی من رحیمی کلها
آن لطافتها نشان شاهدیست　　که بهر سال و صد جانش فدیست

آن شود شاد از نشان کو دید شاه　　چون ندید او را نباشد انتباه
روح آن کس کو بهنگام الست　　دیده است رب خویش و شد بیخویش و مست

او شناسد بوی می کو می بخورد　　چون نخورد او می چه داند بوی کرد
زانکه حکمت همچو ناقهٔ ضاله است　　همچو دلاله شهان را داله است

تو ببینی خواب در یک خوش لقا　　کو دهد وعده و نشانی مر ترا
که مراد تو شود اینک نشان　　که بپیش آید ترا فردا فلان

یک نشانی آنکه او باشد سوار　　یک نشانی که ترا گیرد کنار
یک نشانی که بخندد پیش تو　　یک نشان آنکه دست بندد پیش تو

یک نشانی آنکه این خواب از هوس　　چون شود فردا نگویی پیش کس
زان نشان با والد یحیی بگفت　　که نیایی تا سه روز اصلا بگفت

تا سه شب خامش کن از نیک و بدت　　این نشان باشد که یحیی آیدت
دم مزن سه روز اندر گفتگو　　که سکوتست آیت مقصود تو

هین میاور این نشان را تو بگفت　　این سخن را دار اندر دل نهفت
این نشانها گویدش همچون شکر　　اینچه باشد صد نشانهای دگر

این نشان آن بود کان ملک و جاه　　که همی جویی بیابی از اله
آنکه می‌گریی بشبهای دراز　　وانکه می‌سوزی سحرگه در نیاز

آنکه بی آن روز تو تاریک شد　　همچو دوکی گردنت باریک شد
وانکه دادی هر چه داری در زکات　　چون زکات پاکبازان رختهات

رختها دادی و خواب و رنگ رو　　سر فدا کردی و گشتی همچو مو
چند در آتش نشستی همچو عود　　چند پیش تیغ رفتی همچو خود

زین چنین بیچارگیها صد هزار　　خوی عشاق است ناید در شمار
چونکه اندر خواب دیدی حالها　　آنکه بودستی از آن پس سالها

چونکه شب این خواب دیدی روز شد　　از امید آن دولت پیروز شد
چشم گردان کرده بر چپ و راست　　کان نشان و آن علامتها کجاست

بر مثال برگ می‌لرزی که وای　　گر رود روز و نشان ناید بجای
می‌دوی در کوه و بازار و سرا　　چون کسی کو گم کند گوساله را

خواجه نیست این دو دو و چیست
گم شده انجا که دارد کیست

گوئیش خیرست لیک این خبر من
کس نشاید که بداند غیر من

گر بگویم یک نشانم زفت شد
چون نشان شد فوت وقت فوت شد

بنگرد سوی تو هر مرد سوار
گویدت مسکین برادر تو نوار

گوئیش من هم چنین گم کرده ام
رو بجست و جوی او آورده ام

دولت پاینده باد ای سوار
رحم کن بر عاشقان معذور دار

چون طلب کردی بجد آید نظر
جد خطا نکند چنین آمد خبر

ناگهان آمد سواری نیکبخت
پس گرفت اندر کنارت سخت سخت

گوشه‌ی بیهوش ز اشتیاق بعاق
بحث گفت اینست سالوس و نفاق

او همی بیند و او این شور چیست
او بداند کان نشان وصل کیست

این نشان از حق او باشد که دید
آن دگر را کی نشان آید پدید

هر زمان کز وی نشانی می‌رسید
شخص را جانی بجانی می‌رسید

ماهی بیچاره را پیش آمد آب
این نشانها تلک آیات الکتاب

پس نشانیها که اندر انبیاست
خاص آن جان را بود کو آشناست

این سخن ناقص بماند و بیقرار
دل ندارم بیدلم معذور دار

ذره‌ها را کی تواند کس شمرد
خاصه آن کو عشق از وی عقل برد

می شمارم برگهای باغ را
می شمارم بانگ کبک و زاغ را

در شمار اندر نیاید لیک من
می شمارم بهر رشد ممتحن

نحس کیوان یا که سعد مشتری
ناید اندر حصر گر چه بشمری

لیک هم بعضی ازین هر دو اثر
شرح باید کرد بهر نفع و ضر

تا شود معلوم آثار قضا
شمه مر اهل سعد و نحس را

طالع آن کس که باشد مشتری
شاد گردد از نشاط و سروری

وانکه را طالع زحل از هر شرور
احتیاطش لازم آید در امور

گر بگویم آن زحل استاره را
ز آتشش سوزد مر آن بیچاره را

بس کن ای بیهوده تا زان آفتاب
آتشی ناید بیکباره بتاب

از کواکب در سپهر بیکران
در دمی نور نماند نی نشان

آنچه بر دارد بدان مشغول شو
وز دگر گفتارها معزول شو

جنبش اختر نیاید جز بحکم
بر ندارد جز که آن لطف رحیم

اذکروا الله شاه ما دستور داد
اندر آتش دیده‌ها را نور داد

گفت اگر چه پاکم از ذکر شما
نیست لایق مر مرا تصویرها

لیک هرگز مست تصویر و خیال
در نیاید ذات ما را بی مثال

ذکر جسمانه خیال ناقص ست
وصف شاهانه از آنها خالص ست

شاه را گوید کسی جولاه نیست
اینچه مدح ست این مگر آگاه نیست

مناجات کردن شبان با حق تعالی در عهد موسی علیه السلام

دید موسی یک شبانی را براه
کو همی گفت ای خدا و ای اله

تو کجائی تا شوم من چاکرت
چارقت دوزم کنم شانه سرت

ای خدا من فدایت جان من
جمله فرزندان و خان و مان من

تو کجائی تا سرت شانه کنم
چارقت را دوزم و بخیه کنم

جامه‌ات دوزم شپشهایت کشم
شیر پیشت آورم ای محتشم

ور ترا بیماریی آید به پیش
من ترا غمخوار باشم همچو خویش

دستکت بوسم بمالم پایکت
وقت خواب آید بروبم جایکت

گر ببینم خانه‌ات را من دوام
روغن و شیرت بیارم صبح و شام

هم پنیر و نانهای روغنین
خمرها جغرات‌های نازنین

سازم و آرم بپیشت صبح و شام
از من آوردن ز تو خوردن طعام

ای فدای تو همه بزهای من
ای بیادت هی هی و هیهای من

زین نمط بیهوده می گفت آن شبان
گفت موسی با کیستت ای فلان

گفت با آن کس که ما را آفرید
این زمین و چرخ ازو آمد پدید

گفت موسی های خیره سر شدی
خود مسلمان ناشده کافر شدی

این چه ژاژست این چه کفرست و فشار
پنبه اندر دهان خود فشار

گند کفر تو جهان را گنده کرد
کفر تو دیبای دین را ژنده کرد

چارق و پاتابه لائق مر تراست / آفتابی را چنینها کی رواست
گر نبندی زین سخن تو حلق را / آتشی آید بسوزد خلق را
آتشی گر نامدست این دود چیست / جان سیه گشته روان مردود چیست
گر همی‌دانی که یزدان داورست / ژاژ و گستاخی ترا چون باورست
دوستی بی‌خرد خود دشمنیست / حق تعالی زین چنین خدمت غنیست
با کی میگوئی تو این با عم و خال / جسم و حاجت در صفات ذو الجلال
شیر او نوشد که در نشو و نماست / چارق او پوشد که او محتاج پاست
ور برای بنده است این گفت گو / آنکه حق گفت او منست و من خود او
آنکه گفت انی مرضت لم تعد / من شدم رنجور او تنها نشد
آنکه بی یسمع و بی یبصر شدست / در حق آن بنده این هم بیهده است
بی ادب گفتن سخن با خاص حق / دل بمیراند سیه دارد ورق
گر تو مردی را بخوانی فاطمه / گرچه یک جنس اند مرد و زن همه
قصد خون تو کند تا ممکن است / گرچه خوش‌خوی و حلیم و ساکن است
فاطمه مدح است در حق زنان / مرد را گوئی بود زخم سنان
دست و پا در حق ما استایش است / در حق پاکی حق آلایش است
لم یلد لم یولد او را لائق است / والد و مولود را او خالق است
هر چه جسم آمد ولادت وصف اوست / هر چه مولود است او زین سوی جوست
زانکه از کون و فساد است و مهین / حادث است و محدثی خواهد یقین
گفت ای موسی دهانم دوختی / وز پشیمانی تو جانم سوختی
جامه را بدرید و آهی کرد تفت / سر نهاد اندر بیابانی و رفت

وحی آمدن از حق تعالی بعتاب موسی بجهت شبان

وحی آمد سوی موسی از خدا / بندهٔ ما را ز ما کردی جدا
تو برای وصل کردن آمدی / نی برای فصل کردن آمدی
تا توانی پا منه اندر فراق / ابغض الاشیاء عندی الطلاق
هر کسی را سیرتی بنهاده‌ام / هر کسی را اصطلاحی داده‌ام
در حق او مدح و در حق تو ذم / در حق او شهد و در حق تو سم
در حق او نور و در حق تو نار / در حق او ورد و در حق تو خار
در حق او نیک و در حق تو بد / در حق او خوب در حق تو رد
ما بری از پاک و ناپاکی همه / از گرانجانی و چالاکی همه
من نکردم خلق تا سودی کنم / بلکه تا بر بندگان جودی کنم
هندیان را اصطلاح هند مدح / سندیان را اصطلاح سند مدح
من نگردم پاک از تسبیحشان / پاک هم ایشان شوند و درفشان
ما برون را ننگریم و قال را / ما درون را بنگریم و حال را
ناظر قلبیم اگر خاشع بود / گرچه گفت لفظ ناخاضع بود
زانکه دل جوهر بود گفتن عرض / پس طفیل آمد عرض جوهر غرض
چند ازین الفاظ و اضمار و مجاز / سوز خواهم سوز با آن سوز ساز
آتشی از عشق در جان برفروز / سر بسر فکر و عبارت را بسوز
موسیا آداب دانان دیگرند / سوخته جان و روانان دیگرند
عاشقان را هر نفس سوزیدنیست / بر ده ویران خراج و عشر نیست
گر خطا گوید ورا خاطی مگو / گر شود پرخون شهیدان را مشو
خون شهیدان را ز آب اولیترست / این خطا از صد صواب اولیترست
در درون کعبه رسم قبله نیست / چه غم ار غواص را پاچیله نیست
تو ز سرمستان قلاوزی مجو / جامه چاکان را چه فرمائی رفو
ملت عشق از همه دینها جداست / عاشقان را ملت و مذهب خداست
لعل را گر مهر نبود باک نیست / عشق در دریای غم غمناک نیست

وحی آمدن بموسی علیه السلام از بهر عذر آن شبان

بعد از آن در سر موسی حق نهفت / رازهائی کان نمی‌آید بگفت
بر دل موسی سخنها ریختند / دیدن و گفتن بهم آمیختند
چند بیخود گشت و چند آمد بخود / چند پرید از ازل سوی ابد
بعد ازین گر شرح گویم ابلهیست / زانکه شرح این ورای آگهیست

گر بگویم عقلها را بر کند / ور نویسم بس قلمها بشکند

ور بگویم شرح جهانی عتب / تا قیامت باشد آن بس مختصر

لاجرم کوتاه کردم من زبان / گر تو خواهی از درون خود بخوان

چونکه موسی این عتاب از حق شنید / در بیابان در پی چوپان دوید

بر نشان پای آن سرگشته راند / گرد از پرهٔ بیابان برفشاند

گام پای مردم شوریده خود / هم ز گام دیگران پیدا بود

یک قدم چون رخ ز بالا تا نشیب / یک قدم چون پیل رفته بر وریب

گاه چون موجی برافرازان علم / گاه چون ماهی روانه بر شکم

گاه بر خاکی نوشته حال خود / همچو رمالی که رملی بر زند

گاه حیران ایستاده گرد آن / گاه غلطان همچو گوئی در جهان

عاقبت دریافت او را و بدید / گفت مژده ده که دستوری رسید

هیچ آدابی و ترتیبی مجو / هر چه می‌خواهد دل تنگت بگو

کفر تو دینست و دینت نور جان / ایمنی وز تو جهانی در امان

ای معاف یفعل الله ما یشا / بی‌محابا رو زبان را برگشا

گفت ای موسی از آن بگذشته‌ام / من کنون در خون دل آغشته‌ام

من ز سدرهٔ منتهی بگذشته‌ام / صد هزاران ساله زان سو گشته‌ام

تازیانه برزدی اسپم بگشت / گنبدی کرد و ز گردون برگذشت

محرم ناسوت ما لاهوت باد / آفرین بر دست و بر بازوت باد

حال من اکنون برون از گفتنست / اینچه می‌گویم نه احوال منست

نقش می‌بینی که در آیینه‌ایست / نقش تست آن نقش آن آیینه نیست

دم که مرد نایی اندر نای کرد / در خور نایست نه در خورد مرد

هان و هان گر حمد گویی گر سپاس / همچو نافرجام آن چوپان شناس

حمد تو نسبت بدان گر بهترست / لیک آن نسبت بحق هم ابترست

چند گویی چون غطا برداشتند / کین نبودست آنچه می‌پنداشتند

وین قبول ذکر تو از رحمتست / چون نماز مستحاضه رخصتست

با نماز او بیالودست خون / ذکر تو آلوده تشبیه و چون

خون پلیدست و بآبی می‌رود / این پلیدی جهل قائم‌تر بود

کان بغیر آب لطف کردگار / کم نگردد از درون مرد کار

در سجودت کاش رو گردانیی / معنی سبحان ربی دانیی

کای سجودم چون وجودم ناسزا / مر بدی را تو نکویی ده جزا

این زمین از حلم حق دارد اثر / تا نجاست برد و گلها داد بر

تا بپوشد او پلیدیهای ما / در عوض بر روید از وی غنچه‌ها

پس چو کافر دید کو در داد و جود / کمتر و بی‌مایه‌تر از خاک بود

از وجود او گل و میوه نرست / جز فساد جمله پاکیها نجست

گفت واپس رفته‌ام من در ذهاب / حسرتا یا لیتنی کنت تراب

کاش از خاکی سفر نگزیدمی / همچو خاکی دانه‌ای می‌چیدمی

چون سفر کردم مرا راه آزمود / زین سفر کردن ره‌آوردم چه بود

زان همه میلش سوی خاکست کو / در سفر سودی نمی‌بیند برو

روی واپس کردنش آن حرص و آز / روی در ره کردنش صدق و نیاز

هر گیا را کش بود میل علا / در مزیدست و حیات و در نما

چونکه گردانید سر سوی زمین / در کمی و خشکی و نقص و غبین

میل روحت چون سوی بالا بود / در تزاید مرجعت آنجا بود

ور نگونساری سرت سوی زمین / آفلی حق لا یحب الآفلین

سوال موسی از حق تعالی در سر غلبهٔ ظالمان

گفت موسی ای کریم کارساز / ای که یک دم ذکر تو عمر دراز

نقش کژمژ دیدم اندر آب و گل / چون ملایک اعتراضی کرد دل

که چه مقصودست نقشی ساختن / واندرو تخم فساد انداختن

آتش ظلم و فساد افروختن / مسجد و سجده‌کنان را سوختن

مایهٔ خونابه و زرداب را / جوش دادن از برای لابه را

من یقین دانم که عین حکمتست / لیک مقصودم عیان و رؤیتست

آن یقین میگویدم خاموش کن / حرص هیبت گویدم نی جوش کن
عرضه کردی تو آدم را عیان / بر ملائک گشت مشکلها بیان
سر خون و نطفهٔ حسن آدمیست / سابق هر بیشیی آخر کمیست
خون کند دل را ز اشک مستهان / بر نویسد بر وی اسرار آنگهان
چون اساس خانهٔ نو افکنند / اولین بنیاد را بر میکنند
از حجامت کودکان گریند زار / که نمیدانند ایشان سر کار
میدود حمال زی بار گران / میرباید بار را از دیگران
چون گرانیها اساس راحتست / تلخها هم پیشوای نعمتست
تخم مایهٔ آتشت شاخ ترست / سوختهٔ آتش قرین کوثرست
هر که در قصری قرین دولتیست / آن جزای کارزار و محنتیست
آنکه بیرون از طبایع جان اوست / منصب خرق سببها آن اوست
بی سبب بیند نه از آب و گیا / چشم چشمهٔ معجزات انبیا
شب چراغت را فتیلی نو بتاب / پاک دان زینها چراغ آفتاب
وه که چون دلدار ما غم سوز شد / خلوت شب در گذشت و روز شد
ترک عیسی کرده خر پرورده / لاجرم چون خر برون پرده
نالهٔ خر بشنوی رحم آیدت / پس ندانی خر خری فرمایدت
طبع را هل تا بگرید زار زار / تو از او بستان و وام جان گزار
زانکه خر بنده مرادش نفس تست / کو بآخر باید و عقلت نخست
آن خر عیسی مزاج دل گرفت / در مقام عاقلان منزل گرفت
در ضعیفی عقل تو ای خربها / این خر پژمرده گشتست اژدها
ای مسیح خوش نفس چونی ز رنج / که نبود اندر جهان بی رنج گنج
تو شب و روز از پی این قوم غمر / چون شب و روزی مددبخشای عمر
تو جهان کن که کند خورشید شرق / با نفاق و حیله و دزدی و زرق
سرکه افزودیم ما قوم زحیر / تو عسل بفزا کرم را وا مگیر
آن سزد از تو ایا کحل عزیز / که بیابد از تو هر ناچیز چیز

مر ملائک را نمودی سر خویش / کاین چنین نوشی همی ارزد به نیش
حشر را گوید که سر مرگ چیست / میوهها گویند سر برگ چیست
لوح را اول بشوید بی وقوف / آنگهی بر وی نویسد او حروف
وقت شستن لوح را باید شناخت / که مر آن را دفتری خواهند ساخت
گل بر آرند اول از قعر زمین / تا بآخر بر کشند ماء معین
مرد خود زر میدهد حجام را / مینوازد نیش خون آشام را
جنگ حمالان برای بار بین / اینچنین است اجتهاد کاربین
حفت الجنة بمکروهاتنا / حفت النیران من شهواتنا
هر که در زندان قرین محنتیست / آن جزای لقمهٔ و شهوتیست
هر که او بی زر و سیم فرد / وانکه اندر کسب کردن صبر کرد
بی سبب بیند چو دیده شد گذار / تو که در حسی سبب را گوش دار
این سبب همچون طبیبست و علیل / این سبب همچون چراغست و فتیل
رو تو کهگل ساز بهر سقف خان / سقف گردون را ز کهگل پاک دان
تیره شب جلوه نباشد ماه را / خیز بد رو دل مجید بخواه را
طالع عیسیست علم و معرفت / طالع خر نیست ای تو خر صفت
رحم بر عیسی کن و بر خر مکن / طبع را بر عقل خود سرور مکن
سالها خر بنده بودی بس بود / زانکه خر بنده ز خر واپس بود
هم مزاج خر شدست این عقل پست / فکرش این که چون علف آرد بدست
زانکه غالب عقل بود و خر ضعیف / از سوار زفت گردد خر نحیف
گر ز عیسی گشتهٔ رنجور دل / هم از او صحت رسد او را مهل
چونی ای عیسی ز دیدار یهود / چونی ای یوسف ز اخوان حسود
چونی از صفراییان بی هنر / چه هنر زاید ز صفرا درد سر
تو عسل ما سرکه در دنیا و دین / دفع این صفرا بود سرکنگبین
این سزد از ما چنین آید ز ما / ریگ اندر چشم چه فزاید عمی
ز آتش این ظالمانت دل کباب / از تو جمله اهد قومی بد خطاب

کان عودی در تو گر آتش زنند | این جهان از عطر و ریحان آکنند
تو نه آن عودی کز آتش کم شود | تو نه آن روحی کاسیر غم شود

عود سوزد کان عود از سوز دور | باد کی حمله برد بر اصل نور
ای ز تو مر آسمانها را صفا | ای جفای تو نکوتر از وفا

زانکه از عاقل جفایی گر رود | از وفای جاهلان آن به بود
عاقل آرد معرفت را در میان | جاهل آرد معرفت را بر زبان

گفت پیغمبر عداوت از خرد | بهتر از مهری که از جاهل رسد
دوستی با مردم دانا نکوست | دشمن دانا به از نادان دوست

رنجانیدن امیری خفته را که مار در دهانش رفته بود

عاقلی بر اسپ می‌آمد سوار | در دهان خفته می‌رفت مار

آن سوار آن را بدید و می‌شتافت | تا رماند مار را فرصت نیافت
چونکه از عقلش فراوان بُد مدد | چند دبوسی قوی بر خفته زد

خفته از خواب گران چون برجهید | یک سوار ترک با دبوس دید
بیمحابا ترک و دبوسی گران | چونکه از وی گشت او شد دوان

برد او را زخم آن دبوس سخت | زو گریزان تا به زیر یک درخت
سیب پوسیده بسی بُد ریخته | گفت ازین خور ای به درد آویخته

سیب چندان مر ورا در خورد داد | کز دهانش باز بیرون می‌فتاد
بانگ می‌زد کای امیر آخر چرا | قصد من کردی چه کردم مر ترا

گر ترا ز اصل است با جانم ستیز | تیغ زن یکبارگی خونم بریز
شوم ساعت که شدم بر تو پدید | ای خنک آن را که روی تو ندید

بی‌جنایت بی‌گنه بی بیش و کم | ملحدان جایز ندارند این ستم
می‌جهد خون از دهانم با سخن | ای خدا آخر مکافاتش تو کن

هر زمان می‌گفت او نفرین نو | اوش می‌زد کاندرین صحرا بدو
زخم دبوس و سوار همچو باد | می‌دوید و باز بر رو می‌فتاد

زو بر آمد خورده‌ها زشت و نکو | مار با آن خورده بیرون جست از او
چون بدید از خود برون آن مار را | سجده آورد آن نکوکردار را

سهم آن مار سیاه زشت زفت | چون بدید آن دردها از وی برفت
گفت تو خود جبرئیل رحمتی | یا خدایی که ولی نعمتی

ای مبارک ساعتی که دیدیم | مرده بودم جان نو بخشیدیم
ای خنک آن را که بیند روی تو | یا در افتد ناگهان در کوی تو

تو مرا جویان مثال مادران | من گریزان از تو مانند خران
خر گریزد از خداوند از خری | صاحبش در پی ز نیکو گوهری

نز پی سود و زیان می‌جویدش | لیک تا گرگش ندرد یا ددش
ای روان پاک بستوده ترا | چند گفتم ژاژ و بیهوده ترا

ای خداوند و شهنشاه و امیر | من نگفتم جهل من گفت آن مگیر
شمه‌ای زین حال اگر دانستمی | گفتن بیهوده کی تانستمی

بس ثنایت گفتمی ای خوش خصال | گر مرا یک رمز می‌گفتی ز حال
لیک خامش کرده می‌آشوفتی | خامشانه بر سرم می‌کوفتی

شد سرم کالیوه عقل از سر بجست | خاصه این سر را که مغزش کمترست
عفو کن ای خوب‌روی خوب کار | آنچه گفتم از جنون اندر گذار

گفت اگر من گفتمی رمزی از آن | زهره‌ی تو آب گشتی آن زمان
گر ترا من گفتمی اوصاف مار | ترس از جانت بر آوردی دمار

مصطفی گوید اگر گویم براست | شرح آن دشمن که در جان شماست
زهره‌های پردلان برهم درد | نی رود ره نی غم کاری خورد

نی دلش را تاب ماند در نیاز | نی تنش را قوت صوم و نماز
همچو موشی پیش گربه لا شود | همچو بره پیش گرگ از جا رود

اندرو نی حیله ماند نی روش | پس کنم ناگفته‌تان من پرورش
همچو بوبکر ربابی تن زنم | دست چون داود در آهن زنم

تا محال از دست من حالی شود | مرغ پربرکنده را بالی شود
چون ید الله فوق ایدیهم بود | دست ما را دست خود فرمود احد

پس مرا دست است در دار یقین / برگذشته تا آسمان هفتمین
دست من بنمود بر گردون هنر / مقریا بر خوان که انشق القمر

این صفت هم بهر ضعف عقلهاست / با ضعیفان شرح قدرت کی رواست
خود بدانی چون بر آری سر ز خواب / ختم شد والله اعلم بالصواب

گر ترا من گفتمی این ماجرا / آن دم از تو جان تو گشتی جدا
مر ترا نی قوت خوردن بدی / نی ره و پروای قی کردن بدی

من شنیدم فحش و خر می‌راندم / رب یسر زیر لب می‌خواندم
از سبب گفتن مرا دستور نیست / ترک تو گفتن مرا مقدور نیست

هر زمان می‌گفتم اندر درون / اهد قومی انهم لا یعلمون
سجده‌ها می‌کرد آن رسته ز رنج / کای سعادت ای مرا اقبال و گنج

از خدا یابی جزاها ای شریف / قوت شکرت ندارد این ضعیف
شکر حق گوید ترا ای پیشوا / آن لب و چانه ندارم وان نوا

دشمنی عاقلان زین سان بود / زهر ایشان ابتهاج جان بود
دوستی ابلهان رنج و ضلال / این حکایت بشنو از بهر مثال

اژدهایی خرس را در می‌کشید

حکایت آن مرد ابله که مغرور بود بر تملق خرس

شیرمردی رفت و فریادش رسید

شیرمردانند در عالم مدد / آن زمان کافغان مظلومان رسد
بانگ مظلومان ز هر جا بشنوند / آن طرف چون رحمت حق می‌دوند

آن ستونهای خللهای جهان / آن طبیبان مرضهای نهان
محض مهر و داوری و رحمت‌اند / همچو حق بی‌علت و بی‌رشوت‌اند

این چه یاری می‌کنی یکبارگیش / گوید از بهر غم و بیچارگیش
مهربانی شد شکار شیرمرد / در جهان دارو نجوید غیر درد

هر کجا دردی دوا آنجا رود / هر کجا فقری نوا آنجا رود
آب کم جو تشنگی آور بدست / تا بجوشد آبت از بالا و پست

تا سقاهم ربهم آید خطاب / تشنه باش الله اعلم بالصواب
آب رحمت بایدت رو پست شو / وانگهان خور خمر رحمت مست شو

رحمت اندر رحمت آمد تا بسر / بر یکی رحمت فرو مآ ای پسر
چرخ را در زیر پا آر ای شجاع / بشنو از فوق فلک بانگ سماع

پنبهٔ وسواس بیرون کن ز گوش / تا بگوشت آید از گردون خروش
پاک کن دو چشم را از موی عیب / تا ببینی باغ و سروستان غیب

دفع کن از مغز و از بینی زکام / تا که ریح الله در آید در مشام
هیچ مگذار از تب و صفرا اثر / تا بیابی از جهان طعم شکر

داروی مردی کن و عنینی مپو / تا برون آیند صد گون خوبرو
کندهٔ تن را ز پای جان بکن / تا کند جولان بگرد انجمن

غل بخل از دست و گردن دور کن / بخت نو دریاب اندر چرخ کهن
ور نمی‌تانی بکعبهٔ لطف پر / عرضه کن بیچارگی بر چاره‌گر

زاری و گریه قوی سرمایه‌ایست / رحمت کلی قوی‌تر دایه‌ایست
دایه و مادر بهانه‌جو بود / تا که کی آن طفل او گریان شود

طفل حاجات شما را آفرید / تا بنالید و شود شیرش مزید
گفت ادعوا الله بی‌زاری مباش / تا بجوشد شیرهای مهرهاش

هوی هوی باد و شیرافشان ابر / در غم مااند یک ساعت تو صبر
فی السماء رزقکم بشنیده‌ای / اندرین پستی چه بر چفسیده‌ای

ترس و نومیدیت دان آواز غول / می‌کشد گوش تو تا قعر سفول
هر ندایی که ترا بالا کشید / آن ندا می‌دان که از بالا رسید

هر ندایی که ترا حرص آورد / بانگ گرگی دان که او مردم درد
این بلندی نیست از روی مکان / این بلندیهاست سوی عقل و جان

هر سبب بالاتر آمد از اثر / سنگ و آهن فایق آمد بر شرر
آن فلانی فوق آن سرکش نشست / گرچه در صورت به پهلویش نشست

فوقی آنجاست از روی شرف / جای دور از صدر باشد مستخف
سنگ و آهن زین جهت که سابق‌اند / در عمل هنگام فوقی لایق‌اند

وان ثمر از بهر مقصود خویش / تا همی سنگ است زین رو پیش پیش
سنگ و آهن اول و پایان ثمر / لیک این هر دو تن‌اند و جان ثمر

کان ثمر کاندر زمان واپس‌تر است / در صفت از سنگ و آهن برتر است
در زمان شاخ از ثمر سابق‌تر است / در هنر از شاخ او فایق‌تر است

چونکه مقصود از شجر آمد ثمر / پس ثمر اول بود آخر شجر
سوی خرس و اژدها گردیم باز / زانکه طوطی دارد از مضمار مجاز

خرس چون فریاد کرد از اژدها / شیرمردی کردش از چنگش رها
حیلت و مردی بهم دادند پشت / اژدها را او بدین قوت بکشت

اژدها را او بدین حیلت بسبت / تا که آن خرس از بلای تن برست
اژدها را هست قوت حیله نیست / نیز فوق حیلهٔ تو حیله‌ایست

ماکران بسیار لیکن بازبین / در شبی والله خیر الماکرین
حیلهٔ خود را چو دیدی باز رو / کز کجا آمد سوی آغاز رو

هرچه در پستیست آمد از علا / چشم را سوی بلندی نه هلا
روشنی بخشد نظر اندر علا / گرچه اول خیرگی آرد بلا

چشم را در روشنایی خوی کن / گر نه خفاشی نظر آن سوی کن
عاقبت‌بینی نشان نور تست / شهوت حالی حقیقت گور تست

عاقبت‌بینی که صد بازی برید / مثل آن نبود که یک بازی شنید
زان یکی بازی چنان مغرور شد / کز تکبر ز اوستادان دور شد

سامری‌وار آن هنر در خود چو دید / او ز موسی از تکبر سر کشید
او ز موسی آن هنر آموخته / وز معلم چشم را بردوخته

لاجرم موسی دگر بازی نمود / تا که آن بازی و جانش را ربود
ای بسا دانش که اندر سر دود / تا شود سرور بدان خود سر رود

سر نخواهی که رود تو پای باش / در پناه قطب صاحب‌رای باش
گرچه شاهی خویش فوق او مبین / گرچه شهدی جز نبات او مچین

فکر تو نقش است و فکر اوست جان / نقد تو قلب است و نقد اوست کان
او تویی خود را بجو در اوی او / کو و کو گو فاخته‌سان سوی او

ور نخواهی خدمت اهل صفا / زو بجو خرسی و رو با اژدها
بو که استادی رهاند مر ترا / وز خطر بیرون کشاند مر ترا

زاری می‌کن چو زورت نیست هین / چونکه کوری سر مکش از راه‌بین
تو کم از خرسی نمی‌نالی ز درد / خرس رست از درد چون فریاد کرد

ای خدا این سنگدل را موم کن / ناله‌اش را تو خوش و مرحوم کن

گفتن نابینای سائل که دو کوری دارم مرا رحم کنید

آن یکی کوری همی گفت الامان / من دو کوری دارم ای اهل زمان
پس دو باره رحمتم آرید هان / چون دو کوری دارم ای اهل زمان

از تعجب مردمان گفتند لیک / این دو کوری را بیان کن نیک نیک
زانکه یک کوریت می‌بینیم ما / آن دگر کوری کدام است آن نما

گفت زشت آوازم و ناخوش نوا / زشت آوازی و کوری شد دوتا
بانگ زشتم مایهٔ غم می‌شود / مهر خلق از بانگ من کم می‌شود

زشت آوازم بهر جا که رود / مایهٔ خشم و غم و کین می‌شود
بر دو کوری رحم را دوتا کنید / این چنین ناگنج را گنجا کنید

کرد نیکو چون بگفت این راز را / لطف آواز دلش آواز را
زشتی آوازم کم شد زین گله / خلق شد بر وی برحمت یکدله

زانکه آواز دلش هم بد بود / آن سه کوری زشتی سرمد بود
لیک خوبان که بی‌جلت دهند / بو که دستی بر سر زشتش نهند

چونکه آواز خوشش محرم شد / زو دل سنگین‌دلان چون موم شد
نالهٔ کافر چه زشت است و شهیق / زان نمی‌گردد اجابت را رفیق

اخسئوا بر زشت آواز آمدست / کو ز خون خلق چون سگ بد مست
چونکه نالهٔ خرس رحمت‌کش بود / نالهٔ تو همچو این ناخوش بود

چونکه با یوسف تو گرگی کرده‌ای / یا ز خون بیگناهی خورده‌ای
توبه کن وز خورده استفراغ کن / ور جراحت کهنه شد رو داغ کن

باز گرد از کرگی ای روباه پیر / نصرت از حق می‌طلب نعم النصیر

تتمهٔ حکایت خرس و آن ابله که بر آن اعتماد کرده بود

خرس هم از اژدها چون وا رهید / وان کرم زان مرد مردانه بدید
چون سگ اصحاب کهف آن خرس زار / شد ملازم از پی آن بردبار
آن مسلمان سر نهاد از خستگی / خرس حارس گشت از دلبستگی
آن یکی بگذشت و گفتش حال چیست / ای برادر مر ترا این خرس کیست
قصه وا گفت و حدیث اژدها / گفت بر خرسی منه دل ابلها
دوستی ابله بتر از دشمنی است / او بهر حیله که دانی راندنی است
گفت والله از حسودی گفت این / ورنه خرسی چه نگری این مهر بین
گفت مهر ابلهان عشوه ده است / این حسودی من از مهرش به است
هی بیا با من بران این خرس را / خرس را مگزین مهل هم‌جنس را
گفت رو رو کار خود کن ای حسود / گفت کارم این بد و رزقت نبود
من کم از خرسی نباشم ای شریف / ترک او کن تا منت باشم حریف
بر تو دل می‌لرزدم ز اندیشه‌ای / با چنین خرسی مرو در بیشه‌ای
این دلم هرگز نلرزید از گزاف / نور حق است این نه دعوی و نه لاف
مؤمنم ینظر بنور الله شده / هان و هان بگریز ازین آتشکده
این همه گفت و بگوشش در نرفت / بدگمانی مرد را سدیست زفت
دست او بگرفت و دست از وی کشید / گفت رفتم چون نه‌ای یار رشید
گفت رو بر من تو غمخواره مباش / بوالفضولا معرفت کمتر تراش
باز گفتش من عدوی تو نیم / لطف باشد گر بیایی در پیم
گفت خوابستم مرا بگذار و رو / گفت آخر یار را منقاد شو
تا بخسپی در پناه عاقلی / در جوار دوستی صاحب‌دلی
در خیال افتاد مرد از جد او / خشمگین شد زود گردانید رو
کین مگر قصد من آمد خونی است / یا طمع دارد گدای و تونی است
یا گرو بستست با یاران بدین / که بترساند مرا زین همنشین
یا حسد دارد ز مهر یار من / کاین چنین جدی کند در کار من
خود نیامد هیچ از خبث سرش / یک گمان نیک اندر خاطرش
ظن نیکش جملگی بر خرس بود / او مگر مر خرس را هم‌جنس بود
بدگمان و ابله و نااهل بود / از شقاوت او ز طبع جهل بود
چند رگ و خودرای و بدبخت ابد / گمره و مغرور و کور و خوار و رد
خرس را بگزید بر صاحب کمال / رو سیه جاهل تبه فاسد خیال
عاقلی را از خرسی تهمت نهاد / خرس را دانست اهل مهر و داد

گفت موسی با یکی اهل خیال / کای بد اندیش از شقاوت وز ضلال

گفتن موسی گوساله‌پرست را که آن خیال اندیشی و حزم تو کجاست

صد گمانت بود در پیغمبری‌ام / با چنین برهان و این خلق کریم
صد هزاران معجزه دیدی ز من / صد خیالت می‌فزود و شک و ظن
از خیال و وسوسه تنگ آمدی / طعنه بر پیغمبری‌ام می‌زدی
گرد از دریا بر آوردم عیان / تا رهیدید از شر فرعونیان
ز آسمان چل سال کاسه و خوان رسید / وز دعایم جوی از سنگی دوید
چوب شد در دست من نر اژدها / آب خون شد بر عدو کز ما مرا
شد عصا مار و کفم شد آفتاب / آفتاب از عکس نورم شد شهاب
این و صد چندین و چندین گرم و سرد / از تو ای سرد آن توهم کم نکرد
بانگ زد گوساله از جادویی / سجده کردی که خدای من تویی
آن توهمات را سیلاب برد / زیرکی باردت را خواب برد
چون نبودی بدگمان در حق او / چون نهادی سر چنان ای زشت خو
چون خیالت نامد از تزویر او / وز فساد سحر احمق‌گیر او
سامری‌ای خود که باشد ای سگان / که خدایی برتراشد در جهان
در خدا گاو چون یکدل شدی / وز همه اشکالها عاطل شدی
گاو می‌شاید خدایی را بلاف / در رسولیم تو چون کردی خلاف
پیش گاوی سجده کردی از خری / گشت عقلت صید سحر سامری

چشم دره دید نور ذوالجلال | اینت جهل وافر و عین ضلال
نیست از عقل و گزینش که خراست | چون تو ارکان جهل گشتن سزاست

گاو زین بانگ زد آخر بگفت | کاهدان را این همه عجب مگفت
زان عجب تو دیده‌ای از من لبی | لیک حق را کی پذیرد هر خسی

باطلان را چه رباید باطلی | عاطلان را چه خوش آید عاطلی
زانکه هر جنسی رباید جنس خود | گاو سوی شیر نر کی رو نهد

گرگ بر یوسف کجا عشق آورد | جز مگر از مکر تا او را خورد
چون ز گرگی وارهد محرم شود | چون سگ کهف از بنی آدم شود

چون محمد را ابو بکر نکو | دید صدیقش گفت هذا صادقی
چون ابو بکر از محمد برد بو | گفت هذا لیس وجه کاذب

چون نبد بو جهل از اصحاب درد | دید صد شق القمر باور نکرد
دردمندی کش ز بام افتاد طشت | زو نهان کردیم حق پنهان نگشت

وانکه او جاهل بد از دردش بعید | چند بنمودیم و او آن را ندید
آینهٔ دل صاف باید تا در او | واشناسی صورت زشت از نکو

آن مسلمان ترک آن ابله گرفت | زیر لب لاحول گویان ره گرفت

ترک کردن آن مرد ناصح پند آن مغرور خرس را

گفت چون از جد و پندم وز جدال | در دل او بیش می‌زاید خیال
پس ره پند و نصیحت بسته شد | امر اعرض عنهم پیوسته شد

چون دوایت می‌فزاید درد پس | قصه با طالب بگو بر خوان عبس
چونکه اعمی طالب حق آمدست | بهر فقر او نشاید سینه خست

تو حریصی بر رشاد مهتران | تا بیاموزند علم از سروران
احمدا دیدی که قومی از ملوک | مستمع گشتند گشتی خوش که بوک

این رئیسان یار دین گردند خوش | بر عرب اینها سرند و بر حبش
بگذرد این صیت از بصره و تبوک | زانکه الناس علی دین الملوک

زین سبب تو از ضریر مهتدی | رو بگردانیدی و تنگ آمدی
کاندرین فرصت کم افتد این مناخ | تو ز یارانی و وقت تو فراخ

مزدحم می‌گردیم وقت تنگ | این نصیحت می‌کنم نز خشم و جنگ
احمدا نزد خدا این یک ضریر | بهتر از صد قیصر است و صد وزیر

یاد الناس معادن هین بیار | معدنی باشد فزون از صد هزار
معدن لعل و عقیق مکتنس | بهتر است از صد هزاران کان مس

احمدا اینجا ندارد مال سود | سینه باید پر ز عشق و درد و دود
اعمیی روشن‌دل آمد در مبند | پند او را ده که حق اوست پند

گر دو سه ابله ترا منکر شوند | تلخ کی گردی چو هستی کان قند
گر دو سه احمق ترا تهمت نهند | حق برای تو گواهی می‌دهد

گفت از اقرار عالم فارغم | آنکه حق باشد گواه او را چه غم
گر خفاشی را ز خورشیدی خوریست | آن دلیل آمد که او خورشید نیست

نفرت خفاشکان باشد دلیل | که منم خورشید تابان جلیل
گر گلابی را جعل راغب شود | آن دلیل ناگلابی می‌بود

گر شود قلبی خریدار محک | در محکی‌اش در آید نقص و شک
دزد شب خواهد نه روز این را بدان | شب نیم روزم که تابم در جهان

فارقم فاروقم و غلبیل‌وار | تا که کاه از من نمی‌یابد گذار
آرد را پیدا کنم من از سبوس | تا نمایم کین نقوش است آن نفوس

من چو میزان خدایم در جهان | وانمایم هر سبک را از گران
گاو را داند خدا گوساله‌ای | خر خریداری و در خور کاله‌ای

من نه گاوم تا که گوساله‌م خرد | من نه خارم کاشتری از من چرد
او گمان دارد که با من جور کرد | بلکه از آیینهٔ من روفت گرد

تملق دیوانه با جالینوس و وهم کردن جالینوس

گفت جالینوس با اصحاب خود | مر مرا تا آن فلان دارو دهد

پس بدو گفت آن یکی ای ذوفنون | این دوا خواهند از بهر جنون
دور از عقل تو این دیگر مگو | گفت در من کرد یک دیوانه رو

ساعتی در روی من خوش ننگرید　چشم کم زد ذات خویش بر در رمید
گر بدی جنسیتی در من ازو　کی کنج آوردی ز من آن زشت رو
گر بدیدی جنس خود کی آمدی　کی بغیر جنس خود ابر زدی
چون دو کس با هم زنند بی هیچ شک　درمیان شان هست قدر مشترک
کی پرد مرغی بجز با جنس خود　صحبت ناجنس گورست و لحد

سبب پریدن و چریدن مرغی با مرغی که جنس او نبود

آن حکیمی گفت دیدم هم تکی　در بیابان زاغ را با لکلکی
در عجب ماندم بجستم حال شان　تا چه قدر مشترک یابم نشان
چون شدم نزدیک من حیران و دنگ　خود بدیدم هر دوان بودند لنگ
خاصه شهبازی که او عرشی بود　با یکی جغدی که او فرشی بود
آن یکی خورشید علیین بود　وین یکی کرمی که در سرگین تند
آن یکی یوسف رخی عیسی نفس　وین دگر گرگی و یا خر با جرس
آن یکی پران شده در لامکان　وین یکی در کاهدان همچون سگان
آن یکی سلطان عالی مرتبت　وین یکی در گلخنی در تعزیت
آن یکی خلقی ز آرایش خجل　وین دگر از بی نوایی منفعل
آن یکی سرور شده ز اهل زمان　وین دگر در خاک و خواری بس نهان
بلبلان را جای می زیبد چمن　مر جعل را در چمیز خوشتر وطن
با زبان معنوی گل با جعل　این همی گوید که ای گنده بغل
گر گریزانی ز گلشن بی گمان　هست آن نفرت کمال گلستان
غیرت من بر سر تو دورباش　میزند کای خس ازین جا دور باش
ور بیامیزی تو با من ای دنی　این گمان آید که از کان منی
گر در آمیزد ز نقصان من ست　زانکه پندارند کو زان من ست
گر در آمیزد بمن آن زهرناک　هوش و دریا باشد و ما و خاک
حق مرا چون از پلیدی پاک داشت　چون نهد بر من پلیدی را گماشت
یک گم ز ایشان بدو آن را ببرید　در تن آن بدرگ کجا خواهد رسید
یک نشان آدم آن بود از ازل　که ملائک سر نهندش از محل
یک نشان دیگر آنکه آن بلیس　ننهدش سر که منم شاه و رئیس
پس اگر ابلیس هم ساجد شدی　او نبودی آدم او غیری بدی
هم سجود هر ملک میزان اوست　هم جحود آن عدو برهان اوست
هم گواه اوست اقرار ملک　هم گواه اوست کفران سگک
این سخن پایان ندارد بازگرد　تا چه کرد آن خرس با آن شیرمرد

تتمه قصه آن مرد مغرور بر وفای خرس

شخص خفت و خرس میراندش مگس　وز ستیز آمد مگس زو باز پس
چند بارش راند از روی جوان　آن مگس پس باز می آمد دوان
خشمگین شد با مگس خرس و برفت　برگرفت از کوه سنگی سخت زفت
سنگ آورد و مگس را دید باز　بر رخ خفته گرفته جای ساز
برگرفت آن آسیا سنگ و بزد　بر مگس تا آن مگس واپس خزد
سنگ روی خفته را خشخاش کرد　وین مثل بر جمله عالم فاش کرد
مهر ابله مهر خرس آمد یقین　کین او مهرست و مهر اوست کین
عهد او سست است و ویران و ضعیف　گفت او زفت و وفای او نحیف
گر خورد سوگند هم باور مکن　بشکند سوگند مرد کژسخن
چونکه بی سوگند گفتش بد دروغ　تو میفت از مکر و سوگندش بدوغ
نفس او میرست و عقل او اسیر　صد هزاران مصحفش خود خورده گیر
چونکه بی سوگند پیمان بشکند　گر خورد سوگند او بدتر کند
زانکه نفس آشفته‌تر گردد از آن　که کنی بندش بزنجیر گران
چون اسیری بند بر حاکم نهد　حاکم آن را بر درد بیرون جهد
بر سرش کوبد ز خشم آن بند را　می زند بر روی او سوگند را
تو ز اوفوا بالعقودش دست شو　احفظوا ایمانکم با او مگو
هر که او گوید نبرد ما دروغ　در بگیرد گفت سوگندش فروغ
وانکه داند عهد با که می کند　تن کند چون تار گرد و او تند

از صحابه خواجه‌ای بیمار شد / واندر آن بیماری چون تار شد

رفتن رسول صلعم بعیادت صحابی رنجور و فائده آن

مصطفی آمد عیادت سوی او / چون همه لطف و کرم بد خوی او
در عیادت رفتن تو فائده است / فائده آن باز با تو عائده است
فائده اول که آن شخص علیل / بوک قطبی باشد و شاه جلیل
چون دو چشم دل نداری ای عنود / که نمی‌دانی تو هیزم را ز عود
چونکه گنجی هست در عالم مرنج / هیچ ویران را مدان خالی ز گنج
قصد هر درویش می‌کن از گزاف / چون نشان یابی بجد می‌کن طواف
چون ترا آن چشم باطن‌بین نبود / گنج می‌پندار اندر هر وجود
ور نباشد قطب یار ره بود / شه نباشد فارس اسپه بود
پس صلهٔ یاران ره لازم شمار / هر که باشد گر پیاده ور سوار
ور عدو باشد همین احسان نکوست / که باحسان بس عدو گشته است دوست
ور نگردد دوست کینش کم شود / زانکه احسان کینه را مرهم شود
بس فوائد هست غیر این ولیک / از درازی خائفم ای یار نیک
حاصل این آمد که یار جمع باش / همچو بتگر از حجر یاری تراش
زانکه انبوهی و جمع کاروان / رهزنان را بشکند پشت و سنان

وحی کردن حق تعالی بموسی علیه السلام که چرا بعیادت من نیامدی

آمد از حق سوی موسی این عتیب / کای طلوع ماه دیده تو ز جیب
مشرقت کردم ز نور ایزدی / من حقم رنجور گشتم نامدی
گفت سبحانا تو پاکی از زیان / این چه رمزست این بکن یا رب بیان
باز فرمودش که در رنجوریم / چون نپرسیدی تو از روی کرم
گفت یا رب نیست نقصانی ترا / عقل گم شد این گره را برگشا
گفت آری بندهٔ خاص گزین / گشت رنجور او منم نیکو ببین
هست معذوریش معذوری من / هست رنجوریش رنجوری من
هر که خواهد همنشینی با خدا / تا نشیند در حضور اولیا
از حضور اولیا گر بسکلی / تو هلاکی زانکه جزوی بی کلی
هر که را دیو از کریمان وا برد / بی کسش یابد سرش را وا خورد
یک بدست از جمع رفتن یک زمان / مکر شیطان باشد این نیکو بدان

جدا کردن باغبان صوفی و فقیه و علوی را از همدیگر

باغبانی چون نظر در باغ کرد / دید چون دزدان بباغ خود سه مرد
یک فقیه و یک شریف و صوفیی / هر یکی شوخی فضولی لوتیی
گفت با اینهاست ما را صد حجت / لیک جمع‌اند و جماعت قوتست
بر نیایم یک تنه با سه نفر / پس ببرم اولشان از همدگر
هر یکی را من بسوی افکنم / چونکه تنها شد سبالش برکنم
حیله کرد و کرد صوفی را براه / تا کند یارانش را با او تباه
گفت صوفی را برو سوی وثاق / یک گلیم آور برای این رفاق
رفت صوفی گفت خلوت با دو یار / تو فقیهی وین شریف نامدار
ما بفتوای تو نانی می‌خوریم / ما بپر دانش تو می‌پریم
وین دگر شهزاده و سلطان ماست / سیدست از خاندان مصطفاست
کیست آن صوفی شکمخوار خسیس / تا بود با چون شما شاهان جلیس
چون بیاید مر ورا پنبه کنید / هفته‌ای بر باغ و راغ من تنید
باغ چه بود جان من آن شماست / ای شما بوده مرا چون چشم راست
وسوسه کرد و مریشان را فریفت / آه کز یاران نمی‌باید شکیفت
چون بره کردند صوفی را و رفت / خصم شد اندر پیش با چوب زفت
گفت ای سگ صوفیی باشد که تیز / اندر آیی باغ ما تو از ستیز
این جنیدت ره نمود و بایزید / از کدامین شیخ و پیرت این رسید
کوفت صوفی را چو تنها یافتش / نیم کشتش کرد و سر بشکافتش
گفت صوفی آن من بگذشت لیک / ای رفیقان پاس خود دارید نیک
مر مرا اغیار دانستید هان / نیستم اغیارتر زین قلتبان
آنچه من خوردم شما را خوردنیست / وین چنین شربت جزای هر دنیست

رفت من پس بر شما هم رفتنی است / همچنین غصه شما را خوردنی است
این جهان کوه است و گفت و گوی تو / از صدا هم باز آید سوی تو

چون ز صوفی گشت فارغ باغبان / یک بهانه کرد زان پس جنس آن
کای شریف من برو سوی وثاق / که ز بهر چاشت پختم من رقاق

بر در خانه بگو قیماز را / تا بیارد آن رقاق و قاز را
چون به ره کردش بگفت ای مرد دین / تو فقیهی ظاهرست این و یقین

او شریفی می‌کند دعوی سرد / مادر او را که داند تا چه کرد
بر زن و بر فعل زن دل می‌نهید / عقل ناقص وانگهانی اعتمید

خویشتن را بر علی و بر نبی / بسته است اندر زمانه بس غبی
هر که باشد از زنا و زانیان / این برد ظن در حق ربانیان

هر که برگردد سرش از چرخها / همچو خود گردنده بیند خانه را
آنچه گفت آن باغبان بوالفضول / حال او بد دور از اولاد رسول

گر نبودی او نتیجهٔ مرتدان / کی چنین گفتی برای خاندان
خواند افسونها شنید آن را فقیه / در پیش رفت آن ستمکار سفیه

گفت ای خر اندرین باغت که خواند / دزدی از پیغمبرت میراث ماند
شیر را بچه همی ماند بدو / تو به پیغمبر چه می‌مانی بگو

با شریف آن کرد مرد ملتجی / که کند با آل یاسین خارجی
تا چه کین دارند دایم دیو و غول / چون یزید و شمر با آل رسول

شد شریف از زخم آن ظالم خراب / با فقیه او گفت ما جستیم از آب
پای دار اکنون که ماندی فرد و کم / چون دهل شو زخم می‌خور بر شکم

گر شریف و لایق و همدم نیم / از چنین ظالم ترا من کم نیم
مر مرا دادی بدین صاحب غرض / احمقی کردی ترا بئس العوض

شد از او فارغ بیامد کای فقیه / چه فقیهی ای تو ننگ هر سفیه
فتوی‌ات این است ای ببریده دست / کاندر آیی و نگویی امر هست

بوحنیفه داد این فتوی ترا / شافعی گفتست این آنها مرا
اینچنین رخصت بخواندی در وسیط / یا بدست این مسئله اندر محیط

این بگفت و دست برد و بر گشاد / دست او بیخ و ریش را داد داد
گفت حقست بزن دستت رسید / این سزای آنکه از یاران برید

من سزاوارم بزن زین و چنین / تا چرا ببریدم از یاران بکین
گوش کردم آن همه افسون تو / بر زنم بر سر که شد ناموس تو

زد ورا القصه بسیار و نخست / کرد بیرونش ز باغ و در ببست
هر که تنها ماند از یاران خود / اینچنین آید مر او را جمله بد

رجعت بقصهٔ مریض و عیادت پیغمبر علیه السلام

این عیادت از برای این صلاست / وین صلا از صد محبت حاملست

چون عیادت رفت پیغمبر بدید / آن صحابی را که در نزعی رسید
چون شوی دور از حضور اولیا / در حقیقت گشته دور از خدا

چون نتیجهٔ هجر همراهان غمست / کی فراق روی شاهان زان کمست
سایهٔ شاهان طلب هر دم شتاب / تا شوی زان سایه بهتر ز آفتاب

رو بجنب اندر پناه قبله‌ای / بو که آزادت کند صاحبدلی
گر سفر داری بدین نیت برو / ور حضوری نیست از این غافل مشو

فاخته‌سان روز و شب کوکو کو / گنج پنهانی ز درویشی بجو
ور بخانه گردد سفری رو بگو / جستجو کن جستجو کن جستجو

تا توانی ز اولیا رو بر متاب / جهد کن والله اعلم بالصواب

رفتن بایزید بسطامی بجانب حج و در راه بخدمت شیخی رسیدن و گفتن آن بزرگ که کعبه منم

سوی کعبه شیخ امت بایزید / از برای حج و عمره می‌دوید

او بهر شهری که رفتی از نخست / مر عزیزان را بکردی باز جست
گرد می‌گشتی که اندر شهر کیست / کو بر ارکان بصیرت متکیست

گفت حق اندر سفر هر جا روی / باید اول طالب مردی شوی
قصد گنجی کن که این سود و زیان / در تبع آید تو آن را فرع دان

هر که کارد قصد گندم باشدش / کاه خود اندر تبع می‌آیدش
که بکاری بر نیاید گندمی / مردمی جو مردمی جو مردمی

قصد کعبه کن چو وقت حج بود / چونکه رفتی مکه هم دیده شود
قصد در معراج دید دوست بود / در تبع عرش و ملائک هم نمود

سید الاعمال بالنیات گفت / نیت خیرت بسی گلها شکفت
نیت مؤمن بود به از عمل / این چنین فرمود سلطان ملل

حکایت پیر و مرید

خانهٔ نو ساخت روزی نو مرید / پیر آمد خانهٔ او را بدید

گفت شیخ آن نو مرید خویش را / امتحان کرد آن نکواندیش را
روزن از بهر چه کردی ای رفیق / گفت تا نور اندر آید زین طریق

گفت آن فرع است این باید نیاز / تا ازین ره بشنوی بانگ نماز
نور خود اندر تبع می‌آیدت / نیت آنها کن کز آن بیچ بایدت

بایزید اندر سفر جستی بسی / تا بیابد خضر وقت خود کسی
دید پیری با قدی همچون هلال / بود در وی فر و گفتار رجال

دیده نابینا و دل چون آفتاب / همچو پیلی دیده هندستان بخواب
چشم بسته خفته بیند صد طرب / چون گشاید آن نبیند ای عجب

بس عجب در خواب روشن می‌شود / دل درون خواب روزن می‌شود
وانکه بیدارست و بیند خواب خوش / عارفست او خاک او در دیده کش

بایزید او را چو از اقطاب یافت / مسکنت بنمود و در خدمت شتافت
پیش او بنشست و می‌پرسید حال / یافتش درویش و هم صاحب عیال

گفت عزم تو کجا ای بایزید / رخت غربت را کجا خواهی کشید
گفت قصد کعبه دارم از پگه / گفت هین با خود چه داری زاد ره

گفت دارم از درم نقره دویست / نک ببسته سخت بر گوشهٔ ردیست
گفت طوفی کن بگردم هفت بار / وین نکوتر از طواف حج شمار

وان درمها پیش من نه ای جواد / دانکه حج کردی و شد حاصل مراد
عمره کردی عمر باقی یافتی / صاف گشتی بر صفا بشتافتی

حق آن حقی که جانت دیده است / که مرا بر بیت خود بگزیده است
کعبه هر چندی که خانهٔ بر اوست / خلقت من نیز خانهٔ سر اوست

تا بکرد آن خانه را در وی نرفت / واندرین خانه بجز آن حی نرفت
چون مرا دیدی خدا را دیده‌ای / گرد کعبهٔ صدق بر گردیده‌ای

خدمت من طاعت و حمد خداست / تا نپنداری که حق از من جداست
چشم نیکو باز کن در من نگر / تا ببینی نور حق اندر بشر

کعبه را یکبار بیتی گفت یار / گفت یا عبدی مرا هفتاد بار
بایزیدا کعبه را دریافتی / صد بها و عز و صد فر یافتی

بایزید آن نکته‌ها را هوش داشت / همچو زرین حلقه‌اش در گوش داشت
آمد از وی بایزید اندر مزید / منتهی در منتهی آخر رسید

دانستن پیغمبر که سبب رنجوری آن شخص از گستاخی بود د

چون پیمبر دید آن بیمار را / خوش نوازش کرد یار غار را

زنده شد او چون پیمبر را بدید / گوییا آن دم مر او را آفرید
گفت بیماری مرا این بخت داد / کامد این سلطان بر من بامداد

تا مرا صحت رسید و عافیت / از قدوم این شه بی‌حاشیت
ای خجسته رنج و بیماری و تب / ای مبارک درد و بیداری شب

نک مرا در پیری از لطف و کرم / حق چنین رنجوریی داد و سقم
درد پشتم داد تا من هم ز خواب / بر جهم هر نیم شب لابد شتاب

تا نخسپم جمله شب چون گاومیش / دردها بخشید حق از لطف خویش
زین شکستن رحم شاهان جوش کرد / دوزخ از تهدیدشان خاموش کرد

رنج گنج آمد که رحمتها در وست / مغز تازه شد چو بخراشید پوست
ای برادر موضع تاریک و سرد / صبر کردن بر غم و سستی و درد

چشمهٔ حیوان و جام مستی است / کان بلندیها همه در پستی است
آن بهاران مضمرست اندر خزان / در بهارست آن خزان مگریز از آن

هم مشورتش با بد بخت سیاه / می طلب در گرگ خود ... دراز
هرچه گوید نفس تو کاینجا بدست / مشنوش چون کار او ضد آمدست

تو خلافش کن که از پیغمبران / اینچنین آمد وصیت در جهان
مشورت در کارها واجب شود / تا پشیمانی در آخر کم بود

سعیها کردند بسیار انبیا / تا که گردان شد برین سنگ آسیا
نفس میخواهد که تا ویران کند / خلق را گمراه و سرگردان کند

گفت امت مشورت با کی کنیم / انبیا گفتند با عقل امام
گفت اگر کودک درآید یا زنی / کو ندارد عقل و رای روشنی

گفت با او مشورت کن وانچه گفت / تو خلاف آن کن و در راه افت
نفس خود را زن شناس از زن بتر / زانکه زن جزوست نفست کل شر

مشورت با نفس خود گر میکنی / هرچه گوید کن خلاف آن دنی
گر نماز و روزه میفرمایدت / نفس مکارست مکری زایدت

مشورت با نفس خویش اندر فعال / هرچه گوید عکس آن باشد کمال
بر نیایی با وی و استیز او / رو بر یاری بگیر آمیز او

عقل قوت گیرد از عقل دگر / پیشه گر کامل شود از پیشه گر
من ز مکر نفس دیدم چیزها / کو برد از سحر خود تمییزها

وعده‌ها بدهد ترا تازه بدست / که هزاران بار آنها را شکست
عمر اگر صد سال خود مهلت دهد / اوت هر روزی بهانه نو نهد

گرم گوید وعده‌های سرد را / جادوی مردی ببندد مرد را
ای ضیاء الحق حسام الدین بیا / که نروید بی تو از شوره گیا

از فلک آویخته شد پرده‌ای / از پی نفرین دل آزرده‌ای
این قضا را هم قضا داند علاج / عقل خلقان در قضا گیج است گیج

اژدها گشتست آن مار سیاه / آنکه کرمی بود افتاده براه
اژدها و مار اندر دست تو / شد عصا ای جان موسی مست تو

حکم خذها لاتخف دادت خدا / تا بدستت اژدها گردد عصا
هین ید بیضا نما ای پادشاه / صبح نو بگشا ز شبهای سیاه

دوزخی افروخت بر وی دم فسون / ای دم تو از دم دریا فزون
بحر مکارست بنموده کفی / دوزخ است از مکر بنموده تفی

زان نماید مختصر در چشم تو / تا زبون بینیش جنبد خشم تو
همچنانکه لشکر انبوه بود / مر پیمبر را بچشم اندک نمود

تا بر ایشان زد پیمبر بی خطر / ور فزون دیدی ازان کردی حذر
آن عنایت بود و فضل ایزدی / احمدا ورنه تو بددل میشدی

کم نمود او را و اصحاب ورا / آن جهاد ظاهر و باطن خدا
تا میسر کرد یسری را بر او / تا ز عسری او بگرداند رو

کم نمودن مر ورا پیروز بود / که حقش یار و طریق آموز بود
آنکه حق پشتش نباشد از ظفر / وای اگر گربه‌ش نماید شیر نر

وای اگر صد را یکی بیند ز دور / تا بچالش اندر آید از غرور
زان نماید ذوالفقاری حربه‌ای / زان نماید شیر نر چون گربه‌ای

تا دلیر اندر فتد احمق بجنگ / واندر آرد شان بدین حیلت بچنگ
تا بپای خویش باشند آمده / آن فلیوان جانب آتشکده

کاه برگی مینماید تا تو زود / پف کنی کو را و برانی از وجود
هان که آن که کوهها برکنده است / زو جهان گریان و او در خنده است

مینماید تا بکعب این آب جو / صد چو عوج بن عنق شد غرق او
مینماید موج خونش تل مشک / مینماید قعر دریا خاک خشک

خشک دید آن بحر را فرعون کور / تا درو راند از سر مستی و زور
چون درآید در تگ دریا بود / زانکه فرعون اصل نابینا بود

دیده بینا از لقای حق شود / حق کجا همراز هر احمق شود
قند بیند خود شود زهر قتول / راه بیند خود بود آن بانگ غول

ای فلک در فتنه آخر زمان / تیز میگردی بده آخر زمان
خنجر تیزی تو اندر قصد ما / نیشتر زهرآلوده در فصد ما

ای فلک از رحم حق آموز رحم / بر دل موران مزن چون مار زخم
حق آن کو چرخهٔ چرخ ترا / کرد گردان بر فراز این سرا
که دگرگون گردی و رحمت کنی / پیش از آن کز بیخ ما را بر کنی
حق آنکه دایگی کردی نخست / تا نهال ما ز خاک و آب رست
حق آن شه که ترا صاف آفرید / کرد چندان مشعله در تو پدید
آنچنان معمور و باقی داشتت / تا که دهری از ازل پنداشتت
شکر دانستیم آغاز ترا / انبیا گفتند آن راز ترا
آدمی داند که خانه حادث است / عنکبوتی نه که در وی عابث است
پشه کی داند که این باغ از کی است / کو بهاران زاد و مرگش در دی است
کرم کاندر چوب زاید سست حال / کی بداند چوب را وقت نهال
ور بداند کرم از ماهیتش / عقل باشد کرم باشد صورتش
عقل خود را می‌نماید رنگ‌ها / چون پری دورست از آن فرسنگ‌ها
از ملک بالاست چه جای پری / تو مگس‌پری به پستی می‌پری
گرچه عقلت سوی بالا می‌پرد / مرغ تقلیدت به پستی می‌چرد
علم تقلیدی وبال جان ماست / عاریه‌ست و ما نشسته کان ماست
زین خرد جاهل همی باید شدن / دست در دیوانگی باید زدن
هر چه بینی سود خود زان می‌گریز / زهر نوش و آب حیوان را بریز
هر که بستاید ترا دشنام ده / سود و سرمایه به مفلس وام ده
ایمنی بگذار و جای خوف باش / بگذر از ناموس و رسوا باش فاش
آزمودم عقل دوراندیش را / بعد ازین دیوانه سازم خویش را

عذر گفتن دلقک با سید که چرا فاحشه به نکاح آوردی

گفت با دلقک شبی سید اجل / قحبه‌ای را خواستی تو از عجل
با من این را باز می‌بایست گفت / تا یکی مستوره کردیمت جفت
گفت نه مستوره صالح خواستم / قحبه گشتند و ز غم تن کاستم
خواستم این قحبه را بی‌معرفت / تا ببینم چون شود این عاقبت
عقل را من آزمودم هم بسی / زین سپس جویم جنون را مغرسی
آن یکی می‌گفت خواهم عاقلی / مشورت آرم بدو در مشکلی
آن یکی گفتش که اندر شهر ما / نیست عاقل جز که آن مجنون‌نما
بر نیی گشته سواره نک فلان / می‌دواند در میان کودکان

بحیلت در سخن آوردن سایل آن شیخ بهلول را که خود را دیوانه نمود

گوی می‌بازد ز بیداران و شبان / در جهان گنج نهان جان جهان
صاحب رای است و آتش پاره‌ای / آسمان قدرست و اختر پاره‌ای
فر او کروبیان را جان شده است / او درین دیوانگی پنهان شده است
لیک هر دیوانه را جان نشمری / سر منه گوساله را چون سامری
چون ولیی آشکارا با تو گفت / صد هزاران غیب و اسرار نهفت
مر ترا آن فهم و آن دانش نبود / وا ندانستی تو سرگین را ز عود
از جنون خود را ولی چون پرده ساخت / مر ورا ای کور کی خواهی شناخت
گر ترا باز است آن دیدهٔ یقین / زیر هر سنگی یکی سرهنگ بین
پیش آن چشمی که باز و رهبرست / هر گلیمی را کلیمی در برست
مر ولی را هم ولی شهره کند / هر که را او خواست با بهره کند
کس نداند از خرد او را شناخت / چونکه او مر خویش را دیوانه ساخت
چون بدزدد دزد بینایی ز کور / هیچ یابد دزد را او در عبور
کور نشناسد که دزد او که بود / گرچه خود بر وی زند دزد عنود
چون گزد سگ کور صاحب ژنده را / کی شناسد آن سگ درنده را
یک سگی در کوی بر کوری گدا / حمله می‌آورد چون شیر وغا
سگ کند آهنگ درویشان بخشم / در کشد در خاک درویشان بچشم
کور عاجز شد ز بانگ و بیم سگ / اندر آمد کور در تعظیم سگ
کای امیر صید و ای صید شکار / دست دست تست دست از من بدار
کز ضرورت دم خر را آن حکیم / کرد تعظیم و لقب دادش کریم
گفت او هم از ضرورت ای اسد / از چو من لاغر شکاری چه رسد

کوری گیرد بیابانت درشت / کور می‌گیرد تو در کوه بگشت
کور می‌جوید بیابانت بصید / کور می‌جوید تو در کوه بکید

آن سگ عالم شکار گور کرد / وین سگ بی‌مایه قصد کور کرد
علم چون آموخت سگ رست از ضلال / می‌کند در بیشه‌ها صید حلال

سگ چو عالم گشت شد چالاک زفت / سگ چو عارف گشت شد اصحاب کهف
سگ شناسا شد که میر صید کیست / ای خدا آن نور اشناسنده چیست

کور نشناسد نه از بی‌چشمی است / بلکه این زانست کز جهل است مست
نیست خود بی‌چشم‌تر کور از زمین / این زمین از فضل حق شد خصم‌بین

نور موسی دید و موسی را نواخت / خسف قارون کرد و قارون را شناخت
رجف کرد اندر هلاک هر دغی / فهم کرد از حق که یا ارض ابلعی

آب و خاک و باد و نار با شرر / بی‌خبر با ما و با حق با خبر
ما بعکس آن ز غیر حق خبیر / بی‌خبر از حق و از چندین نذیر

لاجرم اشفقن منها جمله‌شان / کند شد زان میل حیوان جمله‌شان
گفت بیزاریم جمله زین حیات / کو بود با خلق حی با حق موات

چون بماند از خلق گردد او یتیم / انس حق را قلب می‌باید سلیم
چون ز کوری دزد دزدد کاله‌ای / می‌کند آن کور عمیا ناله‌ای

تا نگوید دزد او را کان منم / که ز تو دزدیده‌ام که رهزنم
کی شناسد کور دزد خویش را / چون ندارد نور چشم آن ضیا

چون بگوید هم بگیر او را سخت / تا بگوید او علامتهای رخت
پس جهاد اکبر آمد عصر دزد / تا بگوید که چه بردست و چه برد

اول او دزدیده کحل دیده‌ات / چون ستانی باز یابی تبصرت
کاله حکمت که گم کرده دلست / پیش اهل دل یقین آن حاصلست

کور دل با جان و با سمع و بصر / می‌نداند دزد شیطان را اثر
ز اهل دل جو از جمادان وامجو / که جماد آمد خلایق پیش او

باز می‌گردیم سوی راز جو / تا شود هم مشورت بار از گو
مشورت جوینده آمد نزد او / کای اب کودک شده رازی بگو

گفت رو زین حلقه کین در باز نیست / باز گرد امروز روز راز نیست
گر مکان را ره بدی در لامکان / همچو شیخان بودمی من بر دکان

خواندن محتسب مستی را به زندان و جواب او

محتسب در نیم‌شب جائی رسید / در بن دیوار مردی خفته دید

گفت هی مستی چه خوردستی بگو / گفت ازان خوردم که هست اندر سبو
گفت آخر در سبو واگو که چیست / گفت ازان که خورده‌ام گفت این خفیست

گفت آنچه خورده‌ای آن چیست آن / گفت آن که در سبو مخفیست آن
دور می‌شد این سؤال و این جواب / ماند چون خر محتسب اندر خلاب

گفت او را محتسب هین آه کن / مست هو هو کرد هنگام سخن
گفت گفتم آه کن هو می‌کنی / گفت من شادم تو از غم منحنی

آه از درد و غم و بیدادیست / هوی هوی می‌کشان از شادیست
محتسب گفت این ندانم خیز خیز / معرفت متراش و بگذار این ستیز

گفت رو تو از کجا من از کجا / گفت مستی خیز تا زندان بیا
گفت مست ای محتسب بگذار و رو / از برهنه کی توان بردن گرو

گر مرا خود قوت رفتن بدی / خانه خود رفتمی وین کی شدی
من اگر با عقل و با امکانمی / همچو شیخان بر سر دکانمی

گر مرا اینک وتند برسی بدی / همچو شیخان جاه و توقیری بدی
هم مرا از نیل و در یوزه بدی / هم نه در رات همه روزه بدی

دوم بار به تحت آوردن سائل آن بزرگ را تا حال او معلوم کند

گفت آن طالب که آخر یک نفس / ای سواره بر نی این سو ران فرس

راند سوی او که هین زوتر بگو / کاسپ من بس توسنست و تندخو
تا لگد بر تو نکوبد زود باش / از چه می‌پرسی بیانش کن تو فاش

او مجال راز دل گفتن ندید / زو برون شو کرد و در لاغش کشید
گفت می‌خواهم درین کوچه زنی / کیست لایق از برای چون منی

گفت سه گونه زن اند اندر جهان / آن دو رنج و این یکی گنج روان / آن یکی را چون بخواهی کل تراست / وین دگر نیمی ترا نیمی جداست

وان سوم هیچ او ترا نبود بدان / این شنیدی دور شو رفتم روان / تا ترا اسپم نپراند لگد / که بیفتی برنخیزی تا ابد

شیخ راند اندر میان کودکان / بانگ زد بار دگر او را جوان / که بیا آخر بگو تفسیر این / این زنان سه نوع گفتی برگزین

راند سوی او و گفتش بکر خاص / کل ترا باشد ز غم یابی خلاص / وانکه نیمی هست تو بیوه بود / وانکه هیچ است آن عیال با ولد

چون ز شوی اولش کودک بود / مهر و کلی خاطرش آن سو رود / دور شو تا اسپ نندازد لگد / سم اسپ تو رسم بر تو رسد

های هویی کرد شیخ و باز راند / کودکان را باز سوی خویش خواند / باز بانگش کرد آن سائل که بیا / یک سوالم ماند ای شاه کیا

باز راند این سو بگو زوتر چه بود / کز میدان آن بچه گویم ربود / گفت ای شه با چنین عقل و ادب / این چه شیدست این چه فعل ای عجب

تو ورای عقل کلی در بیان / آفتابی در جنون چونی نهان / گفت این اوباش رایی می زنند / تا درین شهر خودم قاضی کنند

دفع می گویم مرا گویند نی / نیست چون تو عالمی صاحب فنی / با وجود تو حرام است و خبیث / که کم از تو در قضا گوید حدیث

در شریعت نیست دستوری که ما / کمتر از تو شه کنیم و پیشوا / زین ضرورت گیج و دیوانه شدم / زین گروه از عجز بیگانه شدم

ظاهرا شوریده و شیدا شدم / لیک در باطن همانم که بدم / عقل من گنج است و من ویرانه ام / گنج اگر پیدا کنم دیوانه ام

اوست دیوانه که دیوانه نشد / این عسس را دید و در خانه نشد / دانش من جوهر آمد نی عرض / این بهایی نیست بهر هر غرض

کان قندم نیستان شکرم / هم ز من می روید و من می خورم / علم تقلیدی و تعلیمی ست آن / کز نفور مستمع دارد فغان

چون پی دانش نه بهر روشنی است / همچو طالب علم دنیای دنی است / طالب علم است بهر عام و خاص / نی که تا یابد ازین عالم خلاص

همچو موشی هر طرف سوراخ کرد / چونکه نورش راند از در گشت سرد / چونکه سوی دشت و نورش ره نبود / هم در آن ظلمات جهدی می نمود

گر خدایش پر دهد او با خرد / برهد از موشی و چون مرغان پرد / ور نجوید پر بماند زیر خاک / ناامید از رفتن راه سماک

علم گفتاری که آن بی جان بود / عاشق روی خریداران بود / گرچه باشد وقت بحث این علم زفت / چون خریدارش نباشد مرد و رفت

مشتری من خدایست و مرا / می کشد بالا که الله اشتری / خونبهای من جمال ذوالجلال / خونبهای خود خورم کسب حلال

این خریداران مفلس را بهل / چه خریداری کند یکمشت گل / گل مخور گل را مخر گل را مجو / زانکه گل خوار است دایم زردرو

دل بجو تا دایما باشی جوان / از تجلی چهره ات چون ارغوان / طالب دل شو که تا باشی چو گل / تا بخندی شاد و خندان همچو گل

دل نباشد آنکه مطلوب گل است / این سخن را گو بر صاحب دل است / یا رب این بخشش نه حد کار ماست / لطف تو لطف خفی را خود سزاست

دستگیر از دست ما ما را بخر / پرده را بردار و پرده ما مدر / باز خر ما را ازین نفس پلید / کاردش تا استخوان ما رسید

از چو ما بیچارگان این بند سخت / که گشاید جز تو ای سلطان بخت / این چنین قفل گران را ای ودود / که تواند جز که فضل تو گشود

ما ز خود سوی تو گردانیم سر / چون توی از ما بما نزدیکتر / با چنین نزدیکیی دوریم دور / در چنین تاریکیی بفرست نور

این دعا هم بخشش و تعلیم تست / ورنه در گلخن گلستان از چه رست / در میان خون و روده فهم و عقل / جز ز اکرام تو نتوان کرد نقل

از دعا پایدار دید آن نور وآن / صبح نورش می‌رسد تا آسمان
گر نشست پایه کز بان آمد او / می‌رود سیلاب حکمت همچو جو
سیب‌ستانم که ناشش گوشهاست / تا بباغ جان که میوه‌اش خوشهاست
شاهراه باغ جانها شرع اوست / باغ و بستانهای عالم فرع اوست
اصل مشروب خوشی نیست آن / تو و تجری تحتها الانهار خوان
نعمت رنجور گویا مصطفی / زانکه لطف حق ندارد منتهی
شکر نعمت خوبتر چون شکر تو / نعمت تازه بود ز احسان او
عجز تو از شکر آمد تمام / فهم کن دریاب قد تم الکلام

گفت پیغمبر مر آن بیمار را / چون عیادت کرد یار زار را

نصیحت کردن رسول بیمار را و دعا آموزیدن او را

کاین مگر نوعی دعایی کرده‌ای / از جهالت زهربایی خورده‌ای
یاد آور چه دعا می‌گفته‌ای / چون ز مکر نفس می‌آشفته‌ای
گفت یادم نیست الا همتی / وا دار با من یادم آید ساعتی
از حضور نوربخش مصطفی / پیش خاطر آمد او را آن دعا
همت پیغمبر روشن‌کده / پیش خاطر آمدش آن گم شده
تافت زان روزن که از دل تا دلست / روشنی که فرق حق و باطلست
گفت اینک یادم آمد ای رسول / آن دعا که گفته‌ام من بوالفضول
چون گرفتار گنه می‌آمدم / همچو غرقه دست و پایی می‌زدم
تیر گنه باب کشانش می‌زند / غرق دست اندر حشایش می‌زند
از تو تهدید و وعیدی می‌رسید / مجرمان را از عذابات شدید
مضطرب می‌گشتم و چاره نبود / بند محکم بود و قفل ناگشود
نی مقام صبر و نی راه گریز / نی امید توبه نی جای ستیز
نی بجز حق تعالی یار من / اینچنین دشوار آمد کار من
همچو هاروت و چو ماروت از حزن / آه می‌کردم که ای خلاق من

از خطر هاروت و ماروت آشکار / چاه بابل را نمودند اختیار

ذکر دشواری عذاب آخرت و سختی آن

تا عذاب آخرت اینجا کشند / گربزند و عاقل و ساحروشند
نیک کردند و بجای خویش بود / سهلتر باشد ز آتش رنج دود
حد ندارد وصف رنج آن جهان / سهل باشد رنج دنیا پیش آن
ای خنک آن کو جهادی می‌کند / بر بدن زجری و دادی می‌کند
تا ز رنج آن جهانی وا رهد / بر خود این رنج عبادت می‌نهد
من همی گفتم که یارب آن عذاب / هم درین عالم بران بر من شتاب
تا در آن عالم فراغت باشدم / در چنین درخواست تا دم می‌زدم
اینچنین رنجوریی پیدام شد / جان من از رنج بی‌آرام شد
مانده‌ام از ذکر و از اوراد خود / بی‌خبر گشتم ز خویش و نیک و بد
گر نمی‌دیدم کنون من روی تو / ای خجسته وی مبارک بوی تو
می‌شدم از دست من یکبارگی / کردیمی شاهانه این غمخوارگی
گفت هی هی این دعا دیگر مکن / بر مکن تو خویش را از بیخ و بن
تو چه طاقت داری ای مور سقیم / کو نهد بر تو چنان کوه عظیم
گفت توبه کردم ای سلطان که من / از سر جلدی نلافم این سخن
این جهان تیه است و تو موسی ما / از گنه در تیه مانده مبتلا
سالها ره می‌رویم و در اخیر / همچنان در منزل اول اسیر

قوم موسی راه می‌پیموده‌اند / آخر اندر گام اول بوده‌اند

ذکر قوم موسی علیه السلام و تیه ماندن ایشان

رانمی گفتند پیدا و نهان / جمله مرد و زن و پیر و جوان
گر دل موسی ز ما راضی بدی / تیه را راه و کران پیدا شدی
ور بکل بیزار بودی او ز ما / کی رسیدی خوان ما هیچ از سما
کی ز سنگی چشمه‌ها جوشان شدی / در بیابان مان امان جان شدی
بل بجای خوان خود آتش آمدی / اندرین منزل لهب بر ما زدی
چون دو دل شد موسی اندر کار ما / گاه خصم ماست گاهی یار ما

خشمش آتش شد زند در خشت ما ‖ علم او روزی کند تیر بلا

کی بود که حلم گردد خشم نیز ‖ نیست این نادر ز لطفت ای عزیز

هیچ حافظ نیست تا زین و این ‖ نام موسی می برم قاصد چنین

ورنه موسی کی روا دارد که من ‖ پیش تو نام آورم از هیچ تن

عهد ما بشکست صد بار و هزار ‖ عهد تو چون کوه ثابت برقرار

عهد ما کاه و بهر بادی زبون ‖ عهد تو کوه و ز صد که هم فزون

حق آن قدرت که بر تلوین ما ‖ رحمتی کن ای امیر لونها

خویش را دیدیم و رسوایی خویش ‖ امتحان ما مکن ای شاه بیش

تا فضیحتهای دیگر را نهان ‖ کرده باشی ای کریم مستعان

بیحدی تو در جمال و در کمال ‖ در کژی ما بیحدیم و در ضلال

بیحدی خویش بگمار ای کریم ‖ بر کژی بیحد مشتی لئیم

هین که از تقطیع ما یک تار ماند ‖ مصر بودیم و یکی دیوار ماند

البقیه البقیه ای خدیو ‖ تا نگردد شاد کلی جان دیو

بهر ما نی بهر آن لطف نخست ‖ که تو کردی گمرهان را باز جست

چون نمودی قدرتت بنمای رحم ‖ ای نهاده رحمها در لحم و شحم

این دعا گر خشم افزاید ترا ‖ تو دعا تعلیم فرما مهترا

آنچنان کآدم بیفتاد از بهشت ‖ رجعتش دادی که رست از دیو زشت

دیو که بود کو ز آدم بگذرد ‖ بر چنین نطعی ازو بازی برد

در حقیقت نفع آدم شد همه ‖ لعنت حاسد شده آن دمدمه

بازیی دید و دو صد بازی ندید ‖ پس ستون خانهٔ خود را برید

آتشی زد شب بکشت دیگران ‖ باد سوی کشت او کردش روان

چشم بندی بود لعنت دیو را ‖ تا زیان خصم دید آن ریو را

خود زیان جان او شد ریو او ‖ گوییا آدم بود دیو دیو او

لعنت آن باشد که کژبینش کند ‖ حاسد و خودبین و پرکینش کند

تا بداند که هر آن کو بد کند ‖ عاقبت باز آید و بر وی زند

جمله فرزین بندها بیند بعکس ‖ مات بر وی گردد و نقصان و نکس

زانکه گر او هیچ بیند خویش را ‖ مهلک و ناسور بیند ریش را

درد خیزد زین چنین دیدن درون ‖ درد او را از حجاب آرد برون

تا نگیرد مادران را درد زه ‖ طفل در زادن نیابد هیچ ره

این امانت در دل و دل حامله است ‖ این نصیحتها مثال قابله است

قابله گوید که زن را درد نیست ‖ درد باید درد کودک را رهیست

آنکه او بی درد باشد رهزن است ‖ زانکه بی دردی انا الحق گفتن است

آن انا بی وقت گفتن لعنت است ‖ این انا در وقت گفتن رحمت است

آن انا منصور رحمت شد یقین ‖ وان انا فرعون لعنت شد ببین

لاجرم هر مرغ بی هنگام را ‖ سر بریدن واجب است اعلام را

سر بریدن چیست کشتن نفس را ‖ در جهاد و ترک گفتن نفس را

آنچنان کز نیش کژدم بر کنی ‖ تا که یابد او ز کشتن ایمنی

برکنی دندان پر زهری ز مار ‖ تا رهد مار از بلای سنگسار

هیچ نکشد نفس را جز ظل پیر ‖ دامن آن نفس کش را سخت گیر

چون بگیری سخت آن توفیق هوست ‖ در تو هر قوت که آید جذب اوست

ما رمیت اذ رمیت راست دان ‖ هر چه دارد جان بود از جان جان

دست گیرنده ویست و بردبار ‖ دم بدم آن دم ازو امید دار

نیست غم گر دیر بی او مانده‌ای ‖ دیرگیر و سخت گیرش خوانده‌ای

دیر گیرد سخت گیرد رحمتش ‖ یک دمت غایب ندارد حضرتش

ور تو خواهی شرح این وصل و ولا ‖ از سر اندیشه می‌خوان والضحی

ور تو گویی این بدیها از وی است ‖ لیک آن نقصان فضل او کی است

آن بدی دادن کمال اوست هم ‖ من مثالی گویمت ای محتشم

مثال رنجانیدن مؤمن بالقدر خیره و شره

کرد نقاشی دو گونه نقشها ‖ نقشهای صاف و نقشی بی صفا

نقش یوسف کرد و حور خوش سرشت ‖ نقش عفریتان و ابلیسان زشت

هر دو گون نقش استادی اوست / زشتی او نیست آن رادی اوست
تا کمال دانشش پیدا شود / منکر استادیش رسوا شود
ور نماند زشت او ناقص است / زین سبب خلاق گبر و مخلص است
پس ازین رو کفر و ایمان شاهدند / بر خداوندیش هر دو ساجدند
لیک مؤمن دانکه طوعا ساجد است / زانکه جویای رضا و قاصد است
هست کرها گبر هم یزدان پرست / لیک قصد او مرادی دیگرست
قلعه سلطان عمارت می‌کند / لیک دعوی امارت می‌کند
گشته یاغی تا که ملک او را بود / عاقبت خود قلعه سلطانی شود
مؤمن آن قلعه برای پادشاه / می‌کند معمور نه از بهر جاه
زشت گوید ای شه زشت آفرین / قادری بر خوب و بر زشت مهین
خوب گوید ای شه حسن و بها / پاک گردانیدیم از عیبها
حمد لک انا شکرنا یا ذا المنن / حاضری و ناظری بر حال من
حاصل آنکه او هر آنچه خواست کرد / خوب و زشت را چون خار و ورد
اوست بر هر پادشاهی پادشا / کار ساز یفعل الله ما یشا

دعا و توبه آموختن رسول الله صلعم آن بیمار را

گفت پیغمبر مر آن بیمار را / این بگو کای سهل کن دشوار را
آتنا فی دار دنیانا حسن / آتنا فی دار عقبانا حسن
راه را بر ما چو بستان کن لطیف / مقصد ما باش هم تو ای شریف
مؤمنان در حشر گویند ای ملک / نی که دوزخ بود راه مشترک
مؤمن و کافر برو یابد گذار / ما ندیدیم اندرین ره دود و نار
نک بهشت و بارگاه ایمنی / پس کجا بود آن گذرگاه دنی
پس ملک گوید که آن روضه خضر / که فلان جا دیده‌اید اندر گذر
دوزخ آن بود و سیاستگاه سخت / بر شما شد باغ و بستان و درخت
چون شما این نفس دوزخ خوی را / آتشی گبر فتنه جوی را
جهدها کردید تا شد پر صفا / نار را کشتید از بهر خدا
آتش شهوت که شعله می‌زدی / سبزهٔ تقوی شد و نور هدی
آتش خشم از شما هم حلم شد / ظلمت جهل از شما هم علم شد
آتش حرص از شما ایثار شد / وان حسد چون خار بد گلزار شد
چون شما این جمله آتشهای خویش / بهر حق کشتید جمله پیش پیش
نفس ناری را چو باغی ساختند / اندرو تخم وفا انداختند
بلبلان ذکر و تسبیح اندرو / خوش سرایان در چمن بر طرف جو
داعی حق را اجابت کرده‌اید / در جحیم نفس آب آورده‌اید
دوزخ ما نیز در حق شما / سبزه گشت و گلشن و برگ و نوا
چیست احسان را مکافات ای پسر / لطف و احسان و ثواب معتبر
نی شما گفتید ما قربانیم / پیش اوصاف بقا ما فانیم
ما اگر قلاش و گر دیوانه‌ایم / مست آن ساقی و آن پیمانه‌ایم
بر خط و فرمان او سر می‌نهیم / جان شیرین را گروگان می‌دهیم
تا خیال دوست در اسرار ماست / چاکری و جانسپاری کار ماست
هر کجا شمع بلا افروختند / صد هزاران جان عاشق سوختند
عاشقانی کز درون خانه‌اند / شمع روی یار را پروانه‌اند
ای دل آنجا رو که با تو روشن‌اند / وز بلاها مر ترا چون گلشن‌اند
در میان جان ترا جا می‌کنند / تا ترا پر باده چون جامی کنند
در میان جان ایشان خانه گیر / در فلک خانه کن ای بدر منیر
چون عطارد دفتر دل وا کنند / تا که بر تو سرها پیدا کنند
پیش خویشان باش چون آواره‌ای / بر مه کامل زن ار مه پاره‌ای
جزو را از کل خود پرهیز چیست / با مخالف این همه آمیز چیست
جنس را بین نوع گشته در روش / غیبها بین گشته عین از پرورش
تا چو زن عشوه خری ای بی‌خرد / از دروغ و عشوه کی یابی مدد
چاپلوس و لفظ شیرین و فریب / می‌ستانی می‌نهی چون زن بجیب
مر ترا دشنام و سیلی شهان / بهتر آید از ثنای گمرهان

[illegible] شاهان خود [illegible] / تا کسی گردی ز اقبال کسان
زانکه ایشان خاصه حق‌اند سید / در پناه روح جان گردد جسد

هر کجا بینی برهنه و بی‌نوا / دان که او بگریخته از اوستا
تا چنان گردد که می‌خواهد دلش / آن نول گر بود بی‌حاصلش

گر چنان گشتی که استا خواستی / خویش را و خویش را آراستی
هر که از استا گریزد در جهان / او ز دولت می‌گریزد این بدان

پیشه‌ای آموختی در کسب تن / چنگ اندر پیشه‌ی دینی بزن
در جهان پوشیده گشتی و غنی / چون برون آیی از اینجا چون کنی

پیشه‌ای آموز کاندر آخرت / اندر آید دخل کسب مغفرت
آن جهان شهریست پر بازار و کسب / تا نپنداری که کسب اینجاست حسب

حق تعالی گفت این کسب جهان / پیش آن کسب است لعب کودکان
همچو آن طفلی که بر طفلی تند / شکل صحبت کن مساسی می‌کند

آن مساس طفل چه بود با صبی / با جماع رستمی و غازیی
کودکان سازند در بازی دکان / سود نبود جز که تعطیل زمان

شب شود در خانه آید گرسنه / کودکان رفته بمانده یک تنه
این جهان بازیگهست و مرگ شب / بازگردی کیسه خالی پر تعب

سوی خانه گو تنها مانده / با فغان و حسرتا برخوانده
کسب دین عشق است و جذب اندرون / قابلیت نور حق دان ای حرون

کسب فانی خواهدت این نفس خس / چند کسب خس کنی بگذار بس
نفس خس گر جویدت کسب شریف / حیله و مکری بود آن را ردیف

بیدار کردن ابلیس معاویه را که وقت نماز بیگاه شد

در خبر آمد که آن معاویه / خفته بد در قصر در یک زاویه

قصر را از اندرون در بسته بود / کز زیارت‌های مردم خسته بود
ناگهان مردی ورا بیدار کرد / چشم چون بگشاد پنهان گشت مرد

گفت اندر قصر کس را ره نبود / کیست کاین گستاخی و جرأت نمود
گرد برگشت و طلب کرد آن زمان / تا بیابد زان نهان گشته نشان

از پس در مدبری را دید کو / در پس پرده نهان می‌کرد رو
گفت هی تو کیستی نام تو چیست / گفت نامم فاش ابلیس شقیست

گفت بیدارم چرا کردی بجد / راست گو با من مگو بر عکس و ضد
گفت هنگام نماز آخر رسید / سوی مسجد زود می‌باید دوید

عجلوا الطاعات قبل الفوت گفت / مصطفی چون در معنی می‌بسفت
گفت نی نی این غرض نبود ترا / که به خیری رهنما باشی مرا

دزد و پنهان ره کند در مسکنم / گویدم که پاسبانی می‌کنم
من کجا باور کنم آن دزد را / دزد کی داند ثواب و مزد را

باز جواب گفتن ابلیس معاویه را

[illegible] تو چون قطاع الطریق / از چه رو گشتی چنین بر من شفیق

گفت ما اول فرشته بوده‌ایم / راه طاعت را به جان پیموده‌ایم
سالکان راه را محرم بدیم / ساکنان عرش را همدم بدیم

پیشه‌ی اول کجا از دل رود / مهر اول کی ز دل بیرون شود
در سفر گر روم بینی یا ختن / از دل تو کی رود حب الوطن

ما هم از مستان این می بوده‌ایم / عاشقان درگه وی بوده‌ایم
ناف ما بر مهر او ببریده‌اند / عشق او در جان ما کاریده‌اند

روز نیکو دیده‌ایم از روزگار / آب رحمت خورده‌ایم اندر بهار
نی که ما را دست فضلش کاشته‌ست / از عدم ما را نه او برداشته‌ست

ای بسا کز وی نوازش دیده‌ایم / در گلستان رضا گردیده‌ایم
بر سر ما دست رحمت می‌نهاد / چشمه‌های لطف بر ما می‌گشاد

وقت طفلیم که بودم شیرجو / گاهواره‌ام که جنبانید او
از که خوردم شیر غیر از شیر او / که مرا پرورد جز تدبیر او

خوی کان با شیر رفت اندر وجود / کی توان آن را ز مردم واگشود
گر عتابی کرد دریای کرم / بسته کی گردند درهای کرم

اصل نقدش داد و لطف و بخشش است / قهر بر وی چون غباری از غش است

از برای لطف عالم را بساخت / ذره‌ها را آفتاب او نواخت

فرقت از قهرش اگر آبستن است / بهر قدر وصل او دانستن است

تا دهد جان را فراقش گوشمال / تا بداند قدر ایام وصال

گفت پیغمبر که حق فرموده است / قصد من از خلق احسان بوده است

آفریدم تا ز من سودی کنند / تا ز شهدم دست آلودی کنند

نی برای آنکه تا سودی کنم / وز برهنه من قبایی بر کنم

چند روزی که ز پیشم رانده است / چشم من بر روی خوبش مانده است

کز چنان رویی چنین قهر ای عجب / هر کسی مشغول گشته در سبب

من سبب را ننگرم کو حادث است / زانکه حادث حادثی را باعث است

لطف سابق را نظاره می‌کنم / هر چه آن حادث دوپاره می‌کنم

ترک سجده از حسد گیرم که بود / آن حسد از عشق خیزد نه از جحود

این حسد از دوستی خیزد یقین / که شود با دوست غیری همنشین

هست شرط دوستی غیرت‌پزی / همچو شرط عطسه گفتن دیر زی

چونکه بر نطعش جز این بازی نبود / گفت بازی کن چه دانم در فزود

آن یکی بازی که بد من باختم / خویشتن را در بلا انداختم

در بلا هم می‌چشم لذات او / مات اویم مات اویم مات او

چون رهاند خویشتن را ای سره / هیچ کس در شش جهت از ششدره

جزو شش از کل شش چون وارهد / خاصه که بی‌چون مر او را کژ نهد

هر که در شش او درون آتش است / اوش برهاند که خلاق شش است

خود اگر کفر است و گر ایمان او / دست‌باف حضرت است و آن او

باز تقریر کردن معاویه مکر ابلیس با او

گفت امیر او را که اینها راست است / لیک بخش تو از اینها کاست است

صد هزاران را چو من تو ره زدی / حفره کردی در خزینه آمدی

آتشی از تو نسوزم چاره نیست / کیست کو را دست تو جامه نه پاره نیست

طبعت ای آتش چو سوزانیدنی است / تا نسوزانی تو چیزی چاره نیست

لعنت این باشد که سوزانت کند / اوستاد جمله دزدانت کند

با خدا گفتی شنیدی رو برو / من کیم با تو پیش مکرت ای عدو

معرفتهای تو چون بانگ صفیر / بانگ مرغان است اما مرغ‌گیر

صد هزاران مرغ را او ره زده است / مرغ غره کآشنایی آمده است

در هوا چون بشنود بانگ صفیر / از هوا آید شود اینجا اسیر

قوم نوح از مکر تو در نوحه‌اند / دل کباب و سینه شرحه شرحه‌اند

عاد را تو باد دادی در جهان / در فکندی در عذاب و اندهان

از تو بود آن سنگسار قوم لوط / در سیاهابه ز تو خوردند غوط

مغز نمرود از تو آمد ریخته / ای هزاران فتنه‌ها انگیخته

عقل فرعون ذکی فیلسوف / کور گشت از تو نیابید او وقوف

بولهب هم از تو نااهلی شده / بوالحکم هم از تو بوجهلی شده

ای برین شطرنج بهر یاد را / مات کرده صد هزار استاد را

ای ز فرزین‌بندهای مشکلت / سوخته دلها سیه گشته دلت

بحر مکری تو خلایق قطره‌ای / تو چو کوهی وین سلیمان ذره‌ای

کی رهد از مکر تو ای مختصم / غرق طوفانیم الا من عصم

بس ستاره سعد از تو محترق / بس سپاه و جمع از تو مفترق

بس مسلمان کز تو دین در باخته / سرنگون تا قعر دوزخ تاخته

بس جگرها از تو نومید آمده / بس چو برصیصا ز تو کافر شده

باز جواب ابلیس مر معاویه را و در اخفای مکر

گفت ابلیسش گشا این عقد را / من محک قلب را و نقد را

امتحان شیر و کلبم کرد حق / امتحان نقد و قلبم کرد حق

قلب را من کی سیه‌رو کرده‌ام / صیرفیم قیمت او کرده‌ام

نیکوان را رهنمایی می‌کنم / مهربان را پیشوایی می‌کنم

نیکوان را شیوه و دانشم / شاخهای خشک را بر می‌کنم

این علفهای همه از بهر چیست / تا پدید آید که حیوان جنس کیست
گرگ از آهو چو زاید کودکی / هست در گرگیش آهو بی شکی
تو گیاه و استخوان پیشش بریز / تا کدامین سو کند او گام تیز
گر بسوی استخوان آید سگ است / ور گیاه خواهد یقین آهو رگ است
قهر و لطفی جفت شد با همدگر / زاد ازین هر دو جهانی خیر و شر
تو گیاه و استخوان را عرضه کن / قوت نفس و قوت جان را عرضه کن
گر غذای نفس جوید ابتر است / ور غذای روح خواهد سرور است
گر کند او خدمت تن هست خر / ور رود در بحر جان یابد گهر
گرچه این دو مختلف خیر و شرند / لیک این هر دو بیک کار اندرند
انبیا طاعات عرضه می‌کنند / دشمنان شهوات عرضه می‌کنند
نیک را چون بد کنم یزدان نیم / داعیم من خالق ایشان نیم
خوب را من زشت سازم رب نیم / زشت را و خوب را آئینه ام
سوخت هندو آینه از درد را / کاین سیه رو می‌نماید مرد را
گفت آئینه گناه از من نبود / جرم او را نه که روی من زدود
او مرا غماز کرد و راست گو / تا بگویم زشت کو و خوب کو
من گواهم بر گوا زندان کجاست / اهل زندان نیستم یزدان گواست
هر کجا بینم درختی میوه‌دار / تربیتها می‌کنم من دایه‌وار
هر کجا بینم درخت تلخ و خشک / می‌برم تا وارهد از پشک مشک
خشک گوید باغبان را کای فتی / مر مرا چه می‌بری سر بی‌خطا
باغبان گوید خمش ای زشت خو / بس نباشد خشکی تو جرم تو
خشک گوید راستم من کژ نیم / تو چرا بی‌جرم می‌بری پیم
باغبان گوید اگر مسعودیی / کاشکی کژ بودیی تر بودیی
جاذب آب حیاتی گشته‌ای / اندر آب زندگی آغشته‌ای
تخم تو بد بوده است و اصل تو / با درخت خوش نبوده وصل تو
شاخ تلخ ار با خوشی وصلت کند / آن خوشی اندر نهادش بر زند
گر ترا امید از کردم بهی و نیی / خوی اصل من نیست تبدیلی

عنف کردن معاویه رض با ابلیس علیه اللعنة

گفت امیر ای راهزن حجت مگو / مر ترا ره نیست در من ره مجو
راهزنی تو من غریب و تاجرم / هر لباساتی که آری کی خرم
گرد رخت من مگرد از کافری / تو نه رخت کسی را مشتری
مشتری نبود کسی را راهزن / ور نماید مشتری مکر است و فن
تا چه دارد این حسود اندر کدو / ای خدا فریاد ما را زین عدو

نالیدن معاویه رض بحق تعالی از مکر ابلیس و نصرت خواستن

گر یکی فصلی دگر در من دمد / برد خواهد از من این رهزن نمد
این حدیثش همچو دود است ای اله / رحم کن ورنه گلیمم شد سیاه
من بحجت بر نیایم با بلیس / کوست فتنه هر شریف و هر خسیس
آدمی کو علم الاسما بگست / با تک چون برق این سگ بی‌تکست
از بهشت انداختش بر روی خاک / چون سمک در شست او شد از سماک
نوحه انا ظلمنا می‌زدی / نیست دستان و فسونش را حدی
اندرون هر حدیث او شرست / صد هزاران سحر در وی مضمرست
مردی مردان ببندد در نفس / در زن و در مرد افروزد هوس
ای بلیس خلق سوز فتنه جو / بر چیم بیدار کردی راست گو

باز تقریر ابلیس تلبیس خود را با معاویه

زانکه حجت بر نیاید با منی / بین غرض را در میان نه بی فنی
گفت هر مردی که باشد بدگمان / نشنود او راست را با صد نشان
هر درونی که خیال اندیش شد / چون دلیل آری خیالش بیش شد
چون سخن در وی رود علت شود / تیغ غازی دزد را آلت شود
پس جواب او سکوت است و سکون / هست با ابله سخن گفتن جنون
تو ز حق [illegible] چو طمع نفس / که تو از حرص [illegible] حبس
تو ز من با حق چه نالی ای سلیم / تو بنال از شر آن نفس لئیم

تو خوری حلوا ترا دمل شود / تب بگیرد طبع تو مختل شود
بی گنه لعنت کنی ابلیس را / چون نبینی از خود آن تلبیس را
نیست از ابلیس از توست ای غوی / که چو روبه سوی دنبه می‌روی
چونکه در سبزه ببینی دنبه را / دام باشد این ندانی رو بها
زان ندانی کت ز دانش دور کرد / میل دنبه چشم و عقلت کور کرد
حبک الاشیاء یعمی و یصم / نفسک السودا جنت لا تختصم
تو گنه بر من منه کژ کژ مبین / من ز بد بیزارم و از حرص و کین
حرص و کین هست از طبایع مختلف / هر مرا یک چار ضد شد مکتنف
من بدی کردم پشیمانم هنوز / انتظارم تا شبم آید بروز
هم امیدی می‌زدم با درد و سوز / تا مگر کاین رسم گردد [illegible]
متهم گشتم میان خلق من / فعل خود بر من نهد هر مرد و زن
گرگ بیچاره اگرچه گرسنه است / متهم باشد که او در طنطنه است
از ضعیفی چون نتاند راه رفت / خلق گوید تخمه است از لوت زفت

باز الحاح کردن معاویه مر ابلیس را و جواب او

گفت غیر راستی نرهاندت / داد سوی راستی می‌خواندت
راست گو تا وا رهی از چنگ من / مکر ننشاند غبار جنگ من
گفت چون دانی دروغ و راست را / ای خیال اندیش پر اندیشه‌ها
گفت پیغمبر نشانی داده است / قلب و نیکو را محک بنهاده است
گفته است الکذب ریب فی القلوب / باز الصدق طمانین طروب
دل نیارامد ز گفتار دروغ / آب و روغن هیچ نفروزد فروغ
در حدیث راست آرام دل است / راستیها دانهٔ دام دل است
دل مگر رنجور باشد بد دهان / که نداند چاشنی این و آن
چون شود از رنج و علت دل سلیم / طعم صدق و کذب را باشد علیم
حرص آدم چون سوی گندم فزود / از دل آدم سلیمی را ربود
پس دروغ و عشوه‌ات را گوش کرد / غره گشت و زهر قاتل نوش کرد
کژدم از گندم ندانست آن نفس / می‌پرد تمییز از مست هوس
خلق مست آرزو اند و هوا / زان پذیرا اند دستان ترا
هر که خود را از هوا خو باز کرد / گوش خود را آشنای راز کرد
همچنانکه در حکایت گفته‌اند / بشنو آنرا تا گشاید بسته بند

حکایت قاضی از آفت قضا و جواب نایب او را

قاضیی بنشاندند و می‌گریست / گفت نایب قاضیا گریه ز چیست
این نه وقت گریه و فریاد تست / وقت شادی و مبارکباد تست
گفت آه چون حکم راند بیدلی / در میان آن دو عالم جاهلی
آن دو خصم از واقعهٔ خود واقف‌اند / قاضی مسکین چه داند زان دو بند
جاهل است و غافل است از حالشان / چون رود در خونشان و مالشان
گفت خصمان عالم‌اند و علتی / جاهلی تو لیک شمع ملتی
زانکه تو علت نداری در میان / وان فراغت هست نور دیدگان
وان دو عالم را غرضشان کور کرد / علمشان را علت اندر گور کرد
جهل را بی علتی عالم کند / علم را علت کژ و ظالم کند
تا تو رشوت نستدی بیننده‌ای / چون طمع کردی ضریر و بنده‌ای
از هوا من خوی را وا کرده‌ام / لقمه‌های شهوتی کم خورده‌ام
چاشنی گیر دلم شد با فروغ / راست را داند حقیقت از دروغ
ای سگ ما حون جواب من بگو / راست پیش آور دروغی را مجو

باقرار آوردن معاویه ابلیس لعین را

تو چرا بیدار کردی مر مرا / دشمن بیداریی تو ای دغا
همچو خشخاشی همه خواب آوری / همچو خمری عقل و دانش می‌بری
چار میخت کرده‌ام هین راست گو / راست را دانم تو حیلت‌ها مجو
من ز هر کس آن طمع دارم که او / صاحب آن باشد اندر طبع و خو
من ز سرکه می‌نجویم شکری / وز مخنث می‌نجویم لشکری
همچو گبران می‌نجویم از بتی / کو بود حق یا ز حق آیتی

من ز سرگین هیچ نجویم بوی مشک — من در آب جو نجویم خشت خشک
من نجویم پاسبانی را ز دزد — کار ناکرده نجویم هیچ مزد
من ز شیطان هیچ نجویم دست غیر — که مرا امید از کرده اندر نخجیر

راست گفتن ابلیس ضمیر خود را با معاویه

گفت بسیار آن بلیس از مکر و غدر — میر ازو نشنید کرد استیز و صبر
از بن دندان بگفتش بهر آن — کردمت بیدار میدان ای فلان
تا رسی اندر جماعت در نماز — از پی پیغمبر دولت فراز
گر نماز از وقت رفتی مر ترا — این جهان تاریک گشتی بی‌ضیا
از غبین و درد رفتی اشکها — از دو چشم تو مثال مشکها
آن غبین و درد بودی صد نماز — کو نماز و کو فروغ آن نیاز
ذوق دارد هر کسی در طاعتی — لاجرم نشکیبد از وی ساعتی

فضیلت حسرت خوردن آن مخلص بر فوت نماز جماعت

آن یکی می‌رفت در مسجد درون — مردم از مسجد همی آمد برون
گشت پرسان که جماعت را چه بود — که ز مسجد می‌برون آیند زود
آن یکی گفتش که پیغمبر نماز — با جماعت کرد و فارغ شد ز راز
تو کجا در می‌روی ای مرد خام — چونکه پیغمبر بداد است السلام
گفت آه و دود از آن آه شد برون — آه او می‌داد از دل بوی خون
آن یکی از جمع گفت این آه را — تو بمن ده وان نماز من ترا
گفت دادم آه و پذرفتم نماز — او ستد آن آه را با صد نیاز
با نیاز و با تضرع بازگشت — باز بود و در پی شهباز گشت
شب بخواب اندر بگفتش هاتفی — که خریدی آب حیوان و شفی
حرمت این اختیار و این دخول — شد نماز جمله خلقان قبول
پس عزازیلش بگفت ای میر راد — مکر خود اندر میان باید نهاد

تتمهٔ اقرار ابلیس با معاویه مکر و فریب خود را

گر نمازت فوت می‌شد آن زمان — می‌زدی از درد دل آه و فغان
آن تأسف وان فغان وان نیاز — درگذشتی از دو صد ذکر و نماز
من ترا بیدار کردم از نهیب — تا نسوزاند چنان آهی حجیب
تا چنان آهی نباشد مر ترا — تا بدان راهی نباشد مر ترا
من حسودم از حسد کردم چنین — من عدوم کار من مکرست و کین

تصدیق کردن معاویه ابلیس را در آن قول

گفت اکنون راست گفتی صادقی — از تو این آید تو این را لایقی
عنکبوتی تو مگس داری شکار — من نیم ای سگ مگس زحمت میار
باز اسپیدم شکارم شه کند — عنکبوتی کی بگرد من تند
کار تو نیست است ای دزد لعین — [illegible]
رو مگس می‌گیر تا تانی هلا — سوی دوغی زن مگسها را صلا
ور بخوانی تو بسوی انگبین — هم دروغ و دوغ باشد آن یقین
تو مرا بیدار کردی خواب بود — تو نمودی کشتی آن گرداب بود
تو در این خیرم از آن می‌خواندی — تا مرا از خیر بهتر راندی
این بدان ماند که شخصی دزد دید — در وثاق اندر پی او می‌دوید

گریختن دزد از دست صاحب خانه با آواز شخص

تا دو سه میدان دوید اندر پیش — تا در افکند آن تعب اندر خویش
اندر آن حمله که نزدیک آمدش — تا بدو اندر جهد دریابدش
دزد دیگر بانگ کردش که بیا — تا ببینی این علامات بلا
زود باش و باز گرد ای مرد کار — تا ببینی حالی اینجا زار زار
[illegible] — گفت با خود گشته گر این جامه جا
گفت باشد کان طرف دزدی بود — گر نگردم زود این بر من رود
در زن و فرزند من دستی زند — بستن این دزد سودم کی کند
این مسلمان از کرم می‌خواندم — گر نگردم زود پیش آید ندم
بر امید شفقت آن نیکخواه — دزد را بگذاشت باز آمد به راه
گفت ای یار نکو احوال چیست — این فغان و بانگ تو از دست کیست

گفت اینک هین نشان پای دزد　　این طرف رفتست دزد زن بمزد
نک نشانهای دزد قلتبان　　در پی او رو ببین نقش و نشان
گفت ای ابله چه میگویی مرا　　من گرفته بودم آخر دزد را
دزد را از بانگ تو بگذاشتم　　من تو خر را آدمی پنداشتم
این چه ژاژست و چه هرزه ای فلان　　من حقیقت یافتم چه بود نشان
گفت من از حق نشانت میدهم　　این نشانست از حقیقت آگهم
گفت طراری تو یا خود ابلهی　　بلکه تو دزدی و ازین حال آگهی
خصم خود را میکشیدم من کشان　　تو رهانیدی مرا کاینک نشان
تو جهت گو من برونم از جهات　　در وصال آیات کو یا بینات
صنع بیند مرد محجوب از صفات　　در صفات آنست کو گم کرد ذات
واصلان چون غرق ذاتند ای پسر　　کی کنند اندر صفات او نظر
چونک اندر قعر جو باشد سرت　　کی برنگ آب افتد منظرت
ور برنگ آب باز آیی ز قعر　　پس پلاسی بستدی دادی تو شعر
طاعت عامه گناه خاصگان　　وصلت عامه حجاب خاص دان
گر وزیری را کند شه محتسب　　شه عدو او بود نبود محب
هم گناهی کرده باشد آن وزیر　　بی سبب نبود تغیر ناگزیر
وانک ز اول محتسب بد خود ورا　　بخت و روزی آن بدست از ابتدا
لیک آن کاول وزیر شه بدست　　محتسب کردن سبب فعل بدست
چون ترا شه ز آستانه پیش خواند　　باز سوی آستانه باز راند
تو یقین میدان که جرمی کرده　　جبر را از جهل پیش آورده
که مرا روزی و قسمت این بدست　　پس چرا دی بودت آن دولت بدست
قسمت خود خود بریدی تو ز جهل　　قسمت خود را فزاید مرد اهل
یک مثال دیگر اندر کژروی　　شاید ار از نقل قرآن بشنوی

قصهٔ منافقان و مسجد ضرار ساختن ایشان

اینچنین کژبازیی در جفت و طاق　　با نبی میباختند اهل نفاق
کز برای عز دین احمدی　　مسجدی سازیم و بود آن مرتدی
اینچنین کژبازیی میباختند　　مسجدی جز مسجد او ساختند
فرش و سقف و قبه‌اش آراستند　　لیک تفریق جماعت خواستند
نزد پیغامبر بلابه آمدند　　همچو اشتر پیش او زانو زدند
کای رسول حق برای محسنی　　سوی آن مسجد قدم رنجه کنی
تا مبارک گردد از اقدام تو　　تا قیامت تازه بادا نام تو
مسجد روز گلست و روز ابر　　مسجد روز ضرورت وقت فقر
تا غریبی یابد آنجا خیر و جا　　تا فراوان گردد این خدمت سرا
تا شعار دین شود بسیار و پر　　زانک با یاران شود خوش کار مر
مسجد و اصحاب مسجد را نواز　　تو مهی ما شب دمی با ما بساز
ساعتی آن جایگه تشریف ده　　تزکیه ما کن ز ما تعریف ده
تا شود شب از جمالت همچو روز　　ای جمالت آفتاب جانفروز
ای دریغا کان سخن از دل بدی　　تا مراد آن نفر حاصل شدی
لطف کاید بی دل و جان در زبان　　همچو سبزهٔ تون بود ای دوستان
هم ز دورش بنگر و اندر گذر　　خوردن و بو را نشاید ای پسر
سوی لطف بی‌وفایان هین مرو　　کان پل ویران بود نیکو شنو
گر قدم را جاهلی بر وی زند　　بشکند پل وان قدم را بشکند
هر کجا لشکر شکسته میشود　　از دو سه سست مخنث میبود
در صف آید با سلاح او مردوار　　دل برو بنهند کاینک یار غار
رو بگرداند چو بیند زخم را　　رفتن او بشکند پشت ترا
این درازست و فراوان میشود　　وانچ مقصودست پنهان میشود
چاپلوسیها و فسونها خواندند　　نزل رستان سوی حضرت راندند
آن رسول مهربان رحم کیش　　جز تبسم جز بلی ناورد پیش
شکرها آن جماعت یاد کرد　　در اجابت قاصدان را شاد کرد
مینمود آن مکر ایشان را باو　　یک بیک زانسان که اندر شیر مو

اندرین گردون مکرر کن نظر　　زانکه حق فرمود ثم ارجع بصر
یک نظر قانع مشو زین سقف نور　　بارها بنگر ببین هل من فطور
چونک گفتت کاندرین سقف نکو　　بارها بنگر چو مرد عیب‌جو
پس زمین تیره را دانی که چند　　دیدن و تمییز باید در پسند
تا بپالاییم صافان را ز دُرد　　چند باید عقل ما را رنج برد
امتحانهای زمستان و خزان　　تاب تابستان بهار همچو جان
بادها و ابرها و برقها　　تا پدید آرد عوارض فرقها
تا برون آرد زمین خاک رنگ　　هرچه اندر جیب دارد لعل و سنگ
هرچه دزدیدست این خاک دژم　　از خزانهٔ حق و دریای کرم
شحنهٔ تقدیر گوید راست گو　　آنچه بردی شرح وا ده مو بمو
دزد یعنی خاک گوید هیچ هیچ　　شحنه او را درکشد در پیچ پیچ
شحنه گاهش لطف گوید چون شکر　　گه برآویزد کند هرچه بتر
تا میان قهر و لطف آن خفیه‌ها　　ظاهر آید ز آتش خوف و رجا
آن بهاران لطف شحنهٔ کبریاست　　وان خزان تهدید و تخویف خداست
وان زمستان چارمیخ معنوی　　تا تو ای دزد خفی ظاهر شوی
پس مجاهد را زمانی بسط دل　　یک زمانی قبض و درد و غش و غل
زانکه این آب و گلی کابدان ماست　　منکر و دزد ضیای جانهاست
حق تعالی گرم و سرد و رنج و درد　　بر تن ما می‌نهد ای شیرمرد
خوف و جوع و نقص اموال و بدن　　جمله بهر نقد جان ظاهر شدن
این وعید و وعده‌ها انگیختست　　بهر این نیک و بدی کامیختست
چونک حق و باطلی آمیختند　　نقد و قلب اندر حرمدان ریختند
پس محک می‌بایدش بگزیده‌ای　　در حقایق امتحانها دیده‌ای
تا شود فاروق این تزویرها　　تا بود دستور این تدبیرها
شیر ده ای مادر موسی ورا　　واندر آب افکن میندیش از بلا
هر که در روز الست آن شیر خورد　　همچو موسی شیر را تمییز کرد
گر تو بر تمییز طفلت مولعی　　این زمان یا ام موسی ارضعی
تا ببیند طعم شیر مادرش　　تا فرو ناید بدایهٔ بدسرش
خود ببر تو این حکایت زین ست　　که غرض زین حکایت گفتنست

شرح فایدهٔ حکایت شتر جوینده

اشتری گم کرده‌ای ای معتمد　　هر کسی ز اشتر نشانی می‌دهد
تو نمی‌دانی که آن اشتر کجاست　　لیک دانی کین نشانیها خطاست
وانکه اشتر گم نکرد او از مری　　همچو آن گم کرده جوید اشتری
که بلی من هم شتر گم کرده‌ام　　هر که یابد اجرتش آورده‌ام
تا در اشتر با تو انبازی کند　　بهر طمع اشتر این بازی کند
او نشان کژ بنشناسد ز راست　　لیک گفتت آن مقلد را عصاست
هرچه را گویی خطا بود آن نشان　　او بتقلید تو می‌گوید همان
چون نشان راست گویند و شبیه　　پس یقین گردد ترا لا ریب فیه
آن شفای جان رنجورت شود　　رنگ روی و صحت و زورت شود
چشم تو روشن شود پایت روان　　جسم تو جان گردد و جانت روان
پس بگویی راست گفتی ای امین　　این نشانها بلاغ آمد مبین
فیه آیات ثقات بینات　　این براتی باشد و قدر نجات
این نشان چون داد گویی پیش رو　　وقت آهنگست پیش‌آهنگ شو
پیروی تو کنم ای راستگو　　بوی بردی ز اشترم بنما که کو
آن کسی را کو نه صاحب اشتریست　　واندرین جست شتر بهر مریست
زین نشان راست نفزاید یقین　　جز ز عکس ناقه‌جوی راستین
بوی برد از جد و گرمیهای او　　که گزافه نیست این هیهای او
اندرین اشتر نبودش حق ولی　　اشتری گم کرده است او هم بلی
طمع ناقهٔ غیر روپوشش شده　　آنچه زو گم شد فراموشش شده
هر کجا او می‌دود این می‌دود　　از طمع همدرد صاحب می‌شود
کاذبی با صادقی چون شد روان　　آن دروغش راستی شد ناگهان

اندر آن صحرا گر آن اشتر شتافت / اشتر خود نیز آن دیگر بیافت
چون بدیدش یاد آورد آن خویش / بی طمع شد ز اشتر یاران خویش
آن مقلد شد محقق چون بدید / اشتر خود را که آنجا می‌چرید
او طلبکار شتر آن لحظه گشت / می‌نجستش تا ندید او را بدشت
بعد از آن تنها روی آغاز کرد / چشم سوی ناقهٔ خود باز کرد
گفت آن صادق مرا بگذاشتی / تا باکنون پاس من می‌داشتی
گفت تا اکنون فسوسی بوده‌ام / وز طمع در چاپلوسی بوده‌ام
این زمان همدرد تو گشتم که من / در طلب از تو جدا گشتم بتن
از تو می‌دزدید وصف اشتر / جان من دید آن خود شد چشم سیر
تا نیابیدم نجوییدم طالبش / مس کنون مغلوب شد زر غالبش
سیئاتم شد همه طاعات شکر / هزل شد فانی و جد اثبات شکر
سیئاتم چون وسیلت شد بحق / پس مزن بر سیئاتم هیچ دق
مر ترا صدق تو طالب کرده بود / مر مرا جد و طلب صدقی نمود
صدق تو آورد در جستن ترا / جستنم آورد در صدقی مرا
تخم دولت در زمین می‌کاشتم / سخره و بیگار می‌پنداشتم
آن نبد بیگار کسبی بد درست / هر یکی دانه که کشتم صد برست
دزد سوی خانه شد زیر دست / چون درآمد دید کان خانهٔ خودست
گرم باش ای سرد تا گرمی رسد / با درشتی ساز تا نرمی رسد
آن دو اشتر نیست آن یک اشترست / تنگ آمد لفظ معنی بس پرست
لفظ در معنی همیشه نارسان / زان پیمبر گفت قد کل اللسان
نطق اصطرلاب باشد در حساب / چه قدر داند ز چرخ و آفتاب
خاصه چرخی کاین فلک زو پره‌ایست / آفتاب از آفتابش ذره‌ایست

در بیان آنکه در هر نفسی فتنهٔ مسجد ضرار است

چون پدید آمد که آن مسجد نبود / خانهٔ حیلت بد و دام جهود
پس نبی فرمود کان را بر کنند / مطرح خاشاک و خاکستر کنند
صاحب مسجد چو مسجد قلب بود / دانه‌ها بر دام ریزی نیست جود
گوشت کاندر شست تو ماهی رباست / آنچنان لقمه نه بخشش نه سخاست
مسجد اهل قبا کان بد جماد / آنچه کفو او نبد راهش نداد
در جمادات اینچنین حیفی نرفت / زد دران ناکفو امیر داد تفت
پس حقایق را که اصل اصلهاست / دان که آنجا فرقها و فصلهاست
نه حیاتش چون حیات او بود / نه مماتش هم چون ممات او بود
گور او هرگز چو گور او مدان / خود چه گویم حال فرق آن جهان
بر محک زن کار خود ای مرد کار / تا نسازی مسجد اهل ضرار
پس بر آن مسجدکنان تسخر زدی / چون نظر کردی تو خود زیشان بدی

حکایت آن چار هندو که با هم نماز می‌کردند و از عیب خود بی‌خبر

چار هندو در یکی مسجد شدند / بهر طاعت راکع و ساجد شدند
هر یکی بر نیتی تکبیر کرد / در نماز آمد بمسکینی و درد
مؤذن آمد از یکی لفظی بجست / کای مؤذن بانگ کردی وقت هست
گفت آن هندوی دیگر از نیاز / هی سخن گفتی و باطل شد نماز
آن سوم گفت آن دوم را ای عمو / چه زنی طعنه برو خود را بگو
آن چهارم گفت حمد الله که من / در نیفتادم بچه چون آن سه تن
پس نماز هر چهاران شد تباه / عیب گویان بیشتر گم کرده راه
ای خنک جانی که عیب خویش دید / هر که عیبی گفت آن بر خود خرید
زانکه نیمی او ز عیبستان بدست / وان دگر نیمش ز غیبستان بدست
چونکه بر سر مر ترا ده ریش هست / مرهمت بر خویش باید کار بست
عیب کردن ریش را داروی اوست / چون شکسته گشت جای ارحموست
گر همان عیبت نبود ایمن مباش / بو که آن عیب از تو گردد نیز فاش
لا تخافوا از خدا نشنیده‌ای / پس چه خود را ایمن و خوش دیده‌ای
سالها ابلیس نیکونام زیست / گشت رسوا بین که او را نام چیست
در جهان معروف بد علیای او / گشت معروفی بعکس ای وای او

تا که ایمن گوهر صد شبه / پاک شد از خوف و پیس از دامن گو / تا نگردد ریش تو ای خویش تن / بر دو گر سازد ز سیخ طعنه مزن

این نگر که مبتلا شد جان او / در چه افتاد تا شد پند تو / تو نیفتادی که باشی پند او / زهر او نوشید تو خور قند او

آن غزان ترک خونریز آمدند / بهر یغما در یکی ده در شدند

قصد کردن غزان در خون مردی تا دیگری بترسد

دو کس از اعیان آن ده یافتند / در هلاک آن یکی بشتافتند / دست بستندش که قربانش کنند / گفت ای شاهان و ارکان بلند

قصد خون من به چه رو می‌کنید / از چه آخر تشنه خون منید / چیست حکمت چه غرض در کشتنم / چونکه من درویشم و عریان تنم

گفت تا هیبت برین یارت زند / تا بترسد او و زر پیدا کند / گفت آخر او ز من مسکین‌ترست / گفت قاصد کرده است او دارد زر

گفت چون وهمست ما هر دو یکیم / در مقام احتمال و در شکیم / خود ورا بکشید اول ای شهان / تا بترسم من دهم زر را نشان

پس کرمهای الهی بین که ما / آمدیم آخر زمان در انتها / آخرین قرنها پیش از قرون / در حدیث است آخرون السابقون

تا هلاک قوم نوح و قوم هود / عارض رحمت بجان ما نمود / کشت ایشان را که تا ترسیم ازو / ور خود این برعکس کردی وای تو

هر که از ایشان گفت از عیب گناه / وز دل چون سنگ وز جان سیاه

بیان حال خودپرستان و ناشکران در نعمت وجود انبیا و اولیا

وز سبکداری فرمانهای او / وز فراغت از غم فردای او / وز هوس وز عشق این دنیای دون / چون زنان مر نفس را بودن زبون

وان نفور از گفتهای ناصحان / وان رمیدن از لقای صالحان / با دل و با اهل دل بیگانگی / با شهان تزویر و روبه‌شانگی

سیرچشمان را گدا پنداشتن / از حسدشان خفیه دشمن داشتن / گر پذیرد چیز تو گویی گداست / ور نگیرد گویی از مکرست و داست

گر درآمیزد تو گویی طامع است / ور نیامیزد ز تکبر مولع است / گر تحمل کرد گویی عاجزست / ور نخیزد آمد تو گویی کز بغیست

یا منافق‌وار عذر آرد که من / مانده‌ام در نفقهٔ فرزند و زن / نی مرا پروای سر خاریدنست / نی مرا پروای دین ورزیدنست

ای فلان ما را بهمت یاد دار / تا شویم از اولیا پایان کار / این سخن نی هم ز درد و سوز گفت / خوابناکی هرزه گفت و باز خفت

هیچ چاره نیست از قوت عیال / از بن دندان کنم کسب حلال / چه حلال ای گشته از اهل ضلال / غیر خون تو نمی‌بینم حلال

از خدا چاره‌ستش و از قوت نی / چاره‌ش هست از دین و از طاغوت نی / ای که صبرت نیست از دنیای دون / صبر چون داری ز نعم الماهدون

ای که صبرت نیست از ناز و نعیم / صبر چون داری ز الله کریم / ای که صبرت نیست از فرزند و زن / صبر چون داری ز رب ذوالمنن

ذوق کی گرمی خود بخشد ترا / آن فریب و چول میدان برد ترا / کو خلیلی کو برون آمد ز غار / گفت هذا رب هان کو کردگار

من نخواهم در دو عالم بنگریست / تا نبینم این دو مجلس آن کیست / بی تماشای صفتهای خدا / گر خورم نان در گلو گیرد مرا

چون گوارد لقمه بی دیدار او / بی تماشای گل و گلزار او / جز بامید خدا زین آبخور / کی خورد یک لقمه غیر گاو و خر

آنکه کالانعام بد بل هم اضل / گرچه پر مکرست آن گنده بغل / مکر او سرزیر او سرزیر شد / روزگاری برد و روزش دیر شد

فکرگاهش کند شد عقلش خرف / عمر شد چیزی ندارد چون الف / آنچه می‌گوید درین اندیشه‌ام / آن هم از دستان آن نفس است هم

وانچه می‌گوید غفورست و رحیم / نیست جز آن حیلهٔ نفس لئیم / ای ز غم مرده که دست از نان تهیست / چون غفورست و رحیم این ترس چیست

حکایت گفتن پیری پیش طبیب از رنجوری خود و جواب او

گفت پیری مر طبیبی را که من / در زحیرم از دماغ خویشتن
گفت از پیریست آن ضعف دماغ / گفت بر چشمم ز ظلمت هست داغ
گفت از پیریست ای شیخ قدیم / گفت پشتم درد می‌آید عظیم
گفت از پیریست ای شیخ نزار / گفت هر چه می‌خورم نبود گوار
گفت ضعف معده هم از پیریست / گفت وقت دم مرا دم‌گیریست
گفت آری انقطاع دم بود / چون رسد پیری دو صد علت شود
گفت کم شد شهوتم یکبارگی / گفت از پیریست این بیچارگی
گفت پایم سست شد از ره بماند / گفت از پیریست کز جنبت نشاند
گفت پشتم چون کمانی شد دوتا / گفت از پیریست این رنج و عنا
گفت تاریک است چشمم ای حکیم / گفت از پیریست ای مرد علیم
گفت ای احمق برین بر دوختی / از طبیبی تو همین آموختی
ای مدمّغ عقلت این دانش نداد / که خدا هر درد را درمان نهاد
تو خر احمق ز اندک مایگی / بر زمین ماندی ز کوته پایگی
پس طبیبش گفت کای عمر تو شصت / این غضب وین خشم هم از پیریست
چون همه اجزا و اعضا شد نحیف / خویشتن‌داری و صبرت شد ضعیف
برنتابد دو سخن زان هی کند / تاب یک جرعه ندارد قی کند
جز مگر پیری که از حق مست هست / در درون او حیات طیبه‌ست
از برون پیر است و در باطن صبی / خود چه چیز است آن ولی و آن نبی
گر نه پیدا اند پیش نیک و بد / چیست با ایشان خسان را این حسد
ور نمی‌دانندشان علم الیقین / چیست این بغض و حیل‌سازی و کین
ور همی دانند جزای رستخیز / چون زنندی خویش بر شمشیر تیز
بر تو می‌خندد مبین او را چنان / صد قیامت در درونستش نهان
دوزخ و جنت همه اجزای او / هر چه اندیشی تو او بالای او
هر چه اندیشی پذیرای فناست / آنکه در اندیشه ناید آن خداست
بر در این خانه گستاخی ز چیست / گر همی دانند کاندر خانه کیست
ابلهان تعظیم مسجد می‌کنند / در جفای اهل دل جد می‌کنند
آن مجاز است این حقیقت ای خران / نیست مسجد جز درون سروران
مسجدی کو اندرون اولیاست / سجده‌گاه جمله است آنجا خداست
تا دل مرد خدا نامد به درد / هیچ قومی را خدا رسوا نکرد
قصد جنگ انبیا می‌داشتند / جسم دیدند آدمی پنداشتند
در تو هست اخلاق آن پیشینیان / چون نمی‌ترسی که تو باشی همان
عادت آن ناسپاسان در تو هست / تا بدیت سر بارد او از چه درست
آن نشانیها همه چون در تو هست / چون تو زیشانی کجا خواهی بجست

قصهٔ کودکی که در پیش تابوت پدر می‌نالید و سخن جوحی

کودکی در پیش تابوت پدر / زار می‌نالید و بر می‌کوفت سر
کای پدر آخر کجایت می‌برند / تا ترا در زیر خاکی بسپرند
می‌برندت خانهٔ تنگ و زحیر / نی درو قالی و نی فرش و حصیر
نی چراغی در شب و نی روز نان / نی درو بوی طعام و نی نشان
نی درش معمور نی سقف و نه بام / نی درو بهر ضیا نی هیچ جام
نی دران از بهر مهمان آب چاه / نی یکی همسایه کو باشد پناه
جسم تو که بوسه‌گاه خلق بود / چون شود در خانهٔ کور و کبود
خانهٔ بی زینهار و جای تنگ / کاندران نی روی می‌ماند نه رنگ
زین نسق اوصاف خانه می‌شمرد / وز دو دیده اشک خونین می‌فشرد
گفت جوحی با پدر ای ارجمند / والله این را خانهٔ ما می‌برند
گفت جوحی را پدر ابله مشو / گفت ای بابا نشانیها شنو
این نشانیها که گفت او یک به یک / خانهٔ ما راست بی تردید و شک
نی حصیر و نی چراغ و نی طعام / نی درش معمور و نی سقف و نه بام
زین نمط دارند بر خود صد نشان / لیک کی بینند آن را طاغیان
خانهٔ آن دل که ماند بی ضیا / از شعاع آفتاب کبریا

تنگ و تاریکست چون جانِ جهود / بینوا از ذوقِ سلطانِ ودود
نی دران دل تاب نورِ آفتاب / نی گشادِ عرصه و نی فتحِ باب
گور خوشتر از چنین دل مر ترا / آخر از گورِ دلِ خود برتر آ
زندهٔ و زنده زادِ شوخ و شنگ / دل نمی گیرد ترا زین گورِ تنگ
یوسفِ وقتی و خورشیدِ سما / زین چه و زندان برآ و رو نما
یونست در بطنِ ماهی پخته شد / مخلصش را نیست از تسبیح بُد
گر نبودے او مسبح بطنِ نون / حبس و زندانش بُدے تا یبعثون
او به تسبیح از تنِ ماهی بجست / چیست تسبیح آیتِ روزِ الست
گر فراموشت شد آن تسبیحِ جان / بشنو این تسبیحهای ماهیان
هر که دید الله را اللهی ست / هر که دید آن بحر را او ماهی ست
این جهان دریا و تن ماهی و روح / یونسِ محجوب از نورِ صبوح
گر مسبح باشد از ماهی رهید / ورنه در وی هضم گشت و ناپدید
ماهیانِ جان درین دریا پُرند / تو نمی بینی که کوری ای نژند
بر تو خود را میزنند آن ماهیان / چشم بگشا تا ببینیشان عیان
ماهیان جمله بتسبیح می جسد / نی و را انشان بگر کیری تو حسد
ماهیان را گر نمی بینی پدید / گوش تو تسبیحشان آخر شنید
صبر کردن جانِ تسبیحاتِ تست / صبر کن کانست تسبیحِ درست
هیچ تسبیحی ندارد آن درج / صبر کن کالصبر مفتاح الفرج
صبر چون پولِ صراط آنسو بهشت / هست با هر خوب یک لالای زشت
تا ز لالا می گریزی وصل نیست / زانکه لالا را ز شاهد فصل نیست
تو چه دانی ذوقِ صبر ای شیشه دل / خاصه صبر از بهرِ آن نقشِ چگل
مرد را ذوق از غزا و کرّ و فر / مر مخنث را بود ذوق از ذکر
جز ذکر نی دین او نی ذکرِ او / سوی اسفل برد او را فکرِ او
گر برآید تا فلک از وی مترس / کو بعشقِ سِفل آموزید درس
او بسوی سفل می راند فرس / گرچه سوی علو جنباند جرس
از علمهای گدایان ترس چیست / کان علمها لقمهٔ نان را رهیست
این سخنها را نکو دریاب تو / زر نمیدانی بشنو از باب تو

ترسیدن کودکی از شخص صاحب جثه و ایمن کردن او آن کودک را

کنگِ زفتی کودکی را یافت فرد / زرد شد کودک ز بیمِ قصدِ مرد
گفت ایمن باش ای زیبای من / که تو خواهی بود بر بالای من
من اگر هولم مخنث دان مرا / همچو اشتر بر نشین میران مرا
صورتِ مردان و معنی اینچنین / از برون آدم درون دیوِ لعین
آن دهل را مانی ای زفتِ چو عاد / که برو آن شاخ را میکوفت باد
روبهی اشکارِ خود را باد داد / بهرِ طبلی همچو خیکی پُر ز باد
چون ندید اندر دهل او فربهی / گفت خوکی به ازین خیکِ تهی
روبهان ترسند از آوازِ دهل / عاقلش چندان زند که لا تقل

قصهٔ تیرانداز و ترسیدن او از سواری که در بیشه میرفت

یک سواری با سلاح و بس مهیب / می شد اندر بیشه بر اسپی نجیب
تیراندازی بحکم او را بدید / پس ز خوفِ او کمان را در کشید
تا زند تیری سوارش بانگ زد / من ضعیفم گرچه زفتستم جسد
هان و هان منگر تو در زفتیِ من / که کمم در وقتِ جنگ از پیرزن
گفت رو که نیک گفتی ورنه نیش / بر تو می انداختم از ترسِ خویش
بس کسان را آن سلاحِ جنگ کشت / بی رجولیت چنان تیغی بمشت
گر بپوشی تو سلاحِ رستمان / رفت جانت چون نباشی مردِ آن
جان سپر کن تیغ بگذار ای پسر / هر که بی سر بود ازین شه برد سر
آن سلاحت حیله و مکرِ تو است / هم ز تو زایید و هم جانِ تو خست
چون نکردی هیچ سودی زین حیل / ترک حیلت کن که پیش آید دول
چون یکی لحظه نخوردی بر ز فن / ترک فن گو می طلب رب المنن
چون مبارک نیست بر تو این علوم / خویشتن گولی کن و بگذر ز شوم
چون ملایک گو که لا علم لنا / یا الهی غیر ما علمتنا

یک حکایت بشنو ای صاحب قبول / در بیان مختص عقل و حس بوالفضول

حکایت آن اعرابی و ریگ در جوال کردن و ملامت کردن آن دانشمند

یک عرابی بار کرده اشتری / در جوال زفت از گندم پری
وان جوال دیگرش از ریگ پر / هر دو را او بار کرده بر شتر
او نشسته بر سر هر دو جوال / یک حدیث انداز کرد او را سؤال
از وطن پرسید و آوردش بگفت / واندر آن پرسش بسی درها بسفت
بعد از آن گفتش کزان هر دو جوال / چیست آگنده بگو مصدوق حال
گفت اندر یک جوالم گندم است / در دگر ریگی نه قوت مردم است
گفت تو چون بار کردی این رمال / گفت تا تنها نماند آن جوال
گفت نیم گندم آن تنگ را / در دگر ریز از پی فرهنگ را
تا سبک گردد جوال و هم شتر / گفت شاباش ای حکیم اهل حر
این چنین فکر دقیق و رای خوب / تو چنین عریان پیاده در لغوب
رحمش آمد بر حکیم و عزم کرد / کش بر اشتر بر نشاند نیک مرد
باز گفتش ای حکیم خوش سخن / شمه‌ای از حال خود هم شرح کن
این چنین عقل و کفایت که تراست / تو وزیری یا شهی بر گوی راست
گفت این هر دو نیم از عامه‌ام / بنگر اندر حال و اندر جامه‌ام
گفت اشتر چند داری چند گاو / گفت نی این و نه آن ما را مکاو
گفت رختت چیست باری در دکان / گفت ما را کو دکان و کو مکان
نی ز قوت و نی ز خوت و نی قماش / نی متاع و نیست طبخ و نیست آش
گفت پس از نقد پرسم نقد چند / که تویی تنهارو و محبوب پند
کیمیای زر عالم با توست / عقل و دانش را گهر تو بر توست
گنجها بنهاده باشی در مکان / نیست عاقل‌تر ز تو کس در جهان
گفت والله نیست یا وجه العرب / در همه ملکم وجوه قوت شب
پا برهنه تن برهنه می‌دوم / هر که نانی می‌دهد آنجا روم
مر مرا زین حکمت و فضل و هنر / نیست حاصل جز خیال و درد سر
پس عرب گفتش که رو دور از برم / تا نبارد شومی تو بر سرم
دور بر آن حکمت شومت ز من / نطق تو شوم است بر اهل زمن
یا تو آن سو رو من این سو می‌روم / ور ترا ره پیش من واپس شوم
یک جوالم گندم و دیگر ز ریگ / به بود زین حیله‌های مرده‌ریگ
احمقی‌ام بس مبارک احمقیست / که دلم با برگ و جانم متقیست
گر تو خواهی کت شقاوت کم شود / جهد کن تا از تو حکمت کم شود
حکمتی کز طبع آید وز خیال / حکمتی نه فیض نور ذوالجلال
حکمت دنیا فزاید ظن و شک / حکمت دینی برد فوق فلک
زوبعان زیرک آخر زمان / بر فزوده خویشتن بر پیشینیان
حیله‌آموزان جگرها سوخته / فعلها و مکرها آموخته
صبر و ایثار و سخای نفس و جود / باد داده کان بود اکسیر سود
فکر آن باشد که بگشاید رهی / راه آن باشد که پیش آید شهی
شاه آن باشد که از خود شه بود / نه به مخزنها و لشکر شه شود
تا بماند شاهی او سرمدی / همچو عز ملک دین احمدی
تا حیاتت نیست عشرت را زوال / گشته دور از ملکت عشق الکمال

هم ز ابراهیم ادهم آمدست / کو ز راهی بر لب بحری نشست

کرامات ابراهیم ادهم بر لب دریا

دلق خود می‌دوخت آن سلطان جان / یک امیر آمد آنجا ناگهان
آن امیر از بندگان شیخ بود / شیخ را بشناخت سجده کرد زود
خیره شد در شیخ و اندر دلق او / گشته دیگرگون ز خلوت خلق او
کو رها کرد آنچنان ملک شگرف / برگزید آن فقر بس باریک حرف
ترک کرده ملک هفت اقلیم را / می‌زند بر دلق سوزن چون گدا
ملک هفت اقلیم ضایع می‌کند / چون گدا بر دلق سوزن می‌زند
شیخ واقف گشت از اندیشه‌اش / شیخ چون شیر است و دلها بیشه‌اش
چون رجا و خوف در دلها روان / نیست مخفی بر وی اسرار جهان

دل نگهدارید ای بیحاصلان / در حضور حضرت صاحبدلان
پیش اهل تن ادب بر ظاهرست / که خدا زیشان نهان را ساترست

پیش اهل دل ادب بر باطنست / زانکه دلشان بر سرائر فاطنست
تو بعکسی پیش کوران بهر جاه / با حضور آیی نشینی پایگاه

پیش بینایان کنی ترک ادب / نار شهوت را از آن گشتی حطب
چون نداری فطنت و نور هدی / بهر کوران روی را می‌زن جلا

پیش بینایان حدث در روی مال / ناز می‌کن با چنین گندیده حال
شیخ سوزن زود در دریا فکند / خواست سوزن را بآواز بلند

صد هزاران ماهیی اللهیی / سوزن زر در لب هر ماهیی
سر بر آوردند از دریای حق / که بگیر ای شیخ سوزنهای حق

رو بدو کرد و بگفتش کای امیر / ملک دل به یا چنین ملک حقیر
این نشان ظاهرست این هیچ نیست / تا بباطن در روی هیچ نیست

سوی شهر از باغ شاخی آورند / باغ و بستان را کجا آنجا برند
خاصه باغی کاین فلک یک برگ اوست / بلکه آن مغزست و این عالم چو پوست

بر نمی‌داری سوی آن باغ گام / بوی افزون جوی و کن دفع زکام
تا که آن بو جاذب جانت شود / تا که آن بو نور چشمانت شود

تا که آن بو سوی بستانت کشد / وانماید مر ترا راه رشد
چشم نابینات را بینا کند / سینه‌ات را سینهٔ سینا کند

گفت یوسف ابن یعقوب نبی / بهر بوی القوا علی وجه ابی
بهر این بو گفت احمد در عظات / دائما قرة عینی فی الصلوة

پنج حس با یکدگر پیوسته‌اند / زانکه این هر پنج ز اصلی رسته‌اند
قوت هر یک قوت باقی شود / ما بقی را هر یکی ساقی شود

دیدن دیده فزاید عشق را / عشق در دیده فزاید صدق را
صدق بیداری هر حس می‌شود / حسها را ذوق مونس می‌شود

آغاز منور شدن حواس عارف بنور غیب

چون یکی حس در روش بگشاد بند / ما بقی حسها همه مبدل شوند

چون یکی حس غیر محسوسات دید / گشت غیبی بر همه حسها پدید
چون ز جو جست از گله یک گوسفند / پس پیاپی جمله زان سو بر جهند

گوسفندان حواست را بران / در چرا از اخرج المرعی چران
تا در آنجا سنبل و ریحان چرند / تا بگلزار حقایق ره برند

هر حست پیغمبر حسها شود / تا یکایک سوی آن جنت رود
حسها با حس تو گویند راز / بی زبان و بی حقیقت بی مجاز

کین حقیقت قابل تأویلهاست / وین توهم مایهٔ تخییلهاست
آن حقیقت کان بود عین عیان / هیچ تأویلی نگنجد در میان

چونکه هر حس بندهٔ حس تو شد / مر فلکها را نباشد از تو بد
چونکه دعوی می‌رود در ملک پوست / مغز آن کی بود قشر آن اوست

چون تنازع در فتد در تنگ کاه / دانه آن کیست آنرا کن نگاه
پس فلک قشرست و نور روح مغز / این پدیدست آن خفی زین رو ملغز

جسم ظاهر روح مخفی آمدست / جسم همچون آستین جان همچو دست
باز عقل از روح مخفی‌تر بود / حس بسوی روح زوتر ره برد

جنبشی بینی بدانی زنده است / این ندانی که ز عقل آکنده است
تا که جنبشهای موزون سر کند / جنبش مس را بدانش زر کند

زان مناسب آمدن افعال دست / فهم آید مر ترا که عقل هست
روح وحی از عقل پنهان‌تر بود / زانکه او غیبست او زان سر بود

عقل احمد از کسی پنهان نشد / روح وحیش مدرک هر جان نشد
روح وحیی را مناسبهاست نیز / در نیابد عقل کان آمد عزیز

گه جنون بیند گهی حیران شود / زانکه موقوفست تا او آن شود
چون مناسبهای افعال خضر / عقل موسی بود در دیدش کدر

نامناسب می‌نمود افعال او / پیش موسی چون نبودش حال او
عقل موسی چون شود در غیب بند / عقل موشی خود کیست ای ارجمند

علم تقلیدی بود بهر فروخت ‖ چون بیابد مشتری خوش برفروخت
مشتری علم تحقیقی حق است ‖ دائما بازار او با رونق است

لب ببسته مست در بیع و شری ‖ مشتری بیحد که الله اشتری
درس آدم را فرشته مشتری ‖ محرم درسش نه دیوست و پری

آدم انبئهم باسما درس گو ‖ شرح کن اسرار حق را مو بمو
آنچنان کس را که کوته بین بود ‖ در تلون غرق و بی تمکین بود

موش گفتم زانکه در خاکست جاش ‖ خاک باشد موش را جای معاش
راهها دارد ولی در زیر خاک ‖ هر طرف او خاک را کردست چاک

نفس موشی نیست الا لقمه رند ‖ قدر حاجت موش را عقلی دهند
زانکه بی حاجت خداوند عزیز ‖ می نبخشد هیچکس را هیچ چیز

گر نبودی حاجت عالم زمین ‖ نافریدی هیچ رب العالمین
وین زمین مضطرب محتاج کوه ‖ گر نبودی نافریدی پرشکوه

ور نبودی حاجت افلاک هم ‖ هفت گردون ناوریدی از عدم
آفتاب و ماه و این استارگان ‖ جز بحاجت کی پدید آید عیان

پس کمند هستها حاجت بود ‖ قدر حاجت مرد را آلت بود
پس بیفزا حاجت ای محتاج زود ‖ تا بجوشد از کرم دریای جود

این گدایان بر ره و هر مبتلا ‖ حاجت خود می نماید خلق را
کوری و شلی و بیماری و درد ‖ تا ازین حاجت بجنبد رحم مرد

هیچ گوید نان دهید ای مردمان ‖ که مرا مالست و انبارست و خوان
چشم ننهادست حق در کور موش ‖ زانکه چشمش نیست حاجت بهر جو

می تواند زیست بی چشم و بصر ‖ فارغست از چشم او در خاک تر
جز بدزدی او برون ناید ز خاک ‖ تا کند خالق از آن دزدیش پاک

بعد از آن پر یابد و مرغی شود ‖ چون ملایک جانب گردون رود
هر زمان در گلشن شکر خدا ‖ او بر آرد همچو بلبل صد نوا

کای رهاننده مرا از وصف زشت ‖ ای کننده دوزخی را چون بهشت
در یکی پیهی نهی تو روشنی ‖ استخوانی را دهی سمع ای غنی

چه تعلق آن معانی را بجسم ‖ چه تعلق فهم اشیا را باسم
لفظ چون وکرست و معنی طایرست ‖ جسم جوی و روح آب سایرست

در روانی روی آب جوی فکر ‖ نیست بی خاشاک خوب و زشت ذکر
او روانست و تو گویی واقفست ‖ او دوانست و تو گویی عاکفست

گر نبودی سیر آب از جا بجا ‖ چیست بر وی نو بنو خاشاکها
هست آن خاشاک صورتهای فکر ‖ نو بنو در می رسد اشکال بکر

روی آب جوی فکر اندر روش ‖ نیست بی خاشاک محبوب و وحش
قشرها بر روی این آب روان ‖ از ثمار باغ غیبی شد دوان

قشرها را مغز اندر باغ جو ‖ زانکه آب از باغ می آید بجو
گر نبینی رفتن آب حیات ‖ بنگر اندر جوی این سیر نبات

آب چون انبه‌تر آید در گذر ‖ زو کند قشر صور زوتر گذر
چون بغایت تیز شد این جو روان ‖ غم نپاید در ضمیر عارفان

چون بغایت ممتلی بود و شتاب ‖ پس نگنجد اندرو الا که آب

طعنه زدن بیگانه در شان شیخ و جواب گفتن مرید شیخ

آن یکی یک شیخ را تهمت نهاد ‖ کو بدست و نیست در راه رشاد
شارب خمرست و سالوس و خبیث ‖ مر مریدان را کجا باشد مغیث

آن یکی گفتش ادب را هوش دار ‖ خرد نبود این چنین ظن بر کبار
دور ازو و دور از اوصاف او ‖ که ز سیلی تیره گردد صاف او

این چنین بهتان منه بر اهل حق ‖ کاین خیال تست برگردان ورق
این نباشد ور بود ای مرغ خاک ‖ بحر قلزم را ز مرداری چه باک

نیست دون القلتین و حوض خرد ‖ کش تواند قطره‌ای از کار برد
آتش ابراهیم را نبود زیان ‖ هر که نمرودیست گو می ترس از آن

نفس نمرودست و عقل و جان خلیل ‖ روح در عینست و نفس اندر دلیل
این دلیل راه ره رو را بود ‖ کو بهر دم در بیابان گم شود

ور عصاشان نیست جز چشم و چراغ / از دلیل و راهشان باشد فراغ
گر نبیلی گفت آن مرد وصال / گفت بهر فهم اصحاب جدال
بهر طفل نو پدر تی‌تی کند / گرچه عقلش هندسهٔ گیتی کند
کم نگردد فضل استاد از علو / گر الف چیزی ندارد گوید او
از پی تعلیم آن بسته‌دهن / از زبان خود برون باید شدن
در زبان او بباید آمدن / تا بیاموزد ز تو او علم و فن
پس همه خلقان چو طفلان وی‌اند / لازم است این پیر را در وقت پند
آن مرید شیخ بدگوینده را / آن بکفر و گمرهی آگنده را
گفت تو خود را مزن بر تیغ تیز / هین مکن با شاه و با سلطان ستیز
حوض با دریا اگر پهلو زند / خویش را از بیخ هستی بر کند
نیست بحری کو کران دارد که تا / تیره گردد او ز مردار شما
بحر را حدست و اندازه بدان / شیخ و نور شیخ را نبود کران
پیش بیحد هرچه محدودست لاست / کل شیء غیر وجه الله فناست
کفر و ایمان نیست آنجایی که اوست / زانکه او مغزست و این دو رنگ و پوست
این فناها پردهٔ آن وجه گشت / چون چراغ خفیه اندر زیر طشت
پس سر این تن حجاب آن سرست / پیش آن سر این سر تن کافرست
کیست کافر غافل از ایمان شیخ / کیست مرده بی‌خبر از جان شیخ
جان نباشد جز خبر در آزمون / هر که را افزون خبر جانش فزون
جان ما از جان حیوان بیشتر / از چه زان رو که فزون دارد خبر
پس فزون از جان ما جان ملک / کو منزه شد ز حس مشترک
وز ملک جان خداوندان دل / باشد افزون تو تحیر را بهل
زان سبب آدم بود مسجودشان / جان او افزون‌ترست از بودشان
ورنه بهتر را سجود دون‌تری / امر کردن هیچ نبود در خوری
کی پسندد عدل و لطف کردگار / که گلی سجده کند در پیش خار
جان چو افزون شد گذشت از انتها / شد مطیعش جان جمله چیزها
مرغ و ماهی و پری و آدمی / زانکه او بیشست و ایشان در کمی
ماهیان سوزنگر دلقش شوند / سوزنان را رشته‌ها تابع بوند

بقیهٔ قصهٔ ابراهیم ادهم بر لب دریا و آن امیر

چون نفاذ امر شیخ آن میر دید / ز آمد ماهی شدش وجدی پدید
گفت اه ماهی ز پیران آگه است / شه تنی را کو لعین درگه است
ماهیان از پیر آگه ما بعید / ما شقی زین دولت و ایشان سعید
سجده کرد و رفت گریان و خراب / گشت دیوانه ز عشق فتح باب
پس تو ای ناشسته‌رو در چیستی / در نزاع و در حسد با کیستی
با دم شیری تو بازی می‌کنی / بر ملایک ترکتازی می‌کنی
بد چه می‌گویی تو خیر محض را / هین ترفّع کم شمر آن خفض را
بد چه باشد مس محتاج مهان / شیخ کی بود کیمیای بیکران
مس اگر از کیمیا قابل نبد / کیمیا از مس هرگز مس نشد
بد چه باشد سرکش آتش‌عمل / شیخ کی بود عین دریای ازل
بد که باشد عالم ظلمت‌فزا / شیخ کی بود عکس انوار خدا
بد چه باشد آتشی پر دود و سوز / شیخ آب کوثرست اندر تموز
دائماً آتش را بترساند ز آب / آب کی ترسید هرگز ز التهاب
در رخ مه عیب‌بینی می‌کنی / در بهشتی خاربینی می‌کنی
گر بهشت اندر روی تو خارجو / هیچ خار آنجا نیابی غیر تو
مه بجستی آفتابی در گلی / رخنه می‌جویی ز بدر کاملی
آفتابی کو بتابد در جهان / بهر خفاشی کجا گردد نهان
عیبها از رد پیران عیب شد / غیبها از رشک پیران غیب شد
یاری ار دوری ز خدمت یار باش / در ندامت جان کن و در کار باش
با ازان رحمت نصیبی می‌برید / آب رحمت را چه بندی از حسد
گر تو دوری دوری جنبان توم / حیثما کنتم فولوا وجهکم
چون خری در گل فتد از گام تیز / دم بدم جنبد برای عزم خیز

جای سا همواره کند مهر باش
وانداو که نیست آن جای معاش

حس تو از حس خر کمتر بدست
که دل تو زان وحلها بر نجست

در وحل تاویل رخصت می‌کنی
چون نمیخواهی کزان دل بر کنی

کاین روا باشد مرا من مضطرم
حق نگیرد عاجزی را از کرم

خود گرفتستت تو چون کفتار کور
این گرفتن را نه بینی از غرور

می بگویند اندران کفتار نیست
از برون جویید کاندر غار نیست

نیست در سوراخ کفتار ای اسیر
رفت تا زان او بسوی آبخور

این همی گویند و بندش مینهند
او همی گوید ز من کی آگهند

گر ز من آگاه بودی این عدو
کی ندا کردی که آن کفتار کو

تا که بر بندند و بیرونش کنند
غافل آن کفتار از این اشتنیار

دعوی کردن آن شخص که خدا از من گناه نمیگیرد و جواب شعیب

آن یکی میگفت در عهد شعیب
که خدا از من بسی دیدست عیب

چند دید از من گناه و جرمها
وز کرم یزدان نمیگیرد مرا

حق تعالی گفت در گوش شعیب
در جواب او فصیح از راه غیب

که بگفتی چند کردم من گناه
وز کرم نگرفت در جرمم اله

عکس میگوئی و مقلوب ای سفیه
ای رها کرده ره و بگرفته تیه

چند چندت گیرم و تو بیخبر
در سلاسل مانده‌ای پا تا بسر

زنگ تو بر توت ای دیگ سیاه
کرد سیمای درونت را تباه

بر دلت زنگار بر زنگارها
جمع شد تا کور شد ز اسرارها

گر زند آن دود بر دیگ نوی
آن اثر بنماید ار باشد جوی

زانکه هر چیزی بضد پیدا شود
بر سپیدی آن سیه رسوا شود

چون سیه شد دیگ پس تاثیر دود
بعد ازان بروی که بیند زود زود

مرد آهنگر که او زنگی بود
دود را با روش همرنگی بود

مرد رومی گر کند آهنگری
رویش ابلق گردد از دود آوری

پس بداند زود تاثیر گناه
پس بنالد زار گوید ای اله

چون کند اصرار و بد پیشه کند
خاک اندر چشم اندیشه کند

توبه نندیشد دگر شیرین شود
بر دلش آن جرم تا بیدین شود

آن پشیمانی و یا رب رفت ازو
شست بر آئینه زنگ پنج تو

آهنش را زنگها خوردن گرفت
گوهرش را زنگ کم کردن گرفت

چون نویسی کاغذ اسپید بر
آن نوشته خوانده آید در نظر

چون نویسی بر سر بنوشته خط
فهم ناید خواندنش گردد غلط

کان سیاهی بر سیاهی اوفتاد
هر دو خط شد کور و معنیی نداد

ور سوم بارش نویسی بر سرش
پس سیه کردی تو جان کاوش

پس چه چاره جز پناه چاره‌گر
ناامیدی مس و اکسیرش نظر

ناامیدیها به پیش او نهید
تا ز درد بی دوا بیرون جهید

چون شعیب این نکته‌ها با او بگفت
زان دم جان در دل او گل شکفت

جان او بشنید وحی آسمان
گفت اگر بگرفت ما را کو نشان

گفت یا رب دفع من میگوید او
آن گرفتن را نشان میجوید او

گفت ستارم نگویم رازهاش
جز یکی رمز از برای ابتلاش

یک نشانی آنکه میگیرم ورا
آنکه طاعت دارد و صوم و دعا

از نماز و از زکوة و غیر آن
لیک یک ذره ندارد ذوق جان

می کند طاعات و افعال سنی
لیک یک ذره ندارد چاشنی

طاعتش نغز است و معنی نغز نی
جوزها بسیار و در وی مغز نی

ذوق باید تا دهد طاعات بر
مغز باید تا دهد دانه شجر

دانهٔ بی مغز کی گردد نهال
صورت بیجان نباشد جز خیال

چون شعیب این نکته‌ها با وی بخواند
از تفکر همچو خر در گل بماند

آن خبیث از شیخ می لائید ژاژ
کژ نگر باشد همیشه عقل کاژ

تتمهٔ قصهٔ طعنه زدن شیخ و جواب مرید

که منم بر حال زشت او گواه
خمر خوارست و بد و کارش تباه

دیدمش اندر میان مجلسی
او ز تقوی عاریست و مفلسی

وقت کیا نیست خیز ای شبان | تا ببینی فسق شیخت را عیان
شب برو وش بر سر یک روزنی | گفت بنگر فسق و عشرت ای سنی

بنگر آن سالوس روز و فسق شب | روز همچون مصطفی شب بولهب
روز عبدالله او را گشته نام | شب نعوذ بالله و در دست جام

دید شیشه در کف آن شیخ پر | گفت شیخا مر ترا هم هست عذر
تو نمی گفتی که در جام شراب | دیو می میزد شتاب اندر شتاب

گفت جامم را چنان پر کرده اند | کاندرو نی گنجد یک سپند
بنگر اینجا هیچ گنجد ذره ای | این سخن را گر شنیده غره ای

جام ظاهر خمر ظاهر نیست این | دور دار این را ز شیخ دوربین
جام می هستی شیخ است ای فلیو | کاندرو اندر نگنجد بول دیو

پر و مالامال از نور حق است | جام تن بشکست نور مطلق است
نور خورشید ار بیفتد بر حدث | او همان نور است نپذیرد خبث

شیخ گفت این خود نه جام است و نه می | هین به زیر آ منکرا بنگر تو پی
آمد و دید انگبین خاص بود | کور شد آن دشمن کور و کبود

گفت پیر آن دم مرید خویش را | رو برای من بجو می ای کیا
کو مرا رنجی است مضطر گشته ام | من ز رنج از مخمصه بگذشته ام

در ضرورت هست هر مردار پاک | بر سر منکر ز لعنت باد خاک
گرد خمخانه برآمد آن مرید | بهر شیخ از هر خمی او می چشید

در همه خمخانه او دیگر ندید | گشته بد پر از عسل خم نبید
گفت ای رندان چه حالست این چه کار | هیچ خمی در نمی بینم عقار

جمله رندان نزد آن شیخ آمدند | چشم گریان دست بر سر می زدند
در خرابات آمد شیخ اجل | جمله می ها از قدومش شد عسل

کرده ای می را تو مبدل از حدث | جان ما را هم بدل کن از خبث
گر شود عالم پر از خون مال مال | کی خورد بنده خدا الا حلال

گفتن عائشه پیغمبر علیه السلام را که تو بی مصلی چون است که همه جا نماز می گزاری

عائشه روزی به پیغمبر بگفت | یا رسول الله تو پیدا و نهفت
هر کجا باشد نمازی می کنی | می رود در خانه ناپاک و دنی

گرچه می دانی که هر طفل پلید | کرد مستعمل بهر جا که رسید
بی مصلی می گزاری تو نماز | هر کجا روی زمین بگشایی راز

گفت پیغمبر که از بهر مهان | حق نجس را پاک گرداند بدان
رو که سجده گاه ما از لطف حق | پاک گردانید تا هفتم طبق

هان و هان ترک حسد کن با شهان | ورنه ابلیسی شوی اندر جهان
کو اگر زهری خورد شهدی شود | تو اگر شهدی خوری زهری بود

کو بدل گشت و بدل شد کار او | لطف گشت و نور شد هر نار او
قوت حق بود مر بابیل را | ورنه مرغی چون کشد مر پیل را

لشکری را مرغکی چندی شکست | تا بدانی کان صلابت از حق است
گر ترا وسواس آید زین قبیل | رو بخوان تو سوره اصحاب فیل

ور کنی با او مری و همسری | کافرم گر تو از ایشان سر بری

کشیدن موش مهار شتر را و معجب شدن موش

موشکی در کف مهار اشتری | در ربود و شد روان او از مری
اشتر از چستی که با او شد روان | موش غره شد که هستم پهلوان

بر شتر زد پرتو اندیشه اش | گفت بنمایم ترا تو باش خوش
تا بیامد بر لب جوی بزرگ | کاندرو گشتی زبون پیل سترگ

موش آنجا ایستاد و خشک گشت | گفت اشتر ای رفیق کوه و دشت
این توقف چیست حیرانی چرا | پا بنه مردانه اندر جو در آ

تو قلاوزی و پیش آهنگ من | در میان ره مباش و تن مزن
گفت این آب شگرف است و عمیق | من همی ترسم ز غرقاب ای رفیق

گفت اشتر تا ببینم حد آب | پا در او بنهاد آن اشتر شتاب
گفت تا زانوست آب ای کور موش | از چه حیران گشتی و رفتی ز هوش

گفت مور تست و ما را اژدهاست / که ز زانو تا بزانو فرقهاست
گر ترا تا زانو است ای پرهنر / مر مرا صد گز گذشت از فرق سر
گفت گستاخی مکن بار دگر / تا نسوزد جسم و جانت زین شرر
تو مری با مثل خود موشان بکن / با شتر مر موش را نبود سخن
گفت توبه کردم از بهر خدا / بگذران زین آب مهلک مر مرا
رحم آمد مر شتر را گفت هین / برجه و بر کودبان من نشین
این گذشتن شد مسلم مر مرا / بگذرانم صد هزاران چون ترا
چون پیمبر نیستی پس رو براه / تا رسی از چاه روزی سوی جاه
تو رعیت باش چون سلطان نهٔ / خود مران چون مرد کشتیبان نهٔ
چون نهٔ کامل دکان تنها مگیر / دست خوش می باش تا گردی خمیر
چونکه آزادیت نامد بنده باش / زین مپوش اطلس برو ژنده باش
انصتوا را گوش کن خاموش باش / چون زبان حق نگشتی گوش باش
ور بگویی شکل استفسار گو / با شهنشاهان تو مسکین وار گو
ابتدای کبر و کین از شهوتست / راسخی شهوتت از عادتست
چون ز عادت گشته محکم خوی بد / خشم آید بر کسی کت وا کشد
چونکه تو گلخوار گشتی هر که او / وا کشد از گل ترا باشد عدو
بت پرستان چونکه خو با بت کنند / مانعان راه بت را دشمن اند
چونکه کرد ابلیس خو با سروری / دید آدم را بتحقیر از خری
که به از من سروری دیگر بود / تا که او مسجود چون من کس شود
سروری زهرست جز آن روح را / کو بود تریاق لانی ز ابتدا
کوه اگر پر مار شد باکی مدار / کو بود اندرون تریاق زار
سروری چون شد دماغت را ندیم / هر که بشکستت شود خصم قدیم
چون خلاف خوی تو گوید کسی / کینه‌ها خیزد ترا با او بسی
کو مرا از خوی من بر می‌کند / خویش را بر من چو سرور می‌کند
چون نباشد خوی بد سرکش درو / کی فروزد از خلاف آتش درو
چون نباشد خوی بد محکم شده / کی فروزد از خلاف آتشکده
با مخالف او مدارایی کند / در دل او خویش را جایی کند
زانکه خوی بد بگشتست استوار / مور شهوت شد ز عادت همچو مار
مار شهوت را بکش در ابتدا / ورنه اینک گشته مارت اژدها
لیک هر کس مور بیند مار خویش / تو ز صاحبدل کن استفسار خویش
تا نشد زر مس نداند من مسم / تا نشد شه دل نداند مفلسم
خدمت اکسیر کن مس‌وار تو / جور می‌کش ای دل از دلدار تو
کیست دلدار اهل دل نیکو بدان / که چو روز و شب جهانند از جهان
عیب کم گو بندهٔ الله را / متهم کم کن بدزدی شاه را

کرامات آن شیخ که در کشتی بدزدی متهمش کردند

ور نباشی شیخ هیچ از هیچیان / پس بره هر دو تو با مستهان
بود درویشی درون کشتیی / ساخته از رخت مردی پشتیی
یاوه شد همیان زر او خفته بود / جمله را جستند او را هم نمود
کین فقیر خفته را جوییم هم / کرد بیدارش ز غم صاحب درم
که درین کشتی حرمدان گم شدست / جمله را جستیم نتوانی تو رست
دلق بیرون کن برهنه شو ز دلق / تا ز تو فارغ شود اوهام خلق
گفت یا رب بر غلامت این خسان / تهمتی کردند فرمان در رسان
یا غیاثی عند کل کربة / یا معاذی عند کل شهوة
یا مجیبی عند کل دعوة / یا ملاذی عند کل محنة
چون بدرد آمد دل درویش از آن / سر برون کردند هر سو در زمان
صد هزاران ماهی از دریای ژرف / در دهان هر یکی دُرّی شگرف
هر یکی دُرّی خراج ملکتی / کز اله است این ندارد شرکتی
دُر چند انداخت در کشتی و جست / مر هوا را ساخت کرسی و نشست
خوش مربع چون شهان بر تخت خویش / او فراز اوج و کشتی اش به پیش
گفت کاین کشتی شما را حق مرا / تا نباشد با شما دزد گدا

تا کرا باشد بشارت زین فراق / من خوشم جفت حق و با خلق طاق

نی مرا او تهمت دزدی نهد / نی مهارم را به بدگوهر دهد

بانگ کردند اهل کشتی کای همام / از چه دادندت چنین عالی مقام

گفت از تهمت نهادن بر فقیر / وز حق آزاری پی چیزی حقیر

حاش لله بل ز تعظیم شهان / که نبودم بر فقیران بدگمان

آن فقیران لطیف خوش‌نفس / کز پی تعظیمشان آمد عبس

آن فقیری بهر پیچاپیچ نیست / بل پی آنکه بجز حق هیچ نیست

متهم چون دارم آنها را که حق / کرد امین مخزن هفتم طبق

متهم نفس است نه عقل شریف / متهم حس است نه نور لطیف

نفس سوفسطایی آمد می‌زنش / کش زدن سازد نه حجت گفتنش

معجزه بیند فروزد آن زمان / بعد از آن گوید خیالی بود آن

ور حقیقت بودی آن دید عجب / پس مقیم چشم بودی روز و شب

آن مقیم چشم پاکان می‌بود / نی قرین چشم حیوان می‌شود

کان عجب زین حس دارد عار و ننگ / کی بود طاووس اندر چاه تنگ

تا نگویی مر مرا بسیار گو / من ز صد یک گویم و آنهم چو مو

تشنیع زدن صوفیان پیش شیخ بر آن صوفی که بسیار می‌گوید

صوفیان بر صوفیی شنعت زدند / پیش شیخ خانقاهی آمدند

شیخ را گفتند داد جان ما / تو ازین صوفی بجو ای پیشوا

گفت آخر چه گله ست ای صوفیان / گفت این صوفی سه خو دارد گران

در سخن بسیار گو همچون جرس / در خورش افزون خورد از بیست کس

ور بخسپد هست چون اصحاب کهف / صوفیان کردند پیش شیخ زحف

شیخ رو آورد سوی آن فقیر / که ز هر حالی که هست اوساط گیر

در خبر خیر الامور اوساطها / نافع آمد ز اعتدال اخلاطها

گر یکی خلطی فزون شد از عرض / در تن مردم پدید آید مرض

بر قرین خویش مفزا در صفت / کان فراق آرد یقین در عاقبت

نطق موسی بود بر اندازه لیک / هم فزون آمد ز گفت یار نیک

آن فزونی با خضر آمد شقاق / گفت رو تو مکثری هذا فراق

موسیا بسیار گویی درگذر / چند گویی رو وصال آمد بسر

موسیا بسیار گویی دور شو / ورنه با من گنگ باش و کور شو

ور نرفتی وز ستیزه شسته‌ای / تو به معنی رفته‌ای بگسسته‌ای

رو بر آنها که همجفت تواند / عاشقان و تشنهٔ گفت تواند

چون حدث کردی تو ناگه در نماز / گویدت سوی طهارت رو بتاز

ور نرفتی خشک جنبان می‌شوی / چون نمازت رفت بنشین ای غوی

پاسبان بر خوابناکان بر فزود / ماهیان را پاسبان حاجت نبود

جامه پوشان را نظر بر گازرست / جان عریان را تجلی زیورست

یا ز عریانان بیک سو باز رو / یا چو ایشان فارغ و بی جامه شو

ور نمی‌تانی که کل عریان شوی / جامه کم کن تا ره اوسط روی

پس فقیر آن شیخ را احوال گفت / عذر را با آن غرامت کرد جفت

هر سؤال شیخ را داد او جواب / چون جوابات خضر خوب و صواب

عذر گفتن فقیر با شیخ خانقاه

آن جوابات سؤالات کلیم / کش خضر بنمود از رب علیم

گشت مشکلهاش حل و افزون زیاد / از پی هر مشکلش مفتاح داد

از خضر درویش هم میراث داشت / در جواب شیخ همت برگماشت

گفت راه اوسط ارچه حکمت است / لیک اوسط نیز هم با نسبت است

آب جو نسبت به اشتر هست کم / لیک باشد موش را آن همچو یم

هر کرا باشد وظیفه چار نان / دو خورد یا سه خورد هست اوسط آن

ور خورد هر چار دور از اوسط است / او اسیر حرص مانند بط است

هر کرا اشتها ده نان بود / شش خورد می‌دان که اوسط آن بود

چون مرا پنجاه نان هست اشتهی / مر ترا شش گرده همدسته نی

تو به ده رکعت نماز آیی ملول / من به پانصد در نیایم در نحول

آن یکی تا کعبه حافی می‌رود / وین یکی تا مسجد از خود می‌شود

آن یکی در پاکبازی جان براد / وان یکی جان کند تا یک نان بزاد

وان وسائط را نهایت می‌رود / کو مر آن را اول و آخر بود

اول و آخر بباید تا در آن / در تصور گنجد او وسط و میان

بی‌نهایت چون ندارد دو طرف / کی بود آن را میانه منصرف

اول و آخر نشانش کس نداد / گفت لو کان له البحر مداد

هفت دریا گر شود کلی مدید / نیست مر پایان شدن را هیچ امید

باغ و بیشه گر شود یکسر قلم / زین سخن هرگز نگردد هیچ کم

این همه حبر و قلم فانی شود / وین حدیث بی‌عدد باقی بود

حالت من خواب را ماند گهی / خواب پندارد مر آن را گمرهی

چشم من خفته دلم بیدار دان / شکل بیکار مرا بر کار دان

گفت پیغمبر که عینای تنام / لا ینام القلب عن رب الانام

چشم تو بیدار و دل خفته بخواب / چشم من خفته دلم در فتح باب

مر دلم را پنج حس دیگر است / حس دل را هر دو عالم منظر است

تو ز ضعف خود مکن در من نگاه / بر تو شب بر من همان شب چاشتگاه

بر تو زندان بر من آن زندان چو باغ / عین مشغولی مرا گشته فراغ

پای تو در گل مرا گل گشته گل / مر ترا ماتم مرا سور و دهل

در زمینم با تو ساکن در محل / می‌دوم بر چرخ هفتم چون زحل

همنشینت من نیم سایهٔ منست / برتر از اندیشه‌ها پایهٔ منست

زانکه من ز اندیشه‌ها بگذشته‌ام / خارج از اندیشه پویان گشته‌ام

حاکم اندیشه‌ام محکوم نی / چونکه بنا حاکم آمد بر بنی

جمله خلقان سخرهٔ اندیشه‌اند / زان سبب خسته‌دل و غم‌پیشه‌اند

قاصدا خود را به اندیشه دهم / چون بخواهم از میانه برجهم

من چو مرغ اوجم اندیشه مگس / کی بود بر من مگس را دسترس

قاصدا زیر آیم از اوج بلند / تا شکسته‌پایگان بر من تنند

چون ملالم گیرد از سفلی صفات / بر پرم همچون طیور الصافات

پر من رسته است هم از ذات خویش / بر نچفسانم دو پر من از سریش

جعفر طیار را پر جاریه است / جعفر طرار را پر عاریه است

نزد آنکه لم یذق دعوی است این / نزد سکان افق معنی است این

لاف و دعوی باشد این پیش غراب / دیگ تی و پر یکی باشد به باب

چونکه در تو می‌شود لقمه گهر / تن مزن چندانکه بتوانی بخور

شیخ روزی بهر دفع سوء ظن / در لگن قی کرد پر در شد لگن

گوهر معقول را محسوس کرد / پیر بینا بهر کم‌عقلی مرد

چونکه در معده شود پاکت پلید / قفل نه بر حلق و پنهان کن کلید

هر که در وی لقمه شد نور جلال / هر چه خواهد گو بخور او را حلال

بیان آن دعوی که عین آن دعوی گواه صدق خویش است

گر تو هستی آشنای جان من / نیست دعوی گفت معنی لان من

گر بگویم نیم شب پیش توام / هین مترس از شب که من خویش توام

این دو دعوی پیش تو معنی بود / چون شناسی بانگ خویشاوند خود

پیشی و خویشی دو دعوی بود لیک / هر دو معنی بود پیش فهم نیک

قرب آوازش گواهی می‌دهد / کاین دم از نزدیک یاری می‌جهد

لذت آواز خویشاوند نیز / شد گواه صدق آن یار عزیز

باز بی‌الهام احمق کو ز جهل / می‌نداند بانگ بیگانه ز اهل

پیش او دعوی بود گفتار او / جهل او شد مایهٔ انکار او

پیش زیرک کاندرونش نورهاست / عین این آواز معنی بود راست

یا به تازی گفت یک تازی زبان / که همی‌دانم زبان تازیان

عین تازی گفتنش معنی بود / گرچه تازی گفتنش دعوی بود

یا نویسد کاتبی بر کاغذی / کاتب و خط‌خوانم و من ابجدی

این نوشته گرچه خود دعوی بود / هم نوشته شاهد معنی بود

یا بگوید صوفیی دیدی تو دوش / در میان خواب سجاده بدوش

من بدیدم آنچه گفتم خواب در / با تو اندر خواب در شرح نظر
گوش کن چون حلقه اندر گوش کن / این سخن را پیشوای هوش کن

چون ترا یاد آید آن خواب این سخن / معجزه نو باشد و زر کهن
گرچه دعوی می‌نماید این ولی / جان صاحب واقعه گوید بلی

پس چو حکمت ضالهٔ مؤمن بود / آن ز هر که بشنود موقن شود
چونکه خود را پیش او یابد فقط / چون بود شک چون کند خود را غلط

تشنه را چون بگویی تو شتاب / در قدح آبست بستان زود آب
هیچ گوید تشنه کاین دعویست رو / از برم ای مدعی مهجور شو

یا گواه و حجتی بنما که این / جنس آبست و از آن ماء معین
یا بطفل شیر مادر بانگ زد / که بیا من مادرم هان ای ولد

طفل گوید مادرا حجت بیار / تا که با شیرت بگیرم من قرار
در دل هر امتی کز حق مزه است / روی و آواز پیمبر معجزه است

چون پیمبر از برون بانگی زند / جان امت در درون سجده کند
زانکه جنس بانگ او اندر جهان / از کسی نشنیده باشد گوش جان

آن غریب از ذوق آواز غریب / از زبان حق شنود انی قریب

سجده کردن یحیی و مسیح در شکم مادر یکدیگر را

مادر یحیی چو حامل بود از او / بود با مریم نشسته روبرو
مادر یحیی بمریم در نهفت / پیشتر از وضع حمل خویش گفت

که یقین دیدم درون تو شهیست / کو اولو العزم و رسول آگهیست
چون برابر اوفتادم با تو من / کرد سجده حمل من ای ذو الفطن

این جنین مر آن جنین را سجده کرد / کز سجودش در تنم افتاد درد
گفت مریم من درون خویش هم / سجده دیدم ز طفلم در شکم

ابلهان گویند این افسانه را / خط بکش زیرا دروغ است و خطا

اشکال آوردن نادانان برین قصه و جواب ایشان

زانکه مریم وقت وضع حمل خویش / بود از بیگانه دور و هم ز خویش
مریم اندر حمل جفت کس نشد / از برون شهر او وا پس نشد

از برون شهر آن شیرین فسون / تا نشد فارغ نیامد هم درون
چون بزائید آنگهانش بر کنار / برگرفت و برد تا پیش تبار

مادر یحیی کجا دیدش که تا / گوید او را این سخن در ماجرا
این بداند آنکه اهل خاطر است / غایب آفاق او را حاضر است

پیش مریم حاضر آمد در نظر / مادر یحیی که دور است از بصر
دیده‌ها بسته ببیند دوست را / چون مشبک کرده باشد پوست را

ور ندیدش نز برون و نز درون / از حکایت گیر معنی ای زبون
نی چنان افسانه‌ها بشنیده / همچو شین بر نقش آن چفسیده

تا همی گفت آن کلیله بی زبان / چون سخن نوشد ز دمنه بی بیان
ور بدانستند لحن همدگر / فهم آن چون کرد بی نطقی بشر

در میان شیر و گاو آن دمنه چون / شد رسول و خواند بر هر دو فسون
چون وزیر شیر شد گاو نبیل / چون ز عکس ماه ترسان گشت پیل

این کلیله و دمنه جمله افتریست / ورنه کی با زاغ لکلک را مریست
ای برادر قصه چون پیمانه‌ایست / معنی اندر وی بسان دانه‌ایست

دانهٔ معنی بگیرد مرد عقل / ننگرد پیمانه را گر گشت نقل
ماجرای بلبل و گل گوش دار / گرچه گفتی نیست آنجا آشکار

ماجرای شمع با پروانه تو / بشنو و معنی گزین زافسانه تو

سخن گفتن بزبان حال و فهم کردن آن

گرچه گفتی نیست سر گفت هست / هین ببالا پر مپر چون جغد پست
گفت در شطرنج کاین خانهٔ رخ است / گفت خانه از کجاش آمد بدست

خانه را بخرید یا میراث یافت / فرخ آن کس کو سوی معنی شتافت
گفت نحوی زید عمرا قد ضرب / گفت چونش کرد بی جرمی ادب

عمرو را جرمش چه بد کان زید خام / بی گنه او را بزد همچون غلام
گفت این پیمانهٔ معنی بود / گندمی بستان که پیمانه است رد

عمرو زید از بهر اعراب است و ساز — گر دروغ است آن تو با اعراب ساز
گفت نی من آن ندانم عمرو را — زید چون زد بیگناه و بی‌خطا
گفت از ناچار لاغی بر گشود — عمرو یک واو فزون دزدیده بود
زید واقف گشت دزدش را بزد — چونکه از حد برد او را حد سزد
گفت اینک راست پذرفتم بجان — کژ نماید راست در پیش کژان

پذیرا آمدن سخن باطل در دل باطلان

گر بگوئی احولی را مه یکیست — گویدت کین دوست و در وحدت شکیست
ور برو خندد کسی گوید دو است — راست دارد این سزای بدخواست
بر دروغان جمع می‌آید دروغ — للخبیثات الخبیثون زد فروغ
هر که او جنس دروغ است ای اسیر — راست پیش او نباشد معتبر
دل فراخان را بود دست فراخ — چشم کوران را عثار سنگلاخ
هر کرا دندان صفا رسته شد — از دروغ و از خیانت رسته شد
گفت دانائی برای داستان — که درختی هست در هندوستان

جستن آن درخت که هر که میوهٔ او خورد هرگز نمیرد

هر کسی کز میوهٔ او خورد و برد — نی شود او پیر نی هرگز بمرد
پادشاهی این شنید از صادقی — بر درخت و میوه‌اش شد عاشقی
قاصدی دانا ز دیوان ادب — سوی هندستان روان کرد از طلب
سالها می‌گشت آن قاصد ازو — گرد هندستان برای جستجو
شهر شهر از بهر این مطلوب گشت — نی جزیره ماند نی کوه و نه دشت
هر کرا پرسید کردش ریشخند — کاین که جوید جز مگر مجنون بند
بس کسان صفعش زدند اندر مزاح — بس کسان گفتند کای صاحب فلاح
جستجوی چون تو زیرک سینه صاف — کی تهی باشد کجا باشد گزاف
وین مراعاتش یکی صفعی دگر — وین ز صفع آشکارا سخت‌تر
می‌ستودندش بتسخر کای بزرگ — در فلان جا یک درختی بس سترگ
در فلان بیشه درختی هست سبز — بس بلند و پهن و هر شاخیش گبز
قاصد شه بسته در جستن کمر — می‌شنید از هر کسی نوعی خبر
بس سیاحت کرد آنجا سالها — می‌فرستادش شهنشه مالها
چون بسی دید اندر آن غربت تعب — عاجز آمد آخر الامر از طلب
هیچ از مقصود اثر پیدا نشد — زان غرض غیر خبر پیدا نشد
رشتهٔ امید او بگسسته شد — جستهٔ او عاقبت ناجسته شد
کرد عزم بازگشتن سوی شاه — اشک می‌بارید و می‌برید راه

شرح کردن شیخ سر آن درخت را با آن طالب مقلد

بود شیخی عالمی قطبی کریم — اندر آن منزل که آیس شد ندیم
گفت من نومید پیش او روم — ز آستان او براه اندر شوم
تا دعای او بود همراه من — چونکه نومیدم من از دلخواه من
رفت پیش شیخ با چشم پر آب — اشک می‌بارید مانند سحاب
گفت شیخا وقت رحم و رافت است — ناامیدم وقت لطف این ساعت است
گفت واگو کز چه نومیدیستت — چیست مطلوب تو رو با چیستت
گفت شاهنشاه کردم اختیار — از برای جستن یک شاخسار
که درختی هست نادر در جهات — میوهٔ او مایهٔ آب حیات
سالها جستم ندیدم یک نشان — جز که طنز و تسخر این سرخوشان
شیخ خندید و بگفتش ای سلیم — این درخت علم باشد ای علیم
بس بلند و بس شگرف و بس بسیط — آب حیوانی ز دریای محیط
تو بصورت رفته‌ای ای بی‌خبر — زان ز شاخ معنیی بی بار و بر
تو بصورت رفته گم گشته — زان نمی‌یابی که معنی هشته
گه درختش نام شد گه آفتاب — گاه بحرش نام شد گاهی سحاب
آن یکی کش صد هزار آثار خاست — کمترین آثار او عمر بقاست
گرچه فرد است او اثر دارد هزار — آن یکی را نام باشد بی‌شمار
آن یکی شخص ترا باشد پدر — در حق شخص دگر باشد پسر
در حق دیگر بود قهر و عدو — در حق آن دیگری لطف و نکو

در حق گبری بود او خشم و ذل / در حق دیگر کسی وهم و خیال
صد هزاران نام و آن یک آدمی / صاحب هر وصفش از وصفی عمی

هر که جوید نام گر صاحب ثقه است / همچو تو نومید اندر تفرقه است
آنچه پرسیدی برین نام و رخست / تا بماند تلخکام و شوربخت

صورت نامی چو خواب جوان / رو بمعنی ما طلب ای پهلوان
صورت و معنی چو چون شیرو شیر / شیشه اندرو چو غیر یار و دوست

در گذر از نام و بنگر در صفات / تا صفاتت ره نماید سوی ذات
گر [illegible] و ذات آن اسمی ز خود / چشم تو یکرنگ بیند یک و ده

اختلاف خلق از نام اوفتاد / چون بمعنی رفت آرام اوفتاد
از [illegible] / تا نمانی تو اسامی را گرو

بیان منازعت چهار کس جهت انگور که هر یکی بنام دیگر فهم کرده بود آنرا

چار کس را داد مردی یک درم / هر یکی از شهری افتاده بهم
فارسی و ترک و رومی و عرب / جمله با هم در نزاع و در غضب

فارسی گفتا ازین چون وارهیم / هم بیا کاین را بانگوری دهیم
آن عرب گفتا معاذالله لا / من عنب خواهم نه انگور ای دغا

آن یکی کز ترک بد گفت ای کزم / من نمی‌خواهم عنب خواهم ازم
آنکه رومی بود گفت این قیل را / ترک کن خواهیم من استافیل را

در تنازع آن نفر جنگی شدند / که ز سر نامها غافل بدند
مشت بر هم می‌زدند از ابلهی / پر بدند از جهل و از دانش تهی

صاحب سری عزیزی صد زبان / گر بدی آنجا بدادی صلحشان
پس بگفتی او که من زین یک درم / آرزوی جمله‌تان را می‌دهم

چونکه بسپارید دل را بی دغل / این درمتان می‌کند چندین عمل
یک درمتان می‌شود چار المراد / چار دشمن می‌شود یک ز اتحاد

گفت هر یکتان دهد جنگ و فراق / گفت من آرد شما را اتفاق
پس شما خاموش باشید انصتوا / تا زبانتان من شوم در گفتگو

گر سخنتان می‌نماید یک نمط / در اثر مایهٔ سخط
[illegible] نتیجه است / در اثر مایهٔ نزاع و تفرقه است

گرمی عاریتی ندهد اثر / گرمی خاصیتی دارد هنر
سرکه را گر گرم کردی ز آتش آن / چون خوری سردی فزاید بی‌گمان

زانکه آن گرمی او دهلیزیست / طبع اصلش سردیست و تیزیست
ور بود دوشاب ما یخ بسته / چون خوری گرمی فزاید در جگر

پس ریای شیخ به ز اخلاص ما / کز بصیرت باشد آن وین از عمی
از حدیث شیخ جمعیت رسد / تفرقه آرد دم اهل حسد

چون سلیمان کز سوی حضرت بتاخت / کو زبان جمله مرغان را شناخت
در زمان عدلش آهو با پلنگ / انس بگرفت و برون آمد ز جنگ

شد کبوتر ایمن از چنگال باز / گوسفند از گرگ ناورد احتراز
او میانجی شد میان دشمنان / اتحادی شد میان پرزنان

تو چو موری بهر دانه می‌دوی / هین سلیمان جو چه می‌باشی غوی
دانه جو را دانه‌اش دامی شود / وان سلیمان جوی را هر دو بود

مرغ جانها را درین آخر زمان / نیستشان از همدگر یک دم امان
هم سلیمان هست اندر دور ما / کو دهد صلح و نماند جور ما

قول ان من امة را یاد گیر / تا بالا و خلا فیها نذیر
گفت خود خالی نبودست امتی / از خلیفهٔ حق و صاحب همتی

مرغ جانها را چنان یکدل کند / کز صفاشان بی‌غش و بی‌غل کند
مشفقان گردند همچون والده / مسلمون را گفت نفس واحده

نفس واحد از رسول حق شدند / ورنه هر یک دشمن مطلق بدند

بیان اتحاد انصار [illegible] علیه السلام

[illegible] / [illegible] از توحید [illegible]

عنب [illegible] / انگور [illegible] / ازم [illegible] / استافیل [illegible]

دو قبیله کاوس و خزرج نام داشت
یک ز دیگر جان خون آشام داشت

کینه‌های کهنه‌شان از مصطفی
محو شد در نور اسلام و صفا

اولا اخوان شدند آن دشمنان
همچو اعداد عنب در بوستان

وز دم المؤمنون اخوه به پند
در شکستند و تن واحد شدند

صورت انگورها اخوان بود
چون فشردی شیرهٔ واحد شود

غوره و انگور ضدانند لیک
چونکه غوره پخته شد شد یار نیک

غوره‌ای کو سنگ بست و خام ماند
در ازل حق کافر اصلیش خواند

نه اخی نه نفس واحد باشد او
در شقاوت نحس ملحد باشد او

گر بگویم آنچه او دارد نهان
فتنهٔ افهام خیزد در جهان

سر گبر کور نامذکور به
دود دوزخ از ارم مهجور به

غوره‌های نیک کایشان قابلند
از دم اهل دل آخر یک دلند

سوی انگوری همی رانند تیز
تا دوئی برخیزد و کین و ستیز

پس در انگوری همی درند پوست
تا یکی گردند و وحدت وصف اوست

دوست دشمن گردد ایرا هم دو است
هیچ یک با خویش جنگی در نبست

آفرین بر عشق کل اوستاد
صد هزاران ذره را داد اتحاد

همچو خاک مفترق در رهگذر
یک سبوشان کرد دست کوزه‌گر

که اتحاد جسمهای ماء و طین
هست ناقص جان نمی‌ماند بدین

گر نظایر گویم اینجا در مثال
فهم را ترسم که آرد اختلال

هم سلیمان هست اکنون لیک ما
از نشاط دوربینی در عمی

دوربینی کور دارد مرد را
همچو خفته در سرا کور از سرا

مولعیم اندر سخنهای دقیق
در گره‌ها باز کردن ما عشیق

تا گره بندیم و بگشاییم ما
در شکال و در جواب آیین فزا

همچو مرغی کو گشاید بند دام
گاه بندد تا شود در فن تمام

او بود محروم از صحرا و مرج
عمر او اندر گره‌کاریست خرج

خود زبون او نگردد هیچ دام
لیک پرش در شکست افتد مدام

با گره کم کوش تا بال و پرت
نگسلد یک یک از این کر و فرت

صد هزاران مرغ پرهاشان شکست
وان کمینگاه عوارض را نبست

حال ایشان از نبی خوان ای حریص
نقبوا فیها ببین هل من محیص

از نزاع ترک و رومی و عرب
حل نشد اشکال انگور و عنب

تا سلیمان لسین معنوی
در نیاید برنخیزد این دوی

جمله مرغان منازع بازوار
بشنوید این طبل باز شهریار

ز اختلاف خویش سوی اتحاد
هین ز هر جانب روان گردید شاد

حیث ما کنتم فولوا وجهکم
نحوه هذا الذی لم ینهکم

کور مرغانیم و بس ناساختیم
کان سلیمان را دمی نشناختیم

همچو جغدان دشمن بازان شدیم
لاجرم واماندهٔ ویران شدیم

می‌کنیم از غایت جهل و عمی
قصد آزار عزیزان خدا

جمع مرغان کز سلیمان روشنند
پر و بال بی‌گنه کی برکنند

بلکه سوی عاجزان چینه کشند
بی‌خلاف و کینه آن مرغان خوشند

هدهد ایشان پی تقدیس را
می‌گشاید راه صد بلقیس را

زاغ ایشان گر بصورت زاغ بود
باز همت آمد و مازاغ بود

لکلک ایشان که لک لک می‌زند
آتش توحید در شک می‌زند

وان کبوترشان ز بازان نشکهد
باز سر پیش کبوترشان نهد

بلبل ایشان که حالت آرد او
در درون خویش گلشن دارد او

طوطی ایشان ز قند آزاد بود
کز درون قند ابد رو کرد و بود

پای طاووسان ایشان در نظر
بهتر از طاووس پران دگر

منطق الطیران خاقانی صداست
منطق الطیر سلیمانی کجاست

تو چه دانی بانگ مرغان را همی
چون ندیدستی سلیمان را دمی

پر آن مرغی که بانگش مطربست
از برون مشرق است و مغرب است

هر کی آیت نلکش ز کرسی تا ثریست
ورز عشقی تا عرش در گردون فریست

با سلیمان خو کن ای خفاش رد
تا که در ظلمت نمانی تا ابد

مرغ کو بی این سلیمان می‌رود
عاشق ظلمت چو خفاشی بود

یک گزی ره که بدان سو می‌روی
همچو گز قطب مساحت می‌شوی

وانک لنگ و لوک آن سو می‌جهی
از همه لنگی و لوکی می‌رهی

تخم بطی گر چه مرغ خانه‌ات
کرد زیر پر چو دایه تربیت

قصهٔ بط بچگان که مرغ خانگی شان پروردن

مادر تو بط آن دریا بدست
دایه‌ات خاکی بد و خشکی پرست

میل دریا که ترا دل اندرست
آن طبیعت جانت را از مادرست

میل خشکی مر ترا چون دایه است
دایه را بگذار کو بد رایه است

دایه را بگذار بر خشک و بران
اندر آ در بحر معنی چون بطان

گر ترا دایه بترساند ز آب
تو مترس و سوی دریا ران شتاب

تو بطی بر خشک و بر تر زنده‌ٔ
نی چو مرغ خانه خانه کنده‌ٔ

تو ز کرمنا بنی آدم شهی
هم بدریا هم بخشکی پا نهی

که حملناهم علی البحر بجان
از حملناهم علی البر پیش ران

مر ملائک را سوی بر راه نیست
جنس حیوان هم ز بحر آگاه نیست

تو بتن حیوان بجانی از ملک
تا روی هم بر زمین هم بر فلک

تا بظاهر مثلکم باشد بشر
با دل یوحی الیه دیده‌ور

قالب خاکی فتاده بر زمین
روح او گردان بر آن چرخ برین

ما همه مرغابیانیم ای غلام
بحر می‌داند زبان ما تمام

پس سلیمان بحر آمد ما چو طیر
در سلیمان تا ابد داریم سیر

با سلیمان پای در دریا بنه
تا چو داود آب سازد صد زره

آن سلیمان پیش جمله حاضرست
لیک غیرت چشم بند و ساحرست

تا ز جهل و خوابناکی و فضول
او به پیش ما و ما از وی ملول

تشنه را درد سر آرد بانگ رعد
چون نداند کو کشاند ابر سعد

چشم او ماندست در جوی روان
بیخبر از ذوق آب آسمان

مرکب همت سوی اسباب راند
از مسبب لاجرم محجوب ماند

آنک بیند او مسبب را عیان
کی نهد دل بر سببهای جهان

از مسبب یاد او در ریگ صباح
از نجات و از فلاح و از نجاح

آنچه در صد سال مشت حیله مند — ره یکی زان گنج حاصل نا ورند

حیران شدن حاجیان در کرامات آن زاهد که در بادیه یگانه گرم یافتندش

زاهدی بُد در میان بادیه — در عبادت غرق چون عبادیه
حاجیان آنجا رسیدند از بلاد — دیده شان بر زاهد خشک اوفتاد
جای زاهد خشک بود او تر مزاج — از سموم بادیه بودش علاج
حاجیان حیران شدند از وحدتش — وان سلامت در میان آفتش
در نماز استاده بُد بر روی ریگ — ریگ کز تفش بجوشد آب دیگ
گفتیی سرمست بر سبزه و گل ست — یا سواره بر براق و دلدل است
یا که پایش بر حریر و حله هاست — یا سموم او را به از باد صباست
ایستاده تازه روی اندر نماز — باخضوع و باخشوع و با نیاز
با حبیب خویشتن می گفت راز — مانده بُد استاده با فکر دراز
پس بماندند آن جماعت با نیاز — تا شود درویش فارغ از نماز
چون ز استغراق باز آمد فقیر — زان جماعت زنده روشن ضمیر
دید کابش می چکید از دست و رو — جامه اش تر بود ز آثار وضو
پس بپرسیدش که آبت از کجاست — دست را برداشت کز سوی سماست
گفت هرگاهی که خواهیم می رسد — یا گهی باشد اجابت گاه رد
مشکل ما حل کن ای سلطان دین — تا ببخشد حال تو ما را یقین
وانما سری ز اسرارت بما — تا ببریم از میان زنارها
چشم را بگشود سوی آسمان — که اجابت کن دعای حاجیان
رزق جویی را ز بالا خوگرم — تو ز بالا برگشودستی درم
ای نموده تو مکان از لامکان — فی السماء رزقکم کرده عیان
در میان این مناجات ابر خوش — زود پیدا شد چو پیل آبکش
همچو آب از مشک باریدن گرفت — در گو و در غارها مسکن گرفت
ابر می بارید چون مشک اشکها — حاجیان جمله گشاده مشکها
یک عجائب در بیابان رو نمود — ابر چون مشکی دهن را برگشود
یک جماعت زان عجائب کارها — می بریدند از میان زنارها
قوم دیگر را یقین در ازدیاد — زین عجب والله اعلم بالرشاد
قوم دیگر ناپذیرا ترش و خام — ناقصان سرمدی تم الکلام

تمام شد مجلد ثالث از کتاب مستطاب مثنوی مولوی معنوی

دیباجۂ مجلدِ ثالث از مجلداتِ مثنوی

بسم الله الرحمن الرحيم

اَلحِكَمُ جُنُودُ اللهِ فِي الْاَرْضِ يُقَوِّي بِهَا اَرْوَاحُ الْمُرِيدِيْنَ
يُنَزِّهُ عِلْمُهُمْ عَنْ شَائِبَةِ الْجَهْلِ وَعَدْلُهُمْ عَنْ شَائِبَةِ
الظُّلْمِ وَجُودُهُمْ عَنْ شَائِبَةِ الرِّيَاءِ وَحِلْمُهُمْ عَنْ شَائِبَةِ
السَّفَهِ وَيُقَرِّبُ اِلَيْهِمْ مَا بَعُدَ عَنْهُمْ مِنْ فَهْمِ الْاٰخِرَةِ وَ
تَيَسَّرَ لَهُمْ مَا عَسُرَ عَلَيْهِمْ مِنَ الطَّاعَةِ وَالْاِجْتِهَادِ وَهِيَ
مِنْ بَيِّنَاتِ الْاَنْبِيَاءِ عَلَيْهِمُ السَّلَامُ وَدَلَائِلِهِمْ
تُخْبِرُ عَنْ اَسْرَارِ اللهِ وَسُلْطَانِهِ الْمَخْصُوْصِ بِالْعَارِفِيْنَ
وَاِدَارَتِهِ الْفَلَكَ النُّوْرَانِيَّ الرَّحْمَانِيَّ بِالدُّرِّيِّ الْحَاكِمِ
عَلَى الْفَلَكِ الدُّخَانِيِّ الْكُرِّيِّ كَمَا اَنَّ الْعَقْلَ حَاكِمٌ عَلَى الْجُثَّةِ
التُّرَابِيَّةِ وَحَوَاسِّهَا الظَّاهِرَةِ وَالْبَاطِنَةِ فَدَوَرَانُ
ذٰلِكَ الْفَلَكِ الرُّوْحَانِيِّ حَاكِمٌ عَلَى الْفَلَكِ الدُّخَانِيِّ
وَالشُّهُبِ الزَّاهِرَةِ وَالسُّرُجِ الْمُنِيْرَةِ وَالرِّيَاحِ
الْمُنْشِئَةِ وَالْاَرَاضِيِّ الْمُدْحِيَّةِ وَالْمِيَاهِ الْمُطَّرِدَةِ نَفَعَ اللهُ
بِهَا عِبَادَهُ وَزَادَهُمْ فِيْهَا فَهْمًا وَاِنَّمَا يَفْهَمُ كُلُّ قَارِئٍ
عَلَى قَدْرِ وِرَادِهِ وَيَنْسِكُ النَّاسِكُ عَلَى قَدْرِ قُوَّةِ
اِجْتِهَادِهِ وَيُفْتِي الْمُفْتِي مَبْلَغَ رَأْيِهِ وَيَتَصَدَّقُ الْمُتَصَدِّقُ
بِقَدْرِ قُدْرَتِهِ وَيَجُوْدُ الْبَاذِلُ بِقَدْرِ مَوْجُوْدِهِ وَيَقْتَنِي
الْمَجُوْدُ عَلَيْهِ مَا عَرَفَ مِنْ فَضْلِهِ لٰكِنْ مُفْتَقِدُ الْمَاءِ فِي الْمَفَازَةِ
لَا يُقَصِّرُهُ عَنْ طَلَبِهِ مَعْرِفَتُهُ مَا فِي الْبِحَارِ وَيَجِدُّ فِي طَلَبِ مَا هٰذِهِ
الْحَيٰوةُ قَبْلَ اَنْ يَقْطَعَهُ الْمَعَاشُ بِالْاِشْتِغَالِ عَنْهُ وَيُعِيْقَهُ الْعِلَّةُ
وَالْحَاجَةُ وَتَحُوْلُ الْاَغْرَاضُ بَيْنَهُ وَبَيْنَ مَا تَيَسَّرَ عَلَيْنَا وَلٰكِنْ
يُدَانِيْكَ اَنَّ الْعِلْمَ مُسْتَتِرٌ هَوًى وَلَا [illegible] اِلَى دَعْوَةِ هٰذَا

ولا منصرف عن طلبه ولا خائف عن نفسه ولا متهم لمعيشته
الجليلة الا ان يعوذ بالله ويؤثر دينه على دنياه ويأخذ
من كنز الحكمة الاموال العظيمة التي لا تكسد ولا تورث
ميراث الاموال والانوار الجلية والجواهر الكريمة
والضياع الثمينة شاكرا لفضله معظما لقدره مجلا
لخطره ويستعيذ بالله من خساسة الحظوظ ومن
جهل يستكثر القليل مما يرى في نفسه ويستقل الكثير
العظيم من غيره ويعجب بنفسه بما لم يأذن له
الحق وعلى العالم الطالب ان يتعلم ما لم يعلم وان
يعلم ما قد علم ويرفق بذوي الضعف في الذهن
ولا يعجب من بلادة اهل البلادة ولا يعنف على
كليل الفهم كذلك كنتم من قبل فمن الله عليكم
سبحانه وتعالى عن اقاويل الملحدين وشرك
المشركين وتنقيص الناقصين وتشبيه المشبهين
وسوء اوهام المتفكرين وكيفيات المتوهمين
له الحمد والمجد على تاليف كتاب المثنوي الالهي
الرباني وهو المرفوق المفضل وله الطول والمن
لا سيما على عباده العارفين على رغم عباد وحزب
يريدون ان يطفئوا نور الله بافواههم
والله متم نوره ولو كره الكافرون انا نحن
نزلنا الذكر وانا له لحافظون فمن بدله بعد
ما سمعه فانما اثمه على الذين يبدلونه ان
الله سميع عليم والحمد لله رب العالمين
والصلاة على سيدنا محمد وآله وصحبه اجمعين

بسم الله الرحمن الرحيم

دفتر سوم از کتاب مثنوی مولوی معنوی

بسم الله الرحمن الرحیم

ای ضیاء الحق حسام الدین بیار / این سوم دفتر که سنت شد سه بار
برگشا گنجینهٔ اسرار را / در سوم دفتر بهل اعذار را
قوت از قوت حق می زهد / نز عروقی کز حرارت می جهد
این چراغ شمس کو روشن بود / نز فتیله و پنبه و روغن بود
سقف گردون کو چنین دایم بود / نز طناب و استنی قایم بود
قوت جبریل از مطبخ نبود / بود از دیدار خلاق وجود
همچنین این قوت ابدال حق / هم ز حق دان نز طعام و از طبق
جسمشان را هم ز نور اسرشته اند / تا ز روح و از ملک بگذشته اند
چونکه موصوفی باوصاف جلیل / بر تو آتش شد گلستان چون خلیل
گردد آتش بر تو هم برد و سلام / ای عناصر مر مزاجت را غلام
هر مزاجی را عناصر مایه است / وین مزاجت برتر از هر مایه است
این مزاجت در جهان منبسط / وصف وحدت را کنون شد ملتقط
ای دریغا عرصهٔ ابهام خلق / سخت تنگ آمد ندارد خلق حلق
ای ضیاء الحق بحذق رای تو / حلق بخشد سنگ را حلوای تو
کوه طور اندر تجلی حلق یافت / تا که می نوشید و می را بر نتافت
صار دکا منه وانشق الجبل / هل رأیتم من جبل رقص الجمل
لقمه بخشی آید از هر کس بکس / حلق بخشی کار یزدانست و بس
حلق بخشد جسم را و روح را / حلق بخشد بهر هر عضوی جدا
این گهی بخشد که اجلالی شوی / وز دغا و از دغل خالی شوی
تا نگوئی سر سلطان را بکس / تا نریزی قند را پیش مگس
گوش آنکس نوشد اسرار جلال / کو چو سوسن صد زبان افتاد و لال
حلق بخشد خاک را لطف خدا / تا خورد آب و بروید صد گیا
باز حیوان را ببخشد حلق و لب / تا گیاهش را خورد اندر طلب
چون گیاهش خورد حیوان گشت زفت / گشت حیوان لقمهٔ انسان و رفت
باز خاک آمد شد اکال بشر / چون جدا شد از بشر روح و بصر
ذره ها دیدم دهانشان جمله باز / گر بگویم خوردشان گردد دراز
برگها را برگ از انعام او / دایگان را دایه لطف عام او
رزقها را رزقها او میدهد / زانکه گندم بی غذائی کی زهد
نیست شرح این سخن را منتهی / پاره گفتم بدان تو پاره ها
جمله عالم آکل و ماکول دان / باقیان را مقبل و مقبول دان

این جهان و ساکنانش منتشر / وان جهان و سالکانش مستمر
این جهان و عاشقانش منقطع / اهل آن عالم مخلد مجتمع

پس کریم آنست کو خود را دهد / آب حیوانی که ماند تا ابد
باقیات الصالحات آمد کریم / رسته از صد آفت و اخطار و بیم

گر هزارانند یک تن بیش نیست / چون خیالات عدد اندیش نیست
آکل و ماکول را حلق است و نای / غالب و مغلوب را عقل است و رای

حلق بخشید او عصای عدل را / خورد او چندان عصا و حبل را
واندرو افزون نشد زان جمله اکل / زانکه حیوانی نبودش اکل و شکل

مر یقین را چون عصا حق حلق داد / تا بخورد او هر خیالاتی که زاد
پس معانی را چو اعیان حلقهاست / رازق حلق معانی هم خداست

پس ز مه تا ماهی هیچ از خلق نیست / که بجذب مایه او را حلق نیست
حلق جان از فکر تن خالی شود / آنگهی روزیش اجلالی شود

حلق عقل و دل چو خالی شد ز فکر / یافت او بی هضم معده رزق بکر
شرط تبدیل مزاج آمد بدان / کز مزاج بد بود مرگ بدان

چون مزاج آدمی گلخوار شد / زرد و بدرنگ و سقیم و خوار شد
چون مزاج زشت او تبدیل یافت / رفت زشتی از رخش چون شمع تافت

دایهٔ کو طفل شیرآموز را / تا بنعمت خوش کند بدپوز را
گر ببندد راه یک پستان برو / برگشاید راه صد بستان برو

زانکه پستان شد حجاب آن ضعیف / از هزاران نعمت و خوان و رغیف
پس حیات ماست موقوف فطام / اندک اندک جهد کن تم الکلام

چون جنین بد آدمی خون بد غذا / از نجس مؤمن برد پاکی کذا
چون جنین بد آدمی خونخوار بود / بود او را بود از خون تار و پود

از فطام خون غذایش شیر شد / وز فطام شیر لقمه گیر شد
وز فطام لقمه لقمانی شود / طالب مطلوب پنهانی شود

گر جنین را کس بگفتی در رحم / هست بیرون عالمی بس منتظم
یک زمین خرمی با عرض و طول / اندرو بس نعمت و چندین اکول

کوهها و بحرها و دشتها / بوستانها باغها و کشتها
آسمان بس بلند و پر ضیا / آفتاب و ماهتاب و صد سها

از شمال و از جنوب و از دبور / باغها دارد عروسیها و سور
در صفت ناید عجایبهای آن / تو درین ظلمت چه‌ای در امتحان

خون خوری در چارمیخ تنگنا / در میان حبس و انجاس و عنا
او بحکم حال خود منکر بدی / زین رسالت معرض و کافر شدی

کاین محال است و فریب است و غرور / زانکه وهم کور را این معنی است دور
جنس چیزی چون ندید ادراک او / نشنود ادراک منکرناک او

همچنانکه خلق عام اندر جهان / زان جهان ابدال می‌گویندشان
کاین جهان چاهیست بس تاریک و تنگ / هست بیرون عالمی بی بو و رنگ

هیچ در گوش کسی زیشان نرفت / کاین طمع آمد حجاب ژرف و زفت
گوش را بندد طمع از استماع / چشم را بندد غرض از اطلاع

همچنانکه آن جنین را طمع خون / کان غذای اوست در اوطان دون
از حدیث این جهان محجوب کرد / خون تن ما بروشش محجوب کرد

زین همه انواع نعمت ماند فرد / غیر خون او می‌نداند چاشت خورد
بر تو هم طمع خوشیهای این جهان / شد حجاب آن خوشیهای جاودان

طمع ذوق این حیات پرغرور / از حیات راستینت کرد دور
پس طمع کورت کند نیکو بدان / بر تو پوشاند یقین را بیگمان

حق ترا باطل نماید از طمع / در تو صد کوری فزاید از طمع
از طمع بیزار شو چون راستان / تا نهی پا بر سر آن آستان

کاندران سد چون در آئی وارهی / از غم و شادی قدم بیرون نهی
چشم جانت روشن و حق بین شود / بی ظلام کفر نور دین شود

غیب پیران را بدیدار شو بجان / تا رهی از خوف و مانی در امان
بشنو اکنون قصهٔ تمثیل آن / تا بیابی در حقیقت نور جان

قصهٔ دانایی که در بیابان ببعضی مردمان رسید و وصیت کرد که پیل بچگان مخورید

آن شنیدستی که در هندوستان   دید دانایی گروهی دوستان

گرسنه مانده شده بی برگ و عور   می‌رسیدند از سفر از راه دور

مهر داناییش جوشید و بگفت   خوش سلامیشان و چون گل بر شکفت

گفت دانم کز تجوع وز خلا   جمع آمد رنجتان زین کربلا

لیک الله الله ای قوم جلیل   تا نباشد خوردتان فرزند پیل

پیل هست این سو که اکنون می‌روید   پند من از جان و از دل بشنوید

پیل بچگانند اندر راهتان   صید ایشان هست بس دلخواهتان

بس ضعیف‌اند و لطیف‌اند و سمین   لیک مادرشان بود اندر کمین

از پی فرزند صد فرسنگ راه   می‌بگردد در حنین و آه آه

دود آتش آید از خرطوم او   الحذر زان کودک مرحوم او

اولیا اطفال حق‌اند ای پسر   غایبی و حاضری بس باخبر

غایبی مندیش از نقصانشان   کو کشد کین از برای جانشان

گفت اطفال من‌اند این اولیا   در غریبی فرد از کار و کیا

از برای امتحان خوار و یتیم   لیک اندر سر منم یار و ندیم

پشت‌دار جمله عصمتهای من   گوییا هستند خود اجزای من

هان و هان این دلق‌پوشان من‌اند   صد هزار اندر هزار و یک تن‌اند

ورنه کی کردی به یک چوبی هنر   موسیی فرعون را زیر و زبر

ورنه کی کردی به یک نفرین بد   نوح شرق و غرب را غرقاب خود

برنکندی یک دعای لوط راد   جمله شهرستانشان را بی مراد

گشت شهرستان چون فردوسشان   دجلهٔ آب سیه رو بین نشان

سوی شام است این نشان و این خبر   در رهِ قدسش همی بینی گذر

صد هزاران ز انبیای حق‌پرست   خود بهر قرنی سیاستها بدست

گر بگویم این بیان افزون شود   خود جگر چه بود که کهها خون شود

خون شود کهها و باز آن بفسرد   تو نبینی خون شدن کوری و رد

طرفه کوری دوربین تیزچشم   لیک از اشتر نبیند غیر پشم

مو بمو بیند ز صرفه حرص انس   رقص بی مقصود دارد همچو خرس

مو بمو بیند ز حرص خود بشم   رقص او خالی ز خیر و پر ز شر

رقص آنجا کن که خود را بشکنی   پنبه را از ریش شهوت برکنی

رقص و جولان بر سر میدان کنند   رقص اندر خون خود مردان کنند

چون رهند از دست خود دستی زنند   چون جهند از نقص خود رقصی کنند

مطربانشان از درون دف می‌زنند   بحرها در شورشان کف می‌زنند

تو نبینی برگها با شاخها   کف زنان رقصان تحریک صبا

تو نبینی لیک بهر گوششان   برگها با شاخها هم کف زنان

تو نبینی برگها را کف زدن   گوش دل باید نه این گوش بدن

گوش سر بربند از هزل و دروغ   تا ببینی شهر جان را با فروغ

هین و هان بربند از هزل ای عمو   جز حدیث کم او چیزی مگو

سر کشد گوش محمد در سخن   کش بگوید در نبی حق هو اذن

سر بسر گوش است و چشم است این نبی   رحمت حق مرضع است و ما صبی

بقیهٔ قصهٔ متعرضان پیل بچگان

این سخن پایان ندارد باز ران   سوی اهل پیل و بر آغاز ران

هر دهان را پیل بویی می‌کند   گرد معده هر بشر بر می‌تند

تا کجا یابد کباب پور خویش   تا نماید انتقام و زور خویش

گوشتهای بندگان حق خوری   غیبت ایشان کنی کیفر بری

هین که بویا در دهانتان خالق است   کی برد جان غیر آن کو صادق است

وای آن افسوسیی کش بوی‌گیر   باشد اندر گور منکر یا نکیر

نی دهان دزدیدن امکان زان مهان   نی توان خوش کردن از دارو دهان

آب و روغن نیست مر روپوش را   راه حیلت نیست عقل و هوش را

چند کوبد زخمهای گرزشان   بر سر هر ژاژخای و برزشان

گر ز عزرائیل را بنگر اثر / گر نه بینی چوب و آهن در صور
هم بصورت می‌نماید گه گهی / زان همه رنجور را باشد آگهی

گوید آن رنجور کای یاران حرم / چیست این شمشیر بر فرق سرم
چون نمی‌بیند کس از یاران او / در جواب آیند یاران کای عمو

ما نمی‌بینیم باشد این خیال / چه خیالست این که هست این انتقال
چه خیالست این که این چرخ نگون / از نهیب آن خیالی شد کنون

گرزها و تیغها محسوس شد / پیش بیمار و سرش منکوس شد
او همی بیند که آن از بهر اوست / چشم دشمن بسته زان و چشم دوست

حرص دنیا رفت و چشمش تیز شد / چشم او روشن که خون ریز شد
مرغ بی هنگام شد آن چشم او / از نتیجه کبر او و زخشم او

سر بریدن واجب آمد مرغ را / کو بغیر وقت جنباند درا
هر زمان نزعیست جزو جانت را / بنگر اندر نزع جان ایمانت را

عمر تو مانند همیان زرست / روز و شب مانند دینار اشمرست
می‌شمارد می‌دهد زر بی وقوف / تا که خالی گردد و آید خسوف

گر ز کُه بستانی و ننهی بجای / اندر آید کوه زان دادن ز پای
پس بنه بر جای هر دم را عوض / تا ز واسجد واقترب یابی غرض

در تمامی کارها چندین مکوش / جز بکاری که بود در دین مکوش
عاقبت تو رفت خواهی ناتمام / کارهایت ابتر و نان تو خام

وین عمارت کردن گور و لحد / نی بسنگست و نه چوب و نی لبد
بلکه خود را در صفا گوری کنی / در منی آن کنی دفن این منی

خاک او گردی و مدفون غمش / تا دمت یابد مددها از دمش
گور خانه قبه‌ها و کنگره / نبود از اصحاب معنی آن سره

بنگر اکنون زنده اطلس پوش را / هیچ اطلس دست گیرد هوش را
در عذاب منکرست آن جان او / کژدم غم در دل غمدان او

از برون بر ظاهرش نقش و نگار / وز درون اندیشه‌هاش زار زار
وان یکی بینی در آن دلق کهن / چون نبات اندیشه و شکر سخن

گفت ناصح بشنوید این پند من / تا دل و جانتان نگردد ممتحن

رجوع بحکایت مسافران و پیل بچگان ست

با گیاه و برگها قانع شوید / در شکار پیل بچگان کم روید
من برون کردم ز گردن وام نصح / جز سعادت کی بود انجام نصح

من بتبلیغ رسالت آمدم / تا رهانم من شما را از ندم
هین مبادا که طمع تان ره زند / طمع برگ از بیخهاتان بر کند

این بگفت و خیر بادی کرد و رفت / گشت قحط و جوع شان در راه زفت
ناگهان دیدند سوی جاده‌ای / پور پیلی فربهی نوزاده‌ای

اندر افتادند چون گرگان مست / پاک خوردندش فرو شستند دست
آن یکی همره نخورد و پند داد / که حدیث آن فقیرش بود یاد

از کبابش مانع آمد آن سخن / بخت نو بخشد ترا عقل کهن
پس بیفتادند و خفتند آن همه / وان گرسنه چون شبان اندر رمه

دید پیلی سهمناکی می‌رسید / اول آمد سوی حارس می‌دوید
بوی می‌کرد آن دهانش را سه بار / هیچ بوی زو نیامد ناگوار

چند باری گرد او گشت و برفت / مر ورا نازرد آن شه پیل زفت
مر لب هر خفته را بویی کرد / بوی می‌آمد ورا زان خفته مرد

کز کباب پیل زاده خورده بود / بر درانید و بکشتش پیل زود
در زمان او یک بیک را زان گروه / بر درانید و نبودش زان شکوه

بر هوا انداخت هر یک را گزاف / تا همی زد بر زمین می‌شد شکاف
ای خورنده خون خلق از راه برد / تا نیارد خون ایشانت نبرد

مال ایشان خون ایشان دان یقین / زانکه مال از زور آید در یمین
مادر آن پیل بچگان کین کشد / پیل بچه خواره را کیفر کشد

پیل بچه می‌خوری ای پاره خوار / هم بر آرد خصم پیل از تو دمار
بوی رسوا کرد مکر اندیشه را / پیل داند بوی طفل خویش را

آنکه یابد بوی رحمن از یمن / چون نیابد بوی باطل را ز من
مصطفی چون برد بوی از راه دور / چون نیابد از دهان ما بخور
هم بیابد لیک پوشاند ز ما / بوی نیک و بد بر آید بر سما
تو همی خسپی و بوی آن حرام / می‌زند بر آسمان سبزفام
همره انفاس زشتت می‌شود / تا ببوگیران گردون می‌رود
بوی کبر و بوی حرص و بوی آز / در سخن گفتن بیاید چون پیاز
گر خوری سوگند من کی خورده‌ام / از پیاز و سیر تقوی کرده‌ام
آن دم سوگند غمازی کند / بر دماغ همنشینان بر زند
پس دعاها رد شود از بوی آن / آن دل کژ می‌نماید از زبان
اخسؤا آید جواب آن دعا / چوب رد باشد جزای هر دغا
گر حدیثت کژ بود معنیت راست / آن کژی لفظ مقبول خداست
ور بود معنی کژ و لفظت نکو / آن چنان معنی نیرزد یک تسو

در بیان خطای محبان که بهتر از صواب بیگانگان است

آن بلال صدق در بانگ نماز / حی را هی خواند از روی نیاز
تا بگفتند ای پیمبر نیست راست / این خطا اکنون که آغاز بناست
ای نبی و ای رسول کردگار / یک مؤذن کو بود افصح بیار
عیب باشد اول دین و صلاح / لحن خواندن لفظ حی علی الفلاح
خشم پیغمبر بجوشید و بگفت / یک دو رمزی از عنایات نهفت
کای خسان نزد خدا هی بلال / بهتر از صد حی و خی و قیل و قال
وا مشورانید تا من رازتان / وا نگویم آخر و آغازتان
گر نداری تو دم خوش در دعا / رو دعا می‌خواه ز اخوان صفا

امر کردن حق تعالی بموسی علیه السلام که مرا بدهانی خوان که بدان دهان گناه نکرده باشی

بهر این فرمود با موسی خدا / وقت حاجت خواستن اندر دعا
کای کلیم الله ز من می‌جو پناه / با دهانی که نکردی تو گناه
گفت موسی من ندارم آن دهان / گفت ما را از دهان غیر خوان
آنچنان کن که دهانها مر ترا / در شب و در روزها آرد دعا
از دهان غیر کی کردی گناه / از دهان غیر بر خوان کای اله
یا دهان خویشتن را پاک کن / روح خود را چابک و چالاک کن
ذکر حق پاک است چون پاکی رسید / رخت بر بندد برون آید پلید
می‌گریزد ضدها از ضدها / شب گریزد چون بر افروزد ضیا
چون در آید نام پاک اندر دهان / نی پلیدی ماند و نی اندهان
آن یکی الله می‌گفتی شبی / تا که شیرین می‌شد از ذکرش لبی

در بیان آنکه الله گفتن نیازمند عین لبیک گفتن حق است

گفت شیطانش خمش ای سخت رو / چند گویی آخر ای بسیارگو
این همه الله گفتی از عتو / خود یکی الله را لبیک کو
می‌نیاید یک جواب از پیش تخت / چند الله می‌زنی با روی سخت
او شکسته دل شد و بنهاد سر / دید در خواب او خضر را در خضر
گفت هین از ذکر چون وا مانده‌ای / چون پشیمانی از آن کش خوانده‌ای
گفت لبیکم نمی‌آید جواب / زان همی ترسم که باشم رد باب
گفت خضرش که خدا این گفت به من / که برو با او بگو ای ممتحن
گفت آن الله تو لبیک ماست / وین نیاز و سوز و دردت پیک ماست
نی ترا در کار من آورده‌ام / نی که من مشغول ذکرت کرده‌ام
حیله‌ها و چاره جوییهای تو / جذب ما بود و گشاد آن پای تو
ترس و عشق تو کمند لطف ماست / زیر هر یا رب تو لبیکهاست
جان جاهل زین دعا جز دور نیست / زانکه یا رب گفتنش دستور نیست
بر دهان و بر دلش قفل است و بند / تا ننالد با خدا وقت گزند
داد مر فرعون را صد ملک و مال / تا بکرد او دعوی عز و جلال
در همه عمرش ندید او درد سر / تا ننالد سوی حق آن بدگهر
داد او را جمله ملک این جهان / حق ندادش درد و رنج و اندهان

زانکه درد و رنج بار آن جهان / شد نصیب دوستانش در جهان
درد آمد بهتر از ملک جهان / تا بخوانی تو خدا را در نهان
خواندن بی درد از افسردگیست / خواندن با درد از دل بردگیست
آن کشیدن زیر لب آواز را / یاد کردن مبدأ و آغاز را
آن شده آواز صافی و حزین / کای خدا ای مستغاث و ای معین
ناله سگ در رهش بی جذبه نیست / زانکه هر راغب اسیر رهزنیست
چون سگ کهفی که از مردار رست / بر سر خوان شهنشاهان نشست
تا قیامت می خورد او پیش غار / آب رحمت عارفانه بی تغار
ای بسا سگ پوست کو را نام نیست / لیک اندر پرده بی آن جام نیست
جان بده از بهر این جام ای پسر / بی جهاد و صبر کی باشد ظفر
صبر کردن بهر این نبود حرج / صبر کن کالصبر مفتاح الفرج
زین کمین بی صبر و حزمی کس نجست / حزم را خود صبر باشد پا و دست
حزم کن از خورد کین زهرین گیاست / حزم کردن زور و نور انبیاست
کاه باشد کو بهر بادی جهد / کوه کی مر باد را وزنی نهد
هر طرف غولی همی خواند ترا / کای برادر راه خواهی هین بیا
ره نمایم همرهت باشم رفیق / من قلاوزم درین راه دقیق
نی قلاوزست و نی ره داند او / یوسفا کم رو سوی آن گرگ خو
حزم آن باشد که نفریبد ترا / چرب و نوش و دامهای این سرا
که نه چربی دارد و نه نوش او / سحر خواند می دمد در گوش او
که بیا مهمان ما ای روشنی / خانه آن تست و تو آن منی
حزم آن باشد که گویی تخمه‌ام / یا سقیمم خسته این دخمه‌ام
یا سرم دردست درد سر ببر / یا مرا خواندست آن خالو پسر
زانکه یک نوشت دهد با نیشها / که بکارد در تو نوشش ریشها
زر اگر پنجاه اگر شصتت دهد / ماهیا او گوشت در شستت نهد
گر دهد خود کی دهد آن پرحیل / جوز پوسیدست گفتار دغل
ز غرغش آن عقل مغزت را برد / صد هزاران عقل را یک نشمرد
یار تو خرجین تست و کیسه‌ات / گر تو رامینی مجو جز ویسه‌ات
ویسه و معشوق تو هم ذات تست / وین برونیها همه آفات تست
حزم آن باشد که چون دعوت کنند / تو نگویی مست و خواهان منند
دعوت ایشان صفیر مرغ دان / که کند صیاد در مکمن نهان
مرغ مرده پیش بنهاده که این / می کند آواز و فریاد و حنین
مرغ پندارد که جنس اوست او / جمع آید بر دریشان پوست او
جز مگر مرغی که حزمش داد حق / تا نگردد گیج آن دانه ملق
هست بی حزمی پشیمانی یقین / حزم را بگذار و محکم کن تو دین
زانکه بی حزمی شقاوت بر دهد / دین رو رو از دوست و درد سر ندم
بشنو این افسانه را و شرح این / تا شوی حازم تو اندر حفظ دین

در تفهیم روستائی شهری را و دعوت کردن او را بالابه و الحاح

ای برادر بود اندر ما مضی / شهریی با روستایی آشنا
روستایی چون سوی شهر آمدی / خرگه اندر کوی آن شهری زدی
دو مه و سه ماه مهمانش بدی / بر دکان او و بر خوانش بدی
هر حوایج را که بودش آن زمان / راست کردی مرد شهری رایگان
رو به شهری کرد و گفت ای خواجه تو / هیچ می نایی سوی ده فرجه جو
الله الله جمله فرزندان بیار / کاین زمان گلشن است و نوبهار
یا بتابستان بیا وقت ثمر / تا ببندم خدمتت را من کمر
خیل و فرزندان و قومت را بیار / در ده ما باش خوش ماهی سه چار
در بهاران خطه ده خوش بود / کشت زار و لاله دلکش بود
وعده دادی خواجه او را دفع حال / تا در آمد بعد وعده هشت سال
او بهر سالی همی گفتی که کی / عزم خواهی کرد آمد ماه دی
او بهانه ساختی کامسال مان / از فلان خطه بیامد میهمان
سال دیگر گر توانم وارهید / از مهمات آن طرف خواهم دوید

گفت هستند آن عیالم منتظر / بهر فرزندان تو ای اهل بر
باز هر سالی چو لکلک آمدی / تا مقیم قبهٔ شهری شدی

خواجه هر سالی ز زر و مال خویش / شیخ ای کرده کشش و بال خویش
آخرین کرت سه ماه آن پهلوان / خوان نهادش بامدادان و شبان

او خجالت باز گفت او خواجه را / چند وعده چند بفریبی مرا
گفت خواجه جسم و جانم وقف توست / لیک هر تحویل اندر حکم هوست

آدمی چون کشتی است و بادبان / تا کی آرد باد را آن بادران
باز سوگندان بدادش کای کریم / گیر فرزندان بیا بنگر نعیم

دست او بگرفت سه کرت بعهد / کالله الله ده بیا بنمای جهد
بعد ده سالی و هر سالی چنین / لابه‌ها و وعده‌های شکرین

کودکان خواجه گفتند ای پدر / ماه و ابر و سایه هم دارد سفر
حقها بر وی تو ثابت کرده / رنجها در کار او بس برده

او همی خواهد که بعضی حق آن / وا گزارد چون شوی تو میهمان
بس وصیت کرد بارا او نهان / که کشیدش سوی ده لابه کنان

گفت حق است این ولی ای سیبویه / اتق من شر من احسنت الیه
دوستی تخم دم آخر بود / ترسم از وحشت که او فاسد شود

صحبت باشد چو شمشیر قطوع / همچو دی در بوستان و در زرع
صحبت باشد چو فصل نوبهار / زو عمارتها و دخل بی شمار

حزم آن باشد که ظن بد بری / تا گریزی و شوی از بد بری
حزم سوء الظن گفتست آن رسول / هر قدم را دام می‌دان ای فضول

روی صحرا هست هموار و فراخ / هر قدم دامیست کم ران اوستاخ
آن بز کوهی دود که دام کو / چون بتازد دامش افتد در گلو

آنکه می‌گفتی که کو اینک ببین / دشت می‌بینی نمی‌بینی کمین
بی کمین و دام و صیاد ای عیار / دنبه کی باشد میان کشت زار

زانکه گستاخ آمدند اندر زمین / استخوان و کله‌هاشان را ببین
چون بگورستان روی ای مرتضی / استخوانشان را بپرس از ما مضی

تا بقا هر بینی زمستان گور / چون فرو رفتند در چاه غرور
چشم اگر داری تو کورانه میا / ور نداری چشم دست آور عصا

آن عصای حزم و استدلال را / چون نداری دیده می‌کن پیشوا
ور عصای حزم و استدلال نیست / بی عصاکش بر سر هر ره مایست

گام زانسان نه که نابینا نهد / تا که پای از سنگ و از چه وارهد
لرز لرزان و بترس و احتیاط / می‌نهد پا تا نیفتد در خباط

ای ز دودی جسته در ناری شده / لقمه جو لقمهٔ ماری شده

تو نخواندی قصهٔ اهل سبا / یا بخواندی و ندیدی جز صدا

قصهٔ اهل سبا و طاغی کردن نعمت ایشان را و در رسیدن شومی طغیان و کفران و بیان فضیلت شکر و وفا

از صدا آن کوه خود آگاه نیست / سوی معنی هوش که را راه نیست
چون خمش گردی تو او هم شد خموش / او همی بانگی کند بی گوش و هوش

داد حق اهل سبا را بس فراخ / صد هزاران قصر و ایوانها و باغ
شکر آن نگذاشتند آن بد رگان / در وفا کمتر فتادند از سگان

مر سگی را لقمهٔ نانی ز در / چون رسد بر در همی بندد کمر
پاسبان و حارس در می‌شود / گرچه بر وی جور و سختی می‌رود

هم بر آن در باشدش باش و قرار / کفر دارد کرد غیری اختیار
در سگی آید غریبی روز و شب / آن سگانش می‌کنند آن دم ادب

که برو آنجا که اول منزل است / حق آن نعمت گروگان دل است
می‌گزندش که برو بر جای خویش / حق آن نعمت فرو مگذار بیش

از در دل و اهل دل آب حیات / چند نوشیدی و وا شد چشمهات
بس غذای جار و سکر و بیخودی / از در اهل دلان بر جان زدی

بار از این در را رها کردی ز حرص / گرد هر دکان همی گردی ز حرص
بر در آن منعمان چرب دیگ / می‌دوی بهر ثرید مرده ریگ

چون پس آنجا دان که جان خوش شود
کار ناامید آنجا به شود

جمع آمدن اهل آفت هر صباحی بر در صومعهٔ حضرت عیسی علیه السلام جهت طلب شفا بدعای او

صومعهٔ عیسی‌ست خوان اهل دل
هان و هان ای مبتلا این در مهل

جمع گشتندی ز هر اطراف خلق
از ضریر و لنگ و شل و اهل دلق

بر در آن صومعهٔ عیسی صباح
تا بدم ایشان رهاند از جناح

او چو فارغ گشتی از اوراد خویش
چاشتگه بیرون شدی آن خوب‌کیش

جوق جوقی مبتلا دیدی نزار
شسته بر در با امید و انتظار

گفتی ای اصحاب آفت از خدا
حاجت و مقصود جمله شد روا

هین روان گردید بی رنج و عنا
سوی غفاری و اکرام خدا

جملگان چون اشتران بسته‌پای
که گشایی زانوی ایشان برای

خوش دوان و شادمانه سوی خان
از دعای او شدندی پا دوان

جمله بی درد و الم بی رنج و غم
تندرست و شادمان و صحت رم

سوی خانهٔ خویش گشتندی روان
از دم میمون آن صاحبقران

آزمودی تو بسی آفات خویش
یافتی صحت ازین شاهان کیش

چند آن لنگی تو رهوار شد
چند جانت بی غم و آزار شد

ای مغفل رشته‌ای بر پای بند
تا ز خود هم گم نگردی ای لوند

ناسپاسی و فراموشی تو
یاد ناورد آن عسل‌نوشی تو

لاجرم آن راه بر تو بسته شد
چون دل اهل دل از تو خسته شد

زودشان دریاب و استغفار کن
همچو ابری گریه‌های زار کن

تا گلستانشان سوی تو بشکفد
میوه‌های پخته بر خود وا کفد

هم بر آن در گرد کم از سگ مباش
با سگ کهف آن شدستی خواجه‌تاش

چون سگان هم مر سگان را ناصح‌اند
که دل اندر خانهٔ اول ببند

آن در اول که خورد او استخوان
سخت گیر و حق گزار آن را ممان

می‌گزندش کز ادب آنجا رود
وز مقام اولین مفلح شود

می‌گزندش کای سگ طاغی برو
با ولی نعمتت یاغی مشو

بر همان در همچو حلقه بسته باش
پاسبان و چابک و برجسته باش

صورت نقض وفای ما مباش
بی‌وفایی را مکن بیهوده فاش

مر سگان را چون وفا آمد شعار
رو سگان را ننگ و بدنامی میار

بی‌وفایی چون سگان را عار بود
بی‌وفایی چون روا داری نمود

حق تعالی فخر آورد از وفا
گفت من اوفی بعهد غیرنا

بی‌وفایی دان وفا با ردّ حق
بر حقوق حق ندارد کس سبق

نور را هم نور شو با نار نار
جای گل گل باش و جای خار خار

حق مادر بعد از آن شد کان کریم
کرد او را از جنین تو غریم

صورتی کردت درون جسم او
داد در حملش ورا آرام و خو

همچو جزو متصل دید او ترا
متصل را کرد تدبیرش جدا

حق هزاران صنعت و فن ساخته ست
تا که مادر بر تو مهر انداخته ست

پس حق حق سابق از مادر بود
هر که آن حق را نداند خر بود

آنکه مادر آفرید و ضرع و شیر
با پدر کردش قرین آن خود مگیر

ای خداوند ای قدیم احسان تو
آنکه دانم وانکه نه هم آن تو

تو بفرمودی که حق را یاد کن
زانکه حق من نمی‌گردد کهن

یاد کن لطفی که کردم آن صبوح
با شما از حفظ در کشتی نوح

اصل و اجداد شما را آن زمان
دادم از طوفان و از موجش امان

آب آتش‌خو زمین بگرفته بود
موج او مر اوج که را می‌ربود

حفظ کردم من نکردم ردتان
در وجود جد جد جدتان

چون شدی سر پشت پایت چون زنم
کارگاه خویش ضایع چون کنم

چون فدای بی‌وفایان می‌شوی
از گمان بد بدان سو می‌روی

من ز سهو و بی‌وفاییها بری
سوی من آئی گمان بد بری

این گمان بد بر آنجا بر که تو
می‌شوی در پیش همچون خود دوتو

بس گرفتی یار و همراهان زفت
گر ترا گویم که کو گوئی که رفت

یا نکوییت رفت بر چرخ برین / یا ز فسقت ماند در قعر زمین
تو بماندی در میانه همچنان / بی مدد چون آتشی در کاروان

دامن او گیر ای یار دلیر / کو منزه باشد از بالا و زیر
نی چو عیسی سوی گردون بر شود / نی چو قارون در زمین اندر رود

با تو باشد در مکان و بی‌مکان / چون بمانی از سرا و از دکان
او بر آرد از کدورتها صفا / مر جفاهای ترا گیرد وفا

چون جفا آری فرستد گوشمال / تا ز نقصان وا روی سوی کمال
چون تو وردی ترک کردی در روش / بر تو قبضی آید از رنج و تپش

آن ادب کردن بود یعنی مکن / هیچ تحویلی از آن عهد کهن
پیش از آن کاین قبض زنجیری شود / اینکه دلگیرست پاگیری شود

رنج معقولت شود محسوس فاش / تا نگیری این اشارت را بلاش
در معاصی قبضها دلگیر شد / قبضها بعد از اجل زنجیر شد

نعطه من اعرض هنا عن ذکرنا / عیشة ضنکا و نجزی بالعمی
دزد چون مال کسان را می‌برد / قبض و دلتنگی دلش را می‌خلد

او همی‌گوید عجب این قبض چیست / قبض آن مظلوم کز شرت گریست
چون بدین قبض التفاتی کم کند / باد اصرار آتشش را دم کند

قبض دل قبض عوان شد لاجرم / گشت محسوس آن معانی زد علم
قبضها زندان شدست و چارمیخ / قبض بیخ است و برآرد شاخ و بیخ

بیخ پنهان بود هم شد آشکار / قبض و بسط اندرون بیخی شمار
چونکه بیخش بد بود زودش بکن / تا نروید زشت خاری در چمن

قبض دیدی چارهٔ آن قبض کن / زانکه سرها جمله می‌روید ز بن
بسط دیدی بسط خود را آب ده / چون برآید میوه با اصحاب ده

باز گرد و قصهٔ اهل سبا / باز گو تا باز گویم مرحبا

باقی قصهٔ اهل سبا

آن سبا ز اهل صبا بودند خام / کارشان کفران نعمت با کرام
باشد آن کفران نعمت در مثال / که کنی با محسن خود تو جدال

که نمی‌باید مرا این نیکویی / من برنجم زین چه رنجه می‌شوی
لطف کن این نیکویی را دور کن / من نخواهم چشم زودم کور کن

پس سبا گفتند باعد بیننا / شیننا خیر لنا خذ زیننا
ما نمی‌خواهیم این ایوان و باغ / نی زنان خوب و نی امن و فراغ

شهرها نزدیک همدیگر بدست / آن بیابان خوش است کانجا دد است
یطلب الانسان فی الصیف الشتا / فاذا جاء الشتا انکر ذا

فهو لا یرضی بحال ابدا / لا بضیق لا بعیش رغدا
قتل الانسان ما اکفره / کلما نال الهدی انکره

نفس زین سانست زان شد کشتنی / اقتلوا انفسکم گفت آن سنی
خار سه سویست هر سو کی نهی / در خلد وز زخم او تو کی رهی

آتش ترک هوا در خار زن / دست اندر یار نیکوکار زن
چون ز حد بردند اصحاب سبا / که به پیش ما وبا به از صبا

ناصحانشان در نصیحت آمدند / از فسوق و کفر مانع می‌شدند
قصد خون ناصحان می‌داشتند / تخم فسق و کافری می‌کاشتند

چون قضا آید شود تنگ این جهان / از قضا حلوا شود رنج دهان
گفت اذا جاء القضا ضاق الفضا / تحجب الابصار اذ جاء القضا

چشم بسته می‌شود وقت قضا / تا نبیند چشم کحل چشم را
مکر آن فارس چو انگیزد گرد / آن غبارت زان سوار دور کرد

سوی فارس رو مرو سوی غبار / ورنه بر تو کوبد آن مکر سوار
گفت حق آن را که این گرگش بخورد / دید گرگ چون زاری نکرد

او نمی‌دانست گرد گرگ را / با چنین دانش چرا کرد او چرا
گوسفندان بوی گرگ با گزند / می‌بدانند و بهر سو می‌خزند

مغز حیوانات بوی شیر را / می‌بداند ترک می‌گوید چرا
بوی شیر خشم دیدی باز گرد / با مناجات و حذر انباز گرد

گشته‌اند آن گروه از گرد گرگ … گر نه بد بعد گرگ آمد سترگ
بر دریدی آن گوسفندان را بخشم … کز چوپان خرد بستند چشم

چند چوپانشان بخواندند و نامدند … خاک غم در چشم چوپان می‌زدند
که برو ما خود ز تو چوپان‌تریم … چون تبع گردیم هر یک سروریم

طعمهٔ گرگیم و آن یار نه … هیزم ناریم و آن عار نه
حمیتی بد جاهلیت در دماغ … بانگ شومی بر دمنشان کرد زاغ

بهر مظلومان همی کندند چاه … در چه افتادند و می‌گفتند آه
پوستین یوسفان بشکافتند … آنچه می‌کردند یک یک یافتند

کیست آن یوسف دل حق جوی تو … چون اسیری بسته اندر کوی تو
جبرئیلی را بر استون بسته‌ای … پر و بالش را بصد جا خسته‌ای

پیش او گوساله بریان آوری … گه کشی او را بکهدان آوری
که بخور اینست ما را لوت و پوت … نیست او را جز لقاء الله قوت

زین شکنجه و امتحان آن مبتلا … می‌کند از تو شکایت با خدا
کای خدا افغان ازین گرگ کهن … گویدش نک وقت آمد صبر کن

داد تو وا خواهم از هر بی‌خبر … داد کی دهد جز خدای دادگر
او همی گوید که صبرم شد فنا … در فراق روی تو یا ربنا

احمدم وا مانده در دست یهود … صالحم افتاده در حبس ثمود
ای سعادت بخش جان انبیا … یا بکش یا باز خوانم یا بیا

با فراقت کافران را نیست تاب … این فراق اندر خور اصحاب نیست
کافران گویند در وقت عذاب … هر یکی یا لیتنی کنت تراب

حال او اینست کو خود زان سواست … چون بود بی تو کسی کان تو است
حق همی گوید که آری ای عزو … لیک بشنو صبر آور صبر به

صبح نزدیکست خامش کم فغن … کاندر آمد وقت بیرون آمدن
یک بلاشان می‌رسد تو کم خروش … من همی کوشم پی تو تو مکوش

کوشش من به ز کوششهای تو … دارو تلخم به از حلوای تو
زین تحمل کن برو خاموش شو … کم ترک غضبان زبان و گوش شو

حیلت و مکر و دغا بازیش وان … هر چه از یارت جدا اندازد آن
نشد از این بار کرده باز گرد … روستایی خواجه را بین خانه برد

قصهٔ اهل سبا یک گوشه نه … وان بگو که خواجه چون آمد بده

تتمهٔ قصهٔ رفتن خواجه بدعوت روستائی بده

روستایی در تملق شیوه کرد … تا که حزم خواجه را کالیوه کرد
از پیام اندر پیام او خیره شد … تا زلال حزم خواجه تیره شد

هم ازینجا کودکانش در پسند … نرتع و نلعب بشادی می‌زدند
همچو یوسف کش ز تقدیر عجیب … نرتع و نلعب ببرد از ظل اب

آن نه بازی بلکه جانبازی ست آن … حیله و مکر و دغا بازیست آن
هر چه از یارت جدا اندازد آن … مشنو آن را کان زیان دارد زیان

گر بود آن سود صد در صد مگیر … بهر زر مگسل ز گنجور ای فقیر
این شنو که چند یزدان زجر کرد … گفت اصحاب نبی را گرم و سرد

زانکه بر بانگ دهل در سال تنگ … جمعه را کردند باطل بی‌درنگ
تا نباید دیگران ارزان خرند … زان جلب صرفه ز ما ایشان برند

ماند پیغمبر بخلوت در نماز … با دو سه درویش ثابت پر نیاز
گفت طبل و لهو و بازرگانیی … چونتان ببرید از ربانیی

قد فضضتم نحو قمح هائماً … ثم خلیتم نبیاً قائماً
بهر گندم تخم باطل کاشتید … وان رسول حق را بگذاشتید

صحبت او خیر من لهو است و مال … بین که را بگذاشتی چشمی بمال
خود نشد حرص شما را این یقین … که منم رزاق خیر الرازقین

آنکه گندم را ز خود روزی دهد … کی توکلهات را ضایع نهد
از پی گندم جدا گشتی از آن … که فرستادست گندم ز آسمان

دعوت کردن باز بطان را از آب بصحرا

باز گوید بط را از آب خیز … تا ببینی دشتها را قند ریز

بهر ما قابل گریش کامی یار بود / آب باران حسن من هست و سرود
ای چو چون باز سلطان شتاب / زین بیرون کرده‌اید از حصن آب
باز را گوید ره رو باز گرد / از سر بادست و از سلطان بپرد
ما بری از رحمت و دعوت ترا / ما خوشیم اندر تو کار را
حصن ما را قند و قندستان ترا / من نخواهم هم رحمت بستان ترا
چونکه جان باشد نیابد لوت کم / چونکه لشکر هست کم ناید علم
خواجه عازم بد بسی معذار آورید / پس بهانه کرد با دیو مرید

رجوع بحکایت خواجه و روستائی

گفت ایندم کارها دارم مهم / گر بیایم آن نگردد منتظم
شاه کار نازکم فرموده است / زانتظارم شاه شب نغنوده است
من نیارم ترک امر شاه کرد / من نیارم شد بر شه روی زرد
هر صباح و هر مسا سرهنگ خاص / میرسد از من همی جوید خلاص
تو روا داری که آیم سوی ده / تا بر ابرو افکند سلطان گره
بعد از آن درمان خشمش چون کنم / زنده خود را زین مگر مدفون کنم
زین نمط او صد بهانه بازگفت / حیله‌ها با حکم حق نفتاد جفت
گر شود ذرات عالم حیله پیچ / با قضای آسمان هیچند هیچ
چون گریزد این زمین از آسمان / چون کند او خویشتن را زو نهان
هر چه آید ز آسمان سوی زمین / نه مفر دارد نه چاره نه کمین
آتش از خورشید می‌بارد برو / او به پیش آتشش بنهاده رو
ور همی طوفان کند باران برو / شهرها را می‌کند ویران برو
او شده تسلیم او ایوب‌وار / که اسیرم هر چه میخواهی ببار
ای که جزو این زمینی سر مکش / چونکه بینی حکم یزدان در مکش
چون خلقناکم شنیدی من تراب / خاک باشی جست از تو رو متاب
بین که اندر خاک تخمی کاشتم / گرد خاکی و منش افراشتم
حمله دیگر تو خاکی پیشه گیر / تا کنم بر جمله میرانت امیر
آب از بالا به پستی در شود / آنگه از پستی ببالا بر رود
گندم از بالا بزیر خاک شد / بعد از آن او خوشه و چالاک شد
دانه هر میوه آمد در زمین / بعد از آن سرها برآورد از دفین
اصل نعمتها ز گردون تا بخاک / زیر آمد شد غذای جان پاک
از تواضع چون ز گردون شد بزیر / گشت جزو آدمی حی دلیر
پس صفات آدمی شد آن جماد / بر فراز عرش پران گشت شاد
کز جهان زنده ز اول آمدیم / باز از پستی سوی بالا شدیم
جمله اجزا در تحرک در سکون / ناطقان کانا الیه راجعون
ذکر و تسبیحات اجزای نهان / غلغلی افکند اندر آسمان
چون قضا آهنگ نیرنجات کرد / روستائی شهری را مات کرد
با هزاران حزم خواجه مات شد / زان سفر در معرض آفات شد
اعتمادش بر ثبات خویش بود / گرچه که بد نیم سیلش در ربود
چون قضا بیرون کند از چرخ سر / عاقلان گردند جمله کور و کر
ماهیان افتند از دریا برون / دام گیرد مرغ پران را زبون
تا پری و دیو در شیشه بود / بلکه هاروتی ببابل در رود
جز کسی کاندر قضا اندر گریخت / خون او را هیچ تربیعی نریخت
غیر آنکه در گریزی در قضا / هیچ حیله ندهدت از وی رها

قصهٔ اصحاب ضروان خوانده / پس چرا در حیله جوئی مانده

قصهٔ اصحاب ضروان و حیله کردن ایشان تا بی زحمت فقیران باغها را قطاف کنند

حیله می‌کردند کژدم نیش چند / که برند از روزی درویش چند
شب همه شب می‌سگالیدند مکر / روی‌ها در رو کرده چنان عمرو و بکر
خفیه می‌گفتند سرها آن بدان / تا نباید که خدا دریابد آن
با گل اندآینده اسگالیده گل / دستکاری می‌کند پنهان ز دل
گفت الا یعلم هواک من خلق / ان فی نجواک صدقا ام ملق

کیست طفل عین طین قد غدا / کس بیابین این مشوره غدا
انما قد ضبطا او ضعف ا / قد ترقا او واستیقظ غدا

خشیت شکر خدا اسرار از غدا / آن سگان جاهل از جهل و عمی
گوش کن اکنون حدیث خواجه را / کو سوی ده چون شد و دید او جزا

گوش را اکنون ز غفلت پاک کن / استماع هجر آن غمناک کن
تا چها دید از بلا و از عنا / در ره ده چون شد از شهر او جدا

آن زکاتی دان که غمگین را دهی / گوش را چون پیش دستانش نهی
بشنوی غمهای رنجوران دل / فاقهٔ جان شریف از آب و گل

خانهٔ پر دود دارد پر فنی / مر ورا بگشا ز اصغا روزنی
گوش تو او را چو راه دم شود / دود تلخ از خانهٔ او کم شود

غمگساری کن تو با ما ای روی / گر بسوی رب اعلی می‌روی
این تردد حبس و زندانی بود / که نمی‌هلد که جان سویی رود

این بدان سو وان بدین سو می‌کشد / هر یکی گوید منم راه رشد
این تردد عقبهٔ راه حق است / ای خنک آن را که پایش مطلق است

بی تردد می‌رود بر راه راست / ره نمی‌دانی بجو گامش کجاست
گام آهو را بگیر و رو معاف / تا رسی از گام آهو تا بناف

زین روش بر اوج انور می‌روی / ای برادر گر بر آذر می‌روی
نی ز دریا ترس و نی از موج و کف / چون شنیدی تو خطاب لاتخف

لاتخف دان چونکه خوفت داد حق / نان فرستد چون فرستادت طبق
خوف آن کس راست کو را خوف نیست / غصه آن کس را کش اینجا طوف نیست

خواجه در کار آمد و تجهیز ساخت / مرغ عزمش سوی ده اشتاب تاخت

روان شدن خواجه بسوی ده بمهمانی

اهل و فرزندان سفر را ساختند / رخت را بر گاو عزم انداختند
شادمانان و شتابان سوی ده / که بر خوردیم از ده مژده ده

مقصد ما را چراگاه خوش است / یار ما آنجا کریم و دلکش است
با هزاران آرزومان خوانده است / بهر ما غرس کرم بنشانده است

ما ذخیرهٔ ده زمستان دراز / از بر او سوی شهر آریم باز
بلکه باغ ایثار راه ما کند / در میان جان خودمان جا کند

عجلوا اصحابنا کی تربحوا / عقل می‌گفت از درون لاتفرحوا
من رباح الله کونوا رابحین / ان ربی لایحب الفرحین

افرحوا هونا بما آتاکم / کل آت مشغل الهاکم
شاد از وی شو مشو از غیر وی / او بهارست و دگرها ماه دی

هر چه غیر اوست استدراج تست / گر چه تخت و ملکتست و تاج تست
شاد از غم شو که غم دام لقاست / اندرین ره سوی پستی ارتقاست

غم یکی گنجست و رنج تو چو کان / لیک کی در گیرد این در کودکان
کودکان چون نام بازی بشنوند / جمله با خر گور هم تگ می‌شوند

ای خران کور آنسو دامهاست / در کمین این سو خون آشامهاست
تیرها پران شده لیکن کمان / گشت پنهان از دو چشم مردمان

تیرها پران کمان پنهان ز غیب / بر جوانی می‌رسد صد تیر شیب
گام در صحرای دل باید نهاد / زانکه در صحرای گل نبود گشاد

ایمن آبادست دل ای مردمان / حصن محکم موضع امن و امان
گلشن خرم بکام دوستان / چشمه‌ها و گلستان در گلستان

عج الی القلب و سر یا ساریه / فیه اشجار و عین جاریه
ده مرو ده مرد را احمق کند / عقل را بی نور و بی رونق کند

خواجه پندارد که روزی ده دهد / این نمی‌داند که روزی ده دهد
قول پیغمبر شنو ای مجتبی / گور عقل آمد وطن در روستا

هر که روزی باشد اندر روستا / تا بماهی عقل او ناید بجا
تا بماهی احمقی در وی بود / از حشیش ده جز اینها چه درود

زانکه ماهی باشد اندر روستا / روزگاری باشدش جهل و عمی
ده چه باشد شیخ واصل ناشده / دست در تقلید و در حجت زده

له اصغا بمعنی گوش داشتن و شنیدن کلام ... شنیدن ۱۲

پیش شهر عقل کلی این حواس / چون خران چشم بسته در خراس
این رها کن صورت افسانه گیر / هل تو دردانه تو گندم دانه گیر
گر به در ره نیست هین بر می‌ستان / گر بدانش نیست ره زین سو بران
ظاهرش گیر ارچه ظاهر کژ بود / عاقبت ظاهر سوی باطن رود
اول هر آدمی خود صورتست / بعد از آن جان کو جمال سیرتست
اول هر میوه جز صورت کیست / بعد از آن لذت که معنی ویست
اولا خرگاه سازند و خرند / ترک را زان پس بمهمان آورند
صورتت خرگاه دان معنیت ترک / معنیت ملاح دان صورت چو فلک
بهر حق این را رها کن یک نفس / تا خر خواجه بجنباند جرس

رفتن خواجه و قومش بسوی ده

خواجه و بچگان جهازی ساختند / بر ستوران جانب ده تاختند
شادمانه سوی صحرا راندند / سافروا کی تغنموا برخواندند
کز سفرها ماه کیخسرو شود / بی سفرها ماه کی خسرو شود
از سفر بیدق شود فرزین راد / وز سفر یابید یوسف صد مراد
روز روی از آفتابی سوختند / شب ز اختر راه می‌آموختند
خوب گشته پیش ایشان راه زشت / از نشاط ده شده ره چون بهشت
تلخ از شیرین لبان خوش می‌شود / خار از گلزار دلکش می‌شود
حنظل از معشوق خرما می‌شود / خانه از همخانه صحرا می‌شود
ای بسا از نازنینان خارکش / بر امید گلعذاری ماه‌وش
ای بسا حمال گشته پشت ریش / از برای دلبر مه‌روی خویش
کرده آهنگر جمال خود سیاه / تا که شب آید ببوسد روی ماه
خواجه تا شب بر دکانی چارمیخ / زانکه سروی در دلش کردست بیخ
تاجری دریا و خشکی می‌رود / آن بمهر خانه‌شینی می‌رود
هر کرا با مرده سودایی بود / بر امید زنده سیمایی بود
آن دروگر روی آورده بچوب / بر امید خدمت مه‌روی خوب
بر امید زنده کن اجتهاد / کو نگردد بعد روزی دو جماد
مونسی مگزین خسی را از خسی / عاریت باشد درو آن مونسی
انس تو با مادر و بابا کجاست / گر بجز حق مونسانت را وفاست
انس تو با دایه و لالا چه شد / گر کسی شاید بغیر حق عضد
انس تو با شیر و با پستان نماند / نفرت تو از دبیرستان نماند
آن شعاعی بود بر دیوارشان / جانب خورشید وا رفت آن نشان
بر هر آن چیزی که افتد آن شعاع / تو بر آن هم عاشق آیی ای شجاع
عشق تو بر هر چه آن موجود بود / آن ز وصف حق زر اندود بود
چون زری با اصل رفت و مس بماند / از زری خویشتن مفلس بماند
طبع سیر آمد طلاق او براند / پشت بر وی کرد و دست از وی فشاند
از زر اندود صفاتش پا بکش / از جهالت قلب را کم گوی خوش
کان خوشی در قلبها عاریتیست / زیر زینت مایهٔ بی زینتیست
زر ز روی قلب در کان می‌رود / سوی آن کان رو تو هم کان می‌رود
نور از دیوار تا خور می‌رود / تو بدان خور رو که در خور می‌رود
زین سپس بستان تو آب از آسمان / چون ندیدی تو وفا در ناودان
معدن دنبه نباشد دام گرگ / کی شناسا بود آن گرگ سترگ
زر گمان بردند بسته در گره / می‌شتابیدند مغروران بده
همچنین خندان و رقصان می‌شدند / سوی آن دولاب چرخی می‌زدند
چون همی دیدند مرغی می‌پرید / جانب ده صبر جامه می‌درید
هر نسیمی کز سوی ده می‌وزید / گوییا روح روان می‌پرورید
هر کسی آمد ز ده از سوی او / بوسه می‌دادند خوش بر روی او
گر تو روی یار ما را دیده‌ای / پس تو جان جان ما را دیده‌ای

قصهٔ نواختن مجنون آن سگ را که مقیم کوی لیلی بود

همچو مجنون کو سگی را می‌نواخت / بوسه‌اش می‌داد و پیشش می‌گداخت
گرد او می‌گشت خاضع در طواف / همچو حاجی گرد کعبه می‌گداخت

هم سر و پایش همی بوسید آن … هم جلاب شکرش می‌داد صاف
بوالفضولی گفت کای مجنون خام … این چه شیدیست کی می‌آری مدام
پوز سگ دائم پلیدی می‌خورد … مقعد خود را به لب می‌استرد
عیبهای سگ بسی او برشمرد … عیب‌دان از غیب‌دان بویی نبرد
گفت مجنون تو همه نقشی و تن … اندر آ و بنگرش از چشم من
کین طلسم بسته‌ی مولیست این … پاسبان کوچه‌ی لیلیست این
همتش بین و دل و جان و شناخت … کو کجا بگزید و مسکنگاه ساخت
او سگ فرخ رخ کهف منست … بلکه او هم درد و هم لهف منست
آن سگی که گشت در کویش مقیم … خاک پایش به ز شیران عظیم
آن سگی که باشد اندر کوی او … من به شیران کی دهم یک موی او
آنکه شیران مر سگانش را غلام … گفتن امکان نیست خامش والسلام
گر ز صورت بگذرید ای دوستان … جنتست و گلستان در گلستان
صورت خود چون شکستی سوختی … صورت کل را شکست آموختی
بعد از آن هر صورتی را بشکنی … همچو حیدر باب خیبر بر کنی
سغبه‌ی صورت شد آن خواجه‌ی سلیم … که به ده می‌شد به گفتار سقیم
سوی دام آن تملق شادمان … همچو مرغی سوی دانه‌ی امتحان
او کرم دانست آن مرغ حریص … دانه را با دام لیکن شد حبیص
از کرم دانست مرغ آن دانه را … غایت حرص است نی جود و عطا
مرغکان در طمع دانه شادمان … سوی آن تزویر پران و دوان
گر ز شادی خواجه آگاهت کنم … ترسم ای ره‌رو که بیگاهت کنم
مختصر کردم چو آمد ده پدید … خود نبود آن ده ره دیگر گزید
قرب ماهی ده به ده می‌تاختند … زانکه راه ده نکو نشناختند
هر که گیرد پیشه‌ای بی اوستا … ریشخندی شد به شهر و روستا
هر که در ره بی قلاوزی رود … هر دو روزه راه صدساله شود
هر که تازد سوی کعبه بی دلیل … همچو این سرگشتگان گردد ذلیل
جز که نادر باشد اندر خافقین … آدمی سر برزند بی والدین
مال او یابد که کسبی می‌کند … نادری باشد که بر گنجی زند
مصطفایی کو که جسمش جان بود … تا که رحمن علم القرآن بود
اهل تن را جمله علم بالقلم … واسطه افراشت در بذل کرم
هر حریصی هست محروم ای پسر … چون حریصان تک مرو آهسته‌تر
اندر آن ره رنجها دیدند و تاب … چون عذاب مرغ خاکی در آب
سیر گشته از ده و از روستا … وز شکرریزی چنان نااوستا

رسیدن خواجه و قومش بسوی ده و نادیده و ناشناخت آوردن روستایی ایشان را

بعد ماهی چون رسیدند آن طرف … بی‌نوا ایشان ستوران بی‌علف
روستایی بین که از بدنیتی … می‌کند بعد اللتیا و التی
روی پنهان می‌کند زیشان به روز … تا سوی باغش بنگشایند پوز
آنچنان رو که همه زرق و شرست … از مسلمانان نهان اولی‌ترست
رو بسی باشد که دیوان چون مگس … بر سرش بنشسته باشند چون حرس
چون ببینی روی او در تو فتند … یا مبین آن را چو دیدی خوش مخند
در چنان روی خبیث عاصیه … گفت یزدان نسفعا بالناصیه
چون بپرسیدند و خانه‌ش یافتند … همچو خویشان سوی در بشتافتند
در فرو بستند اهل خانه‌اش … خواجه شد زین کژ روی دیوانه‌وش
لیک هنگام درشتی هم نبود … چون در افتادی به چه تیزی چه سود
بر درش ماندند ایشان پنج روز … شب به سرما روز خود خورشیدسوز
نی ز غفلت بود ماندن نی خری … بلکه بود از اضطرار و بی‌زری
با لئیمان بسته نیکان ز اضطرار … شیر مرداری خورد از جوع زار
او همی دیدش همی گفتش سلام … که فلانم من مرا اینست نام
گفت باشد من چه دانم تو کیی … یا پلیدی یا قرین پاکیی
دائم روز و شب اندر صنع هو … هیچگونه نیستم پروای تو

از خود بی‌خود شدند ارم عجب / نیست از عجبی سر و مویم اثر
هوش من از غیر حق آگاه نیست / در دل و جانم بجز الله نیست

گفت اینم با قیامت شد نصیب / تا برادر شد یفر المرء من اخیه
شرح میکردش که من آنم که تو / لوتها خوردی ز خوان من دو تو

فی فلان روز خریدیم این متاع / کل سر جاوز الاثنین شاع
نی تو بودی سالها مهمان من / نی رسیدت بی‌کران احسان من

سر مهر بشنیدند خلق / شرم دارد رو چو نعمت خورد حلق
او همی گفتش چه گویی ترهات / نی ترا دانم نه نام تو نه جات

پنجمین شب ابر و بارانی گرفت / کآسمان از بارشش شد در شگفت
چون رسید آن کار اندر استخوان / حلقه زد خواجه که مهتر را بخوان

چون به صد الحاح آمد سوی در / گفت آخر چیست ای جان پدر
گفت من آن حقها بگذاشتم / ترک کردم آنچه می‌پنداشتم

پنج ساله رنج دیدم پنج روز / جان مسکینم در این سرما بسوز
یک جفا از خویش و از یار و تبار / در گرانی هست چون سیصد هزار

زانکه دل ننهاد بر جور و جفاش / جانش خو کرد بود با مهر و وفاش
هر چه بر مردم بلا و شدت است / این یقین دان کز خلاف عادت است

گفت ای خورشید مهرت در زوال / گر تو خونم ریختی کردم حلال
امشب باران بما ده گوشه‌ای / تا بیابی در قیامت توشه‌ای

گفت یک گوشه است آن باغبان / هست آنجا گرگ را او پاسبان
در کفش تیر و کمان از بهر گرگ / تا زند گر آید آن گرگ سترگ

گر تو آن خدمت کنی جا آن تست / ورنه جای دیگری فرمای جست
گفت صد خدمت کنم تو جای ده / آن کمان و تیر در کفم بنه

من نخسپم حارسی رز کنم / گر برآرد گرگ سر تیرش زنم
بهر حق مگذارم امشب ای دو دل / آب باران بر سر و در زیر گل

گوشه‌ای خالی شد و او با عیال / رفت آنجا جای تنگ و بی‌مجال
چون ملخ بر همدگر گشته سوار / از نهیب سیل اندر کنج غار

شب همه شب جمله گویان ای خدا / این سزای ما سزای ما سزا
این سزای آنکه شد یار خسان / یا کسی کرد از برای ناکسان

این سزای آنکه اندر طمع خام / ترک گوید خدمت خاک کرام
خاک پاکان لیسی و دیوارشان / بهتر از عام و رز و گلزارشان

بنده یک مرد روشن‌دل شوی / به که بر فرق سر شاهان روی
از ملوک خاک جز بانگ دهل / تو نخواهی یافت ای پیک سبل

شهریان خود رهزنان نسبت بروح / روستایی کیست گیج و بی‌فتوح
این سزای آنکه بی‌تدبیر عقل / بانگ غولی آمدش بگزید نقل

چون پشیمانی ز دل شد با شگاف / زان سبب سودی ندارد اعتراف
چون پشیمان گشت از دل تا بگرد / بعد از آن سودی ندارد آه سرد

آن کمان و تیر اندر دست او / گرگ را جویان همه شب سو بسو
گرگ خود بر وی مسلط چون شرر / گرگ جویان و ز گرگ او بی‌خبر

هر پشه هر کیک چون گرگی شده / اندر آن ویرانشان زخمی زده
فرصت آن پشه راندن هم نبود / از نهیب حمله گرگ عنود

تا نباید گرگ آسیبی زند / روستایی ریش خواجه بر کند
همچنین دندان‌گزان تا نیمه شب / جانشان از ناف می‌آمد بلب

ناگهان تمثال گرگی هشته‌ای / سر برآورد از فراز پشته‌ای
تیر را بگشاد آن خواجه ز شست / زد بر آن حیوان که تا افتاد پست

اندر افتادن ز حیوان بادی بجست / روستایی های کرد و کوفت دست
ناجوانمردا که خرکره منست / گفت نی این گرگ چون آهرمن است

اندرو اشکال گرگی ظاهر است / شکل او از گرگی او مخبر است
گفت نی بادی که جست از فرج وی / می‌شناسم همچنانکه آب از می

کشته‌ای خرکره‌ام را در رباط / که مبارک باد بگشا انبساط
گفت نیکوتر تفحص کن شب است / شخصها در شب ز ناظر محجب است

شب غلط بخشاید و میدان بسی / دید صاحب شب بدزد و بر کسی
هم شب و هم ابر و هم باران ژرف / این سه تاریکی غلط آرد شگرف
گفت آن بر من چو بغید و دمن ست / می‌شناسم باد خر کرهٔ من ست
در میان مستی باران باد را / می‌شناسم چون مسافر زاد را
خواجه جست و بیاورد آن شگفت / روستائی را گریبانش گرفت
کاینه لطف را شید آورده / بانگ و غیرت هر دو با هم خورده
ور شب تاریک شناسی باد خر / چون ندانی مر مرا ای خیره سر
آنکه داند نیم شب گوساله را / چون نداند همره ده ساله را
خویشتن را عاجز و ودوار کنی / خاک در چشم مروت می‌زنی
که مرا از خویش هم آگاه نیست / در دلم گنجای جز الله نیست
آنچه دی خوردم از آنم یاد نیست / این دل از غیر تحیر شاد نیست
عاقل و مجنون حقم یاد آر / در چنین بیخویشیم معذور دار
آنکه مرد است و خورد یعنی نبید / شرع او را سوی معذوران کشید
مست و دیوانگی را طلاق و بیع نیست / همچو طفل ست و معاف و معفی ست
مستیی کاید ز بوی شاه فرد / صد خم می در سر و مغز آن نکرد
پس برو تکلیف چون باشد روا / مستی ساقط گشت و شیدی دست و پا
بارکه نهد در جهان خر کره را / درس که دریا بارسی بو مرد را
بار بر گیرند چون آمد عرج / گفت حق لیس علی الاعمی حرج
سی خود اعمی شدم از حق بصیر / من همانم از قلیل و از کثیر
لاف درویشی زنی و بیخودی / های و هوی عاشقان ایزدی
کز زمین راهی ندانم ز آسمان / امتحانت کرد غیرت امتحان
باد خر کرده چنین رسوات کرد / مستیی نفی ترا اثبات کرد
اینچنین رسوا کند حق شید را / اینچنین گیر و رمیده صید را
صد هزاران امتحانست ای پدر / هر که گوید من شدم سرهنگ در
گر نداند عامه او را ز امتحان / پختگان راه جویندش نشان
چون کند دعوی خیاطی کسی / افکند در پیش او شه اطلسی
گر بر این را الغلط اتفاق فراخ / ز امتحان پیدا شود او را دو شاخ
گر نبودی امتحان هر بدی / هر مخنث در وغا رستم بدی
خود مخنث را زره پوشیده گیر / چون ببیند زخم گردد او اسیر
مست حق هشیار گردد از دبور / مست حق ناید بخود از نفخ صور
باده حق راست باشد نی دروغ / دوغ خوردی دوغ خوردی دوغ دوغ
ساخته خود را جنید و بایزید / رو که نشناسم تبر را از کلید
بدرگی و منبلی و حرص و آز / چون کنی پنهان به شید ای مکرساز
خویش را منصور حلاجی کنی / آتشی در پنبهٔ یاران زنی
گویدت ناشتم عمرا از یوب / باد خر کی شناسم نیم شب
ای خری کاین از تو خر باور کند / خویش را بهر تو کور و کر کند
خویش را از رهروان کرده شهیر / تو حریف رهزنانی که بخور
باز پر از شید و بوسه عقل تاز / که بپر بر آسمان تیز باز
خویشتن را عاشق حق ساخته / عشق با دیو سیاهی باخته
عاشق و معشوق را در رستخیز / دو بدو بندند و پیش آرند تیز
تو چه خود را کیج بیخود کرده / خون ز رکو خون ما را خورده
رو که نشناسم ترا از من بجه / عاشق بیخویشم و بهلول ده
تو تو تهمی کنی از قرب حق / که طبق گردد همی و از طبق
آن غیر بینی که قرب اولیا / صد کرامت دارد و کار و کیا
آهن از داود مومی می‌شود / موم در دستت چو آهن می‌بود
قرب خلق و رزق بر جمله است عام / قرب وحی عشق دارند این کرام
قرب بر انواع باشد ای پدر / می‌زند خورشید بر کهسار و زر
نیک است قرب خشنه با ز شید را / کو از آن آگه نباشد بید را
شاخ خشک و تر قریب آفتاب / آفتاب از هر دو کی دارد حجاب
ای کسی کو راست قرب تاج و فر / [illegible]

شاخ خشک از قربت آن آفتاب / خیز رو تر خشک گشتن گو بتاب
آنچنان مستی مباش ای بی‌خرد / که بعقل آید پشیمانی خورد
بلکه زان مستان که چون می می‌خورند / عقلهای پخته حسرت می‌برند
ای گرفته همچو گربه موش پیر / گر از آن می شیر گیری شیر گیر
ای بخورده از خیال جام هیچ / همچو مستان حقائق بر مپیچ
می فتی این سو و آن سو مست وار / ای تو این سو نیستی آن سو گذار
گر بدان سو راه یابی بعد از آن / گه بدین سو گه بدان سو سر فشان
جمله این سوئی از آن سو گپ مزن / چون نداری مرگ هرزه جان مکن
آن خضر جان کز اجل نهراسد او / شاید ار مخلوق را نشناسد او
کام از ذوق توهم خوش کنی / در دمی در خیک خود پرش کنی
پس بیک سوزن تهی گردد ز باد / آنچنین فربه تن عاقل مباد
کوزه‌ها سازی ز برف اندر شتا / کی کند چون آب بیند او وفا

افتادن شغال در خم رنگ و رنگین شدن وی و دعوی طاؤسی نمودن در میان شغالان دیگر

آن شغالی رفت اندر خم رنگ / اندر آن خم کرد یک ساعت درنگ
پس بر آمد پوستش رنگین شده / که منم طاؤس علیین شده
پشم رنگین رونق خوش یافته / آفتاب آن رنگها بر تافته
دید خود را سرخ و سبز و بور و زرد / خویشتن را بر شغالان عرضه کرد
جمله گفتند ای شغالک حال چیست / که ترا در سر نشاطی ملتویست
از نشاط از ما کرانه کرده / این تکبر از کجا آورده
یک شغالی پیش او شد کای فلان / شید کردی یا شدی از خوشدلان
شید کردی تا بمنبر بر جهی / تا ز لاف این خلق را حسرت دهی
بس بکوشیدی ندیدی گرمیی / پس ز شید آوردی بی‌شرمیی
صدق و گرمی خود شعار اولیاست / باز بی‌شرمی پناه هر دغاست
که التفات خلق سوی خود کشند / که خوشیم و از درون بس ناخوشند

چرب کردن مرد لافی لب و سبلت خود را هر بامداد به پوست دنبه و بیرون آمدن میان حریفان که چنین و چنان خورده‌ام

پوست دنبه یافت مردی مستهان / هر صباح او چرب کردی سبلتان
در میان منعمان رفتی که من / لوت چربی خورده‌ام در انجمن
دست بر سبلت نهادی در نوید / رمز یعنی سوی سبلت بنگرید
کاین گواه صدق گفتار منست / وین نشان چرب و شیرین خوردنست
اشکمش گفتی جواب بی‌طنین / که اباد الله کید الکاذبین
لاف تو ما را بر آتش بر نهاد / کان سبال چرب تو برکنده باد
گر نبودی لاف زشتت ای گدا / یک کریمی رحم افگندی بما
ور نمودی عیب کم کردی جفا / هم بدی مهمان یک آشنا
راست گر گفتی و کژ کم باختی / یک طبیبی داروی او ساختی
گفت حق که کژ مجنبان گوش و دم / ینفعن الصادقین صدقهم
گفت اندر کژ مخسپ ای محتلم / آنچه داری وانما فاستقم
ور نگوئی عیب خود باری خمش / از نمایش وز دغل خود را مکش
بر سبالی چرب خود تکیه مکن / زانکه گربه برد دنبه بی‌سخن
گر تو نقدی یافتی مگشا دهان / هست در ره سنگهای امتحان
سنگهای امتحان را نیز پیش / امتحانها هست در احوال خویش
گفت یزدان از ولادت تا بحین / یفتنون فی کل عام مرتین
امتحان بر امتحانست ای پسر / هین بکمتر امتحان خود را مخر

ایمن بودن بلعم باعور که امتحان کرد حضرت عزت او را و از آنها رو سیاه آمد

زامتحانات قضا ایمن مباش / تا نه‌ای ایمن تو ای خواجه‌تاش
بلعم باعور و ابلیس لعین / ز امتحان آخرین گشته مهین
زانکه بد بینند ایمن از مکر خدا / کامتحانها رفت اندر ما مضی
عاقبت رسوا شد اندر حال شان / هم شنیده باز از احوال شان

کانچه پنهان می‌کند پیدااش کن / سوخت ما را ای خدا رسواش کن

لعب دعوی میل دولت می‌کند / معده‌اش نفرین سبلت می‌کند

لاف وا داد او که رسوا می‌کند / شاخ رحمت را ز بن بر می‌کند

جاه او جز آتش خصم و بند / گر بهاری لاف ایشان را بر زنید

این شکم خصم سبال او شده / دست پنهان در دعا اندر زده

کای خدا رسوا کن این لاف لئام / تا بجنبد سوی ما رحم کرام

مستجاب آمد دعای آن شکم / سوزش حاجت بزد بیرون علم

گفت حق گر فاسقی و اهل صنم / چون مرا خوانی اجابتها کنم

راستی پیش آر یا خاموش کن / وانگهان رحمت ببین و نوش کن

تو دعا را سخت گیر و می‌شخول / عاقبت برهاندت از دست غول

بردن گربه دنبه را و رسوا شدن پهلوان

چون شکم خود را به حضرت در سپرد / گربه آمد پوست دنبه را ببرد

از پی دنبه دویدند او گریخت / کودک از ترس عتابش رنگ ریخت

آمد اندر انجمن آن طفل خرد / آبروی مرد لافی را ببرد

گفت آن دنبه که هر صبحی بدان / چرب می‌کردی لبان و سبلتان

گربه آمد ناگهانش در ربود / بس دویدیم و نکرد آن جهد سود

پهلوان در لاف گرم و ذوق‌ناک / چون شنید این قصه گشت از غم هلاک

منفعل شد در میان انجمن / سر فرو برد و خمش شد از سخن

خنده آمد حاضران را از شگفت / رحمهاشان باز جنبیدن گرفت

دعوتش کردند و سیرش داشتند / تخم رحمت در زمینش کاشتند

او چو ذوق راستی دید از کرام / بی تکبر راستی را شد غلام

راستی را پیشهٔ خود کن مدام / تا شوی مشهور در عالم نیکنام

دعوی طاوسی کردن آن شغال که در خم صباغ افتاد

آن شغال رنگ رنگ اندر نهفت / بر بناگوش ملامت‌گر بگفت

بنگر آخر در من و در رنگ من / یک صنم چون من ندارد خود شمن

چون گلستان گشته‌ام صد رنگ و خوش / مر مرا سجده کن از من سر مکش

کر و فر و آب و تاب و رنگ بین / فخر دنیا خوان مرا و رکن دین

مظهر لطف خدایی گشته‌ام / لوح شرح کبریایی گشته‌ام

ای شغالان هین مخوانیدم شغال / کی شغالی را بود چندین جمال

آن شغالان آمدند آنجا به جمع / همچو پروانه به گرداگرد شمع

جمله گفتندش چه خوانیمت هی / گفت طاوس نر چون مشتری

پس بگفتندش که طاوسان جان / جلوه‌ها دارند اندر گلستان

تو چنان جلوه کنی گفتا که نی / بادیه نارفته چون گویم منی

بانگ طاوسان کنی گفتا که لا / پس نه‌ای طاوس خواجه بوالعلا

خلعت طاوس آید ز آسمان / کی رسی از رنگ و دعویها بدان

همچو فرعون مرصع کرده ریش / برتر از عیسی پریده از خریش

دعوی کردن فرعون الوهیت را و تشبیه کردن او را بدان شغال که دعوی طاوسی نزد شغالان می‌نمود

او هم از نسل شغال ماده زاد / در خم مالی و جاهی در فتاد

هر که دید آن جاه و مالش سجده کرد / سجدهٔ افسوسیان را او بخورد

گشت مستک آن گدای ژنده‌دلق / از سجود و از تحیرهای خلق

مال مار آمد که در وی زهرهاست / وان قبول سجدهٔ خلق اژدهاست

های ای فرعون ناموسی مکن / تو شغالی هیچ طاوسی مکن

سوی طاوسان اگر پیدا شوی / عاجزی از جلوه و رسوا شوی

موسی و هارون چو طاوسان بدند / پر جلوه بر سر و رویت زدند

زشتیت پیدا شد و رسواییت / سرنگون افتادی از بالاییت

چون محک دیدی سیه گشتی چو قلب / نقش شیری رفت پیدا گشت کلب

ای سگ گرگین زشت از حرص و جوش / پوستین شیر را بر خود مپوش

غرهٔ شیرت بخواهد امتحان / نقش شیر و آنگه اخلاق سگان

ای شغال بی‌جمال بی‌هنر / هیچ بر خود ظن طاوسی مبر

زانکه طاووسان کنندت امتحان / خوار و بی‌رونق بمانی در جهان

تفسیر و لتعرفنهم فی لحن القول

گفت یزدان مر نبی را در مساق / یک نشان سهل‌تر زاهل نفاق
گر منافق زفت باشد نغز و هول / واشناسی مر ورا در لحن و قول
چون سفالین کوزه‌ها را می‌خری / امتحانی می‌کنی ای مشتری
می‌زنی دستی بران کوزه چرا / تا شناسی از طنین اشکسته را
بانگ اشکسته دگرگون می‌بود / بانگ چاوش است پیشش می‌رود
بانگ می‌آید که تعریفش کند / همچو مصدر فعل تصریفش کند
چون حدیث امتحان رو می‌نمود / یادم آمد قصهٔ هاروت زود

قصهٔ هاروت و ماروت و دلیری ایشان بر امتحان حق تعالی

پیش ازین زان گفته بودم اندکی / خود چه گوییم از هزاران اندکی
خواستم گفتن دران تحقیقها / تا کنون وا ماندم از تعویقها
گوش دل را یک نفس ای هوشیار / تا بگویم با تو از اسرار یار
حملهٔ دیگر ز بسیارش قلیل / گفته آید شرح یک جزوی ز پیل
گوش کن هاروت را ماروت را / ای غلام و چاکران ماروت را
مست بودند از تماشای اله / وز عجایبهای استدراج شاه
اینچنین مستی است ز استدراج حق / تا چه مستیها کند معراج حق
دانهٔ دامش چنین مستی نمود / خوان انعامش چها داند گشود
مست بودند و رهیده از کمند / های و هوی عاشقانه می‌زدند
یک کمین و امتحان در راه بود / صرصرش چون کاه که را می‌ربود
امتحان می‌کردشان زیر و زبر / کی بود سرمست را زینها خبر
خندق و میدان به پیش او یکیست / چاه و خندق پیش او خوش مسلکیست
آن بز کوهی بران کوه بلند / بر دود از بهر خوردی بی گزند

مستی بز از دیدن بز ماده و جستن او بکوه مقابل

تا علف چیند ببیند ناگهان / بازیی دیگر ز حکم آسمان
بر کُهی دیگر براندازد نظر / ماده بز بیند بران کوه دگر
چشم او تاریک گردد در زمان / بر جهد سرمست زین کُه تا بدان
آنچنان نزدیک بنماید ورا / که دویدن گرد بالوعه سرا
آن هزاران گز دو گز بنمایدش / تا ز مستی میل جستن آیدش
چونکه بجهد در فتد اندر میان / در میان هر دو کوه بی امان
او ز صیادان به که بگریخته / خود پناهش خون او را ریخته
نشسته صیادان میان آن دو کوه / انتظار آن قضای با شکوه
باشد اغلب صید این بز همچنین / ورنه چالاک است چست و خصم بین
رستم ار چه باسر و سبلت بود / دام پاگیرش یقین شهوت بود
همچو من از مستی شهوت ببر / مستی شهوت ببین اندر شتر
باز این مستی شهوت در جهان / پیش مستی ملک دان مستهان
مستی آن مستی این بشکند / او ز شهوت التفاتی کم کند
آب شیرین تا نخوردی آب شور / خوش بود خوش چون درون دیده نور
قطره‌ای از بادهای آسمان / برکند جان را ز می و ساقیان
تا چه مستیها بود املاک را / وز جلالت روحهای پاک را
که به بویی دل بران می بسته‌اند / خم بادهٔ این جهان بشکسته‌اند
جز مگر آنها که نومیدند دور / همچو کفار سر نهفته در قبور
نا امید از هر دو عالم گشته‌اند / خارها بی نهایت کشته‌اند

تمنا کردن هاروت و ماروت آمدن بر زمین

پس ز مستیها بگفتند ای دریغ / بر زمین باران بدادیمی چو میغ
گستریدیمی درین بیداد جا / عدل و انصاف و عبادات و وفا
این بگفتند و قضا می‌گفت بیست / پیش پایت دام ناپیدا بسیست
هین مرو گستاخ در دشت بلا / هین مران کورانه اندر کربلا
که ز موی و استخوان هالکان / می‌نیابد راه پای سالکان
جمله ره استخوان و موی و پی / بس که تیغ قهر لاشی کرد شی

گفت حق که بندگان ما چون — بر زمین آهسته می رانند چون
پا برهنه چون رود در خارزار — جز بعقل و فکر هر پیشه گار

این تقاضا گفت لیکن گوششان — بسته بود اندر حجاب جوش شان
چشمها و گوشها را بسته اند — جز مگر آنها که از خود رسته اند

جز عنایت که گشاید چشم را — جز محبت که نشاند خشم را
جهد بی توفیق جان کندن بود — زارزنی گرچه صد خرمن بود

جهد بی توفیق خود کس را مباد — در جهان والله اعلم بالرشاد

خواب دیدن فرعون آمدن موسی علیه السلام را و تدارک آن

جهد فرعونی چو بی توفیق بود — هرچه او میدوخت آن تفتیق بود
از منجم بود در حکمش هزار — وز معبر بود ساحر بیشمار

مقدم موسی نمودندش بخواب — که کند فرعون و ملکش را خراب
با معبر گفت و با اهل نجوم — که چون بود دفع خیال خواب شوم

جمله گفتندش که تدبیری کنیم — راه زادن را چو رهزن بر زنیم
تا رسید آن شب که مولد بود آن — رای آن دیدند آن فرعونیان

که برون آرند آن روز از پگاه — سوی میدان بزم و تخت پادشاه
پس نفیر بود اندر شهر آشکار — که منادیها کنند از هر کنار

الصلا ای جمله اسرائیلیان — شاه می خواند شما را زان مکان
تا شما را رو نماید بی نقاب — بر شما احسان کند بهر ثواب

کان اسیران را بجز دوری نبود — دیدن فرعون دستوری نبود
گر فتادندی بره پیش او — بهر آن یاسا بخفتندی برو

یاسه آن بد که نبیند هیچ اسیر — در گه و بیگه لقای آن امیر
بانگ چاوشان چو در ره بشنود — تا نبیند رو بدیواری کند

ور ببیند روی آن مجرم شود — آنچه بدتر بر سر مجرم آن رود
بودشان حرص لقای ممتنع — که حریص است آدمی فیما منع

شد منادی و در محلها روان — بانگ می زد کو بگشادی کنان

کای اسیران سوی میدان گروید — از شهنشه دیدن و جود امید

بمیدان خواندن فرعون بنی اسرائیل را از برای حیله منع ولادت حضرت موسی علیه السلام

چون شنیدند آن گروه اسرائیلیان — تشنگان بودند بس مشتاق آن
زین خبر گشتند جمله شادمان — راه میدان برگرفتند آن زمان

حیله را خوردند و افسون باختند — خویشتن را بهر جلوه ساختند
تا ره و تنجار بینند یا بدو — تا چه خاصیت دهد دیدار او

از غرض غافل بدند و بیخبر — وز طمع رفتند بیرون سربسر

حکایت و تمثیل

همچنان کان گنگ مشغول حیله دان — گفت می چون رسم کی از شهریان
میرانی را جمع آرید این طرف — تا درآید آنکه می جوید شگفت

هر کجا بصر سپیده جمع آمدند — در خزان هر یک یکی می شدند
هر یکی آمد تماشاست این — زین عده خواجه وان گوشه نشین

تا بدین شیوه همه جمع آمدند — گر بدان اقبال ها بران حیله زدند
شو مبین آنکه سوی بانگ نماز — دو اسے الله را بر در نیاز

دعوت مکارشان اندر کشید — الحذر زین سگ شیادان ای رشید
بانگ درویشان محتاجان بنوش — تا نگیرد بانگ محتاجی گوش

گر گدایان طامع اند و زشت خو — در شکم خواران تو صاحبدل بجو
در تگ دریا گهر با سنگهاست — فخرها اندر میان ننگهاست

پس بجوشیدند اسرائیلیان — از پگه تا جانب میدان روان
چون بحیلت شان بمیدان برد او — روی خود بنمود شان بس تازه رو

کرد دلداری و بخششها بداد — هم عطا هم وعده ها کرد آن قباد
بعد از آن گفت از برای جان تان — جمله در میدان بخسپید امشبان

پاسخش دادند که خدمت کنیم — گر تو خواهی یک مه اینجا ساکنیم

بازگشتن فرعون از میدان بشهر شادمان

شه شبانگه باز آمد شادمان / کامشبان حمل او دور ماند از زنان

از تفرق بنی اسرائیل از زنان شان و در شب حمل

خازنش عمران هم اندر خدمتش / هم به شهر آمد قرین صحبتش

گفت عمران را برین در خسپ تو / هین مرو سوی زن و صحبت مجو

گفت خسپم هم برین درگاه تو / هیچ نندیشم بجز دلخواه تو

بود عمران هم ز اسرائیلیان / لیک مر فرعون را دل بود و جان

کی گمان بردی که او عصیان کند / آنکه خوف جان فرعون آن کند

ایمن از عمران بد و از حال او / لیک آن خود بد جزای حال او

خود کجا در خاطر فرعون بود / آنچنین تقدیر چون عاد و ثمود

جمع آمدن عمران با مادر موسی و حامله شدن او

شه برفت و او بر آن درگاه خفت / نیمشب آمد به پیشش خفته مفت

زن برو افتاد و بوسید آن لبش / بر جهانیدش ز خواب اندر شبش

گشت بیدار او و زن را دید خوش / بوسه باران کرد از لب بر لبش

گفت عمران این زمان چون آمدی / گفت از شوق و قضای ایزدی

در کشیدش در کنار از مهر مرد / بر نیامد با خود اندر آن نبرد

جفت شد با او امانت را سپرد / پس بگفت این زن نه این کاریست خرد

آهنی بر سنگ زد زاد آتشی / آتشی کز شاه و ملکش کین کشی

من چو ابرم تو زمین موسی نبات / حق شه شطرنج و ما ماتیم مات

مات و برد از شاه می‌دان ای عروس / این ز ما مدان و مکن بر ما فسوس

آنچه این فرعون می‌ترسید ازو / هست شد اندم که گشتم جفت تو

وصیت کردن عمران جفت را بعد از مجامعت با آن

بازگرد و هیچ ازینها دم مزن / تا نیاید بر من و تو صد حزن

عاقبت پیدا شود آثار این / چون علامتها رسد ای نازنین

در زمان از سوی میدان نعره‌ها / می‌رسید از خلق و می‌شد بر هوا

ترسیدن فرعون از بانگ و غلغلها

شاه از آن هیبت برون جست آن زمان / پابرهنه کاین چه غلغلهاست هان

از سوی میدان چه بانگست و غریو / که ز هیبت می‌رمند [illegible]

گفت عمرانش [illegible] / [illegible] از تو شاد

از عطای شاه شادی می‌کنند / رقص می‌آرند و کفها می‌زنند

گفت باشد کاین بود اما ولیک / وهم و اندیشه مرا پر کرد نیک

این صدا جان مرا تغییر کرد / از غم و اندوه تلخم پیر کرد

زهره نی عمران مسکین را که تا / بازگوید اختلاط جفت را

پیش می‌آمد پس می‌رفت شه / جمله شب همچو حامل وقت زه

هر زمان می‌گفت ای عمران مرا / سخت از جا برده است این نعره‌ها

چون زن عمران به عمران در خزید / تا که شد استارهٔ موسی پدید

هر پیمبر که درآید در رحم / نجم او بر چرخ گردد منتجم

پیدا شدن ستارهٔ موسی بر آسمان و غریو منجمان در میدان

بر فلک پیدا شد این استاره‌اش / کوری فرعون و مکر و چاره‌اش

روز شد گفتش که ای عمران برو / واقف آن غلغل و آن بانگ شو

راند عمران جانب میدان و گفت / این چه غلغل بود شاهنشه نخفت

هر منجم سر برهنه جامه چاک / همچو اصحاب عزا پوشیده خاک

همچو اصحاب عزا آوازشان / بد گرفته از فغان و سازشان

ریش و مو برکنده رو بدریدگان / خاک بر سر کرده پر خون دیدگان

گفت خیر است این چه آشوبست و حال / بد نشانی می‌دهد منحوس سال

عذر آوردند و گفتند ای امیر / کرد ما را دست تقدیرش اسیر

[illegible] / [illegible] گشت و چیره شد

شب ستاره آن پسر آمد عیان / کوری ما بر جبین آسمان

[illegible] روان [illegible] / ما ستاره بار گشتیم از بکا

با دل خوش شاد عمران وز نفاق / [illegible] بر سر می‌زد که ای الفراق

کرد عمران خویش را [illegible] / رفت چون دیوانگان بی عقل و هش

خویشتن را اعجمی کرد و براند گفتهای خشن در رجع خواند
خویشتن را ترش و غمگین ساخت او نردهای بازگونه باخت او
گفتشان شاهِ مرا بفریفتید از خیانت وز طمع نشکفتید
سوی میدان شاه را انگیختند آبروی شاهِ ما را ریختند
دست بر سینه زدند اندر زبان شاه را ما فارغ آریم از غمان
عاقبت عذر با تلف شد کار خام شد بر فرعون و بر خواندش تمام
چون شنید از غصه ریشش شد سیاه خواند ایشان را ز خشم آن دین تباه
گفت ایشان که بهی آ خاییان من بر آویزم شما را بی امان
خویش را در مضحکه انداختم مالها با دشمنان در باختم
تا که امشب جمله اسرائیلیان دور ماندند از ملاقات زنان
مال رفت و آبرو و کار خام این بود پاداش و انعام کرام
سالها ادرار و خلعت می برید مملکتها را مسلم می خورید
از برای آنکه در روز چنین خصم گردد رد و باشیدم معین
رای تان این بود و فرهنگ نجوم طبل خوارانید و مکاره شوم
من شما را بر درم آتش زنم بینی و گوش و لبان تان بر کنم
من شما را هیزم آتش کنم عیش رفته بر شما ناخوش کنم
سجده کردند و بگفتند ای خدیو گر یکی کرت ز ما چربید دیو
سالها دفع بلاها کرده ایم وهم حیران زانچه ما ها کرده ایم
فوت شد از ما و حملش شد پدید نطفه اش جست و رحم اندر خزید
لیک استقصای این روز ولاد ما نگهداریم ای شاهِ قباد
روز میلادش رصد بندیم ما تا نگردد فوت و نجهد این قضا
گر نداریم این نگه ما را بکش ای غلام رای تو افکار و هش
تا به نُه مه می شمرد او روز روز تا نپرد تیر حکم خصم دوز
بر قضا هر کو شبیخون آورد سرنگون آید سر خود را خورد
چون سگان بر لامکان حمله برد خون خود ریزد بلاها را خورد
چون زمین با آسمان خصمی کند شوره گردد سر ز سرگین بر زند
نقش با نقاش پنجه می زند سبلتان و ریش خود بر می کند
بعد نُه مه شه برون آورد تخت سوی میدان و برون افگند رخت

خواندن فرعون زنان بنی اسرائیل را که نو زاییده بودند سوی میدان هم جهت مکر

بار دیگر شد منادی سوی شهر کای زنان کز هر سے یابید بهر
ای زنان با طفلگان میدان روید تا ز بخششهای شاهنشه شوید
آنچنانکه پار مردان را رسید خلعت و هر کس ز ایشان زر کشید
هین زنان امروز اقبال شماست تا بیابد هر کسی چیزی که خواست
مر زنان را خلعت و صلت دهد کودکان را هم کلاهِ زر نهد
هر که او این ماه زاییدست هین گنجها گیرید از شاه مکین
آن زنان با طفلگان بیرون شدند شادمان تا خیمهٔ شه آمدند
هر زنی نوزاده بیرون شد ز شهر سوی میدان غافل از دستان قهر
چون زنان جمله بدو گرد آمدند هر چه بود از نر ز مادر بستدند
سر بریدندش که اینست احتیاط تا نروید خصم و نفزاید خباط

بوجود آمدن موسی علیه السلام و آمدن عوانان بخانهٔ عمران و وحی آمدن بمادر موسی علیه السلام که در تنور آتشش انداز که من او را نگاه دارم

چون زن عمران که موسی زاده بود دامن اندر چید زان آشوب و دود
بعد از آن ستان که آن سگ با زنان کرد دیگر بین به آورد آن زنان
آن زنان قابله در خانه ها بهر جاسوسی فرستاد آن دغا
غمز کردندش که اینجا کودکیست نامد او میدان که در وهم و ریبست
اندرین کوچه یکی زیبا زنیست کودکی دارد ولیکن پر فنیست
چون عوانان آمدند آن طفل را در تنور انداخت از امر خدا
امر آمد سوی زن [illegible] [illegible]

در تنور انداز موسی را تو زود / تا نگهبد آتشش از هر نار دود
عصمت یا نار کونی باردا / لا تکون النار حراً شاردا
زن بوحی انداخت او را در شرر / بر تن موسی نکرد آتش اثر
پس عوانان خانه را جستند زود / هیچ طفلی اندران خانه نبود
پس عوانان بی مراد آن سو شدند / باز غمازان کزان واقف بدند
با عوانان ماجرا بر داشتند / پیش فرعون از برای دانگ چند
کای عوانان باز گردید آن طرف / نیک نیکو بنگرید اندر غرف
بازگشتند آن عوانان جابجا / تا بجویند آن پسر را آن زمان

باز وحی آمدن بمادر موسی علیه السلام که در آبش افکن

باز وحی آمد که در آبش فگن / روی در امید دار و مو مکن
در فگن در نیلش و کن اعتمید / من ترا با او رسانم رو سفید
مادرش انداخت اندر رود نیل / کار را بگذاشت با نعم الوکیل
این سخن پایان ندارد مکر باش / مکرمی پیچید اندر دست و پاش
صد هزاران طفل میکشت از برون / موسی اندر صدر خانه در درون
از جنون میکشت هر جا بد جنین / از حیل آن کور چشم دوربین
اژدها بد مکر فرعون عنود / مکر شاهان جهان را خورده بود
لیک از او فرعون‌تر آمد پدید / هم ورا هم مکر او را در کشید
اژدها بود و عصا شد اژدها / این بخورد آن را بتوفیق خدا
دست شد بالای دست این تا کجا / تا به یزدان که الیه المنتهی
کان یکی دریاست بی غور و کران / جمله دریاها چو سیلی پیش آن
حیله‌ها و چاره‌ها گر اژدهاست / پیش الا الله آنها جمله لاست
چون رسید اینجا بیانم سر نهاد / محو شد والله اعلم بالرشاد
آنچه در فرعون بود اندر تو هست / لیک اژدرهات محبوس چهست
ای دریغ این جمله احوال تو است / تو بر آن فرعون بر خواهیش بست
آنچه گفتیم جملگی احوال تست / خود نگفتم صد یکی زانها درست
گر ز تو گویند وحشت زایدت / ور ز دیگر آن فسانه آیدت
چه خرابی می‌کند نفس لعین / دور می‌اندازدت سخت این قرین
این چراغها همه در نفس نیست / لیک منقلّه ز جهل ای سخت سیست
آتشت را هیزم فرعون نیست / زانکه چون فرعون او فرعون نیست
گلخن نفس ترا خاشاک نیست / ورنه چون فرعون او شعله زنیست

حکایت مارگیری که اژدهای افسرده را مرده پنداشت و در ریسمانها بست و پیچیده به بغداد آورد

یک حکایت بشنو از تاریخ گو / تا بری زین راز سرپوشیده بو
مارگیری رفت اندر کوهسار / تا بگیرد او بافسونهاش مار
گر گران و گر شتابنده بود / آنکه جوینده‌ست یابنده بود
در طلب زن دائما تو هر دو دست / که طلب در راه نیکو رهبرست
لنگ و لوک و خفته شکل و بی‌ادب / سوی او می‌غیژ و او را می‌طلب
گه بگفت و گه بخاموشی و گه / بوی کردن گیر هر سو بوی شه
گفت آن یعقوب با اولاد خویش / جستن یوسف کنید از حد بیش
هر حس خود را درین جستن بجد / هر طرف رانید شکل مستعد
گفت از روح خدا لا تیأسوا / همچو گم کرده پسر رو سو بسو
از ره حس دهان پرسان شوید / سوی جانان را بجان جویان شوید
پرس پرسان هر کجا جان جهان / گوش را بر چار راه آن نهید
هر کجا بوی خوش آید بو برید / سوی آن سر کآشنای آن سرید
هر کجا لطفی ببینی از کسی / سوی اصل لطف ره یابی عسی
این همه جوها ز دریاییست ژرف / جزو را بگذار و بر کل دار طرف
زشتهاست از بهر خوبی است / برگ بی‌برگی نشان طوبی است
خشمهای خلق بهر آشتی است / از جفای خلق امید وفاست
جنگهای خلق بهر آشتی است / دام راحت دائما بی‌راحتی است
هر زدن بهر نوازش را بود / هر گله از شکر آگه می‌کند

بوی بر از جزو تا کل ای کریم / بوی بر از ضد تا ضد ای حکیم
چون عصا از دست موسی گشت مار / جمله عالم را بدینسان می‌شمار
جنگها می آشتی آرد درست / مارگیر از بهر یاری مار جست
بهر یاری مار جوید آدمی / غم خورد بهر حریف بی‌غمی
او همی جستی یکی مار شگرف / گرد کوهستان و در ایام برف
اژدهایی مرده دید آنجا عظیم / که دلش از شکل او شد پر ز بیم
مارگیر اندر زمستان شدید / مار می‌جست اژدهایی مرده دید
مارگیر از بهر حیرانی خلق / مار گیرد اینت نادانی خلق
آدمی کوهیست چون مفتون شود / کوه اندر مار حیران چون شود
خویشتن نشناخت مسکین آدمی / از فزونی آمد و شد در کمی
خویشتن را آدمی ارزان فروخت / بود اطلس خویش بر دلقی بدوخت
صد هزاران مار و که حیران اوست / او چرا حیران شدست و ماردوست
مارگیر آن اژدها را برگرفت / سوی بغداد آمد از بهر شگفت
اژدهایی چون ستون خانه‌ای / می‌کشیدش از پی دانگانه‌ای
کاژدهای مرده‌ای آورده‌ام / در شکارش من جگرها خورده‌ام
او همی مرده گمان بردش ولیک / زنده بود و او ندیدش نیک نیک
او ز سرما و ز برف افسرده بود / زنده بود اما بشکل مرده بود
عالم افسرده است و نام او جماد / جامد افسرده بود ای اوستاد
باش تا خورشید حشر آید عیان / تا ببینی جنبش جسم جهان
چون عصای موسی اینجا مار شد / عقل را از ساکنان اخبار شد
پاره خاک ترا چون زنده ساخت / خاکها را جملگی باید شناخت
مرده زین سویند و زان سو زنده‌اند / خامش اینجا و آن طرف گوینده‌اند
چون از آنسوشان فرستد سوی ما / آن عصا گردد سوی ما اژدها
کوهها هم لحن داودی کند / جوهر آهن بکف مومی بود
باد حمال سلیمانی شود / بحر با موسی سخندانی شود
ماه با احمد اشارت‌بین شود / نار ابراهیم را نسرین شود
خاک قارون را چو ماری در کشد / استن حنانه آید در رشد
سنگ احمد را سلامی می‌کند / کوه یحیی را پیامی می‌کند
جمله ذرات عالم در نهان / با تو می‌گویند روزان و شبان
ما سمیعیم و بصیریم و خوشیم / با شما نامحرمان ما خامشیم
چون شما سوی جمادی می‌روید / محرم جان جمادان کی شوید
از جمادی عالم جانها روید / غلغل اجزای عالم بشنوید
فاش تسبیح جمادات آیدت / وسوسه تاویلها نربایدت
چون ندارد جان تو قندیلها / بهر بینش کرده‌ای تاویلها
دعوت دیدن خیال غار بود / بلکه مر بیننده را دیدار بود
که غرض تسبیح ظاهر کی بود / دعوی دیدن خیال غی بود
بلکه مر بیننده را دیدار آن / وقت عبرت می‌کند تسبیح‌خوان
پس چو از تسبیح یادت می‌دهد / آن دلالت همچو گفتن می‌شود
این بود تاویل اهل اعتزال / وای آنکس کو ندارد نور حال
چون ز حس بیرون نیامد آدمی / باشد از تصویر غیبی اعجمی
این سخن پایان ندارد مارگیر / می‌کشید آن مار را با صد زحیر
تا ببغداد آمد آن هنگامه‌جو / تا نهد هنگامه‌ای بر چارسو
بر لب شط مرد هنگامه نهاد / غلغله در شهر بغداد اوفتاد
مارگیری اژدها آورده است / بوالعجب نادر شکاری کرده است
جمع آمد صد هزاران خام‌ریش / صید او گشته چو او از ابلهیش
حلقه گرد او چو زن گرد عرسش / همچنان کوشت بر ایشان بر سرش
منتظر ایشان و هم او منتظر / تا که جمع آیند خلق منتشر
مردم هنگامه افزون‌تر شود / کدیه و توزیع نیکوتر رود
جمع آمد صد هزاران ژاژخا / حلقه کرده پشت پا بر پشت پا
مرد را از زن خبر نه ز ازدحام / رفته درهم چون قیامت خاص و عام

چون بدیدی خر تو جنبانیدن او
می‌کشید و بند اهل سنگ و برگ

اژدها کز زمهریر افسرده بود
زیر صد گونه پلاس و پرده بود

بسته بودش با رسنهای غلیظ
احتیاطی کرده بودش آن حفیظ

در درنگ و اتفاق و انتظار
وز بیابان [illegible] بی‌شمار

وز غلو خلق و کثرت و اطراق
تافت بر آن مار خورشید عراق

آفتاب گرم سیرش گرم کرد
رفت از اعضای او اخلاط سرد

مرده بود و زنده گشت او از شگفت
اژدها بر خویش جنبیدن گرفت

خلق را از جنبش آن مرده مار
گشتشان آن یک تحیر صد هزار

با تحیر نعره‌ها انگیختند
جملگان از جنبشش بگریختند

می‌گسست او بند و زان بانگ بلند
هر طرف می‌رفت چاقاچاق بند

بندها بگسست و بیرون شد ز زیر
اژدهایی زشت غران همچو شیر

در هزیمت بس خلایق کشته شد
از فتاده کشتگان صد پشته شد

مارگیر از ترس بر جا خشک گشت
که چه آوردم من از کهسار و دشت

گرگ را بیدار کرد آن کور میش
رفت نادان سوی عزرائیل خویش

اژدها یک لقمه کرد آن گیج را
سهل باشد خون خوری حجاج را

خویش را بر استنی پیچید و بست
استخوان خورده را در هم شکست

نفس اژدرهاست او کی مرده است
از غم بی آلتی افسرده است

گر بیابد آلت فرعون او
که بامر او همی رفت آب جو

آنکه او بنیاد فرعونی کند
راه صد موسی و صد هارون زند

کرمک است این اژدها از دست فقر
پشه‌ای گردد ز جاه و مال صقر

اژدها را دار در برف فراق
هین مکش او را بخورشید عراق

تا فسرده می‌بود آن اژدهات
لقمهٔ اویی چو او یابد نجات

مات کن او را و ایمن شو ز مات
رحم کم کن نیست او ز اهل صلات

کان تف خورشید شهوت بر زند
آن خفاش مرده‌ات پر می‌زند

می‌کشانش در جهاد و در قتال
مردوار الله یجزیک الوصال

چونکه آن مرد اژدها را آورید
در هوای گرم خوش شد آن مرید

لاجرم آن فتنه‌ها کرد ای عزیز
بیست چندان که ما گفتیم نیز

تو طمع داری که او را بی جفا
بسته داری در وقار و در وفا

هر کسی را این تمنا کی رسد
موسیی باید که اژدرها کشد

صد هزاران خلق ز اژدرهای او
در هزیمت کشته شد از رای او

در طمع هم خویش را بر باد داد
گفته شد والله اعلم بالسداد

بیان پاسخهاء تهدیدها و سوالها و جوابها که فرعون با حضرت موسی علیه الصلوة والسلام است

گفت فرعونش چرا تو ای کلیم
خلق را کشتی و افکندی به بیم

در هزیمت از تو افتادند خلق
در هزیمت کشته شد مردم ز زلق

لاجرم مردم ترا دشمن گرفت
کین تو در سینهٔ مرد و زن گرفت

خلق را می‌خواندی بر عکس شد
از خلافت مرد و زن را قسط شد

من هم از شرت اگر پس می‌خزم
در مکافات تو دیگی می‌پزم

دل ازین برکن که بفریبی مرا
یا بجز نفس پس روی گردم ترا

تو بدان غره مشو کش ساختی
در دل خلقان هراس انداختی

صد چنین آری و هم رسوا شوی
خوار گردی ضحکهٔ غوغا شوی

همچو تو سالوس بسیاران بدند
عاقبت در شهرها رسوا شدند

جواب گفتن موسی علیه الصلوة والسلام فرعون را در تهدیدی که با او میکرد

گفت با امر حقم اشراک نیست
گر بریزد خونم امرش باک نیست

راضیم من شاکرم من ای حریف
اینطرف رسوا و پیش حق شریف

پیش خلقان خوار و زار و ریشخند
پیش حق محبوب و مطلوب و پسند

از سخن می‌گویم این ورنه خدا
از سیه رویان کند فرد و جدا

خوبی آن اوست و آن بندگانش
ز آدم و ابلیس می‌خوان نشانش

شرح حق پایان ندارد همچو حق
هان دهان بربند و برگردان ورق

پاسخ دادن فرعون موسی علیه السلام او مهلت خواستن

گفت فرعونش ورق در حکم ماست | دفتر و دیوان حکم این دم مراست

تا چهل روز از موسی علی نبینا و علیه السلام

مر مرا بخریده‌اند اهل جهان | از همه عاقل‌تری تو ای فلان
موسیا خود را خریدی هین برو | خویشتن کم بین به خود غره مشو
جمع آرم ساحران دهر را | تا که جهل تو نمایم شهر را
این نخواهد شد بروزی یا دو روز | مهلتم ده تا چهل روز تموز
گفت موسی مر مرا دستور نیست | بنده‌ام امهال تو مأمور نیست
گر تو چیری و مرا خود یار نیست | بنده‌ام زو با غمم نه غمم کار نیست
می‌زنم با تو بجد تا زنده‌ام | من چه کاره نصرتم من بنده‌ام
می‌زنم تا در رسد حکم خدا | او کند هر خصم را از خصم جدا
گفت نی نی مهلتم باید بداد | عشوه‌ها کم ده تو کم پیمای باد
حق تعالی وحی کردش در زمان | مهلتش ده متسع مهراس از آن
این چهل روزش بده مهلت بطوع | تا سگالد مکرها او نوع نوع
تا بکوشد او که من خفته‌ام | تیز رو گو پیش ره بگرفته‌ام
حیله‌هاشان را همه برهم زنم | وانچه افزایند من برکم زنم
آب را آرند من آتش کنم | نوش و خوش گیرند من ناخوش کنم
مهر پیوندند و من ویران کنم | آنچه اندر وهم ناید آن کنم
تو مترس و مهلتش ده بس دراز | گو سپه گرد آر و صد حیلت بساز

مهلت دادن موسی علیه السلام فرعون را تا ساحران را جمع کند

گفت امر آمد برو مهلت ترا | من بجای خود شدم رستی ز ما
او همی شد و اژدها اندر عقب | چون سگ صیاد دانا و محب
چون سگ صیاد جنبان کرده دم | سنگ را می‌کرد ریگ از زیر سم
سنگ و آهن را بدم در می‌کشید | خرد می‌خایید آهن را پدید
در هوا می‌کرد خود بالای برج | که هزیمت می‌شد از وی روم و گرج
کفک می‌انداخت چون اشتر ز کام | قطره بر هر که می‌زد شد جذام
زغزغ دندان او دل می‌شکست | جان شیران سیه می‌شد ز دست
چون بقوم خود رسید آن مجتبی | شدق او بگرفت باز او شد عصا
تکیه بر وی کرد و می‌گفت ای عجب | پیش ما خورشید و پیش خصم شب
ای عجب چون می‌نبیند این سپاه | عالمی پر آفتاب چاشتگاه
چشم باز و گوش باز و این ذکا | خیره‌ام در چشم‌بندی خدا
من از ایشان خیره ایشان هم ز من | از بهاری خار ایشان من سمن
پیششان بردم بسی جام رحیق | سنگ شد آبش به پیش آن فریق
دسته گل بستم و بردم به پیش | هر گلی چون خار گشت و نوش نیش
آن نصیب جان بیخویشان بود | چونکه با خویشند پیدا کی شود
خفته بیدار باید پیش ما | تا به بیداری ببیند خوابها
دشمن این خواب خوش شد فکر خلق | تا نخسپد فکرتش بسته است حلق
حیرتی باید که روبد فکر را | خورده حیرت فکر را و ذکر را
هر که کاملتر بود او در هنر | او به صورت پس بمعنی پیشتر
راجعون گفت و رجوع این سان بود | که گله وا گردد و خانه رود
چونکه گله بازگردد از ورود | پس فتد آن بز که پیش‌آهنگ بود
پیش افتد آن بز لنگ پسین | اضحک الرجعی وجوه العابسین
از گزافه کی شدند این قوم لنگ | فخر را دادند و بخریدند ننگ
پا شکسته می‌روند ایشان بحج | از حرج راهیست پنهان تا فرج
دل ز دانشها بشستند این فریق | زانکه این دانش نداند آن طریق
دانشی باید که اصلش زان سر است | زانکه هر فرعی به اصلش رهبر است
هر پری بر عرض دریا کی پرد | تا لدن علم لدنی می‌برد
پس چرا علمی بیاموزی بمرد | کش بباید سینه را زان پاک کرد
پس مجو پیشی ازین سر لنگ باش | وقت واگشتن تو پیش‌آهنگ باش
آخرون السابقون باش ای ظریف | بر شجر سابق بود میوه لطیف
گرچه میوه آخر آید در وجود | اول است او زانکه او مقصود بود

چون ملائک گوی لا علم لنا
تا بگیرد دست تو علمتنا

گر درین مکتب ندانی تو هجی
همچو احمد پُری از نور حجی

گر نباشی نامدار اندر بلاد
گم نه‌ای والله اعلم بالعباد

اندرین ویرانه کاین معروف نیست
از برای حفظ گنجینه زریست

موضع معروف کی بنهند گنج
زین قبل آمد فرح در زیر رنج

خاطر آرد بس شکال اینجا ولیک
بگسلد اشکال را استور نیک

دست عشقش آتشی اشکال سوز
هر خیالی را بروبد نور روز

هم از آن سو جو جواب ای مرتضی
کاین سؤال آمد از آن سو مر ترا

گوشهٔ بی‌گوشهٔ دل شهرهیست
تاب لا شرقی و لا غرب از مهیست

تو ازین سو و از آن سو چون گدا
ای که معنی چه می‌جویی صدا

هم ازین سو جو که وقت درد تو
می‌شوی در ذکر یا ربی دوتو

وقت مرگ و درد آن سو می‌نهی
چونکه دردت رفت چونی اعجمی

وقت محنت گشته‌ای الله گو
چونکه محنت رفت گویی راه کو

در زمان درد و غم یادش کنی
چون شدی خوش باز غفلت می‌کنی

این از آن آمد که حق را بی‌گمان
هر که بشناسد بود دایم بر آن

آنکه در عقل و گمانستش حجیب
گاه پوشیده است و گه بدریده جیب

عقل جزوی گاه چیره گه نگون
عقل کلی ایمن از ریب المنون

عقل بفروش و هنر حیرت بخر
رو بخواری نه بخارا ای پسر

تا بخارا [illegible]
ما کنانیم و ملیکش لا یفیلون

ما چه خود را در سخن آغشته‌ایم
کز حکایت ما حکایت گشته‌ایم

من عدم [illegible]
تا تقلب یابم اندر ساجدین

این حکایت نیست پیش مرد کار
وصف حالست و حضور یار غار

آن اساطیر اولین که گفت عاق
حرف قرآن را بد آثار نفاق

لامکانی که درو نور خداست
ماضی و مستقبل و حالش کجاست

ماضی و مستقبلش نسبت به تست
هر دو یک چیزند پنداری که دوست

یک تنی او را پدر ما را پسر
بام زیر زید و بر عمرو آن زبر

نسبت زیر و زبر شد زان دو کس
سقف سوی خویش یک چیزست بس

نیست مثل آن مثال این سخن
قاصر از معنی نو حرف کهن

چون لب جو نیست مشکا لب ببند
بی‌لب و ساحل بدست این بحر قند

این سخن پایان ندارد باز گرد
سوی فرعون و [illegible]

چونکه موسی بازگشت و او بماند
اهل رای و مشورت را پیش خواند

فرستادن فرعون بمداین در طلب ساحران

مجتمع گشتند و [illegible]
هر کسی کرد [illegible]

تا ببینند [illegible] سامان در آن
رای ایشان آن بود کردش [illegible]

کای [illegible] ظفر چون [illegible] افزود
ساحران را جمع باید کرد زود

در ولایتها که ساحران داریم ما
هر یکی در سحر فرد و پیشوا

مصلحت [illegible] که از اطراف مصر
جمع آردشان شه و صراف مصر

اندر آن ره پر فرستاد آن زمان
در نواحی بهر جمع جادوان

هر طرف که ساحری بد [illegible]
کرد [illegible] سوی او [illegible] کار

دو جوان بودند ساحر مشتهر
سحر ایشان در دل مه مستمر

شیر دوشیده ز مه فاش آشکار
در سفرها رفته بر خمی سوار

شکل کرباسی نموده ماهتاب
آن بپیموده فروشیده شتاب

سیم برده مشتری آگه شده
دست از حسرت بر رخها برزده

صد هزاران همچنین در جادوی
بوده استاد و نموده [illegible]

چون بر ایشان آمد این پیغام شاه
کز شما شاه است اکنون چاره خواه

از پی آنکه دو درویش آمدند
بر شه و بر قصر او موکب زدند

نیست با ایشان بغیر یک عصا
که همی گردد به امرش اژدها

شاه و لشکر جمله بیچاره شدند
زین دو کس جمله بافغان آمدند

چاره جویان بنده پیش شما
شاه از آن [illegible]

چاره‌ها ماند از پی دفعشان
گنجها بخشند عوض شه بایدان

آن دو ساحر را چو این پیغام داد / ترس و مهری در دل هر دو فتاد

عرق جنسیت چو جنبیدن گرفت / سر بزانو بر نهادند از شگفت

چون دبیرستان صوفی زانو است / حل مشکل را دو زانو جادو است

رفتن آن دو تن ساحر بسر گور پدر و پرسیدن از روان او حقیقت موسی علیه السلام را

بعد از آن گفتند ای مادر بیا / گور بابا کو تو ما را ره نما

برد شان بر گور او بنمود راه / پس سه روزه داشتند از بهر شاه

بعد از آن گفتند ای بابا بما / شاه پیغامی فرستاد از وجا

که دو مرد اوراش تنگ آورده‌اند / آبروش پیش لشکر برده‌اند

نیست با ایشان سلاح و لشکری / جز عصا و در عصا شور و شری

تو جهان راستان در رفته‌ای / گرچه در صورت بخاکی خفته‌ای

آن اگر سحرست ما را ده خبر / ور خدایی باشد ای جان پدر

هم خبر ده تا که ما سجده کنیم / خویشتن را بر کیمیایی بر زنیم

ناامیدانیم و امیدی رسید / در شب ما نور خورشیدی رسید

از ضلال آییم در راه رشد / راندگانیم و کرم ما را کشید

جواب گفتن ساحر مرده با فرزندان خود

گفت شان در خواب کای اولاد من / نیست ممکن ظاهر این را دم زدن

فاش و مطلق گفتنم دستور نیست / لیک راز از پیش چشمم دور نیست

یک نشانی وانمایم با شما / تا شود پیدا شما را این خفا

نور چشمانم چو آنجا گه روید / از مقام خفتنش آگه شوید

آن زمان که خفته باشد آن حکیم / آن عصا را قصد کن بگذار بیم

گر بدزدیدی آن عصا شان ساحرست / چارهٔ ساحر شما را حاضرست

ور نتانید هان آن ایزدیست / او رسول ذوالجلال و مهتدیست

گر جهان فرعون گیرد شرق و غرب / سرنگون آید ز حق در گاه حرب

این نشان راست دادم جان باب / بر نویس الله اعلم بالصواب

جان بابا چون بخسپد ساحری / سحر و مکرش را نماند رهبری

چونکه چوپان خفت گرگ ایمن شود / چونکه خفت آن جهد او ساکن شود

لیک حیوانی که چوپانش خداست / گرگ را آنجا امید و ره کجاست

جادوی که حق کند حق است و راست / جادو خواندن مر آن حق را خطاست

جان بابا این نشان قاطع است / گر بمیرد نیز حقش رافع است

تشبیه کردن قرآن مجید بعصای موسی علیه السلام و وفات مصطفی علیه السلام را تشبیه نمودن بخواب موسی علیه السلام و قاصدان تغییر قرآن را بآن دو ساحر بچه که قصد بردن عصا کرده بودند چون موسی علیه السلام را خفته یافتند

مصطفی را وعده کرد الطاف حق / گر بمیری تو نمیرد این سبق

من کتاب و معجزت را رافعم / بیش و کم کن را ز قرآن مانعم

من ترا اندر دو عالم حافظم / طاغیان را از حدیثت رافضم

کس نتاند بیش و کم کردن درو / تو به از من حافظی دیگر مجو

رونقت را روز روز افزون کنم / نام تو بر زر و بر نقره زنم

منبر و محراب سازم بهر تو / در محبت قهر من شد قهر تو

نام تو از ترس پنهان می‌کنند / چون نماز آرند پنهان می‌شوند

خفیه می‌گویند نامت را کنون / خفیه هم بانگ نماز ای ذوفنون

از هراس و ترس کفار لعین / دینت پنهان می‌شود زیر زمین

من مناره پر کنم آفاق را / کور گردانم دو چشم عاق را

چاکرانت شهرها گیرند و جاه / دین تو گیرد ز ماهی تا بماه

تا قیامت باقیش داریم ما / تو مترس از نسخ دین ای مصطفی

ای رسول ما تو جادو نیستی / صادقی هم خرقهٔ موسیستی

هست قرآن مر ترا همچون عصا / کفرها را درکشد چون اژدها

تو اگر در زیر خاکی خفته‌ای / چون عصایش دان تو آنچه گفته‌ای

گرچه باشی خفته تو در زیر خاک   چون عصا آگه بود آن گفت پاک

قاصدان را بر عصایت دست نی   تو بخسپ ای شه مبارک خفتنی

تن بخفته نور جان در آسمان   بهر پیکار تو زه کرده کمان

فلسفی در پنجه نورش می‌کند   توسن نوریت تیز و ورزش می‌کند

آنچنان کرد و از آن افزون که گفت   او بخفت و بخت و اقبالش نخفت

بقیهٔ حکایت موسی علیه السلام

جان بابا چونکه ساحر خواب شد   کار او بی رونق و بی آب شد

هر دو از گورش روان گشتند و تفت   تا بمصر از بهر آن پیکار زفت

چون بمصر از بهر آن کار آمدند   طالب موسی و خانهٔ او شدند

اتفاق افتاد کان روز ورود   موسی اندر زیر نخلی خفته بود

پس نشان دادندشان مردم عیان   کش بنخلستان بجویید این زمان

آمدند آن هر دو تا خرمابنان   خفته بود او لیک بیدار جهان

بهر نازش بسته بود او چشم سر   عرش و فرشش جمله در پیش نظر

ای بسا بیدار چشم خفته دل   خود چه بیند چشم اهل آب و گل

وانکه دل بیدار دارد چشم سر   گر بخسپد بر گشاید صد بصر

گر تو اهل دل نه‌ای بیدار باش   طالب دل باش و در پیکار باش

ور دلت بیدار شد می‌خسپ خوش   نیست غایب ناظرت از هفت و شش

گفت پیغمبر که خسپد چشم من   لیک کی خسپد دلم اندر وسن

شاه بیدارست حارس خفته گیر   جان فدای خفتگان دل بصیر

وصف بیداری دل ای معنوی   در نگنجد در هزاران مثنوی

چون بدیدندش که خفتست او دراز   بهر دزدی عصا کردند ساز

ساحران قصد عصا کردند زود   کز پسش باید شدن آنگه ربود

اندکی چون پیشتر کردند ساز   اندر آمد آن عصا در اهتزاز

آنچنان بر خود بلرزید آن عصا   کان دو بر جا خشک گشتند از وجا

بعد از آن شد اژدها و حمله کرد   هر دوان بگریختند و روی زرد

رو در افتادن گرفتند از نهیب   غلط غلطان منهزم اندر نشیب

پس یقینشان شد که هست از آسمان   زانکه می‌دیدند حد ساحران

پس ازین رو علم سحر آموختن   نیست ممنوع و حرام و ممتحن

بعد از آن اطلاق و تبشان شد پدید   کارشان تا نزع و جان کندن رسید

پس فرستادند مردی در زمان   سوی موسی از برای عذر آن

کامتحان کردیم ما را کی رسد   امتحان تو اگر نبود حسد

مجرم شاهیم ما را عفو خواه   ای تو خاص الخاص درگاه اله

عفو کرد و در زمان نیکو شدند   پیش موسی ساجد و تو شدند

در گذار از ما که ما کردیم بد   ای ترا الطاف و فضل بی‌عدد

گفت موسی عفو کردم ای کرام   گشت بر دوزخ تن و جانتان حرام

من شما را خود ندیدم ای دو یار   اعجمی سازید خود را از اعتذار

همچنان بیگانه شکل و آشنا   در نبرد آیید پیش پادشا

آنچه باشد مر شما را از فنون   جمع آرید از برون و اندرون

پس زمین را بوسه دادند و شدند   انتظار وقت و فرصت می‌بدند

جمع آمدن ساحران از مدائن پیش فرعون و تشریفها از وی یافتن و دست بر سینه کردن در قهر خصم که این کار را ما فرو بریم مانویس

تا بفرعون آمدند آن ساحران   دادشان تشریفهای بیکران

وعده‌هاشان کرد و هم پیشین بداد   بردگان و اسپان و نقد و جنس و زاد

بعد از آن می‌گفت هان ای سابقان   گر فزون آیید روز امتحان

بر فشانم بر شما چندین عطا   که بدرد پرده جود و سخا

پس بگفتندش باقبال تو شاه   غالب آییم و شود کارش تباه

ما درین فن صفدریم و پهلوان   کس ندارد پای ما اندر جهان

ذکر موسی بند خاطرها شدست   کین حکایتهاست که پیشین بدست

ذکر موسی بهر روپوشست لیک   نور موسی نقد تست ای مرد نیک

موسی و فرعون در هستی تست / باید این دو خصم را در خویش جست
تا قیامت هست از موسی نتاج / نور دیگر نیست دیگر شد سراج
این سفال و این پلیته دیگرست / لیک نورش نیست دیگر زان سرست
گر نظر در شیشه داری گم شوی / زانکه از شیشه‌ست اعداد دوی
ور نظر بر نور داری وارهی / از دوی و اعداد جسم منتهی
از نظرگاهست ای مغز وجود / اختلاف مؤمن و گبر و جهود

اختلاف کردن در چگونگی و شکل پیل

پیل اندر خانهٔ تاریک بود / عرضه را آورده بودندش هنود
از برای دیدنش مردم بسی / اندر آن ظلمت همی‌شد هر کسی
دیدنش با چشم چون ممکن نبود / اندر آن تاریکیش کف می‌بسود
آن یکی را کف بخرطوم اوفتاد / گفت همچون ناودانست این نهاد
آن یکی را دست بر گوشش رسید / آن برو چون بادبیزن شد پدید
آن یکی را کف چو بر پایش بسود / گفت شکل پیل دیدم چون عمود
آن یکی بر پشت او بنهاد دست / گفت خود این پیل چون تختی بدست
همچنین هر یک بجزوی که رسید / فهم آن می‌کرد هر جا می‌شنید
از نظرگه گفتشان شد مختلف / آن یکی دالش لقب داد این الف
در کف هر کس اگر شمعی بدی / اختلاف از گفتشان بیرون شدی
چشم حس همچون کف دستست و بس / نیست کف را بر همهٔ او دسترس
چشم دریا دیگرست و کف دگر / کف بهل وز دیدهٔ دریا نگر
جنبش کفها ز دریا روز و شب / کف همی‌بینی و دریا نه عجب
ما چو کشتیها بهم بر می‌زنیم / تیره‌چشمیم و در آب روشنیم
ای تو در کشتی تن رفته بخواب / آب را دیدی نگر در آب آب
آب را آبیست کو می‌راندش / روح را روحیست کو می‌خواندش
موسی و عیسی کجا بد کآفتاب / کشت موجودات را می‌داد آب
آدم و حوا کجا بود آن زمان / که خدا افکند این زه در کمان
این سخن هم ناقص است و ابترست / آن سخن که نیست ناقص آن سرست
گر بگویم زان بلغزد پای تو / ور نگویم هیچ از آن ای وای تو
ور بگویم در مثال صورتی / بر همان صورت بچفسی ای فتی
بسته پایی چون گیا اندر زمین / سر بجنبانی ببادی بی‌یقین
لیک پایت نیست تا نقلی کنی / یا مگر پا را ازین گل بر کنی
چون کنی پا را حیاتت زین گلست / این حیاتت را روش بس مشکلست
چون حیات از حق بگیری ای روی / پس شوی مستغنی از گل می‌روی
شیرخواره چون ز دایه بسکلد / لوت‌خواره شد مر او را می‌هلد
بستهٔ شیر زمینی چون حبوب / جو فطام خویش از قوت القلوب
حرف حکمت خور که شد نور ستیر / ای تو نور بی‌حجب را ناپذیر
تا پذیرا گردی ای جان نور را / تا ببینی بی‌حجب مستور را
چون ستاره سیر بر گردون کنی / بلکه بی‌گردون سفر بی‌چون کنی
آنچنان کز نیست در هست آمدی / هین بگو چون آمدی مست آمدی
راههای آمدن یادت نماند / لیک رمزی بر تو بر خواهیم خواند
هوش را بگذار وانگه هوش دار / گوش را بربند وانگه گوش دار
نه نگویم زانکه خامی تو هنوز / در بهاری و ندیدستی تموز
این جهان همچون درختست ای کرام / ما برو چون میوه‌های نیم‌خام
سخت گیرد خامها مر شاخ را / زانکه در خامی نشاید کاخ را
چون بپخت و گشت شیرین لب‌گزان / سست گیرد شاخها را بعد از آن
چون از آن اقبال شیرین شد دهان / سرد شد بر آدمی ملک جهان
سخت‌گیری و تعصب خامیست / تا جنینی کار خون‌آشامیست
چیز دیگر ماند اما گفتنش / با تو روح القدس گوید بی‌منش
نی تو گویی هم بگوش خویشتن / نی من و نی غیر من ای هم تو من
همچو آن وقتی که خواب اندر روی / تو ز پیش خود به پیش خود شوی
بشنوی از خویش و پنداری فلان / با تو اندر خواب گفتست آن نهان

تو یکی تو نیستی ای خوش رفیق — بلکه گردونی و دریای عمیق
آن تو زفتست کان نهصد تو است — قلزمست و غرقه گاه صد تو است
خود چه جای حد بیدارست و خواب — دم مزن والله اعلم بالصواب
دم مزن تا بشنوی زان مه‌لقا — الصلا ای پاکبازان الصلا
دم مزن تا بشنوی اسرار حال — از زبان بیزبان گفتم تعال
دم مزن تا بشنوی زان دم‌زنان — آنچه ناید در بیان و در زبان
دم مزن تا بشنوی زان آفتاب — آنچه ناید در کتاب و در خطاب
دم مزن تا دم زند بهر تو روح — آشنا بگذار در کشتی نوح

دعوت کردن نوح علیه السلام پسر را و نشنیدن او که بر سر کوه روم و چاره کنم و منت تو نکشم

همچو کنعان کآشنا میکرد او — که نخواهم کشتی نوح عدو
هین بیا در کشتی بابا نشین — تا نگردی غرق طوفان ای مهین
گفت نه من آشنا آموختم — من بجز شمع تو شمعی افروختم
هین مکن کاین موج طوفان بلاست — دست و پا و آشنا امروز لاست
باد قهرست و بلای شمع‌کش — جز که شمع حق همی پاید خمش
گفت نه رفتم بر آن کوه بلند — عاصمست آن که مرا از هر گزند
هین مکن که کوه کاهست این زمان — جز حبیب خویش را ندهد امان
گفت من کی پند تو بشنوده‌ام — که طمع کردی که من زین دوده‌ام
خوش نیامد گفت تو هرگز مرا — من بریم از تو در هر دو سرا
هین مکن بابا که روز ناز نیست — مر خدا را خویشی و انباز نیست
تا کنون کردی و این دم نازکیست — اندرین درگاه گیرا ناز کیست
لم یلد لم یولدست او از قدم — نه پدر دارد نه فرزند و نه عم
ناز فرزندان کجا خواهد کشید — ناز بابایان کجا خواهد شنید
نیستم مولود پیرا کم بناز — نیستم والد جوانا کم گراز
نیستم شوهر نیم من شهوتی — ناز را بگذار اینجا ای ستی
جز خضوع و بندگی و اضطرار — اندرین حضرت ندارد اعتبار
گفت بابا سالها این گفته‌ای — باز میگوئی بجهل آشفته‌ای
چند ازینها گفته‌ای با هر کسی — تا جواب سرد بشنودی بسی
این دم سرد تو در گوشم نرفت — خاصه اکنون که شدم دانا و زفت
گفت بابا چه زیان دارد اگر — بشنوی یکبار تو پند پدر
همچنین میگفت او پند لطیف — همچنین میگفت او دفع عنیف
نه پدر از نصح کنعان سیر شد — نه دمی در گوش آن ادبیر شد
اندرین گفتن بدند و موج تیز — بر سر کنعان زد و شد ریز ریز
نوح گفت ای پادشاه بردبار — مر مرا خر مرد و سیلت برد بار
وعده کردی مر مرا تو بارها — که بیابد اهلت از طوفان رها
دل نهادم بر امیدت من سلیم — پس چرا بربود سیل از من گلیم
گفت او از اهل و خویشانت نبود — خود ندیدی تو سپیدی او کبود
چونکه دندان ترا کرم اوفتاد — نیست دندان برکنش ای اوستاد
تا که باقی تن نگردد زار ازو — گرچه بود آن تو شو بیزار ازو
گفت بیزارم ز غیر ذات تو — غیر نبود آنکه او شد مات تو
تو همیدانی که چونم با تو من — بیست چندانم که با باران چمن
زنده از تو شاد از تو عائلی — مغتذی بی واسطه بی حائلی
متصل نه منفصل نه ای کمال — بلکه بیچون و چگونه ز اعتلال
ماهیانیم و تو دریای حیات — زنده‌ایم از لطفت ای نیکو صفات
تو نگنجی در کنار فکرتی — نه بمعلولی قرین چون علتی
پیش ازین طوفان و بعد از این مرا — تو مخاطب بوده در ماجرا
با تو میگفتم نه با ایشان سخن — ای سخن بخش نو و آن کهن
نه که عاشق روز و شب گوید سخن — گاه با اطلال و گاهی با دمن
روی در اطلال کرده ظاهرا — او کرا میگوید آن مدحت کرا
شکر طوفان را کنون بگماشتی — واسطه اطلال را برداشتی

زانکه وصف الّا نیم بر بند بند / نی بنالم نی چنین حنجر همی زنند
من چنان اطلال خواهم در خطاب / کو صدا چون کوه واگوید جواب
تا مضاعف بشنوم من نام تو / عاشقم بر نام جان آرام تو
هر نبی زان دوست دارد کوه را / تا مضاعف بشنود نام ترا
آن که پست مثال سنگلاخ / موش را شاید هزار از شاخ شاخ
من بگویم او نگردد یار من / بی صدا ماند دم گفتار من
با همین آن به که هموارش کنی / نیست همدم با قدم یارش کنی
گفت ای شیخ از تو خواهم حیله را / خشم گردانم برآرم از شری
بهر گنجانی دل تو نشکنم / لیک از احوال او آگه کنم
گفت نی نی رو ضمیم کن تو مرا / هم کنی عذر تو اگر باید ترا
بر زبانم غم ز تو می‌کن من خورم / حاکم تو جان ست چون جان می‌گشتم
ننگرم کس را وگر هم بنگرم / او بهانه باشد و تو منظرم

توفیق میان این دو حدیث که الرضا بالکفر کفر و حدیث دیگر که من لم یرض بقضائی ولم یصبر علی بلائی فلیطلب ربا سوائی

عاشق صنع توام در شکر و صبر / عاشق مصنوع کی باشم چو گبر
عاشق صنع خدا با فر بود / عاشق مصنوع او کافر بود
در میان این دو فرقی بس خفیست / خوش شناسد آنکه در رویت صفیست
دی سؤالی کرد سائل مر مرا / زانکه عاشق بود او بر ماجرا
گفت نکتهٔ الرضا بالکفر کفر / این پیمبر گفت و گفت اوست مهر
باز فرمود او که اندر هر قضا / مر مسلمان را رضا باید رضا
نی قضای حق بود کفر و نفاق / گر بدین راضی شوم باشد شقاق
ور نیم راضی بود آن هم زیان / پس چه چاره باشدم اندر میان
گفتمش این کفر مقضی نی قضاست / هست آثار قضا این کفر راست
پس قضا را خواجه از مقضی بدان / تا شکالت حل شود اندر جهان
راضیم در کفر زان رو که قضاست / نی ازان رو که نزاع و کفر ماست
کفر از روی قضا خود کفر نیست / حق را کافر مخوان اینجا مایست
کفر جهلست و قضای کفر علم / هر دو یک کی باشد آخر حلم و خلم
زشتی خط زشتی نقاش نیست / بلکه از وی زشت را بنمودنیست
قوت نقاش باشد آنکه او / هم تواند زشت کردن هم نکو
گر کشانم بحث این را من بساز / تا سؤال و تا جواب آید دراز
ذوق نکتهٔ عشق از من می‌رود / نقش خدمت نقش دیگر می‌شود

در بیان آنکه حیرت مانع بحث و فکرتست

آن یکی مرد دومو آمد شتاب / پیش یک آیینه‌دار مستطاب
گفت از ریشم سپیدی کن جدا / که عروس نو گزیدم ای فتی
ریش او ببرید و کل پیشش نهاد / گفت تو بگزین مرا کاری فتاد
این سؤال و این جوابست ای گزین / که سر اینها ندارد درد دین
آن یکی زد سیلیی مر زید را / حمله کرد او هم برای کید را
گفت سیلی‌زن سؤالی می‌کنم / پس جوابم گوی وانگه می‌زنم
بر قفای تو زدم آمد طراق / یک سؤالی دارم اینجا در وفاق
این سؤال از تو همی پرسم بگو / حل کن اشکال مرا ای نیکخو
این طراق از دست من بودست یا / از قفاگاه تو ای فخر کیا
گفت از درد این فراغت نیستم / که درین فکر و تامل بیستم
تو که بیدردی همی اندیش این / نیست صاحب‌درد را این فکر هین
دردمندان را نباشد فکر غیر / خواه در مسجد برو خواهی بدیر
غفلت و بیدردیت فکر آورد / در خیالت نکتهٔ بکر آورد
جز غم دین نیست صاحب‌درد را / می شتاب مرد برد او گرد را
حکم حق را ابر سر در رو می‌نهد / حفظ فکر خویش یکسو می‌نهد
در صحابه کم بدی حافظ کسی / گرچه شوقی بود جان‌شان را بسی

در بیان آنکه در میان صحابه حافظ کسی نبود

مغز علم افزود کم شد پوستش / زانکه عاشق را بسوزد دوستش
زانکه چون مغزش درآگند و رسید / پوستها شد بس رقیق و واکفید
قشر جوز و فستق و بادام هم / مغز چون آگندشان شد پوست کم
وصف مطلوبی چو ضد طالبیست / وحی و برق نور سوزان نبیست
چون تجلی کرد اوصاف قدیم / پس بسوزد وصف حادث را گلیم
ربع قرآن هر که را محفوظ بود / جل فینا از صحابه می‌شنود
جمع صورت با چنین معنی ژرف / نیست ممکن جز ز سلطانی شگرف
در چنین مستی مراعات ادب / خود نباشد ور بود باشد عجب
اندر استغنا مراعات نیاز / جمع ضدین است چون گرد و دراز
جمع ضدین از نیاز و ناز و نیاز / باز در وقت تحیر امتیاز
خود عصا معشوق عمیان می‌شود / کور خود صندوق قرآن می‌شود
گفت کوران خود صنادیقند پر / از حدیث مصحف و ذکر و نذر
باز صندوقی پر از قرآن به است / زانکه صندوقی بود خالی به دست
باز صندوقی که خالی شد ز بار / به ز صندوقی که پر موش است و مار
حاصل اندر وصل چون افتاد مرد / گشت دلاله به پیش مرد سرد
چون به مطلوبت رسیدی ای ملیح / شد طلبکاری علم اکنون قبیح
چون شدی بر بامهای آسمان / سرد باشد جستجوی نردبان
جز برای یاری و تعلیم غیر / سرد باشد راه خیر از بعد خیر
آینهٔ روشن که شد صاف و جلی / جهل باشد بر نهادن صیقلی
پیش سلطان خوش نشسته در قبول / جهل باشد جستن نامه و رسول

داستان مشغول شدن عاشق به عشق‌نامه خواندن و مطالعه کردن عشق‌نامه در حضور معشوق و معشوق آن را ناپسند داشتن که طلب الدلیل عند حضور المدلول قبیح و الاشتغال بالعلم بعد الوصول الی المعلوم مذموم

آن یکی را یار پیش خود نشاند / نامه بیرون کرد و پیش یار خواند
بیتها در نامه و مدح و ثنا / زاری و مسکینی و بس لابه‌ها
گریه و افغان و حزن و درد و کوب / خواری و بیزاری از اهل و حبیب
دوری و رنج و بلای هجران دوست / ذکر پیغام و رسول از مغز و پوست
همچنان می‌خواند با شوق خود / تا که بیرون شد ز حد و از عدد
گفت معشوق این اگر بهر من است / گاه وصل این عمر ضایع کردن است
من به پیشت حاضر و تو نامه‌خوان / نیست این باری نشان عاشقان
گفت اینجا حاضری اما ولیک / من نمی‌یابم نصیب خویش نیک
آنچه می‌دیدم ز تو پارینه سال / نیست این دم گرچه می‌بینم وصال
من ازین چشمه زلالی خورده‌ام / دیده و دل زاب تازه کرده‌ام
چشمه می‌بینم ولیکن آب نی / راه آبم را مگر زد رهزنی
گفت پس من نیستم معشوق تو / من به بلغار و مرادت در قتو
عاشقی تو بر من و بر حالتی / حالت اندر دست نبود یا فتی
نیستم کلی مطلوب تو من / جزو مقصودم ترا اندر زمن
خانهٔ معشوقه‌ام معشوق نی / عشق بر نقد است بر صندوق نی
هست معشوق آنکه او یکتو بود / مبتدا و منتهایت او بود
چون بیابی‌اش نباشی منتظر / هم هویدا او بود هم نیز سر
میر احوال است نه موقوف حال / بندهٔ آن ماه باشد ماه و سال
چون بگوید حال را فرمان کند / چون بخواهد جسمها را جان کند
منتها نبود که موقوف است او / منتظر بنشسته باشد حال‌جو
کیمیای حال باشد دست او / دست جنباند شود مس مست او
گر بخواهد مرگ هم شیرین شود / خار و نشتر نرگس و نسرین شود
او بود سلطان حال اندر روش / نفی جو و هم از حال خوشش
آنکه او موقوف حال است آدمیست / گه به حال افزون و گاهی در کمیست
لیک صافی فارغ است از وقت و حال / صوفی ابن الوقت باشد در مثال
حالها موقوف فکر و رای او / زنده از نفخ مسیح‌آسای تو

عاشق حالی نه عاشق بر منی / بر امید حال بر من می‌تنی

آنکه گه ناقص گهی کامل بود / نیست معبود خلیل آفل بود

وانکه آفل باشد و گه آن و این / نیست دلبر لا احب الآفلین

آنکه او گاهی خوش و گه ناخوش است / یک زمانی آب و یک دم آتش است

برج مه باشد ولیکن ماه نی / نقش بت باشد ولی آگاه نی

هست صوفی صفاجو ابن وقت / وقت را همچون پدر بگرفته سخت

لیک صافی غرق عشق ذوالجلال / ابن کس نی فارغ از اوقات و حال

غرقه نوری که او لم یولدست / لم یلد لم یولد آن ایزدست

رو چنین عشقی بجو گر زنده‌ای / ورنه وقت مختلف را بنده‌ای

منگر اندر نقش زشت و خوب خویش / بنگر اندر عشق و در مطلوب خویش

منگر اینکه تو حقیری یا ضعیف / بنگر اندر همت خود ای شریف

تو بهر حالی که باشی می‌طلب / آب می‌جو دائما ای خشک‌لب

کان لب خشکت گواهی می‌دهد / کو به آخر بر سر منبع رود

خشکی لب هست پیغامی ز آب / که به مات آرد یقین این اضطراب

کاین طلبکاری مبارک جنبشی است / این طلب در راه حق مانع‌کشی است

این طلب مفتاح مطلوبات تست / این سپاه و نصرت رایات تست

این طلب همچون خروسی در صیاح / می‌زند نعره که می‌آید صباح

گرچه آلت نیستت تو می‌طلب / نیست آلت حاجت اندر راه رب

هر که را بینی طلبکار ای پسر / یار او شو پیش او انداز سر

کز جوار طالبان طالب شوی / در ظلال غالبان غالب شوی

گر یکی موری سلیمانی بجست / منگر اندر جستن او سست سست

هر چه داری تو ز مال و پیشه‌ای / نی طلب بود اول و اندیشه‌ای

گر یکی گنجی بیابد نادرست / مر ورا باشد ز طلب هم خاص رست

هر که چیزی جست بی‌شک یافت او / چون بجد اندر طلب بشتافت او

چون نهادی در طلب پا ای پسر / یافتی و شد مسیر بی‌خطر

هین مباش ای خواجه یکدم بی‌طلب / تا بیابی هر چه خواهی ای عجب

عاقبت جوینده یابنده بود / چونکه در خدمت شتابنده بود

در طلب چالاک شو این مستجاب / می‌طلب والله اعلم بالصواب

حکایت آن مرد که در عهد داود نبی شب و روز دعا می‌کرد و از خدا طلب رزق حلال می‌نمود بی رنج کسب

آن یکی در عهد داود نبی / نزد هر دانا و پیش هر غبی

این دعا می‌کرد دائم کای خدا / ثروتی بی رنج روزی کن مرا

چون مرا تو آفریدی کاهلی / زخم‌خواری سست‌جنبی منبلی

بر خران پشت‌ریش بی‌مراد / بار اسپان و استران نتوان نهاد

کاهلم چون آفریدی ای ملی / روزیم ده هم ز راه کاهلی

کاهلم من سایه‌خسپم در وجود / خفتم اندر سایهٔ احسان و جود

کاهلان و سایه‌خسپان را مگر / روزیی بنهاده‌ای نوعی دگر

هر که را پا هست جوید روزیی / هر که را پا نیست کن دلسوزیی

رزق را میران به سوی این حزین / ابر را باران به سوی هر زمین

چون زمین را پا نباشد جود تو / ابر را راند به سوی او دوتو

طفل را چون پا نباشد مادرش / آید و ریزد وظیفه بر سرش

روزیی خواهم به ناگه بی‌تعب / که ندارم من ز کوشش جز طلب

مدتی بسیار می‌کرد این دعا / روز تا شب شب همه شب تا ضحی

خلق می‌خندید بر گفتار او / بر طمع خامی و بر بیکار او

که چه می‌گوید عجب این سست‌ریش / یا کسی دادست بنگ بیهشیش

راه روزی کسب و رنج است و تعب / هرگز این نادر نشد ور شد عجب

هر که را او پیشه‌ای داد و طلب / از ره کسب و تعب با رنج و تب

اطلبوا الارزاق من اسبابها / ادخلوا الاوطان من ابوابها

شاه و سلطان و رسول حق کنون / هست داود نبی ذو فنون

هست در فرمان او از وحش و طیر / در همه روی زمین او راست سیر

با چنان غری و نازی کاندروست / گر گنه بینیش عنایتهای دوست
هیچکس را خود ز آدم تاکنون / کی بدست آواز همچون ارغنون
شیر و آهو جمع گردد آن زمان / سوی تذکیرش مغفل این اذان
این و صد چندان مراد و معجزات / نور رویش بی جهات و در جهات
بی زره بافی و رنج روزیش / می نیابد با همه پیروزیش
اینچنین مدبر همی خواهد که او / گنج یابد تا رود پایش فرو
اینچنین گنجی نیابد در جهان / که برآید بر فلک بی نردبان
وان همی خندید ما را ابله بده / زانچه یابی هدیه ای سالار ده
تا که شد معروف در شهر و شهیر / کو ز انبان تهی جوید پنیر
کم نمی‌کرد او دعا و ابتهال / کرد اجابت مستعان ذوالجلال

معجزاتش بی شمار و بی عدد / موج بخشایش مدد اندر مدد
کو بهر وعظی بسیر اندر ویست / آن سری را صورت خویش کرد نیست
کرده مرغان هم رسائل با ویش / هر دو اندر رقت و دعوت محرش
با همه تمکین خدا روزی او / کرده باشد بسته اندر جستجو
اینچنین مخذول واپس مانده / خانه کنده دون و گردون رانده
ز احمقی خواهد که بی رنجش زود / بی تجارت برکند دامن ز سود
این همی گفتش تسخر زر بگیر / کز رسیدت روزی و آمد بشیر
او از این تشنیع مردم وین فسوس / کم نمی‌کرد از دعا و چاپلوس
شد مثل در خام طمعی آن گدا / او از این خواهش نمی‌آید جدا
گه گران و گه سبک تا بنده بود / عاقبت جوینده یابنده بود

تا که روزی ناگهان در چاشتگاه / این دعا می‌کرد با زاری و آه
ناگهان در خانه‌اش گاوی دوید / شاخ زد بشکست دربند و کلید
گاو گستاخ اندر آن خانه بجست / مرد برجست و قوائمهاش بست
پس گلوی گاو ببرید آن زمان / بی توقف بی تأمل بی امان

دویدن گاو در خانهٔ آن دعا کننده بالحاح قال النبی صلی الله علیه وآله وسلم ان الله یحب الملحین فی الدعا زیرا که دعا کننده معین خواست است از حق تعالی و الحاح خواهنده را به است از آنچه می‌خواهد آن را از وی

چون سرش ببرید شد سوی قصاب / تا اهابش برکند در دم شتاب
سهل گردان ره نما توفیق ده / یا تقاضا را بهل بر ما منه
بی تو نظم و قافیه شام و سحر / زهره کی دارد که آید در نظر
چون مسبح کرده‌ای هر چیز را / ذات بی تمییز و با تمییز را
آدمی منکر ز تسبیح جماد / وان جماد اندر عبادت اوستاد
چون دو ناطق را ز حال همدگر / نیست آگه چون بود دیوار و در
هست سنی را یکی تسبیح خاص / هست جبری را ضد آن در مناص
این همی گوید که آن ضال است و گم / بی‌خبر از حال او وز امر قم
گوهر هر یک هویدا می‌کند / جنس از ناجنس پیدا می‌کند
لیک لطفی قهر در پنهان شده / یا که قهری در دل لطف آمده
باقیان زین دو گمانی می‌برند / سوی لانهٔ خود به یک پر می‌پرند

ای تقاضاگر درون همچون جنین / چون تقاضا می‌کنی اتمام دین
چون ز مفلس زر تقاضا می‌کنی / زر ببخشش در سر ای شاه غنی
نظم و تجنیس و قوافی ای علیم / بندهٔ امر تواند از ترس و بیم
هر یکی تسبیح بر نوعی دگر / گوید و از حال آن این بی‌خبر
بلکه هفتاد و دو ملت هر یکی / بی‌خبر از یکدگر و اندر شکی
چون من از تسبیح ناطق غافلم / چون بداند سبحهٔ صامت دلم
سنیی از تسبیح جبری بی‌خبر / جبری از تسبیح سنی بی‌اثر
وان همی گوید که این را چه خبر / جنگشان افکند یزدان از قدر
قهر را از لطف داند هر کسی / خواه نادان خواه دانا یا خسی
کم کسی داند مگر ربانیی / کش بود در دل محک جانیی
علم با دو پر گمان را یک پر است / ناقص آمد ظن به پرواز ابتر است

در بیان آنکه علم را دو پر و گمان را یک پرست

مرغ یک پر زود افتد سرنگون / باز بر پرد دو گامی یا فزون

می‌فتد می‌خیزد آن مرغ گمان / با یکی پر بر امید آشیان
چون ز ظن وارست علمش رو نمود / شد دو پر آن مرغ یک پر پر گشود

بعد از آن یمشی سویا مستقیم / نه علی وجهه مکبا او سقیم
با دو پر بر می‌پرد چون جبرئیل / بی‌گمان و بی‌مگر بی‌قال و قیل

گر همه عالم بگویندش توی / بر ره یزدان و دین مستوی
او نگردد گرم‌تر از گفتشان / جان طاق او نگردد جفتشان

ور همه گویند او را گمرهی / کوه پنداری و تو برگ کهی
او نیفتد در گمان از طعنشان / او نگردد دردمند از ظعنشان

بلکه گر دریا و کوه آید بگفت / گویدش با گمرهی یاری جفت
هیچ یک ذره نیفتد در خیال / مطمئن و موقن و بی احتیال

رنجور شدن آدمی بوهم تعظیم خلق و رغبت مشتریان بوی و حکایت معلم کودکان

کودکان مکتبی از اوستاد / رنج دیدند از ملال و اجتهاد
مشورت کردند در تعویق کار / تا معلم در فتد در اضطرار

چون نمی‌آید ورا رنجوریی / که بگیرد چند روز او دوریی
تا رهیم از حبس و از تنگی و کار / هست او چون سنگ خارا برقرار

آن یکی زیرکتر این تدبیر کرد / که بگوید اوستا چونی تو زرد
خیر باشد رنگ تو بر جای نیست / این اثر یا از هوا یا از تبیست

اندکی اندر خیال افتد ازین / تو برادر هم مدد کن این چنین
چون درآیی از در مکتب بگو / خیر باشد اوستا احوال تو

آن خیالش اندکی افزون شود / کز خیالی عاقلی مجنون شود
آن سوم وان چارم و پنجم چنین / در پی ما غم نمایند و حنین

تا چو سی کودک تواتر این خبر / متفق گویند یابد مستقر
هر یکی گفتش که شاباش ای زکی / باد بختت بر عنایت متکی

متفق گشتند در عهد وثیق / که نگرداند سخن را یک رفیق
بعد از آن سوگند داد او جمله را / تا که غمازی نگوید ماجرا

رای آن کودک بچربید از همه / عقل او در پیش می‌رفت از رمه

در بیان آنکه عقول خلق متفاوتست در اصل فطرت و نزد معتزله متساویست و تفاوت عقول از تحصیل علمست

آن تفاوت هست در عقل بشر / که میان شاهدان اندر صور

زین قبل فرمود احمد در مقال / در زبان پنهان بود حسن رجال
اختلاف عقلها در اصل بود / بر وفاق سنیان باید شنود

بر خلاف قول اهل اعتزال / که عقول از اصل دارند اعتدال
تجربه و تعلیم بیش و کم کند / تا یکی را از یکی اعلم کند

باطلست این زانکه رای کودکی / که ندارد تجربه در مسلکی
بگذرد ز اندیشهٔ مردان کار / عاجز آید کارشان در اضطرار

بر دمید اندیشه زان طفل خرد / پیر با صد تجربه بویی نبرد
خود فزون آن به که آن از فطرتست / تا ز افزونی که جهد و فکرتست

تو بگو داده خدا بهتر بود / یا که لنگی راهوارانه رود

در وهم افگندن کودکان استاد را بمکر

روز گشت و آمدند آن کودکان / بر همین فکرت ز مکتب تا دکان
جمله استادند بیرون منتظر / تا درآید اول آن یار مصر

زانکه منبع او بدست این رای را / سر امام آید همیشه پای را
ای مقلد تو مجو بیشی بر آن / کو بود منبع ز نور آسمان

او درآمد گفت استا را سلام / خیر باشد رنگ رویت زردفام
گفت استا نیست رنجی مر مرا / تو برو بنشین مگو یاوه هلا

نفی کرد اما غبار وهم بد / اندکی اندر دلش ناگاه زد
اندر آمد دیگری گفت این چنین / اندکی آن وهم افزون شد بدین

هر که اول بین بود اعمی بود — هر که آخر بین چه با معنی بود

هر که او بنگرد پایان کار — اندر آخر او نگردد شرمسار

حکم چون بر عاقبت اندیشی است — پادشاهی بنده گردد درویشی است

عاقبت بینان بوند اهل رشاد — ور نگردد والله اعلم بالرشاد

این سخن پایان ندارد باز گوی — قصهٔ آن مرد زاهد باز گوی

کن تمام اکنون حدیث شیخ فرد — کاندران کهسار بودش کاخ و خورد

بقیهٔ قصهٔ آن زاهد کوهی که نذر کرده که میوهٔ کوهی از درخت باز نگیرم و درخت نفشانم و کسی را نگویم بصریح و کنایت که بفشان تا آن را بخورم مگر آنکه باد از درخت افگنده باشد

اندران که بود اشجار و ثمار — سیب و امرود و انار بی‌شمار

قوت آن درویش بود آن میوه‌ها — غیر آن چیزی نخوردی او دما

گفت آن درویش یا رب با تو من — عهد کردم که نچینم زین زمن

خود نچینم میوه را از گل چنین — نیز چیزی را نگویم که بچین

جز از آن میوه که باد اندازدش — من نچینم از درخت منتعش

مدتی بر نذر خود بودش وفا — تا درآمد امتحانات خدا

زین سبب فرمود استثنا کنید — گر خدا خواهد به پیمان بر زنید

هر زمان دل را دهم میل دگر — هر زمان بر دل نهم داغ جگر

زانکه حکم کار در دست من است — اختیار جملگان در دست من است

کل اصباح لنا شان جدید — کل شیء عن مرادی لا یحید

در حدیث آمد که دل همچون پریست — در بیابانی اسیر صرصریست

باد پر را هر طرف راند گزاف — گه چپ و گه راست با صد اختلاف

در حدیث دیگر آن دل ان بنان — کاب جوشان ز آتش اندر قازغان

هر زمان دل را دگر رایی بود — آن نه از وی لیک از جایی بود

پس چرا ایمن شوی بر رای دل — عهد بندی تا شوی آخر خجل

این هم از تأثیر حکم است و قدر — چاه می‌بینی و نتوانی حذر

نیست خود از مرغ پران این عجب — که نبیند دام و افتد در عطب

این عجب که دام بیند هم وتد — گر بخواهد ور نخواهد می‌فتد

تشبیه بند و دام قضا که بصورت پنهان و باثر پیداست

چشم باز و گوش باز و دام پیش — سوی دامی می‌پرد با پر خویش

بنگر اندر صدر جعفر زاده — سر برهنه در بلا افتاده

در هوای نابکاری سوخته — اقمشه و املاک خود بفروخته

خوار گشته در میان قوم خویش — در پی‌اش دریا بدل ریش از پی‌اش

خان و مان رفته شده بدنام و خوار — کام دشمن می‌رود ادبار وار

زاهدی بیند بگوید ای کیا — همتی می‌دار از بهر خدا

کاندرین ادبار زشت افتاده‌ام — مال و زر و نعمت از کف داده‌ام

همتی تا بو که من زین وارهم — زین گل تیره بود که بر جهم

این دعا خواهد او از عام و خاص — کالخلاص و الخلاص و الخلاص

دست باز و پای باز و بند نی — نی موکل بر سرش نی آهنی

از کدامین بند می‌جویی خلاص — وز کدامین قید خواهی مناص

بند تقدیر و قضای مختفی — جان نبیند آن بجز ذات صفی

گر چه پیدا نیست آن در مکمن است — بدتر از زندان و بند آهن است

زانکه آهنگر مر آن را بشکند — حفره گر هم خشت زندان بر کند

این عجب این بند پنهان گران — عاجز از تکسیر آن آهنگران

دیدن آن بند احمد را رسد — بر گلوی بسته حبل من مسد

دید بر پشت عیال بو لهب — تنگ هیزم گفت حمالة الحطب

حبل و هیزم را جز او چشمی ندید — که پدید آید بر او هر ناپدید

باقیانش جمله تأویلی کنند — کاین ز بیهوشی است و ایشان هشمند

لیک از تأثیر آن پشتش دو تو — گشته و نالان شده پیش او

که دعایی همتی تا وارهم — تا ازین بند نهان بیرون جهم

که چو داند این علامتها پدید / چون نداند او شقی را از سعید
ور نداند ویشد با مزد و جلال / گر نداند کشف باشد از حق حلال

مضطر شدن آن فقیر نذر کننده بخوردن امرود از درخت و گوشمال حق تعالی رسیدن بی‌مهلت بر او

وین سخن پایان ندارد آن فقیر / از مجاعت شد زبون و تن اسیر
پنج روز آن باد امرودی نریخت / ز آتش جوعش صبوری می‌گریخت

بر سر شاخی مرودی چند دید / باز صبری کرد و خود را واکشید
باد آمد شاخ را سرزیر کرد / طبع را بر خوردن او چیر کرد

جوع و ضعف و قوت جذب قضا / کرد زاهد را ز نذرش بی‌وفا
چونکه از امرودبن میوه گسست / گشت اندر عهد و نذر خویش سست

هم در آن دم گوشمال حق رسید / چشم او بگشاد و گوش او کشید
مخلصان هستند دائم در خطر / امتحانهاست در راه ای پسر

یا کنی نذری که نتوانی وفا / بر خطر منشین و بیرون جه بلا
بازگشتم سوی قصهٔ آن فقیر / عهد چون بشکست هم در دم شد اسیر

غیرت حق گوشمالش داد زود / زانکه فرمودست اوفوا بالعهود

متهم شدن آن شیخ با دزدان و بریدن دستش را

اتفاقاً دزد چندی تاختند / و اندر آن کهسار منزل ساختند
بیست از دزدان بدند آنجا و بیش / بخش می‌کردند مسروقات خویش

شحنه را غماز آگه کرده بود / مردم شحنه در افتادند زود
هم بر آنجا پای چپ و دست راست / جمله ببریدند و غوغایی بخاست

دست زاهد هم بریده شد غلط / پاش را هم خواست هم کردن سقط
در زمان آمد سواری بس گزین / بانگ بر زد بر عوان کای سگ ببین

این فلان شیخ است و ابدال خدا / دست او را تو چرا کردی جدا
آن عوان بدرید جامه تیز رفت / پیش شحنه داد آگاهیش تفت

شحنه آمد پا برهنه عذرخواه / که ندانستم خدا بر من گواه
هین بحل کن مر مرا زین کار زشت / ای کریم و سرور اهل بهشت

گفت می‌دانم سبب این نیش را / می‌شناسم من گناه خویش را
من شکستم حرمت ایمان او / پس یمینم برد دادستان او

من شکستم عهد و دانستم بدست / تا رسید آن شومی جرأت بدست
دست ما و پای ما و مغز و پوست / باد ای والی فدای حکم دوست

قسم من بود این ترا کردم حلال / تو ندانستی ترا نبود وبال
و آنکه او دانست او فرمانرواست / با خدا سامان پیچیدن کجاست

ای بسا مرغان ز معده در مغص / بر کنار بام محبوس قفص
ای بسا مرغ پرنده دانه جو / که بریده حلق او هم حلق او

ای بسا ماهی در آب دوردست / گشته از حرص گلو ماخوذ شست
ای بسا مستور در پرده بده / شومی فرج و گلو رسوا شده

ای بسا قاضی حبر نیکخو / از گلوی رشوتی او زرد رو
ای بسا [illegible] / وقت باز آمد شده او یار فسق

بلکه در هاروت و ماروت آن شراب / از عروج چرخشان شد سد باب
بایزید از بهر این کرد احتراز / دید در خود کاهلی اندر نماز

از سبب اندیشه کرد آن ذو لباب / دید علت خوردن بسیار آب
گفت تا سالی نخواهم خورد آب / آنچنان کرد و خدایش داد تاب

این کمینه جهد او بد بهر دین / گشت او سلطان و قطب العارفین
چون بریده شد برای حلق دست / مرد زاهد را در شکوی ببست

اینچنین بابی چو باید بسته شد / صد در دیگر مر ورا شکسته شد
شیخ اقطع گشت نامش پیش خلق / کرد معروفش بدین آفات حلق

در عریش او را یکی زایر بیافت / کو بهر دو دست خود زنبیل بافت

کرامت شیخ اقطع و زنبیل بافتن او به دو دست در خلوت

گفت او را ای عدوی جان خویش / در عریشه آمده سر کرده پیش
هین چرا کردی شتاب اندر سباق / گفت از افراط مهر و اشتیاق

پس تبسم کرد و گفت اکنون بیا
لیک مخفی دار این را ای کیا
تا نمیرم من مگو این با کسی
نی تو نی ذی جنبشی نی نفسی

بعد ازان قوم دگر از روزنش
مطلع گشتند بر بافیدنش
گفت حکمت را تو دانی کردگار
من کنم پنهان تو کردی آشکار

آمد الهامش که یکچندی بدند
که درین غم بر تو منکر می شدند
کز مگس سالوس بود او در طریق
که خدا رسواش کرد اندر فریق

من نخواهم کان رمه کافر شوند
وز ضلالت در گمان بد روند
این کرامت را بکردیم آشکار
که دهیمت دست اندر وقت کار

تا که این بیچارگان بد گمان
رو نگردند از جناب آسمان
من ترا این کرامتها ز پیش
خود تسلی داده ای از ذات خویش

این کرامت بهر ایشان داده است
وین چراغ از بهر این بنهاده است
تو ازان بگذشته کز مرگ تن
ترسی از تفریق اجزای بدن

وهم تفریق از سراپای تو رفت
دفع وهم از سر بدینسان پاک رفت

سبب جرأت ساحران فرعون بقطع دست و پای خود

ساحران را نی که فرعون لعین
کرد تهدید سیاست بر زمین
که ببرم دست و پاتان از خلاف
پس فرو آویزم ندارم تان معاف

او چنان پنداشت کایشان همچنان
وهم تخویف اند و وسواس گمان
کو بشان لرزه و تخویف و ترس
از توهمها و تهدیدات نفس

او نمیدانست کایشان رسته اند
بر دریچهٔ نور دل بنشسته اند
سایهٔ خود را ز خود دانسته اند
چابک و چست و گش و برجسته اند

هاون گردون اگر صد بارشان
خرد کوبد اندرین کاوارشان
اصل آن ترکیب را چون دیده اند
از فروع وهم کم ترسیده اند

این جهان وهم ست اندر ظن ماست
گر رود در خواب دستی باک نیست
گر بخواب اندر سرت ببرید گاز
هم سرت بر جاست هم عمرت دراز

گر به بینی خواب در خود را دو نیم
تندرستی چون بخیزی بی سقیم
حاصل اندر خواب نقصان بدن
نیست باکی از دو صد پاره شدن

این جهان گر بصورت قائم ست
گفت پیغمبر که حلم نائم ست
از رهٔ تقلید تو کردی قبول
سالکان این دیده پیدا از رسول

روز در خوابی مگو کاین خواب نیست
سایهٔ فرع ست اصل جز مهتاب نیست
خواب بیداریست آن دان ای عضد
که ببیند خفته کو در خواب شد

او گمان برده که اینک خفته ام
بیخبر زان کوست در خواب دوم
کوزه گر گر کوزه را بشکند
چون بخواهد باز خود قائم کند

کوزه را هر گام باشد ترس چاه
با هزاران ترس می آید براه
مرد بینا دید عرض چاه را
پس بداند او مغاک و چاه را

یا ز داغ آتشی لرزد ز هر رهی
رو ترش میدارد او از هر غمی
خیز فرعونا که ما آن نیستیم
که بهر بانگی ز غوغا بیستیم

خرقهٔ ما را بخود در زنده هست
ور نه خود ما را برهنه تن بهست
بی لباس این خواب را اندر کنار
خوش بگیرم ای عدوی نابکار

خوشتر از تجرید از تن و مزیج
نیست آن فرعون بی الهام هیچ

شکایت کردن استر پیش شتر که من بسیار در رو می افتم و تو نمی افتی الا بنادر و جواب گفتن آن

گفت استر با شتر ای خوش رفیق
در فراز و شیب و در راه عمیق

تو نیایی در سر و خوش می روی
من همی آیم بسر در چون غوی
من همی افتم برو در هر دمی
خواه در خشکی و خواه اندر نمی

این عجب را بازگو با من ز چیست
تا بدانم من که چون باید زیست
گفت از چشم تو چشم من یقین
بیگمان روشن تر ست و دوربین

بعد ازان هم از بلندی ناظرم
زین سبب در رو نیفتم حاضرم
خوش بر آیم بر سر کوه بلند
آخر عقبه به بینم هوشمند

پس همه پستی و بالای راه
دیده ام را وانماید هم الٰه
هر قدم من از سر بینش نهم
از عثار و او فتادن وارهم

تو نبینی پیش خود یک دو گام / دانه بینی و نبینی رنج دام

یستوی الاعمی لدیکم و البصیر / فی المقام و النزول و المسیر

چون جنین اندر رحم حق جان‌ها / جذب اجزا در مزاج او نهاد

از خورش او جذب اجزا می‌کند / تار و پود جسم خود را می‌تند

تا چهل سالش بجذب جزوها / حق حریصش کرده باشد در نما

جذب اجزا روح را تعلیم کرد / چون نداند جذب اجزا شاه فرد

جامع این ذره‌ها خورشید بود / بی غذا اجزات را داند ربود

آن زمانی کز درآیی تو ز خواب / هوش و حس رفته را خواند شتاب

تا بدانی کان ازو غایب نشد / باز آید چون که فرماید که عد[1]

اجتماع خر عزیر علیه السلام بعد از مردنش باذن الله تعالی و بهم مرکب شدن پیش چشم عزیر علیه السلام

هین عزیرا درنگر اندر خرت / که بپوسیدست و ریزیده برت

پیش تو گرد آوریم اجزاش را / آن سر و دم و دو گوش و پاش را

دست نی و جزو بر هم می‌نهد / پاره پاره را اجتماعی می‌دهد

درنگر در صنعت پاره‌زنی / کو همی دوزد کهن بی سوزنی

ریسمان نی سوزنی نی وقت خرز[2] / آنچنان دوزد که پیدا نیست درز

چشم بگشا حشر را پیدا ببین / تا نماند شبهه‌ات در یوم دین

تا ببینی جامعیم را تمام / تا نلرزی وقت مردن ز اهتمام

همچنانکه وقت خفتن ایمنی / از فوات جمله حس‌های تنی

بر حواس خود نلرزی وقت خواب / گرچه می‌گردند پریشان و خراب

جزع ناکردن آن شیخ بزرگوار بر مرگ فرزندان خویش

بود شیخی رهنمایی پیش ازین / آسمانی شمع بر روی زمین

چون پیمبر در میان امتان / در گشای روضهٔ دار الجنان

گفت پیغمبر که شیخ رفته پیش / چون نبی باشد میان قوم خویش

یک صباحی گفتش اهل بیت او / سخت دل چونی بگو ای نیکخو

ما ز هجر و مرگ فرزندان تو / نوحه می‌داریم با پشت دوتو

تو نمی‌گریی نمی‌زاری چرا / یا که رحمت نیست در دل ای کیا

چون ترا رحمی نباشد در درون / پس چه امیدستمان از تو کنون

ما بامید توایم ای پیشوا / که بنگذاری تو ما را در عنا

چون بیارایند بهر حشر تخت / خود شفیع ما تویی آن روز سخت

در چنان روز و شب بی زینهار / ما باکرام توییم امیدوار

دست ما و دامن تست آن زمان / که نماند هیچ مجرم را امان

گفت پیغمبر که روز رستخیز / کی گذارم مجرمان را اشک‌ریز

من شفیع عاصیان باشم بجان / تا رهانمشان ز اشکنجه گران

عاصیان و اهل کبائر را بجهد / وا رهانم از عتاب نقض عهد

صالحان امتم خود فارغ‌اند / از شفاعتهای من روز گزند

بلکه ایشان را شفاعتها بود / گفتشان چون حکم نافذ می‌رود

هیچ وازر[3] وزر غیری بر نداشت / من نیم وازر خدایم بر فراشت

آنکه بی وزرست شیخست ای جوان / در قبول حق چو اندر کف کمان

شیخ که بود پیر یعنی مو سپید / معنی این مو بدان ای کژامید

هست آن موی سیه هستی او / تا ز هستیش نماند تار مو

چونکه هستیش نماند پیر اوست / گر سیه مو باشد او یا خود دو موست

هست آن موی سیه وصف بشر / نیست آن مو موی ریش و موی سر

مهد در عیسی برآرد صد نفیر / که جوان ناگشته ما شیخیم و پیر

گر رهید از بعض اوصاف بشر / شیخ نبود کهل باشد ای پسر

چون یکی موی سیه کان وصف ماست / نیست پیر و شیخ و مقبول خداست

چون بود مویش سپید ار با خودست / او نه پیرست و نه خاص ایزدست

ور سر مویی ز وصفش باقیست / او نه از عرش خدا آفاقیست

ما همه امیدواران توییم / ریزه‌چین خوان احسان توییم

لیک با این جمله چون بی‌شفقتی / بهر فرزندان چرا بی آفتی

---

[1] عد یعنی باز گرد ۱۲

[2] خرز دوختن و دوز ۱۲

[3] وازر باربردارنده وازر بزه ۱۲ / وازر بار بردارنده ۱۲

تا مگر خود دل نمی‌سوزد ترا / بازگو ای شیخ ما را ماجرا

عذر گفتن شیخ بهر ناگریستن بر مرگ فرزندان

شیخ گفت او را مپندار ای رفیق / که ندارم رحم و مهر و دل شفیق

بر همه کفار ما را رحمت است / گرچه جان جمله کافر نعمت است

بر سگانم رحمت و بخشایش است / که چرا از سنگهاشان مالش است

آن سگی که می‌گزد گویم دعا / که ازین خو وارهانش ای خدا

این سگان را هم درین اندیشه دار / که نباشند از خلایق سنگسار

زان بیاورد اولیا را بر زمین / تا کندشان رحمة للعالمین

خلق را خواند سوی درگاه خاص / حق را خواند که وافر کن خلاص

جهد بنماید ازین سو بهر پند / چون نشد گوید خدایا در مبند

رحمت جزوی بکل پیوسته شد / رحمت کل را تو هادی بین بجو

تا که جزو است اوفتد اندر راه بحر / هر غدیری را کند اشباه بحر

چون ز اندراه یتیم رو کی برد / سوی دریا خلق را چون آب جو

متصل گردد به بحر آنگاه او / ره برو تا بحر همچون سیل جو

ور کند دعوت بتقلیدی بود / نز عیان و وحی و تائیدی بود

گفت شیخ چون رحم دارد بر همه / همچو چوپانی بگرد این رمه

چون نداری نوحه فرزند خویش / چونکه فصاد اجل شان زد به نیش

چون گواه رحم اشک دیده‌هاست / دیدهٔ تو بی‌نم و گریه چراست

شیخ رو آنزن عتابش گرم شد / در سخن یکباره بی آزرم شد

رو بزن کرد و بگفتش کای عجوز / خود نباشد فصل دی همچون تموز

جمله گر مردند ایشان ور حی‌اند / غایب و پنهان ز چشم دل کی‌اند

من چو بینمشان معین پیش خویش / از چه رو رو را کنم همچون تو ریش

گرچه بیرون‌اند از دور زمان / با من‌اند و گرد من بازی کنان

گریه از هجران بود یا از فراق / با عزیزانم وصال است و عناق

خلق اندر خواب می‌بینندشان / من به بیداری همی بینم عیان

زین جهان خود را دمی پنهان کنم / برگ حس را از درخت افشان کنم

حس اسیر عقل باشد ای فلان / عقل اسیر روح باشد هم بدان

دست بسته عقل را جان باز کرد / کارهای بسته را هم ساز کرد

حسها و اندیشه بر آب صفا / همچو خس بگرفته روی آب را

دست عقل آن خس بیکسو می‌برد / آب پیدا می‌شود پیش خرد

خس بس انبه بود بر جو چون حباب / خس چو یکسو رفت پیدا گشت آب

چونکه دست عقل نگشاید خدا / خس فزاید از هوا بر آب ما

آب را هر دم کند پوشیده او / از هوا خندان و گریان عقل تو

چونکه تقوی بست دو دست هوا / حق گشاید هر دو دست عقل را

پس حواس چیره محکوم تو شد / چون خرد سالار و مخدوم تو شد

حس را بی‌خواب خواب اندر کند / تا که غیبیها ز جان سر بر زند

هم به بیداری ببیند خوابها / هم ز گردون برگشاید بابها

قصهٔ خواندن شیخ ضریر قرآن را از روی مصحف و در وقت خواندن قرآن بینا شدن باذن الله تعالی

دید در ایام آن شیخ فقیر / مصحفی در خانهٔ پیری ضریر

پیش او مهمان شد او وقت تموز / هر دو زاهد جمع گشته چند روز

گفت اینجا ای عجب مصحف چراست / چونکه نابیناست این درویش راست

اندرین اندیشه تشویشش فزود / که جز او نیست اینجا باش و بود

اوست تنها مصحفی آویخته / من نیم گستاخ یا آمیخته

تا بپرسم نی خمش صبری کنم / تا به صبری بر مرادی برزنم

صبر کرد و بود چندی در حرج / کشف شد کالصبر مفتاح الفرج

صبر گنج است ای برادر صبر کن / تا شفا یابی تو زین رنج کهن

صبر کو کشف هر سری رهبر است / صبر تلخ آمد بر او شکر است

رفت لقمان سوی داود از صفا / دید کو می‌کرد زان آهن حلقه‌ها

صبر کردن لقمان علیه السلام چون دید که داود علیه السلام

جمله را با همدگر در می‌فکند ز آهن پولاد آن شاه بلند
صنعت زرّاد او کم دیده بود در عجب می‌ماند وسواسش فزود
کاین چه شاید بود وا پرسم ازو که چه می‌سازی ز حلقه تو بتو

حلقه‌ها از آهن راست می‌کرد و از سؤال با این نیت که صبر از سؤال موجب فرج و راحت است

باز با خود گفت صبر اولی‌تر است صبر تا مقصود زوتر رهبر است
چون نپرسی زودتر کشفت شود مرغ صبر از جمله پران‌تر بود
ور بپرسی دیرتر حاصل شود سهل از بی‌صبریت مشکل شود
چونکه لقمان تن بزد اندر زمان شد تمام از صنعت داود آن
پس زره سازید و درپوشید او پیش لقمان حکیم صبرخو
گفت این نیکو لباس است ای فتی در مصاف و جنگ دفع زخم را
گفت لقمان صبر هم نیکو دمیست کو پناه و دافع هر جا غمیست
صبر را با حق قرین کرد ای فلان آخر والعصر را آگه بخوان
صد هزاران کیمیا حق آفرید کیمیایی همچو صبر آدم ندید

بقیهٔ قصهٔ نابینا و مصحف خواندن آن

مرد مهمان صبر کرد و ناگهان کشف گشتش حال مشکل در زمان
نیمشب آواز قرآن را شنید جست از خواب آن عجایب را بدید
که ز مصحف کور می‌خواند درست گشت بی‌صبر و ز کور آن حال جست
گفت چون در شبهات نیست فهم را چون همی‌بینی همی‌خوانی سطور
آنچه می‌خوانی بر آن افتاده‌ای دست را بر حرف آن بنهاده‌ای
اصبعت در سیر پیدا می‌کند که نظر بر حرف داری مستند
گفت ای گشته ز جهل تن جدا این عجب می‌داری از صنع خدا
من ز حق در خواستم کای مستعان بر قرائت من حریصم همچو جان
نیستم حافظ مرا نوری بده در دو دیده وقت خواندن بی‌گره
باز ده دو دیده‌ام را آن زمان که بگیرم مصحف و خوانم عیان
آمد از حضرت ندا کای مرد کار ای بهر رنجی بما امیدوار
حسن ظن است و امیدی خوش ترا که ترا گویم بهر دم برتر آ
هر زمان که قصد خواندن باشدت یا ز مصحف‌ها قرائت بایدت
من در آن دم وا دهم چشم ترا تا فرو خوانی معظم جوهرا
همچنان کرد و هر آنگاهی که من وا گشایم مصحف اندر خواندن
آن خبیری که نشد غافل ز کار آن گرامی پادشاه و کردگار
باز بخشد بینشم آن شاه فرد در زمان همچون چراغ شب نورد
زین سبب نبود ولی را اعتراض هرچه بستاند فرستد اعتیاض
گر بسوزد باغت انگوری دهد در میان ماتمی سوری دهد
آن شل بی‌دست را دستی دهد کان غم‌ها را دل مستی دهد
لا نسلم و اعتراض از ما برفت چون عوض می‌آید از مفقود زفت
چونکه بی‌آتش مرا گرمی رسد راضیم گر آتشش ما را کشد
چونکه بی‌چشمت ببخشد دیدنی این چنان کوریست چشم روشنی

قصهٔ اولیا که راضی‌اند به احکام قضا و لابه نکنند که این حکم را بگردان

بی‌چراغی چون دهد او روشنی گر چراغ رفت شد چه افغان کنی
بشنو اکنون قصهٔ آن رهروان که ندارند اعتراضی در جهان
ز اولیا اهل دعا خود دیگرند که همی‌دوزند و گاهی می‌درند
قوم دیگر می‌شناسم ز اولیا که دهانشان بسته باشد از دعا
از رضا که هست رام آن کرام جستن دفع قضاشان شد حرام
در قضا ذوقی همی‌بینند خاص کفرشان آید طلب کردن خلاص
حسن ظنی بر دل ایشان گشود که نپوشند از غمی جامهٔ کبود
هرچه آید پیش ایشان خوش بود آب حیوان گردد ار آتش بود

له زرّاد زره‌گر ۱۲ له اشاره است به قوله تعالی والعصر ان الانسان لفی خسر الا الذین آمنوا و عملوا الصالحات و تواصوا بالحق و تواصوا بالصبر ۱۲
له مستعان یاری خواسته شده ۱۲ له اعتیاض عوض گرفتن ۱۲

زهر در حلقومشان شکر بود ۞ سنگ اندر راهشان گوهر بود
جمله یکسان بودشان نیک و بد ۞ از چه باشد این [illegible] خود
کفر باشد نزدشان کردن دعا ۞ که بگردان ای خدا این قضا

سؤال کردن بهلول آن درویش را و جواب او

گفت بهلول آن یکی درویش را ۞ چونی ای درویش واقف کن مرا
گفت چون باشد کسی که جاودان ۞ بر مراد او رود کار جهان
سیل و جوها بر مراد او روند ۞ اختران زانسان که خواهد شوند
زندگی و مرگ سرهنگان او ۞ بر مراد او روانه کو به کو
هر کجا خواهد فرستد تعزیت ۞ هر کجا خواهد ببخشد تهنیت
سالکان راه هم بر کام او ۞ ماندگان از راه هم در دام او
هیچ دندانی نخندد در جهان ۞ بی رضا و امر آن فرمان روان
[illegible] ۞ [illegible] هیچ مرگ

[illegible]

گفت در یک خانه گر باشم دو روز ... عشق آن مسکن کند در من فروز
غرة المسکن احاذر یا فتی ... انتقل یا نفس سافر للغنا
لا اعود خلق قلبی بالمکان ... کی یکون خالصاً فی الامتحان
روز اندر سیر بد شب در نماز ... چشم اندر شاه باز او همچو باز
منقطع از خلق نی از بدخوی ... منفرد از مرد و زن نی از دوی
مشفقی بر خلق نافع همچو آب ... خوش شفیعی و دعااش مستجاب
نیک و بد را مهربان و مستقر ... بهتر از مادر شهی‌تر از پدر
گفت پیغمبر شما را ای مهان ... چون پدر هستم شفیق و مهربان
زان سبب که جمله اجزای منید ... جزو را از کل چرا بر می‌کنید
جزو از کل قطع شد بیکار شد ... عضو از تن قطع شد مردار شد
تا نپیوندد بکل بار دگر ... مرده باشد نبودش از جان خبر
ور بجنبد نیست خود او را سند ... عضو نوبرّیده هم جنبش کند
جزو ازین کل گر برد یکسو رود ... این نه آن کل است کو ناقص شود
قطع و وصل او نیاید در مقال ... چیز ناقص گفته شد بهر مثال
مر علی را بر مثالی شیر خواند ... شیر مثل او نباشد گرچه راند

بازگشتن بقصهٔ دقوقی

از مثال و مثل و فرق آن بران ... جانب قصهٔ دقوقی ای جوان
آنکه در فتوی امام خلق بود ... گوی تقوی از فرشته می‌ربود
آنکه اندر سیر مه را مات کرد ... هم ز دین‌داری او دین رشک خورد
با چنین تقوی و اوراد و قیام ... طالب خاصان حق بودی مدام
در سفر معظم مرادش آن بدی ... که دمی بر بندهٔ خاصی زدی
این همی‌گفتی چو می‌رفتی براه ... کن قرین خاصگانم ای اله
یا رب آنها را که بشناسد دلم ... بنده و بسته میان و مجملم
وانکه نشناسم تو ای یزدان جان ... بر من محجوبشان کن مهربان
حضرتش گفتی که ای صدر مهین ... این چه عشق است و چه استسقاست این
مهر من داری چه می‌جویی دگر ... چون خدا با تست چه جویی بشر
او بگفتی یا رب ای دانای راز ... تو گشودی در دلم راه نیاز
در میان بحر اگر بنشسته‌ام ... طمع در آب سبو هم بسته‌ام
همچو داودم نود نعجه مراست ... طمع در نعجهٔ حریفم هم بخاست
حرص اندر عشق تو فخرست و جاه ... حرص اندر غیر تو ننگ و تباه
شهوت و حرص نران پیشی بود ... وان خیزان ننگ و بدکیشی بود
حرص مردان از ره پیشی بود ... در مخنث حرص سوی پس شود
آن یکی حرص از کمال مردی است ... وان دگر حرص افتضاح و سردی است
آه سری هست اینجا بس نهان ... که سوی خضری شود موسی روان
همچو مستسقی کز آبش سیر نیست ... بر هر آنچه یافتی بالله مایست
بی‌نهایت حضرتست این بارگاه ... صدر را بگذار صدر تست راه
از کلیم حق بیاموز ای کریم ... بین چه می‌گوید ز مشتاقی کلیم

سر طلب کردن موسی علیه السلام را با کمال نبوت

با چنین جاه و چنین پیغمبری ... طالب خضرم ز خودبینی بری
موسیا تو قوم خود را هشته‌ای ... در پی نیکوپیی سرگشته‌ای
کیقبادی رسته از خوف و رجا ... چند گردی چند جویی تا کجا
آن تو با تست و تو واقف برین ... آسمانا چند پیمایی زمین
گفت موسی این ملامت کم کنید ... آفتاب و ماه را کم ره زنید
می‌روم تا مجمع البحرین من ... تا شوم مصحوب سلطان زمن
اجعل الخضر لامری سببا ... ذاک او امضی و اسری حقبا
سالها پرم به پر و بالها ... سالها چه بود هزاران سالها
می‌روم یعنی نمی‌ارزد بدان ... عشق جانان کم مدان از عشق نان
این سخن پایان ندارد ای عمو ... داستان آن دقوقی را بگو
آن دقوقی رحمة الله علیه ... گفت سافرت مدی فی خافقیه

بازگشتن بقصهٔ دقوقی علیه الرحمه

سالها رفتم سفر از عشق ماه / بیخبر از راه و حیران در اله
پا برهنه می‌روی بر خار و سنگ / گفت من حیرانم و بیخویش و دنگ

تو ببین این پایها را بر زمین / زانکه بر دل می‌رود عاشق یقین
از ره و منزل ز کوتاه و دراز / دل چه داند کوست مست دلنواز

این دراز و کوته اوصاف تن است / رفتن ارواح دیگر رفتن است
تو سفر کردی ز نطفه تا بعقل / نی بگامی بود و منزل نی بنقل

سیر جان بیچون بود در دور و دیر / جسم ما از جان بیاموزید سیر
سیر جان هر کس ببیند جان من / لیک سیر جسم باشد در علن

سیر جسمانه رها کرد او کنون / می‌رود بیچون نهان در شکل چون
گفت روزی می‌شدم مشتاق وار / تا ببینم در بشر انوار یار

تا ببینم قلزمی در قطره‌ای / آفتابی درج اندر ذره‌ای
چون رسیدم سوی یک ساحل بگام / بود بیگه گشته روز و وقت شام

نمودن مثال هفت شمع در ساحل

هفت شمع از دور دیدم ناگهان / اندران ساحل شتابیدم بدان

نور شعله هر یکی شمعی ازان / بر شده خوش تا عنان آسمان
خیره گشتم خیرگی هم خیره گشت / موج حیرت عقل را از سر گذشت

کاین چگونه شمعها افروخته است / وین دو دیده خلق ازینها دوخته است
خلق جویان چراغی گشته بود / پیش آن شمعی که بر مه می‌فزود

چشم بندی بد عجب بر دیده‌ها / بندشان می‌کرد یهدی من یشا
باز می‌دیدم که می‌شد هفت یک / نور او بشکافته جیب فلک

شدن آن هفت شمع بر مثال یک شمع

باز آن یکبار دیگر هفت شد / مستی و حیرانی من زفت شد

اتصالاتی میان شمعها / که نیاید بر زبان و گفت ما
آنکه یک دیدن کند ادراک آن / سالها نتوان نمودن از زبان

آنکه یکدم بیند ادراک و هش / سالها نتوان نمودن آن بگوش
چونکه پایانش ندارد رو علیک / زانکه لا احصی ثنا ما علیک

پیشتر رفتم دوان کان شمعها / تا چه چیزست از نشان کبریا
می‌شدم بیخویش و بیخود مست و خراب / تا بیفتادم ز تعجیل و شتاب

ساعتی بی عقل و بیهوش اندرین / اوفتادم بر سر خاک زمین
باز با هوش آمدم برخاستم / در روش گویی نه سر بد نه پا

نمودن آن شمعها در نظر آن شیخ هفت مرد

هفت شمع اندر نظر شد هفت مرد / نورشان می‌شد بسقف لاجورد

پیش آن انوار نور روز درد / از صلابت نورها را می‌سترد
باز حیران گشتم اندر شمع رب / کاینچنین چونست چگونه است ای عجب

باز نمودن آن هفت مرد هفت درخت

پیشتر رفتم که نیکو بنگرم / تا چه حالست اینکه می‌گردد سرم

باز هر یک مرد شد شکل درخت / چشمم از سبزی ایشان نیکبخت
ز انبهی برگ پیدا نیست شاخ / برگ هم گم گشته از میوه فراخ

هر درختی شاخ بر سدره زده / سدره چه بود از خلا بیرون شده
بیخ هر یک رفته در قعر زمین / زیرتر از گاو و ماهی بد یقین

بیخشان از شاخ خندان روی‌تر / عقل ازان اشکالشان زیر و زبر
میوه که بر شکافیدی ز زور / همچو آب از میوه جستی نور نور

مخفی بودن آن درختان از چشم خلق

این عجب‌تر که بر ایشان می‌گذشت / صد هزاران خلق از صحرا و دشت

ز آرزوی سایه جان می‌باختند / از گلیمی سایبان می‌ساختند
سایهٔ آنرا نمی‌دیدند هیچ / صد تفو بر دیده‌های پیچ پیچ

ختم کرده قهر حق بر دیده‌ها / که نبیند ماه را بیند سها
ذره را بیند و خورشید نی / لیک از لطف کرم نومید نی

کاروانها بی‌نوا وین میوه‌ها / پخته می‌ریزد چه سحرست ای خدا
سیب پوسیده همی چیدند خلق / در هم افتاده بیغما خشک حلق

گفته هر برگ و شکوفه آن غصون / دم بدم یا لیت قومی یعلمون
بانگ می‌آمد ز سوی هر درخت / سوی ما آیید ای قوم بدبخت
بانگ می‌آمد ز غیرت بر شجر / چشمشان بستیم کلا لا وزر
گر کسی می‌گفتشان کاین سو روید / تا ازین اشجار مستسعد شوید
جمله می‌گفتند کاین مسکین مست / از قضاء الله دیوانه شدست
مغز این مسکین ز سودای دراز / وز ریاضت گشت فاسد چون پیاز
او عجب می‌ماند یا رب حال چیست / خلق را این پرده و اضلال چیست
خلق گوناگون با صد رای و عقل / یک قدم آن سو نمی‌آرند نقل
عاقلان و زیرکانشان ز اتفاق / گشته منکر زین چنین باغی و عاق
یا منم دیوانه و خیره شده / دیو بر من غالب و چیره شده
چشم می‌مالم بهر لحظه که من / خواب می‌بینم خیال اندر زمن
خواب چه بود بر درختان میروم / میوه‌هاشان می‌خورم چون نگروم
باز چون من بنگرم در منکران / که همی گیرند زین بستان کران
با کمال احتیاج و افتقار / ز آرزوی نیم غوره جان سپار
ز اشتیاق و حرص یک برگ درخت / می‌زنند این بی‌نوایان آه سخت
در هزیمت زین درخت و زین ثمار / این خلایق صد هزار اندر هزار
باز می‌گویم عجب من بی‌خودم / دست در شاخ خیالی در زدم
هین بخوان حتی اذا استیأس الرسل / تا بظنوا انهم قد کذبوا
این قرائت خوان که تخفیف کذب / این بود که خویش بیند محتجب
در گمان افتاد جان انبیا / ز اتفاق منکری اشقیا
جاءهم بعد التشکک نصرنا / ترکشان گو بر درخت جان بر آ
می‌خور و می‌ده بدان کش روزیست / هر دم و هر لحظه سحرآموزیست
خلق گویان ای عجب این بانگ چیست / چونکه صحرا از درخت و بر تهیست
گیج گشتیم از دم سودائیان / که بنزدیک شما باغست و خوان
چشم می‌مالیم اینجا باغ نیست / یا بیابانیست یا مشکل رهیست
ای عجب چندین دراز این ماجرا / چون بود بیهوده و هزل و خطا
من همی گویم چو ایشان ای عجب / این چنین مهری چرا زد صنع رب
زین تنازعها محمد در عجب / در تعجب نیز مانده بولهب
زین عجب تا آن عجب فرقیست ژرف / تا چه خواهد کرد سلطان شگرف
ای دقوقی تیزتر ران هین خموش / چند گویی چند چون قحطست گوش

یک درخت شدن آن هفت درخت در نظر او

گفت راندم پیشتر من نیکبخت / باز شد آن هفت جمله یک درخت
هفت می‌شد فرد می‌شد هر دمی / من چه سان می‌گشتم از حیرت همی
بعد از آن دیدم درختان در نماز / صف کشیده چون جماعت کرده ساز
یک درخت از پیش مانند امام / دیگران اندر پس او در قیام
آن قیام و آن رکوع و آن سجود / از درختان بس شگفتم می‌نمود
یاد کردم قول حق را آن زمان / گفت النجم و الشجر را یسجدان
این درختان را نه زانو نه میان / این چه ترتیب نمازست آنچنان
آمد الهام خدا کای با فروز / می‌عجب داری ز کار ما هنوز

هفت مرد شدن آن هفت درخت

بعد دیری گشته آنها هفت مرد / جمله در قعده پی یزدان فرد
چشم می‌مالم که آن هفت ارسلان / تا کیانند و چه دارند از جهان
چون بنزدیکی رسیدم من ز راه / کردم ایشان را سلام از انتباه
قوم گفتندم جواب آن سلام / ای دقوقی مفخر و تاج کرام
گفتم آخر چون مرا بشناختند / پیش ازین بر من نظر ننداختند
از ضمیر من بدانستند زود / یکدگر را بنگریدند از فرود
پاسخم دادند خندان کای عزیز / چون بپوشیدست اینها بر تو نیز
بر دلی کو در تحیر با خداست / کی شود پوشیده راز چپ و راست
گفتم ار سوی حقایق بشکفند / چون ز اسم و حرف رسمی واقفند
گفت اگر اسمی شود غیب از ولی / آن ز استغراق دان نه از جاهلی

بعد از آن گفتند با آن دوست
اقتدا کردن تتبع پاک دوست

گفتم آری یک ساعت کز من
مشکلاتی دارم از دور زمن

تا شود آن حل بصحبتهای پاک
که بصحبت روید انگور از خاک

وانکه پیش شد ز خاک قدم
خلوتی و صحبتی کرد از کرم

خویشتن در خاک کلی محو کرد
تا نماندش رنگ و بوی سرخ و زرد

از پس آن محو قبض او نماند
برگشاد و بسط شد مرکب براند

پیش اهل خویش چون بیخویش شد
رفت صورت جلوهٔ معنیش شد

همچنین کردند هین قربان تراست
تا دل زان همنشین کردن بجاست

ساعتی با آن گروه مجتبی
چون مراقب گشتم و از خود جدا

همدران ساعت ز ساعت رست جان
زانکه ساعت پیر گرداند جوان

جمله تلوینها ز ساعت خاسته است
رست از تلوین که از ساعت برست

چون ز ساعت ساعتی بیرون شوی
چون نماند محرم بیچون شوی

ساعت از بی ساعتی آگاه نیست
زانکه آنسو جز تحیر راه نیست

هر نفس را در طویله خاص او
بسته‌اند اندر جهان جستجو

منتصب بر هر طویله رایضی
جز بدستوری نیاید رایضی

از هوس از یک طویله گر رود
در طویلهٔ دیگری اندر شود

در دو مان آخرچیان چست و خوش
گوشهٔ افسار او گیرند و کش

حافظان را گر نه بینی ای عیار
اختیارت را ببین بی اختیار

اختیاری میکنی و دست و پا
برگشاده پس اسیری چون چرا

پیش شدن دقوقی به امامت آن قوم

روی در انکار حافظ برده‌ای
نام تهدیدات نفسش کرده‌ای

این سخن پایان ندارد تیز رو
هین نماز آمد دقوقی پیش شو

ای یگانه هین دوگانه برگزار
تا مزین گردد از تو روزگار

ای امام چشم روشن در صلا
چشم روشن باید اندر پیشوا

ور شریعت هست مکروه ای کیا
در امامت پیش کردن کور را

گرچه حافظ باشد و چست و فقیه
چشم روشن به اگر باشد سفیه

کور را پرهیز نبود از قذر
چشم باشد اصل پرهیز و حذر

او پلیدی را نبیند در عبور
زانکه اندر جهل او خوش نیست نور

کور ظاهر در نجاست ظاهرست
کور باطن در نجاسات سرست

این نجاست ظاهر از آبی رود
وان نجاست باطن افزون می‌شود

جز به آب چشم نتوان شستن آن
چون نجاسات بواطن شد عیان

چون نجس خواندست کافر را خدا
آن نجاست نیست در ظاهر ورا

ظاهر کافر ملوث نیست زین
آن نجاست هست در خلق و دین

این نجاست بویش آید بیست گام
وان نجاست بویش از ری تا بشام

بلکه بویش آسمانها بر رود
بر دماغ حور و رضوان بر شود

آنچه می‌گویم بقدر فهم تست
مردم اندر حسرت فهم درست

فهم آبست و وجود تن سبو
چون سبو بشکست ریزد آب او

این سبو را پنج سوراخست ژرف
اندرو نه آب ماند خود نه برف

امر غضوا غضة ابصارکم
هم شنیدی راست ننهادی قدم

از دهانت نطق فهمت را برد
گوش چون ریگست فهمت را خورد

همچنین سوراخهای دیگرت
می‌کشاید آب فهم مضمرت

گر ز دریا آب را بیرون کنی
بی عوض آن بحر را هامون کنی

بیگه است ارنه بگویم حال را
مدخل اعواض را و ابدال را

کان عوضها وان بدلها بحر را
از کجا آید ز بعد خرجها

صد هزاران جانور ازوی خورند
ابرها هم از برونش می‌برند

باز دریا آن عوضها می‌کشد
از کجا دانند اصحاب رشد

قصه را آغاز کردیم از شتاب
ماند بی مخلص درون این کتاب

ای ضیاء الحق حسام الدین راد
کو فلک وارکان چو تو شاهی نزاد

تو نیادر آمدی از جان و دل
ای دل و جان از قدوم تو خجل

چند کردم مدح قوم ما مضی
قصد من زانها تو بودی زان قضا

خانهٔ خود را شناسد خود دعا / تو بنام هر که خواهی کن ثنا
بهر کتمان مدیح از نامحل / حق نهادست این حکایات و مثل
حق پذیرد کسره‌ای دارد معاف / کز دو دیدهٔ کور دو قطره کفاف
گرچه آن مدح از تو هم آمد خجل / لیک بپذیرد خدا جهد المقل
مرغ و ماهی داند آن ابهام را / که ستودم مجمل این خوش‌نام را
تا برو آه حسودان کم وزد / تا خیالش را بدندان کم گزد
خود خیالش را کجا یابد حسود / در وثاق موش طوطی کی غنود
آن خیال او بود از احتیال / موی ابروی ویست آن نی هلال
مدح تو گویم برون از پنج و هفت / برنویس اکنون دقوقی پیش رفت

پیش رفتن دقوقی بامامت آن قوم عجیب

در تحیات و سلام الصالحین / مدح جمله انبیا آمد عجین
مدحها شد جملگی آمیخته / کوزه‌ها در یک لگن در ریخته
زانکه خود ممدوح جز یک بیش نیست / کیشها زین روی جز یک کیش نیست
زانکه هر مدحی بنور حق رود / بر صور و اشخاص عاریت بود
مدحها جز مستحق را کی کنند / لیک بر پنداشت گمره می‌شوند
همچو نوری تافته بر حائطی / حائط آن انوار را چون رابطی
لاجرم چون سایه سوی اصل راند / ضال مه گم کرد و ز استایش بماند
یا ز چاهی عکس ماهی وانمود / سر بچه در کرد و آن را می‌ستود
در حقیقت مادح ماهست او / گرچه جهل او بعکسش کرد رو
مدح او مه راست نی آن عکس را / کفر شد آن چون غلط شد ماجرا
کز شقاوت گشت گمره آن دلیر / مه ببالا بود و آن پنداشت زیر
زین بتان خلقان پریشان می‌شوند / شهوتی راندند و پشیمان می‌شوند
زانکه شهوت با خیالی رانده‌اند / وز حقیقت دورتر وا مانده‌اند
با خیالی میل تو چون پر بود / تا بدان پر بر حقیقت بر شود
چون براندی شهوتی پرت بریخت / لنگ گشتی وان خیال از تو گریخت
پر نگهدار و چنین شهوت مران / تا پر میلت برد سوی جنان
خلق پندارند عشرت می‌کنند / بر خیالی پر خود بر می‌کنند
وام‌دار شرح این نکته شدم / مهلتم ده معسرم زان تن زدم
بانگ کردم زانکه قعده شد دراز / وقت تنگ و خلق موقوف نماز

اقتدا کردن قوم از پس دقوقی

پیش در شد آن دقوقی در نماز / قوم همچون اطلس آمد او طراز
اقتدا کردند آن شاهان قطار / در پی آن مقتدای نامدار
چونکه با تکبیرها مقرون شدند / همچو قربان از جهان بیرون شدند
معنی تکبیر اینست ای امیم / کای خدا پیش تو ما قربان شدیم
وقت ذبح الله اکبر می‌کنی / همچنین در ذبح نفس کشتنی
گوی الله اکبر و این شوم را / سر ببر تا وا رهد جان از عنا
تن چو اسمعیل جان همچون خلیل / کرد جان تکبیر بر جسم نبیل
گشت کشته تن ز شهوتها و آز / شد به بسم الله بسمل در نماز
چون قیامت پیش حق صفها زده / در حساب و در مناجات آمده
ایستاده پیش یزدان اشک‌ریز / بر مثال راست‌خیز رستخیز
حق همی گوید چه آوردی مرا / اندرین مهلت که دادم من ترا
عمر خود را در چه پایان برده‌ای / قوت و قوت در چه فانی کرده‌ای
گوهر دیده کجا فرسوده‌ای / پنج حس را در کجا پالوده‌ای
گوش و چشم و هوش و گوهرهای عرش / خرج کردی تو چه خریدی تو ز فرش
دست و پا دادمت چون بیل و کلند / من ببخشیدم ز خود آن کی شدند
همچنین پیغامهای دردناک / صد هزاران آید از حضرت پاک
در قیام این گفتهای دارد رجوع / وز خجالت شد دوتا اندر رکوع
قوت استادن از خجلت نماند / در رکوع از شرم تسبیحی بخواند
باز فرمان می‌رسد بردار سر / از رکوع و پاسخ حق برشمر
سر بر آرد از رکوع آن شرمسار / باز اندر رو فتد آن خام‌کار

باز فرمان آیدش بردار سر ‏ ‏ از سجود و وا ده از کرده خبر
سر برآرد او دگر ره شرمسار ‏ ‏ اندر افتد باز در رو همچو مار
باز گوید سر برآر و باز گو ‏ ‏ که بگویم آنچه هست از تو مو بمو
قوت پا ایستادن نبودش ‏ ‏ که خطاب هیبتی بر جان زدش
پس نشیند قعده زان بار گران ‏ ‏ حضرتش گوید سخن گو با بیان
نعمتت دادم بگو شکرت چه بود ‏ ‏ دادمت سرمایه هین بنمای سود
چون نه سرمایه بود وازانه سود ‏ ‏ شافعی خواهد که آرد عذر زود

بیان اشارت سلام سوی دست راست در قیامت از هیبت محاسبه حق تعالی و از انبیا استعانت و شفاعت خواستن

رو بدست راست آرد در سلام ‏ ‏ سوی جان انبیا و آن کرام
یعنی ای شاهان شفاعت کین لئیم ‏ ‏ سخت در گل ماندش پای و گلیم
انبیا گویند روز چاره رفت ‏ ‏ چاره آنجا بود و دست افزار زفت
مرغ بی هنگامی ای بدبخت رو ‏ ‏ ترک ما گو خون ما اندر مشو
رو بگرداند بسوی دست چپ ‏ ‏ در تبار و خویش گویندش که خپ
هین جواب خویش گو با کردگار ‏ ‏ ما کییم ای خواجه دست از ما بدار
نه ازین سو نه از آن سو چاره شد ‏ ‏ جان آن بیچاره دل صد پاره شد
از همه نومید گردد آن دغا ‏ ‏ پس برآرد هر دو دست اندر دعا
کز همه نومید گشتم ای خدا ‏ ‏ اول و آخر توی و منتها
در نماز این خوش اشارتها ببین ‏ ‏ تا بدانی کاین بخواهد شد یقین

شنیدن دقوقی در میان نماز افغان اهل کشتی را در غرق شدن

بچه بیرون آر از بیضه نماز ‏ ‏ سر مزن چون مرغ بی تعظیم و ساز
آن دقوقی در امامت کرد ساز ‏ ‏ اندر آن ساحل در آمد در نماز
وان جماعت در پی او در قیام ‏ ‏ اینت زیبا قوم و بگزیده امام
ناگهان چشمش سوی دریا فتاد ‏ ‏ چون شنید از سوی دریا داد داد
در میان موج دید او کشتیی ‏ ‏ در قضا و در بلا و زشتیی
هم شب و هم ابر و هم موج عظیم ‏ ‏ این سه تاریکی و از غرقاب بیم
تندبادی همچو عزرائیل خاست ‏ ‏ موجها آشوفت اندر چپ و راست
اهل کشتی از مهابت کاسته ‏ ‏ نعره و واویلها برخاسته
دستها در نوحه بر سر میزدند ‏ ‏ کافر و ملحد همه مخلص شدند
با خدا با صد تضرع آن زمان ‏ ‏ عهدها و نذرها کرده بجان
سر برهنه در سجود آنها که هیچ ‏ ‏ رویشان قبله ندید از پیچ پیچ
گفته کی بیفایده است این بندگی ‏ ‏ وان زمان دیده دران صد زندگی
از همه امید ببریده تمام ‏ ‏ دوستان و خال و عم بابا و مام
زاهد و فاسق شده آندم تقی ‏ ‏ همچو در هنگام جان کندن شقی
نه ز چپشان چاره بود و نه ز راست ‏ ‏ حیلهها چون مرد هنگام دعاست
در دعا ایشان و در زاری و آه ‏ ‏ بر فلک زیشان شده دود سیاه
دیو آندم از عداوت تیز بین ‏ ‏ بانگ زد کای سگپرستان لعین
مرگ و جسک ای اهل انکار و نفاق ‏ ‏ عاقبت خواهد بدن این اتفاق
چشمتان تر باشد از بعد خلاص ‏ ‏ کو شوید از بهر شهوت دیو خاص
یادتان ناید که روزی در خطر ‏ ‏ دستتان بگرفت یزدان از قدر
این همی آمد ندا از دیو لیک ‏ ‏ این سخن را نشنود جز گوش نیک
راست فرمودست با ما مصطفی ‏ ‏ قطب و شاهنشاه و دریای صفا
کانچه جاهل دید خواهد عاقبت ‏ ‏ عاقلان بینند ز اول مرتبت
کارها ز آغاز اگر غیب است و سر ‏ ‏ عاقل اول دید و آخر آن مصر
اولش پوشیده باشد و آخر آن ‏ ‏ عاقل و جاهل ببیند در عیان
در نبینی واقعه غیب ای عنود ‏ ‏ حزم را سیلاب کی اندر ربود
حزم چه بود بدگمانی در جهان ‏ ‏ دم بدم بیند بلای ناگهان
آنچنان کز ناگهان شیری رسید ‏ ‏ مرد را ببربود و در بیشه کشید

تصورات مرد حازم

او چه اندیشد در آن بردن ببین ‏ ‏ تو همان اندیش ای استاد دین

می‌کشند این غم قصاص و پیشه‌ها … جان ما مشغول کار و پیشه‌ها
آنچنان کز فقر می‌ترسند خلق … زیر آب شور رفته تا به حلق
گر بترسیدی ازان فقر آفرین … گنجهاشان کشف گشتی در زمین
جمله‌شان از خوف غم در عین غم … در پی هستی دویده در عدم
چون دقوقی آن قیامت را بدید … رحم او جوشید و اشکش او دوید

دعا و شفقت دقوقی در خلاص کشتی اهل او

گفت یا رب منگر اندر فعلشان … دستشان گیر ای شه نیکونشان
خوش سلامتشان به ساحل باز بر … ای رسیده دست تو در بحر و بر
ای کریم و ای رحیم سرمدی … در گذار از بدسگالان این بدی
ای بداده رایگان صد چشم و گوش … بی ز رشوت بخشش کرده عقل و هوش
پیش از استحقاق بخشیده عطا … دیده از ما جمله کفران و خطا
ای عظیم از ما گناهان عظیم … تو توانی عفو کردن در حریم
ما ز حرص و آز خود را سوختیم … وین دعا را هم ز تو آموختیم
حرمت آن که دعا آموختی … در چنین ظلمت چراغ افروختی
دستگیر و رهنما توفیق ده … جرم بخش و عفو کن بگشا گره
همچنین می‌رفت بر لفظش دعا … آن زمان چون مادران باوفا
اشک می‌رفت از دو چشمش وان دعا … بیخود از وی می‌بر آمد بر سما
آن دعای بیخودان خود دیگرست … آن دعا زو نیست گفت داورست
آن دعا حق می‌کند چون او فناست … آن دعا و آن اجابت از خداست
واسطهٔ مخلوق نه اندر میان … بیخبر زان لابه کردن جسم و جان
بندگان حق رحیم و بردبار … خوی حق دارند در اصلاح کار
مهربان بی‌رشوتان یاری‌گران … در مقام سخت و در روز گران
هین بجو این قوم را ای مبتلا … هین غنیمت دارشان پیش از بلا
رست کشتی از دم آن پهلوان … و اهل کشتی را بجهد خود گمان
که مگر بازوی ایشان در حذر … بر هدف انداخت تیری از هنر
پا رهاند روبهان را در شکار … وان ز دم دانند روباهان عوار
عشقها با دم خود بازند کین … می‌رهاند جان ما را در کمین
از ضلالت بوسه با دم می‌دهند … رقص گیرند وز شادی برجهند
روبها پا را نگه دار از کلوخ … پا چو نبود دم چه سود ای چشم شوخ
ما چو روباهان و پای ما کرام … می‌رهاندمان ز صد گون انتقام
حیلهٔ باریک ما چون دم ماست … عشقها بازیم با دم چپ و راست
دم بجنبانیم ز استدلال و مکر … تا که حیران گردد از ما زید و بکر
طالب حیرانی خلقان شدیم … دست طمع اندر الوهیت زدیم
تا به افسون مالک دلها شویم … این نمی‌بینیم ما کاندر گوییم
در گوی و در چهی ای قلتبان … دست وا دار از سبال دیگران
چون به بستانی رسی زیبا و خوش … بعد از آن دامان خلقان را بکش
ای مقیم حبس چار و پنج و شش … نغز جایی دیگران را هم بکش
ای چو خربنده حریف کون خر … بوسه گاهی یافتی ما را ببر
چون ندادت بندگی دوست دست … میل شاهی از کجایت خاستست
در هوای آنکه گویندت زهی … بسته‌ای در گردن جانت زهی
روبها این دم حیلت را بهل … وقف کن دل بر خداوندان دل
در پناه شیر کم ناید کباب … روبها تو سوی جیفه کم شتاب
تو دلا منظور حق آنگه شوی … که چو جزوی سوی کل خود روی
حق همی گوید نظرمان بر دلست … نیست بر صورت که آن آب و گلست
تو همی‌گویی مرا دل نیز هست … دل فراز عرش باشد نی به پست
در گل تیره یقین هم آب هست … لیک ازان آبت نشاید آب دست
زانکه گر آبست مغلوب گلست … پس دل خود را مگو کین هم دلست
آن دلی کز آسمانها برترست … آن دل ابدال یا پیغمبرست
پاک گشته آن ز گل صافی شده … در فزونی آمده وافی شده
ترک گل کرده سوی بحر آمده … رسته از زندان گل بحری شده

آب ما محبوس گل ماندست هین / بحر رحمت جذب کن ما را ز طین
بحر گوید من ترا در خود کشم / لیک می لافی که من آب خوشم
لاف تو محروم می دارد ترا / ترک آن پنداشت کن در من درآ
آب گل خواهد که در دریا رود / گل گرفته پای آب و می کشد
گر رهاند پای خود از دست گل / گل بماند خشک و او شد مستقل
آن کشیدن چیست از گل آب را / جذب تو نقل و شراب ناب را
همچنین هر شهوتی اندر جهان / خواه مال و خواه جاه و خواه نان
خواه باغ و مرکب و تیغ و مجن / خواه ملک و خانه و فرزند و زن
هر یکی زانها ترا مستی کند / چون نیابی آن خمارت بشکند
این خمار غم دلیل آن شدست / کز بدان مقصود مستی ات بدست
جز باندازهٔ ضرورت زین مگیر / تا نگردد غالب و بر تو امیر
سر کشیدی تو که من صاحب دلم / حاجت غیری ندارم واصلم
آنچنان که آب در گل سر کشد / که منم آب و چرا جویم مدد
دل تو این آلوده را پنداشتی / لاجرم دل ز اهل دل بر داشتی
خود روا داری که آن دل باشد این / کو بود در عشق شیر و انگبین
لطف شیر و انگبین عکس دلست / هر خوشی را آن خوش از دل حاصلست
پس بود دل جوهر و عالم عرض / سایهٔ دل چون بود دل را غرض
آن دلی کو عاشق مالست و جاه / یا زبون این گل و آب سیاه
یا خیالاتی که در ظلمات او / می پرستدشان برای گفتگو
دل نباشد غیر آن دریای نور / دل نظرگاه خدا وانگاه کور
نه دل اندر صد هزاران خاص و عام / در یکی باشد کدامست آن کدام
ریزهٔ دل را بهل دل را بجو / تا شود آن ریزه چون کوهی ازو
دل محیطست اندرین خطهٔ وجود / زر همی افشاند از احسان و جود
از سلام حق سلامتها نثار / می کند بر اهل عالم ز اختیار
هر که را دامن درستست و معد / آن نثار دل بر آنکس می رسد
دامن تو آن نیازست و حضور / هین منه در دامن آن سنگ فجور
تا نگردد دامنت آن سنگها / تا بدانی نقد را از رنگها
سنگ پر کردی تو دامن از جهان / هم ز سنگ سیم و زر چون کودکان
آن خیال سیم و زر چون زر نبود / دامن صدقت درید و غم فزود
کی نماید کودکان را سنگ سنگ / تا نگیرد عقل دامنشان بچنگ
پیر عقل آمد نه آن موی چو شیر / مو نگنجد درینجا ای فقیر

انکار کردن آن جماعت بر دعا و شفاعت دقوقی و ناپیدا شدن در پردهٔ غیب و حیران شدن دقوقی که ایشان بهوا رفتند یا بزمین نهان شدند

چون رهید آن کشتی و آمد بکام / شد نماز آن جماعت هم تمام
فجفجی افتادشان با همدگر / کین فضولی کیست از ما ای پدر
هر یکی با یکدگر گفتند سر / از پس پشت دقوقی مستتر
گفت هر یک من نکردستم کنون / این دعا نه از برون نه از درون
گفت مانا کاین امام ما ز درد / بوالفضولانه مناجاتی بکرد
گفت آن دیگر که ای یار یقین / مر مرا هم می نماید همچنین
او فضولی بوده است از انقباض / کرد بر مختار مطلق اعتراض
چون نگه کردم سپس تا بنگرم / که چه می گویند آن اهل کرم
یک از ایشان را ندیدم در مقام / رفته بودند از مقام خود تمام
نه چپ و نه راست نه بالا و زیر / چشم تیز من نشد بر قوم چیر
ذره یا بودند گوئی آب گشت / نی نشان پا و گردی بر دشت
در قباب حق شدند آن دم همه / در کدامین روضه رفتند آن رمه
در تحیر ماند کاین قوم را / چون بپوشانید حق از چشم ما
آنچنان پنهان شدند از چشم او / مثل غوطهٔ ماهیان در آب جو
سالها در حسرت ایشان بماند / عمرها در شوق ایشان اشک راند
تو نگوئی مرد حق را در نظر / کی درآید با خدا ذکر بشر

خوار زین عذر جنید ای غافلان / گر بشر بینی تو ایشان را ز جات
چاره زین بیرون شدت از نظام / گر بشر بینی تو ایشان را چه عام
تو همان دیدی که ابلیس لعین / گفت من از آتشم آدم ز طین
چشم ابلیسانه را یک دم ببند / چند بینی صورت آخر چند چند
ای دو چشمی باد چشم هیچ جو / هین ز بهر امید ایشان را بجو
هین بجو که رکن دولت جستن است / هر گشادی در دل اندر بستن است
از همه کار جهان پرداخته / کو و کو می‌گو به جان چون فاخته
نیک بنگر اندرین ای محتجب / که دعا را بست حق در استجب
هر کرا دل پاک شد از اعتدال / آن دعااش می‌رود تا ذوالجلال

باز شرح کردن حکایت طالب روزی حلال بی‌رنج و مستجاب شدن دعای او

تا بگویم آن حکایت کان فقیر / روز و شب می‌کرد افغان و نفیر
از خدا می‌خواست روزی حلال / بی‌شکال رنج و کسب و انتقال
پیش از این گفتیم بعضی حال او / لیک تعویق آمد و شد پنج تو
هم بگوییمش کجا خواهد گریخت / چون ز ابر فضل حق حکمت بریخت
صاحب گاوش بدید و گفت هین / ای به ظلمت گاو من کشته ببین
هین چرا کشتی بگو گاو مرا / ابله طرار انصاف اندر آ
گفت من روزی ز حق می‌خواستم / قبله را از لابه می‌آراستم
سالها بوده است کارم این دعا / تا که فرستاد گاوی را خدا
چون بدیدم گاو را برخاستم / روزی من بود کشتم خواستم
آن دعای کهنه‌ام شد مستجاب / روزی من بود کشتم نک جواب
او ز خشم آمد گریبانش گرفت / چند مشتی زد به رویش ناشکفت

رفتن هر دو خصم پیش داود علی نبینا و علیه السلام

می‌کشیدش تا به داود نبی / که بیا ای ظالم گیج غبی
حجت بارد رها کن ای دغا / عقل در تن آور و با خویش آ
این چه می‌گوید دعا چه بود مخند / بر سر و ریش من و خویش ای لوند
گفت من با حق دعاها کرده‌ام / اندرین لابه بسی خون خورده‌ام
من یقین دارم دعا شد مستجاب / سر بزن بر سنگ ای منکر خطاب
گفت گرد آیید هین یا مسلمین / ژاژ بینید و فشار این مهین
ای دغا تا چند خایی ژاژ را / حجت قاطع بگو چه بود دعا
ای مسلمانان دعا مال مرا / چون از آن او کند بهر خدا
گر چنین بودی همه عالم بدین / یاب و دعا املاک بردندی یقین
گر چنین بودی گدایان ضریر / محتشم گشتندی و هر یک امیر
روز و شب اندر دعا و در ثنا / لابه‌گویان که تو ده مال ای خدا
تا تو ندهی هیچ کس ندهد یقین / ای گشاینده تو بگشا بند این
مکسب کوران بود لابه و دعا / جز لب نانی نیابند از عطا
خلق گفتند این مسلمان راست‌گوست / وین فروشنده دعاها ظلم‌جوست
این دعا کی باشد از اسباب ملک / کی کشد این را شریعت خود به سلک
بیع و بخشش یا وصیت یا عطا / یا ز جنس این شود ملکی ترا
در کدامین دفتر است این شرع نو / گاو را تو باز ده یا حبس رو
[illegible] در حبس با زندان او / ورنه گاوش را بده حجت مگو
او به سوی آسمان می‌کرد رو / کای خداوند کریم لطف‌خو
من دعاها کرده‌ام زین آرزو / واقعه تا به که داند غیر تو
در دل من آن دعا انداختی / صد امید اندر دلم افراختی
من بسی کردم گزافه آن دعا / همچو یوسف دیده‌ام من خواب‌ها
دید یوسف آفتاب و اختران / پیش او سجده‌کنان چون چاکران
اعتمادش بود بر خواب درست / در چه و زندان جز آن را می‌نجست
ز اعتماد او نبودش هیچ غم / از غلامی وز ملام بیش و کم
اعتمادی داشت او بر خواب خویش / که چو شمعی می‌فروزید او ز پیش
چون در افکندند یوسف را به چاه / بانگ آمد سمع او را از اله
که تو روزی شه شوی ای پهلوان / تا بمالی این جفا بر رویشان

قائل این بانگ ناید در نظر
لیک دل بشناخت قائل از اثر

قوت حق و راحت و ... می
زین میان جان تا بش زان مدد ...

چاه شد بر وی بدان بانگ جلیل
گلشن و سبزه چو آتش بر خلیل

هر جفا که بعد از آنش می‌رسید
او بدان قوت ابتلا می‌کشید

همچنانکه ذوق آن بانگ الست
در دل هر مؤمنی تا حشر هست

تا نباشد در بلاشان اعتراض
نی ز امر و نهی حقشان انقباض

لقمهٔ تلخی چو شکر می‌شود
خار ریحان سنگ گوهر می‌شود

لقمهٔ هر حکمی که تلخی می‌نهد
کاشکی آنرا گوارش ست و باد

کاشکی آنرا که نبود دستمند
لقمه را از انکسار او قوت کند

هر که خود می‌دید از روز الست
مست باشد در ره طاعات مست

می‌کشد چون اشتر مست این جوال
بی فتور و بی گمان و بی ملال

کفک آن نقش بگردد ... او
شد گوده مستی و لسوز راه

اشتر از قوت چو شیر نر شده
زیر ثقل بار اندک خور شده

زانکه از روی ناقه صد فاقه بود
می‌نماید کوه پیشش تار مو

در الست آنکو چنین خوابی ندید
اندرین دنیا نشد بنده و مرید

ور بشد اندر تردد صد دله
یکزمان شکرستش و سالی گله

پای پیش و پای پس در راه دین
می‌نهد با صد تردد بی یقین

دام دار شرح اینم ناسک کرده
ور شتاب است از الم شرح شو

چون ندارد شرح این معنی کران
جز بسوی مدعی گاو ران

گفت کورم خوانده‌اند این جرم آن دعا
پس بلیبانم قیاس است ای خدا

من دعا کو را نه کی می‌کرده‌ام
خیره یا خالق گدایی کی آورده‌ام

کور از خلقان طمع دارد ز جهل
من ز تو گر زشت هر شوار سهل

آن یکی کورم ز کوران بشمرید
او همی از جان و اخلاص ندید

کور عشق است این کوری من
حب یعمی و یصم است ای حسن

کورم از غیر خدا بینا بدو
مقتضای عشق این باشد که او

تو که بینایی ز کوران مدار
... ایم هرگز ... فقط این مدار

آنچنان که یوسف صدیق را
خواب بنمودی و گشتش متکا

مر مرا لطف تو خوابی نمود
آن دعای بی حدم بازی نمود

می‌ندانند خلق اسرار مرا
راز می‌دانند گفت مرا

حق نهان است و که داند از غیب
غیر علام سر ستار عیب

خصم گفتش رو همین کن حق بگو
رو چه سوی آسمان کردی عمو

شید آری غلطها می‌کنی
لاف عشق و ولایت ... تیز

با کدامین روی چون دل مرده
رو سوی آسمانها کرده

غلغلی در شهر افتاده ازین
آن مسلمان ... نهد رو بر زمین

کای خدا این بنده را رسوا مکن
گر بدم من سر پیدا مکن

تو همی دزدی و شبهای دراز
که همی خوانی ترا با صد نیاز

پیش خلق این را اگر خود قدر نیست
پیش تو همچون چراغ روشنیست

کاو ... خواهند از من ای خدا
چون ... کاری من خطا

شنیدن حضرت داود صحح سخن خصمان را در خاطر

چونکه داود نبی آمد برون
گفت هین چیست این احوال چون

ای یکی گفت ای نبی الله داد
گاو من در خانهٔ او اوفتاد

گفت گاوم را چرا کشتی بگو
گاو من ... گشت ... ما را ...

گفت داودش بگو ای بوالکرم
چون تلف کردی تو ملک محترم

هین پراگنده مگو حجت بیا
... گر ... کار

گفت ای داود بودم هفت سال
روز و شب اندر دعا و اندر سوال

این همی جستم ز یزدان ...
... [illegible]

مر مرا ... من ... اندر ...
گو ... ما ... [illegible]

بهر ... [illegible]
... [illegible]

همچو ... [illegible]
گر ... گفت ... [illegible]

... [illegible]
گاو ... [illegible]

چشم من تاریک شد بی بهره و قوت / شاید آن کو قبول آید قنوت
کشتم آن را تا دهم در شکر آن / که دعای من شنید آن غیب‌دان

حاکم کردن داود علیه السلام بر کشندهٔ گاو

گفت داود این سخنها را بشو / حجت شرعی درین دعوی بگو

تو روا داری که من بی حجتی / بنهم اندر شرع باطل سنتی
این که بخشیدت خریدی وارثی / ریع را چون جمع کردی حارثی
کسب را همچون زراعت دان عمو / تا نکاری دخل نبود آن تو
آنچه کاری بدروی آن آن توست / ورنه این بیداد بر تو شد درست
رو بده مال مسلمان کژ مگو / رو بجو وام و بده باطل مجو
گفت ای شه تو همین می‌گوییم / که همی‌گویند اصحاب ستم

تضرع کردن آن شخص از داوری داود نزد خدا

پس زوال آمد برآورد و بگفت / ای خدای هر کجا طاقی و جفت

سجده کرد و گفت ای دانای سوز / در دل داود انداز آن فروز
در دلش نه آنچه تو اندر دلم / اندر افکندی به راز ای مفضلم
این بگفت و گریه در شد های های / تا دل داود بیرون شد ز جای
گفت هین امروز ای خواهان گاو / مهلتم ده وین دعاوی[۱] را مکاو
تا روم من سوی خلوت در نماز / پرسم این احوال از دانای راز
خوی دارم در نماز آن التفات / معنی قرة عینی فی الصلوة
روزن جانم گشاده است از صفا / می‌رسد بی واسطه نامهٔ خدا
نامه و باران و نور از روزنم / می‌فتد در خانه‌ام از معدنم
دوزخ است آن خانه کان بی روزن است / اصل دین ای بنده روزن کردن است
تیشهٔ هر بیشه کم زن هین بیا / تیشه زن در کندن روزن هلا
یا نمی‌دانی که نور آفتاب / عکس خورشید برون است از حجاب
نور آن دانی که حیوان دید هم / پس چه کرمنا بود بر آدمم
من چو خورشیدم درون نور غرق / می‌ندانم کرد خویش از نور فرق
رفتنم سوی نماز و آن خلا / بهر تعلیم است ره خلق را
کژ نهم تا راست گردد این جهان / حرب و خدعه این بود ای پهلوان
نیست دستوری و گر نه ریختیم / گرد از دریای راز انگیختیم
همچنین داود گفت این نسق / نحو است گفتن عقل خلقان محترق
پس گریبانش گرفته شیدا ز پس یکی / که ندارم در بغل آتش من شعلی

رفتن داود علیه السلام در خلوت و نمودن با او آن اسرار را

با خود آمد گفت را کوتاه کرد / لب ببست و عزم خلوتگاه کرد

در فروبست و برفت آنگه شتاب / سوی محراب و دعای مستجاب
حق نمودش آنچه بنمودش تمام / گشت واقف بر سزای انتقام
دید آن خواهی که کس واقف نبود / راز بنمایش که چیزی نی فزود
روز دیگر جمله خلقان آمدند / پیش داود پیمبر صف زدند
همچنین ماجرا باز رفت / زود زود آن مدعی تشنیع[۲] زفت
زود گاوم را بده ای نابکار / از خدای خویشتن شرمی بدار
همچنین ظلم صریح ناسزا / می‌رود ای عهد پیغمبر هلا
گاو کشته خورده‌ای ترسی و بیم / در جواب افزوده تزویر آن لئیم
آه چه چندین سال بودم در دعا / من طلب کردم ز حق و او مرا
ای رسول حق چنین باشد روا / ملک من شد گاو چون دادش خدا

حکم کردن داود علیه السلام بر صاحب گاو که از سر گاو برخیز و تشنیع صاحب گاو بر داود علیه السلام

گفت داود خمش کن و بهل / این مسلمان را ز گاوت کن بحل
چون خدا [illegible] بهر جوان / خوش خمش کن حق ستاری بدان

[illegible] / از [illegible] تو خواستی ناداد
رفته است آوازه عدلت چنان / که معطر شد زمین و آسمان
[illegible] / این [illegible] گشت [illegible] زفت
همچنین تشنیع می‌زد بر ملا / کالصلا هنگام ظلم است الصلا

[۱] دعاوی جمع دعوی ۱۲ [۲] تشنیع ملامت کردن ۱۲

اینچنین ظلمی عجب بر من مکن
بعد ازان داود گفتش ای جحود
خاک بر سر کرد و جامه بر درید
گفت چون بخت شد ای بخت گرد
رو که از یزدان تو با جفت تو
خلق هم اندر ملامت آمدند
ظالم از مظلوم آنکس پی برد
سگ بیچاره حمله بر مسکین کند
از کمین سگساران شود او وجست
این نشاید از کمین ظلم است خاص
گفت ای یاران زمان آن رسید
در فلان صحرا درختی هست زفت
خون شده است اندر بن آن خورش
این چنین مرخواجه را باشد نصیب
کز عیال خواجه را روزی ندید
تاکنون از بهر یک گاو آن لعین
کافر و فاسق درین دور گزند
گر ببینیدم که دارم شاخها
پس ببینید او دست و پا در گریبان
خاصه هنگام خشم و گفتگو
چون همی گیرد گواه سر نگاه
پس سوگواهی دیگر زور و شر
نیست حاجت شهر گشتن در گزند
خیره ناید هم سوی کل خود روم
او از وهم گاو دیدو دید بیشتر

حکم کردن داود بر صاحب گاو که جمله مال خود را بوی بخش

جمله مال خویش او را بخش زود	ورنه کارت سخت گردد گفتمت
که بهر دم میکنی ظلمی مزید	یک دمی دیگر برین تشنیع راند
خلق آمد اندک اندک زین صور	دیده کانکار صد روی نگاه
بندگان او شده افزون گهر	سنگ بر سینه همی زد با دو دست
که ضمیر کار او غافل نبود	ظالم او مظلوم سگی واند کسی
که منم مسکین مظلوم خود و برد	ور نه زان خالق نفس سته اندرون
تا تو اندر خصم بی مسکین زند	شهره شیران ز نفی سگ را برآن
جامه مظلوم کش ظالم تو است	روی سوی داود کرد آن فریق

عزم کردن داود علیه السلام تا راز را آشکارا بر خلایق کند

کان سر مکتوم او گردد پدید	جمله خیمه بدیتا بیرون رویم
شاخهای انبه بر بارش بست	سخت آن بیخ خیمه گاه بیخ او
خواجه را گشته است آن منحوس بخت	مال او بر داد است این قاتل مان
طفل بیداد و ندار و زین خبر	تاکنون حلم خدا پوشید آن
نی به نوروز و نه موسمهای عید	بیسوایان را بیک لقمه نجست
می زند فرزند او را بر زمین	او کیخ و بیرون آشت پرده از گناه
پرده شود را بخود بر می درند	ظلم مستور است در اسرار جان

گواهی دادن دست و پا و زبان بر سر ظالم هم در دنیا

بر ضمیر تو گواهی می دهند	چون موکل می شود بر تو ضمیر
می کند ظاهر است را همه بگو	چون موکل می شود ظلم و جفا
خاصه وقت جوش خشم و انتقام	پس همان کس که موکل می کند
هم تو اندر قید او از بهر شر	ای به دست آمده در ظلم و کین
بر ضمیر آتش نشسته اند	نفس تو هر دم بر آرد صد شرار
سر نه تو هم که شود حضرت شوم	همچنان کاین ظالم حق ناشناس
نفس افتاده است یا بدر ز ارزوی	نیز زر دزد سه با خدا ازرسی ناکرد

با نبی رفته یکی نیان سخن
تا نگردد ظاهر از وی آتشت
بازوراز و دست به پیش خویش خواند
ای دریغ از چون تو خرخاشاک راه
می دویدار جهل خر و بالا و پست
که بود مسخره هم چون خسی
خصم هر مظلوم باشد از جنون
گر نگیرد ره ز همسایگان
کا سی نبی مجتبی بر فاسق
قهر کردی بیگناهی را بلاش
تا از آن سر نهان واقف شویم
بوی خون می آیدم از بیخ او
ورین غلام او است کاو آزادگان
آخر از ناشکری این القتبان
یاد نا ورد او ز حقهای نخست
ور نمی پوشید جرمش را او
نی نهد ظالم به پیش مردمان
گاو و دوزخ را ببیند از ملا
که بگو تو اعتقادت وانگهی
که هویدا کن مرا او دست و پا
تا لوای راز در صحرا زند
گر همی بیدار حاجت نیست این
گر ببینیدم منم اصحاب نار
مهر گاو سی گردد خیزید الناس
یار بی نام از وز رو زبی پدید

کای خدا خصم مرا خوشنود کن / گر منش کردم زیان تو سود کن

گر خطا کشتم دیت بر عاقله است / عاقله جانم تو بودی از الست

سنگ می‌کرد و باستغفار دُر / این بود انصاف نفس ای جان حُر

بیرون رفتن خلایق بسوی آن درخت

چون برون رفتند سوی آن درخت / گفت دستش را پس ببندید سخت

تا گناه و جرم او پیدا کنم / تا لوای عدل بر صحرا زنم

گفت ای سگ جد این را کشته‌ای / تو غلامی خواجه زین رو گشته‌ای

خواجه را کشتی و بردی مال او / کرد یزدان آشکارا حال او

آن زنت او را کنیزک بوده است / با همین خواجه جفا بنموده است

هر چه زو زائید ماده یا که نر / ملک وارث باشد آنها سر بسر

تو غلامی کسب و کارت ملک اوست / شرع جستی شرع بستان و بگو

خواجه را کشتی باستم زار زار / هم بر اینجا خواجه گویان زینهار

کارد از اشتاب کردی زیر خاک / از خیالی که بدیدی سهمناک

نک سرش با کارد در زیر زمین / باز کاوید این زمین را همچنین

نام این سگ هم نوشته کارد بر / کرد با خواجه چنین مکر و ضرر

همچنین کردند و چون بشکافتند / در زمین آن کارد را با سر یافتند

ولوله در خلق افتاد آن زمان / هر یکی زنار ببرید از میان

جمله از وی گشته عذرخواه / زانکه بدظن گشته بودند و تباه

بعد از آن گفتش بیا ای دادخواه / داد خود بستان تو از این روسیاه

قصاص فرمودن داود علیه السلام خونی را بعد از الزام

هم بدان تیغش بفرمود او قصاص / کی کند مکرش ز علم حق خلاص

حلم حق گرچه مواساها کند / چونکه از حد بگذرد رسوا کند

خون نخسپد درفتد در هر دلی / میل جست و جوی و کشف مشکلی

اقتضای داوری رب دین / سر بر آرد از ضمیر آن و این

کان فلان خواجه چه شد حالش چه گشت / همچنان کز جوش شد گل از کشت

جوشش خون باشد آن واجستها / خارش دلها و بحث و ماجرا

چونکه پیدا گشت سر کار او / معجزه داود شد فاش و دوتو

خلق جمله سر برهنه آمدند / سر بسجده بر زمینها می‌زدند

ما همه کوران اصلی بوده‌ایم / وانچه می‌فرمود او نشنوده‌ایم

وز تو ما صدگون عجایب دیده‌ایم / لیک معذوریم چون نی دیده‌ایم

سنگ با تو در سخن آمد شهیر / کز برای غزو طالوتم بگیر

تو به سنگ و فلاخن آمدی / صدهزاران خصم را بر هم زدی

سنگهایت صدهزاران پاره شد / هر یکی مر خصم را خونخواره شد

آهن اندر دست تو چون موم شد / چون زره سازی ترا معلوم شد

کوهها با تو رسائل شد شکور / با تو می‌خوانند چون مقری زبور

صدهزاران چشم دل بگشاده شد / از دم تو غیب را آماده شد

وان قوی‌تر زان همه کان دایم است / زندگی بخشی که سرمد قایم است

جان جمله معجزات اینست خود / کو ببخشد مرده را جان ابد

کشته شد ظالم جهانی زنده شد / هر یکی از ما خدا را بنده شد

نفس خود را کش جهانی زنده کن / خواجه را کشتست او را بنده کن

مدعی گاو نفس تست هین / خویشتن را خواجه کردست و مهین

در بیان آنکه نفس آدمی بجای آن خونیست که مدعی گاو گشته بود و آن کشنده گاو عقل ست و داود حق ست یا شیخ که نایب حق ست که بقوت و یاری او تواند ظالم را کشتن

آن کشنده گاو عقل تست رو / بر کشنده گاو تن منکر مشو

عقل اسیرست و همی خواهد ز حق / روزی بی‌رنج و نعمت بر طبق

روزی بی‌رنج او موقوف چیست / آنکه بکشد گاو را کاصل بدیست

نفس گوید چون کشی تو گاو من / زانکه گاو نفس باشد نفس تن

خواجه زاده عقل مانده بی‌نوا / نفس خونی خواجه گشت و پیشوا

روزی بی‌رنج می‌دانی که چیست / قوت ارواح و ارزاق نبی‌ست

لیک موقوفست بر قربان گاو / گنج اندر گاو دان ای کنج کاو
دوش چیزی خورده‌ام ورنه تمام / دادمی در دست فهم تو زمام

دوش چیزی خورده‌ام افسانه است / هرچه آید ز نهان خانه است
چشم بر اسباب از چه دوختیم / گر ز خوش‌چشمان کرشم آموختیم

هست بر اسباب اسبابی دگر / در سبب منگر در آن افکن نظر
انبیا در قطع اسباب آمدند / معجزات خویش بر کیوان زدند

بی سبب مر بحر را بشکافتند / بی زراعت چاش گندم یافتند
ریگها هم آرد شد از سعیشان / پشم بز ابریشم آمد کش‌کشان

جمله قرآن هست در قطع سبب / عز درویش و هلاک بولهب

مثال

مرغ بابیلی دو سه سنگ افکند / لشکر زفت حبش را بشکند
پیل را سوراخ سوراخ افکند / سنگ مرغی کو به بالا پر زند

دم گاو کشته بر مقتول زن / تا شود زنده همان دم در کفن
حلق ببریده جهد از جای خویش / خون خود جوید ز خون پالای خویش

همچنین ز آغاز قرآن تا تمام / رفض اسبابست و علت والسلام
کشف این نه از عقل کارافزا شود / بندگی کن تا ترا پیدا شود

بند معقولات آمد فلسفی / شهسوار عقل عقل آمد صفی
عقل عقلت مغز و عقل تست پوست / معدهٔ حیوان همیشه پوست جو

مغز جوی از پوست دارد صد ملال / مغز نغز آمد حلال آمد حلال
چونکه قشر عقل صد برهان دهد / عقل کل کی گام بی ایقان نهد

عقل دفترها کند یکسر سیاه / عقل عقل آفاق دارد پر ز ماه
از سیاهی و سپیدی فارغست / نور ماهش بر دل و جان بازغست

این سیاه و آن سپید ار قدر یافت / ز آن شب قدرست کاختروار تافت
قیمت همیان و کیسه از زرست / بی زر همیان و کیسه ابترست

همچنان که قدر تن از جان بود / قدر جان از پرتو جانان بود
گر بدی جان زنده بی پرتو کنون / هیچ گفتی کافران را میتون

هین بگو که ناطقه جو میکند / تا به قرن بعد ما آبی رسد
گرچه هر قرنی سخن آری بود / لیک گفت سالفان یاری بود

نه که هم توریت و انجیل و زبور / شد گواه صدق قرآن ای شکور
روزی بی رنج جو و بی حسیب / کز بهشتت آورد جبریل سیب

بلکه رزقی از خداوند بهشت / بی صداع باغبان بی رنج کشت
زانکه نفع نان در آن نان داد اوست / بدهدت آن نفع بی توسیط پوست

ذوق پنهان نقش نان [illegible] / [illegible]
رزق جانی کی بری با سعی و جست / جز به عدل شیخ کو داود تست

نفس چون با شیخ بیند کام تو / [illegible]
[illegible] راه آنگاه شد / کز دم داود آهن گاو شد

[illegible] / [illegible]
[illegible] / پیش شیخ او راز مرد دیده کن

[illegible] / [illegible]
[illegible] شیخ با صفا / تا ز خاک تو بروید [illegible]

[illegible] / [illegible]
[illegible] الله شود / آن زبان صد گزش کوته شود

[illegible] / [illegible]
[illegible] آمد فصیح / صد هزاران حجت آرد نا صحیح

[illegible] / [illegible]
[illegible] / خنجر و شمشیر اندر آستین

[illegible] / [illegible]
[illegible] / وا فرار از اندرون آن خنجر چه

[illegible] / [illegible]
[illegible] / بر در خود سگ بود شیر مهیب

باش تا شیران سوی بیشه روند — وین سگان کور آنجا بگروند
ملک نفس و تن نماند عام شهر — او نگردد جز بوحی القلب قهر

هر که جنس اوست یار او شود — جز مگر دانا که گوشش سخت بود
گر مبدل گشت و جنس تن نماند — هر که را حق در مقام خود نشاند

خلق جمله علتی اند از کمین — یار علت می‌شود علت یقین
هر خسی دعوی داودی کند — هر که بی تمییز کف در وی زند

از صیادی بشنود آواز طیر — مرغ ابله می‌کند آن سو مسیر
نقد را از نقل نشناسد غویست — هین ازو بگریز اگر چه معنویست

رسته و بربسته پیش او یکی ست — گر یقین دعوی کند او در شکی ست
این چنین کس گر ذکی مطلق ست — چونکه این تمییز نبود احمق ست

هین ازو بگریز چون آهو ز شیر — سوی او مشتاب ای دانا دلیر

گریختن عیسی علیه السلام فراز کوه و شخصی در پی او رفتن و سوال کردن

عیسی مریم بکوهی می‌گریخت — شیر گویی خون او می‌خواست ریخت

آن یکی در پی دوید و گفت خیر — در پیت کس نیست چه گریزی چو طیر
با شتاب او آنچنان می‌تاخت جفت — کز شتاب خود جواب او نگفت

یک دو میدان در پی عیسی براند — پس بجد و جهد عیسی را بخواند
کز پی مرضات حق یک لحظه بیست — که مرا اندر گریزت مشکلیست

از که این سو می‌گریزی ای کریم — نه پیت شیر و نه خصم و خوف و بیم
گفت از احمق گریزانم برو — می‌رهانم خویش را بندم مشو

گفت آخر آن مسیحا نه توی — که شود کور و کر از تو مستوی
گفت آری گفت آن شه نیستی — که فسون غیب را ماویستی

چون بخوانی آن فسون بر مرده‌ای — بر جهد چون شیر صید آورده‌ای
گفت آری آن منم گفتا که تو — نه ز گل مرغان کنی ای خوبرو

بر گزی بر دمی سبک تا جان شود — در هوا اندر زمان پران شود
گفت آری گفت پس ای روح پاک — هر چه خواهی می‌کنی از کیست باک

با چنین برهان که باشد در جهان — که نباشد مر ترا از بندگان
گفت عیسی که بذات پاک حق — مبدع تن خالق جان در سبق

حرمت ذات و صفات پاک او — که بود گردون گریبان چاک او
کان فسون و اسم اعظم را که من — بر کر و بر کور خواندم شد حسن

بر که سنگین بخواندم شد شکاف — خرقه را بدرید بر خود تا بناف
بر تن مرده بخواندم گشت حی — بر سر لاشی بخواندم گشت شی

خواندم آن را بر دل احمق بود — صد هزاران بار و درمانی نشد
سنگ خارا گشت و زان خو بر نگشت — ریگ شد کز وی نروید هیچ کشت

گفت حکمت چیست کانجا اسم حق — سود کرد اینجا نبود او را سبق
آن همان رنج است و این رنجی چرا — او نشد این را و آن را شد دوا

گفت رنج احمقی قهر خداست — رنج کوری نیست قهر آن ابتلاست
ابتلا رنجیست کان رحم آورد — احمقی رنجیست کان زخم آورد

آنچه داغ اوست مهر او کرده است — چاره بر وی نیارد برد دست
ز احمقان بگریز چون عیسی گریخت — صحبت احمق بسی خونها که ریخت

بر سر آرد زخم رنج احمقی — رحم نبود چاره جوی آن شقی
اندک اندک آب را دزدد هوا — وین چنین دزدد هم احمق از شما

آن گریز عیسوی نز بیم بود — آمن است او آن پی تعلیم بود
[illegible] فاق را — چو هم آن خورشید با اشراق را

قصهٔ اهل سبا و حماقت ایشان و اثر ناکردن پند و نصیحت انبیا در ایشان

یاد آمد قصهٔ اهل سبا — کز دم احمق صباشان شد وبا

آن سبا ماند بشهر بس کلان — در فسانه بشنوی از کودکان

کودکان افسانه‌ها می‌آورند — درج در افسانه‌شان بس سرّ و پند
هزلها گویند در افسانه‌ها — گنج می‌جو در همه ویرانه‌ها

بود شهری بس عظیم و مه ولی ‌ ‌ قدر او قدر سکره بیش نی
بس عظیم و بس فراخ و بس دراز ‌ ‌ سخت زفت زفت اندازهٔ پیاز
مردم ده شهر مجموع اندرو ‌ ‌ لیک جمله سه تن ناشسته رو
اندرو خلق و خلایق بی شمار ‌ ‌ لیک آن جمله سه خام پخته خوار
جان ناکرده بجانان تاختن ‌ ‌ گر هزاران است باشد نیم تن
آن یکی بس دوربین و دیده کور ‌ ‌ از سلیمان کور و دیده پای مور
وان دگر بس تیزگوش و سخت کر ‌ ‌ گنج و در وی نیست یک جو سنگ زر
وان دگر عور و برهنه لاشه باز ‌ ‌ لیک دامنهای جامهٔ او دراز
گفت کور اینک سپاهی می‌رسند ‌ ‌ من همی بینم که چه قومند و چند
گفت کر آری شنیدم بانگشان ‌ ‌ که چه می‌گویند پیدا و نهان
آن برهنه گفت ترسان زین منم ‌ ‌ که ببرند از درازی دامنم
کور گفت اینک بنزدیک آمدند ‌ ‌ خیز بگریزیم پیش از زخم و بند
کر همی گوید که آری مشغله ‌ ‌ می‌شود نزدیکتر یاران هله
آن برهنه گفت آوه دامنم ‌ ‌ از طمع ببرند و من ناآمنم
شهر را هشتند بیرون آمدند ‌ ‌ در هزیمت در دهی اندر شدند
اندر آن ده مرغ فربه یافتند ‌ ‌ لیک ذره گوشت بر وی نی نژند
کور دید و آن کر آوازش شنید ‌ ‌ عور بگرفت و بدامن در کشید
مرغ مرده خشک وز زخم کلاغ ‌ ‌ استخوانها زار گشته چون نباغ
پس طلب کردند و دیگی یافتند ‌ ‌ بی سر و بی بن سبک بشتافتند
بر سر آتش نهادند آن سه تن ‌ ‌ مرغ فربه را بدیگ اندر فکن
آتشش کردند چندان ای سمیر ‌ ‌ کاستخوان شد پخته گوشتش چنبر
زان همی خوردند چون از صید شیر ‌ ‌ هر یکی از خوردنش چون پیل سیر
هر سه زان خوردند بس فربه شدند ‌ ‌ چون سه پیل بس بزرگ و مه شدند
آنچنان کز فربهی هر یک جوان ‌ ‌ در نگنجیدی ز زفتی در جهان
با چنین گبری و هفت اندام زفت ‌ ‌ از شکاف در برون جستند و رفت
راه مرگ خلق ناپیدا رهی است ‌ ‌ در نظر ناید که آن بیجا رهی است
نک پیاپی کاروانها مقتفی ‌ ‌ زین شکاف در که هست آن مختفی
بر در ار جویی نیابی آن شکاف ‌ ‌ سخت ناپیدا و زو چندین زفاف
ای ضیاء الحق حسام الدین بیا ‌ ‌ باز باید گفت شرح این بیان
ای بسی پر مختصر افسانه نیست ‌ ‌ آشکارا روی و بیگانه نیست

شرح کور دوربین و کر تیز شنو و برهنه دراز دامن

کر امل را دان که مرگ ما شنید ‌ ‌ مرگ خود نشنید و نقل خود ندید
حرص نابیناست بیند مو بمو ‌ ‌ عیب خلقان و بگوید کو بکو
عیب خود یک ذره چشم کور او ‌ ‌ می نبیند گرچه هست او عیب جو
عور می‌ترسد که دامانش برند ‌ ‌ دامن مرد برهنه کی درند
مرد دنیا مفلس است و ترسناک ‌ ‌ هیچ او را نیست وز دزدانش باک
او برهنه آمد و عریان رود ‌ ‌ وز غم دزدش جگر خون می‌شود
وقت مرگش که بود صد نوحه پیش ‌ ‌ خنده آید جانش را زین ترس خویش
آن زمان داند غنی کش نیست زر ‌ ‌ هم ذکی داند که بود او بی‌هنر
چون کنار کودکی پر از سفال ‌ ‌ کو بر آن لرزان بود چون رب مال
گر ستانی پاره‌ای گریان شود ‌ ‌ پاره گر بازش دهی خندان بود
چون نباشد طفل را دانش دثار ‌ ‌ گریه و خنده‌اش ندارد اعتبار
محتشم چون عاریت را ملک دید ‌ ‌ پس بر آن مال دروغین می‌طپید
خواب می‌بیند که او را هست مال ‌ ‌ ترسد از دزدی که برباید جوال
چون ز خوابش برجهاند گوش کش ‌ ‌ پس ز ترس خویش تسخر آیدش
همچنین لرزانی این عالمان ‌ ‌ که بودشان عقل و علم این جهان
از پی این عاقلان ذوفنون ‌ ‌ گفت ایزد در نبی لا یعلمون
هر کسی ترسان ز دزدی کسی ‌ ‌ خویشتن را علم پندارد بسی
گوید او که روزگارم می‌برند ‌ ‌ خود ندارد روزگار سودمند
گوید از کارم برآوردند خلق ‌ ‌ غرق بی‌کاریست جانش تا بحلق

خود ترسان که نیم دامن‌کشان
چون رهانم دامن از چنگالشان

صد هزاران فضل داند از علوم
جان خود را می‌نداند آن ظلوم

داند او خاصیت هر جوهری
در بیان جوهر خود چون خری

که همی دانم یجوز و لایجوز
خود ندانی تو یجوزی یا عجوز

این روا وان ناروا دانی ولیک
تو روا یا ناروایی بین تو نیک

قیمت هر کاله می‌دانی که چیست
قیمت خود را ندانی احمقیست

سعدها و نحسها دانسته‌ای
ننگری سعدی تو یا ناشسته‌ای

جان جمله علمها اینست این
که بدانی من کیم در یوم دین

آن اصول دین بدانستی ولیک
بنگر اندر اصل خود گر هست نیک

از اصولینت اصول خویش به
که بدانی اصل خود ای مرد مه

قصهٔ اهل سبا و ناشکری ایشان

اصلشان بد بود آن اهل سبا
می‌رمیدندی ز اصحاب لقا

دادشان چندان ضیاع و باغ و راغ
از چپ و از راست از بهر فراغ

بس که می‌افتاد از پری ثمار
تنگ می‌شد معبر ره بر گذار

آن نثار میوه ره را می‌گرفت
از پری میوه رهرو در شگفت

سله بر سر در درختستانشان
پر شدی ناخواست از میوه‌فشان

باد آن میوه فشاندی نه کسی
پر شدی زان میوه دامنها بسی

خوشه‌های زفت تا زیر آمده
بر سر و روی رونده می‌زده

مرد گلخن‌تاب از پری زر
بسته بودی در میان زرین کمر

سگ کلیچه کوفتی در زیر پا
تخمه بودی گرگ صحرا از نوا

گشته ایمن شهر و ده از دزد و گرگ
بز نترسیدی هم از گرگ سترگ

جامهٔ ایشان اگر چرکین شدی
آتش سوزنده شان پالودی

در تنور انداختندی جامه را
بعد یکساعت شدی خوش با صفا

گر بگویم شرح نعمتهای قوم
که زیادت می‌شد آن یوما فیوم

مانع آید از سخنهای مهم
انبیا آمد بند مر فاستقم

آمدن سیزده پیغمبر به نصیحت اهل شهر سبا

که بلا نعمت فزون شد شکر کو
مرکب شکر ار بخسبد حرکوا

شکر منعم واجب آید در خرد
ورنه بگشاید در خشم ابد

هین کرم بینید و این خود کس کند
کز چنین نعمت بشکری بس کند

سر ببخشد شکر خواهد سجده‌ای
پا ببخشد شکر خواهد قعده‌ای

جواب قوم انبیا را علیهم السلام

قوم گفته شکر ما را برد غول
ما شدیم از شکر و از نعمت ملول

نیست ... شکر جان ما ازین
شکر چه گوییم بگویید این

پیش ما این نعمت آمد محنتی
شکر محنت کس نگفته است ای سنی

ما چنان پژمرده گشتیم از عطا
کو نه طاعتمان خوش آید نه خطا

جواب گفتن انبیا مر قوم را

ما نمی‌خواهیم نعمتها و باغ
ما نمی‌خواهیم اسباب فراغ

انبیا گفتند در دل علتیست
که ازان در حق‌شناسی آفتیست

نعمت از وی جملگی علت شود
طعمه در بیمار کی قوت شود

چند خوش پیش تو آمد ای مصر
جمله ناخوش گشت و صافی او کدر

تو عدوی این خوشیها آمدی
گشت ناخوش هر چه بر وی کف زدی

هر که او شد آشنا و یار تو
شد حقیر و خوار در دیدار تو

هر که او بیگانه باشد با تو هم
پیش تو او بس عزیز و محترم

این هم از تاثیر آن بیماریست
زهر او در جمله جفتان ساریست

دفع آن علت بباید کرد زود
که شکر با آن حدث خواهد نمود

هر خوشی کاید بتو ناخوش بود
آب حیوان گر رسد آتش شود

کیمیای مرگ و جسک است آن صفت
مرگ گردد زان حیاتت عاقبت

بس غذا کز وی دل زنده شد
چون بیامد در تن تو گنده شد

بس عزیزی که بناز اشکار شد
چون بدام تو درآمد خوار شد

آشنایی عقل با عقل از صفا / چون شود هر دم فزون باشد ولا
آشنایی نفس با هر نفس پست / تو یقین می‌دان که دم دم کمترست
زانکه نفسش گرد علت می‌تند / معرفت را زود فاسد می‌کند
گر نخواهی دوست را فردا نفیر / دوستی با عاقل و با عقل گیر
از سموم نفس چون با علتی / هرچه گیری تو مرض را آلتی
گر بگیری گوهری سنگی شود / گر بگیری مهر دل جنگی شود
ور بگیری نکتهٔ بکر لطیف / بعد درکت گشت بی‌ذوق و کثیف
که من این را بس شنیدم کهنه شد / چیز دیگر گو بجز آن ای عضد
چیز دیگر تازه و نو گفته گیر / باز فردا زو شوی سیر و نفیر
دفع علت کن چو علت خو شود / هر حدیث کهنه پیشت نو شود
تا که آن کهنه برآرد برگ نو / بشکفد صد خوشه از کهنه زفو
ما طبیبانیم شاگردان حق / بحر قلزم دید ما را فانفلق
آن طبیبان طبیعت دیگرند / که بدل از راه نبضی بنگرند
ما بدل بی‌واسطه خوش بنگریم / کز فراست ما بعالی منظریم
آن طبیبان غذااند و ثمار / جان حیوانی بدیشان استوار
ما طبیبان فعالیم و مقال / ملهم ما پرتو نور جلال
کاینچنین فعلی ترا نافع بود / وآنچنان فعلی ز ره قاطع شود
اینچنین قولی ترا پیش آورد / وآنچنان قولی ترا نیش آورد
آنچنان و اینچنین از نیک و بد / پیش تو نفهیم و ما نفهیم جد
گر تو خواهی این گزین ور خواه آن / زهر و شکر سنگ و گوهر شد عیان
آن طبیبان را بود بولی دلیل / وین دلیل ما بود وحی جلیل
دست مزدی می‌نخواهیم از کسی / دست مزد ما رسد از حق بسی
هین صلا بیماری ناسور را / داروی ما یک بیک رنجور را

معجزه خواستن قوم از پیغمبران علیهم السلام

قوم گفتند ای گروه مدعی / کو گواه علم طب و نافعی
چون شما بستهٔ همین خواب و خورید / همچو ما باشید در ده می‌چرید
چون شما در دام این آب و گلید / کی شما صیاد سیمرغ دلید
حب جاه و سروری دارد بر آن / که شمارد خویش از پیغمبران
ما نخواهیم این چنین لاف و دروغ / کردن اندر گوش و افتادن در دوغ
انبیا گفتند کین زان علتست / مایهٔ کوری حجاب رؤیتست
دعوی ما را شنیدید و شما / می‌نبینید این گهر در دست ما
امتحانست این گهر مر خلق را / ما بگردانیمش گرد چشمها
هر که گوید کو گواه گفت اوست / کو نمی‌بیند گهر حبس عماست
آفتابی در سخن آمد که خیز / که برآمد روز برجه کم ستیز
تو بگویی آفتابا کو گواه / گویدت ای کور از حق دیده خواه
روز روشن هر که او جوید چراغ / عین جستن کوریش دارد بلاغ
ور نمی‌بینی گمانی برده‌ای / که صباحست و تو اندر پرده‌ای
کوری خود را مکن زین گفت فاش / خامش و در انتظار فضل باش
فضل بی علت مگر دریابدت / زین شقاوت رسته دل برتابدت
در نمانی در چنین کوری امل / آینه پنهان شد از تو در نهد
در میان روز گفتن روز کو / خویش رسوا کردنست ای روزجو
صبر و خاموشی جذوب رحمتست / وین نشان جستن نشان علتست
انصتوا بپذیر تا بر جان تو / آید از جانان جزای انصتوا
گر نخواهی نکس پیش این طبیب / بر زمین زن زر و سر را ای لبیب
گفت افزون را تو بفروش و بخر / بذل جان و بذل جاه و بذل سر
تا ثنای تو بگوید فضل هو / که حسد آرد فلک بر جاه او
چون طبیبان را نگهدارید دل / خود ببینید و شوید از خود خجل
دفع این کوری بدست خلق نیست / لیک اکرام طبیبان از هدیست

متهم داشتن قوم انبیا را علیهم السلام

این طبیبان را بجان بنده شوید / تا بمشک و عنبر آگنده شوید

قوم گفتند این همه زرق است و مکر / کی خدا نایب کند از زید و بکر

هر رسول شاه باید جنس او / آب و گل کو خالق افلاک کو

مغز خر خوردیم تا ما چون شما / پشه را داریم همراز هما

کو هما کو پشه کو گل کو خدا / ز آفتاب چرخ چه بود ذره را

این چه نسبت وین چه پیوند بود / تا که در عقل و دماغی در رود

تا کجا این گفت بیهوده کجا / این چه زرق است و چه تلبیس و دغا

خود کجا کو آسمان کو ریسمان / کی بگیرد مغز ما این داستان

غالبا ما عقل داریم اینقدر / کنند تا ما را شناسیم از گذر

این بدان ماند که خرگوشی بگفت / من رسول ماهم و با ماه جفت

حکایت خرگوشان که خرگوشی را برسالت پیش پیل فرستادند که بگو که من رسول ماه آسمانم پیش تو که از این چشمه آب حذر کن چنانچه در کتاب کلیله آمده

گر ز پیلان بر آن چشمه زلال / جمله نخجیران بدند اندر وبال

جمله محروم و ز خوف از چشمه دور / حیله کردند چون کم بود زور

از سر که بانگ زد خرگوش زال / سوی پیلان در شب غره هلال

کز بیا رابع عشر ای شاه پیل / تا درون چشمه یابی این دلیل

شاه پیلا من رسولم پیش بیست / بر رسولان بند و زجر و خشم نیست

ماه می‌گوید که ای پیلان روید / چشمه آن ماست زان یکسو شوید

ورنه من تان کور گردانم ستم / گفتم از گردن برون انداختم

ترک این چشمه بگویید و روید / تا ز زخم تیغ من ایمن شوید

نک نشان آنست کاندر چشمه ماه / مضطرب گردد ز پیل آب خواه

آن فلان شب حاضر آ ای شاه پیل / تا درون چشمه یابی آن دلیل

چونکه هفت و هشت از مه بگذرید / شاه پیل آمد ز چشمه می‌چرید

چونکه زد خرطوم پیل آن شب در آب / مضطرب شد آب و مه کرد اضطراب

پیل باور کرد از وی آن خطاب / چون درون چشمه مه کرد اضطراب

ترس ترسان بازگشتند آن رمه / بعد از آن تا هیچ یکی ز ایشان به مه

ما نه زان پیلان گولیم ای گروه / کاضطراب ماه آرد بر ما شکوه

جواب گفتن انبیا طعن ایشان را و مثل زدن ایشان را

انبیا گفتند آوه پند جان / سخت‌تر کرد آن سفیهان بندتان

ای دریغا که دوا در رنجتان / گشت زهر و قهر جان آهنج تان

ظلمت افزود این چراغ آن چشم را / چون خدا بگماشت پرده خشم را

چه ریاست جست خواهیم از شما / که ریاستمان فزونست از سما

چه شرف یابد ز کشتی بحر دُر / خاصه کشتیی ز سرگین گشته پر

ای دریغ آن دیده کور و کبود / آفتابی اندر او ذره نمود

کار دینی کو بود بی‌مثل و ندید / دیده ابلیس جز طینی ندید

چشم دیوانه بهارش دی نمود / زان طرف جنبید کور افسانه بود

ای صبا دولت که آید گاه گاه / پیش بی‌دولت بگردد او ز راه

ای صبا معشوق کاید ناشناخت / پیش بدبختی نداند عشق باخت

احمقان را این چنین حیران چراست / می‌نماز و گمرهان را راه راست

این غلط ده دیده را حرمان ماست / وین مقلب قلب را سوء القضاست

چون بت سنگین شما را قبله شد / لعنت و کوری شما را ظله شد

چون نشاید سنگتان انباز حق / چون نشاید عقل و جان همراز حق

پشه مرده هما را شد نایب / چون نشاید زنده همراز ایاب

یا مگر مرده تراشیده شماست / پشه زنده تراشیده خداست

عاشق خورشید و صنعت اید ز خویش / وهم مادان امر بار است کیش

نی دران و دم دستی و شکمی / نی دران سر راستی و لذتی

گرد سر گردان بود آن دم مار / لائق اند و درخورند آن هر دو یار

آنچنان گوید حکیم غزنوی / در الهی نامه گر خوش بشنوی

کم فضولی کن تو در حکم قدر / درخور آمد شخص خر با گوش خر

شد مناسب عضوها با نامها / شد مناسب وصفها با جانها

وصف هر چیزی مناسب باشدش / بیگمان جایی که حق تر باشدش — چون صفت اجلال دین گردید او / بر مناسب داغش همچون چشم ورد

شد مناسب وصفها در خوب و زشت / شد مناسب حرفها که حق نوشت — دیدهٔ دل هست بین الاصبعین / چون قلم در دست کاتب ای حسین

اصبع لطف و قهر اندر میان / کلک دل با قبض و بسطی زین بنان — ای قلم بنگر گر اجلالیستی / که میان اصبعین کیستی

جمله قصد و جنبشت زین اصبع است / فرق تو بر چار راه مجمع است — این حروف حالهات از نسخ اوست / عزم و فسخت هم ز عزم و فسخ اوست

جز نیازی و جز تضرع راه نیست / زین تقلب هر قلم آگاه نیست — این قلم داند ولی بر قدر خود / قدر خود پیدا کند در نیک و بد

آنچه در خرگوش و پیل آویختند / تا ازل را با حیل آمیختند

گوسپندان این مثلها ساختن / سوی اندر کاه پاک انداختن

بیان آنکه هر کس را نرسد مثل آوردن خاصه در کارخانهٔ الٰهی که نامتناهی ست

آن مثل آوردن آن حضرت است / کو بعلم و سر و جهر آیت است — تو چه دانی سر چیزی تا تو کل / تا بزلف و یا برخ آری مثل

موسی آن را که عصا دیده نبود / اژدها بد سر او لب برگشود — چون چنان شاهی نداند سر چوب / تو چه دانی سر این دام و حبوب

چون غلط شد چشم موسی در مثل / چون شود موشی فضولی مدخل — آن مثالت را چو اژدرها کند / تا بپاسخ جزو و جزوت برکند

این مثال آورد ابلیس لعین / تا که شد ملعون حق تا یوم دین — این مثال آورد قارون از لجاج / تا فرو شد در زمین با تخت و تاج

این مثال آورد نمرود جهول / تا که پشه مغز سر خوردش عقول — این مثال اندیش گشته قوم عاد / کاستخوانشان خرد و مرد آمد باد

زین مثال آورد شداد لئیم / تا که شد محروم از هر دو نعیم — این مثال آورد فرعون از غلط / تا که اندر آب دریا شد سقط

زین مثال آورد هر بدبخت دون / تا که شد در قعر دوزخ سرنگون — این مثالت را چو زاغ و بوم دان / کز ایشان نیست شد صد خاندان

نوح اندر بادیه کشتی بساخت / صد مثل گو از پی تسخر بتاخت

مثل زدن قوم نوح با استهزاء در کشتی ساختن او

در بیابانی که چاه و آب نیست / می کند کشتی چه نادانی است — آن یکی می گفت این کشتی بتاز / وان یکی می گفت پرش هم بساز

آن یکی میگفت دریایش کجاست / وان یکی میگفت کشتیش گر زمیست — آن یکی میگفت پالانش کجاست / وان یکی میگفت پایش کو چراست

وان یکی میگفت کاین مشکی تهیست / وان یکی میگفت این خر بهر کیست — آن یکی میگفت جو جوی چون خورد / ور نه بارت کو بمنزل می برد

آن یکی می گفت بیکاری مگر / باشدش فرتوت و عقلش شد ز سر — آن یکی می گفت این فرمان خداست / این بحر یکها نخواهد گشت کاست

این مثل بشنو که شب دزدی عنید / در بن دیوار حفره می برید

حکایت آن دزد که حفره می کند و میگفت دهل می زنم

نیم بیداری که او رنجور بود / طقطق آهسته اش را می شنود — رفت بر بام و فرو آویخت سر / گفت او را در چه کاری ای پدر

خیر باشد نیم شب چه می کنی / تو که گفتا دهل زن ای سنی — در چه کاری گفت می کوبم دهل / گفت کو بانگ دهل ای بوسبل

گفت فردا بشنوی این بانگ را / نعرهٔ یا حسرتا وا ویلتا — من چه گفتم بشنوی بانگ دهل / آن زمان واقف شوی بر جزو و کل

آن دروغست و کژ و بر ساخته / سر آن کژ را تو هم نشناخته — در غلط افتاده ای نیم خام / سوخته شو در آتش او والسلام

سر آن خرگوش دان دیو فضول / که به پیش نفس تو آمد رسول — تا که نفس گول را محروم کرد / ز آب حیوانی که از وی خضر خورد

بانگ او نه کرده هستیش را / کفر گفته مستعد تیغش را

اضطراب ماه گفته در زلال / که بترسانید پیلان را شغال

جواب آن مثل که منکران گفتند از رسالت خرگوش پیغام پیل را از ماه آسمان

قصهٔ خرگوش و پیل آرد و آب / خشیت پیلان ز مه در اضطراب

این چه باشد آخر ای کوران خام / با شهی که شد ز تیغش خاص و عام

چه مه و چه آفتاب و چه فلاک / چه عقول و چه نفوس و چه پاک

چه وحوش و چه طیور و چه جماد / چه ملوک و چه گدا چه کیقباد

چه بلاد و چه جبال و چه بحار / چه مه و چه سال و چه لیل و نهار

چه تراب و آب و چه باد و چه نار / چه خریف و چه صیف و چه دی چه بهار

جمله اندر حکم و در فرمان او / همچو گوی در خم چوگان او

آفتاب آفتاب آفتاب / این چه می‌گویم نگشتم بی‌حجاب

صد هزاران شهر را خشم شهان / سرنگون کرده است ای بدگوهران

کوه بر خود می‌شکافد صد شکاف / آفتابی چون خبر در شکاف

خشم مردان خشک گرداند سحاب / خشم مردان کرد عالم‌ها خراب

بنگرید ای مردگان بی‌حنوط / در سیاستگاه شهرستان لوط

پیل خود چه بود که سه مرغ پران / کوفتند آن پیلکان را استخوان

اضعف مرغان ابابیل است او / پیل را بدرید و نپذیرد رفو

کیست کو نشنید آن طوفان نوح / یا مصاف لشکر فرعون و روح

روحشان بشکست و اندر آب ریخت / ذره ذره آنشان بر سر بیخت

کیست کو نشنید احوال ثمود / و آنکه صرصر عادیان را می‌ربود

چشم بگشا در غیاب پیلان کشا / که نماند پیل کش اندر غزا

آنچنان پیلان و شاهان ظلوم / زیر خشم دل همیشه در رجوم

تا ابد از ظلمتی در ظلمتی / بی رونده نیست نحوی حجتی

نام نیک و بد مگر نشنیده‌اید / جمله دیدند و شما نادیده‌اید

دیده را نادیده آرید ای لباب / چشم‌ها را واگشاید برگ نیک

گر دو عالم پر بود خورشید و نور / چون روی در ظلمتی مانند کور

بی‌نصیب‌اند از آن نور عظیم / بسته روزن باشد از ماه کریم

تو درون چاه رفتستی ز کاخ / چه گنه دارد جهان‌های فراخ

جان کر از روز وصف گر گه ماند او / چون به بنیاد او یوسف را نکو

سخن داوودی به سنگ و که رسید / گوش آن سنگین‌دلانش کم شنید

آفرین بر عقل و بر انصاف تو / هم زبان و الله اعلم بالرشاد

صدقوا رسلا کراما یا سبا / صدقوا روحا سباها من سبا

صدقوهم هم شموس طالعة / یحفظوکم من مخازی القارعة

صدقوهم هم بدور زاهرة / قبل ان یلقوکم بالساهرة

صدقوهم هم مصابیح الدجی / اکرموهم هم مفاتیح الرجا

صدقوا من لیس یرجو خیرکم / لا تغلوا لا تصدوا غیرکم

یا رسی گوییم هین تازی بهل / همدم آن ترک باش از جان و دل

هین مگو اسرار شاهان بشنوید / گه روید و آسمان‌ها بگروید

بیان معنی حزم و مثال مرد حازم

با جمال اولیشان بنگرید / یا سگو آخر بجز سه چیز

حزم چه بود در دو تدبیر احتیاط / از دو آن گیری که دورست از خباط

آن یکی گوید درین ره هفت روز / نیست آب و هست ریگ پای‌سوز

آن دگر گوید دروغست این بتاز / که بهر شب چشمه‌ای بینی روان

حزم آن باشد که برگیری تو آب / تا رهی از ترس و باشی در صواب

گر بود در راه آب این را بریز / ور نباشد وای بر مرد ستیز

ای خلیفه‌زادگان دادی کنید / حزم بهر روز میعاد کنید

آن عدوی کز پدرتان کین کشید / سوی زندانش ز علیین کشید

آن شه شطرنج دل را مات کرد / از بهشتش سخرهٔ آفات کرد

چند جا بندش گرفت اندر نبرد / تا بکشتی درفکندش روی زرد

همچنین کردست با آن پهلوان … شصت هستیش منکر دیگران
با دو صد باسه با را آن حسود … تاج و [illegible] بحالا [illegible] بود
کز نشان [illegible] خوار خوار … سالها بگریست آدم زار زار
از اشک چشم او روئید نبت … که چرا اندر جریده لاست ثبت
تو قیاسی گیر طراریش را … که چنان سرور کند خویش را
الحذر ای گلرخان از شهرتش … تیغ لا حولی زنید اندر سرش
که همی بیند شما را از کمین … که شما او را نمی‌بینید هین
در کمین صید [illegible] … دانه پیدا باشد و پنهان دغا
هر کجا دانه بدیدی الحذر … تا نبندد دام بر تو بال و پر
زانکه [illegible] دانه [illegible] دام … ور نه چون خورد در افتاد به دام
شاه مرغی کو ترک دانه گفت … در ریاض قدس بر شاخ گل شکفت
[illegible] قانع شد و از دام رست … هیچ دامی تیر و باز او را نبست

درخواست حال آن مرغ که از حرص و هوا

باز مرغی فوق دیواری نشست … دیده سوی دانه و دامی ببست
یک نظر او سوی صحرا می‌کند … یک نظر حرصش به دانه می‌کشد
این نظر با آن نظر چالیش کرد … ناگهانی از خرد خالیش کرد
رفت و دانه خورد و اندر دام ماند … صاحبش گشت و به جز ره کام راند
باز مرغی کان تردد [illegible] بگذاشت … زان نظر برکند و بر صحرا گماشت
شاد پر و بال او بخ بخ له … تا امام جمله آزادان شد او
هر که او را مقتدا سازد برست … در مقام امن و آزادی نشست
زانکه شاه حازمان آمد دلش … تا گلستان و چمن شد منزلش
حزم از او خشنود [illegible] حزم … همچنین کن گر کنی تدبیر و عزم
بارها در دام حرص افتاده … حلق خود را در بریدن داده
[illegible] آزاد کرد … توبه پذرفت و شما را شاد کرد
گفت ان عدتم کذا عدنا کذا … نحن زوجنا الفعال بالجزا
[illegible] جفت [illegible] جرم … آید آن جفتش روانه لاجرم
جفت کردیم این عمل را با اثر … چون رسد جفتی رسد جفت دگر
چون رباید غارتی از جفت شو … جفت آید پی او سوی جو
بار دیگر سوی این دام آمدید … خاک اندر دیده توبه زدید
باز آن توبه را یکشب و آن گره … گفت من بگذرم [illegible] منه
باز چون پروانه عصیان رسید … جان‌تان را باز آتش کشید
[illegible] نسیان [illegible] … در پی سوزیده بنگر [illegible]
چون رهیدی شکر آن باشد که هیچ … سوی آن دانه ندارم هیچ پیچ
تا [illegible] چون [illegible] … روز [illegible] دام و [illegible] عدو
شکر آن نعمت که تان آزاد کرد … نعمت حق را بباید یاد کرد
[illegible] اندر [illegible] … گفت از دام هم رها کن ای خدا
تا چنین خدمت کنم احسان کنم … خاک اندر دیده شیطان کنم
[illegible] خلاصت [illegible] از [illegible] … همچنانست که بودی همچنان
چون [illegible] کردت [illegible] کردنش … جهان خود [illegible] گردش
سنگ دستان هیچ کرده [illegible] … [illegible] هر [illegible] گردنا [illegible]

حکایت [illegible] سنگهاست [illegible] تا به بستان آید [illegible] از بهر [illegible]

کو بگوید کای فقیه تن گرسنه … خانه از سنگ باید کرد [illegible]
[illegible] تا [illegible] باید [illegible] سنگ … [illegible] خانه [illegible] سنگ
چونکه تا بستان بباید [illegible] گشاد … [illegible] همین [illegible] تو [illegible]
[illegible] کرد [illegible] شد [illegible] … [illegible] خود [illegible]
گوید او چون [illegible] بیند [illegible] … در کدامین [illegible] گنج [illegible]
[illegible] … [illegible] خانه [illegible]
[illegible] حق [illegible] وقت [illegible] … [illegible] آید [illegible] کرد [illegible]
[illegible] از [illegible] … [illegible] باشد [illegible]

چون بشد سیر و شدت آن حرص تفت / همچو سگ سوی دگر خانه از تو رفت

شکر نعمت خوشتر از نعمت بود / شکرباره[1] کی سوی نعمت رود

شکر جان نعمت و نعمت همچو پوست / زانکه شکر آرد ترا تا کوی دوست

نعمت آرد غفلت و شکر انتباه[2] / صید نعمت کن بدام شکر شاه

نعمت شکرت کند پرچشم و میر / تا کنی صد نعمت ایثار[3] فقیر

سیر نوشی از طعام و نقل حق / تا رود از تو شکم خواری و دلق

نعمت وهاب را شکری کنید / تا سر منحوس خود در نشکنید

شکر جذب نعمت او عز کند / کفر نعمت مر ورا کافر کند

منع کردن منکران انبیاء علیهم السلام از نصیحت کردن و حجت آوردن بطریقهٔ جبریان

قوم گفتند ای نصوحان بس بود / آنچه گفتید ار درین ده کس بود

قفل بر دلهای ما بنهاد حق / کس نداند برد بر خالق سبق

نقش ما این کرد آن تصویرگر / این نخواهد شد بگفت و گو دگر

سنگ را صد سال گویی لعل شو / کهنه را صد بار گویی باش نو

خاک را گویی صفات آب گیر / آب را گویی عسل شو یا که شیر

تار را گویی که نور محض شو / پشه را گویی که سوی باد رو

قلب را گویی که زر پاک شو / یا که اکسیری شو و چالاک شو

هیچ ازان اوصاف دیگرگون شوند / آب کی گردد عسل ای ارجمند

خالق افلاک او و هم افلاکیان / خالق آب و تراب و خاکیان

آسمان را داد دوران و صفا / آب و گل را تیره رویی و نما

کی تواند آسمان دردی گزید / کی تواند آب و گل صفوت خرید

قسمتی کرده است هر یک را رهی / کی سگی گردد بجهدت چون کهی

جواب انبیا علیهم السلام جبریان را

انبیا گفتند کاری آفرید / وصفهایی که نتان[4] زان سر کشید

وآفرید او وصفهای عارضی / که کسی مبغوض می‌گردد رضی

سنگ را گویی که زر شو بیهده است / مس را گویی که زر شو راه هست

ریگ را گویی که گل شو عاجزست / خاک را گویی که گل شو جایزست

رنجها داده است کانرا چاره نیست / آن بمثل لنگی و فطس[5] و عمی است

رنجها داده است کانرا چاره هست / آن بمثل لقوه[6] و درد سرست

این دواها ساخت بهر ائتلاف / نیست این درد و دواها از گزاف

مکر کردن آن منکران حجتهای جبریانه را

بلکه اغلب رنجها را چاره هست / چون بجد جویی بیاید آن بدست

قوم گفتند ای گروه این رنج ما / نیست زان رنجی که بپذیرد دوا

سالها گفتید زین افسون و پند / سخت‌تر می‌گشت زان هر لحظه بند

گر دوا را این مرض قابل بدی / آخر از وی ذره‌ای زایل شدی

سده چون شد آب ناید در جگر / گر خوری دریا رود جای دگر

لاجرم آماس گیرد دست و پا / تشنگی را نشکند آن استقا[7]

انبیا گفتند نومیدی بدست / فضل و رحمتهای باری بی حدست

باز جواب انبیا علیهم السلام جبریان را

از چنین محسن نشاید ناامید / دست در فتراک این رحمت زنید

ای بسا کاری که اول صعب گشت / بعد ازان بگشاده شد سختی گذشت

بعد نومیدی بسی امیدهاست / از پس ظلمت بسی خورشیدهاست

خود گرفتیم که شما سنگین شدید / قفلها بر گوش و بر دل برزدید

هیچ ما را با قبولی کار نیست / کار ما تسلیم و فرمان بردنیست

او بفرمودستمان این بندگی / نیست ما را از خود این گویندگی

جان برای امر او داریم ما / گر بریگی گوید او کاریم ما

امر حق را ما گروهی عوریا / می‌رسانیم این رسالت با شما

غیر حق جان نبی را یار نیست / با قبول و رد خلقش کار نیست

مزد تبلیغ رسالاتش ازوست / زشت و دشمن رو شدیم از بهر دوست

ما برین درگه ملولان نیستیم / تا ز بعد راه هر جا بیستیم

[1] شکرباره یعنی اهل شکر ۱۲ [2] بهوش آمدن از خواب ۱۲ [3] ایثار عطا نمودن ۱۲ [4] نتان مخفف نتوان ست ۱۲ [5] فطس پهن بینی بودنست ۱۲ [6] لقوه کج و دهان شدن ۱۲ [7] استقا آب خوردن تشنه ۱۲

دل فرو بسته و ملول آنکس بود / کز فراق یار در محبس بود
دلبر و مطلوب با ما حاضرست / در نثار رحمتش جان شاکرست

در دل ما لاله‌زار و گلشنیست / پیری و پژمردگی را راه نیست
دائما تر و جوانیم و لطیف / تازه و شیرین و خندان و ظریف

پیش ما صد سال و یک ساعت یکیست / که دراز و کوته از ما منفکیست
آن دراز و کوتهی در جسم‌هاست / خود دراز و کوته اندر جان کجاست

سیصد و نه سال آن اصحاب کهف / پیششان یک روز بی‌اندوه و لهف
وانگهی بنمودشان یک روز هم / که به تن باز آمد ارواح از عدم

چون نباشد روز و شب یا ماه و سال / کی بود سیری و پیری و ملال
در گلستان عدم چون بیخودیست / مستی از سغراق لطف ایزدیست

لم یذق لم یدر هر کس کو نخورد / کی به وهم آرد جعل انفاس ورد
نیست موهوم ار بدی موهوم آن / همچو موهومان شدی معدوم آن

دوزخ اندر وهم چون آرد بهشت / هیچ تابد روی خوب از خوک زشت
هین گلوی خود ببرید ای مهان / اینچنین لقمه رسیده تا دهان

راه‌های صعب پایان برده‌ایم / ره بر اهل خویش آسان کرده‌ایم
هین بجهید از نجوم سعد راه / زانکه در ظلمت بدید و قعر چاه

مرکب ما گشت همره بازیست / از عذاب نار رو در جنت نشست
وانکه نشنید از شقاوت پند ما / در عذاب جاودان شد مبتلی

قوم گفتند ار شما سعد خودید / نحس مایید و ضدید و مرتدید

ملزم کردن قوم اعتراض ترجیه بر انبیا علیهم السلام

جان ما فارغ بد از اندیشه‌ها / در غم انگندید ما را و عنا
ذوق جمعیت ما بود و اتفاق / شد ز فال زشتتان صد افتراق

طوطی نقل و شکر بودیم ما / مرغ مرگ اندیش گشتیم از شما
هر کجا افسانهٔ غم گستریست / هر کجا آوازهٔ مستنکریست

هر کجا اندر جهان فال بدیست / هر کجا مسخی نکالی ماخذیست
در مثال قصه و فال شماست / در غم انگیزی شما را مشتهاست

انبیا گفتند فال زشت و بد / از میان جانتان دارد مدد

باز جواب گفتن انبیا علیهم السلام ایشان را

گر تو جای خفته باشی با خطر / اژدها در قصد تو آید ز سر
مهربانی مر ترا آگاه کرد / که بجه زود ار نه اژدرهات خورد

تو بگویی فال بد چون می‌زنی / فال چه برجه ببین در روشنی
از میان فال بد من خود ترا / می‌رهانم می‌برم سوی سرا

چون نبی آگه کننده است از نهان / کو بدید آنچه ندید اهل جهان
گر طبیبی گویدت غوره مخور / که چنین رنجی برآرد شور و شر

تو بگویی فال بد چون می‌زنی / پس تو ناصح را مؤثم می‌کنی
ور منجم گویدت امروز هیچ / آنچنان کاری مکن اندر بسیج

زانکه نیکو نیست روز امروزتان / تا ملولید [illegible] و خاسر زیان
صد ره ار بینی دروغ اختری / یک دو باره راست آید می‌خری

این نجوم ما نشد هرگز خلاف / [illegible]
این طبیب و آن منجم از گمان / می‌کنند آگاه و ما خود از عیان

دود می‌بینیم و آتش از کران / حمله می‌آرد به سوی منکران
تو همی‌گویی خمش کن زین مقال / که زیان ماست قال شوم فال

ایکه نصح ناصحان را نشنوی / فال بد با تست هر جا می‌روی
افعیی بر پشت تو بر می‌رود / او ز بامی بیندت آگه کند

گوش خاموشان نگاهی بکن / [illegible]
چون زند افعی دهان بر گردنت / تلخ گردد جمله شادی کردنت

پس بدو گویی که حق آمد [illegible] / چون نبرید او گریبان [illegible]
یا ز بالایم تو سنگی می‌زدی / تا مرا از جا بنمودی آن بدی

او بگوید نی که سر از ره [illegible] / تو بگویی نی که تا دم کرده
گفت من کردم جوانمردی و پند / تا رهانم من ترا زین خشک بند

از لئیمی حق آن نشناختی ... ما به آلات او طغیان ساختی
این بود خوی لئیمان دنی ... بد کند با تو چو نیکویی کنی

نفس را زین صبر کن منحنیش ... که لئیم است و نسازد نیکیش
با کریمی گر کنی احسان سزد ... هر یکی را او عوض هفتصد دهد

با لئیمی چون کنی قهر و جفا ... بنده گردد مر ترا بس با وفا
کافران کارند در نعمت جفا ... باز در دوزخ نداشان ربنا

حکمت در آفریدن دوزخ در آن جهان و زندان در این جهان تا معبد متکبران گردد که ائتیا طوعا او کرها

که لئیمان در جفا صافی شوند ... چون وفا بینند خود جافی شوند
مسجد طاعاتشان پس دوزخ است ... پای بند مرغ بیگانه فخ است

هست زندان صومعهٔ دزد و لئیم ... کاندر آن ذاکر شود حق را مقیم
چون عبادت بود مقصود از بشر ... شد عبادتگاه گردنکش سقر

آدمی را هست در هر کار دست ... لیک از او مقصود این خدمت بدست
ما خلقت الجن والانس این بخوان ... جز عبادت نیست مقصود از جهان

گرچه مقصود از کتاب آن فن بود ... گر تواش بالش کنی هم می‌شود
لیک از او مقصود این بالش نبود ... علم بود و دانش و ارشاد و سود

گر تو میخی ساختی شمشیر را ... برگزیدی بر ظفر ادبیر را
گرچه مقصود از بشر علم و هدیست ... لیک هر یک آدمی را معبدیست

مسجد مرد کریم اکرمته ... معبد مرد لئیم اسقمته
مر لئیمان را بزن تا سر نهند ... مر کریمان را بده تا بر دهند

بیان آنکه حق تعالی صورت ملوک را سبب مسخر کردن جباران که مسخر حق نیستند ساخته چنان که موسی علیه السلام باب صغیر ساخت بر بیت قدس جهت رکوع جباران بنی اسرائیل که در وقت آمدن فروتنی کنند که ادخلوا الباب سجدا و قولوا حطة الی آخره

لاجرم حق هر دو مسجد آفرید ... دوزخ آنها را و اینها را مزید
ساخت موسی قدس در باب صغیر ... تا فرود آرند سر قوم زحیر
زانکه جباران بدند و سرفراز ... دوزخ آن باب صغیر است و نیاز
آنچنان کز حق ز لحم و استخوان ... از شهان باب صغیری ساخت آن
اهل دنیا سجدهٔ ایشان کنند ... چونکه سجدهٔ کبریا را بشکنند

ساخت سرگین دانکی محرابشان ... نام آن محراب میر و پهلوان
لایق این حضرت پاکی نیند ... نیستان نیکی لیک صورت بینند

آن سگان را این خسان خاضع شوند ... شیر را عار است کو را بنگروند
گر نباشد شحنه هر موش شوخ ... موش [illegible] شیران ترسد او

خوف ایشان از کلاب حق بود ... خوفشان کی ز آفتاب حق بود
ربی الاعلی است ورد آن مهان ... رب الادنی درخور این ابلهان

موش کی ترسد ز شیران مصاف ... بلکه آن آهوگان مشک ناف
[illegible] ... [illegible]

بس کن از هر سگ بیم و ورد ... خشم گیرد میر و هم داند که هست
حاصل آن آمد که بد کن ای کریم ... با لئیمان تا نهد گردن لئیم

با لئیم نفس چون احسان کند ... چون لئیم آن نفس بد کفران کند
زین سبب بد کاهل نعمت شاکرند ... اهل نعمت طاغی‌اند و ماکرند

هست طاغی بگلد زرین قبا ... هست تنها گر خسته صاحب عبا
شکر کی روید ز املاک و نعم ... شکر می‌روید ز بلوی و سقم

قصهٔ عشق صوفی بر سفرهٔ تهی از خورش

صوفیی بر میخ روزی سفره دید ... چرخ می‌زد جامه‌ها را می‌درید

بانگ می‌زد نک نوای بی‌نوا ... قحط‌ها و دردها را نک دوا
چونکه دود و شور او بسیار شد ... هر که صوفی بود با او یار شد

کخ‌کخی و های و هویی می‌زدند ... تای چندی مست و بیخود می‌شدند
بوالفضولی گفت صوفی را که چیست ... سفرهٔ آویخته از نان تهیست

گفت رو هر نقش بی‌معنیستی — بی‌خبر از خویش هر عاشق نیستی
عشق نان بی نان غذای عاشق است — بند هستی نیست هر کو صادق است

عاشقان را کار نبود با وجود — عاشقان را هست بی سرمایه سود
بال نی و گرد عالم می‌پرند — دست نی و گوی از میدان می‌برند

آن فقیری کو ز معنی بوی یافت — دست ببریده همی زنبیل بافت
عاشقان اندر عدم خیمه زدند — چون عدم یک‌رنگ و نفس واحدند

شیرخواره کی شناسد ذوق لوت — مر پری را بوی باشد لوت و پوت
آدمی کی بو برد از بوی او — چونکه خوی اوست ضد خوی او

پیش قبطی خون بود آن آب نیل — آب باشد پیش سبطی جمیل
جاده باشد بحر ز اسرائیلیان — غرقه گه باشد ز فرعون عوان

[illegible] — لیک بر بوده و بر خوش ظفر
[illegible] آن باشد برای [illegible] — لیک بر نمرود باشد زهر مار

[illegible] — لیک باشد مرد گریان را زیان
نزد عاشق درد و غم حلوا بود — لیک حلوا بر خسان بلوا بود

[illegible] یوسف [illegible] — وآنچه او از بوی او اندر کشید
[illegible] — خاص او بد آن بخوان کی رسید
[illegible] کند — وان بلین از مهر او پیچه کند

بخت وصل بودن یعقوب علیه السلام چشیدن جام حق تعالی از روی یوسف و کشیدن بوی حق از بوی یوسف و حرمان برادران و غیرهم ازین هر دو صفت

[illegible] — پیش یعقوب است کو تشنه است
روی ناشسته نبیند روی حور — لا صلوة گفت الا بالطهور

[illegible] — [illegible]
جوی یوسف بود مر یعقوب را — [illegible] رسید از دور جا

[illegible] — [illegible]
[illegible] — بوی را یعقوب می‌بوئید بو

[illegible] — [illegible]
[illegible] — [illegible]

[illegible] — چون نبست آن نخاب تبت آت
جاریه‌ای بخت نخاسی مرسری — در کف او از برای مشتری

[illegible] — هر یکی را سوی دیگر راه نی
یک خیالی نیک باغ آن شده — یک خیال زشت راه او زده

[illegible] — وان خیالی عالمی بر هم زده
آن خدایی کز خیالی باغ ساخت — وز خیالی دوزخ و جای گداخت

[illegible] — [illegible]
دیده‌بان دل نبیند در مجال — که کدامین کو جان آید خیال

[illegible] — [illegible]
گر ببیند مطلعش را ز احتیال — بند کردی راه هر ناخوش خیال

[illegible] — [illegible]
آن نظرش بکف کن کو راه ار — قبض آمد بس بود آن شهریار

[illegible] — [illegible]
آن یکی در مرغزاری جوی آب — وان یکی پهلوی او اندر عذاب

[illegible] — وین عجب بنده که این در حبس نیست
همین حیران شکی که انجا چشمه‌هاست — بین حیران رنگی که اینجا صد دواست

[illegible] — گوید ای جان مست نیا رم آمدن
همین بیا جانان که با هست بسته نیست — گوید [illegible] تو [illegible]

[illegible] — [illegible]

حکایت امیر و غلامش که نماز باره بود [illegible] نماز و مناجات

گو که پیغمبر [illegible] بیان شهر سفت
[illegible] — گوش بگشا تا بری زان حصه

بود سنقر نام او را یک غلام

میر شد محتاج گرمابه سحر / بانگ زد سنقر هلا بردار سر

طاس و مندیل و گل از التون بگیر / تا به گرمابه رویم ای ناگزیر

سنقر آمد طاس و مندیل نکو / برگرفت و رفت با او دو بدو

مسجدی بر ره بد و بانگ صلا / آمد اندر گوش سنقر در ملا

بود سنقر سخت مولع در نماز / گفت ای میر من ای بنده نواز

تو برین دکان زمانی صبر کن / تا گزارم فرض و خوانم لم یکن

رفت سنقر میر بر دکان نشست / منتظر از بهر آن بیدار مست

میر از بهر دل آن زنده جان / کرد یک ساعت توقف بر دکان

چون امام و قوم بیرون آمدند / از نماز و وردها فارغ شدند

سنقر آنجا ماند تا نزدیک چاشت / میر سنقر را زمانی چشم داشت

گفت ای سنقر چرا نایی برون / گفت می‌نگذاردم ای ذوفنون

صبر کن نک آمدم ای روشنی / نیستم غافل که در گوش منی

هفت نوبت صبر کرد و بانگ کرد / تا که عاجز گشت از تیباش مرد

پاسخش این بود می‌نگذاردم / تا برون آیم هنوز ای محترم

گفت آخر مسجد اندر کس نماند / کیست وا می‌داردت آنجا که ماند

گفت آنکه بسته استت از برون / بسته است او هم مرا از اندرون

آنکه نگذارد ترا کایی درون / می‌نگذارد مرا کآیم برون

آنکه نگذارد کزین سو پا نهی / او بدین سو بست پای این رهی

ماهیان را بحر نگذارد برون / خاکیان را بحر نگذارد درون

اصل ماهی آب و حیوان از گلست / حیله و تدبیر اینجا باطلست

قفل زفتست و گشاینده خدا / دست در تسلیم زن واندر رضا

ذره ذره گر شود مفتاحها / این گشایش نیست جز از کبریا

چون فراموشت شود تدبیر خویش / یابی آن بخت جوان از پیر خویش

چون فراموش خودی یادت کنند / بنده گشتی آنگه آزادت کنند

گر تو خواهی حری و دل زندگی / بندگی کن بندگی کن بندگی

از خودی بگذر که تا یابی خدا / فانی حق شو که تا یابی بقا

[illegible] / [illegible]

انبیا گفتند با خاطر که چند / [illegible]

چند کوبیم آهن سردی ز غی / در دمیدن در قفص هین تا بکی

نومید شدن انبیا علیهم السلام از قبول و پذیرش منکران قوله تعالی حتی اذا استیأس الرسل الی آخره

جنبش خلق از قضا و وعده است / تیزی دندان ز سوز معده است

نفس اول راند بر نفس دوم / ماهی از سر گنده گردد نی ز دم

لیک سهم میدان و خر میران چو تیر / چونکه بلغ گفت حق شد ناگزیر

تو نمی‌دانی که آخر کیستی / جهد کن چندانکه دانی چیستی

چون نهی بر پشت کشتی بار را / بر توکل می‌کنی آن کار را

تو نمی‌دانی که از هر دو کیی / غرقه‌ای اندر سفر یا ناجیی

گر بگویی تا ندانم من کیم / بر نخواهم تاخت بر کشتی و یم

من درین ره ناجیم یا غرقه‌ام / کشف گردان کز کدامین فرقه‌ام

من نخواهم رفت این ره با گمان / بر امید خشک همچون دیگران

هیچ بازرگانیی ناید ز تو / زانکه در غیبست سر این دو رو

تاجر ترسنده طبع شیشه جان / در طلب نه سود دارد نه زیان

بل زیان دارد که محرومست و خوار / نور او یابد که باشد شعله‌خوار

چونکه بر بوکست جمله کارها / کار دین اولیٰ کزین یابی رها

نیست دستوری بدینجا قرع باب / جز امید الله اعلم بالصواب

بیان آنکه ایمان مقلد خوف و رجاست

داعی هر پیشه امید است و بوک / [illegible]

بامدادان چون سوی دکان رود / بر امید و بوک روزی می‌دود

بوک روزی ناشدت چون ای کیا / [illegible]

خوف جویان را امان در کسب اوست | چون جگر دوست اندر جستجوست
گو که ار چه خوف حیوان هست بیش | هست اندر کاهلی این خوف بیش

هست در کوشش امیدم مشتبه | دارم اندر کاهلی افزون خطر
پس چرا در کار دین ای مدبران | خاصیت می‌گیرد این خوف زبان

باز دیدی کاهل این بازارها | در چه سودند انبیا و اولیا
زین دکان رفتن چه کان‌شان گشود | اندرین بازار چه بستند سود

آتش آنرا رام چون خلخال شد | بحر این را رام چون حمال شد
از دم آن مرده زنده شده | ابر آنرا سایه بان آمده

آهن آنرا رام چون موم شد | باد آنرا بنده و محکوم شد
شد مر او را مرغ و ذره چوب بار | خشک چوبی شد برای او بر در دار

معنی حدیث ان الله تعالی اولیاء اخفیاء

قوم دیگر سخت پنهان می‌روند | شهره خلقان ظاهر کی شوند

این همه دارند و چشم هیچ کس | برنیفتد بر کیاشان یک نفس
هم کرامتشان هم ایشان در حرم | نامشان را نشنوند ابدال هم

یا نمیدانی کرمهای خدا | کو ترا می‌خواند آن سو که بیا
شش جهت عالم همه اکرام اوست | [illegible]

گر کریمی گویدت آتش درآ | اندر آ زود و مگو سوزد مرا
گر ز آتش نرگس و نسرین کند | [illegible]

حکایت مندیل در تنور انداختن انس بن مالک و ناسوختن

در حقیقت آتش از هیبت چو ماست | کان ره دستارخوان انبیاست

از انس فرزند مالک آمده است | که بمهمانی او شخصی شده است
او حکایت کرد کز بعد طعام | دید انس دستارخوان را زردفام

چرکن و آلوده گفت ای خادمه | اندر افکن در تنورش یک دمه
در تنور پر ز آتش درفکند | آن زمان دستارخوان را هوشمند

جمله مهمانان در آن حیران شدند | انتظار دود و کندوری بدند
بعد یکساعت برآورد از تنور | پاک و اسپید و از آن اوساخ دور

قوم گفتند ای صحابی عزیز | چون نسوزید و منقی گشت نیز
گفت زانکه مصطفی دست و دهان | بس بمالید اندرین دستارخوان

ای دل ترسنده از نار و عذاب | با چنان دست و لبی کن اقتراب
چون جمادی را چنین تشریف داد | جان عاشق را چه‌ها خواهد گشاد

مر کلوخ کعبه را چون قبله کرد | خاک مردان باش ای جان در نبرد
بعد از آن گفتند با آن خادمه | تو نگویی حال خود با این همه

چون فکندی زود آن از گفت وی | گیرم او بردست در اسرار هی
این چنین دستارخوان قیمتی | چون فکندی اندر آتش ای ستی

گفت دارم بر کریمان اعتمید | از عباد الله دارم بس امید
میزری چه بود اگر او گویدم | در رو اندر عین آتش بی ندم

اندر افتم از کمال عقیده | نیستم ز اکرام ایشان ناامید
سر در اندازم نه این دستارخوان | ز اعتماد هر کریم رازدان

ای برادر خود برین اکسیر زن | کم نباید صدق مرد از صدق زن
آن دل مردی که از زن کم بود | آن دلی باشد که کم ز اشکم بود

قصهٔ فریاد رسیدن رسول علیه السلام کاروان عرب را که از تشنگی و بی آبی درمانده بودند و دل بمرگ نهاده و بارکشهای ایشان قریب بهلاکت بودند

اندر آن وادی گروهی از عرب | خشک شد از قحط باران‌شان قِرَب
در میان آن بیابان مانده | کاروانی مرگ بر خود خوانده
ناگهانی آن مغیث هر دو کون | مصطفی پیدا شد از ره بهر عون

دید آنجا کاروانی بس بزرگ | بر تف ریگ و ره صعب و سترگ
اشترانشان را زبان آویخته | خلق اندر ریگ هر سو ریخته

رحمش آمد گفت هین زوتر روید | چند یاری سوی آن کثبان دوید
کز سیاهی بر شتر مشک آورد | سوی میر خود بزودی می‌برد

آن شتربان سیه را با شتر
سوی من آرید با فرمان مُر

سوی کثبان آمدند آن طالبان
بعد یک ساعت بدیدند آنچنان

بنده‌ای شد سیه با اشتری
راویه پر آب چون هدیه بری

پس بدو گفتند می‌خواند ترا
این طرف فخر البشر خیر الوری

گفت من نشناسم او را کیست او
گفت او آن ماه روی قندخو

سید و مهتر محمد نور جان
مهتر و بهتر شفیع مجرمان

نوعها تعریف کردندش که هست
گفت مانا او مگر آن ساحرست

گر گروهی را زبون کرد او بسحر
من نیایم جانب او نیم شبر

کشکشانش آوریدند آن طرف
او فغان برداشت در تشنیع و تف

چون کشیدندش به پیش آن عزیز
گفت نوشید آب و بردارید نیز

جمله را زان مشک او سیراب کرد
اشتران و هر کسی زان آب خورد

راویه پر کرد و مشک از مشک او
ابر گردون خیره ماند از رشک او

این کسی دیده‌ست کز یک راویه
سرد گردد سوز چندین هاویه

این کسی دیده‌ست کز یک مشک آب
گشت چندین مشک پر بی اضطراب

مشک خود روپوش بد و موج فضل
می‌رسید از امر او از بحر اصل

آب از جوشش همی گردد هوا
وان هوا گردد ز سردی آبها

بلکه بی اسباب بیرون زین حکم
آب رویانید تکوین از عدم

تو ز طفلی چون سببها دیده‌ای
در سبب از جهل بر چفسیده‌ای

با سببها از مسبب غافلی
سوی این روپوشها زان مایلی

چون سببها رفت بر سر می‌زنی
ربنا و ربنا ها می‌کنی

رب همی گوید برو سوی سبب
چون ز صنعم یاد کردی ای عجب

گفت زین پس من ترا بینم همه
ننگرم سوی سبب وان دمدمه

گویدش ردوا لعادوا کار تست
ای تو اندر توبه و میثاق سست

لیک من آن ننگرم رحمت کنم
رحمتم پرست بر رحمت تنم

ننگرم عهد بدت بدهم عطا
از کرم اینم چو می‌خوانی مرا

ز من آید جمله احسان و وفا
وز تو بدعهدی و نسیان و خطا

حاصل آنکه در سبب پیچیده‌ای
لیک معذوری ازین ره بارها

تا همه حیران شدند از کار او
یا محمد چیست این ای بحرخو

مشک آن غلام پر شدن از غیب بمعجزهٔ رسول خدا و سپید شدن آن غلام سیاه

کرده‌ای روپوش مشک خرد را
غرقه کردی هم عرب هم کرد را

ای غلام اکنون تو پر بین مشک خود
تا نگویی در شکایت نیک و بد

آن سیه حیران شد از برهان او
می‌دمید از لامکان ایمان او

چشمه‌ای دید از هوا ریزان شده
مشک او روپوش فیض آن شده

آن نظر روپوشها هم بر درید
تا معین چشمهٔ غیبی بدید

چشمه‌ها پر آب کرد آنم غلام
شد فراموشش ز خواجه وز مقام

دست و پایش ماند از رفتن براه
زلزله افکند در جانش اله

باز بهر مصلحت بازش کشید
کز نخوشش آب بار زو مستفید

وقت حیرت نیست حیرت پیش تست
این زمان در ره در آ چالاک و چست

دستهای مصطفی بر رو نهاد
بوسه‌های عاشقانه بس بداد

مصطفی دست مبارک بر رخش
آن زمان مالید و کرد او فرخش

شد سپید آن زنگی زادهٔ حبش
همچو بدر و روز روشن شد شبش

یوسفی شد در جمال و در دلال
گفتش اکنون رو به ده واگوی حال

او همی شد بی سر و بی پا مست
پا نمی‌شناخت در رفتن ز دست

پس بیامد با دو مشک پر روان
سوی خواجه از نواحی کاروان

خواجه در ره منتظر بنشسته بد
کان غلامش دیر آمد نه زود

دیدن خواجه غلام خود را سپید و ناشناختن و با غلام گفتن که تو غلام مرا کشته‌ای و خون او ترا گرفته

خواجه از دورش بدید و خیره ماند
از تحیر اهل آن ده را بخواند

راویه و اشتر همانست این
پس کجا شد بندهٔ زنگی جبین

آن یکی بد بیست سالی زود در / نه نذیر نور روز از روش نور
کو غلام ما که سرگشته شد / یا بدو گرگی رسید و گشته شد

یا نگر او را بگشت این بد گهر / اشتری آورد عجب از قدر
چون بیاید پیش گفتش کیستی / از زمین زادی و یا تیر کیستی

کو غلامم را چه کردی راست گو / گر بگشتی وانما حیلت مجو
گفت گر گشتم تبه چون آدمم / چون بیابی خود درین خون آدمم

گفت بیچه نی ز رنگت دیدمانت / راست با گفت بتر این خفت
کو غلام من بگفت اینک منم / کز دوست فضل یزدان روشنم

دیده ام چون رو بپی گشته ام / صاحب فضلی و قدری گشته ام
هی چه گویی غلام من کجاست / هین نخواهی رست از من جز براست

گفت اسرار ترا با آن غلام / جمله وا گویم یکایک من تمام
زان زمانی که خریدی تو مرا / تا بکنون باز گویم ماجرا

تا بدانی که همانم در وجود / گرچه از شب زاد صبحی شد پدید
رنگ دیگر شد ولیکن جان پاک / فارغ از رنگست و از ارکان خاک

تن شناسان زود ما را گم کنند / آب نوشان ترک مشک و خم کنند
جان شناسان از عددها فارغند / غرقه دریای بیچونند و چند

جان شو و از راه جان جان را شناس / یار بینش شو نه فرزند قیاس
چون ملک با عقل یک سر رشته اند / بهر حکمت را دو صورت گشته اند

آن ملک با عقل از یک گوهراند / در پی هم همچو دنبال و سر اند
آن ملک چون مرغ بال و پر گرفت / وین خرد بگذاشت پر و فر گرفت

لاجرم هر دو مناصر آمدند / هر دو خوش رو پشت همدیگر شدند
هم ملک هم عقل حق را واجدی / هر دو آدم را معین و ساجدی

نفس و شیطان نیز زاول واحدی / بوده آدم را عدو و حاسدی
آنکه آدم را بدن دید او رمید / وانکه نور مؤتمن دید او خمید

آن دو دیده روشنان بوده زدین / وین دو را دیده ندیده غیر طین
این بیان اکنون چو خر بر یخ بماند / چون نشاید بر جهود انجیل خواند

کی توان با شیعه گفتن از عمر / کی توان بربط زدن در پیش کر
لیک گر در ده بگوشه یک کس است / های هوی که برآوردم بس است

مستحق شرح را سنگ و کلوخ / ناطقی گردد مشرح با رسوخ
این نیاز مریمی بوده است و درد / که چنان طفلی سخن آغاز کرد

جزو جزوت ای حسد را چون بخست / جزو جزوت گفت دارد در نهفت
دست و پا شاهد شوندت ای رهی / منکری را چند دست و پا نهی

ور نباشد مستحق شرح و گفت / ناطقه ناطق ترا دید و بخفت

در بیان آنکه حق تعالی هرچه داد و آفرید همه باستدعای حاجت آفرید خود را محتاج چیزی دیگر باید کرد تا بدهد که امن یجیب المضطر اذا دعاه

هر چه روید از پی محتاج رست / تا بیابد طالبی چیزی که جست

حق تعالی کاین سموات آفرید / از برای دفع حاجات آفرید
هر که جویا شد بیابد عاقبت / مایه‌اش درد است و اصل مرحمت

هر کجا دردی دوا آنجا رود / هر کجا فقری نوا آنجا رود
هر کجا مشکل جواب آنجا رود / هر کجا پستی است آب آنجا رود

آب کم جو تشنگی آور بدست / تا بجوشد آبت از بالا و پست
تا نزاید طفلک نازک گلو / کی روان گردد ز پستان شیر او

رو بدین بالا و پستیها بدو / تا شوی تشنه و حرارت را گرو
بعد از آن از بانگ زنبور هوا / بانگ آب جو بنوشی ای کیا

حاجت تو کم نباشد از حشیش / آب را گیری سوی او می‌کشیش
گوش گیری آب را او سوی کشت / سوی زرع خشک تا یابد خوشی

زرع جان را کش جواهر مضمرست / ابر رحمت پر ز آب کوثرست
تا سقاهم ربهم آید خطاب / تشنه باش الله اعلم بالصواب

هم از آن دیه زنی از کافران / سوی پیغمبر دوان شد زامتحان

آمدن زنی کافره با طفل شیرخوار نزد رسول خدا

پیش پیغمبر درآمد با نثار ۔ کودکی دو ماهه زن آورد کنار

[...] علیه السلام و ناطق شدن طفل معجزهٔ رسول خدا

گفت کودک سلم الله علیک ۔ یا رسول الله قد جئنا الیک
مادرش از خشم گفتش هین خموش ۔ کیت افگند این شهادت را بگوش
وین کیت آموخت ای طفل صغیر ۔ که زبانت گشت در طفلی جریر
گفت حق آموخت وانگه جبرئیل ۔ در بیان با جبرئیلم من رسیل
گفت کو گفتا که بالای سرت ۔ می نبینی کن به بالا منظرت
ایستاده بر سر تو جبرئیل ۔ مر مرا گشته بصد گونه دلیل
گفت می بینی تو گفتا که بلی ۔ بر سرت تابان چو بدر کاملی
می بیاموزد مرا وصف رسول ۔ زان علوم می رهاند زین سفول
پس رسولش گفت ای طفل رضیع ۔ چیست نامت باز گو و شو مطیع
گفت نامم پیش حق عبدالعزیز ۔ عبد عزی پیش این یک مشت حیز
من ز عزی پاک و بیزار و بری ۔ حق آنکه داد این پیغمبری
کودک دو ماهه همچون ماه بدر ۔ درس بالغ گفته چون اصحاب صدر
پس حنوط آمد ز جنت در رسید ۔ تا دماغ طفل و مادر بو کشید
هر دو می گفتند کز خوف سقوط ۔ جان سپردن به بر این بوی حنوط
آنکه تعریفش شهنشه خود کند ۔ جامد و نامیش صد مرحبا زند
آنکسی را کش معرف حق بود ۔ جامد و نامیش صد صدق بود
آنکسی را کش خدا حافظ بود ۔ مرغ و ماهی مر ورا حارس شود

ربودن عقاب موزهٔ رسول علیه السلام را و بردن بهوا و نگون کردن و از موزه مار سیاه افتادن

اندرین بودند کاواز صلا ۔ مصطفی بشنید از سوی علا
خواست آبی و وضو را تازه کرد ۔ دست و رو را شست او زان آب سرد
هر دو پا شست و بموزه کرد رای ۔ موزه را بربود یک موزه ربای
دست سوی موزه برد آن خوش خطاب ۔ موزه را بربود دستش عقاب
موزه را اندر هوا برد او چو باد ۔ پس نگون کرد و ازان ماری فتاد
در فتاد از موزه یک مار سیاه ۔ زان عنایت شد عقابش نیکخواه
پس عقاب آن موزه را آورد باز ۔ گفت هین بستان و رو سوی نماز
از ضرورت کردم این گستاخیی ۔ من ز ادب دارم شکسته شاخیی
وای کو گستاخ پایی می نهد ۔ بی ضرورت کش هوا فتوی دهد
پس رسولش شکر کرد و گفت ما ۔ این جفا دیدیم و خود بود آن وفا
موزه بربودی و من درهم شدم ۔ تو غمم بردی و من در غم شدم
گرچه هر غیبی خدا ما را نمود ۔ دل در آن لحظه بخود مشغول بود
گفت دور از تو که غفلت از تو رست ۔ دیدنم آن غیب را هم عکس تست
مار در موزه ببینم در هوا ۔ نیست از من عکس تست ای مصطفی
عکس نورانی همه روشن بود ۔ عکس ظلمانی همه گلخن بود
عکس عبدالله همه نوری بود ۔ عکس بیگانه همه کوری بود
عکس هر کس را بدان ای جان ببین ۔ پهلوی جنسی که خواهی بنشین

وجه عبرت گرفتن ازین حکایت و یقین دانستن که ان مع العسر یسرا

عبرتست این قصه ای جان مر ترا ۔ تا شوی راضی تو در حکم خدا
تا که زیرک باشی و نیکوگمان ۔ چون ببینی واقعهٔ بد ناگهان
دیگران گردند زرد از بیم آن ۔ تو چو گل خندان گه سود و زیان
زانکه گل گر برگ برگش می کنی ۔ خنده نگذارد نگردد منثنی
گوید از خاری چرا افتم بغم ۔ خنده را من خود ز خار آورده ام
هرچه از تو یاوه گردد از قضا ۔ تو یقین دان که خریدت از بلا
ما التصوف قال وجدان الفرح ۔ فی الفؤاد عند اتیان الترح
آن عقابش را عقابی دان که او ۔ در ربود آن موزه را زان نیکخو
تا رهاند پاش را از زخم مار ۔ ای خنک عقلی که باشد بی غبار
گفت لا تاسوا علی ما فاتکم ۔ ان اتی السرحان و اردی شاتکم
لیک هرچه آن فوت شد غمگین مشو ۔ زانکه گر شد کهنه آید باز نو

گر بلا آید ترا اندر سفر / ور زیان بینی غم او را مخور
کان بلاها دفع بلاهای بزرگ / وان زیان منع زیانهای سترگ
راحت جان آید آنجا نوبت مال / مال چون جمع آید ای جان شد وبال

استدعا نمودن شخصی از موسی علیه السلام زبان بهایم را

گفت موسی را یکی مرد جوان / که بیاموزم زبان جانوران
تا بود کز بانگ حیوانات و دد / عبرتی حاصل کنم در دین خود
چون زبانهای بنی آدم همه / در پی آبست و نان و دمدمه
بوک حیوانات را دردی دگر / باشد از تدبیر هنگام گذر
گفت موسی رو گذر کن زین هوس / کین خطر دارد بسی در پیش و پس
عبرت و بیداری از یزدان طلب / نه از کتاب و از مقال و حرف و لب
گرم‌تر شد مرد زان منعش که کرد / گرم‌تر گردد همی از منع مرد
گفت ای موسی چو نور تو بتافت / هر که چیزی یافت از تو چیز یافت
مر مرا محروم کردن زین مراد / لایق لطفت نباشد ای جواد
این زمان قائم مقام حق توی / یاس باشد گر مرا مانع شوی
گفت موسی یا رب این مرد سلیم / سخره کردستش مگر دیو رجیم
گر بیاموزم زیان کارش بود / ور نیاموزم دلش بد می‌شود
گفت ای موسی بیاموزش که ما / رد نکردیم از کرم هرگز دعا
گفت یا رب او پشیمانی خورد / دست خاید جامه‌ها را بر درد
نیست قدرت هر کسی را سازوار / عجز بهتر مایهٔ پرهیزگار
فقر ازین رو فخر آمد جاودان / که به تقوی ماند دست نارسان
زان غنا و زان غنی مردود شد / که ز قدرت صبرها بدرود شد
آدمی را عجز و فقر آمد امان / از بلای نفس پر حرص و غمان
آن غم آمد ز آرزوهای فضول / که بدان خو کرده است آن صید غول
آرزوی گل بود گلخواره را / گلشکر نگوارد آن بیچاره را
بعد ازان وحی آمد از حضرت که رحم / هر چه می‌گوید بلطف خود شنو

وحی آمدن از حق تعالی به موسی علیه السلام که بیاموزش چیزی را که استدعا می‌کند

گفت یزدان تو بده بایست او / برگشا در اختیار آن دست او
اختیار آمد عبادت را نمک / ورنه می‌گردد بناخواه این فلک
گردش او را نه اجر و نه عقاب / که اختیار آمد هنر وقت حساب
جمله عالم خود مسبح آمدند / نیست آن تسبیح جبری مزدمند
تیغ در دستش نه از عجزش بکن / تا که غازی گردد او یا راه‌زن
زانکه کرمنا شد آدم ز اختیار / نیم زنبور عسل شد نیم مار
مومنان کان عسل زنبوروار / کافران خود کان زهری همچو مار
زانکه مومن خورد بگزیده نبات / تا چو نحلی گشت ریق او حیات
باز کافر خورد شربت از صدید / هم ز قوتش زهر شد در وی پدید
اهل الهام خدا عین الحیات / اهل تسویل هوا سم الممات
در جهان این مدح و شاباش و زهی / ز اختیارست و حفاظ آگهی
جمله رندان چونکه در زندان روند / متقی و زاهد و حق‌خوان شوند
چونکه قدرت رفت کاسد شد عمل / هین که تا سرمایه نستاند اجل
قدرتت سرمایهٔ سود است هین / وقت قدرت را نگه دار و ببین
آدمی بر خنگ کرمنا سوار / در کف درکش عنان اختیار
باز موسی داد پند او را بمهر / که مرادت زرد خواهد کرد چهر
ترک این سودا بگو وز حق بترس / دیو دادستت برای مکر درس
هین برو در نه سر خود ای طلب / کین ارادت افگند در صد تعب
گفت باری نطق سگ کو بر درست / نطق مرغ خانگی کاهل پرست
گفت موسی هین تو دانی رو رسید / نطق این هر دو شود بر تو پدید

قانع شدن آن مرد به تعلیم زبان مرغ خانگی و سگ و اجابت کردن موسی علیه السلام او را

بامدادان از برای امتحان / ایستاده منتظر بر آستان

خادمه سفره بیفشاند و فتاد / پاره نانی بیات آثار زاد
در ربود آن را خروسی چون گرو / گفت سگ کردی تو بر ما ظلم رو
دانهٔ گندم توانی خورد و من / عاجزم در دانه خوردن در وطن
گندم و جو را و باقی حبوب / تو توانی خورد و من نه ای طروب
این لب نانی که قسم ماست آن / می‌ربایی این قدر را از سگان

جواب خروس سگ را

پس خروسش گفت تن زن غم مخور / که خدا بدهد عوض زین به دگر
اسپ این خواجه سقط خواهد شدن / روز فردا سیر خور کم کن حزن
مر سگان را عید باشد مرگ اسپ / روزی وافر بود بی جهد و کسب
اسپ را بفروخت چون بشنید مرد / پیش سگ شد آن خروس روی زرد
روز دیگر همچنان نان را ربود / آن خروس و سگ بر او لب برگشود
کای خروس عشوه ده چند این دروغ / ظالمی و کاذبی و بی‌فروغ
اسپ کش گفتی سقط گردد کجاست / کور اخترگوی محرومی ز راست
گفت او را آن خروس با خبر / که سقط شد اسپ او جای دگر
اسپ را بفروخت و جست او از زیان / آن زیان انداخت او بر دیگران
لیک فردا استرش گردد سقط / مر سگان را باشد آن نعمت فقط
زود استر را فروشید آن حریص / یافت از غم وز زیان آن دم محیص
روز ثالث گفت سگ با آن خروس / ای امیر کاذبان با طبل و کوس
تا بکی گوئی دروغ ای بی فروغ / بیگهی ای اهل بیت دروغ و غو
گفت او بفروخت استر را شتاب / گفت فردا بر غلامش شد مصاب
چون غلام او بمیرد ناگهان / بر سگان خواهند ریزید از خوان
این شنید و آن غلامش را فروخت / رست از خسران و رخ را برفروخت
شکرها میکرد و شادیها که من / رستم از سه واقعه اندر زمن
تا زبان مرغ و سگ آموختم / دیدهٔ سوء القضا را دوختم

خجل شدن خروس پیش سگ بسبب دروغ شدن در سه وعده

روز دیگر آن سگ محروم گفت / کای خروس ژاژخا کو طاق و جفت
چند چند آخر دروغ و مکر تو / خود نپرد جز دروغ از وکر تو
گفت حاشا از من و از جنس من / که بگردیم از دروغی ممتحن
ما خروسان چون مؤذن راست‌گو / هم رقیب آفتاب و وقت‌جو
پاسبان آفتابیم از درون / گر کنی بالای ما طشتی نگون
پاسبان آفتاب اند اولیا / در بشر واقف ز اسرار خدا
اهل ما را داد حق بهر نماز / هدیه سوی آدمی را در جهاز
گر به ناهنگام سهوی آید از ما / در اذان آن مقتل ما می‌شود
گفت ناهنگام حی علی الفلاح / خون ما را می‌کند همچون مباح
آنکه معصوم آمد و پاک از غلط / آن خروس جان وحی آمد فقط
آن غلامش مرد پیش مشتری / شد زیان مشتری آن یکسری
او گریزانید مالش را و لیک / خون خود را ریخت اندر یاب نیک
یک زیان دفع زیانها می‌شدی / جسم و مال ما ست جانها را فدی
پیش شاهان در سیاست گستری / می‌دهی تاوان و سر را می‌خری
اعجمی چون گشته‌ای اندر قضا / می‌گریزانی ز داور مال را
لیک فردا خواهد او مردن یقین

خبر دادن خروس از مرگ خواجه

گاو خواهد کشت وارث در حنین
صاحب خانه بخواهد مرد و رفت / روز فردا نک رسیدت لوت زفت
پاره‌های نان و لالنگ و طعام / در میان سگ و سایل خاص و عام
گاو قربانی و نانهای تنک / بر سگان و سایلان ریزد سبک
مرگ اسپ و استر و مرگ غلام / بد قضاگردان این مغرور خام
از زیان مال و درد آن گریخت / مال افزون کرد و خون خویش ریخت
این ریاضتهای درویشان چراست / کان بلا بر تن بقای جانهاست
تا بقای خود نیابد سالکی / چون کند تن را سقیم و هالکی
دست کی جنبد به ایثار و عمل / تا نبیند داده را جانشین بدل

آنکه بی‌هدیه امید سود ما / آن فدای ماست آن عطای ما
آن ولی حق که خوی حق گرفت / نور گشت و تابش مطلق گرفت

او مخنث است و جز او جان فقیر / کی فقیری بی‌عوض گوید که گیر
تا نبیند کودکی که سیب هست / او پیاز گنده را ندهد ز دست

این همه بازار بهر این غرض / برد کانها نشسته بهر این عوض
صد متاع خوب عرضه می‌کنند / و اندرون دل عوضها می‌تنند

یک سلامی نشنوی ای مرد دین / که نگیرد آخرت آن آستین
بی‌طمع نشنیده‌ام از خاص و عام / من سلامی ای برادر والسلام

جز سلام حق هین آن را بجو / خانه خانه جا بجا و کو بکو
از دهان آدمی خوش مشام / هم پیام حق شنیدم هم سلام

وین سلام باقیان بر بوی آن / من همی نوشم بدل خوشتر ز جان
زان سلام او سلام حق شده است / کاتش اندر دودمان خود زده است

مرده است از خود شده زنده به رب / زان بود اسرار حقش در دو لب
مردن تن در ریاضت زندگیست / رنج این تن روح را پایندگیست

گوش بنهاده بد آن مرد خبیث / می‌شنود او از خروس آن حدیث

دویدن آن شخص به سوی موسی به زنهار چون خبر مرگ خود شنید

چون شنید اینها دوان شد تیز تفت / بر در موسی کلیم الله رفت
رو همی مالید بر خاک او ز بیم / که مرا فریاد رس زین ای کلیم

گفت رو بفروش خود را و بره / چونکه استا گشته‌ای برجه ز چه
بر مسلمانان زیان انداز تو / کیسه‌ها و همیانها را کن دوتو

من درون خشت دیدم این قضا / که در آیینه عیان شد مر ترا
عاقل اول بیند آخر را بدل / اندر آخر بیند از دانش مقل

باز زاری کرد کای نیکو خصال / مر مرا در سر مزن در رو ممال
از من آن آمد که بودم ناسزا / ناسزایم را تو ده حسن الجزا

گفت تیری جست از شست ای پسر / نیست سنت کاید او واپس به سر
لیک درخواهم ز نیکو داوری / تا که ایمان آن زمان با خود بری

چونکه ایمان برده باشی زنده‌ای / چونکه با ایمان روی پاینده‌ای
هم در آندم حال بر خواجه بگشت / تا دلش شوریده آورد طشت

شورش مرگ است نه هیضهٔ طعام / قی چه سودت دارد ای بدبخت خام
چار کس بردند تا سوی وثاق / ساق می‌مالید او بر پشت ساق

پند موسی نشنوی شوخی کنی / خویشتن بر تیغ پولادی زنی
شرم ناید تیغ را از جان تو / آن تست این ای برادر آن تو

موسی آمد در مناجات آن سحر / کای خدا ایمان ازو مستان مبر

دعا کردن موسی علیه السلام جهت سلامتی ایمان آن شخص

پادشاهی کن برو بخشا که او / سهو کرد و خیره‌رویی و غلو
گفتمش این علم نه درخورد تست / دفع پنداری گفتم را و سست

دست را بر اژدها آن کس زند / که عصا را دستش اژدرها کند
سر غیب آن را سزد آموختن / که ز گفتن لب تواند دوختن

در خور دریا نشد جز مرغ آب / فهم کن والله اعلم بالصواب
او به دریا رفت و مرغابی نبود / گشت غرقه دست گیرش ای ودود

کرد اجابت آن دعا را کردگار / رحم فرمودش ز عجز و افتقار

اجابت کردن حق تعالی دعای موسی را

گفت بخشیدم بدو ایمان نعم / ور تو خواهی این زمان زنده‌اش کنم
بلکه جمله مردگان خاک را / زنده سازم این زمان بهر تو را

گفت موسی این جهان مردنیست / آن جهان انگیز کانجا روشنیست
این فناجا چون جهان بود نیست / بازگشتی عاریت بس سود نیست

رحمتی افشان بر ایشان هم کنون / در نهانخانهٔ لدینا محضرون
تا بدانی که زیان جسم و مال / سود جان باشد رهاند از وبال

پس ریاضت را به جان شو مشتری / چون سپردی تن به خدمت جان بری
ور ریاضت آیدت بی‌اختیار / سر بنه شکرانه ده ای کامیار

چون حقیقت‌های دین یابی شکر کن / چونکه دیدی او ز ریاضت نازکن
این حکایت بشنو و در حفظ شهر / تا نگردی سسته از نقص و ضرر

حکایت آن زن که فرزندش نمی‌زیست بحق تعالی بنالید جواب آمدن که این عوض ریاضت تو بجای مجاهده است

آن زنی هر سال زاییدی پسر / بیش از شش مه نبودی عمرور
یا سه مه یا چار مه گشتی تباه / ناله کرد آن زن که افغان ای اله
نه مه‌ام بار است و سه ماهم فرح / نعمتم زوتر رود از قوس قزح
پیش مردان خدا کردی نفیر / این شکایت آن زن از درد زحیر
بیست فرزندش چنین در گور رفت / آتشی در جان او زد تفت
تا شبی بنمود او را جنتی / باغکی سبز خوشی بی‌غفلتی
باغ گفتم نعمت بی‌کیف را / کاصل نعمتهاست و مجمع باغها
ورنه لا عین رأت چه جای باغ / گفت نور غیب را یزدان چراغ
مثل نبود آن مثال آن بود / تا برد بوی آنکه او حیران بود
حاصل آن زن دید آنرا مست شد / زان تجلی آن ضعیف از دست شد
دید در قصری نبشته نام خویش / آن خود دانستش آن محبوب‌کیش
بعد از آن گفتند کاین نعمت وراست / کو بجان بازی بجز صادق نخواست
خدمت بسیار می‌بایست کرد / مر ترا تا بر خوری زین چاشت خورد
چون تو کاهل بودی اندر التجا / آن مصیبتها عوض دادت خدا
گفت یا رب تا بصد سال و فزون / آنچنینم ده بریز از من تو خون
اندر آن باغ او چو آمد پیش پیش / دید در وی جمله فرزندان خویش
گفت از من گم شد از تو گم نشد / بی دو چشم غیب کس مردم نشد
تو نکردی فصد و از بینی دوید / خون افزون تا ز تب جانت رهید
مغز هر میوه بهست از پوستش / پوست تن را دان و مغز آن دوستش
مغز نغزی دارد آخر آدمی / یک دمی آن را طلب گر زان دمی

در آمدن حمزه رضی الله عنه در حرب بی زره

در جوانی حمزه عم مصطفی / با زره می‌شد مدام اندر غزا
اندر آخر حمزه چون در صف شدی / بی زره سرمست در غزو آمدی
سینه باز و تن برهنه پیش پیش / در فکندی در صف شمشیر خویش
خلق پرسیدند کای عم رسول / ای هژبر صف‌شکن شاه فحول
نه که لا تلقوا بایدیکم الی / التهلکه خوانده‌ای پیغام خدا
پس چرا تو خویش را در تهلکه / می‌دراندازی چنین در معرکه
چون جوان بودی و زفت و سخت زه / تو نمی‌رفتی سوی صف بی زره
چون شدی پیر و ضعیف و منحنی / پرده‌های لاابالی می‌زنی
لاابالی‌وار با تیغ و سنان / می‌نمایی دار و گیر و امتحان
تیغ حرمت می‌ندارد پیر را / کی بود تمییز تیغ و تیر را
گر رها شد که شیری چون تو / گشته گردد راست بر دست عدو
زین نسق غمخوارگان بی‌خبر / پند می‌دادند او را از عبر

جواب حمزه رضی الله عنه

گفت حمزه چونکه بودم من جوان / مرگ می‌دیدم وداع این جهان
سوی مردن کس برغبت کی رود / پیش اژدرها برهنه کی شود
لیک از نور محمد من کنون / نیستم این شهر فانی را زبون
از برون حس لشکرگاه شاه / پر همی‌بینم ز نور حق سپاه
خیمه در خیمه طناب اندر طناب / شکر آنکه کرد بیدارم ز خواب
آنکه مردن پیش چشمش تهلکه است / امر لا تلقوا بگیرد او بدست
آنکه مردن پیش او شد فتح باب / سارعوا آید مر او را در خطاب
الحذر ای مرگ‌بینان ارجعوا / العجل ای حشربینان سارعوا
الصلا ای لطف‌بینان افرحوا / البلا ای قهربینان اترحوا
هر که یوسف دید جان کردش فدا / هر که گرگش دید برگشت از هدی
مرگ هر یک ای پسر همرنگ اوست / آینه صافی یقین همرنگ روست
پیش ترک آینه را خوش رنگی است / پیش زنگی آینه هم زنگی است

ای که ترسی تو ز مرگ اندر فرار / آن ز خود ترسانی ای جان هوش دار
روی زشت تست نه رخسار مرگ / جان تو همچون درخت و مرگ برگ
از تو رستست ار نکویست ار بدست / ناخوش و خوش هم ضمیرت از خودست
گر بخاری خسته‌ای خود کشته‌ای / در حریر و قز دری خود رشته‌ای
لیک نبود فعل همرنگ جزا / هیچ خدمت نیست همرنگ عطا
مزد مزدوران نمی‌ماند بکار / کان عرض وین جوهرست و پایدار
آن همه سختی و زورست و عرق / وین همه سیمست و زر و پر طبق
گر ترا آید ز جایی تهمتی / کرده مظلومت دعا در محنتی
تو همی گویی که من آزاده‌ام / بر کسی من تهمتی ننهاده‌ام
تو گناهی کرده‌ای شکل دگر / دانه کشتی دانه کی ماند به بر
او زنا کرد و جزا صد چوب بود / گوید او من کی زدم کس را بعود
نه جزای آن زنا بود این بلا / چوب کی ماند زنا را در خلا
مار کی ماند عصا را ای کلیم / درد کی ماند دوا را ای حکیم
تو بجای آن عصا آب منی / چون بیفگندی شد آن شخص سنی
یار شد یا مار شد آن آب تو / زان عصا چون این عجایب شد تو
هیچ ماند آب آن فرزند را / هیچ ماند نیشکر مر قند را
چون سجودی یا رکوعی مرد کشت / شد در آن عالم سجود او بهشت
چونک پرید از دهانش حمد حق / مرغ جنت ساختش رب الفلق
حمد و تسبیحت نماند مرغ را / گرچه نطفهٔ مرغ بادست و هوا
چون ز دستت رست ایثار و زکات / گشت این دست آن طرف نخل و نبات
آب صبرت آب جوی خلد شد / جوی شیر خلد مهر تست و ود
ذوق طاعت گشت جوی انگبین / مستی و شوق تو جوی خمر بین
این سببها آن اثرها را نماند / کس نداند چونش جای آن نشاند
این سببها چون بفرمان تو بود / چار جو هم مر ترا فرمان نمود
هر طرف خواهی روانشان می‌کنی / آن صفت چون بد چنین خواهی کنی
چون منی تو که در فرمان تست / نسل تو در امر تو آیند چست
می‌دود بر امر تو فرزند تو / که منم جزوت که کردی شیر گو
آن صفت در امر تو بود این جهان / هم در امر تست آن جوها روان
آن درختان مر ترا فرمان برند / کان درختان از صفاتت با برند
چون بامر تست اینجا این صفات / پس در امر تست آنجا آن جزات
چون ز دستت زخم بر مظلوم رست / آن درختی گشت ازو زقوم رست
چون ز خشم آتش تو در دلها زدی / مایهٔ نار جهنم آمدی
آتشت اینجا چو آدم سوز بود / آنچه از وی زاد مردافروز بود
آتش تو قصد مردم می‌کند / نار کز وی زاد بر مردم زند
آن سخنهای چو مار و کزدمت / مار و کزدم گشت و می‌گیرد دمت
اولیا را داشتی در انتظار / انتظار رستخیزت گشت مار
وعدهٔ فردا و پس فردای تو / انتظار حشرت آمد وای تو
منتظر مانی در آن روز دراز / در حساب و آفتاب جان گداز
کآسمان را منتظر می‌داشتی / تخم فردا ره همی می‌کاشتی
خشم تو تخم سعیر دوزخ است / هین بکش این دوزخت را کان فخ است
کشتن این نار نبود جز به نور / نورک اطفا نارنا نحن الشکور
گر تو بی‌نوری کنی حلمی بدست / آتشت زنده است و در خاکستر است
آن تکلف باشد و روپوش هین / نار نکشد جز که نور دین
تا نبینی نور دین ایمن مباش / کآتش پنهان شود یک روز فاش
نور آبی دان و هم بر آب چفس / چونک داری آب از آتش مترس
آب آتش را کشد آتش بخو / می‌بسوزد نسل و فرزندان او
سوی آن مرغابیان رو زود چست / تا ترا در آب حیوانی کنند
مرغ خاکی مرغ آبی هم تن اند / لیک ضد اند آب و روغن اند
هر یکی مر اصل خود را بنده‌اند / احتیاطی کن بهم مانند اند
همچنانک وسوسه و وحی الست / هر دو معقول اند لیکن فرق هست

هم ز دوده لالان باد از شیر [illegible] / زینهار ای ستانند انجم اسب [illegible]
گر تو صراف دمی و نکته‌شناس / از قیاس تیر و فکرت چون نخاس

ور نداند نیز مکرت را گران / لا خلابه گوی و مشتاب و مران
آمدست اندر تفکر جان تو / غبن می‌آید بر تو و کم خوان تو

آن یکی یاری پیمبر را بگفت / که منم در بیعها با غبن جفت

حیلهٔ دفع مغبون شدن در بیع و شری

مکر هر کس کو فروشد یا خرد / همچو سحرست و ز راهم می‌برد
گفت در بیعی که ترسی از غرار / شرط کن سه روز خود را اختیار

که تأنی هست از یزدان یقین / هست تعجیلت ز شیطان لعین
پیش سگ چون لقمهٔ نان افکنی / بو کند آنگه خورد ای معتنی

او ببینی بو کند ما با خرد / هم ببوییمش بعقل منتقد
با تأنی گشت موجود از خدا / تا بشش روز این زمین و چرخها

ورنه قادر بود کو کن فیکون / صد زمین و چرخ آوردی برون
آدمی را اندک اندک آن همام / تا چهل سالش کند مرد تمام

گرچه قادر بود کاندر یک نفس / از عدم پران کند پنجاه کس
عیسی قادر بود کو از یک دعا / بی‌توقف بر جهاند مرده را

خالق عیسی نتاند کاو را / بی‌توقف مردم آرد تو بتو
این تأنی از پی تعلیم تست / که طلب آهسته باید بی‌سکست

جویکی کوچک که دایم می‌رود / نه نجس گردد نه گنده می‌شود
زین تأنی زاید اقبال و سرور / این تأنی بیضه دادن چون طیور

باش تا اعضای تو چون بیضها / مرغها زاید اندر انتها
بیضهٔ مار ار چه ماند در شبه / بیضهٔ گنجشک را دوریست ره

ور سبز آمد [illegible] / در نوشتن یک اندر نقطه [illegible]
دانهٔ [illegible] می‌ماند در سیب نیز / گرچه ماند [illegible]

برگها هم رنگ باشد در نظر / میوه‌ها هر یک بود نوع دگر
[illegible] / آن یکی در ذوق دیگر درد مند

خلق در بازار یکسان می‌روند / [illegible]
[illegible] / [illegible]

این سخن پایان ندارد باز گرد / [illegible]

در وفات یافتن بلال رضی الله عنه با شادی

چون بلال از ضعف شد همچون هلال / رنگ مرگ افتاد بر روی بلال
جفت او دیدش بگفتا وا حرب / پس بلالش گفت نه نه وا طرب

تا کنون اندر حرب بودم ز زیست / تو چه دانی مرگ چون عیشست و چیست
این همی گفت و رخش در عین گفت / نرگس و گلبرگ و لاله می‌شکفت

تاب رو و چشم پر انوار او / می‌گواهی داد بر گفتار او
هر سیه دل می‌سیه دیدی ورا / مردم دیده سیاه آمد چرا

مردم نادیده باشد رو سیاه / مردم دیده بود مرآت ماه
[illegible] / در جهان جز مردم دیده [illegible]

چون بغیر مردم دیده‌اش مدید / [illegible]
[illegible] / هر سعادت [illegible] دیده [illegible]

گفت جفتش الفراق ای خوش خصال / گفت نی نی الوصالست الوصال
[illegible] / [illegible]

گشت [illegible] / [illegible]
[illegible] / [illegible]

گفت آن رویت کجا بینیم ما / گفت اندر حلقهٔ خاص خدا
[illegible] / گر نظر بالا کنی [illegible]

اندر آن حلقه ز رب العالمین / [illegible]
[illegible] / گفت [illegible]

کرد ویران تا کند [illegible] / [illegible]

من چو آدم بودم اول حبس کرب / پر شد اکنون نسل جانم شرق و غرب
من گدا بودم درین خانه چو چاه / شاه گشتم قصر باید بهر شاه
قصرها خود مر شهان را مأنس است / مرده را خانه و مکان گوری بس است
انبیا را تنگ آمد این جهان / چون شهان رفتند اندر لامکان
مردگان را این جهان بنمود فر / ظاهرش زفت و بمعنی تنگ‌تر
گر نبودی تنگ این افغان ز چیست / چون دوتا شد هر که در وی بیش زیست
در زمان خواب چون آزاد شد / زان مکان بنگر که جان چون شاد شد
ظالم از ظلم طبیعت باز رست / مرد زندانی ز فکر حبس رست
این زمین و آسمان بس فراخ / سخت تنگ آید بهنگام مناخ
چشم بند آمد فراخ و سخت تنگ / خنده او گریه فخرش جمله ننگ

تشبیه دنیا که بظاهر فراخست و بمعنی تنگ و تشبیه خواب را بموت که خلاص از تنگی ست

همچو گرمابه که تفسیده بود / تنگ آید جانت و خیسیده بود
گرچه گرمابه عریض است و طویل / زان تپش تنگ آیدت جان و کلیل
تا برون نایی نبگشاید دلت / پس چه سود اندر فراخی منزلت
یا که کفش تنگ پوشی ای غوی / در بیابان فراخی می‌روی
آن فراخی بیابان تنگ گشت / بر تو زندان آمد آن صحرا و دشت
هر که دید او مر ترا از دور گفت / کو در آن صحرا چو لاله تر شکفت
او نداند که تو همچون ظالمان / از برون در گلشنی جان در فغان
خواب تو آن کفش بیرون کردنست / که زمانی جانت از زندان برست
اولیا را خواب ملکست ای فلان / همچو آن اصحاب کهف اندر جهان
خواب می‌بینند و آنجا خواب نی / در عدم در می‌روند و باب نی
خانه تنگ و درون جان چنگلوک / کرد ویران تا کند قصر ملوک
چنگلوکم چون جنین اندر رحم / نه مهه گشتم شد این نقلان مهم
گر نباشد درد زه بر مادرم / من درین زندان میان آذرم
مادر طبعم ز درد مرگ خویش / می‌کند زه تا رهد بره ز میش
تا چرد آن بره در صحرای سبز / هین رحم بگشا که گشت آن بره گبز
درد زه گر رنج آبستن شود / بر جنین اشکستن زندان بود
حامله گریان ز زه کاین المناص / وان جنین خندان که پیش آمد خلاص
هرچه زیر چرخ هستند امهات / از جماد و از بهیمه وز نبات
هر یکی از درد غیری غافل‌اند / جز کسانی که نبیه و عاقل‌اند
آنچه کوسه داند از خانه کسان / بلمه از خانه خودش کی داند آن
آنچه صاحب‌دل بداند حال تو / تو ز حال خود ندانی ای عمو
آنچه بیند در حقیقت اهل دل / کی ببیند در خود آن از خود دغل

بیان آنکه هرچه غفلت و کاهلی و تاریکیست همه از تن ست

غفلت از تن بود چون تن روح شد / بیند آن اسرار را بی هیچ بد
چون زمین برخاست از جو فلک / نی شب و نی سایه ماندی دلک
هر کجا سایه است و شب یا سایگه / از زمین باشد نه از خورشید و مه
دود پیوسته هم از هیزم بود / کی ز آتشهای مستنجم بود
وهم افتد در خطا و در غلط / عقل باشد در اصابتها فقط
هر گرانی و کسل خود از تن است / جان ز خفت جمله در پریدن است
روی سرخ از کثرت خونها بود / روی زرد از جنبش صفرا بود
رو سفید از قوت بلغم بود / باشد از سودا که رو ادهم بود
در حقیقت خالق آثار اوست / لیک جز علت نبیند اهل پوست
مغز کو از پوستها آواره نیست / از طبیب و علت او را چاره نیست
چون دوم بار آدمی‌زاده بزاد / پای خود بر فرق علتها نهاد
علت اولی نباشد دین او / علت جزوی ندارد کین او
می‌پرد چون آفتاب اندر افق / با عروس صدق و صورت چون تتق
بلکه بیرون از افق وز چرخها / بی مکان باشد چو ارواح و نهی
بل عقول ما چو سایه‌ست ای عمو / می‌فتد از هر طرف در پای او

مجتهد هر گه که باشد نص شناس / اندر آن صورت نیندیشد قیاس

تشبیه کردن نص مطلق که بی قید بود با قیاس

چون نیابد نص اندر صورتی / از قیاس آنجا نماید عبرتی

نص وحی روح قدسی دان یقین / وان قیاس عقل جزوی تحت این

عقل از جان گشت با ادراک و فر / روح او را کی شود زیر نظر

لیک جان در عقل تأثیری کند / زان اثر آن عقل تدبیری کند

نوح وار ار صدقی زد در تو روح / کو یم و کشتی و کو طوفان نوح

عقل اثر را روح پندارد ولیک / نور خور از قرص خود دور است نیک

زان بقرصی سالکی خورسند شد / کز نورش سوی قرص انگند شد

زانکه این نوری که اندر سافل است / نیست دائم روز و شب او آفل است

وانکه اندر قرص دارد باش و جا / غرقه آن سیر باشد دائما

نی سحابش ره زند نی خود غروب / وارهید او از فراق سینه کوب

اینچنین کس اصلش از افلاک بود / یا مبدل گشت اگر از خاک بود

زانکه خاکی را نباشد تاب آن / که زند بر وی شعاعی جاودان

گر زند بر خاک دائم نور خور / آنچنان سوزد که ناید زو ثمر

دائم اندر آب کار ماهی است / مار را با او کجا همراهی است

لیک در که مارهای پرفن اند / اندرین یم ماهیی ها می کنند

مکرشان گه خلق را شیدا کند / هم ز دریا تاسه شان رسوا کند

واندرین یم ماهیان پرفن اند / مار را از سحر ماهی می کنند

گر تو ماری شو تو نیا بمیان / تا شوی چون ماهیان یم روان

ماهیان قعر دریای جلال / بحرشان آموخته سحر حلال

پس محال از تابشان حال شد / نحس آنجا رفت و نیکو فال شد

زهر آنجا رفت و شکر شد یقین / سنگ آنجا رفت و شد در ثمین

خاک زر شد سنگ گوهر یا سپید / مه نه بیند غیر چشم بشر

تا قیامت گر بگویم زین کلام / صد قیامت بگذرد وین ناتمام

آداب المستمعین و المریدین عند فیض الحکمة من لسان الشیخ

بر ملولان این مکرر کردن است / نزد من عمری مکرر بردن است

شمع از برق مکرر بر شود / خاک از تاب مکرر زر شود

گر هزاران طالب اند و یک ملول / از رسالت باز می ماند رسول

این رسولان ضمیر رازگو / مستمع خواهند اسرافیل خو

نخوتی دارند و کبری چون شهان / چاکری خواهند از اهل جهان

تا ادبهاشان بجا گه ناوری / از رسالتشان چگونه بر خوری

کی رسانند آن امانت را بتو / تا نباشی پیششان راکع دوتو

هر ادبشان کی همی آید پسند / کامدند ایشان ز ایوان بلند

نی گدایانند کز هر خدمتی / از تو دارند ای مزور منتی

لیک با بی رغبتیهای ضمیر / صدقه سلطان بیفشان وا مگیر

اسب خود را ای رسول آسمان / در ملولان منگر و اندر جهان

فرخ آن ترکی که استیزه نهد / اسبش اندر خندق آتش جهد

گرم گرداند فرس را آنچنان / که کند آهنگ اوج آسمان

چشم را از غیر و غیرت دوخته / همچو آتش خشک و تر را سوخته

گر پشیمانی برو عیبی کند / آتشش اول پشیمانی زند

خود پشیمانی نروید از عدم / چون ببیند گرمی صاحب قدم

اسب داند بانگ و بوی شیر را / گرچه حیوان است الا نادرا

شناختن هر حیوانی بوی عدو خویش را و حذر کردن و بطالت و خسارت آنکس که عدوی کشنده بود که از وی حذر کردن و گریختن ممکن نباشد

بل عدو خویش را هر جانور / خود بداند از نشانش وز اثر

روز خفاشک نیارد بر پرید / شب برون آید چو دزدان چرید

از همه محرومتر خفاش بود / که عدو آفتاب فاش بود

نی تواند در مصافش زخم خورد / نی بنفرین تاندش مهجور کرد

آنکه چون خورشید احسان و جود ... هم زو انگیزد ز تفش نار و دود

آفتابی کو بگردد از خفاش ... از چه غصه تو همی خفاشش

غایت لطف و کمال او بود ... ور نه خفاشش کجا مانع شود

تو شمع گیر بجای خویش گیر ... تا بود ممکن که گرداند اسیر

قطره با قلزم چو استیزه کند ... ابله است او ریش خود بر می‌کند

حیلت او از سبالش نگذرد ... جنبش حجره قمر چون بر درد

با عدوّ آفتاب این بد عتاب ... ای عدوّ آفتاب آفتاب

ای عدوّ آفتابی کز فرش ... می‌بلرزد آفتاب و اخترش

تو عدوّ او نه خصم خودی ... چه غم آتش را که تو هیزم شدی

ای عجب از سوزشت او کم شود ... یا ز درد و غصه‌ات درهم شود

رحمتش نه رحمت آدم بود ... که مزاج رحم آدم غم بود

رحمت مخلوق باشد غصه‌ناک ... رحمت حق از غم و غصه است پاک

رحمت بی‌چون چنین دان ای پدر ... ناید اندر وهم از وی جز اثر

ظاهر است آثار و میوهٔ رحمتش ... لیک کی داند جز او ماهیتش

فرق میان دانستن چیزی بمثال و تقلید و دانستن ماهیت آن چیز بتحقیق

هیچ ماهیات اوصاف کمال ... کس نداند جز باثار و مثال

طفل ماهیت نداند طمث را ... جز که گویی هست چون حلوا ترا

طفل را نبود ز وطی زن خبر ... جز که گویی هست آن خوش چون شکر

کی بود ماهیت ذوق جماع ... مثل ماهیات حلوا ای مطاع

لیک نسبت کرد از روی خوشی ... با تو آن عاقل که تو کودک وشی

تا بداند کودک آن را از مثال ... گر نداند ماهیت یا عین حال

پس اگر گویی بدانم دور نیست ... ور نگویی که ندانم زور نیست

گر کسی گوید که دانی نوح را ... آن رسول حق و نور روح را

گر بگویی چون ندانم کان قمر ... هست از خورشید و مه مشهورتر

کودکان خرد در کتابها ... و آن امامان جمله در محرابها

نام او خوانند در قرآن صریح ... قصه‌اش گویند از ماضی فصیح

راستگو دانی ترا از روی وصف ... گر چه ماهیت نشد از نوح کشف

ور بگویی من چه دانم نوح را ... همچو او کی داند او را ای فتی

مور لنگم من چه دانم فیل را ... پشه کی داند اسرافیل را

این سخن هم راست است از روی آن ... که بماهیت ندانیش ای فلان

عجز از ادراک ماهیت عمو ... حالت عامه بود مطلق مگو

زانکه ماهیات و سرّ سرّ آن ... پیش چشم کاملان باشد عیان

در وجود از سرّ حق و ذات او ... دورتر از فهم و استبصار کو

چونکه آن مخفی نماند از محرمان ... ذات و وصفی چیست کان ماند نهان

عقل بحثی گوید این دور است و گو ... بی ز تاویلی محالی کم شنو

قطب گوید مر ترا ای سست حال ... آنچه فوق حال تست آید محال

واقعاتی که کنونت برگشود ... نی که اول هم محالت می‌نمود

چون رهانیدت ز ده زندان کرم ... تیه را بر خود مکن حبس از ستم

چون خلاصی یافتی از صد بلا ... فقر را بر خود مکن رنج و عنا

سهل گیرش تا نگردد مشکلت ... ور نه مقصدت شد چیزی هر علت

سخت گیرش تا زه ابو الحسن ... کان سخن پایان ندارد جان من

نسبت اثبات با نفیی از نخست ... گر بباشد نفی که گو درست

نفی آن یک چیز و اثباتش روا ... چون جهت شد مختلف نسبت دوتا

جمع و فرق میان نفی و اثبات یک چیز از روی نسبت و اختلاف جهت

ما رمیت اذ رمیت از نسبت است ... نفی و اثبات است هر دو مثبت است

آن تو افگندی که بر دست تو بود ... تو نیفگندی که حق قوت نمود

زور آدم‌زاده را حدی بود ... مشت خاک اشکست لشکر کی شود

مشت مشت تست افگندن ز ما ... زین دو نسبت نفی و اثباتش روا

گشت مستغرق بیخود ز خویش او ‌‌ گفت پیغمبر ... لطف هو

زانکه عاشق کرده بود آن پاک جیب ‌‌ ور ز هر بیت خبیث بیرون جیب

چون جهان را دید ملکی بی قرار ‌‌ حارسانه ساخت زانحضرت حصار

تا بگاه مرگ حسنی باشدش ‌‌ که نیابد خصم راه مقصدش

از بناء حق حصاری بر بدید ‌‌ نور ... نزدیک آن در بر گزید

چون ببیند آن غمزه‌های عقل سوز ‌‌ که ازو مستند جگرها تیر دوز

شاه و لشکر حلقه در گوشش همه ‌‌ خسروان عقل بی‌هوشش همه

صد هزاران شاه مملوکش به رق ‌‌ صد هزاران بدر را داده به رق

زهره نه مر زهره را تا دم زند ‌‌ عقل کلش چون ببیند کم زند

من چه گویم چون مرا در دست نیست ‌‌ ذکر او را دیگر او شرح نیست

در دو آن ارم دلیلم من بر ... ‌‌ ... آفتاب ... را

خود نباشد آفتابی را دلیل ‌‌ غیر نور آفتاب مستطیل

سایه که بود تا دلیل او بود ‌‌ این بسستش که ذلیل او بود

این جلالت در دلالت صادقست ‌‌ جمله ادراکات پس او سابقست

جمله ادراکات بر خرهای لنگ ‌‌ او سوار باد پران چون خدنگ

گر گریزد کس نیابد گرد شه ‌‌ ور گریزند او بگیرد پیش ره

جمله ادراکات را آرام نی ‌‌ وقت میدانست وقت جام نی

آن یکی وهمی چو بازی می‌پرد ‌‌ وان دگر چون تیر معبر می‌درد

وان دگر چون کشتیی با بادبان ‌‌ وان دگر اندر تراجع هر زمان

چون شکاری می‌نماید دور دور ‌‌ جمله حمله می‌نمایند آن طیور

چونک ناپیدا شود حیران شوند ‌‌ همچو جغدان سوی هر ویران شوند

منتظر چشمی بهم یک چشم باز ‌‌ تا که پیدا گردد آن صید نیاز

چون بماند دیر گویند از ملال ‌‌ صید بود آن خود عجب یا خود خیال

مصلحت آنست تا یک ساعتی ‌‌ قوتی گیرند و زور از راحتی

گر نبودی شب همه خلقان ز آز ‌‌ خویشتن را سوختندی ز اهتزاز

از هوس وز حرص سود اندوختن ‌‌ هر کسی دادی بدن را سوختن

شب پدید آید چو گنج رحمتی ‌‌ تا رهند از حرص خود یک ساعتی

چونک قبضی آیدت ای راهرو ‌‌ آن صلاح تست آیس دل مشو

زانک در خرجی در آن بسط و گشاد ‌‌ خرج را دخلی بباید ز اعتداد

گر همیشه فصل تابستان بدی ‌‌ سوزش خورشید در بستان شدی

منبتش را سوختی از بیخ و بن ‌‌ که دگر تازه نگشتی آن کهن

گر ترش‌رویست آن دی مشفقست ‌‌ صیف خندانست اما محرقست

چونک قبض آید تو در وی بسط بین ‌‌ تازه باش و چین میفکن در جبین

کودکان خندان و دانایان ترش ‌‌ غم جگر را باشد و شادی ز شش

چشم کودک همچو خر در آخرست ‌‌ چشم عاقل در حساب آخرست

او در آخر چرب می‌بیند علف ‌‌ وین ز قصاب آخرش بیند تلف

آن علف تلخست کین قصاب داد ‌‌ بهر لحم ما ترازویی نهاد

رو ز حکمت خور علف کان را خدا ‌‌ بی‌غرض دادست از محض عطا

فهم نان کردی نه حکمت ای رهی ‌‌ زانچ حق گفتت کلوا من رزقه

رزق حق حکمت بود در مرتبت ‌‌ کان گلوگیرت نباشد عاقبت

این دهان بستی دهانی باز شد ‌‌ کو خورنده لقمه‌های راز شد

گر ز شیر دیو تن را وابری ‌‌ در فطام او بسی نعمت خوری

ترک جوشش شرح کردم نیم‌خام ‌‌ از حکیم غزنوی بشنو تمام

در الهی نامه گوید شرح این ‌‌ آن حکیم غیب و فخر العارفین

غم خور و نان غم‌افزایان مخور ‌‌ زانک عاقل غم خورد کودک شکر

قند شادی میوهٔ باغ غمست ‌‌ این فرح زخمست و آن غم مرهمست

غم چو بینی در کنارش کش به عشق ‌‌ از سر ربوه نظر کن در دمشق

عاقل از انگور می بیند همی ‌‌ عاشق از معدوم شی بیند همی

جنگ می‌کردند حمالان پریر ‌‌ تو مکش تا من کشم حملش چو شیر

زانک زان رنجش همی دیدند سود ‌‌ حمل را هر یک ز دیگر می‌ربود

مزد حق گو مزد آن پیمانه گو / این دهد تحسین مزد و آن قسط او
گنج زری که چو خسبی زیر ریگ / با تو باشد آن نباشد مرده‌ریگ
پیش پیش آن جنازه‌ات می‌دود / مونس گور و غریبی می‌شود
بهر روز مرگ این دم مرده باش / تا شوی با عشق سرمد خواجه‌تاش
صبر می‌بیند ز پردهٔ اجتهاد / روی چون گلنار و زلفین مراد
غم چو آیینه است پیش مجتهد / کاندرین ضد می‌نماید روی ضد
بعد ضد رنج آن ضد دگر / رو دهد یعنی گشاد و کر و فر
این دو وصف از پنجهٔ دستت ببین / بعد قبض مشت بسط آید یقین
پنجه را گر قبض باشد دائما / یا همه بسط او بود چون مبتلا
زین دو وصفش کار و مکسب منتظم / چون پر مرغ این دو حال او را مهم
چونکه مریم مضطرب شد یک زمان / همچنان کز پیش سر با جبیان

گفتن روح القدس مریم را علیها السلام که من رسول حقم آشفته و پنهان از من مشو

بانگ بر وی زد نمودار کرم / که امین حضرتم از من مرم
از سرافرازان عزت سرمکش / از چنین خوش محرمان خود در مکش
این همی گفت و ذباله نور پاک / از لبش می‌شد پیاپی بر سماک
از وجودم می‌گریزی در عدم / در عدم من شاهم و صاحب علم
خود بنه و بنگاه من در نیستی است / یکسواره نقش من پیش ستی است
مریما بنگر که نقش مشکلم / هم هلالم هم خیال اندر دلم
چون خیالی در دلت آمد نشست / هر کجا که می‌گریزی با تو است
جز خیالی عارضی باطلی / کو بود آن چون صبح کاذب آفلی
من چو صبح صادقم از نور رب / که نگردد گرد روزم هیچ شب
هین مکن لاحول عمران‌زاده‌ام / که ز لاحول این طرف افتاده‌ام
مر مرا اصل و غذا لاحول بود / نور لاحولی که پیش از قول بود
تو همی‌گیری پناه از من به حق / من نگارنده پناهم در سبق
آن پناهم من که مخلصهات بود / تو اعوذ آری و من خود آن اعوذ
آفتی نبود بتر از ناشناخت / تو بر یار و ندانی عشق باخت
یار را اغیار پنداری همی / شادیی را نام بنهادی غمی
اینچنین لطفی که دارد یار ما / تو گریزانی از او ای بی‌وفا
اینچنین نخلی که قند یار ماست / چونکه ما دزدیم نخلش دار ماست
اینچنین مشکین که زلف میر ماست / چونکه بی‌عقلیم آن زنجیر ماست
اینچنین لطفی چو نیلی می‌رود / چونکه فرعونیم بر ما خون شود
خون همی‌گوید من آبم هین مریز / یوسفم گرگ از تو ام ای پرستیز
تو نمی‌بینی که یار بردبار / چونکه با او ضد شدی گردد چو مار
لحم او و شحم او دیگر نشد / بر تو از اول است انسان که بد
شمع مریم را بهل افروخته / که بخارا می‌روی آن سوخته
سخت بی‌صبر و در آتش‌دان تیز / رو سوی صدر جهان کن می‌گریز

عزم کردن آن وکیل از عشق که رجوع کن به بخارا

این بخارا منبع دانش بود / پس بخاراییست هر کآنش بود
پیش شیخی در بخارا اندری / تا بخواری در بخارا ننگری
جز بخواری در بخارای دلش / راه ندهد جزر و مد مشکلش
ای خنک آن را که ذلت نفسه / وای آن کس کو یرد من رفسه
فرقت صدر جهان در جان او / پاره پاره کرده بود ارکان او
گفت برخیزم همانجا وا روم / کافر ار گشتم دگر ره بگروم
وا رهم آنجا بیفتم پیش او / پیش آن صدر نکو اندیش او
گویم افکندم به پیشت جان خویش / زنده کن یا سر ببر ما را چو میش
کشته و مرده به پیشت ای قمر / به که شاه و زندگان جای دگر
آزمودم من هزاران بار بیش / بی تو شیرین می‌نبینم کار خویش
غنّ لی یا منیتی لحن النشور / ابرکی یا ناقتی تمّ السرور
ابلعی یا ارض دمعی قد کفی / اشربی یا نفس وردا قد صفا

عدت یا عیدی الینا مرحبا / نعم ما روحت یا ریح الصبا
گفت ای یاران روان گشتم وداع / سوی آن صدری که میرست و مطاع
دم بدم در سوز بریان میشوم / هر چه بادا باد آنجا میروم
گرچه دل چون سنگ خارا میکند / جان من عزم بخارا میکند
مسکن یارست و شهر شاه من / پیش عاشق این بود حب الوطن

پرسیدن معشوقی از عاشق کز شهرها کدام بهترست

گفت معشوقی بعاشق کای فتی / تو بغربت دیده بس شهرها
پس کدامین شهر زانها خوشترست / گفت آن شهری که در وی دلبرست
هر کجا باشد شه ما را بساط / هست صحرا گر بود سم الخیاط
هر کجا یوسف رخی باشد چو ماه / جنت است آن گرچه باشد قعر چاه
با تو دوزخ جنتست ای جانفزا / با تو زندان گلشنست ای دلربا
شد جهنم با تو زندان نعیم / بی تو شد ریحان و گل نار جحیم
هر کجا تو با منی من خوشدلم / گر بود در قعر گوری منزلم
خوشترست از هر دو جهان آنجا بود / که مرا با تو سر و سودا بود
بس درازست این سخن [illegible] / عاشق صدر جهان شد [illegible]

منع کردن دوستان او را از مراجعت به بخارا

گفت او را ناصحی کای بیخبر / عاقبت اندیش اگر داری هنر
در نگر پس را بعقل و پیش را / همچو پروانه مسوزان خویش را
چون بخارا میروی دیوانه / لایق زنجیر و زندان خانه
او ز تو آهن همی خاید ز خشم / او همی جوید ترا با بیست چشم
میکند او تیز از بهر تو کارد / او سگ قحطست و تو انبان آرد
چون رهیدی و خدایت راه داد / سوی زندان میروی چونت فتاد
بر تو گر ده گونه موکل آمدی / [illegible] داشتن کو زدی
چون موکل نیست بر تو هیچکس / از چه بسته گشت بر تو پیش و پس
عشق پنهان کرده بود او را اسیر / آن موکل را نمی دید آن نذیر
هر موکل را موکل مختفیست / ورنه او در بند سگ طبعی ز چیست
خشم شاه عشق بر جانش نشست / بر عوانی و سیه روئیش بست
میزند او را که هین ای راهزن / زان عوانان نهان افغان من
هر که بینی در زیان میرود / گرچه تنها با عوانی میرود
گر ازو واقف بدی افغان زدی / پیش آن سلطان سلطانان شدی
ریختی بر سر به پیش شاه خاک / تا امان دیدی ز دیو سهمناک
میر دیدی خویش را ای کم ز مور / زان ندیدی آن موکل را تو کور
غره گشتی زین دروغین پر و بال / پر زنانی کو کشیدت سوی وبال
پر سبک دارد ره بالا کند / چون گل آلو شد گرانیها کند
جهد کن پر را گل آلوده مکن / لیک گوشت کر شد و بندم سخن

جواب عاشق عاذلان و نصیحت کنندگان را

گفت ای ناصح خمش کن چند چند / پند کم ده زانکه بس سختست بند
سخت تر شد بند من از پند تو / عشق را نشناخت دانشمند تو
آن طرف که عشق می افزود درد / بو حنیفه و شافعی درسی نکرد
تو مکن تهدیدم از کشتن که من / تشنه زارم بخون خویشتن
عاشقان را هر زمانی مردنیست / مردن عشاق خود یک نوع نیست
او دو صد جان دارد از نور هدی / وان دو صد را میکند هر دم فدا
هر یکی جان را ستاند ده بها / از نبی خوان عشره امثالها
گر بریزد خون من آن دوست رو / پای کوبان جان برافشانم برو
آزمودم مرگ من در زندگیست / چون رهم زین زندگی پایندگیست
اقتلونی اقتلونی یا ثقات / ان فی قتلی حیاتا فی حیات
یا منیر الخد یا روح البقا / اجتذب روحی و جد لی باللقا
لی حبیب حبه یشوی الحشا / لو یشا یمشی علی عینی مشی
[illegible] گرچه تازی خوشترست / [illegible]
[illegible] چو پران میشود / این زبانها جمله حیران میشود

بس کنم دلبر درآمد در خطاب / گوش شو والله اعلم بالصواب
چونک عاشق توبه کرد اکنون بترس / کو چو عیاران کند بر دار دست

گرچه آن عاشق بخارا می‌رود / نه بدرس و نه باستا می‌رود
عاشقان را شد مدرس حسن دوست / دفتر و درس و سبقشان روی اوست

خامش‌اند و نعرهٔ تکرارشان / می‌رود تا عرش و تخت یارشان
درسشان آشوب و چرخ و زلزله / نه زیادات است و باب سلسله

سلسلهٔ این قوم جعد مشکبار / مسئله دورست لیکن دور یار
مسئلهٔ کیس ار بپرسد کس ترا / گو نگنجد گنج حق در کیسه‌ها

گر دم خلع و مبارا می‌رود / بد مبین ذکر بخارا می‌رود
ذکر هر چیزی دهد خاصیتی / زانکه دارد هر صفت ماهیتی

در بخارا در هنرها بالغی / چون بخاری روی زان فارغی
آن بخاری غصهٔ دانش نداشت / چشم بر خورشید بینش می‌گماشت

هر که در خلوت به بینش یافت راه / او ز دانشها نجوید دستگاه
با جمال جان چو شد هم‌کاسه‌ای / باشدش ز اخبار و دانش تاسه‌ای

دید بر دانش بود غالب فرا / زان همی دنیا بچربد عامه را
زانکه دنیا را همی‌بینند عین / وان جهانی را همی‌دانند دین

باز رو سوی حدیث آن جوان / کز غم صدر جهان شد ناتوان

روی نهادن آن عاشق بسوی بخارا

رو نهاد آن عاشق خونابه‌ریز / دل‌تپان سوی بخارا گرم و تیز
ریگ آمون پیش او همچون حریر / آب جیحون پیش او چون آبگیر

آن بیابان پیش او چون گلستان / می‌فتاد از خنده او چون گلستان
در سمرقندست قند اما لبش / از بخارا یافت و آن شد مذهبش

ای بخارا عقل‌افزا بوده‌ای / لیکن از من عقل و دین بربوده‌ای
بدر می‌جویم از آنم چون هلال / صدر می‌جویم درین صف نعال

چون سواد آن بخارا را بدید / در سواد غم بیاضی شد پدید
ساعتی افتاد بیهوش و دراز / [illegible]

بر سر و رویش گلابی می‌زدند / از گلاب عشق او غافل بدند
او گلستانی نهانی دیده بود / [illegible]

تو فسرده درخور این دم نه‌ای / با شکر مقرون نه‌ای گر چه نیی
رخت عقلت با تو است و عاقلی / [illegible]

این سخن پایان ندارد تیزران / [illegible] جوان

درآمدن آن عاشق لاابالی در بخارا و تحذیر کردن دوستان او را از پیدا شدن

اندر آمد در بخارا شادمان / [illegible]

همچو آن مستی که پرد بر اثیر / مه کنارش گیرد و گوید که گیر
هر که دیدش در بخارا گفت خیز / [illegible]

که ترا می‌جوید آن شه خشمگین / تا کشد از جان تو ده ساله کین
الله الله در مرو در خون خویش / [illegible]

شحنهٔ صدر جهان بودی و راد / معتمد بودی مهندس اوستاد
[illegible] / گشته از مهر گناهی متهم

غدر کردی وز جزا بگریختی / رسته بودی باز چون آویختی
از بلا بگریختی با صد حیل / [illegible] آوردت اینجا یا اجل

ای که عقلت بر عطارد دق کند / عقل و عاقل را قضا احمق کند
نحس خرگوشی که باشد شیرجو / [illegible]

هست صد چندین فسونهای قضا / گفت اذا جاء القضا ضاق الفضا
[illegible]

جواب گفتن عاشق [illegible]

گفت من مستسقیم [illegible]
هیچ مستسقی [illegible]

گویم آنگه که بپرسند از بطون ‌ ‌ کاشکی بحرم روان بودی درون

خاک اشکم گرد برد از موج آب ‌ ‌ که بمیرم هست مرگم مستطاب

من بهر جایی که بینم آب جو ‌ ‌ رشکم آید بودمی من جای او

دست همچون دف شکم همچون دهل ‌ ‌ طبل عشق آب می‌کوبم چو گل

گر بریزد خونم آن روح الامین ‌ ‌ جرعه جرعه خون خورم همچون زمین

چون زمین و چون جنین خونخواره‌ام ‌ ‌ تا که عاشق گشته‌ام اینکاره‌ام

شب همی جوشم در آتش همچو دیگ ‌ ‌ روز تا شب خون خورم مانند ریگ

من پشیمانم که مکر انگیختم ‌ ‌ از مراد خشم او بگریختم

گو بران بر جان مستم خشم خویش ‌ ‌ عید قربان اوست عاشق گاومیش

گاو اگر خسپد و گر چیزی خورد ‌ ‌ بهر عید و ذبح او می‌پرورد

گاو موسی دان مرا جان داده‌ای ‌ ‌ جزو جزوم حشر هر آزاده‌ای

گاو موسی بود قربان گشته‌ای ‌ ‌ کمترین جزوش حیات کشته‌ای

بر جهید آن کشته ز آسیبش ز جا ‌ ‌ در خطاب اضربوه بعضها

یا کرامی اذبحوا هذا البقر ‌ ‌ ان اردتم حشر ارواح النظر

از جمادی مردم و نامی شدم ‌ ‌ وز نما مردم بحیوان سر زدم

مردم از حیوانی و آدم شدم ‌ ‌ پس چه ترسم کی ز مردن کم شدم

حمله دیگر بمیرم از بشر ‌ ‌ تا برآرم از ملائک بال و پر

وز ملک هم بایدم جستن ز جو ‌ ‌ کل شیء هالک الا وجهه

بار دیگر از ملک قربان شوم ‌ ‌ آنچه اندر وهم ناید آن شوم

پس عدم گردم عدم چون ارغنون ‌ ‌ گویدم که انا الیه راجعون

مرگ دان آنکه اتفاق امت است ‌ ‌ کآب حیوانی نهان در ظلمت است

همچو نیلوفر برو زین طرف جو ‌ ‌ همچو مستسقی حریص و آب جو

مرگ او آب است و او جویای آب ‌ ‌ می‌خورد والله اعلم بالصواب

ای فسرده عاشق ننگین نمد ‌ ‌ کو ز بیم جان ز جانان می‌رمد

سوی تیغ عشقش ای ننگ زنان ‌ ‌ صد هزاران جان نگر دستک زنان

جوی دیدی کوزه اندر جو بریز ‌ ‌ آب را از جوی کی باشد گریز

آب کوزه چون در آب جو شود ‌ ‌ محو گردد دروی و جو او شود

وصف او فانی شود و ذاتش بقا ‌ ‌ زین سپس نی کم شود نی بدلقا

خویش را بر نخل او آویختم ‌ ‌ عذر آن را که ازو بگریختم

همچو گویی سجده کن بر رو و سر ‌ ‌ جانب آن صدر شد با چشم تر

با رخ چون زعفران اشک روان

رسیدن آن عاشق بمعشوق چون دست از جان بشست

رفت آن بیدل سوی صدر جهان

هم کفن هم تیغ اندر دست او ‌ ‌ چونکه بود او عاشق سرمست او

جمله خلقان منتظر سر در هوا ‌ ‌ کش بسوزد یا بر آویزد ورا

این نماید این احمق یا نیکبخت را ‌ ‌ آن نماید که زمان بدبخت را

همچو پروانه شرر را نور دید ‌ ‌ احمقانه در فتاد از جان برید

لیک شمع عشق چون آن شمع نیست ‌ ‌ روشن اندر روشن اندر روشنیست

او بعکس شمعهای آتشی است ‌ ‌ می‌نماید آتش و جمله خوشی است

یک حکایت گوش کن ای نیک پی

حکایت آن مسجد که مهمان کش بود و آن عاشق

مسجدی بد بر کنار شهر ری

هیچکس در وی نخفتی شب ز بیم ‌ ‌ که نه فرزندش شدی آن شب یتیم

هر که در وی بخفت چون گور رفت ‌ ‌ صبحدم چون اختران در گور رفت

خویشتن را نیک ازین آگاه کن ‌ ‌ صبح آمد خواب را کوتاه کن

هر کسی گفتی که پریانند تند ‌ ‌ اندر آن مهمان کشان با تیغ کند

وان دگر گفتی که سحر است و طلسم ‌ ‌ کر رصد بسته است بهر جان و جسم

آن دگر گفتی که بر نه نقش فاش ‌ ‌ بر درش کای میهمان اینجا مباش

شب مخسب اینجا اگر جان بایدت ‌ ‌ ورنه مرگ اینجا کمین بگشایدت

وان دگر گفتا که قفلی بر نهید ‌ ‌ غافلی کاید شما کم ره دهید

تا یکی مهمان درآمد وقت شب

آمدن مهمان در آن مسجد مهمان کش

کو شنیده بود آن صیت عجب

از دلی از موی از مود / زانکه بس مردانه و جانباز بود
گفت کم گیرم سر و اشکنبه‌ای / رفته گیر از گنج زربک حبه‌ای
صورت تن گو برو من کیستم / نقش کم ناید چو من باقیستم
چون نفخت بودم از لطف خدا / نفخ حق باشم ز نای تن جدا
تا نیفتد بانگ نفخش این طرف / تا رهد آن گوهر از تنگین صدف
چون تمنوا الموت گفت ای صادقین / صادقم جان را برافشانم برین

ملامت اهل مسجد مهمان عاشق را از شب خفتن در آنجا

قوم گفتندش که هین اینجا مخسپ / تا نکوبد جانستانت همچو کسپ
که غریبی و نمی‌دانی تو حال / کاندرینجا هر که خفت آمد زوال
اتفاقی نیست اینجا بارها / دیده‌ایم و جمله اصحاب نهی
هر که این مسجد شبی مسکن شدش / نیم‌شب مرگ هلاهل آمدش
از یکی تا بانصد این دیده‌ایم / نی به تقلید از کسی بشنیده‌ایم
گفت الدین النصیحه آن رسول / آن نصیحت در لغت ضد غلول
آن نصیحت راستی در دوستی / در غلولی خاینی سگ‌پوستی
بی‌خیانت این نصیحت از وداد / می‌نماییمت مگرد از عقل و داد

جواب گفتن عاشق ناصحان و ملامت‌گویان را

گفت او ای ناصحان من بی‌ندم / از جهان زندگی سیر آمدم
منبلم بی‌زخم ناساید تنم / عاشقم بر زخمها برمی‌تنم
منبلی‌ام زخم جو و زخم خواه / عافیت کم جوی از منبل براه
منبلی نی کو بود خود برگ‌جو / منبلی‌ام لاابالی مرگ‌جو
منبلی نی کو بکف پول آورد / منبلی چستی کزین پل بگذرد
آن نه کو بر هر دکانی برزند / بل جهد از کون و از کان برزند
مرگ شیرین گشت و نقلم زین سرا / چون قفص هشتن پریدن مرغ را
آن قفص که هست عین باغ در / مرغ می‌بیند گلستان و شجر
جوق مرغان از برون گرد قفص / خوش همی‌خوانند ز آزادی قصص
مرغ را اندر قفص زان سبزه‌زار / نه خورش مانده‌ست و نی صبر و قرار
سر ز هر سوراخ بیرون می‌کند / تا بود کاین بند از پا برکند
چون دل و جانش چنین بیرون بود / آن قفص را درگشایی چون بود
نی چنان مرغ قفص در اندهان / گرد برگردش گرفته گربگان
کی بود او را در این خوف و حزن / آرزوی از قفص بیرون شدن
او همی‌خواهد کزین ناخوش حصص / صد قفص باشد بگرد این قفص

عشق جالینوس برین حیات بود که زین عالم بکار آید و هنری نورزیده که در آن بازار بکار آید و از عوام ممتاز باشد

آنچنانکه گفت جالینوس راد / از هوای این جهان و از مراد
راضیم کز من بماند نیم جان / که ز کون استری بینم جهان
گربه می‌بیند بگرد خود قطار / مرغش آیس گشته بوده از مطار
یا عدم دیدست غیر این جهان / در عدم نادیده او حشر نهان
چون جنین کش می‌کشد بیرون کرم / می‌گریزد او سپس سوی شکم
لطف رویش سوی مصدر می‌کند / او مقر در پشت مادر می‌کند
که اگر بیرون نهم زین شهر گام / ای عجب بیگه ببینم این مقام
یا دری بودی در آن شهر وخم / تا نظاره کردمی اندر رحم
یا چو چشم سوزنی راهم بدی / که ز بیرون آن رحم دیده شدی
آن جنین هم غافلست از عالمی / همچو جالینوس او نامحرمی
او نداند کان رطوبتها که هست / آن مدد از عالم بیرونی است
آنچنانکه چار عنصر در جهان / صد مدد آرد ز شهر لامکان
آب و دانه در قفص گر یافته است / آن ز باغ و عرصه‌ای دریافته است
جانهای انبیا بینند باغ / زین قفص در وقت نقلان و فراغ
پس ز جالینوس و عالم فارغ‌اند / همچو ماه اندر فلکها بازغ‌اند
ور ز جالینوس این قول افتراست / پس جوابم بهر جالینوس نیست
این جواب آنکس آمد کین بگفت / که نبودستش دلی با نور جفت

مرغ جانش موش شد سوراخ جو / چون شنید از گربگان او عرجوا
زان سبب جانش وطن دید و قرار / اندرین سوراخ دنیا موش‌وار

هم درین سوراخ بنایی گرفت / در خور سوراخ دانایی گرفت
پیشه‌هایی که مر او را در مزید / اندرین سوراخ کار آید گزید

زانکه دل برکند از بیرون شدن / بسته شد راه رهیدن از بدن
عنکبوت ار طبع عنقا داشتی / از لعابی خیمه کی افراشتی

گربه کرده چنگ خود اندر قفص / نام چنگش درد و سرسام و مغص
حصبه و قولنج و مالیخولیا / سکته و سل و جذام و نام او

گربه مرگست و مرض چنگال او / می‌زند بر مرغ و پر و بال او
گوشه گوشه می‌دود سوی دوا / مرگ چون قاضی و رنجوری گوا

چون پیادهٔ قاضی آمد این گواه / که همی‌خواند ترا تا حکمگاه
مهلتی خواهی تو از وی در گریز / گر پذیرفت شد و گرنه گفت خیز

جستن مهلت دوا و چاره‌ها / که زنی بر خرقهٔ تن پاره‌ها
عاقبت آید صباحی خشم‌وار / چند باشد مهلت آخر شرم دار

عذر خود از شه بخواه ای پر حسد / پیش از آنکه آنچنان روزی رسد
وانکه در ظلمت براند بارگی / برکند زان نور دل یکبارگی

می‌گریزد از گواه و مقصدش / کان گواه سوی قاضی خواندش
ناگهان گیرند او را خوار و زار / کش کشان تا پیش قاضی مستعار

زین گذر کن جانب آن شخص ران

ملامت کردن اهل مسجد مهمان را تا در آن مسجد نخسپد

کو به مسجد آمد آن شب میهمان

قوم گفتندش که هین جلدی برو / تا نگردد جامه جانت گرو
آن ز دور آسان نماید به نگر / که به آخر سخت باشد رهگذر

پس کسا کاو سخت خود را از نخست / وقت پیچاپیچ دستاویز جست
پیشتر از واقعه آسان بود / در دل مردم خیال نیک و بد

چون درآید اندرون کارزار / آن زمان گردد بر آنکس کار زار
چون نه شیری هین منه تو پای پیش / کان اجل گرگست جان تست میش

ور ز ابدالی و میشت شیر شد / ایمن آ که مرگ تو سرزیر شد
کیست ابدال آنکه او مبدل شود / خمرش از تبدیل یزدان خل شود

لیک مستی شیرگیری وز گمان / شیر پنداری تو خود را هین مران
گفت حق ز اهل نفاق ناسدید / بأسهم ما بینهم بأس شدید

در میان همدگر مردانه‌اند / در غزا چون عورتان خانه‌اند
گفت پیغمبر سپهدار غیوب / لا شجاعة یا فتی قبل الحروب

وقت لاف غزو مستان کف زنند / وقت جوش جنگ چون کف بی‌فنند
وقت ذکر غزو شمشیرش دراز / وقت کر و فر تیغش چون پیاز

وقت اندیشه دل او زخم‌جو / پس به یک سوزن تهی شد خیک او
من عجب دارم ز جویای صفا / کو رمد در وقت صیقل از جفا

عشق چون دعوی جفا دیدن گواه / چون گواهت نیست شد دعوی تباه
چون گواهت خواهد این قاضی مرنج / بوسه ده بر مار تا یابی تو گنج

آن جفا با تو نباشد ای پسر / بلکه با وصف بدی اندر تو در
بر نمد چوبی که آن را مرد زد / بر نمد آن را نزد بر گرد زد

گر بزد مر اسب را آن کینه‌کش / آن نزد بر اسب زد بر سکسکش
تا ز سکسک وارهد خوش پی شود / شیره را زندان کنی تا می شود

آن یکی می‌زد یتیمی را بقهر / قند بود آن لیک بس جوزهر
دید مردی آن یتیمش زار زار / آمد و بگرفت زودش در کنار

گفت پنهان آن یتیمک را ز دی / چون نترسید او ز قهر ایزدی
گفت او را کز دم جان دوست / [illegible]

مادر ار گوید ترا مرگ تو باد / مرگ آن خو خواهد و مرگ فساد
آن گروهی کز ادب بگریختند / آب مردی و آب مردان ریختند

عاذلان شان از وغا واراندند / تا چنین حیز و مخنث ماندند
لاف و غره ژاژخا را کم شنو / با چنین‌ها در صف هیجا مرو

تا که ما زادوکم الا خبالا گفت حق | کز رفیق سست برگردان ورق
که اگر ایشان با شما همره شوند | غازیان بی مغز همچون کز شوند
خویشتن را با شما هم صف کنند | پس گریزند و دل صف بشکنند
پس سپاهی اندکی بی این نفر | به که با اهل نفاق آید حشر
هست بادام کم خوش بیخته | به ز بسیاری به تلخ آمیخته
تلخ و شیرین گر بصورت یک شی اند | نقص از آن افتاد که همدل نی اند
گبر ترسان دل بود کو از گمان | می‌زید در شک ز حال آن جهان
می‌رود در ره نداند منزلی | گام ترسان می‌نهد اعمی دلی
چون نداند ره مسافر چون رود | با تردد‌ها و دل پرخون شود
هر که گوید های این سو راه نیست | او کند از بیم آنجا وقف و ایست
ور بداند ره دل با هوش او | کی رود هر های و هو در گوش او
پس مشو همراه این اشتر دلان | زانکه وقت ضیق و بیم اند آفلان
پس گریزند و ترا تنها هلند | گرچه اندر لاف سحر بابلند
تو ز رعنایان مجو هین کارزار | تو ز طاوسان مجو صید و شکار
طبع طاوس است و وسوسه کند | دم زند تا از مقامت بر کند
همچو شیطان کرد سوی بدر قریش | دم دمید و گفت گیرد آر پابی اش
تا که در احمد هزیمت افکنیم | هیچ بنیاد از پیش بر کنیم

گفتن شیطان با قریش که بجنگ احمد علیه السلام آیید که من یاریها کنم و قبیله خود را بمدد خوانم و گریختن او در ملاقات صفین

چونکه شیطان در شبیه ... حکیم | خوانم افسون کرامت جاری کنم | چون سپه کرد او بدرآ گفت او | که با ایشان بجابیت گفتگو
که بیارم من قبیله خویش را | تا کز ... بود پشت شما | مر شما را عون و یاریها کنم | تا سپاه دشمنان را بشکنم
چون قریش از گفت او حاضر شدند | هر دو لشکر در ملاقات آمدند | ... شیطان ... | سوی صف مومنان ...
آن شبیه ... با صف زده | گشت جان او ز بیم آتشکده | پای خود وا پس کشید و می‌گرفت | کرد جبریل سپاه ... صف
گشت ... الله ... عون | از عقب او رفت بالا ترون | گفت حارث ای سراقه شکل این | دست جبر او ... ...
گفت امدیم من هم عزم حرب | گفت می بینم سپاهی عرب | می نبینی ... آنک ... | آن زمان لاف بود این ... و عتاب
... که یاغیان شدیم | کی بودتان فتح و نصرت دمبدم | ... | وین زمان ناچیز ... و وهین
تا بجویم آن دم تو و یاریم | تو چنین رفتی و ما هیچ شدیم | چونکه حارث با ... گفت این | از عتاب خشمگین شد آن لعین
... رو بدست او شتاب | چون ز گفت او بس در دل رسید | سینه اش را کوفت شیطان و گریخت | خون آن بیچارگان ... بریخت
چونکه ویران کرد چندین عالم او | پس بگفت او من بری ام شکم | کوفت اندر سینه و انداختش | پس گریزان شد بجوییت تا ...
نفس و شیطان هر دو یک تن بوده اند | در دو صورت خویش را بنموده اند | چون فرشته و عقل کایشان یک بدند | بهر حکمتهاش دو صورت شد پدید
... چنین ... خویش | زانکه عقل ست خصم جان خویش | یک نفس حمله کند چون سوسمار | پس بسوراخی گریزد در فرار
وز دل او سو را ... | مهر بر سوراخ کی آرد برون | نام پنهان گشتن دیو از نفس | اندر آن سوراخ رفتن شد ...
کز خسوش چون خسوف ... | چون سر خفاش ... آمد شد است | که خدا آن دیو را خناس خواند | که سر آن خارپشت را ...
می نمایان گردد سر آن خارپشت | دمبدم از بیم صیاد درشت | تا چو فرصت یافت سر آرد برون | زین چنین ماری شود ...

گر ز نفس از اندرون راهت زدی ... رهزنان را بر تو دستی کی بدی
زان عوان مقتضی که شهوتست ... دل اسیر حرص و آز و آفت است
زان عوان سر شدی دزد و تباه ... تا عوانان را بقهرست راه
در خبر بشنو تو این پند نکو ... بین جنبیکم لکم اعدا عدو
طمطراق این عدو مشنو گریز ... کو چو ابلیس است در لج و ستیز
بر تو او از بهر این دنیا و نبرد ... آن عذاب سرمدی را سهل کرد
چه عجب گر مرگ را آسان کند ... او ز سحر خویش صد چندان کند
سحر کاهی را بصنعت کُه کند ... باز کوهی را چو کاهی می‌کند
زشتها را نغز گرداند بفن ... نغزها را زشت گرداند بظن
آدمی را خر نماید ساعتی ... آدمی سازد خری را و آیتی
کار سحر است کو دم می‌زند ... هر نفس قلب حقایق می‌کند
این چنین ساحر درون تست و سر ... ان فی الوسواس سحرا مستتر
اندر آن عالم که هست این سحرها ... ساحران هستند جادوی گشا
اندر آن صحرا که رست این زهر تر ... نیز روییدست تریاق ای پسر
گویدت تریاق از من جو سپر ... که ز زهرم من بتو نزدیکتر
گفت او سحرست و ویرانی تو ... گفت من سحرست و دفع سحر او
گفت پیغمبر که ان فی البیان ... سحرا و حق گفت آن خوش پهلوان
لیک سحر دفع سحر ساحران ... زانکه تریاک باشد و بیان
آن بیان اولیا و اصفیاست ... کینه اغراض نفسانی جداست
حاصل آن کز نفس و هم من گریز ... نوش کن تریاق من تعبیر تیز
این طلسم سحر نفس اندر شکن ... سوی گنج پیر کامل نقب زن
پس در آمد این بیان آغاز را ... جانب مهمان و مسجد باز ران

منع کردن عاذلان شب را مهمان مسجد

زین سخن جلدی برو ای بو الکرم ... مسجد آرا کن زمین متهم
گر بگوید دشمنی از دشمنی ... آتشی در ما زند فردا و دی
که بیا تا ساکنیم او را ظالمی ... هر بهانه مسجد او بد ساکنی
تا بهانهٔ قتل بر مسجد نهد ... چونکه بدنامست مسجد او جهد
تهمتی بر ما منه ای سخت جان ... که نه ایم ایمن ز مکر دشمنان
هین برو چالاکی مکن سودا مپز ... که نتان سود گیهان را بگز
چون تو بسیاران بلا افزاید بخت ... ریش خود بر کنده یک یک لخت لخت
هین برو کوتاه کن این قیل و قال ... خویش و ما را در میفگن در وبال
گفت ای یاران از آن دیوان نیم ... که ز لاحولی ضعیف آید رجیم
کودکی کو حارث کشتی بدی ... طبلکی در دفع مرغان می‌زدی

جواب گفتن مهمان ایشان را و مثل آوردن بدفع حارث کشت بانگ دف از کشت اشتری را که کوس محمودی بر پشت او زدندی

تا رمیدی مرغ از آن طبلک ز کشت ... کشت از مرغان بد بسلامت گشت
چونکه سلطان شاه محمود کریم ... برگذر زد آن طرف خیمهٔ عظیم
با سپاهی همچو استاره اثیر ... انبه و پیروز و صفدر ملک گیر
اشتری بد کو بدی حمال کوس ... بختیی بد پیش رو همچون خروس
بانگ کوس و طبل بر وی روز و شب ... می‌زدندی در رجوع و در طلب
اندر آن مزرع در آمد آن شتر ... کودک آن طبلک بزد در حفظ بر
عاقلی گفتش مزن طبلک که او ... پخته طبلست و بآن شدست خو
پیش او چه بود تبوراک تو طفل ... که کشد او طبل سلطان بیست کفل
عاشقم من کشتهٔ قربان لا ... جان من نوبتگه طبل بلا
خود تبوراکست این تهدیدها ... پیش آنچه دیده است این دیده‌ها
ای حریفان من از آنها نیستم ... کز خیالاتی درین ره بیستم
من چو اسمعیلیانم بی حذر ... بل چو اسمعیل آزادم ز سر
فارغم از طمطراق و از ریا ... قل تعالوا گفت جانم را بیا
گفت پیغمبر که [illegible] ... [illegible]

هر که بیند مر عطا را صد عوض / زود در بازد عطا را زین غرض
جمله در بازار از آن گشتند بند / تا چو سود افتاد مال خود دهند
زر در انبان نهان شسته منتظر / تا که سود آید ببذل آید مصر
چون ببیند کاله‌ای در ربح بیش / سرد گردد عشقش از کالای خویش
گرم زان ماندست با او کو ندید / کالهای خویش را ربح و مزید
همچنین علم و هنرها و حرف / چون ندید افزون از آنها در شرف
تا به از جان نیست جان باشد عزیز / چون به آمد نام جان شد چیز لیز
لعبت مرده بود جان طفل را / تا نگشت او در بزرگی طفل را
این تصور وین تخیل لعبت است / تا تو طفلی پس بدانت حاجت است
چون ز طفلی رست جان شد در وصال / فارغ از حس است و تصویر و خیال
نیست محرم تا بگویم بی‌نفاق / تن زدم والله اعلم بالوفاق
مال و تن برفند ریزان فنا / حق خریدارش که الله اشتری
برفها زان از ثمن اولیستت / که تو در شکی یقینی نیستت
وین عجب ظنی ست در تو ای مهین / که نمی‌پرد به بستان یقین
هر گمان تشنهٔ یقین است ای پسر / می‌زند اندر تزاید بال و پر
چون رسد در علم پس پر پا شود / مر یقین را علم او بویا شود
زانکه هست اندر طریق مفتتن / علم کمتر از یقین و فوق ظن
علم جویای یقین باشد بدان / وان یقین جویای دید است و عیان
اندر الهکم بجو این را کنون / از پس کلا پس سوف تعلمون
می‌کشد دانش به بینش ای علیم / گر یقین گشتی ببینندی جحیم
دید زاید از یقین بی امتهال / آنچنان کز ظن همی‌زاید خیال
اندر الهکم بیان این ببین / که شود علم الیقین عین الیقین
از گمان و از یقین بالاترم / وز ملامت بر نمی‌گردد سرم
چون دهانم خورد از حلوای او / چشم روشن گشتم و بینای او
پا نهم گستاخ چون خانه روم / پا نلرزانم نه کورانه روم
آنچه گل را گفت حق خندانش کرد / بر دل من گفت صد چندانش کرد
آنچه زد بر سرو و قدش راست کرد / وانچه از وی نرگس و نسرین بخورد
آنچه نی را کرد شیرین جان و دل / وانچه خاکی یافت زان نقش چگل
آنچه ابرو را چنان طرار ساخت / چهره را گلگونه و گلنار ساخت
مر زبان را داد صد افسونگری / وانچه کان را داد زر جعفری
چون در زرادخانه باز شد / غمزه‌های چشم تیرانداز شد
بر دلم زد تیر و سودایش کرد / عاشق شکر و شکرخاش کرد
عاشق آنم که هر آن آن اوست / عقل و جان جاندار یک مرجان اوست
من نلافم ور بلافم همچو آب / نیست در آتش‌کشی‌ام اضطراب
چون بدزدم چون حفیظ مخزن اوست / چون نباشم سخت رو پشت من اوست
هر که از خورشید باشد پشت گرم / سخت رو باشد نه بیم او را نه شرم
همچو روی آفتاب بی‌حذر / گشت رویش خصم‌سوز و پرده‌در
هر پیمبر سخت رو بد در جهان / یکسواره کوفت بر جیش شهان
رو نگردانید از ترس و غمی / یکتنه تنها بزد بر عالمی
سخت رو شد سنگ زانست با رسوخ / او نترسد از جهان پر کلوخ
کان کلوخ از خشت زن یک لخت شد / سنگ از صنع خدایی سخت شد
گوسفندان گر برونند از حساب / زانبهیشان کی بترسد آن قصاب
کلکم راع نبی چون راعی است / خلق مانند رمه او ساعی است
از رمه چوپان نترسد در نبرد / لیکشان حافظ بود از گرم و سرد
گر زند بانگی ز قهر او بر رمه / دان ز مهرست آن که دارد بر همه
هر زمان گوید بگوشم بخت نو / که ترا غمگین کنم غمگین مشو
من ترا غمگین و گریان زان کنم / تا کنت از چشم بدان پنهان کنم
تلخ گردانم ز غمها خوی تو / تا بگردد چشم بد از روی تو
نه تو صیادی و جویای منی / بنده و افگندهٔ رای منی
حیله اندیشی که در من در رسی / در فراق و جستنم بی‌کسی

چاره می‌جوید پی من درد تو / می‌شنودم دوش آه سرد تو
می‌توانم هم که بی این انتظار / ره دهم بنمایمت راه گذار
تا ازین گرداب دوران وارهی / بر سر گنج وصالم پا نهی
لیک شیرینی و لذات مقر / هست بر اندازهٔ رنج سفر
آنگه از شهر و ز خویشان برخوری / که ز غربت رنج و محنتها بری
ور نخود بنگر اندر دیگ چون / می‌جهد بالا چو شد ز آتش زبون
هرچه آسان یافتی آسان دهی / ور ز مشکل یا برابر جان شدی
بشنو [illegible] / وز بلاها رو مگردان ای جوان

تمثیل گریختن مؤمن و بی‌صبری او در بلا با اضطراب و بی‌قراری نخود بجوش تا بیرون جهد و منع کدبانو

هر زمانی می‌برآید وقت جوش / بر سر دیگ و برآرد صد خروش
که چرا آتش به من در می‌زنی / چون خریدی چون نگونم می‌کنی
می‌زند کفلیز کدبانو که نی / خوش بجوش و بر مجه ز آتش‌کنی
زان نجوشانم که مکروه منی / بلکه تا گیری تو ذوق و چاشنی
تا غذا گردی بیامیزی به جان / بهر خواری نیستت این امتحان
آب می‌خوردی به بستان سبز و تر / بهر آن آتش بدست آن آب‌خور
رحمتش سابق بدست از قهر زان / تا ز رحمت گردد اهل امتحان
رحمتش بر قهر از آن سابق شدست / تا که سرمایهٔ وجود آید به دست
زانکه بی لذت نروید لحم و پوست / چون نروید چه گدازد عشق دوست
زان تقاضا گر بیاید قهرها / تا کنی ایثار آن سرمایه را
باز لطف آید برای عذر او / که بکردی غسل و بر جستی ز جو
گوید ای نخود چریدی در بهار / رنج مهمان تو شد نیکوش دار
تا که مهمان باز گردد شکرساز / پیش شه گوید ز ایثار تو باز
تا بجای نعمتت منعم رسد / جمله نعمتها برد بر تو حسد
من خلیلم تو پسر پیش بچک / سر بنه انی اری انی اذبحک
سر به پیش قهر نه دل برقرار / تا ببرم حلقت اسمعیل‌وار
سر ببرم لیک این سر آن سریست / کز بریده گشتن و مردن بریست
لیک مقصودم ازان تسلیم تست / ای مسلمان بایدت تسلیم جست
ای نخود می‌جوش اندر ابتلا / تا نه هستی و نه خود ماند ترا
اندر آن بستان اگر خندیده‌ای / تو گل بستان جان و دیده‌ای
گر جدا از باغ آب و گل شدی / لقمه گشتی اندر احیا آمدی
شو غذا و قوت و اندیشه‌ها / شیر بودی شیر شو در بیشه‌ها
از صفاتش رسته‌ای والله نخست / در صفاتش باز رو چالاک و چست
ز ابر و خورشید و ز گردون آمدی / پس شدی اوصاف و گردون بر شدی
آمدی در صورت باران و تاب / می‌روی اندر صفات مستطاب
جزو شمس و ابر و انجمها بدی / نفس و فعل و قول و فکرتها شدی
هستی حیوان شد از مرگ نبات / راست آمد اقتلونی یا ثقات
چون چنین بردیست ما را بعد مات / راست آمد ان فی قتلی حیات
فعل و قول و صدق شد قوت ملک / تا برین معراج شد سوی فلک
آنچنان کان طعمه شد قوت بشر / از جمادی بر شد و شد جانور
این سخن را ترجمهٔ پهناوری / گفته آید در مقام دیگری
کاروان دایم ز گردون می‌رسد / تا تجارت می‌کند وا می‌رود
پس برو شیرین و خوش با اختیار / نی به تلخی و کراهت دزدوار
زان حدیث تلخ می‌گویم ترا / تا ز تلخیها فرو شویم ترا
ز آب سرد انگور افسرده رهد / سردی و افسردگی بیرون نهد
تو ز تلخی چونکه دل پر خون شوی / پس ز تلخیها همه بیرون روی
آن زمان شیرین شوی همچون عسل / فارغ آیی [illegible] دغل
هر که او اندر بلا صابر نشد / مقبل این زمره [illegible] نشد
سگ شکاری نیست او را طوق نیست / خام و ناجوشیده جز بی‌ذوق نیست

تمثیل صابر شدن مؤمن چون بر شر بلا واقف شود

آن نخود گفتا چنین هست ای ستی　　خوش بجوشم یاریم ده راستی
تو درین جوشش چو معمار منی　　کفچلیزم زن که بس خوش میزنی
همچو پیلم بر سرم زن زخم و داغ　　تا نبینم خواب هندستان و باغ
تا که خود را در دهم در جوش من　　تا رهی یابم در آن آغوش من
زانکه انسان در غنا طاغی شود　　همچو پیل خواب بین یاغی شود
پیل چون در خواب بیند هند را　　پیلبان را نشنود آرد دغا

عذر گفتن کدبانو با نخود و حکمت در جوش داشتن او

آن ستی گوید ورا که پیش ازین　　من چو تو بودم ز اجزای زمین
چون بنوشیدم جهاد آذری　　پس پذیرا گشتم و اندر خوری
مدتی جوشیده‌ام اندر زمن　　مدتی دیگر درون دیگ تن
زین دو جوشش قوت حسها شدم　　روح گشتم پس ترا استا شدم
در جمادی گفتمی زان می‌دوی　　تا شوی علم و صفات معنوی
چون شدی تو روح پس بار دگر　　جوش دیگر کن ز حیوانی گذر
از خدا می‌خواه تا زین نکته‌ها　　در نلغزی و رسی در منتها
زانکه از قرآن بسی گمره شدند　　زان رسن قومی درون چه شدند
مر رسن را نیست جرمی ای عنود　　چون ترا سودای سربالا نبود

بقیهٔ قصهٔ مهمان مسجد و ثبات و صدق عزم او

آن غریب شهر سربالا طلب　　گفت می‌خسپم درین مسجد به شب
مسجدا گر کربلای من شوی　　کعبهٔ حاجت روا من شوی
هین مرا بگذار ای بگزیده یار　　تا رسن بازی کنم منصوروار
گر شدید اندر نصیحت جبرئیل　　می‌نخواهد غوث در آتش خلیل
جبرئیلا رو که من افروخته　　بهترم چون عود و عنبر سوخته
جبرئیلا گر چه یاری میکنی　　چون برادر پاسداری میکنی
ای برادر من بر آذر چابکم　　من نه آن جانم که گردم بیش و کم
جان حیوانی فزاید از علف　　آتشی بود و چو هیزم شد تلف
گر نگشتی هیزم او مثمر بدی　　تا ابد معمور و هم عامر بدی
باد سوزان است این آتش بدان　　پرتو آتش بود نی عین آن
عین آتش در اثیر آمد یقین　　پرتو و سایهٔ وی است اندر زمین
لاجرم پرتو نپاید ز اضطراب　　سوی معدن باز می‌گردد شتاب
قامت تو بر قرار آمد بساز　　سایه‌ات کوته دمی یکدم دراز
زانکه در پرتو نیابد کس ثبات　　عکسها واگشت سوی امهات
هین دهان بربند فتنه لب گشاد　　بازگو الله اعلم بالرشاد
فتنه زاده کرد عالم را خراب　　شرق و غرب افتاد اندر اضطراب
چون دهانت بسته گشت و ماتنگ شد　　هر یکی با دیگری در جنگ شد
گفت و گو بسیار شد مجلس شدم　　مسئلت کم کردم و تن زدم
ور ز گوید موجب فتنه چه بود　　بازگویم گوش کن چون خم فرود

ذکر بد اندیشیدن قاصد طاعنان

پیش ازین کاین قصه تا مخلص رسد　　دود و گنده آمد از اهل حسد
من نمی‌رنجم ازین لیکن لگد　　خاطر ساده دلی را پی کند
خوش بیان کرد آن حکیم غزنوی　　بهر محجوبان مثال معنوی
کز قرآن گر نبیند غیر قال　　این عجب نبود ز اصحاب ضلال
کز شعاع آفتاب پر ز نور　　غیر گرمی می‌نیابد چشم کور
خربطی ناگاه از خرخانه‌ای　　سر برون آورد چون طعانه‌ای
کاین سخن پست است یعنی مثنوی　　قصهٔ پیغمبر است و پیروی
نیست ذکر بحث و اسرار بلند　　که دوانند اولیا زان سو سمند
از مقامات تبتل تا فنا　　پایه پایه تا ملاقات خدا
شرح و حد هر مقام و منزلی　　که به پر زو بر پرد صاحبدلی
جمله سر تا سر فسانه است و فسون　　کودکانه قصهٔ بیرون و درون
چون کتاب الله بیامد هم بر آن　　اینچنین طعنه زدند آن کافران
که اساطیر است و افسانهٔ نژند　　نیست تعمیقی و تحقیقی بلند

کودکان خرد فهمش می‌کنند / نیست جز امر پسند و ناپسند

ذکر آدم گندم و ابلیس و مار / ذکر هود و باد و ابراهیم و نار

ذکر نوح و کشتی و طوفان تن / ذکر کنعان و سر از خط تافتن

ذکر یوسف ذکر زلف پرخمش / ذکر یعقوب و زلیخا و غمش

ذکر اسمعیل و ذبح و جبرئیل / ذکر قصه کعبه و اصحاب فیل

ذکر بلقیس و سلیمان و سبا / ذکر داود و زبور و اوریا

ذکر هاروت شعیب و قوم او / ذکر یونس ذکر لوط و قوم او

ذکر حمل مریم و نخل و مخاض / ذکر یحیی و زکریا در ریاض

ذکر صالح ناقه و تقسیم آب / ذکر ادریس و مناجات و جواب

ذکر الیاس و عزیر و موت او / ذکر قارون و زمین رفتن فرو

ذکر ایوب و صبوری در بلا / ذکر اسرائیلیان در تیه لا

ذکر موسی و شجر طور و عصا / خلع نعلین و خطابات و عطا

ذکر عیسی و عروجش بر سما / ذکر ذوالقرنین و خضر و ارمیا

ذکر فضل احمد و خلق عظیم / ذکر قمر از معجز آنش شد دو نیم

ظاهرست و هر کسی پی می‌برد / کو بیان که گم شود در وی خرد

گفت اگر آسان نماید این بتو / این چنین آسان یکی سوره بگو

جنیان و انسیان و اهل کار / گو یکی آیت ازین آسان بیار

حرف قرآن را مدان که ظاهرست / زیر ظاهر باطنی هم قاهرست

تفسیر حدیث ان للقرآن ظهرا و بطنا و لبطنه بطنا الی سبعة ابطن و فی روایة الی سبعین بطنا

زیر آن باطن یکی بطن دگر / خیره گردد اندرو فکر و نظر

زیر آن باطن یکی بطن سوم / که درو گردد خردها جمله گم

بطن چارم از نبی خود کس ندید / جز خدای بی‌نظیر بی‌ندید

همچنین تا هفت بطن ای بوالکرم / می‌شمر تو زین حدیث معتصم

تو ز قرآن ای پسر ظاهر مبین / دیو آدم را نبیند جز که طین

ظاهر قرآن چو شخص آدمیست / کز نقوشش ظاهر و جانش خفیست

مرد را صد سال عم و خال او / یک سر مویی نبیند حال او

آنکه گویند اولیا در کوه‌ها / تا ز چشم مردمان پنهان بوند

بیان آنکه رفتن انبیا و اولیا علیهم السلام بکوه‌ها و غارها جهت پنهان کردن خویش نیست جهت خوف تشویش خلق نه بلکه ارشاد خلق است بقطع از دنیا

پیش خلق ایشان فراز صد کهند / گام خود بر چرخ هفتم می‌نهند

پس چرا پنهان شود که جو بود / کز صد دریا و که افزون بود

حاجتش نبود که گر بگریخت / کز پیش گردون صد لعل ریخت

چرخ گرد بیدار او گردشان / تعزیت جامه بپوشید آسمان

گر بظاهر آن پری پنهان بود / آدمی پنهانتر از پریان بود

نزد عاقل زان پری که مضمرست / آدمی صد بار خود پنهانترست

آدمی نزد یک عاقل چون خفی / چون بود آدم که در غیبست او صفی

تشبیه اولیا و کلام اولیا بعصای موسی و فسون عیسی

آدمی همچون عصای موسی است / آدمی همچون فسون عیسی است

در کف حق بهر داد و بهر زین / قلب مومن هست بین اصبعین

ظاهرش چوبی ولیکن پیش او / کون یک لقمه چو بگشاید گلو

تو مبین رنگ فسون عیسی حرف و صوت / آن ببین کز وی گریزان گشت موت

تو مبین زان افسونش آن لهجات پست / آن نگر که مرده بر جست و نشست

تو مبین مر آن عصا را سهل یافت / آن ببین که بحر اخضر را شکافت

تو ز دور دیدی چتر سیاه / یک قدم پیشتر نه بنگر سپاه

تو ز دوری می‌نبینی غیر گرد / اندکی پیش آ ببین در گرد مرد

دیده‌ها را گرد او روشن کند / کوه‌ها را هر یکی او بر کند

تفسیر قوله تعالی یا جبال اوبی معه و الطیر

چون برآمد موسی از اقصای دشت / کوه طور از مقدمش رقاص گشت

رو بسی داود از فرش تابان شده / کوهها اندر پیش نالان بده
کوه با داود گشته همرهی / هر دو مطرب مست در عشق شهی

یا جبال اوبی امر آمده / هر دو هم آواز و هم پرده شده
گفت داودا تو هجرت دیده‌ای / بهر من از همرهان ببریده‌ای

ای غریب فرد بی‌مونس شده / آتش شوق از دلت شعله زده
مطربان خواهی و قوال و ندیم / کوهها آید پیش آن قدیم

ناله قوالی و سرنائی کنند / تا به شب با دیهای کنند
تا بدانی ناله چون که رواست / بی لب و دندان نگر ز انبیاست

نغمهٔ اجزای آن صافی جسد / هر شبی در گوش حسش می‌رسد
همنشینان نشنوند او بشنود / ای خنک جان کو بغیبش بگرود

بنگرد در نفس خود صد گفتگو / همنشین او نبرده هیچ بو
صد سؤال و صد جواب اندر دلت / می‌رسد از لامکان تا منزلت

بشنوی تو نشنود زان گوشها / گر بنزدیک تو آرد گوش را

جواب طعنه زننده مثنوی از قصور فهم خود

گیرم ای کر خود تو از آن نشنوی / چون مثالش دیده چون نغنوی
ای سگ طاعن تو عوعو می‌کنی / طعن قرآن را برون شو می‌کنی

این نه آن شیرست کز وی جان بری / یا ز پنجهٔ قهر او ایمان بری
تا قیامت می‌زند قرآن ندا / کای گروهی جهل را گشته فدا

مر مرا افسانه می‌پنداشتید / تخم طعن و کافری می‌کاشتید
خود بدیدید ای خسیسان زمن / که شما بودید افسانه نه من

تا بدیدیدای که طعنه می‌زدید / که شما فانی و افسانه بدید
من کلام حقم و قایم بذات / قوت جان جان و یاقوت زکات

نور خورشیدم فتاده بر شما / لیک از خورشید ناگشته جدا
نک منم ینبوع آن آب حیات / تا رهانم عاشقان را از ممات

گر چنان گند آزتان ناسکیختی / جرعه‌ای بر گورتان حق ریختی
نی بگیرم گفت و پندان حکیم / دل نگردانم ز هر طعنی سقیم

تا بجای بر ز مس از او دوا / فارغ ایم من ز هر طعنی جدا
آنکه نز مسعوده است او وارانه خطاب / کره و مادر همی خوردند آب

نی بخو لیسیدن مرهم آن نفر / بهر اسبان که هلا زین آب خور

مثل زدن در رمیدن کره اسب از خوردن آب

آن بخو لیسیدن بکره می‌رمید / سر همی برداشت و ز خوردن می‌رمید
مادرش پرسید کای کره چرا / می‌رمی هر ساعتی زین استقا

گفت کره شیخچو لیند آن گروه / از تفاق بانگ شان دارم شکوه
پس علم می‌لرزد از جا می‌رود / ز اتفاق نعره خوفم می‌رسد

گفت مادر تا جهان بوده است این / کارافزایان بدند اندر زمین
هین تو کار خویش کن ای ارجمند / زود کایشان ریش خود بر می‌کنند

وقت تنگ و می‌رود آب فراخ / پیش از آن کز هجر گردی شاخ شاخ
شهر کاریز است پر آب حیات / آب کش تا بر دمد از تو نبات

آب خضر از جوی نطق اولیا / می‌خوریم ای تشنهٔ غافل بیا
گر نبینی آب کورانه بفن / سوی جو آور سبو در جوی زن

چون نبیند کاندرین جو آب هست / کور را تقلید باید کار بست
چون فرو بردی به آب اندیش را / تا گران بینی تو مشک خویش را

چون گران بینی سبوی خود به دل / رست از تقلید خشک آنگاه دل
گر نبیند کور آب جو عیان / لیک بیند چون سبو گردد گران

گر ز جو اندر سبو آبی برفت / کاین سبک بود و گران شد ز آب زفت
زانکه هر بادی مرا او می‌ربود / باد دیگر نربایدم ثقلم فزود

مر سبوهان را اگر با ید بر بود / زانکه می‌بیوشان گرانی تو ست
کشتی بی لنگر آمد مرد شر / که ز باد کژ نیابد او حذر

لنگر عقل است عاقل را امان / لنگری در یوزه کن از عاقلان
از مددهای خرد چون در ربود / از خزینهٔ در آن دریای جود

همچنین امداد دل مخزن شود / بجهد از دل چشمه هم پرجوشش شود
تا که نور از دل برین دیده نشست / تا چو دل شد دیدهٔ تو عاطلست

دل چو پر انوار عقل پیر بود / زان نصیبی هم بدو دیده رسد
پس بدان کاب مبارک ز آسمان / وحی دلها باشد و صدق بیان

ما چو آن کرّه هم آب جو خوریم / سوی سیه آن بیه و طعن منکریم
پیرو پیغمبرانی ره سپر / طعنهٔ خلقان همه بادی شمر

آن خداوندان که ره طی کرده‌اند / گوش وا بانگ سگان کی کرده‌اند

بقیهٔ قصهٔ مهمان مسجد مهمان‌کش

باز گردان یکبار شیر مرد / اندر آن مسجد چه بود و چه کرد
خفته در مسجد خود او را خواب کو / مرد غرقه گشته چون خسپد بگو

خواب مرغ و ماهیان باشد همی / عاشقان را زیر غرقاب همی
نیم شب آواز با هولی شنید / کایم آیم بر سرت ای مستفید

پنج کرت این چنین آواز سخت / می رسید و دل بسی شد لخت لخت

تفسیر آیه واجلب علیهم بخیلک و رجلک

تو که عزم دین کنی با اجتهاد / دیو بانگت بر زند اندر نهاد
که مرو زان سو بیندیش ای غوی / که اسیر رنج و درویشی شوی

بینوا گردی ز یاران وا بری / خوار گردی و پشیمانی خوری
تو ز بیم بانگ آن دیو لعین / وا گریزی در ضلالت از یقین

که هلا فردا و پس فردا مراست / راه دین پویم که مهلت پیش ماست
مرگ بینی باز کو از چپ و راست / می کشد همسایه را بانگ خواست

باز عزم دین کنی از بیم جان / مرد سازی خویشتن را یک زمان
پس سلح بر بندی از علم و حکم / که من از خوفی نیارم پای کم

باز بانگی بر زند بر تو ز مکر / که بترس و باز گرد از تیغ فقر
باز بگریزی ز راه روشنی / آن سلاح علم و دین را بفکنی

سالها او را به بانگی بنده‌ای / در چنین ظلمت نمد افکنده‌ای
هیبت بانگ شیاطین خلق را / بنده کرده است و گرفته حلق را

تا چنان نومید شد جانش ز نور / که روان کافران ز اهل قبور
آن شما و بانگ آن ملعون بود / هیبت بانگ خدایی چون بود

هیبت باز است بر کبک نجیب / مر مگس را نیست زان هیبت نصیب
زانکه نبود باز صیاد مگس / عنکبوتان می مگس گیرند و بس

عنکبوت دیو بر چون تو ذباب / کر و فری دارد و نه کبک و عقاب
بانگ دیوان گله‌بان اشقیاست / بانگ سلطان پاسبان اولیاست

تا نیاید زخم زین دو بانگ دور / قطره از بحر خوش یا بحر شور

پر رسیدن بانگ طلسم نیم شب مهمان مسجد را

بشنو اکنون قصهٔ آن بانگ سخت / که نرفت از جا بدان آن نیکبخت
گفت چون ترسم چو هست آن طبل عید / تا دل ترسد که زخم او رسید

ای دهلهای بترسیده ز کوب / قسمتان از عید جان شد زخم چوب
شد قیامت عید و بی‌دینان دهل / ما چو اهل عید خندان همچو گل

بشنو اکنون این دهل چون بانگ زد / دیگ دولت با چگونه می پزد
چونکه بشنود آن دهل آن مرد دید / گفت چون ترسد دلم از طبل عید

گفت با خود هین مترس ای دل که مرد / مرد جان بد دلان بی یقین
نوبت آن آمد که حیدروار من / ملک گیرم یا بپردازم بدن

بر جهید و بانگ بر زد کای کیا / حاضرم اینک اگر مردی بیا
در زمان بشکست ز آواز آن طلسم / زر همی ریزید هر سو قسم قسم

ریخت چندان زر که ترسید آن دلیر / تا بگیرد زر ز بیرون راه در
پر شد آن مسجد ز زر هر جایگاه / سر وحیران شد ز نقد بی قیاس

بعد از آن برخاست آن شیر عتید / تا سحرگه زر برون می‌کشید
گنج گر دیوی همی آمد به / با جوال و تو بره بار دگر

دفنها می کرد آن بانبا زیان / بیکوی ترسانی ورد بس خران
این زرها همه بیجا حاضر آمده است / دهل سر بر کرد دان سرپرست

کودکان اسفالها را بشکنند / نام زر بنهند و در دامن کنند
اندر آن بازی چو گویی نام زر / آن کند در خاطر کودک گذر
بل زر مضروب ضرب ایزدی / کو نگردد کاسد آمد سرمدی
آن زری کاین زر از آن زر تاب یافت / گوهر و تابنده و گوینده یافت
آن زری که دل از او گردد غنی / غالب آید بر قمر در روشنی
شمع بود آن مسجد و پروانه او / خویشتن انداخت آن پروانه خو
سنت برش را لیکن آتشش / پس مبارک آمد آن اندیشش
همچو موسی بود آن مسجد فرخت / کاتشی دید او بسوی آن درخت
چون نماند تنها بیرون نور بود / تا بیندیشد آن خود نور بود
مرد حق را چون ببینی ای پسر / تو گمان داری برو نار بشر
نور خود سوی گمراه و بینا است / نار در خاطر ز باطل زان شعاع است
او درخت موسوی است پر ضیا / نور خوان نارش مخوان باری بیا
نی نظام این جهان را سوی خود / تا رهد آن خود نور بود
پس بدانکه شمع دین بر می‌شود / آن نه همچون دیگر آتشها بود
این نماید نور و سوزد یار را / وان بصورت نار و گل زوار را
این چو سایه زنده و سوزنده‌ای / وان گه وصلت دل افروزنده‌ای
مشعله نور پاک سازوار / خانه آن را نور و دوده این را چو نار
حاضران از غائبان خوشحال‌تر / غائبان را نیست توفیق خبر
این سخن را نیست پایانی پدید

ملاقات عاشق با صدر جهان

گو حدیث عاشق و صدر مجید
آن بخارایی به خود شمعی نهد / گشته بود از عشق آسان آن کبد
آه سوزانش سوی گردون شده / در دل صدر جهان مهر آمده
گفت با خود در سحرگه کای اجل / حال آن آواره ما چون بود
او گناهی کرد و ما دیدیم لیک / رحمت ما را نمی‌داند نیک
خاطر مجرم ز ما ترسان شود / لیک صد امید در ترسش بود
من بترسانم وقیح یاوه را / وانکه ترسد من چه ترسانم ورا
بهر دیگ سرد آذر می‌رود / نه بدان کز جوش از سر می‌رود
ایمنان را من بترسانم بحلم / خائفان را ترس بردارم بحلم
پاره دوزم پاره بر موضع نهم / هر کسی را شربت اندر خور دهم
هست سر مرد چون بیخ درخت / زان بروید برگهاش از چوب سخت
در خور آن بیخ رسته برگها / در درخت و در نفوس و در نهان
بر فلک پرهاست ز اشجار وفا / اصلها ثابت و فرعه فی السما
چون برست از عشق پر بر آسمان / چون نروید در دل صدر جهان
موج می‌زد در دلش عفو گنه / که ز هر دل تا دل آمد روزنه
که ز دل تا دل یقین روزن بود / نه جدا و دور چون دو تن بود
متصل نبود سفال دو چراغ / نورشان ممزوج باشد در مساغ
هیچ عاشق خود نباشد وصل جو / که نه معشوقش بود جویای او
لیک عشق عاشقان تن زه کند / عشق معشوقان خوش و فربه کند
چون درین دل برق مهر دوست جست / اندر آن دل دوستی میدان که هست
در دل تو مهر حق چون شد دوتو / هست حق را بیگمانی مهر تو
هیچ بانگ کف زدن آید به در / از یکی دست تو بی دستی دگر
تشنه می‌نالد که ای آب گوار / آب هم نالد که کو آن آبخوار
جاذبه آبست این عطش در جان ما / ما از آن او و او هم آن ما
حکمت حق در قضا و در قدر / کرد ما را عاشقان همدگر
جمله اجزای جهان زان حکم پیش / جفت جفت و عاشقان جفت خویش
هست هر جزوی ز عالم جفت خواه / راست همچون کهربا و برگ کاه
آسمان گوید زمین را مرحبا / با توام چون آهن و آهن ربا
آسمان مرد و زمین زن در خرد / هرچه آن انداخت این می‌پرورد
چون نماند گرمیش بفرستد او / چون نماند تری و نم بدهد او
برج خاکی خاک ارضی را مدد / برج آبی تریش اندر دمد

برج بادی ابر سوی او برد / تا بخارات وخم را بر کشد
برج آتش گرمی خورشید ازو / همچو تابه سرخ ز آتش پشت و رو

هست سرگردان فلک اندر زمن / همچو مردان گرد مکسب بهر زن
وین زمین کدبانویها می‌کند / بر ولادات و رضاعش می‌تند

پس زمین و چرخ را دان هوشمند / چونکه کار هوشمندان می‌کنند
گر نه از هم این دو دلبر می‌مزند / پس چرا چون جفت در هم می‌خزند

بی زمین کی گل بروید و ارغوان / پس چه زاید ز آب و تاب آسمان
بهر آن میلست در ماده به نر / تا بود تکمیل کار همدگر

میل اندر مرد و زن حق زان نهاد / تا بقا یابد جهان زین اتحاد
میل هر جزوی به جزوی هم نهد / ز اتحاد هر دو تولیدی زهد

شب چنین با روز اندر اعتناق / مختلف در صورت اما اتفاق
روز و شب ظاهر دو ضد و دشمن‌اند / لیک هر دو یک حقیقت می‌تنند

هر یکی خواهان دگر را همچو خویش / از پی تکمیل فعل و کار خویش
زانکه بی شب دخل نبود طبع را / پس چه اندر خرج آرد روزها

خاک گوید خاک تن را باز گرد / ترک جان کن سوی ما آ همچو گرد

جذب هر عنصری جنس خود را که در ترکیب آدمی محتبس است

جنس مایی پیش ما اولی‌تری / به که زان تن وارهی وز آن تری
گوید آری لیک من پابسته‌ام / گرچه همچون تو ز هجران خسته‌ام

تری تن را بجویند آبها / کای تری باز آ ز غربت سوی ما
گرمی تن را همی خوانند اثیر / که ز ناری راه اصل خویش گیر

هست هفتاد و دو علت در بدن / از کشش‌های عناصر بی رسن
علت آید تا بدن را بگسلد / تا عناصر همدگر را وا هلد

چار مرغ اند این عناصر بسته پا / مرگ و رنجوری و علت پا گشا
پایشان از همدگر چون باز کرد / مرغ هر عنصر یقین پرواز کرد

جذبه این اصلها و فرعها / هر دمی رنجی نهد در جسم ما
تا که این ترکیبها را بر درد / مرغ هر جزوی به اصل خود پرد

حکمت حق مانع آید زین عجل / جمعشان دارد به صحت تا اجل
گوید ای اجزا اجل مشهود نیست / پر زدن پیش از اجلتان سود نیست

چونکه هر جزوی بجوید ارتفاق / چون بود جان غریب اندر فراق
گوید ای اجزای پست فرشیم / غربت من تلخ‌تر من عرشیم

منجذب شدن جان نیز به عالم ارواح و تقاضای او و میل او به مقر خود و منقطع شدن از اجزای اجسام که کند او بند

میل تن در سبزه و آب روان / زانکه بود اصل او آمد از آن
میل جان اندر حیات و در حی است / زانکه جان لامکان اصل وی است

میل جان در حکمت است و در علوم / میل تن در باغ و راغ است و کروم
میل جان اندر ترقی و شرف / میل تن در کسب و اسباب علف

میل و عشق آن شرف هم سوی جان / زین یحب را و یحبون را بدان
گر بگویم شرح این بی حد شود / مثنوی هفتاد من کاغذ شود

آدمی حیوان نباتی و جماد / هر مرادی عاشق هر بی‌مراد
بی‌مرادان بر مرادی می‌تنند / وان مرادان جذب ایشان می‌کنند

لیک میل عاشقان لاغر کند / میل معشوقان خوش و بافر کند
عشق معشوقان دو رخ افروخته / عشق عاشق جان او را سوخته

کهربا عاشق به شکل بی‌نیاز / کاه می‌کوشد در آن راه دراز
این رها کن عشق آن تشنه دهان / تافت اندر سینه صدر جهان

دود آن عشق و غم آتشکده / رفته در مخدوم او مشفق شده
لیکش از ناموس و بوش و آب رو / شرم می‌آمد که وا جوید ازو

رحمتش مشتاق آن مسکین شده / سلطنت زین لطف مانع آمده
عقل حیران کاین عجب او را کشید / یا کشش زان سو بدین جانب رسید

[illegible] / [illegible]
لب ببندم هر گه از فیسان سخن / تو بیارم هر زمان صد بار من

کاین سخن را اعتبار از چون کنم — آن گشاده می‌کشاند چون کنم
کیست کت آن می‌کشد ای معتلی — آنکه می‌نگذاردت کردن زمی

عزم عزمت می‌کنی هر سفر — می‌کشاند مر ترا جای دگر
زان بگرداند به هر سو آن لگام — تا خبر یابد ز فارس اسپ خام

اسپ زیرک‌سار زان نیکوپی است — کو همی داند که فارس بر وی است
او دلت را بر دو صد سودا ببست — بی‌مرادت کرد پس دل را شکست

چون شکست او بال آن رای نخست — چون نشد هستی بال اشکن درست
چون قضایش حبل تدبیرت گسست — چون نشد بر تو قضای او درست

عزم‌ها و قصدها در ماجرا — گاه‌گاهی راست می‌آید ترا

فسخ عزائم و نقض قصدها جهت باخبر کردن آدمی است از آنکه مالک و قاهر اوست و گاه‌گاه عزم او را فسخ ناکردن تا طمع او را بر عزم کردن دارد تا او را تنبیه باشد

تا به طمع آن دلت نیت کند — بار دیگر نیتت را بشکند
ور بکلی بی‌مرادت داشتی — دل شدی نومید امل کی کاشتی

ور نکاریدی امل از عوریش — کی شدی پیدا بر او مقهوریش
عاشقان از بی‌مرادی‌های خویش — باخبر گشتند از مولای خویش

بی‌مرادی شد قلاووز بهشت — حفت الجنة شنو ای خوش‌سرشت
چون مرادت‌ها همه اشکسته‌پاست — پس کسی باشد که کام او رواست

پس شدند اشکسته‌اش آن صادقان — لیک کو خود آن شکست عاشقان
عاقلان اشکسته‌اش از اضطرار — عاشقان اشکسته با صد اختیار

عاقلانش بندگان بندی‌اند — عاشقانش شکری و قندی‌اند
ائتیا کرها مهار عاقلان — ائتیا طوعا بهار بی‌دلان

نظر کردن پیغامبر علیه السلام به اسیران و تبسم نمودن و این حدیث گفتن که عجبت من قوم یجرون الی الجنة بالسلاسل

دید پیغامبر یکی جوقی اسیر — که همی بردند و ایشان در نفیر
دیدشان در بند آن آگاه شیر — می‌نظر کردند در وی زیر زیر

تا همی خایید هر یک از غضب — بر رسول صدق دندان‌ها و لب
زهره نه با آن غضب کو دم زند — زانکه در زنجیر قهر ده من اند

می‌کشندشان موکل سوی شهر — می‌برد از کافرستانشان به قهر
نه فدایی می‌ستاند نه زری — نه شفاعت می‌رود نه سروری

رحمت عالم همی گویند و او — عالمی را می‌برد حلق و گلو
با هزار انکار می‌رفتند راه — زیر لب طعنه‌زنان بر کار شاه

چاره‌ها کردیم اینجا چاره نیست — خود دل این مرد کم از خاره نیست
ما هزاران مرد شیر آلپ ارسلان — با دو سه عریان سست نیم‌جان

اینچنین درمانده‌ایم از کژروی است — یا ز اخترهاست یا خود جادوی است
بخت ما را برشکست آن بخت او — تخت ما شد سرنگون از تخت او

کار او از جادوی گر گشت زفت — جادوی کردیم ما هم چون نرفت
[illegible]

آنکه حق و راست است از ما و او — نصرتش ده و نصرت او را بجو

تفسیر این آیه ان تستفتحوا فقد جاءکم الفتح [illegible] ... طالب حق [illegible]

این دعا بسیار کردیم و صلات — پیش لات و پیش عزی و منات
که اگر حق است او پیدا کنش — ور نباشد حق زبون ما کنش
چونک وا دیدیم او منصور بود — ما همه ظلمت بدیم او نور بود

این جواب ماست کانچه خواستید — گشت پیدا که شما ناراستید
باز این اندیشه را از فکر خویش — [illegible] از ذکر خویش

[illegible] — کز صواب او شود در دل درست
خود چه شد گر غالب آمد چند بار — هر کسی را غالب آید روزگار

با هم او دریا بحث اندر شدیم / بارها بر روی خلق آمدیم
بارها گفتند کز ما آگهست / چونکه پست ... [illegible]

زانکه بحث نیک اندر او شکست / ده هزاران صد هزاران زیر دست
گر شکست نیست هست آن هیچ هیچ / گر ز غم بود مثل پر از پیچ پیچ

چون نشان مومنان مغلوبیست / لیک در اشکست مومن غالبیست
گر درشکست و عجب و رستگی / عاملا از هیچ زیشان حربگی

در شکستی ناگهان مر گمین قمر / خانه ها پر گنده گرد و سر بسر
گر گنده خود شکست آن گمین نهاد / اسب با عجل اطلس باباب

وقت بگرفت مدینه رسول / در فکند و بود گمین ... ول
ناگهان از حق شمع رسل / در دولت ناخشنا زد در دل
آمدش پیغام از دولت که رو / تو مشو زین غم غمگین ...

بیان آنک نا امیدی اول و شکستن ... [illegible] ... فتح کرد تا آنجا که ... [illegible] ... و بعضی فتح چنانچه شکستن نامه بعضی درستی اوست

کاندرین خانه بغدست جهاست / یک غلامی خانه زان ... [illegible]
با که اندر جنگ و دیگر ... [illegible] / بر ... پیغمبر ... [illegible]

قاصدان گرد آن ... [illegible] / شد ... ... نفعها
در ... تو ... گمین ... / بر غم و رنج از ... و ...

نه چو ما ... راحت ... خورند / خار غمها را چو اشتر می‌چرند
بهر عین غم نه از بهر فرح / این ... ... چون ...

آنچنان شاداند اندر قعر چاه / که همی ترسند از تخت و کلاه
از فقیری هر یکی صد شهریار / فرخ ... صد ... ...

هر که با پیغمبر بود او همنشین / فوق گردون نیست زیر زمین

تفسیر خبر لا تفضلونی علی یونس بن متی الی آخره

گفت پیغمبر که معراج مرا / نیست بر معراج یونس اجتبا
آن من بالا و آن او به شیب / زانکه قرب حق برونست از حسیب

قرب نه بالا نه پستی رفتنست / قرب حق از حبس هستی رستنست
نیست را چه جای بالا است و زیر / نیست را نه زود و نه دورست و دیر

کارگاه و گنج حق در نیستیست / غره هستی چه دانی نیست چیست
حاصل این اشکست ایشان ای کیا / نیست چون اشکست ... ...

آنچنان شاداند در ذل و تلف / همچو ما در وقت اقبال و شرف
برگ بی‌برگی همه اقطاع اوست / فقر و خواری افتخارست و علاست

آن یکی گفت از خیال آن فریق / چون بخندید او که ما را بست و برد
چونکه او مبدل شده‌ست او شاد نیست / نیست زین زندان که چون او آزاد نیست

پس بقهر دشمنان چون شاد شد / چون ازین فتح و ظفر پرباد شد
شاد شد جانش که بر شیران نر / یافت او آسان نصرت و فتح و ظفر

پس بدانستیم کو آزاد نیست / جز بدنیا دلخوش و دلشاد نیست
ورنه چون خندد که اهل آن جهان / بر بد و نیک‌اند مشفق مهربان

این همی گفتند در زیر زبان / آن اسیران با هم اندر بحث آن

آگاه شدن پیغمبر بر طعن طاعنان و شماتت ایشان

تا موکل نشنود بر ما جهد / خود سخن در گوش آن سلطان جهد
گرچه نشنید آن موکل این سخن / رفت در گوشی که آن گوش است لدن

بوی پیراهان یوسف را ندید / آنکه حافظ بود و یعقوبش شنید
آن شیاطین بر عنان آسمان / نشنوند آن سر لوح غیب دان

آن محمد خفته و تکیه زده / آمده سر گرد او گردان شده
آن خورد حلوا که روزیشست باز / آن نه کان گشتان او باشند دراز

نجم ثاقب گشته حارس دیو ران / که هل دزدی ز احمد سر ستان
ای دویده سوی دکان از پگاه / بین مسجد رو بجو رزق از اله

پس رسول آن گفتشان را فهم کرد / گفت آن خنده نبود م از نبرد

جواب رسول علیه السلام ضمیر آن اسیران را

[illegible] کار زار و [illegible] / [illegible]
[illegible] حقانی آن / [illegible] بر زبان

نقش‌شان تا ما [illegible] از بام شست / پیش چشمم هم ز آیات آن گذشت
بنگرم در شهوتی بینم عیان / جنگ من ز شهوت [illegible] جهان

جنگشان [illegible] بینم نهان / آورم [illegible] از جهان
من شما را وقت ذرات الست / دیده‌ام پابسته و منکوس و پست

از حدوث آسمان بی‌عمد / آنچه دانسته بدم افزون نشد
من شما را سرنگون می‌دیده‌ام / پیش از آن کز آب و گل بالیده‌ام

نو ندیدم تا کنم شادی بدان / این همی دیدم دران اقبالتان
بسته قهر خفی آنگه چه قهر / قند می‌خوردید و در وی [illegible] زهر

چون شکستن [illegible] بر [illegible] / خوش [illegible] آید بر [illegible]
با فشار آن [illegible] گردون [illegible] / مرگشان غفلت [illegible] هر دو گوش

من [illegible] گردم غذا از بهر آن / تا ظفر یابم فرو گیرم جهان
این جهان [illegible] / جز چنین مرده [illegible] چشم [illegible]

سنگ [illegible] تا [illegible] مرده کند / [illegible] تا زنده‌اش کنم
زان همی گردم صفوف جنگ چاک / تا رهانم مر شما را از هلاک

زان [illegible] گلوها [illegible] / تا مرا باشد که [illegible]
زان همی گیرم گلوی چند را / زان گلو با عاملی یا بدرها

که شما پروانه‌وار از جهل خویش / پیش آتش می‌کنید این حمله کیش
من همی رانم شما را همچو مست / از درافتادن در آتش با دو دست

آنکه خود را فتحها پنداشتید / تخم منحوس شقاوت کاشتید
یکدگر را جد جد می‌خواندید / سوی اژدرها [illegible] را ندید

قهر می‌کردید و اندر عین قهر /

بیان آنکه طاغی در عین قاهری مقهوری ست

/ خود شما مقهور قهر شیر دهر

دزد قهر خواجه کرد و زر کشید / او بدان مشغول بود والی رسید
گر ز خواجه آن زمان بگریختی / کی بر او والی حشر انگیختی

قاهری دزد مقهوریش بود / زانکه قهر او سر او را ربود
غالبی بر خواجه دام او شود / تا رسد والی و بستاند قود

ای که تو بر خلق چیره گشته‌ای / در نبرد و غالبی آغشته‌ای
آن به قاصد منهزم کردستشان / تا ترا در حلقه‌ای آرد کشان

هین عنان درکش پی این منهزم / در مران تا تو نگردی منخزم
چون کشانیدت بدین حیله بدام / حمله بینی بعد از آن اندر زحام

عقل ازین غالب شدن کی گشت شاد / چون ازین غالب شدن دید او فساد
تیز چشم آمد خرد بینای پیش / که [illegible] شهره کرد از [illegible] خویش

گفت پیغمبر که هستند از فنون / اهل جنت در خصومتها زبون
از کمال حزم و سوء الظن خویش / نه ز نقص بدسگالی و ضعف کیش

در فرو دادن شنوده در کمون / حکمت لولا رجال مؤمنون
دست کوتاه کرد از کفار لعین / زین قبل شد بهر خلاص مؤمنین

قصه عهد حدیبیه بخوان / کف ایدیکم تمامست زان بدان
نیز اندر غالبی هم خویش را / دید او مغلوب دام کبریا

ماهیت از ذمیت آمد خطاب / کم شد و الله اعلم بالصواب
زان همی خندم من از زنجیرتان / که بگیرم ناگهان شبگیرتان

زان همی خندم من از زنجیر و غل / می‌کشمتان سوی سروستان و گل
ای عجب کز آتش بی‌زینهار / بسته می‌آریمتان تا سبزه‌زار

از سوی دوزخ به زنجیر گران / می‌کشمتان تا بهشت جاودان
هر مقلد را درین ره نیک و بد / همچنان بسته بحضرت می‌کشد

جمله در زنجیر بیم و ابتلا / می‌روند این ره بغیر اولیا
می‌کشند این راه را بیگاروار / جز کسانی واقف از اسرار کار

[illegible] شان شود / [illegible] آسان شود
[illegible] / زانکه [illegible]

چون شود [illegible] بگشت [illegible] / جان [illegible] از نیش [illegible] شود
ور بود کودک که کسب پیچ پیچ / چون [illegible] کار خوش پیچ

چون کند در کسب [illegible] / آنکه بی خواب گردد شب چو روز
جهد کن تا فرد طاعت در رسی / بر یقینهای گمان [illegible]

انبیا گر [illegible] گشته اند / انبیا [illegible] صفات [illegible]
این محب حق ز بهر علتی / وان دگر را بی غرض خود خلتی

وان دگر محو و عاشق دایه بود / بی غرض در عشق یکتا [illegible] بود
این محب حق با امید و ترس / دفتر تقلید می خواند بدرس

وان محب حق ز بهر حق کجاست / که ز اغراض و ز علتها جداست
گر چنین و گر چنان چون طالب است / جذب حق او را سوی حق جاذب است

گر محب حق بود لغیره / کی ینال دائما من خیره
یا محب حق بود لعینه / لا سواه خائفا من بینه

جذب معشوق عاشق را من حیث لا یعلم العاشق ولا یرجوه ولا یخطر بباله ولا یظهر من ذلک الجذب اثر فی العاشق الا الخوف الممزوج بالیاس مع دوام الطلب

هر دو را این جستجوها زان سرست / وین گرفتاری دل زان دلبرست
آمدیم آنجا که در صدر جهان / گر نبودی جذب آن عاشق نهان
ناشکیبا کی بدی او از فراق / کی دوان باز آمدی سوی وثاق

میل معشوقان نهانست و ستیر / میل عاشق با دو صد طبل و نفیر
یک حکایت هست اینجا ز اعتبار / لیک عاجز شد بخاری ز انتظار

ترک آن کردیم کو در جستجوست / آنکه پیش از مرگ [illegible] دوست
مار را از مرگ وی یابد او نجات / زانکه دید دوست است آب حیات

هر که دید او نباشد دفع مرگ / دوست نبود که نه میوه‌ش نه برگ
کار آن کارست ای مشتاق مست / کاندر آن کار ار رسد مرگت خوش است

شد نشان صدق ایمان ای جوان / آنکه آید خوش ترا مرگ اندر آن
گر نشد ایمان تو ای جان چنین / نیست کامل رو بجو اکمال دین

هر که اندر کار تو شد مرگ دوست / بر دل تو بی کراهت دوست اوست
چون کراهت رفت آن خود مرگ نیست / صورت مرگ است و نقلان کردنیست

چون کراهت رفت مردن نفع شد / پس درست آمد که مردن دفع شد
دوست حق است و کسی کش گفت او / که توی آن من و من آن تو

گوش دار اکنون که عاشق می‌رسد / بسته عشق او را بحبل من مسد

رسیدن بخاری عاشق در بندگی صدر جهان

چون بدید او چهرهٔ صدر جهان / گوئیا پرید از تن مرغ جان
جان بجانان داد از خود باز رست / بر سر [illegible] جاویدان نشست

همچو چوب خشک افتاد آن تنش / سرد شد از فرق سر تا ناخنش
هر چه کردند از بخور و از گلاب / نی بجنبید و نه آمد در خطاب

[illegible] / شاه چون دید آن مزعفر روی او
پس فرود آمد ز مرکب سوی او

چونکه معشوق آمد آن عاشق [illegible] / عاشق حقی و حق آنست کو
چون بیاید از تو نبود تار مو

صد چو تو فانیست پیش آن نظر / عاشقی بر نفی خود خواجه مگر
سایه‌ای و عاشقی بر آفتاب / شمس آید سایه لا گردد شتاب

[illegible] / اندر دل چونکه عشق آید درون
عقل خسته خویش انداز در برون

[illegible] آفتاب [illegible] / همچو زرد شبنم پیش [illegible] باد
فهم کن والله اعلم بالسداد

پشه آمد از حدیقه وز گیاه / وز سلیمان نبی شد دادخواه

داد خواستن پشه از باد بحضرت سلیمان ع

کای سلیمان معدلت می‌گستری / بر شیاطین و آدمی‌زاد و پری
مرغ و ماهی در پناه عدل تست / کیست آن گم‌گشته کش فضلت نجست

داد ده ما را که بس زاریم ما / بی‌نصیب از باغ و گلزاریم ما
مشکلات هر ضعیفی از تو حل / پشه باشد در ضعیفی خود مثل

شهرهٔ ما در ضعیفی و شکست / شهرهٔ تو در لطف و مسکین‌پروری
ای تو در اطباق قدرت منتهی / منتهی ما در کمی و گمرهی

داد ده ما را ازین غم کن جدا / دستگیر ای دست تو دست خدا
پس سلیمان گفت ای انصاف‌جو / داد و انصاف از کی میخواهی بگو

کیست آن ظالم که از باد و بروت / ظلم کردست و خراشیدست روت
ای عجب در عهد ما ظالم کجاست / کو نه اندر حبس و در زنجیر ماست

چونکه ما زادیم ظلم آن روز مرد / پس بعهد ما که ظلمی پیش برد
چون برآمد نور ظلمت نیست شد / ظلم را ظلمت بود اصل و عضد

که شیاطین کسب خدمت می‌کنند / دیگران بسته باصفاد مذ و بند
اصل ظلم ظالمان از دیو بود / دیو در بندست استم چون نمود

ملک زان دادست ما را کن فکان / تا ننالد خلق سوی آسمان
تا ببالا بر نیاید دودها / تا نگردد مضطرب چرخ و سها

تا ننالد عرش از نالهٔ یتیم / تا نگردد از ستم جایی سقیم
زان نهادیم از ممالک مذهبی / تا نیاید بر فلکها یاربی

منگر ای مظلوم سوی آسمان / کاسمان شاهداری در زمان
گفت پشه داد من از دست باد / کو دو دست ظلم بر ما برگشاد

ما ز ظلم او بتنگی اندریم / با لب بسته از او خون میخوریم
ظلم او بر ما صریحست و عیان / نیست ما را چاره جز کردن بیان

داد ما و انصاف ما بستان از او / ای کریم عادل اکرام‌خو
پس سلیمان گفت ای زیبادوی / امر حق باید که از جان بشنوی

امر کردن سلیمان پشهٔ متظلم را باحضار خصم بدیوان وی

حق بمن گفتست هان ای دادور / مشنو از خصمی تو بی خصمی دگر
تا نیاید هر دو خصم اندر حضور / حق نیاید پیش حاکم در ظهور

خصم تنها گر برآرد صد نفیر / هان و هان بی خصم قول او مگیر
من نیارم روز فرمان تافتن / خصم خود را رو بیاور سوی من

گفت قول تست برهان و درست / خصم من بادست و او در حکم تست
بانگ زد آن شه که ای باد صبا / پشه افغان کرد از ظلمت بیا

هین مقابل شو تو و خصم و بگو / پاسخ خصم و بکن دفع عدو
باد چون بشنید آمد تیز تیز / پشه بگرفت آن زمان راه گریز

پس سلیمان گفت کای پشه کجا / باش تا بر هر دو رانم من قضا
گفت ای شه مرگ من از بود اوست / خود سیاه این روز من از دود اوست

او چو آمد من کجا یابم قرار / کو برآرد از نهاد من دمار
همچنین جویای درگاه خدا / چون خدا آمد شود جوینده لا

گرچه آن وصلت بقا اندر بقاست / لیک ز اول آن بقا اندر فناست
سایه‌هایی که بود جویای نور / نیست گردد چون کند نورش ظهور

عقل کی ماند چو باشد سرده او / کل شیء هالک الا وجهه
هالک آید پیش وجهش هست و نیست / هستی اندر نیستی خود طرفه‌ایست

اندرین محضر خردها شد ز دست / چون قلم اینجا رسید و سر شکست
باز گردم جانب صدر جهان / در نوازش عاشق خود از زبان

نواختن معشوق عاشق بیهوش خود را تا بهوش آید

می‌کشیدش از بیهشی در بیان / اندک اندک از کرم صدر جهان
برگرفتش سر نهاد اندر کنار / بر خشش می‌کرد آن تک تیز پا

بانگ زد در گوش او شه کای گدا / زر نثار آوردمت دامن گشا
جان تو کاندر فراقم می‌طپید / چونکه زنهارش رسیدم چون رمید

لغه اصفاد زنجیرها ۱۲ [illegible] ۱۲

گر بگویم آیتی گردد بگاه ‌ ‌ ور بگویم چون کند هیچ و تباه
می فشاند او دیده خون دل شها ‌ ‌ زین چنین جا اوقت از دیده را
این بگفت و دیده و شد آن نحیف ‌ ‌ گر برو بگریست هم دون هم شریف
از دلش چندان برآمد های هو ‌ ‌ حلقه کرد اهل بخارا گرد او
خیره گویان خیره گریان خیره خند ‌ ‌ مرد و زن خرد و کلان جمع آمدند
شهر هم همرنگ او شد اشک ریز ‌ ‌ مرد و زن درهم شده چون رستخیز
آسمان می‌گفت آدم باز بین ‌ ‌ گر قیامت را ندیدستی ببین
عقل حیران که چه عشق است و چه حال ‌ ‌ یا فراق او عجب‌تر یا وصال
جمع برخوانده قیامت‌نامه را ‌ ‌ تا بجسته بر دریده نامه را
با دو عالم عشق را بیگانگی ست ‌ ‌ اندرو هفتاد و دو دیوانگی ست
سخت پنهان است و پیدا حیرتش ‌ ‌ جان سلطانان جان در حسرتش
غیر هفتاد و دو ملت کیش او ‌ ‌ تخت شاهان تخته‌بندی پیش او
مطرب عشق این زند وقت سماع ‌ ‌ بندگی بند و خداوندی صداع
پس چه باشد عشق دریای عدم ‌ ‌ در شکسته عقل را آنجا قدم
بندگی و سلطنت معلوم شد ‌ ‌ زین دو پرده عاشقی مکتوم شد
کاشکی هستی زبانی داشتی ‌ ‌ تا ز هستان پرده‌ها برداشتی
هرچه گویی ای دم هستی از آن ‌ ‌ پرده دیگر برو بستی بدان
آفت ادراک آن حال است و قال ‌ ‌ خون بخون شستن محال است و محال
من چه با سودائیانش محرمم ‌ ‌ روز و شب اندر قفص در میدمم
سخت مستی و بیخود و آشفته‌ای ‌ ‌ دوش ای جان بر چه پهلو خفته‌ای
هان و هان هشدار بر ناری دمی ‌ ‌ اولا برجه طلب کن محرمی
عاشق و مستی و بگشاده زبان ‌ ‌ الله الله اشتری بر ناودان
چون ز راز و ناز او گوید زبان ‌ ‌ یا جمیل الستر خواند آسمان
سر چه در پشم و پنبه آذرست ‌ ‌ تو همی پوشیش او رسواترست
چون بکوشم تا سرش پنهان کنم ‌ ‌ سر برآرد چون علم کاینک منم
رغم آن گیرم او را هر دو گوش ‌ ‌ کای مدمغ چونش می‌پوشی بپوش
گویمش رو گرچه برجوشیده‌ای ‌ ‌ همچو جان پیدایی و پوشیده‌ای
گوید او محبوس خنبست این تنم ‌ ‌ چون می اندر بزم خنبک می‌زنم
گویمش زان پیش کز گردی گرو ‌ ‌ تا نیاید آفت مستی برو
گوید از جام لطیف آشام من ‌ ‌ یار روزم تا نماز شام من
چون بیاید شام و دزدد جام من ‌ ‌ گویمش واده که نامد شام من
زان عرب بنهاد نام می مدام ‌ ‌ زانکه سیری نیست می‌خور را مدام
عشق جوشد باده تحقیق را ‌ ‌ او بود ساقی نهان صدیق را
چون بجویی تو بتوفیق حسن ‌ ‌ باده آب جان بود ابریق تن
چون بیفزاید می توفیق را ‌ ‌ قوت می بشکند ابریق را
آب گردد ساقی و هم مست آب ‌ ‌ خود بگو والله اعلم بالصواب
پرتو ساقی ست کاندر شیره رفت ‌ ‌ شیره بر جوشید و رقصان گشت و زفت
اندرین معنی بپرس آن خیره را ‌ ‌ که چنان کو دیده بود آن شیره را
بی تفکر پیش هر داننده است ‌ ‌ آنکه با گردنده گرداننده است

حکایت آن عاشق دراز هجران بسیار امتحان

یک جوانی بر زنی عاشق شده است ‌ ‌ روز و شب بی خواب بی خور داده است
بیدل و شوریده و مجنون بدست ‌ ‌ می‌ندادش روزگار وصل دست
بس شکنجه کرد عشقش بر زمین ‌ ‌ خود چرا دارد ز اول عشق کین
عشق از اول سرکش و خونی بود ‌ ‌ تا گریزد آنکه بیرونی بود
چون فرستادی رسولی پیش زن ‌ ‌ آن رسول از رشک گشتی راهزن
ور بسوی زن نبشتی کاتبش ‌ ‌ نامه را تصحیف خواندی نایبش
ور صبا را پیک کردی در وفا ‌ ‌ از غبار تیره گشتی آن صبا
رقعه گر بر پر مرغی دوختی ‌ ‌ پر مرغ از تف رقعه سوختی
راههای چاره را غیرت ببست ‌ ‌ لشکر اندیشه را رایت شکست
بود اول مونس غم انتظار ‌ ‌ آخرش بشکست کی هم انتظار

گاه گوید کاین بلا بی دو ماست ... گاه گوید کاین حیات جان ماست

گاه هستی زو برآوردی سری ... گاه او از نیستی خوردی بری

گاه مغز آرزویش بر شدی ... گه خیال دلبرش همدم بدی

چونکه بر وی سرد گشتی این نهاد ... جوشش کردی گرم چشمهٔ اتحاد

چونکه با بی‌برگی غربت بساخت ... برگ بی‌برگی به سوی او بتاخت

خوشه‌های فکرتش بیگاه شد ... شهبر آن در راه بها چون ماه شد

ای صبا طوطی گویای خمش ... ای صبا شیرین رخ وان رو ترش

رو به گورستان دمی خامش نشین ... آن خموشان سخن گو را ببین

لیک اگر یک رنگ بینی خاکشان ... نیست یکسان حالت چالاکشان

شحم و لحم زندگان یکسان بود ... آن یکی غمگین دگر شادان بود

تو چه دانی تا ننوشی قالشان ... زانکه پنهانست بر تو حالشان

بشنوی از قال‌های و هوی را ... کی ببینی حالت صد توی را

نقشها یکسان بضدها مختلف ... خاک هم یکسان روانشان مختلف

همچنین یکسان بود آوازها ... آن یکی پر درد و آن پر نازها

بانگ اسپان بشنوی اندر مصاف ... بانگ مرغان بشنوی اندر مطاف

آن یکی از حقد و دیگر ز ارتباط ... آن یکی از رنج و دیگر از نشاط

هر که دور از حالت ایشان بود ... پیشش آن آوازها یکسان بود

آن درختی جنبد از زخم تبر ... وان درخت دیگر از باد سحر

بس غلط گشتم ز دیگ مرده‌ریگ ... زانکه سرپوشیده می‌جوشید دیگ

جوش و نوش هر کست گوید بیا ... جوش صدق و جوش تزویر و ریا

گر نداری بوی جان روشناس ... رو دماغی دست آور بوشناس

آن دماغی کو بر آن گلشن تند ... چشم یعقوبان هم او روشن کند

یافتن عاشق معشوق را و بیان آنکه جوینده یابنده بود که من طلب شیئا وجد وجد صدق رسول الله صلی الله علیه و آله و سلم و من یعمل مثقال ذره خیرا یره

این بگو احوال آن خسته جگر ... کز بخارا دور ماندیم ای پسر

کاین جوان در جستجو بد هشت سال ... از خیال وصل گشته چون خیال

سایهٔ حق بر سر بنده بود ... عاقبت جوینده یابنده شود

گفت پیغمبر که چون کوبی دری ... عاقبت زان در برون آید سری

چون نشینی بر سر کوی کسی ... عاقبت بینی تو هم روی کسی

چون ز چاهی می‌کنی هر روز خاک ... عاقبت اندر رسی در آب پاک

ط حقد بالکسر بمعنی کینه و غبار ۱۲

جمله دانند این اگر تو نگروی / هرچه کاریش روزی بدروی

سنگ بر آهن زدی آتش بجست / این بباشد ور نباشد نادرست

آنکه روزی نیستش بخت و نجات / ننگرد عقلش مگر در نادرات

کان فلان کس کشت کرد و بر نداشت / وان صدف برد و صدف گوهر نداشت

بلعم باعور و ابلیس لعین / سود نامدشان عبادتها و دین

صد هزاران انبیا و رهروان / نامد اندر خاطر آن بدگمان

این دو را گیرد که تاریکی دهد / در دلش ادبار جز این کی نهد

بس کسا کز نان خورد دلشاد او / مرگ او گردد بگیرد در گلو

پس تو ای ادبار رو هم نان مخور / تا نیفتی همچو او در شور و شر

صد هزاران خلق نانها میخورند / زور می یابند و جان میپرورند

تو بدان نادر کجا افتاده ای / گر نه محرومی و ابله زاده ای

این جهان پر آفتاب و نور ماه / تو بهشته سر فرو برده بچاه

که اگر حق است کو آن روشنی / سر ز چه بردار و بنگر ای دنی

جمله عالم شرق و غرب آن نور یافت / تا تو در چاهی نخواهد بر تو تافت

چه رها کن رو بایوان و کروم / کم ستیز اینجا بدان کاللج شوم

هین مگو کاینک فلان کس کشت کرد / در فلان سالی ملخ کشتش بخورد

پس چرا کارم که اینجا خوف هست / پس چرا افشانم این گندم ز دست

هین بکن استیزه و رو کار کن / با توکل کشت کن بشنو سخن

هرکه استیزه کند بر رو فتد / آن سخنان کو نخیزد تا ابد

وانکه او بگذاشت کشت و کار را / پر کند کوری تو انبار را

زین بیان بگذر زمانی باز ران / جانب احوال آن عاشق بجان

چون دری میکوفت او از سلوتی / عاقبت دریافت روزی خلوتی

جست از بیم عسس شب او بباغ / یار خود را یافت با شمع و چراغ

گفت سازنده سبب را آن نفس / ای خدا تو رحمتی کن بر عسس

ناشناسا تو سببها کرده ای / از در دوزخ بهشتم برده ای

بهر آن کردی سبب این کار را / تا ندارم خوار من یک خار را

در شکست پای بخشد حق پری / هم ز قعر چاه بگشاید دری

هرچه آن بر تو کراهیت بود / چون حقیقت بنگری رحمت بود

تو مبین که بر درختی یا بچاه / تو مرا بین که منم مفتاح راه

گر تو خواهی باقی این گفت و گو / ای اخی در دفتر چارم بجو

تمت المجلد الثالث من کتاب المثنوی المعنوی

دیباچهٔ جلد چهارم کتاب مثنوی

بسم اللّٰہ الرحمٰن الرحیم

الحمد للّٰہ حق حمدہ والصلوٰۃ علی خیر خلقہ محمد وآلہ وصحبہ وذریاتہ اما بعد فھذا الطلع الرابع الی احسن المراتع واجل المنافع تسر قلوب العارفین بمطالعتہ کسرور الریاض بصوب الغمام وانس العیون بطیب المنام فیہ ارتیاح الارواح وشفاء الاشباح وھو کما یشتھیہ المخلصون ویتمنونہ ویطلبہ ارباب الکون ویتمنونہ للعیون قرۃ وللنفوس مسرۃ اطیب الثمار لمن اجتنی واجل المرادات وامنی موصل العائل الی طبیبہ وھادی المحب الی حبیبہ وھو بحمد اللّٰہ عز وجل من اعظم المواھب وانفس الرغائب یجدد عھد الالفۃ ویسھل عسرۃ اصحاب الکلفۃ یزید النظر فیہ اسفا لمن بعد سرورا ویشکور المن سعد یتضمن صدرہ ما لم یتضمن صدور الغانیات من الحلل جزاء لاھل العلم والعمل فھو کبدر طلع وحظ رجع زائد علی تامیل

الآملین

تذکرةٌ للعاملين يرفع العمل بعد خفائه
ويبسط الرجاء عند انقباضه
كشمسٍ اشرقت من بين
غمامةٍ تفرقت نوراً لاصحابنا
وكنزاً لاعقابنا ونسأل الله تعالى
التوفيق لشكره فان الشكر
قيدٌ للعتيد وصيدٌ للمزيد ولا
يكون الا ما يريد

ومما شجاني انني كنت نائماً
اعلل من بردٍ بطيب التنسم
الى ان دعت ورقاء من غصن ايكةٍ
تغرد مبكاها بحسن الترنم
فلو قبل مبكاها بكيت صبابةً
بسعدى شفيت النفس قبل التندم
ولكن بكت قبلي فهيج لي البكا
بكاها فقلت الفضل للمتقدم

رحم الله المتقدمين والمتأخرين
والمتاجرين والمتجرين بفضله
وكرمه وجزيل آلائه ونعمه فهو خير
مسئولٍ والكرم مأمولٍ فالله خيرٌ حافظاً
وهو ارحم الراحمين وخير الوارثين
وخير الرازقين وصلى الله على محمدٍ
وآله وصحبه الاكرمين وعلى جميع
الانبياء والمرسلين آمين رب العالمين

تمت

دفتر چهارم از مثنوی مولوی معنوی

بسم الله الرحمن الرحیم

ای ضیاء الحق حسام الدین توی / که گذشت از مه بنورت مثنوی
همت عالی تو ای مرتجی / می کشد این را خدا داند کجا
گردن این مثنوی را بسته / می کشی آن سو که تو دانسته
مثنوی پویان کشنده ناپدید / ناپدید از جاهلی کش نیست دید
مثنوی را چون تو مبدا بوده / گر فزون گردد تواش افزوده
چون چنین خواهی خدا خواهد چنین / می دهد حق آرزوی متقین
کان لله بوده در ما مضی / تا که کان الله آمد جزا
مثنوی از تو هزاران شکر داشت / در دعا و شکر کفها بر فراشت
در لب و کفش خدا شکر تو دید / فضل کرد و لطف فرمود و مزید
زانکه شاکر را زیادت وعده است / آنچنانکه قرب مزد سجده است
گفت واسجد واقترب یزدان ما / قرب جان شد سجده ابدان ما
گر زیادت می شود زین رو بود / نز برای بوش و های و هو بود
با تو ما چون رز بتابستان خوشیم / حکم داری هین بکش تا می کشیم
خوش بکش این کاروان را تا بحج / ای امیر صبر مفتاح الفرج
حج زیارت کردن خانه بود / حج رب البیت مردانه بود
زان ضیا گفتم حسام الدین ترا / که تو خورشیدی و این دو وصفها
کین حسام و این ضیا یکیست هین / تیغ خورشید از ضیا باشد یقین
نور از آن ماه باشد وین ضیا / آن خورشید این فرو خوان از نبا
شمس را قرآن ضیا خواند ای پدر / وان قمر را نور خواند این را نگر
شمس چون عالی تر آمد خود ز ماه / پس ضیا از نور افزون دان بجاه
بس کس اندر نور مه منهج ندید / چون بر آمد آفتاب آن شد پدید
آفتاب اعواض را کامل نمود / لاجرم بازارها در روز بود
تا که قلب و نقد نیک آید پدید / تا بود از غبن و از حیله بعید
تا که نورش کامل آمد در زمین / تاجران را رحمة للعالمین
لیک بر قلاب مبغوض است سخت / زانکه ازو شد کاسد او را نقد و رخت
پس عدو جان صراف است قلب / دشمن درویش که بود غیر کلب
انبیا با دشمنان بر می تنند / پس ملایک رب سلم می زنند
کین چراغی را که هست او نوردار / از پف و دمهای دزدان دور دار
دزد و قلابست خصم نور بس / زین دو ای فریادرس فریاد رس
روشنی بر دفتر چارم بریز / کافتاب از چرخ چارم کرد خیز

هین ز چارم نور ده خورشیدوار
تا بتابد بر بلاد و بر دیار

هر کش افسانه بخواند افسانه ایست
وانکه دیدش نقد خود مردانه ایست

آب نیل است و بقبطی خون نمود
قوم موسی را نه خون بود آب بود

دشمن این حرف این دم در نظر
شد ممثل سرنگون اندر سقر

ای ضیاء الحق تو دیدی حال او
حق نمودت پاسخ افعال او

دیدهٔ غیبت چو غیب است اوستاد
کم مبادا زین جهان این دید و داد

این حکایت را که نقد وقت ماست
گر تمامش می‌کنی اینجا رواست

ناکسان را ترک کن بهر کسان
قصه را پایان بر و مخلص رسان

این حکایت گر نشد آنجا تمام
چارمین جلد است آرش در نظام

تمامی حکایت آن عاشق که از عسس بگریخت در باغی و معشوق را در آن باغ یافت و عسس را دعای خیر می‌کرد از شادی که عسی ان تکرهوا شیئا وهو خیر لکم

اندر آن بودیم کان شخص از عسس
راند اندر باغ از خوفی فرس

بود اندر باغ آن صاحب جمال
کز غمش این در عنا بد هشت سال

سایهٔ او را نبود امکان دید
همچو عنقا وصف او را می‌شنید

جز یکی لقیه که اول از قضا
بر وی آمد و شد او را دلربا

بعد از آن چندانکه می‌کوشید او
خود مجالش می‌نداد آن تندخو

نه به لابه چاره بودش نه به مال
سیر چشم و بی طمع بود آن نهال

عاشق هر پیشه‌ای و هر مطلبی
حق بیالود اول کارش لبی

چون در افکندش اندر جستجو
بعد از آن دربست و کابین جست او

چون بدان آسیب در جست آمدند
پیش پاشان می‌نهد هر روز بند

هم بر آن بو می‌تنند و می‌روند
هر دمی راجی و آیس می‌شوند

هر کسی را هست امید بری
که گشادندش در آن روزی دری

باز در بستندش و آن در پرست
بر همان امید آتش پا شدست

چون در آمد خوش در آن باغ آن جوان
خود فرو شد پا بگنجش ناگهان

مر عسس را ساخته یزدان سبب
تا ز بیم او دود در باغ شب

بیند آن معشوقه را او با چراغ
طالب انگشتری در جوی باغ

پس قرین می‌کرد از ذوق آن نفس
با ثنای حق دعای آن عسس

که زیان کردم عسس را از گریز
بیست چندان سیم و زر بر وی بریز

از عوانی مر ورا آزاد کن
آنچنان که شادم او را شاد کن

سعد دارش این جهان و آن جهان
از عوانی و سگی‌اش وارهان

گرچه خوی آن عوان هست ای خدا
که هماره خلق را خواهد بلا

گر خبر آید که شه جرمی نهاد
بر مسلمانان شود او زفت و شاد

ور خبر آید که شه رحمت نمود
از مسلمانان فکند آن را بجود

ماتمی در جان او افتد از آن
گیردش تو پیچ ازین غم در زمان

صد چنین ادبارها دارد عوان
زین بلا فریادرس ای مستعان

او عوان را در دعا در می‌کشید
کز عوان او را چنان راحت رسید

بر همه زهر و بر او تریاق بود
آن عوان پیوند آن مشتاق بود

پس بد مطلق نباشد در جهان
بد بنسبت باشد این را هم بدان

در زمانه هیچ زهر و قند نیست
که یکی را پا دگر را بند نیست

مر یکی را پا دگر را پای بند
مر یکی را زهر و دیگر را چو قند

زهر مار آن مار را باشد حیات
نسبتش با آدمی آمد ممات

خلق آبی را بود دریا چو باغ
خلق خاکی را بود آن مرگ و داغ

همچنین بر می‌شمر ای مرد کار
نسبت این از یکی تا صد هزار

زید اندر حق آن شیطان بود
در حق آن دیگری انسان بود

این بگوید زید صدیق سنی است
وان بگوید زید گبر کشتنی است

زید یک ذات است بر آن یک جنان
او بر این دیگر همه رنج و زیان

گر تو خواهی کو ترا باشد شکر
پس ورا از چشم عشاقش نگر

منگر از چشم خودت آن خوب را
بین بچشم طالبان مطلوب را

چشم خود بر بند زان خوش چشم تو
عاریت کن چشم از عشاق او

بلک او کن عاریت چشم و نظر / پس ز چشم او بروی او نگر
تا شوی ایمن ز سیری و ملال / گفت کان الله له زین ذوالجلال
چشم او من باشم و دست و دلش / تا رهد از مدبریها مقبلش
هر چه مکروهست چون شد او دلیل / سوی محبوبت حبیبست و خلیل

حکایت آن واعظ که در آغاز تذکیر دعای ظالمان کردی

آن یکی واعظ چو بر تخت آمدی / قاطعان راه را داعی شدی
دست بر میداشت یا رب رحم ران / بر بدان و مفسدان و طاغیان
بر همه تسخرکنان اهل خیر / بر همه کافردلان و اهل دیر
می‌نکردی او دعا بر اصفیا / می‌نکردی جز خبیثان را دعا
مر ورا گفتند کاین معهود نیست / دعوت اهل ضلالت جود نیست
گفت نیکوئی ازینها دیده‌ام / من دعاشان زین سبب بگزیده‌ام
خبث و ظلم و جور چندان ساختند / که مرا از شر بخیر انداختند
هر گهی که رو بدنیا کردمی / من از ایشان زخم و ضربت خوردمی
کردمی از زخم آن جانب پناه / باز آوردندمی گرگان براه
چون سبب‌ساز صلاح من شدند / پس دعاشان بر منست ای هوشمند
بنده مینالد بحق از درد و نیش / صد شکایت میکند از رنج خویش
حق همی گوید که آخر رنج و درد / مر ترا لابه‌کنان و راست کرد
این گله زان نعمتی کن کت زند / از در ما دور و مطرودت کند
در حقیقت هر عدو داروی تست / کیمیا و نافع و دلجوی تست
که ازو اندر گریزی در خلا / استعانت جوئی از لطف خدا
در حقیقت دوستانت دشمنند / که ز حضرت دور و مشغولت کنند
هست حیوانی که نامش اشغرست / او بزخم چوب زفت و لمترست
تا که چوبش میزنی به میشود / او ز زخم چوب فربه میشود
نفس مؤمن اشغری آمد یقین / کو بزخم رنج زفتست و سمین
زین سبب بر انبیا رنج و شکست / از همه خلق جهان افزونترست
تا ز جانها جانشان شد زفت‌تر / که ندیدند آن بلا قوم دگر
پوست از دارو بلاکش میشود / چون ادیم طائفی خوش میشود
ورنه تلخ و تیز مالیدی درو / گنده گشتی ناخوش و ناپاک بو
آدمی را نیز چون آن پوست دان / از رطوبتها شده زشت و گران
تلخ و تیز و مالش بسیار ده / تا شود پاک و لطیف و با فره
ور نمیتانی رضا ده ای عیار / گر خدا رنجت دهد بی اختیار
که بلای دوست تطهیر شماست / علم او بالای تدبیر شماست
چون صفا بیند بلا شیرین شود / خوش شود دارو چو صحت‌بین شود
برد بیند خویش را در عین مات / پس بگوید اقتلونی یا ثقات
این عوان در حق غیری سود شد / لیک اندر حق خود مردود شد
رحم ایمانی ازو ببریده شد / کین شیطانی برو پیچیده شد
کارگاه خشم گشت و کین‌وری / کینه‌وری اصل ضلال و کافری
گفت عیسی را یکی هشیار سر / چیست در هستی ز جمله صعب‌تر

سؤال کردن شخصی از عیسی که در وجود از همه صعبها چه صعبتر

گفتش ای جان صعبتر خشم خدا / که ازان دوزخ همی لرزد چو ما
گفت ازین خشم خدا چبود امان / گفت ترک خشم خویش اندر زمان
پس عوان که معدن این خشم گشت / خشم زشتش از سبع هم درگذشت
چه امیدستش برحمت جز مگر / باز گردد زان صفت آن بی‌هنر
گرچه عالم را ازیشان چاره نیست / این سخن اندر ضلال افکندنیست
چاره نبود هم جهان را از چمین / لیک نبود آن چمین ماء معین

قصهٔ خیانت کردن عاشق و بانگ زدن معشوق

بازگو حالات آن خسته [illegible] / [illegible]
[illegible] / اندر آمد وقت [illegible] بوسه کرد
بانگ بر وی زد بهیبت آن نگار / [illegible]

گفت آخر خلوتست و خلق نی / آب حاضر تشنه همچون ماهیی
پس نمی‌جنبد درینجا جز که باد / کیست حاضر کیست مانع زین گشاد

گفت ای رشید آنکه او با بوده / استیعه تند عاقلان نشنوده
باد را دیدی که می‌جنبد بدان / باد جنبانیست اینجا باد ران

عروه تصریف صنع ایزدش / زد بر آن باد دست جنباندش
جزو بادی که بحکم ما درست / باد بیزن تا نجنبانی نجست

جنبش این جزو باد ای ساده مرد / بی تو و بی باد بیزن سر نکرد
جنبش باد نفس کاندر لبست / تابع تصریف جان و قالبست

گاه دم را مدح و پیغامی کند / گاه دم را هجو و دشنامی کند
پس بدان احوال دیگر بادها / کز جزوی کل همی بیند نها

باد را حق گه بهاری می‌کند / در دیش زین لطف عاری می‌کند
بر گروه عاد صرصر می‌کند / باز بر هودش معطر می‌کند

می‌کند یک باد را زهر سموم / مر صبا را می‌کند خرم قدوم
باد دم را بر تو بنهاد او اساس / تا کنی هر باد را بر وی قیاس

دم نمی‌گردد سخن بی لطف و قهر / بر گروهی شهد و بر قومی ست زهر
مروحه جنبان پی انعام کس / وز برای قهر هر پشه و مگس

مروحهٔ تقدیر ربانی چرا / پر نباشد زامتحان وز ابتلا
چونکه جزو باد دم یا مروحه / نیست الا مفسده یا مصلحه

این شمال و این صبا و این دبور / کی بود از لطف و از انعام دور
یک کف گندم ز انباری ببین / فهم کن کان جمله باشد همچنین

کل باد از برج باد آسمان / کی جهد بی مروحهٔ آن بادران
بر سر خرمن بوقت انتقاد / نی که فلاحان همی جویند باد

تا جدا گردد ز گندم کاه‌ها / تا بانبار رود یا چاه‌ها
چون بماند دیر آن باد وزان / جمله را بینی سر انگشتان گزان

همچنین در طلق آن باد ولاد / گر نیاید بانگ درد آید که داد
گر نمی‌دانند کش راننده اوست / باد را پس کردن زاری چه جوست

در زراعت هم پی اش خواهند نیز / در شکنجه طلق زن از هر عزیز
اهل کشتی همچنان جویای باد / جمله خواهانش از آن رب العباد

همچنین در درد دندانها ز باد / دفع می‌خواهند به سوز و اعتقاد
از خدا لابه کنان آن جندیان / که بده باد ظفر ای کامران

پس همه دانسته‌اند آن را یقین / که فرستد باد رب العالمین
پس یقین در عقلش هر داننده هست / اینکه با جنبنده جنباننده هست

گر تو او را می‌نبینی در نظر / فهم کن آن را باظهار اثر
تن بجان جنبد نمی‌بینی تو جان / لیک از جنبیدن تن جان بدان

گفت او گر ابلهم من در ادب / زیرکی اندر وفا و در طلب
گفت ار این بود که خود ره دیده شد / آن دگر را خود همی دانی تو کند

خود داد این بود آن دیگر چه بین / زین بتر باشد که پیشش آید یقین
هر چه زین گونه ترا زو لعبت / بانگ بسط خواهد جهان جمله چنین

صوفیی آمد به سوی خانه روز / خانه یک در بود و زن با کفش دوز

قصهٔ صوفی که ناگاه آمد زن را با بیگانه دید

جفت گشته با لطیفهٔ خویش زن / اندر آن یک حجره از وسواس تن
چون بزد در صوفی از بیرون چاشتگاه / هر دو درماندند نی حیله نه راه

هیچ معهودش نبد کو آن زمان / سوی خانه باز گردد از دکان
قاصدا آن روز بی وقت آن ترش / از خیالی کرد تا خانه رجوع

اعتماد زن بر آن کو هیچ بار / این زمان تا خود نیاید روزگار
اعتمادش بد در آن بر وی قیاس / خانه نتوان کرد در کوی قیاس

آن قیاسش راست نامد از قضا / گرچه ستارست هم بدهد سزا
چونکه بد کردی بترس ایمن مباش / زانکه تخمست و برویاند خداش

در بیان آنکه حق تعالی [illegible] رسوا کند

چند گاهی او بپوشاند که تا / آیدت زان بد پشیمانی و حیا

عقد همت این امیر مردمان ‌‌ داوود دیده را بجلا و عنوان
بانگ زد آن زن که ای مرد یار ‌‌ او لعین بار است جرم زینهار

گفت امیرش فاش خندد که خدا ‌‌ بار اول قهر راند در جزا
بارها پوشید بی اظهار فضل ‌‌ باز گیرد از پی اظهار عدل

تا که این هر دو صفت ظاهر شود ‌‌ آن مبشر گردد این منذر شود
بارها زن نیز آن بد کرده بود ‌‌ سهل بگذشت آن و سهلش می‌نمود

آن نمی‌دانست عقل پای سست ‌‌ کی شود او هم زبونی یا درست
آنچنانش تنگ آمد آن قضا ‌‌ که منافق را کند مرگ فجا

نه طریق و نه رفیق و نه امان ‌‌ زانکه عزرائیل شد در قصد جان
آنچنان کان زن که آن حجره خفا ‌‌ خشک شد او و خورشیش زار ابتلا

گفت صوفی با دل خود کای عجب ‌‌ از شما کینه کشم لیکن به صبر
لیک نادرفته آرم این زمان ‌‌ تا که هر گوشه نیوشد این نهان

از شما پنهان کشد کینه محک ‌‌ اندک اندک هیچ بی ... دق
مر دزد باشد هیچ هر لحظه کم ‌‌ لیک پندارد به هر دم بهترم

هیچ گفتار کسی گیرد بش او ‌‌ تا کرد آن گفت کاین گفتار که
نیست در سوراخ گفتار ای عمو ‌‌ گشته او غره و ترزین گفتگو

این همی گویند بدیش شه مغفند ‌‌ او خوش آسوده که از من غافل اند
هیچ پنهان خانه آن زن را نبود ‌‌ هیچ ... و دهلیز ... بالا نبود

نه تنور سرد از آن پنهان شود ‌‌ نه جوابی که حجاب آن شود
هیچ چه نی هیچ روز رستخیز ‌‌ نی گوی و نی پشته نی جای گریز

گفت یزدان وصف آن ... حج ‌‌ بهر محشر لا تری فیها عوج
چادر خود را بر او افکند زود ‌‌ مرد را زن کرد و در را بر گشود

زیر چادر مرد رسوا و عیان ‌‌ سخت پیدا چون شتر بر نردبان

پنهان کردن معشوق را زیر چادر جهت تلبیس و بهانه و مکر که ان کیدکن عظیم

از تعجب گفت صوفی این ‌‌ هرگز این زن را ندیدم نیست این

گفت خاتون نیست از اعیان شهر ‌‌ مر ورا از مال و اقبال است بهر
در ببستم تا کسی بیگانه نه ‌‌ در هیا ... دنیا دانا نه

گفت صوفی چیستش این خدمتی ‌‌ تا بدارم بی سپاس منتی
گفت میلیش سوی خویشی و پیوستگی است ‌‌ لیک خاتونی است حق داده کرست

یک نیمه ... کار او ... نیست ‌‌ خوبی ... یک جا ... نیست
خواست دختر را ببیند زیر دست ‌‌ اتفاقا دختر او ... است

باز گفت آرزو باشد یا سبوس ‌‌ نه که هم او را حجاب دل عروس
گفت صوفی ما فقیر و زار و کم ‌‌ تو م خاتون ما ... محتشم

که بود این کفو ایشان در زواج ‌‌ یک دراز و چوب درد و دیگری عاج
کی بود همرنگ نفت ... ‌‌ چون شود همجنس یاقوت رخام

جامه نیمی اطلس و نیمی پلاس ‌‌ عیب باشد نزد ارباب قیاس
با کبوتر باز کی شد هم نفس ‌‌ کی شود همراز عنقا با مگس

کفو باید هر دو جفت اندر نکاح ‌‌ ورنه تنگ آید نماند ارتیاح

گفتن زن که او در بند جهاز نیست مراد او ستر و صلاح است و جواب گفتن صوفی او را پنهانی

گفت گفتم من چنین عذری و او ‌‌ گفت نی من نیستم اسباب جو

از زمال و زر ملول و تخمه ایم ‌‌ ما تجرد جمع نه چون عامه ایم
ما ملولیم از قماش و زر و سیم ‌‌ فارغیم و تخمه از مال عظیم

قصد ما ستر است یا که صلاح ‌‌ در دو عالم خود بدان باشد فلاح
باز صوفی عذر ... بگفت ‌‌ وان مکر ... منفعت

گفت زن من هم مکرر کرده ام ‌‌ بی جهازی را مقرر کرده ام
اعتماد او است راسخ تر ز کوه ‌‌ که ز فقرش هیچ می ناید شکوه

او همی گوید مرادم عفت است ‌‌ از شما مقصود صدق و همت است
گفت صوفی خود جهاز و مال ما ‌‌ تو ... می بیند هویدا نه خفا

خانهٔ تنگی مقام یکتنی — که درو پنهان نماند سوزنی
باز ستری پاکی و زهد و صلاح — او ز نابه در نهان اندر افتضاح

بدنمای ماند او احوال ستر — در لبیس مشکینی و مغز زبال ستر
بی جهازی خود و عیان همچون خور است — در صلاح و ستر او در تف تر است

خاطر او بیچه با ترو خادم است — در صلاح و ستر او خود عالم است
شرح مستوری زبانا شهره است — چون بر او پیدا چو روز روشن است

این حکایت را بدان گفتم که تا — لاف کم بافی چو رسوا شد خطا
مر ترا ای هم بدعوی مستزاد — این بدیت اجتهاد و اعتقاد

چون زن صوفی تو خائن بوده — دام مکر اندر دغا بگشوده
که زهر ناشسته رویی گپ زنی — شرم داری وز خدای خویش نی

از پی آن گفت حق خود را بصیر — که بود دید ویت هر دم نذیر

بیان آنکه غرض از بصیر و سمیع و علیم گفتن حق چیست

از پی آن گفت حق خود را سمیع — تا ببندی لب ز گفتار شنیع
از پی آن گفت حق خود را علیم — تا نیندیشی فسادی تو ز بیم

نیست اینها بر خدا اسم علم — که سیه کافور دارد نام هم
اسم مشتق است و اوصاف قدیم — نی مثال علت اولی سقیم

ورنه تسخر باشد و طنز و دغا — کر را سامع ضریری را ضیا
یا علم باشد حیی نام وقیح — یا سیاه زشت را نام صبیح

طفلک نوزاده را حاجی لقب — یا لقب غازی نهی بهر نسب
گر بگویند این لقبها در مدیح — چون ندارد آن صفت نبود صحیح

تسخر و طنزی بود آن یا جنون — پاک حق عما یقول الظالمون
من همی دانستمت پیش از وصال — که نکوروئی ولیکن بدخصال

من همی دانستمت پیش از لقا — کز ستیزه راسخی اندر شقا
چونکه چشمم سرخ باشد در عمش — دانمش زان درد گر کم بینمش

تو مرا چون بره دیدی بی‌شبان — تو گمان کردی ندارم پاسبان
عاشقان از درد زان نالیده‌اند — که نظر ناجایگه مالیده‌اند

بی‌شبان دانسته‌اند آن ظبی را — رایگان دانسته‌اند آن سبی را
تا ز غیرت تیر آمد بر جگر — که منم حارس گزافه کم نگر

کی کم از بره کم از بزغاله‌ام — که نباشد حارسی از دنباله‌ام
حارسی دارم که ملکش می‌سزد — داند آن باد که بر من می‌وزد

سرد بود آن باد یا گرم آن علیم — نیست غافل نیست غایب ای سقیم
نفس شهوانی ندارد نور جان — من بدل کوریت می‌دیدم عیان

نفس شهوانی ز حق کر است و کور — من بدل کوریت میدیدم ز دور
هشت سالت زان نپرسیدم ز هیچ — که ترا دیدم ز جهل پیچ پیچ

خود چه پرسم آنکه او باشد به تون — که تو جو نقی چون بود و سرنگون

مثال آنکه دنیا گلخن و تقوی حمام و توانگران سرگین‌کشان اند

شهوت دنیا مثال گلخن است — که ازو حمام تقوی روشن است
لیک قسم متقی زین تون صفاست — زانکه در گرمابه است و در نقاست

اغنیا مانند سرگین‌کشان — بهر آتش کردن گرمابه‌دان
اندر ایشان حرص بنهاده خدا — تا بود گرمابه گرم و با نوا

ترک این تون گوی و در گرمابه ران — ترک تون را عین آن گرمابه دان
هر که در تون است او چون خادم است — مر ورا که صابر است و حازم است

هر که در حمام شد سیمای او — هست پیدا بر رخ زیبای او
تونیان را نیز سیما آشکار — از لباس و از دخان و از غبار

ور نبینی روش بویش را بگیر — بو عصا آمد برای هر ضریر
ور نداری بو در آرش در سخن — از حدیث نو بدان راز کهن

پس بگوید تونیی صاحب ذهب — بیست سله چرک بردم تا به شب
حرص تو چون آتش است اندر جهان — باز کرده هر زبانه صد دهان

پیش عقل این زر چو سرگین ناخوش است — گرچه چون سرگین فروغ آتش است
آفتابی که دهد از آتش نزا — چرک تر را لایق آتش کند

اقتضا جوید آن شناخت همه مرد و زن ... تا چون ... ز فتنه‌ها مشت زر
این ... که روشن نزاد نیست ... درمیان تو نیاید زین نحرها سست
آنکه گوید یار گرد آمده ام ... نیست ... در دام
گر تو خواهی تا کشی ... تا شب ... من کشیده‌ام بیت ... کرب
آنکه ... تو ... ناگه ... بوی مشک آرد برو رنجی پدید
گر ترا انکار خواند ای بی‌بود تو ... زین زبان هرگز نبینی سود تو

قصهٔ آن دباغ که در بازار عطاران از بوی عطر بیهوش شد

آن یکی دباغ در بازار شد ... تا خرد آنچه ورا در کار بد
چونکه در بازار عطاران رسید ... ناگهان افتاد بیهوش و خمید
بوی عطرش زد ز عطاران راد ... تا بگردیدش سر و بر جا فتاد
همچو مردار اوفتاد او بی‌خبر ... نیم روز اندر میان رهگذر
جمع آمد خلق بر وی آن زمان ... جملگان لاحول‌گو درمان‌کنان
آن یکی کف بر دل او می‌براند ... وز گلاب آن دیگری بر وی فشاند
او نمی‌دانست کاندر مرتعه ... از گلاب آمد ورا آن واقعه
آن یکی دستش همی مالید و سر ... وان دگر کهگل همی آورد تر
آن بخور عود و شکر زد بهم ... وان دگر از پوششش می‌کرد کم
وان دگر نبضش که تا چون می‌جهد ... وان دگر بوی از دهانش می‌ستد
تا که می خوردست و یا بنگ و حشیش ... خلق درماندند اندر بیهشیش
پس خبر بردند خویشان را شتاب ... که فلان افتاده است آنجا خراب
کس نمی‌داند که چون مصروع گشت ... یا چه شد کو را فتاد از بام طشت
یک برادر داشت آن دباغ زفت ... گربز و دانا بیامد زود تفت
اندکی سرگین سگ در آستین ... خلق را بشکافت و آمد با حنین
گفت من رنجش همی‌دانم ز چیست ... چون سبب دانی دوا کردن جلیست
چون سبب معلوم نبود مشکل است ... داروی رنج و در آن صد محتمل است
چون بدانستی سبب را سهل شد ... دانش اسباب دفع جهل شد
گفت با خود هستش اندر مغز و رگ ... توی بر تو بوی آن سرگین سگ
تا میان اندر حدث او تا بشب ... غرق دباغیست او روزی طلب
با درش کرده عادت سال و ماه ... بوی عطرش لاجرم دارد تباه
پس چنین گفتست جالینوس مه ... آنچه عادت داشت بیمار آنش ده
کز خلاف عادتست آن رنج او ... پس دوای رنجش از معتاد جو
چون جعل گشتست از سرگین کشی ... از گلاب آید جعل را بیهشی
هم از آن سرگین سگ داروی اوست ... که بدان او را همی معتاد و خوست
الخبیثات الخبیثین را بخوان ... رو و پشت این سخن را باز دان
ناصحان او را بعنبر یا گلاب ... می دوا سازند بهر فتح باب
مر خبیثان را نسازد طیبات ... درخور و لایق نباشد ای ثقات
چون ز عطر وحی کژ گشتند و گم ... بد فغان‌شان که تطیرنا بکم
رنج و بیماریست ما را این مقال ... نیست نیکو وعظتان ما را بفال
گر بیاغازید نصحی آشکار ... ما کنیم آن دم شما را سنگسار
ما بلغو و لهو فربه گشته‌ایم ... در نصیحت خویش را نسرشته‌ایم
هست قوت ما دروغ و لاف و لاغ ... شورش معده‌ست ما را زین بلاغ
رنج را صد تو و افزون می‌کنید ... عقل را دارو به افیون می‌کنید
کین ... کفرشان تجدید است ... همچنانکه دباغ افتاده بجد است

معالجه کردن برادر دباغ را به پنهان به سرگین سگ

خلق را می‌راند از وی آن جوان ... تا علاجش را نبینند آن کسان
سر بگوشش برد همچون رازگو ... پس نهاد آن چیز بر بینی او
کو بکف سرگین سگ ساییده بود ... داروی مغز پلید آن دیده بود
[illegible] ... [illegible]
ساعتی شد مرد جنبیدن گرفت ... خلق گفتند این فسونی بد شگفت
کین بخواند افسون بگوش او دمید ... مرده بود افسون بفریادش رسید
جنبش اهل فساد آن سو بود ... که زنا و غمزه و ابرو بود

هر کرا مشاطه [illegible] سوی نیست ‏ ‏ غیر بدبین [illegible] نیست

شکر ایزد را [illegible] حق ‏ ‏ کاندرین [illegible] سبق

گر [illegible] از مهر [illegible] ‏ ‏ می نگرد [illegible] خود

چون [illegible] بروی [illegible] ‏ ‏ او همه [illegible] جان چون [illegible]

ور [illegible] نور حق [illegible] ‏ ‏ همچو [illegible] مرغ زاد

لیک [illegible] مرغ خسیس [illegible] ‏ ‏ بلکه مرغ دانش و فرزانگی

تو بدان [illegible] نور [illegible] ‏ ‏ زانکه [illegible]

از فراقت زرد شد رخسار و رو ‏ ‏ برگ زرد و میوهٔ ناپخته [illegible]

دیگ [illegible] شد سیاه [illegible] خام ‏ ‏ گوشت [illegible] مانده [illegible] خام

هشت سالت جوش دادم از فراق ‏ ‏ کم [illegible] از نفاق

خاسته [illegible] ‏ ‏ گر هزاران [illegible]

غورهٔ تو سنگ بسته از مقام ‏ ‏ غوره را اکنون مویز شد تو خام

[illegible] عاشق [illegible] و فهم کردن معشوق

گفت [illegible] امتحان کردم [illegible] ‏ ‏ [illegible]

آفتاب [illegible] شهور [illegible] ‏ ‏ تا ببینم تو [illegible] یا [illegible]

[illegible] ‏ ‏ [illegible]

تو [illegible] ‏ ‏ چیز [illegible] ابتلا

[illegible] ‏ ‏ [illegible]

این [illegible] ‏ ‏ می کنم هر روز [illegible]

[illegible] ‏ ‏ [illegible]

تا [illegible] ‏ ‏ [illegible] کردم [illegible]

[illegible] ‏ ‏ [illegible]

[illegible] ‏ ‏ چشم از این دیده [illegible]

[illegible] ‏ ‏ [illegible]

از [illegible] ‏ ‏ پیش از این [illegible]

[illegible] ‏ ‏ [illegible]

[illegible] ‏ ‏ هر چه خواهی کن ولیکن این مکن

[illegible] ‏ ‏ [illegible]

[illegible] ‏ ‏ که بمانم [illegible] همچنین

[illegible] ‏ ‏ چون [illegible]

[illegible] ابلیس [illegible]

[illegible]

ای دریغا بر زبان بنشسته اند — صد گره زیر زبانم بسته اند
پای بسته چون رود خوش راهوار — بس گران بندیست این معذور دار
این سخن اشکسته می‌آید دلا — کاین سخن درّیست و غیرت آسیا
ذره گر چه خرد و اشکسته شود — توتیاست و دیدهٔ خسته شود
ای دو تو اشکست خود و بیمر آن — گر شکستن رو ز شیخ خواهی شدن
همچنین اشکسته بسته گفتنی — حق کند آخر درستش کو غنی
گندم ار بشکست و از هم در سکست — بر دکان آمد که نک نان درست
تو هم ای عاشق چو جرمت گشت فاش — آب و روغن ترک کن اشکسته باش
آنکه در زندان خاص آید مهند — [illegible]
حاجت خود عرض کن حجت مجو — همچو ابلیس لعین سخت رو
سخت روئی گر وا نشد عیب پوش — ور شنیدی سخت روئی رو مکوش
آن ابوجهل از پیمبر معجزے — خواست همچون کینه ور ترک غزے
معجزه جست از نبی بوجهل سگ — دید فر و روش از آن لالا کشک
لیک آن صدیق حق معجز نخواست — گفت این رو خود نگوید جز که راست
کی رسد همچون تویی را کز منی — امتحان همچو من یاری کنی

گفتن جهودی علی علیه السلام را که اگر اعتماد و حفظ الله تعالی داری از سر این کوشک خود را در انداز و جواب آن حضرت او را

مرتضی را گفت روزی یک عنود — کو ز تعظیم خدا آگه نبود
بر سر بامی و قصری بس بلند — حفظ حق را واقفی ای هوشمند
گفت آری او حفیظ است و غنی — هستی ما را ز طفلی و منی
گفت خود را اندر افکن هین ز بام — اعتمادی کن بحفظ حق تمام
تا یقین گردد مرا ایقان تو — و اعتقاد خوب با برهان تو
پس امیرش گفت خامش کن برو — تا نگیرد جانت زین جرأت گرو
کی رسد مر بنده را کو با خدا — آزمایش پیش آرد ز ابتلا
بنده را کی زهره باشد کز فضول — امتحان حق کند ای گیج گول
آن خدا را می‌رسد کو امتحان — پیش آرد هر دمی با بندگان
تا بما ما را نماید آشکار — که چه داریم از عقیده در سرار
هیچ آدم گفت حق را که ترا — امتحان کردم درین جرم و خطا
تا ببینم غایت حلمت شها — اه کرا باشد مجال این کرا
عقل تو از بس که آمد خیره سر — هست عذرت از گناه تو بتر
آنکه او افراشت سقف آسمان — تو چه دانی کردن او را امتحان
ای ندانسته تو شر و خیر را — امتحان خود را کن آنگه غیر را
امتحان خود چو کردی ای فلان — فارغ آیی ز امتحان دیگران
چون بدانستی که شکردانه‌ای — پس بدانی کاهل شکرخانه‌ای
پس بدان بی امتحانی که اله — شکری نفرستدت ناجایگاه
این بدان بی امتحان از علم شاه — چون سری نفرستدت ناجایگاه
هیچ عاقل افکند درّ ثمین — در میان مستراح پر چمین
زانکه گندم را حکیم آگهی — هیچ نفرستد به انبار کهی
شیخ را که پیشوا و رهبرست — گر مریدی امتحان کرد او خرست
امتحانش گر کنی در راه دین — هم تو گردی ممتحن ای بی‌یقین
جرأت و جهلت شود عریان و فاش — او برهنه کی شود زان افتتاش
گر بیاید ذره سنجد کوه را — بر درد زان که ترازوش ای فتی
کز قیاس خود ترازو می‌تند — مرد حق را در ترازو می‌کند
چون نگنجد او به میزان خرد — پس ترازوی خرد را بر درد
امتحان همچون تصرف دان درو — تو تصرف بر چنان شاهی مجو
چون تصرف کرد خواهد نقشها — بر چنان نقاش بهر ابتلا
امتحانی گر بدانست و بدید — نی که هم نقاش آن بر وی کشید
چه قدر باشد خود این صورت که بست — پیش صورتها که در علم وی است
وسوسهٔ این امتحان چون آمدت — بخت بد دان کامد و گردن زدت

چون چنین وسواس دیدی زود زود / با خدا گرد و درآ اندر سجود
سجده‌گه را تر کن از اشک روان / کای خدا تو وا رهانم زین گمان
آن زمان کت امتحان مطلوب شد / مسجد دین تو پر خروب شد
زین چنین وسواس آمد در امتحان / باز گرد و بحق از آن زمان
تا نگهدارد ترا آن ممتحن / از گمان امتحان انس و جن
ای ضیاء الحق حسام الدین بیا / قصه داود برگو در بنا
چون درآمد عزم داودی به تنگ / که بسازد مسجد اقصی به سنگ
وحی کردش حق که ترک این بخوان / که ز دستت برنیاید این مکان

قصه مسجد اقصی و خروب و عزم کردن داود علیه السلام پیش از سلیمان علیه السلام بنای آن مسجد را

نیست در تقدیر ما آنکه تو این / مسجد اقصی برآری ای گزین
گفت جرمم چیست ای دانای راز / که مرا گویی که مسجد را مساز
گفت بی جرمی تو خونها کرده‌ای / خون مظلومان بگردن برده‌ای
که ز آواز تو خلقی بی‌شمار / جان بدادند و شدند آن را شکار
چون نبد رفتی برآواز تو / بر صدای خوب جان پرداز تو
گفت مغلوب تو بودم مست تو / دست من بر بسته بود از دست تو
نی که هر مغلوب شه مرحوم بود / نی که المغلوب کالمعدوم بود
گفت این مغلوب معدومیست کو / جز بنسبت نیست معدوم ایقنوا
این چنین معدوم کو از خویش رفت / بهترین هستها افتاد و زفت
او بنسبت با صفات حق فناست / در حقیقت در فنا او را بقاست
جمله ارواح در تدبیر اوست / جمله اشباح در تاثیر اوست
آنکه او مغلوب اندر لطف ماست / نیست مضطر بلکه مختار ولاست
منتهای اختیار آنست خود / کاختیارش گردد اینجا مفتقد
اختیاری را نبودی چاشنی / گر نگشتی آخر او محو از منی
در جهان گر لقمه و گر شربتست / لذت او فرع ترک لذتست
گرچه از لذات بی‌تاثیر شد / لذتی بود او و لذت‌گیر شد
هر که او مغلوب شد مرحوم گشت / در بحار رحمتش معدوم گشت
نی چنان معدوم کز اهل وجود / هیچ بیرون بود اندر گاه جود
بلکه او اندر گشت موجودات را / بی‌گمان و بی‌نفاق و بی‌ریا
بی‌مثال و بی‌نشان و بی‌مکان / بی‌زبان و بی‌چنین و بی‌چنان
بی‌شکال اندر سؤال و در جواب / دم مزن والله اعلم بالصواب
پس خطاب آمد به داود از خدا / کای گزین پیغمبر نیک لقا
دل بدار اندر غم از این خبر / رو مدار اندر دل ملال و غم مخور
گرچه بر نامد بجهد و زور تو / لیک مسجد را برآرد پور تو
گرچه بر ناید بجهدت این مقام / لیک پور تو کند آن را تمام
کرده او کرده تست ای حکیم / مؤمنان را اتصالی دان قدیم
مؤمنان معدود لیک ایمان یکی / جسمشان معدود لیکن جان یکی

شرح انما المؤمنون اخوة و العلماء کنفس واحدة خاصه اتحاد داود و سلیمان و سایر انبیا علیهم السلام که اگر یکی از ایشان را منکر شوی ایمان تو بهیچ نبی درست نباشد و این علامت اتحاد است که یکی خانه از آن هزاران خانه ویران کنی آن همه ویران شود و یک دیوار قایم نماند که لا نفرق بین احد من رسله و العاقل یکفیه الاشارة و این از اشارت هم گذشت

غیر فهم و جان که در گاو و خرست / آدمی را عقل و جانی دیگرست
باز غیر عقل و جان آدمی / هست جانی در نبی و در ولی
جان حیوانی ندارد اتحاد / تو مجو این اتحاد از روح باد
گر خورد این نان نگردد سیر آن / ور کشد بار این نگردد آن گران
بلکه این شادی کند از مرگ آن / از حسد میرد چو بیند برگ آن
جان گرگان و سگان از هم جداست / متحد جانهای شیران خداست

جمع گفتم جانهاشان من به اسم / کان یکی جان صد بود نسبت به جسم
همچو آن یک نور خورشید سما / صد بود نسبت به صحن خانه‌ها
لیک یک باشد همه انوارشان / چونک برگیری تو دیوار از میان
چون نماند خانه‌ها را قاعده / مؤمنان مانند نفس واحده
فرق و اشکالات آید زین مقال / زانک نبود مثل این باشد مثال
فرقها بی حد بود از شخص شیر / تا به شخص آدمی زاد دلیر
لیک در وقت مثال ای خوش‌نظر / اتحاد از روی جانبازی نگر
کان دلیر آخر مثال شیر بود / نیست مثل شیر در جمله حدود
متحد نقشی ندارد این سرا / تا که مثلی وانمایم من ترا
هم مثال ناقصی دست آورم / تا ز حیرانی خرد را وا خرم
شب به هر خانه چراغی می‌نهند / تا به نور آن ز ظلمت می‌رهند
آن چراغ این تن بود نورش چو جان / هست محتاج فتیل و این و آن
آن چراغ شش فتیله این حواس / جملگی بر خواب و خور دارد اساس
بی خور و بی خواب نزید نیم دم / با خور و با خواب نزید نیز هم
بی فتیله و روغنش نبود بقا / با فتیل و روغن او هم بی وفا
زانک نور علتیش مرگ جوست / چون زید که روز روشن مرگ اوست
جمله حسهای بشر هم بی بقاست / زانک پیش نور روز حشر لاست
نور حس و جان بابایان ما / نیست کلی فانی و لا چون گیا
لیک مانند ستاره و ماهتاب / جمله محو اند از شعاع آفتاب
آنچنانک سوز و درد زخم کیک / محو گردد چون در آید مار لیک
آنچنانک عور اندر آب جست / تا در آب از زخم زنبوران برست
می‌کند زنبور بر بالا طواف / چون بر آرد سر ندارندش معاف
آب ذکر حق و زنبور این زمان / هست یاد آن فلانه و آن فلان
دم بخور در آب ذکر و صبر کن / تا رهی از فکر و وسواس کهن
بعد از آن تو طبع آن آب صفا / خود بگیری جملگی سر تا به پا
آنچنان کز آب آن زنبور شر / می‌گریزد از تو هم گیرد حذر
بعد از آن خواهی تو دور از آب باش / که به سر هم طبع آبی خواجه‌تاش
پس کسانی کز جهان بگذشته‌اند / لا نیند و در صفات آغشته‌اند
در صفات حق صفات جمله‌شان / همچو اختر پیش آن خور بی‌نشان
گر ز قرآن نقل خواهی ای حرون / خوان جمیع هم لدینا محضرون
محضرون معدوم نبود نیک بین / تا بقای روحها دانی یقین
روح محجوب از بقا بس در عذاب / روح واصل در بقا پاک از حجاب
زین چراغ حس حیوان المراد / گفتمت هان تا نجویی اتحاد
روح خود را متصل کن ای فلان / زود با ارواح قدس سالکان
صد چراغت ار مرد ار بیستند / باش فانع چون یگانه نیستند
زان همه جنگند این اصحاب ما / جنگ کس نشنیده اندر انبیا
زانک نور انبیا خورشید بود / نور حس ما چراغ و شمع و دود
یک بمیرد یک بماند تا به روز / یک بود پژمرده دیگر با فروز
جان حیوانی بود حی از غذا / هم بمیرد او به هر نیک و بدی
گر بمیرد این چراغ و طی شود / خانهٔ همسایه مظلم کی شود
نور آن خانه چو بی این هم بپاست / پس چراغ حس هر خانه جداست
این مثال جان حیوانی بود / نی مثال جان ربانی بود
باز از هندوی شب چون ماه زاد / در سر هر روزنی نوری فتاد
نور آن صد خانه را تو یک شمر / که نماند نور این بی آن دگر
تا بود خورشید تابان بر افق / هست در هر خانه نور او قنق
باز چون خورشید جان آفل شود / نور جمله خانه‌ها زایل شود
این مثال نور آمد مثل نی / مر ترا هادی عدو را ره‌زنی
بر مثال عنکبوت آن زشت‌خو / پرده‌های گنده را بر بافد او
از لعاب خویش پرده نور کرد / دیده ادراک خود را کور کرد
گردن اسپ ار بگیرد برخورد / ور بگیرد پاش بستاند لگد

کم نشین بر اسپ توسن بے لگام / عقل و دین را پیشوا کن والسلام

اندرین آهنگ منگر سست و پست / کاندرین ره صبر و شق نفس هست

بقیهٔ قصهٔ بناے مسجد اقصے و بنا کردن سلیمان علیه السلام آنرا و امداد و سعیدن او و راز عجیب

باز گرد و قصهٔ مسجد بگو / با سلیمان شے نیک خو

چون سلیمان کرد آغاز بنا / پاک چون کعبه همایون چون منا

در بنااش دیده مے شد کر و فر / نے فسرده چون بناهاے دگر

در بنا هر سنگ کز که مے شکست / فاش سیروا بے همے گفت از نخست

همچو از آب و گل آدم کده / نور ازان که پاره ها تابان شده

سنگ بے حمال آینده شده / وان در و دیوارها زنده شده

حق همے گوید که دیوار بهشت / نیست چون دیوارها بیجان و زشت

چون در و دیوار تن با آگهی است / زنده باشد خانه چون شاهنشهی است

هم بهشت و میوه هم آب زلال / با بهشتے در حدیث و در مقال

زانکه جنت را نه ز آلت بسته اند / بلکه از اعمال و نیت بسته اند

این بنا ز آب و گل مرده بدست / وان بنا از طاعت زنده شدست

این باصل خویش ماند پر خلل / وان باصل خود که علم است و عمل

هم سریر و قصر و هم تاج و ثیاب / با بهشتے در سؤال و در جواب

فرش بے فراش پیچیده شود / خانه بے مکناس روبیده شود

خانهٔ دل بین ز غم ژولیده شد / بے کناس از توبه اے روبیده شد

تخت او سیار بے حمال شد / حلقه و در مطرب و قوال شد

هست در دل زندگی دار الخلود / در زبانم چون نمے آید چه سود

چونکه گشت آن مسجد اقصے تمام / ز اهتمامات سلیمان علیه السلام

چون سلیمان در شدے هر بامداد / مسجد اندر بهر ارشاد عباد

پند دادے گه بگفت و لحن و ساز / گه بفعل اعنے رکوع یا نماز

پند فعلے خلق را جذاب تر / که رسد در جان هر باگوش و کر

واندران وهم امیرے کم بود / در حشم تاثیر آن محکم بود

قصهٔ آغاز خلافت عثمان و خطبهٔ وے در بیان آنکه ناصح فعال بالفعل به از ناصح بالقول

قصهٔ عثمان که بر منبر برفت / چون خلافت یافت بشتابید تفت

منبر مهتر که سه پایه بدست / رفت بوبکر و دوم پایه نشست

بر سوم پایه عمر در دور خویش / از براے حرمت اسلام و کیش

دور عثمان آمد او بالاے تخت / بر شد و بنشست آن محمود بخت

پس سؤالش کرد شخصے بوالفضول / کان دو ننشستند بر جاے رسول

پس تو چون جستے ازیشان برترے / چون برتبت تو ازیشان کمترے

گفت اگر جایم سوم پایه بدے / وهم مثلے عمر تا مے شدے

در دوم پایه شدم من جاے جو / گفتیے مثل ابوبکرست او

هست این بالا مقام مصطفے / وهم مثلے نیست با آن شه مرا

بعد ازان بر جاے خطبه آن ودود / تا بقرب عصر لب خاموش بود

زهره نے کس را که گوید هین بخوان / یا برون آید ز مسجد آن زمان

هیبتے بنشسته بد بر خاص و عام / پر شده از نور حق صحن و بام

هر که بینا ناظر آن نور بود / کور را زان تاب هم گرمے فزود

تا ز گرمے فهم کرد آن ضریر / که برآمد آفتابے بے منیر

لیک این گرمے گشاید دیده را / تا ببیند عین هر شنیده را

گرمیش را نتیجه نبود / زان تبش دل را گشاد

کور چون شد گرم از نور قدم / از فرح گوید که من بینا شدم

سخت خوش مستے ولے اے بوالحسن / پاره ره هست تا بینا شدن

این نصیب کور باشد ز آفتاب / صد چنین والله اعلم بالصواب

وانکه او این نور را بینا بود / شرح او کے کار بوسینا بود

گر تسو در صد توے شد با این زبان / کو بجنباند بکف پرده عیان

واے بر وے کو ... / ... کند ... جدا

دست چه بود خود مرش پا بکند / آن سری کز جهل سرها سر کند

این بتقدیر سخن گفتم ترا / ورنه خود دستش کجا و این کجا

خاک را شاید یکی خالو بدی / این تقدیرهاست از او بدی

از زبان تا چشم کو پاک از سبب است / صد هزاران سال گویم اندکست

هین مشو نومید نور از آسمان / حق چو خواهد میرسد در یک زمان

اختر گردون ظلم را ناسخ است / اختر حق در صفاتش راسخ است

صد اثر در کانها از اختران / میرساند قدرتش در هر زمان

چرخ پانصد ساله راه ای مستعین / در اثر نزدیک آمد با زمین

سه هزاران سال و پانصد تا زحل / دم بدم خاصیتش آرد عمل

در همیش آرد چو سایه در ایاب / طول سایه چیست پیش آفتاب

وز نفوس پاک اختروش مدد / سوی اخترهای گردون میرسد

ظاهر آن اختران قوام ما / باطن ما گشته قوام سما

در بیان آنکه حکما گویند آدمی عالم صغریست و حکمای الهی گویند آدمی عالم کبریست زیرا که علم آن حکما بر صورت آدمی مقصور بود و علم انبیا بر باطن

پس بصورت عالم اصغر تویی / پس بمعنی عالم اکبر تویی

ظاهر آن شاخ اصل میوه است / باطنا بهر ثمر شد شاخ هست

گر نبودی میل و امید ثمر / کی نشاندی باغبان بیخ شجر

پس بمعنی آن شجر از میوه زاد / گر بصورت از شجر بودش ولاد

مصطفی زین گفت کادم و انبیا / خلف من باشند در زیر لوا

بهر این فرموده است آن ذوفنون / رمز نحن الآخرون السابقون

گر بصورت من ز آدم زاده‌ام / من بمعنی جد جد افتاده‌ام

کز برای من بدش سجده ملک / وز پی من رفت بر هفتم فلک

پس ز من زایید در معنی پدر / پس ز میوه زاد در معنی شجر

اول فکر آخر آمد در عمل / خاصه فکری کو بود وصف ازل

حاصل اندر یک زمان از آسمان / میرود می‌آید ایدر کاروان

نیست بر این کاروان این ره دراز / کی مفازه زفت آید با عشاز

دل بکعبه میرود در هر زمان / جسم طبع دل بگیرد ز امتنان

این دراز و کوتهی مر جسم راست / چه دراز و کوته آنجا که خداست

چون خدا مر جسم را تبدیل کرد / رفتنش بی فرسخ و بی میل کرد

صد امید است این زمان بردار گام / عاشقانه ای فتی خل الکلام

گرچه پیلی چشم بر هم میزنی / در سفینه خفته ره میکنی

تفسیر این حدیث که مثل اهل بیتی کمثل سفینة نوح من تمسک بها نجا و من تخلف عنها غرق

بهر این فرمود پیغمبر که من / همچو کشتی‌ام بطوفان زمن

ما و اصحابم چو آن کشتی نوح / هر که دست اندر زند یابد فتوح

چونک با شیخی تو دور از زشتیی / روز و شب سیاری و در کشتیی

در پناه جان جان‌بخشی توی / کشتیی اندر خفته ره میروی

مگسل از پیغمبر ایام خویش / تکیه کم کن بر فن و بر گام خویش

گرچه شیری چون روی ره بی دلیل / همچو روبه در ضلالی و ذلیل

هین مپر الا که با پرهای شیخ / تا ببینی عون و لشکرهای شیخ

یک زمانی موج لطفش بال تست / آتش قهرش دمی حمال تست

قهر او را ضد لطفش کم شمر / اتحاد هر دو بین اندر اثر

یک زمان چون خاک سبزت میکند / یک زمان پر باد و گبرت میکند

جسم عارف را دهد وصف جماد / تا برو روید گل و نسرین شاد

لیک او بیند نبیند غیر او / جز بمغز پاک ندهد خلد بو

مغز را خالی کن از انکار یار / تا که ریحان یابد از گلزار یار

تا بیابی بوی خلد از یار من / چون محمد بوی رحمن از یمن

در صف معراجیان گر بیستی / چون براقت برکشاید نیستی

نه چو معراج زمینی تا قمر / بلکه چون معراج کلکی تا شکر

نی چو سرّ کار سیاست ناتمام | بل چو سرّ حج نشینی تا تمام
چون برآمد گشت خنگ نیست | جست حیرت آمد از دست کی نیست

کوه و دریاها سجودش می کنند | تا جهان حسن را پس می کنند
پا بکش برگشته و میر و روان | چون سیه شد تن جان جان چون آن

وصف نی پیدا نه رو تا قدم | آنچنانکه تاخت جانها از عدم
پرده بازی و سخن پرده قیاس | گر نبودی سمع را منع خلاص

ای فلک غیرت او گوهر ببار | از جهان او جهان تا شد مر او را
گر بیابی گوهرت شش تا شود | جا بدیت گوینده و بینا شود

پس نثاری کرده باشی هر خرد | چونکه هر سرمایهٔ تو صد شود
همچو این هدیه که بلقیس از سبا | بر سلیمان می فرستاد ای کیا

قصهٔ هدیه فرستادن بلقیس از شهر سبا بسوی سلیمان علی نبینا و علیه السلام

هدیهٔ بلقیس چل استر بدست | بار آنها جمله خشت زر بدست
چون بصحرای سلیمانی رسید | فرش آنرا جمله زر پخته دید

بر سر زر تا چهل منزل براند | تا که زر را در نظر آبی نماند
بارها گفتند زر را وا بریم | سوی مخزن ما چه بیگار اندریم

عرصه‌ای کش خاک زر دهٔ دهی است | زر بهدیه بردن آنجا ابلهی است
ای ببرده عقل هدیه تا اله | عقل آنجا کمترست از خاک راه

چون کساد هدیه آنجا شد پدید | شرمساری‌شان همی واپس کشید
باز گفتند از کساد و از روا | چیست بر ما بنده فرمانیم ما

گر زر و گر خاک ما را بردنیست | امر فرمانده بجا آوردنیست
گر بفرمایند که واپس برید | هم بفرمان تحفه را باز آورید

امر و فرمان را همی باید شنید | تا بآنجا هدیه را باید کشید
پس روان گشتند هدیه و رسان | تا بتخت آن سلیمان جهان

خنده‌اش آمد چو سلیمان آن بدید | کز شما من کی طلب کردم ثرید
من نمی گویم مرا هدیه دهید | بلکه گفتم لایق هدیه شوید

که مرا از غیب نادر هدیه‌هاست | که بشر آنرا نیارد نیز خواست
می پرستید اختری کو زر کند | رو بدو آرید کو اختر کند

می پرستید آفتاب چرخ را | خوار کرده جان عالی نرخ را
آفتاب از امر حق طباخ ماست | ابلهی باشد که گوییم او خداست

آفتابت گر بگیرد چون کنی | آن سیاهی زو تو چون بیرون کنی
نی بدرگاه خدا آری صداع | که سیاهی را ببر وا ده شعاع

گر کشندت نیم شب خورشید کو | تا بنالی یا امان خواهی ازو
حادثات اغلب بشب واقع شود | وان زمان معبود تو غایب بود

سوی حق گر راستانه خم شوی | وا رهی از اختران محرم شوی
چون شوی محرم گشایم با تو لب | تا ببینی آفتابی نیم شب

چون روان پاک او را شرق نی | در طلوعش روز و شب را فرق نی
روز آن باشد که او شارق شود | شب نماند چونکه او بارق شود

چون نماید ذره پیش آفتاب | همچنان باشد دران انوار تاب
آفتابی را که رخشان می شود | دیده پیشش کند و حیران می شود

همچو ذره بینیش در نور عرش | پیش نور بیحد موفور عرش
بینیش مسکین و خوار و بی قرار | دیده را قوت شده از کردگار

کیمیایی که ازو یک ماثری | بر دخان افتاد گشت او اختری
نادر اکسیری که از وی نیم تاب | بر ظلامی زد بگردش آفتاب

بوالعجب میناگری کز یک عمل | بست چندین خاصیت را بر زحل
باقی اخترها و گوهرهای جان | هم برین مقیاس ای طالب بدان

دیدهٔ حسی زبون آفتاب | دیدهٔ ربانیی جو و بیاب
کان نظر نوری و این ناری بود | تا که پیش نور بس تاری بود

تا زبون گردد به پیش آن نظر | شعشعات آفتاب با شرر

کرامات شیخ عبدالله مغربی قدس سره

گفت عبدالله شیخ مغربی / شصت سال از شب ندیدم من شبی
من ندیدم ظلمتی در شصت سال / نی به روز و نی به شب از اعتلال
صوفیان گفتند صدق قال او / نیم‌شب رفتیم در دنبال او
در بیابان‌های پر از خار و گو / او چو ماه بدر ما را پیش‌رو
روی پس ناکرده گفتی او به شب / هین گو آمد میل کن سوی چپ
باز گفتی بعد یک دم سوی راست / میل کن زیرا که خاری پیش پاست
روز گشته پای بوسش کرده ما / زانکه بودی پایش از گل هر دو پا
نی ز خاک و نی ز گل بر وی اثر / نی خراش خار و آسیب حجر
مغربی را مشرقی کرده خدای / کرده مغرب را چو مشرق نورزای
نور این شمس شموسی فارس است / روز خاص و عام را او حارس است
چون نباشد حارس آن نور مجید / که هزاران آفتاب آرد پدید
تو به نور او همی رو در امان / در میان اژدها و کژدمان
پیش پیشت می‌رود آن نور پاک / می‌کند هر رهزنی را چاک چاک
یوم لا یخزی النبی راست دان / نور یسعی بین ایدیهم بخوان
گرچه گردد در قیامت آن فزون / از خدا اینجا بجو امید آزمون
کو ببخشد هم به میغ و هم به ماغ / نور جان والله اعلم بالبلاغ

باز گردانیدن سلیمان علیه السلام رسولان بلقیس را با آن هدیه‌ها که آورده بودند سوی بلقیس و دعوت سلیمان ایشان را با ایمان و ترک آفتاب‌پرستی کردن

باز گردید ای رسولان خجل / زر شما را دل به ما آرید دل
این زر من بر سر آن زر نهید / کوری تن فرج استر را دهید
فرج استر لایق حلقهٔ زر است / زر عاشق روی زرد اصفر است
از نظرگاه خداوند است آن / کز نظرانداز خورشید است کان
کو نظرگاه شعاع آفتاب / کو نظرگاه خداوند لباب
از گزافه زرهان اسپر کنید / گرچه اکنون هم گرفتار منید
مرغ فتنه دانه بر بام است او / پرگشاده بستهٔ دام است او
چون به دانه داد او دل را به جان / ناگرفته مر ورا بگرفته دان
آن نظرها که به دانه می‌کند / آن گره دان کو به پا بر می‌زند
دانه گوید گر تو می‌دزدی نظر / من همی دزدم ز تو صبر و مقر
چون کشیدت آن نظر اندر پیم / پس بدانی کز تو من غافل نیم

قصهٔ عطاری که سنگ ترازوی او از گل سرشوی بود و دزدیدن مشتری گل‌خوار از آن گل هنگام سنجیدن

پیش عطاری یکی گل‌خوار رفت / تا خرد ابلوج قند خاص زفت
پس بر عطار طرار دودل / موضع سنگ ترازو بود گل
گفت عطار ای جوان ابلوج من / هست نیکو بی‌تکلف شیرین
لیک گل سنگ ترازوی من است / گر ترا میل شکر بخریدن است
گفت هستم در مهمی قندجو / سنگ میزان هر چه خواهد باش گو
گفت با خود پیش آنکه گل‌خور است / سنگ چه بود گل نکوتر از زر است
همچو آن دلاله که گفت ای پسر / نوعروسی یافتم بس خوب‌فر
سخت زیبا لیک هم یک چیز هست / کان ستیره دختر حلواگر است
گفت بهتر این چنین خود گر بود / دختر او چرب و شیرین‌تر بود
گر نداری سنگ و سنگت از گل است / این به و به گل مرا میوهٔ دل است
اندر آن کفهٔ ترازو ز اعتداد / او به جای سنگ آن گل را نهاد
پس برای کفهٔ دیگر به دست / هم به قدر آن شکر را می‌شکست
چون نبودش تیشه‌ای او دیر ماند / مشتری را منتظر آنجا نشاند
رویش آن سو بود گل‌خور ناشکفت / گل ازو پوشیده دزدیدن گرفت
ترس ترسان که نباید ناگهان / چشم او بر من فتد از امتحان
دید عطار آن و خود مشغول کرد / که فزون‌تر دزد هان ای روی‌زرد
گر بدزدی وز گل من می‌بری / رو که هم از پهلوی خود می‌خوری
تو همی ترسی ز من لیک از خری / من همی ترسم که تو کمتر خوری

چون ببیند کو شکر را از زبون / پس بدانی احمق و ما قل کو بود
گرچه مشغولم چنان احمق نیم / که شکار افزون سگی تو نیم
مرغ از آن دانه نظر خوش می‌کند / دانه هم از دور راهش می‌زند
گر زنم ای چشم غطی بر سری / نی کباب از پهلوی خود می‌خوری
این نظر از دور چون تیرست و سم / عشقت افزون می‌شود صبر تو کم
مال دنیا دام مرغان ضعیف / ملک عقبی دام مرغان شریف
تا بدین ملکی که او دامیست ژرف / در شکار آرند مرغان شگرف
من سلیمان می‌نخواهم ملکتان / بلکه من برهانم از هر هلکتان
کاین زبان هستند جز مملوک ملک / مالک ملک آنکه او بجهد ز هلک
بازگونه ای اسیران جهان / نام خود کردید امیران جهان
ای تو بنده این جهان محبوس جان / چند گویی خویش را خواجه جهان
ای رسولان می‌فرستمتان رسول / رد من بهتر شما را از قبول

دلداری کردن و نواختن سلیمان علیه السلام مر رسولان را و دفع وحشت و آزار از دل ایشان و عذر قبول ناکردن هدیه

بر نشین بلقیس آنچه دید از عجب / بازگویید از بیابان ذهب
کز رحیل منزلش بی‌کو زر بدید / زر چنین هدیه خجل چون شد پلید
تا بداند که به زر طامع نه‌ایم / ما زر از زرآفرین آورده‌ایم
آنکه گر خواهد همه خاک زمین / سر به سر زر گردد و در ثمین
حق برای آن کند ای زرگزین / روز محشر این زمین را نقره‌گین
فارغیم از زر که ما بس پرفنیم / خاکیان را سر به سر زرین کنیم
از شما کی کدیه زر می‌کنیم / ما شما را کیمیاگر می‌کنیم
ترک آن گیرید گر ملک سباست / که برون آب و گل بس ملکهاست
تخته بندست آنکه تختش خوانده‌ای / صدر پنداری و بر در مانده‌ای
پادشاهی نیستت بر ریش خود / پادشاهی چون کنی بر نیک و بد
بی‌مراد تو شود ریشت سپید / شرم دار از ریش خود ای کژ امید
مالک الملک است هر کش سر نهد / بی جهان خاک صد ملکش دهد
لیک ذوق سجده‌ای پیش خدا / خوشتر آید از دو صد دولت ترا
پس بنالی که نخواهم ملکها / ملک آن سجده مسلم کن مرا
پادشاهان جهان از بدرگی / بو نبردند از شراب بندگی
ورنه ادهم‌وار سرگردان و دنگ / ملک را برهم زدندی بی درنگ
لیک حق بهر ثبات این جهان / مهرشان بنهاد بر چشم و دهان
تا شود شیرین بر ایشان تخت و تاج / که ستانند از جهانداران خراج
از خراج ار جمع آری زر چو ریگ / آخر آن از تو بماند مرده‌ریگ
همره جانت نگردد ملک و زر / زر بده سرمه ستان بهر نظر
تا ببینی کاین جهان چاهیست تنگ / یوسفانه آن رسن آری به چنگ
تا بگوید چون ز چه آیی به بام / جان که یا بشرای لی هذا غلام
هست در چه انعکاسات نظر / کمترین آنکه نماید سنگ زر
وقت بازی کودکان را ز اختلال / می‌نماید آن خزفها زر و مال

دیدن درویشی جماعت مشایخ را در خواب و درخواست کردن روزی حلال از ایشان که مشغول شدن به کسب از عبادت می‌مانم و ارشاد ایشان او را به میوه‌های تلخ و ترش شیرین شدن بدعای مشایخ آنها را

عارفانش کیمیاگر گشته‌اند / تا که شد کانها بر ایشان ریشخند
آن یکی درویش گفت اندر سمر / خضریان را من بدیدم خواب در
گفتم ایشان را که روزی حلال / از کجا نوشم که آن نبود وبال
مر مرا سوی کهستان راندند / میوه‌ها زان بیشه می‌افشاندند
که خدا شیرین بکرد آن میوه را / در دهان تو به همت‌های ما
هین بخور پاک و حلال و بی حساب / بی صداع و نقل بالا و نشیب
پس از آن رزق لطیفی رو نمود / ذوق گفت من خردها می‌ربود
گفتم این فتنه‌ست ای رب جهان / بخششی ده از همه خلقان نهان

همچنین او من ملک خویش یا قسم / چون انا رازق ز رزق می‌نکتم نعمتم

گفتم ار چیزی نباشد در بهشت / غیر این یک شاخ کو دارم بدست

هیچ نعمت آرزو ناید دگر / زین نسیم رزقم بخور و نیک گر

مانده بودم از کسب یک حبه‌ام / دوخته و ساخته من جبه‌ام

آن یکی درویش هیزم می‌کشید / خسته و مانده ز بیشه در رسید

در دل گذرانیدن درویش که این زر بدین هیزم کش دهم که من سوزش حلال یافتم و رنجیدن هیزم کش

پس بگفتم من ز روزی فارغم / زین سپس از بهر رزقم نیست غم

میوهٔ مکروه بر من خوش شدست / رزق خاصی جسم را آمد بدست

چونکه من فارغ شدستم از گلو / حبه چندست من بر هم بدو

در دلم این ندا را دین تخفیف کش / تا دو سه روزی نگه شو از قوت خویش

خود ضمیرم را همی دانست او / زانکه سمعش داشت نور از شمع هو

بود پیشش سرّ هر اندیشه‌ای / چون چراغی در درون شیشه‌ای

هیچ پنهان می‌نشد از وی ضمیر / بود بر مضمون دلها او امیر

پس همی مینگید با خود زیر لب / در جواب فکرتم آن بوالعجب

چون چنین اندیشی از بهر ملوک / کیف یلقی الرزق ان لم یرزقوک

من نکردم سخن با فهم لیک / بر علیم هیزمم عتابش نیک نیک

سوی من آمد به هیبت همچو شیر / تنگ هیزم را ز خود بنهاد زیر

پرتو حالی که او هیزم نهاد / لرزه بر هفت عضو من فتاد

گفت یا رب گر ترا خاصان هم اند / که مبارک دعوت و فرخ پی اند

لطف تو خواهم که میناگر شود / این زمان این تنگ هیزم زر شود

در زمان دیدم که زر شد هیزمش / همچو آتش بر زمین می‌تافت خوش

من در آن بیخود شدم تا دیرگه / چونکه با خویش آمدم من از وله

بعد از آن گفت ای خدا گر آن کبار / بس غیورند و گریزان از اشتهار

باز این را بند هیزم ساز زود / بی توقف همچنان کان حال بود

در زمان هیزم شد آن اغصان زر / مست شد در کار او عقل و نظر

بعد از آن برداشت هیزم را و رفت / سوی شهر از پیش من او تیز رفت

خواستم تا در پی آن شه روم / پرسم از وی مشکلات و بشنوم

بسته کرد آن هیبت او مر مرا / پیش خاصان ره نباشد عامه را

ور کسی را ره شود گو سر فشان / کان بود از رحمت و از جذب شان

پس غنیمت دار آن توفیق را / چون بیابی صحبت صدیق را

نی چو آن ابله که یابد قرب شاه / سهل و آسان درفتد آن دم ز راه

چون ز قربانی دهندش بشیر / پس بگوید ران گاو است این بگیر

نیست این ران گاو ای مفتری / ران گاوی می‌نماید از خری

تحریص کردن سلیمان رسولان را بمبارزت و هجرت بلقیس

ملک شاهان است این نی رشوتی / بخشش محض است این از رحمتی

همچنان که شه سلیمان در نبرد / جذب خیل و لشکر بلقیس کرد

که بیایید ای عزیزان زود زود / که برآمد موجها از بحر جود

سوی ساحل می‌فشاند بی‌خطر / جوش موجش هر زمانی صد گهر

الصلا گفتیم ای اهل رشاد / کاین زمان رضوان در جنت گشاد

پس سلیمان گفت ای پیکان روید / سوی بلقیس و بدین دین بگروید

پس بگوییدش بیا اینجا تمام / زود که ان الله یدعو بالسلام

هین بیا ای شاه‌زاده مملکت / گر ز تو رست این زمان فتح باب

ای که تو طالب نه‌ای تو هم بیا / تا طلب یابی ازین یار وفا

سبب هجرت ابراهیم ادهم و ترک ملک خراسان

ملک برهم زن تو ادهم‌وار زود / تا بیابی همچو او ملک خلود

خفته بود آن شه شبانه بر سریر / حارسان بر بام اندر دار و گیر

قصد شه از حارسان آن هم نبود / که کند زان دفع دزدان و رنود

او همی دانست کان کو عادل است / فارغ است از واقعه آمن دل است

عدل باشد پاسبان گامها / نی به شب چوبک زنان بر بامها

لیک بد مقصودش از بانگ رباب / همچو مشتاقان خیال آن خطاب
نالهٔ سرنا و تهدید دهل / چیزکی ماند بدان ناقور کل

پس حکیمان گفته‌اند این لحنها / از دوار چرخ بگرفتیم ما
بانگ گردشهای چرخست اینکه خلق / می‌سرایندش بطنبور و بحلق

مؤمنان گویند کاثار بهشت / نغز گردانید هر آواز زشت
ما همه اجزای آدم بوده‌ایم / در بهشت آن لحنها بشنوده‌ایم

گرچه بر ما ریخت آب و گل شکی / یادمان آید از آنها اندکی
لیک چون آمیخت با خاک کرب / کی دهند این زیر و این بم آن طرب

آب چون آمیخت با بول و کمیز / گشت ز آمیزش مزاجش تلخ و تیز
چیزکی از آب هستش در جسد / بول گیرش آتشی را می‌کشد

گر نجس شد آب این طبعش بماند / کاتش غم را بطبع خود نشاند
پس غذای عاشقان آمد سماع / که درو باشد خیال اجتماع

قوتی گیرد خیالات ضمیر / بلکه صورت گردد از بانگ صفیر
آتش عشق از نواها گشت تیز / آنچنانکه آتش آن جوزریز

در تگ جوی بود آب آن تشنه راند / بر درخت جوز و جوزی می‌فشاند

حکایت آن مرد تشنه که از سر جوزبن جوز در آب می‌ریخت که در گو بود و در آب نمی‌رسید تا بافتادن جوز بانگ آب بشنود و او را چون سماع بانگ رب طرب می‌آورد

می‌فشاند از جوزبن جوز اندر آب / بانگ می‌آمد همی دید او حباب
عاقلی گفتا که بگذار ای فتی / جوزها خود تشنگی آرد ترا

بیشتر در آب می‌افتد ثمر / آب در پستیست از تو دور تر
بیشتر در آب می‌افتد همین / می‌برد آبش ترا تا شود از زمین

تا تو از بالا فرود آیی بزیر / آب جویت برده باشد دور دیر
گفت قصدم زین فشاندن جوز نیست / تیزتر بنگر برین ظاهر مایست

قصد من آنست کاید بانگ آب / هم ببینم بر سر آب این حباب
تشنه را خود شغل چه بود در جهان / گرد پای حوض گشتن جاودان

گرد جو گرد آب و بانگ آب / همچو حاجی طائف کعبه صواب
همچنین مقصود من زین مثنوی / ای ضیاء الحق حسام الدین توی

مثنوی اندر فروع و در اصول / جمله آن تست کردستی قبول
التجا بر تست و بر امداد تو / تکیه بر اشفاق و بر اسعاد تو

مثنوی اندر اصول و در فروع / می‌کند زیرا که دست تو شروع
مثنوی اندر اصول و ابتدا / جمله بهر تست و بهر انتها

در قبول تست عز و مقبلی / زانکه شاه جان تو عقل ولی
در قبول آرند شاهان نیک و بد / چون قبول آرند نبود بیش رد

چون نهالی کاشتی آبش بده / چون گشادیش ببار او بکشا گره
قصدم از الفاظ او راز تو است / قصدم از انشااش آواز تو است

پیش من آوازت آواز خداست / عاشق از معشوق حاشا کی جداست
اتصالی بی تکیف بی قیاس / هست رب الناس را با جان ناس

لیک گفتم ناس من نسناس نی / ناس غیر جان جان اشناس نی
ناس مردم باشد و کو مردمی / تو سر مردم ندیدستی دمی

ما رمیت اذ رمیت خوانده / لیک جسمی در تجزی مانده
ملک جسمت را چو بلقیس ای غبی / ترک کن بهر سلیمان نبی

می‌کنم لاحول از گفت خویش / بلکه از وسواس آن اندیشه کیش
کو خیالی می‌کند در گفت من / در دل از وسواس و انکارات و ظن

می‌کنم لاحول یعنی چاره نیست / چون ترا در دل بضدم گفتنیست
چونکه گفت من گرفتت در گلو / من خمش کردم تو آن خود بگو

آن یکی نایی که خوش نی می‌زدی / ناگهان از مقعدش بادی بجست

در بیان تحمل کردن انبیا از دو طرف قوت سیرون

نای را بر کون نهاد او که ز من / گر تو بهتر می‌زنی بستان بزن
ای مسلمان خود ادب اندر طلب / نیست الا حمل از هر بی ادب

هر کرا بینی شکایت می‌کند / کان فلان کس راست طبع و خوی بد
این شکایت‌گر بدان که بدخوست / که مر آن بدخوی را او بدگوست
زانکه خوش‌خو آن بود کو در خمول / باشد از بدخو و بدطبعان حمول
لیک در شیخ آن گله ز امر خداست / نی پی خشم و ممارات و هواست
آن شکایت نیست هست اصلاح جان / چون شکایت کردن پیغمبران
ناحمولی انبیا از امر دان / ورنه حمالست بد را حلمشان
طبع را کشتند در حمل بدی / ناحمولی گر بود هست ایزدی
ای سلیمان در میان زاغ و باز / حلم حق شو با همه مرغان بساز
بلبل بیارا گو را پر مکن / باز را و کبک را برهم مزن
ای دو صد بلقیس حلمت را زبون / کاهد قومی انهم لا یعلمون

تهدید فرستادن سلیمان علیه السلام پیش بلقیس که اصرار میندیش بر شرک و تأخیر مکن که فی التأخیر آفات

هین بیا بلقیس ورنه بد شود / لشکرت خصمت شود مرتد شود
پرده‌دار تو درت را برکند / جان تو با تو بجان خصمی کند
جمله ذرات زمین و آسمان / لشکر حقند گاه امتحان
باد را دیدی که با عادان چه کرد / آب را دیدی که در طوفان چه کرد
آنچه بر فرعون زد آن بحر کین / وآنچه با قارون نمودست این زمین
وآنچه آن بابیل با آن پیل کرد / وآنچه پشه کلهٔ نمرود خورد
وآنکه سنگ انداخت داودی بدست / گشت شصد پاره و لشکر شکست
سنگ می‌بارید بر اعدای لوط / تا که در آب سیه خوردند غوط
گر بگویم از جمادات جهان / عاقلانه یاری پیغمبران
مثنوی چندان شود که چل شتر / گر کشد عاجز شود از بار پر
دست بر کافر گواهی می‌دهد / لشکر حق می‌شود سر می‌نهد
ای نموده ضد حق در فعل و درس / در میان لشکر اوئی بترس
جزو جزوت لشکر او در وفاق / مر ترا اکنون مطیع اندر نفاق
گر بگوید چشم را کو را فشار / درد چشم از تو برآرد صد دمار
گر بدندان گوید او بنما وبال / پس ببینی تو ز دندان گوشمال
باز کن طب را بخوان باب العلل / تا ببینی لشکر تن را عمل
چونکه جان جان هر چیزی وی است / دشمنی با جان جان آسان کی است
خود رها کن لشکر دیو و پری / کز میان جان کنندم صفدری
ملک را بگذار بلقیس از نخست / چون مرا یابی همه ملک آن تست
خود بدانی چون بر من آمدی / که تو بی من نقش گرمابه بدی
نقش اگر خود نقش سلطان یا غنی است / صورت است از جان خود بی چاشنی است
زینت او از برای دیگران / باز کرده بیهده چشم و دهان
ای تو در پیکار خود را باخته / دیگران را تو ز خود نشناخته
تو بهر صورت که آیی بیستی / که منم این والله آن تو نیستی
یک زمان تنها بمانی تو ز خلق / در غم و اندیشه مانی تا بحلق
این تو کی باشی که تو آن اوحدی / که خوش و زیبا و سرمست خودی
مرغ خویشی صید خویشی دام خویش / صدر خویشی فرش خویشی بام خویش
جوهر آن باشد که قائم با خود است / آن عرض باشد که فرع او شده است
گر تو آدم زاده‌ای چون او نشین / جمله ذرات را در خود ببین
چیست اندر خم که اندر نهر نیست / چیست اندر خانه کاندر شهر نیست
این جهان خم است و دل چون جوی آب / این جهان حجره است و دل شهر عجاب

ظاهر گردانیدن سلیمان که غرض من از این دعوت الا امر الله جهد است در ایمان تو یک ذره غرضی نیست مرا نه در نفس تو و نه در حسن تو و نه در ملک تو چون چشم جانت باز شود خود ببینی

بیکسی کر من رسول دعوتی / چون اجل شهوت کشم نی شهوتی
ور بود شهوت امیر شهوتم / نی اسیر شهوت و روی صنم
بت‌شکن بوده است اصل اصل ما / چون خلیل حق و جمله انبیا
گر درآییم ای رهی در بتکده / بت سجود آرد نه ما در معبده

همره جبریل در بتخانه رفت — ز تیغ چون تا آتش [illegible]
[illegible] — [illegible]
این جهان شهوتی بتخانه ایست — انبیا و کافران را لانه ایست
لیک شهوت بندهٔ پاکان بود — زر نسوزد زانک نقد کان بود
کافران قلب اند و پاکان همچو زر — اندرین بوته درند این دو نفر
قلب چون آمد سیه شد در زمان — زر درآمد شد زری او عیان
دست و پا انداخت زر در بوته زار — در رخ آتش همی خندد چو خور
جسم ما روپوش ما شد در جهان — ما چو دریا زیر این که در نهان
شاه دین را منگر ای نادان بطین — کین نظر کردست ابلیس لعین
کی توان اندود این خورشید را — با کف گل تو بگو آخر مرا
گر بریزی خاک و صد خاکستر ش — بر سر نور او برآید بر سرش
کاه که باشد که بپوشد روی آب — طین که باشد که بپوشد آفتاب
خیز بلقیسا چو ادهم شاهوار — دود ازین ملک دو سه روزه برآر

بقیهٔ قصهٔ ابراهیم ادهم سوح الله روحه

بر سر تختی شنید آن نیکنام — طقطقی و های و هویی شب ز بام
گامهای تند بر بام سرا — گفت با خود این چنین زهره کرا
بانگ زد بر روزن قصر او که کیست — این نباشد آدمی مانا پریست
سر فرو کردند قومی بوالعجب — ما همی گردیم شب بهر طلب
هین چه می جویید گفتند اشتران — گفت اشتر بام بر کی جست هان
پس بگفتندش که تو بر تخت جاه — چون همی جویی ملاقات اله
خود همان بد دیگر او را کس ندید — چون پری از آدمی شد ناپدید
معنیش پنهان و او در پیش خلق — خلق کی بینند غیر ریش و دلق
چون ز چشم خویش و خلقان دور شد — همچو عنقا در جهان مشهور شد
جان هر مرغی که آمد سوی قاف — جمله عالم ازو لافند لاف
چون رسید اندر سبا این نور شرق — غلغلی افتاد در بلقیس و خلق
روحهای مرده جمله پر زدند — مردگان از گور تن سر بر زدند
یکدگر را مژده میداد هان — نک ندایی میرسد از آسمان
زان ندا دینها همی گردند گبز — شاخ و برگ دل همی گردند سبز
از سلیمان آن نفس چون نفخ صور — مردگان را وارهانید از قبور
مر ترا بادا سعادت بعد ازین — این گذشت الله اعلم بالیقین
قصه گویم از سبا مشتاق وار — چون صبا آمد بسوی لاله زار

بقیهٔ قصهٔ اهل سبا و ارشاد سلیمان مر آن بلقیس را که هر یکی اندر خود و مشکلات دین دیده گشایند و صید کردن هر مرغی را بصفیر همان جنس مرغان

لاقت الاشباح یوم وصلها — عادت الاولاد صوب اصلها
امة العشق الخفی فی الامم — مثل جود حوله یوم السقم
ذلت الارواح من اشباحها — عزت الاشباح من ارواحها
ایها العشاق السقیا لکم — انتم الباقون والبقیا لکم
ایها الساقون قوموا واعشقوا — ذاک ریح یوسف فاستنشقوا
منطق الطیر سلیمانی بیا — بانگ هر مرغی که آید می سرا
چون بمرغانت فرستاد ایزد حق — لحن هر مرغی بدادت سبق
مرغ جبری را زبان جبر گو — مرغ پر اشکسته را از صبر گو
مرغ صابر را تو خوش دار و معاف — مرغ عنقا را بخوان اوصاف قاف
مر کبوتر را حذر فرما ز باز — باز را از حلم گوی و احتراز
وان خفاشی را که ماند او بی نوا — می کنش با نور جفت و آشنا
کبک جنگی را بیاموزان تو صلح — مر خروسان را نما اشراط صبح
همچنین می رو ز هدهد تا عقاب — ره نما و الله اعلم بالصواب

آزاد شدن بلقیس از ملک و مست شدن او از شوق ایمان و التفات او از همه ملک منقطع شدن الا از تخت

چون سلیمان سوی مرغان سبا — یک صفیری کرد بست آن جمله را

بانگ کردی که بر بی بیان و بی [illegible] / یا چو بانگ گنگ بود آواز کر
نی ندا گفتم که گر گر سد بهم / پیش [illegible] کبریاش [illegible]

چونک بلقیس از دل و جان عزم کرد / بر زمان رفته هم افسوس خورد
ترک مال و ملک کرد او آنچنان / که بترک نام و ننگ آن عاشقان

آن غلامان و کنیزان بناز / پیش چشمش همچو پوسیده پیاز
باغها و قصرها و آب رود / پیش چشم از عشق گلخن می نمود

عشق در هنگام استیلا و خشم / زشت گرداند لطیفان را بچشم
هر زمرد را نماید گندنا / غیرت عشق این بود معنی لا

لا اله الا هو اینست ای پناه / که نماید مه ترا دیگ سیاه
هیچ مال و هیچ مخزن هیچ رخت / می دریغش نامد الا جز که تخت

پس سلیمان از دلش آگاه شد / کز دل او تا دل او راه بد
آنکسی کو بانگ موران بشنود / در ضمیر هر یکی واقف بود

تا کسی مخفی‌تر ازین بشنود / هم فغان سر دوران بشنود
آنکه گوید راز قالت نملة / هم بداند راز این طاق کهن

دید از دورش که آن تسلیم کیش / تلخش آمد فرقت آن تخت خویش
گر بگویم آن سبب گردد دراز / که چرا بودش بتخت آن عشق و آز

گرچه این کلک قلم خود بی حسیست / نیست جنسش کاتب او را مونسیست
همچنین هر آلت پیشه وری / هست بی جان مونس جانوری

این سبب را من معین گفتمی / گر نبودی چشم فهمت را نمی
از بزرگی تخت کز حد می فزود / نقل کردن هیچ نوع امکان نبود

خرده کاری بود و تفریقش خطر / همچو اوصال بدن با یکدگر
پس سلیمان گفت گرچه فی الاخیر / سرد خواهد شد برو تاج و سریر

چون ز وحدت جان برون آرد سری / جسم را با فر او نبود فری
چون برآید گوهر از قعر بحار / بنگری اندر کف و خاشاک خوار

سر برآرد آفتاب با شرر / دم عقرب را که سازد مستقر
لیک خود با این همه بر نقد حال / جست باید تخت او را انتقال

تا نگردد خسته هنگام لقا / کودکانه حاجتش گردد روا
هست بر ما سهل و او را بس عزیز / تا بود بر خوان حوران دیو نیز

عبرت جانش شود آن تخت ناز / همچو دلق و چارقی پیش ایاز
تا بداند در چه بود آن مبتلا / از کجاها در رسید او تا کجا

خاک را و نطفه را و مضغه را / پیش چشم ما همی دارد خدا
کز کجا آوردمت ای بدنیت / که از آن آید همی خفریقیت

تو بر آن عاشق بدی در دور آن / منکر این فضل بودی آن زمان
این کرم چون دفع آن انکار تست / که میان خاک می کردی نخست

حجت انکار شد انشار تو / از دوا بدتر شد این بیمار تو
خاک را تصویر این کار از کجا / نطفه را خصمی و انکار از کجا

چون در آن دم بیدل و بی سر بدی / فکرت و انکار را منکر بدی
از جمادی چونکه انکارت برست / هم ازین انکار حشرت شد درست

پس مثال تو چو آن حلقه زنیست / کز درونش خواجه گوید خواجه نیست
حلقه زن زین نیست دریابد که هست / پس ز حلقه بر ندارد هیچ دست

پس هم انکارت مبین می کند / کز جماد او حشر صد فن می کند
چند صنعت رفت ای انکار تا / آب و گل انکار زاد از هل اتی

آب و گل می گفت خود انکار نیست / بانگ می زد بیخبر کانکار نیست
من بگویم شرح این از صد طریق / لیک خاطر لغزد از گفت دقیق

شرح این از لب بهتر ای کیا

چاره کردن سلیمان علیه السلام در احضار تخت بلقیس از سبا

بهر نقل تخت بلقیس از سبا

پس سلیمان گفت ای لشکر عیان / گفت عفریتی که تختش را بفن
[illegible] / حاضر آرم تا تو زین بیرون شدن

گفت آصف من باسم اعظمش / حاضر آرم پیش تو در یک دمش
گرچه عفریت اوستاد سحر بود / لیک آن از نفخ آصف رو نمود

حاضر آمد تخت بلقیس آن زمان / لیک ز آصف نه از فن عفریتیان
پس نظر کرد آن سلیمان سوی تخت / گفت آری گول گیری ای درخت
ساجد و مسجود از جان بی‌خبر / دیده از جان جنبشی واندک اثر
نرد خدمت را چو نامعلوم باخت / شیر سنگی را شقی شیری شناخت

گفت حمد الله برین و صد چنین / که بدیدستم ز رب العالمین
پیش چوب و پیش سنگ نقش کنند / ای بسا گولان که سرها می‌نهند
دیده در وقتی که شد حیران و دنگ / که سخن گفت و اشارت کرد سنگ
از کرم شیر حقیقی کرد جود / استخوانی سوی سگ انداخت زود
گفت گرچه نیست آن سگ را نوا / لیک ما را استخوان لطفیست عام

قصهٔ یاری خواستن حلیمه از بتان چون عقیب فطام مصطفی را گم کرد و لرزیدن بتان و سجده افتادن

قصهٔ راز حلیمه گفتنیست / تا زداید داستانش او غمست
مصطفی را چون ز شیر او باز کرد / بر کفش برداشت چون ریحان و ورد
چون همی آورد امانت را ز بیم / شد بکعبه وآمد او اندر حطیم
ای حطیم امروز آید بر تو زود / صد هزاران نور از خورشید جود
ای حطیم امروز بیشک از نوی / منزل جانهای بالایی شوی
گشت حیران آن حلیمه زان صدا / نه کسی در پیش نه سوی قفا
مصطفی را بر زمین بنهاد او / تا کند آن بانگ خوش را جستجو
کاینچنین بانگ بلند از چپ و راست / میرسد یا رب رساننده کجاست
باز آمد سوی آن طفل رشید / مصطفی را بر مکان خود ندید
سوی منزلها دوید و بانگ داشت / که کی بر دردانه‌ام غارت گماشت
ریخت چندان اشک و کرد او بس فغان / که ازو گریان شدند آن دیگران

می‌گریزانیدش از هر نیک و بد / تا سپارد آن شهنشه را بجد
از هوا بشنید بانگی کای حطیم / تافت بر تو آفتابی بس عظیم
ای حطیم امروز آرد در تو رخت / محتشم شاهی که پیک اوست بخت
جان پاکان طلب طلب و جوق جوق / آیدت از هر نواحی مست شوق
شش جهت خالی ز صورت وین ندا / شد پیاپی آن ندا را جان فدا
چشم می‌انداخت آن دم سو بسو / که کجاست این شاه اسرارگو
چون ندید او خیره و نومید شد / جسم لرزان همچو شاخ بید شد
حیرت اندر حیرت آمد بر دلش / گشت بس تاریک از غم منزلش
مکیان گفتند ما را علم نیست / ما ندانستیم کانجا کودکیست
سینه کوبان آنچنان بگریست خوش / کاختران گریان شدند از گریه‌اش

حکایت آن پیر عرب که دلالت کرد حلیمه را باستعانت به بتان

پیر مردی پیشش آمد با عصا / کای حلیمه چه فتاد آخر ترا
کاینچنین آتش ز دل افروختی / وین جگرها را ز ماتم سوختی
چون رسیدم در حطیم آوازها / میرسید و میشنیدم از هوا
تا ببینم این ندا آواز کیست / که ندایی بس لطیف و بس شهیست
چونک وا گشتم ز حیرتهای دل / طفل را آنجا ندیدم وای دل
که بگوید گر بخواهد حال طفل / او بداند منزل و ترحال طفل
هین مرا بنما که آن شاه نظر / کش بود از حال طفل من خبر
ما هزاران گم شده زو یافتیم / چون بخدمت سوی او بشتافتیم
گفت ای عزی تو بس اکرامها / کرده‌ای تا رسته‌ایم از دامها

گفت احمد را رضیعم معتمد / پس بیاوردم که بسپارم بجد
من چو آن الحان شنیدم از هوا / طفل را بنهادم آنجا زان صدا
نه کسی دیدم بگرد خود نشان / نه ندا می‌منقطع شد یک زمان
گفتش ای فرزند تو انده مدار / که نمایم من ترا یک شهریار
پس حلیمه گفت کای جانم فدا / مر ترا ای شیخ خوب خوش ندا
برد او را پیش عزی کین صنم / هست در اخبار غیبی مغتنم
پیر کرد او را سجود و گفت زود / ای خداوند عرب ای بحر جود
بر عرب حقست از اکرام تو / فرض گشته تا عرب شد رام تو

این حلیمهٔ سعدی از امید تو　　آمد اندر ظل شاخ بید تو
که از او فرزند طفلش گم شده است　　نام آن کودک محمد آمده است
چون محمد گفت آن حلیه بتان　　سرنگون گشتند ساجد آن زمان
که برو ای پیر این چه جستجوست　　آن محمد را که عزل ما در اوست
ما نگون و سنگسار آییم ازو　　ما کساد و بی عیار آییم ازو
آن خیالاتی که دیدندی ز ما　　وقت فترت گاه گاه اهل هوا
گم شود چون بارگاه او رسید　　آب آمد مر تیمم را درید
دور شو ای پیر فتنه کم فروز　　هین ز رشک احمدی ما را مسوز
دور شو بهر خدا ای پیر تو　　تا نسوزی ز آتش تقدیر تو
این چه دم اژدها افشردن است　　هیچ دانی چه خبر آوردن است
زین خبر جوشد دل دریا و کان　　زین خبر لرزان شود هفت آسمان
چون شنید از سنگها پیر این سخن　　پس عصا انداخت آن پیر کهن
پس ز لرزه و خوف و بیم آن ندا　　پیر دندانها بهم بر می‌زدی
آنچنان کاندر زمستان مرد عور　　او همی لرزید و می‌گفت ای ثبور
چون در آن حالت بدید آن پیر را　　با وسر گم کرد زن تدبیر را
گفت پیرا گرچه من در محنتم　　حیرت اندر حیرت اندر حیرتم
ساعتی بادم خطیبی می‌کند　　ساعتی سنگم ادیبی می‌کند
باد با حرفم سخنها می‌دهد　　سنگ و کوهم فهم اشیا می‌دهد
گاه طفلم را ربوده غیبیان　　غیبیان سبز پر آسمان
از کی نالم با که گویم این گله　　من شدم سودایی اکنون صد دله
غیرتش از شرح غیبم لب ببست　　این قدر گویم که طفلم گم شده است
گر بگویم چیز دیگر من کنون　　خلق بندندم به زنجیر جنون
گفت پیرش کای حلیمه شاد باش　　سجده شکر آر و رو را مخراش
غم مخور یاوه نگردد او ز تو　　بلکه عالم یاوه گردد اندرو
هر زمان از رشک غیرت پیش و پس　　صد هزاران پاسبان است و حرس
آن ندیدی کان بتان ذوفنون　　چون شنیدند از نام طفلت شد نگون
این عجب قرنیست بر روی زمین　　پیر گشتم من ندیدم جنس این
زین رسالت سنگها چون ناله داشت　　تا چه خواهد بر گنهکاران گماشت
سنگ بی جرم است در معبودیش　　تو نه مضطر که بنده بودیش
آنکه مضطر این چنین ترسان شده است　　تا که بر مجرم چها خواهد شکست

خبر شدن عبدالمطلب از گم شدن مصطفی و طالب شدن او گرد شهر و نالیدن بر در کعبه و از حق طلب کردن او را

چون خبر یابید جد مصطفی　　از حلیمه وز فغانش بر ملا
وز فغان و بانگ بلند نعره‌ها　　که به میلی می‌رسید از وی صدا
زود عبدالمطلب دانست چیست　　دست بر سینه همی زد می‌گریست
آمد از غم بر در کعبه به سوز　　کای خبیر از سر شب و راز روز
خویشتن را من نمی‌بینم فنی　　تا بود همراز تو همچون منی
خویشتن را من نمی‌بینم هنر　　تا شوم مقبول این مسعود در
یا سر و سجده مرا قدری بود　　یا به اشکم دولتی خندان شود
لیک در سیمای آن در یتیم　　دیده‌ام آثار لطفت ای کریم
که نمی‌ماند به ما گرچه ز ماست　　ما همه مسیم و احمد کیمیاست
آن عجایبها که من دیدم برو　　من ندیدم بر ولی و بر عدو
آنچه فضل تو درین طفلیش داد　　کس نشان ندهد به صد ساله جهاد
چون یقین دیدم عنایتهای تو　　بر وی است او در و دریای تو
من همو را هم به تو آرم شفیع　　حال او ای حال دان با من بگو
از درون کعبه آمد بانگ زود　　که هم اکنون رخ به تو خواهد نمود
با دو صد اقبال او محظوظ ماست　　با دو صد طلب ملک محفوظ ماست
ظاهرش را شهرهٔ گیهان کنیم　　باطنش را از همه پنهان کنیم
زر کان آب و گل ما زرگریم　　گه کنیمش خلخال و گه خاتم بریم
گه حمائلهاش شمشیرش کنیم　　گاه بند گردن شیرش کنیم

زانچ بخت [illegible] / کو تاج [illegible]
همچنین تا [illegible] ای کریم / گر هم [illegible] شد [illegible]
کار ما نیست [illegible] / گر بکار ما [illegible] جهان
زانکه او در خاک [illegible] / [illegible] معانات [illegible]
ظاهرش گوید که ما اینیم و بس / باطنش گوید [illegible] پیش و پس
ظاهرش با باطنش [illegible] / لاجرم [illegible] نصرت [illegible]
زانکه [illegible] / [illegible] شحنه [illegible]
گرچه دزدی [illegible] / شحنه آن [illegible]
پس عجب نبود [illegible] / [illegible]
[illegible] آسمان [illegible] / خاک [illegible]
هر که با خود [illegible] / [illegible] خصم [illegible]
هر که گوش [illegible] امتحان / [illegible]
تا دما چون صوفیان [illegible] / تا [illegible] نور [illegible]
باغ [illegible] خار [illegible] / [illegible]
تا کسی [illegible] عیش تو / [illegible] خار [illegible]
ما چو [illegible]
گفت عبدالمطلب [illegible]

عشقها داریم با این خاک ما / زانکه افتادست در قعده رضا
سر فرازان [illegible] عشق او / در فغان و در نفیر و جستجو
این [illegible] / زانکه [illegible] پیش [illegible]
ظاهرش با باطنش گشته به جنگ / باطنش چون گوهر و ظاهر چو سنگ
ظاهرش منکر که باطن هیچ نیست / باطنش گوید که بنماییم [illegible]
زین ترش رو خاک صد صورت کنیم / خنده پنهانش را پیدا کنیم
کاشف السریم و کار ما همین / کاین نهانها را بر آریم از زمین
[illegible] / با [illegible] شان از ابتلا
[illegible] آسمان [illegible] شاد / همچنین [illegible]
[illegible] / چونکه [illegible] اندر کشمکش
ظلمتش با نور [illegible] / آفتاب [illegible] زوال
ظاهرش از ریگ [illegible] / باطنش تو گلستان در گلستان
[illegible] / عیش پنهان کرده در خار درشت
خار [illegible] / [illegible] در گریبان [illegible]
طفل [illegible] / هر دو عالم [illegible] طفیل [illegible]

نشان جستن عبد المطلب از موضع مصطفی علیه السلام که کجاش جویم و جواب آمدن

از درون کعبه [illegible] / گفت ای جوینده آن طفل رشید
در فلان وادیست زیر آن درخت / پس روان شد [illegible]
تا [illegible] آدم [illegible] / [illegible]
[illegible] / [illegible]
کمترین [illegible] / [illegible]

چرخ [illegible] / [illegible]
ای علیم السر [illegible] / [illegible]
با تو [illegible] شاه جهان [illegible] / [illegible]
زانکه [illegible] / در رکاب [illegible] قریش
گر [illegible] / این نسب [illegible]
خلعت حق [illegible] / نور حق [illegible]

قصهٔ [illegible] سلیمان بلقیس را با [illegible]

خیز [illegible] / [illegible]
خیز [illegible] / [illegible] دولت [illegible]
خیز [illegible] / [illegible]

بر [illegible] / خواهرانت ساکن چرخ [illegible]
تو [illegible] / خواهرانت [illegible]
[illegible] / خواهرانت [illegible]

خیز بشتاب ای سعادت یار شو — خوش ز ملک سبا بیزار شو

تو ز شادی چون گرفتی طبل زن — کز سم شاه و حبیس کو تخت نفی

آن سگان را گو که [illegible] گو بدید — حمله‌ای آورد و نقشش می‌کشید

گفته‌ایم این ما ولی بار دگر — شد مکرر بهر تأکید نظر

تمثیل قانع شدن آدمی بدنیا و حرص او و طلب و غفلت او از روحانیان که ابنای جنس وی اند و نعرهٔ ایشان که یا لیت قومی یعلمون

گر گفتش کو خوان یاران تو — برکشاید صد شکار صید جو

تو هم تو در کوه سعی گیر نا گور — در بیابان گوی می‌گیری تو گور

تنگسای این بزدیر گوئیت شیخ نغو — آب شوری جمع کرده چند کور

کاین مریدان من و من آب شور — می‌خورند از من همی گردند کور

آب خود شیرین کن از بهر بلان — آب بد را دام این کوران مکن

خیز شیران خدا بین گور گیر — تو چو سگ چه بیزری که گور گیر

کو رها از صید شیر و دست و دور — جمله شیر و شیرگیر و مست نور

در شکار صید و صیادی شده — کرده ترک صید و مرده در گشته

همچو مرده مرده شان بگرفته یار — تا که آید جنس ایشان را شکار

مرده مرغ مضطر اندر وصل و بین — خوانده ز انقلاب بین الاصبعین

مرغ مرده‌ش را برای آن شکار — چون ببیند شد شکار شهریار

هر که او زین مرغ مرده سر نتافت — دست آن صیاد را او هم بیافت

گوید این منگر تو بر مردار سست — عشق شه بین رنگ هد ای سخن

من نه مردارم مرا شه کشته است — صورت من شبه مرده گشته است

جنبشم زین پیش بود از بال و پر — جنبشم اکنون ز دست دادگر

جنبشم فانیم بیرون شد ز پوست — جنبشم باقیست اکنون چون از اوست

هر که کج جنبد به پیش جنبشم — گرچه مرغ است آتش [illegible] کشم

این مرا مرده مبین گر زنده‌ای — در کف شاهم نگر گر بنده‌ای

مرده زنده کرد عیسی از کرم — من بکف خالق عیسی درم

کی بمانم مرده در قبضهٔ خدا — بر کف عیسی مدار این هم روا

عیسیم لیکن هر آنکو یافت جان — از دم من او بماند جاودان

شد ز عیسی زنده لیکن باز مرد — شاد آنکو جان بدین عیسی سپرد

من عصایم در کف موسی خویش — موسی پنهان و من پیدا به پیش

بر مسلمانان پل دریا شوم — باز بر فرعون اژدرها شوم

این عصا را ای پسر تنها مبین — که عصا بی کف حق نبود چنین

موج طوفان هم عصا بد کو ز درد — طنطنهٔ جادوپرستان را بخورد

هم عصا باد و بلای هود — که بر آورد روز تقبیه عاد دود

هم عصائی بود پشه در نبرد — که بر آورد از سر نمرود گرد

گر عصاهای خدا را بشمرم — طمطراق این فرعونیان بر درم

لیک زین شیرین گیاه زهرمند — ترک کن تا چند روزی می‌چرند

گر نباشد جاه فرعون و سری — از کجا یابد جهنم پروری

فربهش کن آنگهش کش ای قصاب — زانکه بهر کرکس است آن هم کلاب

گفت شود دستی تو شد من در جهان — پس تبه شده شیم اندر مردمان

دوزخ آن خشم است خصمی بایدش — تا زید ورنه رحیمی بکشدش

در جهان گر لقمه و گر شربتی است — پس کمال پادشاهی کی شدی

رشته‌ها بکرده اند آن منکران — بر شما ای ذاکران

تو اگر خواهی و لیکن هم مستحق — چند خواهی زیست ای مرد ار چنید

شاد باشید ای محبان در نیاز — بر همین که راه شود دام دراز

هر چه باشد کش کردی گمر — در میان باغ از سیر و کرنب

هر یکی با جنس خود در کرد خود — از برای پختگی نم می‌خورد

تو اگر کرد زعفرانی زعفران — باش آمیزش مکن با دیگران

آب می‌خور زعفرانا تا رسی — زعفرانی اندر آن حلوا رسی

تو مکن در کرد شلغم پور خویش — تا نگردد با تو او هم طبع و کیش

تا بکردی وصف او یکرد مودعه — زانکه ارض الله آمد واسعه

تا همی این عرصه‌ها از بهر تو / در سفر گه می‌شود دیو و پری
اندران بحر و بیابان و جبال / منقطع گردد از او اوهام و خیال
این بیابان و دریاها نهاید ره / همچو اندر بحر بر یک تار مو
آب استاده که سیرش شد نهان / تازه‌تر خوشتر ز جوهای روان
کز درون خویش چون جان پرش / سیر پنهان داده او را بی روان
مستمع خفته‌ست کوته کن خطاب / ای خطیب این نقش کم کن بر تراب

بقیهٔ تحریض و دعوت سلیمان بلقیس را که فرصت غنیمت است

خیز بلقیسا که بازاری است تیز / زین خسیسان کساد افکن گریز
خیز بلقیسا کنون با اختیار / پیش از آنکه مرگ آرد گیر و دار
خیز بلقیسا بیا پیش از اجل / ور نه بنگر شاهی و ملکی بی خلل
خیز بلقیسا بسجاده خود منار / اندرین درگه بیا آور نثار
خیز بلقیسا بسته بانقضا / ور نه مرگ آید کشد گوشت مرا
بعد از آن گوشت کشد مرگ آنچنان / که چو دزد آیی بشحنه جان‌کنان
زین خران تا چند باشی نعل دزد / گر همی دزدی بیا و لعل دزد
خواهرانت یافته ملک خلود / تو گرفته مملکت کور و کبود
ای خنک آن را کزین ملکت بجست / که اجل این ملک را ویران‌گر است
خیز بلقیسا بیا باری ببین / ملکت شاهان و سلطانان دین
شسته در باطن میان گلستان / ظاهرا خاری میان دوستان
بوستان با او روان هر جا رود / لیک آن از خلق پنهان می‌شود
میوه‌ها لابه‌کنان کز من بخور / آب حیوان آمده که هین بخور
طوف می‌کن بر فلک بی پر و بال / همچو خورشید و چو بدر و چون هلال
چون روان باشی روان و پای نه / می‌خوری صد لوت و تو همچو خایی نه
نی نهنگ غم زند بر کشتییت / نی بدید آید ز مردن زشتییت
هم تو شاه و هم تو لشکر هم تو تخت / هم تو نیکوبخت باشی هم تو بخت
گر تو نیکوبختی و سلطان زفت / بخت غیر تست روزی بخت رفت
تو نیابی چون گدا بی بخت نوا / دولت خود هم تو باشی ای مجتبی
چون تو با بخت خودی ای مشتهی / پس تو که بختی ز خود کی گم شوی
تو ز خود کی گم شوی ای خوش خصال / چونکه عین تو ترا شد ملک و مال

قصهٔ عمارت کردن سلیمان مسجد اقصی را بتعلیم و وحی خدا جهت حکمتها و معاونت ملائکه و دیو و پری

بعد از آن آمد ندا از پیش تخت / بر سلیمان آن نبی نیکبخت
کای سلیمان مسجد اقصی بساز / لشکر بلقیس آمد در نماز
چونکه او بنیاد آن مسجد نهاد / جن و انس آمد بدن را کار داد
یک گروه از عشق و قومی بی مراد / همچنان که در ره طاعت عباد
خلق دیوانند و شهوت سلسله / می‌کشدشان سوی دکان و غله
هست این زنجیر از خوف و وله / تو مبین این خلق را بی سلسله
می‌کشاندشان سوی کشت و شکار / می‌کشدشان سوی کانها و بحار
می‌کشاندشان سوی نیک و بد / گفت حق فی جیدها حبل المسد
قد جعلنا الحبل فی اعناقهم / واتخذنا الحبل من اخلاقهم
لیس من مستقذر مستنقه / قط الا طائره فی عنقه
نیست خلقی بی حبل گردن زنان / هست آن بند گمان در فشان
حرص تو در کار بد چون آتش است / اخگر از رنگ خوش آتش خوش است
آن سواد فحم و آتش نهان / چونکه آتش شد سیه شد عیان
اخگر از حرص تو شد فحم سیاه / حرص چون شد ماند آن فحم تباه
آن زمان که فحم اخگر می‌نمود / آن ز حسن کار نار حرص بود
حرص کارت را بیاراییده بود / حرص رفت و ماند کار تو کبود
غوره‌ای را که بیاراید غول / پخته پندارد کسی که هست گول
آزمایش چون نماید جان او / کند گردد زان بسی دندان او
از هوس آن ام و انه می‌نمود / عکس عکس آن حرص آن خود دام بود
حرص اندر کار دین و خیر جو / چون نماند حرص ماند نغز رو

بس بنا خیزد ز کفش غیب / تا ببیند حرص را ملت جیب
تا بیخ حرص کار دنیا چون برفت / تخم ماند باز و از تخمه بیفت

کودکان حرص بی آرد فراش / تا شوند آن شکل بی دین سجاد
چون ز گور بگرفت آن حرص خوش / برد گرز اطفال خنده و آتش

که چه بیکس کردم مسجد بدین / نی ز عکس حرص نی بهر نگین
آن بنای انبیا بی حرص بود / لاجرم پیوسته رونقها فزود

ای بسا مسجد برآورده کرام / لیک نبود مسجد اقصاش نام
کعبه را که هر زمان عزی فزود / آن ز اخلاصات ابراهیم بود

فضل آن مسجد ز خاک و سنگ نیست / لیک در بناش حرص و جنگ نیست
نی کتبشان چون کتاب دیگران / نی مساجدشان نه کسب و خان و مان

نی ادبشان نی غضبشان نی نکال / نی نعاسشان نی قیاسشان نی خیال
هر یکی را داده حق در رحم نسبت / صد هزاران خشت سر سر مست

هر یکیشان را یکی فر دگر / مرغ جانشان طایر از پر دگر
دل همی لرزد ز ذکر حالشان / قبلهٔ اعمال ما احوالشان

مرغشان بیضه ز زرین برده است / نیم شب جانشان سحرگه بین شده است
هر چه گویم من بجان نیکوی قوم / نقص گفتم گشته‌ام ناقص گوی قوم

مسجد اقصی بسازید ای کرام / که سلیمان باز آمد والسلام
ور ازین دیوان و پریان سرکشند / جمله را دیوان به زنجیرش کشند

دیو یکدم کژ رود از مکر و زرق / تازیانه آیدش بر سر چو برق
چون سلیمان شو که تا دیوان تو / سنگ برند از پی ایوان تو

چون سلیمان باش بی وسواس و ریو / تا ترا فرمان برد جنی و دیو
خاتم تو این دلست و هوش دار / تا نگردد دیو را خاتم شکار

پس سلیمانی کند بر تو مدام / دیو با خاتم حذر کن والسلام
آن سلیمانی دلا منسوخ نیست / در سر و سرت سلیمانی کنیست

دیو هم وقتی سلیمانی کند / لیک هر جولاهه اطلس کی تند
دست جنباند چو دست او ولیک / در میان هر دوشان فرقیست نیک

در بیان این حدیث معنوی / یک حکایت بشنو اندر مثنوی

قصه شاعر و صله دادن شاه و دو یکی کردن وزیر حسن نام

شاعری آورد شعری پیش شاه / بر امید خلعت و اکرام و جاه
شاه مکرم بود فرمودش هزار / از زر سرخ و کرامات و نثار

پس وزیرش گفت کاین اندک بود / ده هزارش هدیه ده تا وا رود
از چنو شاعر پس از تو بحر دست / ده هزاری هم که گفتم اندکست

قصه گفت آن شاه و رو شد فلسفه / تا بر آمد عشر خرمن از کفه
ده هزارش داد و خلعت در خورش / خانهٔ شکر و ثنا گشت آن سرش

پس تفحص کرد کاین سعی که بود / شاه را اهلیت من کی نمود
پس بگفتندش فلان الدین وزیر / آن حسن نام و حسن خلق و ضمیر

در ثنای وی یکی شعر دراز / بر نوشت و سوی خانه رفت باز
بی زبان و لب همان نعمای شاه / مدح شه می‌گفت خلعتهای شاه

باز آمدن شاعر بعد چند سال با امید همان صله هزار دینار و فرمودن شاه بر قاعده خویش گفتن وزیر نو هم حسن نام شاه را که این سخت بسیارست ما را خرجهاست و خزینه خالیست و من او را بده یکی راضی کنم

بعد سالی چند بهر رزق و کشت / شاعر از فقر و عوز محتاج گشت
گفت وقت فقر و تنگی دو دست / جستجوی آزموده بهترست
درگهی را کآزمودم در کرم / حاجت نو را بر آن باب برم
معنی الله گفت آن سیبویه / یولهون فی الحوائج هم لدیه
گفت الهنا فی حوائجنا الیک / والتمسناها وجدناها لدیک
صد هزاران عاقل اندر وقت درد / جمله نالان پیش آن دیان فرد
هیچ دیوانه فلیوی این کند / بر بخیلی عاجزی کدیه تند
گر ندیدندی هزاران بار بیش / عاقلان کی جان کشیدندی بدیش

بلکه جمله ماهیان در موجها   جمله پرندگان بر اوجها
بلکه جمله موجها با دستگهان   ذوق شوقش از اغصان اندر عیان
پیل گرگ و صید و آن اسکار نیز   اژدهای زفت و مور و مار نیز
بلکه خاک و آب و باد و نار او   مایه زو یابند هم دی هم بهار
هر زمانش لابه کند این آسمان   که فرو مگذارم ای حق یک زمان
استن من عصمت و حفظ تواست   جمله مطوی یمین آن درست
وین زمین گوید که دارم برقرار   ای که بر آبم تو کردستی سوار
جملگان کیسه ازو بردوختند   دادن حاجت ازو آموختند
هر نبیی زو برآورده برات   استعینوا منه صبرا و صلات
هین ازو خواهید نه از غیر او   آب در یم جو مجو از خشک جو
ور بخواهی از دگر هم او دهد   بر کف میلش سخا هم او نهد
آنکه معرض را ز زر قارون کند   رو بوقت آری به طاعت چون کند
بار دیگر شاعر از سودای داد   رو بسوی آن شه محسن نهاد
هدیهٔ شاعر چه باشد شعر نو   پیش محسن آرد و بنهد گرو
محسنان با صد عطا و جود و بر   زر نهاده شاعران را منتظر
پیش شاهان شعر با از رنگ شکر   خاصه شاعر کو گهر آرد ز قعر
آدمی اول حریص نان بود   زانکه قوت نان ستون جان بود
سوی کسب و سوی غصب و صد حیل   جان نهاده بر کف از حرص و امل
چون بنادر گشت مستغنی ز نان   عاشق نامست و مدح شاعران
تا که اصل و نسل او را بر دهند   در بیان فضل او منبر نهند
تا که کر و فر و زر بخشی او   همچو عنبر بو دهد در گفت و گو
خلق ما بر صورت خود کرد حق   وصف ما از وصف او گیرد سبق
چونکه آن خلاق شکر و حمد جوست   آدمی را مدح جویی نیز خوست
خاصه مرد حق که در فضل است چست   پر شود زان باد چون خیک درست
ور نباشد اهل زان باد دروغ   خیک بدریده شود کی گیرد فروغ
این مثل از خود نگفتم ای رفیق   سرسری مشنو چو اهل تعمیق
این پیمبر گفت چون بشنید قدح   که چرا فربه شود احمد به مدح
رفت شاعر سوی آن شاه و ببرد   شعر اندر شکر احسان کان نمرد
محسنان مردند و احسانها بماند   ای خنک آن را کزین مرکب براند
ظالمان مردند و ماند آن ظلمها   وای جانی کو کند مکر و دغا
گفت پیغمبر خنک آن را که او   شد ز دنیا ماند ازو فعل نکو
نام نیک او ز فعل نیک دان   نیست مرده او ازین بگذر جهان
مرد محسن لیک احسانش نمرد   نزد یزدان دین و احسان نیست خرد
وای آنکو مرد و عصیانش نمرد   تا نپندارد به مرگ او جان ببرد
این رها کن زانکه شاعر برگذر   وام دارست و چو محتاج زر

بردن شاعر شعر را سوی شاه و خسارت وزیر

برد شاعر شعر سوی شهریار   بر امید بخشش و احسان پار
نازنین شعری پر از در درست   بر امید و بوی اکرام نخست
باز شه بر خوی خود گفتش هزار   چون چنین بد عادت آن شهریار
لیک این بار آن وزیر پر ز جود   بر براق عز ز دنیا رفته بود
بر مقام او وزیر نو رسید   گشته لیکن سخت بیرحم و خسیس
گفت ای شه خرجها داریم ما   شاعری را نبود این بخشش سزا
من بربع عشر آن ای مغتنم   مرد شاعر را خوش و راضی کنم
خلق گفتندش که او زین پیشتر   ده هزاری زین دلاور برده بود
بعد شکر کلک خائی چون کند   بعد سلطانی گدایی چون کند
گفت بفشارم ورا اندر فشار   تا شود زار و نزار از انتظار
آنکه از خاکش همه [illegible]   ور ز باید همچو گلبرگ از چمن
این سخن بگذار کاستادم درین   گر تقاضا گر بود هم آتشین
از ثری گر بر پرد تا ثریا   نرم گردد چون ببیند او مرا
گفت سلطانش برو فرمان تراست   لیک شادش کن که نیکوگوی ماست

گفت او را دو صد لبیک بیش / تو بمن بگذار و آن بر من ببیس
جنس او و همچو او صد هزار / تو برو با کن با من و با من گذار
پس فکندش صاحب اندر انتظار / شد زمستان و دی و آمد بهار
شاعرش چندانکه جست و نمود / صاحبش در وعده حیله می فزود
تا که اندر انتظارش پیر شد / پس زبون این غم و تدبیر شد
گفت اگر زر نه که دشنامم دهی / تا رهد جانم ترا باشم رهی
انتظارم کشت باری گو برو / تا رهد این جان مسکین از گرو
بعد از آنش داد ربع عشر آن / مانده شاعر اندر اندیشهٔ گران
کو چنان نقد و چنان بسیار بود / وین که دیر اشکفت دسته خار بود
پس بگفتندش که آن دستور راد / رفت از دنیا خدا مزدش دهاد
کو عطا صد زو چنین گشتی عطا / کم همی افتاد در بخشش خطا
این زمان او رفت و احسان را ببرد / او بمرد و حق ولی احسان نمرد
رفت از ما صاحب راد رشید / صاحب آن لاغ و روشان سپید
رو بگیر این را و زینجا شب گریز / تا نگیرد با تو این صاحب ستیز
ما بصد حیله از این بد بیرا / بستدیم ای بی‌خبر با جهدها
رو بایشان کرد و گفت ای مشفقان / از کجا آمد بگوئید این عوان
چیست نام این وزیر جامه کن / قوم گفتندش که نامش هم حسن
گفت یا رب نام آن و نام این / چون یکی آمد دریغ ای رب دین
آن حسن نامی که از یک کلک او / صد وزیر و صاحب آید جود جو
آن حسن کو ریش زشت این حسن / می توان بافید ای جان صد رسن

بر همین صاحب چو شه اصغا کند / شاه ملکش را بدر سوا کند

دانستن بدرائی این تزویر در آن افساد مروت ... فرعون یعنی هامان در افساد قبول و نیارستی

چند آن فرعون شد نرم و رام / چون شنید از موسی آن کلام
آن کلامی که بداد ی سنگ شیر / از خوشی آن کلام بی‌نظیر
چون بهامان که وزیرش بود گفت / مشورت کرد ی که کینش بود خو
پس بگفتی تا کنون بودی خدیو / بنده گردی رنده‌بو ای رابرپو
همچو سنگ منجنیقی آمدی / آن سخن بر شیشه خانه زدی
هر چه صد روز آن کلیم خوش‌خطاب / ساختی در یکدم او کردی خراب
عقل تو مغلوب دستور هوا است / در وجودت رهزن راه خدا است
تا همی ریاست بندیت وهد / این سخن را از نفس جان در نهد
کاین نه بر جایست هین از جا مشو / نیست چندان با خرد آشنا مشو
وی آن شیشه که در پیش این بود / جای هر دو دو زخم تیر کین بود
شاد آن شاهی که او را دستگیر / باشد اندر کار چون آصف وزیر
شاه عادل چون قرین او شود / معنی نور علی نور این بود
چون سلیمان شاه و چون آصف وزیر / نور بر نور است عنبر بر عبیر
شاه فرعون و چو هامانش وزیر / هر دو را نبود ز بدبختی گزیر
پس بود ظلمات بعضی فوق بعض / نی خرد یار و نه دولت روز عرض
من ندیدم جز شقاوت در لئام / گر تو دیدی می رسان از من سلام
همچو جان باشد شه و صاحب چو عقل / عقل فاسد روح را آرد بنقل
آن فرشته عقل چون هاروت شد / سحر آموز دو صد طاغوت شد
عقل جزوی را وزیر خود مگیر / عقل کل را ساز ای سلطان وزیر
... هار تو وزیر خود مساز / که برآید جان پاکت از نماز
کاین هوا پر حرص و حالی‌بین بود / عقل را اندیشه یوم الدین بود
... یاره زیر پایان کار / همچو آن گل مست شد از رنج خار
که بر او سایه نه ریزد هر خزان / با دو دیده خوبش و خشم دور از دان
... عاقبت با عشق دگر / پیدا باش و مشورت کن ای پسر
یا بد عقل از بلا یا دار رهی / پا بخوبی برنج گرد و رها نهی
... سلیمان نام کرد / ملک بر دو مملکت را رام کرد

تشبیه ... مقام سلیمان علیه السلام در تشبیه کردن او

صورت کار سلیمان دیده بود / صورت اندر سِرّ دیوی می‌نمود

خلق گفتند این سلیمان بی‌صفاست / از سلیمان تا سلیمان فرقهاست

بکارهای سلیمان علیه السلام و فرق ظاهر میان هر دو سلیمان و دیو یافتن مردمان و بوی که سبب سلیمان نمود

او چو بیداریست این همچون وسن / همچنانکه آن حسن تا این حسن

دیو می‌گفتی که حق بر شکل من / صورتی کردست خوش بر اهرمن

دیو را حق صورت من داده است / تا نیندازد شما را او به شست

گر پدید آید به دعوی زینهار / صورت او را مدارید اعتبار

دیوشان از مکر این می‌گفت لیک / می‌نمود این عکس در دلهای نیک

نیست بازی با ممیز خاصه او / که بود تمییز و عقلش غیب‌گو

هیچ سحر و هیچ تلبیس و دغل / می‌نبندد پرده بر اهل دول

پس همی گفتند با خود در جواب / بازگونه می‌روی ای کج‌خطاب

بازگونه رفت خواهی همچنین / سوی دوزخ اسفل اندر سافلین

او اگر معزول گشتست و فقیر / هست در پیشانیش بدر منیر

تو اگر انگشتری را برده‌ای / دوزخی چون زمهریر افسرده‌ای

ما به بوش و عارض و طاق و طرنب / سر کجا که خود همی ننهیم سنب

ور به غفلت ما نهیم او را جبین / پنجهٔ مانع برآید از زمین

که منه آن سر مرین سر زیر را / هین مکن سجده مرین ادبیر را

گفتمی من شرح این بس جانفزا / گر نبودی غیرت و رشک خدا

هم قناعت کن تو بپذیر این قدر / تا بگویم شرح این وقتی دگر

نام خود کرده سلیمان نبی / روی‌پوشی می‌کند بر هر صبی

درگذر از صورت و از نام خیز / از لقب وز نام در معنی گریز

پس بپرس از حد او و از فعل او / در میان حد و فعل او را بجو

کار هر کس نیست بی‌کوشش تمام / مسجد اقصی بسازد کین تمام

شد تمام القصه مسجد بی‌فتور / با سلیمان زاد و مسجد هم ز نور

چون سلیمان نبی شاه انام / ساخت مسجد را و فارغ شد تمام

در آمدن هر روز سلیمان علیه السلام در مسجد اقصی بعد از تمام شدن جهت عبادت و ارشاد عابدان و معتکفان و رستن عقاقیر در مسجد و با حضرت سلیمان سخن در آمدن

هر صباحی اندر آمد او بدین / کامدی در مسجد اقصی شتاب

نوگیاهی رسته بودی اندرو / پس بگفتی نام و نفع خود بگو

تو چه داروی و نامت بر چیست / تو زیان کی و نفعت بر کی

پس بگفتی هر گیاهی فعل و نام / که من آن را جانم و این را حِمام

من مر آن را زهرم و این را شکر / نام من این است بر لوح قدر

پس سلیمان با حکیمان زان گیا / شرح کردی خاصیت آن گیا

آن طبیبان از سلیمان زان گیا / عالم و دانا شدند و مقتدا

تا کتبهای طبیبی ساختند / جسم را از رنج می‌پرداختند

این نجوم و طب وحی انبیاست / عقل و حس را سوی بی‌سو ره کجاست

عقل جزوی عقل استخراج نیست / جز پذیرای فن و محتاج نیست

قابل تعلیم و فهمست این خرد / لیک صاحب وحی تعلیمش دهد

جمله حرفتها یقین از وحی بود / اول او لیک عقل آن را فزود

هیچ حرفت را ببین کین عقل ما / تاند او آموختن بی‌اوستا

گرچه اندر مکر موی‌اشکاف بد / هیچ پیشه رام بی‌استا نشد

دانش پیشه ازین عقل ار بدی / پیشهٔ بی‌اوستا حاصل شدی

آموختن پیشهٔ گورکنی قابیل از زاغ پیش از آنکه این حرفها باشد

کندن گوری که کمتر پیشه بود / کی ز فکر و حیله و اندیشه بود

گر بدی این فهم مر قابیل را / کی نهادی بر سر او هابیل را

که کجا غایب کنم این کشته را / این به خون و خاک در آغشته را

دید زاغی زاغ مرده در دهان / برگرفته تیز می‌آید چنان

از هوا زیر آمد و شد او به فن / از پی تعلیم او را گورکن

پس به چنگال از زمین انگیخت گرد / زود زاغی مرده را در گور کرد
دفن کردش پس بپوشیدش به خاک / زاغ از الهام حق بد علمناک
گفت قابیل آه شه بر عقل من / که بود زاغی ز من افزون به فن
عقل کل را گفت مازاغ البصر / عقل جزوی می‌کند هر سو نظر
عقل مازاغ است نور خاصگان / عقل زاغ استاد گور مردگان
جان که او دنبالهٔ زاغان پرد / زاغ او را سوی گورستان برد
هین مدو اندر پی نفس چو زاغ / کو به گورستان برد نه سوی باغ
گر روی رو در پی عنقای دل / سوی قاف و مسجد اقصای دل
نوگیاهی هر دم از سودای تو / می‌دمد در مسجد اقصای تو
تو سلیمان‌وار داد او بده / پی بر از وی پای رد بر وی منه
زانک حال این زمین با ثبات / باز گوید با تو انواع نبات
در زمین گر نیشکر ور خود نی است / ترجمان هر زمین نبت وی است
پس زمین دل که نبتش فکر بود / فکرها اسرار دل را وانمود
گر سخن‌کش یابم اندر انجمن / صد هزاران گل بروید چون چمن
ور سخن‌کش نیست [illegible] / [illegible]
مستمع چون نیست خاموشی به است / نکته از نااهل گر پوشی به است
جنبش هر کس به سوی جاذب است / جذب صادق نه چو جذب کاذب است
می‌روی گه گمره و گه در رشد / رشته پیدا نی و آن کت می‌کشد
اشتر کوری مهار تو رهین / تو کشش می‌بین مهارت را مبین
گر شدی محسوس جذاب و مهار / پس نماندی این جهان دار الغرار
گبر دیدی کو پی سگ می‌رود / سخرهٔ دیو ستنبه می‌شود
در پی او کی شدی مانند حیز / پای خود واپس کشیدی گبر نیز
گاو گر واقف ز قصابان بدی / کی پی ایشان بدان دکان شدی
یا بخوردی از کف ایشان سبوس / یا بدادی شیرشان از چاپلوس
ور بخوردی کی علف هضمش شدی / گر ز مقصود علف واقف بدی
پس ستون این جهان خود غفلت است / چیست دولت کین دوادو با لت است
اولش دو دو به آخر لت بخور / جز درین ویرانه نبود مرگ خر
تو به جد کاری که بگرفتی به دست / عیبش این دم بر تو پوشیده شدست
زان همی تانی بدادن تن به کار / که بپوشید از تو عیبش کردگار
همچنین هر فکر که گرمی در آن / عیب آن فکرت شده‌ست از تو نهان
گر پدید آمد ترا زان عیب شین / زان رمیدی جانت بعد المشرقین
حال کاخر زان پشیمان می‌شوی / گر شود این حالت اول کی روی
پس بپوشید اول آن بر جان ما / تا کنیم آن کار بر وفق قضا
چون قضا آورد حکم خود پدید / چشم وا شد تا پشیمانی رسید
این پشیمانی قضای دیگر است / این پشیمانی بهل حق را پرست
ور کنی عادت پشیمان‌خور شوی / زین پشیمانی پشیمان‌تر شوی
نیم عمرت در پریشانی رود / نیم دیگر در پشیمانی شود
ترک این فکر و پشیمانی بگو / حال و کار و یار نیکوتر بجو
ور نداری کار نیکوتر به دست / پس پشیمانیت بر فوت چه است
گر همی دانی ره نیکو پرست / ور ندانی چون بدانی کاین بدست
بد ندانی تا ندانی نیک را / ضد را از ضد توان دید ای فتی
چون ز ترک فکر این عاجز شدی / از گنه آنگاه هم عاجز بدی
چون بدی عاجز پشیمانی ز چیست / عاجزی را باز جو کز جذب کیست
عاجزی بی‌قادری اندر جهان / کس ندیدست و نباشد این بدان
همچنین هر آرزو که می‌بری / تو ز عیب آن حجابی اندری
ور نمودی علت آن آرزو / خود رمیدی جان تو زان جست‌وجو
گر نمودی عیب آن کار او ترا / [illegible]
وان دگر کاری کزان هستی نفور / زان بود که عیبش آمد در ظهور
ای خدای رازدان خوش سخن / عیب کار بد ز ما پنهان مکن
عیب کار نیک را منما به ما / تا نگردیم از روش سرد و هبا

هم بر آن عادت سلیمان سنی — رفت در مسجد میان روشنی

قاعده هر روز را می‌جست شاه — که ببیند مسجد اندر نوگیاه

قصهٔ صوفی که در میان گلستان سر بزانو مراقبه نهاده بود یارانش گفتند سر برآر تفرج کن گلستان و ریاحین و مرغان را که فانظروا الی آثار رحمة الله

دل ببیند سر بدان چشم صفی — آن حشایش که شد از عامه خفی

صوفیی در باغ از بهر گشاد — صوفیانه روی بر زانو نهاد

پس فرو رفت او بخود اندر نغول — شد ملول از صورت خوابش فضول

که چه خسپی آخر اندر رز نگر — این درختان بین و آثار خضر

امر حق بشنو که گفتست انظروا — سوی این آثار رحمت آر رو

گفت آثارش دلست ای بوالهوس — آن برون آثار آثارست و بس

باغها و سبزه‌ها در عین جان — بر برون عکسش چو در آب روان

آن خیال باغ باشد اندر آب — که کند از لطف آب آن اضطراب

باغها و میوه‌ها اندر دلست — عکس لطف آن برین آب و گلست

گر نبودی عکس آن سرو سرور — پس نخواندی ایزدش دار الغرور

این غرور آنست یعنی این خیال — هست از عکس دل و جان رجال

جمله مغروران برین عکس آمده — بر گمانی کین بود جنت کده

می‌گریزند از اصول باغها — بر خیالی می‌کنند آن لاغها

چونک خواب غفلت آید شان بسر — راست بینند و چه سودست آن نظر

پس بگورستان غریو افتاد و آه — تا قیامت زین غلط وا حسرتاه

ای خنک آن را که پیش از مرگ مرد — یعنی او از اصل این رز بوی برد

همچنین هر روز سلیمان در صفا — شد عبادت مسجد اندر [illegible]

غمگین شدن سلیمان علیه السلام از خروب رستن در گوشهٔ مسجد اقصی چون خروب بسخن آمد و خاصیت خود گفت

نوگیاهی دید اندر گوشه‌ای — رسته [illegible] همچون خوشه‌ای

دید بس نادر گیاهی سبز و تر — می‌ربود آن سبزیش نور از بصر

پس سلامش کرد در دم آن حشیش — او جوابش گفت و بشکفت از خوشیش

گفت نامت چیست برگو بی‌دهان — گفت خروبست ای شاه جهان

گفت اندر تو چه خاصیت بود — گفت من رستم مکان ویران شود

من که خروبم خراب منزلم — هادم بنیاد این آب و گلم

پس سلیمان آن زمان دانست زود — که اجل آمد سفر خواهد نمود

گفت تا من هستم این مسجد یقین — در خلل ناید ز آفات زمین

تا که من باشم وجود من بود — مسجد اقصی مخلخل کی شود

پس خراب مسجد ما بی‌گمان — نبود الا بعد مرگ ما بدان

مسجدست آن دل که جسمش ساجدست — یار بد خروب هر جا مسجدست

یار بد چون رست در تو مهر او — هین ازو بگریز و کم کن گفت و گو

برکن از بیخش که گر سر بر زند — مر ترا و مسجدت را بر کند

عاشقا خروب تو آمد کژی — همچو طفلان سوی کژ چون می‌غژی

خویش مجرم دان و مجرم گو مترس — تا ندزدد از تو آن استاد درس

چون بگویی جاهلم تعلیم ده — این چنین انصاف از ناموس به

از پدر آموز ای روشن‌جبین — ربنا گفت و ظلمنا پیش ازین

نه بهانه کرد و نه تزویر ساخت — نه لوای مکر و حیلت برفراخت

باز آن ابلیس بحث آغاز کرد — که بدم من سرخ‌رو کردیم زرد

رنگ رنگ تست صباغم تویی — اصل جرم و آفت و داغم تویی

هین بخوان رب بما اغویتنی — تا نگردی جبری و کژکم تنی

بر درخت جبر تا کی برجهی — اختیار خویش را یکسو نهی

همچو آن ابلیس و ذریات او — با خدا در جنگ و اندر گفت و گو

چون بود اکراه با چندین خوشی — که تو در عصیان همی دامن کشی

آنچنان خوش کس رود در مکرهی — کس چنین رقصان رود در گمرهی

چیست مزد جنگ میکرد او درین / گفت می‌بید او چندان دیگران
گر صوابستی همه او نیست بس / گر ز ملعنه مر ره بیچکس

این چنین گوید کسی کو گمرهست / چون چنین جنگد کسی کو بی‌رهست
هر چه غیبست خواستی بی اختیار / هر چه عقلست خواستی اضطرار

داند او کو نیکبخت و محرمست / زیرکی ز ابلیس و عشق از آدمست
زیرکی سباحی آمد در بحار / کم رهد غرقست او پایان کار

هل سباحت را رها کن کبر و کین / نیست جیحون نیست جو دریاست این
وانگهان دریای ژرف بی‌پناه / در رباید هفت دریا را چو کاه

عشق چون کشتی بود بهر خواص / کم بود آفت بود اغلب خلاص
زیرکی بفروش و حیرانی بخر / زیرکی ظنست و حیرانی نظر

عقل قربان کن به پیش مصطفی / حسبی الله گو که الله‌ام کفی
همچو کنعان سر ز کشتی وا مکش / که غرورش داد نفس زیرکش

که برآیم بر سر کوه مشید / منت نوحم چرا باید کشید
چون رهید او ز شکر ای بی‌رشد / که خدایم منت او می‌کشد

چون نیاید منتش بر جان ما / چونکه شکر و منتش گوید خدا
تو چه دانی ای غراره پر حسد / که نهادن منت او را بر ابد

کاشکی او آشنا ناموختی / تا طمع در نوح و کشتی دوختی
کاش چون طفل از حیل جاهل بدی / تا چو طفلان چنگ در مادر زدی

یا بعلم نقل کم بودی ملی / علم وحی دل ربودی از ولی
چون تیمم با وجود آب دان / علم نقلی با دم قطب زمان

خویش ابله کن تبع می‌رو سپس / رستگی زین ابلهی یابی و بس
با چنین نوری چه پیش آری کتاب / جان وحی آسمانی آورد عتاب

اکثر اهل الجنة البله ای پدر / بهر این گفتست سلطان البشر
زیرکی چون باد کبر انگیز تست / ابلهی شو تا بماند دین درست

ابلهی نه کو بمسخرگی دوتوست / ابلهی نه کز شقاوت مال جوست
ابلهی کو واله و حیران هوست / تا شد اندر گردن او طوق دوست

ابلهانند آن زنان دست بر / از کف ابله وز رخ یوسف نذیر
عقل را قربان کن اندر عشق دوست / عقلها باری از آن سویست کوست

عقلها آن سو فرستاده عقول / مانده این سو که نه معشوقست گول
زین سر از حیرت گر این عقلت رود / هر سر مویت سر و عقلی شود

نیست آن سو رنج فکرت بر دماغ / که دماغ و عقل روید دشت و باغ
سوی دشت از دشت نکته بشنوی / سوی باغ آیی شود نخلت روی

اندرین ره ترک کن طاق و طرنب / تا قلاووزت نجنبد تو مجنب
هر که او بی‌سر بجنبد دم بود / جنبشش چون جنبش کژدم بود

کژرو و شب کور و زشت و زهرناک / پیشهٔ او خستن اجسام پاک
سر بکوب آن را که سرش این بود / خلق و خوی مستمرش این بود

خود صلاح اوست آن سر کوفتن / تا رهد جان ریزه‌اش زان شوم تن
واستان از دست دیوانه سلاح / تا ز تو راضی شود عدل و صلاح

چون سلاحش هست و عقلش نه ببند / دست او را ورنه آرد صد گزند

بیان آنکه حصول علم و مال و جاه مر بدگوهران را فضیحت اوست و چون شمشیریست بر دست راهزنان

بدگهر را علم و فن آموختن / دادن تیغی به دست راهزن

تیغ دادن در کف زنگی مست / به که آید علم ناکس را بدست
علم و مال و منصب و جاه و قران / فتنه آمد در کف بدگوهران

پس غزا زین فرض شد بر مؤمنان / تا ستانند از کف مجنون سنان
جان او مجنون تنش شمشیر او / واستان شمشیر را زان زشت‌خو

آنچه منصب می‌کند با جاهلان / از فضیحت کی کند صد ارسلان
عیب او مخفیست چون آلت بیافت / مارش از سوراخ بر صحرا شتافت

جمله صحرا مار و کژدم پر شود / چونکه جاهل شاه حکم مر شود
چون قلم در دست غداری فتاد / لاجرم منصور بر داری فتاد

مال منصب ناکسی کارد بدست / طالب رسوایی خویش اندرست
یا کند بخل و عطاها کم دهد / یا سخا آرد بناموضع نهد
شاه را در خانهٔ بیذق نهد / این چنین باشد عطا کاحمق دهد
حکم چون در دست گمراهی فتاد / جاه پندارید در چاهی فتاد
ره نمی‌داند قلاووزی کند / جان زشت او جهان‌سوزی کند
طفل راه فقر چون پیری گرفت / پیروان را غول ادباری گرفت
که بیا تا ماه بنمایم ترا / ماه را هرگز ندید آن بی‌صفا
چون نمایی چون ندیدستی بعمر / عکس مه در آب هم ای خام غمر
احمقان سرور شدستند و ز بیم / عاقلان سرها کشیده در گلیم

بیان تفسیر آیهٔ شریفه یا ایها المزمل

خواند مزمل نبی را زین سبب / که برون آ از گلیم ای بوالهرب
سر مکش اندر گلیم و رو مپوش / که جهان جسمیست سرگردان تو هوش
هین مشو پنهان ز ننگ مدعی / که تو داری شمع وحی شعشعی
هین قم اللیل که شمعی ای همام / شمع دایم شب بود اندر قیام
بی فروغت روز روشن هم شبست / بی پناهت شیر اسیر ارنبست
باش کشتیبان درین بحر صفا / که تو نوح ثانیی ای مصطفی
ره شناسی می‌بباید با لباب / هر رهی را خاصه اندر راه آب
خیز بنگر کاروان ره زده / غول کشتیبان این بحر آمده
خضر وقتی غوث هر کشتی توی / همچو روح الله مکن تنهاروی
پیش این جمعی چو شمع آسمان / انقطاع و خلوت آری را بمان
وقت خلوت نیست اندر جمع آی / ای هدی چون کوه قاف و تو همای
بدر بر صدر فلک شد شب روان / سیر را نگذارد از بانگ سگان
طاعنان همچون سگان بر بدر تو / بانگ می‌دارند سوی صدر تو
این سگان کرند ز امر انصتوا / از سفه وع وع کنان بر بدر تو
هین بمگذار ای شفا رنجور را / تو ز خشم کر عصای کور را
نه تو گفتی قاید اعمی براه / صد ثواب و اجر یابد از اله
هر که او چل گام کوری را کشد / گشت آمرزیده و یابد رشد
پس بکش تو زین جهان بی‌قرار / جوق کوران را قطار اندر قطار
کار هادی این بود تو هادیی / ماتم آخر زمان را شادیی
هین روان کن ای امام المتقین / این خیال اندیشگان را تا یقین
هر که در مکر تو دارد دل گرو / گردنش را من زنم تو شاد شو
بر سر کوریش کوریها نهم / او شکر پندارد و زهرش دهم
عقلها از نور من افروختند / مکرها از مکر من آموختند
چیست خود آلاجق آن ترکمان / پیش پای نره پیلان جهان
آن چراغ او بپیش صرصرم / خود چه باشد ای مهین پیغمبرم
خیز در دم تو بصور سهمناک / تا هزاران مرده بر روید ز خاک
چون تو اسرافیل وقتی راست خیز / رستخیزی ساز پیش از رستخیز
هر که گوید کو قیامت ای صنم / خویش بنما که قیامت نک منم
در نگر ای سایل محنت‌زده / زین قیامت صد جهان قایم شده
ور نباشد اهل این ذکر و قنوت / پس جواب الاحمق ای سلطان سکوت
ز آسمان حق سکوت آید جواب / چون بود جانا دعا نامستجاب
ای دریغا وقت خرمنگاه شد / لیک روز از بخت ما بیگاه شد
وقت تنگست و فراخی این کلام / تنگ می‌آید برو عمر دوام
نیزه‌بازی اندرین کوهای تنگ / نیزه‌بازان را همی آرد بتنگ
وقت تنگ و خاطر و فهم عوام / تنگ‌تر صد ره ز وقتست ای غلام
چون جواب احمق آمد خامشی / این درازی در سخن چون می‌کشی
از کمال رحمت و موج کرم / می‌دهد هر شوره را باران و نم

در بیان ترک الجواب جواب بیان آن سخن که جواب الاحمق سکوت شرح این هر دو درین قصه گفته شد

پادشاهی بود او را بنده‌ای / مرده عقلی بود و شهوت زنده‌ای

شهوتی [illegible] بگذاشتی | پس [illegible] ندانستی
گفت شاهنشه [illegible] | در [illegible] نقطه بر زنید

عقل را [illegible] | چون [illegible] برشد [illegible]
عقل [illegible] گر خورد [illegible] | تا ببیند جرم خود گشته ممات

[illegible] بسته [illegible] | سود [illegible] بسته [illegible] سری
پس بگو [illegible] | خود بدان کان [illegible] فعل آن [illegible] ست

[illegible] سبز [illegible] آن چشم کور | [illegible]
ور نه جرم [illegible] | خود نه [illegible] این [illegible]

ور نه [illegible] زندان [illegible] فضول | او نه خر [illegible] شیر فحول

در تفسیر این حدیث مصطفی صلی الله علیه و سلم که ان الله تعالی خلق الملائکة و رکب فیهم العقل و خلق البهائم و رکب فیها الشهوة و خلق بنی آدم و رکب فیهم العقل و الشهوة فمن غلب عقله علی شهوته فهو اعلی من الملائکة و من غلب شهوته علی عقله فهو ادنی من البهائم

در حدیث آمد که یزدان مجید | خلق عالم را سه گونه آفرید
یک گره را جمله عقل و علم و جود | او فرشته است و نداند جز سجود
نیست اندر عنصرش حرص و هوا | نور مطلق زنده از عشق خدا
یک گروه دیگر از دانش تهی | همچو حیوان از علف در فربهی
او نبیند جز که اصطبل و علف | از شقاوت غافلست و از شرف
وآن سوم هست آدمی‌زاد و بشر | از فرشته نیمی و نیمیش ز خر
نیم خر خود مایل سفلی بود | نیم دیگر مایل علوی شود
تا کدامین غالب آید در نبرد | زین دوگانه تا کدامین برد نرد
عقل اگر غالب شود پس شد فزون | از ملائک این بشر در آزمون
شهوت ار غالب شود پس کمترست | از بهائم این بشر زان کابترست
آن دو قوم آسوده از جنگ و حراب | وین بشر با دو مخالف در عذاب
وین بشر هم ز امتحان قسمت شدند | آدمی شکلند و سه امت شدند
یک گره مستغرق مطلق شدند | همچو عیسی با ملک ملحق شدند
نقش آدم لیک معنی جبرئیل | رسته از خشم و هوا و قال و قیل
از ریاضت رسته وز زهد و جهاد | گوییا کز آدمی او خود نزاد
قسم دیگر با خران ملحق شدند | خشم محض و شهوت مطلق شدند
وصف جبریلی در ایشان بود رفت | تنگ بود آن خانه و آن وصف زفت
مرده گردد شخص کو بی جان شود | خر شود چون جان او بی آن شود
[illegible] گردد [illegible] | جسم گردد جان چو [illegible] آن شود
زانکه جانی کان ندارد هست پست | این سخن حقست و صوفی گفته است
او ز حیوانها فزون‌تر جان کند | در جهان باریک کاریها کند
مکر و تلبیسی که او داند تنید | آن ز حیوانی دگر ناید پدید
جامه‌های زرکشی را بافتن | درها از قعر دریا یافتن
خرده‌کاریهای علم هندسه | یا نجوم و علم طب و فلسفه
که تعلق با همین دنیاستش | ره به هفتم آسمان بر نیستش
این همه علم بنای آخرست | که عماد بود گاو و اشترست
بهر استبقای حیوان چند روز | نام آن کردند این گیجان رموز
علم راه حق و علم منزلش | صاحب دل داند و اهل دلش
پس درین ترکیب حیوان لطیف | آفرید و کرد با دانش الیف
نام کالانعام کرد آن قوم را | زانکه نسبت کو بیقظه نوم را
روح حیوانی ندارد غیر نوم | حسهای منعکس دارند قوم
یقظه آمد نوم حیوانی نماند | انعکاس حس خود از لوح خواند
همچو حس آنکه خواب او را ربود | چون شد او بیدار عکسیت نمود
لاجرم اسفل بود از سافلین | ترک او کن لا احب الآفلین

تفسیر آیهٔ و اما الذین فی قلوبهم مرض فزادتهم رجسا الی رجسهم

زانکه استعداد تبدیل و نبرد | بودش از پستی و آن را فوت کرد

باز حیوان را چو استعداد نیست ... عذر او اندر بهیمی روشنیست
گرچه استعداد شد کان رهبرست ... هر غذایی کو خورد مغز خرست
گر بلا در خورد او افزون شود ... ساکنه و پستیش افزون شود
ماند یک نیمه دگر در اجتهاد ... نیم حیوان نیم حی با رشاد
روز و شب در جنگ و اندر کش مکش ... کرده چالیش آخرش با اولش

چالیش عقل با نفس همچون تنازع مجنون با ناقه میل مجنون سوی حره و میل ناقه سوی کره چنانچه مجنون گفته هوی ناقتی خلفی وقدامی الهوی * فانی وایاها لمختلفان

همچو مجنون در تنازع با شتر ... گه شتر چربید و گه مجنون حر
همچو مجنون اند و چون ناقه یقین ... می‌کشد آن پیش و این واپس بکین
میل مجنون پیش آن لیلی روان ... میل ناقه پس پی کره دوان
یک دم ار مجنون ز خود غافل شدی ... ناقه گردیدی و واپس آمدی
عشق و سودا چونک پر بودش بدن ... می‌نبودش چاره از بی‌خود شدن
آنک او باشد مراقب عقل بود ... عقل را سودای لیلی در ربود
لیک ناقه بس مراقب بود و چست ... چون بدیدی او مهار خویش سست
فهم کردی زو که غافل گشت و دنگ ... رو سپس کردی بکره بی‌درنگ
چون بخود باز آمدی دیدی ز جا ... کو سپس رفتست بس فرسنگها
در سه روزه ره بدین احوالها ... ماند مجنون در تردد سالها
گفت ای ناقه چو هر دو عاشقیم ... ما دو ضد پس همره نالایقیم
نیستت بر وفق من مهر و مهار ... کرد باید از تو صحبت اختیار
این دو همره یکدگر را راهزن ... گمره آن جان کو فرو ناید ز تن
جان ز هجر عرش اندر فاقه‌ای ... تن ز عشق خاربن چون ناقه‌ای
جان گشاید سوی بالا بالها ... در زده تن در زمین چنگالها
تا تو با من باشی ای مردهٔ وطن ... پس ز لیلی دور ماند جان من
روزگارم رفت زین گون حالها ... همچو تیه و قوم موسی سالها
خطوتینی بود این ره تا وصال ... مانده‌ام در ره ز شستت شصت سال
راه نزدیک و بماندم سخت دیر ... سیر گشتم زین سواری سیر سیر
سرنگون خود را ز اشتر در فکند ... گفت سوزیدم ز غم تا چند چند
تنگ شد بر وی بیابان فراخ ... خویشتن افکند اندر سنگلاخ
آنچنان افکند خود را سخت زیر ... که مخلخل گشت جسم آن دلیر
چون چنان افکند خود را سوی پست ... از قضا آن لحظه پایش هم شکست
پای را بر بست و گفتا گو شوم ... در خم چوگانش غلطان می‌روم
زین کند نفرین حکیم خوش‌دهن ... بر سواری کو فرو ناید ز تن
عشق مولی کی کم از لیلی بود ... گوی گشتن بهر او اولی بود
گوی شو می‌گرد بر پهلوی صدق ... غلط غلطان در خم چوگان عشق
کین سفر زین پس بود جذب خدا ... وان سفر بر ناقه باشد سیر ما
اینچنین سیریست مستثنی ز جنس ... کان فزود از اجتهاد جن و انس
اینچنین جذبیست نی هر جذب عام ... که نهادش فضل احمد والسلام

نبشتن آن غلام قصهٔ شکایت نقصان اجری سوی پادشاه

قصه کوته کن برای آن غلام ... که سوی شه بر نبشتست او پیام
قصه پر جنگ و پر هستی و کین ... می‌فرستد پیش شاه نازنین
کالبد نامه‌ست اندر وی نگر ... هست لایق شاه را آنگه ببر
گوشه‌ای رو نامه را بگشا بخوان ... بین که حرفش هست در خورد شهان
گر نباشد درخور آن را پاره کن ... نامهٔ دیگر نویس و چاره کن
لیک فتح نامهٔ تن زپ مدان ... ورنه هر کس سر دل دیدی عیان
نامه بگشادن چه دشوارست و صعب ... کار مردانست نه طفلان کعب
جمله بر فهرست قانع گشته‌ایم ... زانک در حرص و هوا آغشته‌ایم
باشد آن فهرست دامی عامه را ... تا چنان دانند متن نامه را
باز کن سر نامه را گردن متاب ... زین سخن والله اعلم بالصواب
هست آن عنوان چو اقرار زبان ... متن نامهٔ سینه را کن امتحان

کز منافق هست بازار تو / تا منافق‌وار نبود کار تو
چون جوال بس گرانی می‌بری / زان نباید کم که در وی بنگری
تا ببینی در جوال از تلخ و خوش / گر همی ارزد کشیدن را بکش
ورنه خالی کن جوالت را ز سنگ / باز خر خود را ازین بیگار و ننگ
در جوال آن کن که می‌باید کشید / سوی سلطانان و شاهان رشید
زشت نبود کاین جوال مرد و رنگ / می‌کشی و باشد آخر تیز رنگ
چون بخی تا نگه به مجلس می‌نشست / هم تیغی مهتری همجنس نشست

حکایت آن فقیه که با دستار بزرگ بود و دعوی که دستار است بر او بانگ کردن او که بازش کن ببین که چه می‌بری آنگاه ببر

یک فقیهی ژنده‌ها در چیده بود / در عمامهٔ خویش در پیچیده بود
تا شود زفت و نماید آن عظیم / چون در آید سوی محفل در حطیم
ژنده‌ها از جامه‌ها پیراسته / ظاهرا دستار از آن آراسته
ظاهر دستار چون حلهٔ بهشت / چون منافق اندرون رسوا و زشت
پاره پاره دلق و پنبه و پوستین / در درون آن عمامه بد دفین
روی سوی مدرسه کرده صبوح / تا بدین ناموس یابد او فتوح
در ره تاریک مردی جامه‌کن / منتظر استاده بود از بهر فن
در ربود او از سرش دستار را / پس دوان شد تا بسازد کار را
پس فقیهش بانگ بر زد کای پسر / باز کن دستار را آنگه ببر
اینچنین که چار پره می‌پری / باز کن آن هدیه را که می‌بری
باز کن آن را به دست خود بمال / آنگهان خواهی ببر کردم حلال
چونکه بازش کرد آنکه می‌گریخت / صد هزاران ژنده اندر ره بریخت
زان عمامهٔ زفت نابایست او / ماند یک گز کهنه‌ای در دست او
بر زمین زد خرقه را کای بی‌عیار / زین دغل ما را برآوردی ز کار
این چه تزویرست و مکرست و چه شید / کو فکندی مر مرا در قید و صید
شرم نامد مر ترا زین ترفندها / از دغل افگند همه اندر دغا
گفت بنمودم دغل لیکن ترا / از نصیحت باز گفتم ماجرا
همچنین دنیا اگر چه خوش شگفت / عیب خود را بانگ زد با جمله گفت

نصیحت دنیا اهل دنیا را که به زبان حال و بیوفایی خود را وا نمودن به وفا جویندگان از وی که مبادید خویش

اندرین کون و فساد ای اوستاد / آن دغل کون و نصیحت آن فساد
کون می‌گوید بیا من خوش پی‌ام / وان فسادش گفت رو من لاشی‌ام
ای ز خوبی بهاران لب گزان / بنگر آن سردی و زردی خزان
روز دیدی طلعت خورشید خوب / مرگ او را یاد کن وقت غروب
بدر را دیدی برین خوش چار طاق / حسرتش را هم ببین اندر محاق
کودکی از حسن شد مولای خلق / بعد فردا شد خرف رسوای خلق
گر تن سیمین‌تنان کردت شکار / بعد پیری بین تنی چون پنبه‌زار
ای بدیده لوتهای چرب خیز / فضلهٔ آن را ببین در آب‌ریز
مر خبث را گو که آن خوبیت کو / در فریب آن حسن مر خوبیت کو
بر طبق که عشوه بود خوشی و زینت / چیست گو که جلوه و نغزی و بوت
گوید آن دانه بدم من دام آن / چون شدی تو صید دانه شد نهان
بس انامل رشک استادان شده / در صناعت عاقبت لرزان شده
نرگس چشم خماری همچو جان / آخر اعمش بین و آب از وی چکان
حیدری کاندر صف شیران رود / آخر او مغلوب موشی می‌شود
طبع تیز دوربین محترف / چون خر پیرش ببین آخر خرف
زلف جعد مشکبار عقل بر / آخر او چون دم زشت خنگ خر
خوش ببین کونش ز اول باگشاد / و آخر آن رسواییش بین و فساد
زانکه او بنمود پیدا دام را / پیش تو برکند سبلت خام را
پس مگو دنیا به تزویرم فریفت / ورنه عقل من ز دامش می‌گریخت
طوق زرین و حمائل بین هلا / غل و زنجیری شده است و سلسله
همچنین هر جزو عالم می‌شمر / اول و آخر در آرش در نظر

هر که آخربین‌تر او مسعودتر ... هر که آخوربین‌تر او مطرودتر
روی‌ها هر یک چون مه فاخر ببین ... چونکه اول دیدی آخر هم ببین

تا نباشی همچو ابلیس اعوری ... نیم بیند نیم نی چون ابتری
دید طین آدم و دینش ندید ... این جهان دید آن جهان بینش ندید

فضل مردان بر زنان ای بوشجاع ... نیست بهر قوت و کسب و ضیاع
ورنه شیر و پیل را بر آدمی ... فضل بودی بهر قوت ای عمی

فضل مردان بر زن ای حالی‌پرست ... زان بود که مرد پایان بین‌ترست
مرد کاندر عاقبت‌بینی خمست ... او ز اهل عاقبت چون زن کمست

از جهان دو بانگ می‌آید به ضد ... تا کدامین را تو باشی مستعد
آن یکی بانگش نشور اتقیا ... وان دگر بانگش فریب اشقیا

بانگ خار و بانگ اشکوفه شنو ... بعد از آن شو بانگ خارش را گرو
من شکوفه‌ی خارم ای فخر کبار ... گل بریزد من بمانم شاخ خار

بانگ اشکوفه‌ش که اینک گلفروش ... بانگ خار او که سوی ما مکوش
این پذیرفتی بماندی زان دگر ... که محب از ضد محبوبست کر

آن یکی بانگ این که اینک حاضرم ... بانگ دیگر بنگر اندر آخرم
حاضرم هست همچون مکر و کین ... نقش آخر ز آینه اول ببین

چون یکی زین دو جوال اندر شدی ... آن دگر را ضد و نادرخور شدی
ای خنک آنکو ز اول آن شنید ... کش عقول و مسمع مردان شنید

خانه خالی یافت و جا گرفت ... غیر آنش کژ نماید یا شگفت
کوزه‌ی نو کو بخود بولی کشد ... آن خبث را آب نتواند برد

در جهان هر چیز چیزی را کشد ... کفر کافر را و مرشد را رشد
در جهان هر چیز چیزی جذب کرد ... گرم گرمی را کشید و سرد سرد

کهربا هم هست و مغناطیس هست ... تا تو آهن یا کهی آیی به شست
برد مغناطیس ار تو آهنی ... ور کهی بر کهربا بر می‌تنی

آن یکی چون نیست با اخیار یار ... لاجرم شد پهلوی فجار جار
وان یکی را صحبت فجار اغتیا ... لاجرم شد پهلوی فجار خار

هست موسی پیش قبطی بس ذمیم ... هست هامان پیش سبطی بس رجیم
جان هامان جاذب قبطی شده ... جان موسی طالب سبطی شده

معده‌ی خر که کشد در اجتذاب ... معده‌ی آدم جذوب گندم آب
گر تو نشناسی کسی را از ظلام ... بنگر او را کو کرا سازید امام

بیان آنکه عارف را غذاییست از نور حق که ابیت عند ربی یطعمنی و یسقینی و قوله صلی الله علیه و آله الجوع طعام الله یحیی به ابدان الصدیقین ای طعام الله فی الجوع

زانکه هر کُرّه پی مادر رود ... تا بدان جنسیتش پیدا شود
آدمی را شیر از سینه رسد ... شیر خر از نیم زیرینه بود
عدل قسامست و قسمت کردنیست ... این عجب که جبر نی و ظلم نیست

خیر بودی کی پشیمانی شدی ... ظلم بودی کی نگهبانی بدی
روز آخر شد سبق فردا بود ... راز ما را روز کی گنجا بود

حاصل آن کاندر خور دریاست آب ... در نگنجد والله اعلم بالصواب

خطاب با مغروران دنیا و گرفتاران نفس

ای بکرده اعتماد و او تقی ... هر دم و هر جا پلوس خاستی
قبه‌ی بر ساختستی از حباب ... آخر آن خیمه است سیخ او بی طناب

زرق چون برقست اندر نور آن ... راه نتواند دیدن رهروان
این جهان و اهل آن بی حاصل اند ... هر دو اندر بی‌وفایی یکدل اند

زاده‌ی دنیا چو دنیا بی‌وفاست ... گرچه رو آرد بتو آن رو قفاست
اهل آن عالم چو آن عالم ز بر ... تا ابد در عهد و پیمان مستقر

خود دو پیغمبر بهم کی ضد شدند ... معجزات همدگر کی بستدند
کی شود پژمرده میوه‌ی آن جنان ... شادی جنت اگر ز دوزخ ماند آن

نفس نفسی شد ز نمرود گشتنیست ... او فنا را گاه و او دشمنیست
نقص ما را لاف خوست این ایمنی ... هر ده را در خود رسد نقصان

نفس اگرچه زیرکست و خرده‌دان / قبله‌اش دنیاست او را مرده دان

تا نیاید وحی تو غره مباش / تو بدان گلگونهٔ عاشق [illegible]

آن مهر با تمییز [illegible] / قوم [illegible] حق آن [illegible]

سحر با معجزه [illegible] / گرچه [illegible] آن شد [illegible]

نور از آن خورشید افزون [illegible] / بل همانستان کو [illegible]

[illegible] / آنچه بود آن نبود اکنون [illegible]

هست از [illegible] / [illegible] صفات و کار او

ملتفت شد بار یک [illegible] / [illegible] تو مقالات [illegible]

آب وحی حق بدین مرده رسید / شد ز خاک مرده‌ای زنده پدید

با نگاه صنعت [illegible] / تاب خورشید که آن آفل نشد

رونق [illegible] طرف سحرشان / گرچه خلقان را کشد گردنکشان

جادوی [illegible] را همه یک لقمه کرد / تا یک جهان پر شب بد از صبح خورد

نور را افزون شده در ذات نی / ذات را افزونی و افزایش نی

لیک افزون شد اثر ز ایجاد خلق / در میان آن فزاوان هست فرق

هست افزونی هر ذاتی دلیل / کو بود حادث معلل با علیل

گفت [illegible] سحر حیران کنی است / چون کنم کاین خلق را تمییز نیست

تفسیر آیه فأوجس فی نفسه خیفة موسی قلنا لا تخف الخ

گفت حق تمییز را پیدا کنم / عقل بی‌تمییز را بینا کنم

چونکه معجزهاست را ظاهر کنم / عقل را [illegible] فاخر کنم

گرچه چون دریا برآید [illegible] / [illegible] غالب آید [illegible]

هر کسی را دعوی حسن و نمک / [illegible] آید [illegible]

بانگ طشت سحر [illegible] / بانگ طشت دین [illegible]

[illegible] / [illegible] نیست

[illegible] / ای ز فاقص [illegible]

[illegible] / [illegible] نقصان [illegible]

[illegible] / [illegible] ز نفاق و ز شقاق

[illegible] / [illegible]

[illegible] / آن [illegible] از محک سحر [illegible]

[illegible] / [illegible] سوا [illegible]

[illegible] / [illegible] اصل [illegible]

[illegible] / [illegible]

[illegible] / [illegible]

دیده بخشم عقل بی‌تمییز را / گور سازم جاهل ناچیز را

بود اندر عهد خود سحر افتخار / چون عصا شد مار آنها گشت خوار

سحر رفت و معجزهٔ موسی گذشت / هر دو را از بام بود افتاد طشت

چون محک پنهان شدست از مرد و زن / در صف آ ای قلب اکنون لاف زن

بر زمین [illegible] / چون محک آمد چرا گشتی کبود

از تو می‌گوید بیا ای خواجه تاش / لیک می‌آید محک آماده باش

قلب اگر در خویش آخربین بدی / آن سیه کآخر شد اول شد بدی

کیمیای فضل را طالب بدی / عقل او بر زرق او غالب شدی

عاقبت را او بدیدی رسته شد / از شکسته بند در مرهم بسته شد

ای ز راه [illegible] مبین / [illegible] ای حق بین

بنگر آنها را که آخر دیده‌اند / حسرت جانها و رشک دیده‌اند

پیش [illegible] ببین کز حیل سست و [illegible] / صبح صادق صبح کاذب [illegible]

صبح صادق را طلب کن ای عزیز / تا ز صادق او شوی صاحب تمیز

[illegible] / [illegible] نامه [illegible]

[illegible] از [illegible] کردن [illegible] بعث

[illegible] / وین احمد را [illegible]

[illegible] / پس [illegible]

شمع مقصد را نماید همچو ماه   کاین طرف دانه‌ست یا خود دامگاه
گر نخواهی ور نخواهی با چراغ   دیده گردد نقش باز و نقش زاغ
ورنه این زاغان دغل افروختند   بانگ بازان سپید آموختند
بانگ هدهد گر بیاموزد فتی   راز هدهد کو و پیغام سبا
بانگ بر رسته ز بربسته بدان   تاج شاهان را ز تاج هدهدان
حرف درویشان و نکته عارفان   بسته‌اند این بی‌حیایان بر زبان
هر هلاک امت پیشین که بود   زانکه چندل را گمان بردند عود
بودشان تمییز کان مظهر کند   لیک حرص و آز کور و کر کند
کوری کوران ز رحمت دور نیست   کوری حرص است که آن معذور نیست
چارمیخ شه ز رحمت دور نی   چارمیخ حاسدی مغفور نی
ماهیا آخر نگر بنگر به شست   بدگلویی چشم آخربینت بست
با دو دیده اول و آخر ببین   هین مباش اعور چو ابلیس لعین
اعور آن باشد که حالی دید و بس   چون بهایم بی‌خبر از بازپس
چون دو چشم گاو در جرم تلف   همچو یک چشمست کش نبود شرف
نصف قیمت ارزد آن دو چشم او   که دو چشمش راست مسند چشم تو
ور کنی یک چشم آدمزاده را   نصف قیمت لازمست از جاده را
زانکه چشم آدمی تنها بخود   بی‌دو چشم یار کاری می‌کند
چشم خر چون اولش بی‌آخرست   گر دو چشمش هست حکمش اعورست
این سخن پایان ندارد وان خفیف   می‌نویسد رقعه در طمع رغیف

بقیهٔ نوشتن غلام رقعه را بطلب اجری

رفت پیش از نامه پیش مطبخی   کای بخیل از مطبخ شاه سخی
دور از او وز همت او کین قدر   از جری‌ام آیدت اندر نظر
گفت بهر مصلحت فرموده است   نی پی بخل و نه تنگی دست
گفت دهلیزیست والله این سخن   پیش شه خاکست این زر کهن
مطبخی ده گونه حجت بر فراشت   او همه رد کرد از حرصی که داشت
چون جری کم آمدش در وقت چاشت   زد بسی تشنیع او سودی نداشت
گفت قاصد می‌کنید اینها شما   گفت نی که بنده فرمانیم ما
این مگیر از فرع این از اصل گیر   بر کمان کم زن که از بازوست تیر
ما رمیت اذ رمیت ابتلاست   بر نبی کم نه گنه کان از خداست
آب از سر تیره است ای خیره چشم   پیشتر بنگر یکی بگشای چشم
شد ز خشم و غم درون بقعه‌ای   سوی شه بنوشت خشمین رقعه‌ای
اندران رقعه ثنای شاه گفت   گوهر جود و سخای شاه سفت
کای ز بحر و ابر افزون کف تو   حاجت محتاجان تو آورده رشد
زانکه ابر آنچه دهد گریان دهد   کف تو خندان پیاپی خوان نهد
ظاهر رقعه اگر چه مدح بود   بوی خشم از مدح اثرها می‌نمود
زان همه کار تو بی‌نورست و زشت   که تو دوری دور از نور سرشت
رونق کار خسان کاسد شود   همچو میوهٔ تازه زو فاسد شود
رونق دنیا برآرد زو کساد   زانکه هست از عالم کون و فساد
خوش نگردد از مدیحی سینه‌ها   چونکه در مداح باشد کینه‌ها
ای دل از کین و کراهت پاک شو   وانگهان الحمد خوان چالاک شو
بر زبان الحمد و اکراه از درون   از زبان تلبیس باشد یا فسون
وانگهان گفته خدا که ننگرم   من بظاهر من بباطن ناظرم

حکایت آن مداح که از جهت ناموس شکر ممدوح میکرد و بوی اندوه و اندرون او از خلاف گفت دلق ظاهر او می‌نمود

آن یکی با دلق آمد از عراق   باز پرسیدند یاران از فراق
گفت آری بد فراق الا سفر   بود بر من بس مبارک مژده‌ور
کان خلیفه داد ده خلعت مرا   که قرینش باد صد مدح و ثنا
شکرها و حمدها بر می‌شمرد   تا که شکر از حد و اندازه ببرد
پس بگفتندش که احوال نزند   بر دروغ تو گواهی می‌دهند
تن برهنه سر برهنه سوخته   شکر را دزدیده یا آموخته

کو نشان شکر و ذم میر تو بر بصیر و بی بصر توقیر تو
گر زبانت مدح آن شه می‌کند هفت اندامت شکایت می‌کند

ور نخواهی شد ز سلطان چون بود مر ترا گفتی و شلوارت نبود
گفت من اظهار کردم آنچه داد نیست تقصیری که دارد اقتصاد

ایستد همچو صحرا از امید بخشش کردم به تیمم چیست عیب
مال دادم بستدم عمر دراز در جزا از میر آگه بوده ام باکه باز

پس بگفتندش بیا کان مال رفت چیست از زر بافت این بی نفت
صد کرامت در درون تو خوان کی بود دانه نشان انتشار

کو نشان عشق و ایثار و رضا گر درست است آنچه گفتی ما مضی
خود گرفتم مال گم شد میل کو سیل اگر بگذشت جای سیل کو

چشم تو گر بد سیاه و جانفزا گر نماند او جانفزا ازرق چرا
کو نشان پاکبازی ای ترش بوی لاحول از تو می آیدش

صد نشان باشد درون ایثار را صد علامت هست نیکوکار را
مال در ایثار اگر گردد تلف در درون صد زندگی آید خلف

در زمین حق زراعت کردنی تخمهای پاک آنگه دخل نی
گر نروید زرع جان را دانه صد صحن ارض الله واسع چون بود

اصل خود این قلب عاریت است لامکانست و نزاید فوق نیست
گر نروید خوشه از روضات هو پس چه واسع باشد ارض الله بگو

چونکه این ارض فنا بی ریع نیست چون بود ارض الله آن مستوسعیست
هیچ آثاری نه صد و نی عد بود که تن بی دانه و بی بذر عدد بود

حمد گفتی کو نشان حامدان نی برون پیداست آثر نی اندرون
حمد عارف مر خدا را راست است که گواه حمد او شد پا و دست

از چه تاریک جسمش برکشید وز تگ زندان دنیااش خرید
اطلس تقوی و نور مؤتلف آیت حمدست او را بر کتف

وا رهیده از جهان عاریه ساکن گلزار و عین جاریه
بر سریر سر عالی همتش مجلس و جا و مقام و رتبتش

مقعد صدقی که صدیقان درو جمله سر سبز و تر و شاد و تازه رو
حمدشان چون حمد گلشن از بهار صد نشانی دارد و صد گیر و دار

بر بهارش چشمه و نخل و گیاه وان گلستان و نگارستان گواه
شاهد شاهد هزاران هر طرف در گواهی همچو گوهر بر صدف

بوی سیر بد بیاید از دهست وز سر و رو تابد ای لافی تو مست
بو شناسانند حاذق در مصاف تو بجلدی های هو کم کن گزاف

تو مکن دعوی ز شکر کان بگو بیان از دم تو می کند مستی بیان
گاه شکر خوردم مجه بوی پیاز هین مزن لاف از سیر یا نه مگوی

هست لحن القول ما تنکران خانهٔ دل را نهان همسایگان
از شکاف روزن و دیوارها مطلع گردند بر اسرارها

از شکافی که ندارد هیچ وهم صاحب خانه ندارد هیچ سهم
از نبی برخوان که دیو و قوم او می برند از حال انسان خفیه بو

از رهی که انس از آن آگاه نیست زانکه زین محسوس و زین اشباه نیست
در میان ناقدان زرقی متن با محک ای قلب دون لافی مزن

مر محک را ره بود در نقد و قلب که خدایش کرد امیر جسم و قلب
چون شیاطین با غلیظیهای خویش واقف‌اند از سر ما و فکر و کیش

مسلکی دارند دزدیده درون ما ز دزدیهای ایشان سرنگون
دم بدم خبط و زیانی می‌کنند صاحب نقب و شکاف روزنند

پس چرا جانهای روشن در جهان بی خبر باشند از حال نهان
در سرایت کمتر از دیوان شدند روحها که خیمه بر گردون زدند

دیو دزدانه سوی گردون رود از شهاب محترق مطرود شود
سرنگون از چرخ زیر افتد چنان که شقی در جنگ از زخم سنان

آن ز رشک روحهای دلپسند از فلکشان سرنگون می‌افکنند
تو اگر شلی و لنگ و کور و کر این گمان بر روحهای مه مبر

شرم دار ای دل کزین جان مکن ... کز بسی جاسوس هست آن سوی تن

این طبیبان بدن دانشورند ... بر سقام تو ز تو واقف‌ترند

تا ز قاروره همی بینند حال ... که ندانی تو از آن رو اعتلال

دریافتن طبیبان الهی مرض را بی‌نبض و سیمای مرید و بیگانه و بی‌سخن گفتار او در رنگ او و چشم او و بلی از همه نبض از راه دل که انهم جواسیس القلوب فجالسوهم بالصدق

هم ز نبض و هم ز رنگ و هم ز دم ... بو برند از تو به هر گونه سقم

پس طبیبان الهی در جهان ... چون ندانند از تو بی‌گفت دهان

هم ز نبضت هم ز چشمت هم ز رنگ ... صد سقم بینند از تو بی‌درنگ

این طبیبان نوآموزند خود ... که بدین آیاتشان حاجت بود

کاملان از دور نامت بشنوند ... تا به قعر تار و پودت در روند

بلکه پیش از زادن تو سال‌ها ... دیده باشندت ترا با حال‌ها

مژده دادن بایزید از زادن ابوالحسن خرقانی پیش از سال‌ها و نشان صورت و سیرت او یک به یک و نوشتن تاریخ‌نویسان آن را جهت صدق او

حال تو دانند یک یک مو به مو ... زانکه پر هستند از اسرار هو

آن شنیدی داستان بایزید ... که ز حال بوالحسن پیشین چه دید

روزی آن سلطان تقوی می‌گذشت ... با مریدان جانب صحرا و دشت

بوی خوش آمد مر او را ناگهان ... در سواد ری ز سوی خارقان

هم بدانجا نالهٔ مشتاق کرد ... بوی را از باد استنشاق کرد

بوی خوش را عاشقانه می‌کشید ... جان او از باد باده می‌چشید

کوزه‌ای کو از یخ آبه پر بود ... چون عرق بر ظاهرش پیدا شود

اندرون کوزه نم بیرون نزده است ... آن ز سردی هوا آبی شده است

باد بوی‌آور مر او را آب گشت ... آب هم او را شراب ناب گشت

چون در او آثار مستی شد پدید ... یک مرید او را از این دم بر رسید

پس بپرسیدش که این احوال خوش ... که برون است از حجاب پنج و شش

گاه سرخ و گاه زرد و گه سپید ... می‌شود رویت چه حال است و نوید

می‌کشی بوی و به ظاهر نیست گل ... بی‌شک از غیب است و از گلزار کل

ای تو کام جان هر خودکامه‌ای ... هر دم از غیبت پیام و نامه‌ای

هر دمی یعقوب‌وار از یوسفی ... می‌رسد اندر مشام تو شفی

قطره‌ای بر ریز بر ما زان سبو ... شمه‌ای زان گلستان با ما بگو

خو نداریم ای جمال مهتری ... که لب ما خشک و تو تنها خوری

ای فلک‌پیمای چست چست‌خیز ... زانچه خوردی جرعه‌ای بر ما بریز

میر مجلس نیست در دوران دگر ... جز تو ای شه در حریفان در نگر

کی توان نوشید این می زیر دست ... می یقین مر مرد را رسواگر است

بوی را پوشیده و مکنون کند ... چشم مست خویشتن را چون کند

خود نه آن بوی است این کاندر جهان ... صد هزاران پرده‌اش دارد نهان

پر شد از تیزی او صحرا و دشت ... دشت چه کز نه فلک هم برگذشت

این سر خم را به کهگل در مگیر ... کاین برهنه نیست خود پوشش‌پذیر

لطف کن ای رازدان رازگو ... آنچه بازت صید کردش بازگو

گفت بوی بوالعجب آمد به من ... همچنانکه مر نبی را از یمن

که محمد گفت بر دست صبا ... از یمن می‌آیدم بوی خدا

بوی رامین می‌رسد از جان ویس ... بوی یزدان می‌رسد هم از اویس

از اویس و از قرن بوی عجب ... مر نبی را مست کرد و پر طرب

چون اویس از خویش فانی گشته بود ... آن زمینی آسمانی گشته بود

آن هلیلهٔ پرورده در شکر ... چاشنی تلخیش نبود دگر

آن هلیلهٔ رسته از ما و منی ... نقش دارد از هلیله طعم نی

آن کسی کز خود بکلی درگذشت ... اینچنین باشد که مای خود نوشت

این سخن پایان ندارد بازگرد ... تا چه گفت از وحی غیب آن شیرمرد

جواب سلطان بایزید مر سائل را و گفتن قول رسول

که انی لاجد نفس الرحمن من قبل الیمن

گفت زین سو بوی یاری می‌رسد
کاندرین ده شهریاری می‌رسد

بعد چندین سال می‌زاید شهی
می‌زند بر آسمانها خرگهی
رویش از گلزار حق گلگون بود
از من او اندر مقام افزون بود

چیست نامش گفت نامش بوالحسن
حلیه‌اش واگفت ز ابرو و ذقن
قد او و رنگ او و شکل او
یک بیک واگفت از گیسو و رو

حلیه‌های روح او را هم نمود
از صفات و از طریق و جا و بود
حلیهٔ تن همچو تن عاریتیست
دل بر آن کم نه که آن یک ساعتیست

حلیهٔ روح طبیعی هم فناست
حلیهٔ آن جان طلب کان بر سماست
جسم او همچون چراغی بر زمین
نور او بالای سقف هفتمین

آن شعاع آفتاب اندر وثاق
قرص او اندر سپهر چارطاق
نقش گل در زیر بینی بهر لاغ
بوی گل بر سقف ایوان دماغ

مرد خفته در عدن دیده فرق
عکس آن بر جسم افتاده عرق
پیرهن در مصر رهن یک حریص
پر شده کنعان ز بوی آن قمیص

بر نبشتند آن زمان تاریخ را
از کباب آراستند آن سیخ را
چون رسید آن وقت و آن تاریخ راست
زان زمین آن شه پدید آمد بخاست

رفتن ابوالحسن خرقانی بعد از وفات بایزید روح الله روحه

زاده شد آن شاه و نرد ملک باخت
از عدم پیدا شد و مرکب بتاخت

از پس آن سالها آمد پدید
بوالحسن بعد از وفات بایزید
جمله خوهای او ز امساک و جود
آنچنان آمد که آن شه گفته بود

لوح محفوظ است او را پیشوا
از چه محفوظ است محفوظ از خطا
نه نجوم است و نه رمل است و نه خواب
وحی حق والله اعلم بالصواب

از پی روپوش عامه در بیان
وحی دل گویند او را صوفیان
وحی دل گیرش که منظرگاه اوست
چون خطا باشد چو دل آگاه اوست

مؤمنا ینظر بنور الله شدی
از خطا و سهو ایمن آمدی
مو بمو از فقر چون در خم شود
عین فقرش دایهٔ مطعم شود

نقصان اجرای راتب آن صوفی از طعام الله تعالی

زانکه جنت از مکاره رسته است
رحم قسم عاجز اشکسته است

آنکه سرها بشکند او از علا
رحم حق و خلق ناید سوی او
این سخن آخر ندارد وان جوان
از کم اجری نان شد ناتوان

شاد آن صوفی که رزقش کم شود
آن شبه‌اش دُر گردد و او یم شود
زان جرای خاص هر که آگاه شد
او سزای قرب و اجری گاه شد

زان جرای روح چون نقصان شود
جانش از نقصان آن لرزان شود
پس بداند که خطایی رفته است
که سمن زار رضا آشفته است

بازگشتن بحکایت غلام که رقعه نوشت سوی شاه جهت کمی اجری و بی التفاتی شاه

همچنان کان شخص از نقصان کشت
رقعه سوی صاحب خرمن نوشت

رقعه‌اش بردند پیش شاه راد
خواند او رقعه جوابی وا نداد

گفت او را نیست الا درد لوت
پس جواب احمق اولیتر سکوت
نیستش درد فراق و وصل هیچ
بند فرع است او نجوید اصل هیچ

احمق است و مرده ما و منی
کز غم فرعش فراغ اصل نی
آسمانها و زمین یک سیب دان
کز درخت قدرت حق شد عیان

تو چو کرمی در میان سیب در
از درخت و باغبانی بی‌خبر
آن یکی کرمی دگر در سیب هم
لیک جانش از برون صاحب علم

جنبش او وا شکافد سیب را
بر نتابد سیب آن آسیب را
بر دریده جنبش او پرده‌ها
صورتش کرم است و معنی اژدها

آتشی کاول ز آهن می‌جهد
او قدم بس سست بیرون می‌نهد
دایه‌اش پنبه‌ست اول لیک اخیر
می‌رساند شعله‌ها او تا اثیر

مرد اول بستهٔ خواب و خورست
آخر الامر از ملائک برترست
در پناه پنبه و کبریتها
شعلهٔ نورش برآید تا سها

عالم تاریک روشن می‌کند ... مستور زن می‌کند
گرچه آتش نیز هم جسمانی است ... نی ز روح است و از روحانی است
جسم را نبود از آن عز بهره‌ای ... جسم پیش بحر جان چون قطره‌ای
جسم از جان روزافزون شود ... چون رود جان جسم بین چون می‌شود
حد جسمت یک دو گز خود بیش نیست ... جان تو تا آسمان جولان کنیست
تا به بغداد و سمرقند ای همام ... روح را اندر تصور نیم گام
دو درم سنگ است پیه چشمتان ... نور روحش تا عنان آسمان
نور بی این چشم می‌بیند به خواب ... چشم بی این نور چه بود جز خراب
جان ز ریش و سبلت تن فارغ است ... لیک تن بی جان بود مردار و پست
باز نام روح حیوانی است این ... پیشتر رو روح انسانی ببین
بگذر از انسان هم و از قال و قیل ... تا لب دریای جان جبرئیل
بعد از آنت جان احمد لب گزد ... جبرئیل از بیم تو واپس خزد
گوید ار آیم به قدر یک کمان ... من به سوی تو بسوزم در زمان
این بیابان خود ندارد پا و سر ... بی جواب نامه خسته است آن پسر
چون جواب نامه نامد خیره گشت ... روز عمر او ز سودا تیره گشت
ز اقربایش ماند فی خواب از تنجی ... روز و شب بد در تفکر سرنگون
کاتبی بب چونکه او زان شه جواب ... با خیانت کرد رقعه برد تاب
رقعه پنهان کرد و ننمود او به شاه ... گو منافق بود و ناکس زیرکاه
رقعهٔ دیگر نوشتم راز مون ... دیگری نبود رسیده ذو فنون
هیچ گر و خود کی گردد که رسن ... پیر امیر و مطبخی و نامه بر
عیب بنهاده ز جهل آن بی‌خبر ... گر زری کردم چو اندرون تن

کژ شدن تاج سلیمان علیه السلام بسبب زلت او

باد بر تخت سلیمان رفت کژ ... پس سلیمان گفت بادا کژ مغژ
باد هم گفت ای سلیمان کژ مرو ... ور روی کژ از کژم خشمین مشو
این ترازو بهر این بنهاد حق ... تا رود انصاف ما را در سبق
از ترازو کم کنی من کم کنم ... تا تو با من روشنی من روشنم
همچنین تاج سلیمان میل کرد ... روز روشن را برو چون لیل کرد
گفت تاجا کژ مشو بر فرق من ... آفتابا کم مشو از شرق من
راست می‌کرد او به دست آن تاج را ... باز کژ می‌شد برو تاج ای فتی
هشت بارش راست کرد و گشت کژ ... گفت تاجا چیست آخر کژ مغژ
گفت اگر صد ره کنی تو راست من ... کژ شوم چون کژ روی ای مؤتمن
پس سلیمان اندرون را راست کرد ... دل بر آن شهوت که بودش سرد کرد
بعد از آن تاجش همان دم راست شد ... آنچنانکه تاج را می‌خواست شد
بعد از آنش کژ همی کرد او به قصد ... تاج می‌گشت راست سوی ...
هشت کرت کژ بکرد آن مهترش ... راست می‌شد تاج بر فرق سرش
شاه گفت ای تاج چون است این ز تن ... گرچه کژ کردم تو راست کردی آن
تاج ناطق گشت کای شه ناز کن ... چون فشاندی پر ز گل پرواز کن
نیست دستوری کزین من بگذرم ... پرده‌های غیب آن بر هم درم
بر دهانم نه تو دست خود ببند ... بر دهانم را ز گفت ناپسند
تا ترا آهم که هیبت آید ز درد ... سست منه بر خویش ...
کل من بهر تو یاری دوستکام ... آن بکن کو می سگالید آن غلام
گاه جنگش با رسول مصطفی ... گاه خشمش با شهنشاه ...
همچو عوجی کو به موسی هشته بود ... طفلگان خلق را سر می‌ربود
آن عدو در خانهٔ آن کوردل ... او شده اطفال را گردن‌گسل
تو هم از بهر حسد ای بادگیر ... وانداران خویش گشته با نفس گران
خود عدو اندرون است ... وز برون تهمت نهی بر ...
همچو فرعونی تو کور و کوردل ... با عدو خوش بی‌گناهان را مذل
چند فرعونا کشی بی‌جرم را ... می‌نوازی این تن پرجرم را
عقل و تمییز شاهان شد فزود ... حکم حق ... گوش کرده بود
هر حسی چشم و هر گوش و خرد ... گر افلاطون است ...

حکم حق بر لوح می آید پدید / آنچنانکه حکم غیب بایزید

شنیدن ابوالحسن خرقانی خبر دادن بایزید را

همچنان آمد که او فرموده بود / بوالحسن از مردمان آن را شنود
که حسن باشد مرید و امتم / درس گیرد هر صباح از تربتم
هر صباحی آید و خواند سبق / بر سر خاکش شود بهر سبق
هر صباحی سوی تربت رفتی او / هر سحرگه پیش تربت با حضور
گفت من هم نیز خوابش دیده ام / وز زبان شیخ این بشنیده ام
هر صباحی رو نهادی سوی گور / ایستادی تا ضحی اندر حضور
تا مثال شیخ پیشش آمدی / تا که بی گفتی سؤالش حل شدی
تا یکی روزی بیامد با سعود / گورها را برف نو پوشیده بود
توی بر تو برفها همچون علم / قبه قبه دید و شد جانش بغم
بانگش آمد از حظیرهٔ شیخ حی / ها انا ادعوک کی تسعی الی
هین بیا این سو بر آوازم شتاب / عالم ار برفست روی از من متاب
حال او زان روز شد خوب و بدید / آن عجایبها که اول می شنید
باز باید گشت سوی آن غلام / کرد باید آن حکایت را تمام
نامهٔ دیگر نوشت آن بدگمان / پر ز تشنیع و نفیر و پر فغان

کز یکی رقعه نوشتم پیش شاه / ای عجب آنجا رسید و یافت راه

رقعهٔ دیگر نوشتن آن غلام چون جواب آن نیامد

آن دگر را خواند هم آن خوب خد / هم نداد او را جواب و تن بزد
خشک می آورد او را شهریار / او مکرر کرد رقعه پنج بار
گفت حاجب آخر او بندهٔ شماست / گر جوابش بر نویسی هم رواست
از شهی تو چه کم گردد اگر / بر غلام و بنده اندازی نظر
گفت این سهلست اما احمقست / مرد احمق زشت و مردود حقست
گرچه آمرزم گناه و زلتش / هم کند در من سرایت علتش
صد کس از گرگین همه گرگین شوند / خاصه آن گر خبیث عقل ناب
گر کم عقلی مبادا ابر را / شومیش بی آب دارد ابر را
نم نبارد ابر از شومی او / شهر شد ویرانه از بومی او
از گر آن احمقان طوفان نوح / کرد ویران عالمی را در فضوح

گفت پیغمبر که احمق هر که هست / او عدو ما و غول رهزنست

گفتن پیغمبر علیه السلام عاقلان و نکوهیدن احمق

هر که او عاقل بود از جان ماست / روح او و ریح او ریحان ماست
عقل دشنامم دهد من راضیم / زانکه فیضی دارد از فیاضیم
نبود آن دشنام او بی فائده / نبود آن مهمانیش بی مائده
احمق ار حلوا نهد اندر لبم / من از آن حلوای او اندر تبم
این یقین دان گر لطیف و روشنی / نیست بوس کون خر با چاشنی
سبلتت گنده کند بی فایده / جامه از دیگش سیه بی مائده
مائدهٔ عقلست نی نان و شوا / نور عقلست ای پسر جان را غذا
نیست غیر نور آدم را خورش / از جز آن جان را نیابد پرورش
زین خورشها اندک اندک باز بر / کاین غذای خر بود نی آن حر
تا غذای اصل را قابل شوی / لقمه های نور را آکل شوی
عکس آن نورست کین نان نان شدست / فیض آن جانست کان جان جان شدست
چون خوری یکبار از ماکول نور / خاک ریزی بر سر نان تنور
[illegible] / راه پیدا شد چو بانگی بی ثبات
عقل دو عقلست اول مکسبی / که در آموزی چو در مکتب صبی
از کتاب و اوستاد و فکر و ذکر / از معانی وز علوم خوب و بکر
عقل تو افزون شود بر دیگران / لیک تو باشی ز حفظ آن گران
لوح حافظ باشی اندر دور و گشت / لوح محفوظ اوست کو زین درگذشت
عقل دیگر بخشش یزدان بود / چشمهٔ آن در میان جان بود
چون ز سینه آب دانش جوش کرد / نی شود گنده نه دیرینه نه زرد
ور ره نبعش بود بسته چه غم / کو همی جوشد ز خانه دم بدم

عقل تحصیلی مثال جوی‌ها / کان رود در خانه‌ای از کوی‌ها
راه آبش بسته شد شد بی‌نوا / تشنه ماند و زار با صد ابتلا
از درون خویشتن جو چشمه را / تا رهی از منت هر ناسزا

قصهٔ مشورت کردن شخصی با کسی که گفت مشورت با دیگری کن که من عدوی توام

مشورت می‌کرد شخصی با کسی / کز تردد وا رهد وز محبسی
گفت ای خوش‌نام غیر من بجوی / ماجرای مشورت با او بگوی
من عدوم مر ترا با من مپیچ / نبود از رای عدو پیروز هیچ
رو کسی جو که ترا او هست دوست / دوست بهر دوست لاشک خیرجوست
من عدوم چاره نبود کز منی / کژ روم با تو نمایم دشمنی
حارسی از گرگ جستن شرط نیست / جستن از غیر محل ناجستنیست
من ترا بی هیچ شکی دشمنم / من ترا کی ره نمایم ره زنم
هر که باشد همنشین دوستان / هست در گلخن میان بوستان
هر که با دشمن نشیند در زمن / هست اندر بوستان در گولخن
دوست را مازار از ما و منت / تا نگردد دوست خصم و دشمنت
خیر کن با خلق بهر ایزدت / یا برای راحت جان خودت
تا همه را دوست بینی در نظر / در دلت ناید ز کین ناخوش صور
چونک کردی دشمنی پرهیز کن / مشورت با یار مهرانگیز کن
گفت من دانم ترا ای بوالحسن / که توی دیرینه دشمن‌دار من
لیک مرد عاقلی و معنوی / عقل تو نگذاردت که کج روی
طبع خواهد تا کشد از خصم کین / عقل بر نفس است بند آهنین
آید و منعش کند وا داردش / عقل چون شحنه است در نیک و بدش
عقل ایمانی چو شحنهٔ عادلست / پاسبان و حاکم شهر دلست
همچو گربه باشد او بیداردل / دزد در سوراخ ماند همچو موش
در هر آنجا که برآرد موش دست / نیست گربه ور بود آن مرده است
گربه‌ای چون شیر شیرافکن بود / عقل ایمانی که اندر تن بود
غرهٔ او حاکم درندگان / نعرهٔ او مانع چرندگان
شهر پر دزدست و پر جامه‌کنی / خواه شحنه باش گو و خواه نی
عقل در تن حاکم ایمان بود / که ز بیمش نفس در زندان بود
عقل عقل و جان جان‌ها آن توی / عقل جان مغز با اشتربان توی
عقل کل سرگشته و حیران تست / کل موجودات در فرمان تست

امیر گردانیدن رسول علیه السلام جوان هذیلی را بر سریه‌ای که در آن پیران و جنگ آزمودگان بودند

یک سریه می‌فرستادی رسول / بهر جنگ کافر و دفع فضول
یک جوانی را گزید او از هذیل / میر لشکر کردش و سالار خیل
اصل لشکر بی‌گمان سرور بود / قوم بی‌سرور تن بی‌سر بود
این همه که مرده و پژمرده‌ای / زان بود که ترک سرور کرده‌ای
از کسل وز بخل وز ما و منی / می‌کشی سر خویش را سر می‌کنی
همچو استوری که بگریزد ز بار / او سر خود گیرد اندر کوهسار
صاحبش در پی دوان کای خیره‌سر / هر طرف گرگیست اندر قصد خر
گر ز چشمم این زمان غایب شوی / پیشت آید هر طرف گرگ قوی
استخوانت را بخاید چون شکر / که نبینی زندگانی را دگر
آن مگیر آخر بمانی از علف / آتش از بی‌هیزمی گردد تلف
هین مگر بیزار از توبه کرده‌ام / ور گرانی بار جان تو منم
تو ستوری هم که نفست غالب است / حکم غالب را بود خود غالب است
خر نخواندت اسپ خواندت ذوالجلال / اسپ تازی را عرب گوید تعال
تا ز خود رود در حق / بهر استوران نفس پرجفا
قل تعالوا گفت از جذب کرم / تا ریاضتشان دهم من رایضم
نفس‌ها را تا مروض کرده‌ام / زین ستوران بس لگدها خورده‌ام
هر کجا باشد ریاضت باره‌ای / از لگدهاشش نباشد چاره‌ای
لاجرم اغلب بلا بر انبیاست / که ریاضت دادن خامان بلاست

سنگسار آید ازو مرغ و ماهی شوید — تا تو آتش دم کرت سلطان شوید

قل تعالوا قل تعالوا گفت حق — ای ستوران رمیده از رگ پی

گر نیاید ای نبی غمگین مشو — زان دو زین تا بمیر از بمین مشو

مشهرم کردند بعضی زین ندا — هست هر هستی بجوید او جدا

محو و مالک نیز با همتا بدند — زین سبب کز آسمان صفت شدند

مشتری عرضه برجسته هاست — منصب و ایوان حس چشم راست

باز صفت گوشها را منصبی — در سماع جان و اخبار نبی

همچنین از حس یکایک قسم — هر یکی صفرول از انکار دگر

هر کسی گوید صفت زین کر شنیست — هیر و دسی صفتی کان ناخوش است

گر کسی گوید ز گفتار تغیر — کیمیا سازی هیچ از وی و اکسیر

قل تعالوا قل تعالوا ای غلام — هین که ان الله یدعوا بالسلام

اعتراض کردن معترضی بر رسول و آمیز کردن امید [illegible]

چون ببینیم سردی کرد از دل — اعتراض ان السلام برفراشت

بوالفضولی ز حسد حاجت ندانست — مرده از جان زنده اندر حجت است

از تکبر جهل اندر تفرقه — میرمد از بانگ آتش جوی روان

پای تا سر غرق سر گشتی آن جوان — کز گنه فی دل شی جوید پناه

نور پنهان است جستجوی او — که بجای آن فنال منهاج رشد

جستجو اندر کلک سر گشته — تو درین عالم خ مطلوب بین

تفرقه جویان جمع اندر کمین — که بدیگر [illegible] کس اثر ده ور

چشم این زندانیان هر دم بدر — زانکه در خانه مخالف هست تیز

بر زمین هیلوت را آرام نیست — سرو ریشکر یگر تیغ کهن

گفت پیغمبر که یا رسول الله لکن — هر را بهر با یدشه پیشوا

هم تو گفتی این و گفت تو کوا — [illegible]

زین زر رحمت آن برگ [illegible] — [illegible]

قل تعالوا قل تعالوا گفت حق — ای ستوران رمیده از سبق

قل تعالوا قل تعالوا گفت رب — ای ستوران رمیده از ادب

گوش بعضی زین تعالوا کر است — هر ستوری را صطبل دیگر است

منقبض گردند بعضی زین قصص — زانکه هر مرغی جدا دارد قفص

لودکان گرچه پیک مطلب وزند — در سبق هر یکی باب لا تمر

صد هزاران گوشها از صفت زند — جمله محتاجان چشم روشنند

صد هزاران چشم را آن راه نیست — هیچ چشمی از سماع آگاه نیست

هیچ حس ظاهر هیچ اندرون — در صفت اندر قیاس اقتضا فزون

تو ز گفتار تعالوا کم مکن — کیمیای بس شگرف است این سخن

این زمان گر هست نفس کافرش — گفت تو سود دهد در آخرش

خواجه بار آ از منی و از سری — سروری جو کم طلب کن سروری

خلق را نبکرده چون ظلمانی اند — از برای آن کز منصور خلیل

ای عجب کر جان هزاران انس — در متاع خانه چون حانی اند

دائما پهلو به پهلو همسرا — ور نگو مفتاح زندان بدست

[illegible]

[illegible]

حرفهای خط او کژ مژ بود
گر مثل خواهی بجنبان در نگر
بگذر از زر کاین سخن شد محتجب
خانه‌ای سحرست گفتن همچو جو
تا همینین همچو کردان بی ادب
این خبرها از نظر خود نایب است
چونکه با معشوق گشتی همنشین
نامه خوان از پی تعلیم را
پیش بینا شد خموشی نفع تو
ور بفرما یدکه اندر کش دراز
چونکه گوتر می کنم بعد از رشد
این مگر باشد ز حب مشتهی
تم تعمد گرمی تاک نیست
در خفی و صلاة ... تند خو
دست میزد ... در بیان
بعد از آن ... گند ...
تا که بفرستی بی مشام پاک را
ور یکی اگر باز ماند شب و بس
چند گویی ای سخی بی صفا
حلم شان بیدار ... کند
مست را بین زان شراب پیر
خاصه آن باده که از خم نبی ست
زان زنان مصر جامی خورده‌اند
جعفر طیار زان می بود مست
بایزید آن خفیه محتشم

مرکب عقل است اگر تن میدود
داد حق هر جا دست و پایش بیر
همچو سیماب این دلم شد مضطرب
سحر می جوید مرا چو ... مجو
پیش مغز پیر سخن زان سر لب
بهر حاضر نیست بهر غایب است
در ... کن لا له کان را بعد از این
حرف گوید از پی تفهیم را
بهر این آمد خطاب انصتوا
همچنان شیرین بگو با ...
او بصد نوع با گفتن می کشد
استغفر ... ای انتها

جواب گفتن غمبران اعتراض کننده

چون زند ... عرب ...
چند گوینده ... نهان
زیر ... گوی کراخ
آن چه ... افلاک را
گر به ... داشتن
این ... پیش ...
زیر ... چشم را گر ... کند
... دست و ... گفت
نی ... یک شبی است
... شهر ... کرده‌اند

پای ... باز ماند
گر ز اسرار سخن ...
وا اندرونم صد خموشی خوش نفس
از اشارتهای دریا سر متاب
درستی ... سخن ...
هر که او اندر نظر موصول شد
هر که از طفلی گذشت و مرد شد
پیش بینایان خبر گفتن خطاست
گر بفرماید بگو برگوی خوش
همچنان ... در ...
ای حسام الدین ...
... بیان ...
آن ...
پیش بینا ...
...
... گر ...
خویشتن گر ...
...
... شان ...
... شراب ...
...
ساحران هم ...

... مثالی گفتن با زید ...
و جواب ... جواب ...

یافت عقل ... راند
... سخن گوید ...
دست ...
ختم کن والله اعلم بالصواب
از خبر ... پیش نظر
این خبر ... مشغول شد
نامه ... مرد شد
زان اهل غفلت ...
...
با خفیان ...
...
...
... مستم

گفت مستانه عیان آن ذوفنون
لا اله الا انا ها فاعبدون

چون گذشت آن حال گفتندش صباح
تو چنین گفتی و این نبود صلاح

گفت این بار ار کنم من مشغله
کاردها در من زنید آن دم هله

حق منزه از تن و من با تنم
چون چنین گویم بباید کشتنم

چون وصیت کرد آن آزادمرد
هر مریدی کاردی آماده کرد

مست گشت او باز از آن سغراق زفت
آن وصیتهاش از خاطر برفت

عشق آمد عقل او آواره شد
صبح آمد شمع او بیچاره شد

عقل خود شحنه است چون سلطان رسید
شحنهٔ بیچاره در کنجی خزید

عقل سایهٔ حق بود حق آفتاب
سایه را با آفتاب او چه تاب

چون پری غالب شود بر آدمی
گم شود از مرد وصف مردمی

هر چه گوید آن پری گفته بود
زین سری زان آن سری گفته بود

چون پری را این دم و قانون بود
کردگار آن پری خود چون بود

اوی او رفته پری خود او شده
ترک بی الهام تازی‌گو شده

چون به خود آید نداند یک لغت
چون پری را هست این ذات و صفت

پس خداوند پری و آدمی
از پری کی باشدش آخر کمی

شیرگیر ار شیر بچه ترسد بگو
شرح را از گور گو پرسد بگو

شیرگیر ار خون نرهٔ شیر خورد
تو بگویی او نکرد آن باده کرد

ور سخن پردازد از زر کهن
تو بگویی باده گفتست آن سخن

باده‌ای را می‌بود این شر و شور
نور حق را نیست آن فرهنگ و زور

که ترا از تو به کل خالی کند
تو شوی پست او سخن عالی کند

گرچه قرآن از لب پیغمبرست
هر که گوید حق نگفت او کافرست

چون همای بیخودی پرواز کرد
آن سخن را بایزید آغاز کرد

عقل را سیل تحیر در ربود
زان قوی‌تر گفت کاول گفته بود

نیست اندر جبه‌ام الا خدا
چند جویی در زمین و در سما

آن مریدان جمله دیوانه شدند
کاردها در جسم پاکش می‌زدند

هر یکی چون ملحدان گردکوه
کارد می‌زد پیر خود را بی‌ستوه

هر که اندر شیخ تیغی می‌خلید
باژگونه او تن خود می‌درید

یک اثر نه بر تن آن ذوفنون
وان مریدان خسته و غرقاب خون

هر که او سوی گلویش زخم برد
حلق خود ببریده دید و زار مرد

وانکه او را زخم اندر سینه زد
سینه‌اش بشکافت و شد مرده ابد

وانکه آگه بود از آن صاحب‌قران
دل ندادش که زند زخمی گران

نیم‌دانش دست او را بسته کرد
جان ببرد الا که خود را خسته کرد

روز گشت و آن مریدان کاسته
نوحه‌ها از خانه‌شان برخاسته

پیش او آمد هزاران مرد و زن
کای دو عالم درج در یک پیرهن

[illegible]
چون تن مردم ز خنجر گم شدی

با خودی با بیخودی دوچار زد
بیخود اندر دیدهٔ خود خار زد

[illegible]
بر تن خود می‌زنی آن هوش‌دار

زانکه بیخود فانی است و ایمن است
تا ابد در ایمنی او ساکن است

[illegible]
غیر نقش روی غیر آنجای نه

گر کنی تف سوی روی خود کنی
ور زنی بر آینه بر خود زنی

[illegible]
ور ببینی عیسی و مریم تویی

او نه اینست و نه آن او ساده است
نقش تو در پیش تو بنهاده است

[illegible]
[illegible]

لب ببند ار چه فصاحت دست داد
دم مزن والله اعلم بالرشاد

[illegible]
[illegible]

هر زمانی که شدی تو کامران
آن دم خوش را کنار بام دان

[illegible]
[illegible]

[illegible]
ترس ترسان کی رود در مکمن بلا

[illegible]
[illegible]

[illegible]
[illegible] ببیند که هست [illegible]

هر کجا نقشی نگهبان کان او بود است
و اعتبار گیر تا یابی صفا
بر تو هستی بی حد بی نهی
نی همه جا بخودی شیر می کند
بر لبست آید لیاب نکاس او
لیک اغلب چون بد از نو تا سند
گفت پیغمبر که ای ظاهر نگر
ای بسا ریش سیاه و مرد پیر
عقل او را آزمودم بارها
از بلیس او پیرتر خود کی بود
طفل گیرش چون بود عیسی نفس
آن مقلد چون نداند جز دلیل
لیک پیر عقل نبی پیر است
نور پاکش بی دلیل بی بیان
ای بسا از ریش کرده با ورد
ما که باطن بین جمله کشوریم
چون شها گفت و آن بی نشان بود
جهد کن تا پیر عقل دین شوی
عقل چون از عالم غیبی گشاد
کالصورت و انما یا عقل او
گو نشسته مظلم تو تا ز جو است
عاشقی تو ز اشکال دنی است
تا ترا مشغول آن مشکل کند
عاقل آن باشد که او با مشعله
پیرو رهبر خود است آن جشیر

بر کنار کنگره شادی نشسته است / [illegible]

سبب فصاحت بسیار گردیدن آن مهمان نزد رسول

چون نبودم همچو سنگ ... / [illegible]
بی ادب ای بی ادب تر ... / [illegible]
ور نه بیچی گم گردد ... / بیچو از ... ادب گردد تمام
بر همه می را محرم کرده اند / حکم ناید ... چون ... بند

بیان کردن رسول علیه السلام سبب تفضیل کردن آن جوان را بر پیران کار دیده

کرد پیری آن جوان در کار را / پیر پیر عقل باشد ... نسیم
چونکه عقلش نیست او را ... بود / طفل گیرش چون ... بستد
پاک باشد از غرور و از هوس / آن بیان ... موی ... تخفه
در علامت جو پدید او ... دلیل / سهر آن گفتیم ... [illegible]
نی ندانی مستحق از مستحق / آنکه او از ... قضا ...
پیست گشتن ... در میان / پیش ... بین ... طلب ...
تا رسد از دست هر دزدی سود / ای بسا ... بیند ... ده ...
دل بدین سیم و زبان هر نگریم / قاضیانی که ... ظاهر می تنند
حکم او مومن کنند این قوم زود / بس منافق اندرین ظاهر ... گیت
تا چو عقل کل تو باطن بین شوی / از عدم چون عقل زیبا ... گو
رفعت افزود و هزاران نام داد / کمترین ... زان ... هاتف ...
تیره باشد روز پیش نور او / ور ... اسپی پدید ...
یک خفاش شب ... ظلمت جو است / اندک اندک ... با نور زن
دشمن هر چه چراغ مقبلی است / ظلمت از اشکال زان ...

علامت عاقل تمام و نیم عاقل و مرد تمام و نیم مرد و علامت شقی مغرور لاشی

تا به خوش ست آن ... / امیر ... بشر ... است ...

استبداد قوم نوح و قوم لوط
از درون انبیا و اولیا
هست او بی ناگذشت ... عیب ها
ور نه جو بیچو ... پیری شود
باشد از ... ادب گرد ...
تیغ را از دست رهزن بستد
[illegible]
ای بسا ریش سفید و دل چو قیر
نی سفیدی ... اندر ریش ...
پیر باشد ... آن خوش خصال
بیش ... کی
چونکه خواست ... این پیر را
[illegible]
[illegible]
... از عقل مختصر
حکم ... ظاهر است
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
... نمایند ...
ور نه ... خود غافل کنند
از دلیل و شیوه ... است
[illegible]

دیگری کو نیم عاقل آمد او / عاقلی را دیده کرد آن نورجو
دست در وی زد چو کور اندر دلیل / تا بدو بینا شد و چست و جلیل
وان خری کز عقل جو سنگی نداشت / خود دنا بود و ز عاقل [illegible] بگذاشت
خود ندانند نی قلیل و نی کثیر / نی بجوید [illegible] بشیر
ره نه اندر غفلت و در نال قلیل / ننگش آید آمدن خلف دلیل
می رود اندر بیابان دراز / گاه لنگان آید و گاهی بتاز
شمع نی تا پیشوای خود کند / نیم شمعی نی که نوری کد کند
نیست عقلش تا دم زنده زند / نیم عقلی نی که خود مرده کند
مردهٔ آن عاقل آید او تمام / تا برآید از نشیب خود به بام
عقل کامل نیست خود را مرده کن / در پناه عاقلی زنده سخن
زنده نی تا همدم عیسی شود / مرده نی تا دمگه عیسی بود
زنده نی و مرده نی [illegible] / [illegible] باشد [illegible] بود
[illegible] سگی [illegible] / [illegible] رو بجو
جان کورش گام هر سو می نهد / عاقبت نجهد ولی بر سر جهد

[illegible] آن زمان / زانکه نازل شد بلا از آسمان
قصهٔ آن آبگیر است ای عنود / که درو سه ماهی اشگرف بود

قصهٔ آبگیر و صیادان و آن سه ماهی یکی عاقل و یکی نیم عاقل و یکی مغرور ابله بی عقل و عاقبت ایشان

در کلیله خوانده باشی لیک آن / صورت قصه بود وین مغز جان
چند صیادی سوی آن آبگیر / برگذشتند و بدیدند آن ضمیر
پس شتابیدند تا دام آورند / ماهیان واقف شدند و هوشمند
آنکه عاقل بود عزم راه کرد / عزم راه مشکل ناخواه کرد
گفت با اینها ندارم مشورت / که یقین سستم کنند از مقدرت
مهر زاد و بود بر جانشان تنند / کاهلی و جهلشان بر من زنند
مشورت را زنده باید نکو / که ترا زنده کند آن زنده کو
ای مسافر با مسافر رای زن / زانکه پایت لنگ دارد رای زن

از دم حب الوطن بگذر مایست / که وطن آنسوست جان این سوی نیست

حدیث حب الوطن من الایمان

گر وطن خواهی گذر آنسوی شط / این حدیث راست را کم خوان غلط
[illegible] / [illegible] را هر عضو را ورد جدا / آمده است اندر خبر بهر دعا
[illegible] / [illegible] / بوی گل باشد دلیل گلستان
[illegible] / [illegible] / [illegible] جان هست
[illegible] / [illegible] / [illegible] کن ای کریم
[illegible] / از عوادث تو شوی [illegible]

[illegible]
[illegible] / که مرا آن بوی جنت دار حقیقت
[illegible] / نیک سوراخ دعا گم کرده
[illegible] / در و بینی را تو آورده [illegible]

این دعا [illegible] چون / [illegible] / [illegible] پیش [illegible] / دست تکبر برده [illegible] پیش شهان
[illegible] / [illegible] / [illegible] سوراخ بینی [illegible] گل / [illegible] بینی آمد ای [illegible] عسل
بوی [illegible] / [illegible] / [illegible] آید [illegible] / تو ز موضع جو اگر باید ترا

همچنین حب الوطن باشد درست / تو وطن بشناس ای خواجه نخست
گفت آن ماهی زیرک ره کنم / دل ز رای و مشورتشان بر کنم
نیست وقت مشورت هین راه کن / چون علی تو آه اندر چاه کن
محرم آن آه کمیابست بس / شب رو و پنهان روی کن چون عسس
سوی دریا عزم کن زین آبگیر / بحر جو و ترک این گرداب گیر
سینه را پا ساخت می‌رفت آن حذور / از مقام با خطر تا بحر نور
همچو آهو کز پی او سگ بود / می‌دود تا در تنش یک رگ بود
خواب خرگوش و سگ اندر پی خطاست / خواب خود در چشم ترسنده کجاست
رفت آن ماهی ره دریا گرفت / راه دور و پهنهٔ دریا گرفت
رنجها بسیار دید و عاقبت / رفت آخر سوی امن و عافیت
خویشتن افکند در دریای ژرف / که نیابد حد آن را هیچ طرف
پس چو صیادان بیاوردند دام / نیم عاقل را از آن شد تلخ کام
گفت اه من فوت کردم فرصه را / چون نگشتم همره آن رهنما
ناگهان رفت او ولیکن چونکه رفت / می‌ببایستم شدن در پی بتفت

قصهٔ آن مرغ که وصیت کرد که بر گذشته پشیمانی مخور و در تدارک وقت اندیش و بر فوته غم مخور

بر گذشته حسرت آوردن خطاست / باز ناید رفته یاد آن هباست
این ندامت سوی که بگذارد حسرتم / چون کنم چون فوت شد این فرصتم
آن یکی مرغی گرفت از مکر و دام / مرغ او را گفت کای خواجه همام
تو بسی مرغ ضعیفی همچو من / صید کرده خورده گیر از [illegible]
تو بسی گاوان و میشان خورده‌ای / تو بسی اشتر بقربان کرده‌ای
خود نگشتی سیر زانها در زمن / هم نگردی سیر از اجزای من
مر مرا آزاد گردان از کرم / ای جوانمرد و کریم محتشم
هل مرا تا که سه پندت بر دهم / تا بدانی زیرکم یا ابلهم
اول آن پند هم بر دست تو / بعد هم ای جان و دلم پابست تو
بر سر دیوار بدهم ثانیش / تا شوی زان پند شاد و خوب کیش
پس سوم پندت دهم من بر درخت / که ازین سه پند گردی نیکبخت
آنچه بر دستست اینست آن سخن / که محالی را ز کس باور مکن
بر کفش چون گفت اول پند زفت / گشت آزاد و بر آن دیوار رفت
گفت دیگر بر گذشته غم مخور / چون ز تو بگذشت زان حسرت مبر
بعد از آن گفتش که در جسمم کتیم / ده درم سنگست یک درّ یتیم
دولت تو بخت فرزندان تو / بود آن گوهر بحق جان تو
فوت کردی درّ که روزیت نبود / که نباشد مثل آن در در وجود
آنچنان که وقت زادن حامله / ناله دارد خواجه شد در غلغله
گشت غمناک و همی‌گفت آه آه / این چرا کردم که شد کارم تباه
من چسان آزاد کردم من ترا / زین حیل انداه بردی مر مرا
مرغ گفتش نی نصیحت کردمت / که مبادا بر گذشته دی غمت
چون گذشت و رفت غم چون می‌خوری / یا نکردی فهم پندم یا کری
وان دوم پندت بگفتم کز ضلال / هیچ تو باور مکن قول محال
من نیم خود سه درم سنگ ای اسد / ده درم سنگ اندرونم چون بود
خواجه باز آمد بخود گفتا که هین / باز گو پند سوم ای نازنین
گفت آری خوش عمل کردی بآن / تا بگویم پند ثالث رایگان
این بگفت و بر پرید و شاد رفت / سوی صحرا از خوشی آزاد رفت
پند گفتن با جهول خوابناک / تخم افکندن بود در شوره خاک
چاک حمق و جهل نپذیرد رفو / تخم حکمت کم دهش ای پندگو
زانکه جاهل جهل را بنده بود / چونکه [illegible] [illegible] شنود

چاره اندیشیدن آن ماهی نیم عاقل و خود را مرده کردن

نیم عاقل گفت در وقت بلا / چونکه ماند از سایهٔ عاقل جدا
کو سوی دریا شد و از غم عتیق / فوت شد از من چنان نیکو رفیق
لیک زان نندیشم و بر خود زنم / خویشتن را این زمان مرده کنم

پس برآرم اشکم خود بر زبر | پشت زیر و می‌روم بر آب بر
می‌روم بر وی چنانکه خس رود | نی بسباحی چنانکه کس رود
مرده گردم خویش بسپارم بآب | مرگ پیش از مرگ امنست از عذاب
مرگ پیش از مرگ امنست ای فتی | اینچنین فرمود ما را مصطفی
گفت موتوا کلکم من قبل ان | یأتی الموت تموتوا بالفتن
همچنان مرد و شکم بالا فکند | آب می‌بردش نشیب و گه بلند
هر یکی زان قاصدان بس غصه برد | که دریغا ماهی بهتر بمرد
شاد میشد او از آن گفت دریغ | پیش رفت آن بازیم رستم ز تیغ
پس گرفتش یک صیاد ارجمند | پس برو تف کرد و بر خاکش فکند
غلط غلطان رفت پنهان اندر آب | ماند آن احمق همی کرد اضطراب
از چپ و از راست می‌جست آن سلیم | تا بجهد خویش برهاند گلیم
دام افکندند و اندر دام ماند | احمقی او را در آن آتش نشاند
بر سر آتش بپشت تابه‌ای | با حماقت گشت او همخوابه‌ای
او همی جوشید از تف سعیر | عقل میگفتش الم یأتک نذیر
او همیگفت از شکنجه وز بلا | همچو جان کافران قالوا بلی
باز میگفت او که گر این بار من | وارهم زین محنت گردن شکن
من نسازم جز بدریایی وطن | آبگیری را نسازم من سکن
آب بیحد جویم و آمن شوم | تا ابد در امن و صحت میروم
همچنین میکرد با خود عهدها | گر چنین [illegible] اگر پایم رها
دامن عاقل بگیرم روز و شب | تا نیفتم در چنین رنج و تعب

بیان آنکه عهد کردن احمق وقت گرفتاری و ندم هیچ وفایی ندارد که لو ردوا لعادوا لما نهوا عنه و انهم لکاذبون صبح کاذب وفا ندارد

عقل میگفتش حماقت با تو است | با حماقت عهد را آید شکست
عقل را باشد وفای عهدها | تو نداری عقل رو ای خربها
عقل را یاد آید از پیمان خود | پرده نسیان بدراند خرد
چونکه عقلت نیست نسیان میر تست | دشمن و باطل کن تدبیر تست
از کمی عقل پروانه خسیس | یاد نارد ز آتش و سوز و حسیس
چونکه پرش سوخت توبه میکند | آز و نسیانش بر آتش میزند
ضبط و درک و حافظی و یادداشت | عقل را باشد که عقل آن را فراشت
چونکه گوهر نیست تابش چون بود | [illegible]
این تمنا هم ز بیعقلی اوست | که نبیند کان تمنا را چه خوست
[illegible] | [illegible]
چونکه شد رنج آن ندامت شد عدم | می‌نیرزد خاک آن توبه ندم
آن ندم [illegible] | پس کلام اللیل یمحوه النهار
چون برفت آن ظلمت غم گشت خوش | هم برفت از دل نتیجه و زاد وش
[illegible] | [illegible]
عقل ضد شهوتست ای پهلوان | آنکه شهوت می‌تند عقلش مخوان
وهم خوانش آنکه شهوت را گداست | وهم قلب نقد زر عقلهاست
بی محک پیدا نگردد وهم و عقل | هر دو را سوی محک کن زود نقل
این محک قرآن و حال انبیا | چون محک مر قلب را گوید بیا
تا ببینی خویش را ز آسیب من | که نه اهل فراز و شیب من
[illegible] | [illegible]
هم بفرعون [illegible] | عقل موسی جان افزوده را

حکایت [illegible] بود فرعون که ما نسب [illegible]

[illegible] | [illegible]
گفت موسی [illegible] | گفت فرعونش بگو تو کیستی
[illegible] | نسبت و نام قدیمت را بگو
[illegible] | [illegible]

نسبت اصلم ز خاک و آب و گل / آب و گل را داد یزدان جان و دل
مرجع این جسم خاکی هم بخاک / مرجع تو هم بخاک ای سهمناک
اصل ما و اصل جمله سرکشان / هست از خاکی که آن را ... فشان
نی مدد از خاک می‌گیرد تنت / از غذای خاک پیچد گردنت
چون رود جان می‌شود او باز خاک / اندر آن گور مخوف سهمناک
هم تو و هم ما و هم اشباه تو / خاک گردد و نماند جاه تو
گفت غیر این نسب نامیست / مر ترا خود آن نسب اولی‌ترست
بندهٔ فرعون و بندهٔ بندگانش / کز او پرورده شد اول جسم و تنش
بندهٔ یاغی و طاغی ای ظلوم / زین وطن بگریخته از فعل شوم
خونی و غداری و حق ناشناس / هم برین اوصاف خود میکن قیاس
در غریبی خوار و درویش و غلق / که ندانستی سپاس ما و حق
گفت حاشا که بود با آن ملیک / در خداوندی کسی دیگر شریک
واحد اندر ملک او را یار نی / بندگانش را جز او سالار نی
نیست خلقش را دگر کس مالکی / شرکتش دعوی کند جز هالکی
نقش او کرده‌ست و نقاش من اوست / غیر اگر دعوی کند او ظلم‌جوست
تو نتانی ابروی من ساختن / چون توانی جان من بشناختن
بلکه آن غدار و آن طاغی توی / لاف شرکت میزنی با حق توی
گر بکشتم من عوانی را بسهو / نی برای نفس کشتم نی بلهو
من زدم مشتی و ناگاه اوفتاد / آنکه جانش خود نبد جانی ... بس
من سگی کشتم تو مرسل‌زادگان / صد هزاران طفل بی‌جرم و زیان
کشته‌ای و خونشان در گردنت / تا چه آید بر تو زین خون خوردنت
کشته‌ای ذریت یعقوب را / بر امید قتل من مطلوب را
کوری تو حق مرا خود برگزید / سرنگون شد آنچه تو میبافتی
گفت اینها را بهل بی هیچ شک / این بود حق من و نان و نمک
که مرا پیش حشر خوار کنی / روز روشن بر دلم تاری کنی
گفته‌ها خواهی ... / که هزاران بار من زان خشم و ...
زخم ... / زهر ... را تو چون خواهی چشید
ظاهرا کار تو ویران میکنم / لیک خاری را گلستان میکنم

بیان آنکه عمارت در ویرانی است و جمعیت در پریشانی و درستی در شکستگی و مراد در بی‌مرادی و وجود در عدم

آن یکی آمد زمین را میشکافت / ابلهی فریاد کرد و برنتافت
کین زمین را از چه ویران میکنی / میشکافی و پریشان میکنی
گفت ای ابله برو بر من مران / تو عمارت از خرابی باز دان
کی شود گلزار و گندم‌زار این / تا نگردد زشت و ویران این زمین
کی شود بستان و کشت و برگ و بر / تا نگردد نظم او زیر و زبر
تا نشکافی بنشتر ریش ... / کی شود نیکو و کی گردد ...
تا نشوید خلطهایت از دوا / کی رود شورش کجا یابد شفا
پاره پاره کرد درزی جامه را / کس زند آن درزی علامه را
که چرا این اطلس بگزیده را / بر دریدی چه کنم بدریده را
هر بنای کهنه کآبادان کنند / نی که اول کهنه را ویران کنند
همچنین نجار و حداد و قصاب / هستشان پیش از عمارتها خراب
آن هلیله وان بلیله کوفتن / زان تلف گردند معموری تن
تا نکوبی گندم اندر آسیا / کی شود آراسته زان خوان ما

جواب گفتن موسی علیه السلام فرعون را در تهدید او

زین تقاضا کرد آن نان و نمک / که بشستت ... ای سهمناک
گر نترسید موسی ... / از چنین زشتی بدان ... منتهی
بسکه خود را کرده‌ای بنده هوا / کرمکی را کرده‌ای تو اژدها
اژدها را اژدها آورده‌ام / تا باصلاح آورم من دیده‌ام
تا دم آن از دم این بشکند / مار من آن اژدها را بر کند
گر رضا دادی رهیدی ... ما / ورنه خواهد ... جانت ...

جواب فرعون موسی علیه السلام را و تهدید او

قصه اکنون سخت شد ای جادوئی — کرده ناگه منی بیکار ای جادو شئی

خلق یکدل تو کردی و گروه — جادوئی غره کنند دنبالت کوه

گفت هستم غرق پیغام خدا — جادوئی کی دید با نام خدا

نفی کردن موسی علیه السلام جادوی را از خود

غفلت و کفرست مایه جادوی — مشعله دینست جان موسوی

من بجادویان چه مانم ای وقیح — کز دمم پر رشک میگردد مسیح

من بجادویان چه مانم ای عجب — کز دعانم نور میگیرد کتب

من بجادویان چه مانم ای خبیث — کز خدا نازل شود بر من حدیث

چون تو با پر هوا بر می‌پری — لاجرم بر من گمان بد بری

هر کرا افعال دام و دد بود — بر کریمانش گمان بد بود

چون تو جزو عالمی پس ای مهین — کل آن را همچو خود بینی یقین

چون تو برگردی و برگردد سرت — خانه را گردنده بیند منظرت

ور تو در کشتی روی بر یم روان — ساحل یم را همی بینی دوان

گر تو باشی تنگدل از ملحمه — تنگ بینی جو دنیا را همه

ور تو خوش باشی بکام دوستان — این جهان بنمایدت چون گلستان

ای بسا کس رفته تا شام و عراق — او ندیده هیچ جز کفر و نفاق

وی بسا کس رفته تا هند و هری — او ندیده جز مگر بیع و شری

وی بسا کس رفته ترکستان و چین — او ندیده هیچ الا مکر و کین

طالب هر چیز ای یار رشید — جز همان چیزی که می‌جوید ندید

چون ندارد مدرکی جز رنگ و بو — جمله اقلیمها را گو بجو

گاو در بغداد آید ناگهان — بگذرد از این سران تا آن سران

از همه عیش و خوشیها و مزه — او نبیند جز که قشر خربزه

که بود افتاده در ره یا حشیش — لایق سیران گاوی یا خریش

خشک بر میخ طبیعت چون قدید — بسته اسباب جانش لایزید

وان فضای خرق اسباب و علل — هست ارض الله ای صدر اجل

بیان آنکه هر حس مدرک را ادراکی نیز مدرکاتی دیگرست که از مدرکات آن حس دیگر بیخبرست چنانکه هر پیشه‌ور استاد عجمی از کار استاد دیگر بیخبرست از آنکه وظیفه او نیست و بیخبری این از آنچه وظیفه او نیست دلیل نبود که آن مدرکات نیست والله اعلم

هر زمان مبدل شود چون نقش جان — نو بنو بیند جهانی در عیان

گر ببغداد و هری یا در بهشت — چون خسی تو بی‌نصیب گشت زشت

چشم و ربی جان ادراک نیست — بیند پاکان حس ناپاک نیست

مدتی حس را بشو ز آب عیان — اینچنین دان جامه شوی صوفیان

ای ز غفلت از سبب تو بیخبر — بندهٔ اسباب گشتستی تو خر

لاجرم اعمی دل و سرگشته‌ای — مضطرب احوال و مضطر گشته‌ای

چشم بگشا و مسبب را نگر — تا شوی فارغ ز اسباب نظر

چون شدی تو پاک پرده بر کند — جان پاکان خویش بر تو میزند

جمله عالم گر بود نور و صور — چشم را باشد از آن خوبی خبر

چشم بستی گر شعاع آری به جیب — تا نمائی زلف و رخساره به جیب

گوش گوید من بصورت ننگرم — صورت ار بانگی زند من بشنوم

عالمم من لیک اندر فن خویش — فن من جز حرف و صوت آمد نه بیش

هین بیا بینی ببین این خوب را — نیست بینی در خور این مطلوب را

گر بود مشک و گلابی بر برم — فن من نیست و علم مختصرم

گر ببینم من رخ آن سیم ساق — هین مکن تکلیف ما لیس یطاق

باز حس کژ نبیند غیر کژ — خواه کژ غژ پیش او یا راست غژ

چشم احول از یکی دیدن یقین — ناظر شرکست نه توحیدبین

تو که فرعونی همه مکری و زرق — مر مرا از خود نمیدانی تو فرق

منگر از خود در من ای کژباز تو — تا یکی تو را نبینی تو دو تو

بنگر اندر مصر ازین یک ساحتی — تا ورای کون بیند ساحتی || دور نه از ننگی و از ناگاه نام — عشق اندر عشق بیند والسلام

پس بدانی چونکه رستی از بدن — گوش و بینی چشم میداند شدن || راست گفتست آن شه شیرین زبان — چشم گردد مو بموی عارفان

جسم را چشمی نبود اندر یقین — در رحم بود او جنین گوشتین || علت دیدن مدان پیه ای پسر — ورنه خواب اندر ندیدی کس صور

آن پری و دیو می بیند شبیه — نیست اندر دیدگان پیه و دیه || نور را با پیه خود نسبت نبود — نسبتش بخشید خلاق ودود

آدمست از خاک کی ماند بخاک — جنیست از نار بی هیچ اشتراک || نیست خود مانند آتش آن پری — گرچه اصلش اوست چون می بنگری

مرغ از بادست کی ماند بباد — نامناسب را خدا نسبت بداد || نسبت این فرعها با اصلها — هست بیچون ارچه دادش وصلها

آدمی چون زاده خاک هباست — این پسر را با پدر نسبت کجاست || نسبتی گر هست مخفی از خرد — هست بیچون و خرد کی پی برد

باد را بی چشم اگر بینش نداد — فرق چون میکرد اندر قوم عاد || چون همیدانست مؤمن از عدو — چون همیدانست می را از کدو

آتش نمرود را گر چشم نیست — با خلیلش چون تجشم کردنیست || گر نبودی نیل را آن نور دید — از چه قبطی را ز سبطی میگزید

گر نه کوه و سنگ با دیدار شد — پس چرا داود را او یار شد || این زمین را گر نبودی چشم جان — از چه قارون را فرو خورد آنچنان

گر نبودی چشم دل حنانه را — چون بدیدی هجر آن فرزانه را || سنگریزه گر نبودی دیده ور — چون گواهی دادی اندر مشت در

ای خرد بر کش تو پر و بالها — سوره بر خوان زلزلت زلزالها || در قیامت این زمین بر نیک و بد — کی ز نادیده گواهیها دهد

که تحدث حالها و اخبارها — تظهر الارض لنا اسرارها || این فرستادن مرا پیش تو میر — هست برهانی که بد مرسل خبیر

کین چنین دارو چنان ناسور را — هست ناسور را ز پی میسور را || واقعاتی دیده بودی پیش ازین — که خدا خواهد مرا کردن گزین

من عصا و نور بگرفته بدست — شاخ گستاخ ترا خواهم شکست || واقعات سهمگین از بهر این — گونه گونه می‌نمودت رب دین

درخور سر بد و طغیان تو — تا بدانی کوست درخورد آن تو || تا بدانی کو حکیمست و خبیر — مصلح امراض درمان ناپذیر

تو بتاویلات میگشتی از آن — کور و کر کاین هست از خواب گران || وان طبیبان منجم در لمع — دید تعبیرش بپوشیده ز طمع

گفت دور از دولت و از شاهیت — که درآید غصه در آگاهیت || از غذا مختلف یا از طعام — طبع شوریده همی بیند منام

زانکه دید او که نصیحت جو نه — تند و خونخواری و مسکین خو نه || پادشاهان خون کنند از مصلحت — لیک رحمتشان فزون است از عنت

شاه را باید که باشد خوی رب — رحمت او سبق گیرد بر غضب || نی غضب غالب بود مانند دیو — بی گنه ور نه خون کند از بهر ریو

نی حلیمی مخنث وار نیز — که شود زن روسپی زان حلم نیز || دیوخانه کرده بودی سینه را — قبله سازیده بدی کینه را

شاخ تیزت بس جگرها را که خست — نک عصا آن شاخ را خواهد شکست

حمله آوردن آن جهانیان تا باخصمت بر دارند از بیداران

حمله بردند اسپه جسمانیان — تا فرو گیرند به تیغ غضب

[illegible]

حمله بردی سوی دربندان غیب / تا نبیند اینطرف مردان غیب
چنگ و چنگلت بر مه‌ها بر زدی / تاکه شاخ بیخ را گیری از بدی
چون بگیری شیشه‌ی کز و الجلال / برکند دست از برای اشتغال
تو زدی در بندها را ای لجوج / کوری تو کرد سرهنگی خروج
تات نه سرهنگ نگیت شکنم / تیک نباشد نامت و ننگت شکنم
تو بلا در بندها را سخت بند / چند گاهی بر سبال خود بخند
سبلت ابر کنند یک یک قدر / تا بداند کالقدر یعمی البصر
سبلت تو تیز تر یا آن عاد / که همی لرزید از دمشان بلاد
تو ستیزه رو تری یا آن ثمود / که نیامد مثل ایشان در وجود
صد از اینها گر بگویم تو کری / بشنوی و ناشنوده آوری
توبه کردم از سخن کانگیختم / بی سخن من داروی آمیختم
گر نهم بر ریش خامت تا بزد / تا بسوزد ریش خامت تا ابد
تا بدانی گو خبیر ست از علاج / میسپارد هر خبیر را در خور راو
گر تو نیکو کردی و گر کردی تو شر / گر نبینی لایقش در بی اثر
گر فرستادی دمی بر آسمان / نیک بینی نزد او مثل آن
گر مراقب باشی و بیدار تو / هر دمی بینی جزای کار تو
چون مراقب گیری [illegible] سنن / حاجتت ناید قیامت آمدن
آنکه رمزی را بداند او صحیح / حاجتش ناید که گویند او صریح
این بلا [illegible] آید ترا / کز [illegible] فهم نکته و رمزها
از دلی چون دل سیاه و تیره شد / فهم کن اینجا نشاید خیره شد
ورنه خود [illegible] شد [illegible] / [illegible] جزای خیر [illegible]
ورنیاید تیرت از بخشایش است / نی که تا دیدن الایش است
این [illegible] شب [illegible] باید / آن [illegible] بحیل [illegible] آید
در ازین افزون ترا ابهت [illegible] / از مراقب کار بالا تر رود

بیان آنکه تن هر یک از آدمی همچو آهن نیکو جوهر که قابل آئینه است تا در دنیا بهشت و دوزخ و قیامت و غیر آن معاینه بنماید نه بطریق خیال بل بعیان

پس چو آهن گرچه تیره و بی صیقلی / صیقلی کن صیقلی کن صیقلی
تا دلت آئینه گردد پر صور / اندرو هر سو ملیحی سیمبر
آهن ار [illegible] بی نور بود / صیقلی آن تیرگی از وی زدود
صیقلی [illegible] شد و خوش [illegible] / تا [illegible] تا تیره‌ای [illegible]
گر تن خاکی غلیظ و تیره است / صیقلش کن زانکه صیقل گیره است
تا در او اشکال [illegible] / عکس حوری و ملک در وی جهد
صیقل عقلت بدان داده است حق / که بدان روشن شود دل را ورق
صیقلی را بسته‌ای [illegible] بی نماز / زان هوا را کرده‌ای دو دست باز
گر هوا را بند بنهاده شود / صیقلی را دست بگشاده شود
آهنی که [illegible] شد [illegible] / [illegible] صورتها در او [illegible] شدی
تیره کردی زنگ دادی در نهاد / این بود یسعون فی الارض فساد
[illegible] / تیره کردی آب را افزون مکن
پیش ازین تا تیره [illegible] آن صاف / در ان [illegible] باد و تر در طواف
[illegible] / چون شود تیره [illegible] بیند قعر او
قعر جو پر گوهر است و پر ز در / هین مکن تیره که هست او صاف حر
[illegible] / [illegible] شد [illegible]
مانع آید او ز دید آفتاب / چونکه گردش رفت شد صافی و ناب

[illegible] شستن عقل [illegible] غیبیه را و واقعات او را [illegible] ظهر غیب تا بجیب حق ایمان آورد و الله اعلم

چنین [illegible] / [illegible]
صیقلی و الله اعلم بالصدور / می نموده تا روی راه نجات
با کمال [illegible] واقعات / [illegible]
زمین [illegible] / واقعات [illegible] آخر خواست بود
تا نگفته [illegible] لم [illegible] / آن همی دیدی و با تو می‌شدی

نقشها بد کرد زیرا بت نمود / هر زمانی زان مثال نقش تو بود
همچو آن زنگی که در آیینه دید / روی خود را زشت و بر آیینه رید
گرچه زشتی لایق استیزه و بس / نقش خشم آن تو است ای کور خس
آن جفا بر روی زشتت میکنی / نیست بر من زانکه هستم روشنی
گاه میدیدی لباست سوخته / گه دهان و چشم تو بردوخته
گاه حیوان قاصد خونت شده / گه سر خود در لب دندان دده
گه نگون اندر میان آبریز / گه غریق سیل خون آمیز تیز
گه زبانی کاو فتاده گشته پست / گاه صد اشکنجه و بسته دو دست
گاه دیده خویش در زنجیر و غل / گاه بر مغفرت زوندی چون دهل
گه ندات آمد ازین چرخ نقی / کز شقیی کز شقیی کز شقی
گه ندات آمد صریح از جبال / که برو هستی ز اصحاب شمال
گه صدای آمدت از هر جماد / تا ابد فرعون در دوزخ فتاد
گه خطاب آمد ترا از هر نبات / گشت مطرود ابد فرعون مات
زین بترها که نمیگویم ز شرم / تا نگردد طبع معکوس تو گرم
اندکی گفتم بتو ای ناپذیر / ز اندکی دانی که هستم من خبیر
خویشتن را کور میکردی و مات / تا نبینی آن حجاب واقعات
چند بگریزی که آن اندیشه تو / کوری او کرد ملک اندیشه تو
هین مکن زین پس فراگیر احتراز / که ز بخشایش در توبه است باز

در بیان آنکه در توبه باز است

توبه را از جانب مغرب دری / باز باشد تا قیامت بر وری
تا ز مغرب بر زند سر آفتاب / باز باشد آن در از وی رو متاب
هست جنت را ز رحمت هشت در / یک در توبه است زان هشت ای پسر
زین همه گه باز باشد گه فراز / وان در توبه نباشد جز که باز
هین غنیمت دار در باز است زود / رخت آنجا کش بکوری حسود
بیش از آن از [illegible] بشنود / [illegible] از کس نشنود
باز گرد از عشق خود در باز یاب / تا نگردی از شقاوت رد باب

گفتن موسی علیه السلام فرعون را که از من یک پند قبول کن و چهار فضیلت عوض بستان

هین ز من بپذیر یک چیز و بیار / پس ز من بستان عوض آن را چهار
گفت ای موسی کدام است آن یکی / شرح کن با من از آن یک اندکی
گفت آن یک که بگویی آشکار / که [illegible] کردگار
خالق افلاک و انجم بر علا / مردم و دیو و پری و مرغ را
خالق دریا و دشت و کوه و تیه / ملکت او بیحد و او بیشبیه
حافظ [illegible] / [illegible]
هم نگهدارنده ارض و سما / همچو پیدا کرده گل از گیا
[illegible] / [illegible]
اوست بر هر پادشاهی پادشاه / حکم او [illegible] الله ما یشاء
گفت ای موسی کدام است آن چهار / [illegible] ابر کرم بار
تا بود کز لطف آن وعده حسن / سست گردد چار میخ کفر من
بو که زان خوش وعدههای مغتنم / بر گشاید قفل کفر صد منم
بو که از تأثیر جوی انگبین / شهد گردد در تنم آن زهر کین
یا ز عکس جوی آن پاکیزه شیر / پرورش یابد دمی عقل اسیر
یا بود کز عکس آن جوهای خمر / مست گردم بو برم از ذوق امر
یا بود کز لطف آن جوهای آب / تازگی یابد تن شوره خراب
شورهام را سبزه پیدا شود / خارزارم جنت المأوی شود
بو که از عکس بهشت و چار جو / جان شود از یاری حق یار جو
آنچنان که از عکس دوزخ گشتهام / آتش و در قهر حق آغشتهام
گه ز عکس مار دوزخ همچو مار / گشتهام بر اهل جنت زهربار
گه ز عکس جوشش آب حمیم / آب ظلمم کرد خلقان را رمیم
من ز عکس زمهریرم زمهریر / یا ز عکس آن سعیرم چون سعیر

صبح و رویش ظلمت گون کنون / معده آنکو باشی تا گه زر لب
موسیا باشد که یک پایم ور / ذو فضیلتهاست گویم با خبر

موسیا باشد که یابم یا سخنی / دور هم از کثرت آن و رسخی
زین گو با من کدامست آن چهار / که عوض خواهم بدادن برشمار

شرح کردن موسی آن چهار فضیلت پاینده را

گفت موسی کاولین آن چهار / صحتی باشد تنت را پایدار

این علل‌هایی که در طب گفته‌اند / دور باشد از تنت ای ارجمند
ثانیا باشد ترا عمری دراز / که اجل دارد ز عمرت احتراز

وین نباشد بعد عمری مستوی / که بناکام از جهان بیرون روی
بلکه خواهان اجل چون طفل شیر / نی ز رنجی که ترا دارد اسیر

مرگ جویا باشی و نه از عجز و رنج / بلکه بینی در خراب خانه گنج
پس بدست خویش گیری تیشه‌ای / می‌زنی بر خانه بی اندیشه‌ای

که حجاب گنج بینی خانه را / مانع صد خرمن این یک دانه را
پس در آتش افکنی این دانه را / پیش گیری پیشه مردانه را

برکنی این خانه تن ماده ریغ / تا هست آید برون از زیر میغ
ای به یک برگی ز باغی مانده / همچو کرمی برگش از رز رانده

چون کرم این کرم را بیدار کرد / اژدهای جهل را این کرم خورد
کرم کرمی شد پر از میوه درخت / اینچنین تبدیل گردد نیکبخت

تفسیر کنت کنزا مخفیا فاحببت ان اعرف

خانه برکن کز عقیق این یمن / صد هزاران خانه شاید ساختن

گنج زیر خانه است و چاره نیست / پس ز هدم خانه مندیش و مایست
که هزاران خانه از یک نقد گنج / بیتوان کردن عمارت بی ز رنج

عاقبت این خانه خود ویران شود / گنج از زیرش یقین عریان شود
لیک آن تو نباشد زانکه روح / مزد ویران کردنستش آن فتوح

چون نکرد آن کار مزدش هست لا / لیس للانسان الا ما سعی
دست خایی بعد از آن تو کای دریغ / اینچنین ماهی بد اندر زیر میغ

من نکردم آنچه گفتند از بهی / گنج رفت و خانه و دستم تهی
حایل گنج و حجاب این خانه بود / مانع صد خرمن این یک دانه بود

خانه را اجرت گرفتی و کرا / نیست ملک تو بیعی ما و شری
این کری را مدتی داده اجل / تا درین مدت کنی در وی عمل

پاره دوزی میکنی اندر دکان / زیر این دکان تو پنهان دو کان
هست این دکان کرایی زود باش / تیشه بستان و تگش را میتراش

تا که تیشه ناگهان بر کان نهی / از دکان و پاره دوزی وارهی
پاره دوزی چیست خورد آب و نان / میزنی این پاره بر دلق گران

هر زمان میدرد این دلق تنت / پاره بر وی میزنی زین خوردنت
ای ز نسل پادشاه کامیار / با خود آ زین پاره دوزی ننگ دار

پاره‌ای بر کن ازین قعر دکان / تا برآرد سر به پیش تو دو کان
پیش از آن کاین مهلت خانه کرا / آخر آید تو نخورده زو بری

پس ترا بیرون کند صاحب دکان / وین دکان را بر کند از روی کان
تو ز حسرت گاه بر سر میزنی / گاه ریش خام خود بر میکنی

کای دریغا آن من بود این دکان / کور بودم برنخوردم زین مکان
ای دریغا گنج را بگذاشتم / آب حیوان را کجا انباشتم

ای دریغا بود ما را برد باد / تا ابد یا حسرتا شد للعباد
ای دریغا ای دریغا ای دریغ / ماه من پنهان بماند زیر میغ

غره شدن آدمی به ذکاوت و تصورات طبع خویش و طلب ناکردن علم غیب که علم انبیاست

دیدم اندر خانه من نقش و نگار / بودم اندر عشق خانه بی‌قرار

ماندم اندر خانه حیران نزار / لاجرم مغبون شدم من خوار و زار

عشق خانه در دل من کار کرد / لاجرم از گنج [illegible]
[illegible] گنج نهان [illegible] / [illegible]

آه کرد و داد تیر را داد سی / این زبان عمر را تیر از داد سی

چشم را نقشش بسی اندر خم / همچو طفلان تخ شفتها بیاختم

پس بگو گفت آن حکیم کامیاب / گر تو لطفی خانه را نقش نگار

در ته آن نامه بس اندر زر کرد / که برآرد از وجودمان خوش گرد

بس کن ای موسی بگو وعده سوم / که دل من ز اضطرابش گشت گم

شرح کردن موسی وعده سوم را

گفت موسی آن سیم ملکت دوتو / دوجهانی خالص از خصم و عدو

بیشتر زان ملک کاکنون داشتی / کان بد اندر جنگ و این در آشتی

آنکه در جنگت چنان ملکی دهد / بنگر اندر صلح چون شاهی نهد

آن کریمی کاندر جفا آنهات داد / در وفا بنگر چه باشد افتقاد

گفت ای موسی چهارم [illegible] / بازگو صبرم شد و حرصم فزود

گفت چارم آنکه مانی تو جوان / موی همچون قیر و رخ چون ارغوان

رنگ و بو در پیش ما بس کاسد است / لیک تو پستی سخن کردیم پست

اختیار از ریگ دیده و زبیکان / هست [illegible] شبیه و [illegible] کان

بیان آنکه تعبیر کلام الناس علی قدر عقولهم

چونکه با کودک سروکارم فتاد / هم زبان کودکان باید گشاد

که برو مکتب که من بهرت خرم / یا مویز و جوز و پسته آورم

خر شباب تن نمیدانی بگیر / این جوانی را بگیر ای خر عجیر

هیچ تو [illegible] / مانده باشد این شباب تن بخت

نی نشان پیری آید بر تو بر / نی قدت چون نیزه گردد دوتو

نی شود [illegible] از تو کم / نی بدر [illegible] یا الم

نی کمی در شهوت و طمث مجال / که زنان را آید از ضعفت ملال

[illegible] پشت خم / نی لبت [illegible] عدم

آنچنان بگشایدت فر شباب / که گشود آن مژده عکاشه باب

تفسیر حدیث من بشرنی بخروج الصفر بشرته بالجنة

احمد آخر زمان را انتقال / در ربیع اول آید بی جدال

چونکه واقف شد دلش زین وقت نقل / عاشق آن وقت گردید او بعقل

چون صفر آید شود شاد از صفر / که پس این ماه میسازم سفر

هر شبی تا روز زین شوق هدی / ای رفیق راه اعلی میزدی

گفت هر کس که مرا مژده دهد / چون صفر پای از جهان بیرون نهد

که صفر بگذشت و شد ماه ربیع / مژده ور باشم مر او را و شفیع

چون صفر بربست بار و ماه نو / گشت پیدا بر جهان با تاب ضو

گفت عکاشه صفر بگذشت و رفت / گفت که جنت ترا ای شیر زفت

دیگری آمد که بگذشت آن صفر / گفت عکاشه ببرد از مژده بر

پس رجال از نقل عالم شادمان / وز بقااش شادمان این کودکان

چونکه آب خوش ندید آن مرغ کور / پیش او کوثر نماید آب شور

همچنین موسی کرامت میشمرد / هم بدین سان قدم را میسپرد

که نگردد صاف اقبال تو درد / هم نگردد اطلس بخت تو برد

هر چه خواهی یابی از بخت جوان / شادمان باشی نگردی ناتوان

گفت احسنت و نکو گفتی ولیک / تا کنم من مشورت با یار نیک

مشورت کردن فرعون با آسیه در ایمان آوردن

بازگفت او این سخن با آسیه / گفت جان افشان برین ای دل‌سیه

بس عنایتهاست متن این مقال / زود دریاب ای شه نیکوخصال

وقت کشت آمد زهی پر سود کشت / این بگفت و گریه کرد و گرم گشت

بر جهید از جا و گفتا بخ لک / آفتابی تاج گشت ای کلک

عیب کل را خود بپوشاند کلاه / خاصه چون باشد کله خورشید و ماه

هم در آن مجلس که بشنیدی تو این / چون نگفتی آری و صد آفرین

این سخن در گوش خورشید ار شدی / سرنگون سوی زمین آمد شدی

هیچ میدانی چه وعده است و چه داد / میکند ابلیس را حق افتقاد

چون بدین لطف آن کریمت بازخواند / ای عجب چون زهره‌ات بر جای ماند

از عنایت‌ها نبینی جز دوات — ابر رحمت صد دو عالم بر دوات
زر کند زر هم برحق او بر درد — چون شهیدان از دو عالم برخورد
فاعلی هم حکمت است و نعمت است — تا نبرد و نزد و هم مایه زر دست
فاعلی هم حکمت است و این عجی — تا بماند لیک با این عدد چرا
لیک می‌پیچد که تا مستور شد — زهر جان و عقل رنجوری شود
خود که باید این چنین بازار را — که به یک گل می‌خری گلزار را
دانه را صد در خیستان عوض — حبه را آمد صد کان عوض
کان الله شد داد آن حبه است — تا که کان الله له آید به دست
زانکه این هو یضعف بعضی است — رست شد زان مخزن با رب
هو ی فانی چونکه خود با او سپرد — گشت باقی دائم و هرگز نمرد
همچو قطره خائف از باد و ز خاک — که فنا گردد بدین هر دو هلاک
چون به اصل خود که دریا بود جست — از تف خورشید و باد و خاک رست
ظاهرش گم گشت در دریا ولیک — ذات او معصوم و پا برجا و نیک
هین بده ای قطره خود را بی‌ندم — تا بیابی در بهای قطره یم
هین بده ای قطره خود را این شرف — در کف دریا شو ایمن از تلف
خود کرا آمد چنین دولت بدست — قطره‌ای را بحر تقاضا گر شدست
چون تقاضا میکند دریا ترا — پس چه استادی درین ناید بلا
الله الله زود بفروش و بخر — قطره ده بحر پر گوهر ببر
الله الله هیچ تأخیری مکن — کز بحر لطف آمد این سخن
الله الله زود بشتاب و بجه — چونکه بحر رحمت است این نیست جزر
الله الله گوی شو بیست و پا — تا شود چوگان ... پا ترا
الله الله تو گمان بد مبر — چنین انعام عام ای بی‌خبر
الله الله زود در یابش ای — تا نگردی در غلط بینی فنا
الله الله ترک کن مستی خود — چونکه خواند ست بر درای معتمد
الله الله زود در تحصیل کن — بر بگو چند این اشارت‌ها سخن
الله الله تا سخن کثرت باخته — گردن اندر معصیت افراخته
الله الله چون عنایت در رسید — بی توقف در ره آ میر ای شهید
الله الله چونکه عصیان نهای تو — در نهی یا که بر رحمت شکر گو
الله الله چون ز غفلت راه داد — میرسد این کب باشد او یا ید نهاد
الله الله با چنین کفر رو تو — چون قبولت می‌کند اکرام او
عطف اندر لطف او کم می‌شود — کاسه‌ای مرحبا بی‌نم میرزد
این کرمها بازی قساوت تو اب — هیچ طالب این نیابد در طلب
روز زیر این جا خلعت روز روز — تا بشنو ... صد ...
گفت با بابان بگویم ای سنی — شاه را لازم بود راسی و نرمی

مثل دریا با پادشاه ... که در خانهٔ او بود

گفتن یاران بگو این راز را — کو ز کهنه می‌نداند باز را
باز ایشان که کمیسه و ... — ای جز بردن عشق ...
تا نخسپی که اصل کار ست و کسکار — کو ز کمیسه بی‌خبر ...
گر نیاید دست ما در گیر ترا — تا خستان ز صنیان دراز ...
تا خمن و سقا و ... — تربیت عمر این میکند زان ...
چونکه تشنه جشن داد او کم خورد — خشم گیرد ... را ابر درد
که چنین تشنه تاج خشم نمیرد تو — تو نکرده نهانی ...
تو بشوی ... مهربان ... را — تشنه بود ... که ساقی ترا
آب تا جوشش ... این برانگیز — گر نخواهی که ز تشتی این فطیر
آب تا جوشش نگیرد طبع باز — زان گلی بر گیرد شود ... دراز
از غضب آن آتش شد زان ... — زان فرو ریزد شود گل مغفر ...
اشکهای زان جوشش فرو ریزد ز سوز — یاد آرد لطف شاه با فروز
زان دو چشم نازنین پر لال — کز چهره شاه دارد صد کمال
چشم تا ... شد ... ز خرم ز داغ — چشم نمناک از ... باغ
چشم دریا بسط بی گر فسطا او — هر دو عالم ... بنماید ... محو

گر هزاران جوی در جیحونش رود / همچو چشمه پیش قلزم گم شود
چشم بگذشته از این محسوسها / یافته از غیب بینی بوها

خود رفیقی یابم یکی گوشه کن / تا بگریم از آن چشمه حسن
می‌چکید آن آب محجوب جلیل / سیر بودی قطره‌اش را جبرئیل

تا بنالد در هوای نقار خویش / گرد بعد شب رهیش ای خوب کیش
باز گوید خشم کم گیر از سر غیرت / فر نور صبر و حلم بوالفتوت

باز جانم باز صد صورت تند / زخم بر ناقه نه بر صالح زند
صالح از یکدم که آرد با شکوه / صد چنان ناقه بزاید متن کوه

دل همی گوید چه خوش هم بوشدار / ورنه در آید غیرت او دمار
غیرتش را هست صد حلم و امان / ورنه شوریدی یکی بر صد جهان

نخوت شاهی گرفتش بی‌نیاز / تا دل خود را ز بیند او گرد نبد
گر کنم با راست یاران مشورت / کو بیشت یافت تطبیب بقدرت

مصطفی را ای که صدیق آن عرب / راستی زین جو جهل شد لوب
عرق جنسیت چنانش جذب کرد / کان نصیحتهای پیشش گشت سرد

جنسی شد جنس صدیق ... برد / هر خیالش بندها را بر درد

قصهٔ آن زن که طفل او بر سر ناودان غیژید و خطر افتادن بود و از علی کرم الله وجهه چاره جست

یک زنی آمد به پیش مرتضی / گفت شد بر ناودان طفلی مرا
گرش می‌خوانم نمی‌آید به دست / ور هلم ترسم که او افتد به پست

نیست عاقل تا که دریابد چو ما / گر بگویم کز خطر سوی من آ
هم اشارت را نمی‌داند به دست / ور بداند نشنود این هم بد است

بس نمودم شیر و پستان را بدو / او همی گرداند از من چشم و رو
از برای حق شمایید ای مهان / دستگیر این جهان و آن جهان

زود درمان کن که می‌لرزد دلم / که بدرد از میوهٔ دل بگسلم
گفت طفلی را بر آور هم به بام / تا ببیند جنس خود را آن غلام

سوی جنس آید سبک زان ناودان / جنس بر جنس است عاشق جاودان
زن چنان کرد و چو دید آن طفل او / جنس خود خوش خوش بدو آورد رو

سوی بام آمد ز متن ناودان / جاذب هر جنس را هم‌جنس دان
غژغژان آمد به سوی طفل طفل / وا رهید او از فتادن سوی سفل

زان بود جنس بشر پیغمبران / تا به جنسیت رهند از ناودان
پس بشر فرمود خود را مثلکم / تا به جنس آیید و کم گردید گم

زانکه جنسیت عجایب جاذبی است / جاذبش جنس است هر جا طالبی است
عیسی و ادریس بر گردون شدند / با ملایک چونکه هم‌جنس آمدند

باز آن هاروت و ماروت از بلند / جنس تن بودند زان زیر آمدند
کافران هم‌جنس شیطان آمده / جانشان شاگرد شیطانان شده

صد هزاران خوی بد آموخته / دیده‌های عقل و دل بر دوخته
کمترین خوشان به زشتی آن حسد / آن حسد که گردن ابلیس زد

زان سگان آموخته حقد و حسد / که نخواهد خلق را ملک ابد
هر کرا دید او کمال از چپ و راست / از حسد قولنجش آمد درد خاست

زانکه هر بدبخت خرمن‌سوخته / می‌نخواهد شمع کس افروخته
هین کمالی دست آور تا تو هم / از کمال دیگران نفتی به غم

از خدا می‌خواه دفع این حسد / تا خدایت وا رهاند از جسد
مر ترا مشغولیی بخشد درون / که نپردازی از آن سوی برون

جرعهٔ می را خدا آن می‌دهد / که بدو مست از دو عالم می‌رهد
خاصیت بنهاده در کف حشیش / کو زمانی می‌رهاند از خودیش

خواب را یزدان بدان سان می‌کند / کز دو عالم فکر را بر می‌کند
کرد مجنون را ز عشق پوستی / کو بنشناسد عدو از دوستی

صد هزاران این چنین می‌دارد او / که بر ادراکات تو بگمارد او
هست میهای شقاوت نفس را / که ز ره بیرون برد آن نحس را

هست میهای سعادت عقل را / که بیابد منزل بی‌نقل را
خیمهٔ گردون ز سرمستی خویش / بر کند زان سو بگیرد راه پیش

خود نبود دست و سپاه او ابن تخمین / از زمین گردون شنیع و گرد و نی عین

بنده کامان خواهانش باشوند / بیدلان‌مان دیوانش باشوند

چشم بندش دشمنان را باد کور / گشت مدبر زین گلستان شوره گور

تزییف سخن هامان بی ایمان علیه اللعنة

دوست از دشمن همی نشناخت او / نرد را کورانه کژ می باخت او

دشمن تو جز تو نبود ای لعین / بیگناهان را مگو دشمن بکین

پیش تو این حالت بد دولت است / کو دوادو اول و آخر لت است

او ز پیشت رود و در آخر لت بخور / جز درین ویرانه نبود مرگ خر

گر ازین دولت تنازی سخره خران / این بهارت را پی آید خزان

مشرق و مغرب چو تو بس دیده‌اند / که سرایشان ز تن ببریده‌اند

مشرق و مغرب که نبود برقرار / چون کنند آخر کسی را پایدار

تو بدان فخر آوری کز ترس و بیم / چاپلوست گشت مردم روز بیم

هر کجا مردم سجودت می کنند / زهر اندر جان او می افکنند

چونکه برگردد ازو آن سجده‌اش / داند او کان زهر بود و موبقش

ای خنک آن را که ذلت نفسه / وای آن سرکش که شد چون کوه او

این تکبر زهر قاتل دان که هست / از می پر زهر شد آن گیج مست

چون میی پر زهر نوشد مدبری / از طرب یکدم بجنباند سری

بعد یکدم زهر بر جانش فتد / زهر در جانش کند داد و ستد

گر ندارد زهرش را اعتقاد / کو چه زهر آمد نگر در قوم عاد

چونکه شاهی دست یابد بر شهی / بکشدش یا باز دارد در چهی

ور رها یابد خسته افتاده را / ور بش سازد شه و بدهد عطا

گر نه زهرست این تکبر پس چرا / کشت شه را بیگناه و بی خطا

وین دگر را بی ز خدمت چون رها / زین دو جنبش زهر را باید شناخت

راه زن هرگز گدایی را نزد / گرگ گرگ مرده را هرگز گزد

خضر کشتی را برای آن شکست / تا تواند کشتی از فجار رست

چون شکسته می رهد بشکسته شو / امن در فقرست اندر فقر رو

آن کُهی کو داشت از کان نقد چند / گشت پاره پاره از زخم کلند

تیغ بهر اوست کو را گردنیست / سایه افکنده است بر کو زخم نیست

مهتری نفطست و آتش ای غوی / ای برادر چون بر آذر می روی

هر چه او هموار باشد با زمین / تیرها را کی هدف گردد ببین

سر برآرد از زمین آنگاه او / چون هدفها زخم یابد بی رفو

نردبان خلق این ما و منیست / عاقبت زین نردبان افتادنیست

هر که بالاتر رود ابله ترست / کاستخوان او بتر خواهد شکست

این فروعست و اصولش آن بود / که ترفع شرکت یزدان بود

چون نمردی و نگشتی زنده زو / یاغیی باشی بشرکت ملک جو

چون بدو زنده شدی آن خود ویست / وحدت محض است آن شرکت کیست

شرح این در آینه اعمال جو / که نیابی فهم آن از گفتگو

گر بگویم آنچه دارم در درون / بس جگرها گردد اندر حال خون

بس کنم خود زیرکان را این بسست / بانگ دو کردم اگر در ده کسست

حاصل آن هامان بدان گفتار بد / اینچنین راهی بر آن فرعون زد

لقمه دولت رسیده تا دهان / از گلوی او بریده ناگهان

خرمن فرعون را داد او بباد / هیچ شه را اینچنین صاحب مباد

از چنین همراه بد دوری گزین / زینهارا الله اعلم بالیقین

نومید شدن موسی از ایمان فرعون و جا یافتن سخن هامان در دل فرعون

گفت موسی لطف بنمودیم و جود / خود خداوندیت را روزی نبود

آن خداوندی که نبود راستین / مر ترا گر دست داد آن مه آهنین

آن خداوندی که وز ذره پاره بود / بی دل و بی جان و بی دیده بود

آن خداوندی که دزدیدت عوام / باز بستانند از تو همچو وام

آن خداوندی که تو از بند کی / کم نشستی ار بازدانی امر کی

[illegible]

مشاورت کردن امیران عرب با رسول خدا که ملک را مقاسمه کن تا نزاعی نباشد و جواب رسول ایشان را

آن امیران عرب گرد آمدند
که تو میری هر یکی ما هم امیر
گفت میری مر مرا حق داده است
قوم گفتندش که ما هم زان قضا
میری من تا قیامت باقی است

بخش کن این ملک و بخشش را بگیر — هر یکی در بخش خود انصاف جو
سروری و امر مطلق داده است — کاین قران احمد است و دور او
حاکمیم و داد امیری هم خدا — گفت لیکن مر مرا حق ملک داد
میری عاریتی خواهد شکست — قوم گفتندش که افزون می‌ستیز

سیل آمدن و حجت خواستن امرا جهت نزاع و سیل غالب شدن مصطفی علیه السلام بر امیران

آن زمان ابری برآمد ز امر مر
گفت پیغمبر که وقت امتحان

[illegible]

تمامی حدیث سیل و نزاع و توبیخ فرعون

[illegible]

در بیان آنکه شناسائی قدرت حق ... بهشت است و دوزخ

[illegible]

نیل را بر قبطیان حق خون کند | سبطیان را از بلا محفوظ کند
آب بر سبطی چو خون در خون شدی (؟) | بر کلیمی گشت آب و خون شود (؟)

تا بدانی پیش حق تمییز هست | در میان هوشیار و مست هست
نیل تمییز از خدا آموخته است | که گشاد آن را و این را سخت بست

لطف او عاقل کند مر نیل را | قهر او ابله کند قابیل را
در جمادات از کرم عقل آفرید | عقل از عاقل به قهر خود برید

در جماد از لطف عقلی شد پدید | وز نکال از عاقلان دانش رمید
عقل چون باران به امر آنجا بریخت | عقل زین سو خشم حق بگریخت

ابر و خورشید و مه و نجم بلند | جمله با ترتیب آیند و روند
هر یکی ناید مگر در وقت خویش | که نه پس ماند ز هنگام و نه پیش

چون نکردی فهم این را ز انبیا | دانش آوردند در سنگ و عصا
تا جمادات دگر را بی لباس | چون عصا و سنگ داری اقتباس

طاعت سنگ و عصا ظاهر شود | وز جمادات دگر مخبر شود
که ز یزدان آگهیم و طایعیم | ما همه بی اتفاقی ضایعیم

همچو آب نیل دان [illegible] | که میان هر دو است تمییز و فرق
چون زمین کش دانش آمد (؟) [illegible] | در حق قارون که گردش (؟) [illegible]

چون قمر که امر بشنید و شتافت | پس دو نیمه گشت بر چرخ و شکافت
چون ستون نالید از هجر نبی (؟) | ناله بشنیدند از آن شیخ و صبی (؟)

چون درخت و سنگ کاندر [illegible] | مصطفی را کرد ظاهر والسلام

بحث کردن سنی و فلسفی و جواب دادن دهری که منکر الوهیت است و عالم را قدیم داند

دی یکی می‌گفت عالم حادث است | فانی است این چرخ و حقش وارث است
فلسفی گفتا چه دانی حدوث | حادثی ابر چه داند غیث را
ذره‌ای خود نیستی از انقلاب | تو چه دانی حادث آفتاب

کرمکی کاندر حدث باشد دفین | کی بداند آخر و بدو زمین
این به تقلید از پدر بشنیده‌ای | از حماقت اندرین پیچیده‌ای

چیست برهان بر حدوث این بگو | ورنه خامش کن فزونی گو مجو
گفت دیدم اندرین بحر عمیق | بحث می‌کردند روزی دو فریق

در جدال و در خصام و در نبرد | گشته هنگامه بر آن دو کس گرد
سوی آن هنگامه گشتم من روان | تا بیابم اطلاع از حالشان

من به سوی جمع هنگامه شدم | اطلاع از حال ایشان بستدم
آن یکی می‌گفت گردون فانی است | بی‌گمانی این بنا را بانی است

وان دگر گفت این قدیم و بی‌گهی است | نیستش بانی و یا بانی وی است
گفت منکر گشته‌ای خلاق را | روز و شب آرنده و رزاق را

گفت بی‌برهان نخواهم من شنید | آنچه گوی آن به تقلیدی گزید
هین بیاور حجت و برهان که من | نشنوم بی‌حجت این را در زمن

گفت حجت در درون جانم است | در درون جان نهان برهانم است
تو نمی‌بینی هلال از ضعف چشم | من همی بینم مکن بر من تو خشم

گفت و گو بسیار گشت و خلق گیج | در سر و پایان این چرخ بسیج
گفت یارا در درونم حجتی است | بر حدوث آسمانم آیتی است

من یقین دانم نشانش آن بود | مر یقین دان را که در آتش رود
در زبان می‌ناید آن حجت بدان | همچو حال سر عشق عاشقان

نیست پیدا سر گفت و گوی من | جز که زردی و نزاری روی من
اشک خون بر رخ روانه می‌دود | حجت حسن و جمالش می‌شود

گفت من اینها ندانم حجتی | که بود در پیش عامه آیتی
گر بیاری من کنم آن را قبول | ورنه کوته کن سخن ای بوالفضول (؟)

گفت چون قلبی و نقدی دم زنند | که تو قلبی من نکویم وارهند
هست آتش امتحان آخرین | کاندر آتش در رویم آن دو قرین (؟)

عام و خاص از حالشان عالم شوند | از گمان و شک سوی ایقان روند

در آتش رفتن سنی و فلسفی و سوختن فلسفی

امتحان آتش آمد ای جان امتحان / نقد و قلبی با کسان باشد نهان
تا من و تو هر دو در آتش رویم / حجت باقی حیرانان شویم
یا من و تو هر دو در بحر اوفتیم / چون من و تو هر دو در بحر اوفتیم
همچنان کردند و در آتش شدند / هر دو خود را بر تف آتش زدند
طالبی را سوخت خاکستر شد او / مشتئی را ساخت تا زنده شد او
آن خداگوینده مرد مدعی / رست و سوزید اندر آتش آن دعی
از مؤذن بشنو این اعلام را / کوری افزون روان خام را
کز فشو نیست این نام اجل / کش همی صدر وجوه و اجل
صد هزاران زین شهان نامور / بر دریده پرده‌های منکران
چون گرو بستند غالب شد صواب / در دو عالم معجزات بود جواب
فهم کرده مرد و زن که حق / در صد و وجه نیز جز و حق
حجت منکر هماره زرد رو / یک نشان بر صدق آن انکار کو
یک مناره در ثنای منکران / کو درین عالم که تا باشد نشان
سکهٔ شاهان همی گردد دگر / سکهٔ احمد ببین تا مستقر
منبری کو که بر آنجا مخبری / یاد آرد روزگار منکری
روی دینار و درم از نامشان / تا قیامت می‌دهد از حق نشان
بر رخ نقره و یا روی زری / وا نما بر سکه نام منکری
خود بگیر این معجز چون آفتاب / صد زبان و نام او ام الکتاب
زهره نی کس را که یک حرفی از آن / یا بدزدد یا فزاید در بیان
یار غالب شو که تا غالب شوی / یار مغلوبان مشو هین ای غوی
حجت منکر همین آمد که من / غیر این ظاهر نمی‌بینم وطن
هیچ نندیشد که هر جا ظاهریست / آن ز حکمتهای پنهان مخبریست
فایدهٔ هر ظاهری خود باطن است / همچو نفع اندر دواها کامن است
این تفاوت حق نهان اندر زبان / تا بدانند اهل عرفان در جهان
عمر کس صد هزار و یا لصد است / مر کبوتر را چرا باشد زین مدد
می‌پرید از کبوتر صد هزار / مرغ گرکس را نه بیند آشکار
جان نبیند از کسی باقی است / نه غلط کردند یک کس باقی
چونکه ظاهر بین شدند از جهد خویش / می نبینند از عمی ره نه پس و پیش

تفسیر آیهٔ کریمهٔ و ما خلقنا السموات و الارض و ما بینهما الا بالحق یعنی نیافریدیمشان بهر همین که شما می‌بینید بلکه بهر معنی و حکمتی که شما نمی‌بینید

می نماند در جهان یک تار مو / کل شیء هالک الا وجهه
هر چه پیدا کرد بهر غیبی است / هالکش منگر برین ظاهر مایست
هیچ نقاشی نگارد زین نقش / بی امید نفع بهر عین نقش
بلکه بهر میهمانان و کهان / که به فرجه وارهند از اندهان
شادی بچگان و یاد دوستان / دوستان رفته را از نقش آن
هیچ کوزه‌گر کند کوزه شتاب / بهر عین کوزه نی از بهر آب
هیچ کاسه‌گر کند کاسه تمام / بهر عین کاسه نی بهر طعام
هیچ خطاطی نویسد خط به فن / بهر عین خط نه بهر خواندن
نقش ظاهر بهر نقش غایب است / وان برای غایب دیگر ببست
تا سوم چارم دهم بر می‌شمر / این فواید را به مقدار نظر
همچو بازیهای شطرنج ای پسر / فایدهٔ هر لعب در تالی نگر
این نهاده بهر آن لعب نهان / وان برای آن و آن بهر فلان
همچنین می‌بین جهات اندر جهات / در پی هم تا رسی در برد و مات
اول از بهر دوم باشد چنان / که شدن بر پایه‌های نردبان
آن دوم بهر سوم می‌دان تمام / تا رسی تو پایه پایه تا به بام
شهوت خوردن ز بهر آن منی / آن منی از بهر نسل و روشنی
کند بینش می نبیند غیر این / عقل او بی سیر چون نبت زمین
نبت را چه خوانده چه ناخوانده / هست پا اندر گل و درمانده
گر سرش جنبد به باد تیز رو / که سر جنبانش غره مشو

آن اسیر شهوتی گوید ای صبا / پای او گوید عصینا خلّنا
چون مزاد سیر آید چو عام / بر توکل می‌نهد چون کور گام
بر توکل تا چه آید در نبرد / چون توکل کردن اصحاب نرد
وان نظرهایی که آن افسرده نیست / جز به بنده جبر و بنده [illegible] نیست
آنچه در ده سال خواهد آمدن / این زمان بیند به چشم خویشتن
همچنین هر کس به اندازهٔ نظر / غیب و مستقبل ببیند خیر و شر
چونکه سدّ پیش و سدّ پس نماند / شد گذاره چشم و لوح غیب خواند
چون نظر پس کرد تا بدو وجود / آخر آغاز هستی رو نمود
بحث و املاک زمین با کبریا / در خلیفه کردن بابای ما
چون نظر در پیش افگند او بدید / آنچه خواهد بود تا محشر پدید
پس ز پس می‌بیند او تا اصل اصل / پیش می‌بیند عیان تا روز فصل
هر کسی اندازهٔ روشن‌دلی / غیب را بیند به قدر صیقلی
هر که صیقل بیش کرد او بیش دید / بیشتر آمد برو صورت پدید
گر تو گویی کان صفا فضل خداست / نیز این توفیق صیقل زان عطاست
قدر همت باشد آن جهد و دعا / لیس للانسان الا ما سعی
واهب همت خداوندست و بس / همت شاهی ندارد هیچ خس
نیست تخصیص خدا کس را به کار / مانع طوع و مراد و اختیار
لیک چون رنجی دهد بدبخت را / او گریزاند به کفران رخت را
نیکبختی را چو حق رنجی دهد / رخت را نزدیکتر وا می‌نهد
بددلان از بیم جان در کارزار / کرده اسباب هزیمت اختیار
پردلان در جنگ هم از بیم جان / حمله کرده سوی صفّ دشمنان
رستمان را ترس و غم وا پیش برد / هم ز ترس آن بددل اندر خویش مرد
چون محک آمد بلا و بیم جان / زان پدید آمد شجاع از هر جبان
حاصل آن کز دو سو سر گو بیخت / از قضا هم در قضا باید گریخت

وحی کردن حق تعالی به موسی علیه السلام که من ترا دوست میدارم

گفت موسی را به وحی دل خدا / کای گزیده دوست میدارم ترا
گفت چه خصلت بود ای ذو الکرم / موجب آن تا من آن افزون کنم
گفت چون طفلی به پیش والده / وقت قهرش دست هم در وی زده
خود نداند که جز او دیّار هست / هم ازو مخمور هم ازوست مست
مادرش گر سیلیی بر وی زند / هم به مادر آید و بر وی تند
از کسی یاری نخواهد غیر او / اوست جمله شرّ او و خیر او
خاطر تو هم ز ما در خیر و شر / التفاتش نیست جاهای دگر
غیر من پیشت چو سنگست و کلوخ / گر صبیّ و گر جوان و گر شیوخ
همچنان که ایّاک نعبد در حنین / از بلا از غیر تو لا نستعین
هست این ایّاک نعبد حصر را / در لغت آن از پی نفی ریا
هست ایّاک نستعین هم بهر حصر / حصر کرده استعانت را و قصر
که عبادت مر ترا آریم و بس / طمع یاری هم ز تو داریم و بس

خشم کردن پادشاه بر ندیمی و شفاعت کردن شفیع مغضوب علیه را از پادشاه و درگذرانیدن شه مقصود را و رنجیدن آن مغضوب که چرا شفاعت کرد

پادشاهی بر ندیمی خشم کرد / خواست تا از وی برآرد دود و گرد
کرد شه شمشیر بیرون از غلاف / تا زند بر وی جزای آن خلاف
هیچکس را زهره نی تا دم زند / یا شفیعی بر شفاعت بر تند
جز عماد الملک نامی از خواص / در شفاعت مصطفی‌وار ایستاد خاص
برجهید و زود در سجده فتاد / در زمان شه تیغ را از کف نهاد
گفت اگر دیوست من بخشیدمش / ور بلیسی کرد من پوشیدمش
چونکه آمد پای تو اندر میان / راضیم گر کرد مجرم صد زیان
صد هزاران خشم را تانم شکست / که ترا آن فضل و آن مقدار هست

لابه‌هات ار هیچ نشود اهم شکست / زانکه لابه با تو تعیین لابه نیست
گر زمین و آسمان بر هم نهد / ذات سقام این صد جهد برون تا بدی

مرشدی ذره بذره لابه گر / او خبر داد این زبان از تیغ اوست
بر تو چیزی نیست ای کریم / لیک شرح غربت سائی کریم

این نکو دیدی تو کردی تعیین / ای صفات در صفات او فنا
تو درین مشغولی نفی ما سوی / زانکه محمول منفی ما سوی

ما سبب از سبب گشته اند / خویشتن را هیچ چون کعب شسته
لا شریک بیلوسی الا فانه گیر / ای عجب که هم اسیر ام اسیر

رنجیدن معشوق و بیزاری مریدان از شفیع

آنچه دادی بود از شاه داد / زین شفیع او رنگ دید از ولا
در هیچ مریدان مخلص تمام / اوست پس شد اعلم بالرشاد

وان ندیم رسته از خوف بلا / زین تعجب خلق و افسانه شد
گرد معشوق بارسی چون برید / سوی بخانه کرد تا نار سلام

وان شفیع خویشتن بیگانه شد / خاک نعل پایش ما بسته شد
باز گو رفت او بدیگر گرفت / از کسی که جان او بود او خریده

آن خریده اندر گردان نرخ زن / کاین جفا چون ابلهی کرد این نفسی
جان تو ببخش آن دلدار خاص / با چنین دلدار کین ور از گرفت

پس ملامت کرد او را ناصحی / خاصه نیکی کرد آن یار نیا
گفت بشنو منبری ست بجان / اندر از گردن زدن کرد خلاص

آن جفا کردی [illegible] / لا تسیح غیره [illegible]
سر نخواهم [illegible] بجز بجز شاه / او چرا آید شفیع اندر میان

[illegible] بود اندر م را / [illegible]
[illegible] / من نخواهم غیر آن شه را پناه

[illegible] / [illegible]
[illegible] / شاه بخشنده شصت جان بکرم

کار من [illegible] / کار شاهنشاه [illegible]
[illegible] / ننگ آن سر که نیست سر بر

شب که شاه [illegible] / ننگ [illegible]
خود طواف آنکه او شه بین بود / فوق قهر و لطف و کفر و دین بود

[illegible] / [illegible]
زانکه این اسماء و الفاظ حمید / اندر کلابه آدم آمد پدید

[illegible] / [illegible]
چون نهان آن آبگل بر سر کلاه / گشت آن اسماء جانی رو سیاه

[illegible] / تا شود در آب و گل [illegible] پدید
[illegible] / لیک هم شد [illegible] اهل صفا

گفتن جبرئیل علیه السلام به خلیل علیه السلام هل لک حاجة و جواب دادن او که اما الیک فلا

[illegible] / لیک زره و جبریل و گفت
[illegible] / من نخواهم در بلا او را دلیل

[illegible] / [illegible]
که مرا او [illegible] / ور نه بگریزم به کهساری کنم

گفت [illegible] / [illegible]
بهر این دنیاست مرسل [illegible] / مهربانان زانکه هست او واسطه

[illegible] / [illegible]
[illegible] / لیک کار من از آن نازکتر است

[illegible] / [illegible]
[illegible] / غیر شد سر باز نیز ان کرام

[illegible] / [illegible]
[illegible] / پیش او چون خار باشد خار خار

[illegible] / [illegible]
[illegible] / باز بعضی صاف و برتر شدند

همچو آب نیل آمد این بلا / سبطیا را آب است و خون بر قبطیا
هر که پایان بین‌تر او مسعودتر / جدتر او کارد که افزون دید بر
زانکه داند کین جهان کاشتن / هست بهر محشر و برداشتن
هیچ عقدی بهر عین خود نبود / بلکه از بهر مقام ربح و سود
هیچ نبود منکری گر بنگری / منکریش بهر عین منکری
بل برای قهر خصم اندر حسد / یا فزونی جستن و اظهار خود
وان فزونی هم پی طمعی دگر / بی معانی چاشنی ندهد صور
زان همی پرسی چرا این می‌کنی / که صور زیت است و معنی روشنی
ورنه این گفتن چرا از بهر چیست / چونکه صورت بهر عین صورت نیست
این چرا گفتن سؤال از فایده‌ست / جز برای این چرا گفتن بدست
از چه رو فایده جویی ای امین / چون بود فایده این خود همین
پس نقوش آسمان و اهل زمین / نیست حکمت کو بود بهر همین
گر حکیمی نیست این ترتیب چیست / ور حکیمی هست چون نقشش تهیست
کس نسازد نقش گرمابه و خضاب / جز پی قصدی صواب یا ناصواب
هر چه بینی در جهان از آیتی / هست بهر نفعی و حکمتی

مطالبت کردن موسی علیه السلام حضرت را که خلقت خلقا فاهلکته و جواب آمدن از حضرت

گفت موسی ای خداوند حساب / نقش کردی باز چون کردی خراب
نر و ماده نقش کردی جان فزا / وانگهان ویران کنی این را چرا
گفت حق دانم که این پرسش ترا / نیست از انکار و غفلت وز هوا
ورنه تادیب و عتابت کردمی / بهر این پرسش ترا آزردمی
لیک می‌خواهی که در افعال ما / باز جویی حکمت و سر بقا
تا از آن واقف کنی مر عام را / پخته گردانی بدین هر خام را
قاصداً سائل شدی در کاشفی / بر عوام ار چه که تو زان واقفی
زانکه نیم علم آمد این سؤال / هر برونی را نباشد این مجال
هم سؤال از علم خیزد هم جواب / همچنانکه خار و گل از خاک و آب
هم ضلال از علم خیزد هم هدی / همچنانکه تلخ و شیرین از ندی
ز آشنایی خیزد این بغض و ولا / وز غذای خوش بود سقم و نما
مستفید اعجمی شد آن کلیم / تا عجمیان را کند زین سر علیم
ما هم از وی اعجمی سازیم خوش / پاسخش آریم چون بیگانه‌وش
خرفروشان خصم یکدیگر شوند / تا کلید قفل آن عقد آورند
پس بفرمودش خدا ای ذو لباب / چون بپرسیدی بیا بشنو جواب
موسیا تخمی بکار اندر زمین / تا تو خود هم وا دهی انصاف این
چونکه موسی کشت و شد کشتش تمام / خوشه‌هااش یافت خوبی و نظام
داس بگرفت و مر آن را می‌برید / پس ندا از غیب در گوشش رسید
که چرا کشتی کنی و پروری / چون کمالی یافت آن را می‌بری
گفت یا رب زان کنم ویران و پست / که درینجا دانه هست و کاه هست
دانه لایق نیست در انبار کاه / کاه در انبار گندم هم تباه
نیست حکمت این دو را آمیختن / فرق واجب می‌کند در بیختن
گفت این دانش تو از کی یافتی / که به دانش بیدری بر ساختی
گفت تمییزم تو دادی ای خدا / گفت پس تمییز چون نبود مرا
در خلایق روح‌های پاک هست / روح‌های تیره گلناک هست
این صدف‌ها نیست در یک مرتبه / در یکی درست و در دیگر شبه
واجبست اظهار این نیک و تباه / همچنانک اظهار گندم‌ها ز کاه
بهر اظهارست این خلق جهان / تا نماند گنج حکمت‌ها نهان

بیان آنکه روح حیوانی و عقل جزوی و وهم و خیال بر مثال دوغند و روح که باقیست درین دوغ همچو روغن پنهانست

کنت کنزا گفت مخفیا شنو / جوهر خود گم مکن اظهار شو
جوهر صدقت خفی شد در دروغ / همچو طعم روغن اندر طعم دوغ
آن دروغت این تن فانی بود / راستت آن جان ربانی بود

سالها این دوغ تن پیدا و فاش / روغن جان اندرو فانی و لاش

دوغ هست چون روغن پنهان هست

تا فرستد حق رسولی بنده‌ای / دوغ را در خمره جنباننده‌ای
تا بجنباند بهنجار و بفن / تا بدانم من که پنهان بد چه تن
یا کلام بنده کان جزو اوست / در رود در گوش او کو وحی جوست
اذن مؤمن وحی ما را واعیست / آنچنان گوشی قرین داعیست
همچنانکه گوش طفل از گفت مام / پر شود ناطق شود او در کلام
ور نباشد طفل را گوش رشد / گفت مادر نشنود گنگی شود
دایما هر کر اصلی گنگ بود / ناطق آنکس شد که از مادر شنود
دانکه گوش کر و گنگ از آفتیست / زانکه در گوشش سمیع ناطقیست
او پذیرای دم و تعلیم نیست / لاجرم هر نطق را تسلیم نیست
آنکه بی تعلیم بد ناطق خداست / که صفات او ز علتها جداست
یا چو آدم کرده تلقینش خدا / بی حجاب مادر و دایه و ازا
یا مسیحی که بتعلیم ودود / در ولادت ناطق آمد در وجود
از برای دفع تهمت در ولاد / که نزادست از زنا و از فساد
جنبشی بایست اندر اجتهاد / تا که دوغ آن روغن از دل باز داد
روغن اندر دوغ باشد چون عدم / دوغ در هستی برآورده علم
آنکه هستت می‌نماید هست پوست / وانکه فانی می‌نماید اصل اوست
دوغ روغن ناگرفتست و کهن / تا نه بگزینی بنه خرجش مکن
هین بگردانش بدانش دست دست / تا نماید آنچه پنهان کرده است
زانکه این فانی دلیل باقیست / لابهٔ مستان دلیل ساقیست
روغن اندر دوغ پنهان میشود / هر چه سازی تو ازش آن میشود
هست بازیهای آن شیر علم / مخبری از بادهای مکتتم

مثال دیگر در همین معنی

گر نبودی جنبش آن بادها / شیر مرده کی بجستی در هوا
زان شناسی باد را گر آن صباست / یا دبورست این بیان آن خفاست
این بدن مانند آن شیر علم / فکر می‌جنباند او را دمبدم
بادکان از شرق آید آن صباست / وانکه از مغرب دبور و باوباست
مشرق این باد فکرت دیگرست / مشرق این باد فکرت زان سرست
مه جمادست و بود شرقش جماد / جان جان جان بود شرق فواد
شرق خورشیدی که شد باطن فروز / قشر و عکس آن بود خورشید روز
زانکه چون مرده بود تن بی لهب / پیش او نه روز بنماید نه شب
ور نباشد آن چو این باشد تمام / بی شب و بی روز دارد انتظام
همچنانکه چشم می‌بیند بخواب / بی مه و خورشید ماه و آفتاب
نوم ما چون شد اخ الموت ای فلان / زین برادر آن برادر را بدان
ور بگویندت که هست آن فرع این / مشنو از آن مقلد بی یقین
می‌ببیند خواب جانت وصف حال / که به بیداری نبینی بیست سال
در پی تعبیر آن تو عمرها / می‌دوی سوی شهان با دها
که بگو این خواب را تعبیر چیست / فرع گفتن این چنین سر راست نیست
خواب عامست این و خود خواب خواص / باشد اصل اجتبا و اختصاص
پیل باید تا چو خسپد او ستان / خواب بیند خطهٔ هندوستان
خر نبیند هیچ هندستان بخواب / خر ز هندستان نکردست اغتراب
جان همچون پیل باید نیک زفت / تا بخواب او هند داند رفت تفت
ذکر هندستان کند پیل از طلب / پس مصور گردد آن ذکرش بشب
اذکروا الله کار هر اوباش نیست / ارجعی بر پای هر قلاش نیست
لیک تو آیس مشو هم پیل باش / ور نه پیلی در پی تبدیل باش
کیمیاسازان گردون را ببین / بشنو از میناگران هر دم طنین
نقش بندانند در جو فلک / کارسازانند بهر لی و لک
گر نبینی خلق مشکین جیب را / بنگر ای شبکور آن آسیب را
هر دم آسیبیست بر ادراک تو / نبت نو نو رسته بین از خاک تو

زین بیابان هم او هم در حجاب / بسط هندستان دل را بی حجاب
او جهد از خواب و بیدار شود / جمله برهم زند آید بدر
این نشانهای ره هندستان بود / ترک گیر و ملک دنیا سر بسر
از شتابی که درو دار الغرور / هم انابت دارد و او را حضور
او جسم زنجیرها را بر درید / مملکت برهم زد و شد ناپدید
می فشاند خاک بر تدبیرها / می‌دراند حلقهٔ زنجیرها
آنچنانکه گفت پیغمبر ز نور / که نشانش آن بود اندر صدور
شرح این حدیث مصطفی / داستانی بشنو ای یار صفا

حکایت آن پادشاهزاده که پادشاهی حقیقی بوی روی نمود ویوم یفر المرء من اخیه نقد وقت او شده پادشاهی این خاک توده که کودک طبعان قلعه گیری نام کنند آن توده را کودکی که چیره آید بر سر توده بر آید و لاف زند که قلعه مراست کودکان دیگر بر وی رشک برند که التراب ربیع الصبیان آن پادشاهزاده چون از قید رنگها برست گفت من این خاکهای رنگین را همان توده خاک میگویم زر و اطلس و اکسون نمیگویم ازین اکسون رستم یکسو رفتم وآتیناه الحکم صبیا ارشاد حق را مرور سالها حاجت نیست در قدرت کن فیکون هست سخن قابلیت نگوید

پادشاهی داشت یک برنا پسر / باطن و ظاهر مزین از هنر
خواب دید او کان پسر ناگه بمرد / صافی عالم بر آن شه گشت درد
خشک شد از تاب آتش مشک او / که نماند از تف آتش اشک او
آنچنان پر شد ز دود و درد شاه / که نمی یابید در وی راه آه
خواست مردن قالبش بیکار شد / عمر مانده بود شه بیدار شد
شادیی آمد ز بیداریش پیش / که ندیده بود اندر عمر خویش
که ز شادی خواست هم فانی شدن / بس مطوق آمد این جان و بدن
از دم غم می‌بمیرد این چراغ / وز دم شادی بمیرد اینت لاغ
در میان این دو مرگ او زنده است / این مطوق شکل جای خنده است
شاه با خود گفت شادی را سبب / آنچنان غم بود از تیب عجب
ای عجب یک چیز از یک روی مرگ / وز یکی رو زندگی و زینت و برگ
آن یکی نسبت بدان حالت هلاک / باز هم از سوی دیگر امساک

شادیی تن سوی دنیای کمال / سوی روز عاقبت نقص و زوال
خنده را در خواب هم تعبیر دان / گریه گوید با دریغ و اندهان
گریه را در خواب شادی و فرح / هست در تعبیر ای صاحب مرح
شاه اندیشید کین غم خود گذشت / لیک جان از جنس این بد ظن گشت
گر رسد خاری چنین اندر قدم / گر رود گل یادگاری بایدم
چشم زخمی زین مبادا گر شود / یادگاری بایدم گر او رود
چون فنا را شد سبب بی منتها / پس کدامین راه را بندیم ما
صد دریچه و در سوی مرگ لدیغ / می‌کند اندر گشادن ژیغ ژیغ
ژیغ ژیغ تلخ آن درهای مرگ / نشنود گوش حریص از حرص برگ
از سوی تن دردها بانگ درست / وز سوی خصمان جفا بانگ درست
جان من بر خوان که فهرست طب است / نار علتها نظر کن ملتهب
در کتاب طب چه بینی ای اخی / بر شمار ریگ بینی رنجها
زان همه [illegible] / هر دو گامی پر ز کژدمها چه است
باد تند است و چراغ ابتری / زو بگیرانم چراغ دیگری
تا بود کز هر دو یک وافی شود / گر بباد آن چراغ از جا رود
همچو عارف کز تن ناقص چراغ / شمع دل افروخت از بهر فراغ
تا که روزی کاین بمیرد ناگهان / پیش چشم خود نهد او شمع جان
او نکرد این فهم پس داد از غرر / شمع فانی را بفانی دگر

چاره اندیشید لیکن چاره نی / گفت با خود نیست بیرون رفتنی

زن خواستن جهت فرزند بامید آنکه نسل بماند

پس بحر دیگر خواست باید بهر او / تا بگیرد زین تزوج نسل جفت — گر رود سوی فنا این باز نر / فرخ او گردد ز بعد باز باز

صورت این باز گر زینجا رود / معنی او در ولد باقی بود — بهر این فرمود آن شاه نبیه / مصطفی که الولد سر ابیه

بهر این معنی همه خلق از شفق / می بیاموزند طفلان را حرف — تا بماند آن معانی در جهان / چون شود آن قالب ایشان نهان

حق بحکمت حرصشان داد و جدی / بهر پیشه هر صغیر مستعد — من هم از بهر دوام نسل خویش / جفت خواهم پور خود را خوب کیش

دختری خواهم ز نسل صالحی / نه ز نسل پادشاهی طالحی — شاه خود آن صالح است آزاد او / نی اسیر حرص فرج است و گلو

مر اسیران را لقب کردند شاه / عکس چون کافور نام آن سیاه — شد مفازه بادیهٔ خونخوار نام / نیکبخت آن حبشی را گویند عام

بر اسیر شهوت و حرص و امل / بر نوشته میر یا صدر اجل — آن اسیران اجل را عام داد / نام امیران اجل اندر بلاد

صدر خوانندش که در صف نعال / جان او پست است یعنی جاه و مال

شاه چون با زاهدی خویشی گزید / این خبر در گوش خاتونان رسید

اختیار کردن پادشاه دختر زاهدی را از جهت پسر و اعتراض کردن اهل بیت و ننگ داشتن ایشان از پیوند درویشان

مادر شهزاده گفت از نقص عقل / شرط کفویت بود در عقل و نقل — تو ز شح و بخل خواهی وز دها / تا ببندی پور ما را بر گدا

گفت صالح را گدا گفتن خطاست / کو غنی القلب از داد خداست — در قناعت میگریزد از تقی / نز لئیمی و کسل همچون گدا

قلتی کان از قناعت وز تقاست / آن ز فقر و قلت دونان جداست — حبه‌ای آن گر بیابد سر نهد / وین ز گنج زر بهمت میجهد

شه که او از حرص قصد هر حرام / میکند او را گدا گوید همام — گفت کو شهر و قلاع او را جهیز / یا نثار گوهر و دینار ریز

گفت رو هر که غم دین برگزید / باقی غمها خدا از وی برید — غالب آمد شاه و داد او دختری / از نژاد صالحی خوش جوهری

در ملاحت خود نظیر خود نداشت / چهره‌اش تابان‌تر از خورشید چاشت — حسن دختر این خصالش آنچنان / کز نکویی می‌نگنجد در بیان

صید دین کن تا رسد اندر تبع / حسن و مال و جاه و بخت منتفع — آخرت قطار اشتر دان بملک / در تبع دنیاش همچون پشک و پشم

پشم بگزینی شتر نبود ترا / ور بود اشتر چه قیمت پشم را — چون برآمد این نکاح آن شاه را / با نژاد صالحان بی مرا

از قضا کمپیرکی جادو که بود / عاشق شهزادهٔ با حسن و جود

جادوی کردن کمپیرک و فریفته شدن شاهزاده

جادوی کردش عجوزهٔ کابلی / که برد زان رشک سحر بابلی — شه بچه شد عاشق کمپیر زشت / تا عروس و آن نکاح او را بهشت

یک سیه دیوی و کابولی زنی / گشت بر شهزاده ناگه رهزنی — زان سیه رویی خبیثی نابکار / گشت آن شهزاده صید شوخ نزار

آن نود ساله عجوزی گنده تر / نی خرد هشت آن [illegible] — تا بسالی بود شهزاده اسیر / بوسه‌جایش نعل کفش گنده پیر

[illegible] کمپیر [illegible] / [illegible] — دیگران از ضعف وی با درد سر / او ز سکر سحر از خود بی‌خبر

[illegible] / [illegible] — [illegible] / روز و شب میکرد قربان و زکات

[illegible]

سجده می‌کرد او که هم فرمان تراست / غیر حق بر ملک حق فرمان کراست
لیک این مسکین همی سوزد چو عود / دست گیرش ای رحیم و ای ودود
تا ز یا رب یا رب و افغان شاه / ساحر استاده شد پیش آمد ز راه

مستجاب شدن دعای پادشاه در خلاص پسر از جادوی

او شنیده بود از دور این خبر / که اسیر پیره‌زن گشت آن پسر
کان عجوزه بود اندر جادوئی / بی‌نظیر و ایمن از مثل و دوی
دست بر بالای دستست ای فتی / در فن و در زور تا ذات خدا
منتهای دستها دست خداست / بحر بی‌شک منتهای جوهاست
هم ازو گیرند مایه ابرها / هم بدو باشد نهایت سیل را
گفت شاهش کین پسر از دست رفت / گفت اینک آمدم درمان زفت
نیست همتا زان کهن زن در جهان / جز من داهی رسیده زان کران
چون کف موسی به امر کردگار / نک برآرم من ز سحر او دمار
که مرا این علم آمد زان طرف / نه ز شاگردی سحر مستخف
آمدم تا بر گشایم سحر او / تا نماند شاهزاده زردرو
سوی گورستان برو وقت سحور / پهلوی دیوار هست اسپید گور
سوی قبله باز کاو آن گور را / تا ببینی قدرت و صنع خدا
بس دراز است این حکایت تو ملول / زبده را گویم رها کردم فضول
سوی گورستان برفت آن شاه زود / گور را آن شاه آندم برگشود
جادویها دید پنهان اندرو / صد گره بربسته بر یکتای مو
آن گره‌های گران را برگشاد / زین محبت تو رشید یا او داد
آن پسر با خویش آمد شد روان / سوی تخت شاه با صد امتحان
سجده کرد و بر زمین میزد ذقن / در شتاب کرده پیش تیغ و کفن
شاه آیین بست و اهل شهر شاد / وان عروس ناامید بی‌مراد
عالم از سر زنده گشت و پرفروز / ای عجب کان روز روز امروز روز
یک عروسی کرد شاه او را چنان / که جلاب قند بد پیش سگان
جادوی کمپیر از غصه بمرد / روی و خوی زشت با مالک سپرد
شاهزاده در تعجب مانده بود / کز من او عقل و بصر چون در ربود
نو عروسی دید همچون ماه حسن / که همی زد بر ملیحان راه حسن
گشت بیهوش و برو اندر فتاد / تا سه روز از جسم او گم شد فؤاد
سه شبانروز او ز خود بیهوش گشت / تا که خلق از غشی او پرجوش گشت
از گلاب و از علاج آمد بخود / اندک اندک فهم گشتش نیک و بد
بعد سالی گفت شاهش در سخن / کای پسر یاد آر از آن یار کهن
یاد آور زان ضجیع و زان فراش / تا بدین حد بی‌وفا و مر مباش
گفت رو من یافتم دار السرور / وارهیدم از چه از دار الغرور
همچنان باشد چو مؤمن راه یافت / سوی نور حق ز ظلمت روی تافت
مخلص این قصه گفتم تمام / تا بدانی مقصد خود والسلام

در بیان آنکه آن شاهزاده آدمی‌زاده است و پدرش آدم صفی است خلیفهٔ حق و کمپیر کابلی دنیاست که آدمی بچه را از پدر ببرید به سحر و انبیا و اولیا اطبای تدارک کننده

ای برادر دان که شهزاده توئی / در جهان کهنه زاده از نوی
کابلی ساحره دنیاست کو / کرده مردان را اسیر رنگ و بو
چون درافگندت درین آلوده رود / دم بدم می‌خوان و می‌دم قل اعوذ
تا رهی زین جادوی و زین قلق / ... با فسون خالق ...
همین فسون گر ... گنجد / عقده‌ها را سحر را اثبات ...
ساحره دنیا قوی دانا زنی است / ... فرشتا دوستی خدا
بس جلب کن خوش ... عقده گشا / ...

[illegible]

شصت سال از شست خود بود در محنتی / نی خوشی نی بر طریق سنتی
ناستد بی جهد نفعی و نبات خوب / نه سپید و نه سیاهان از ذنوب

نفخ او وین عقدها را سخت کرد / پس طلب کن نفخهٔ خلاق فرد
تا نفخت فیه من روحی ترا / وارهاند زین و گوید برتر آ

جز به نفخ حق نسوزد نفث سحر / نفخ قهرست این و آن دم نفخ مهر
رحمت او سابق است از قهر او / سابقی خواهی برو سابق بجو

تا رسی اندر نفوس زوجت / کانشه سحر را انیک فرجت
با وجود زال ناید انحلال / در شبیکه و در جیب آن فی عقد ال

زانکه بست آن سرج اسمنان / این جهان و آن جهان افزمان
پس وصال این فراق آن بود / صحبت این تن سقام جان بود

سخت چون آید فراق این مقر / پس فراق آن مقر دان سخت‌تر
چون فراق نقش سخت آید ترا / تا چه سخت آید ز نقاشش جدا

ای که صبرت نیست از دنیای دون / چونت صبرست از خدا ای دوست چون
چونکه صبرت نیست زین آب سیاه / چون صبوری داری از چشمهٔ اله

چونکه بی این شرب کم داری سکون / چون ز ابراری جدا وز یشربون
گر ببینی یک نفس حسن ودود / اندر آتش افکنی جان و وجود

جیفه بینی بعد ازان این شرب را / چون ببینی کر و فر قرب را
همچو شهزاده رسی در یار خویش / پس برون آری ز پا تو خار خویش

جهد کن در بیخودی خود را بیاب / زودتر والله اعلم بالصواب
هر زمانی هین مشو با خویش جفت / هر زمان چون خر در آب و گل بخفت

از قصور چشم باشد آن عثور / که نبیند شیب و بالا را ز دور
بوی پیراهان یوسف کن سند / زانکه بویش چشم روشن می‌کند

صورت پنهان و آن نور جبین / کرده چشم انبیا را دوربین
نور آن رخسار برهاند ز نار / هین مشو قانع بنور مستعار

چشم را این نور حالی بین کند / جسم و عقل و روح را گرگین کند
صورتش نورست و در تحقیق نار / گر ضیا خواهی دو دست از وی بدار

دمبدم بر رفتن هر جا رود / دیده را و جان که حالی بین بود
دور بیند دوربین بی‌هنر / همچنانکه دور دیدن خواب در

خفته باشی بر لب جو خشک لب / می‌دوی سوی سراب اندر طلب
دور می‌بینی سراب و می‌دوی / عاشق آن بینش خود می‌شوی

می‌زنی در خواب با یاران تو لاف / که منم بینادل و پرده‌شکاف
نک بدان سو آب دیدم هین شتاب / تا رویم آنجا و آن باشد سراب

هر قدم زین آب تازی دورتر / دو دوان سوی سراب با غرر
عین آن عزمت حجاب این شده / که به تو پیوسته است و آمده

بس کسا عزمی بجایی می‌کند / از مقامی کان غرض در وی بود
دید و لاف خفته می‌ناید به کار / جز خیالی نیست از وی هوش دار

خوابناکی لیک هم بر راه خسپ / الله الله بر ره الله خسپ
تا بود که سالکی بر تو زند / از خیالاتت نعاسی بر کند

خفته را گر فکر گردد همچو موی / او ازان دقت نیابد راه کوی
فکر خفته گر دوتا و گر سه تاست / هم خطا اندر خطا اندر خطاست

در تجسس تیزبین و بینواست / هم جهالت در جهالت‌هاست
موج بر وی می‌زند بی احتراز / خفته پویان در بیابان دراز

خفته می‌بیند عطش‌های شدید / آب اقرب منه من حبل الورید

حکایت آن زاهد که در سال قحط خندان و شاد بود با غلبهٔ درویشی و بسیاری عیال و خلق می‌مردند از گرسنگی با او گفتند که هنگام تعزیت است نه شادی جواب او

همچنان کان زاهد اندر سال قحط / بود او خندان و گریان جمله رهط
پس بگفتندش چه جای خنده است / قحط بیخ مومنان برکنده است

رحمت از ما چشم خود بردوخته است / ز آفتاب تیز صحرا سوخته است
کشت و باغ و رز سیه استاده است / در زمین نم نیست نه بالا نه پست

عشق می‌میرند بین محروم عذاب — ده دو و صد صد چو ماهی پیش آب
بهر مسلمانان نه آمد تو رحم — سوی ما آن خوش نشیند یکسان گشته گم
رنج یک حجره ز تن رنج همه است — گر دوم صالح است یا خود طالح است
گفت در چشم شما قحط است این — پیش چشمم چون شب است این
من همی بینم بهر و فرشت همگان — خون شده با نبه رسیده تا میان
خون شده با در موج انبار صبا — بیچاره با آن سبز تر از گنبد نا
راز من من دوست بر گو بیش کم — دست و چشم خویش را چون بر کنم
یار فرعون شنیدی قوم دون — تا نماید مر شما را نیل خون
واله همچو غنچه گردید زرد — تا نماید خون و بیند آب رو
از پدر با تو جفاهای چون رود — آن پدر در چشم تو سگ می‌شود
الا چو سنگ نیست نامرغ جفاست — که چنان حسرت نظر را سنگ ساخت
گرگ می‌دید یوسف را به چشم — چونکه اخوان را حسودی بود و خشم
با پدر چون صلح کردی خشم رفت — آن سگی شد گشت بابا یار رفت

در بیان آنکه مجموع عالم صورت عقل کل است چون با عقل کل کژروی کردی صورت عالم ترا غم فزاید اغلب احوال چنانکه دل با پدر بد کردی صورت پدر ترا غم فزاید و نتوانی رویش دیدن با آنکه او را نور دیده بودی

کل عالم صورت عقل کل است — اوست بابای هر آن کاهل قل است
چون کسی با عقل کل کفران فزود — صورت کل پیش او هم سگ نمود
صلح کن با این پدر عاقی بهل — تا که فرش زر نماید آب و گل
پس قیامت نقد حال تو بود — پیش تو چرخ و زمین مبدل شود
من که صلحم دائما با این پدر — این جهان چون جنتستم در نظر
هر زمان نو صورتی و نو جمال — تا ز نو دیدن فرو میرد ملال
من همی بینم جهان را پر نعیم — آبها از چشمها جوشان مقیم
بانگ آبش می‌رسد در گوش من — مست می‌گردد ضمیر و هوش من
شاخه‌ها رقصان شده چون تائبان — برگها کف زن مثال مطربان
برق آینه است لامع از نمد — گر نماید آینه تا چون بود
از هزاران من نمی‌گویم یکی — زانکه آکنده است هر گوش از شکی
پیش وهم این گفت مژده دادن است — عقل گوید مژده چه نقد منست

قصه فرزندان عزیر علیه السلام که از پدر حال پدر می‌پرسیدند گفت آری او عقب می‌آید بعضی که شناختندش بیهوش شدند و آنکه نشناختند شاد شدند

همچو پوران عزیر اندر گذر — آمده پرسان ز احوال پدر
گشته ایشان پیر و باباشان جوان — پس پدرشان پیش آمد ناگهان
پس بپرسیدند ازو کای رهگذر — از عزیر ما عجب داری خبر
گر کسی‌ات گفت کامروز آن سند — بعد نومیدی ز بیرون می‌رسد
گفت آری بعد من خواهد رسید — آن یکی خوش شد چو این مژده شنید
بانگ می‌زد کای مبشر باش شاد — وان دگر بشناخت بیهوش اوفتاد
که چه جای مژده است ای خیره‌سر — که در افتادیم در کان شکر
وهم را مژده است و پیش عقل نقد — زانکه چشم وهم شد محجوب فقد
کافران را درد و مومن را بشیر — لیک نقد حال در چشم بصیر
زانکه عاشق در دم نقد است مست — لاجرم از کفر و ایمان برتر است
کفر و ایمان هر دو خود دربان اوست — کوست مغز و کفر و دین او را دو پوست
کفر قشر خشک رو بر تافته — باز ایمان قشر لذت یافته
قشرهای خشک را جا آتش است — قشر پیوسته به مغز جان خوش است
مغز خود از مرتبه خوش برتر است — برتر است از خوش که لذت گستر است
این سخن پایان ندارد بازگرد — تا برآرد موسیم از بحر گرد
در خور عقل عوام این گفته شد — از سخن باقی آن بنهفته شد
زر عقلت ریزه است ای متهم — بر قراضه مهر سکه چون نهم
عقل تو قسمت شده بر صد مهم — بر هزاران آرزو و طم و رم

گه گهی بنمود اجزای بهشت / تا شود سرخوش چو بیند تن و هوش
بهر بی‌چون صبح گردد از نفخ باد / بس تو آن تر در تو شکر با تو شاد

عقل مشتاقی شو از فرمان تمام / از تو سازد شیشه‌ی زرینه جام
پس برد بی‌جام و جام الفقاعات شاه / باشد چو باهم شورشها بر کل خواه

تا که عشقت بعد هم نان و آب / هر چراغی و شاید و نقل و شراب
صبح کن خود را اجابت رحمت است / تا تو اهل یاد گفتن آنچه هست

دانکه گفتن با زبر بی یار در بیست / جان بحر کم انبیا و دی حق پرست
جان قسمت گشته در حوض فلک / در میان شست سرود مشترک

پس خموشی به دهد او را ثبوت / پس جواب احمقان آمد سکوت
این همه دانم ولی مستی من / می کشاید هم از من دهن

آنچنان کز عطسه زاید از میان / این دهان گردد بناخواه تو باز

بیان حدیث انی لاستغفر الله فی کل یوم سبعین مرة

همچو پیغمبر بگفت و از شمار / توبه آرم روز من هفتاد بار
لیک آن مستی بود توبه شکن / نفسی است این مستی تن جامه کن

حکمت اظهار تاریخ دراز / مستی انداخت بر دانای راز
راز پنهان با چنین طبل و علم / آب جوشان گشته از جف القلم

رحمت بی‌حد روانه هر زمان / خفته‌اید از درک آن ای مردمان
من نه‌ام در تشنگی خواب آورد / خواب آرد تشنگی بی خرد

خود خرد آنست کو از حق چرید / نی خرد کان را عطارد آورید

بیان آنکه عقل جزوی تا به گور بیش نبیند و باقی مقلد انبیاست

پیش بینی خرد تا گور بود / وان صاحب‌دل به نفخ صور بود
این خرد از خاک گوری نگذرد / وین قدم عرصه‌ی عجایب نسپرد

زین قدم وین عقل رو بیزار شو / چشم غیبی جوی و برخوردار شو
همچو موسی نور کی یابد ز جیب / سخره‌ی استاد و شاگرد کتیب

زین نظر وین عقل ناید جز دوار / پس نظر بگذار و بگزین انتظار
از سخنگویی مجویید ارتفاع / منتظر را به ز گفتن استماع

منصب تعلیم نوع شهوتیست / هر خیال شهوتی در ره بتیست
گر به فضلش پی ببردی هر فضول / کی فرستادی خدا چندین رسول

عقل جزوی همچو برقست و درخش / در درخشی کی توان شد سوی وخش
نیست نور برق بهر رهبری / بلکه امرست ابر را که می‌گری

برق عقل ما برای گریه است / تا بگرید نیستی در شوق هست
عقل کودک گفت بر کتّاب تن / لیک نتواند بخود آموختن

عقل رنجور آردش سوی طبیب / لیک نبود در دوا عقلش مصیب
نک شیاطین سوی گردون می‌شدند / گوش بر اسرار بالا می‌زدند

می‌ربودند اندکی زان رازها / تا شهب می‌راندشان زود از سما
که روید آنجا رسولی آمدست / هرچه می‌باید ازو آید بدست

گر همی جویید در بی‌بها / ادخلوا الابیات من ابوابها
می‌زنید آن حلقه‌ی در بر باب ایست / کز سوی بام فلکتان راه نیست

نیست حاجت تا بدین راه دراز / خویش را دادیم اسرار و راز
پیش او آیید اگر خائن نه‌اید / نیشکر گردید ور خود نی‌اید

سبز رویاند ز خاکت گل و نیل / نیست کم از سم اسپ جبرئیل
سبز گردی تازه گردی از نوی / گر نه تو خاک اسپ جبرئیلی شوی

سبزه‌ی جان بخشش که اندر سامری / گرد در گوساله تا شد گوهری
جان گرفت و بانگ زد زان سبزه او / آنچنان بانگی که شد فتنه‌ی عدو

گر امین آیید سوی اهل راز / وارهید از سرکه مانند باز
سر کلاه چشم بند و گوش بند / که ازو بازست مسکین [illegible]

زان کلاه چشم بند او شده است / که همه میلش سوی جنس خود است
چون ببرد از جنس و با شه گشت یار / برگشاید چشم او را بازدار

رانده دیوان را حق از مرصاد خویش / عقل جزوی را ز استبداد خویش
که سری کم کن نه‌ای تو مستبد / بلکه شاگرد دوی و مستعد

خود بفعل سوی کو تو چون روی | هین که بنده پادشاه عادلی
بندگی او به از سلطانی است | که انا خیر دم شیطانی است

فرق بین و برگزین تو ای حبیس | بندگی آدم از کبر بلیس
گفت آنکه هست خورشید ره او | حرف طوبی هر که ذلت نفسه

سایهٔ طوبی ببین و خوش بخسب | سر بنه در سایه بی سرکش بخسب
ظل ذلت نفسه خوش مضجعی است | مستعد آن صفا را مهجعی است

گر ازین سایه روی سوی منی | زود طاغی گردی و ره گم کنی

بیان آیهٔ کریمه یا ایها الذین آمنوا لا تقدموا بین یدی الله و رسوله

چون نبی نیستی ز امت باش | چونکه سلطان نه‌ای رعیت باش
پس برو خاموش باش از انقیاد | زیر سایهٔ شیخ و امر اوستاد

پس [illegible] خامشان خامش باش | ور نخوری [illegible] مهتر آش
[illegible] مستعد شو و خاموش باش | از وجود خویش [illegible] کم تراش

ورنه گرچه مستعد و قابلی | مسخ گردی تو ز لاف کاملی
هم ز استعداد وامانی اگر | سر کشی ز استاد راز و با خبر

صبر کن در موزه‌دوزی تو هنوز | ور شوی بی‌صبر مانی پاره‌دوز
کهنه‌دوزان گر بدیشان صبر و حلم | جمله نودوزان شدندی هم بعلم

پس بکوشی و بآخر از کلال | هم تو گویی خود که العقل عقال
همچو آن مرد مفلسف روز مرگ | عقل را می‌دید بس بی بال و برگ

بی‌غرض می‌کرد آندم اعتراف | کز ذکاوت راندیم اسپ از گزاف
از غروری سر کشیدیم از رجال | آشنا کردیم در بحر خیال

آشنا هیچ است اندر بحر روح | نیست اینجا چاره جز کشتی نوح
این چنین فرمود آن شاه رسل | که منم کشتی درین دریای کل

یا کسی کو در بصیرتهای من | شد خلیفهٔ راستین بر جای من
کشتی نوحیم در دریا که تا | رو نگردانی ز کشتی ای فتی

همچو کنعان سوی هر کوهی مرو | از نبی لا عاصم الیوم شنو
می‌نماید پست این کشتی ز بند | می‌نماید کوه فکرت بس بلند

پست منگر هان و هان این پست را | بنگر آن فضل خدا پیوست را
در بلندی کوه فکرت کم نگر | که یکی موجش کند زیر و زبر

گر تو کنعانی نداری باورم | گر دو صد چندان نصیحت پرورم
گوش کنعان کی پذیرد این کلام | که برو مهر خدایست و ختام

کی گذارد وعظ بر مهر حق | کی بگرداند حادث حکم سبق
لیک می‌گویم حدیث خوش‌پیی | بر امید آنکه تو کنعان نه‌ای

آخر این اقرار خواهی کرد هین | هم ز اول روز آخر را ببین
می‌توانی دید آخر را مکن | چشم آخربین را کور کهن

هر که آخربین تر او مسعودوار | نبودش هر دم به ره رفتن عثار
گر نخواهی هر دمی این خفت و خیز | کن ز خاک پای مردی چشم تیز

کحل دیده ساز خاک پاش را | تا بیندازد سر اوباش را
که ازین شاگردی و زین افتقار | سوزنی باشی شوی تو ذوالفقار

سرمه کن تو خاک هر بگزیده را | هم بسوزد هم بسازد دیده را
چشم روشن کن ز خاک اولیا | تا ببینی ز ابتدا تا انتها

چشم اشتر زان بود بس نوربار | که خورد از بهر نور چشم خار
خار خورد تا گل برویاند ترا | چشم تو روشن شود جانت صفا

خار را از چشم دل گر بر کنی | چشم جان را حق ببخشد روشنی

قصهٔ شکایت استر با شتر که من بسیار در رو می‌افتم در راه رفتن تو کم می‌افتی چون است و جواب گفتن اشتر

اشتری را دید روزی استری | چونکه با او جمع شد در آخوری

گفت من بسیار می‌افتم برو | در گریوه و راه و در بازار و کو
گرچه در ره می‌فتم بسیار من | در ره هموار و ناهموار من

خاصه از بالای که تا زیر کوه | در سر آیم هر زمانی با شکوه
کم همی‌افتی تو در رو بهر چیست | یا مگر خود جان پاکت دولتیست

من بسر آیم هر دمی تو در علم / زانوی خود را ز خطا پر خون کنم
کژ شود پالان و رختم بر سرم / وز مکاری هر زمان زخمی خورم

همچو کم عقلی که از عقل تباه / بشکند توبه به هر دم در گناه
مسخره‌ی ابلیس گردد در زمن / از ضعیفی رای آن توبه شکن

در سر آید هر زمان چون اسپ لنگ / که بود بارش گران و راه سنگ
میخورد از غیب بر سر زخم او / از شکست توبه آن ادبیرخو

باز توبه میکند با رای سست / دیو یک دم بار توبه را شکست
ضعف اندر ضعف و کبرش آنچنان / که بخواری بنگرد در واصلان

ای شتر که تو مثال مؤمنی / کم فتی در رو و کم بینی زنی
تو چه داری که چنین بی آفتی / بی عثاری و کم اندر رو فتی

گفت گرچه هر سعادت از خداست / در میان ما و تو بس فرقهاست
سر بلندم من دو چشم من بلند / بینش عالی امانست از گزند

از سر کُه من ببینم پای او / هر گو و هموار را من تو بتو
همچنانکه دید آن صدر اجل / پیش کار خویش تا روز اجل

آنچه خواهد بود بعد بیست سال / داند اندر حال آن نیکو خصال
حال خود تنها ندید آن متقی / بلکه حال مغربی و مشرقی

نور در چشم و دلش سازد سکن / بهر چه سازد پی حب الوطن
همچو یوسف کو بدید اول بخواب / که سجودش کرد ماه و آفتاب

از پس ده سال بلکه بیشتر / آنچه یوسف دیده بد بر کرد سر
نیست آن ینظر بنور الله گزاف / نور ربانی بود گردون شکاف

نیست اندر چشم تو آن نور رو / هستی اندر حس حیوانی گرو
نور ضعف چشم بیند پیش پا / تو ضعیف و هم ضعیفت پیشوا

پیشوا چشمست دست و پای را / کو ببیند جای را و راه را
دیگر آنکه چشم من روشن ترست / دیگر آنکه خلقت من اطهرست

زانکه هستم من ز اولاد حلال / نه ز اولاد زنا و اهل ضلال
تو ز اولاد زنایی بی گمان / تیر کژ پرد چو بد باشد کمان

تصدیق کردن استر جواب اشتر را و اقرار آوردن بفضل او بر خود و استعانت خواستن و پناه گرفتن و نواختن شتر او را و راه نمودن با او

گفت استر راست گفتی ای شتر / این بگفت و چشم کرد از اشک تر
ساعتی بگریست در پایش فتاد / گفت ای بگزیده‌ی رب العباد
چه زیان دارد گر از فرخندگی / در پذیری تو مرا در بندگی

فضل تو مر من نبودست از شما / هم بفضل خود مرا عذری روا
گفت چون اقرار کردی پیش من / رسته گردستی تو ز آفات زمن

داده‌ای انصاف و رستی از بلا / تو عدو بودی شدی اهل ولا
خوی بد در ذات تو اصلی نبود / کز بد اصلی نیاید جز جحود

آن بد عاریتی باشد که او / آرد اقرار و شود او توبه‌جو
همچو آدم زلتش عاریه بود / لاجرم اندر زمان توبه نمود

چونکه اصلی بود جرم آن بلیس / ره نبودش جانب توبه نفیس
رو که رستی از خود و از خوی بد / وز زبانه‌ی نار وز دندان دد

رو که اکنون دست در دولت زدی / در فکندی خود بنجت سرمدی
ادخلی تو در عبادی یافتی / ادخلی فی جنتی در تافتی

در عبادش راه کردی خویش را / رفتی اندر خلد از راه خفا
اهدنا گفتی صراط مستقیم / دست تو بگرفت و برد تا نعیم

نار بودی نور گشتی ای عزیز / غوره بودی گشتی انگور و مویز
اختری بودی شدی تو آفتاب / شاد باش الله اعلم بالصواب

ای ضیاء الحق حسام الدین بگیر / شهد خود را اندر افکن حوض شیر
تا رهد آن شیر از تغییر طعم / یابد از بحر مزه تا کثیر طعم

متصل گردد بدان بحر الست / چونکه شد دریا ز هر تغییر رست
منفذی یابد بدان بحر عسل / آفتی نابود اندر وی محل

غره کن تغییر و اسباب ای شیر حق / گر نشناسی ... غره شیر را
تا ز دزدان غفلت ... / چه خبر داری ... سیه را
بنویسی احوال خود با آب رز / باز پیش چشم قبطی خون نما
بهر ... / آن شنیدستی ازین حدیث ...

لابه کردن قبطی سبطی را که یک طاس آب به نیت خویش از نیل پر کن و بر لب من نه تا بخورم بحق دوستی و برادری که شما چون برای خود پر می‌کنید آب صافست و چون ما پر میکنیم خون صافست

من شنیدم که در آمد قبطیی / از عطش اندر وثاق سبطیی
گفت هستم یار و خویشاوند تو / گشته‌ام امروز حاجتمند تو
زانکه موسی جادوی کرد و فسون / تا که آب نیل ما را کرد خون
سبطیان زان آب صافی میخورند / پیش قبطی خون شد آب از چشم بند
قبطیان تک میشوند از تشنگی / تا خورد از آب این یار کهن
از پی او سبو بخود یا پری / بهر خود یک طاس ازین آب کن
چون برای خود کنی این طاس پر / گر طفیلی در تبع [illegible]
خون نباشد آب باشد پاک و حر / من طفیل تو خورم آب هم
گفت ای جان جهان خدمت کنم / بنده‌ام تو باش ...
پاس دارم ای دو چشم روشنم / بر مراد تو روم شادی کنم
طاس را از نیل او پر آب کرد / کین خورد قوم شد این خون سیاه
بر دهان بنهاد نیمی را بخورد / طاس را کژ کرد سوی آبخواه
باز از سو کرد کز خون آب شد / بعد از آن گفتش که ای صاحب [illegible]
قبطی اندر خشم و اندر تاب شد / ساعتی بنشست تا خشمش نشست
ای برادر این گره را چاره چیست / اندر آ فرعون ... زار
گفت این را آن خورد کو متقی است / متقی آنست کو بیزار شد
قوم موسی شو بخور این آب را / بر عباد ... اندر خشم تو
صلح کن با مه ببین مهتاب را / صد هزاران ظلمت است از خشم تو
خشم بنشان چشم بگشا شاد شو / چون ترا ...
عبرت از یاران بگیر استاد شو / کی طفیل من شوی در اغتراف
کوه در سوراخ سوزن کی رود / جام مغفوران بگیر و خوش بنوش
جز مگر آن کوه برگ که شود / کوه را که کن بأستغفار خویش
تو همین تن و پیچان تو از آن کن / کو خورد ...
چون حرامش کرد حق بر کافران / خلق تشنه ... تیر را
آل موسی شو که حیلت سود نیست / گر دو ... بادوات آبی کند
حیلهات باد تهی پیمودنیست / زهره دارد آب کو ز امر صمد
یا تو پنداری که تو نان میخوری / گر دل اندر زبان جان بر کند
زهر مار و کاهش جان میخوری / بالی ... اصطلاح ... جان کند
یا تو پنداری که حرف مثنوی / اندر آید ...
چون بخوانی رایگانش بشنوی / یا کلام حکمت و سر نهان
اندر آید لیک چون افسانها / سر نهان گر ...
پوست بنماید نه مغز دانه‌ها / در سر و در رو کشیده چادری
شاهنامه یا کلیله پیش تو / گر کند لطف عنایت چشم باز
همچنان باشد که قرآن از عتو / فرق آنگه باشد از حق و مجاز
ورنه لیک ... پیش آیدی / باشدش ... کلام و ...
هر دو یکسان است چون نبود شفا / خویشتن مشغول کردن از ملال
کاتش وسواس را و غصه را / آب پاک و بول یکسان ...
زان سخن بنشاند و سازد دوا / بهر این مقدار آتش شاندن
آتش وسواس این ابواب آب / که کلام ایزد ...
هر دو بنشاند همچون خمر و خواب / لیک گر ...
نیست گرد و سوسنه زجان / هر که ...
دل بیابد ره به سوی گلستان / ز آنکه ... باغ و در جوی ...

یا تو پنداری که روی انبیا / آنچنان که هست می‌بینیم ما
در تعجب مانده پیغمبر از آن / چون نمی‌بینند رویم مومنان
چون نمی‌بینند نور روم خلق / کز عشق برده است بر خویشتن
ور همی بینند این حیرت چراست / تا که وحی آمد که آن رو در خفاست
سوی تو ماه است و سوی خلق ابر / تا نبیند رایگان روی تو گبر
سوی تو دانه است سوی خلق دام / تا ننوشد زین شراب خاص عام
گفت یزدان که تراهم ینظرون / نقش حمامند هم لا یبصرون
می‌نماید صورت ای صورت پرست / کان دو چشم مرده او ناظرست
پیش چشم نقش می‌آرد ادب / کز چرا پاسم نمی‌دارد عجب
از ره پستی پاسخ است این نقش نیک / که نمی‌گوید سلامم را علیک
می‌نجنباند سر و سبلت ز جود / پاس آنکه کردمش من صد سجود
حق اگر چه سر نجنباند برون / پاس آن ذوقی دهد در اندرون
که دو صد جنبانیدن سر ارزد آن / سر چنین جنباند آخر عقل و جان
عقل را خدمت کنی در اجتهاد / پاس عقل آن است کافزاید رشاد
حق نجنباند بظاهر سر ترا / لیک سازد بر سران سرور ترا
مر ترا چیزی دهد یزدان نهان / که سجود تو کنند اهل جهان
آنچنان که داد سنگی را هنر / تا عزیز خلق شد یعنی که زر
قطره آبی بیابد لطف حق / گوهری گردد برد از زر سبق
جسم خاکست و چو حق تابیش داد / در جهانگیری چو مه شد اوستاد
هین طلسم است این و نقش مرده است / احمقان را چشمش از ره برده است
می‌نماید آنکه چشمی می‌زند / ابلهان سازیده‌اند او را سند
گفت قبطی تو دعایی کن که من / از سیاهی دل ندارم آن دهن
تا بود که قفل این در وا شود / زشت را در بزم خوبان جا شود

در خواستن قبطی دعای خیر و هدایت از سبطی و دعا کردن سبطی قبطی را بخیر و مستجاب شدن آن دعا از اکرم الاکرمین حق تعالی

از تو مسخی صاحب خوبی شود / یا پلیدی باز گوهر خو شود
یا به دست مریمی بوی مشک / یا برد تری و میوه شاخ خشک
سبطی آن دم در سجود افتاد و گفت / کای خدای عالم سر و نهفت
سبطی و قبطی همه بنده تواند / عاجز امر تواند و مستمند
جز تو پیش که برآرد بنده دست / هم دعا و هم اجابت از تو است
هم ز اول تو دهی میل دعا / تو دهی آخر دعاها را جزا
اول و آخر تویی ما در میان / هیچ هیچی که نیاید در بیان
اینچنین می‌گفت تا افتاد طشت / از سر بام و دلش بیهوش گشت
باز آ [illegible] / [illegible] الا که
در دعا بد او که ناگه نعره‌ای / از دل قبطی بجست و نعره‌ای
کز بلا تشنه بجان عرضه کن / تا به [illegible] زنار کهن
آتشی در جان من انداختند / مر بلیسی را بجان بنواختند
ور بشتی تو ز سبب ناسست / [illegible] دستم گرفت
کیمیایی بود صحبتهای تو / کم مباد از خانهٔ دل پای تو
تو یکی شاخی بدی از نخل [illegible] / چون گرفتم او مرا تا خلد برد
سیل بود آنکه تنم را در ربود / صبر و تسلیم تالب دریا چو بود
من بجو آب تنم سوی سبیل / بحر دیدم در گرفتم کیل کیل
حاصل آن در ورش کاکنون آب گیر / گفت روشن شد آنها تسلیم یقیر
شهر تشنه‌ای خوردیم زانکه اشتری / تا بجستم تشنگی نامد مرا
آنکه جوی و چشمه‌ها را آب داد / چشمه‌ای اندر درون من گشاد
دید جگر کو بود گرو دا انجذاب / گشت پیش همت او آب خوار
کاف کافی آمد او بهر عباد / صدق وعده کهیعص
کافیم بدهم ترا من جمله خیر / بی سبب بی واسطهٔ یاری غیر
کافیم بی نان ترا سیری دهم / بی سپاه و لشکرت میری دهم

کاغذی جویم که تا حرفی کنم / کوه را و چاه را پیدا کنم
بی کتاب و بی اوستا تلقین دهم / بی عبارت [illegible] دهم
سینه را دل [illegible] بابها / تا نه در هر جا سری شمشیرها
دست حق [illegible] بی اسباب / که طپانچه می‌زند بی آفتاب
[illegible] / کو نیاید مادرا و [illegible]
خون ده ما [illegible] / [illegible]
شادیی را غم کنم چون [illegible] / کو نیاید بی سببی شادی [illegible]
باز چون تمهید ایمان برسی / باز [illegible] هزار [illegible]
موسیی حیرت [illegible] / نیل خون بینی ازو آبی شده
چون سر رشته نگه‌دار اندرون / سیل ذوق تو نگردد [illegible] خون
من گمان بردم که ایمان آورم / تا ازین طوفان خون آبی خورم
من چه دانستم که تبدیلی کنند / در نهاد من [illegible] کنند
تشنه‌ای [illegible] نیل روان / بر قرار از قرب چشم دیگران
همچنانکه این جهان پیش نبی / غرق تسبیح است [illegible]
پیش پیغمبر جهان عشق [illegible] / پیش چشم دیگران مرده و جماد
هست بالا [illegible] تیز رو / از کلوخ و سنگ او نکته شنو
با عوام این جمله بسته و مرده / زین عجب‌تر من ندیدم پرده
گورها یکسان به پیش چشم ما / روضه و حفره به چشم انبیا
عامه گفتندی که پیغمبر ترش / از چه گشته است و شدست از ذوق خوش
خاصه گفتندی که پیش چشمتان / می‌نماید او ترش ای امتان
یک زمان در چشم ما آیید تا / خنده‌ها بینید اندر هل اتی
از سر امرودبن بنماید آن / منعکس صورت به زیر آی ای جوان
آن درخت هستی است امرودبن / تا در آنجایی نماید نو کهن
تا در آنجایی ببینی خارزار / پر ز کژدمهای خشم و پر ز مار
چون فرود آیی ببینی رایگان / یک جهان پر گلرخان و دایگان
چون فرود آیی فرود آید ترا / در درون [illegible] فیض کبریا

حکایت آن زن پلید کار که شوهر را گفت آن خیالات از سر امرودبن می‌نماید ترا [illegible] آن خیالات از سر امرودبن بود اگر [illegible] خیال نمود جواب آن است [illegible] همین کافی است

آن زنی می‌خواست تا با مول خود / بر زند در پیش شوی گول خود
پس به شوهر گفت زن کای نیکبخت / من بر آیم میوه چینم از درخت
چون بر آمد بر درخت آن زن گریست / چون ز بالا سوی شوهر بنگریست
گفت شوهر را که ای مابون رد / کیست آن لوطی که بر تو می‌فتد
تو به زیر آن چو زن بغنوده‌ای / [illegible] بوده‌ای
گفت شوهر نی سرت گویی بگشت / ورنه اینجا نیست غیر من به دشت
زن مکرر کرد [illegible] / کیست بر پشتت فرو خفته [illegible]
گفت ای زن هین فرود آ از درخت / که سرت گشت و خرف گشتی تو سخت
چون فرود آمد بر آمد شوهرش / زن کشید آن مول را اندر برش
گفت شوهر کیست این ای روسبی / که به بالا آمد اندر تو چون کبی
گفت زن [illegible] / [illegible]
او مکرر کرد بر زن آن سخن / گفت زن نی نیست الا امرودبن
از سر امرودبن من همچنان / کژ همی دیدم که تو ای قلتبان
پس فرود آ تا ببینی هیچ نیست / این همه تخییل از امرودبن است
هزل تعلیم است آن را جد شنو / تو مشو بر ظاهر هزلش گرو
هر جدی هزل است پیش هازلان / هزلها جد است پیش عاقلان
کاهلان امرودبن جویند لیک / تا بدان امرودبن راهیست نیک
نقل کن ز امرودبن اکنون [illegible] / گشته تو خیره چشم و خیره رو
این منی و هستی اول بود / که برو دیده کژ و احول بود
چون فرود آیی ازین امرودبن / کژ نماید فکرت و چشم و سخن

تا نباشد سخت بیخی گشت این | شاخ او بر آسمان هفتمین
چون شود فرد از دگر دسته ابدا | منبسطش گر بر آرد زحمت نما

راست بینی گر بود اسپان زمین | مصطفی کی خواست از رب مبین
گفت سعی جزو جزوا ز نوق وست | آنچنانکه پیش تو آن جزو است

زین تواضع گر زبون آید خدا | راست بینی نقد آن چشم ترا
بعد از آن بر روی ایشان مرده بن | که مبدل گشت و سبز از امر کن

چون شود بیخت قوی شد آن درخت | چون شود بیخی گشاید در خدنگ
آتشش اندر سبز و خرم میکند | شاخ او با فی انا الله میزند

زیر ظلش جمله حاجات روا | همچنین باشد الهی کیمیا
آن معنی و رتبه ایست با شه جلال | که درو بینی صفات ذوالجلال

شد درخت گنج مقصود حق نما | اصلها ثابت و فرعها فی السما

باقی قصهٔ موسی علیه الصلوة والسلام

آمدش پیغام از وحی مهم | کو کهی بسته گدا اکنون تا قدم
این همه رخت تن عیسی موسی است | کامرش آمد که بنیاد از شجر بیست

تا ببیند خیر او وحشت او | بعد از آن بر کلاه و دوام
پیش از آن گفتند بجد اسیر | چون بامرش برگرفتی گنج جیب

اول او هر برگ از شان پیدا | گشت هیچون کرده تره را
گشت حاکم بر همه فرعونیان | آتش آن خون کرد کف بر زنان

اندر آن عشق شان بر آنچه طاهر | از بلیخانه که هیچ بزد برگ
تا برآید بیخود از موسی دعا | چون نظر افتاد ش آنقدر

کاین همه اعجاز کوشیدن چرا | چون نخود بنهاد این حجاب گشت را
امرش آمد کاتباع نوح کن | ترک پایان بینی مشروح کن

منکر بر کرد تو ما ای رهی | از بلیغ بست آن نبود بی
کشته ریگ است زین اصلح تو | جلوه گر دد آن لجاج و آن عتو

تا گریه نمودن ضلال حق | فاش کرد و هم اهل زرق
چونکه مقصود از شجر آمد ثمر | تا بدید از بیند اعجاز از سعود

دید الحاح غوایت می کند | شیخ الحاح هدایت می کند
بازگرد و قصهٔ قبطی بگو | که دکفر از باطن خود زود شو

چون بیا گشت آن امر فرعون | نیل می آمد سراسر جمله خون

سخت شدن کار قبطیان و شفاعت کردن فرعون

نفس خویش فرعون آمد پیش | لابه میکرد او که تا گشته دو تا
کاشکی ما کرد و همه سلطان تن | نیست ما را موسی ای راز کن

پایه یا بر گرد ست زبان بدیر | من بعزت خو گرم سختم مگیر
تا ببیند این جهان آسمانی | تا ببیند در زبان آن قرشین

گفت یا رب نی فریبد او مرا | می‌فریبد او فریبنده ترا
هشنوم یا بین همه هم خدعه اش | تا بپراند اصل را آن فرع کش

هر کسی هر یک ز حیلت پیش ما | هر چه بر خاک ست اصلش از سما
گفت حق آن سگ نیرزد هم بدان | پیش سگ انداز از دور استخوان

بکنیمان آن عصا نا تا کجا | دانه هر حیله گردش مبا
وان بلیغ او زبان گر دو سیاه | تا ببیند خلق تبدیل اله

آن سبب مر حاجت مرا | آن سبب بهر حجاب است و غطا
تا طبیبی خویش بر دار و زند | تا منجم رو باستاره کند

این فتح و زحر یکی با داد | سگ باز آید از بیم گدا
بند سگ نا کرده و نا گشته رو | لقمه و دو نخ نگشته اعمه جو

آن کل دیا گول آمد یار عام | همچو آن تیره چیز بره از طعام
میچرد آن بره و قصاب شاد | کو برای ما چرد برگ مراد

اندر ز نقیر میکند ورخور روی | بهر او خورد تا تو فربه میکنی
کار خود کن روزی حکمت بجو | تا شده فربه دل با کر و فر

خورد نرت بأن قیح این خوردن تن | جان چو بازرگان تن چون راه زن
شمع تاجرانکه هست افروخته | که بود رهزن چو هیزم سوخته

خویشتن را گم مکن یاوه مکوش   گر توان شب رو چو باشه می‌بپوش
وانکه شهوت خیز مست است و چو بنگ   بیند او هر شوخ مست و عقل دنگ
خمر تنها نیست سرمستی هوش   هر چه شهوانیست بندد چشم و گوش
ترک شهوت کن اگر خواهی تو هوش   وانکه شهوت باز بیند چشم و گوش
آن بلیس از خمر خوردن دور بود   مست بود او از تکبر وز جحود
مست آن باشد که آن بیند که نیست   زر نماید آنچه مس و آهنیست
این سخن پایان ندارد موسیا   لب بجنبان تا برون آید گیا

دعا کردن موسی علیه السلام و سبز شدن کشت

همچنان کردند و هم در دم زمین   سبز گشت از سنبل و حب ثمین
اندر افتادند در لوت آن نفر   قحط دیده مرده از جوع البقر
چند روزی سیر خوردند از عطا   آن دمی و آدمی و چارپا
چون شکم پر گشت و بر نعمت زدند   وان ضرورت رفت طاغی آمدند
نفس فرعونیست هان سیرش مکن   تا نیارد یاد زان کفر کهن
بی تف آتش نگردد نفس خوب   تا نشد آهن چو اخگر هین مکوب
بی مجاعت نیست تن جنبش کنان   آهن سردیست می‌کوبی بدان
گر بگرید ور بنالد زار زار   او نخواهد شد مسلمان هوش دار
او چو فرعونست در قحط آنچنان   پیش موسی سر نهد لابه کنان
چونکه مستغنی شد او طاغی شود   خر چو بار انداخت اسکیزه زند
پس فراموشش شود چون رفت پیش   کار او زان آه و زاریهای خویش
سالها مردی که در شهری بود   یک زمان که چشم در خوابی رود
شهر دیگر بیند او پر نیک و بد   هیچ در یادش نیاید شهر خود
که من آنجا بوده‌ام این شهر نو   نیست آن من هستم اینجا در گرو
بل چنان داند که خود پیوسته او   هم درین شهرش بدست ابداع و خو
چه عجب گر روح موطنهای خویش   که بدستش مسکن و میلاد پیش
می‌نیارد یاد کاین دنیا چو خواب   می‌فرو پوشد چو اختر را سحاب
چند نوبت آزمودی خواب را   خوابش نیارد همان بین ز ابتلا
خاصه چندین شهرها را کوفته   گردها از درک او ناروفته
اجتهادی گرم ناکرده که تا   دل شود صافی و بیند ماجرا
سر برون آرد دلش از بحر راز   اول و آخر ببیند چشم باز

بیان اطوار خلقت آدمی در فطرت

آمده اول به اقلیم جماد   وز جمادی در نباتی اوفتاد
سالها اندر نباتی عمر کرد   وز جمادی یاد ناورد از نبرد
وز نباتی چون به حیوان اوفتاد   نامدش حال نباتی هیچ یاد
جز همین میلی که دارد سوی آن   خاصه در وقت بهار و ضیمران
همچو میل کودکان با مادران   سر میل خود نداند در لبان
همچو میل مفرط هر نو مرید   سوی آن پیر جوانبخت مجید
جزو عقل این از آن عقل کلست   جنبش این سایه زان شاخ گلست
سایه‌اش فانی شود آخر در او   پس بداند سر میل و جستجو
سایهٔ شاخ دگر ای نیکبخت   کی بجنبد گر نجنبد این درخت
باز از حیوان سوی انسانیش   می‌کشید آن خالقی که دانیش
همچنین اقلیم تا اقلیم رفت   تا شد اکنون عاقل و دانا و زفت
عقلهای اولینش یاد نیست   هم ازین عقلش تحول کردنیست
تا رهد زین عقل پر حرص و طلب   صد هزاران عقل بیند بوالعجب
گرچه خفته گشت و شد ناسی ز پیش   کی گذارندش در آن نسیان خویش
باز از آن خوابش به بیداری کشند   که کند بر حالت خود ریشخند
که چه غم بود آنکه می‌خوردم به خواب   چون فراموشم شد احوال صواب
چون ندانستم که آن غم و اعتلال   فعل خوابست و فریبست و خیال
همچنین دنیا که حلم نائمست   خفته پندارد که این خود دائمست
تا برآید ناگهان صبح اجل   وارهد از ظلمت ظن و دغل
خنده‌اش گیرد از آن غمهای خویش   چون ببیند مستقر و جای خویش

هر چه تو در خواب بینی نیک و بد / روز محشر یک بیک پیدا شود
آنچه کردی اندرین خواب جهان / گرددت هنگام بیداری عیان
تا نپنداری که این بد کردنیست / اندرین خواب و ترا تعبیر نیست
بلکه این خنده بود گریه و زفیر / روز تعبیر ای ستمگر بر اسیر
گریه و درد و غم و زاری خود / شادمانی دان به بیداری خود
ای دریده پوستین یوسفان / گرگ برخیزی ازین خواب گران
گشته گرگان یک بیک خوهای تو / می دراند از غضب اعضای تو
خون نخسپد بعد مرگت در قصاص / تو مگو که من بمردم یابم خلاص
این قصاص نقد حیلت سازیست / پیش زخم آن قصاص این بازیست
زین لعب خواندست دنیا را خدا / کاین جزا لعبیست پیش آن جزا
این جزا تسکین جنگ و فتنه ایست / آن چو اخصاست و این چون ختنه ایست
این سخن پایان ندارد موسیا / هین رها کن این خران را در گیا
تا همه زان خوش علف فربه شوند / هین که گرگانند ما را خشم مند
ناله گرگان خود را موقنیم / این خران را طعمه ایشان کنیم

بیان آنکه خلق دوزخ گرسنگان و نالان اند از حق خواهان که روزیهای ما را فربه کن و بما برسان

این خران را کیمیای خوش دمی / ای ادب تو خوب کردن آدمی
تو نبینی هیچ با چندین لطف و خوبی / آن خران را طالع و روزی چنین
پس ز پیشان سعادت [illegible] / تا بر دشمنان زند خواب غفلتی
تا چو بجهند از چنین خواب این رمه / شمع مرده باشد و ساقی شده
در دشت علفیان شان را ز روی [illegible] / پس غیور شد از آنچه هم حسی
تا که عدل ما قدم بیرون نهد / در خرابه زشت را در خورد بد
کان شما کی کردی ندید [illegible] / مجو با ایشان نهان ندر سوایی
چون خرد با تست مشرف بر تنت / گرچه زو قاصر بود این دیدنت
نیست قاصر دید او از دید تو / از سکون و جنبشت در امتحان
پس عجب گر جان آن قوم نیز / با تو باشد چون نه تو مستحیل
از خرد غافل شود [illegible] / بعد از آن عقلش ملامت می کند
تو شدی غافل ز عقل عقل نی / گر حضورستش ملامت کردنی
گر نبودی حاضر و غافل بدی / در ملامت کی ترا سیلی زدی
ور ازو غافل نبودی نفس تو / کی چنان کردی جنون و حبس تو
پس ترا و عقلت چو اصطرلاب بود / زان بدانی قرب خورشید وجود
قرب بیچون است عقلت را بتو / نیست از پیش و پس و تحت و علو
قرب بیچون چون نباشد شاه را / که نیابد بحث عقل آن راه را
نیست آن جنبش که در اصبع ترا / پیش اصبع یا پسش یا چپ و راست
وقت خواب و مرگ از وی میرود / وقت بیداری قرینش می شود
از چه ره می آید اندر اصبعت / کاصبعت بی او ندارد منفعت
نور چشم و مردمک در دیده ات / از چه ره آمد بغیر شش جهت
بیجهت دان عالم امر و صفات / عالم خلقست با سوی جهات
بیجهت دان عالم امر ای صنم / بیجهت تر باشد آمر لاجرم
بیجهت دان عقل علام البیان / عقل تر از عقل و جان تر هم ز جان
بی تعلق نیست مخلوقی بدو / آن تعلق هست بیچون ای عمو
زانکه فصل و وصل نبود در معان / غیر فصل و وصل نندیشد گمان
[illegible] / لیک [illegible] دلیل
بی نهایت [illegible] حرف وصل / تا رگ مردیت آرد سوی وصل
این تعلق را خرد چون ره برد / لیک فصلست و وصالست این دو
زین وصیت کرد ما را مصطفی / بحث کم جوئید در ذات خدا
آنکه در ذاتش تفکر کردنیست / در حقیقت آن نظر در ذات نیست
هست آن پندار او زیرا براه / صد هزاران پرده آمد تا اله
هر یکی در پرده موصول خوست / وهم او آنست کان خود عین هوست
پس پیمبر دفع کرد این وهم ازو / تا نباشد در غلط سودای او

تا که گردد [illegible] چو کرم شب | بی ادب را سرنگونی داد رب | سرنگونی آن بود کو سوی زیر | می‌رود پندارد او کو هست چیر

زانکه خدمت باشد او را همچنین | کز بلا تا آسمان [illegible] عشق | [illegible] | از عظیمی وز مهابت گم شوی

چون ز وحشی [illegible] سیاست [illegible] | قدر خود را [illegible] | جز ز [illegible] بیان | گر شهادت [illegible] بیان

چون بپاشیدی [illegible] | همچنانکه [illegible]

رفتن ذوالقرنین بکوه قاف و درخواست کردن کای کوه قاف از عظمت حق تعالی شمه‌ای بازگو و جواب او که صفت عظمت حق تعالی در تقریر نیاید و لابه کردن ذوالقرنین که از آنچه توان گفت و بخاطر در آید شمه‌ای بگو

رفت ذوالقرنین سوی کوه قاف | دید او را کز زمرد بود صاف

گرد عالم حلقه گشته او محیط | ماند حیران اندر آن خلق بسیط

گفت تو کوهی دگرها چیستند | که به پیش عظم تو بازیستند

گفت رگهای من اند آن کوه‌ها | مثل من نبوند در حسن و بها

من به هر شهری رگی دارم نهان | بر عروقم بسته اطراف جهان | حق چو خواهد زلزله شهری مرا | امر فرماید که جنبان عرق را

پس بجنبانم من آن رگ را به قهر | که بدان رگ متصل گشتست شهر | چون بگوید بس شود ساکن رگم | ساکنم وز روی فعل اندر تگم

همچو مرهم ساکن و بس کارکن | چون خرد ساکن وزو جنبان سخن | نزد آنکس که نداند عقلش این | زلزله هست از بخارات زمین

بیان آنکه موری بر کاغذ میرفت نبشتن قلم دید قلم را ستایش کرد موری دیگر که چشم تیزتر بود گفت ستایش انگشتان را کن که این هنر از ایشان می‌بینم و دیگری که از هر دو چشم روشن‌تر بود گفت ستایش بازو کن که انگشتان فرع بازو اند

این بخارات زمین نبود بدان | امر حق است و از آن کوه گران

مورکی بر کاغذی دید او قلم | گفت با مور دگر این راز هم

که عجایب نقشها آن کلک کرد | همچو ریحان و چو سوسن‌زار و ورد

گفت آن مور اصبع است آن پیشه‌ور | وین قلم در فعل فرع است و اثر

گفت آن مور سوم کز بازوست | کاصبع لاغر ز زورش نقش بست

همچنین می‌رفت بالا تا یکی | مهتر موران فطن بود اندکی | گفت کز صورت مبینید این هنر | کان به خواب و مرگ گردد بی‌خبر

صورت آمد چون لباس و چون عصا | جز به عقل و جان نجنبد نقشها | بی‌خبر بود او که آن عقل و فؤاد | بی ز تقلیب خدا باشد جماد

باز التماس کردن ذوالقرنین از کوه قاف تا بیان صنعی از صنایع حق تعالی گفت

یک زمان از وی عنایت برکند | عقل زیرک ابلهیها می‌کند

چونکه کوه قاف در نطق شگفت | چونکه ناطق یافت ذوالقرنین

کای سخنگوی خبیر رازدان | از صفات حق بکن با من بیان | گفت رو کان وصف از آن هایل‌تر است | که بیان بر وی تواند برد دست

یا قلم را زهره باشد که به سر | بر نویسد بر صحایف زان خبر | گفت کمتر داستانی بازگو | از عجبهای حق ای حبر نکو

گفت اینک دشت سیصدساله راه | کوه‌های برف پر کرده‌ست شاه | کوه بر که بی‌شمار و بی‌عدد | می‌رسد هر زمان برفش مدد

کوه برفی می‌زند بر دیگری | می‌رساند برف سرما تا ثری | کوه برفی می‌زند بر کوه برف | دم بدم ز انبار بی‌حد و شگرف

گر نبودی این چنین وادی شها | تف دوزخ محو کردی مر مرا | غافلان را کوه‌های برف دان | تا نسوزد پرده‌های عاقلان

گر نبودی عکس جهل برف باف / عشق ورزا شیخ کی کردی شکاف
آتش از قهر خدا خود ذره‌ایست / بهر تهدید لئیمان دره‌ایست
با چنین قهری که زفت و فایق است / برد لطفش بین که بر وی سابق است
سبق بی‌چون و چگونه معنوی / سابق و مسبوق دیدی بی دوی
گر نبیند این بود ز آنهم عجب است / کو عقول خلق زانکان یک جو است
عیب بر خود نه نه بر آیات دین / کی رسد بر چرخ دین مرغ گلین
مرغ را جولانگه عالی هواست / زانکه نشو او ز شهوت وز هواست
پس تو حیران باش بی لا و بلی / تا ز رحمت پیشت آید محملی
چون ز فهم این عجایب کودنی / گر بلی گویی تکلف میکنی
ور بگویی نی زند نی گردنت / قهر بر بندد بدان نی روزنت
پس همین حیران و واله باش و بس / تا درآید نصر حق از پیش و پس
چونکه حیران گشتی و گیج و فنا / با زبان حال گفتی اهدنا
زفت زفت است و چو لرزان میشوی / میشود آن زفت نرم و مستوی
زانکه شکل زفت بهر منکرست / چونکه عاجز آمد او لطف و برست

نمودن جبرئیل خود را به مصطفی علیه السلام به صورت خویش و از هفتصد پر او چون یک پر ظاهر شد افق را بگرفت و آفتاب محجوب شد

مصطفی میگفت پیش جبرئیل / که چنانکه صورت تست ای خلیل
مر مرا بنما تو محسوس آشکار / تا ببینم مر ترا نظاره‌وار
گفت نتوانی و طاقت نبودت / حس ضعیف است و تنک سخت آیدت
گفت بنما تا ببیند این جسد / تا چه حد حس نازک است و بی‌مدد
آدمی را هست حس تن سقیم / لیک در باطن یکی خلق عظیم
بر مثال سنگ و آهن این تنه / لیک هست او در صفت آتش زنه
سنگ و آهن مولد ایجاد نار / زاد آتش بر دو والد قهربار
باز آتش دستکار وصف تن / هست قاهر بر تن او شعله‌زن
باز در تن شعله ابراهیم وار / که از و مقهور گردد برج نار
گر برآید از درون زفت آتشی / آتشت گردد مطیع و دلخوشی
لاجرم گفت آن رسول ذو فنون / رمز نحن الآخرون السابقون
ظاهر این دو بسندان زبون / در صفت از کان آهنها فزون
پس بصورت آدمی فرع جهان / در صفت اصل جهان این را بدان
ظاهرش را پشه‌ای آرد بچرخ / باطنش آمد محیط هفت چرخ
چونکه کرد الحاح بنمود اندکی / هیبتی که که شود زان مندکی
شهپری بگرفت شرق و غرب را / از مهابت گشت بیهش مصطفی
چون ز بیم و ترس بیهوشش بدید / جبرئیل آمد در آغوشش کشید
آن مهابت قسمت بیگانگان / وان تجمش دوستان را رایگان
هست شاهان را زمانی بر نشست / هول سرهنگان و صارم‌ها بدست
دور باش و نیزه و شمشیرها / که بلرزد زان مهابت شیرها
بانگ چاووشان و آن چوگانها / که شود سست از نهیبش جانها
از برای خاص و عام رهگذر / که کنند ایشان ز شهنشاه حذر
از برای عام باشد این شکوه / تا کلاه کبر نهند آن گروه
تا من و ماهای ایشان بشکنند / نفس خودبین فتنه و شر کم کنند
شهر از آن ایمن شود کان شهریار / دارد اندر قهر زخم و گیر و دار
پس بمیرد آن هوسها از نفوس / هیبت شه مانع آید زان نحوس
باز چون آید سوی بزم خاص / کی بود آنجا مهابت یا قصاص
حلم در حلم است و رحمتها بجوش / نشنوی از غیر چنگ و نی خروش
طبل و کوس هول باشد وقت جنگ / وقت عشرت با حریفان دف و چنگ
هست دیوان محاسب عام را / وان پری‌رویان گرفته جام را
آن زره وان خود در جنگ وغا / وین شراب و نقل در بزم صفا
جوشن و خود است مر پاسش را / وین حریر و برد مر عیشش را
این سخن پایان ندارد ای جواد / ختم کن والله اعلم بالرشاد

اندر آ در حجره آن حسی که زان رب ست
خفته ایمن بر نیا که شیر هست
حال عظیم کاهل کو معذور نیست
نی تغیر منقلب صدق اندر رست

قابل تغییر اوصاف تن ست
روح باقی آفتاب روشن ست
اوست بی‌تغییر لا شرقیه
نی ز تقلیبی که لا غربیه

آفتاب اندر فلک کی مدهوش شد
شمع اندر پیه کی بیهوش شد
جسم احمد را تعلق بد بدان
این تغیر آن تن باشد بدان

همچو ماه و همچو خواب و درد
جان ازین بو ضعفا باشد پاک و فرد
چون نماییم در نگویم وصف جان
زلزله افتد در این کون و مکان

ملک شمس ار که یک بی‌خفته بود
شیر جان ما کی اندر خفته بود
خفته بود آن شیر کز خواب ست پاک
نیست شیر نرم سازد خشمناک

خفته سازد خویش را آنجهان
کو همش مرده ندانند این سگان
ور نه در عالم کرا زهره بدی
کو رود سوی ضعیفی مر بدی

نفس احمد زان نظر بیهوش گشت
بحر او در مرکب کف پرجوش گشت
مه همه کف است مصطفی نور پاش
ماه را گر کف نباشد گو مباش

احمد ار بگشاید آن پر جلیل
تا ابد مدهوش ماند جبرئیل
چون گذشت احمد ز سدره و مرصدش
وز مقام جبرئیل و از حدش

گفت او را هین بپر اندر پیم
گفت رو رو که حریف تو نیم
باز گفتا گر تو ای محرم بیست
گفت رو زین پس مرا قوت نیست

باز گفت او را بیا ای پرده‌سوز
من به اوج خود نرفتستم هنوز
گفت بیرون زین حد ای خوش‌فر من
گر زنم پری بسوزد پر من

حیرت اندر حیرت آمد این قصص
بیهشی خاصگان اندر اخص
بیهشیها جمله اینجا بازی است
چند جان داری که جان پردازی است

جبرئیلا گر شریفی و عزیز
تو نه‌ای پروانه و نه شمع نیز
شمع چون دعوت کند وقت فروز
جان پروانه نپرهیزد ز سوز

این حدیث منقلب را گور کن
شیر را بر عکس صید گور کن
بند کن مشک سخن شاشیت را
وامکن انبان قلماشیت را

آنکه بر نگذشت اجزاش از زمین
پیش او معکوس و قلماشی است این
لا تخالفهم حبیبی دارهم
یا غریبا نازلا فی دارهم

اعط ما شاؤوا و راض ودهم
ما طغینا ساکنا فی ارضهم
تا رسیدن در شه و در ناز خویش
رازیا با مرغ رسمی ساز خویش

موسیا در پیش فرعون زمن
نرم باید گفت قولا لینا
آب اگر در روغن جوشان کنی
دیگدان و دیگ را ویران کنی

نرم گو لیکن مگو غیر صواب
وسوسه مفروش در لین الخطاب
وقت عصر آمد سخن کوتاه کن
ای که عصرت عصر را آگاه کن

گو تو مر گلچهره را که تن بزن
نرمه خاسا که تن ثم نیش ماده
نطق جان را روضهٔ جانیستی
گر حروف و صوت مستغنیستی

این سر خر در میان قندزار
ای بسا کس را که بنهادست خار
طین هر رزه در کان آفت نیست
چون تو بختی در حیات خیرت بس

صورت حرف آن سر خر دان یقین
در رز معنی و فردوس برین
ای ضیاء الحق حسام الدین بیار
این سر خر را در این بطیخ زار

تا سر خر چون بمرد از مسلخه
نشو دیگر باشدش زین مطبخه
هین ز ما صورتگری و جان ز تو
نی غلط هم این خود و هم آن ز تو

مثنوی معنوی بود جان تو
هم وصیت هم نورد ارکانش تویی
بر فلک محمودی ای خورشید فاش
بر زمین هم تا ابد محمود باش

تا زمین با آسمان بلند
یک دل و یک قبله و یک خو شوند
تفرقه برخیزد و شرک و دویی
وحدت است اندر وجود معنوی

چون شناسد جان من جان ترا
یاد آرند اتحاد ماجرا
موسی و هارون شوند اندر زمین
مختلط خوش همچو شیر و انگبین

چون شناسند اندکی او منکر شوند
منکر آمیزش برده سار شود
پس شناسا گرد آنکه برود
خشم کرد آن مه ز ناشکری او

وین عجب بین که چنین ابلهان بد / پیش از آن کز نقش احمد فر زنود

تا شناسا گشت و رشته پای زد / نعت او هم گبر را تعویذ بود

نه همه چون آتش فرزند آدم ایمن / کاینچنین کس هست تا آید پدید

تا بدانسته که آن کبر گمین / از خیال روش آل شان طبید

در بیان اعتقاد یهود و نصاری پیش از بعثت و شان جناب پیغمبر علیه الصلوة و السلام نام او را حرز جان کردن و ظهورش را خواهان بودن

سجده می‌کردند کای رب بشر / در عیان آرش هر چه زودتر

تا به نام احمد از یستفتحون / یاغیان‌شان می‌شدندی سرنگون

هر کجا حرب مهولی آمدی / غوث‌شان کرار احمد آمدی

هر کجا بیماری مزمن بدی / یاد او شان داروی شافی شدی

نقش او می‌گشت اندر راهشان / در دل و در گوش و در افواهشان

نقش او را کی بیابد هر شغال / بلکه فرع نقش او یعنی خیال

نقش او بر روی دیوار ار فتد / از دل دیوار خون دل چکد

آنچنان فرخ بود نقشش بر او / آن دو رویی عیب مر دیوار را

آن همه تعظیم و تفخیم و وداد / از همه انکار کفران از عیان

چون بدیدندش به صورت بر دو باد / قلب آتش دید در دم شد سیاه

قلب را در قلب کی بودست راه / قلب می‌زد لاف اشتیاق محک

تا مریدان را در اندازد به شک / [illegible]

این گمان سر زند از هر خسی / [illegible]

کو به سنگ امتحان راغب شدست / [illegible]

یا به سنگ امتحان شوقش بدی / [illegible]

که نگردد قلب او زان عیان / [illegible]

صدق یاست نگاه زو مین اهتمام / [illegible] کلام

نی محک باشد نه نور معرفت / صفت [illegible]

آینه خود مشتاق باشد او / [illegible] بیان

تا ببیند آینه است ساز و نما / [illegible]

ختم گشت والله اعلم بالصواب / [illegible]

نقش او بر گرد دیوار ار فتد / گشته با یکدیگر اهل صفا

که بهار در حال دیوار از دو رو / چون درآمد سید آخر زمان

آینه گو عیب [illegible] / آینه چون [illegible]

آنچنین سر آینه را هر که بجو / که نماید عرش را هم چون سما

تمت المجلد الرابع من کتاب المثنوی المعنوی

دیباچه جلد پنجم | بسم الله الرحمن الرحیم و به نستعین | از مثنوی مولوی معنوی

و عمده مفاتیح القلوب و صلی الله علی محمد و آله و صحبه اما بعد این مجلد پنجم است از دفترهای مثنوی

و تبیان معنوی در بیان آنکه شریعت همچون شمعی است
که راه می‌نماید بی آنکه شمعی بدست آری راه رفته نشود
و کاری کرده نگردد و چون در ره آمدی این رفتن تو
طریقت است و چون بمقصود رسیدی آن حقیقت است
جهت آنکه فرموده اند لو ظهرت الحقائق بطلت الشرائع
همچنان که مس زر شود یا خود از اصل زر بود او را
نه علم کیمیا حاجت است که آن شریعت بود و نه خود را
در کیمیا مالیدن که آن طریقت است چنانکه گفته اند
طلب الدلیل بعد الوصول الی المدلول قبیح و
ترک الدلیل قبل الوصول الی المدلول مذموم حاصل آنکه شریعت همچو علم کیمیا آموختن است از استاد یا از کتاب
و طریقت استعمال کردن داروها و مس را در کیمیا مالیدن و حقیقت زر شدن آن مس بعضی علم کیمیا دانند که ما
این علم را میدانیم و عمل کنندگان کیمیا بعمل شادند
که ما چنین کارها میکنیم و حقیقت یافتگان بحقیقت شادند
که ما زر شدیم و از علم و عمل کیمیا آزاد شدیم و عتقاء الله ایم
کل حزب بما لدیهم فرحون یا مثال شریعت همچو علم
طب آموختن است و طریقت پرهیز کردن بموجب علم
طب و دارو خوردن و حقیقت صحت یافتن صحت ابدی
و از آن هر دو فارغ شدن چون آدمی ازین حیات رحلت کند شریعت
و طریقت ازو منقطع شد حقیقت ماند اگر دارد نعره میزند
که یا لیت قومی یعلمون بما غفر لی ربی و جعلنی من المکرمین
و اگر حقیقت ندارد نعره میزند یا لیتنی لم اوت کتابیه و لم ادر ما حسابیه یا لیتها کانت القاضیة ما اغنی عنی
مالیه هلک عنی سلطانیه شریعت علم است طریقت عمل است حقیقت الوصول الی الله [illegible]
صالحا و لا یشرک بعبادة ربه احدا و صلی الله علی محمد و آله و اصحابه اجمعین [illegible] و الحمد لله رب العالمین

دفتر پنجم مثنوی مولوی معنوی

بسم الله الرحمن الرحیم

شه حسام الدین که نور انجمست / طالب آغاز سفر پنجمست
ای ضیاء الحق حسام الدین راد / اوستادان صفا را اوستاد
گر نبودی خلق محجوب و کثیف / ور نبودی حلقها تنگ و ضعیف
در مدیحت داد معنی دادمی / غیر این منطق لبی بگشادمی
لیک لقمهٔ باز آن صعوه نیست / چاره اکنون آب و روغن کردنیست
شرح تو غبنست بر اهل جهان / همچو راز عشق دارم در نهان
مدح تعریفست با زندانیان / گوییم اندر مجمع روحانیان
مدح تعریفست و تخریق حجاب / فارغست از شرح و تعریف آفتاب
مادح خورشید مداح خودست / که دو چشمم روشن و نامرمدست
ذم خورشید جهان ذم خودست / که دو چشمم کور و تاریک و بدست
تو ببخشا بر کسی کاندر جهان / شد حسود آفتاب کامران
تاندش پوشید هیچ از دیده‌ها / وز طراوت دادن پوسیده‌ها
یا ز نور بیحدش تانند کاست / یا بدفع جاه او تانند خاست
هر کسی کو حاسد کیهان بود / آن حسد خود مرگ جاویدان بود
قدر تو بگذشت از درک عقول / عقل اندر شرح تو شد بوالفضول
گرچه عاجز آمد این عقل از بیان / عاجزانه جنبشی باید در آن
ان شیئا کله لا یدرک / اعلموا ان کله لا یترک
گر نتانی خورد طوفان سحاب / کی توان کردن بترک خورد آب
آب دریا را اگر نتوان کشید / هم بقدر تشنگی باید چشید
راز را گر می‌نیاری در میان / درکها را تازه کن از قشر آن
نطقها نسبت بتو قشرست لیک / پیش دیگر فهمها مغزست نیک
آسمان نسبت بعرش آمد فرود / ورنه بس عالیست پیش خاک تود
من بگویم وصف تو تا ره برند / پیش از آن کز فوت آن حسرت خورند
نور حقی و بحق جذاب جان / خلق در ظلمات وهمند و گمان
شرط تعظیمست تا این نور خوش / گردد این بی‌دیدگان را سرمه‌کش
نور یابد مستعد تیزگوش / کو نباشد عاشق ظلمت چو موش
نور بخشش آن حریف تیزگوش / گر نه چون موشی ز ظلمت کوش
سست چشمانی که شب جولان کنند / کی طواف مشعلهٔ ایمان کنند
نکته‌های مشکل باریک شد / بند طبعی که ز دین تاریک شد
تا برآید [illegible] را تا رو بود / چشم در خورشید نتواند گشود

همچنین مهلت بباید شاه‌خوها / کرده هر سو شاه زین شور و غوغا

در معنی آیهٔ کریمه فخذ اربعة من الطیر فصرهن الیک

چار وصف این بشر را دل‌فشار / چار میخ عقل گشته این چهار

تو خلیل وقتی ای خورشیدهش / این چهار اطیار رهزن را بکش

زانک هر مرغی ازینها زاغ‌وش / هست عقل عاقلان را دیده‌کش

چار وصف تن چو مرغان خلیل / بسمل ایشان دهد جان را سبیل

ای خلیل اندر خلاص نیک و بد / سر ببرشان تا رهد پاها ز سد

کل توی و جملگان اجزای تو / برگشا که هست پاشان پای تو

از تو عالم روح‌زاری می‌شود / پشت صد لشکر سواری می‌شود

زانک این تن شد مقام چار خو / نامشان شد چار مرغ فتنه‌جو

خلق را گر زندگی خواهی ابد / سر ببر زین چار مرغ شوم بد

بعد از آن زنده کن از نوعی دگر / که نباشد بعد از آن زیشان ضرر

چار مرغ معنوی راه‌زن / کرده‌اند اندر دل خلقان وطن

چون امیر جمله دلهای سوی / اندرین دور ای خلیفهٔ حق توی

سر ببر این چار مرغ زنده را / سرمدی کن عمرها پاینده را

بط و طاوس است و زاغ است و خروس / این مثال چار مرغ اندر نفوس

بط حرص آمد که نولش در زمین / در تر و در خشک می‌جوید دفین

یک زمان نبود معطل آن گلو / نشنود از حکم جز امر کلوا

همچو یغماجی که خانه می‌کند / زود زود انبان خود پر می‌کند

اندر انبان می‌فشارد نیک و بد / دانه‌های در و حبات نخود

تا مبادا یاغیی آید دگر / می‌فشارد در جوال او خشک و تر

وقت تنگ است و فرصت اندک او مخوف / در بغل زد هر چه زود او بی‌وقوف

اعتمادش نیست بر سلطان خویش / که نباید یاغیی آید به پیش

لیک مؤمن ز اعتماد آن حیات / می‌کند غارت مهل با اناة

ایمن است از فوت و از یاغی که او / می‌شناسد قهر شه را بر عدو

ایمن است از خواجه‌تاشان دگر / که نیایندش [illegible]

عدل شه را دید در ضبط حشم / که نیارد کرد کس بر کس ستم

لاجرم نشتابد و ساکن بود / از فوات حظ خود ایمن بود

پس تانی دارد و صبر و شکیب / چشم‌سیر و مؤثرست و پاک‌جیب

کین تانی پرتو رحمان بود / وان شتاب از هزهٔ شیطان بود

زانک شیطانش بترساند ز فقر / بارگیر صبر را بکشد به عقر

از نبی بشنو که شیطان در وعید / می‌کند تهدیدت از فقر شدید

تا خوری زشت و بری زشت از شتاب / نی مروت نی تانی نی ثواب

لاجرم کافر خورد در هفت بطن / دین و دل باریک و لاغر زفت بطن

کافران مهمان پیغامبر شدند / وقت شام ایشان به مسجد آمدند

در حدیث الکافر یاکل فی سبعة امعاء والمؤمن یاکل فی معاء واحد

کامدیم ای شاه ما اینجا قنق / ای تو مهماندار سکان افق

بی‌نواییم و رسیده ما ز دور / هین بیفشان بر سر ما فضل و نور

رو بیاران کرد آن سلطان راد / دستگیر جمله شاهان و عباد

گفت ای یاران من قسمت کنید / که شما پر از من و خوی منید

پر بود اجسام هر لشکر ز شاه / زان زنندی تیغ بر اعدای جاه

تو به خشم شه زنی آن تیغ را / ورنه بر اخوان چه خشم آید ترا

بر برادر بی‌گناهی می‌زنی / عکس خشم شاه گرز ده منی

شه یکی جانست و لشکر پر ازو / روح چون آبست و این اجسام جو

آب روح شاه اگر شیرین بود / جمله جوها پر ز آب خوش شود

که رعیت دین شه دارند و بس / این چنین فرمود سلطان عبس

هر یکی یاری یکی مهمان گزید / در میان یک زفت بود و بی‌ندید

جسم ضخمی داشت کس او را نبرد / ماند در مسجد چو اندر جام درد

مصطفی بردش چو وا ماند از همه / هفت بز بد شیرده اندر رمه

که مقیم خانه بودندی بزان / بهر دوشیدن برای وقت خوان

نان تواش و شیر آن هفت بز / خوردن آن بوقحط عوج ابن غز

جمله اهل البیت خشم‌آلو شدند / گر همه در شیر آن طامع بدند

معده طبلی‌خوار همچون طبل کرد / قسم هجده آدمی را او بخورد

وقت خفتن رفت و در حجره نشست / پس کنیزک از غضب در را ببست

از برون زنجیر در را در فکند / کز زنی با خشمگین و دردمند

گبر را از نیم شب تا صبحدم / پس تقاضا آمد و درد شکم

از فراش خویش سوی در شتافت / دست بر در چون نهاد او بسته یافت

در گشادن حیله کرد آن حیله‌ساز / نوع نوع و می نشد در هیچ باز

شد تقاضا بر تقاضا خانه تنگ / ماند او حیران و بی‌درمان و دنگ

حیله کرد و به خواب اندر خزید / خویش را در خواب ویرانه دید

زانکه ویرانه بد اندر خاطرش / شد به خواب اندر همانجا منظرش

خویش در ویرانهٔ خالی چو دید / او چنان محتاج بهم در دم برید

گشت بیدار و بدید آن جامه خواب / پر حدث دیوانه شد از اضطراب

زاندرون او برآمد صد خروش / از چنین رسوایی بی خاک‌پوش

گفت خوابم بدتر از بیداریم / که خورم زان سو و زین سو می‌ریم

بانگ می‌زد وا ثبورا وا ثبور / همچو جان کافران در قعر گور

منتظر که کی شود این شب به سر / تا در آید از گشادن بانگ در

تا گریزد او چو تیری از کمان / تا نبیند هیچ کس او را چنان

قصه بسیار است کوته می‌کنیم / تا نشد آن در مهیا از ورود

در حجره گشادن پیغمبر صلی الله علیه و آله و سلم و خود را پنهان کردن تا خجل نشود

مصطفی صبح آمد و در را گشاد / صبح آن گمراه را او راه داد

در گشاد و گشت پنهان مصطفی / تا نگردد شرمسار آن مبتلا

تا برون آید رود گستاخ او / تا نبیند درگشا را پشت و رو

یا نهان شد در پس دیوار یا / از ویش پوشید دامان خدا

صبغة الله گاه پوشیده کند / پرده بیچون بر آن ناظر تند

تا نبیند خصم را پهلوی خویش / قدرت قادر ازین بس بیش بیش

مصطفی می‌دید احوال شبش / لیک مانع بود فرمان ربش

تا که پیش از خبط بگشاید رهی / تا نیفتد زان فضیحت در چهی

لیک حکمت بود و امر آسمان / تا ببیند خویشتن را او چنان

پس عدو او نبود آن یار شهی / پس خرابیها که معماری بود

چونکه کافر باب را بگشاده دید / نرم نرمک از کمین بیرون جهید

جامه‌خواب پر حدث را یک فضول / قاصدا آورد در پیش رسول

کاینچنین کردست مهمانت ببین / خنده‌ای زد رحمةً للعالمین

که بیاور مطهره اینجا به پیش / تا بشویم جمله را با دست خویش

هر کسی می‌جست کز بهر خدا / جان ما و جسم ما قربان ترا

تا بشویم این حدث را تو بهل / کار دستست این نمط نه کار دل

ای لعمرک مر ترا حق عمر خواند / پس خلیفه کرد و بر کرسی نشاند

ما برای خدمت تو می‌زییم / چون تو خدمت می‌کنی پس ما چه‌ایم

گفت میدانم ولیک این ساعتیست / کاندرین شستن بخویشم حکمتیست

منتظر بودند کاین قول نبیست / تا پدید آید که این اسرار چیست

او بجد می‌شست آن احداث را / خاص از امر حق نه تقلید و ریا

کز دلش می‌گفت کاین را تو بشو / کاندرینجا هست حکمت تو بتو

در سبب رجوع آن کافر و دیدن پیغمبر صلی الله علیه و آله و سلم را در شستن

کافرک را هیکلی بد یادگار / یاوه دید آن را و گشت او بیقرار

گفت آن حجره که شب جا داشتم / هیکل آنجا بخبر بگذاشتم

گرچه شرمش بود شرمش حرص برد / حرص اژدرهاست نه چیزیست خرد

از پی هیکل شتاب اندر دوید / در وثاق مصطفی آن حال دید

کان یدالله آن حدث را هم بخود / خوش همی شوید که دورش چشم بد

هیکلش از یاد رفت و شد پدید / اندرون شوری گریبان را درید
میزد او دو دست را بر رو و سر / کله را میکوفت بر در و بر جدار

آنچنان کز خون ز بینی و سرش / شد روان و رحم کرد آن مهترش
نعره‌ها زد خلق گرد آمد برو / گبر گویان ایها الناس احذروا

میزد او بر سر که ای بی عقل سر / میزد او بر سینه کای بی نور بر
سجده میکرد او که ای کل زمین / شرمسارست از تو این جزو مهین

تو که کلی خاضع امر ویی / من که جزوم ظالم و زشت و غوی
تو که کلی خوار و لرزانی ز حق / من که جزوم در خلاف و در سبق

هر زمان میکرد رو بر آسمان / که ندارم رو ای قبلهٔ جهان
چون ز حد بیرون بلرزید و طپید / مصطفی‌اش در کنار خود کشید

ساکنش کرد و بسی بنواختش / دیده‌اش وا کرد و داد اشناختش
تا نگرید ابر کی خندد چمن / تا نگرید طفل کی جوشد لبن

طفل یک روزه همی داند طریق / که بگریم تا رسد دایهٔ شفیق
تو نمیدانی که دایهٔ دایگان / کم دهد بی گریه شیر او رایگان

گفت فلیبکوا کثیرا گوش دار / تا بریزد شیر فضل کردگار
گریه ابرست و سوز آفتاب / استن دنیا همین دو رشته تاب

گر نبودی سوز مهر و اشک ابر / کی شدی اجسام ما زفت و سطبر
کی بدی معمور این هر چار فصل / گر نبودی این تف و این گریه اصل

سوز مهر و گریهٔ ابر جهان / چون همی دارد جهان را خوش دهان
آفتاب عقل را در سوز دار / چشم را چون ابر اشک افروز دار

چشم گریان بایدت چون طفل خرد / کم خور این نان که نان آب تو برد
تن چو با برگست روز و شب از آن / شاخ جان در برگریز است و خزان

برگ تن بی برگی جانست زود / این بباید کاستن و آن را فزود
اقرضوا الله قرض ده زین برگ تن / تا بروید در عوض در دل چمن

قرض ده کم کن ازین لقمهٔ تنت / تا نماید وجه لا عین رأت
تن ز سرگین خویش چون خالی کند / پر ز مشک و در اجلالی کند

زین پلیدی بدهد و پاکی برد / از یطهرکم تن او بر خورد
دیو می‌ترساندت که هین و هین / زین پشیمان گردی و گردی حزین

گر گدازی زین هوسها تو بدن / بس پشیمان و غمین خواهی شدن
این بخور گرمست و دارو را مزاج / وان بیاشام از پی نفع و علاج

هم بدین نیت که این تن مرکبست / آنچه خو کردست آنش اصوبست
هین مگردان خو که پیش آید خلل / در دماغ و دل برآید صد علل

اینچنین تهدیدها آن دیو دون / آرد و بر خلق خواند صد فسون
خویش جالینوس سازد در دوا / تا فریبد نفس بیمار ترا

کاین ترا سودست از درد و غمی / گفت آدم را همین در گندمی
پیش آرد هی و هیهات را / وز لویشه پیچد او لبهات را

همچو لبهای فرس در وقت نعل / تا نماید سنگ کمتر از لعل
گوشهایت گیرد او چون گوش اسپ / می‌کشاند بر سوی حرص و کسب

بر زند بر پات نعل از اشتباه / که بمانی تو ز درد آن ز راه
نعل او باشد تردد در دو کار / این کنم یا آن کنم هین هوش دار

آن بکن که هست مختار نبی / آن مکن که کرد مجنون و صبی
حفت الجنه بچه محفوف گشت / بالمکاره که ازو افزود کشت

صد فسون دارد ز حیلت وز دغا / که کند در سله گر هست اژدها
گر بود کوهی بجنبد بر باید هش / دست بر زد تا نشستن ننمایدش

گر بود آب روان بر بندد او / ور بود حبر زمان بر خندد او
عقل را با عقل یاری یار کن / امرهم شوری بخوان و کار کن

نواختن مصطفی علیه الصلوة مهمان را و مسلمان شدن و تسکین دادن او را از اضطراب و ندامت

این سخن پایان ندارد آن عرب / ماند از الطاف آن شه در عجب
خواست دیوانه شدن عقلش رمید / دست عقل مصطفی بازش کشید

گفت این سستی بیاید بی‌مخلصان / تا کسی برخیزد از خواب گران
گفت این سو آنکس بین با خبر / کاندرین ... است با خبر
آب بر گردد دو رو آمد در سخن / کای شهید حق شهادت عرضه کن
تا گواهی بدهم و بیرون شوم / تیره ... ابن باشوم
ما درین دهلیز قاضی قضا / بهر دعوی الستیم و بلی
چون بلی گفتیم آن را ز امتحان / قول و فعل ما شهود است و بیان
از چه در دهلیز قاضی تن زدیم / نی که ما بهر گواهی آمدیم
چند در دهلیز قاضی ای گواه / حبس باشی ده شهادت از پگاه
زانکه بنشاندند ما را تا که تو / آن شهادت بدهی و غداری مجو
از لجاج خویشتن بنشسته‌ای / اندرین تنگی کف و لب بسته‌ای
تا نه بدهی این گواهی ای شهید / تو ازین دهلیز کی خواهی رهید
یک زمان کار است بگزار و بتاز / کار کوته را مکن بر خود دراز
خواه در صد سال خواهی یک زمان / این امانت واگزار و وا رهان

در بیان آنکه اعمال ظاهر گواه اندرون سر آدمی است

این نماز و روزه و حج و جهاد / هم گواهی دادن است از اعتقاد
این زکات و هدیه و ترک حسد / هم گواهی دادن است از سر خود
خوان و مهمانی پی اظهار راست / کای مهان ما با شما گشتیم راست
هدیه‌ها و ارمغان و پیشکش / شد گواه آنکه هستم با تو خوش
هر کسی کوشد به مالی یا فسون / چیست دارم گوهری در اندرون
گوهری دارم ز تقوی یا سخا / این زکات و روزه در هر دو گوا
روزه گوید کرد تقوی از حلال / با حرامش دان که نبود اتصال
وان زکاتش گفت کو از مال خویش / می‌دهد پس چون بدزدد ز اهل کیش
گر به طراری کند پس دو گواه / جرح شد در محکمهٔ عدل اله
هست صیاد ار کند دانه نثار / نه ز رحم و جود بل بهر شکار
هست گربهٔ روزه‌دار اندر صیام / خفته کرده خویش بهر صید عام
کرده بد ظن زین کژی صد قوم را / کرده بد نام اهل جود و صوم را
فضل حق با آنکه او کژ می‌تند / عاقبت زین جمله پاکش می‌کند
سبق برده رحمتش وان غدر را / داده نوری کان نباشد بدر را
کوشش او را شسته حق زین اختلاط / غسل داده رحمت او را زین خباط
تا که غفاری او ظاهر شود / سیئات جمله را غافر شود
آب بهر آن ببارید از سماک / تا پلیدان را کند از خبث پاک
آب چون پیکار کرد و شد نجس / تا چنان شد کاب را رد کرد حس
حق ببردش باز در بحر صواب / تا بشستش از کرم آن آب آب

پاک کردن حق تعالی آب را از نجاست ظاهره

سال دیگر آمد او دامن کشان / هی کجا بودی به دریای خوشان
من نجس زینجا شدم پاک آمدم / بستدم خلعت سوی خاک آمدم
هین بیایید ای پلیدان سوی من / که گرفت از خوی یزدان خوی من
در پذیرم جمله زشتیت را / چون ملک پاکی دهم عفریت را
چون شوم آلوده باز آنجا روم / سوی اصل اصل پاکیها شوم
دلق چرکین برکنم آنجا ز سر / خلعت پاکم دهد بار دگر
کار او این است و کار من هم این / عالم آرای است رب العالمین
گر نبودی این پلیدیهای ما / کی بدی این بارنامه آب را
کیسه‌های زر بدزدیده است او / می‌رود در هر مفلس سو به سو
تا بریزد بر گیاه رسته‌ای / تا بشوید روی هر ناشسته‌ای
یا بگیرد بر سر او حمال وار / کشتی بی‌دست و پا را در بحار
صد هزاران دارو اندر وی نهان / زانکه داروی زرد و هر درد از جهان
جان هر دره دل هر دانه / می‌رود در جوی چون داروخانه
زو یتیمان زمین را پرورش / بستگان خاک را از وی روش
چون نماند مایه‌اش تیره شود / همچو ما اندر زمین خیره شود
ناله از باطن برآرد کای خدا / آنچه دادی دادم و ماندم گدا

ریختم سرمایه‌ها بر پاک و پلید
باز استعانت کردن آب از حق سبحانه تعالی
ای شه سرمایه ده هل من مزید

ابر را گوید ببر جای خوشش
هم تو خورشیدا به بالا برکشش
راههای مختلف می‌راندش
تا رساند سوی بحر بی‌حدش

خود غرض زین آب جان اولیاست
کو غسول تیرگیهای شماست
چون شود تیره ز غسل اهل فرش
باز گردد سوی پاکی‌بخش عرش

باز آید زان طرف دامن‌کشان
از طهارات محیط او درس‌شان
از تیمم وا رهاند جمله را
وز تحری طالبان قبله را

ز اختلاط خلق یابد اعتلال
آن سفر جوید که ارحنا یا بلال
ای بلال خوش نوای خوش صهیل
میذنه بر رو بزن طبل رحیل

جان سفر رفت و بدن اندر قیام
وقت رجعت زین سبب گوید سلام
این مثل چون واسطه‌ست اندر کلام
واسطه شرط است بهر فهم عام

اندر آتش کی رود بی واسطه
جز سمندر کو رهید از رابطه
واسطهٔ حمام باید مر ترا
تا ز آتش خوش کنی تو طبع را

چون نتانی شد در آتش چون خلیل
گشت حمامت رسول آبت دلیل
سیری از حق است لیک اهل طبع
کی رسد بی واسطهٔ نان در شبع

لطف از حق است لیکن اهل تن
در نیابد لطف بی پردهٔ چمن
چون نماند واسطهٔ تن بی حجیب
همچو موسی نور مه یابد ز جیب

این هنرها آب را هم شاهد است
در بیان گواهی فعل و قول بیرونی بر ضمیر و نور اندرونی
کاندرونش پر ز نور ایزد است

قول و فعل آمد گواهان ضمیر
زین دو بر باطن تو استدلال گیر
چون ندارد سیرت در درون
بنگر اندر بول رنجور از برون

فعل و قول آن بول رنجوران بود
که طبیب جسم را برهان بود
وان طبیب روح در جانش رود
وز ره جان اندر ایمانش رود

حاجتش خود به فعل و قول خوب
احذروهم هم جواسیس القلوب
این گواه فعل و قول از روی بجو
کو بدریا نیست واصل همچو جو

قول و فعل او گواه او بود
کو بدریا متصل چون جو بود
بنگر اندر فعل او و قول او
تا چه دارد در ضمیر آن راز جو

نورشان در شرب خیمه‌ست و بیت
بهر صید او دانه پاشد یا نخست
گر بود صیاد از وی دور شو
وان فسون و فعل او خوش کم شنو

ور بود صدیق دست از وی مدار
تا رساند مر ترا سوی بحار
لیک نور سالکی کز حد گذشت
نور او پر شد بیابانها و دشت

شاهدیش فارغ آمد از شهود
در بیان نور یکی که اختیار از بهر معارف حقائق ظاهر شود
وز تکلفها و جانبازی و جود

نور آن گوهر چو بیرون تافته است
زین تسلسلها فراغت یافته است
پس مجو از وی گواه فعل و گفت
که ازو هر دو جهان چون گل شکفت

این گواهی چیست اظهار نهان
خواه فعل و خواه قول و غیر آن
که غرض اظهار سر جوهر است
وصف باقی و این عرض بر معبر است

این نشان زر نماند بر محک
زر بماند خوب و نیکو بی‌شک
این صلوة و این جهاد و این صیام
چون نماند جان بماند نیکنام

جان چنین افعال و اقوال ...
بر محک آمد جوهر را فسود
کاعتقادم راست است اینک گواه
لیک هست اندر گواهان اشتباه

تزکیه باید گواهان را بدان
تزکیه‌اش اخلاص و صدق بی‌گمان
حفظ لفظ اندر گواه قول است
حفظ عهد اندر گواه فعلی است

گر گواه قول کژ گوید رد است
ور گواه فعل کژ پوید رد است
قول و فعل بی تناقض بایدت
تا قبول اندر زمان پیش آیدت

سعیکم شتی تناقض اندرید
روز می‌دوزید و شب بر می‌درید
پس گواه با تناقض کی شنود
یا مگر حکمی کند از لطف خود

قول و فعل ... بست و ضمیر
بر وی پیدا میکند ... ستیر
چون گواهی تزکیه شد قبول
ور نه ... اندر قبول

تا تو بستیزی ستیزد حق بر آن | فانتظرهم انهم منتظرون
این سخن پایان ندارد مصطفی | عرضه کرد ایمان و پذرفت آن فتی

ایمان عرض کردن مصطفی علیه السلام بر آن مهمان

آن شهادت را که فرخ بوده است | بندهای بسته را بگشوده است

گشت مؤمن گفت او را مصطفی | که شب دیگر تو شو مهمان ما
گفت والله تا ابد ضیف توام | هر کجا باشم به هر جا که روم

زنده کرده معتق و دربان تو | این جهان آن جهان بر خوان تو
هر که بگزیند جز این بگزیده خوان | عاقبت در دندگانش استخوان

هر که سوی خوان غیر تو رود | دیو با او دان که همکاسه بود
هر که از همسایگی تو رود | دیو همسایه‌ش بود همسایه‌ش

ور رود بی تو سفر او دور دست | دیو بد همراه و همسفره وی است
ور نشیند بی تو بر اسب شریف | حاسد ماهست و دیو او را ردیف

ور پذیرد کس ز رو شوهر نانش | دیو در نسلش بود انباز او
در نبی شارکهم گفتست حق | هم در اموال و در اولاد ای سبق

گفت پیغمبر ز غیب این را جلی | در مقامات نوادر با علی
یا رسول الله رسالت را تمام | تو نمودی همچو شمس بی غمام

آنچه تو کردی دو صد مادر نکرد | عیسی افسونش با عاذر نکرد
از تو جانم از اجل نک جان ببرد | عاذر ار شد زنده هم در مرد مرد

گشت مهمان رسول آن شب عرب | شیر یک بز نیمه خورد و بست لب
کرد الحاحش بخور شیر و رقاق | گفت گشتم سیر والله بی نفاق

این تکلف نیست نی ناموس و فن | سیر تر گشتم از آن کز دوش من
در عجب ماندند جمله اهل بیت | پر شد این قندیل زان یک قطره زیت

آنچه قوت مرغ بابیلی بود | سیری معده چنین پیلی بود
فجفجه افتاد اندر مرد و زن | قدر پشه میخورد آن پیل تن

حرص و وهم کافری سر زیر شد | اژدها از قوت موری سیر شد
آن گدا چشمی کفر از وی برفت | لوت ایمانیش لمتر کرد و زفت

آنکه از جوع البقر او می‌طپید | همچو مریم میوه جنت بچشید
میوه جنت سوی چشمش شتافت | معده چون دوزخش آرام یافت

در بیان آنکه نور که غذای جانست غذای جسم اولیا است تا آنکه جسم یار شود و جان را کی اسلم شیطانی علی یدی

ذات ایمان نعمت و لوتیست هول | ای قناعت کرده از ایمان بقول
گرچه آن مطعوم جانست و نظر | جسم را هم زان نصیبست ای پسر

تا توانی تا نیابی گشت زنا | با خود آ و نور ایمان کن غذا
گر نگشتی دیو جسم آن اکول | اسلم الشیطان نفرمودی رسول

دیو زان لوتی که مرده حی شود | تا نیاشامد مسلمان کی شود
دیو بر دنیاست عاشق کور و کر | عشق را عشقی دگر برد مگر

از نهانخانه یقین چون می‌چشید | اندک اندک عشق رخت آنجا کشید
یا حریص البطن عرج هکذا | انما المنهاج تبدیل الغذا

یا مریض القلب عرج للعلاج | جملة التدبیر تبدیل المزاج
ایها المحبوس فی رهن الطعام | سوف تنجو ان تحملت الفطام

ان فی الجوع طعام وافر | افتقدها وارتج یا نافر
اغتذ بالنور کن مثل البصر | وافق الاملاک یا خیر البشر

چون ملک تسبیح حق را کن غذا | تا رهی همچون ملایک از اذی
جبرئیل ار سوی جیفه کم تند | او بقوت کی ز کرگس کم زند

انکار کردن اهل تن غذای روح را

میل اگر چه در زمین آهسته است | او ز نشیمه باز گو گر بسته است

حبذا خوانی نهاده در جهان | لیک از چشم خسیسان بس نهان
گر جهان باغی پر از نعمت شود | قسم مور و مار هم خاکی بود

قسم شان خاکست گر دی گر بهار | میر گوید سفره کی چون تو چو مار
در میان چوب گوید کرم چوب | مر کرا باشد چنین حلوای خوب

در میان ملک چون کرمی خرد ... همچنین علم ...

از عدم گشتن در آن بیدان ... در جهان نقطه‌ای اندر غربت

مناجات و طلب مرهم با معانی عالم وراء حس

[illegible] ... شده نجاست همچو چشم حیران

ای خدای بی‌نظیر ایثار کن / گوش را چون حلقه دادی زین سخن

گوش ما گیر و در آن مجلس کشان / کز رحیقت می‌خورند آن سرخوشان

چون بما بوئی رسانیدی ازین / سر مبند آن مشک را ای رب دین

از تو نوشند ار ذکورند ار اناث / بی‌دریغی در عطا یا مستغاث

ای دعا ناکرده از تو مستجاب / داده دل را هر دمی صد فتح باب

چند حرفی نقش کردی از رقوم / سنگها از عشق آن شد همچو موم

نون ابرو صاد چشم و جیم گوش / بر نوشتی فتنهٔ صد عقل و هوش

زان حروفت شد خرد باریک‌ریش / نسخ می‌کن ای ادیب خوش‌نویس

در خور هر فکر بسته بر عدم / دم به دم نقش خیالی خوش رقم

حرفهای طرفه بر لوح خیال / بر نوشته چشم و ابرو خط و خال

بر عدم باشم نه بر موجود مست / زانکه معشوق عدم وافی‌تر است

عقل را خط‌خوان آن اشکال کرد / تا دهد تدبیرها را زان نورد

تشبیه تخیل و تفکر او به حیرت چون جبرئیل در لوح

چون ملک از لوح محفوظ آن خرد / هر صباحی درس هر روزه برد

بر عدم تحریرها بین بی‌بنان / وز سواد حیرت سوداییان

هر کسی شد بر خیالی ریش گاو / گشته در سودای گنجی کنجکاو

از خیالی گشته شخصی پرشکوه / روی آورده به معدنهای کوه

وز خیالی آن دگر با جهد مر / رو نهاده سوی دریا بهر دُر

وان دگر بهر ترهب در کنشت / وان یکی اندر حریصی سوی کشت

از خیال آن رهزن رسته شده / وز خیال این مرهم خسته شده

در پری‌خوانی یکی دل کرده گم / بر نجوم آن دیگری بنهاده سم

آن یکی در دشت گشته از بهر باج / وان یکی با حق و دیگر با صلاح

این روشها مختلف بیند برون / زان خیالات ملون ز اندرون

این در آن حیران شده کان بر چیست / هر چشیده آن دگر را نافی است

آن خیالات ار نبد نامؤتلف / چون برون شد در روشها مختلف

قبلهٔ جان را چو پنهان کرده‌اند / هر کسی رو جانبی آورده‌اند

تمثیل در روشهای مختلف باختلاف متحریان قبله را

همچو قومی که تحری می‌کنند / بر خیال قبله سوئی می‌تنند

چونکه کعبه رو نماید صبحگاه / کشف گردد که کی گم کرده است راه

یا چو غواصان بزیر قعر آب / هر یکی چیزی همی‌چیند شتاب

بر امید گوهر و دُر ثمین / توبره‌ها پر می‌کنند از آن و این

چون برآیند از تک دریای ژرف / کشف گردد صاحب دُر شگرف

وان دگر که برد مروارید خرد / وان دگر که سنگریزه و شبه برد

همچنین تبلی السرائر باهره / فتنهٔ ذات افتضاح قاهره

همچنین هر قوم چون پروانگان / گرد شمعی پرزنان اندر جهان

خویشتن را بر آتشی بر می‌زنند / گرد شمع خود طوافی می‌کنند

بر امید آتش موسی بخت / کز لهیبش سبزتر گردد درخت

فضل آن آتش شنیده هر رمه / هر شرر را آن گمان برده همه

چون برآید صبحدم نور خلود / وانماید هر یکی چه شمع بود

هر کرا پر سوخت زان شمع ظفر / بدهدش آن شمع خوش هشتاد پر

جوق پروانه دو دیده دوخته / مانده زیر شمع بد پرسوخته

می‌طپد اندر پشیمانی و سوز / می‌کند آه از هوای چشم‌دوز

شمع او گوید که چون من سوختم / کی ترا برهانم از سوز و ستم

شمع او گریان که من سرسوخته / چون کنم مر غیر را افروخته

او همی گوید که از اشکال تو / غره گشتم دیر دیدم حال تو

در معنی آیه یا حسرة علی العباد

شیخ مجموعه با ورد رفته ورا
گشته با معراج اخوان ثقات
هر کبوتر سوی برج رسید هیچ
ماز مرغان هوا نیفتاد گی
صوفیی میر عجب بر در برج
گشت نام آن دریا و فریج
همچنین هر نام هادی داشته است
گفت با او بر دارا صفتی بود
عسر و یسر است همین پس هم باش
هست عشق نیکو شد صفوت طلب
بر خیال آن صفا و نام نیک
تو خلاء و رست ای محبوب عشق
بسته هر چه بیند بر او راه نیست
بی‌هدا و تعجیل ما بی شد شود
ای قدیم راز دان خود امین
هر دل سرگشته را اندر بخشش
جست بر ز غم هر غصه سلطان
جرعه خاک آمد چون مجنون کند
جرعه بر ماه و خورشید و گل
مر طلب سیب را ای خود فنون
جرعه بر روی خوبان لطافت
چون گرفت مرگان آن جرعه صفا
جان جوی این جمعیت نیابد جواب
حبذا آن مطیع بر نوش قوت
حبذا دریای عمر ستیز

خود خور دود و حاکم کز نیبی ما
مسلمات مومنات خاشعات
وین کبوتر جانب بی جانبی
وانشد ما وانه بی دوستگی

سبب نام نهادن فرجی در ابتدا رجال و در معنی

آن لقب شد باش آن از آن فرج
اسم ما چون در تو گشته است
زین و آل اول معقوت میر رود
راه و آداب این ادبیات لذتش
نی لباس مشغول ضبط و دب
رنگ بی شدن تنگ یا با ایک
نی ز روی بیقوت شد بی دلی عشق
هر خیال پیش تو بی‌ایمان است
تیر شبه نیاید و بیرون رود

فی المناجات

وین کما شاه آوردی تو را تو بخشش
خاک را شاهان همی لیسند از آن
هر شمار اوصاف او تا خون کنند
جرعه بر عرش و کرسی از ازل
لا کسی زان ک الا العطاهر بود
تا چگونه باشد آن ای موقف صفات
زین کلیم تن نمیرون شد هدا
گر تو هم گشت لطف آن کوی حال
کو سلاطین کا کیسان مینند
گر بوده و منت دریا غشی

خلعت الابیاج خسرو کرد ما
هر کسی روی بسوی بر دو ما
هر غشا بی سوی پرواز جا بجا
زان فراغ آید چنین بر روی ما

این لقب شد باش آن صفات شیخ
هر که ما خور است در روی گرفت
در در مجلس افتاد و صفات بیش از آن
صفات خود چه بیشگاه ما
صوفی گشته به پیش این تمام
بر خیالش گر رسی تا اصل او
دو رهاش غیرت آید خیال
جز نکو آن تیز گوش تیز هوش
هر که او در رست تیر تشنه بود

جرعه بر مخیخ زان خفیه جام
جرعه حسن کاین خاک است نوش
هر کسی پیش کلوخی جام پاک
جرعه گوشش ای عجب کیمیا
جرعه بر لعل و بر زر و در
چون همی ماند زبان را بر زمین
هیچ مانده گشت و نقش تو زود
مه چو بی این ابر نیابد ضیا
حبذا آن خرمن صحرایی زمین
جرعه چون رخیت صافی او نیست

بیکسی کو شود اندر الله امی
وین عزیزان در بایست کرده ام
وین عقابان زند بجای سرا
کو در ره رشد جها و عزی ما
پیشش آمد بعد با بدین فرج
ما امداد ز طلع خلفان حرف و رد
زفت صوفی صفای تا بگفت
صفات چون خرما و در خبر آن
تا از آن صفوت بر از زود
الحیاطه و الملوا طه و السلام
همچنان گر گر به تسبیح نان هم
گرد بر گرد صوا بر زده جلال
که بود از پیش نصرتها هاش جوش
راه یابد نا بمنزل میر رود
در ره تو عاجز و متحیر
بر زمین خاک این کاس الکرام
گر بصدر و ره و قسط بی بیش
کان کلیم خسن آرد جرعه ناک
که ز آتش تن ما گردد بقا
جرعه بر بحر و بر فصل و ثمر
چون شو چون بیفتد آن ز بی زمین
کان چنین تو بی تشنه زان چون گشته
شیخ تو آن کردار آن کار کیمیا
که بود هر خرمن او را خوشه چین
هر چه از این شوره خاک زیر دست

جوش کردن [illegible]   جز خود و یار [illegible]   گر [illegible]   [illegible]

این بیان بطّ حرص منثنی است   از خلیل آموز کان بط کشتنی است

صفت طاوس و طبع او و سبب کشتن ابراهیم خلیل علیه السلام او را

هست در بد خیر او بس خیر خویش   ترسم ار گویم تخمهای دگر

آمدیم اکنون به طاوس دو رنگ   کو کند جلوه برای نام و ننگ

همت او صید خلق از خیر و شر   وز نتیجه و فایده آن بی‌خبر

بی‌خبر چون دام می‌گیرد شکار   دام را چه علم از مقصود کار

دام را چه ضر و چه نفع از گرفت   زین گرفت بیهده‌اش دارم شگفت

ای برادر دوستان افراشتی   با دو صد دلداری و بگذاشتی

کارت این بوده‌ست از وقت ولاد   صید مردم کردن از دام وداد

زان شکار انبهی باد بود   دست در کن هیچ یابی تار و پود

بیشتر رفت و بیگاه است روز   تو به جد در صید خلقانی هنوز

آن یکی می‌گیر و آن می‌هل ز دام   همچنان ای بی‌مزه می‌جو تمام

باز این را هل و می‌جو دگر   اینت لعب کودکان بی‌خبر

شب شود در دام تو یک صید نی   دام بر تو جز صداع و قید نی

پس تو خود را صید می‌کردی به دام   که شدی محبوس و محروم از مرام

در زمانه صاحب دامی بود   همچو ما احمق که صید خود شود

چون شکار خوک آمد صید عام   رنج بی‌حد لقمه خوردن زان حرام

آنکه ارزد صید را عشق است و بس   لیک او کی گنجد اندر دام کس

تو مگر آیی و صید او شوی   دام بگذاری به دام او روی

عشق می‌گوید به گوشم پست پست   صید بودن خوشتر از صیادی است

گول من کن خویش را و غره شو   آفتابی را رها کن ذره شو

بر درم ساکن شو و بی‌خانه باش   دعوی شمعی مکن پروانه باش

تا ببینی چاشنی زندگی   سلطنت بینی نهان در بندگی

نعل بینی بازگونه در جهان   تخته‌بندان را لقب گشته شهان

بس طناب اندر گلو و تاج‌دار   بر وی انبوهی که اینک تاجدار

همچو گور کافران بیرون حلل   واندرون قهر خدا عز و جل

چون قبور آن را مجصص کرده‌اند   پرده پندار پیش آورده‌اند

طبع مسکینت مجصص از هنر   همچو نخل موم بی برگ و ثمر

گفت درویشی به درویشی که تو   چون بدیدی حضرت حق را بگو

در بیان آنکه لطفها در قهرها پنهان است و قهرها در لطفها تا اهل معنی و تمییز از ظاهر به پنهان ممتاز و جدا شوند قوله تعالی لیبلوکم ایکم احسن عملا

گفت بیچون دیدم اما بهر قال   باز گویم مختصر آن را مثال

دیدمش از سوی چپ او آذری   سوی دست راستش جوی کوثری

بر یسارش بس جهان‌سوز آتشی   سوی دست راست جوی بس خوشی

سوی آن آتش گروهی برده دست   بهر آن کوثر گروهی شاد و مست

لیک لعب بازگونه بود سخت   پیش پای هر شقی و نیکبخت

هر که در آتش همی رفت و شرر   از میان آب بر می‌کرد سر

هر که سوی آب می‌رفت از میان   او در آتش یافت می‌شد در زمان

هر که سوی راست شد و آب زلال   سر ز آتش بر زد از سوی شمال

وانکه شد سوی شمال آتشین   سر برون می‌کرد از سوی یمین

کم کسی بر سر این مضمر زدی   لاجرم کم کس بران آذر زدی

جز کسی کز بر سرش اقبال ریخت   کو رها کرد آب و در آذر گریخت

کرده ذوق نقد را معبود خلق   لاجرم زین حب مغبون بود خلق

جوق جوق و صف صف از حرص و شتاب   محترز ز آتش گریزان سوی آب

لاجرم ز آتش بر آوردند سر   اعتبار الاعتبار ای بی‌خبر

بانگ می‌زد آتش ای گیجان گول   من نیم آتش منم آب قبول

چشم‌بندی کرده‌اند اهل نظر   در من آ و هیچ مگریز از شرر

ای خلیل اینجا شرار و دود نیست / جز که سحر و خدعهٔ نمرود نیست
چون خلیل حق اگر فرزانه‌ای / آتش آب تست و تو پروانه‌ای
جان پروانه همی دارد ندی / کای دریغا صد هزارم پر بدی
تا همی سوزید آتش بی‌امان / کوری چشم و دل نامحرمان
بر من آرد رحم جاهل از خری / من برو رحم آرم از بینشوری
خاصه این آتش که جان آبهاست / کار پروانه بعکس کارهاست
او ببیند نور و در ناری رود / دل ببیند نار و در نوری شود
این چنین لعب آمد از رب جلیل / تا ببینی کیست از آل خلیل
آتشی را شکل آبی داده‌اند / واندر آتش چشمه‌ای بگشاده‌اند
ساحری صحن برنجی را بفن / میکند گرمش میان انجمن
خانه را او پر ز کژدمها نمود / از دم سحر و خود آن کژدم نبود
چونک جادو می‌نماید صد چنین / چون بود دستان جادو آفرین
لاجرم از سحر یزدان قرن قرن / اندر افتادند چون زن زیر بن
لاجرم از سحر یزدان مرد و زن / رفته اندر چاه جاه بی‌رسن
ساحران آن بنده بودند و غلام / اندر افتادند چون صعوه بدام
هین بخوان قرآن ببین سحر حلال / سرنگونی مکرهای کالجبال
من نیم فرعون کآیم سوی نیل / سوی آتش میروم همچون خلیل
نیست آتش هست آن ماء معین / وان دگر از مکر آب آتشین
بس نکو گفت آن رسول خوش‌جواز / ذره‌ای عقلت به از صوم و نماز
زانک عقلت جوهرست این دو عرض / این دو در تکمیل آن شد مفترض
تا جلا باشد مر آن آیینه را / که صفا آید ز طاعت سینه را
لیک گر آیینه از بن فاسدست / صیقل او را دیر باز آرد بدست
وان گزین آیینه که خوش مغرس است / اندکی صیقل گری او را بس است

در تفاوت عقول از اصل فطرت خلاف معتزله

این تفاوت عقلها را نیک دان / در مراتب از زمین تا آسمان
هست عقلی از ضیا چون آفتاب / هست عقلی کمتر از زهره و شهاب
هست عقلی چون ستاره آتشی / هست عقلی چون چراغ سرخوشی
زانک ابر از پیش او چون وا جهد / نور یزدان بین خردها بر درد
عقلها خلق عکس عقل او / عقل را بشکست عقل خلق تو
عقل کل و نفس کل مرد خداست / عرش و کرسی را مدان کز وی جداست
مظهر حق ست ذات پاک او / زو بجو حق را و از دیگر مجو
عقل جزوی عقل را بدنام کرد / کام دنیا مرد را ناکام کرد
آن ز صیدی حسن صیادی بدید / وین ز صیادی غم صیدی کشید
آن ز خدمت ناز مخدومی بیافت / وین ز مخدومی ز راه عز بتافت
آن ز فرعونی اسیر آب شد / وز اسیری سبط صد ارباب شد
لعب معکوس است و فرزین بند سخت / حیله کم کن کار اقبال است و بخت
بر خیال و حیله کم تن تار را / که غنی ره کم دهد مکار را
مکر کن در راه نیکو خدمتی / تا نبوت یابی اندر امتی
مکر کن تا وارهی از مکر خود / مکر کن تا دور گردی از جسد
مکر کن تا کمترین بنده شوی / در کمی رفتی خداوندی شوی
روبهی و خدمت ای گرگ کهن / هیچ بر قصد خداوندی مکن
لیک چون پروانه در آتش بتاز / کیسه زین بر مدوز و پاک باز
زور را بگذار و زاری را بگیر / رحم سوی زاری آید ای فقیر
اگر کنی زاری بیابی رحم او / رحم او در زاری خود باز جو
زاری مضطر تشنه معنویست / زاری سرد دروغ آن غویست
گریهٔ اخوان یوسف حیلتست / که درونشان پر ز رشک و علتست
آن سگی می‌مرد و گریان آن عرب / اشک می‌بارید و می‌گفت ای کرب

حکایت آن عرب که سگ او از گرسنگی می‌مرد و انبانش پر نان

[illegible] چیست / [illegible]
سایلی بگذشت و گفت این گریه چیست / نوحه و زاری تو از بهر کیست

گفت در ملکم سگی بد نیک خو / نک همی میرد میان راه او
روز صیادم بد و شب پاسبان / شیر نر بود او و نر سگ ای پهلوان

تیز چشم و خصم گیر و دزد ران / نیک خو و با وفا و مهربان
صید کردی و بپایم داشتی / دزد را نیز راندی و نگهبان گشتی

گفت رنجش چیست زخمی خورده است / گفت جوع الکلب زارش کرده است
گفت صبری کن برین رنج و حرض / صابران را لطف حق بخشد عوض

بعد از آن گفتش که ای سالار حر / چیست اندر دست این انبان پر
گفت نان و زاد و لوت دوش من / می‌کشانم بهر تقویت این بدن

گفت چون ندهی بدین سگ نان و زاد / گفت تا این حد ندارم مهر و داد
دست ناید بی درم در راه نان / لیک هست آب دو دیده رایگان

گفت خاکت بر سر ای پر باد مشک / که لب نان پیش تو بهتر ز اشک
اشک خونست و بغم آبی شده / می‌نیرزد خاک خون بیهده

کل خود را خوار کرد او چون بلیس / پارهٔ این کل نباشد جز خسیس
من غلام آنکه نفروشد وجود / جز بدان سلطان با افضال و جود

چون بگرید آسمان گریان شود / چون بنالد چرخ یا رب خوان شود
من غلام آن مس همت پرست / کو بغیر کیمیا نارد شکست

دست اشکسته بر آور در دعا / سوی اشکسته پرد فضل خدا
گر رهایی بایدت زین چاه تنگ / ای برادر رو بر آذر بی درنگ

مکر حق را بین و مکر خود بهل / ای ز مکرش مکر مکاران خجل
چونکه مکرت شد فنای مکر رب / بر گشایی یک کمینی بو العجب

که کمینه آن کمین باشد بقا / تا ابد اندر عروج و ارتقا
از برای این کمین سعیی بکن / تا ببری بوی ز علم من لدن

گر تو احوال عروج خویش را / نیک وا بینی بیابی مر ترا

در بیان آنکه چشم بد اثر دارد و حق تعالی اخیان زیان ندارد که چشم بیند خویش پس چشم او مبدل شده باشد بنور حق که بی یسمع و بی یبصر از خویشتن بی خویش شده باشد در معنی آیه کریمه وان یکاد الذین کفروا تا آخر

بی بها هست مبین بی بصر / تا که سوز عشق تا آن کمین
گر بلغزد کوه از چشم بدان / نیز لغزی تا ز چشم بد بلان
احمدا چون که بلغزید از نظر / در میان راه بیگه بی سطر

در عجب ماند که باشد لغزشش از چیست / من نپندارم که این حالت ز کیست
تا بجا آید ترا آگاه کرد / کان ز چشم بد رسیدت در نبرد

گر بدی غیر تو در دم لا شدی / صید چشم و سخرهٔ افنا شدی
معنی چشم بد آخر یا بزوان / آن یکاد از چشم بد نیکو جوان

لیک آمد عصمتی و آن کشان / دیدی که لغزیدی ای از بهر شان
عبرتی گیر اندر آن که کن نگاه / برگ خود صرف مکن ای کم ز کاه

یا رسول الله تو زان واکشان / نیز بندد از چشم بد هر کسان
از نظرشان کله شیر عرین / وانگهان ماند کان زان شیر امین

بر شتر چشم افگند همچون حسام / وانگهان نظر ستد اندر پی غلام
که ببرد از سینه این اشتر نجیب / بنگر اشتر سقط در راه در

سر بریده از مرض آن اشتری / کو به تک سیب پا میکرد سری
کو دو صد چشم بد بی هیچ شک / سیر و گردش را بگرداند فلک

آب پنهانست و دولاب آشکار / لیک در گردش بود آب اصل کار
چشم نیکو شد دوای چشم بد / چشم بد را لا کند زیر لگد

سبق رحمت راست و آن از رحمتست / چشم بد محصول قهر و لعنتست
رحمتش بر نقمتش غالب شود / چیره زان شد هر نبی بر ضد خود

کو نتیجه رحمتست و ضد او / از نتیجه قهر باشد زشت و بد
حرف ابطا کنیاست آن نتیجه ... / ... شد دربه ... از دهان

... باشد ... بنج / در ربا بیست خندان بست در رنج
از ... بیت ... / ... شد جا ... شد معاش

زلت آدم ز اشکم بود و باه / وان ابلیس از تکبر بود و جاه
لاجرم او زود استغفار کرد / وان لعین از توبه استکبار کرد
حرص حلق و فرج هم خود بدرگیست / لیک منصب پیش آن اشکستگیست
بیخ و شاخ این ریاست را اگر / بازگویم دفتری باید دگر
اسپ سرکش را عرب شیطان خواند / نی ستوری را که در مرعی بماند
شیطنت گردنکشی بد در لغت / مستحق لعنت آمد این صفت
صد خورنده گنجد اندر گرد خوان / دو ریاست جو نگنجد در جهان
آن نخواهد کین بود بر پشت خاک / تا ملک بکشد پدر را ز اشتراک
آن شنیدستی که الملک عقیم / قطع خویشی کرد ملکت جو ز بیم
که عقیمست و ورا فرزند نیست / همچو آتش با کسش پیوند نیست
هر چه یابد او بسوزد بر درد / چون نیابد هیچ خود را میخورد
هیچ شو وا ره تو از دندان او / رحم کم جو از دل سندان او
چونکه گشتی هیچ از سندان مترس / خیز از فقر مطلق گیر درس
هست الوهیت ردای ذوالجلال / هر که در پوشد برو گردد وبال
تاج از آن اوست و آن ما کمر / وای او کز حد خود دارد گذر
فتنهٔ تست این پر طاوسیت / که اشتراکت باید و قدوسیت

حکایت آن حکیم که بطاوس اعتراض کرد و جواب او

پر خود میکند طاوسی بدشت / یک حکیمی رفته بود آنجا بگشت
گفت طاوسا چنین پر سنی / بیدریغ از بیخ چون بر میکنی
خود دلت چون میدهد تا این حلل / بر کنی اندازیش اندر وحل
هر پرت را از عزیزی و پسند / حافظان در طی مصحف مینهند
بهر تحریک هوای سودمند / از پر تو بادبیزن میکنند
این چه ناشکری و چه بیباکیست / تو نمیدانی که نقاشش کیست
یا همیدانی و نازی میکنی / قاصدا قلع طرازی میکنی
ای بسا نازا که گردد آن گناه / افکند مر بنده را از چشم شاه
ناز کردن خوشتر آید از شکر / لیک کم خایش که دارد صد خطر
ایمن آبادست آن راه نیاز / ترک نازش گیر و با آن ره بساز
ای بسا نازآوری زد پر و بال / آخرالامر آن بر آن کس شد وبال
خوشی ناز ار دمی بفزایدت / بیم و ترس مضمرش بگدازدت
وین نیاز ار چه که لاغر میکند / صدر را چون بدر انور میکند
مرده شو تا مخرج الحی الصمد / زنده‌ای زین مرده بیرون آورد
چون ز مرده زنده بیرون میکشد / هر که مرده گشت او دارد رشد
چون ز زنده مرده بیرون میکند / نفس زنده سوی مرگی میتند
دی شوی بینی تو اخراج بهار / لیل گردی بینی ایلاج نهار
بر مکن آن پر که نپذیرد رفو / روی مخراش از عزا ای خوبرو
آنچنان رویی که چون شمس ضحیست / آنچنان رخ را خراشیدن خطاست
زخم ناخن بر چنان رخ کافریست / که رخ مه در فراق او گریست
یا نمیبینی تو روی خویش را / ترک کن خوی لجاج اندیش را

در بیان آنکه صفا و سادگی نفس مطمئنه از فکرتها مشوش شود چنانچه بر آینه تو چیزی نویسی چون پاک کنی داغ ماند

روی نفس مطمئنه در جسد / زخم ناخنهای فکرت میکشد
فکرت بد ناخن پر زهر دان / میخراشد در تعمق روی جان
تا گشاید عقدهٔ اشکال را / در حدث کردست زرین بیل را
عقده را بگشاده گیر ای منتهی / عقده‌ای سختست بر کیسهٔ تهی
در گشاد عقده‌ها گشتی تو پیر / عقدهٔ چندی دگر بگشاده گیر
عقده‌ای کان بر گلوی ماست سخت / که بدانی که خسی یا نیکبخت
گر ندانی که شقیی یا سعید / آن بود بهتر ز هر شکل عنید
حل این اشکال کن گر آدمی / خرج این کن دم اگر آدم دمی
حد اعیان و عرض دانسته گیر / حد خود را دان کزان نبود گریز
چون بدانی حد خود زین حد گریز / تا به بیحد در رسی ای خاکبیز

عمر در محمول و در موضوع رفت
بی بصیرت عمر در مسموع رفت

هر دلیلی بی نتیجه و بی اثر
باطل آمد در نتیجهٔ خود نگر

هر بمصنوعی ندیدی صانعی
بر قیاس اقترانی قانعی

می‌فزاید در وسایط فلسفی
از دلایل باز بر عکسش صفی

این گریزد از دلیل و از حجیب
از پی مدلول سر برده بجیب

گر دخان او را دلیل آتش است
بی دخان ما را درین آتش خوش است

خاصه این آتش که در قرب ولا
از دخان نزدیکتر آمد بما

پس سیه‌کاری بود رفتن ز جان
بهر تخییلات جان سوی دخان

در معنی حدیث لا رهبانیة فی الاسلام

بر مکن پر را و دل برکن ازو
زانکه شرط این جهاد آمد عدو

چون عدو نبود جهاد آمد محال
شهوت ار نبود نباشد امتثال

صبر نبود چون نباشد میل تو
خصم چون نبود چه حاجت خیل تو

هین مکن خود را خصی رهبان مشو
زانکه عفت هست شهوت را گرو

بی هوا نهی از هوا ممکن نبود
غازیی بر مردگان نتوان نمود

انفقوا گفتست پس کسبی بکن
زانکه نبود خرج بی دخل کهن

گر چه آورد انفقوا را مطلق او
تو بخوان که اکسبوا ثم انفقوا

همچنین چون شاه فرمود اصبروا
رغبتی باید کزو تابی تو رو

پس کلوا از بهر دام شهوتست
بعد ازان لا تسرفوا آن عفتست

چونکه محمولٌ به نبود لدیه
نیست ممکن بود محمولٌ علیه

چونکه رنج صبر نبود مر ترا
شرط نبود پس فرو ناید جزا

در بیان آنکه ثواب عمل عاشق هم از حق است

حبذا آن شرط و شادا آن جزا
آن جزای دلنواز جانفزا

عاشقان را شادمانی و غم اوست
دستمزد و اجرت خدمت هم اوست

غیر معشوق ار تماشایی بود
عشق نبود هرزه سودایی بود

عشق آن شعله است کو چون برفروخت
هر که جز معشوق باقی جمله سوخت

تیغ لا در قتل غیر حق براند
در نگر آخر که بعد لا چه ماند

ماند الا الله باقی جمله رفت
شاد باش ای عشق شرکت سوز زفت

خود همو بود اولین و آخرین
شرک جز از دیدهٔ احول مبین

ای عجب حسنی بود جز عکس آن
نیست تن را جنبشی از غیر آن

آن تنی را که بود در جان خلل
خوش نباشد گر بگیری در عسل

این کسی داند که روزی زنده بود
از کف این جان جان جامی ربود

وانکه چشم او ندیدست آن زمان
پیش او جانست این تف دخان

چون ندید او عمر عبدالعزیز
پیش او عادل بود حجاج نیز

چون ندید او مار موسی را ثبات
در جهان اسحر ندارد در حیات

مرغ کو ناخورده است آب زلال
اندر آب شور دارد پر و بال

چون بضد ضد را همی توان شناخت
چون ببیند زخم بشناسد نواخت

لاجرم دنیا مقدم آمده است
تا بدانی قدر اقلیم الست

چون ازینجا وا رهی آنجا روی
در شکرخانهٔ ابد شاکر شوی

گوید اینجا خاک را می بیختیم
زین جهان پاک می بگریختیم

گشته بودم قانع از گنجی بمار
شادمان بودم ز گلزاری بخار

در بیان حدیث ما من میت الا و یتمنی ان یموت قبل ما مات ان کان برًا لیکون الی وصول البر عجل و ان کان فاجرًا لیقل فجوره صادق

ای دریغا پیش ازین بودی اجل
تا عذابم کم بدی اندر وجل

زان امید بود سست آن نیکو سؤال
که هر آنکه مرده [illegible]

نبود او را حسرت نقلان و موت
لیک باشد حسرت تقصیر فوت

هر که میرد خود تمنا باید ش
گر بتر زین پیش نقل مقصدش

گر بدست [illegible]
ور نکوئی [illegible]

گوید آن بد بجهد بوده ام
دمبدم من پرده [illegible]

[illegible]
این حجاب [illegible]

از جهت عیبی که گم در آن روی عشوع / تو مگیر گم در آن جهد خشوع / همچنین از بخل گم در بی جود / از پلیدی جنبه خوب نجود

بر بکن آن پر که ره بنمای را

پشیمان شدن آن حکیم از آن سؤال بجهت گریهٔ طاوس

بر بکن آن پر که سر پیمای را

چون شنید آن پند در وی بنگریست / بعد از آن در نوحه آمد می‌گریست / نوحهٔ گریه دراز و دردمند / هر که آنجا بود بر گریه فکند

وانکه می‌پرسید پر کندن ز چیست / بی جوابی شد پشیمان می‌گریست / کز فضولی من چرا پرسیدمش / او ز غم پر بود شورانیدمش

می‌چکید از چشم او بر خاک آب / اندر آن هر قطره مدرج صد جواب / می‌چکید از چشم او گریه چنانک / خاک گل می‌شد ز اشک سهمناک

گریهٔ با صدق بر جانها زند / تا که چرخ و عرش را گریان کند / گریهٔ بی صدق بی شورش بود / دیو زان بر گریه‌اش خندان شود

عقل و دل‌ها بی گمان عرشی‌اند

در بیان آنکه عقل و روح از عالم علوی در اینجا مقید اند

در حجاب از نور عرشی می‌زیند

همچو هاروت و چو ماروت آن دو پاک / بسته اند اینجا بچاه سهمناک / عالم سفلی و شهوانی درند / اندرین چه گشته‌اند از جرم بند

سحر و ضد سحر را بی اختیار / زین دو آموزند نیکان و شرار / لیک اول پند بدهندش که هین / سحر را از ما میاموز و مچین

ما بیاموزیم این سحر ای فلان / از برای ابتلا و امتحان / کامتحان را شرط باشد اختیار / اختیاری نبود بی اقتدار

میلها همچون سگان خفته اند / اندریشان خیر و شر بنهفته اند / چونکه قدرت نیست خفتند این رده / همچو هیزم پاره‌ها و تن زده

تا که مرداری در آید در میان / نفخ صور حرص کوبد بر سگان / چون در آن کوچه خری مردار شد / صد سگ خفته بدان بیدار شد

حرصهای رفته اندر کتم غیب / تاختن آورد سر بر زد ز جیب / مو بموی هر سگی دندان شده / وز برای حیله دم جنبان شده

نیم زیرش حیله و بالا غضب / چون ضعیف آتش که یابد او حطب / شعله شعله می‌رسد از لامکان / می‌رود دود لهب تا آسمان

صد چنین سگ اندرین تن خفته اند / چون شکاری نیستشان بنهفته اند / یا چو بازان دیده‌ها بر دوخته / در حجاب از شوق صیدی سوخته

تا کلاه بردارد و بیند شکار / آنگهان سازد طواف کوهسار / شهوت رنجور ساکن می‌شود / خاطر او سوی صحت می‌رود

چون ببیند نان و سیب و خربزه / در مصاف آید مزه و خوف بزه / گر بود صبار دیدن سود اوست / آن تهیج طبع سستش را نکوست

ور نباشد صبر پس نادیده به / تیر دور اولی ز مرد بی زره / باز گرد و کن حکایت را تمام / تا چه گفت اندر جوابش بوالسلام

بشنو اکنون تو ز طاوس آن جواب

جواب دادن طاوس مرد حکیم را

تا بدانی هر نکویی را خطاب

چون ز گریه فارغ آمد گفت رو / که تو هستی رنگ و بو را گرو / آن نمی‌بینی که هر سو صد بلا / سوی من آید پی این بالها

ای بسا صیاد بی رحمت مدام / بهر این پرها نهد هر سو دام / چند تیرانداز بهر بالها / تیر سوی من کشد اندر هوا

چون ندارم زور و ضبط خویشتن / زین قضا و زین بلا و زین فتن / آن به آید که شوم زشت و کریه / تا بوم ایمن درین کهسار و تیه

بر کنم پرهای خود را یک بیک / تا نیفتد اندرو با هم هر کلک / نزد من جان بهتر از بال و پر است / جان بماند باقی و تن ابتر است

این سلاح عجب من شد ای فتی

در بیان آنکه هنرها و زیرکیها چون پر طاوس آفت اند

عجب آرد معجبان را صد بلا

پس هنر آمد هلاکت خام را / کز پی دانه نبیند دام را / اختیار آن را نکو باشد که او / مالک خود باشد اندر اتقوا

چون نباشد حفظ و تقوی زینهار / دور کن آلت بینداز اختیار

جلوه‌گاه و اختیارم آن پر است / برکنم پر را که در قصد سر است

نیست انگارد پر خود را صبور / تا پرش در نفکند در شر و شور

پس زیانش نیست پر گو برمکن / گر رسد تیری به پیش آرد مجن

لیک بر من پر زیبا دشمنی است / چونکه از جلوه‌گری صبرم نیست

گر بدی صبر و حفاظم راهبر / برفزودی اختیارم کر و فر

همچو طفلم یا چو مست اندر فتن / نیست لایق تیغ اندر دست من

گر مرا عقلی بدی و منزجر / تیغ اندر دست من بودی ظفر

عقل باید نور ده چون آفتاب / تا زند تیغی که نبود جز صواب

چون ندارم عقل تابان و صلاح / پس چرا در چه نیندازم سلاح

در چه اندازم کنون تیغ و مجن / کاین سلاح خصم من خواهد شدن

چون ندارم زور و یاری و سند / تیغ او بستاند و بر من زند

رغم این نفس وقیحه خوی را / که نپوشد رو خراشم روی را

تا شود کم این جمال و این کمال / چون نماند رو کم افتم در وبال

چون بدین نیت خراشم بزه نیست / که به زخم این روی را پوشیدنی است

گر دلم خوی ستیزی داشتی / روی خوبم جز صفا نفراشتی

چون ندیدم زور و فرهنگ و صلاح / خصم دیدم زود بشکستم سلاح

تا نگردد تیغ من او را کمال / تا نگردد خنجرم بر من وبال

می‌گریزم تا رگم جنبان بود / کی فرار از خویشتن آسان بود

آنکه از غیری بود او را فرار / چون از او ببرید گیرد او قرار

من که خصمم هم منم اندر گریز / تا ابد کار من آمد خیز خیز

نه به هندست آمن و نه در ختن / آنکه خصم اوست سایهٔ خویشتن

چون فناش از فقر پیرایه شود / او محمدوار بی‌سایه شود

در صفت آن بیخود که در بقای حق فانی شده است

فقر فخری را فنا پیرایه شد / چون زبانهٔ شمع او بی‌سایه شد

شمع شد جمله زبانه پا و سر / سایه را نبود به گرد او گذر

موم از خویش و ز سایه درگریخت / در شعاع از بهر او شمع ریخت

گفت او از بهر فنایت ریختم / گفت من هم در فنا بگریختم

این شعاع باقی آمد مفترض / نی شعاع شمع فانی عرض

شمع چون در نار شد کلی فنا / نی اثر بینی ز شمع و نی ضیا

هست اندر دفع ظلمت آشکار / آتشی صورت نبوده پایدار

برخلاف موم شمع جسم کان / تا شود کم گردد افزون نور جان

این شعاع باقی و آن فانی است / شمع جان را شعلهٔ ربانی است

آن زبانهٔ آتشی چون نور بود / سایهٔ فانی شدن زو دور بود

ابر را سایه بیفتد بر زمین / ماه را سایه نباشد همنشین

بیخودی بی‌ابری است ای نیکخواه / باشی اندر بیخودی چون قرص ماه

باز چون ابری بیاید رانده / رفت نور از مه خیالی مانده

از حجاب ابر نورش شد ضعیف / کم ز ماه نو شد آن بدر شریف

هر خیالی می‌نماید ز ابر و گرد / ابر تن ما را خیال اندیش کرد

لطف مه بنگر که این هم لطف اوست / که بگفت این ابرها ما را عدوست

مه فراغت دارد از ابر و غبار / بر فراز چرخ دارد مه مدار

ابر ما را شد عدو و خصم جان / که کند مه را ز چشم ما نهان

حور را این پرده زالی می‌کند / بدر را کم از هلالی می‌کند

ماه ما را در کنار عز نشاند / دشمن ما را عدوی خویش خواند

ابر را تابی اگر هست از مه است / هر که مه خواند ابر را او گمره است

نور مه بر ابر چون منزل شده است / روی تاریکش ز مه مبدل شده است

گرچه همرنگ مه است و دولتی است / اندر ابر آن نور مه عاریتی است

در قیامت شمس و مه معزول شد / چشم در اصل ضیا مشغول شد

تا بداند ملک را از مستعار / وین رباط فانی از دارالقرار

دایه عاریت بود روزی سه چار / مادرا ما را تو گیر اندر کنار

چون زمین‌ها پست و پستی دو کثیف   ز انعکاس لطف حق شد لطیف
برگزینم پیدا و جستنش برو از راه   تا ببینیم حسن مه را هم ز ماه
من نخواهم دایه با مادر نکوست   موسیم من دایه من مادر است
من نخواهم لطف حق از واسطه   که هلاک خلق شد این رابطه
یا مگر ابری بگیرد خوی ماه   تا نگردد او حجاب روی ماه
صورتش بنماید و در وصف لا   همچو جسم انبیا و اولیا
آنچنان ابری نباشد پرده‌بند   پرده‌در باشد به معنی سودمند
آنچنان کاندر صباح روشنی   قطره می‌بارید و بالا ابر نی
معجز پیغمبری بود آن سقا   گشته ابر از محو هم‌رنگ سما
گشته پیدا زان قطره قطره از سما   گفته آمد شرح آن در ماجرا
بود ابر و رفته از وی خوی ابر   اینچنین گردد تن عاشق به صبر
تن بود اما تنی گم گشته از او   گشته مبدل رفته از وی رنگ و بو
پیر پیغمبر است سر او بی تن   خانه سمع و بصر استون تن
جان فدا کردن برای صید غیر   کفر مطلق دان و نومیدی ز خیر
همین مشو چون قند پیش طوطیان   بلکه زهری شو شو ایمن از زیان
یا مگر حسنت و شاباش خطاب   خویشتن مردار کن پیش کلاب
پس خضر کشتی برای آن شکست   تا که آن کشتی ز غاصب باز رست
فقر فخری بهر آن آمد سنی   تا ز طماعان گریزم در غنی
گنجها را در خرابی زان نهند   تا ز حرص اهل عمران وارهند
پیر تا نی کند ره خلوت گزین   تا نگردد جمله خرج آن و این
زانکه تو هم لقمه‌ای هم لقمه‌خوار   آکل و مأکولی ای جان هوشیار

در بیان آنکه ماسوی الله همه آکل و مأکول اند

مرغکی اندر شکار کرم بود   گربه فرصت یافت او را در ربود
آکل و مأکول بود و بی‌خبر   در شکار خود ز صیادی دگر
دزد گرچه در شکار کاله‌ای است   شحنه با خصمانش در دنباله است
عقل او مشغول رخت و قفل و در   غافل است از شحنه و از آه سحر
او چنان غرق است در سودای خود   غافل است از طالبان و جویای خود
گر گیاه آب زلالی می‌خورد   معده حیوانش در پی می‌چرد
آکل و مأکول آمد آن گیاه   همچنین هر هستیی غیر اله
وهو یطعمکم و لا یطعم چو اوست   نیست حق مأکول و آکل لحم و پوست
آکل و مأکول کی ایمن بود   زان کسی کاندر کمین ساکن بود
ایمن مأکولان جذوب ماتم است   رو بدان درگاه کو لا یطعم است
هر خیالی را خیالی می‌خورد   فکر آن فکر دگر را می‌چرد
تو نتانی کز خیالی وارهی   یا بخسپی تا از آن بیرون جهی
فکر زنبور است و آن خواب تو آب   چون شوی بیدار باز آید ذباب
چند زنبور خیالی در پرد   می‌کشد این سو و آن سو می‌برد
کمترین آکلان است این خیال   وان دگرها را شناسد ذو الجلال
هین گریز از جوق اکال غلیظ   سوی او که گفت ماییم حفیظ
یا به سوی آنکه او این حفظ یافت   گر نتانی سوی آن حافظ شتافت
دست را مسپار جز در دست پیر   حق شدست آن دست او را دستگیر
پیر عقلت کودکی خو کرده است   از جوار نفس کاندر پرده است
عقل کامل را قرین کن با خرد   تا که باز آید خرد زان خوی بد
چونکه دست خود به دست او نهی   پس ز دست آکلان بیرون جهی
دست تو از اهل آن بیعت شود   که یدالله فوق ایدیهم بود
چونکه دادی دست خود در دست پیر   پیر حکمت کو علیم است و خبیر
کو نبی وقت خویش است ای مرید   زانکه او نور نبی آمد پدید
در حدیبیه شدی حاضر بدین   وان صحابه بیعتی را هم قرین
پس ز ده یار مبشر آمدی   همچو زر ده دهی خالص شدی
تا معیت راست آید زانکه مرد   با کسی جفت است کو را دوست کرد
این جهان و آن جهان با او بود   وین حدیث احمد خوش‌خو بود

گفت [illegible] مع [illegible] / لا تنفک [illegible] مطلوب [illegible]
هر کجا دام است و دانه کم نشین / رو زبون گیر و همی بین کیر آن زبون

تو [illegible] گیر از عجب / باش تو ترسان [illegible] طلب
آنکه [illegible] ای مرغ عجب / هم تو [illegible] صید گیر [illegible] طلب

[illegible] صیاد [illegible] منفعل است / [illegible] دل است
[illegible] عصفور [illegible] باش / گر [illegible] عصفوری [illegible]

تو کم از مرغی مباش اندر [illegible] / بین [illegible] عصفوری [illegible]
گر ز عصفوری [illegible] / بین [illegible] چون [illegible]

چون [illegible] پیش و پس / [illegible] نفس
کاه [illegible] صیاد [illegible] / تا [illegible] لقمه [illegible]

تو ببین پس [illegible] را / [illegible] را
کز [illegible] آگهی / او [illegible] ماهی

حق [illegible] نیست / [illegible]
زانکه [illegible] از حق [illegible] / تو [illegible] که [illegible]

وانکه [illegible] / [illegible]
دل [illegible] / [illegible]

بر [illegible] / [illegible]
در [illegible] گفتم [illegible] جواب / [illegible] حق [illegible] جواب

گفت [illegible] / [illegible]
آنکه [illegible] کار [illegible] بود / [illegible] سود

در [illegible] احوال [illegible] / [illegible]
حال [illegible] / در [illegible] نظر

در [illegible] قصه [illegible] / هست ایشان [illegible]
تا [illegible] حق [illegible] / [illegible]

این سخن را نیست پایان و فراغ / ای خلیل حق چرا کشتی تو زاغ

در سبب کشتن ابراهیم علیه السلام زاغ را که آن اشارت بقمع کدام صفت از صفات مذمومه بود

بهر فرمان حکمت فرمان چه بود / اندکی ز اسرار آن باید نمود
کاغ کاغ و نعرهٔ زاغ سیاه / دایما باشد به دنیا عمرخواه
همچو ابلیس از خدای پاک فرد / تا قیامت عمر تن درخواست کرد
گفت انظرنی الی یوم الجزا / کاشکی گفتی که تبنا ربنا
زندگی بی دوست جان فرسودنست / مرگ حاضر غایب از حق بودنست
عمر و مرگ این هر دو با حق خوش بود / بی خدا آب حیات آتش بود
آن هم از تاثیر لعنت بود کو / در چنان حضرت همی شد عمرجو
از خدا غیر خدا را خواستن / ظن افزونیست و کلی کاستن
خاصه عمری غرق در بیگانگی / در حضور شیر روبه‌شانگی
عمر بیشم ده که تا پس‌تر روم / مهلم افزون کن که تا کمتر شوم
تا که لعنت را نشانه او شود / بد کسی باشد که لعنت جو بود
عمر خوش در قرب جان پروردنست / عمر زاغ از بهر سرگین خوردنست
عمر بیشم ده که تا گه می‌خورم / دایم اینم ده که بس بدگوهرم
گر نه گه‌خوارست آن گنده‌دهان / گویدی که از خوی زاغم وارهان

در مناجات [illegible] مدد خواستن از حق تعالی

ای مبدل کرده خاکی را به زر / خاک دیگر را بکرده بوالبشر
کار تو تبدیل اعیان و عطا / کار ما سهوست و نسیان و خطا
سهو و نسیان را مبدل کن به علم / من همه جهلم مرا ده صبر و حلم
ای که خاک شوره را تو نان کنی / وی که نان مرده را تو جان کنی
ای که جان خیره را رهبر کنی / وی که بی‌ره را تو [illegible] کنی
ای که خاک تیره را تو جان [illegible] / [illegible]
[illegible] / [illegible]
[illegible] / [illegible]

ای که خیزد زین زمین را آسمان / بی فزایی و زمین از آسمان
هر که سازد زین جهان آب حیات / زوتر از دیگران آید ممات

دیده دل کو بگردون بنگریست / دیده کاینجا هر دمی میناگریست
قلب اعیان است و اکسیر محیط / ائتلاف خرقه تن بی مخیط

تو از آن روزی که در هست آمدی / آتشی یا خاک یا بادی بدی
گر بدان حالت ترا بودی بقا / کی رسیدی مر ترا این ارتقا

از مبدل هستی اول نماند / هستی دیگر بجای او نشاند
همچنین تا صد هزاران هستها / بعد یکدیگر دوم به ز ابتدا

زان مبدل بین وسائط را بمان / کز وسائط دور گردی ز اصل آن
واسطه هر جا فزون شد وصل جست / واسطه کم ذوق وصل افزون‌تر است

از سبب دانی شود کم حیرتت / حیرت تو ره دهد در حضرتت
این بقاها از فناها یافتی / از فنایش رو چرا برتافتی

زان فناها چه زیان بودت که تا / بر بقا چفسیده‌ای ای بینوا
چون دوم از اولین بهتر است / پس فنا جوی و مبدل را پرست

صد هزاران حشر دیدی ای عنود / تا کنون هر لحظه از بدو وجود
از جمادی بی‌خبر سوی نما / وز نما سوی حیات و ابتلا

باز سوی عقل و تمییزات خوش / باز سوی خارج این پنج و شش
تا لب بحر این نشان پایهاست / پس نشان پا درون بحر لاست

باز منزلهای خشکی ز احتیاط / هست ده‌ها و وطنها و رباط
زانکه منزلهای دریا در فزون / وقت جوشش بی حد از بی ستون

باز منزلهای دریا در وقوف / وقت موج و حبس بی‌عرصه سقوف
نیست پیدا اندر آن ره پا و گام / نه نشان است آن منازل را نه نام

هست صد چندین میان منزلین / از ولادت از آن بالای این
در فناها این بقاها دیده‌ای / بر بقای جسم چون چفسیده‌ای

هین بده ای زاغ این جان باز باش / پیش تبدیل خدا جانباز باش
تازه می‌گیر و کهن را می‌سپار / که هر امسالت فزون است از سه پار

در فنا باشی مخلد وار تبار کهن / کهنه بگزین نه نو و زنیا کهن
کهنه و پوسیده و گندیده را / تحفه می‌بر بهر هر نادیده را

آنکه نو دید او خریدار تو نیست / صید حق است او گرفتار تو نیست
هر کجا باشند جوق مرغ کور / بر تو جمع آیند ای سیلاب شور

تا فزاید کوری از شوراب‌ها / زانکه آب شور افزاید عمی
اهل دنیا زین سبب اعمی دلند / شارب شورابه آب و گل اند

شور میخور کور میشو در جهان / چون نداری آب حیوان در نهان
با چنین حالت بقا خواهی و یاد / همچو زنگی در سیه رویی تو شاد

در سیاهی زنگی از آن آسوده است / کو ز زاد و اصل زنگی بوده است
آنکه روزی شاهدش خوش چهره بود / گر سیه گردد تدارک جو بود

مرغ پرنده چو ماند در زمین / باشد اندر ناله و درد و حنین
مرغ خانه بر زمین خوش می‌رود / دانه چین و شاد و شاطر می‌دود

زانکه او از اصل سرکش بوده بود / وان دگر که پر بزد پرنده بود

در معنی حدیث نبوی ارحموا ثلاثا عزیز قوم ذل و غنی قوم افتقر و عالما یلعب به الجهال

گفت پیغمبر که رحمت آرید بر / حال من کان غنیا فافتقر

والذی کان عزیزا فاحتقر / او صفیا عالما بین المضر
گفت پیغمبر که بر این سه گروه / رحم آرید ار ز سنگید ار ز کوه

آنکه او بعد از عزیزی خوار شد / وانکه بد با مال بی‌دینار شد
وان سوم آن عالمی کاندر جهان / مبتلا گردد میان ابلهان

زانکه از عزت بخواری آمدن / همچو قطع عضو باشد از بدن
عضو گردد مرده کز تن وابرید / نو بریده جنبد اما نی مدید

هر که از جام الست او خورد پار / هست امسال آفت رنج و خمار
وانکه چون سگ ز اصل کور ابتر بود / کی دمی در صحن سلطانی بود

تو بدان او چو بیا که کرده است او گناه / آه او گوید که گم کرده است راه

آهویی را کرد صیادی شکار / اندر آخر کردش آن بی‌زینهار

حکایت و بیان صفت حقانیان در دنیا با اهل دنیا و در معنی حدیث الاسلام بدأ غریبا وسیعود کما بدأ فطوبی للغربا

در میان آخوری پر از خران / حبس آهو کرد چون استمگران

آهو از وحشت بهر سو میگریخت / او بپیش آن خران شبگاه ریخت

از مجاعت و اشتها هر گاو و خر / کاه میخوردند همچون نیشکر

گاه آهو میرمید از سو بسو / گه ز دود و گرد که میتافت رو

هر که را با ضد خود بگذاشتند / آن عقوبت را چو مرگ انگاشتند

تا سلیمان گفت کان هدهد اگر / هجر را عذری نگوید معتبر

بکشمش یا خود دهم او را عذاب / یک عذاب سخت بیرون از حساب

هان کدامست آن عذاب ای معتمد / در قفص بودن بغیر جنس خود

زین بدن اندر عذابی ای بشر / مرغ روحت بسته با جنسی دگر

روح بازست و طبایع زاغها / دارد از زاغان و جغدان داغها

او بمانده در میانشان زار زار / همچو بوبکری بشهر سبزوار

حکایت محمد خوارزمشاه که شهر سبزوار را بگرفت ایشان از کشتن امان خواستند ابوبکر نامی از ایشان خواست

شه محمد الب الغ خوارزمشاه / در قتال سبزوار پرپناه

تنگشان آورد لشکرهای او / اسپهش افتاد در قتل عدو

سجده آوردند پیشش کالامان / حلقه‌مان در گوش کن وابخش جان

هر خراج و هر صله که بایدت / آن ز ما هر موسمی افزون شود

جان ما آن توست ای شیرخو / پیش ما چندی امانت باش گو

گفت نرهانید از من جان خویش / تا نیاریدم ابوبکری بپیش

تا مرا بوبکر نام از شهرتان / هدیه نارید ای رمیده امتان

بدرومتان همچو کشت ای قوم دون / نه خراج استانم و نه هم فسون

بس جوال زر کشیدندش براه / کز چنین شهری ابوبکری مخواه

کی بود بوبکر اندر سبزوار / یا کلوخ خشک اندر جویبار

رو بتابید از زر و گفت ای مغان / تا نیاریدم ابوبکر ارمغان

هیچ سودی نیست کودک نیستم / تا بزر و سیم حیران بیستم

تا نیاری سجده نرهی ای زبون / ور بپیمایی تو مسجد تا بکون

منهیان انگیختند از چپ و راست / کاندرین ویران ابوبکری کجاست

بعد سه روز و سه شب که اشتافتند / یک ابوبکری نزاری یافتند

رهگذر بود و بمانده از مرض / در یکی گوشه خرابی پر حرض

گه بسر اندر خرابی بی‌عوض / خون دل بر رخ فشانده از مرض

خفته بود او در یکی کنجی خراب / چون بدیدندش بگفتندش شتاب

خیز کاین سلطان ترا طالب شده ست / کز تو خواهد شهر ما از قتل رست

گفت اگر پایم بدی یا مقدمی / خود براه خود بمقصد رفتمی

اندرین دشمن کده کی ماندمی / سوی شهر دوستان میراندمی

تخته مرده کشان بفراشتند / بر کتف بوبکر را برداشتند

جانب خوارزمشه حمال روان / میکشیدندش که تا بیند نشان

سبزوارست این جهان و مرد حق / اندرینجا ضایعست و ممتحق

هست آن خوارزمشه شاه جلیل / دل همی خواهد ازین قوم رذیل

گفت لا ینظر الی تصویرکم / فابتغوا ذا القلب فی تدبیرکم

من ز صاحب دل کنم در تو نظر / نه بنقش سجده و ایثار زر

تو دل خود را چو دل پنداشتی / جستجوی اهل دل بگذاشتی

دل که گر هفصد چو این هفت طبق / اندرو آید شود یاوه و نهان

این چنین دل ریزه‌ها را دل مگو / سبزوار اندر ابوبکری مجو

صاحب دل آینهٔ شش رو شود / حق ازو اندر شش جهت ناظر شود

هر که اندر شش جهت دارد مقر / کی کند در غیر حق یکره نظر

گر کند رد از برای او کند / ور قبول آرد همو باشد سند

چونکه او حق را نبود در کل حال / هر که نیمه باشد او در ذو الجلال
هیچ نبود او حق کس نبود زوال / شمهٔ گفتم ز اصحاب کمال

موهبت را بکلیت توش بنهد / ور کفش آمد بر حیوان وزر
با کفش دریای کل اتصال / هست بیچون و چگونه در کمال

اتصالی که نگنجد در کلام / گفتنش تکلیف باشد والسلام
صد جوال زر بیاری ای غنی / حق بگوید دل بیار ای منحنی

گر ز تو راضی است دل من راضیم / ور ز تو معرض بود اعراضیم
ننگرم در تو در آن دل بنگرم / تحفه او را آر ای جان در حرم

با تو او چون است هستم من چنان / زیر پای مادران باشد جنان
مادر و بابا و اصل خلق اوست / ای خنک آنکس که دل‌ها اندر اوست

گو بگیری نک دل آوردم بتو / گویدت این دل نیز دیک است شو
آن ولی و آنکه قطب عالم است / جان جان جان جان آدم است

از برای آن دل پر نور و بر / هست آن سلطان دلها منتظر
تو بگردی سالها در سبزوار / آنچنان دل را نیابی ز اعتبار

پس دل پوسیدهٔ پژمرده جان / بر سر تخته نهی آنسو کشان
کز دل آوردم ترا ای شهریار / به ازین دل نبود اندر سبزوار

گویدت این گورخانه ای جری / که دل مرده بدینجا آوری
رو بیاور آن دلی کو شاه جوست / کز امان سبزوار کون ازوست

گوی آن کز این جهان بیرون بود / زانکه ظلمت با ضیا ضد آن بود
در شماری آن دل اندر روزنا است / سبزوار طبع را میری لی است

زانکه او بازست و دنیا بیشه‌اش / دید این ... داغ
ور نشاید ... نفاقی می‌کند / ز اشتمالات از نفاقی می‌کند

گر بیاید او ز نزد پیشگاه / تا که صبح گم کند ... در راه
زانکه این آهو اخس دارد حجب / صد هزاران مکر دارد تو به تو

گر بدید یزدان افعالش را سپید / شد نفاقش عین صدق مستفید
زانکه آن صاحبدلان آگه خبر / هست در بازار ما معیوب خر

صاحب دل جو اگر بیجان نه‌ای / جنس دل شو گر ضد سلطان نه‌ای
آنکه زرق او خوش آید مر ترا / او ولی تست نه خاصهٔ خدا

هر که او بر خوی و طبع تو خوش است / پیش طبع تو ولی است و نبی
رو هوا بگذار تا بوی خدا / در مشامت در رسد ای کدخدا

رو هوا بگذار تا نوبت شود / وان مشام عنبرینت بشنود
از هوای ... فاسد است / مشک و عنبر پیش مغزت کاسد است

ما شدی ... همچو زاغ / تو شکلات نی بگیر در دماغ
حد ندارد این سخن و آهوی ما / می‌گریزد اندر آخر جا بجا

بقیهٔ قصهٔ آهو در آخور خران

روزها آن آهوی خوش ناف نر / در شکنجه بود در اصطبل خر

مضطرب در نزع چون ماهی ز خشک / در یکی حقه معذب پشک و مشک
یک خرش گفتی که ها این بوالوحوش / طبع شاهان دارد و میران خموش

وان دگر تسخر زدی کز جزر و مد / گوهر آورده است تا ارزان دهد
وان خری گفتی که با این نازکی / بر سریر شاه شو گو متکی

وان خری شد تخمه و ز خوردن بماند / پس برسم دعوت آهو را بخواند
سر چنین کرد او که نه رو ای فلان / اشتهایم نیست هستم ناتوان

گفت میدانم که نازی میکنی / یا ز ناموس احترازی میکنی
گفت او با خود که آن طعمهٔ توست / که از آن اجزای تو زنده و نوست

من الیف مرغزاری بوده‌ام / در زلال و روضه‌ها آسوده‌ام
گر قضا انداخت ما را در عذاب / کی رود آن طبع و خوی مستطاب

گر گدا گشتم گدارو کی شوم / ور لباسم کهنه گردد من نوم
سنبل و لاله و سپرغم نیز هم / با هزاران ناز و نفرت خورده‌ام

گفت آری لاف میزن لاف لاف / در غریبی بس توان گفتن گزاف
گفت نافم خود گواهی میدهد / منتی بر عود و عنبر مینهد

نیک اقرا بشنو از صاحب کلام
بهر آن گفت آن رسول مستجیب
مومنش ... می خورد انام
ور بگاوی ترک گاو تن بگو
گاو باشی شیر گردی نزد او
آن عزیز مصر میدید او بخواب
هفت گاو فربه و بس پروری
در درون شیران بدند آن لاغران
پس بشر آمد بصورت مردکار
گاو تن قربانی شیر خداست
زان یکی درد او ز جمله دردها
چند گویی ای خلیل ... خروش
حکمت کشتن چه بود آخر بگو
گفت فرمان حکمت فرمان بجو
گرد نفس بسمل بودست ای وصی
زر و سیم و گله اسپش نمود
پس زر و گوهر ز معدنهای خوش
چرب و شیرین و شرابات ثمین
تا که مستانت که نر و پردلند
دام دیگر خواهم ای سلطان تخت
سوی اضلال ازل پیغام کرد
آب از هر سو عنان را واکشید
ور بگویند اندرم ... کشتشان
پس زد انگشتک برقص اندر فتاد
وان صفای عارض آن دلبران

برنجد صد گر نیست آن شد حرام
غفر الاسلام فی الدنیا غریب
لیک از رحمی بیا بندان شام
کو بتر زان گاو و سار آن شیر خو

خر کلید ... طریق
زانکه خویشانش همه اندر بند
زهر ... اندر میان نقش گاو
طبع گاوی از سرت بیرون کند

در معنی آیه انی اری سبع بقرات سمان یاکلهن سبع عجاف گاوان لاغر را خدا صفت شیران گرسنه آفریده بود تا آن هفت گاو فربه را باشتها میخوردند اگرچه خیالات ست صورت گاوان آنا تو بمعنی شیر نگر

لیک پنهان شیر ... مردخوار
گر ترا بار ... صدق و صفا
پا نهد بر ... بر سما

مرد را خوش وا خورد فردش کند
در کشش ... همان ...
شاه گردد او گذارد بندگی

در سبب کشتن ابراهیم علیه السلام خروس را و بیان آنکه اشاره بقمع کدام صفت بود از صفات مذمومات

تا بهل گردم آمنا سن بجان
آدم از انگشتک بگریست خود
که بدین تانی خلایق را ربود
کرد آن پیش رو حق پیشکش
دادش و بس جامه ابریشمین
مردوار این بندها را بگسلند
دام مردانداز حیلت ساز سخت
که برآر از قعر بحر فتنه گرد
از تگ دریا غباری شد پدید
تا که ... صید ازان
که بده زوتر رسیدم در مراد
که بسوزد چون سپند این دل بر آن

شهوتی است او و بس شهوت پرست
گفت ابلیس لعین دادار را
گفت شاباش و ترش آویخت لنج
گیر این دام دگر را ای لعین
گفت یا رب بیش ازین خواهم مدد
تا بدین دام و رسنهای هوا
خمر و چنگ آورد پیش او نهاد
نی یکی از بندگانت موسی است
دام محکم ده که تا گردد تمام
چونکه خوبی زنان با او نمود
چون بدید آن چشمهای پرخمار
روی و خال و ابرو و لب چون عقیق

مشک چون عرضه کنم زین ...
گرچه با دانشش ...
در درون ...
خوی حیوانی ز حیوان بر کند
گر تو با گاوی خوشی شیری بجو
چونکه چشم غیب را شد فتح باب
خوردشان آن هفت گاو لاغری
ورنه گاوان را نبودندی خوران
صاف گردد دُرد او گر دُردش کند
گاو تن را خواجه تا کی پروری
پا نهد بر ... دل زندگی
ای خلیل حق چرا کشتی خروس
تا مسبح گردم آن را مو بمو
زان شراب ... مست
دام زفتی خواهم این اشکار را
شد ترنجیده ترش همچون ترنج
گفت زین افزون ده ای نعم المعین
تا ببندمشان بحبل من مسد
مرد تو گردد ز نامردان جدا
نیم خنده زد بدان شد نیم شاد
پرده ها در بحر او از گرد بست
... چون بکام
که ز عقل و صبر مردان می ربود
که کند عقل و خرد را بی قرار
گوییا حق تافت از پرده رقیق

قد چون سرو خرامان در چمن — خد همچون یاسمین و نسترن
چنبری گشته [illegible] — چون [illegible]

در معنی آیه لقد خلقنا الانسان فی احسن تقویم الی آخرها و آیه و من نعمره ننکسه فی الخلق الخ

عاقبت شد او گرو حیران چو چنگ — زال گشتم وزان زال [illegible] لنگ
صد چو آدم را ملک ساجد شده — همچو آدم باز معزول آمده

که برون زین حله وزین حق خواستی — گفت روح معتمد هستی نیستی
جبرئیلش میکشاند مرکب تن — گفت هجرت آنکه افزون زیستی
گفت آن دولت وقت دوست — جبرئیلا سجده میکردی بجان
گفت معذورم ازین آن زوال صحبت — این زمان میرانیم تو از جهان
همچو برگ از شاخ در وقت خزان — آن رخی که تاب او بد ماه‌وار
خانه پیری در سن در امتحان — شاه پیری همچو پشت سوسمار
وقت پیری ناخوش و صلع شده — وان قد صفدر قصان یازان چون سنان
وان سر و فرق کش شعشع شده — گشت در پیری دوتا همچون کمان
وقت پیچ روی گشته دلش داغ — رنگ لاله گشته رنگ زعفران
بر جسد گشته همچون پر زاغ — زور شیرش گشته چون زهره زنان
گریه اعضا شده افسرده — آنکه مردی در بغل کردی لحن
چشم چون نرگس شده پژمرده — می‌بگیرندش بغل وقت شدن
این خود آثار غم و پژمرده‌گیست — هر یکی زینها رسول مرگ نیست

تفسیر الا الذین آمنوا و عملوا الصالحات الخ

لیک اگر باشد طبیبش نور حق — نیست از پیری و تب نقصان و دق
سستی او هست چون سستی مست — کاندر آن سستیش رشک رستم است
گر بمیرد استخوانش غرق ذوق — ذره ذره اش در شعاع نور شوق
وانکه نورش نیست برگ بی ثمر — که خزانش میکند زیر و زبر
گل نماند خارها ماند سیاه — زرد و بی‌مغز آمده چون تل کاه
تا چه زلت کرد آن باغ ای خدا — که ازو آن حله‌ها گردد جدا
خویشتن را دید و دید خویشتن — زهر قتال است هین ای ممتحن
شاهدی کز عشق او عالم گریست — عالمش میراند از خود جرم چیست
جرمش آنکه زیور عاریه بست — کرد دعوی کاین حلل ملک من است
وا ستانیم آنکه تا داند یقین — خرمن آن ماست خوبان خوشه‌چین
تا بداند کان حلل عاریه بود — پرتوی بود از خورشید وجود
آن جمال و قدرت و فضل و هنر — ز آفتاب حسن کرد این سو سفر
باز میگردند چون استاره‌ها — نور آن خورشید زین دیوارها
پرتو خورشید شد تا جایگاه — ماند هر دیوار تاریک و سیاه
آنکه کرد او در رخ خوبانت دنگ — نور خورشید است از شیشه سه رنگ
شیشه‌های رنگ رنگ آن نور را — می‌نماید اینچنین رنگین بما
چون نماند شیشه‌های رنگ رنگ — نور بی‌رنگت کند آنگاه دنگ
خوی کن بی شیشه دیدن نور را — تا چو شیشه بشکند نبود عمی
قانعی با دانش آموخته — در چراغ غیر چشم افروخته
او چراغ خویش برباید که تا — تو بدانی مستعیری نی فتی
گر تو کردی شکر و سعی مجتهد — غم مخور که صد چنان بازت دهد
ور نکردی شکر اکنون خون گری — که شدست آن حسن از کافر بری
امة الکفران اضل اعمالهم — امة الایمان اصلح بالهم
گم شد از بی‌شکر خوبی و هنر — که دگر هرگز نبیند زان اثر
خویشی و بی‌خویشی و شکر و وداد — رفت از انسان که نیارد زان معاد
که اضل اعمالهم ای کافران — جستن کام است از هر کامران
جز ز اهل شکر و اصحاب وفا — که مر ایشان راست دولت در قفا
دولت رفته کجا قوت دهد — دولت آینده چون چشمه زهد
قرض ده زین دولت اندر اقرضوا — تا که صد دولت ببینی پیش رو
اندکی زین شرب کم کن بهر خویش — تا که حوض کوثری یابی به پیش

بر سر خاک بنالد ناکسی کز حیث
گر تو از صید اجل ز دیگر تحیت

ای اجل وی ترک غارت‌ساز ده
هر چه بردی زین شکوفه باز ده

چون شما اندر دل کز صلح پایم
در دو عالم رفته ایشان نه بریزد لان

سوی تسنیم و چشمه تا لذیذ نعمتیم
باز استانیم چون در یا نعمتیم

تا عوض دیدیم زانگه چه عوض
رفت از ایشان عاریت وز جسم عوض

از آب شور مهلکی بیرون شدیم
بر رحیق و چشمهٔ کوثر زدیم

آنچه گردی آن جهان با دیگران
بی‌وفایی و غبن و نازگران

بر سرت ریزیم ما بهر جزا
کز شهیدیم آمده اندر غزا

تا بدانی که خدای پاک را
بندگان هستند پر حمله و مرا

سیاست نیز و برون آید کنند
خیمه سا بر بار روشنی نصرت زنند

این شهیدان باز نو غازی شدند
وین اسیران باز بر نصرت زدند

تفضیل مشکلهای لطفش حل شده
نفس کافر ناگهان بسمل شده

تا امیدی رفته امید آمده
گشت مسجد ناگهان ازین نکده

هر سه بار و روز باز از نیستی
که همین ما را اگر کمتر شی نیستی

تا ببینی در عدم خورشیدها
وانچه اینجا آفتاب آنجا سهاست

در عدم هست ای برادر چون بود
ضد اندر ضد چون مکنون بود

یخرج الحی من المیت بدان
که عدم آمد امید عابدان

مرد کارنده که انبارش تهی است
شاد و خوش نه بر امید نیستی است

که بروید آن ز سوی نیستی
فهم کن گر واقف معنیستی

دم بدم از نیستی تو منتظر
که بیابی فهم و ذوق آرام و بر

نیست دستوری گشاد این راز را
ورنه بغدادی کنم ابخاز را

پس خزانهٔ صنع حق باشد عدم
که برآرد زو عطاها دم بدم

مبدع آمد حق و مبدع آن بود
که برآرد فرع بی اصل و سند

در مثال عالم نیست هست نما و عالم هست نیست نما

نیست را بنمود هست و محتشم
هست را بنمود بر شکل عدم

بحر را پوشید و کف کرد آشکار
باد را پوشید و بنمودت غبار

چون مناره خاک پیچان در هوا
خاک از خود چون برآید بر علا

خاک را بینی به بالا ای علیل
باد را نی جز به تعریف دلیل

کف همی بینی روانه هر طرف
کف بی دریا ندارد منصرف

کف بحس بینی و دریا از دلیل
فکر پنهان آشکارا قال و قیل

نفی را اثبات می‌پنداشتیم
دیدهٔ معدوم بینی داشتیم

دیده‌ای کاندر نعاسی شد پدید
کی تواند جز خیال و نیست دید

لاجرم سرگشته گشتیم از ضلال
چون حقیقت شد نهان پیدا خیال

این عدم را چون نشاند اندر نظر
چون نهان کرد آن حقیقت از بصر

آفرین ای اوستاد سحرباف
که نمودی معرضان را درد صاف

ساحران مهتاب پیمایند زود
پیش بازرگان و زر گیرند سود

سیم بربایند زین گون پیچ پیچ
سیم از کف رفته و کرباس هیچ

این جهان جادوست ما آن تاجریم
که ازو مهتاب پیموده خریم

گز کند کرباس پانصد گز شتاب
ساحرانه او ز نور ماهتاب

چون ستد او سیم عمرت ای رهی
سیم شد کرباس نی کیسه تهی

قل اعوذت خواند باید کای احد
هین ز نفاثات افغان وز عقد

می‌دمند اندر گره آن ساحرات
الغیاث المستغاث از برد و مات

لیک برخوان از زبان فعل نیز
که زبان قول سستست ای عزیز

در زمانه مر ترا سه همرهند
آن یکی وافی و این دو غدرمند

آن یکی یاران و دیگر رخت و مال
وان سوم وافیست و آن حسن الفعال

مال ناید با تو بیرون از قصور
یار آید لیک آید تا به گور

چون ترا روز اجل آید به پیش
یار گوید از زبان حال خویش

تا بدینجا بیش همره نیستم
بر سر گورت زمانی بیستم

فعل تو وافیست زو کن ملتحد
که درآید با تو در قعر لحد

پس پیمبر گفت بهر این طریق / باوفاتر از عمل نبود رفیق
گر بود نیکو ابد یارت شود / ور بود بد در لحد مارت شود
این عمل وین کسب در راه سداد / کی توان کرد ای پدر بی اوستاد

در معنی حدیث لا بد من قرین یدفن معک و هو حی و تدفن معه و انت میت فان کان کریما اکرمک و ان کان لئیما اسلمک و ذلک القرین عملک فاصلحه

دون‌ترین کسبی که در عالم رود / هیچ بی ارشاد استادی بود
اولش علم است آنگاهی عمل / تا دهد بر بعد مهلت یا اجل
استعینوا فی الحرف یا ذا النهی / من کریم صالح من اهلها
اطلب الدر اخی وسط الصدف / واطلب الفن من ارباب الحرف
ان رأیتم ناصحین انصفوا / بادروا التعلیم لا تستنکفوا
در دباغی گر خلق پوشید مرد / خواجگی خواجه را آن کم نکرد
وقت دم آهنگر ار پوشید دلق / احتشام او نشد کم پیش خلق
پس لباس کبر بیرون کن ز تن / ملبس ذل پوش در آموختن
علم آموزی طریقش قولی است / حرفت آموزی طریقش فعلی است
فقر خواهی آن بصحبت قائم است / نه زبانت کار می‌آید نه دست
دانش انوار است در جان رجال / نه ز راه دفتر و نه قیل و قال
دانش آن را ستاند جان ز جان / نه ز راه دفتر و نه از زبان
در دل سالک اگر هست آن رموز / رمزدانی نیست سالک را هنوز
تا دلش را شرح آن سازد ضیا / پس الم نشرح بفرماید خدا
که درون سینه شرحت داده‌ایم / شرح اندر سینه‌ات بنهاده‌ایم
تو هنوز از خارج آن را طالبی / محلبی از دیگران چون حالبی
چشمهٔ شیر است در تو بی‌کنار / تو چرا می‌شیر جویی از تغار
منفذی داری به بحر ای آبگیر / ننگ دار از آب جستن از غدیر
که الم نشرح نه شرحت هست باز / چون شدی تو شرح جو و کدیه‌ساز
در نگر در شرح دل در اندرون / تا نیاید طعنهٔ لا تبصرون

در معنی آیه و هو معکم اینما کنتم

یک سبد پر نان ترا بر فرق سر / تو همی خواهی لب نان در بدر
در سر خود پیچ هل خیره‌سری / رو در دل زن چرا بر هر دری
تا بزانویی میان آب جو / غافل از خود زین و آن تو آب جو
پیش آب و پس هم آب با مدد / چشمها را پیش سد و خلف سد
بر سرت تاج و پایت اندر آب / تشنه از جوع گشته خراب
اسپ زیر ران و فارس اسپ جو / چیست این گفت اسپ لیکن اسپ کو
هی نه اسپست این بزیر تو پدید / گفت آری لیک خود اسپی که دید
مست آب و پیش روی اوست آن / اندر آب و بی‌خبر ز آب روان
مست چیزی پیش روی اوست چیز / بی‌خبر زان چیز و شرح خویش نیز
چون گهر در بحر گوید بحر کو / وان خیال چون صدف دیوار او
گفتن آن کو حجابش می‌شود / ابر تاب آفتابش می‌شود
بند چشم اوست هم چشم بدش / عین رفع سد او گشته سدش
بند گوش او شده هم هوش او / هوش با حق دار ای مدهوش او

در معنی حدیث من جعل الهموم هما واحدا کفاه الله سایر همومه و من تفرقت به الهموم لا یبالی الله فی ای واد اهلکه

هوش را توزیع کردی بر جهات / می‌نیرزد تره آن ترهات
آب هش را می‌کشد هر بیخ خار / آب هوشت کی رسد سوی ثمار
آبها همیشه اندر خس گیاه / آب هوشت کی رسد سوی گیاه
هین بزن آن شاخ بد را خو کنش / آب ده این شاخ خوش را نو کنش
هر دو سبزند این زمان آخر نگر / کاین شود باطل وزان روید ثمر
آب باغ این را حلال آن را حرام / فرق بین تا بنگری والسلام
عدل چه بود آب ده اشجار را / ظلم چه بود آب دادن خار را

عالم چه بود فرع و زنا مو ضعی ‌‌ ‌ گر نباشد جنس بلا را منفعت

بازگون میکار تخم را ای تینت ‌ ‌ [illegible] دل و جان کم ز آن جان کنند

[illegible] گوش کردن شرط نیست ‌ ‌ کار دل را جستن از تن شرط نیست

زهر تن را نافع است و قند بد ‌ ‌ آن تن بجان بهتر که باشد بی مدد

ورنه حال [illegible] باشد [illegible] ‌ ‌ ور بود عالم همه جفت و نسب

اصل این شاخ است از نار و دخان ‌ ‌ اصل آن شاخ است [illegible]

[illegible] پیدا آن پیش [illegible] دل ‌ ‌ جهد کن [illegible]

کاین تحرک شد تبرک را کلید ‌ ‌ ور تحرک [illegible] دل [illegible]

در ستایش این رباعی

[illegible]

قصهٔ آن شخص که دعوی پیغمبری میکرد گفتندش که چه خورده‌ای که گیج شده‌ای گفت اگر چیزی یافتمی که خوردمی نه گیج شدمی و نه یاوه گفتمی که هر سخن نیک که با غیر اهلش گویند یاوه باشد اگرچه بدان مأمور باشند

[illegible]

شاه دیدش پس نظارهٔ فضیحت / از بیابان سیلی پیران نصیحت

گر توان او را خشم ورزیدن یا زدن / گر شجیش گشته است او ز بدن

لیک با او گویم از راه خوشی / که چرا دور است تو لاف سرکشی

از درشتی ناید اینجا هیچ کار / هم بتر گردد ازو ماری بار

مردمان را دور کرد از گروهی / شد لطیفی بر دو زرسی در روی

پیش شه بنشست بازی سیدش رجا / که کجا دارد معاش و ملتجا

گفت از کجا هستم از دار السلام / آمده زانجا درین دار الملام

نی سرا خانه اوی نی یک همنشین / که بیا زو خانه‌ها بین برزمین

پادشاهش گفت مهر از کج مباش / آنچه خیزد زانچه دارد چشت سام

دشمن او را چه خوش بی مدد / کای چنین مستی و بی لاف و باد

گفت اگر نامم نهی خشک و تهی / گر کنم من دعوی پیغمبری

دعوی پیغمبری با این گروه / ما همه خان باشد و دل همچنین گروه

کس کجا گوید که سنگ عقل بخست / خشم و ضبط آنکه شکل سخت است

هر چه گوید باز گوید که هان / میکنند افسوس چون تو بر زبان

از کجا این قوم و پیغام از کجا / از جمادی جان کرا باشد رجا

گر تو پیغام زنی آری و زر / پیش تو بنهند جمله سیم و سر

که فلان جا سایه‌ای بگسترانده است / عاشق آمد بر تو و سید اندت

ور تو پیغام خدا آری چو شهد / که بیا سوی خدا ای نیک عهد

از جهان مرگ سوی برگ رو / چون قضا ممکن بود زنا می‌شود

قصد خون تو کنند و جان و سر / نز پی سیم و دین ورزند و هنر

بلکه از چیدن گه بد فعالان / تلخ آید شان شنیدن این بیان

خرقه بر بستن خفیده سخت / چونکه خسپد بر کنی رخت

سبب عداوت عام و بیگانه زیستن ایشان با اولیا که بحق شان میخوانند و باب حیات ابدی می کشانند

جفت انداز و تقصیر آن خرد رد / حبذا آن کس کزین بیرون گرد

خاصه پیچید ریش و هر جا خرقه گر / بر سرش چپید در نم خرقه

خانمان چون خرقه و این حرص ریش / حرص بر هیچ است با شاهین نیش

جان دهان چنبد و میران و لب / فشفشه و او صاف بغداد و طبس

گر بیاید بار سلطانی ز راه / صد خبر آرد بدین چندان ز شاه

شرح دار الملک و باغستان و جو / لبس بیند افسوس و اندر هر عدو

گر چه باشد مرد را افسانه گر / گوید افزون لاف می‌باید سخن

کهنه اینها نند پوسیده ابد / ور نه آن قوم کهنه را افسون میکنند

مردگان کهنه را جان میدهد / تاج عقل و نور ایمان میدهد

دل مدزد از دلربای روح بخش / که سعادت میکنند بر تخت رخش

میزند از سرفراز تاج ده / گو ز پای دل کشاید صد گره

باگر هم ور هم مرده زنده گو / سوی آب زندگی پوینده گو

تو بیک خواری گریزانی ز عشق / تو بجز نامی چه میدانی ز عشق

عشق را صد ناز و استکبار هست / عشق با صد ناز می‌آید بدست

عشق چون وافیست وافی میخرد / در حریف بی وفا می ننگرد

چون درخت است آدمی و بیخ عهد / بیخ را تیمار می‌باید بجهد

عهد فاسد بیخ پوسیده بود / وز ثمار و لطف ببریده بود

شاخ و برگ نخل اگر چه سبز بود / با فساد بیخ سبزی نیست سود

ور ندارد برگ سبز و بیخ هست / عاقبت بیرون کند صد برگ دست

در بیان آنکه مرد بدکار چون متمکن شد در بدکاری و اثر دولت نیکوکاران ببیند شیطان صفت حسود شود و رنزد که خرمن من سوخته است خرمن همه را سوخته خواهد

تو مشو غره بعلمش عهد جو / علم چون قشرست و عهدش مغز او

وان خسان را چون ببینی کو شود / تو چه شیطانی که آنجا حسود

هر کرا باشد مزاج و طبع سست / او نخواهد هیچ کس را تندرست

گر نخواهی رشک ابلیسی بیا / از در دعوی بدرگاه وفا

چون وفا نیست باری دم مزن / کاین سخن دعوی است اغلب ای حسن
این سخن در سینه دخل مغزهاست / در خموشی مغز جان را صد نماست

چون در آید در زبان شد خرج مغز / خرج کم کن تا بماند مغز نغز
مرد کم گوینده را فکریست زفت / قشر گفتن چون فزون شد مغز رفت

پوست افزون بود لاغر بود مغز / پوست لاغر شد چو مغز آمد به نغز
بنگر این هر سه ز خامی رسته را / چونکه زر را او گزید و پسته را

هر که او عصیان کند شیطان شود / که حسود دولت نیکان شود
چونکه در عهد خدا کردی وفا / از کرم عهدت نگه دارد خدا

از وفای حق تو بسته دیده‌ای / اذکروا اذکرکم نشنیده‌ای
گوش نه اوفوا بعهدی گوش دار / تا که اوف عهدکم آید ز یار

عهد و قرض ما چه باشد ای حزین / همچو دانهٔ خشک کشتن بر زمین
نی زمین را زان فروغ و نیرویی / نی خداوند زمین را سروری

جز اشارت که ازین می‌بایدم / که تو دادی اصل این را از عدم
خوردم و هم دانه بیاید پرورشان / که ازین نعمت بشکر [illegible]

پس وفای خشک بین ای نیکبخت / که فشاندم دانه می‌خواهد درخت
گر بهار [illegible] ایزد آن دعا / بخت مدرت نخلی ز تخم ما سخی

چونکه مریم درد بودش دانه‌ای / سبز کرد آن نخل را صاحب فنی
زانکه [illegible] بود آن نخل تو نی / همرهش زاد و نیز زان عهد مرا

آن جماعت را که وافی بوده‌اند / بر همه بیگانگانشان فزوده‌اند
گشت دریاها مسخرشان [illegible] / [illegible] نشان

گشت دریاها مسخرشان و کوه / چار عنصر نیز بندهٔ آن گروه
این خود اکرامیست از بهر نشان / تا ببیند [illegible] منکران

آن کرامتهای پنهانشان که آن / در نیاید در حواس و در بیان
کار آن دارد خود آن باشد [illegible] / [illegible] منقطع [illegible]

بلکه باشد [illegible] معدوم

در مناجات گوید

[illegible]

ای دهنده قوت و تمکین و ثبات / خلق را زین بی‌ثباتی ده نجات
[illegible] / [illegible]

اندران کاری که باید آن ثبات / قائمی ده نفس را [illegible] حیات
صبرشان بخش [illegible] / [illegible]

وز حسودی بازشان خر ای کریم / تا نباشد از حسد دیو رجیم
در نعیم [illegible] و مال و جسد / چون [illegible]

پادشاهان بین که لشکر می‌کشند / از حسد خویشان خود را می‌کشند
[illegible] اعتبار [illegible] / [illegible] و جان [illegible]

[illegible] خسروان شیرین [illegible] / تا چه کردند از حسد آن گمرهان
پس فنا شد عاشق و معشوق نیز / [illegible]

پاک است از هر کو عدم بر هم زند / هر عدم را بر عدم عاشق کند
در جوال [illegible] / نیست را هست [illegible] خطر کند

این زمانه که همه مشفق‌تراند / از حسد و قهر خود را می‌خورند
تا که [illegible] / [illegible]

گر نکرد مشرع افسون لطیف / بر دریدی هر کسی جسم حریف
شرع بهر دفع شر [illegible] / دیو را در شیشهٔ حجت کند

از گواه و از یمین و از نکول / تا به شیشه در رود دیو فضول
[illegible] / [illegible]

شرع چون کیل و ترازو دان یقین / تا بدو خصمان رهند از جنگ و کین
گر ترازو نبود آن خصم از جدال / کی رهد از وهم حیف و احتیال

پس درین مردار زشت بی‌وفا / این همه رشک است و خصمی و جفا
پس در آن اقبال و دولت چون بود / چون شود [illegible]

آن شیاطین خود حسود کهنه‌اند / یک زمان از رهزنی خالی نیند
وان بنی آدم که عصیان کشته‌اند / از حسودی نیز شیطان گشته‌اند

انسیه بر خوان که شیطانان انس / گشته‌اند از مسخ حق با دیو جنس
دیو چون عاجز شود در افتتان / استعانت جوید او زانسیان

که شما یارید با ما یاریی / جانب مایید جانب داریی
گر کسی را ره زنند اندر جهان / هر دو گون شیطان برآید شادمان

ور کسی جان برد و شد در دین نبیه / نوحه می‌دارند آن دو رشکمند
هر دو می‌خایند دندان حسد / بر کسی که داد ادیب او را خرد

سوال کردن [illegible] از [illegible] پیغمبر که چه وحی آمده

شاد [illegible] کز بار [illegible] رشته است / پس چه حاصل آید آنکس که نبی

یا چه بخشد هر کسی را در سخن / غیر این نصیحه زبان کن یا کمن
چیست نفع از خنده‌ش و از جنبشش / زانکه تابع گشت چه بود منبعش

گفت آن چیزی که حق [illegible] / یا چه دولت ماند کو وصل کشد
گیرم این وحی نبی گنجور نیست / هم کم از وحی دل زنبور نیست

چونکه اوحی الرب الی النحل آمده است / خانهٔ وحیش پر از حلوا شده است
او به نور وحی حق عز و جل / کرد عالم را پر از شمع و عسل

آنکه کرمناست [illegible] / [illegible] کمتر بود
نی تو اعطیناک کوثر خوانده‌ای / پس چرا خشکی و تشنه مانده‌ای

یا مگر فرعونی و کوثر چو نیل / [illegible] علیل
تو چه کردی بیزار شو از هر عدو / که غذا را در آب کوثر را گلو

هر کجا دیدی [illegible] / [illegible] محمد [illegible]
تا حسب الله آیی در حسیب / که درخت احمدی با اوست سبب

هر که [illegible] / [illegible]
زانکه موجب شد یا ابولهب / دور شو زو تا نیفتی در کرب

گر [illegible] توست / [illegible]
از خلیل حق بیاموز ای پسر / که شد او بیزار اول از پدر

تا [illegible] / [illegible] عشق [illegible]
تا نخوانی لا و الا الله را / در نیابی منهج این راه را

آن یکی عاشق به پیش یار خود / [illegible]

حکایت آن عاشق که با معشوق خود خدمتها و وفاها خود را میشمرد و شبها تتجافی جنوبهم عن المضاجع خود را شرح میداد [illegible] جزا این همه خدمت [illegible] اگر خدمتی دیگر هست بگو

می‌شمرد از خدمت و از کار خود / [illegible]
تیرها خوردم درین رزم و نشان / [illegible] رفت و زر [illegible]

بر تن از زخمت بسی ناکام رفت / [illegible] یا خندان [illegible]
در حضور او یکایک می‌شمرد / [illegible]

آنچه او نوشیده بود از تلخ درد / [illegible] بهر [illegible]
عاشقان را تشنگی زان کرد بود / عاقلان را یک اشارت بس بود

می‌کند [illegible] گفتن [illegible] / [illegible]
صد سخن می‌گفت زان درد کهن / در شکایت گفتم یک سخن

[illegible] / [illegible] چون شمع از [illegible]
صد گره گفت انبیا رفت [illegible] / این زمان ارشاد کن تو یا رب

[illegible] ایستاده‌ام / هر خط تو پا و سر بنهاده‌ام
گر در آتش رفت باید چون خلیل / در جوی هیچی میکند خرم سبیل

[illegible] / [illegible]
زخم نگردانم نگردم از تو من / مهر قربان تو دارم جان و تن

[illegible] / [illegible]
تا که اینها اصل اصل عشق است و ولاست / آن نکردی آنچه کرد فرعهاست

گفت عاشق [illegible] / گفته [illegible]
این همه کردی نمردی زنده / تا نمیری یار جان یا زنده

[illegible] زنده [illegible] تمام / [illegible] تو [illegible] قیام
چون شنود آن عاشق بنجوشیتن / آه سحری کز شمید از جان و تن

بهر آن چشم شنیدن جان بدو
نور بینا آلوده گی گرد و ابر
وصف پاک وصف بر نور بصر است
از عجیبی بشنید و فردا آفتاب
نعمت دید و نور دیده بازگشت
آن یکی پرسید از مفتی به راز
آن نماز او عجب باطل شود
لفظ آب دیده تا آن بهر چیست
آب دیده تا چه دیده از نهان
گر ز شوق حق کند گریه در راز
یا ز خوف حق بود گریه خوش است
آن جهان گر دیده آن پرنیاز
ور ز غمان از ماتم فرزند گرد
پس نمازش بیشکی باطل شود
از غلیل و ز تعب آن کم و زاید
یک مریدی اندر آمد پیش پیر
شیخ را چون دید گریان آن مرید
گوش و رینها خنده گرد و بار
بار اول از ره تقلید سوم
گر بخندد و بجوید آن از آن
پس مقلد نیز مانند گر است
بر تو شیخ است و آن تقلید شیخ
چون جدا گردد ز خود و اندر شود
چونکه شش رنگ است یا امر قم
گو بیا ز خندیدن ره دور و دراز

بی محل گریه با خندیدن و شاد
گر ز تقوای نور به هر رنگ سبب
با نجس گر به نجاسات رواست
ستر اصل خویش با تا مهتاب
ماندن ستوده و صحرا اندرست

مانند آن خنده به جو صف ابر
او ز جمله پاک شد گر دید ماه
نان نجاسات به آلوده گی
نی ز نگها بر سر نگی بماند
چونکه نور آن بیرا از نور حق بازگشت

یکی از عالمی پرسید کای استاد عزیز نماز گریه بر نمازش باطل
شود گفت نام آن آب دیده است اما گر بنده چه دیده است
اگر شوق خدا یا محبت از پشیمانی گناه گریه نمازش باطل
نشود بلکه کمال یابد و اگر از رنجوری تن یا فراق
فرزند گریه کرد نمازش تباه شود که لا صلوة الا بحضور القلب

زانکه آن آب تو وقت آتش است
رونقی یابد ز نوحه او نماز
گر دل و جانش به ماتم کرده درد
گریه او نیز هم حاصل بود
آن تنه را آتشش نمرود و زنگ

بی‌شکی گردد نماز او کمال
ور ز رنج تن بود ز درد و سوگ
می بریزد آن نماز او دو جو
زانکه ترک تن بود اصل نماز
حاصل آنکه تا بدانی ای کیا

مریدی در آمد بخدمت شیخ خود و از آن شیخ پیر و دیدن بخواهم
بلکه پیر عقل و معرفت اگرچه محسنی در هوا فهم مرید شیخ را
گریان دید او نیز بموافقت بگریست چون بیرون آمد پیر مریدی
که از او واقف تر بود گفت که گریه شیخ نه از مجاز است

بی خبر از حالت خندندگان
اندر آن شادی که او را بهجت است
چون ببیند شادی از نا امیدیست
کاندر آن آب خوش از جو بود
پس بخندد چون سحر بارد و هم
کاین حقیقت بود از این امر و راز

باز او پرسد که خنده بر چه بود
پیر تو شیخ آمد و منهل ز شیخ
چون سپید بر آب موج بحر زجاج
دیگی هم بدانند ز غروب
خنده در هم بر آن خنده خود خوش
من در آن نگیرد خود زده

همچو جان پاک احمد با احد
همچو کند به محض جان بیگی آمد
نور سا خاص نگردید بیگی
نی ز رنگ شیما به همه رنگی بماند
مانده در صحرا و بیدها بازگشت
گر کسی گرید به نوحه در نماز
یا نمازش جایز و کامل بود
بنگری تا او چه دید و که گریست
تا چنین از چشمه خود شد روان
یا بمانده است از گناهی در نماز
ور برای نصرهٔ حق با کمال
ریسمان بگسست و بشکست دوک
زانکه با اغیار گردد و دل گرو
ترک خویش و ترک فرزندان نیاز
از کجا شوق سجده تا کجا
پیش را اندر گریه بود و
گشت گریان آن زبان در پیش و دید
چونکه آن اعمی نکند با سیه پیام
که بجنید که بخندند قوم
پس مرید گریه بخندد چون شنود
نقص بشاعت مریدان بل ز شیخ
گر ز خود و اندر آن باشد بکاج
کان سلب بود از مه تا بانی غروب
وز بران تقلید هیچ آمد حق
شادی میگویم از کیمیا

من مریدی گشتم خیال این پلید   در رگش هست نقشی منبود

عقل حالا فکرت مردان کجاست   کو خیال او و کو تحقیق ...

طفل را فکرت نیاید در ضمیر   تا چو اندیشه کند همچون کبیر

کار طفلان چه باشد یا که شیر   یا مویز و جوز یا گریه و نفیر

آن مقلد هست چون طفل علیل   گرچه دارد بحث باریک و دلیل

آن تعمق در دلیل و در شکیل   از بصیرت میکند او را گسیل

مایگان حس سره سر و بست   برده و از اشکال گفتن کار بست

ای مقلد از بخارا باز گرد   سوی خوارست تا گشتی تو شیر مرد

تا بخارای دگر بینی درون   صفدران در بزم لا یفقهون

پیک اگر چه در زمین چابک تک است   چون بدریا رفت بشکسته رگ است

او تمنامام بود فی البحر بس   زانکه محمول است در بحر او چو خس

تخت و تش بسیار در رشه برد   ای شده حامل برو هم تو چو دو تو

بقیهٔ حال مرید مقلد در گریه

آن مرید ساده از تقلید نیز   گریه میکرد و نخورد آن عزیز

او بتقلیدوار همچون مرد کر   گریه میدید و ز موجب بی‌خبر

چون بسی بگریست خدمت کرد و رفت   از پسش آمد مرید خاص تفت

گفت ای گریان چو ابر بی‌بصر   از وفاق گریهٔ شیخ از نظر

الله الله الله ای وافی مرید   گرچه در تقلید هستی مستفید

تا نگوئی دیدم آن شه میگریست   من چو او بگریستم کان منکر است

گریهٔ بی‌حس ز تقلیدست و ظن   نیست همچون گریهٔ آن مؤتمن

تو قیاس گریه بر گریه مساز   هست زین گریه بدان راه دراز

هست آن از عهدهای اجتهاد   عقل آنجا هیچ نتواند فتاد

هست زان سو گریهٔ صد ساله   عقل را باور مکن این جاهله

گریهٔ او نز غمست و نز فرح   سمع و ادراکش نبیند الملح

گریهٔ او خندهٔ او زان سریست   زانچه وهم عقل باشد آن بریست

آب دیدهٔ او چو دید او بود   دیده نادیده دیده کی شود

آنچه او بیند نتان کردن مساس   نز قیاس عقل و نز راه حواس

شب گریزد چونکه نور آید ز دور   پس چه داند ظلمت شب حال نور

پشه بگریزد ز باد و بادها   پس چه داند پشه ذوق بادها

چون قدیم آید حدث گردد عبث   پس کجا داند قدیمی را حدث

بر حدث چون زد قدم دهشش کند   چونکه گردد نیست همرنگش کند

گر بخواهی تو بیابی صد نظیر   لیک من پروا ندارم ای فقیر

این الم و حم این حروف   چون عصای موسی آمد در وقوف

حرفها ماند بدین حرف از برون   لیک باشد در صفات این زبون

[illegible] ممتحان   گر بود چیزی از آن عصا در میان

عیسوی ست اندم هر بار و دی   گو در آید از نسیم یار دمی

[illegible] ای پدر   آمده است از حضرت مولی البشر

هر الف لامی چه می ماند بدین   گر تو جانداری بدین چشمت مبین

[illegible]   همچو تماند همه ترکیب عام

نیست ترکیب نجوم و جسم اوست   گرچه در ترکیب هر جنس است او

[illegible]   هیچ این ترکیب را باشد همان

کاندران ترکیب باشد سحرها   که همه ترکیبها گشتند مات

[illegible]   هست بر بالا و دیگرها نشیب

زانکه زین ترکیب آید زندگی   همچو نفخ صور در درماندگی

[illegible]   چونکه عقل او هم از دست خدا

ظاهرش ماند بظاهرها ولیک   قرص نان از قرص مه دورست نیک

[illegible]   فهم او و خلق او و خلق او

عقل او و وهم او و حس او   نیست از کوه هست محض صنع او

[illegible]   آن نماند ماند از ایشان بیان

لاجرم محجوب گشتند از غرض   کو حقیقه فوت شد در مغترض

یا تو گویم هم بدشنامش صفت / تا بگیری زین مسیلم هم [illegible]

[illegible] باطل بدان [illegible] سبب / قصه [illegible] لیکن سبب

این سخن پایان ندارد باز گرد / کان کنیزک با خر خاتون چه کرد

یک کنیزک یک خری بر خود فکند / از وفور شهوت و فرط گزند

آن خر نر را بگایان خو کرده بود / خر جماع آدمی پی برده بود

یک کدویی بد حیلت‌سازه را / در ذکر کردی پی اندازه را

در فکندی آن کدو را آن عجوز / تا رود نیم ذکر وقت سپوز

گر همه کیر خر اندر وی رود / هم رحم هم روده‌ها ابتر بود

داستان آن کنیزک که با خر خاتون خود شهوت میراند و او را بجماع آدمیان آموخته بود و آگاه شدن خاتون و بطریق او جمع شدن با آن خر لیکن از دقیقه کدو غافل شدن و بفضیحت هلاک شدن و نوحه کردن کنیزک و گفتن که ای جان من ذکر را بدیدی و کدو را ندیدی

خر همی شد لاغر و خاتون او / مانده حیران کین چه شد خر همچو مو

نعلبندان را نمود آنگه که چیست / علت خر کز نحیفیش لاغریست

هیچ علت اندرو ظاهر نشد / هیچکس از سر او مخبر نشد

در تفحص اندر افتاد او بجد / شد تفحص را و دایم مستعد

جهد را باید بجان بنده بود / زانکه جد جوینده یابنده بود

چون تفحص کرد از حال [illegible] / دید خفته زیر آن نر خر کنیزک

اندر آن شکاف در بدید آن حال را / پس عجب آمد ازو آن زال را

خر همی گایید کنیزک را چنان / که بعقل و رسم مردان با زنان

در حسد گفت این چو ممکن است / پس من اولی‌تر که خر ملک منست

خر مهذب گشته و آموخته / خوان نهاده است و چراغ افروخته

کرد نادیده در خانه بکوفت / کای کنیزک چند خواهی خانه روفت

از پی روپوش می‌گفت این سخن / کای کنیزک آمدم در باز کن

کرد خاموش و کنیزک را بگفت / رازها از بهر طمع خود نهفت

پس کنیزک جمله آلات فساد / کرد پنهان پیش شد در برگشاد

روترش کرد و دو دیده پر ز نم / لب فرو بست نه یعنی صایمم

در کف او نه یکی جاروب که من / خانه را می‌روفتم بهر [illegible]

چونکه با جاروب در را وا گشاد / گفت خاتون زیر لب کای اوستاد

روترش کردی و جاروب در کف / چیست این خر نیست از علف

نیم کاره و خشمگین جنبان ذکر / ز انتظار تو دو چشمش سوی در

زیر لب گفت این نهان کرد از کنیز / در دو چشمش آمدم چون بی‌خبران عزیز

بعد از آن گفتش که یار کین بسر / زو نهان کس را ز من پیغام بر

اینچنین گفتن و چنان گو با زبان / مختصر کردم من افسانه زنان

آنچه مقصود است مغز آن بگیر / چون ببستش کرد آن زن با ستیز

بود از مستی شهوت شادمان / در نویسد جمله گفت از زبان

یافتم خلوت ز نم از شکر یا نگ / رستم از چار و دانگ و دو دانگ

از طرب گشته ز یاد آن زن هزار / در شرار شهوت خر بیقرار

چه بزرگان کان شهوت را بزرگ گفت / بر ذکر تن [illegible] نبود شگفت

میل شهوت کر کند دل را و کور / تا نماید گرگ یوسف شهد شور

وهم پیدا است [illegible] / خویشتن را نو مطلق وا نداد

جز که بنده خدا کز جذب حق / بازشسته از رنگ و واماند ز رق

تا بداند کان خیال نا رسید / در طریقت نیست الا عاریه

ز شتها را خوب بنماید [illegible] / نیست از شهوت بتر زان [illegible]

صد هزاران نام خوش را کرده ننگ / صد هزاران زیرکان را کرده دنگ

چون خری را یوسف مصری نمود / یوسفی را چون نماید آن جهود

بر تو [illegible] را افسونش شود / شهوت را خود چون کند وقت نبرد

شهوت از خوردن بود کم کن خورش / یا نکاحی کن گریز از شر و شر

چون بجد می‌کشید سوی حرم ... خوش بیامد هرچه باید [illegible]
پس نکاح آمد چو لا حول و ولا ... تا که دیوت نفکند اندر بلا
چون مرین خر بی‌کدو زن خواهد او ... صد ره آمد گرد بیند [illegible]
[illegible] ... [illegible]
فعل آتیش را ندیده تو سر ... کیسه آتیش تا بچین [illegible]
علم رنگ و تو [illegible] ... از [illegible]
آب ما خر را بعضو [illegible] نیز ... تا بنوازد آن دیگ سالم [illegible]
چون ندانی [illegible] آتش هنگ ... [illegible]
در فرو بست آن زن و خر را کشید ... شادمانه لاجرم کیفر چشید
در میان خانه آوردش کشان ... خفت اندر زیر خر همچون زنان
هم میان کرسی که دیده بود از کنیز ... تا رسد در کام خود آن قحبه نیز
با خر او [illegible] اندر سیه بخت ... آتشی از کیر خر در وی فروخت
خر [illegible] خاتون فشرد ... تا بخایه در شد و خاتون بمرد
بر رسید از زخم خر سخت جگر ... روده‌ها بگسسته شد از همدگر
کیر [illegible] ... دم نزد در حال و مرد و جان بداد
صحن خانه پر ز خون شد زن نگون ... مرد او و برد جان ریب المنون
گر کنید با قصه نصیحت ای پدر ... تو شنیدستی و دیده از کیر خر
تو عذاب الخزی بشنو از نبی ... در چنین ننگی مکن جان را فدی
وانکه این نفس بهیمی از خر است ... زیر او بودن از آن ننگین‌تر است
در ره نفس ار [illegible] ... در حقیقت دان که کشتهٔ زان خری
نفس را [illegible] ... زانکه صورتها کند بر وفق خو
این بود اظهار سر در رستخیز ... الله الله از تن چون خر گریز
کافران را [illegible] ... کافران گفتند یا ویلی ز عار
گفت قرآن [illegible] ما راست ... تا نه همچو آن ناکس کان زن را بکاست
لقمه اندازه نخورد از حرص خر ... در گلو بگرفت لقمه مرگ بار
لقمه اندازه خور ای مرد حریص ... گرچه باشد لقمه حلوا و خبیص
حق تعالی داد میزان را زبان ... هین ز قرآن سوره رحمن بخوان
هین ز حرص خویش میزان را مهل ... آز و حرص آید ترا خصم مضل
حرص جوید کل بیابد او ز کل ... حرص [illegible] ابن الاجل
آن کنیزک می‌شد و می‌گفت آه ... کردی ای خاتون تو استا را براه
کار بی استاد خواهی ساختن ... جاهلانه جان بخواهی باختن
[illegible] علمی ناتمام ... تنگ آمد [illegible] حال [illegible]
[illegible] دانه مرغ از [illegible] ... هم [illegible] گردنش
دانه کم خور [illegible] ... چون [illegible]
تا خوری دانه نیفتی تو بدام ... این کند علم و قناعت والسلام
نعمت از دنیا خورد عاقل نه غم ... جاهلان محروم مانده در ندم
چون رسولان [illegible] ... دانه خوردن گشت بر جمله حرام
مرغ اندر دام دانه کی خورد ... دانه چون زهرست در دام ار چرد
مرغ غافل می‌خورد دانه ز دام ... همچو ایشان در دنیا این عوام
بازگردان [illegible] ... کند [illegible] دانه [illegible]
کافران دام و دانه [illegible] ... کور مرغی که نه هیچ دانه خواست
صاحب دام [illegible] ... [illegible]
کز [illegible] گوشت می‌آید بکار ... ور ظریفان بانگ ناله زیر دار
پس کنیزک آمد از اشکاف در ... دید خاتون را بمرده زیر خر
گفت ای خاتون احمق این چه بود ... گر ترا استاد خود نقشی نمود
ظاهرش دیدی سرش از تو نهان ... اوستا ناگشته بگشادی دکان
کیر دیدی همچو شهد و چون خبیص ... آن کدو را چون ندیدی ای حریص
یا چو مستغرق شدی از عشق خر ... آن کدو پنهان بماندت از نظر
ظاهر صنعت بدیدی ز اوستا ... اوستادی برگرفتی شاد شاد
ای بسا زراق گول بی‌وقوف ... از ره مردان ندیده غیر صوف

ای بسا [illegible] / آن [illegible]

[illegible] / سیده [illegible]

آوردن [illegible] صدق [illegible] / با خود آید [illegible] سنگ امتحان

آخر از استاد [illegible] / [illegible]

حمد [illegible] / [illegible]

همچو [illegible] گفته [illegible] / بیخبر چون طوطیی از گفت زبان

طوطیی در آینه می‌بیند او / عکس خود را پیش او آورده رو

در پس آینه آن استا نهان / حرف می‌گوید ادیب خوش زبان

طوطیک پنداشته کین گفت پست / گفتن طوطیست کاندر آینه است

پس ز جنس خویش آموزد سخن / بیخبر از مکر آن گرگ کهن

از پس آیینه می‌آموزدش / ورنه ناموزد جز از جنس خودش

تمثیل تلقین شیخ مریدان را و پیغمبر امت را که ایشان طاقت تلقین حق ندارند و با حق الف ندارند چنانکه طوطی با صورت آدمی الف ندارد که از وی تلقین تواند گرفت حق تعالی شیخ را چون آینه پیش مرید دارد همچو طوطی و از عقب آینه تلقین می‌کند

گفت را آموخت زان مرد هنر / لیک از معنی و سرش بیخبر

از بشر بگرفت منطق یک بیک / از بشر جز این چه داند طوطیک

همچنان در آینهٔ جسم ولی / خویش را بیند مرید ممتلی

از پس آیینه عقل کل را / کی ببیند وقت گفت و گو

او گمان دارد که می‌گوید بشر / وان دگر سرست و او زان بیخبر

حرف آموزد ولی سر قدیم / او نداند طوطی است او نی ندیم

هم صفیر مرغ آموزند خلق / کین سخن کار دهان افتاد و حلق

لیکن از معنی مرغان بیخبر / جز سلیمان قران خوش نظر

حرف درویشان بسی آموختند / منبر و محفل بدان افروختند

یا بجز آن حرفشان روزی نبود / یا در آخر رحمت آمد ره نمود

آن یکی می‌دید خواب اندر چله / در رهی ماده سگی بد حامله

ناگهان آواز سگ بچگان شنید / سگ بچه اندر شکم بد ناپدید

بس عجب آمد ورا آن بانگها / سگ بچه اندر شکم چون زد ندا

سگ بچه اندر شکم ناله کنان / هیچ کس دیدست این اندر جهان

چون بجست از واقعه آمد بخویش / حیرت او دم بدم می‌گشت بیش

در چله نی کس که گردد عقده حل / جز که درگاه خدای عز و جل

صاحب چله‌ای در چله بخواب سگی دید حامله که از شکمش بچگان آواز می‌دادند در تعجب ماند که زین حکمت چیست که سگ پاسبانست و بانگ سگ جهت پاسبانیست یا جهت شکار یا خواستن نان نیز جهت آنست و در شکم مادر بچگان را ازینها نیست جواب آمد که مثال کسیست که او را چشم دل باز نشده و دعوی بصیرت کند

گفت یا رب زین شکال و گفتگو / در چله وامانده‌ام از ذکر تو

پر من بشکسته تا پران روم / در حدیقهٔ ذکر [illegible]

آمدش آواز هاتف در زمان / کان مثالی دان ز لاف جاهلان

کز حجاب و پرده بیرون نامده / چشم بسته بیهده گویان شده

بانگ سگ اندر شکم باشد زیان / نه شکار انگیز و نه شب پاسبان

گرگ نادیده که منع او بود / دزد نادیده که دفع او شود

از حریصی وز هوای سروری / در نظر کند و بلافیدن جری

از هوای مشتری و کار و بار / بی بصیرت پا نهاده در [illegible]

ماه نادیده نشانها می‌دهد / روستایی را بدان کژ می‌نهد

مشتری نادیده گوید [illegible] / [illegible]

از برای مشتری در وصف ماه / صد نشان نادیده گوید بهر جاه

مشتری کو سود دارد خود یکیست / لیک ایشان را درو [illegible]

از جهودی شرک ترسایی نه شکوه
مشتری خواه که محبوبان خداست
خود فنای مشتری دایم گرفت
حرص کوریت کند محروم کند
مشتری را صابران دریافتند
ماند حسرت بر جهودان تا ابد
بود مرد صالحی ربانیی
در دِهِ ضروان بنزد یک یمن
کعبهٔ درویش بود کوی او
هم ز خوشه عشر دادی بی ریا
آرد گشتی عشر دادی هم از آن
از عنب عشری بدادی وز مویز
عشر بیرون کردی و بگذاشتی
گفته حق فرموده است مسکین بعد من
زر و حلوا و میوه ها جمله ز غیب
ترک آن کردی بهر کشت زار
زان بخشیدی گشتی کو دست
این همین بخشیدن پرده و لب
دخل ازو آنجا که سیلاب گرم
گیرم اکنون تخم را اگر کاشتی
دست بر سر می زنی سوی آلہ
زرق از و سوی جو محجوار زید و عمر
عاقبت زینها بخواهی ماند
چون نیفزاید ترا این از نبی
زهی از نقاش برسی تا فتی

مشتری صد ابا ودود و دانی گروه
مالک آنجا زود یابان نور است
نه بود رش خود قیمت عقل و خرد
دیو چون عیب و خویش مرحومت کند
چون سگی بر مشتری نشتافتند

مشتری ماست الله اشتری
هین بکش بر مشتری را تو بدست
فسق او در خود بهای خم بس
سبحان کاصحاب فیل قوم لوط
تو از آنکه گردد امید روز آن مشتری

قصهٔ اهل ضروان و حسد ایشان که پدرشان فضل بمسکینان میداد از انگور و مویز و حلوا و پالوده و شاب و دانه و آرد و نان همه عشر دادی لاجرم خدا در باغ کوشش او برکت نهاد که همه محتاج او بودند او محتاج کس نبود فرزندان خرج گفتند مباید عشر نه همچون آن زن که آلت خرو مرد و کدو ندید

عشر هم دادی ز روز شاب نیز
چار باره دادی آنچه کاشتی
وانگهی میداد عشر و خوشتن
حق فرستاده است تخمین و حسیب
بازکار دیدن بیست اصل شمار
مکان علیش هم زان زمین حاصل شده است
اصل سو کرد از دادن هر نفس
هم از آنجا میکند داد و کرم
مه زمین تخمی کش سبب میدادشتی
دست و سر بزن بزن قرش گوا
هستی از وی جو محجوار از بنان و جمر
زین کرا خوابی در آن هم خواندن
سرب الملو لود بود ماسن ارسبه
چون زبخش آن اصل میاستی

هم ز حلوا عشر وز پالوده هم
بس جمعیت ما کرد سی هر زمان
تا بماند بر شما کشت و ثمار
در تحمل وز اگر خرجی کنی
بیشتر کار خیر در زمان دهم کی
گفته هم آنچه افزاید ز نان
کر وصول دخل زینها بوده اند
چون بکاری در زمین اصل کار
چون حواس ما نمودی چون گنی
تا بدی کان اصل رزق او شدست
منعمی زو خواهی از گنج و مال
زانیدم بود الهوان و روح را بجان
زان شو و هر ده آن ساعت عذر
انیدم از یار است با تو مهد شود

از ره محرم هر مشترییی چه ده است
مشتریان بی سابو مشتو ده بست
تو سیه عرضه کنی با قوت و دل
کرد شان هر جرم چون دان محفوظ
بخت و اقبال و بقا رو سعد بی
همچو حال اهل ضروان در حسد
محتقل کامل وراثت یابان ز داد
شهره اندر صدقه و خلق حسن
آن ده ز سی متمندان سوی او
هم ز گندم چون شدی از که جدا
نان شدی عشر و گرد آوری زنان
مه فرو نگذاشتی از بیش و کم
جمع فرزندان خود را آن جوان
در پناه طاعت حق استوار
در گه شود و ست بر سود دی
که ندارد او بره میدان شکی
بیحکر و در حرم بر ده از پیر ستخییان
هم از زینها میکشاید رزق بند
تا بروید هر یکی را صد هزار
چیز که در او رسد و عابد بی مزد گشتی
تا هم از وی جویدان کو رزق جو
نصرت از وی خواه نی از عم و خال
تا تو باشی وارث ملک جهان
که بت تو بود و ازره مانع او
وز تو بر گردند و در خصمی روند

تو بگو نک عمر من پیروز شد / آنچه فرمودی و خواست شد در رشدم
نیمه عمرم گشته اهل این سرا / تا قیامت طاق شد تا بنشین مرا

پیش زانکه روزگار خود برم / عمر با ایشان بپایان آورم
کالهٔ معیوب بخریده بدم / خشک گرد عیبش بگرفته شدم

پیش زان کز دست سرمستی شدی / عاقبت بی‌عیب بیرون آمدی
مال رفته عمر رفته ای نصیب / مال و جان داده و داده کار عیب

نقد دادم زر قلبی بستدم / شاد و شادان سوی خانه شدم
شکر کاین عیبش پیش آمد کنون / پیش ازانکه عمر بگذشته زبون

قاصدا زر دادم اکنون ور که دم / صحبت کرد عمر ضایع کردنم
چون بگیر تر قلبی او بر نمود / پای خود را زو بکشیدم زود زود

با تو چون دشمن شوند پیدا کنند / گرد شک و حقد او بیرون زنند
تو ازین اعراض او افغان مکن / خویشتن را ابله و نادان مکن

بلکه شکر حق کن و نان بخش کن / کو نگشتی در جوال او کهن
از جوال او برون آمدی / تا بجویی یار صدق سرمدی

تا چنین یاری که بعد مرگ تو / رشته یاری او گردد سه تو
آن نگه سلطان بود شاه رفیع / یا بود مقبول سلطان و شفیع

رسته از انقلاب روز و شب و نحل / عمر او دیده عیان پیش از اجل
این جفای خلق با تو در جهان / گر بدانی گنج زر آمد نهان

خلق را با تو چنین بدخو کنند / تا ترا ناچار رو آن سو کنند
این یقین دان کاندر آخر جمله‌شان / خصم گردند و عدو و سرکشان

تو بمانی با فغان اندر لحد / لا تذرنی فرد خواهان از احد
ای جفایت به ز عهد وافیان / هم نماند دوستی با بیان

بشنو از عقل خود ای انبارگر / گندمی خود را به ارض الله سپار
تا شود ایمن ز دزد و از شپش / دیو را با دیو چه فرقت مکش

گو همی ترساندت پیرم ز فقر / همچو کبکش صید کن ای نیک صقر
باز شاه عاشقی فرزند کامیار / تنگ شد با گر کند کبکت شکار

بس عجیب کرده نجم و خط کاست / چون نشیل شورهٔ بر سجده نماست
گرچه ناصح سالها بود صدر آید / پند را از غیب بیاید چرا

تو بعد لطیف پندش سیدی / از زبندرت میکند بیداد فتحی
یک سال تا مستمع نزدیک ورد / صد رسول گر پند را اعاجز کنند

نز انبیا ناصح‌تر و خوش لهجه‌تر / گر بود گر کوفت دشمان در سحر
زانچه سنگ و کوه در کار آمدند / نفی فتنه بخت اگشاده شد

آنچنان ده داد با ایشان سخن / نعمت شان شد وبال اشبه قسوه

در بیان آنکه عطای حق و قدرت او موقوف بر قابلیت نیست همچون داد خلقان که آنرا قابلیت باید زیرا که عطای حق قدیم است و قابلیت حادث که آن صفت حق است و این صفت خلق

چارهٔ آن دل عطای مبدلیست / داد او را قابلیت شرط نیست
بلک شرط قابلیت داد اوست / داد لب و قابلیت هست پوست

اینک موسی را عصا ثعبان شود / همچو خورشیدی کفش رخشان شود
صد هزاران معجزات انبیا / کان نگنجد در ضمیر و عقل ما

نیست از اسباب تصریف خداست / نیستها را قابلیت از کجاست
قابلی گر شرط فعل حق بدی / هیچ معدومی بهستی نامدی

سنتی بنهاد و اسباب و طرق / طالبان را زیر این ازرق تتق
بیشتر احوال بر سنت رود / گاه قدرت خارق سنت شود

سنت و عادت نهاده با مزه / باز کرده خرق عادت معجزه
بی سبب گر عز بما موصول نیست / قدرت از عزل سبب معزول نیست

ای گرفتار سبب بیرون مپر / لیک عزل آن مسبب ظن مبر
هر چه خواهد آن مسبب آورد / قدرت مطلق سببها بر درد

لیک اغلب بر سبب راند نفاذ / تا بداند طالبی جستن مراد
چون سبب نبود چه ره جوید مرید / پس سبب در راه می‌باید پدید

این سبب‌ها بر نظرها پرده‌هاست — که نه هر دیدار صنعش را سزاست
دیده‌ای باید سبب سوراخ کن — تا حجب را برکند از بیخ و بن
تا مسبب بیند اندر لامکان — هرزه داند جهد و اکساب و دکان
از مسبب می‌رسد هر خیر و شر — نیست اسباب و وسائط ای پدر
جز خیالی منعقد بر شاهراه — تا بماند دور غفلت چندگاه

در بیان ابتدای خلقت آدم که جبرئیل را امر شد که برو از زمین مشتی خاک برگیر

چونکه صانع خواست ایجاد بشر — از برای ابتلای خیر و شر
جبرئیل صدق را فرمود رو — مشت خاکی از زمین بستان گرو
او میان بست و بیامد تا زمین — تا گزارد امر رب العالمین
دست سوی خاک برد آن مؤتمر — خاک خود را درکشید و شد حذر
پس زبان بگشاد خاک و لابه کرد — کز برای حرمت خلاق فرد
ترک من گو و برو جانم ببخش — رو بتاب از من عنان خنگ رخش
در کشاکش‌های تکلیف و خطر — بهر لله هل مرا اندر گذر
بهر آن لطفی که حقت برگزید — کرد بر تو علم لوح کل پدید
تا ملایک را معلم آمدی — دم به دم با حق مکلم آمدی
که سفیر انبیا خواهی بدن — تو حیات جان وحی‌ای نه بدن
بر سرافیل این فضیلت بوده‌ات — که حیات تن بود آن را صفت
بانگ صورش نشأت تن‌ها بود — نفخ تو نشأهٔ دل یکتا بود
جان جان تن حیات دل بود — پس ز فضل او فضیلت می‌رود
باز میکائیل رزق تن دهد — سعی تو رزق دل روشن دهد
او به داد کیل پر کردست ذیل — داد رزق تو نگنجد در کیل
هم ز عزرائیل با قهر و عطب — تو بهی چون سبق رحمت بر غضب
حامل عرش این چهارند و تو به — بهترین هر چهاری زاعتبار
روز محشر هشت بینی حاملانش — هم تو باشی افضل هشتان آنش
همچنین برمی‌شمرد و می‌گریست — هر یکی می‌برد لوکه دان مقصود چیست
معدن شرم و حیا بد جبرئیل — بست افسون‌ها بر جبرئیل
بس که لابه کردش و سوگند داد — بازگشت و گفت یا رب العباد
من نبودستم بکارت سرسری — لیک از آنچه رفت تو داناتری
گفت نامی که ز هولش ای بصیر — هفت گردون باز ماند از مسیر
چون بنام تو مرا سوگند داد — رحمت عام و احسان و داد
شرمم آمد گشتم از نامت خجل — ورنه آسانست نقل مشت گل
چون تو قوت داده املاک را — که بدرانند این افلاک را
مشت خاکی را چه قدر و قوت است — برگرفتن لیک غالب حیرت است

فرستادن میکائیل را به قبض حفنهٔ خاک از زمین جهت ترکیب جسم آدم و زاری کردن او در گذاشتن او

گفت میکائیل را تو رو به زیر — مشت خاکی در ربا از وی دلیر
چونکه میکائیل شد تا خاکدان — دست کرد او تا که برباید از آن
خاک لرزید و درآمد در گریز — گشت او لابه‌کنان و اشک‌ریز
سینه سوزان لابه کرد و اجتهاد — با سرشک پر ز خون سوگند داد
که به حق لطف رحمان حمید — که بکردستت حامل عرش مجید
کیل ارزاق جهان را مشرفی — تشنگان فضل را تو مغرفی
زانکه میکائیل از کیل اشتقاق — دارد و کیال شد در ارتزاق
که امانم ده مرا آزاد کن — بین که خونابه همی‌گریم مکن
معدن رحمت اله آمد ملک — گفت چون ریزم بر آن ریش این نمک
همچنانکه معدن قهرست دیو — که برآورد از بنی آدم غریو
سبق رحمت بر غضب هست ای فتی — لطف غالب بود در وصف خدا
بندگان دارند لابد خوی او — مشکهاشان پر ز آب جوی او
آن رسول حق قلاووز سلوک — گفت الناس علی دین الملوک
رفت میکائیل سوی رب دین — از خزینه خالی دست و آستین
گفت ای دانای سر و رب دین — کرد خاک لابه‌گر نوحه و حنین

تا کم افزا ... ورنه ... کرد — [illegible] گر ببیا ... زان سو ... رزد
آه و زاری ... قدر رو است — [illegible] ... آن گذشت
[illegible] — [illegible]
آنکه خواهد کز غمش خسته بگی — راه زاری ... بسته بگی
وانکه خواهد کز بلا ... — جان او را در تضرع آورید
چون تضرع ... — تا بلا از ایشان بگشتی باز پس

قصهٔ قوم یونس علیه السلام

قوم یونس را چو پیدا شد بلا — ابر پر آتش جدا شد از سما
جملگان بر بامها بودند شب — [illegible]
[illegible] — [illegible]
[illegible] — [illegible]
[illegible] — [illegible]
[illegible] — [illegible]
[illegible] — [illegible]
[illegible] — [illegible]

گفت ... — [illegible]
[illegible] — [illegible]
رحمت ... — [illegible]
[illegible] — [illegible]
[illegible] — [illegible]
[illegible] — نزان ... ا
[illegible] — چشمه کرده سینه ...
[illegible] — چشمه کرده با ...

آب دیده پیش تو ... — پیش تو ... خشم
نعره ... — [illegible]
تا فرو ... — [illegible]
گفته اند ... — [illegible]
... — [illegible]

برق می‌انداخت می‌سوزید سنگ — ابر می‌غرید رخ می‌ریخت رنگ
چونکه یونس از میانشان رفت دور — [illegible]
جملگان از بامها شب آمدند — سر برهنه جانب صحرا شدند
از نماز شام تا وقت سحر — خاک می‌کردند بر سر آن نفر
بعد نومیدی ... — اندک اندک ابر واگشتن گرفت
چون تضرع را بر حق قدرهاست — آن بها که ... آن را کجاست
تا تضرع ... — [illegible]
[illegible] — آن تضرع را اثرها ...

... کفی از خاک ...

[illegible] — [illegible]
[illegible] — [illegible]
[illegible] — [illegible]
[illegible] — حامل عرش و ...
[illegible] — [illegible]
گرچه ... — [illegible]
[illegible] — [illegible]
[illegible] — چشمه کرده ...
[illegible] — [illegible]

تا ز نیکو و بد پدید آید اصول / تو درین تاخیر شیئی بو الفضول
بشنو اکنون ماجرای خاک را / که چه میگوید شنو چون خرگه را
پیش از آن کآگه شد او عجب / میکند صدگونه چنگل چاپلوس
کز حق بذات پاک و ذو الجلال / کهنه آیا تو قهر من برمبن ملال
من ازین تقلیب گو بی جرم / بیگانه‌ای میزنند اندر شرم
هین ترحم کن بمن رحمت نما / زانکه غیری را نیامد از تو هما
ای شفا و رحمت اصحاب درد / تو همان کن کان زند نیکو کار کرد
زود اسرافیل باز آمد بشاه / گفت عذر و ماجرا نزد اله
کز برون فرمان بداد که بگیر / عکس آن الهام کردی در ضمیر
امر کردی در گرفتن سوی گوش / نهی کردی از تعسف سوی هوش
رحمتت بر حیستی و سبکی آن / ای حکیمست و کریم و مهربان
سبقت رحمت گشت غالب بر غضب / ای بدیع افعال و نیکو کار رب
گفت یزدان زود عزرائیل را / که ببین آن خاک پر تخییل را
آن ضعیف زال ظالم را بیاب / مشت خاکی را بیاور هین شتاب

فرمان آمدن بعزرائیل به بردن خاک و تضرع کردن خاک و ناشنودن و بردن عزرائیل بی‌دلی

رفت عزرائیل سرهنگ قضا / سوی کرهٔ خاک بهر اقتضا
خاک بر قانون نفیر آغاز کرد / داد سوگندش بسی سوگند خورد
کای غلام خاص و ای حمال عرش / ای مطاع الامر اندر عرش و فرش
رو بحق رحمت رحمن فرد / رو بحق آنکه با تو لطف کرد
حق شاهی که جز او معبود نیست / پیش او زاری کس مردود نیست
حق حق حق که دست از من بدار / ای ترا از حق فضیلت بیشمار
گفت نتوانم بدین افسون که من / رو بتابم ز امر او سر و علن
گفت آخر امر فرمود او بحلم / هر دو امرست آن بگیر از روی علم
گفت آن تأویل باشد یا قیاس / در صریح امر کم جو التباس
فکر خود را گر کنی تأویل به / که کنی تأویل آن نامشتبه
دل همی سوزد مرا بر لابه‌ات / سینه‌ام پرخون شد از شورابه‌ات
نیستم بی رحم بل زان هر سه پاک / رحم بیشستم تو ای دردناک
گر طپانچه میزنم من بر یتیم / ور دهد حلوا بدستش آن حلیم
این طپانچه خوشتر از حلوای او / ور شود غره بحلوا او وای او
بر نفیر تو جگر میسوزدم / لیک حق قهری همی آموزدم
لطف حق مخفی در میان قهرها / در خرف پنهان عقیق بی بها
قهر حق بهتر ز صد حلم من است / منع کردن جان ز حق جان کندن است
بدترین قهرش به از حلم دو کون / نعم رب العالمین و نعم عون
لطفهای مضمر اندر قهر او / جان سپردن جان فزاید بهر او
هین رها کن بدگمانی و ضلال / سر قدم کن چونکه فرمود تعال
آن تعال او تعالیها دهد / مستی و جفت و نهالیها دهد
خود من آن امر سنی را هیچ هیچ / می نیارم کرد و بس تو هیچ پیچ
این سخن بشنید آن خاک نژند / زان گمان بد بدش در گوش بند
باز از نوع دگر آن خاک پست / لابه و سجده همیکرد او چو مست
گفت نی برخیز نبود زین زیان / من سر و جان مینهم رهن و ضمان
گفت نی بیندیش و مکن لابه دگر / جز ازان شاه رحیم داد گر
بنده فرمانم نیارم ترک کرد / امر او کز بحر انگیزید گرد
جز ازان خلاق گوش و چشم و سر / نشنوم از جان خود هم خیر و شر
گوش من از غیر گفت او کرست / او ز جان من شیرین ترست
جان از و آمد نیامد او ز جان / صد هزاران جان بدادی رایگان
[illegible] / صم و بکم و عمی من از غیر او
[illegible]

احمقانه از سنان رحمت مجو
ز آن شهی کو نیست رحمت جو مجو
با سنان تیغ او چون کس کنی
هر صفت از دست او من بشنوم
گر مرا ساغر کند ساغر شوم
گر مرا چشمه کند آبی دهم
گر مرا باران کند خرمن دهم
گر مرا اشکم کند شیرین شوم
من چه کالم در میان اصبعین
ساحر از آتش در رهد از خاک دان
گفت یزدان کر بعلم او شدم
تو رود از آن چه خدا او در سفی
از صد اشع و ما شر او از خناق
تا نگردد تهمت و نظر باشان زتو
چشمشان باشد گذار از ادب
ننگرند از تیب تو توبیخ و وسل
هر مرض و از رنج دو ادوان یقین
در وجودش لرزه بنهد گران
چون قضا آید طبیب ابله شود
اصل بیند دیده چون اکمل بود
گفت بیدین هر کسا شد اصل دان
گر چه خویش از عامه پنهان کرد
تلخ مینمود پیش ایشان مر تن
تسخ زندان را شکست انگا
آن بر نام خوب آن سنگ لطیف

چنانکه مشکل ست قال الحمد لله العوذ هم تشفنی قال الوند
انطلق الی من بیت مضی عارف آن بود که رجوع کند بظاهر
لیکن نه چون حل بر آن مصلحت چنانکه بایزید قدس سره
گفت چندان ست با تحقیق سخن نگفتم و نشنیده ام
لیکن خلق چنین پندارند که با ایشان گویم و بشنوم زیرا که
مخاطب اکبر را نمی بینند که ایشان چون صدا اند

ور مرا ناوک کند در تن جهم
ور مرا حنظل کند تلخی شوم
نیستم در صنعت این یقین
خاک مشغول سخن چون بخوددان
کرتر احتیاج این خلقان کنم
گر مرا خوش و شمن رو کنی
هم ز کام وز خدا ام واز فواق
در مرضها و سببهای سه تو
برگذشته از حجب از فضل رب
راه ننهد این سببها را بدل
چون دوا ای رنج سر با یوستین
نی تر آتش گم شود نی از دخان
وان دوا در رنج هم گمره شود

گر مرا ماری کند زهر افکنم
گر مرا شیطان کند کش شوم
خاک را مشغول کرد اندر سخن
تیر تا حق تربیت بی ماسی را
گفت یارب تو شهنشم گر نیز خلق
گفت اسباب بپیدارم عیان
شده و دیدن و استسقا و سل
گفت یارب بندگان هستند نیز
سر مه تو حیدا از کحال حال
ز آنکه هر رگی بین مرضها از دو رست
چون خدا خواهد که مردی نقصی و
بر تن او مرض سببی ننهد نهان
گر شود محجوب او ز آن نصیب

در دهان اژدها از شهر او
ز آن شعبه که آن بود دست او
گر وزیر را مه پست تن سی
تیکه گر سازد هم من آن شوم
ور مرا خنجر کند خنجر شوم
ور مرا ماری کند تابی دهم
ور مرا یاری کند خدمت کنم
ور مرا سوزان کند آتش شوم
یک نفسی ببرد ز آن خاک کهن
تا بجنبد آن گریزان پای را
چون نشیارم عجب دارند خلق
ز رشته توبیخ و سر مشان
کسر فات اسعد و لنج و درد
گر بدر بیند این سببها ای عزیز
یا فقه رشته زعلت و اعتلال
چون دوا نه نیز بر دان فضل قضات
سر کز از صد تو شتن هم بگذرد
کان بجا مه بنگرد و اشیان
زین سببهای حجاب گول گیر
فرع بیند چونکه مرد احول بود
پس تر اگر بیند او اندر سیان
چون نظر شان هست با صد و دلی
کس نگر بد بر ذوات هیچ هیچ
تا روان و جان ما از عیش رست
دست او در حجره هم با شکست

جواب حضرت عزت عزرائیل را آنکه نظر بر زخم و تیر ندارد
بینند که تو نیز سببی گر چه مخفی تر و صحت اقرب الیه منکم

پیش بیشتر روشن دیدگان هم پرده
چون سبزه از چاه و زندان فرو حیث
هیچ را زور تخیده دل زنده ای
تسخ زندان را چی بود دوا لیف

ز آنکه ایشان ره شناسا شند اجل
وا رهید آنها از جهان پیچ پیچ
کار ز تیغ آن سنگ مر مرا
چون شکستش تا که زندانی برست

هیچ زندانی نگوید این فشار — خوش کسی کز حبس [illegible] برار
جان مجرد گشته از غوغای تن — می‌پرد با پر دل بی پای تن
گو بیا ای یزدان مرا زینجا ببر — تا در این گلشن کنم من کر و فر
[illegible] — مرگ را دیده تجنب در ره [illegible]
[illegible] — که ترا ای آسمان رو بست بزم
آسمان [illegible] — همچو شمعی سر بریده نیم شب
[illegible] — در رضای آسمان قرصان [illegible]
[illegible] — منگر اندر عجز و بنگر در طلب
جهد کن تا این طلب [illegible] — تا دلت زین چاه تن بیرون شود
گر تو [illegible] — هشت جنت [illegible] اشگفته است
جان خفته [illegible] — گو بگلشن خفته یا در گو لخن
گر نخواهد زیست جان [illegible] — پس فلک [illegible] خواهد [illegible]

تلخ گر باشد کسی را [illegible] — اندر آن [illegible] هزاران [illegible]
همچو زندانی چه کاندر شبان — خسبد و بیند بخواب او گلستان
گوید ای یزدان [illegible] مستجاب — و الله اعلم بالصواب
[illegible] انتباه — برتن با سلسله [illegible]
بر امید راه بالا کن قیام — همچو شمعی پیش محراب ای غلام
لب فرو بند از طعام و از شراب — سوی خوان آسمانی کن شتاب
دم بدم از آسمان می‌آیدت — آب و آتش رزق می‌افزایدت
کاین طلب در تو گروگان خداست — زانکه هر طالب بمطلوبی سزاست
خلق گر [illegible] آن فلان — تو نگویی زنده ام [illegible]
جان چو خفته در گل و نسرین بود — [illegible]
[illegible] جان [illegible] — نعره یا لیت قومی یعلمون
[illegible] جان [illegible] — فی السماء رزقکم روزی کیست

در بیان سبب [illegible] شیرین [illegible] نافع شدن آن [illegible] چنانچه فرموده [illegible] الجوع [illegible] انی ابیت عند ربی یطعمنی و یسقینی

[illegible] — [illegible]
[illegible] — [illegible]
[illegible] — [illegible] منتظر
[illegible] — چون نباشی منتظر [illegible]
از [illegible] — هر گرسنه عاقبت قوتی بیافت
صاحب [illegible] — [illegible] صاحب ضیف [illegible]
[illegible] — کان [illegible] مستقیم

[illegible] — [illegible]
[illegible] — که سبک آید [illegible]
[illegible] — آن [illegible]
[illegible] — آفتاب [illegible]
[illegible] — [illegible] کریم
[illegible] — [illegible]

در جواب آن [illegible] چه خوش بودی گر نبودی مرگ [illegible]
[illegible] جهان را زوال [illegible]

[illegible] — [illegible] — [illegible] — که [illegible] جهان [illegible]
[illegible] — [illegible] — [illegible]

عکس کاو زیبست بنمو کون بین / زندگی را مرگ بین ای بوالیقین
ای خدا بنمای تو هر چیز را / آنچنانکه هست در خدعه سرا
هیچ مرده نیست پرحسرت ز مرگ / حسرتش آنست کش کم بود برگ
ورنه از چاهی به صحرا اوفتاد / در میان دولت و عیش و گشاد
زین مقام ماتم و ننگین مناخ / نقل افتادش به صحرای فراخ
مقعد صدقی نه ایوان دروغ / بادهٔ خاصی نه مستی‌ای ز دوغ
مقعد صدق و جلیسش حق شده / رسته زین آب و گل آتشکده
ور نکردی زندگانی منیر / یک دو دم ماندست مردانه بمیر

فیما یرجی من رحمة الله تعالی معطی النعم قبل استحقاقها وهو الذی ینزل الغیث من بعد ما قنطوا ورب بعد یورث قربا ورب معصیة میمونة ورب سعادة یاتی من حیث یرجی النقم لیعلم ان الله یبدل سیئاتهم حسنات

در حدیث آمد که روز رستخیز / امر آید هر یکی تن را که خیز
نفخ صور امرست از یزدان پاک / که برآرید ای ذرایر سر ز خاک
باز آید جان هر یک در بدن / همچو وقت صبح هوش آید به تن
جان تن خود را شناسد وقت روز / در خراب خود درآید چون کنوز
جسم خود بشناسد و در وی رود / جان زرگر سوی درزی کی شود
جان عالم سوی عالم می‌دود / جان ظالم سوی ظالم می‌شود
که شناسا کردشان علم اله / چونکه بره و میش وقت صبحگاه
پای کفش خود شناسد در ظلم / جان تن خود چون نداند ای صنم
صبح حشر کوچکست ای مستجیر / حشر اکبر را قیاس از وی بگیر
آنچنان که جان بپرد سوی طین / نامه پرد تا یسار و تا یمین
در کفش بنهند نامهٔ بخل و جود / فسق و تقوی آنچ دی خو کرده بود
چون شود بیدار از خواب او سحر / باز آید سوی او آن خیر و شر
گر ریاضت داده باشد خوی خویش / وقت بیداری همان آید به پیش
ور بد او دی خام و زشت و در ضلال / چون عزا نامه سیه یابد شمال
ور بد او دی پاک و با تقوی و دین / نامه با زاید بر او در ثمین
هست ما را خواب و بیداری ما / بر نشان مرگ و محشر دو گوا
حشر اصغر حشر اکبر را نمود / مرگ اصغر مرگ اکبر را زدود
لیک این نامه خیالست و نهان / وان شود در حشر اکبر بس عیان
این خیال اینجا نهان پیدا اثر / زین خیال آنجا برویاند صور
در مهندس بین خیال خانه‌ای / در دلش چون در زمینی دانه‌ای
آن خیال از اندرون آید برون / چون زمین کز زاید از تخم درون
هر خیالی کو کند در دل وطن / روز محشر صورتی خواهد شدن
چون خیال آن مهندس در ضمیر / چون نبات اندر زمین دانه‌گیر
مخلصم زین هر دو محشر قصه ایست / مؤمنان را در بیانش حصه ایست
چون برآید آفتاب رستخیز / برجهند از خاک زشت و خوب تیز
سوی دیوان قضا پویان شوند / نقد نیک و بد به کوره می‌روند
نقد نیکو شادمان و نازنان / نقد قلب اندر زحیر و در گداز
لحظه لحظه امتحانها می‌رسد / سر دلها می‌نماید در جسد
چون ز قندیل آب و روغن گشته فاش / یا چو خاکی که برویاند سبزه‌هاش
از پیاز و گندنا و کوکنار / سر دل پیدا کند دست بهار
آن یکی سرسبز نحن المتقون / وان دگر همچون بنفشه سرنگون
چشمها بیرون جهیده از خطر / گشته ده چشمه ز بیم مستقر
باز مانده دیده‌ها در انتظار / تا که نامه ناید از سوی یسار
چشم گردان سوی چپ سوی راست / زانکه نبود بخت نامهٔ راست راست
نامه آید در یسار بنده‌ای / سر سیه از فسق و جرم آگنده‌ای
اندرو یک خیر و یک توفیق نه / جز که آزار دل صدیق نه
پر ز سر تا پای زشتی و گناه / تسخر و خنبک زدن بر اهل راه
آن دغل کاری و دزدیهای او / وان چو فرعونان انا و انای او

[illegible] / [illegible]

آن هزاران حیث و گفتار علو / جمله ... گشته چون ...

می‌رود سرگردان ... / که نباشد ...

... / چون توکل آن ... لیس ...

... / محو گشته با همه سر ...

... / ای شکسته بارها چه بار ... خزان

هر زمان ... / رو به درگاه مقدس ...

افتقاری ... / ... مرادات ... آمدست

چون ... خویش / منکری ... خویش

نه ترا از روی ظاهر طاعتی / نه ترا در سر و باطن نیتی

نه ترا شبها مناجات و قیام / نه ترا در روز پرهیز و صیام

نه ترا حفظ زبان ز آزار کس / نه نظر کردن به عبرت پیش و پس

پیش چه بود یاد کردن مرگ خویش / پس چه باشد مرگ یاران از پیش

... / ای دغا گندم‌نمای جوفروش

چون ترا ... از دو روی ... دغا / راست چون ...

... / ... آمد ...

چون خدا سایه است ای ... / سایه ...

... خطابات درشت / ...

بنده گوید ... / صد جنایم ...

... / ور نه ... علم

لیک بیرون از جهاد و فعل خویش / از ... کفر ...

... / ور ...

بود امیدی به لطف عام تو / از ...

... / ...

رو ... / ... فعل خویشتن ...

... / ...

... / ...

... / مصحف ... ور آید ... عطا

گاه ... / ...

... / ور آن خطاها را ...

لا ... مباح / ...

... / ...

آتشی کز شعله‌اش ... / ...

... / ...

... / کیمیایی ...

... / ...

گوشت پاره آلت گویای او / ...

... / ...

... / ...

قصهٔ ایاز و حجره داشتن او جهت چارق و پوستین و گمان خواجه‌تاشان که او را در آن حجره دفینه است

... / ای ایاز آن پوستین را یاد دار

... / پوستین و چارقت آویخته

[illegible] ‌‌ [illegible]

[illegible] که او اندر [illegible] ‌‌ [illegible]

شاه فرمود [illegible] ‌‌ چیست خود [illegible]

[illegible] ‌‌ [illegible]

هر طلب را [illegible] نمایش کن ‌‌ سر او [illegible] خویشان [illegible]

همچنین [illegible] ‌‌ از [illegible] پنهان کند

[illegible] ‌‌ ور نگه [illegible] خوش

هر کرا [illegible] ‌‌ [illegible] از حرص [illegible]

نیم [illegible] سیر [illegible] ‌‌ [illegible] حجره [illegible] زند

[illegible] ‌‌ [illegible] حجره [illegible] شاد [illegible] من

گاه سلطان است [illegible] ‌‌ هر یکی [illegible] کنم

[illegible] گفت [illegible] ‌‌ از تفحص [illegible] گوی [illegible]

خاص خاص [illegible] سلطان [illegible] ‌‌ بلکه [illegible] شاه [illegible]

[illegible] عشق ‌‌ لعل و یاقوت و زمرد یا عقیق

شاه را [illegible] این گمان ‌‌ [illegible] بهر امتحان

پاک [illegible] از حرص [illegible] ‌‌ [illegible] ارزد دل

گر بیاورد [illegible] شود ‌‌ من [illegible] خجالت [illegible]

[illegible] ‌‌ هر چه خواهد [illegible] محبوب ماست

هر چه [illegible] کرده‌ام ‌‌ [illegible] دیده‌ام

بانگ [illegible] ‌‌ زین چنین [illegible] خیال

از [illegible] خود محال [illegible] ‌‌ [illegible]

هفت دریا اندر او یک قطره‌ای ‌‌ جمله هستی ز موجش چکره‌ای

جمله [illegible] دریا [illegible] ‌‌ قطره [illegible]

شاه شاهان است بل شاهان‌ساز ‌‌ از برای چشم بد نامش ایاز

چشمهای نیک هم بر وی بد است ‌‌ از ره غیرت که حسنش بی حد است

یک دهان خواهم به پهنای فلک ‌‌ تا بگویم وصف آن رشک ملک

ور دهان یابم چنین و صد چنین ‌‌ تنگ آید در فغان این حنین

این قدر گر هم نگویم ای سند ‌‌ شیشهٔ دل از ضعیفی بشکند

شیشهٔ دل را چو نازک دیده‌ام ‌‌ بهر تسکین بس قبا بدریده‌ام

من سر هر ماه سه روز ای صنم ‌‌ بیگمان باید که دیوانه شوم

هین که امروز اول سه روزه است ‌‌ روز پیروز است نه پیروزه است

هر دلی کاندر غم شاهی بود ‌‌ در غمش هر [illegible] سر ماهی بود

قصهٔ محمود و اوصاف ایاز ‌‌ چون شدم دیوانه رفت اکنون ز ساز

در بیان آنکه آنچه بیان شود صورت قصه است که در خور آن صورت‌گیران است و در خور آینهٔ ایشان از قدوسی که حقیقت آن نطق را شرم می‌آید و از خجالت قلم سر و ریش گم می‌کند

زانکه پیلم دید هندستان به خواب ‌‌ از خراج امید بده شد خراب

کیف یأتی النظم لی و القافیه ‌‌ بعد ما ضاعت اصول العافیه

ما جنون واحد لی فی الشجون ‌‌ بل جنون فی جنون فی جنون

ذاب جسمی من اشارات الکنی ‌‌ منذ عاینت البقاء فی الفنا

ای ایاز از درد تو گشتم چو موی ‌‌ ماندم از قصه تو قصهٔ من بگو

بس فسانهٔ عشق تو خواندم به جان ‌‌ تو مرا کافسانه گشتستم بخوان

خود تو میخوانی نه من ای مقتدا ‌‌ من که طورم تو موسی وین صدا

کوه بیچاره چه داند گفت چیست ‌‌ زانکه بیچاره ز گفتنها تهیست

لیک موسی نیز گفتنها کند ‌‌ کوه [illegible] خود [illegible] سند

کوه هم داند بقدر خویشتن ‌‌ اندکی دارد ز لطف روح تن

تن چو اصطرلاب باشد ز احتساب ‌‌ آیتی از روح همچون آفتاب

آن منجم چون نباشد چشم تیز ‌‌ شرط باشد مرد اصطرلاب ریز

تا کند بر عرش سطرلاب نکو ‌‌ تا برد از حالت خورشید بو

تو جهان ما قدر دیده و دیده — کو جهان سبلت چرا مالید کو
ما ز جان ما شکر بهست آن تجو — [illegible]

ذرهٔ از عقل و هوش ار با منست — این همه سودا و پریشانی گفتن ز چیست
چونکه مغز من ز عشقت پر شدست — پس گناه من درین تخفیف چیست

نی گناه او راست کو عقلم ببرد — عقل جمله عاقلان پیشش بمرد
یا مجیر العقل فتان الحجی — ما سواک للعقول المرتجی

ما اشتهیت العقل مذ جننتنی — ما حسدت الحسن مذ زینتنی
بل جنونی فی هواک مستطاب — قل بلی والله یجزیک الصواب

گر بتازی گوید او گر پارسی — گوش و هوشی کو که در فهمش رسی
بادهٔ او در خور هر هوش نیست — حلقهٔ او سخرهٔ هر گوش نیست

بار دیگر آمدم دیوانه وار — رو رو ای جان زود زنجیری بیار
غیر آن زنجیر زلف دلبرم — گر دو صد زنجیر آری بردرم

هست سبب یا دلم از عشق بند — تا شود کی چاره مرا این وعظ و پند
قصهٔ عشقش ندارد مطلعه — هم ندارد همچو مطلع مقطعه

باز گرد و آن قصهٔ عشق ایاز — کان یکی گنجیست مالامال راز

حکمت نظر کردن بر چارق و پوستین فلینظر الانسان مم خلق

میرود هر روزه در حجره و درین — تا ببیند چارقی با پوستین
زانکه هستی سخت مستی آورد — عقل از سر شرم از دل میبرد

صد هزاران قرن پیشین را همین — هستی هستی زد بره زین کمین
شد عزازیلی ازین مستی بلیس — که چرا آدم شود بر من رئیس

خواجه ام من نیز و خواجه زاده ام — صد هنر را قابل آماده ام
در هنر من از کسی کم نیستم — تا بخدمت پیش دشمن بیستم

من ز آتش زاده ام او از وحل — پیش آتش مر وحل را چه محل

در بیان آنکه خلق الجان من مارج من نار و قوله تعالی فی حق ابلیس علیه اللعنة کان من الجن ففسق عن امر ربه افتتخذونه و ذریته الی آخره

او کجا بود اندر آن دوری که من — صدر عالم بودم و فخر زمن

شعلهٔ میزد آتش جان سفیه — کالتشبه بود الولد سر ابیه

نی غلط گفتم که بد قهر خدا — علتی را پیش آوردن چرا
کار بی علت مبرا از علل — مستمر و مستقر است از ازل

در کمال صنع پاک مستحث — علت حادث چه گنجد در حدث
سر سر چه بود آب ما صنع اوست — صنع مغز است و آب صورت چو پوست

عشق دان ای فندق تن دوست صفت — جاذب چون مغز گوید پوست صفت
دو بیچه که پوست باشد دوستش — دار و بدلها حلوای پوستش

معنی مغز است بر آتش حاکم است — لیک آتش را قشور هیزم است
کوزهٔ چوبین که در وی آب جوست — قدرت آتش همه بر ظرف اوست

معنی انسان بر آتش مالک است — مالک و دون دیر آن کی هالک است
پس مغز او تو برن معنی فزا — تا چو مالک باشی آتش را کیا

پوستها بر پوست می افزوده — لاجرم چون پوست اندر دوده
زانکه آتش را علف جز پوست نیست — قهر حق آن کبر را پوستین کن است

این تکبر از نتیجهٔ پوست است — جاه و مال آن کبر را زان دوست است
این تکبر چیست غفلت از لباب — منجمد چون غفلت یخ ز آفتاب

چون خبر شد ز آفتاب یخ نماند — گرم گشت و نرم گشت و تیز راند
شد ز دید لب جمله تن طمع — خوار و عاشق شد که ذل من طمع

چون نبیند مغز قانع شد بپوست — بند عز من قنع زندان اوست
عزت اینجا کبر است و ذل دین — سنگ تا فانی نشد کی شد نگین

در مقام سنگی و آنگه انا — وقت مسکینیست و گشتن فنا
کبر زان جوید همیشه جاه و مال — که ز سرگین است گلخن را کمال

[illegible]

پیشوا ابلیس بود این راه را — کو شکار آمد شبیکهٔ جاه را

زان زمرد مار را دیده جهد — کور گردد مار و رهرو وا رهد

[illegible] — عذر را آن مقتدای سابق است

هر که بنهد سنت بد ای فتی — تا در افتند بعد او خلق از عمی

لیک [illegible] — [illegible]

هست مطلق کارساز نیستی — کارگاه [illegible]

[illegible] — [illegible]

تا مشرف گردی از نون و القلم — تا بکار [illegible]

زانکه زمین پایه [illegible] بود — [illegible]

تا که گردی غرق [illegible] — [illegible]

چونکه در مانی [illegible] بلا — پس [illegible]

و در این خصلت ز فرهنگ ایاز — [illegible]

در معنی ارنا الاشیاء کما هی

ای خروسان [illegible] — ما [illegible]

صبح کاذب [illegible] — از [illegible]

اهل دنیا [illegible] — [illegible]

صبح کاذب کاروان ها را زده — [illegible]

ای شده تو صبح کاذب را رهین — صبح صادق [illegible]

بد گمان باشد همیشه زشت کار — نامهٔ خود خواند اندر حق یار

وان امیران خسیس قلب ساز — [illegible]

شاه و میر [illegible] — [illegible]

تا پدید آید [illegible] — [illegible]

این منافق [illegible] — [illegible]

[illegible] — [illegible]

[illegible] — [illegible]

مال چون مارست و آن جاه اژدها — سایهٔ مردان زمرد این دو را

چون نهد بر [illegible] — هر که [illegible]

[illegible] — همگنان [illegible]

[illegible] — [illegible]

چون ابابیل [illegible] — لاجرم [illegible]

[illegible] — [illegible]

[illegible] — [illegible]

[illegible] — [illegible]

[illegible] — [illegible]

[illegible] — [illegible]

[illegible] خام را — [illegible]

[illegible] — [illegible]

و بیان [illegible]

[illegible] — صبح کاذب [illegible]

[illegible] — [illegible]

صبح کاذب [illegible] — [illegible]

[illegible] — [illegible]

[illegible] — [illegible]

[illegible] — [illegible]

[illegible] — [illegible]

[illegible] — [illegible]

[illegible] — [illegible]

[illegible] — [illegible]

همچو یوسف خواب این زندانیان · هست تعبیرش به پیش مخلصان
خواب خود را چون نداند مرد خس · گر بود واقف ز سر خواب غیر
گر زنیم صد تیغ او را ز امتحان · کم نگردد وصلت آن مهربان
داند او کان تیغ بر خود میزنیم · من ویم اندر حقیقت او منم

حکایت در بیان اتحاد عاشق و معشوق از روی حقیقت اگر چه متضادند از روی آنکه نیاز ضد بی‌نیازیست چنانکه آینه بی‌صورتست و ساده است و بی‌صورتی ضد صورتست لیکن میان ایشان اتحادیست که شرح آن طویلست و زنهار

جسم مجنون را ز رنج دوریی · اندر آمد علت رنجوریی
خون بجوش آمد ز شعلهٔ اشتیاق · تا پدید آمد بر آن مجنون خناق
پس طبیب آمد بدارو کردنش · گفت چاره نیست هیچ از رگ زنش
رگ زدن باید برای دفع خون · رگ زنی آمد بدانجا ذو فنون
بازوش بست و گرفت آن نیش او · بانگ بر زد در زمان آن عشق خو
مزد خود بستان و ترک فصد کن · گر بمیرم گو برو جسم کهن
گفت آخر از چه میترسی ازین · چون نمیترسی تو از شیر عرین
شیر و خرس و پیل و هر گرگ و دده · گرد بر گرد تو شب گرد آمده
می نیاید شان ز تو بوی بشر · ز انبهی عشق و وجد اندر جگر
گرگ و شیر و خرس داند عشق چیست · کم ز سگ باشد که از عشق او عمیست
گر رگ عشقی نبودی کلب را · کی بجستی کلب کهفی قلب را
هم ز جنس او بصورت از سگان · گر نشد مشهور هست اندر جهان
تو نبردی بوی دل از جنس خویش · کی بری تو بوی دل از گرگ و میش
گر نبودی عشق هستی کی بدی · کی زدی نان بر تو و کی تو شدی
نان تو شد از چه ز عشق و اشتها · ورنه نان را کی بدی تا جان رهی
عشق نان مرده را می جان کند · جان که فانی بود جاویدان کند
گفت مجنون من نمی‌ترسم ز نیش · صبر من از کوه سنگین هست بیش
منبلم بی زخم ناساید تنم · عاشقم بر زخمها بر می‌تنم
لیک از لیلی وجود من پرست · این صدف پر از صفات آن درست
ترسم ای فصاد گر فصدم کنی · نیش را ناگاه بر لیلی زنی
داند آن عقلی که او دل روشنیست · در میان لیلی و من فرق نیست
من کیم لیلی و لیلی کیست من · ما یکی روحیم اندر دو بدن

پرسیدن معشوقی عاشق را که تو خود را دوست‌تر داری یا مرا گفت من از خود مرده‌ام به تو زنده‌ام اگر خود را دوست دارم ترا دوست داشته‌ام و اگر ترا دوست دارم خود را دوست داشته‌ام

گفت معشوقی بعاشق ز امتحان · در صبوحی کای فلان ابن الفلان
مر مرا تو دوست‌تر داری عجب · یا که خود را راست گو ای بوالکرب
گفت من در تو چنان فانی شدم · که پرم من از تو از سر تا قدم

هر که را آینهٔ یقین باشد · گرچه خودبین خدای‌بین باشد

بر من از هستی من جز نام نیست · در وجودم جز تو ای خوش کام نیست
زان سبب فانی شدم من این چنین · همچو سرکه در تو بحر انگبین
همچو سنگی کو شود کل لعل ناب · پر شود او از صفات آفتاب
وصف آن سنگی نماند اندرو · پر شود از وصف خور او پشت و رو
بعد از آن گر دوست دارد خویش را · دوستی خور بود آن ای فتی
ور که خود را دوست دارد او بجان · دوستی خویش باشد بی‌گمان
خواه خود را دوست دارد لعل ناب · خواه تا او دوست دارد آفتاب
اندرین دو دوستی خود فرق نیست · هر دو جانب جز ضیای شرق نیست
تا نشد او لعل خود را دشمنست · زانکه یک من نیست آنجا دو منست
زانکه ظلمانیست سنگ و روز کور · هست ظلمانی حقیقت ضد نور
خویشتن گر دوست دارد کافرست · زانکه او مناع شمس اکبرست
پس نشاید که بگوید سنگ انا · او همه تاریکیست و در فنا
گفت فرعونی انا الحق گشت پست · گفت منصوری انا الحق و برست

آن انا را لعنة الله در عقب / وین انا را رحمة الله ای محب

زانکه او سنگ سیه بود این عقیق / آن عدوی نور بود و این عشیق

این انا هو بود در سر ای فضول / ز اتحاد نور نه از رای حلول

جهد کن تا سنگیت کمتر شود / تا به لعلی سنگ تو انور شود

صبر کن اندر جهاد و در عنا / دم به دم می‌بین بقا اندر فنا

وصف هستی می‌رود از پیکرت / وصف مستی می‌فزاید در سرت

وصف سنگی هر زمان کم می‌شود / وصف لعلی در تو محکم می‌شود

سمع شو یکبارگی تو گوش‌وار / تا ز حلقهٔ لعل یابی گوشوار

همچو چه‌کن خاک می‌کن گر کسی / زین تن خاکی که در آبی رسی

گر رسد جذبهٔ خدا آب معین / چاه ناکنده بجوشد از زمین

کار می‌کن هین تو کاهل مباش / اندک اندک خاک چه را می‌تراش

کار می‌کن گوش بان از آب / اندک اندک [illegible] آب

هر که رنجی دید گنجی شد پدید / هر که جدی کرد در جدی رسید

گفت پیغمبر که رکوع است و سجود / بر در حق کوفتن حلقهٔ وجود

حلقهٔ آن در هر آنکو می‌زند / بهر او دولت سری بیرون کند

بازگرد و قصهٔ ایاز گو / تا چه شد حال ایاز نیک‌خو

آن امیران بر در حجره شدند / طالب گنج و زر و خمره شدند

آمدن آن امیران نمّام به تفحص شب با مشعله‌ها گشادن حجرهٔ ایاز و دیدن چارق و پوستین آویخته و گمان بردن کی این مکر و خدعه است و حفره کردن و خجل شدن

قفل را برمی‌گشادند از هوس / با دو صد فرهنگ و دانش چند کس

زانکه قفل صعب و پرپیچیده بود / از میان قفلها بگزیده بود

نه ز بخل سیم و مال و زر خام / از برای کتم آن سر از عوام

که گروهی بر خیالی بر تنند / قوم دیگر نام سالوسم کنند

پیش با همت بود اسرار جان / از خسان محفوظ‌تر از لعل کان

زر به از جان است پیش ابلهان / زر نثار جان بود نزد شهان

می‌شتابیدند از حرص زر / عقلشان می‌گفت نه آهسته‌تر

حرص تازد بیهده سوی سراب / عقل گوید نیک بین کان نیست آب

حرص غالب بود و زر چون جان شده / نعرهٔ عقل آن زمان پنهان شده

حرص غالب بود بهر زر چو جان / گفت هیچست از متاع رایگان

گشته صد تو حرص و غوغاهای او / گشته پنهان حکمت و ایمای او

تا که در چاه غرور اندر فتند / آنکه انگشت ملامت بشنود

چون ز حبس دام یابد او رها / نفس [illegible] اندر چه و با بند دست

تا بلای از بلا ناید سر حرص / [illegible] آن گرگ بر سرش

کودکان را حرص لوزینه و شکر / از نصیحتها کند دو گوش کر

چونکه درد و وبال آغاز شد / در نصیحت هر دو گوشش باز شد

حجره را با حرص و صد گونه هوس / باز کردند آن زمان آن چند کس

اندر افتادند در هم زان زحام / همچو اندر دوغ گندیده هوام

عاشقانه در فتد با کرّ و فر / خورده امکان و بسته هر دو لب

بنگریدند از یسار و از یمین / چارقی بدریده بود و پوستین

جمله گفتند این مکان بی‌نوش نیست / چارق اینجا جز پی روپوش نیست

پس بیاورید کلندهای تیز را / امتحان کن حفره و کاریز را

هر طرف کندند و جستند آن حریف / حفرها کردند و گوهای سخیف

حفره‌هاشان بانگ می‌زد [illegible] / کنده‌ها [illegible]

زان سگالش شرم هم می‌داشتند / کنده‌ها را باز می‌انباشتند

همچنین کردند از [illegible] / حفره و دیوار رو [illegible] شان

بیهده لاحول [illegible] / [illegible] حرص شان [illegible]

زان زلال [illegible] / [illegible]

ممکن اندر سوی آن دیوار نی / با ایاز امکان هیچ انکار نی

گر خدای [illegible] می‌کنند / حافظ [illegible]

بازگو دیدن تمامان از حجره ایاز و تجمل و تیر سنار

چون بدگمانان در حق انبیا و قوم مستقبل و جحود و قسود

[illegible]

شهر باسے سرخ و رخسار گو

آنچه خورد آن پیچ از بهر تو زید

[illegible]

سوال کردن [illegible]

تو امان ایاز را کاین خانه را [illegible]

[illegible]

خسرو ... ایاز را کز اختیار آن غضه ... که از عدل و لطف

آنچه کشی صواب است و در هر یکی ... هر عدل هزار لطف

چیست ... ولکم فی القصاص حیوة کسی ... قصاص را

در ... حیات ... قاتل می بینید هزار حیات دیگر

[illegible]

گفت من ... عطا نیست ... تو

حیات تو ... لطف ... خوبی ... تو

نان ... حیات ... سبب ان ...

گفت گندم ... ان ... کار ... را

[illegible]

نکته‌ای کان شرح گوید اوستاد / تا نشاط علم او را سست داد

[illegible] / [illegible]

ای ایاز اکنون بیا و داد ده / داد نادر در جهان بنیاد نه

مجرمانند و مستحق کشتن‌اند / در طمع بر عفو و رحمت می‌تنند

تا که رحمت غالب آید یا غضب / آب کوثر غالب آید یا لهب

از پی مردم ربایی هر دو هست / شاخ حلم و خشم از عهد الست

بهر این لفظ الست مستبین / نفی و اثبات است در لفظی قرین

زانکه استفهام اثبات است این / لیک در وی لفظ لیس هم قرین

ترک کن تا ماند این تقریر خام / کاسهٔ خاصان منه بر خوان عام

قهر و لطفی چون صبا و چون وبا / آن یکی آهن ربا وین کهربا

می‌کشد حق راستان را تا رشد / قسم باطل باطلان را می‌کشد

معده حلوایی بود حلوا کشد / معده صفراوی بود سرکا کشد

فرش سوزان سردی از جالس برد / فرش افسرده حرارت را خورد

دوست بینی از تو رحمت می‌جهد / خصم بینی از تو سطوت می‌جهد

نور بینی روشنی بیرون نهد / یار بینی از جهان ظلمت دهد

خصم و یار و نور و نار و فخر و عار / تحفه دارد و برد عار و هر دو خار

سوی معاری بود مار زیر و زار / هر یکی با جنس خود بی شمار

تعجیل فرمودن شاه ایاز را که زود این حکم به فیصل رسان

ای ایاز این کار را زوتر گزار / زانکه نوعی ز انتقام است انتظار

گفت ای شه جملگی فرمان تراست / با وجود آفتاب اختر فناست

زهره کی بود یا عطارد یا شهاب / کو برون آید به پیش آفتاب

گر ز دلق و پوستین بگذشتمی / کی چنین تخم ملامت کشتمی

قفل کردن بر در حجره چه بود / در میان بدگمانان حسود

دست در کرده درون آب جو / هر یکی زیشان کلوخ خشک جو

پس کلوخ خشک در جو کی بود / ماهیی با آب عاصی کی شود

بر من مسکین جفا دارند ظن / که وفا را شرم می‌آید ز من

گر نبودی زحمت نامحرمی / چند حرفی از وفا واگفتمی

چون جهان رسم است و اشکال و جست / حرف میرانیم با بیرون پوست

گر تو خود را بشکنی مغزی شوی / داستان مغز نغزی بشنوی

جوز را در پوستها آوازهاست / مغز و روغن را خود آوازی کجاست

دارد آوازی نه اندر خورد گوش / هست آوازش نهان در گوش نوش

گر نه خوش آوازی مغزی بود / ژغژغ آواز قشری کی شنود

ژغژغ آن زان تحمل می‌کنی / تا که خاموشانه بر مغزی زنی

چندگاهی بی لب و بی گوش شو / وانگهی چون لب حریف گوش شو

چند گفتی نظم و نثر و راز فاش / خواجه یک روز امتحان کن گنگ باش

چند پختی تلخ و تیز و شوره گز / همچو یک بار امتحان شیرین بپز

چند خوردی چرب و شیرین از طعام / امتحان کن چند روزی در صیام

چند شبها خواب را گشتی اسیر / یک شبی بیدار شو دولت بگیر

روزها بردی بسر در هزل و جاب / روزکی دو جهد را شو مستعد

آن یکی را در قیامت ز انتباه / در کف آید نامهٔ عصیان سیاه

سر سیه چون نامه‌های تعزیه / پر معاصی متن آن با حاشیه

در صفت خاموشی و بیان فضیلت آن

جمله فسق و معصیت آن یکسری / همچو دار الحرب پر از کافری

آنچنان نامهٔ پلید پر وبال / در یمین ناید در آید در شمال

خود همینجا نامهٔ خود را ببین / دست چپ را شاید او یا در یمین

موزهٔ چپ کفش چپ هم در دکان / آن چپ دانیش پیش از امتحان

چون نباشی راست می‌دان که چپی / هست پیدا نعرهٔ شیر و کپی

آنکه گل را شاهد و خوش بو کند / هر چپی را راست فضل او کند

هر شمالی را یمینی او دهد / بحر را ماء معینی او دهد

گر چپی با حضرت او راست باش / تا ببینی دستبرد لطفهاش

تو همه وسوسه [illegible] | گنبد [illegible] درآید [illegible] | اینچنین نامرد کز [illegible] | گر [illegible] در خور آن دست [illegible]

زاهدی بد با یکی زن همچو حور | رشکناک اندر حق او بس غیور

زانکه بُد زن را کنیزی مهوشی | در دل زاهد از او رسته آتشی

زن ز غیرت پاس شوهر داشتی | با کنیزک خلوتش نگذاشتی

مدتی شد زن مراقب هر دو را | تا کیشان فرصت نیفتد در خلا

تا درآمد حکم و تقدیر اله | عقل حارس خیره سر گشت و تباه

در بیان آنکه کسی سخنی گوید که مناسب آن دعوی نباشد چنانچه ولئن سألتهم من خلق السموات والارض لیقولن الله خدمت بت سنگین کردن و جان و زر نثار او نمودن چه مناسب باشد با حال کسی که داند خالق سموات و ارضین خدائی ست سمیع و بصیر مراقب و غیور

حکم و تقدیرش چو آید بی‌وقوف | عقل کی بود در قمر افتد خسوف

بود در حمام آن زن ناگهان | یادش آمد طشت و در خانه بُدان

با کنیزک گفت رو هان مرغ وار | طشت را از خانه برگیر و بیار

آن کنیزک زنده شد چون این شنید | که بخواجه این زمان خواهد رسید

خواجه در خانه‌ست و خلوت این زمان | پس دوان شد سوی خانه شادمان

عشق شش ساله کنیزک را همین | که بیابد خواجه را خلوت چنین

گشت پران جانب خانه شتافت | خواجه را در خانه خلوت بیافت

هر دو عاشق را چنان شهوت ربود | کاحتیاط و یاد در بستن نبود

هر دو در هم در خزیدند از نشاط | جان بجان پیوست آن دم ز اختلاط

یاد آورد آن زمان زن را که من | چون فرستادم ورا سوی وطن

پنبه در آتش نهادم من بخویش | درفگندم من قچ نر را به میش

گل فرو شست از سر و بی‌جد دوید | از پی او رفت و چادر می‌کشید

آن ز عشق جان دوید و این ز بیم | عشق کو و بیم کو فرقی عظیم

سیر عارف هر دمی تا تخت شاه | سیر زاهد هر مهی یک روزه راه

گرچه زاهد را بود روزی شگرف | کی بود یک روز او خمسین الف

قدر هر روزی ز عمر مرد کار | باشد از سال جهان پنجه هزار

عقلها زین سر بود بیرون در | زهره وهم ار بدرد گو بدر

ترس مویی نیست اندر پیش عشق | جمله قربانند اندر کیش عشق

عشق وصف ایزدست اما که خوف | وصف بنده مبتلای فرج و جوف

چون یحبون بخواندی در نبی | با یحبهم قرین در مطلبی

پس محبت وصف حق دان عشق نیز | خوف نبود وصف یزدان ای عزیز

وصف حق کو وصف مشتی خاک کو | وصف حادث کو و وصف پاک کو

شرح عشق ار من بگویم بر دوام | صد قیامت بگذرد وان ناتمام

زانکه تاریخ قیامت را حدست | حد کجا آنجا که وصف ایزدست

عشق را پانصد پرست و هر پری | از فراز عرش تا تحت الثری

زاهد با ترس می‌تازد بپا | عاشقان پران‌تر از باد صبا

چه جهان باد و یا برق ای عجب | چونکه او در راه حق باشد دلیر

کی رسند این خائفان در گرد عشق | کاسمان را فرش سازد درد عشق

جز مگر آید عنایتهای خوش | کز جهان و زین روش آزاد شو

از قفس خود وز روش خود باز ره | گر رسوخی یافت آن شهباز شه

این قفس را هست جبر و اختیار | اندر ورای این دو آمد جذب ناس

رسیدن زن بخانه و جدا شدن زاهد از کنیزک

چون رسیدن زن بخانه در گشاد | بانگ در در گوش ایشان درفتاد

آن کنیزک جست آشفته رسان | مرد برجست و درآمد در نماز

زن کنیزک را پژولیده بدید | درهم و آشفته و دنگ و مرید

شوی خود را دید قایم در نماز | در گمان افتاد زن زان اهتزاز

شوهر را برداشت دامن بی‌خطر | دید آلوده خصیه و ذکر

از ذکر باقی نطفه می‌چکید | ران و زانو گشته آلوده پلید

چون ز شرمش دیگری گفت آن صحیت — حصه مرد نماست باشد این
ور چنین لایق نبودی پیشتر — لایق ذکر نماز ست این ذکر

نامه‌اش پر ظلم و فسق و کفر و کین — لایق ست لعنت و اندر یمین
آفریده نیستی این خلق جهان — کز بهشت کبریا کاین آسمان

گویدش اینها آفریده آن خداست — کافرینش بی‌غذایش گواست
هست لایق با چنین قدر او — گفت ز علم و شرو بسیار او

هست لایق با چنین تقوی ریا — آن فضیحتها و آن کردارهاست
ناشده او لایق عذاب جبرئیل — فضل او کرد و ز شیخ آن فعل را

پیش شمع آمد ز سر تا پای او — که دروغش کرد هم اعضای او
روز محشر هر نهان پیدا شود — هم ز خود هر مجرمی رسوا شود

دست و پا بدهد گواهی با بیان — بر فساد او به پیش مستعان
دست گوید من چنین دزدیده‌ام — لب بگوید من چنین پرسیده‌ام

پای گوید من شدستم تا منی — فرج گوید من بکردستم زنا
چشم گوید کرده‌ام غمزه حرام — گوش گوید چیده‌ام سوء الکلام

پیش صبح آمد ز سر تا پای خویش — چون گواهی داد اعضا ز پیش
آنچنان کاندر نماز با فروغ — از گواهی خصیه شد زرقش دروغ

پس چنان کن فعل کان خود بی‌زبان — باشد اشهد گفتن و عین بیان
تا همه تن عضو عضوت ای پسر — گفته باشد اشهد اندر نفع و ضر

رفتن بنده پی خواجه گواست — که منم محکوم و این مولای ماست
گر سیه کردی تو نامه‌ی عمر خویش — توبه کن زانها که کردستی تو پیش

عمر اگر بگذشت بیخش این دم است — آب توبه‌اش ده اگر او بی‌نم است
بیخ عمرت را بده آب حیات — تا درخت عمر گردد با ثبات

جمله ماضیها ازین نیکو شوند — زهر پارینه ازین گردد چو قند
سیئاتت را مبدل کرد حق — تا همه طاعت شود آن ماسبق

خواجه بر توبه نصوحی خوش بتن — کوششی کن هم به جان و هم به تن

شرح این توبه نصوح از من شنو — بگرویدستی ولی از نو گرو

در بیان توبه نصوح که چنانچه شیر از پستان بیرون آید باز در پستان نرود آنکه توبه نصوح کرد هرگز از آن گناه یاد نکند بطریق رغبت بلکه هر دم نفرت او زیاده گردد و نفرت او دلیل قاطع بود بر قبول توبه او چه آن شهوت اول بی‌لذت شده و لذت قبول توبه بجای آن نشسته و آنکه قبول توبه نیافته ازین حال بیخبر ست

بود مردی پیش ازین نامش نصوح — بد ز دلاکی زن او را فتوح

بود روی او چو رخسار زنان — مردی خود را همی‌کرد او نهان

او بحمام زنان دلاک بود — در دغا و حیله بس چالاک بود

سالها میکرد دلاکی و کس — بو نبرد از حال و سر آن هوس

زانکه آواز و رخش زن‌وار بود — لیک شهوت کامل و بیدار بود
چادر و سربند پوشیده و نقاب — مرد شهوانی و در غره شباب

دختران خسروان را زین طریق — خوش همی مالید و میشست آن عشیق
توبه‌ها میکرد و پا در میکشید — نفس کافر توبه‌اش را میدرید

رفت پیش عارفی آن زشتکار — گفت ما را در دعایی یاد دار
سر او دانست آن آزادمرد — لیک چون حلم خدا پیدا نکرد

بر لبش قفل ست و در دل رازها — لب خموش و دل پر از آوازها
عارفان که جام حق نوشیده‌اند — رازها دانسته و پوشیده‌اند

هر کرا اسرار حق آموختند — مهر کردند و دهانش دوختند
سست خندید و بگفت ای بدنهاد — زانچه میدانی خدا توبه‌ت دهاد

در بیان آنکه دعای عارف واصل و درخواست او از حق همچو درخواست حق ست از خود که کنت له سمعا و بصرا

آن دعا از هفت گردون در گذشت — کار آن مسکین به آخر خوب گشت

کان دعای شیخ نه چون هر دعاست — فانیست و گفت او گفت خداست

چون خدا از خود سؤال و کد کند
پس دعای خویش را چون رد کند

یک سبب انگیخت صنع ذوالجلال
که رهانیدش ز نفرین و وبال

ولسانا و یدا و قوله تعالی ما رمیت اذ رمیت ولکن الله رمی و امثال این از اخبار و آیات وارد است

اندران حمام پر میکرد طشت
گوهری از دختر شه یاوه گشت

گوهری از حلقه‌های گوش او
یاوه گشت و هر زنی در جستجو

پس در حمام را بستند سخت
تا بجویند اول اندر پیچ رخت

رختها جستند و آن پیدا نشد
دزد گوهر نیز هم رسوا نشد

پس بجد جستن گرفتند از گزاف
در دهان و گوش و اندر هر شکاف

در شکاف فوق و تحت و هر طرف
جستجو کردند دُر را از هر صدف

بانگ آمد که همه عریان شوید
هر که هستید ار عجوز و گر نوید

یک بیک را حاجبه جستن گرفت
تا پدید آید گهر دانهٔ شگفت

آن نصوح از ترس شد در خلوتی
روی زرد و لب کبود از خشیتی

پیش چشم خویشتن میدید مرگ
سخت می‌لرزید بر خود همچو برگ

گفت یا رب بارها برگشته‌ام
توبه‌ها و عهدها بشکسته‌ام

کرده‌ام آنها که از من می‌سزید
تا چنین سیل سیاهی در رسید

نوبت جستن اگر در من رسد
وه که جان من چه سختیها کشد

در جگر افتاده استم صد شرر
در مناجاتم ببین خون جگر

آنچنین اندوه کافر را مباد
دامن رحمت گرفتم داد داد

کاشکی مادر نزادی مر مرا
یا مرا شیری بخوردی در چرا

ای خدا آن کن که از تو می‌سزد
که ز هر سوراخ مارم می‌گزد

جان سنگین دارم و دل آهنین
ورنه خون گشتی درین رنج و حنین

وقت تنگ آمد مرا و یک نفس
پادشاهی کن مرا فریاد رس

گر مرا این بار ستاری کنی
توبه کردم من ز هر ناکردنی

توبه‌ام بپذیر این بار دگر
تا ببندم بهر توبه صد کمر

من اگر این بار تقصیری کنم
پس دگر مشنو دعا و گفتنم

او همی زارید و صد قطره روان
کاندر افتادم بجلاد و عوان

تا نمیرد هیچ افرنگی چنین
هیچ ملحد را مبادا این چنین

نوحه‌ها میکرد او بر جان خویش
روی عزرائیل دیده پیش پیش

ای خدا و ای خدا چندان بگفت
کان در و دیوار با او گشت جفت

در میان یا رب و یا رب بد او
بانگ آمد از میان جستجو

نوبت جستن نصوح رسید و آواز آمدن که همه را جستیم نصوح را بجویید و بیهوش شدن نصوح از آن هیبت و گشاد کار پس از بستگی کما قال رسول الله اشتدی ازمة تنفرجی

جمله را جستیم پیش آ ای نصوح
گشت بیهوش آن زمان پرید روح

همچو دیوار شکسته در فتاد
هوش و عقلش رفت و شد همچون جماد

چونکه هوشش رفت از تن آن زمان
سرّ او با حق بپیوست آن زمان

چون تهی گشت و خودی او نماند
باز جانش را خدا در پیش خواند

چون شکست آن کشتی او بی‌مراد
در کنار رحمت دریا فتاد

جان بحق پیوست چون بیهوش شد
موج رحمت آن زمان در جوش شد

چونکه جانش وا رهید از ننگ تن
رفت شادان پیش اصل خویشتن

جان چو باز و تن مر او را کُنده‌ای
پای بسته پر شکسته بنده‌ای

چونکه هوشش رفت و پایش برگشاد
می‌پرد آن باز سوی کیقباد

چونکه آن دریای رحمت جوش کرد
سنگها هم آب حیوان نوش کرد

ذرهٔ لاغر شگرف و زفت شد
فرش خاکی اطلس و زربفت شد

مردهٔ صدساله بیرون شد ز گور
دیو ملعون شد بخوبی همچو حور

جملگی روی زمین سرسبز شد
چوب خشک اشکوفه کرد و سبز شد

گرگ با بره حریف می شده
ناامیدان خوش رگ و خوش پی شده

پیدا شدن گوهر و حلالی خواستن حاجبان از نصوح

بانگ آمد ناگهان که رفت بیم
شد پدید آن گم شده دُرّ یتیم

بعد از آن خوف هلاک جان بده
از فقیر و شعر و در شاب زنان
گر جها گر خواست از بعد سی
دانکه طین جمله بر نشیش بود
گر برابر بر دست او بر برد و بس
تا بود کان را ببیند از و بجا
گفت بشنیده عذر است او گر
آنچه گفتند مهران از صد یکی
من همی آن دانم و ستارمن
حق بدید آن جمله را نادیده کرد
هر چه کردم جمله نادیده گرفت
نام من در نامه پاکان نوشت
آه کردم چون رسن شد آه من
در تن چاه بی بودم اسیر
آفرینها بر تو بادا ای خدا
من نیم شعر و دریغ سوخته عیون
بعد از آن آمد کسی کز حضرت
جز تو را لایق نیخواهد در شش
هر کسی دیگر بخت بهجل تو گفت
من ببردم یکیره و باز آمدم
بعد از این محنت کرا بار دگر
کاندر آن بود و ورا ایک خبری
در میان سنگلاخ بی گیاه
مهر خوردن غیر آب آنجا نبود
آن صحرا نیستان بیشه بود

خبر ده یا آمد که ویبک گم شد
سیر شد و حمام و رزال و مجنون
بس بسیله خبر بیستش بی
در کمد وقت بر زجاجه بیش بود
بو طلاحم تو خاتون بیست و بس
اندر آن مجلس سپاه خویش ما
هر تنزل انجم گفت شد مستم تیر
بر من آن ساعت آگه بی نسکی
جبر ما و رفتی کرد از من
تا نگردم در حیث رسوای زرد
طاعت نا کرده آورده گرفت
دوزخ بودم بخشید بهشت
گشت آویزان رسن در چاه من
روز و شب بد فغان در فقیر
ناگهان کرد سر باز غم جدا

آخر الیفشند منسب من تا تیم
آن نصیحت نه بنامه جو تیش
هر کمان بودیم ما را کن حلال
خاص و رالاش بیود و محرم نصوح
اول او را خواست جستن در حرج
عسی علاالیها از وی خود خواستند
چه بلا سخواست می باید ز من
کس چه میدانند ز من خبر اندکی
اول ابلیسی مرا استاد بود
تا ز رحمت گوشتین ضرب ضیم کرد
همچو مرد و سو ستم از او کرد
محفو زدان جملگی جرم و گناه
آن رسن بگرفتم و بیرون شدم
از هوس در تنگنا بودم زبون
گر سر هر موی من گردد زبان

بازخواندن شاهزادهٔ نصوح را و عذر آوردن او

دختر سلطان اسحوانه نست
کر بمالدیا فتو بدبا یش
گر نبود الله دوست اندر کار رفت
من چشیدم تلخی مرگ و عدم

دختر شاه هست همی خواند بیا
گفت رو رو دست من بیکار شد
با دل خود گفت کز حد رفت جرم
توبه کردم حقیقت با خدا

در بیان کسی که توبه کند و پشیمان شود و باز آن پشیمانی‌ها را فراموش کند و آزموده را بیازماید در خسارت ابد در افتد کو من جرب المجرب حلت به الندامة و چون توبه او را ثبوتی نباشد و مدد از حق نرسد چون درخت بی بیخ بود

شیر است آنجا بود در صید پیشه بود
شیر را با بیل زن جنگی فتاد

آخر عکاسه بهر ما گو بر یافتیم
وعده پیش از تن ما به صد از وی بیش
خشم تو خورده عیان بد تیغ حال
با که عجب بن حق تن یا کشت در حج
بهر رحمت کوشتن تاخیر کرد
خویش را عذر مبتنی خواستند
گر منم مجرم ترا از اهل زمن
ور منم آن مجرم و بد فعلی کی
بعد از آن ابلیس بیشم باد بود
توبه شیرین چو جان روز کرد
همچو بخت و دولتم دلشاد کرد
شد سپید آن نامه چون سیاه
شاد و خرم و پر زیبا گلگون شدم
در همه عالم کی بجم کنون
شکر های تو نیاید در بیان
خلق را بایست تو همچون
تا مرا شوکتی کنون ای یار
وین نصوح تو کنون بیمار شد
از دل من کو برود آن مرض کرم
تلخ کنم تا جان شود از تن جدا
یا ره روشن سوی خطر الا که خر
رفت پیش آنکم نمی باید لا عم
روز تا شب سو او حصنی نیاه
روز و شب خیزد آن کو بود
خسته شد آن شیر از بانداز خیلی باد

مدتی واماند زان ضعف از شکار / بی نوا ماندند دد از چاشت خوار

زانکه باقی خوار شیر ایشان بدند / شیر چون رنجور شد تنگ آمدند

شیر یک روباه را فرمود رو / مر خری را بهر من صیاد شو

گر خری یابی به گرد مرغزار / رو فسونش خوان فریبانش بیار

یا خری یا گاو بهر من بجو / زان فسونهایی که میدانی بگو

چون بیابم قوتی از لحم خر / پس بگیرم بعد از آن صیدی دگر

اندکی من میخورم باقی شما / من سبب باشم شما را در نوا

از فسونها وز سخنهای خوشش / نرم گردان و بیاور اینجا کشش

تشبیه کردن قطب که عارف واصل است در اجرا دادن خلق از قوت رحمت و مغفرت بر مراتبی که حقش الهام داد و دادن باقی خوار او ندید مراتب قرب و تشبه قرب مکانی بلکه قرب صفتی و تفاصیل این بسیارست

قطب شیر و صید کردن کار او / باقیان این خلق باقی خوار او

تا توانی در رضای قطب کوش / تا قوی گردد کند صید وحوش

چون برنجد بی نوا مانند خلق / کز کف عقلست جمله رزق حلق

زانکه جمله خلق باقی خوار اوست / این نگه دار ار دل او صیدجوست

او چو عقل و خلق چون اجزای تن / بسته عقلست تدبیر بدن

ضعف قطب از تن بود از روح نی / ضعف در کشتی بود در نوح نی

قطب آن باشد که گرد خود تند / گردش افلاک گرد او زند

یاریی ده در مرمه کشتیش / گر غلام خاص و بنده گشتیش

یاریت در تو فزاید نی در او / گفت حق ان تنصروا الله تنصروا

همچو روبه صید گیر و کن فدیش / تا هزاران صید یابی پیش پیش

روبهانه باشد آن صید مرید / مرده گیر و صید کفتار مرید

مرده پیش او کشی زنده شود / چرک در پالیز روینده شود

گفت روبه شیر را خدمت کنم / حیله‌ها سازم ز عقلش بر کنم

اجابت روباه شیر را و روانه شدن و دیدن خر

حیله و افسونگری کار منست / کار من دستان و از ره بردنست

از سر کُه جانب جو می‌شتافت / آن خر مسکین لاغر را بیافت

پس سلام گرم کرد و پیش رفت / پیش آن ساده دل درویش رفت

گفت چونی اندرین صحرای خشک / در میان سنگلاخ و جای خشک

گفت خر گر در غمم گر در ارم / قسمتم حق کرد من زان شاکرم

شکر گویم دوست را در خیر و شر / زانکه هست اندر قضا از بد بتر

چونکه قسام اوست کفر آید گله / صبر باید صبر مفتاح الصله

باز گفت الصبر مفتاح الفرج / صابران را کو رسد جور و حرج

راضیم من حق هست قسام را / کو خداوندست خاص و عام را

بهره ور از نعمت او خاص و عام / همچنان اندر روزی وحش و هوام

مرغ و ماهی هست خود بی‌خود نشد / صورها از نعمت وی می‌چرند

خوان او بر تا سر عالم گرفت / بر سر خوانش خلایق در شگفت

می‌خورند و هیچ کم ناید از آن / کیست بی روزی بگو اندر جهان

باش راضی گر توئی دل زنده / کو رساند روزی هر جنبنده

غیر حق جمله عدواند دوست اوست / با عدو از دوست شکوه کی نکوست

شکر کن تا یابدت از [illegible] / ورنه باشی تا گوان در گل چو خر

تا دهد دوغم نخواهم انگبین / زانکه هر نعمت غمی دارد قرین

گنجها در گل نهانی نیست / شادیی بی غم درین بازار نیست

دیدن خر سقای اسپان با نوای تازی را با آخر و تمنا بردن که آن دولت در یابد و تمنا نباید بردن الا مغفرت را که اگر صد رنجش اندست مغفرتش شیرین کند

یک حکایت یاد دارم زین سر / در نصیحت گفت روزی کای کیا

بود سقایی مر او را یک خری / گشته از محنت دوتا چون چنبری

پشتش از بار گران صد جای ریش / عاشق و جویان روز مرگ خویش

جای کو آنجا که خشک او بی‌نمی / در عذاب و رنج و سیخ آهنی
پس سلامش کرد و پرسیدش ز حال / کز چه این خر شد ز قحطا همچون هلال
میر آخر دید و بیچاره رسم کرد / کآشنای صاحب آخر بود مرد
گفت بسیارش ببین تو زور چند / تا شود در آخر شه زورمند
گفت گر ز سبب پیشه تقصیر من / خود نمی‌یابم جوی این است و کن
خر ز هر سو مرکب تازی بدید / با نوا و فربه و خوب و جدید
خر به پالیس پر و بال از حسرت برست / در میان آخر سلطان نسبت
خارش و مالش مر ایشان را بدید / پوز بالا کرده کای رب مجید
زیر پاشان رفته و آبی زده / گر بوقت و جو بهنگام آمده
شب نبود و بیشت و از جوع شکم / آرزومندم بگردون و معبدم
نزد مخلوق قوام گیرم خرم / از جو آورده بیشش وا نوم
ناگهان آوازهٔ پیکار شد / تازیان را وقت زین و کار شد
حال این اسپان چنین پیش خوش با نوا / من به مخصوص قسم قحط و بلا
از غزا باز آمدند آن تازیان / اندر آخر جمله افتاده ستان
زخمهای تیر خورده از عدو / رفت پیکانها از ایشان سو بسو
می‌شکافیدند تنهاشان به نیش / تا برون آرند پیکانها ز ریش
پا بپاشان بسته محکم با فراز / نعلبندان ایستاده در قطار
چون خر آن پاها بدید پس گفت ای خدا / من به فقر و عافیت دادم رضا
زان نوا از رزم و زین زخم پشت / هر که خواهد عافیت دنیا بهشت

جواب دادن روباه خر را

گفت روبه جستن رزق حلال / فرض باشد از برای امتثال
عالم اسباب رزق بی‌سبب / می‌نیابد پس مهم باشد طلب
وابتغوا من فضل حق کرده است امر / تا نباید غصب کردن همچو ببر
گفت پیغمبر که بر رزق ای فتی / در فرو بسته ست و بر در قفلها
جنبش و آمد شد ما و اکتساب / هست مفتاحی برین قفل و حجاب
بی کلید این در گشادن راه نیست / بی طلب نان سنت الله نیست
گر تو بنشینی بجاهای اندرون / رزق گر آید برت ای ذو فنون

جواب دادن خر روباه را که امر است با کسب حق نمایست که کسب

گفت از ضعف توکل باشد آن / ورنه بدهد نان کسی کو داد جان
هر که جوید پادشاهی و ظفر / کم نیابد لقمهٔ نان ای پسر
دام و دد و حمله شماره اکال رزق / نی پی کسب و نی حمال رزق
جمله را رزاق روزی می‌دهد / قسمت هر یک به پیشش می‌نهد
رزق آید پیش هر که صبر جست / رنج و کوششها ز بی‌صبری تست
گفت روبه آن توکل نادر است / کم کسی اندر توکل ماهر است
گرد نان گشتن ز ناباوری است / هر کسی را کی ره سلطانی است

باز جواب دادن روباه خر را

چون قناعت را پیمبر گنج گفت / هر کسی را کی رسد گنج نهفت
حد خود بشناس و بر بالا مپر / تا نیفتی در نشیب شور و شر
جهد کن وانگه طلب سستی نما / چون ندارد در توکل صبر ها

باز جواب دادن خر روباه را

گفت خر معکوس می‌گویی بدان / شور و شر از طمع آید سوی جان
از قناعت هیچکس بیجان نشد / از حریصی هیچ کس سلطان نشد
نان ز حرکان و سگان بیهوده رنج / کسب مردم هست این باران سنج
همچنانکه عاشق است بر رزق زار / هست عاشق رزق هم بر رزق خوار

حکایت آن زاهد که توکل را امتحان می‌کرد و از اسباب منقطع شد و از شهر بیرون آمد و از شوارع دور شد و در بن کوهی مهجور سر بر سنگی نهاد و گفت توکل کردم

گر تو نشتابی بیاید در برت / ور تو نشتابی بیاید بر درت
آن یکی زاهد شنید از مصطفی / که یقین آید بجان رزق از خدا
گر بخواهی ور نخواهی رزق تو / پیش تو آید دوان از عشق تو

از برای امتحان این مرد رفت / در بیابان نزد کوهی خفت تفت
گر ببینم رزق چون آید به من / تا قوی گردد مرا در رزق ظن

کاروانی راه گم کرده کشید / سوی کوه آن ممتحن را خفته دید
گفت این مرد این طرف چونست عور / در بیابان از ره و از شهر دور

زو عجب بی‌وقت یابنده است او / می‌نترسد هیچ از گرگ و عدو
آمدند و دست بر وی می‌زدند / قاصدا چیزی نگفت آن ارجمند

هم نجنبید و نجنبانید سر / و نکرد از امتحان هیچ او نظر
پس بگفتند این ضعیف بی‌مراد / از مجاعت سکته‌ای اندر فتاد

نان بیاوردند و دیگی طعام / تا بریزندش به حلقوم و به کام
پس به قاصد مرد دندان سخت کرد / تا ببیند صدق آن میعاد مرد

ظنشان آمد که او بس بی‌نواست / وز مجاعت هالک مرگ و فناست
کارد آوردند و قوم اشتافتند / بسته دندانهاش را بشکافتند

ریختند اندر دهانش شوربا / می‌فشردند اندران نان پاره‌ها
گفت ای دل گرچه خود تن می‌زنی / راز می‌دانی و نازی می‌کنی

گفت دل دانم به قاصد می‌کنم / رازق است الله بر جان و تنم
امتحان زین بیشتر خود چون بود / رزق سوی صابران خود می‌رود

تا بدانی ای دل از توکل نگذری / حرص آوردن چه باشد از خری
بعد از آن بگشاد آن مسکین دهن / گفت کردم امتحان رزق من

هر که خفتست آن سبیل پاک کت سبب / هست حق نصیب وی روزی بی سبب
گفت روبه این حکایتها بهل / دستها در کسب زن جهد المقل

باز جواب روباه خر را در تحریص کردن به کسب

دست دادستت خدا کاری بکن / مکسبی کن یاری یاری بکن

هر که او در کسبی پا می‌نهد / یاری یاران دیگر می‌دهد
زانکه جمله کسب ناید از یکی / هم درودگر هم سقا هم حائکی

چون به انبازیست عالم برقرار / هر کسی کاری گزیند ز افتقار
طبل خواری در میانه شرط نیست / راه سنت کار و مکسب کردنیست

جواب گفتن خر روباه را که بهترین توکل کسبهاست که هر کسی محتاج توکل است که ای خدا این کار مرا راست آر و دعا متضمن توکل است و توکل محتاج هیچ کسب نیست

گفت من به از توکل بر ربی / می‌ندانم در دو عالم مکسبی
کسب شکرش را نمی‌دانم مزید / تا کشد شکر خدا رزق جدید
خود توکل بهترین کسبهاست / زانکه در هر کسب هست سر خداست

کای خدا کار مرا تو راست آر / وین دعا هست از توکل برقرار
در توکل هیچ نبود احتیاج / فارغی از نقص بیع و از خراج

بحثشان بسیار شد اندر خطاب / مانده گشتند از سؤال و از جواب
بعد از آن گفتش که اندر مهلکه / گفته لا تلقوا بایدستی ملکه

صبر در صحرای خشک سنگلاخ / احمقی باشد جهان حق فراخ
نقل کن زینجا به سوی مرغزار / می‌چرا آنجا به سبزه گرد جویبار

مرغزاری سبز مانند جنان / سبزه رسته اندر آنجا تا میان
خرم آن حیوان که او آنجا رود / کاشتر اندر سبزه ناپیدا بود

هر طرف در وی یکی چشمه روان / اندر آن حیوان مرفه در امان
از خری او را نمی‌گفت ای لعین / چون تو زانجایی چرا زاری چنین

کو فراغ و فربهی و قوت تو / چیست این لاغر تن مضطر تو
شرح روضه گر دروغ و زور نیست / پس چرا چشمت از آن مخمور نیست

این گدا چشمی و این نادیدگی / از گدایی هست نز سیرابگی
چون ز چشمه آمدی چونی تو خشک / گر تو نافه آهویی کو بوی مشک

گر تو می‌آیی ز گلزار جنان / دسته گل کو از برای ارمغان
زانچه می‌گویی و شرحش می‌کنی / چون نشانی در تو نامد ای سنی

آن یکی می‌گفت اشتر را که هی / از کجا می‌آیی ای اقبال پی

مثل در آنکه در مخبر دولتی چون خبر و اثر نه بینی

گفت از انعام کرم کوی تو | گفت خود پیداست از آنندی تو

جواب مستمع و داشتن سست که او مقلد است در آن

ما ز رسته و بیع خرجون غشود | زیرکان گفتند نیست گر این
معنی خوابست نیست مر نور خود | از شکفتی چو هست او نسبت دین

سجده کرشته با گرما سو بکیب | ترک ابلیس کرد و هست اندر عجب
نخوت و خشم و حسد من چه شد | همچو یک کرمی عیب این چلیپ

نفس تو تا مست نقلست و نبید | دانکه روحت خوشهٔ غیبی ندید
که علامات است زان دیدار نور | التجافی منک عن دار الغرور

مرغ چون بر آب شوری می‌تند | آب شیرین را ندیدست او مدد
بلکه تقلید است آن ایمان او | روی ایمان را ندیده جان او

پس خطر باشد مقلد را عظیم | از ره و رهزن ز شیطان رجیم
چون ببیند نور حق ایمن شود | ز اضطرابات شک او ساکن شود

تا کف دریا نیاید سوی خاک | کاصل او آمد بود در اصطکاک
خاکی است آن کف غریب است اندر آب | در غریبی چاره نبود ز اضطراب

چونکه چشمش باز شد و آن نقش خواند | دیو را بر وی دگر دستی نماند
گرچه با روبه خر اسرار گفت | سرسری گفت و مقلدوار گفت

آب را بستود و او تایق نبود | رخ مدید و جامه را عاشق نبود
از منافق عذر رد آمد نه خوب | زانکه در لب بود آن نه در قلوب

بوی سیبش هست و جزو سیب نی | بو در او جز از پی آسیب نی
حملهٔ زن در میان کارزار | نشکند صف بلکه گردد کار زار

گرچه می‌بینی چو شیر اندر صفش | تیغ بگرفته همی‌لرزد کفش
وای آنکه عقل او ماده بود | نفس زشتش نر و آماده بود

لاجرم مغلوب باشد عقل او | جز سوی خسران نباشد نقل او
حملهٔ ماده بصورت هم جری است | آفت او همچو آن خر از خری است

وصف حیوانی بود بر زن فزون | زانکه سوی رنگ و بو دارد رکون
ای خنک آنکس که عقلش نر بود | نفس زشتش ماده و مضطر بود

عقل جزویش نر و غالب بود | نفس انثی را خرد سالب بود
رنگ و بوی سبزه‌زار آن خر شنید | جمله حجتها ز طبع او رمید

تشنه محتاج مطر شد وابر نی | نفس را جوع البقر بد صبر نی
اسپر آهن بود صبر ای پدر | حق نوشته بر سپر جاء الظفر

صد دلیل آرد مقلد در بیان | از قیاسی گوید آنرا نز عیان
مشک آلوده‌ست الا مشک نیست | بوی مشکستش ولی جز پشک نیست

تا که پشکی مشک گردد ای مرید | سالها باید در آن روضه چرید
که نباید خورد و جو همچون خران | آهوانه در ختن چر ارغوان

رو بصحرای ختن با آن نفر | جز قرنفل یا سمن یا گل مچر
معده را خو کن بدان ریحان و گل | تا بیابی حکمت و قوت رسل

خوی معده زین که و جو باز کن | خوردن ریحان و گل آغاز کن
معدهٔ تن سوی کهدان می‌کشد | معدهٔ دل سوی ریحان میکشد

هر که کاه و جو خورد قربان شود | هر که نور حق خورد قرآن شود
نیم تو مشکست و نیمی پشک هین | هین میفزا پشک افزا مشک چین

آن مقلد صد دلیل و صد بیان | بر زبان آرد ندارد هیچ جان
چونکه گوینده ندارد جان و فر | گفت او را کی بود برگ و ثمر

میکند گستاخ مردم را براه | او بجان لرزان‌ترست از برگ کاه
پس حدیثش گرچه بس با فر بود | در حدیثش لرزه هم مضمر بود

شیخ نورانی ز ره آگه کند | با سخن هم نور را همره کند

فرق میان سخن کامل واصل و سخنان معلم ناصح تحصیلی بربسته

جهد کن تا مست و نورانی شوی | تا حدیثت را شود نورش روی
هر چه در دوشاب جوشیده شود | در عقید و طعم دوشابش بود

از گزر و سیب و به و گردکان | لذت دوشاب یابی تو از آن
علم چون در نور حق ترغیده شد | پس ز علمت نور یابد قوم لد

کآسمان هرگز نبارد سنگ و خاک — آسمان شو ابر شو باران ببار

ناودان همسایه در جنگ آورد — باز گردم سوی آن روباه و خر

زبون شدن خر در دست روباه از حرص علف

دمدمه روبه برو سکته گماشت — حرص خوردن آنچنان کردش ذلیل

حکایت آن مخنث و پرسیدن لوطی از وی در حالت لواطه که این خنجر از بهر چیست گفت از برای آنکه اگر کسی با من بد اندیشد شکمش بشکافم لوطی بر او همی آمد و می‌گفت الحمد لله که من با تو بد نیندیشیدم

بیت

بیت من بیت نیست اقلیم است — هزل من هزل نیست تعلیم است

ان الله لا یستحیی ان یضرب مثلا ما بعوضة فما فوقها ای فما فوقها فی تغییر النفس بالانکار یا ماذا اراد الله بهذا مثلا یضل به کثیرا از این ماذا ای فضل به کثیرا و یهدی به کثیرا که هر فتنه همچون میزان است بسیاری از وی سرخرو شوند و بسیاری بی‌مراد گردند ولو تاملت فیه قلیلا لوجدت من نتایجه الشریفة کثیرا اللهم من فهمنا الله العلیم والسلام

از همه اینها نشد تو را مزید — بر همه ورس تو کل می کنی

بر زد بر وی ریشش تو گره و گواه — چون زنا مردی ترا گنده بود

ریش و سبلت را خنده یا زخم — دار و مردی بجور اندر عمل

تا که بی مرده زحق آید سلام — رستمی گر بایدت خنجر بگیر

ور بجنبی زانکه رد کون غروش — یا برو کامی رود کل ساز خویش

تنگ بروی دست بتلا در ربای — تا گوارد جامه زنان همچون زنان

غالب شدن مکر روباه بر خر و بردن او را

بزیت زانکه خر برفت و خر برفت — چونکه خرگوشی برد شیری بچاه

خر فسون آن وی دود و گم — آن فسون خوشتر ز حلوا آرا

مایه مردار زو هم لبهای وی — عاشق حق پا بشدان جان بعید

هرچه گوید باشد آنهم تو پاک
آب باران باغ صد رنگ آورد
خر دو سه نوبت برو حمله کرد
طنطنه ادراک و بینایی نداشت
کنده را لوطیی در خانه برد
بر میانش خنجری دید آن لعین
گفت آنکه با من ار یک بدمنش
گفت لوطی حمد لله را که من
چونکه مردی نیست خنجرها چه سود
از علی میراث داری ذوالفقار
گر فسونی یاد داری از مسیح
کشتیی سازی ز توزیع و فتوح
بت شکستی گیر ابراهیم‌وار
گر دلیلت هست اندر فعل آر
آن دلیلی کو ترا مانع شود
خائفان راه را [illegible]
آن مخنث پیش خنده ریش [illegible]
تو چو آن [illegible]
معده را بگذار و سوی دل خرام
رستمی [illegible] خنجر [illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
گوش را [illegible]
[illegible]

ناودان بارش کند نبود بکار
تا حسابان از ره رفت آن خر نگر
چون مقلد بد فریب او بخورد
که زبونش گشت با پانصد دلیل
سرنگون افکند و در وی فشرد
پس بگفتش بر میانت چیست این
بد بیندیشد بدرم اشکمش
بد نیندیشیده‌ام با تو بفن
چون نباشد دل ندارد سود خود
بازوی شیر خدا هستت بیار
کو لب و دندان عیسی ای وقیح
کو یکی ملاح کشتی همچو نوح
کو بت تن را فدا کردن بنار
تیغ چوبین را مکن نام ذوالفقار
از عمل آن نقمت جانت شود
در سوی تو نشید را رگ می زنی
ریش و سبلت موجب خنده بود
تا شوی خورشید گرم اندر حمل
ور بجنبی ای کلی جا در بگیر
تا ترا عشقش کشد اندر برش
وصف مردان را همچون سوفیان
ریش خر بگرفت پیش شه ببرد
چون ندارد رو بهی تر یا گیاه
زانکه صد حلواست خاک پای او
کو همی بهای لعلش را ندید

آب شیرین چون نبیند مرغ کور / چون نگردد گرد چشمهٔ آب شور
موسی جان سینه‌ها را شق کند / طوطیان کور را بینا کند
خسرو شیرین جان نوبت زده / لاجرم در شهر قند ارزان شده
یوسفان غیب لشکر میکشند / تنگهای قند و شکر میکشند
اشتران مصر را رو سوی ماست / بشنوید ای طوطیان بانگ درا
شهر ما فردا پر از شکر شود / شکر ارزانست ارزانتر شود
در شکر غلطید ای حلواییان / همچو طوطی کوری صفراییان
نی شکر کوبید کار اینست و بس / جان برافشانید یار اینست و بس
یک ترش در شهر ما اکنون نماند / چونکه شیرین خسروان را بر نشاند
نقل بر نقل است و می بر می هلا / بر مناره رو بزن بانگ صلا
سرکهٔ نه ساله شیرین میشود / سنگ و مرمر لعل و زرین میشود
آفتاب اندر فلک دستک زنان / ذره‌ها چون عاشقان بازی کنان
چشمها مخمور شد از سبزه زار / گل شگوفه میکند بر شاخسار
چشم دولت سحر مطلق میکند / روح شد منصور انا الحق میزند
شد ز یوسف آن زلیخا نوجوان / عشرت از سر گیر خوش خوش شادمان
آتشی اندر دل خود بر فروز / دفع چشم بد سپندی نی بسوز
تو بحال خویشتن می‌باش شاد / تا بیابی ... جان ...
گرنه ... را ... در رو ... / گو برو خرم مباش و غم مخور

آن یکی در خانه‌ای در میگریخت / زرد رو و لب کبود و رنگ ریخت

حکایت آن شخص که از ترس خویشتن را در خانه‌ای انداخت

پرسیدن آن خداوند خانه سبب ترس او گفت خر میگیرند گفت تو خر نه‌ای گفت تمیز برخواسته است

صاحب خانه بگفتش خیر هست / که همی لرزد ترا چون پیر دست
واقعه چون است چون بگریختی / رنگ رخساره بگو چون ریختی
گفت بهر سخرهٔ شاه حرون / خر همی گیرند امروز ای ... برون
گفت صاحب خانه ای جان خر کو / چون نه‌ای خر رو ترا زین چیست غم
گفت بس جدند و گرم اندر گرفت / گر خرم گیرند هم نبود شگفت
بهر خرگیری برآوردند دست / جد جد تمییز هم برخاست است
چونکه بی‌تمییزیانمان سرورند / صاحب خر را بجای خر برند
نیست شاه شهر ما بیهوده گیر / هست تمییزش سمیع است و بصیر
آدمی باش و ز خرگیران مترس / خر نه‌ای ای عیسی دوران مترس
چرخ چارم هم ز نور تو پرست / حاش لله که مقامت آخرست
تو ز چرخ و اختران هم برتری / گرچه بهر مصلحت در آخری
میرآخور دیگر و خر دیگرست / نی هر آنکو اندر آخر شد خرست
میر آخر گرچه در آخر بود / هر که او را خر بگو بی‌حد رود
چه در افتادیم در دنبال خر / از گلستان گوی و از گلهای تر
از انار و از ترنج و شاخ سیب / وز شراب و شاهدان بی‌حسیب
یا از آن بازان که کبکان پرورند / هم نگون اشکم هم آسمان میپرند
یا از آن دریا که موجش گوهرست / گوهرش گوینده و بیناورست
یا از آن مرغان که گلچین میکنند / بیضه‌ها از زر و سیمین میکنند
نردبانهاییست پنهان در جهان / پایه پایه تا عنان آسمان
هر گره را نردبانی دیگرست / هر روش را آسمانی دیگرست
هر یکی از حال دیگر بی‌خبر / ملک با پهنای بی‌پایان و سر
این در آن حیران که او از چیست خوش / وان درین خیره که حیرت چیستش
صحن ارض الله واسع آمده / هر درختی از زمینی سر زده
بر درختان شکرگویان برگ و شاخ / که زهی ملک و زهی عرصه فراخ
این سخن پایان ندارد ... / سوی آن روباه و شیر ...
بلبلان ... / تا کند شیر شکاری حمله ...

بیرون جستن خر از شیر و عتاب روباه با شیر
و انتساب کردن و لابه کردن شیر که گر بار ره ...

حمله‌ها از شیر و آن شیر نبرد / تا بنزدیک آمدن صبری نکرد

خر ز دورش دید و برگشت و گریخت / تا بپای کوه تازان نعل ریخت

تا بنزدیک تو آید آن غوی / پس باندک حمله غالب شوی

معده بد بود حمله و زور گریخت / ضعف تن تا غایتی شد تاب بگسیخت

تیز جوع و حاجتم از حد گذشت / صبر و عقلم از تجوع یاوه گشت

همتت باید مدد هم از تو من / جهد کن باشد بیاریش به فن

گفت آری گر خدا یاری دهد / بر دل او از عمی مهری نهد

لیک چون آرم مر او را تو شها / تا نیاید [illegible]

تا بنزدیکم نیاید خوش تمام / من نجنبم خفته باشم بر دوام

توبه‌ها کرده است خر با کردگار / کو نگردد غره هر نابکار

کله خر گوی فرزندان ماست / فکر نقشش بازیچه دستان ماست

از عطا روز ازل دانا شد او / [illegible] لطف خر

تربیهٔ آن آفتاب روشنیم / ربی الاعلی از آن رو می‌زنیم

ضعف جانی کو ز [illegible] شیر حال / خود نبودش قوت امکان جدال

گفت روبه شیر را کای شاه ما / چون نکردی صبر در وقت وغا

از شیطان است تعجیل و شتاب / لطف رحمان است صبر و احتساب

گفت من پنداشتم بر جاست زور / خود ندیدم از ضعف خود نادان کور

گر توانی بار دیگر از خرد / بازش آوردن مر او را [illegible]

گر خدا روزی کند آن خر مرا / بعد از آن بین با سپید بختم ترا

پس فراموشش شود هولی که دید / از خری او نباشد این بعید

گفت آری تجربه کردم گر رسن / سخت رنجورم نحیف گشته تن

رفت روبه گفت ای شه همتی / تا بپوشد عقل او را غفلتی

توبه او را ز غفلت بشکنیم / ما عدوی عقل و عهد روشنیم

عقل کان باشد ز دوران زحل / پیش عقل ما ندارد آن محل

علم الانسان خم طغرای ماست / علم عند الله مقصدهای ماست

تجربه گر دارد او با این همه / بشکند صد تجربه زین دمدمه

بو که توبه‌ش بشکند آن سست خر / در رفتن شود از شکستن [illegible]

در بیان آنکه نقض عهد و توبه موجب بلا باشد بلکه موجب مسخ است چنانکه در حق اصحاب سبت و در حق اصحاب مائده که و جعل منهم القردة والخنازیر

نقض میثاق و شکست توبه‌ها / موجب لعنت بود در انتها

نقض عهد و توبهٔ اصحاب سبت / موجب مسخ آمد و اهلاک و مقت

پس خدا آن قوم را بوزینه کرد / چونکه عهد خود شکستند از نبرد

اندرین امت نبد مسخ بدن / لیک مسخ دل بود ای بوالفطن

چون دل بوزینه گردد آن دلش / از دل بوزینه شد خوار آن گلش

گر هنر بودی دلش را ز اختیار / خوار کی بودی ز صورت آن حمار

آن سگ اصحاب خوش بد سیرتش / هیچ بودش منقصت زان صورتش

مسخ صورت بود اهل سبت را / تا ببیند خلق ظاهر کبت را

اندرین سو صد هزاران دگر / گشته از توبه شکستن خوک و خر

پس بیامد زود روبه نزد خر / گفت خر از چون تو یاری الحذر

عتاب کردن خر روباه را

ناجوانمردا چه کردم من ترا / که به پیش شیر بردی مر مرا

موجب کین تو با جانم چه بود / غیر خبث گوهر خود ای عنود

همچو کژدم کو گزد پای فتی / نارسیده از وی او را آفتی

یا چو دیوی کو عدو جان ماست / نارسیده زحمتش از ما و کاست

بلکه طبعاً خصم جان آدمیست / از هلاک آدمی در خرمیست

از پی هر آدمی او نگسلد / خوی و طبع زشت خود را کی هلد

زانکه خبث ذات او بی موجبی / هست سوی ظلم و عدوان جاذبی

هر زمانت خواند او تا خرگهی / که در اندازد ترا اندر چهی

که فلان جا حوض آب است و عیون / تا در اندازد به حفره سرنگون

او همی راند از آن کُه و غَر — اندر افگند آن لعین در شور و شر

بی گناهی هرگز و بی سابقی — ور رسید او را ز آدم ناحقی

کو بیابد از مردم رشتیی — گو ز ما دم آرد از غم بجستیی

جواب دادن روباه خر را

گفت روبه آن طلسم سحر بود — که ترا در چشم آن شیری نمود

ورنه من از تو بتن مسکین ترم — چون شب و روز اندر آنجا میچرم

گر نه زان گونه طلسمی ساختی — هر شکم خواری بدانجا تاختی

یک جهان بینوا بیچیل و شاخ — بی طلسمی کی بماند سبز و فراخ

من ترا خود خواستم گفتن بدرس — کانچنین هولی اگر بینی مترس

لیک رفت از یادم از علم اگوریت — که بدم مستغرق دستوریت

وانت در جوع و کلب بینوا — بی‌شتابیدی که آسی تا دوا

ورنه با تو گفتمی شرح طلسم — کان خیالی مینماید نیست جسم

شد فراموشش که گویم مر ترا — حال آن شکل مهیب دلربا

جواب دادن خر روباه را

گفت رو رو هین ز پیشم ای عدو — تا نبینم روی تو ای زشت رو

آن خدایی که ترا بدبخت کرد — روی زشتت را کریه و سخت کرد

با کدامین روی می‌آیی به من — این چنین شوخی ندارد گرگدن

رفته در خون جانم آشکار — که ترا من رهبرم در مرغزار

تا بدیدم روی عزرائیل را — بازآوردی فن و تسویل را

گرچه من ننگ خرانم یا خرم — جان خود دارم ازین را کی خرم

آنچه من دیدم ز هول بی امان — طفل دیدی پیر گشتی در زمان

بی دل و جان از نهیب آن شکوه — سرنگون خود را درافگندم ز کوه

بسته شد پایم در آندم از نهیب — چون بدیدم آن عذاب بی حجیب

عهد کردم با خدا کای ذوالمنن — بر گشا زین بستگی تو پای من

تا ننوشم وسوسهٔ کس بعد ازین — عهد کردم نذر کردم ای معین

حق گشاده کرد آندم پای من — زان دعا و زاری و ایمای من

ورنه اندر من رسیدی شیر نر — چون بدی در زیر پنجهٔ شیر خر

باز بفرستاد آن شیر عرین — سوی من از مکر این بئس القرین

حق ذات پاک الله الصمد — که بود به مار بد از یار بد

مار بد جانی ستاند از سلیم — یار بد آرد سوی نار مقیم

مار بد زخم ار زند بر جان زند — یار بد بر جان و بر ایمان زند

از قرین بی قول و گفت و گوی او — خو بدزدد دل نهان از خوی او

چونکه او افگند بر تو سایه را — دزدد آن بی مایه از تو مایه را

عقل تو گر اژدهایی گشت مست — یار بد او را زمرد دان که هست

دیدهٔ عقلت بدو بیرون جهد — طعن اوت اندر کف طاعون نهد

در جهان نبود بتر از یار بد — [illegible]

گفت روبه صاف ما را درد نیست — لیک تخییلات وهمی خرد نیست

پاسخ دادن روباه مر آن خر را دیگر بار

این همه وهم تو است ای ساده دل — ورنه با تو نیست کس را غش و غل

از خیال زشت خود منگر به من — بر محبان از چه داری سوء ظن

ظن نیکو بر بر اخوان صفا — گرچه آید ظاهر از ایشان جفا

آن خیال و وهم بد چون شد پدید — صد هزاران یار را از هم برید

مشفقی گر کرد جور و امتحان — عقل باید کو نباشد بدگمان

خاصه من بدرگ نبودم زشت اسم — آنچه دیدی نه بد بود آن طلسم

ور بدی بدرگ آن سگالش قدر را — عفو فرمایند یاران زان خطا

عالم وهم و خیال طمع و بیم — هست رهرو را یکی سدی عظیم

نقشهای این خیال نقش بند — چون خلیلی را که کوه بد شد گزند

گفت هذا ربی ابراهیم راد — چونکه اندر عالم وهم او فتاد

ذکر کوکب را چنین تاویل گفت — آن کسی کو گوهر تاویل سفت

عالم وهم و خیال چشم بند — آنچنان کُه را ز جا چون کَه کند

تا که هذا ربی آمد قال او / [illegible] خیر یا [illegible] باشد حال او

غرق گشته عقلهای چون جبال / در بحار وهم و گرداب خیال

کو بهار است [illegible] / [illegible] کشتی نوح

زین خیال رهزن راه یقین / گشت هفتاد و دو ملت اهل دین

مرد [illegible] رست از وهم و خیال / [illegible] ابر و [illegible] گو [illegible]

وانکه را نور عمر نبود سند / [illegible]

صد هزاران کشتی با هول و سهم / تخته تخته گشته در دریای وهم

کمترین فرعون چست فیلسوف / ماه او در برج وهمی در خسوف

کس نداند روشنی [illegible] آن / زانکه اندر وهم خودش [illegible]

چون ترا وهم تو دارد خیره سر / از چه گردی گرد وهم آن دگر

عاجزم من از منی خویشتن / چه نشینی بر منی خویش من

از من و ما هر که این [illegible] / عاشق خویش است [illegible]

بی منی را می همی جویم بجان / تا شوم من گوی آن خوش صولجان

هر که بی من شد همه منها خود اوست / یار جمله شد چو خود را نیست دوست

آینه بی نقش شد یابد بها / زانکه شد حاکی جمله نقشها

حکایت شیخ محمد سررزی و ریاضت او که هر شب افطار به برگ رز می‌کرد جهت ذل نفس خود

زاهدی در غزنی از دانش مزی / بد محمد نام و کنیت سررزی

بود افطارش سر رز هر شبی / هفت سال او دایم اندر مطلبی

بس عجایب دید از شاه وجود / لیک مقصودش جمال شاه بود

بر سر کُه رفت آن از خویش سیر / گفت بنما یا فتادم من بزیر

گفت نامد نوبت آن مکرمت / ور فرو افتی نمیری نکشمت

او فرو افکند خود را از وداد / در میان عمق آبی اوفتاد

چون نمرد آنکس [illegible] آن جان [illegible] / از فراق مرگ بر خود نوحه کرد

کاین حیات او را چو مرگی می‌نمود / کار پیشش بازگونه گشته بود

موت را از غیب می‌کرد او کدی / ان فی موتی حیاتی می‌زدی

موت را چون زندگی قابل شده / با هلاک جان خود یکدل شده

سیف و خنجر چون علی ریحان او / نرگس و نسرین عدو جان او

بانگ آمد رو ز صحرا سوی شهر / طرفه بانگی از ورای سر و جهر

گفت ای دانای رازم مو بمو / چه کنم در شهر خدمت گوی تو

گفت خدمت آنکه بهر ذل نفس / خویشتن سازی تو چون عباس دبس

مدتی از اغنیا زر می‌ستان / پس بدرویشان مسکین می‌فشان

خدمتت اینست تا یکچندگاه / گفت سمعاً طاعة ای جان پناه

بس سؤال و بس جواب و ماجرا / بد میان زاهد و رب الوری

که زمین و آسمان پرنور شد / در مقالات آن همه مذکور شد

لیک کوته کردم آن گفتار را / تا ننوشد هر خسی اسرار را

سوی شهر آمد روان فرمان پذیر / شهر غزنین گشت از رویش منیر

آمدن شیخ بعد چندین سال بشهر غزنین و زنبیل گردانیدن باشارت غیبی و تفرقه کردن بفقرا

از فرح خلقی باستقبال رفت / او در آمد از ره دزدیده تفت

هر کرا جان ز عز لبیکهاست / نامه نامه پیک پیکیهاست

جمله اعیان و مهان برخاستند / قصرها از بهر او آراستند

گفت من از خودنمایی نامدم / جز بخواری و گدایی نامدم

نیستم بر عزم قال و قیل من / در بدر گردم بکف زنبیل من

بنده فرمانم که امر است از خدا / تا گدا باشم گدا باشم گدا

در گدایی لفظ نادر ناورم / جز طریق سرگدایان نسپرم

تا شوم غرق مذلت من تمام / تا سقطها بشنوم از خاص و عام

امر حق جانست و من او را تبع / او طمع فرمود ذل من قنع

چون طمع خواهد ز من سلطان دین / خاک بر فرق قناعت بعد ازین

او مذلت خواست کی عزت تنم / او گدایی خواست کی میری کنم

بعد ازین گوید دولت جان کُشَن / بیست عباس از ندا ایشان کُنَن
شیخ می‌گشت و زنبیلی بدست / شیء لله خواجه توفیقیت هست

برتر از کرسی و عرش اسرار او / شیء لله شد شیء لله کار او
انبیا هر یک همین فن می‌زنند / خلق مفلس کدیهٔ ایشان می‌کنند

اقرضوا الله اقرضوا الله می‌زنند / باژگون بر نصروا الله می‌تنند
بهر این شیخ گدا آرد نیاز / بر فلک صد در برای شیخ باز

کان گدایی کو بسیجد بیکر او / بهر ترسان بر و نی بهر گلو
او بکیسه نیز از بهر گلو / آن که او از بهر حق دارد علو

در حق او خور و نان و شهد و شیر / گر ز جلد و نشه روزه صد خمیر
نور نیکو نشنو گو نان نخورد / کالای کاری بصیرت می‌خرید

چون شکر کو خورد و عجز تر شیر / گو نهد آید ز خود روش بهر شیخ
نان خور ای سگ گفت حق لا تسرفوا / نور خوردن را نگفته‌ست اشربوا

این کلوها ابتلا بود آن کلوا / فارغ از اسراف و ایمن از غلو
امر و فرمان بود نی حرص و طمع / آنچنان جان حرص را نبود تبع

گر بگوید کیمیا مس را بده / تو ببین خود را مطیع خود فره
آن گدایی کو بسیجد بیکرد او / نبود آن تا ز حکمتهای او

گنجها سازد مالک تا گوهر طبق / گر منم کرده ز لطف و خوش شیخ حق
شیخ گفتا خالقا من عاشقم / غیر تو خود می‌نجویم قاصم

هشت جنت گر در آرم در نظر / ور کنم خدمت من از خوف سقر
مؤمنی باشم سلامت جوی من / زانکه این هر دو بود حظ بدن

عاشقی کز عشق یزدان خورد قوت / صد بدن پیشش نیرزد تره توت
وین بدن که دارد آن شیخ عفیف / چیز دیگر گشت کم خوانش بدن

عاشق عشق خدا وانگاه مزد / جبرئیل مؤتمن وانگاه دزد
عاشق آن لیلی کور و کبود / ملک عالم پیش او یک تره بود

پیش او یکسان شده بی خاک و زر / زر چه باشد که نه جان را خطر
شیر و گرگ و دد ازو واقف بُده / همچو خویشان گرد او جمع آمده

کاین شده‌ست از خوی حیوان پاک پاک / پر ز عشق و لحم و شحمش زهرناک
زهر دد باشد شکرریز خرد / زانکه نیک نیک باشد ضد بد

لحم عاشق را نیارد خورد دد / عشق معروف است پیش نیک و بد
ور خورد خود فی المثل دام و ددش / زهر گردد هم ز عاشق بکشدش

هرچه جز عشق است شد مأکول عشق / دو جهان یک دانه پیش نول عشق
دانه‌ای مر مرغ را هرگز خورد / کاهدان مر اسپ را هرگز چرد

بندگی کن تا شوی عاشق لعل / بندگی کسبی است آید در عمل
بنده آزادی طمع دارد ز جد / عاشق آزادی نخواهد تا ابد

بنده دایم خلعت و ادرار جو / خلعت عاشق همه دیدار او ست
در نگنجد عشق در گفت و شنید / عشق دریایی است قعرش ناپدید

قطره‌های بحر را نتوان شمرد / هفت دریا پیش آن بحر است خرد
این سخن پایان ندارد ای فلان / باز رو در قصهٔ شیخ زمان

شد چنین شیخی گدای کو به کو / عشق آمد لاابالی اتقوا

در معنی لولاک لما خلقت الافلاک

عشق جوشد بحر را مانند دیگ / عشق ساید کوه را مانند ریگ
عشق بشکافد فلک را صد شکاف / عشق لرزاند زمین را از گزاف

با محمد بود عشق پاک جفت / بهر عشق او را خدا لولاک گفت
منتهی در عشق چون او بود فرد / پس مر او را ز انبیا تخصیص کرد

گر نبودی بهر عشق پاک را / کی وجودی دادمی افلاک را
من بدان افراشتم چرخ سنی / تا علو عشق را فهمی کنی

منفعتهای دگر آید ز چرخ / آن چو بیضه تابع آید این چو فرخ
خاک را من خوار کردم یک سری / تا ز ذل عاشقان بویی بری

خاک را دادیم سبزی و نوی / تا ز تبدیل فقیر آگه شوی
با تو گویند این جبال راسیات / وصف حال عاشقان اندر ثبات

[illegible]

تا نجنبد تیر و شود نرد کیست | غصه را با خار تشبیهی کنند
تا مناسب بد بشکافی راندند | در تصور در نیاید عین آن

رفتن شیخ بخانهٔ امیری بهر آنکه روزی چهار بار باشارت غیبی و عتاب کردن امیر و عذر آوردن

عقل کلی را کند هم خیره سر | چون امیر از شرح نقشش کاستی
تا که تو با چند این رزق و درو | زیچه شیخ و چه بود و چیست و چه کار
صحن مهر ما نه گدایان پیشه تو | حرست و آب گدایان تیره رو
شیخ ملحد را سبا و این حسن نفس | گفت امیرا بنده فرمانم خموش
اشکم تا نخواهد بار اندر دست | هفت سال از شور عشق جسم مست
منزل گشته بود این رنگ تمام | تا تو باشی در حجاب بوالهوس
علم هیئت را بجان در رنا خسته‌اند | علم نجوم و سحر و فلسفه
بهر گذشتند از مهد تا آن خود | عشق غیرت کرد و خود را در کشید
آفتابی چون از رو در کشید | زین گذر کن بیند من بینداز این
با تو نتوان گفت اندیم عاجز | فهم کن موقوف این گفتن مباش
محرم ... مسکن احتیاط | واجبست و جایز است و مستحیل

گریان شدن امیر از هیبت شیخ و عکس صدق او و ایثار کردن مخزن و قبول ناکردن شیخ که بی امر غیب تا نکنم

بلکه هر چه خورشید رخشان راه زد | صدق عاشق بر جمادی می تند
بلکه هر دریای تیر اشکوه زد | رو بهر رو اوره بر و بود و در تعب
گفت میرا و را که خیز ای ارجمند | هر چه خواهی از خزینه برگزین
برگزین خود هر دو عالم از کسی | گفت دستوری نداد و نرم چنین
که گفتم من این زنبیلانه ز حول | این بهانه کرد و چهره در ربود
شیخ را هر صدق می نایدش | گفت فرمانم چنین بود است آه

اشارهٔ امر غیب بشیخ که این دو سال بفرمان ما بستدی و بعد از این بده و بستان دست زیر حصیر کن که آن را

[illegible]

از نهان با روح گوید هر دمی · بی ندا آید ز عالم بر همی
نقش شو کز عالم این عالمست · از زمان و مکان آید کری
تا شود مرده در و آید زنده کی · گر بجنس آید بران آید کسی
شو کفر ایمان شود زهر تریاک گردد · نه درون و نه برون عالم
عالمست نه خارج نه فوق و تحت · نه متصل نه منفصل بیچون و چگون
هر لحظه صد هزاران شکل و صور · چه صنعت و دست با
وهم شده چشم با شد و فصاحت زبان با
زبان نه داخل است و نه خارج و نه متصل و نه منفصل

هیچ رستی حق که از رزق باش	وارهد از داد · ما ز عهده وا رها
که بلای رزق بیرب دین	نه شد است فوا · سید انبیا کفتش

دانستن شیخ ضمیر سائل را بی گفتن او از نشان نیشان باشد که اخرج بصفاتی الی خلقی فمن راک فقد رانی

قدر آن دارد که بسیار روز کم	پس بگفتند ش چه دانستی راز
خانه از گرد مثال جنت است	اندرون تجسس زیر آن کاریست
خانه ام هر گشت از نور احد	هر چه بینم اندرو غیر خدا
جز ز عکس خانه بیرون نبود	در میان آب اربه بینی صورتی
نقیه شهر است در حجی بدن	تا شما ند تیرگی و خس در رو
آب صافی کن تو زو وای خصم دل	تو برآمی هر دم از خواب خور

در بیان سبب دانستن ضمیرهای خلق

تا بد از صفت هر دو روح شیر را	پس تو را باطن مصفا شده
کو ز ارواح مسیحا جو برسی	گر شناسی گرد یا سی مهر کند

غالب شدن مکر روباه و زبون شدن خر از حرص

نعمت جوع الکلب با خر بود جفت	تا بیند بر بیت بر نهد
کاو ز فقر آن مسکین افسرده است	گفت پس بود ز خر حیات را
گر حیات است این من ...	...

بعد از این صدد تو ادرس نجوم
هر که خوار باد تو از یکی تا عبرا
بین گنج و جت سلطی در بزه
هر چه خواسنت بره مقبلیشیران زبان
در عطاست بانه نجشش شوه کم
دست دیر بود یا کن تا کسند
پس نه دیر بود یا بگیرت تو میشت
بعد از این از اجزا مسنون برده
روبیا شد خوق از بیم تو باش
بود یکی سائل که کارش تا حین
حاجت خود گر بگفتی آن فقیه
پیش او روشن ضمیر هر کسی
هر چه بر دل داشتی آن شیخ خرم
او بگفتی خانه دل خلوتیست
خانه را من روفتم از نیک و بد
گرد روی ز نخل یا عرق چون بنود
همایک تا آب از قذر ها شدن
خبرنگ ابه در منت کو ای مقبل
چون درون آب از آنها فانی است
پس مصفا کن درون خویش را
ای خدا از استیره مانده از جسدی
چون خلاصی شود در ریدن تن
خر شنیده گوشید او دفع گفت
زان که گوش ... داود است
زین عذاب جوع یکبار ده بهم

ما بداز بیت ز غیب این سنگاه
بست و زن ز بصیرت کن سیار
در کف تو خاک گردد زر بدو
داد خیره ان تا تو بیش بخشش دان
نی پشیمانی ز ممت نی ندم
او ز بدای بیجوش چشم بر
وه به دست سائل آنکه پشت
هر که خدا بدکار به کمون بیره
همچو بابات منکر بی غرش جهان
حاتم طائی گدای در صفتش
او بها نفسی و داده ای از حصیر
از نقیه بود ام ... رد سفلی
از فقیه اندیشه داند تا از جسم
خبر خیال جیب او دیار نیست
آن من نبوده بود عکس گدا
عکس هر زن شد با آن نقش ای مخفی
تا همین گردد نماید عکس رو
خاک ریزه از زمین چون جستنی
عکس هر یا از برون در آب نیست
خانه را پاکیزه بود شناس دوده
گو کلید این سکینه بر زمین
تا خیالات از درون روی خویشتن
آب گاه با زبخشش زمیست
آخت اگر باست یار بود ...
... ته ... بیک ...

جوش کو عاشق ز نادان کند — مرگ را بر احمقان آسان کند
نیست آسان مرگ بر جان خران — که ندارد آب جان جاودان
چون ندارد جان جاوید او شقی است — جرأت او بر اجل از احمقی است
جهد کن تا جان مخلد گرددت — تا بروز مرگ برگی باشدت
اعتمادش نیز بر رازق نبود — که برافشاند بر او زر غیب جود
تا کنونش فضل بی روزی نهشت — گر چه گه گه بر حرص بیچه گشت
گر نباشد جوع صد رنج دگر — از پی تخمه برآرد از تو سر

در فضیلت جوع و احتما

رنج جوع از رنجها پاکیزه‌تر — خاصه در جوع است صد نفع و هنر
رنج جوع اولی بود خود زان علل — هم به لطف و هم به خفت هم عمل
جوع خود سلطان داروهاست هین — جوع در جان نه چنین خوارش مبین
جوع نور چشم باشد در بصر — جوع باشد قابلیت در نظر
جمله ناخوش از مجاعت خوش شود — جمله خوشها بی مجاعتها ست رد
آن یکی می‌خورد نان فخفره — گفت سائل چون بدین داری شره

تمثیل در صبر و قناعت

گفت جوع از صبر چون دو تا شود — نان جو در پیش من حلوا شود
پس توانم که همه حلوا خورم — چون کنم صبری صبورم لاجرم
خود نباشد جوع هر کس را زبون — کاین علف زاریست ز اندازه برون
جوع مر خاصان حق را داده‌اند — تا شوند از جوع شیر زورمند
جوع هر جلف گدا را کی دهند — چون علف کم نیست پیش او نهند
که بخور هم تو بدین ارزانیی — تو نه مرغابی مرغ نانیی
نبود اندر سر تو آخر زیان — ناید اندر خاطرت خوف گران
بعد چندین سال بی‌حاجت نیست — جوع مر دون را بود زین بیش دست

حکایت مریدی که شیخ از حرص او آگاه شد و نصیحت کرد

شیخ می‌شد با مریدی بی‌درنگ — سوی شهری نان در آنجا بود تنگ
ترس جوع و قحط در جان مرید — هر دمی می‌گشت از غفلت پدید
شیخ واقف بود و آگاه از ضمیر — گفت او را چند باشی در زحیر
از برای غصهٔ نان سوختی — دیدهٔ صبر و توکل دوختی
تو نه زان نازنینان عزیز — که ترا دارند بی جوز و مویز
جوع رزق جان خاصان خداست — کی زبون همچو تو گیج گداست
باش فارغ تو از آنها نیستی — که درین مطبخ تو بی نان بیستی
کاسه بر کاسه است و نان بر خوان مدام — از برای این شکم‌خواران عام
چون بمیرد می‌رود نان پیش پیش — کای ز بی‌نانی بکشته خویش خویش
تو بمردی ماند نان برخیز ایست — ای بکشته خویش را اندر زحیر
بر سر هر لقمه بنوشته عیان — کز فلان ابن فلان ابن فلان
هین بخور کین نان را پاذریست — رزق تو بر تو ز تو عاشق‌تر است
عاشق است و می‌زند او مول مول — کو ز بی‌صبریت داند ای فضول
گر ترا صبری بدی رزق آمدی — خویش را چون عاشقان بر تو زدی
این تب و لرزه ز خوف جوع چیست — در توکل سیر تا نید زیست

حکایت آن گاو حریص که در جزیره صحرا را پر علف بیند و چرد فربه شود و تا فردا از غم روزی لاغر شود

یک جزیره سبز هست اندر جهان — اندرو گاویست تنها خوش دهان
جمله صحرا را چرد او تا به شب — تا شود زفت و عظیم و منتخب
شب ز اندیشه که فردا چه خورم — گردد او چون تار مو لاغر ز غم
چون برآید صبح بیند سبز دشت — تا میان رسته قصیل سبز کشت
اندر افتد گاو با جوع البقر — تا به شب آن را چرد او سر به سر
تا که زفت و فربه و لمتر شود — آن تنش از پیه و قوت پر شود
باز شب اندر تب افتد از فزع — تا شود لاغر ز خوف منتجع
که چه خواهم خورد فردا وقت خور — سالها اینست خوف آن بقر
هیچ می‌نندیشد کین چندین سال من — می‌خورم زین سبزه‌زار و زین چمن

هیچ روزی کم نیامد روزیم / چیست این ترس و غم و دلسوزیم
باز چون شب می‌شود آن گاو زفت / می‌شود لاغر که آوه رزق رفت
نفس آن گاوست و آن دشت این جهان / کو همی لاغر شود از خوف نان
که چه خواهم خورد مستقبل عجب / لوت فردا از کجا سازم طلب
سالها خوردی و کم نامد ز خور / ترک مستقبل کن و ماضی نگر
لوت و پوت خورده را هم یاد آر / منگر اندر غابر و کم باش زار

صید کردن شیر آن خر را و رفتن آب خوردن و خوردن روباه دل و جگر او را و سوال شیر

قصهٔ این گاو را یک سو نهید / نان خورید از شیر [illegible]
برد خر را روبهک تا پیش شیر / پاره پاره کردش آن شیر دلیر
تشنه شد از کوشش آن سلطان دد / رفت سوی چشمه تا آبی خورد
روبهک خورد آن جگربند و دلش / آن زمان چون فرصتی شد حاصلش
شیر چون واگشت از چشمه بخورد / جست در خر دل نه دل بد نه جگر
گفت روبه را جگر کو دل چه شد / که نباشد جانور را زین دو بد
گفت اگر بودی ورا دل یا جگر / کی بدینجا آمدی بار دگر
آن قیامت دیده و آن رستخیز / آن ز کوه افتادن و هول و گریز
گر جگر بودی ورا یا دل بدی / بار دیگر کی در اینجا آمدی
چون نباشد نور دل دل نیست آن / چون نباشد روح جز گل نیست آن
آن زجاجی کو ندارد نور جان / بول و قاروره‌ست قندیلش مخوان
نور مصباح است داد ذوالجلال / صنعت خلق است آن شیشه و سفال
لاجرم در ظرف باشد اعتداد / در لهبها نبود الا اتحاد
نور شش قندیل چون آمیختند / نیست اندر نورشان اعداد و چند
آن جهود از ظرفها مشرک شده‌ست / نور دید آن مؤمن و مدرک شده‌ست
چون نظر بر روح افتد مرد را / پس یکی بیند خلیل و مصطفی
چون نظر بر ظرف افتد روح را / پس دو بیند شیث را و نوح را
جو که آبش هست خود جو آن بود / آدمی آنست کو در جان بود
این نه مردانند اینها صورت‌اند / مردهٔ نانند و کشتهٔ شهوت‌اند

حکایت آن راهب که روز با شمع طلب [illegible] می‌گشت

آن یکی با شمع بر می‌گشت روز / گرد هر بازار دل پر عشق و سوز
بوالفضولی گفت او را کای فلان / هین چه می‌جویی بسوی هر دکان
هین چه می‌گردی تو جویان با چراغ / در میان روز روشن چیست لاغ
گفت می‌جویم بهر سو آدمی / که بود حی از حیات آن دمی
گفت من جویای انسان گشته‌ام / می‌نیابم هیچ حیران گشته‌ام
هست مردی گفت این بازار پر / مردمانند آخر ای دانای حر
گفت خواهم مرد بر جادهٔ دو ره / در ره خشم و به هنگام شره
وقت خشم و وقت شهوت مرد کو / طالب مردی دوانم کو بکو
کو درین دو حال مردی در جهان / تا فدای او کنم امروز جان
گفت نادر چیز می‌جویی ولیک / غافل از حکم و قضایی بین تو نیک
ناظر فرعی ز اصلی بی‌خبر / فرع ماییم اصل احکام قدر
چرخ گردان را قضا گمره کند / صد عطارد را قضا ابله کند
تنگ گرداند جهان چاره را / آب گرداند حدید و خاره را
ای قراری داده ره را گام گام / خام خامی خام خامی خام خام
چون بدیدی گردش سنگ آسیا / آب جو را هم ببین آخر بیا
خاک را دیدی برآمد در هوا / در میان خاک بنگر باد را
دیگهای فکر می‌بینی بجوش / اندر آتش هم نظر کن باهُش
گفت حق ایوب را در مکرمت / من بهر موییت صبری دادمت
هین به صبر خود مکن چندین نظر / صبر دیدی صبر دادن را نگر
چند بینی گردش دولاب را / سر برون کن هم ببین تیزآب را
تو همی گویی که می‌بینم ولیک / دید آن را بس علامتهاست نیک
گردش کف را چو دیدی مختصر / حیرتت باید به دریا درنگر

آنکه کف را دید سرگویان بود ۝ وانکه دریا دید او حیران بود
آنکه کف را دید نیتها کند ۝ وانکه دریا دید دل دریا کند
آنکه کف را دید باشد در شمار ۝ وانکه دریا دید شد بی اختیار
آنکه کف را دید در گردش بود ۝ وانکه دریا دید او بیغش بود
آنکه کف را دید پیکارش کند ۝ وانکه دریا دید پروارش کند
آنکه کف را دید گرد دست او ۝ وانکه دریا دید باشد غرق او
آنکه کف را دید آید در سخن ۝ وانکه دریا دید شد بی ما و من
آنکه کف را دید پالوده شود ۝ وانکه دریا دید آسوده شود

دعوت کردن مسلمان مغی را به اسلام و جواب گفتن او

مر مغی را گفت مردی کای فلان ۝ هین مسلمان شو بباش از مومنان
گفت اگر خواهد خدا مومن شوم ۝ ور فزاید فضل هم موقن شوم
گفت می‌خواهد خدا ایمان تو ۝ تا رهد از دست دوزخ جان تو
لیک نفس نحس و شیطان لعین ۝ می‌کشندت جانب کفران و کین
گفت ای منصف چو ایشان غالب‌اند ۝ یار او باشم که باشد زورمند
یار آن تانم بدن کو غالبست ۝ آن طرف افتم که غالب جاذبست
چون خدا می‌خواست از من صدق زفت ۝ خواست او چه سود چون پیشش نرفت
نفس و شیطان خواست خود را پیش برد ۝ وان عنایت قهر گشت و خرد و مرد
تو یکی قصر و سرایی ساختی ۝ اندرو صد نقش خوش افراختی
خواستی مسجد بود آن جای خیر ۝ دیگری آمد مر آن را ساخت دیر
یا تو بافیدی یکی کرباس تا ۝ خوش بسازی بهر پوشیدن قبا
تو قبا می‌خواستی خصم از نبرد ۝ رغم تو کرباس را شلوار کرد
چاره کرباس چه بود جان من ۝ جز زبون رای آن غالب شدن
او زبون شد جرم این کرباس چیست ۝ آنکه او مغلوب غالب نیست کیست
چون کسی ناخواه او خیره براند ۝ خار بن در ملک و خانه او نشاند
صاحب خانه بدین خواری بود ۝ که چنین بر وی خلاقت می‌رود
هم خلق گردم من ار تازه و نوم ۝ چونکه یار این چنین خواری شوم
چونکه خواه نفس آمد مستعان ۝ تسخر آمد ایش شاء الله کان
من اگر ننگ مغانم یا کافرم ۝ آن نیم که بر خدا این ظن برم
که کسی ناخواه او و رغم او ۝ گردد اندر ملکت او حکم‌جو
ملکت او را فرو گیرد چنین ۝ که نیارد دم زدن دم آفرین
دفع او می‌خواهد و می‌بایدش ۝ دیو هر دم غصه می‌افزایدش
بنده آن دیو می‌باید شدن ۝ چونکه غالب اوست در هر انجمن
تا مبادا کین کشد شیطان ز من ۝ پس چه دستم گیرد آنجا ذوالمنن
آنچه او خواهد مراد او شود ۝ از که کار من دگر نیکو شود
حاش لله ایش شاء الله کان ۝ حاکم آمد در مکان و لامکان
هیچکس در ملک او بی امر او ۝ در نیفزاید سر یک تای مو
ملک ملک اوست فرمان آن او ۝ کمترین سگ بر درش شیطان او

در بیان مثل شیطان بر درگاه رحمان

ترکمان را گر سگی باشد بدر ۝ بر درش بنهاده باشد رو و سر
کودکان خانه دمش می‌کشند ۝ باشد اندر دست طفلان خوارمند
باز اگر بیگانه‌ای معبر کند ۝ حمله بر وی همچو شیر نر کند
که اشداء علی الکفار شد ۝ با ولی گل با عدو چون خار شد
ز ابا و تتماج [illegible] ۝ [illegible]
پس سگ شیطان که حق هستش کند ۝ اندرو صد فکرت و حیلت تند
آب روها را غذای او کند ۝ [illegible]
آب تتماج است آب روی عام ۝ کو سگ شیطان ازو یابد طعام
بر در خرگاه قدرت جان او ۝ [illegible]
گله گله از مرید و از مرید ۝ چون سگ باسط ذراعیه بالوصید
بر در کهف الوهیت چو سگ ۝ ذره ذره امر جو بر بسته رگ
ای سگ دیو امتحان می‌کن که تا ۝ چون درین ره می‌نهند این خلق پا

چونکه [illegible] منع [illegible] سگ | تا که باشد ماده اندر صدق [illegible]
پس [illegible] شد بیا | گشت [illegible]

این عجوز است کو [illegible] خطا | بانگ بر زن بر سگت ره برگشا
بیایم [illegible] شکار تو | حاجتی خواهم ز جود و جاه تو

چونکه ترک از سطوت سگ عاجز است | این عجوز و این نشان تا با من است
ترک هم گوید عجوز از سگ [illegible] | هم ز سگ درماند او هم از وطن

تو ز اختیاری [illegible] بر کردن | من نمی‌یارم زدن بر [illegible]
خاک اکنون بر سر ترک و [illegible] | که یکی سگ بر در [illegible] عشق

حاش لله ترک بانگی بر زند | سگ چو باشد شیر نر خون می‌کند
ای که خود را شیر یزدان خوانده | سالها شد با سگی درمانده

چون بکند آن سگ [illegible] شکار | چون شکار سگ شدستی آشکار

جواب مؤمن سنی کافر جبری را و در اثبات اختیار بنده و دلیل گفتن که سنت الهی است که وعده و اوامر انبیا و بر همین تن [illegible] انبیا [illegible] است که خود را اختیار نبیند و امر و نهی [illegible] دلیل کند از منکر شدن امر و نهی لازم آید انکار بهشت و دوزخ که بهشت جزای مطیعان است و دوزخ جزای مخالفان و دیگر نگویم که بچه انجامد العاقل یکفیه الاشارة [illegible] بسیار آن را و بیان قدرت و قدرت خالق [illegible] و خلق [illegible]

گفت مؤمن بشنو ای جبری خطاب | آن خود گفتی که آوردم جواب
بازی خود دیدی ای شطرنج باز | بازی خصمت ببین پهن و دراز
نامه عذر خودت برخواندی | نامه سنی بخوان چه ماندی
آنچه گفتی جبر یابند در قضا | سر آن بشنو ز من در ماجرا
اختیاری هست ما را در جهان | حس را منکر نتانی شد عیان
اختیار خود ببین جبری مشو | ره رها کردی بره آ کج مرو
سنگ را هرگز نگوید کس بیا | وز کلوخی کس کجا جوید وفا

آدمی را کس کجا گوید بپر | یا بیا ای کور تو در من نگر
گفت یزدان ما علی الاعمی حرج | کی نهد بر کس حرج رب الفرج

کس نگوید سنگ را دیر آمدی | یا که چوبا تو چرا بر من زدی
این چنین واجستها مجبور را | کس نگوید یا زند معذور را

امر و نهی و خشم و تشریف و عتیب | نیست جز مختار را ای پاک جیب
اختیاری هست در ظلم و ستم | من از این شیطان و نفس این خواستم

اختیار اندر درونت ساکن است | تا ندید او یوسفی کف را نخست
اختیار و داعیه در نفس بود | روش دید آنگه پر و بالی گشود

سگ بخفته اختیارش گشته گم | چون شکنبه دید جنبانید دم
اسب هم حوحو کند چون دید جو | چون بجنبد گوشت گربه کرد مو

دیدن آمد جنبش آن اختیار | همچو نفخه ز آتش انگیزد شرار
پس بجنبد اختیارت چون بلیس | شد دلاله آردت پیغام ویس

چونکه مطلوبی بر این کس عرضه کرد | اختیار خفته بگشاید نورد
وان فرشته خیرها بر رغم دیو | عرضه دارد می‌کند در دل غریو

تا بجنبد اختیار خیر تو | زانکه پیش از عرضه خفته است این دو خو
پس فرشته و دیو گشته عرضه‌دار | بهر تحریک عروق اختیار

می‌شود ز الهام‌ها و وسوسه | اختیار خیر و شرت ده کسه
وقت تحلیل نماز ای با نمک | زان سلام آورد باید بر ملک

که ز الهام و دعای خوبتان | اختیار این نمازم شد روان
باز از بعد گنه لعنت کنی | بر بلیس ایرا کز اویی منثنی

این دو ضد عرضه کنندت در سرار | در حجاب غیب آمد عرضه‌دار
چونکه پرده غیب برخیزد ز پیش | تو ببینی روی دلالان خویش

بشنوی [illegible] واشناسی بی‌گزند | کان سخنگو در حجاب [illegible]
دیو گوید ای اسیر طبع و تن | عرضه می‌کردم نکردم زور من

[illegible] فرشته گوید [illegible] / کار دین شادی فزون گردد [illegible] — این فلان [illegible] گفتم من چنان / گر از آن سو [illegible]

با محب [illegible] تو / ساعدان [illegible] با تو — این [illegible] هم [illegible] / سوی [illegible] صلایت [illegible]

این [illegible] / ور خطاب [illegible] کرده ایا — آن گرسنه [illegible] / حق [illegible]

[illegible] / در نگر [illegible] در سخن و بیان — نیم شب چون [illegible] / چون سخن گوید [illegible]

[illegible] شب [illegible] / روز [illegible] — [illegible] / صورت هر روز [illegible]

روز شد چون باز در بانگ آمدند / [illegible] — مخلص آنکه دیو [illegible] / هر دو هستند [illegible] اختیار

اختیاری هست در ما ناپدید / چون دو مطلب دید آید در مزید — اوستادان کودکان را می‌زنند / آن ادب سنگ سیه را کی کنند

هیچ گوید سنگ را فردا بیا / ور نیایی من دهم بد را سزا — هیچ عاقل مر کلوخی را زند / هیچ با سنگی عتابی کس کند

در خرد جبر از قدر رسواتر است / زانکه جبری حس خود را منکر است — منکر حس نیست آن مرد قدر / فعل حق حسی نباشد ای پسر

منکر فعل خداوند جلیل / هست در انکار مدلول دلیل — آن بگوید دود هست و نار نی / نور شمعی بی ز شمع روشنی

وین همی بیند معین نار را / نیست می‌گوید پی انکار را — دامنش سوزد بگوید نار نیست / جامه‌اش دوزد بگوید تار نیست

پس تسفسط آمد این دعوی جبر / [illegible] — گبر گوید هست عالم نیست رب / یا ربی گوید که نبود مستحب

این همی گوید جهان خود نیست هیچ / هست سوفسطایی اندر پیچ پیچ — جمله عالم مقر در اختیار / امر و نهی این بیار و آن میار

او همی گوید که امر و نهی لاست / اختیاری نیست این جمله خطاست — حس را حیوان مقر است ای رفیق / لیک ادراک دلیل آمد دقیق

زانکه محسوس است ما را اختیار / خوب می‌آید برو تکلیف کار

بیان آنکه ادراک وجدانی چون اختیار و اضطرار و خشم و اصطبار و سیری و ناهاری به جای حس است که زرد را از سرخ فرق کند و تلخ را از شیرین و [illegible] از مشک [illegible] خشن از نرم و [illegible] گرم [illegible] کند پس منکر وجدانی منکر حس باشد و زیاده که وجدانی از حس ظاهرتر است زیرا حس را توان بستن و منع کردن از احساس و بستن راه و مدخل وجدانیات را ممکن نخواهد بود

درک وجدانی به جای حس بود / هر دو در یک جدول ای عم می‌رود

نغز می‌آید برو کن یا مکن / امر و نهی و ماجراها و سخن

اینکه فردا این کنم یا آن کنم / این دلیل اختیار است ای صنم

وان پشیمانی که خوردی زان بدی / ز اختیار خویش گشتی مهتدی

جمله قرآن امر و نهی است و وعید / امر کردن سنگ مرمر را که دید

هیچ دانا هیچ عاقل این کند / با کلوخ و سنگ خشم و کین کند — [illegible] / [illegible]

که بگفتم کین چنین کن یا چنان / چون نکردید ای موات و عاجزان

عقل کی حکمی کند بر چوب و سنگ / [illegible] — کای غلام بسته دست اشکسته پا / نیزه برگیر و بیا سوی وغا

خالقی که اختر و گردون کند / امر و نهی جاهلانه چون کند — احتمال عجز از حق راندی / جاهل و گیج و سفیهش خواندی

عجز نبود [illegible] / جاهلی از عاجزی بدتر بود — ترک می‌گوید قنق را از کرم / بی سگ و بی دلق آ سوی درم

وز فلان سو اندر آ هین با ادب / [illegible] — [illegible] / لاجرم [illegible]

آنچنان ره که غلامان رفته اند　　تا بکش گردد حلیم و مهربان
تو سگی با خود بسی یا روبهی　　سنگ می‌شو تا ... خرگهی

غیر حق را گر نباشد اختیار　　خشم چون می‌آیدت بر جرم‌دار
چون همی خایی تو دندان بر عدو　　چون همی بینی گناه و جرم ازو

گر ز سقف خانه چوبی بشکند　　بر تو افتد سخت مجروحت کند
هیچ خشمی آیدت بر چوب سقف　　هیچ اندر کین او باشی تو وقف

که چرا بر من زد و دستم شکست　　یا چرا بر من فتاد و کرد پست
او عدو و خصم جان من بدست　　قاصد اندر خون من بربست

کودکان خرد را چون می‌زنی　　چون بزرگان را منزه می‌کنی
آنکه دزدد مال تو گویی بگیر　　دست و پایش را ببر سازش اسیر

وانکه قصد عورت تو می‌کند　　صد هزاران خشم از تو سر زند
ور بیاید سیل و رخت تو برد　　هیچ با سیل آورد کینی خرد

گر بیاید باد و دستارت ربود　　کی ترا با باد دل خشمی نمود
خشم در تو شد بیان اختیار　　تا نگویی جبریانه اعتذار

گر شتربان اشتری را می‌زند　　آن شتر قصد زننده می‌کند
خشم اشتر نیست با آن چوب او　　پس ز مختاری شتر بردست بو

همچنین گر بر سگی سنگی زنی　　بر تو آرد رو و گردد منثنی
سنگ را گر گیرد او هم از تو است　　که تو دوری و ندارد بر تو دست

عقل حیوانی چو دانست اختیار　　این مگو ای عقل انسان شرم دار
روشن است این لیک از طمع سحور　　آن خورنده چشم می‌بندد ز نور

چونکه کلی میل آن نان خوردنیست　　رو به تاریکی کند که روز نیست
حرص چون خورشید را پنهان کند　　چه عجب گر پشت بر برهان کند

حکایت ... (در جواب جبری)

این مثل بشنو مشو منکر بدان　　از ضیا ...

گفت دزدی شحنه را کای پادشاه　　آنچه کردم بود آن حکم اله
گفت شحنه آنچه من هم می‌کنم　　حکم حق است ای دو چشم روشنم

از دکانی گر کسی تربی برد　　کاین ز حکم ایزدست ای با خرد
بر سرش کوبی دو سه مشت ای کره　　حکم حق است اینکه اینجا باز نه

در یکی تره چو این عذر ای فضول　　می‌نیاید پیش بقالی قبول
چون بدین عذر اعتمادی می‌کنی　　بر حوالی اژدهایی می‌تنی

زین چنین عذر ای سلیم نانبیل　　خون و مال و زن همه کردی سبیل
هر کسی پس سبلت تو بر کند　　عذر آرد خویش را مضطر کند

حکم حق گر عذر می‌شاید ترا　　پس بیاموز و بده فتوی مرا
که مرا صد آرزو و شهوتست　　دست من بسته ز بیم و هیبتست

پس کرم کن عذر را تعلیم ده　　برگشا از دست و پای من گره
اختیاری کرده‌ای تو پیشه‌ای　　کین به نیم اختیار اندیشه‌ای

ورنه چون بگزیده‌ای آن پیشه را　　از میان پیشه‌ها ای کدخدا
چونکه آید نوبت نفس و هوا　　بیست مرده اختیار آید ترا

چون برد یک حبه از تو یار سود　　اختیار جنگ در جانت گشود
چونکه آید نوبت شکر نعم　　اختیارت نیست وز سنگی تو کم

دوزخت را عذر این باشد یقین　　که اندرین سوزش مرا معذور بین
کس بدین حجت چو معذورت نداشت　　وز کف جلاد این بازت نداشت

پس بدین داور جهان منظوم شد　　حال آن عالم همی زین معلوم شد
آن یکی می‌رفت بالای درخت　　می‌فشاند آن میوه را دزدانه سخت

حکایت هم در جواب جبری و اثبات اختیار خلق و بیان آنکه عذر جبری در هیچ ملتی مقبول نیست

صاحب باغ آمد و گفت ای دنی　　از خدا شرمیت کو چه می‌کنی
گفت از باغ خدا بنده خدا　　گر خورد خرما که حق کردش عطا

عامیانه چه ملامت می‌کنی　　بخل بر خوان خداوند غنی
گفت ای ایبک بیاور آن رسن　　تا بگویم من جواب بوالحسن

پس ببستش سخت آن دم بر درخت / می‌زد او بر پشت و ساقش چوب سخت
گفت آخر از خدا شرمی بدار / می‌کشی این بی‌گنه را زار زار
گفت کز چوب خدا این بنده‌اش / می‌زند بر پشت دیگر بنده خوش
چوب حق و پشت و پهلو آن او / من غلام و آلت فرمان او
گفت توبه کردم از جبر ای عیار / اختیار است اختیار است اختیار
اختیاراتِ اختیارش هست کرد / اختیارش چون سواری زیر گرد
اختیارش اختیار ما کند / امر شد بر اختیاری مستند
حاکمی بر صورت بی‌اختیار / هست هر مخلوق را در اقتدار
تا کشد بی‌اختیاری صید را / تا برد بگرفته گوش او زید را
لیک بی هیچ آلتی صنع صمد / اختیارش را کمند او کند
اختیارش زید را قیدی کند / بی سگ و بی دام حق صیدی کند
آن درودگر حاکم چوبی بود / وان مصور حاکم خوبی بود
هست آهنگر بر آهن قیمی / هست بنا هم بر آلت حاکمی
نادر این باشد که چندین اختیار / ساجد آید ز اختیارش بنده‌وار
قدرتش بر اختیارات آن چنان / نفی نکند اختیاری را از آن
قدرت تو بر جمادات از نبرد / کی جمادی را از آنها نفی کرد
خواستش می‌گو به هر وجهی کمال / که نباشد نسبت جبر و ضلال
چونکه گفتی کفر من خواه وی است / خواه خود را نیز هم می‌دان کز اوست
زانکه بی خواه تو خود کفر تو نیست / کفر بی خواهش تناقض گفتنی است
امر عاجز را قبیح است و ذمیم / خشم بتر خاصه از رب رحیم
گاو گر یوغی نگیرد می‌زنند / هیچ گاوی که نپرد شد نژند
گاو چون معذور نبود در فضول / صاحب گاو از چه معذورست و دول
چون نه‌ای رنجور سر را بر مبند / اختیارت هست سبلت بر مخند
جهد کن کز جام حق یابی نوی / بیخود و بی اختیار آنگه شوی
آنگه آن می را بود کل اختیار / تو شوی معذور مطلق مست‌وار
هر چه گویی گفتهٔ می باشد آن / هر چه روبی رفتهٔ می باشد آن
کی کند آن مست جز عدل و صواب / که ز جام حق کشیده‌ست او شراب
جادوان فرعون را گفتند بیست / مست را پروای دست و پای نیست
دست و پای ما می آن واحد است / دست ظاهر سایه است و کاسد است
چون عسس سرمست شد زان جام او / خانهٔ دل را فرو گیرد تمام

معنی ما شاء الله کان یعنی خواست خواست اوست و رضا رضای او و از خشم دیگران و رد دیگران دلتنگ مباشید کان اگرچه لفظ ماضی است لیکن در فعل خدا ماضی و مستقبل نباشد که لیس عند الله صباح و لا مسا

قول بنده ایش شاء الله کان / بهر آن نبود که تنبل کن در آن
بلکه تحریض است بر اخلاص و جد / که در آن خدمت فزون شو مستعد
گر بگویند آنچه می‌خواهی تو راد / کار کار توست بر حسب مراد
آنگهان تنبل کنی جایز بود / کانچه خواهی وانچه گویی آن شود
چون بگویی ما شاء الله کان / حکم حکم اوست مطلق جاودان
پس چرا صد مرده اندر ورد او / بر نگردی بندگانه گرد او
گر بگویند آنچه می‌خواهد وزیر / خواست آن اوست اندر دار و گیر
گرد او گردان شوی صد مرده زود / تا بریزد بر سرت احسان و جود
یا گریزی از وزیر و قصر او / این نباشد جست و جوی نصر او
بازگونه زین سخن کاهل شوی / منعکس ادراک و خاطر ای غوی
امر امر آن فلان خواجه است هین / چیست یعنی با جز او کم نشین
گرد خواجه گرد چون امر آن اوست / کو کشد دشمن رهاند جان دوست
هر چه او خواهد همان خواهی یقین / یاوه کم رو خدمت او بر گزین
نی چو حاکم اوست گرد او مگرد / تا شوی نامه سیاه و روی زرد
چونکه حاکم اوست او را گیر جیب / غیر او را نیست حکم و دسترس
حق بود تاویل کان گرمت کند / پر امید و چست و با شرمت کند

مرد کند سوی حقیقت این بلا
هست تبدیلش ... تا بستان
این برای گرم کردن آمدست
تا بگیرد نا امیدان را دست

معنی ترک قرآن ... سبب پس
زانکه کاتش ... است اندر ...
پیش قرآن گشت قربانی و پست
تا که این روح آن قرآن شد روا

معنیی که شد فدا او کل بکل
خوار از فی بود کی ... گل

همچنین تاویل قد جف القلم
بهر تحریض است بر شغل اهم

پس قلم بنوشت که هر کار را
لایق آن هست تاثیر و جزا

معنی جف القلم و کتب ان لا یستوی الطاعة و المعصیة و لا یستوی الامانة و السرقة جف القلم ان لا یستوی الشکر و الکفران جف القلم ان الله لا یضیع اجر المحسنین

کژ روی جف القلم کژ آیدت
راستی آری سعادت زایدت
چون بدزدد دست شد جف القلم
باده خوردی مست شد جف القلم

تو روا داری روا باشد که حق
همچو معزول آید از حکم سبق
ظلم آری مدبری جف القلم
عدل آری برخوری جف القلم

که ز دست من برون رفتست کار
پیش من چندین میا چندین مزار
بلکه معنی آن بود جف القلم
نیست یکسان پیش من عدل و ستم

فرق بنهادم میان خیر و شر
فرق بنهادم ز بد هم از بتر
ذره‌ای گر در تو افزونی ادب
باشد از یارت بداند فضل رب

قدر آن ذره ترا افزون دهد
ذره چون کوهی قدم بیرون نهد
پادشاهی که به پیش تخت او
فرق نبود از امین و ظلم جو

آنکه می‌لرزد ز بیم رد او
وانکه طعنه می‌زند بر جد او
فرق نبود هر دو یک باشد برش
شاه نبود خاک تیره بر سرش

ذره‌ای گر جهد تو افزون بود
در ترازوی خدا موزون شود
پیش این شاهان هماره جان کنی
بی‌خبرشان ز اندرون روشنی

گفت غمازی که بد گوید ترا
ضایع آرد خدمتت را سالها
پیش شاهی کو سمیع است و بصیر
گفت غمازان نباشد جایگیر

جمله غمازان ازو آیس شوند
سوی ما آیند و افزایند پند
بس بگویند شه را پیش ما
که برو جف القلم کم کن وفا

معنی جف القلم کی این بود
که جفاها با وفا یکسان شود
بل جفا را هم جفا جف القلم
وان وفا را هم وفا جف القلم

عفو باشد لیک کو فر امید
که بود بنده ز تقوی روسپید
دزد را گر عفو باشد جان برد
کی وزیر و خازن مخزن شود

ای امین الدین ربانی بیا
کز امانت رست هر تاج و لوا
پور سلطان گر برو خاین شود
آن سرش از تن بدان باین شود

ور غلام هندوی آرد وفا
دولت او را می‌زند طال بقا
چه غلام ار بر دری سگ با وفاست
در دل سالار او را صد رضاست

زین چو سگ را بوسه بر پوزش دهد
گر بود شیری چه پیروزش کند
جز مگر دزدی که خدمتها کند
صدق او بیخ جفا را بر کند

چون فضیل ره‌زنی کو راست باخت
زانکه ده مرده بسوی توبه تاخت
وانچنانکه ساحران فرعون را
رو سیه کردند از صبر و وفا

دست و پا دادند در جرم قود
آن به صدساله عبادت کی شود
تو که پنجه سال خدمت کرده‌ای
کی چنین صدقی بدست آورده‌ای

حکایت آن درویش که در هری غلامان آراستهٔ عمید خراسان را دید ... روی به آسمان کرد که ای خدا غلام پروردن از عمید بیاموز

آن یکی گستاخ رو اندر هری
چون بدیدی او غلام مهتری

جامهٔ اطلس کمر زرین روان
روی کردی سوی قبلهٔ آسمان

کای خدا زین خواجهٔ صاحب منن
چون نیاموزی تو بنده داشتن
بنده پروردن بیاموز ای خدا
زین رئیس و اختیار شهر ما

بود محتاج و برهنه بی‌نوا
در زمستان لرز لرزان از هوا
انبساطی کرد آن از خود بری
جرأتی بنمود او از لمتری

اقتضای جوش چه هر آن نوبت است / کز نعیم حق شده اهل معرفت

گر ندیم شاه گستاخی کند / تو مکن چون تو نداری آن سند

حق میان داد و دو میان بر کمر / گر کسی تاجی دهد او داد سر

تا یکی را گر بکوبد شاه آن خواجه را / متهم کرده به پیش دست و پا

ور غلامان را کمر بخشیده بود / کز غنیمت خواجه بنماید زود

تیر او بابان بگو پیدا خسان / ورنه تیغم از شما دست کسان

مدتی یکشان غنیمت می‌برد / زر غنیمت شب همه انثار ورد

یار باید کردشان با تیغ غلام / راز خواجه وا بگفت از اهتمام

گفتشان در خواب اغلب کاهی کیا / خیره بودن هم بپا موزه بیا

ای بریده پوستین یوسفان / گر بدرد گرگت آن از خویش دان

زانچه می‌بایدت همه رنده و موش / زانچه بیکار است هم پا از خوش

فصل تست این غصه‌ها و دم بدم / این بود معنی قد جف القلم

گر نگه داری تو سنت ما از رشد / نیک نیکی را بود بد راست بد

کاین کن در دیو اسلیمان زنده است / تا تو دیوی تیغ او برنده است

چون فرشته گشت از تیغ ایمن است / زو سلیمان ایمن و از خوف رست

از سلیمان هیچ او را خوف نیست / چون نهی دیو تو دور از وی ایمنی

حکم او بر دیو باشد نی ملک / رنج در خاک است نه فوق فلک

ترک کن این جبر را که بس تهیست / تا بدانی سر سر جبر چیست

ترک کن این جبر جمع منبلان / تا خبر یابی از آن جبر چو جان

ترک معشوقی کن و کن عاشقی / ای گمان برده که خوب و فایقی

ای که در معنی ز شب خامش‌تری / گفت خود را چند جویی مشتری

سر مجنبانند پیشت بهر تو / رفت در سودای ایشان دهر تو

تو مرا گویی حسد اندر مپیچ / چه حسد آرد کسی از فوت هیچ

هست تعلیم خسان ای چشم شوخ / همچو نقش خوب کردن بر کلوخ

خویش را تعلیم کن عشق و نظر / کان بود کالنقش فی جرم الحجر

نفس تو با توست شاگرد وفا / غیر فانی شد کجا جویی کجا

تا کنی مر غیر را حبر و سنی / خویش را بدخو و خالی می‌کنی

متصل چون شد دلت با آن عدن / هین بگو مهراس از خالی شدن

امر قل زین آمدست ای راستین / کم نخواهد شد بگو دریاست این

انصتوا یعنی که آبت را بلاغ / هین تلف کم کن که لب خشک است باغ

این سخن پایان ندارد ای پدر / این سخن را ترک کن پایان نگر

غیرتم آید که پیشت بیستند / بر تو می‌خندند و عاشق نیستند

عاشقانت در پس پرده کرم / مر ترا لعنت کنند این دم بدم

عاشق آن عاشقان غیب باش / عاشقان پنج روزه کم تراش

که بخوردندت به خدعه جذبه‌ای / سالها زیشان ندیدی حبه‌ای

چند هنگامه نهی بر راه عام / گام خستی بر نیامد هیچ کام

وقت صحت جمله یارند و حریف / وقت درد و غم به جز حق کو الیف

وقت درد و غم بجز حق کو جلیس / خود نباشد مر ترا فریادرس

پس همان درد و مرض را یاد دار / چون ایاز از پوستین کن اعتبار

پوستین آن حالت درد توست / که گرفته‌ست آن ایاز آن را به دست

کافر جبری جواب آغاز کرد / کز آن عاجز شد آن بیچاره مرد

باز جواب کافر جبری مؤمن سنی را و دفع کردن آن اعتراض را که ماده اشکال را نبرد الا عشق و ذلک فضل الله یؤتیه من یشاء

لیک گر من آن جواب و آن سؤال / جمله را گویم بمانم زین مقال

زان مهم‌تر گفتنیها هستمان / کز بدان فهم تو یابد نشان

اندکی گفتیم زان بحث و جدل / زاندکی پیدا شود قانون کل

در میان جبری و اهل قدر / همچنین بحث است تا حشر بشر

گر فرو ماند ز دفع خصم خویش / مذهب ایشان بر افتادی ز پیش

چونکه [illegible] شان محجوب [illegible] / نیست [illegible] زین ره [illegible]

چونکه مقضی بد دوام آن روش / می‌دهدشان از دلایل پرورش

تا نگردد ملزم از اشکال خصم | تا بود محجوب از اقبال خصم
تا کز این اعتقاد و دولت مدام | صد جهان ماند الی یوم القیام

چونکه جهان ظلمت است و غیب این | از برای سایه می‌باید زمین
عزت و مخزن بود اندر بها | گر بپیاید باشد قفلها

تا غیاب است ماند این اعتقاد بود | کم نیاید مشتبه را گفتگو
عزت مقصد بود ای ممتحن | پیچ پیچ راه و عقبه و راهزن

عزت کعبه بود آن ناحیه | دزدی اعراب و طول بادیه
هر روش هر ره که آن محمود نیست | عقبه او مانع است و رهزنی است

این مدرج خصم و جحود آن شده | تا معادل در دو ره حیران شده
ضد هر ره پس نبینید در روش | هر فریقی در ره خود خوش منش

در تغیب این نسبت می‌بیند و تیز | هر جهان ماند تا بروز رستخیز
که جهان ما بر اشند این جواب | گر بجویند شد نهان وجه صواب

پیو نبند و صورت عشق تست و بس | ورنه گر سود آن ترا بس است و بس
عاشقی شو شاهد خوبی بجو | صید مرغابی همی کن جو بجو

گو همی‌سوز این کتاب را بر | گر کنی نان فهم که نعمت خورد
غیر این معقولها معقولها | یابی اندر عشق با فر و بها

غیر این عقل تو حق را عقلهاست | که بدان تدبیر اسباب سماست
تا ببینی عقل او رست از فراق را | زان دگر مفرش کند اطباق را

عشر امثالت دهد یا هفتصد | چون ببازی عقل در عشق صمد
آن زنان چون عقلها در باختند | بر رواق عشق یوسف تاختند

عقلشان یکدم ستد ساقی عمر | سیر گشتند از خرد باقی عمر
اصل صد یوسف جمال ذوالجلال | ای کم از زن شو فدای آن جمال

عشق برّد بحث را ای جان و بس | کو ز گفت و گو شود فریادرس
حیرتی آید ز عشق آن نطق را | زهره نبود که کند او ماجرا

که بترسد گر جوابی وا دهد | گوهری از لنج او بیرون جهد
لب ببندد سخت او از خیر و شر | تا نباید کز دهان افتد گهر

همچنان که گفت آن یار رسول | چون نبی بر خواندی بر ما فصول
آن رسول مجتبی وقت نثار | خواستی از ما حضور و صد وقار

آنچنان که بر سرت مرغی بود | کز فواتش جان تو لرزان شود
پس نیاری هیچ جنبیدن ز جا | تا نگیرد مرغ خوب تو هوا

دم نیاری زد ببندی سرفه را | تا نباید که بپرد آن هما
ور کست شیرین بگوید یا ترش | بر لب انگشتی نهی یعنی خمش

حیرت آن مرغ است خاموشت کند | می‌نهد سرپوش و پر جوشت کند

رجوع بحکایت ایاز و سوال سلطان از او

ای ایاز این مهرها بر چارقی | چیست آخر همچو بر بت عاشقی
همچو مجنون از رخ لیلی حبیب | کرده‌ای تو چارقی را از غریب

با دو کهنه مهر جان آمیخته | هر دو را در حجره‌ای آویخته
چند گویی با دو کهنه نو سخن | در جمادی می‌دمی سرّ کهن

چون عرب با ربع و اطلال ای ایاز | می‌کشی از عشق گفت خود دراز
چارقت ربع کدامین آصفست | پوستین گویی که پیراهن یوسفست

همچو ترسا که شمارد با کشیش | جرم یکساله زنا و غش خویش
تا بیامرزد کشیش آن گناه | عفو او را عفو داند از اله

نیست آگه آن کشیش از جرم و داد | لیک بس جادوست عشق و اعتقاد
دوستی و وهم صد یوسف تند | اسحر از هاروت و ماروتست هند

صورتی پیدا کند بر یاد او | جذب صورت آردت در گفت و گو
راز گویی پیش صورت صد هزار | آنچنانکه یار گوید پیش یار

[illegible] صورتی نی هیکلی | مادر از [illegible] الست وجه طلبی
آنچنانکه مادر دل برده‌ای | پیش گور [illegible]

[illegible] | [illegible]
[illegible] | [illegible]

پیش او هر ذره زان خاک گور / گوش دارد هوش در وقت شور
سجده آرد پیش آن خاک را / چشم هر گوشه داند او خاشاک را

آنچنان بو خاک گور تازه او / دم بدم خوش می‌نهد با اشک رو
کو بوقت زندگی هرگز نیان / روی بنهاده است بر لحد چنان

در فراقش بگذرد یک چند روز / کم شود آن آتش و آن عشق و سوز
بعد از آن زانکه بهم خواب گرایش / از جمادی هم جمادی را نمایش

ماند عشق او چون خود بربود رفت / ماند خاکستر چو آتش رفت و تفت
عشق بر مرده نباشد پایدار / عشق را بر حی جان افزای دار

آنچه بیند آن جوان در آینه / پیر اندر خشت بیند ما نه
پیر عشق تست نی موی سپید / دستگیر صد هزاران ناامید

عشق صورت تا بسازد در فراق / تا تصور کرده وقت تلاق
کو نشد اصل الاصول هم نشست / بر صور عکسی ز حسن ما بدست

پیش ما با این نشان برداشتیم / حسن را بی حد بسط افراشتیم
زانکه بس با عکس حسن دریافتی / غیرت تسخیر ما هم یافتی

چون بماند نیست عذری من شدم روان / او نقش را می‌بیند در میان
مغفرت خواهد ز جرم و از خطا / ای مجیب آن پرده از لطف خدا

چون نماند سنگ خشتی جاری شود / سنگ اندر خشت بی تو جاری شود
کس نخواهد بعد از آن این را حجر / زانکه جاری شد از آن سنگش گهر

کاسه‌ها دان این صور را و اندرو / آنچه حق ریزد بدان گیرد علو

حکایت قصد کردن خویشان مجنون مجنون را از عشق لیلی

ابلهان گفتند مجنون را ز جهل / حسن لیلی نیست چندان هست سهل
بهتر از وی صد هزاران دلربا / هست همچون ماه اندر شهر ما

نازنین‌تر زو هزاران حور وش / هست بکرین زنان همه یکباره خوش
وارهان خود را او یار نیز هم / از چنین سودای زشت متهم

گفت صورت کوزه است و حسن می / می خدایم می‌دهد از ظرف وی
مر شما را سرکه داد از کوزه‌اش / تا نباشد عشق اوتان گوش‌کش

از یکی کوزه دهد زهر و عسل / هر یکی را دست حق عز و جل
کوزه می‌بینی ولیکن آن شراب / روی ننماید بچشم ناصواب

قاصرات الطرف باشد ذوق جان / جز بخصم خویش ننماید نشان
قاصرات الطرف باشد آن مدام / وین حجاب ظرفها همچون خیام

هست دریا خیمه‌ای در وی حیات / بط را لیکن کلاغان را ممات
زهر باشد مار را هم قوت و برگ / غیر او را زهر او دردست و مرگ

صورت هر نعمتی و محنتی / هست این را دوزخ آن را جنتی
پس همه اجسام و اشیا تبصرون / و اندرو قوت است و سم لا تبصرون

هست هر جسمی چو کاسه و کوزه‌ای / اندرو هم قوت و هم دلسوزه‌ای
کاسه پیدا اندر آن پنهان رغد / طاعمش داند کزان چه می‌خورد

صورت یوسف چو جامی بود خوب / زان پدر می‌خورد صد باده طروب
باز اخوان را از آن زهراب بود / کاندر ایشان زو کینه می‌فزود

باز از وی مر زلیخا را شکر / می‌کشید از عشق افیونی دگر
غیر آنچ بود مر یعقوب را / بود از یوسف غذا آن خوب را

گونه گونه شربت و کوزه یکی / تا نماند در می غیبت شکی
باده از غیب است و کوزه زین جهان / کوزه پیدا باده در وی بس نهان

بس نهان از دیدهٔ نامحرمان / لیک بر محرم هویدا و عیان
یا الهی سکرت ابصارنا / فاعف عنا اثقلت اوزارنا

یا خفیا قد ملأت الخافقین / قد علوت فوق نور المشرقین
انت سر کاشف اسرارنا / انت فجر مفجر انهارنا

یا خفی الذات محسوس العطا / انت کالماء و نحن کالرحی
انت کالریح و نحن کالغبار / تختفی الریح و غبراها جهار

[illegible]

گفت واعظ چون شود عانه دراز / [illegible]

حکایت جوحی که چادر پوشید و در میان زنان نشست
و جوحی که کرد ... او را بشناخت و نعره کشید

واعظی بس گفته‌ای ... بیان / زیر منبر جمع مردان و زنان

رفت جوحی چادر و روبند یافت / در میان آن زنان شد ناشناخت

سائلی پرسید واعظ را ... / موی ... هست نقصان ...

[illegible]

دعوت کردن مسلمانی گبری را با سلام در عهد بایزید

بود گبری در زمان بایزید / [illegible]

که چه باشد گر تو اسلام آوری / تا بیابی صد نجات و سروری
گفت این ایمان اگر هست ای مرید / آنکه دارد شیخ عالم بایزید
من ندارم طاقت آن تاب آن / کان فزون آمد ز کوششهای جان
گرچه در ایمان و دین ناموقنم / لیک در ایمان او بس موقنم
دارم ایمان کو ز جمله برترست / بس لطیف و با فروغ و با فرست
مؤمن ایمان اویم در جهان / گرچه مهرم هست محکم بر دهان
باز ایمان گر خود ایمان شماست / نی بدان میلستم و نی مشتهاست
آنکه صد میلش سوی ایمان بود / چون شما را دید آن باطل شود
زانکه نامی بیند و معنیش نی / چون بیابان را مفازه گفتنی
چون بایمان شما او بنگرد / عشق او ز آورد در ایمان بفسرد
این حکایت یادگیر ای مرد هوش / صورتش بگذار و معنی را نیوش

حکایت آن مؤذن زشت آواز که در کافرستان بانگ نماز زد و مرد کافر او را هدیه‌ها داد

یک مؤذن داشت بس آواز بد / شب همه شب می‌درید او حلق خود
خواب خوش بر مردمان کرده حرام / در صداع افتاده از وی خاص و عام
کودکان ترسان ازو در جامه خواب / مرد و زن زار و زار و اندر عذاب
جمع گشتند از تعصب ... را / بهر دفع زحمت و تصدیع را
پس طلب کردند او را در زمان / آنچنانکه او زدند و گفتند ای فلان
از تو داشت حیله‌ای سود ما / بس کرم کردی شبی ما را بیا
چون رسید از تو بهر یک بهره‌ای / خواب رفت از ما کنون هم مرده‌ای
بهر آسایش ز بانگ کوتاه کن / در عوض مال از همه همراه کن
قافله‌ای شد بکعبه از وله / آنچه بستد شد روان با قافله
تنگ می‌کردند این کاروان / منزل اندر موضع کافرستان
آن مؤذن عاشق آواز خود / در میان کافرستان بانگ زد
چند گفتندش مگو بانگ نماز / که شود جنگ و عداوتها دراز
او ستیزه کرد و پس بی احتراز / گفت در کافرستان بانگ نماز
جملگان خائف ز فتنهٔ عامه‌ای / خود بیامد کافری با جامه‌ای
شمع و حلوا و یکی جامهٔ لطیف / هدیه آورد و بیامد شد الیف
پرس پرسان کین مؤذن کو کجاست / که صدا و بانگ او راحت‌فزاست
هین چه راحت بود زان آواز زشت / گفت کآوازش فتاد اندر کنشت
دختری دارم لطیف و بس سنی / آرزو می‌بود او را مؤمنی
هیچ این سودا نمی‌رفت از سرش / پندها می‌داد چندین کافرش
در دل او مهر ایمان رسته بود / همچو مجمر بود این غم من چو عود
در عذاب و درد و اشکنجه بدم / که بجنبد سلسلهٔ او دم بدم
هیچ چاره می‌ندانستم در آن / تا فرو خواند این مؤذن آن اذان
گفت دختر چیست این مکروه بانگ / که بگوشم آمد این دو چار دانگ
من همه عمر این چنین آواز زشت / هیچ نشنیدم درین دیر و کنشت
خواهرش گفتا که این بانگ اذان / هست اعلام و شعار مؤمنان
باورش نامد بپرسید از دگر / آن دگر گفتش که آری ای پدر
چون یقین گشتش رخ او زرد شد / در مسلمانی دل او سرد شد
باز رستم من ز تشویش و عذاب / دوش خوش خفتم در آن بی‌خوف خواب
راحتم این بود از آواز او / هدیه آوردم بشکر آن مرد کو
چون بدیدش گفت این هدیه پذیر / که مرا گشتی مجیر و دستگیر
آنچه کردی با من از احسان و بر / بندهٔ تو گشته‌ام من مستمر
گر بمال و ملک و ثروت فردمی / من دهانت را پر از زر کردمی

رجوع بحکایت گبر با مسلمان در ایمان بایزید

هست ایمان شما زرق و مجاز / راه‌زن همچون که آن بانگ نماز
لیک از ایمان و صدق بایزید / چند حسرت در دل و جانم رسید
همچو آن زن کو جماع خر بدید / گفت آوه چیست این فحل فرید
گر جماع اینست بردند این خران / بر کس ما می‌رینند این شوهران

داد و جعد داد و ایمان بایزید / آفرینها بر چنان ایمان مزید
قطره‌ای ز ایمانش در بحر ار رود / بحر اندر قطره‌اش غرقه شود
همچو آتش ذره‌ای در بیشه‌ها / کاندر آن بیشه شود یکسر فنا
چون خیالی در دل شه یا سپاه / کرد در جنگ ایشان را تباه
یک ستاره در محمد رو نمود / تا فنا شد گوهر گبر و جهود
یک ستاره در محمد شد طلب / تا فنا شد کفر جمله شرق و غرب
آنکه ایمان یافت رفت اندر امان / کفرهای باقیان شد در گمان
کفر صرف اولین باری نماند / یا مسلمانی و یا بیمی نشاند
این جبلت اجنبی مومن کردنیست / این شعاعا گفتم ذره نور نیست
ذره نبود جز ز چیزی منقسم / ذره نبود شارق لا ینقسم
گفتن ذره مرادم دان خفی / محرم دریا نه‌ام اینم کفی
آفتاب نیر ایمان شیخ / گر نماید سر ز شرق جان شیخ
جمله پستی گنج گیرد تا ثری / جمله بالا خلد گیرد اخضری
او یکی جان دارد از نور منیر / او یکی تن دارد از خاک حقیر
ای عجب اینست او یا آن بگو / که بماندم در چنین اشکال جستجو
گر وی اینست ای برادر چیست آن / پر شده از نور او هفت آسمان
ور وی آنست این بدن ای دوست چیست / ای عجب زین دو کدامین است و کیست

مثل آوردن زن که در بیان معنی و صورت بایزید

بود مردی کدخدا او را زنی / سخت طناز و پلید و رهزنی
هرچه آوردی تلف کردیش زن / مرد مضطر بود اندر تن زدن
بهر مهمان گوشت آورد آن معیل / سوی خانه با دو صد جهد طویل
زن بخوردش با کباب و با شراب / مرد اندر گفت و دفع ناصواب
مرد گفتش گوشت کو مهمان رسید / پیش مهمان لوت می‌باید کشید
گفت زن کاین گربه خورد آن گوشت رو / گوشت دیگر خر اگر باید هلا
گفت ای ایبک ترازو را بیار / تا بسنجم گربه را من در عیار
برکشیدش بود گربه نیم من / پس بگفتش مرد کای محتال زن
گوشت افزون نیم من بد یک ستیر / هست گربه نیم من هم ای ستیر
این اگر گربه‌ست پس آن گوشت کو / ور بود این گوشت گربه کو بجو
بایزید ار این بود آن روح چیست / ور وی آن روح است این تصویر کیست
حیرت اندر حیرت است ای یار من / این نه کار تست و نه هم کار من
هر دو او باشد ولیک از ریع زرع / دانه باشد اصل و آن که پره فرع
حکمت این اضداد را با هم ببست / ای قصاب این گردران با گردنست
روح بی قالب نتاند کار کرد / قالب بیجان بود بیکار و سرد
قالب بیجان بود از خاک پست / روح چون مغز است قالب همچو پوست
قالبت پیدا و آن جانت نهان / راست شد زین هر دو اسباب جهان
خاک را بر سر زنی سر نشکند / آب را بر سر زنی در نشکند
گر تو می‌خواهی که سر را بشکنی / خاک را و آب را بر هم زنی
چون شکستی سر رود آبش به اصل / خاک سوی خاک آید روز فصل
حکمتی که بود حق را ز ازدواج / گشت حاصل از نیاز و از لجاج
باشد آنگه ازدواجات دگر / لا سمع اذن و لا عین بصر
گر شنیدی اذن کی ماندی اذن / یا کجا کردی دگر ضبط سخن
گر بدیدی برف و یخ خورشید را / از یخی برداشتی امید را
آب گشتی بی‌عروق و بی‌گره / ز آب داود هوا کردی زره
پس شدی درمان جان هر درخت / هر درختی از قدومش نیکبخت
آن یخی بفسرده در خود مانده / لا مساسی با درختان خوانده
لیس یألف لیس یؤلف جسمه / لیس الا شح نفس قسمه
نیست ضایع زو شود تازه جگر / لیک نبود پیک و سلطان خضر

حکایت آن امیر که غلام را گفت که می بیار غلام رفت و سبوی می آورد در ره زاهدی بود امر معروف کرد زد سنگی و سبو را بشکست

[illegible] یار را ... تو سبز بینم / نیست هر مرغی عبورت را پسند

هر صفا را کی پسندد [illegible] هشت　　هر صفا را کی گزیند صفوت

بود امیری خوش دلی میخواره‌ای　　کهف هر مخمور و هر بیچاره‌ای

مشفقی مسکین نوازی عادلی　　جوهری زربخششی دریادلی

باده را بشکست [illegible] گفتند شمان [illegible] زاهد گریخت این قضیه در

عهد عیسی بود که هنوز می حرام نشده بود لیکن زاهدان پرهیز از لذت و نعم میکردند

شاه مردان و امیر المؤمنین　　راهبان و رازدان و دوربین

دور عیسی بود و ایام مسیح　　خلق دلدار و کم آزار و ملیح

آمدش مهمان بناگاهان شبی　　هم امیری جنس او خوش مذهبی

باده می‌بایستشان در نظم حال　　باده بود آن وقت مأذون و حلال

باده‌شان کم بود و گفتا ای غلام　　رو سبو پر کن بیار از ما مدام

از فلان راهب که دارد خمر خاص　　تا ز خاص و عام جان یابد خلاص

جرعهٔ زان جام راهب آن کند　　که هزاران جره و خمدان کند

اندران می مایهٔ پنهانی است　　آنچنان کاندر عبا سلطانی است

تو بدلق پاره پاره کم نگر　　که سیه کردند از بیرون زر

از برای چشم بد مردود شد　　وز برون آن لعل دودآلود شد

گنج و گوهر کی میان خانه‌هاست　　گنجها پیوسته در ویرانه‌هاست

گنج آدم چون بویران بد دفین　　گشت طینش چشم‌بند آن لعین

او نظر میکرد در طین سست سست　　جان همی گفتش که طینم سد تست

دو سبو بستد غلام و خوش دوید　　در زمان در دیر رهبانان رسید

زر بداد و باده چون زر خرید　　سنگ داد و در عوض گوهر خرید

باده کان بر سر شاهان جهد　　تاج زر بر تارک ساقی نهد

فتنه‌ها و شورها انگیخته　　بندگان و خسروان آمیخته

استخوانها رفته جمله جان شده　　تخته و تخته آن زمان یکسان شده

وقت هشیاری چو آب و روغن اند　　وقت مستی همچو جان اندر تن اند

چون هریسه گشته آنجا فرق نیست　　نیست فرقی کاندر آنجا غرق نیست

اینچنین باده همی برد آن غلام　　سوی قصر آن امیر نیکنام

پیشش آمد زاهدی غم دیده　　خشک مغزی در بلا پیچیده

تن ز آتشهای دل بگداخته　　خانه از غیر خدا پرداخته

گوشمال محنت بی زینهار　　داده او را صد هزاران زخم خار

دیده هر ساعت دلش در اجتهاد　　روز و شب چفسیده او بر اجتهاد

سالها و ماهها با خون و خاک　　صبر و حلمش نیمشب [illegible]

گفت زاهد در سبوها چیست آن　　گفت باده گفت آن کیست آن

گفت این از آن فلان میر اجل　　گفت طالب را چنین باشد عمل

طالب یزدان و آنگه عیش و نوش　　باده شیطان و آنگه نیم هوش

هوش تو بی می چنین پژمرده است　　هوشها باید بر آن هوش تو بست

تا چه باشد هوش تو هنگام سکر　　ای چو مرغی گشته صید دام سکر

آن ضیا [illegible]　　[illegible] تاج شیخ اسلام [illegible]

حکایت ضیاء دلق با برادرش تاج الاسلام و لطیفه گفتن ضیا

[illegible]　　[illegible]

تاج شیخ اسلام دار الملک بلخ　　بود کوته قد و کوچک همچو فرخ

گرچه فاضل بود و فحل و ذو فنون　　این ضیا اندر ظرافت بد فزون

او بسی کوته ضیا بس بر دراز　　بود شیخ اسلام را صد کبر و ناز

زین برادر عار و ننگش آمدی　　وین ضیا هم واعظی بد با هدی

روز محفل اندر آمد آن ضیا　　بارگه پر قاضیان و اصفیا

کرد شیخ اسلام از کبر تمام　　[illegible]

پس ضیا چون دید کبر اندر سرش　　[illegible]

[illegible]　　[illegible]

عدت عیسی بیاست ... مکش | تحمل باش نیل ... مکش
سایه در روز است جستن قاعده | در شب ابری تو سایه جو شده
عاشقان را باده خون دل بود | چشمشان بر راه و بر منزل بود
خاک در چشم [illegible] زن | کاروان را [illegible] گمره [illegible]
دشمن راه خدا را خوار دار | دزد را [illegible] دار
ورنه [illegible] نیست | [illegible] شکست

عدت تو نوری که [illegible] خوش | تا تو عمر [illegible]
گر حلال آمد پی قوت عوام | طالبان دوست را آمد حرام
در چنین راه بیابان مخوف | [illegible]
نان جو [illegible] حرام است [illegible] | نفس را [illegible]
دزد را تو دست [illegible] سینه | [illegible]
[illegible] | [illegible]

خبر یافتن امیر خشم آلود رفتن به سر زاهد

[illegible]

آن ز شب سخت تا به روز نیست / گر نمازش مغز آن عشقی بدست / ساعتی او با خدا اندر عتاب / که نصیبم رنج آمد زین حجاب

ساعتی با بخت خود اندر جدال / که همه پران و ما ببریده بال / هر که محبوس است اندر بود و رنگ / گرچه در صورت خوشست باشد بتنگ

تا برون آید ازین تنگین مناخ / گر شود خوش پیش خویش صدرش فراخ / زاهدان سازد خلاصیش از کشاد / تیغ و استره وقت بد [illegible]

گر چه خنجر خود را اندر شکم / غصه آن بی‌مراد و بیا و خشم / بی‌مراد بهر این دنیا خوشست / با مراد و سستی خوشی شکر گشت

در بیان رهائی سالکان نفس از کشاد و قصد کردن مصطفی افکندن خود را از کوه حرا از وحشت حجاب و نمودن جبرئیل خود را به وی و منع کردن و بشارت دادن

مصطفی را هجر چون بفزود حی / خویش را از کوه می‌انداختی

تا بگفتی جبرئیلش هین مکن / که ترا بس دولتست از امر کن

مصطفی ساکن شدی ز انداختن / باز هجران آوریدی تاختن

باز خود را سرنگون از کوه او / می‌فکندی از غم و اندوه او / باز گشتی پیش پیدا جبرئیل / که مکن این که تو شاهی بی‌بدیل

همچنین می‌بود تا کشف حجیب / تا بیابد آن گهر را او ز جیب / بهر هر محنت چو خود را می‌کشند / اصل محنتهاست این چونش کشند

از فدایی مردمان را حیرتیست / هر یکی از ما فدای سیرتیست / ای خنک آنکو فدا کرده است تن / بهر آن کارزد فدای او شدن

باری آن مقبل فدای این فن است / کاندران صد زندگی در کشتن است / عاشق و معشوق و عشقش بر دوام / در دو عالم بهره‌مند و نیکنام

هر یکی چون که فدای فن است / اوفتد اندر ره صرف گم گشتنی است / گم شده اندر غروب و بی شروق / که نشاق ماند آنجا نی مشوق

یا کرامی ارحموا اهل الهوی / شانهم ورد التوی بعد التوی / عفو کن ای میر بر سختی او / در نگر در درد و بدبختی او

تا ز جرمت هم خدا عفوی کند / زلتت را مغفرت در آگند / تو ز غفلت بس سبو بشکسته‌ای / بر امید عفو دل بر بسته‌ای

عفو کن تا عفو یابی در جزا / می‌شکافد مو قدر اندر سزا / موشکافان قدر را هوش دار / قصه یار تو نیکو گوش دار

جواب گفتن امیر شفیعان را و قبول نا کردن شفاعت به جهت گستاخی

بازگشت قصه میران و گبر / تا بیابی زین حکایت صد خبر

گفت آن کیست آن لشکری زند / بر سبوی ما سبو را بشکنند / چون گذر سازد ز کویم شیر نر / ترس ترسان بگذرد با صد حذر

ملکه بگذارد ز هیبت بچه را / گور گردد پیش قهرم اژدها / بنده ما را چرا آزرد دل / کرد ما را پیش مهمانان خجل

شربتی کان به ز خون او بریخت / این زمان همچون زنان ما گریخت / نیک جان از دست من او کی برد / گر شود چون مرغ و بر بالا پرد

تیر قهر خویش بر پرش زنم / تیغ در بال پر و بالش شکنم / در شود چون ماهی اندر آب در / از نهیب من شود زیر و زبر

گر رود در سنگ سخت از کوه هم / از دل سنگش کنون بیرون کشم / جان نخواهد بردن او از شست من / در کند صد حیله و تدبیر و فن

من بمالم بر تن او غیرتی / تا بود هر قلتبان را عبرتی / کار او را الحق ترتیب و صلت است / نیک مقصودش بیان هیبت است

با همه سالوس و با با نیز هم / داد او را صد چنان او ندیدیم هم / جرم و جرمش چندان زخم گرز گران / آتشش بیرون رود گنج رزان

بوسیدن شفیعان و همسایگان دست و پای امیر را و لابه کردن زاهد آن امیر را

خشم مخمور اوش شد در سر گزم / اندر آتش می فرو خسپید آتشی

آن شفیعان از دم هیهوی او / چند بوسیدند دست و پای او

کای امیر از تو نشاید کین کشی | گر شد باده تو بی باده خوشی
باده سرمایه ز لطف تو برد | لطف آب از لطف تو حسرت خورد

پادشاهی کن ببخشش ای رحیم | ای کریم ابن الکریم ابن الکریم
هر شرابی بندهٔ این قد و خد | جمله مستان را بود بر تو حسد

هیچ محتاج می گلگون نه‌ای | ترک کن گلگونه تو گلگونه‌ای
ای رخ گلگونه‌ات شمس الضحی | ای گدای رنگ تو گلگونه‌ها

باده کاندر خم همی جوشد نهان | ز اشتیاق روی تو جوشد چنان
ای همه دریا چه خواهی کرد نم | وی همه هستی چه میجویی عدم

ای مه تابان چه خواهی کرد گرد | ای که مه در پیش رویت روی زرد
تو خوشی و خوب و کان هر خوشی | تو چرا خود منت باده کشی

تاج کرمناست بر فرق سرت | طوق اعطیناک آویز برت
جوهرست انسان و چرخ او را عرض | جمله فرع و سایه‌اند و تو غرض

علم جویی از کتبها ای فسوس | ذوق جویی تو ز حلوا ای فسوس
ای غلامت عقل و تدبیرات و هوش | چون چنینی خویش را ارزان فروش

خدمتت بر جمله هستی مفترض | جوهری چون نجده خواهد از عرض
بحر علمی در نمی پنهان شده | در سه گز تن عالمی پنهان شده

می چه باشد یا جماع و یا سماع | تا تو جویی زان نشاط و انتفاع
آفتاب از ذره‌ای شد وام خواه | زهره‌ای از خمره‌ای شد جام خواه

جان بی کیفی شده محبوس کیف | آفتابی حبس عقده اینت حیف

باز جواب گفتن امیر مر شفیعان را

گفت نه نه من حریف آن میم | من به ذوق این خوشی قانع نیم
وارهیده از غم و خوف و امید | کژ شوم گردم بهر سو همچو بید

من چنان خواهم که همچون یاسمین | کژ شوم گاهی چنان گاهی چنین
همچو شاخ بید یاران چپ و راست | که ز بادش گونه گونه رقصهاست

آنکه خو کرده است با شادی می | این خوشی را کی پسندد خواجه کی
انبیا زان زین خوشی بیرون شدند | که سرشته در خوشی حق بدند

زانکه جانشان آن خوشی را دیده بود | این خوشیها پیششان بازی نمود
هر که او زین خوشی رو نمود | کی شود قانع به تابه کی در دو

وانکه در جوع اطعام الله خورد | کو ز نان و شوربا حسرت برد
وانکه باشد خفته اندر کان جان | میل کی کن گر به جوئی بها

چون کند مستی ز آب اجتناب | چون کند مخمور دوری از شراب
سیر نبود هیچ عاشق از حبیب | صبر نکند هیچ رنجور از طبیب

عاشق از معشوق کی باشد جدا | چون بیابد همه کون و مکان
هیچ کس بر غیر حق عاشق نشد | واقف آن سر خلق خلق شد

در معنی این آیت ان الدار الآخرة لهی الحیوان لو کانوا یعلمون در وجود و بود او همه اجزای آن عالم همه زنده‌اند و سخنگو و سخن شنو و حجت آن فرموده مصطفی الدنیا جیفة و طالبها کلاب اگر آخرت را حیات نبودی پس آن دنیا جیفه نبودی چه برای مردگیش جیفه خوانند

با بت زنده کسی چون گشت یار | مرده را کی در کشد اندر کنار
مرده را کس در کنار آرد مگر | کو ندارد از جهان جان خبر
آن جهان چون ذره ذره زنده‌اند | نکته دانند و سخن گوینده‌اند
در جهان مرده‌شان آرام نیست | کاین علف جز لایق انعام نیست
هر کرا گلشن بود بزم و وطن | کی خورد او باده اندر گولخن

جای روح پاک علیین بود | جای روح هر سگی سجین بود
جای بلبل گلبن و نسرین بود | کرم باشد کش وطن سرگین بود

بهر مخمور خدا جام طهور | بهر این گنده آب شور پر نفور
هر کرا عدل عمر ننمود دست | پیش او حجاج خونی عادلست

دختران را لعبت مرده دهند | که ز لعب زندگان ناآگهند
چون ندارند از فتوت زور و دست | کودکان را تیغ چوبین بهترست

کاغذان تا نفع نقش انبیا — کان نگارش دیده است اندر دیده‌ها
وان جهان ما را چو روز روشنی است — هیچ‌مان پیداست نقش و سایه نیست

آن یکی نقشش نشسته در جهان — وان دگر نقشش چو مه در آسمان
این دهانش نکته‌گویان با جلیس — وان دگر با حق بگفتار و انیس

گوش ظاهر ضبط این افسانه کن — گوش باطن جاذب اسرار کن
چشم ظاهر ضابط حلیهٔ بشر — چشم سر حیران مازاغ البصر

دست ظاهر میکند داد و ستد — دست باطن بر در فرد صمد
پای ظاهر در صف مسجد صواف — پای معنی فوق گردون در طواف

جزو جزوش را تو بشمر همچنین — این درون وقت و آن بیرون ببین
آنکه در وقت است باشد تا اجل — وان دگر یار ابد قرن ازل

هست یک نامش ولی القبلتین — وان دگر نامش امام الفرقتین
خلوت و چله بر او لازم نماند — هیچ غیمی مر ورا عازم نماند

چون الف از استقامت شد به پیش — او ندارد هیچ از اوصاف خویش
گشت فرد از کسوت خوهای خویش — شد برهنه جان به جان‌افزای خویش

چون برهنه رفت پیش شاه فرد — شاه از اوصاف قدسی جامه کرد
خلعتی پوشید از اوصاف شاه — بر پرید از چاه بر ایوان جاه

این چنین باشد چو دُردی صاف گشت — از بن طشت آمد او بالای طشت
در بن طشت از چه بود او دُردناک — شومی آمیزش اجزای خاک

یار ناخوش پر و بالش بسته بود — ورنه او در اصل بس برجسته بود
چون عتاب اهبطوا انگیختند — همچو هاروتش نگون آویختند

بود هاروت از ملائک آسمان — از عتابی شد معلق همچنان
سرنگون زان شد که از سر دور ماند — خویش را سر ساخت و تنها پیش راند

آن سبد خود را چو پر از آب دید — کرد استغنا و از دریا برید
در جگرش چون قطرهٔ آبش نماند — بحر رحمت کرد و او را باز خواند

رحمت بی‌علتی بی‌خدمتی — آید از دریا مبارک ساعتی
الله الله گرد دریا بار گرد — گرچه باشند اهل دریا روی زرد

تا که آید لطف بخشایش‌گری — سرخ گردد روی زرد از گوهری
زردی رو بهترین رنگ‌هاست — زانکه اندر انتظار آن لقاست

لیک سرخی بر رخی کان لامع است — بهر آن آمد که جانش قانع است
کز طمع لاغر کند زرد و ذلیل — نی ز درد و علت آید او علیل

چون ببیند روی زرد بی سقم — خیره گردد عقل جالینوس هم
چون طمع بستی تو در انوار هو — مصطفی گوید که ذلت نفسه

نور بی‌سایه لطیف و عالی است — آن شبکه سایهٔ غربالی است
عاشقان عریان همی‌خواهند تن — پیش عریانان چه جامه چه بدن

[illegible] زان بود [illegible] — گر بیاید [illegible] را چرا آید چه دیگران
این سخن از حد و اندازه است بیش — ای ایاز اکنون بگو احوال خویش

هین بگو احوال خود [illegible] — گرچه تصویر حکایت شد دراز

دیگر باره خطاب شاه مر ایاز را

هست احوال [illegible] — نو بدین احوال کی راضی شوی
هین حکایت کن از این احوال خوش — خاک بر احوال و درس پنج و شش

حال باطن گر [illegible] — حالها کز رویت و طاق و جفت
که ز لطف یار تلخی‌های مات — گشت بر جان خوشتر از قند و نبات

زان نبات [illegible] بار [illegible] — تلخی دریا همه شیرین شود
صد هزار احوال آمد همچنین — باز سوی غیب رفتند ای امین

حال امروزینه [illegible] — همچو جو اندر روش کش بند نی

تمثیل تن آدمی به مهمانخانه و تمثیل اندیشه‌های مختلف به مهمانان

شادی [illegible] اندیشه [illegible] — حالت هر روز را دیگر اثر

عارف صابر در آن اندیشه‌ها چون مرد مهمان‌دوست

[illegible] — هر صباحی ضیف نو آید دوان
نی غلط گفتم که آید و بدم — ضیف تازه فکرت شادی و غم

میهمان را مانده رو شو از خلیل / در مبند و منتظر شو در سبیل
هر چه آید از جهان غیب وش / در دلت ضیف است او را دار خوش
هین مگو که ماند اندر گردنم / که همی اکنون باز پرد در عدم

حکایت مهمان و کدخدا و زن او و بیان تخیلات مهمان در دل ایشان

آن یکی را بیگهان آمد قنق / ساخت او را همچو طوق اندر عنق
خوان کشید او را کرامتها نمود / آن شب اندر کوی ایشان سور بود
مرد زن را گفت پنهان کای حسن / کامشب ای خاتون دو جامه خواب کن
بستر ما را بگستر سوی در / بهر مهمان گستر آن سوی دگر
گفت زن خدمت کنم فرمان برم / سمع و طاعة ای تو چشم روشنم
هر دو بستر گسترید و رفت زن / سوی ختنه سور کرد آنجا وطن
ماند مهمان عزیز و شوهرش / نقل بنهادند از خشک و ترش
در سمر گفتند هر دو منتجب / سرگذشت نیک و بد تا نیم شب
بعد از آن مهمان ز خواب و از سمر / شد در آن بستر که بد آن سوی در
شوهر از خجلت بدو چیزی نگفت / که ترا ای جان بدین سوی است خفت
که برای خواب تو ای بوالکرم / بستر آن سوی دگر افکنده‌ام
آن قراری که به زن او کرده بود / گشت مبدل آن طرف مهمان غنود
آن شب آنجا سخت باران در گرفت / کز غلیظی ابرشان آمد شگفت
زن بیامد بر گمان آنکه شو / سوی در خفته است و آن عمو سوی گو
رفت عریان در لحاف آن دم عروس / داد مهمان را به رغبت چند بوس
گفت می‌ترسیدم ای مرد کلان / خود همان آمد همان آمد همان
مرد مهمان را گل و باران نشاند / بر تو چون صابون سلطانی بماند
اندرین باران و گل او کی رود / بر سر و جان تو او تاوان شود
زود مهمان جست و گفت ای زن بهل / موزه دارم غم ندارم من ز گل
من روان گشتم شما را خیر باد / در سفر یکدم مبادا روح شاد
تا که زوتر جانب معدن رود / کاین خوشی اندر سفر ره‌زن شود
زن پشیمان شد از آن گفتار سرد / چون رمید و رفت آن مهمان فرد
زن بسی گفتش که آخر ای امیر / گر مزاحی کردم از طیبت مگیر
سجده و زاری زن سودی نداشت / رفت و ایشان را در آن حسرت گذاشت
جامه ازرق کرد از آن غم مرد و زن / صورتش دیدند شمعی بی‌لگن
می‌شد و صحرا ز نور شمع مرد / چون بهشت از ظلمت شب گشت فرد
کرد مهمانخانه خانه خویش را / از غم و از خجلت این ماجرا
در درون هر دو از راه نهان / هر زمان گفتی خیال میهمان
که منم یار خضر صد گنج جود / می‌فشاندم لیک روزیتان نبود

تمثیل فکر هر روزینه که اندر دل آید به مهمان نو که از اول روز در خانه فرود آید و تحکمات کند و از مهمان شدن ایشان

هر دمی فکری چو مهمان عزیز / آید اندر سینه چون جان عزیز
فکر را ای جان بجای شخص دان / زانکه شخص از فکر دارد قدر و جان
فکر غم گر راه شادی می‌زند / کارسازیهای شادی می‌کند
خانه می‌روبد به تندی او ز غیر / تا درآید شادی نو ز اصل خیر
می‌فشاند برگ زرد از شاخ دل / تا بروید برگ سبز متصل
می‌کند بیخ سرور کهنه را / تا خرامد ذوق نو از ماورا
غم کند بیخ کژ پوسیده را / تا نماید بیخ روپوشیده را
غم ز دل هر چه بریزد یا برد / در عوض حقا که بهتر آورد
خاصه آن را که یقینش باشد این / که بود غم بنده اهل یقین
گر ترش‌رویی نیارد ابر و برق / رز بسوزد از تبسمهای شرق
سعد و نحس اندر دلت مهمان شود / چون ستاره خانه خانه می‌رود
آن زمان که او مقیم برج تست / باش همچون طالعش شیرین و چست
تا که با مه چون شود او متصل / شکر گوید از تو با سلطان دل
هفت سال ایوب با ضیف خدا / در بلا خوش بود با صبر و رضا
تا چو وا گردد بلای سخت رو / پیش حق گوید به صد گون شکر او

گر نه صحبت با من محبوب کشش / رو نکردی رو به یک سبط ترش

عشق در سینه نماید نو بنو / خنده خندان پیش او تو باز رو

رب او رسته ز اشکال آری / لا تقطب جسر تو این رضا

ابر اگر چه هست ظاهر رو ترش / گلشن از ابر آید و شوره کش

گو آن گوهر هست او بود / جهد کن تا از تو رنجی او شود

جای دیگر شود از عادتت / ناگهان روزی بر آید حاجتت

تو مخوان دو چار دانگش ای جوان / تو که نجمی باش و صاحب قران

در تو او را فرع گیری و مضر / چشم تو در اصل باشد منتظر

ازره و خوی تو خجلت حکم خدا / گر اغدونی خالقی من شره

آن ضمیر رو ترش را پاسدار / حکایت غم را مثال ابر دان

ور ندارد گوهر و نبود سخن / آن شکایت کز نشاط بالغ شود

تو مگو فرعی است او را اصل گیر / زهر آمد [illegible] اندر [illegible]

بود چون شیر و عسل صد با بلا / لا تحسر منه اذل من شره

آن ترش را چون شکر شیرین شمار / با ترش تو رو ترش کم کن بدان

عادت شیرین خود افزون کنی / آن یا مرو حکمت صانع شود

تا شوی پیوسته بر مقصود چیر / [illegible] مرگ باشی زان روش

دیگر بار خطاب شاه با ایاز در نواختن ایاز را

اصل دان آن را بگیر و در کنار / آمد ایا ز ای یار صدق کیش

صدق تو از بحر نی کوه است بیش / شست گر [illegible]

نی بوقت خشم و کینه صبر هست / [illegible]

حق گذارد با تو او زان رو جهان / [illegible]

صد هزاران مرد آواره شده / [illegible]

صد نه شهوت [illegible] / [illegible] باشند از جوان گیر

[illegible] / [illegible]

[illegible] / [illegible]

انتظار [illegible] / [illegible]

[illegible] خر / آخر [illegible] بازار قصابان گذر

در شهوت [illegible] جان را گرو / عقل او [illegible] شو شهوت جو شیر

تا دل از شهوت بکلی شسته است / [illegible]

وصیت کردن آن پدر دختر خود را که خود را نگه دار [illegible]

اندرین معنی حکایت گوش کن / خواجه‌ای بود و مر او را دختری

از برین [illegible] / [illegible]

گشت بالغ داد دختر را بشو / شو نبود اندر [illegible]

چون [illegible] بود دختر را [illegible] / [illegible] از شوهر [illegible]

گر نه [illegible] / [illegible]

گفت دختر را [illegible] / [illegible]

زینهار [illegible] / [illegible]

اندرین [illegible] / [illegible]

آن [illegible] / [illegible]

[illegible] / [illegible]

[illegible] / [illegible]

گفت دختر را [illegible] / [illegible]

تا نگردد [illegible] / [illegible]

هر [illegible] / [illegible]

ناگهان [illegible] دختر [illegible] / گشت پیدا گفت با پیت [illegible]

گفت [illegible] / گفت [illegible]

[illegible] / [illegible]

[illegible] سپین [illegible] / [illegible] گشت [illegible]

[illegible] حال شو / هر [illegible] بماند مظلمه

[illegible] عذر / [illegible] خاتون و شو

[illegible] گزین / [illegible]

[illegible] / [illegible] دور دست

[illegible]

گفت چون پیشش کلاپیسه شود — همچو آن کان وقت انداختش بود — گفت تا پیشش کلاپیسه شدن — گر گذشته است این پیام شوریدن

وصف ضعف دلی و سستی آن صوفی سایه‌پرورده مجاهده ناکرده و داغ عشق ناچشیده و به سجده و دست‌بوس عام و به حرمت نظر کردن و به انگشت نمودن ایشان که امروز در زمانه صوفی اوست غره شدن و به وهم همچون معلم کودکان رنجور شدن و به گمان آنکه من مجاهدم مرا درین ره پهلوان میدانند با غازیان به غزا رفتن که به ظاهر نیز هنر بنمایم جهاد را اگرچه در جهاد اکبر مستثنی‌ام جهاد اصغر خود چه محل دارد

نیست هر عقل حقیری پایدار — وقت حیرت وقت جنگ و کارزار

رفت یک صوفی به لشکر در غزا — ناگهان آمد قطار و گیر و دار

ماند صوفی با بنه و خیمه و ضعاف — فارسان راندند تا صف مصاف

مثقلان خاک بر جا ماندند — سابقون السابقون در راندند

جنگها کردند مظفر آمدند — بازگشته با غنائم سودمند

ارمغان دادند کای صوفی تو نیز — او برون انداخت نستد هیچ چیز

پس بگفتندش که خشمینی چرا — گفت من محروم ماندم از غزا

زان تلطف هیچ صوفی خوش نشد — کو میان غزو خنجرکش نشد

پس بگفتندش که آوردیم اسیر — آن یکی را بهر کشتن تو بگیر

سر ببرش تا تو هم غازی شوی — اندکی خوش گشت صوفی دل قوی

کآب اگر در وضو جان‌بخش هست — ...

برد آن صوفی اسیر بسته را — در پس خرگه که تا آرد غزا

ماند آنجا دیر صوفی با اسیر — ...

کافر بسته دو دست او کشتنیست — بسملش را موجب تأخیر چیست

شخص او را در تفحص ...

همچو نر بالای ماده آن اسیر — خفته همچون شیر بالای فقیر

گبر می‌خایید با دندان گلوش — صوفی افتاده به زیرش رفته هوش

گبر کشتش کرده از دندان اسیر — ...

اوفتاده صوفی از ناکهنی تو — ...

غازیان گشتند کافر را به تیغ — ...

چون بهوش آمد بدید آن قوم را — ...

از نسیم ... بسته دست — ...

چشم باز کرد و ... خویش — ...

قصه کن کز آن چه ... همچنین — ...

نصیحت یاران آن ... که ... پهلوانی ...

گفتند ... بیکار ...

... کافر ... در اندر ... و

... علاقه ...

گر تو اسپی کرده در خون آشنا چون نه با جنگ مردان آشنا
بس تن بی سر که دارد اضطراب بس سر ببریده تن چون حباب
زیر دست و پای اسپان در غزا صدهزاران کان خون گشته در فنا
اینچنین هوشی که از موشی پرید اندران صف تیغ چون خواهد کشید
چالش است این نیست خوردن این تا تو بر پالوده بردن آستین
نیست حلوا خوردن اینجا تیغ این حمزه باید در میان صف آهنین
نیست لوت چرب تیغ و خنجرست جان بها ندیا به جای سرست
کار هر نازک دلی نبود قتال کو گریزد از خیالی چون خیال
کار ترکان است نی ترکان برو جای ترکان خانه باشد خانه شو
نحوه کی بینی که زان خشم آید این سختی اندرست و زنهار بر زمین

حکایت عیاضی رحمة الله که هفتاد بار به غزو رفته بود به امید شهادت و چون از جهاد اصغر به جهاد اکبر شتافت و خلوت گزید آواز طبل غازیان شنید نفس او را انجه دو خواستی بجهت غزا کردن و او نفس را متهم نمود درین دعوت

گفت عیاضی نود بار آمدم تن برهنه بو که زخمی آیدم
بی زره زخم میان تیغ و تیر تا یکی تیری خورم من جایگیر
تیر خوردن بر گلو یا مقتلی در نیابد جز شهیدی مقبلی
بر تنم یک جایگه بی زخم نیست این تنم از تیر چون پرویزنیست
لیک بر مقتل نیامد تیرها کار بخت است این نه چالاکی و دها
چون شهادت روزی جانم نبود رفتم اندر خلوت و در چله زود
در جهاد اکبر افکندم بدن در ریاضت کردن و لاغر شدن
بانگ طبل غازیان آمد به گوش که خرامیدند جیش غزوکوش
نفس از باطن مرا آواز داد که به گوش حس شنیدم بامداد
خیز هنگام غزا آمد برو خویش را در غزو کردن کن گرو
گفتم ای نفس خبیث بی‌وفا از کجا میل غزا تو از کجا
راست گو ای نفس کاین حیلت‌گریست ورنه نفس شهوت از طاعت بریست
گر نگویی راست حمله آرمت در ریاضت سخت‌تر افشارمت
نفس بانگ آورد آن دم از درون با فصاحت بی دهان اندر فسون
که مرا هر روز اینجا می‌کشی جان من چون جان گبران می‌کشی
هیچ کس را نیست از حالم خبر که مرا تو می‌کشی بی خواب و خور
در غزا بجهم به یک زخم از بدن خلق بیند مردی و ایثار من
گفت ای سگ چون منافق زیستی هم منافق می‌مری تو چیستی
در دو عالم تو مرایی بوده‌ای در دو عالم اینچنین بیهوده‌ای
نذر کردم که ز خلوت هیچ من سر برون نارم چو زنده است این بدن
زانکه در خلوت هر آنچه تن کند نز برای روی مرد و زن کند
جنبش و آرامش اندر خلوتش جز برای حق نباشد نیتش
این جهاد اکبرست آن اصغرست هر دو کار رستم است و حیدرست
کار آن کس نیست این سودا و جوش که ز موشی جنبشش گم کرد هوش
آنچنان کس را بباید چون زنان دور بودن از مصاف و از سنان
صوفیی آن صوفی این اینت حیف آن ز سوزن مرده این را طعمه سیف
نقش صوفی باشد او را نیست جان صوفیان بدنام هم زین صوفیان
بر در و دیوار جسم گل سرشت حق ز غیرت نقش صد صوفی نوشت
تا ز سحر آن نقشها جنبان شود تا عصاهای موسوی پنهان شود
نقشها را می‌خورد صدق عصا چشم فرعونیست پر گرد و غطا
صوفیی دیگر میان صف حرب اندر آمد چند بار از بهر ضرب

حکایت مجاهدی دیگر و جانبازی او در غزا

بست زخم آن زخم کو را خورد خود بار دیگر حمله آورد او نبرد
تا نمیرد تن به یک زخم از گزاف تا بخورد او بیست زخم اندر مصاف
با مسلمانان به کافر وقت کر وا نگشت او با مسلمانان ز غدر
حیفش آمد که به زخمی جان دهد جان ز دست صدق او آسان دهد

حکایت آن مجاهد که از همیان سیم هر روز یکدرم در خندق انداختی بتفاریق از بهر ستیزهٔ با نفس حرص پرور و وسوسهٔ نفس که چون اندازی یکبار انداز تا ازین ماجرا خلاص یابم که الیاس احدی الراحتین و جواب او

نفس را کالیاس احدی الراحتین | او نگشتی ملتفت نفس را

آن یکی بودش بکف در چل درم | هر شب افکندی یکی در آب یم
تا که گردد سخت بر نفس مجاز | در تأنی درد جان کندن دراز
نفس او فربه بکردی هر شبی | در فنا وی زار و تاب و تبی
در حیات نفس گیتی یکبارگی | گشتیم در غصه و بیچارگی
هر چه یکبارگی بگذار برون | همچنین گشتی مرا او بارها

رجوع بحکایت آن مجاهد در قتال

همچنین آن مجاهد اندر جنگ | هر چه تا بر نفس سخت و تنگ
با مسلمانان بکر پیش رفت | بیست کرت تیغ و تیر از وی بخست
بعد از آن قوت نماند افتاد پیش | از پی پرخوان جان صدقا
زان همه مردانه شد مرگ صورت است | لیک نفس زنده آن جا گریخت
حالتش بشکست و در زیر خفته ماند | خیره کرده خام زشت اشغله شد
گر بهر خونریزیی گشتی شهید | شهر ده در دنیا چو زنده میرود
نفس رهزن هر دو رگ تیغ او | لیک آن صورت ترا حیران کنیست
نفس چون مبدل شود این تیغ تن | وان دگر زو رسته جان بیچگرد

وقت بیرون شد او ز کشت از لفظ هم | زخم دیگر خورد آن را هم ببست
منعقد شد او ز صدق عشق خویش | صدق جان دادن بود هین سابقوا
این بدن مر روح را چون آلت است | ای بسا خامی که ظاهر خونش ریخت
نفس زنده است ارچه مرکب خون فشاند | اسب کشته و او زنده شد
کافر کشته بدی هم بوسعید | ای بسا نفس شهید معتمد
هست با قیمت کون این غزو و جهت | تیغ آن تیغ ست مر آن مرد هست
باشد اندر دست صنع و زور من | آن یکی مردی ست خویش جان جده ره

حکایت خلیفهٔ مصر و شاه موصل و فرستادن لشکر بطلب کنیزک و صفت کردن غمازان نقش و حسن او بر کاغذ بمن

آن خلیفهٔ مصر را غماز گفت | که شه موصل بحوری گشت جفت
یک کنیزک دارد او اندر کنار | که بعالم نیست مانندش نگار
در بیان ناید که حسنش بی حد است | خیره گشت و جام از کفش نهاد
پهلوانی را فرستاد آن زمان | بر کن از بن آن در و درگاه را
در عدد هر لشکر کن صد هزار | با هزاران رستم صاحب علم
چون بالشها بعد برگرد دشت | همچو کوه قاف او بر کار کرد
زخم تیر و سنگها منجنیق | بر نشسته بیست شیخ چون موج یم
شاه موصل دید پیکار مهول | گشت میکاری زین حرب گران
گر مرادت ملک و شهر موصل است | تا نگیرد خون مظلومان ترا
ور مرادت گوهر و سیم و زر است | سفر ستم چیست این آشوب و شر

نقش او بر کاغذی که اندر است | نقش او بر کاغذ چه دیدند آن قبا
سوی موصل با سپاهی بس گران | کر اگر بند بر تو آن ماه را
تا کشتن بر زمین مه در کنار | پهلوان شد سوی موصل با حشم
قاصد الملک اهل شهر گشت | هر فرو برسته منجنیقی از نبرد
تیغها بر کرد چون برق ببرق | هفته کرد او همچنین خونریز گرم
پس فرستاد از درون پیش رسول | کز چه میخواهی تو خون مؤمنان
بی چنین خونریزی نیست تعقل است | من روم بیرون ز شهر آنجا درا
این دیار و شهر خود ساسان مرست | هر چه بایدت ترا کر سیم و زر

ایثار کردن صاحب موصل آن کنیزک را بخلیفه تا خونریزی مسلمانان زیاده نشود

چون رسول آمد به پیش پهلوان | گفت پیغام ملک اندر زبان
گفت نی ملک است مطلوبم نه مال | لیک میخواهم یکی صاحب جمال

زود کاندر نقش مرد نقشدان گفت شیخش پیش بنگر واعیان
کاندرین کو فتنه گر صورت است زر و دانم قرض کز مال است

این کنیزک خواهم او را علیم بین بره ورنه هم اکنون رانیم
چون ز شوق با گشت و گفت حال داد کاغذ را و بیرون شد شمال

گشت معلومش که چه گفت آن شاه نر صورتی کم گیر زود او را ببر
من غیم و ر عهد ایشان جب تست حجت بر آن جنب حست او لاغر

تا بترک درد و خیمه را ببرد سوی لشکرگاه و بود ساعت سپرد
روی دختر چون بدید آن پهلوان گشت عاشق بر جمالش در زمان

عشق بیجای آسمان بر وی کفی چون زلیخا در هوای یوسفی
دور گردان از موج عشق وران چون نبود عشق قصر جهان

گر جهانی محو گشتی در نبات گر فدای رنج گشتی تا ثبات
روح کو گشته فدای آدمی کز نیمش حامله شد مریمی

هر یکی سر جانفزایی همچو نخ کو ندیدی سر آن جوبان چون نخ
ذره ذره عاشقان آن جمال میشتابد در علو همچون نهال

[illegible] نعمتی تن میکند از بهر جان
پهلوان چو برا چو پند کشته شوره وش خرقی اندر خنک رشته

چون خیالی دیدن آن خفته بخواب جمع شد با صورتی و رفت آب
چون بجست از خواب شد بیدار زود دید کان لعبت به بیداری نبود

گفت بر هیچ آب خود بردم دریغ عشوهٔ آن عشوه ده خوردم دریغ
پهلوانی فرقی بد او مردی نداشت تخم مردی در زمین ریگ کاشت

مرکب عشقش ببدرد صد لگام نعرهٔ منیر و لا ابالی کالحمام
رایش اباتی بخلیفه الهوی ما سقوطی کنند و چون گو را لقوی

از چنین سودا که کرم آخر کار مشورت کن با یکی دانسته کار
مشورت کو عقل کو سیلاب آب در غرابی کرد ناخنها دراز

بین ابریه تند و گر تلف تند پیش کس کو بیند آن مفتون خد
آمده در قصد جان سیل سیاه تا که بد با انگند شیری بچاه

از چه همه و صعد و خیال در چه اندازد و سود کانبجبال
هیچکس را با زنان محرم مدار گرد شمال آن چو پنبه است و شرار

آتشی با کی نشسته زاب حق همچو یوسف معتصم اندر ربّ حق
کز زلیخای لطیف مسرور قد همچو شیران خویشتن را در کمند

نفس خود را کو توان کردن زبون خیبا با وعقول خود فنون
جانب اتمام قصه باز ران کاین سخن پایان ندارد پهلوان

مراجعت نمودن پهلوان از موصل و صحبت او با کنیزک

بازگشت از موصل و می‌شد براه تا فرود آید به بیشه و مرجگاه

آتش عشقش فروزان آنچنان که ندانست او زمین از آسمان
قصد آن مه کرد اندر خیمه او عقل کو و از خلیفه خوف کو

چون زند شهوت در این وادی دهل چیست عقل تو فجل ابن الفجل
صد خلیفه گشته کمتر از مگس پیش چشم آتشینش آن نفس

چون برون انداخت شلوار و نشست در میان پای زن آن زن‌پرست
چون ذکر سوی مقر می‌رفت راست رستخیز و غلغل از لشکر بخاست

بر جهید او کون برهنه سوی صف ذو الفقاری همچو آتش او بکف
دید شیری بس سیه از نیستان بر زده بر قلب لشکر ناگهان

تازیان چون دیو در جوش آمده صد طویله و خیمه را بر هم زده
شیر نر گنبد همیکرد از نغل در هوا چون موج دریا بیست گز

پهلوان مردانه بود و بی‌حذر پیش شیر آمد چو شیر مست نر
زود شمشیرش سر او را بکافت زود سوی خیمهٔ مه‌رو شتافت

چونکه خود را او بدان حوری نمود مردی او همچنان برپا بود
با چنان شیری بجالش گشته جفت مردی او ماند بر پا کی بخفت

آن چنان شیر نر تکاسی ماهرو در عجب ماند از مردی او
جفت شد با او بشهوت آن زمان متحد گشتند حالی آن دو جان

در خصال این معانی بانگر / می‌رسد از غیبشان بیضی دگر
رو نماید از طریق زاویی / گر نباشد از فلکشان رهبری

هر کجا دو کس بهم بی‌کین / جمع آید ثالثی زاید یقین
لیک اندر غیب زاید آن صور / چون روی آنسو ببینی از نظر

آن نتائج گر ز قرانات تو زاد / هین مگرد از هر قرینی زود شاد
منتظر می‌باش آن میقات را / صدق دان الحاق ذریات را

کز عمل زاییده‌اند و از علل / هر یکی را صورت و نطق و کلل
بانگشان در می‌رسد زین خوش خصال / کای ز ما غافل هلا زوتر تعال

منتظر در غیب جان مرد و زن / مهلت تأخیر چیست زوتر بیا
راه گم کردند از آن صبح دروغ / چون مگس افتاده اندر دیگ دوغ

خنده زد که هم برین بعد از این / شد پشیمان زین فغان مرد و زن

وصیت کردن ... که ... میان قرب

لیکن حدیث نه نگردد زین خبیر / قادر سوگند خوش کرد ای بدر خبیر
در شناعت گفت کای خود سیاه رو / با خلیفه زانچه شد خبری گو

مختصر گویم به بر آن پهلوان / مر کنیزک را بسوی شاه جهان
چونکه مه بود آن که گشت سست / لیس حب بام افتاد و در افتاد

دیده چند که بوعی شنید بانر / کر بود و خود ... مانند شنود
وصف تصویر است بهر چشم هوش / صورت آن هم وزان گوش

یک نشانی گویم اکنون گوش دار / فهم کن اشکال معنی هر شد را

پرسیدن شخصی از بزرگی فرق میان حق و باطل را

گر دو مرد از مقصد آید سوال / حق و باطل چیست ای نیکو خصال
گوش را بگرفت و گفت این باطل است / چشم حق است و یقینش حاصل است

آن به نسبت باطل آمد پیش این / نسبت است اغلب سخنها ای امین
ز آفتاب ار کرد خفاش احتجاب / نیست محجوب از خیال آفتاب

خوف او را خود خیالی می‌دهد / وان خیالش سوی ظلمت می‌برد
آن خیال نور می‌ترساندش / بر شب ظلمات می‌چسپاندش

از خیال دشمن و تصویر اوست / کز تو بر چسپیده‌ای بر یار و دوست
موسیا کشفش لمع بر گر فراشت / آن مخیل تاب تحقیقش نداشت

گوش شو غره بدین گفتار بلی / مر خیالش را ازین برد و اجلی
وز خیال حرب نهراسید کس / لا شجاعت قبل حرب ای بوالعبس

بر خیال حرب حیز اندر فکر / میکند چون رستمان صد کر و فر
نقش رستم کو به حمامی بود / قرن حمله فکر هر خاصی بود

این خیال سمع چون مصور شود / حیز چه بود رستمی مضطر شود
جهد کن کز گوش در چشمت رود / آنچه باطل بود آنگه حق شود

زان سپس گوشت شود هم طبع چشم / گوهری گردد دو گوش همچو پشم
بلکه جمله تن چو آیینه شود / جمله چشم و گوهر سینه شود

گوش انگیزد خیال وان خیال / هست دلاله وصال آن جمال
جهد کن تا این خیال افزون شود / تا دلاله رهبر مجنون شود

آن خلیفه کول هم بچپید نیز / رفت گاوی کرد خوش با آن کنیز
مالک الملک است شرق و غرب گیر / جمعی چو نماند تو آنرا بر قی گیر

علتی کان می‌نماند جادوان / ای دولت خفته تو آنرا خواب دان
تا چه خوابی که کرد آن باد برود / گر بگیرد ... جلاوت گلوت

از همه حق عالم مدان کرما نیست / از منافق کم شنو کو گفت نیست

دربیان ضعف عقل منکران بعث

مجتمش نیست و گو هر چه ... / گر بدید چیزی دگر کس ...
گر نبیند کودکی احوال عقل / عاقلی هرگز کند از عقل نقل

ور نبیند عاقلی احوال عشق / کم نگردد ماه نیکوفال عشق
حسن یوسف دیده اخوان ندید / از دل یعقوب کی شد ناپدید

مر عصا را چشم موسی چوب دید / چشم غیبی افعی و آشوب دید
چشم سر با چشم سر در جنگ بود / غالب آمد چشم سر حجت نمود

چشم حسی همچو دست خود ورید / پیش چشم غیب نور بر سر شد پدید
این سخن پایان ندارد ور کمال / پیش هر محروم باشد این خیال

چون حقیقت پیش او فرج و گلوست / کم بیان کن پیش او اسرار دوست
پیش ما فرج و گلو باشد خیال / لاجرم هر دم نماید جان جمال

هر کرا فرج و گلو آیین و خوست / آن لکم دین ولی دین بهر اوست
با خیال انکار کوته کن سخن / احمدا کم گوی با گبر کهن

آمدن خلیفه نزد آن زن بجهت شهوت رانی و جماع

چون خلیفه کرد رای اجتماع / سوی آن زن رفت از بهر جماع

ذکر او کرد و ذکر برپای کرد / قصد خفت و خیز مهرافزای کرد
چون میان پای آن خاتون نشست / پس قضا آمد ره عیشش ببست

خشت و خشت موش در گوشش رسید / خفت کیرش شهوتش کلی رمید
وهم آن کز مار باشد آن صریر / که همی جنبد به تندی از حصیر

خنده گرفتن آن کنیزک از ضعف شهوت خلیفه و قوت شهوت آن پهلوان و فهم کردن خلیفه حال او را

زن بدید آن سستی او از شگفت / آمد اندر قهقهه خنده‌ش گرفت

یادش آمد مردی آن پهلوان / کو بکشت آن شیر و اندامش چنان

غالب آمد خنده زن شد دراز / جهد می‌کرد و نمی‌شد لب فراز
سخت می‌خندید همچون بنگیان / غالب آمد خنده بر سود و زیان

هرچه اندیشید خنده می‌فزود / همچو خنده سیل ناگاهان گشود
گریه و خنده غم و شادی دل / هر یکی را معدنی دان مستقل

هر یکی را مخزنی مفتاح آن / ای برادر در کف فتاح آن
هیچ ساکن می‌نشد آن خنده زو / پس خلیفه طیره گشت و تندخو

زود شمشیری برآهختش کشید / گفت سر خنده را گو ای پلید
در دلم زین خنده ظنی اوفتاد / راستی گو عشوه نتوانیم داد

ور خلاف راستی بفریبیم / یا بهانهٔ چرب آری در دمم
من بدانم در دل من روشنیست / بایدت گفتن هر آنچه گفتنیست

در دل شاهان تو ماهی دان سطبر / گرچه گه گه شد ز غفلات زیر ابر
یک چراغی هست در دل وقت گشت / وقت خشم و حرص آید زیر طشت

آن فراست این زمان یار منست / گر نگویی آنچه حق گفتنست
من بدین شمشیر برم گردنت / سود نبود خود بهانه کردنت

این زمان بکشم ترا بی هیچ شک / تیغ را کرد او حواله گفت نک
ور بگویی راست آزادت کنم / حق یزدان نشکنم شادت کنم

هفت مصحف در زمان بر هم نهاد / خورد سوگند و چنین تقریر داد
زن چو عاجز گشت گفت احوال را / مردی آن رستم صد زال را

شرح آن گردک که اندر راه بود / یک بیک با آن خلیفه وا نمود
شیر کشتن سوی خیمه آمدن / وان ذکر قائم چو شاخ کرگدن

او بدان قوت که بد شیر شکار / هیچ تغییرش نشد بر سر قرار
تو بدین سستی که چون کرد گلو / خش خش موشکی رفتی ز هوش

من چو دیدم آن تفاوت زان روی آن / زان عجب خندیدم ای شاه جهان
رازها را می‌کند حق آشکار / چون بخواهد رست تخم بد مکار

این بهار نو ز بعد برگ ریز / هست برهان بر وجود رستخیز
آتش و باد و ابر و آب و آفتاب / رازها را می‌برآرند از تراب

در بهاران سرها پیدا شود / هرچه خورد است این زمین رسوا شود
سر برآرد از دهان و از لبش / تا پدید آید ضمیر و مذهبش

سر بیخ هر درختی و خورش / جمله پیدا شود آن بر سرش
هر غمی کز وی تو دل آزرده‌ای / از خمار می بود کان خورده‌ای

لیک کی دانی که آن رنج خمار / از کدامین می برآمد آشکار
این خمار اشکوفهٔ آن دانه است / آن شناسد کاگه و فرزانه است

شاخ و اشکوفه نماند دانه را / نطفه کی ماند تن مردانه را
نیست مانند هیولا با اثر / دانه کی مانند آمد با شجر

لطف از نان است کی ماند بنان / مردم از نطفه است کی باشد چنان

جنی از نار است کی ماند بنار / از بخار است ابر و نبود چون بخار

از دم جبریل عیسی شد پدید / کی بصورت همچو او شد ناپدید

آدم از خاک است کی ماند بخاک / هیچ انگوری نمی‌ماند بتاک

کی بود طاعت چو خلد پایدار / کی بود دزدی بشکل پایدار

هیچ اصلی نیست مانند اثر / پس ندانی اصل رنج و دردسر

لیک بی اصلی نباشد این جزا / بیگناهی کی برنجاند خدا

آنچه اصل است و کشنده است آن شی است / گر نمی‌ماند بدو هم از وی است

پس بدان رنجت نتیجهٔ زلتی است / آفت این ضربت از شهوتی است

گر ندانی آن گنه را ز اعتبار / زود زاری کن طلب کن اغتفار

سجده کن صد بار می‌گو ای خدا / نیست این غم غیر در خورد سزا

ای تو سبحان پاک از ظلم و ستم / کی دهی بی جرم جان را درد و غم

من معین می ندانم جرم را / لیک هم جرمی بباید گرم را

چون بپوشیدی سبب را ز اعتبار / دائما آن جرم را پوشیده دار

کاین جزا اظهار جرم من بود / در سیاست جرم من ظاهر شود

باز گردم سوی توبه شاه باز / تا شود معلوم اسباب از نیاز

عزم کردن شاه چون واقف شد بران خیانت که بپوشد و عفو کند و او را بوی دهد و دانست که آن فتنه جزای قصد او بود و ظلم او بر صاحب موصل که من اساء فعلیها

شاه با خود آمد استغفار کرد / یاد جرم و زلت و اصرار کرد

گفت با خود آنچه کردم با کسان / شد جزای آن بجان من رسان

قصد جفت دیگران کردم بجاه / بر من آمد آن و افتادم بچاه

من در خانهٔ کسی دیگر زدم / او در خانهٔ مرا زد لاجرم

هر که با اهل کسان شد فسق جو / اهل خود را دان که قواد است او

زانکه مثل آن جزای آن شود / چون جزای سیئه مثلش بود

چون سبب گشتی کشیدی سوی خویش / مثل آن را چون تو دیوثی و بیش

غصب کردم از شه موصل کنیز / غصب کرد از من آن را زود نیز

او امین من بد و شد لاابالی من / خائنش کرد آن خیانتهای من

نیست وقت کین گزاری و انتقام / من بدست خویش کردم کار خام

گر کشم من کینه از آن میر و حرم / آن تعدی هم بیاید بر سرم

همچنان کین ظلم آمد در جزا / آن عدو هم باز تا یابیم ورا

درد صاحب مصلحم گردن شکست / من دگر آن را نیارم جز فرست

تا ز حق یابی از آن مکافات دگر / گفت ان عدتم به عدنا به

هر فزونی کردن اینجا نی سودست / غیر صبر و حسرت و محرومیست

ربنا انا ظلمنا سهو رفت / رحمتی کن ای رحیمیهات زفت

عفو کردم تو هم از من عفو کن / از گناهان تو عجبم هم مکن

گفت اکنون ای کنیزک وا مگو / این سخن را کز شنیدم من ز تو

پاس دار این سر پس غصه مکن / آنچه گفتی ای کنیزک زین سخن

با امیرت جفت خواهم کرد من / الله الله زین حکایت دم مزن

تا نگردد او ز روی من شرمسار / کو یکی بد کرد و نیکی صد هزار

بارها من امتحانش کرده‌ام / خوبتر از تو بدو بسپرده‌ام

در امانت یافتم او را تمام / وین قضا بد بود کامد ابتلام

خواندن خلیفه پهلوان را و کنیزک را با او عقد کردن

پس بجد خواند آن امیر خویش را / کشت بند خشم او اندیشه را

کرد با او یک بهانهٔ دلپذیر / گفت سیرستم زین کنیزک بس نفیر

مادر فرزند را بس غصه‌هاست / از غیوری و ز فتنه جور و جفاست

چون کسی را هست خواهم این نیاز / نیست تراولی ترست این ای عزیز

زانکه بس غیرت و رشک انگیز / [illegible]

[illegible] / [illegible]

خشم گیرد ش با امیر او داد / خشم با او حرص را یکسو نهاد
گر بدش بشکسته زنگ سیر زان / بوده او در امر دیگر پیغمبران

در بیان آنکه خشمناکی را قوت و شهوت خران و هر یکی را صفا و صفوت فرشتگان

ترک خشم و شهوت و حرص آوری / هست مردی و رگ پیغمبری
بر وسعت گر بباش اندر کشش / حق همی داند الخ بگذار کش
مرده باشم پیش حق بینگرد / به ازان که زنده باشم خوار و رد
تخمهایی که شهوتی نبود / بر او جز قیامتی نبود
منظر مردی این نباشد نیست این / آن بود در روز نیم مردان در جهان
سر ز حبها تافتن از سروری است / ترک هوا قوت پیغمبری است
حفت الجنة بمکاره را رسید / حفت النار از هوا آمد پدید
ای ایاز نره شیر دیوکش / مرد سخره گیر غول مرد نیست کش
اینچنین سد راه اش نکرد / لعب کودک بود پیشت بیست امر
ای بدیده لذت امر مرا / جان سپرده بهر امرم در وفا
اینکه از تعظیم امرش آگهی / این حکایت گوش کن گر راهیی
داستان امر و ذوق چاشنیش / بشنو اکنون در بیان معنویش
گفت بر وی شاه محمود غنی / آن شه غزنین و سلطان سنی

دادن شاه گوهر را در بزم به دست وزیر که این چند ارزد و مبالغه کردن وزیر در قیمت و فرمودن شاه وزیر را که این را بشکن و گفتن وزیر که این گوهر را چگونه بشکنم

یک صباحی جانب دیوان شتافت / جمله ارکان را در آن دیوان بیافت
گوهری بیرون کشید او مستنیر / پس نهاد آن زود در کف وزیر
گفت چون است و چه ارزد این گهر / گفت بهتر ارزد از صد خروار زر
گفت بشکن گفت چونش بشکنم / نیکخواه مخزن و مالت منم
چون روا دارم که مثل این گهر / که نیاید در بها گردد هدر
گفت شاباش و بدادش خلعتی / گوهر از وی بستد آن شاه و فتی
کرد ایثار وزیر آن شه ز جود / هر لباس و حله کو پوشیده بود
ساعتیشان کرد مشغول سخن / از قضیهٔ تازه و راز کهن
بعد از آن دادش به دست حاجبی / که چه ارزد این به پیش طالبی
گفت ارزد این به نیمهٔ مملکت / کش نگه دارد خدا از مهلکت
گفت بشکن گفت ای خورشید تیغ / بس دریغ است این شکستن را دریغ
قیمتش بگذار بین تاب و لمع / که شده است این نور روز او را تبع
دست کی جنبد مرا در کسر او / که خزانهٔ شاه را باشم عدو
شاه خلعت داد و ادرارش فزود / پس دهان در مدح عقل او گشود
بعد یکساعت به دست میر داد / دیگری را کاین امتحان کن باز داد
او همی گفت و همه میران همین / هر یکی را خلعتی داد او ثمین
جامگیهاشان همی افزود شاه / آن خسیسان را ببرد از ره به چاه
همچنین گفتند پنجه شصت میر / جملگان یک یک به تقلید وزیر
گرچه تقلید است استون جهان / هست رسوا هر مقلد ز امتحان
شاه چون کرد امتحان جملگان / مال و خلعت برد هر یک بیکران
همچنان در دور گردان شد گهر / تا به دست آن ایاز دیده ور
آخرین بنهاد در کف ایاز / گفت او را کای حریف دیدباز
پس بیاید این گوهر ترم / در شناختش در نگر ای محترم
ای ایاز اکنون نگویی کین گهر / چند می ارزد بدین تاب و هنر
گفت افزون زانچه گویم هست این / گفت اکنون زود خردش در شکن
سنگها در آستین بودش شتاب / خرد کردش پیش او بود این صواب

رسیدن آن گوهر آخر دور به دست ایاز و کیاست ایاز و مقلد ناشدن او ایشان را و مغرور ناشدن به مال و خلعت و جامگی افزون کردن و مدح عقل ایشان کردن که شاید مقلد را مسلمان داشتن اگر مسلمان باشند نادر باشد

ور تماشا فعل باد و نیش / دست داد آن تحفه اندر کشش
یا بجهل این دیده بود آن با صفا / کرده بود اندر بغل در سنگ را

گر ز تقلید ثبات کند بر این اعتقاد و بعضی از امتحانها بسلامت بر این بنا باید که ثبات بنیان آن ندارد

بچه یوسف کاندرون چه چاه / کشف شد پایان کارش از ازل
هر که از فتح و ظفر پیغام داد / پیش او یک شمه از صفا داد
هر که پابندان کوشد فضل یار / او چه ترسد از شکست کارزار
چون یقین گشتش که خواهد کرد مات / فوت اسپ و پیل باشد ترهات
گر برد اسپش بهنگام اسپ جوست / اسپ گو رو پیش شاه منست
مرد را با اسپ کی خویشی بود / عشق اسپش از پی کیشی بود
بهر همتا کش شدند از رخ شیر / بی صداع صورتی بگیر
جست ناید از غم پایان کار / تا چه باشد حال او در کارزار
عاقلان تا کار گشته هوشمند / از غم و احوال آخر فارغ اند
بود عارف را غم خوف و رجا / سابقه دانش بخورد آن هر دو را
دید کو سابق زراعت کاشتش / او همیداند چه خواهد بود چاش
عارفست او بازرست از خوف و هم / زانکه بهر کرد تیغ حق دو نیم
بود او در بیم و امید از خدا / خوف فانی شد عیان شد آن رجا
خوف طی شد جملگی امید شد / نور گشت و تابع خورشید شد
در امتحان شاه بود او گر ایاز / دو حریفش شد گهر را ایاز
خلعت و اکرام شاهانش ببرد / کرد گوهر امر شاه او خرد خرد
چون شکست او گوهر خاص آن زمان / زان امیران خاست صد بانگ و فغان
کاین چه بیباکیست والله کافرست / هر که این پرنور گوهر را شکست
وان جماعت جمله از جهل و عمی / در شکسته در امر شاه را
قیمت گوهر نبوده مهر و دود / بر جنان خاطر مر ایشان پوشیده شد

تشنیع امیران ایاز را که چرا این گوهر را شکستی و جواب او

گفت ایاز ای مهتران نامور / امر شه بهتر به قیمت یا گهر
امر سلطان به بود پیش شما / یا که این نیکو گهر بهر خدا
ای نظرتان بر گهر بر شاه نی / قبله تان غولست و جاده راه نی
من ز شه بر می‌نگردانم نظر / من چو مشرک روی نارم در حجر
بی گهر جانی که رنگین سنگ را / برگزیند پس نهد امر شاه را
پشت سوی لعبت گلرنگ کن / عقل در رنگ آورنده دنگ کن
اندر آ در جو سبو بر سنگ زن / آتش اندر بو و اندر رنگ زن
گر نه ای در راه دین از رهزنان / رنگ و بو مپرست مانند زنان
گو بیا امر شه بود ای ناکسان / جمله بشکستید گوهر را عیان
چون ایاز این راز بر صحرا فکند / جمله ارکان خوار گشتند و نژند
سر فرو انداختند آن مهتران / عذرگویان گشته زان نسیان بجان
از دل هر یک دو صد آه آن زمان / همچو دودی می‌شدی بر آسمان
کرد اشارت شه به جلاد کهن / که ز صدرم این خسان را پاک کن

قصد کردن شاه به قتل امیران و شفاعت کردن ایاز

این خسان چه لایق صدر منند / کز پی سنگ امر ما را بشکنند
امر ما پیش چنین اهل فساد / بهر رنگین سنگ شد خوار و کساد
پس ایاز مهرافزا بر جهید / پیش تخت آن الغ سلطان دوید
سجده کرد و پس گلو بگرفت و گفت / کای قبادی کز تو چرخ آرد شگفت
ای همایی که همایان فرخی / از تو دارند و سخاوت هر سخی
ای کریمی که کرمهای جهان / محو گردد پیش ایثارت نهان
ای لطیفی که گل سرخت چو دید / از خجالت پیرهن را بر درید
از غفوری تو غفران چشم سیر / روبهان بر شیر از عفو تو چیر
جز که عفو تو کرا دارد سند / هر که با امر تو بیباکی کند
غفلت و گستاخی این مجرمان / از وفور عفو تست ای عفوران
دائماً غفلت ز گستاخی دمد / که برد تعظیم از دیده رمد

ظلمت و نسیان بیاموخت / دانش تعلیم کرد و مشغولیت
بیتش [illegible] / سهو و نسیان از [illegible]

وقت خدمت خواب ناید خلق را / تا نپاید کسی زند دلق را
خواب چون در میرود از بیم دلق / خواب نسیان کی بود با بیم خلق

لا تؤاخذ ان نسینا شد گواه / که بود نسیان بوجهی هم گناه
زانکه استکمال تعظیم او نکرد / ورنه نسیان در نیاوردی نبرد

گر چه نسیان لابد و ناچار بود / در سبب ورزیدن او مختار بود
که تهاون کرد در تعظیمها / تا که نسیان زاد یا سهو و خطا

همچو مستی کو جنایتها کند / گوید او معذور بودم من ز خود
گویدش لیکن سبب ای زشت کار / از تو بد در رفتن آن اختیار

بیخودی نامد بخود تش خوانده / اختیارت خود نشد تش رانده
گر رسیدی مستیی بی جهد تو / حفظ کردی ساقی جان عهد تو

پشت دارت بودی او و عذرخواه / من غلام زلت مست اله
عفوهای جمله عالم ذره / عکس عفوت ای ز تو هر بهره

عفوها گفته ثنای عفو تو / نیست کفوش ایها الناس اتقوا
جانشان بخش و ز خودشان هم مران / کام شیرین تو ای کامران

رحم کن بر وی که روی تو دید / فرقت تلخ تو چون خواهد چشید
از فراق تلخ میگویی سخن / هر چه خواهی کن ولیکن این مکن

در جهان مهجور تر از جیب یار / این سخن از عاشق خیره گو شد ا[illegible]
صد هزاران مرگ تلخ از دست تو / نیست مانند فراق شست تو

تلخی هجر از ذکور و از اناث / دور دار ای مجیر المستغاث
بر امید وصل تو مردن خوش است / تلخی هجر تو فوق آتش است

گبر میگوید میان آن سقر / چه غمم بودی گرم بودی نظر
کان نظر شیرین کننده رنجهاست / ساحران را خونبهای دست و پاست

نعرهٔ لا ضیر بشنید آسمان / چرخ گویی شد پی آن صولجان

در معنی لا ضیر و خطاب سحرهٔ فرعون با فرعون در وقت سیاست که لا ضیر انا الی ربنا منقلبون

ضربت فرعون ما را نیست ضیر / لطف حق غالب بود بر قهر غیر

گر بدانی سر ما را ای مضل / میرهانی مان ز رنج ای کوردل
هین بیا زین سو ببین کان ارغنون / میزند یا لیت قومی یعلمون

داد ما را فضل حق فرعونیی / نی چنین فرعونیی بس عجوبیی
سر برآر و ملک بین زنده و جلیل / ای شده غره بملک مصر و نیل

گر تو ترک این نجس خرقه کنی / نیل جان در نیل جان غرقه کنی
هین بدار از مصر ای فرعون دست / در میان مصر جان صد مصر هست

تو انا رب همی گویی بعام / غافل از ماهیت این هر دو نام
رب بر مربوب کی لرزان بود / کی انا دان بند جسم و جان بود

آن انا ما هم رسته از انا / از انای پر بلای پر عنا
آن انایی بر تو ای سگ شوم بود / در حق ما دولت محتوم بود

گر نبودی این انای کینه کش / کی زدی بر ما چنین اقبال خوش
شکر آن کز دام فانی میرهیم / بر سر این دار شدت میدهیم

دار قتل ما براق رحلت است / دار ملک تو غرور و غفلت است
این حیاتی خفیه در نقش ممات / وان مماتی خفیه در قشر حیات

می‌نماید نور نار و نار نور / ورنه دنیا کی بدی دار الغرور
هین مکن تعجیل اول نیست شو / چون غروب آری برآ از شرق ضو

زان انایی در ازل دل گشت شاد / زین انا دل تیره و جان تنگ شد
از انا چون رست شد اکنون انا / آفرین بر آن انای بی عنا

زان انای بی انا خوش گشت جان / شد جهان او ز آن انای این جهان
او گریزان و انا اندر پیش / میدود چون دید وی را بی ویش

طالب او هست و نگردد طالبست / چون بمردی طالبست و مطلبست
زنده گو مرده شو شوید ترا / طالبست و مطلبت جوید ترا

این گروه مجرمان هم ای مجید — جمله سرها شان بدیوارے رسید
بر خطا و جرم خود واقف شدند — گرچه مات کعبتین شه بدند

رو بتو کردند اکنون آه کنان — ای که لطفت مجرمان را رهنمان
ره ده آلودگان را ای عجل — در فرات عفو و عین مغتسل

تا که غسل آرند زان جرم دراز — در صف پاکان روند اندر نماز
اندرین صفها ز اندازه برون — غرقگان نور نحن الصافون

چون سخن در وصف این حالت رسید — هم قلم بشکست و هم کاغذ درید
بحر را پیمود هیچ اسکره — شیر را برداشت هرگز بره

گر حجابستت برون رو ز احتجاب — تا ببینی پادشاهی عجاب
گرچه بشکستند جامت قوم مست — آنکه مست از تو بود عذریش هست

مستی ایشان باقبال و بال — نے ز باده ست ای نکو خصال
ای خنک آن مست تخصیص تو اند — عذر کن از مست خود ای عذر مند

لذت تخصیص تو وقت خطاب — آن کند که ناید از صد خم شراب
چونکه مستم کرده حدم مزن — شرع مستان را نبیند حد زدن

چون شوم هشیار آنگاهم بزن — که نخواهم گشت خود هشیار من
هر که از جام تو خورد ای ذوالمنن — تا ابد رست از هش و از حد زدن

خالدین فی فناء سکرهم — من تفانی فی هواکم لم یقم
فضل تو گوید دل ما را که رو — ای شده در دوغ عشق ما گرو

چون مگس در دوغ ما افتاده — تو نه مستی ای مگس تو باده
کرکسان مست از تو گردند ای مگس — چونکه بر بحر عسل رانی فرس

کوهها چون ذره ها سرمست تو — نقطه و پرگار و خط در دست تو
فتنه کز لرزند ازو لرزان تست — هر گران قیمت گهر ارزان تست

گر خدا دادی مرا پانصد دهان — گفتمی شرح تو ای جان جهان
یک دهان دارم من آن هم منکسر — در خجالت از تو ای دانای سر

منکسرتر خود نباشم از عدم — کز دهانش آمدستند این امم
صد هزار آثار غیبی منتظر — کز عدم بیرون جهد با لطف و بر

از تقاضای تو میگردد سرم — ای بمرده من بپای آن کرم
رغبت ما از تقاضای تو است — جذبهٔ حق است هر جا رهرو است

خاک بی بادی ببالا کی جهد — کشتی بی بحر پا در ره نهد
پیش آب زندگانی کس نمرد — پیش آبت آب حیوان است درد

آب حیوان قبلهٔ جان دوستان — ز آب باشد سبز و خندان بوستان
مرگ آشامان ز عشقت زنده اند — دل ز جان و آب جان بر کنده اند

آب عشق تو چو ما را دست داد — آب حیوان شد به پیش ما کساد
ز آب حیوان هست هر جان را نوی — لیک آب آب حیوانی توی

هر دمی مرگی و حشری دادیم — تا بدیدم دستبرد آن کرم
همچو خفتن گشت این مردن مرا — ز اعتماد بعث کردن ای خدا

هفت دریا هر دم ار گردد سراب — گوش گیری آوری ای آب آب
عقل لرزان از اجل وان عشق شوخ — سنگ کی ترسد ز باران چون کلوخ

از صحاف مثنوی این پنجم است — بر بروج چرخ جان چون انجم است
ره نیابد از ستاره هر حواس — جز که کشتیبان و استاره شناس

جز نظاره نیست قسم دیگران — از سعودش غافل اند و از قران
آشنایی گیر شبها تا بروز — با چنین استاره های دیوسوز

هر یکی در دفع دیو بدگمان — هست نفط انداز قلعهٔ آسمان
اختر ار با دیو همچون عقرب است — مشتری را او ولیکن اقرب است

قوس اگر از تیر دوزد دیو را — دلو پر آب است زرع و میوه را
حوت اگرچه کشتی غی بشکند — دوست را چون پور کشتی میکند

شمس اگر شب را بدرد چون اسد — لعل را ز ظلمت او اطلس کند
صورت خرچنگ اگرچه کجرو است — هیئت میزان ازو میزان شود

پیشهٔ مریخ اگر خونریزیست — او زبون شارق تبریزیست
گرچه هر تأثیر نحس آید زحل — وقت ممکن آید از وی در عمل

همچو بوسه کو کند بر شیر در / بر یکی زهرست و بر دیگر شکر
تا هم اندر زهر ورزد کف بر سرم زنند / زهر چون نبود ز زهر و ماتم زند
اهل معنا را ز خود گم کنند / ور جنون اوج و ز جوز ان بشکنند
فتنه سر سا دست لرز دل طبید / بر سر آب او فتنده چون سبد
فسقها مر را برید بر پر شرم / قطع تنین شود چون موم برد
بلکه بعضی ازان نفس آبستن شوند / مجتمع گردند و دستک زن شوند
در کند زین بحر با بیگانه شد / کودکان از شبانه بیگانه شد
آفتاب از کوه سر زد تو قوا / لیک تلخ آمد تر این گفتگو
تو مدد سوز مدد شهد و لبن / بی تکلف زهر گردد در بدن
دوست شو وز خوی نا خوش شو بری / تا ز خمر و ز زهر هم حلوا خوری
نان نشد نان رفت زهر را گرفت / کی بدان تریاق فاروقیش کنند
هین بجو تریاق فاروق ای غلام / تا شوی فاروق زین زهر و ثلام

تمام شد دفتر پنجم

بسم الله الرحمن الرحیم

این مجلد ششم ست از دفترهاے مثنوی و تبیان معنوے که مصباح ظلام تشبیهست و
خیالات شک و ریبت باشد و این مصباح را بحس حیوانے ادراک نتوان کرد
زیرا که مقام حیوان اسفل السافلین ست و ایشان را از بهر عمارت صورت آفریده اند
و بر حواس و مدارک ایشان دایره کشیده اند که ازان دایره تجاوز نکنند
ذلک تقدیر العزیز العلیم یعنے مقدار رسیدن نظر ایشان و جولان عمل شان پدید
کرد چنانکه هر ستاره را مقدارے و کارگاهی ست از فلک که تا آن حد عمل آن برسد
پس در وراے آن حاکم نباشد عصمنا الله من ختمه و حجب به المحجوبین آمین

والحمد لله رب العالمین وصلے الله علے محمد و آله وصحبه اجمعین

ملک [illegible] ۱۲

هو المستعان

دفتر ششم از مثنوی مولوی معنوی

بسم الله الرحمن الرحیم

ای حیات دل حسام الدین بسی — میل می‌جوشد بقسم سادسی

گشت از جذب چو تو علامه‌ای — در جهان گردان حسامی نامه‌ای

پیشکش بهر ضیاء الحق کنم — در تمام مثنوی قسم ششم

پیشکش می‌آرمت ای معنوی — قسم سادس در تمام مثنوی

شش جهت را نور ده زین شش صحف — کی یطوف حوله من لم یطف

عشق را با پنج و با شش کار نیست — مقصد او جز که جذب یار نیست

بوک فیما بعد دستوری رسد — رازهای گفتنی گفته شود

با بیانی که بود نزدیکتر — زین کنایات دقیق مستتر

راز جز با رازدان انباز نیست — راز اندر گوش منکر راز نیست

لیک دعوت وارد است از کردگار — با قبول و ناقبول او را چه کار

نوح نهصد سال دعوت می‌نمود — دم بدم انکار قومش می‌فزود

هیچ از گفتن عنان واپس کشید — هیچ اندر غار خاموشی خزید

گفت از بانگ و علالای سگان — هیچ واگردد ز راهی کاروان

یا شب مهتاب از غوغای سگ — سست گردد بدر را در سیر تگ

مه فشاند نور و سگ عوعو کند — هر کسی بر طینت خود می‌تند

هر کسی را خدمتی داده قضا — در خور آن گوهرش در ابتلا

چونکه نگذارد سگ آن بانگ سقم — من مهم سیران خود را چون هلم

چونکه سرکه سرکگی افزون کند — پس شکر را واجب افزونی بود

قهر سرکه لطف همچون انگبین — کاین دو باشد رکن هر اسکنجبین

انگبین گر پای کم آرد ز خل — آید آن اسکنجبین اندر خلل

[illegible] / [illegible]

[illegible] / [illegible]

واحد کالالف کی بود آن ولی / بلکه صد قرن است آن عبدالعلی

خم که از دریا در او راهی بود / پیش او جیحونها زانو زنند

خاصه آن دریا که دریاها همه / چون شنیدند این مثال و دمدمه

شد دهانشان تلخ زین شرم و خجل / که قرین شد نام اعظم با اقل

در قران این جهان با آن جهان / این جهان از شرم می‌گردد جهان

این عبارت تنگ و قاصر رتبت است / ورنه خس را با اخص چه نسبت است

زاغ در رز نعرهٔ زاغان زند / بلبل از آواز خوش کی کم زند

پس خریدارست هر یک را جدا / اندرین بازار یفعل ما یشا

نقل خارستان غذای آتش است / بوی گل قوت دماغ سرخوش است

گر پلیدی پیش ما رسوا بود / خوک و سگ را شکر و حلوا بود

گر پلیدان این پلیدیها کنند / آبها بر پاک کردن می‌تنند

ور جهانی پر شود از خار و خس / آتشی محروق کند در یک نفس

گر چه ماران زهرافشانی کنند / ورچه تلخانمان پریشانی کنند

نحلها بر کوه و کندو و شجر / می‌نهند از شهد انباری شکر

زهرها هر چند زهری می‌کنند / زود تریاقاتشان بر می‌کنند

این جهان جنگ است کل چون بنگری / ذره ذره همچو دین با کافری

آن یکی ذره همی‌پرد به چپ / وان دگر سوی یمین اندر طلب

ذره‌ای بالا و آن دیگر نگون / جنگ فعلیشان ببین اندر رکون

جنگ فعلی هست از جنگ نهان / زین تخالف آن تخالف را بدان

ذره‌ای کو محو شد در آفتاب / جنگ او بیرون شد از وصف و حساب

چون ز ذره محو شد نفس و نفس / جنگش اکنون جنگ خورشید است بس

رفت از وی جنبش طبع و سکون / از چه از انا الیه راجعون

ما به بحر تو ز خود راجع شدیم / وز رضاع اصل مسترضع شدیم

در فروع راه ای مانده ز غول / لاف کم زن از اصول ای بی‌اصول

جنگ ما و صلح ما در نور عین / نیست از ما هست بین الاصبعین

جنگ فعلی جنگ طبعی جنگ قول / در میان جزوها حربی است هول

این جهان زین جنگ قائم می‌بود / در عناصر در نگر تا حل شود

چار عنصر چار استون قوی است / که بدیشان سقف دنیا مستوی است

هر ستونی اشکننده آن دگر / استن آب اشکننده هر شرر

پس بنای خلق بر اضداد بود / لاجرم جنگی شدند از ضر و سود

هست احوالم خلاف یکدگر / هر یکی با هم مخالف در اثر

چونکه هر دم راه خود را می‌زنم / با دگر کس سازگاری چون کنم

موج لشکرهای احوالم ببین / هر یکی با دیگری در جنگ و کین

می‌نگر در خود چنین جنگ گران / پس چه مشغولی به جنگ دیگران

یا مگر زین جنگ حقت واخرد / در جهان صلح یکرنگت برد

آن جهان جز باقی و آباد نیست / زانکه آن ترکیبی از اضداد نیست

این تفانی از ضد آید ضد را / چون نباشد ضد نبود جز بقا

نفی ضد کرد از بهشت آن بی‌نظیر / که نباشد شمس و ضدش زمهریر

هست بی‌رنگی اصول رنگها / صلحها باشد اصول جنگها

آن جهان است اصل این پرغم وثاق / وصل باشد اصل هر هجر و فراق

زین تخالف از چه آید وز کجا / وز چه زاید وحدت این اعداد را

زانکه ما فرعیم و چار اضداد اصل / خوی خود در فرع کرد ایجاد اصل

گوهر جان چون ورای فصلهاست / خوی او این نیست خوی کبریاست

جنگها بین کان اصول صلحهاست / چون نبی که جنگ او بهر خداست

طرفه آن جنگی که اصل صلحهاست / چون نبی کو جنگ او بهر خداست

غالب است و چیر در هر دو جهان / شرح این غالب نگنجد در دهان

آب جیحون را اگر نتوان کشید / هم ز قدر تشنگی نتوان برید

گر شدی عطشان بحر معنوی / فرجه‌ای کن در جزیرهٔ مثنوی

خود چه کم بیند آنکه اندر نفس / مثنوی را مثنوی و زین سپس
شعشعات تازه مر جان بین ببین / میوه‌ها برسته از آب جان ببین
صورت گو سجده کن فرش رخصا / هر سه جان گردند اندر انتها
لیک معنی‌شان بود در یک مقام / در مراتب هم ممیز هم مدام
همچو جان سبح هر سه منتظر / که ز صورت‌ها عجب و گه مستقر
همچو خلق لا الا ارش بدان / خلق صورت امر جان راکب بر آن
همچو نکه غول کاب آید سجده گه / شاه گوید جیش جان را که برو
جمله حق با یک خواند شد سخن / گر کنی فش هیچش افزون مکن
پاک سبحانی که سیبستان کند / در لغام حرف شان پنهان کند
بار بی افزون کشش تو ز میر بو نجیز / تا نسوی صلت برو بگرفته گوش
تا نبیند این شناسد از اش / ای رهاشان از زمستان و خزان
چون یمین ز بن بر و زیر بفیض / تیغ خورشید حسام الدین بزن
بر عنه خنجر زند آن آفتاب / سیلها ریزد زکه‌ها پر تراب
گر چرا جز بین نجوم / تعبیه کرده سی از تیمیه دو غا
از فرح زیر شیش مه بسته کمر / زان همی تر سلی ز امشح القمر
از ستاره دیده تصریف هوا / تا خوشت آید اذا النجم هوی
خود مخیر تر نباشد مرو را آب / ای صبا آبا گر ده او تن حرب
بندهای در تنگ بیم ای صلاین / بند تو در تا ملیر و این بدان
این سخن همچون ستاره است و قمر / لیک از فرمان حق شد را امر
کو نماید از وصیت با سماوات / تا نبرد اندر شما تا لمرک نات
هفت چرخ اندر سه وقت تو / تا سما و اندر تب و در تف
در صحبت یا سبکی رس ای زحل / لیک خود را هم شمسین این محل
با منجم این همه انجم سوی گک / کامر را کرده تعجان با نشو یا نک
حکم کرد نحا همه نقیب یا / تهمت این نفخه بنگر ای فکیر
جان بینی سوز شیکان گوید دو / فو رنا صح ... ورا ...

یا چو گوهر باز آب جو چیزان در کنند / آب یک رنگی خود پیدا کنند
چون ز حرف و صورت و دم کیمیا شود / آن همه بگذارد و دریا شود
نان دهند نان متانان نان یابی / ساده گرد از صور گرد نجات
خاک شد صورت ولی معنی نشد / هر که گوید شد تو گویش نی نشد
امر آید در صور رو در رود / باز هم از امرش مجرد می‌شود
راکب و مرکب به فرمان شاه / جسم بر درگاه و جان بارگاه
باز چون بارا چو خواهد بر علو / بانگ آید از نقیبان کانزلوا
تا نجوشد دیگها شحر و زنده ده / وبک در راکات خرد وست فرزند
زین لغام صوت و حرف و گفتگو / بیروه کز سبب نایدت غیب نکو
جز نگه او ره بیسرا از کام / آن یوش از باده کو ببرد مکام
چون جنایه نور خرمن لشکر قت / می‌جهد انفاس شان از تل بر
هین برآ از شرق سیف الله را / گرم کن زان شرق این درگاه را
برزنکه لاشرقی و لاغربی است او / با منجم روز و شب حربی ست او
تا خوشت آید نتظار ترن این / در شنید که لا احب الآفلین
منکر است این را که شمس کورت / شمس پیش تست علامر شن
خود منور تر نباشد مه ز نان / ای صبا تا می کریزد روح جان
مهر او در جان تست و دید دوست / می‌زند بر گوش تو بیرون پوست
خبر نگر مفتاح خاص آید ز دوست / کو مقالید السموات ان اوست
این ستاره بی جهت تأثیر او / می‌زند بر گو شهابی می جو
منکران را لمعه در باتش اوست / شمس بنیاد صفت می احد
زهره چنگ مست در رو می زده / مشتری با نقد جان بیش شده
دست یا زیغ چنین جست ازو / وان عطارد صد قلم شکست از غم
جان نسیت و اهه نقش نجوم / کوکب بر فلکا و جان نجوم
هر ستاره خانه دارد در علا / هیچ خانه در نگنجد نجم ما
لیک تمثیلی و تصویری کنند / تا که در یابد ضعیفی درد مند

نفس بود لیک آن با شیر پیل / تا کند عقل محمد را کسیل
عقل تر تیزست لیکن پاشکست / دانکه دل ویران شدست و تن درست
عقلشان در نقل دنیا پیچ پیچ / فکرشان در ترک شهوت هیچ هیچ
صدرشان در وقت دعوی همچو شرق / صبرشان در وقت تقوی همچو برق
عالمی اندر هنرها خودنما / همچو عالم بی‌وفا وقت وفا
وقت خودبینی نگنجد در جهان / در گلو و معده گم گشته چو نان
این همه اوصافشان نیکو شود / بد نماند چونک نیکوجو شود
گر منی گنده بود همچون منی / چون بجان پیوست یابد روشنی
هر جمادی که کند رو در نبات / از درخت بخت او روید حیات
هر نباتی کان بجان رو آورد / خضروار از چشمهٔ حیوان خورد
باز جان چون رو سوی جانان نهد / رخت را در عمر بی‌پایان نهد

سؤال کردن سائلی از واعظی که مرغی بر باره نشسته است از سر و دم او کدام فاضلترست

واعظی را گفت روزی سائلی / کای تو منبر را سنی‌تر قائلی
یک سؤالستم بگو ای ذو لباب / اندرین مجلس سؤالم را جواب
بر سر باره یکی مرغی نشست / از سر و دمش کدامین بهترست
گفت اگر رویش بشهر و دم بده / روی او از دم او میدان که به
ور سوی شهرست دم رویش بده / خاک آن دم باش و از رویش بجه
مرغ پر می‌پرد تا آشیان / پر مردم همتست ای مردمان
عاشقی کالوده شد در خیر و شر / خیر و شر منگر تو در همت نگر
باز اگر باشد سپید و بی‌نظیر / چونک صیدش موش باشد شد حقیر
ور بود جغدی و میل او بشاه / او سر بازست منگر در کلاه
ور بهی شیری خورد از مرده خر / سگ بود او شیر کم نگر
ور پلنگی گرگ را افکند سگ / شیر حقی آن مرو از ریب سگاب
آدمی بر رسته از یک مشت گل / بر گذشت از چرخ و از کوکب بکل
آدمی بر قد یک طشت خمیر / بر فزود از آسمان و از اثیر
هیچ کرمنا شنید این آسمان / که شنید این آدمی پر غمان
بر زمین و چرخ عرضه کرد کس / خوبی و عقل و عبارات و هوس
جلوه کردی هیچ تو بر آسمان / خوبی روی و اصابت در گمان
پیش صورتهای حمام ای ولد / عرضه کردی هیچ سیم اندام خود
بگذری زان نقشهای همچو حور / خدمت آری با عجوزی نیم کور
در عجوزه چیست کانشان را نبود / کو ترا زان نقشها با خود ربود
تو نگویی من بگویم در بیان / عقل و حس و درک و تدبیرست و جان
در عجوزه جان آمیزش کنیست / صورت گرمابه‌ها را روح نیست
صورت گرمابه گر جنبش کند / در زمان از صد عجوزت بر کند
جان چه باشد با خبر از خیر و شر / شاد از احسان و گریان از ضرر
چون سر و ماهیت جان مخبرست / هر که او آگاه‌تر با جان‌ترست
اقتضای جان چو ای دل آگهیست / هر که آگه‌تر بود جانش قویست
روح را تاثیر آگاهی بود / هر که را این بیش اللهی بود
خود جهان جان سراسر آگهیست / هر که بی‌جانست از دانش تهیست
چون خبرها هست بیرون زین نهاد / باشد این جانها در آن میدان جماد
جان اول مظهر درگاه شد / جان جان خود مظهر الله شد
آن ملایک جمله عقل و جان بدند / جان نو آمد که جسم آن شدند
از سعادت چون بر آن جان بر زدند / همچو تن آن روح را خادم شدند
آن بلیس از جان از آن سر بد بود / یک نشد با جان که عضو مرده بود
چون نبودش آن فدای آن نشد / دست بشکسته مطیع جان نشد
جان نشد ناقص گر آن عضوش شکست / کان بدست اوست تاند باز بست
سر دیگر هست کو گوش دگر / طوطیی کو مستعد آن شکر
طوطیان خاص را قندیست ژرف / طوطیان عام از آن خور بسته طرف
کی چشد درویش صورت زان زکات / معنیست آن نی فعولن فاعلات

[illegible] | که حقیقت [illegible] | [illegible] | [illegible]

بنگر [illegible] نگهبین | زهر تمثل است [illegible] | لیک تلخی [illegible] | خواب [illegible]

خواجه آخر یک زمان بیدار شو | وز حیات خویش برخوردار شو | این ترش [illegible] | ور ز [illegible]

حکایت غلام هندو که به خواجه‌زاده خود پنهان هوس داشت چون دختر را با مهترزاده عقد کردند غلام رنجور شد و بگداخت کس علت او را ندانست و او را زهره گفتن نبود

خواجه‌ای را بود هندو بنده‌ای | پروریده کرده او را زنده‌ای

علم و آدابش تمام آموخته | در دلش شمع هنر افروخته

پروریده از طفولیت به ناز | در کنار لطفش آن اکرام‌ساز

بود هم این خواجه را یک دختری | سیم‌اندامی گشی خوش گوهری

چون مراهق گشت دختر طالبان | بذل می‌کردند کابین گران

می‌رسیدش از هر جانب هر مهتری | بهر دختر دم بدم خواهشگری

گفت خواجه مال را نبود ثبات | روز آید شب رود اندر جهات

حسن صورت هم ندارد اعتبار | که شود رخ زرد از یک زخم خار

سهل باشد نیز مهترزادگی | که بود غره به مال و بارگی

ای بسا مهترپسر کز شور و شر | شد ز فعل زشت خود ننگ پدر

پرهنر را نیز اگر باشد نفیس | کم پرست و عبرتی گیر از بلیس

علم بودش چون نبودش عشق دین | او ندید از آدم الا نقش طین

گرچه دانی دقت علم ای امین | زانت نگشاید دو دیده غیب‌بین

او نبیند غیر دستاری و ریش | از معرف پرسد از بیش و کمیش

عارفا تو از معرف فارغی | که همی بینی که نور بازغی

کار تقوی دارد و دین و صلاح | که ازو باشد به دو عالم فلاح

کرد یک داماد صالح اختیار | که بد او فخر همه نسل و تبار

پس زنان گفتند او را مال نیست | مهتری و حسن و استقلال نیست

گفت آنها تابع زهدند و دین | بی‌زر او گنجی است بر روی زمین

چون بجد تزویج دختر گشت فاش | دست‌پیمان و نشان و بود و باش

پس غلام خرد کاندر خانه بود | گشت بیمار و ضعیف و زار زود

همچو بیمار دقی او می‌گداخت | علت او را طبیبی کم شناخت

عقل می‌گفتش که رنجش از دل است | داروی تن در غم دل باطل است

آن غلامک دم نزد از حال خویش | کز چه می‌آید برو در سینه ریش

گفت خاتون را شبی شوهر که تو | باز پرس از وی به خلوت حال او

تو بجای مادری او را بود | که غم خود پیش تو پیدا کند

چونکه خاتون کرد در گوشش پیام | روز دیگر رفت نزدیک غلام

آنچنانکه مادران مهربان | نرم کردش تا در آمد در بیان

هم سرش را شانه می‌کرد آن ستی | با دو صد مهر و دلال و آستی

گفت هیچ امید من این نبود | که دهی دختر به بیگانه عنود

خواجه‌زاده ما و ما خسته جگر | حیف نبود کو رود جای دگر

خواست آن خاتون ز خشمی کاش بود | که زند و ز بام زیر اندازدش

کو که باشد هندوی مادرغری | که طمع دارد به خواجه‌دختری

گفت صبر اولی بود خود را گرفت | گفت با خواجه که بشنو این شگفت

اینچنین گرسپی خائن راهزن | ما گمان بردیم که او باشد امین

صبر فرمودن خواجه مادر دختر را که غلام را زجر مکن که من او را بی زجر و بی تدبیر ازین طمع باز آرم

حال خود را اینچنین گفت او برا | [illegible] خشم باش هم [illegible]

گفت خواجه صبر کن او را بگو | [illegible]

تا ملال این از دلش بیرون کنم | تو تماشا کن که دفعش چون کنم

تو دلش خوش کن بگو بیداد نیست | که حقیقت دختر [illegible]

ما شنیدیم [illegible] خوشتر شدی   چون گرو دانستم تو اولی‌تری
زانک هم جنسیم و هم کانون ما   حیلهٔ آن [illegible] جنون ما
[illegible] چون [illegible] زند   فکر شیرین مرد را فربه کند
جانور فربه شود لیک از علف   آدمی فربه ز عزست و شرف
آدمی فربه شود از راه گوش   جانور فربه شود از حلق و نوش
گفت آن خاتون که این [illegible]   خود زبانم می‌نجنبد این چنین
همچنین [illegible]   [illegible] این [illegible] ابلیس خر
گفت خواجه [illegible]   تا بود علت ازو زین [illegible]
[illegible] او را دلبر [illegible] بس   بل که صحت یابد این [illegible]
چونک گفت [illegible]   [illegible] بجنبید از [illegible]
[illegible] گفت   چونک [illegible] گفت
گر بگوئی [illegible]   گر مبادا باشد این [illegible]
[illegible] ما   در [illegible] فارغ باش [illegible]
خواجه چون [illegible] زفت   زفت [illegible] علت [illegible]
[illegible] تیز و [illegible]   تا خوردن [illegible] چون خروس
خواجه جمعیت بکرد و دعوتی   که همی ما [illegible] وصلتی
تا [illegible] کال   کامی فرخ باد و مبارک اتصال
تا یقین شد [illegible] را این سخن   علت [illegible]
[illegible]   امردی را بست حنا همچو زن
[illegible] نگارش کرد [illegible] چون عروس   [illegible]
[illegible]   [illegible] رو
شمع را هنگام خلوت زود کشت   ماند [illegible]
هندوک [illegible] فغان   [illegible] زبان
[illegible]   [illegible]
تا بروز آن هندوک [illegible]   چون بود [illegible]
[illegible] روز [illegible] زفت   [illegible]
رفت در حمام [illegible] رنجور جان   کین [illegible]
آمد از حمام [illegible]   [illegible]
[illegible] آنجا نشسته [illegible]   گر مبادا [illegible] روز امتحان
[illegible]   [illegible]
گفت [illegible] مبادا [illegible]   با چو تو ناخوش [illegible]
[illegible] چون [illegible]   [illegible]
همچنین جمله نعیم این جهان   [illegible]

در حقیقت حکایت بیان [illegible] آن هندو [illegible]

[illegible] نظر [illegible]   چون [illegible] آن [illegible]
[illegible]   [illegible]
[illegible]   [illegible]
[illegible]   [illegible] الا [illegible]
[illegible]   [illegible]
[illegible]   [illegible]
[illegible]   [illegible]
[illegible]   [illegible]
[illegible]   [illegible]

[illegible] حجت [illegible]

آدمی [illegible] زانکه [illegible]

آنکه او [illegible] ننماید [illegible]

بر نمانند چون [illegible] نیست

زانکه [illegible] گردد [illegible] نیست

باز رو در کان چو زر [illegible]

[illegible] چون قطع [illegible]

همچنین [illegible]

[illegible] نار را

باز [illegible] شود

آن زمان [illegible]

باز از یادش رود توبه [illegible]

کلما هم اوقدوا نارا [illegible]

چون [illegible] سوخته [illegible]

رفت دزد [illegible] شب [illegible]

[illegible] شب [illegible]

دزد آمد [illegible] بنشست

[illegible] انگشت [illegible]

خواجه گفت [illegible]

همچنین آتش [illegible]

چون [illegible] شیب [illegible]

خانه [illegible] معقول تر

[illegible] معقول تر

شمع روشن [illegible]

پس [illegible] تهمت می کنند

[illegible]

تا که [illegible] شود [illegible]

[illegible] خواهشی خود [illegible]

کفر ایمان شد چو کفر از بهر اوست

ده هزاران صد هزاران [illegible]

تا رسید دستان تو [illegible]

خوف [illegible]

وقت [illegible]

نور [illegible] افسوس بار را

[illegible] شمع زود

[illegible] شمع را [illegible]

در بیان عموم آیه کلما اوقدوا نارا للحرب اطفأها الله

اطفأ الله نارهم حتی انطفا

حق بر آن [illegible]

آتش زدن و بنشستن دزد آتش را و غفلت آن مرد

[illegible] آتش زند [illegible]

چون [illegible]

[illegible] استاره [illegible]

[illegible] استاره [illegible] زود

[illegible]

[illegible] که [illegible] رود

[illegible]

[illegible]

[illegible]

[illegible]

[illegible]

ورنه هر حق [illegible]

هر یکی [illegible] پیش آورد

این سخن پایان ندارد بازگرد

صورت [illegible] دل [illegible]

[illegible] از دست [illegible]

توبه [illegible] پروانه وار

چون [illegible]

باز [illegible]

گاه [illegible] تابان [illegible] شمع [illegible]

عزم کرده [illegible] ماست

گر [illegible] آتش زنند [illegible]

[illegible] آتش [illegible] شمع [illegible]

می نهاد آنجا سر انگشت را

[illegible] خود [illegible]

[illegible] تاریکی [illegible]

چون [illegible] دل [illegible]

[illegible]

خانه [illegible]

[illegible] چشم [illegible]

[illegible]

[illegible]

[illegible]

آن [illegible]

آن ز [illegible] عالم بگذرد

[illegible] بازگرد

اندر آنست [illegible]

ده [illegible]

باز نسیان [illegible]

باز چون طفلان [illegible]

باز گردد [illegible]

[illegible]

[illegible]

[illegible]

این ستاره [illegible]

[illegible]

[illegible]

تا شود [illegible] آتش [illegible]

این [illegible]

[illegible] آتش [illegible]

هست [illegible]

[illegible]

[illegible]

چون [illegible]

[illegible]

[illegible]

[illegible] … نیست اندازه بهر جسم جان
آنچه در وی رست گر آید برو … [illegible] گفت و گو

[illegible] خویش … [illegible]
آنچه جستن بود دیگر گشتن … [illegible] تحقیق

[illegible] دارش آن زر … مگر [illegible] اکرد او
چون چنین فتنی [illegible] … [illegible]

[illegible] آن … [illegible] شنید ای جوان
این همه [illegible] … [illegible]

در بیان حدیث استفت قلبک و ان افتاک المفتون

گفته است استفت قلبک آن رسول … گرچه مفتی‌ات برون گوید فضول
[illegible] … [illegible] خویش
چون [illegible] … در [illegible] چشم خود [illegible]
[illegible] … کار خود را [illegible]
[illegible] … وز [illegible] فضیلت [illegible] خویش

حسد بردن امیران بر ایاز و نمودن سلطان کیاست او را

چون امیران از حسد جوشان شدند … عاقبت بر شاه خود طعنه زدند
کاین ایاز تو ندارد سی خرد … جامگی سی امیر او چون برد

شاه بیرون رفت با آن سی امیر … سوی صحرا و کهستان صیدگیر
کاروانی دید از دور آن ملک … گفت امیری را برو ای مؤتفک

رو بپرس آن کاروان را بر رصد … کز کدامین شهر اندر می‌رسند
رفت و پرسید و بیامد که ز ری … گفت عزمش تا کجا او ماند دنگ

دیگری را گفت رو ای بوالعلا … باز پرس از کاروان که تا کجا
رفت و آمد گفت تا سوی یمن … گفت رختش چیست هان ای مؤتمن

ماند حیران گفت با میری دگر … که برو وا پرس رخت آن نفر
باز آمد گفت از هر جنس هست … اغلب آن کاسه‌های رازی است

گفت کی بیرون شدند از شهر ری … ماند حیران آن امیر سست پی
آن دگر را گفت رو وا پرس هان … تا که کی بوده است نقل کاروان

بازگشت و گفت [illegible] … [illegible]
چون [illegible] دیگر آمد نزد [illegible] … [illegible]

همچنین تا سی امیر و بیشتر … [illegible]
هر یکی رفتند بهر یک سؤال … ناقص و عاجز ز ادراک کمال

گفت امیران را که من روزی جدا … امتحان کردم ایاز خویش را
که بپرس از کاروان تا از کجاست … او برفت و جمله را پرسید راست

بی وصیت بی اشارت یک بیک … حال ایشان [illegible]
هر چه پرسیدی [illegible] در هر مقام … کشف شد زو آن همه یکدم تمام

پس بگفتندش امیران کین فنی است … از عنایتهاست کار جهد نیست
قسمت حق است مه را روی نغز … [illegible]

بلکه سلطان هر کرا بخشد [illegible] … از تقاضای [illegible]
گفت سلطان بلکه آن از نفس زاد … ربع تقصیر است و [illegible]

ورنه آدم کی بگفتی با خدا … ربنا انا ظلمنا انفسنا
خود بگفتی کاین گناه از نفس بود … چون قضا این بود جرم ما چه بود

همچو ابلیسی که گفت اغویتنی … تو شکستی جام و ما را می‌زنی
بل قضا حق است و جهد بنده حق … هین مباش اعور چو ابلیس [illegible]

در تردد مانده‌ایم اندر دو کار … این تردد کی بود بی اختیار
این کنم یا آن کنم خود کی شود … چون دو دست و پای او بسته بود

هیچ باشد این تردد بر سرم … که روم در بحر یا بالا پرم
این تردد هست که موصل روم … یا برای سحر تا بابل روم

پس تردد را بباید قدرتی … ورنه آن خنده بود بر سبلتی
بر قضا کم نه بهانه ای جوان … جرم خود را چه نهی بر دیگران

خون کند زید و قصاص او بعمر / می خورد عمرو و بر احمد حد خمر
گرد خود برگرد و جرم خود ببین / جنبش از خود بین و از سایه مبین
که نخواهد شد غلط پاداش میر / خصم را می‌داند آن میر بصیر
تو عسل خوردی نیامد تب بغیر / مزد روز تو نیامد شب بغیر
در چه کردی جهد کان وا تو نگشت / تو چه کاریدی که نامد ریع کشت
فعل تو که زاید از جان و تنت / همچو فرزندت بگیرد دامنت
فعل را در غیب صورت می‌کنند / فعل دزدی را نه داری می‌زنند
دار کی ماند بدزدی لیک آن / هست تصویر خدای غیب‌دان
در دل شحنه چو حق الهام داد / که چنین صورت بساز از بهر داد
تا تو عالم باشی و عادل قضا / نامناسب چون دهد داد و سزا
چونکه حاکم این کند اندر گزین / چون کند حکم احکم این حاکمین
چون بکاری جو نروید غیر جو / قرض تو کردی ز که خواهد گرو
جرم خود را بر کسی دیگر منه / هوش و گوش خود بدین پاداش ده
جرم بر خود نه که تو خود کاشتی / با جزا و عدل حق کن آشتی
رنج را باشد سبب بد کردنی / بد ز فعل خود شناس از بخت نی
آن نظر در بخت چشم احول کند / کلب را کهدانی و کاهل کند
متهم کن نفس خود را ای فتی / متهم کم کن جزای عدل را
توبه کن مردانه سر آور به ره / که فمن یعمل بمثقال یره
در فسون نفس کم شو غره / کافتاب حق نپوشد ذره
هست این ذرات جسمی ای مفید / پیش این خورشید جسمانی پدید
هست ذرات خواطر و افتکار / پیش خورشید حقایق آشکار

حکایت آن صیاد که خود را در گیاه پیچیده بود و دسته گل و لاله را کلاه‌وار بر سر نهاده تا مرغان گیاه پندارند و آن مرغ زیرک

رفت مرغی در میان مرغزار / بود آنجا دام از بهر شکار
دانهٔ چندی نهاده بر زمین / وان صیاد آنجا نشسته در کمین
خویشتن را پیچیده در برگ و گیاه / وز گل و لاله ورا بر سر کلاه
در کمین بنشسته کرده نگاه / تا درافتد صید بیچاره ز راه
مرغک آمد سوی او از ناشناخت / پس طوافی کرد و پیش مرد تاخت
گفت او را کیستی تو سبزپوش / در بیابان در میان این وحوش
گفت مرد زاهدم من منقطع / با گیاه و برگ اینجا مقتنع
زهد و تقوی را گزیدم دین و کیش / زانکه می‌دیدم اجل را پیش خویش
مرگ همسایه مرا واعظ شده / کسب و دکان مرا برهم زده
چون به آخر فرد خواهم ماندن / خو نباید کرد با هر مرد و زن
رو بخواهم کرد آخر در لحد / آن به آید که کنم خو با احد
چون زنخ را بست خواهند ای صنم / آن به آید که زنخ کمتر زنم
ای بزربفت و کمر آموخته / آخرستت جامهٔ نادوخته
رو بخاک آریم کز وی رسته‌ایم / دل چرا در بی‌وفایان بسته‌ایم
جد و خویشانمان قدیمی چار طبع / ما بخویشی عاریت بستیم طمع
سالها همصحبتی و همدمی / با عناصر داشت جسم آدمی
روح او خود از نفوس و از عقول / روح اصل خویش را کرده نکول
از نفوس و از عقول با صفا / نامه می‌آید بجان کای بی‌وفا
یارکان پنجروزه یافتی / رو ز یاران کهن برتافتی
کودکان گرچه که در بازی خوشند / شب کشانشان سوی خانه می‌کشند
شد برهنه وقت بازی طفل خرد / دزد ناگاهش قبا و کفش برد
آنچنان گرم او به بازی در فتاد / کان کلاه و پیرهن رفتش ز یاد
شد شب و بازی او شد بی‌مدد / رو ندارد کو سوی خانه رود
نی شنیدی انما الدنیا لعب / باد دادی رخت و گشتی مرتعب
پیش از آنکه شب شود جامه بجو / روز را ضایع مکن در گفت و گو
من به صحرا خلوتی بگزیده‌ام / خلق را من دزد جامه دیده‌ام
نیم عمر از آرزوی دلستان / نیم عمر از غصه‌های دشمنان

عیب یابی چون [illegible] کار این پیر / حرف بازی گشته با جان طفل خرد
تا کشد بازیگاه اجل نزدیک شد / اجل هذا اللعب [illegible] لا تعد

چون سوال [illegible] شد صد [illegible] / جامه‌ها از دزد لب‌بندان باز پس
مرکب تو به تجانب مرکب است / بر فلک تازد به یک لحظه ز پست

لیک گر [illegible] لنگی [illegible] / کو ببیند [illegible] تا قیامت ناگهان
تا نه دزد و مرکبت را نیز هم / باش بیدار این که مرکبت [illegible] عدم

آن یکی [illegible] خوش [illegible] شد / ور نه [illegible] جبل [illegible]

بیرون شدن [illegible] از آن مرد و [illegible] آگاه کردن [illegible] او را بودن

چونکه آگه شد [illegible] جیب [illegible] / با بیابانان [illegible] برده کجاست
بر سر جامه [illegible] آن دزد را / در نشان [illegible] گربه [illegible]

گفت نالان از جدای او [illegible] / گفت همیان زر من در [illegible]
گر تو [illegible] بیرون [illegible] / خس بس هم ترا باد [illegible]

هست در میان [illegible] بادم / گر کنی با من چنین لطف و کرم
صد درم در هم ترا جامه [illegible] / گفت [illegible] کاین بها ده [illegible]

گر در [illegible] بسته شد صد در گشاد / گر قبح شد در عوض اشتر بداد
جامه‌ها [illegible] کند [illegible] / جامه‌ها هم [illegible] آن دزد [illegible]

خار [illegible] باید که ره تا ده برد / حرزم [illegible] طمع [illegible] عون آوری
آن یکی [illegible] دزد [illegible] فتنه [illegible] / چون خیال [illegible]

کس نداند کار او الا خدا / در خفا [illegible] زمین [illegible]

مناظرهٔ مرغ با صیاد در ترهب و در معنی لا رهبانیة فی الاسلام

مرغ گفتش خواجه در خلوت مایست / دین احمد را ترهب نیک نیست
از ترهب نهی کرده آن رسول / بدعتی چون در گرفتی ای فضول

جمعه شرطست و جماعت در نماز / امر معروف و ز منکر احتراز
رنج بدخویان کشیدن زیر صبر / منفعت دادن به خلقان همچو ابر

خیر ناس ان ینفع الناس ای پدر / گر نه سنگی چه حریفی با مدر
در میان امت مرحوم باش / سنت احمد مهل محکوم باش

چون جماعت رحمت آمد ای پسر / جهد کن کز رحمت آری تاج سر
در جوابش گفت صیاد عیار / نیست مطلق [illegible]

هست تنهائی به از یاران بد / نیک چون با بد نشیند بد شود
زانکه عقل هر که را نبود رسوخ / پیش عاقل او چو سنگست و کلوخ

چون حمارست آنکه نانش امنیت است / صحبت او عین رهبانیت است
هوش او سوی علف باشد چو خر / [illegible]

زانکه غیر حق همه گردد رفات / کل آت بعد حین فهو آت
هر چه جز آن وجه باشد هالکست / [illegible] عکس آن [illegible]

گر چه با یک شخص است ای پسر / هیچ از سایه نمی‌خورد بر
هیچ سایه نیست شخصی را روان / اصل سایه هیچ جائی کی روان

زین سایه شخص [illegible] طلب / [illegible] گذر کن از سبب
یار جنسیت نباشد [illegible] برگ / صحبتش شوم است باید [illegible]

حکم او هم حکم قبلهٔ او بود / مرده‌اش خوان چونکه مرده‌جو بود
هر که با این قوم باشد راهبست / که کلوخ و سنگ او را صاحبست

خود کلوخ و سنگ کس را ره نزد / زین کلوخان صد هزار آفت رسد
گفت مرغش پس جهاد آنگه بود / کین چنین رهزن میان ره بود

از برای حفظ و یاری و نبرد / بر ره ناآمن آید شیر مرد
عرق مردی آنگهی پیدا شود / که مسافر همره اعدا شود

چون نبی السیف بودست آن رسول / امت او صفدرانند و فحول
مصلحت در دین ما جنگ و شکوه / مصلحت در دین عیسی غار و کوه

مصلحت [illegible] هر یک را جدا / مصلحت چه گر توئی مرد خدا
گفت آری گر بود یاری و زور / تا بقوت بر زند بر شر و شور

قوتی باید درین ره مرد را / یار می‌باید درین چه فرد را
چون نباشد قوتی پرهیز به / در فرار لا یطاق آسان بجه

سنت نیست ای عزیز نامدار
گفت صدق دل بباید کار را
دیو گرگ است و تو همچون یوسفی
آنکه سنت با جماعت ترک کرد
راه سنت با جماعت به بود
هر که بی همره رود در راه درد
میر رو با تو که یابد عقب در
یار بود اشتر ولی چون دید ترس
یار چه بار است همی بگریز از او
راه جان بار نیست در غیبت
راه دین زان رو پر از شور و شر است
راه چه بود پر نشان پایها
آنکه او تنها براه خوش رود
هر خری کز کاروان تنها رود
گر تو باشی گوی آن خر خوش شعف
هر که هی اندر این راه درست
هر یکی با او اگر باشد جدا
آن حدیث گرگ گشته زو
دید بیابان رنج و ضیاع و عجب
شیر و سگ را جای در بیشه و لیک
صد ازان گفت گر گندم نیست

آنکه گوید من نگردم انجام کار
مرشد یاران که بی ابیار را
دامن یعقوب مگذار ای صفی
در چنین بیع ز خوردن کس خورد
اسب با ابن یقین خوشتر بود
همدل همره رود چه یاران
گر تو اندر روت انجا نشسته
گوید ابن چه از ره در پس
تا نریزد بر تو زهر آن زشت خو
آن خفته در وقع هر دل شیشه
گر زهر راه مخنث گوهر است
یار چه بود نردبان رایها
با رفیقان سیر او صد تو بود
بر گران راه از تعب صد تو شود
گر بود همچنین تنها
مجتهد همرو و یاران را صحبت
سقف چون باشد معلق هر را
گر نمی گوید همه با درد
تر سگان افتاد و شد
ماجرا را مو بمو گو
گفت امانت از تعلیم
ز مرد از نیکو
بی صورت گر بود

یار جهی چون بیابیبی راه خواه
یار شو تا یار بینی بی عدد
گر که تجارت زن نهان گیر ابود
است سنت رو جماعت چون رفیق
لیک هر گمراه را همره مدان
هر هست نی او بود خصم خرد
میر رو با تو برای سود خویش
یار را آتش سالان کند از آشتی
یا سال از ره بود آن راهزن
راه دین هر گر بی خود کو رود
در ره این ترس امتحانهای نفوس
گر ز ترس آن گرگت نباید احتیاط
یا غلطی خر زیان اختیار
سینه چه چوب و تیغ اندرون خورد
آنکه تنها خوش رود اندر رصد
گر نباشد یاری دیوارها
گر نباشد یاری خبر و قلم
هر یکی چیزی همچو چیز
گفت و آن گفت از راه
اچون دیده بر گنبد
همه است امانت پیش من
گر که این گندم خورم
نیست
وان گندم و در بیع ماند
اندر ره او هوس

دانکه بی یاران بیاری مرد
گر ز درشتی گشت تنها خود
بس ره بی یار افتد در مضیق
تا خلان غفلت را گه دان
از رفیقی جوید که جاه تو برد
همین خوش آن زشت از کان هیست
این چنین همره عدوان بید
مرد نبود آنکه افتد ز یزدان
حاضری باید که مرد ره بود
همچو من زین تمیز محسوس
بی جمعیت جانی و نشاط
در نشاط آید شود قوت بدید
تا که تنها آن بیابان را برد
با رفیقان بیگمان خوشتر رود
گو برآید خانه با دیوارها
گو قند بر روی کاغذها رقم
این نتایج شد جمعیت پدید
صحبت شان شد اندر این حد راز
نفس ابی آن جماعت اندر شاد
زانکه بیدار زمانه مرا موتمن
این دو بار ساو و شترم
گر خری نیست با خری ضمان او بود
حیله او با حسین ذوالانعام خواند
و صید مرغی گو که ای فریاد رس

پیش از آن کاین [illegible] فتح شود / [illegible] تیغ شود

او همی [illegible] ناله آرد نیم شب / حرص [illegible]

[illegible] / [illegible]

[illegible] / قبل هدم البصر [illegible]

[illegible] / [illegible]

[illegible] قبل شهوری فی الثری / بعد [illegible] فی الثری فضل البکا

آن زمان [illegible] شد [illegible] / آن زمان [illegible]

پیش از آن کاشکسته گردد کاروان / آن زمان چوبک بزن ای پاسبان

های و هو کردن پاسبان بعد از بردن دزد اسباب کاروان را

پاسبانی [illegible] یک کاروان / [illegible]

پاسبانی خفت و دزد اسباب برد / رختها را زیر هر خاکی فشرد

روز شد بیدار گشت آن کاروان / دید رفته رخت و سیم و اشتران

پاسبان [illegible] چوبک زدن / گرم گشته خود دهم او بعد از آن

پس بدو گفتند کای حارس بگو / تا چه شد این رخت و این اسباب کو

گفت دزدان آمدند اندر نقاب / رختها بردند از پیشم شتاب

قوم گفتندش که ای چون تل ریگ / پس چه می‌کردی کیی ای مرده‌ریگ

گفت من یک کس بدم ایشان گروه / با سلاح و با شجاعت با شکوه

گفت اگر در جنگ کم بودت امید / نعره بایستی زدن که برجهید

گفت آن دم کارد بنمودند و تیغ / که خمش ورنه کشیمت بی‌دریغ

آن زمان از ترس بستم من دهان / این زمان هی‌های و فریاد و فغان

آن زمان بست آن دمم که دم زنم / این زمان چندانکه خواهی هی کنم

چونکه عمرت برد دیو فاضحه / بی‌نمک باشد اعوذ و فاتحه

گرچه باشد بی‌نمک اکنون حنین / هست غفلت بی‌نمک‌تر زان یقین

همچنین هم بی‌نمک می‌نال نیز / که ذلیلان را نظر کن ای عزیز

قادری بیگاه چه بود یا بگاه / از تو چیزی فوت کی شد ای اله

گفت لا تاسوا علی ما فاتکم / کی شود از قدرتش مطلوب گم

حواله کردن مرغ گرفتاری خود را بمکر صیاد و جواب صیاد

گفت آن مرغ این سزای آن بود / که فسون زاهدان را بشنود

گفت زاهد نی سزای آن نشاف / کو خورد مال یتیمان از گزاف

بعد از آن نوحه‌گری آغاز کرد / که فخ و صیاد لرزان شد ز درد

کز تناقضهای دل پشتم شکست / بر سرم جانا بیا می‌مال دست

دیده‌ام دست تو سر را راحتی / دست تو در شکربخشی آیتی

سایهٔ خود از سر من برمدار / بی‌قرارم بی‌قرارم بی‌قرار

خوابها بیزار شد از چشم من / در غمت ای رشک سرو و یاسمن

گر نیم لایق چه باشد گر دمی / ناسزایی را بپرسی در غمی

مر عدم را خود چه استحقاق بود / که برو لطفت چنین درها گشود

خاک گرگین را کرم آسیب کرد / ده گهر از نور حس در جیب کرد

پنج حس ظاهر و پنج نهان / که بشر شد نطفهٔ مرده از آن

توبه بی‌توفیقت ای نور بلند / چیست جز بر ریش توبه ریش‌خند

سبلتان توبه یک یک برکنی / توبه سایه است و تو ماه روشنی

ای ز تو ویران دکان و منزلم / چون ننالم چون بیفشاری دلم

چونکه بی تو نیست کارم را نظام / بی تو بگریزم کجا گردد تمام

چون گریزم زانکه بی تو زنده نیست / بی‌خداوندیت بود بنده نیست

جان من بستان تو ای جان را اصول / زانکه بی تو گشته‌ام از جان ملول

عاشقم من بر فن دیوانگی / سیرم از فرهنگی و فرزانگی

چون بدرد شرم گویم راز فاش / چند ازین صبر و زحیر و ارتعاش

در حیا پنهان شدم همچون سجاف / ناگهان بجهم ز زیر این لحاف

ای رفیقان راهها را بست یار / آهوی لنگیم و او شیر شکار

غیر تسلیم و رضا کو چاره‌ای / در کف شیر نری خونخواره‌ای

او ندارد خواب و خور چون آفتاب / روحها را می‌کند بی خورد و خواب

گر بیامن باش یا خوش سخن | تا ببینی ور بخسپی روشن سخن
خود نیابی چون یقین پیشه شد | گل از آن سر از شکفت
گر ز عیبت ... ز لطف | چشم جانت چون بماند منتظر
که بپیش سیلی از آن شد شکفت | گل از آن سیلی از آن شد شکفت
گر بپرد بیگهی گرد و بام | گر شکار مرغ یابد یا طعام
آن یکی را قبله شد جولاهگی | وان دگر جا حرص ... جا
آن یکی بیکار و ... لامکان | گر از آن سود و دیش ... معان
کار آن ما دگر حق را شد مرید | بهر کارها ز هر کاری پدید
دیگران چون کودکان این روز عید | تا بشب بر خاک بازی می‌کنند
خوابناکی کو ز یقظه می‌جهد | دایه جوی عشق و عشوه‌اش می‌دهد
رنج بسی ای جان که نگذاریم ما | که کسی از خواب بجهاند ترا
هم تو خود را بر کنی از بیخ خواب | هیچ تشنه کی شنود آن بانگ آب
تا که آید من نکوبی تشنگان | همچو باران سمر اقوام ...
همچو جذب عاشق بیدار اضطراب | تا بانگ آب تشنه نشنود آنگاه خواب

حکایت آن عاشق که شب بیامد بر امید وعدهٔ معشوق بدان وثاق که اشارت کرده بود و بعضی از شب را منتظر بود تا خوابش ببرد معشوق آمد جیبش پر از گردکان کرد و بود و رفت

عاشقی بوده است در ایام پیش | پاسبان عهد اندر عهد خویش
سالها در بند وصل ماه خود | شاه مات و مات شاهنشاه خود
عاقبت جوینده یابنده بود | که فرج از صبر زاینده بود
گفت روزی یار او کامشب بیا | که بپختم از پی تو لوبیا
در فلان حجره نشین تا نیم شب | تا بیایم نیم شب من بی‌طلب
مرد قربان کرد و نانها بخش کرد | چون پدید آمد مهش از زیر گرد
شب در آن حجره نشست آن گرمدار | بر امید وعدهٔ آن یار غار
مستعد بنشست و خوابش در ربود | او فتاد و گشت بیخویش آن عنود
ساعتی بیدار بنشست و بخفت | عاشق آلوده را خواب ای شگفت
بعد نصف اللیل آمد یار او | صادق الوعدانه آن دلدار او
عاشق خود را فتاده خفته دید | اندکی از آستین او درید
گردکانی چند اندر جیب کرد | که تو طفلی گیر این می‌باز نرد
چون سحر از خواب عاشق برجهید | آستین و گردکانها را بدید
گفت شاه ما همه صدق و وفاست | آنچه بر ما می‌رسد آن هم ز ماست
ای دل بیخواب ما زان ایمنیم | چون حرس بر بام چوبک می‌زنیم
گردکان ما درین مطبخ شکست | هر چه گوییم از غم خود اندکست
عاذلا چندین صلای ماجرا | بعد ازین پندی مده دیوانه را
من نخواهم عشوهٔ هجران شنود | آزمودم چند خواهم آزمود
هر چه غیر شورش و دیوانگیست | اندرین ره روی در بیگانگیست
هین بنه بر پایم آن زنجیر را | که دریدم سلسلهٔ تدبیر را
غیر آن جعد نگار مقبلم | گر دو صد زنجیر آری بگسلم
عشق و ناموس ای برادر راست نیست | بر در ناموس ای عاشق مایست
وقت آن آمد که من عریان شوم | نقش بگذارم سراسر جان شوم
ای عدوی شرم و اندیشه بیا | که دریدم پردهٔ شرم و حیا
ای ببسته خواب جان از جادویی | سخت دل یارا که در عالم تویی
هین گلوی صبر گیر و می‌فشار | تا خنک گردد دل عشق ای سوار
تا نسوزم کی خنک گردد دلش | ای دل ما خاندان و منزلش
خانهٔ خود را همی سوزی بسوز | کیست آن کس کو بگوید لاتجوز
خوش بسوز این خانه را ای شیرمست | خانهٔ عاشق چنین اولیترست
بعد ازین این سوز را قبله کنم | زانکه شمعم من بسوزش روشنم
خواب را بگذار امشب ای پدر | یک شبی بر کوی بیخوابان گذر
بنگر اینها را که مجنون گشته‌اند | همچو پروانه بوصلت کشته‌اند
بنگر این کشتی خلقان غرق عشق | اژدهایی گشته گویی حلق عشق

از دو عالم [illegible] پدید دلربا
[illegible] بهر [illegible] تا ابد
[illegible] برق [illegible]
[illegible] مستی [illegible] باش
گر دو عالم [illegible] مست یار
[illegible]
[illegible] ام
مست [illegible]
مست [illegible]
[illegible] باشد در سخن
[illegible] جهان هستی [illegible]
[illegible] آگاه شد

عشق [illegible] کوه را [illegible]
[illegible]
[illegible] جهان [illegible] دریا
[illegible] آتش
[illegible]
[illegible] صاحب [illegible]
چونکه [illegible] بود و دام
[illegible] جون [illegible] است
این [illegible] شد
[illegible] آغاز کن
این [illegible] است

عقل [illegible] باز
[illegible]
تا [illegible] شود
چند [illegible] هستی [illegible] است
این [illegible]
گر جهان [illegible] آفتاب
گر [illegible] هستی [illegible] است
[illegible] امتیاز
این [illegible] است
نیست [illegible] اگر [illegible]
[illegible] طلب

[illegible] اندر [illegible]
چند [illegible]
[illegible] شود
[illegible] مست
[illegible] هستی [illegible]
گر [illegible] آفتاب
[illegible] است
[illegible] مست ساز
[illegible] کیست
[illegible] است [illegible]
این [illegible]
[illegible] مطرب [illegible]

[illegible] تعالی اشعرنا بالاولیاء اذا [illegible] قوله تعالی ان الاولیاء [illegible]

[illegible] مطرب [illegible]
[illegible] مستی [illegible] مطرب [illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]

[illegible]
[illegible] است [illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible] مطرب [illegible]

[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible] مطرب [illegible]

[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible] شیطان [illegible]
[illegible] مطرب [illegible]

آمدن خضر ... پیغمبر و گرفتن عایشه ... نهان ... [illegible]

این سخن پایان ندارد ای عزیز

[illegible]

چیست ... [illegible]

[illegible]

امتحان کردن رسول عایشه را که چرا نهان ... [illegible]

گفت پیغمبر برای امتحان

[illegible]

آغاز کردن مطرب ... را در بزم امیر ترک

[illegible]

در خطاب کردن ترک که ... مطربان ... بخوان

[illegible]

بر جهید آن ترک و دبوسی کشید ... تا علیها بر سر مطرب رسید

گرز را بگرفت سرهنگی بدست ... گفت نی مطرب کشی این دم بدست

گفت این تکرار بی حد و مرش ... کوفت طبعم را بکوبم من سرش

قلتبانا می ندانی گه مخور ... ور همی دانی بزن مقصود بر

آن بگو ای گیج که میدانیش ... می ندانم می ندانم در مکش

چون بپرسم از کجایی هی مری ... تو بگویی نه ز بلخ و نه هری

[illegible] ... نه ز ... عراق و نه ز چین

نه ز بغداد و نه موصل نه طراز ... در کشی در نفی راه دراز

خود بگو تا از کجایی باز ره ... هست تنقیح مناط اینجا بگو

یا بپرسم که چه خوردی ناشتاب ... تا بگویی نه شراب و نه کباب

نه نقول و نه ... نه ... ... نه ز شکر نه ز ... نه عسل

نه قدید و نه ثرید و نه عدس ... آنچه خوردی آن بگو تنها و بس

این سخن خایی دراز از بهر چیست ... گفت مطرب زانکه مقصودم خفیست

در معنی حدیث موتوا قبل ان تموتوا و تفسیر بیت حکیم سنائی

بمیر ای دوست پیش از مرگ اگر می زندگی خواهی
که ادریس از چنین مردن بهشتی گشت پیش از ما

میرمد اثبات پیش از نفی تو ... نفی کردم تا بری ز اثبات بو

در نوا آرم به نفی این ساز را ... چون بمیری مرگ گوید راز را

جان بسی کندی و اندر پرده‌ای ... زانکه مردن اصل بد ناورده‌ای

تا نمیری نیست جان کندن تمام ... بی کمال نردبان نایی ببام

چون ز صد پایه دو پایه کم بود ... بام را کوشنده نامحرم بود

چون رسن یک گز ز صد گز کم بود ... آب اندر دلو از چه کی رود

غرق این کشتی نبینی ای امیر ... تا که ننهی اندرو من الاخیر

من آخر اصل دان کو طارقست ... کشتی وسواس و غی را غارقست

آفتاب گنبد ازرق شود ... کشتی هش چونکه مستغرق شود

چون نمردی گشت جان کندن دراز ... مات شو در صبح ای شمع طراز

تا نگشتند اختران ما نهان ... دانکه پنهانست خورشید جهان

گرز بر خود زن منی در هم شکن ... زانکه پنبه گوش آمد چشم تن

گرز بر خود میزنی خود ای دنی ... عکس تست اندر فعالم این منی

عکس خود در صورت من دیده‌ای ... در قتال خویش بر جوشیده‌ای

همچو آن شیری که در چه شد فرو ... عکس خود را خصم خود پنداشت او

نفی ضد هست باشد بی شکی ... تا ز ضد ضد را بدانی اندکی

این زمان جز نفی ضد اعلام نیست ... اندرین نشأه دمی بی دام نیست

بی حجابت باید آن ای ذو لباب ... مرگ را بگزین و بر دران حجاب

نه چنان مرگی که در گوری روی ... مرگ تبدیلی که در نوری روی

مرد بالغ گشت آن بچگی بمرد ... رومیی شد صبغت زنگی سترد

خاک زر شد هیأت خاکی نماند ... غم فرح شد خار غمناکی نماند

مصطفی زین گفت کای اسرار جو ... مرده را خواهی که بینی زنده تو

میرود چون زندگان بر خاکدان ... مرده و جانش شده بر آسمان

جانش را این دم به بالا مسکنیست ... گر بمیرد روح او را نقل نیست

زانکه پیش از مرگ او کردست نقل ... این بمردن فهم آید نه بعقل

نقل باشد نه چو نقل جان عام ... همچو نقلی از مقامی تا مقام

هر که خواهد که ببیند بر زمین ... مرده را کو میرود ظاهر چنین

مر ابوبکر تقی را گو ببین ... شد ز صدیقی امیر المحشرین

اندرین نشأه نگر صدیق را ... تا بحشر افزون کنی تصدیق را

پس محمد صد قیامت بود نقد ... زانکه حل شد در فنای حل و عقد

زاده ثانیست احمد در جهان ... صد قیامت بود او اندر عیان

زو قیامت را همی پرسیده‌اند ... کای قیامت تا قیامت راه چند

با زبان حال میگفتی بسی ... که ز محشر حشر را پرسد کسی

بهر این گفت آن رسول خوش پیام ... رمز موتوا قبل موت یا کرام

[illegible]

تا نگردی او ندانیش تمام / خواه آن انوار باشد یا ظلام

عقل گردی عقل را دانی کمال / عشق گردی عشق را دانی ذبال

نار گردی نار را دانی یقین / نور گردی [illegible]

گفتمی برهان [illegible] مبین / گر [illegible] ادراک [illegible] خورد این

هست [illegible] زنجیر [illegible] / گر [illegible] عشق [illegible] زنجیر [illegible]

ور همه عالم [illegible] / [illegible]

این سخنها را [illegible] شمر / [illegible]

تا [illegible] غیرت بدین / [illegible]

تو [illegible] نگر [illegible] / تا [illegible] ترا

[illegible] / [illegible]

[illegible] / این [illegible]

[illegible] / زانکه ما عاجز [illegible]

[illegible] / [illegible]

[illegible] / باز بودم [illegible]

سخت [illegible] / [illegible]

از نصیحتها [illegible] کر بوده‌ام / [illegible] بوده‌ام

یاد [illegible] / مرگ [illegible]

سالها این مرگ طبلک می‌زند / گوش تو بیگاه جنبش می‌کند

گوید اندر نزع از جان آه مرگ / این زمان کردت ز خود آگاه مرگ

تشبیه مغفلی که عمر ضایع کند و وقت نزع بیدار شود به ماتم اهل حلب

این گلوی مرگ از نعره گرفت / طبل او بشکافت از ضرب شگفت

در دقایق خویش را در باختی / رمز مردن این زمان دریافتی

روز عاشورا همه اهل حلب / باب انطاکیه اندر تا به شب

گرد آید مرد و زن جمعی عظیم / ماتم آن خاندان دارد مقیم

تا به شب نوحه کنند اندر بکا / شیعه عاشورا برای کربلا

بشمرند آن ظلمها و امتحان / کز یزید و شمر دید آن خاندان

از غریو و نعره‌ها در سر گذشت / پر همی گردد همه صحرا و دشت

رسیدن شاعر به حلب روز عاشورا و احوال معلوم کردن و نکته گفتن با اهل آن

یک غریبی شاعری از ره رسید / روز عاشورا و آن افغان شنید

شهر را بگذاشت و آن سوی رای کرد / قصد جست و جوی آن هیهای کرد

پرس پرسان می‌شد اندر افتقاد / چیست این غم بر که این ماتم فتاد

این رئیس زفت باشد که بمرد / این چنین مجمع نباشد کار خرد

نام او و القاب او شرحم دهید / که غریبم من شما اهل دهید

چیست نام و پیشه و اوصاف او / تا بگویم مرثیه ز الطاف او

مرثیه سازم که مرد شاعرم / تا از اینجا برگ و لالنگی برم

آن یکی گفتش که تو دیوانه‌ای / تو نه‌ای شیعه عدوی خانه‌ای

روز عاشورا نمی‌دانی که هست / ماتم جانی که از قرنی به است

پیش مؤمن کی بود این قصه خوار / قدر عشق گوش عشق گوشوار

پیش مؤمن ماتم آن پاک روح / شهره‌تر باشد ز صد طوفان نوح

نکته گفتن شاعر جهت شیعهٔ حلب

گفت آری لیک کو دور یزید / کی بدست این غم چه دیر اینجا رسید

چشم کوران آن خسارت را بدید / گوش کران آن حکایت را شنید

خفته بودستید تا اکنون شما / تا کنون جامه دریدید از عزا

پس عزا بر خود کنید ای خفتگان / زانکه بد مرگیست این خواب گران

روح سلطانی ز زندانی بجست / جامه چه درانیم و چون خاییم دست

چونکه ایشان خسرو دین بوده‌اند / وقت شادی شد چو بشکستند بند

سوی شادروان دولت تاختند / کنده و زنجیر را انداختند

روز ملکست و گش و شاهنشهی / گر تو یک ذره از ایشان آگهی

[illegible] هیچ جا	هر دمی پیغمبر جهودان شود	[illegible]	[illegible]
غیرتی گر چه است عار [illegible]	دعوت این کن کز دعوت [illegible]	باز این کن [illegible]	[illegible]
[illegible] بهر گوگرد	سحوری زدن آن شخص [illegible]		[illegible]
آن یکی میزد سحوری بر دری	درگهی بود و رواق مهتری	نیم شب میزد سحوری را بجد	گفت او را قایلی کای مستند
اولا وقت سحر زن این سحور	نیم شب نبود گه این شر و شور	دیگر آنکه فهم کن ای بوالهوس	کاندرین خانه درون خود هست کس
کس در اینجا نیست جز دیو و پری	روزگار خود چه یاوه میبری	بهر گوشی میزنی دف گوش کو	هوش باید تا بداند هوش کو
گفت گفتی بشنو از چاکر جواب	تا نمانی در تحیر و اضطراب	گرچه هست این دم بر تو نیم شب	نزد من نزدیک شد صبح طرب
هر شکستی پیش من پیروز شد	جمله شبها پیش چشمم روز شد	پیش تو خون است آب رود نیل	نزد من خون نیست آب است ای نبیل
در حق تو آهن است آن و رخام	پیش داود نبی موم است و رام	پیش تو که بس گران است و جماد	مطرب است او پیش داود اوستاد
پیش تو آن سنگریزه ساکت است	پیش احمد او فصیح و قانت است	پیش تو استون مسجد مرده‌ایست	پیش احمد عاشقی دلبرده‌ایست
جمله اجزای جهان پیش عوام	مرده و پیش خدا دانا و رام	وانچه گفتی کاندرین قصر و سرا	نیست کس چون میزنی این طبل را
بهر حق این خلق زرها میدهند	صد اساس خیر و مسجد مینهند	مال و تن در راه حج دوردست	خوش همی بازند چون عشاق مست
هیچ میگویند کان خانه تهیست	این سخن گوید آنکس کاگهیست	پر همی بیند سرای دوست را	آنکه از نور الهستش ضیا
بس سرای پر ز جمع و انبهی	پیش چشم عاقبت بینان تهی	هر کرا خواهی تو در کعبه بجو	تا بروید در زمان پیش تو او
صورتی کو فاخر و عالی بود	او ز بیت الله کی خالی بود	او بود حاضر منزه از رتاج	باقی مردم برای احتیاج
هیچ میگویند کاین لبیکها	بی ندایی میکنیم آخر چرا	کو ندا تا خود تو لبیکی زهی	از ندا لبیک تو چون شد تهی
بلکه توفیقی که لبیک آورد	هست هر لحظه ندایی از احد	من بجود آنم که این قصر و سرا	بزم جان افتاد و خاکش کیمیا
مس خود را بر طریق زیر و بم	تا ابد بر کیمیایش میزنم	تا بجوشد زین چنین ضرب سحور	در درافشانی و بخشایش بحور
خلق در صف قتال و کارزار	جان همی بازند بهر کردگار	آن یکی اندر بلا ایوب وار	وان دگر در صابری یعقوب وار
آن یکی چون نوح [illegible]	وان دگر چون [illegible]	این تو دنیا [illegible]	وان دگر در استقامت چون عمر
صد هزاران خلق تشنه و مستمند	بهر حق از طمع جهدی میکنند	من هم از بهر خداوند غفور	میزنم بر در به امیدش سحور
مشتری خواهی که از وی زر بری	به ز حق کی باشد ای جان مشتری	میخرد از مالت انبانی نجس	میدهد نور ضمیری مقتبس
میستاند این یخ جسم فنا	میدهد ملکی برون از وهم ما	میستاند قطرهٔ چندی ز اشک	میدهد کوثر که آرد قند رشک
میستاند آه پر سودا و دود	میدهد هر آه را صد جاه سود	نقد آورد تا گنجی سحرا ازان	[illegible]
باد آهی کابر اشک چشم راند	مر خلیلی را بدان اواه خواند	هین درین بازار گرم بی‌نظیر	کهنه‌ها بفروش و ملک نو بگیر

[illegible] / [illegible]

تن فدای خار می‌کرد آن بلال / خواجه‌اش می‌زد برای گوشمال

قصهٔ بلال حبشی و شوق او و ورزش جانب [illegible] و معلوم کردن صدیق حال او را

که چرا تو یاد احمد می‌کنی / بندهٔ بد منکر دین منی

می‌زد اندر آفتابش او به خار / او احد می‌گفت بهر افتخار

تا که صدیق آن طرف بر می‌گذشت / آن احد گفتن به گوش او بگشت

چشم او پر آب شد دل پر عنا / زان احد می‌یافت بوی آشنا

بعد از آن خلوت بدیدش پند داد / کز جهودان خفیه می‌دار اعتقاد

عالم السرست پنهان دار کام / گفت کردم توبه پیشت ای همام

روز دیگر از پگه صدیق تفت / آن طرف از بهر کاری می‌برفت

باز احد بشنید و ضرب زخم خار / بر فروزید از دلش سوز و شرار

باز پندش داد باز او توبه کرد / عشق آمد توبهٔ او را بخورد

توبه کردن زین نمط بسیار شد / عاقبت از توبه او بیزار شد

فاش کرد و اسپرد تن را در بلا / کای محمد ای عدوی توبه‌ها

ای تن من وی رگ من پر ز تو / توبه را گنجا کجا باشد درو

توبه را زین پس ز دل بیرون کنم / از حیات خلد توبه چون کنم

عشق قهارست و من مقهور عشق / چون قمر روشن شدم از نور عشق

برگ کاهم پیش تو ای تند باد / من چه دانم تا کجا خواهم فتاد

گر هلالم گر بلالم می‌دوم / مقتدی آفتابت می‌شوم

ماه را با زفتی و زاری چه کار / در پی خورشید پوید سایه‌وار

با قضا هر کو قراری می‌دهد / ریش‌خند سبلت خود می‌کند

کاه برگی پیش باد آنگه قرار / رستخیزی وانگهانی عزم کار

گربه در انبانم اندر دست عشق / یک دمی بالا و یک دم پست عشق

او همی گرداندم بر گرد سر / نه به زیر آرام دارم نه زبر

عاشقان در سیل تند افتاده‌اند / بر قضای عشق دل بنهاده‌اند

همچو سنگ آسیا اندر مدار / روز و شب گردان و نالان بی‌قرار

گردشش بر جوی جویان شاهد است / تا نگوید کس که آن جو راکد است

گر نمی‌بینی تو جو را در کمین / گردش دولاب گردونی ببین

چون قراری نیست گردون را ازو / ای دل اختروار آرامی مجو

گر زنی در شاخ دستی کی هلد / هر کجا پیوند سازی بسکلد

گر نمی‌بینی تو تدویر قدر / در عناصر جوشش و گردش نگر

زانکه گردشهای آن خاشاک و کف / باشد از غلیان بحر با شرف

باد سرگردان ببین اندر خروش / پیش امرش موج دریا بین بجوش

آفتاب و ماه دو گاو خراس / گرد می‌گردند و می‌دارند پاس

اختران هم خانه خانه می‌روند / مرکب هر سعد و نحسی می‌شوند

اختران چرخ گر دورند هی / وین حواست کاهلست و سست پی

اختران چشم و گوش و هوش ما / شب کجا اند و به بیداری کجا

گاه در سعد و وصال و دولتی / گاه در نحس و فراق و بی‌خودی

ماه گردون چون درین گردیدنست / گاه تاریک و زمانی روشنست

گه بهار و صیف همچون شهد و شیر / گه سیاستگاه برف و زمهریر

چونکه کلیات پیش او چو گوست / سخره و سجده کن چوگان اوست

تو که یک جزوی دلا زین صد هزار / چون نباشی پیش حکمش بی‌قرار

چون ستوری باش در حکم امیر / گه در آخر حبس گاهی در مسیر

چونکه بر میخت ببندد بسته باش / چون گشاید چابک و برجسته باش

آفتاب اندر فلک کژ می‌جهد / در سیه‌رویی کسوفش می‌دهد

کز ذنب پرهیز کن هین هوش دار / تا نگردی تو سیه‌رو دیگ‌وار

ابر را هم تازیانهٔ آتشین / می‌زند کانجا چنان رو نه چنین

بر فلان وادی ببار این سو مبار / گوشمالش می‌دهد که گوش دار

[illegible] / [illegible]
چون بیاید [illegible] / شکست [illegible]
خواجه [illegible] / بر سر [illegible]
باز آمد شاه [illegible] / باز آمد آب جان در [illegible]
تو به ما باز آ که سیلاب برد / فرصت آمد پاسبان [illegible]
زان [illegible] / لعل اندر لعل اندر لعل ما
[illegible] / تا [illegible]
گر [illegible] / جان [illegible]

[illegible] / [illegible]
زین [illegible] / [illegible]
[illegible] / نوبت [illegible]
بر [illegible] گشت باده خورد / [illegible]
باز [illegible] گشت مجلس [illegible] / [illegible]
یک [illegible] / [illegible]
آن [illegible] / جان [illegible]

بازگفتن صدیق صورت حال بلال را نزد حضرت رسول صلی الله علیه و آله و سلم

[illegible] / [illegible]
از [illegible] مصطفی / [illegible]
چونکه صدیق از بلال دم درست / این [illegible] توبه آورد [illegible]
کان [illegible] / این زمان [illegible] تا قدم
چند [illegible] / تیر [illegible]
چند [illegible] / هست [illegible]
با [illegible] بود [illegible] / یا قصر و ساعد آن شهریار
[illegible] / تو [illegible]
[illegible] / نام این فرو [illegible]
[illegible] / [illegible]
[illegible] / [illegible]
عاشقی [illegible] / این [illegible] باشد [illegible]
عشق [illegible] / عاشقی بر غیر او باشد مجاز
[illegible] / [illegible] عشق مجازی [illegible]
[illegible] / جسم [illegible]
[illegible] / [illegible]
[illegible] / باز [illegible]

بعد از آن صدیق پیش مصطفی / گفت حال آن بلال با وفا
باز [illegible] / در [illegible]
جرم [illegible] / [illegible]
[illegible] / لا [illegible]
[illegible] / [illegible]
[illegible] / [illegible]
[illegible] / تا [illegible]
از [illegible] / او [illegible]
عاشق [illegible] / تا [illegible]
تو [illegible] عشق [illegible] / تو [illegible]
[illegible] / ظاهرش نور [illegible]
چون [illegible] / [illegible]
[illegible] / [illegible]
[illegible] / [illegible]
[illegible] / رو [illegible]

[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]
[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]
[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]
[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]
مصطفی زین گفت کادم و انبیا	[illegible]	[illegible]	[illegible]
[illegible]	[illegible]	مصطفی زین گفت کادم [illegible]	[illegible]
[illegible]	[illegible]	گفت [illegible] آن زمان	[illegible]
گفت [illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]
آنچنان زینت [illegible] گرد ورا	[illegible] اشیان [illegible]	آنچنان [illegible]	[illegible]
[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]
[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]
این گهر از هر دو عالم برترست	[illegible]	[illegible]	آن [illegible]
منکر [illegible] گوهر [illegible]	[illegible]	در [illegible] خدا [illegible] است	کو بود [illegible]
در خزان [illegible]	[illegible]	احسن التقویم در والتین بخوان	کز گرامی گوهرست ای دوست جان
احسن التقویم از فکرت برون	احسن التقویم از عرشش فزون	گر بگویم قیمت آن ممتنع	هم بسوزم هم بسوزد مستمع
لب ببند اینجا و خر اینجا بران	رفت [illegible] آن [illegible]	[illegible]	رفت [illegible] آن [illegible]
[illegible]	[illegible] کلام [illegible]	[illegible] الله را چون [illegible]	این [illegible]
گر ترا [illegible] هست اندر دین [illegible]	[illegible]	ای تو در صندوق [illegible]	کاین گمان [illegible]
در همه [illegible]	[illegible]	آنچه [illegible]	گر بگویم [illegible] دوست
آن بنای [illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]
[illegible]	[illegible]	همچنان [illegible] چشم [illegible]	[illegible]
[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible] کلام [illegible]
[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]
[illegible]	[illegible]	گفت [illegible]	[illegible]
[illegible]	[illegible]	گفت [illegible]	[illegible]

[illegible]

آن جهود دل سیاه [illegible] | در غضب [illegible] سیاه دل [illegible] | کس [illegible] | [illegible]

آنچنانک از میان آن جهود | آن گل [illegible] | راست صورت بت‌پرستان این بود | [illegible]

باز گردد [illegible] | کیدن [illegible] | یک [illegible] | باز [illegible] گشت [illegible] جهود

پیچ [illegible] | وز دگر [illegible] | بر خیال [illegible] | داده [illegible] آورده ام

[illegible] اندر میان | | | یافت [illegible] هر دو آن

[illegible] بلال [illegible]

قهقهه زد آن جهود سنگدل | از سر افسوس و طنز و غش و غل | گفت صدیقش که این خنده چه بود | در جواب پرسش او خنده فزود

گفت اگر جدت نبودی و اهتمام | در خریداری این اسود غلام | من ز استیزه [illegible] تمام | خود به عشر اینش [illegible]

کو به نزد من نیرزد نیم دانگ | تو گران کردی بهایش را به بانگ | پس جوابش داد صدیق ای غبی | گوهری دادی به جوزی چون صبی

کو به نزد من همی ارزد دو کون | من به جانش ناظرستم تو به لون | زر سرخ است او سیه‌تاب آمده | از برای رشک این احمق کده

دیدهٔ این هفت رنگ جسمها | درنیابد زین نقاب آن روح را | گر مکیسی کردیی در بیع بیش | دادمی من جمله ملک و مال خویش

ور مکیس افزودیی من ز اهتمام | دامنی زر کردمی از غیر وام | سهل دادی زانک ارزان یافتی | حقه را [illegible]

حقه سربسته جهل تو بداد | زود بینی که چه غبنت اوفتاد | حقهٔ پر لعل را دادی به باد | همچو زنگی در سیه‌رویی تو شاد

عاقبت واحسرتا گویی بسی | بخت و دولت را فروشد خود کسی | بخت با جامهٔ غلامانه رسید | چشم بدبختت بجز ظاهر ندید

او نمودت بندگی خویشتن | خوی زشتت کرد با او مکر و فن | این سیه اسرار تن اسپید را | بت‌پرستانه بگیر از ظاهر [illegible]

این ترا و آن مرا بردیم سود | هین لکم دین ولی دین ای جهود | خود سزای بت‌پرستان این بود | جلّش اطلس اسپ او چوبین بود

همچو گور کافران پر دود و نار | وز برون بربسته صد نقش و نگار | همچو مال ظالمان بیرون جمال | وز درونش خون مظلوم و وبال

چون منافق از برون صوم و صلات | وز درون خاک سیاه بی‌نبات | همچو ابری بی‌نم [illegible] | نی درو نفع زمین نی قوت بر

همچو وعدهٔ مکر و گفتار دروغ | آخرش رسوا و اول بافروغ | بعد از آن بگرفت دست آن بلال | آن ز دست [illegible] چون خلال

شد خلالی در دهانی راه یافت | جانب شیرین زبانی می‌شتافت | آوریدش تا به نزد آن رسول | که بجان او کرده [illegible] قبول

چون بدید آن خسته روی مصطفی | گفت [illegible] | چون بلال این را شنید از مصطفی | خرّ مغشیا فتاد او بر قفا

تا بدیر بیخود و بیهوش ماند | چون به هوش آمد ز شادی اشک راند | مصطفی‌اش در کنار خود کشید | کس چه داند بخششی کو را رسید

چون بود مسی که بر اکسیر زد | مفلسی بر گنج پرتوفیر زد | ماهی پژمرده در بحر اوفتاد | کاروان گم شده زد بر رشاد

آن خطاباتی که گفت اندر [illegible] | گر زند بر شب برآید از شبی | روز روشن گردد آن شب چون صباح | من نتانم باز گفت آن اصطلاح

خود تو دانی کافتاب اندر حمل | تا چه گوید با نبات و باد [illegible] | خود تو میدانی که آن آب زلال | می چه گوید با ریاحین و نهال

صنع حق با جملهٔ اجزای جهان | چون دم و حرفست از افسونگران | جذب یزدان با اثرها و سبب | صد سخن گوید نهان بی‌حرف و لب

[illegible] / [illegible]

بی تقاضا چون ... / ورن تقاضا ... از خوش ...

گر بپرسندش چنان با ... امرم

عتاب کردن حضرت رسول با صدیق و جواب او

گر چنانکه تو ندانی ... سلام

پیش ... سلطان جهان / در فتاد آمد ز ... نهاد آن

گفت ای صدیق آخر گفتمت / که مرا انباز کن در مکرمت

تو مرا شاهنشه بی‌صبر و خواب / بارگه احوال ای ... گریش

گفت ما دو بندگان کوی تو / کردمش آزاد من بر روی تو

تو مرا میدار بنده و یار غار / هیچ آزادی نخواهم زینهار

که مرا از بندگیت آزادیست / بی تو بر من محنت و بیدادیست

ای جهان را زنده کرده اصطفا / خاص کرده عام را خاصه مرا

خوابها میدید جانم در شباب / که سلامم کرد قرص آفتاب

از زمینم برکشید او تا سما / همره او گشته بودم ز ارتقا

گفتم این ماخولیا بود و محال / هیچ گردد مستحیلی وصف حال

چون ترا دیدم بدیدم خویش را / آفرین آن آینهٔ خوب کیش را

چون ترا دیدم محال حال شد / جان من مستغرق اجلال شد

چون ترا دیدم من ای روح البلاد / مهر این خورشید از چشمم فتاد

گشت عالی همت از تو چشم من / جز بخواری ننگرد اندر چمن

نور جستم خود بدیدم نور نور / حور جستم خود بدیدم رشک حور

یوسفی جستم لطیف و سیم تن / یوسفستانی بدیدم در تو من

در پی جنت بدم در جستجو / جنتی بنمود از هر جزو تو

هست این نسبت بمن مدح و ثنا / هست این نسبت بتو قدح و هجا

همچو مدح مرد چوپان سلیم / مر خدا را پیش موسی کلیم

که بجویم اشپشت شیرت دهم / چارقت دوزم من و پیشت نهم

قدح او را حق بمدحی بر گرفت / گر تو هم رحمت کنی نبود شگفت

رحم فرما بر قصور فهمها / ای ورای عقلها و وهمها

... اقبال ... امید / از جهان کهنه نو در رسید

زین جهان کو چاره بیچاره جو / صد هزاران نادره عالم بدست

... از ... / افرجوا یا قوم قد زال الحرج

آفتابی رفت در کاشانهٔ هلال / در تقاضا کز حیا یا بلال ...

زیر لب می‌گفتی ... / گر بیاید او بر مناره رو بگو

سید در گوش هر غمگین بشیر / خیز ای مدبر ره اقبال گیر

... گنده ... / هین که تا ... شود ...

چون کنی محبوس کنون ای یار من / گرد هر ... طبل زن

آن جهان گر شد ... / گو بیان چندین بلا با بانگ کو

مینهد بر ریش ریحان ... / اوز گوری ... این ...

نی سکستند ... / گو چیران کز چه ... می‌کشند

این کشاکش ... / خفته ام بگذار تا خوابی کنم

... / چشم بخشایان ...

زان بلاها بر عزیزان بیش بود / کان ... یار ... خوبان ...

لاجرم با خوبان کنند ... / نیز گوران ... را ...

خویش را ... / تا غم ... گوران ...

چون شنیدی بعضی از قصه بلال

قصهٔ هلال و عشق او و بیان صفت ضعف خواجه

بشنو اکنون قصهٔ ضعف هلال

از بلال او بیش بود اندر روش / خوی بد را بیش کرده بد کنش

نه چو تو پس رو که هر دم پس روی / سوی سنگی میروی از گوهری

همچنان کان خواجه را مهمان رسید / خواجه از ایام سالش بیرسید

گفت عمرت چند سالست ای پسر / بازگو و در مدزد و برشمر

گفت هجده هفده نی شانزده / ای برادر خیره اندر یا که پانزده

گفت واپس واپس ای خیره سر / باز میرو تا بکس مادرت

آن یکی اسپی طلب کرد از امیر / گفت رو آن اسپ اشهب را بگیر
گفت آن را من نخواهم گفت چون / گفت او واپس رو است و بس حرون
سخت پس پس می‌رود او سوی بن / گفت دمش را بسوی خانه کن
دم این استور نفست شهوت است / زین سبب پس پس رود آن خودپرست
شهوت او را که دم آمد ز بن / ای مبدل شهوت عقبیش کن
چون ببندی شهوتش را از رغیف / سر کند آن شهوت از عقل شریف
همچو شاخی که ببری از درخت / سر کند قوت ز شاخ نیکبخت
چونکه کردی دم او را آن طرف / گر رود رو پس رود تا مکتنف
حبذا اسپان رام پیش رو / نی سپس رو نی حرونی راه گو
گرم رو چون جسم موسی کلیم / تا به بحرینش چو پهنای گلیم
هست هفصد ساله راه آن حقب / که بکرد او عزم در سیران حب
همت سیرش چنین این بود و / سیر جانش تا به علیین بود
شهسواران در سباقت تاختند / خربطان در پایگاه انداختند
همچنانکه کاروانها در رسید / در دهی آمد دری را باز دید
آن یکی گفت اندرین سرمای سخت / چند روزی اینجا بیندازیم رخت
بانگ آمد نی بینداز از برون / وانگهانی اندر آ تو اندرون
هم برون افگن هر آنچ افگندنی است / در میا با آن که این مجلس سنی است
بد هلال استاد دل جان روشنی / سائس و بنده امیر مؤمنی
سائسی کردی در آخر آن غلام / لیک سلطان سلاطین بنده نام
سائسی کردی سیاست نفس خویش هم / از غزاوان کس نشد پیدا رهم
آن امیر از حال بنده بی‌خبر / که نبودش جز بهیمانه نظر
آب و گل می‌دید و در وی گنج نی / پنج و شش می‌دید اصل پنج نی
رنگ طین پیدا و نور دین نهان / هر پیمبر این چنین بد در جهان
آن مناره دید در وی مرغ نی / بر مناره شاهبازی پر فنی
وان دگر می‌دید مرغی پر زنی / لیک مویی که بپران مرغ نی
آنکه او ینظر بنور الله بود / هم ز مرغ و هم ز مو آگه بود
گفت آخر چشم سوی مو نه / تا نه بینی مو نه بگشاید گره
آن یکی گل دید نقشین در وحل / وان دگر گل دید پر علم و عمل
تن مناره علم و طاعت همچو مرغ / خواه سی مرغ گیر یا دو مرغ
مرد اوسط مرغ بینست او و بس / غیر مرغی می‌نبیند پیش و پس
موی آن نوریست پنهان آن مرغ / که بدو پاینده باشد جان مرغ
مرغ کان مویست در منقار او / هیچ عاریت نباشد کار او
علم او از جان او جوشد مدام / پیش او نه عاریت باشد نه وام

رنجور شدن هلال بنده و بی‌خبری خواجه‌اش بسبب حقارت او و واقف شدن مصطفی و رفتن بعیادت او

از قضا رنجور شد روزی هلال / مصطفی را وحی شد غماز حال
بد ز رنجوریش خواجه بی‌خبر / که برو بد کساد و بی‌خطر
خفته نه روز اندر آخر محسنی / هیچکس از حال او آگاه نی
آنکه کس بود و شهنشاه کسان / عقل صد چون قلزمش هر جا رسان
وحیش آمد رحم حق غمخوار شد / که فلان مشتاق تو بیمار شد
مصطفی بهر هلال با شرف / رفت از بهر عیادت از طرف
در پی خورشید وحی آن مه روان / وان صحابه در پیش چون اختران
ماه می‌گوید که اصحابی نجوم / للسری قدوة و للطاغی رجوم
میر را گفتند کان سلطان رسید / او ز شادی بی‌دل و جان بر جهید
بر گمان آن ز شادی زد دو دست / کان شهنشه بهر آن میر آمدست
چون فرود آمد ز غرفه آن امیر / جان همی افشاند پا مزد بشیر
پس زمین بوسید و سلامی کرد او / کرد رخ را از طرب چون ورد او
گفت بسم الله مشرف کن وطن / تا که فردوسی شود این انجمن
تا فزاید قصر من بر آسمان / که بدیدم قطب دوران زمان
گفتش از بهر عتاب آن محترم / من برای دیدن تو نامدم

[illegible] / بس عجب [illegible]
[illegible] یک [illegible] / [illegible]

همچنین گفت او [illegible] / [illegible] کتاب
[illegible] / همچو مهتاب از [illegible]

آن یکی صد ره [illegible] شد / هر جا [illegible] آمده
تو مکان [illegible] است / این بدانک گنج [illegible]

ای عجب حیران [illegible] / که [illegible] با کمال
گفت از جنبش [illegible] است / یک معنی [illegible] حکایت

صحبت او با [illegible] / ساکن است و منزل او [illegible] است
رفت پیش شیخ [illegible] بهر او / [illegible]

[illegible] / این همه بر [illegible] چون [illegible]
[illegible] / [illegible]

موجب ایمان نباشد معجزات / بوی جنسیت کند جذب صفات
معجزات از بهر قهر دشمن است / بوی جنسیت پی دل بردن است

قهر گردد دشمن اما دوست نی / دوست گر گردد ببسته گردنی
اندر آمد [illegible] او / گفت [illegible]

از میان [illegible] / در [illegible] رسول [illegible]
[illegible] گنج آخر آمد [illegible] قرآن / [illegible] نهاد آن پهلوان

[illegible] خاک / بر سر [illegible]
گفت یا [illegible] پنهان گوهری / ای [illegible]

گفت [illegible] / [illegible] آب
چون بود [illegible] تشنه گل خورد / آب [illegible]

همچو عیسی بر سرش گیرد فرات / [illegible] آب حیات
گفت احمد گر یقینش افزون [illegible] / [illegible] مرکب [illegible]

در بیان آنک مصطفی علیه السلام چون شنید که عیسی بر روی آب رفت فرمود که لو ازداد یقینه لمشی علی الهوا

همچو من که بر هوا راکب شدم / در شب معراج مستصحب شدم
گفت چون باشد سگی کور [illegible] / جست او [illegible]

[illegible] / بل ز پیش تیغ و پیکان [illegible]
کور [illegible] / چشمها [illegible]

چون بود [illegible] / [illegible] رسد
گشت [illegible] / [illegible] چون [illegible]

او [illegible] استخوان / [illegible] سوره [illegible]
تا [illegible] تمام / [illegible] ای غلام

گر [illegible] ای شهان / این [illegible]
[illegible] آب / [illegible] آب

هر که [illegible] نیست / [illegible] نیست
[illegible] کرم / [illegible]

[illegible] / [illegible]
آب [illegible] حرام / [illegible]

ای ضیاء الحق حسام الدین که [illegible] / پاسبان توست از شر الطیور
پاسبان [illegible] / [illegible]

چیست [illegible] / [illegible] تیزی آفتاب
[illegible] / [illegible]

[illegible] ماند [illegible] / [illegible] ماند [illegible]
[illegible] / [illegible]

[illegible] / [illegible]
[illegible] / [illegible]

[illegible] / [illegible]
[illegible] / [illegible]

[illegible]

لیک [illegible] / [illegible] / حقیقت [illegible] / [illegible]

خلقت طفل [illegible] / زانکه ترنج [illegible] / این [illegible] / تا [illegible]

نی چو [illegible] خام [illegible] کنون [illegible] / طفلی و [illegible] ترنجش [illegible] / هر [illegible] چون کرد [illegible] / [illegible]

یک [illegible] بر [illegible] / بر [illegible] ترنج [illegible] / اول [illegible] شد [illegible] سرد [illegible] / لیک [illegible] زشت [illegible]

رنگ سبزت زرد شد ای ترنج زرد / زانکه [illegible] گلگونه [illegible]

حکایت کمپیر نود ساله که روی زشت را گلگونه می اندود

بود کمپیری نود ساله کلان / پر تشنج روی و رنگش زعفران / چون سر سفره رخ او تو به تو / لیک در وی بود عشق شوی تو

ریخت دندانهاش و مو چون شیر شد / قد کمان و هر حسش تغییر شد / عشق شوی و شهوت و حرصش تمام / صید خواه و پاره پاره گشته دام

مرغ بی‌هنگام و راه بی‌رهی / آتشی پر در بن دیگ تهی / عاشق میدان و اسپ و نیزه‌ای / عاشق [illegible] لب و [illegible]

حرص در پیری جهودان را [illegible] / ای شقی که [illegible] این حرص او / ریخت دندانهای سگ چون پیر شد / ترک مردم کرد و سرگین‌گیر شد

این سگان شصت ساله را نگر / هر دمی دندان سگ‌شان تیزتر / پیر سگ را ریخت پشم از پوستین / این سگان پیر اطلس‌پوش بین

عشقشان و حرصشان در فرج و زر / دم به دم چون نسل سگ بین بیشتر / این چنین عمری که مایهٔ دوزخ است / مر قصابان غضب را مسلخ است

چون بگویندش که عمرت شد دراز / می‌شود خوش دل از آن و خنده‌باز / این چنین نفرین دعا پندارد او / چشم نگشاید سری بر نارد او

گر ببیند یک سر موی از معاد / او نگوید که چنین عمرت مباد

دعا کردن درویش خواجه گیلانی را و رد کردن او

گفت یک روزی به خواجه گیلکی / نان [illegible] از [illegible] / نان همی [illegible] ده مرا / تا بگویم مر ترا این یک دعا

چون ستد زو نان بگفت ای مستعان / خوش [illegible] / گفت [illegible] / حق ترا آنجا رساناد [illegible]

هر محدث را خسان بدل کنند / حرفش از مایهٔ خود بدل کنند / زانکه قدر مستمع آید نبا / بر قد خواجه برد درزی قبا

چونکه مجلس بی چنین پیغاره نیست / از حدیث پست نازل چاره نیست / واستان هین این سخن را از گرو / سوی افسانهٔ عجوزه باز رو

چون مسن گشت و درین ره نیست مرد / تو بنه نامش عجوز سالخورد

وصف آن عجوزه و رجوع نمودن بحکایت او

نی مر او را راس مال و مایه‌ای / نی پذیرای قبول و پایه‌ای / نی دهنده نی پذیرنده خوشی / نی درو معنی و نی معنی‌کشی

نی زبان نی گوش نی عقل و بصر / نی هُش و نی بیهشی و نی فکر / نی نیاز و نی جمالی بهر ناز / تو بتو گنده مانند پیاز

نی ره و [illegible] و نی پای راه / نی تپش [illegible] نی سوز و آه / نی [illegible] مر ورا / نی بدل عزم سلامت مر ورا

سائلی آمد بسوی خانه‌ای / خشک نانه خواست یا تر نانه‌ای

سؤال سائل از صاحب خانه و جواب او ورا بسبیل طنز

گفت صاحبخانه نان اینجا کجاست / خیره‌ای کی این دکان نانباست / گفت آخر پارهٔ پیهم بیاب / گفت اینجا نیست دکان قصاب

گفت پاره‌ای آرد ده ای کدخدا / گفت پنداری که هست این آسیا / گفت باری آب ده از مکرعه / گفت آخر نیست جو یا مشرعه

[illegible]

عشرهای مصحف از جا میبرید [illegible]

[illegible]

بر چسپانیدن عجوزه عشرهای قرآن را جهت آرایش

[illegible]

حکایت [illegible] گفت [illegible]

[illegible]

[illegible] / [illegible]
[illegible] / بر زند بر دل ز پنهان [illegible]
[illegible] / [illegible]
معجزه کان بر جمادی گرد اثر / یا عصا یا بحر یا شق القمر
گر اثر بر جان زند بی‌واسطه / متصل گردد به پنهان رابطه
بر جمادات آن اثرها عاریه است / آن پی روح خوش متواریه است
تا از آن جامد اثر گیرد ضمیر / حبذا نان بی هیولای خمیر
حبذا خوان مسیحی بی کمی / حبذا بی باغ میوهٔ مریمی
بر زند از جان کامل معجزات / بر ضمیر جان طالب چون حیات
معجزه بحرست و ناقص مرغ خاک / مرغ خاکی غرقه در یم شد هلاک
مرغ آبی [illegible] ایمن از هلاک / [illegible]
عجزبخش جان هر نامحرمی / لیک قدرت‌بخش جان همدمی
چون نیابی این سعادت در ضمیر / پس ز ظاهر هر دم استدلال گیر
کاثرها بر مشاعر ظاهرست / وین اثرها از مؤثر مخبرست
هست پنهان معنی هر دارویی / همچو سحر و صنعت آن ساحری
چون نظر در فعل و آثارش کنی / گرچه پنهانست اظهارش کنی
قوتی کان اندرونش مضمرست / چون بفعل آید عیان و مظهرست
چون به آثار این همه پیدا شده است / چون نشد ظاهر به آثار ایزدست
این بها و اثرها مغز و پوست / چون بجویی جمله آثار اوست
دوست گیری چیزها را از اثر / پس چرا ز آثار بخشش بی‌خبر
از خیال دوست گیری خلق را / چون نگیری شاه غرب و شرق را
این سخن پایان ندارد ای قباد / حرص ما را اندرین پایان مباد
بازگرد و قصهٔ رنجور خوان / با طبیب آگه و بسیار دان

رجوع بقصهٔ رنجور

نبض او بگرفت و آگه شد ز حال / که امید صحت او بد محال
گفت هر چه دل بخواهد آن بکن / تا رود از جسمت این رنج کهن
هرچه خواهد خاطر تو وا مگیر / تا نگردد صبر و پرهیزت زحیر
صبر و پرهیز این مرض را دان زیان / هرچه خواهد دل درآرش در میان
اینچنین رنجور را گفت ای عمو / حق تعالی اعملوا ما شئتم
گفت رو هین خیر بادت جان عم / من تماشا می‌کنم بر لب جو میروم
بر مراد دل همی رفت او شتاب / تا که صحت را بیابد فتح باب
بر لب جو صوفیی بنشسته بود / دست و رو می‌شست و پاکی می‌فزود
او قفایش دید چون تخییلیی / کرد او را آرزوی سیلیی
بر قفای صوفی آن حیرت‌پرست / راست می‌کرد از برای صفع دست
کارزو را گر نرانم تا رود / آن طبیبم گفت کان علت شود
سیلیش اندر برم در معرکه / زانکه لا تلقوا بایدی تهلکه
تهلکه است این صبر و پرهیز ای فلان / خوش بکوبش تن مزن چون دیگران
چون زدش یک سیلی آمد در طراق / گفت صوفی هی هی ای قواد عاق
خواست صوفی تا دو سه مشتش زند / سبلت و ریشش یکایک بر کند
لیک او رنجور و [illegible] / بس ضعیف و زار و زرد و خورده
با نا نالیش [illegible] ضعف مرا / گفت اگر مشتش زنم گردد فنا
رنج دق از دیر بر آورده دمار / دید او را سخت رنجور و نزار
خلق رنجور دق و بیچاره‌اند / وز خداع دیو سیلی باره‌اند
جمله را اندامشان جرب [illegible] / در قفای همدگر جویان نقیص
ای زننده بیگناهان را قفا / در قفای خود نمی‌بینی جزا
ای هوا را طب خود دانسته / بر ضعیفان صفع را بگماشته
بر تو خندید آنکه گفت این دواست / اوست کادم را بگندم رهنماست
که بخور این دانه را ای مستعین / بهر داروی تکونا خالدین

آن قضا گشت [illegible] او را قضا ... [illegible]
کان نیا گشت ... [illegible] ... [illegible]
وان کرامت ... [illegible] ... [illegible]
بادش ... [illegible] ... [illegible]
در قضا ... [illegible] ... [illegible]
[illegible] ... [illegible]
آن یکی ... انداخت چشم ... اول صف بر کسی ماند بجام
گر نگهدارند ... از قضا ... آنکه پایان دید احمد بود کو
چشم پایان بین را ... دید ... بخات را ... [illegible]
هست ... گور ... [illegible] ... این بسی پایان ... [illegible]
عالم ... جودی که نیست ... برد کانها عالمی سجدی که نیست
عالم ... خلقی که نیست ... در صرع عالم خلقی که نیست ... عالم ... خلقی که نیست
تا بماند کان ... صنع خدا ... نیست نحو ... بیش از این ... [illegible]
گفته شد ... جست ... در قضا جای نیست ... جست ... [illegible]
جست ... گشت ... وان ... گشت ... [illegible]
چون ... است ... بیش ... چون ... [illegible]
گر ... جان ... ز آنچه ... [illegible]
پس ... برست ... گر ... هست ... [illegible]
هر ... صنع ... تا ... جان ... [illegible]
... ساخته است ... تا ... انداخته است ... [illegible]
رحمة الله علیه گفته است

بر تخت نشاندن سلطان محمود غلام هندو را و گریستن غلام

کز غزا سلطان محمود آن غلام ... در ... غلام ... پس خلیفه‌اش کرد ... [illegible]
طول و عرض ... در کلام آن بزرگ ... [illegible]
گرییه کرد ... گفت شاه ... [illegible]
تو بر این تخت و وزیران و سپاه ... پیش تخت صف زده چون مهر و ماه ... گفت کودک گریه‌ام زان است زار ... کو مرا مادر در آن شهر و دیار

[illegible] | [illegible] محمود [illegible] سلطان
[illegible] هیچ [illegible] شیرین [illegible] | نه چنین [illegible]
من ز گفت [illegible] | در دل از ما [illegible]
من همی [illegible] ز بیم تو | غافل از اکرام و از تعظیم تو
یا ببیند تا مرا بیند چنین | خوش نشسته پهلوی سلطان دین
گر بدانی رحم این محمود راد | خوش بگویی عاقبت محمود باد
چون [illegible] ذکر کردی [illegible] | [illegible]
[illegible] | [illegible] شد [illegible] نخوت کرد
[illegible] صبر را | گر گشاید صبر کردن صدر را
[illegible] بیان [illegible] | کرده او [illegible] ابن الابو
هر کرا بینی یکی جامه درست | دان که او آن را به کسب و صبر جست
هر که مستوحش بود [illegible] جهان | کرده باشد یاد فانی اقران
نحوی با حق ساختی چون این | با لبین کر لا احب الآفلین
چون [illegible] | [illegible]
نحوی [illegible] تو | [illegible] از اقوال [illegible]
[illegible] | [illegible] خود رب بود
گرگ اگر با تو نماید روبهی | هین مکن باور که ناید زو بهی
[illegible] | فعل هر دو بی‌گمان پیدا شود
[illegible] پنهان کند | تا که خود را [illegible] کند
تا که [illegible] | [illegible]
دوستی جاهل شیرین سخن | کم شنو کان هست چون [illegible]
مر پدر را گوید آن مادر [illegible] | کز [illegible] بچه‌ام شد [illegible]
از خبر از تو گریه این بچه‌ام | [illegible] زن [illegible] نیز هم
هست [illegible] با عقل [illegible] | [illegible]
هم [illegible] هم آن [illegible] | ما کئیم اول تویی آخر توی

سخت [illegible] | [illegible]
[illegible] محمود [illegible] | [illegible]
مادرم [illegible] این زنان | مر مرا [illegible] شاه جهان
[illegible] محمود [illegible] | [illegible]
[illegible] محمود [illegible] | [illegible]
گر [illegible] | [illegible]
چون [illegible] | [illegible]
صبر [illegible] شب منور [illegible] | صبر گل با خار [illegible]
صبر جمله انبیا با منکران | کرده‌اند [illegible] خاص حق [illegible]
هر کرا دیدی برهنه بی‌نوا | هست [illegible]
صبر اگر کردی ز الف آن بی‌وفا | از فراق او نخوردی این قفا
لاجرم [illegible] | [illegible]
[illegible] | [illegible]
[illegible] | [illegible] انبیا را [illegible]
[illegible] | گرگ [illegible] یوسف [illegible]
[illegible] | [illegible]
[illegible] پنهان کند | [illegible]
گفت [illegible] | [illegible]
حاصل آن [illegible] | [illegible] جاهل [illegible]
جان [illegible] | جز غم و حسرت [illegible]
از زنان [illegible] آورده [illegible] | [illegible] جفا [illegible]
هین [illegible] | [illegible]
[illegible] فریاد رس | [illegible]
هم تو گویی [illegible] هم تو باش | ما همه لاشیم با چندین [illegible]

[illegible]

[illegible]

[illegible]

[illegible]

قوله علیه السلام من اراد ان یجلس مع الله فلیجلس مع اهل التصوف

گر ... از زر ... گذر

چون ... [illegible] — گفت ... جیوبان

لیک جانش با حضرت ... — گر حیات ابناء کردم مرگ را — مخزن ...

قبله کردم من همه عمر از جهول — آن حیات الا گرم شد در اجل

حسرت آن مردگان از موت نیست — زانست کاندر نقشها کردیم ایست

مانده‌ایم اندر نقش ... کف — کف ز دریا جنبد و یابد علف

چونکه حب انگند کفها را ب... — رو بگورستان و کفها را نگر

پس بگو کو جنبش و جولان آن — بحر انگندست در بحر آن نهان

تا نگویند اینچنین بی جان بحال — گر زبان گوی شد ز ان ... حال

نقش چون کف کی بجنبد بی ز موج — خاک بی بادی کجا آید باوج

چون غبار نقش دیدی باد بین — کف چو دیدی قلزم ایجاد بین

چون ببینی گرد تو نظر آید بکار — باقیت شحمی و لحمی پود و تار

شحم تو در شمعها نفزود تاب — لحم تو مخمور را نامد کباب

درگداز این جمله تن را در بصر — در نظر رو در نظر رو در نظر

یک نظر دو گز همی بیند ز راه — یک نظر دو کون دید و روی شاه

در میان این دو فرق بی شمار — سرمه جو و الله اعلم بالسرار

چون شنیدی شرح بحر نیستی — کوش دائم تا بدین بحر ایستی

چونکه اصل کارگاه آن نیستی است — که خلا و بی نشان است آن تهی است

جمله استادان پی اظهار کار — نیستی جویند و جای انکسار

لاجرم استاد استادان صمد — کارگاهش نیستی و لا بود

هر کجا این نیستی افزونتر است — کار حق و کارگاهش آن سر است

نیستی چون هست بالایین طبق — از همه بردند درویشان سبق

خاصه درویشی که شد بی جسم و مال — کار فقر جسم دارد نی سؤال

سائل آن باشد که مسکینی گداست — قانع آن باشد که ... [illegible]

بیش در وا گفتن حکایت برد از — گوش ... [illegible]

... [illegible] — فکر اگر جامد بود رو ذکر کن

ذکر آرد فکر را در اهتزاز — ذکر را خورشید این افسرده ساز

اصل خود جذبه است لیک ای خواجه تاش — کار کن موقوف آن جذبه مباش

زانکه ترک کار چون نازی بود — ناز کی در خورد جانبازی بود

نه قبول اندیش نه رد ای غلام — امر را و نهی را بین مدام

مرغ جذبه ناگهان پرد ز عش — چون بدیدی صبح شمع آنگه بکش

چشمها چون شد گذاره نور او — مغزها می بیند او در عین پوست

بیند اندر ذره خورشید بقا — بیند اندر قطره کل بحر را

بازگشتن بحکایت صوفی بر لب جوی

گفت صوفی در قضا ... [illegible] — ... [illegible]

عشر قدرت تسلیم اندر کرده‌ام — بر سر آسمان ... خورده‌ام

دیده‌ام ... [illegible] — گفت اگر ... [illegible]

او بیک شستم بر بزد چون عاشق — شاه ... [illegible]

خیمه ... شکسته — او بهانه می کند با در فنم

بهر حق یا بهر دین آید به تیغ — گر قصاصم افکند اندر زیر تیغ

چون ببیناست گفت بی جرم زود — [illegible]

گر ترا از بهر حق است و کیل او — زان که حق است و هم کفیل او

مخلص است از مکر دیو و حیله‌اش — تا رهیدست از [illegible] و حیله‌اش

هست از تقریر قضا و جدال — قاطع خنگ و خصم قیل و قال

دیو و دیده شد کمند افسون او — فتنه‌ها ساکن کنند افسون او

چون ترا از نور دید حسم مطلع — سرکشی بگذارد و گردد تبع

در تراز و نیست گر افزون و بیش — از قسم راضی نگردد بالمعیش

گر شود راضی ز نور طبع خویش — از پی بی روا نشسته بالمعیش

هست قاضی رحمت و دفع ستیز — قطره‌ای از بحر عدل رستخیز

قطره گرچه خرد و کوته پا بود — لطف آب بحر از وی پیدا بود

از غبار ار پاک داری کله را — تو ز یک قطره ببینی دجله را

جزو را بر حال کل‌ها شاهد است — [illegible] خورشید اندر است

آن قسم بر حسب احمد را ز حق — آنچه موجود است کلا وانشق

[illegible] از آن که بی — [illegible] آن بی

بر سر جرمت اگر صوفی به دل است — در مکافات جزا مستعجل است

[illegible] فلک‌ها چون خوش است — از قضا [illegible] مکان فی الحال

یا غرض است شده است آن کرامات — [illegible] عقلت [illegible]

جرم گردون [illegible] صفات — گر نه [illegible] از ترهات

لیک محجوبی برای آن حقوق — اندک اندک عذر میخواه از عقوق

تا بیکبارت نگیرد محتسب — آب خود روشن کن اکنون با مهیب

رفتن صوفی سوی آن سیلی زن و بردن او را به قاضی

رفت صوفی سوی آن سیلی زنش — دست زد چون مدعی در دامنش

اندر آوردش به پیش قاضی کشان — کاین خر ادبار را بر خر نشان

یا به زخم درّه ده او را جزا — آنچنان که رای تو بیند سزا

کانکه از زخم تو میرد در دمار — بر [illegible] نیست تا شد این چهار

وانکه از زخم تو بیند مرگ خویش — [illegible]

بر حدود تعزیر قاضی هر که مرد — نیست بر قاضی ضمان کو نیست خرد

نائب حق است سایه عدل حق — آینه حق است و باشد مستحق

کو ادب از بهر مظلومی کند — نی برای عرض و خشم و دخل خود

چون برای حق و روز آجل است — گر خطایی شد دیت بر عاقل است

عاقله [illegible] هست حق — [illegible]

آنکه بهر حق زند او آمن است — وانکه بهر خود زند او ضامن است

گر بزد والد پسر را او بمرد — آن پدر را خونبها باید شمرد

زانکه او را بهر کار خویش زد — خدمت او هست واجب بر ولد

چون معلم زد صبی را شد تلف — بر معلم نیست چیزی لاتخف

کان معلم نائب افتاد و امین — هر امین را هست حکمش همچنین

نیست واجب خدمت استا بر او — پس بزد استا [illegible]

ور بزد او [illegible] خود زده است — لاجرم از خونبها دادن نجست

پس خودی را سر ببر ای ذوالفقار — بی خودی شو فانیی درویش وار

چون شدی بی خود هر آنچه تو کنی — ما رمیت اذ رمیت ایمنی

آن ضمان بر حق بود نه بر امین — هست تفصیلش به فقه اندر مبین

هر دکانی راست بازار دگر — مثنوی دکان فقر است ای پسر

در دکان کفشگر چرم است خوب — قالب کفش است اگر بینی تو چوب

پیش بزازان قز و اکسون بود — بهر گز باشد اگر آهن بود

مثنوی ما دکان وحدت است — غیر واحد هر چه بینی آن بت است

[illegible] هر چه بینی اندر این — [illegible]

بت ستودن بهر دام عامه را — همچنان دان کالغرانیق العلی

خواندش اندر سوره والنجم زود — لیک آن فتنه بُد از سوره نبود

جمله کفار آن زمان ساجد شدند — هم سری بود آنکه سر بر در زدند

بلکه در جنگست [illegible] پیچ پیچ و [illegible] — با سلیمان باش [illegible]
این [illegible] — وان [illegible] زار [illegible]

گفت قاضی [illegible] عرش [illegible] — تا بهم [illegible] از خیر و شر

هم در تقریر [illegible] قاضی و صوفی

گوید [illegible] نقد [illegible] — آن جهان [illegible] نیست [illegible]
شرح [illegible] — تشنیع بر اصحاب گورستان [illegible]

آن گروهی کز [illegible] بر برند — [illegible]
[illegible] — صوفیان [illegible] شدند

هر که [illegible] تنبل [illegible] — هر [illegible]
[illegible] — رحمت [illegible]

همچو [illegible] سر [illegible] — گشته [illegible] زنده گشته [illegible]
گشته [illegible] — [illegible]

مشغلی [illegible] وجود جان [illegible] — گشته تنبل [illegible] عاشق [illegible]
گفت قاضی من قضادار حیم — حاکم اصحاب گورستان کیم

این [illegible] گر [illegible] نیست — گر [illegible] آست
پس [illegible] مرده [illegible] گور بر تو — [illegible] مرده [illegible] گور بر تو

گر [illegible] تو خشتی [illegible] او فتاد — عاقلان [illegible] خدا [illegible]
گر [illegible] خشم [illegible] مرده [illegible] — هین [illegible] نقش [illegible]

تنگ [illegible] که زنده بر تو [illegible] زد — کانکه [illegible] کند [illegible]
خشم [illegible] حق [illegible] — گر [illegible] آن [illegible]

حق [illegible] او [illegible] — زود [illegible] قصاص [illegible]
نفخ [illegible] آمد [illegible] — نفخ حق [illegible] آن [illegible]

فرق بسیارست بین [illegible] — این همه [illegible] نیست [illegible]
این حیات [illegible] — وان حیات [illegible] حق [illegible]

[illegible] کار [illegible] — هین [illegible] صبح [illegible]
نیستش [illegible] — نقش [illegible]

[illegible] نیست [illegible] — [illegible] تا [illegible]
ظلم [illegible] غیر [illegible] — هین [illegible] غیر [illegible]

گفت صوفی پس [illegible] — سیلیم زد [illegible] قصاص [illegible]
گر روا باشد [illegible] — صوفیان [illegible]

گفت صوفی [illegible] خیز — با چنین [illegible] تشنیع
بین [illegible] صوفیان [illegible] — گفت [illegible] جان [illegible]

گفت قاضی [illegible] توضیح کن — وان دگر [illegible] سخن
زار و [illegible] ضعیف — [illegible] غصه [illegible]

قاضی و صوفی [illegible] — [illegible] حال
[illegible] نظر — از قفای صوفی [illegible]

راست [illegible] سیلی [illegible] — کز قصاص [illegible] سیلی [illegible]
[illegible] گوش [illegible] قاضی [illegible] — سیلی [illegible] قاضی [illegible]

سیلی زدن آن [illegible] قاضی را [illegible] سرزنش کردن صوفی او را

گفت [illegible] — [illegible]
تا [illegible] — [illegible]

گفت قاضی [illegible] صوفی گفت [illegible] — حکم تو عدل است [illegible]
آنچه [illegible] شیخ [illegible] — چون [illegible] بر [illegible]

این [illegible] من [illegible] — [illegible] تست [illegible]
[illegible] خواندی [illegible] — آنچه خواندی کن عمل [illegible]

آن [illegible] حکمت [illegible] قضا — کان ترا آورد سیلی [illegible] قضا
وای [illegible] احکام [illegible] — تا [illegible]

[illegible] رحم [illegible] از کرم — [illegible] سر [illegible]
دست [illegible] آن — [illegible] بدست [illegible]

آن [illegible] ای مجهول [illegible] — کز [illegible] داد

جواب با صواب قاضی صوفی را از این ماجرا

گفت شیخا را عجب آید شما / هر جفا و هر ترش کار قضا
[illegible] / [illegible]

این دل باغ است و چشم ابروش / ابر گرید باغ خندد شاد و خوش
سال قحط از آفتاب خیره خند / با عنا [illegible]

در فلیبکوا کثیرا خوانده / چون سر بریان چه خندان مانده
روز شستن جامه با شستن همچو شمع / گر درو پوشی تو همچون شمع شمع

رونق خنده دیده ای خیره خند / ذوق گریه بین که هست آن کان قند
آن ترش‌روی مادر یا پدر / حافظ فرزند شد از هر ضرر

چون جهنم گریه آرد یاد آن / پس جهنم خوشتر آید از جنان
خنده‌ها در گریه‌ها آمد کتیم / گنج در ویرانه‌ها جو ای سلیم

ذوق در غمهاست پی گم کرده‌اند / آب حیوان را بظلمت برده‌اند
بازگونه نعل در ره تا رباط / چشمها را چار کن در احتیاط

چشم خود را یار کن در اعتبار / یار کن با چشم خود دو چشم یار
امرهم شوری بخوان اندر صحف / یار را باش و مکن از ناز اف

یار باشد راه را پشت و پناه / چونکه نیکو بنگری یار است راه
چونکه در یاران رسی خامش نشین / اندر آن حلقه مکن خود را نگین

در نماز جمعه بنگر خوش بهوش / جمله جمع اند و یک اندیش و خموش
رخت‌ها را سوی خاموشی کشان / چون نشان جویی مکن خود را نشان

گفت پیغمبر که در بحر هموم / در دلالت دان تو یاران را نجوم
چشم بر استارگان نه بهر جو / نطق تشویش نظر باشد مگو

گر دو حرف صدق گویی ای فلان / گفت تیره در عقب گردد روان
این بخواندی کالکلام ای مستهام / فی شجون جره جر الکلام

هین مشو شارع در آن حرف رشد / چون سخن نیکست سخن را می کشد
نیست در ضبطت چو بگشادی دهان / از پی صافی شود تیره روان

آنکه معصوم ره وحی خداست / چون همه صافست بگشاید رواست
زانکه ما ینطق رسول بالهوی / کی هوا زاید ز معصوم خدا

خویشتن را ساز منطیقی ز حال / تا نگردی همچو من سخره مقال

سؤال کردن صوفی از قاضی و جواب قاضی مر او را

گفت صوفی چون ز یک کانست زر / این چرا نفعست و آن دیگر ضرر
چون همه جو داز یکی دست آمدست / این چرا هشیار آن مست آمدست

چون ز یک دریاست این جوها روان / این چرا زهرست و آن شهد روان
چون همه انوار از شمس بقاست / صبح کاذب صبح صادق از کجاست

چون ز یک سرچشمه‌اند این ناظران / از چه آمد راست بینی و احولان
چون ز دار الضرب سلطانست راست / نقدها چون ضرب بخوش ناروا است

چون خدا فرمود ره را راه من / این خفیر ره چیست آن یک راهزن
چون ز یک بطن اند این خیر و سفیه / چون یقین شد کالولد سر ابیه

وحدتی کدید با چندین هزار / صد هزاران جنبش از عین قرار
گفت قاضی صوفیا خیره مشو / یک مثالی در بیان این شنو

این چنین حالها این را نیک دان / ورنه بشنو حال را نیکو بخوان
همچنان که بیقراری عاشقان / حاصل آمد از قرار دلستان

آن چو کُه بر ناز ثابت آمده / عاشقان چون برگها لرزان شده
خنده او گریه‌ها انگیخته / آب روی آبروها ریخته

این همه چون و چگونه چون زبد / بر سر دریای بیچون می‌طپد
ضد و ندش نیست در ذات و عمل / زان بپوشیدند هستیها حلل

ضد ضد را بود و هستی کی دهد / بلکه زو بگریزد و بیرون جهد
ند چه بود مثل مثلی نیک و بد / مثل مثل خویشتن را کی کند

چونکه دو مثل آمدند ای متقی / این چه اولیتر از آن در خالقی
بر شمار برگ بستان ضد و ند / چون کفی بر بحر بی ضد است و ند

بی چگونه بین تو برد و مات بحر / چون چگونه گنجد اندر ذات بحر
کمترین لعبت او جان تست / این چگونه و چون جان کی شد درست

پس سزای ... [illegible] — از دهان تا سر عسل می‌جهان
گر بخشد ... بر سد حق ... چون — نقش گل ... خاست از ... بیرون

... کاسه‌ها ... — بوسه بر کنج لب او آن بر سماد
جسم گوید من یقین سایه‌ام — بوسه انبیا که ... جان گم

عقل کلی باز چون حیرت ... — کر منزل گستاخ غیرت نامشروعست
شیر این سو شیب آن سو سر نهد — باز انبیا ... تو سر نهد

اندر آنجا آفتاب انوری — خدمت ذره کند چون چاکری
این ترا با دین ... مصطفی — چون ز سلیمان همی جویید ... ها

گر ز گوسفندی ... تسلیم بود — عین تجهیل ... تعظیم بود
بلکه میدان ... غیب ما — ورنه ابرها ... آن شهریار

جمله ... دوست — گر چه هر جزویش جاسوسی ست
با حقیقت ... حقیقت خور شد — زین ... طلب ... شد

باز ... گفت نان — صوفیا خوش پهن کن گوش جان
مر ترا هر زخم کآید ز آسمان — منتظر میباش خلعت بعد آن

چون قفاهای صفا ... بین — گردوان با گردن آمد ای زمین
کان نه آن شاهست کت سیلی زند — گر دهد تاج و تخت بخشند مستمند

جمله دنیا را پر پشه بها — سیلیی را رشوت بی منتها
گردنت زین طوق زرین جهان — چیست ... زر ... سیلی ستان

آن قفاها که انبیا برداشتند — زان بلا سرها خود افراشتند
لیک حاضر باش در خود ای فتی — تا بخانه او بیابد مر ترا

ورنه خلعت را برد او باز پس — که نیابیدم بخانه هیچ کس
گفت آن صوفی چه بودی کاین جهان — ابروی رحمت گشادی ... جهان

هر زمان شوری نیاوردی به پیش — بر نیاوردی ز تلوینهاش نیش
شب ندزدیدی چراغ روز را — دی نبردی باغ عیش افروز را

جام صحت را نبودی جام تب — ایمنی را خوف نآوردی کرب
خود چه کم گشتی ز جود و رحمتش — گر نبودی خرخشه در نعمتش

حال ... خوب ... — تیره کم بودی روان ... جان
جاودان ... ذوق خوش — دائما ... هم ... خوش

جواب دادن قاضی صوفی را و حکایت بطریق تمثیل

گفت قاضی بس تهی‌رو صوفیی — خالی از فطنت چو کاف کوفیی

تو نه بشنیدی که آن پرقند لب — غدر صیادان همی گفتی به شب
خلق را در زر ... آن طائفه — نی نمود افسانه‌های سالفه

تعبیه ... بازیها ... — می‌حکایت کرد او با آن مهان
در سفر می‌خواند ... نامه — گرد او جمع آمده هنگامه

بیان حدیث ان الله یلقن الحکمة علی لسان الواعظین بقدر همم المستمعین

مستمع چون تشنه و جاذب بود — ... حکایت گشته ...

جذب سمع است ار کسی را خوش لبی — گرمی و جد معلم از صبی ست
چنگیی را کو نوازد بیست و چار — چون نیابد گوش گردد چنگ بار

نه حرارت وحی آید نه غزل — نه ده انگشتش بجنبد در عمل
گر نبودی گوشهای غیب گیر — وحی نآوردی ز گردون یک بشیر

ور نبودی دیده‌های صنع بین — نه فلک گشتی نه خندیدی زمین
آن دم لولاک این باشد که کار — از برای چشم تیز است و نظار

عامه را از عشق همخوابه و طبق — کی بود پروای عشق صنع حق
آب ... در نثار — تا ... نبات ... خوار

شنیدن ترک حکایت دزدی درزیان را و گرو بستن

ره‌نشینان ... باش — تا ... بیت ... فاش

چند ... گفت — گر ... زبان ... گفت
اندران هنگامه ... از خطا — سخت ... از ...

شب ... روز ... تا — ... اهل ...
هر کجا ... جنگ ... — ... [illegible]

[illegible] — [illegible] — که چنان اسباب [illegible] — [illegible]

هم بکه غدر درزیان ساز کرد — حیف آمد ترک را از خشم و درد

گفت ای قصاص در شهر شما — کیست حاذق‌تر درین مکر و دغا

گفت خیاطیست نامش پور شش — اندرین چستی و دزدی خلق‌کش

دعوی کردن ترک که درزی از من چیزی نبرد و گرو بستن

گفت من ضامن که با صد اضطراب — او نیارد برد از من رشته تار

پس بگفتندش که از تو چست‌تر — مات او گشتند در دعوی مپر

رو به عقل خود چنین غره مباش — که شوی یاوه تو در تزویرهاش

گرم‌تر گشت او و بست آنجا گرو — که نیارد برد نی کهنه نه نو

مطمعانش گرم‌تر کردند زود — او گرو بست و رهان را برگشود

گفت رهن این مرکب تازی من — بدهم ار دزدد قماشم او به فن

ور نتاند برد اسپی از شما — وا ستانم بهر رهن مبتدا

ترک را آن شب نبرد از فکر خواب — با خیال دزد می‌کرد او حراب

بامدادان اطلسی زد در بغل — شد به بازار و دکان آن دغل

پس سلامش گرم کرد آن اوستاد — جست از جا لب به ترحیبش گشاد

گرم پرسیدش ز حد ترک بیش — تا فکند اندر دل او مهر خویش

چون شنید از وی نوای بلبلی — پیشش افکند اطلس استنبلی

که ببر این را قبای روز جنگ — زیر نافم واسع و بالاش تنگ

تنگ بالا بهر جسم‌آرای را — زیر واسع تا نگیرد پای را

گفت صد خدمت کنم ای ذو وداد — دست بر چشم و بر سینه نهاد

پس بپیمود و بدید او روی کار — بعد از آن بگشاد لب را در فشار

از حکایتهای میران دگر — وز کرمها و عطاهای آن نفر

وز بخیلان وز تحشیراتشان — از برای خنده هم داد او نشان

همچو آتش کرد مقراضی برون — می‌برید و لب پر افسانه و فسون

مضاحک گفتن استاد و خندیدن ترک مست و بر هم بسته شدن چشم او و پاره ربودن درزی

یک مضاحک گفت آن چست اوستاد — ترک بست از خنده دیده شد به یاد

چونکه خندیدن گرفت از داستان — چشم تنگش گشت بسته آن زمان

پاره دزدید و کردش زیر ران — غیر چشم حق ز جمله آن نهان

حق همی دید آن ولی ستار خوست — لیک چون از حد بری غماز اوست

ترک را از لذت افسانه‌اش — رفت از دل دعوی پیشانه‌اش

اطلس چه دعوی چه رهن چه — ترک مستی است در لاغ ای اچی

لابه کردش ترک کز بهر خدا — لاغ میگو که مرا شد مغتذی

گفت لاغی خنده‌انگیز آن دغا — که فتاد از خنده آن ترک از قفا

پاره اطلس سبک ببرید و زد — ترک غافل خوش مضاحک می‌مزد

همچنین بار سوم ترک خطا — گفت لاغی گوی از بهر خدا

گفت لاغی خنده‌مندتر از دو بار — کرد او این ترک را کلی شکار

چشم بسته عقل جسته مولهه — مست ترک مدعی از قهقهه

پس سوم بار از قبا دزدید شاخ — که ز خنده ترک یافت میدان فراخ

چون چهارم بار آن ترک خطا — لاغ از استاد می‌کرد اقتضا

رحم آمد بر وی آن استاد را — کرد در باقی فن و بیداد را

گفت مولع گشت این مفتون بدین — بی‌خبر کین چه خساره است و غبین

بوسه‌افشان گشت بر استاد او — که مرا بهر خدا افسانه گو

ای فسانه گشته و محو از وجود — چند چند افسانه خواهی آزمود

خنده‌مندتر از تو هیچ افسانه نیست — بر لب گور خراب خویش بیست

خطاب با مهتری که مشغول این ابتلاست

ای فرو رفته به گور جهل و شک — چند جویی لاغ و دستان فلک

تا بکی نوشی تو عشوهٔ این جهان — که نه عقلت ماند بر قانون نه جان

لاغ این چرخ ندیم کرد و مرد — آب روی صد هزاران چون تو برد

[illegible] / با مزه ... تمام
... بهر طفلان ... گو / تا ببندد نفس ما لاغی کند

زاغ او کرد با ... او را داد / چون ... گرد ... ار او

گفتن شیخی ... زاغ و بوم ... تنگ ...

گفت هیچ ترک با ... مگذر / مانده بر تو ... زاغ ...
پس چرا ... تنگ آید ... / این کند با خویشتن ... بی کسی
خنده ... گر ... نشتیبی / آن ... سگی بهتر ...
ترک خنده ... ست / زانکه عمرت ... گسست
چونکه تنها ... روست / اسب ... تن ... سست
... تنگ ... / عالم ... اضداد و ... ول
اطلسی کز بهر تقوی و صلاح / ور ... گری ... مزاج
الست ... تقاضا ... ست / سود ... بمقراض ... ست
... نیکمین / با خود آ افسانه را بگذار هین
اطلس عمرت بمقراض شهور / برد پاره پاره خیاط غرور
تو ... کاخت ... علام / زاغ کردی ... دوام
سخت ... آن / ور ... بال ... آیات آن
سخت تنگی ز جامه ... آن / ور نحوست ... کین کو شد آن
مشتری ... تقریب نیست / چونکه بهرام ... زحل ... نحس نیست
یا چرا ... تنگی ... نیست / بر سعود و نحس ... سعد ... ست
تو ببین ... این اختران / عشق خود ... زین ...

آن یکی شد ... کمان / پیش ره ... از تا

مثل در تسکین ... بجور روزگار و حکایت

... خیست ... راه / بسته از جوع ... زنان ... ماه
ره ... گفت ... / زین چه بسیار ... تنگ ...
... گردان ... آن / ... بسیار ...
هین ... بسط / تنگ می آید شما را انبساط
در ... تنگ آید ز من / فاعل و مفعول رسوای زمن
تو ببین این واقعات روزگار / کز فلکها گر در آنجا ناگوار
تو ببین ... معاش / تو ببین این قحط و خوف و ارتعاش
بین ... / در ... و با ...
رحمتی دان امتحان تلخ را / نقمتی دان ملک مرو و بلخ را
آن براهیم از تلف نگریخت ... / وین براهیم ... نگریخت ...

این نفسوز و زیان بخود عجب / نعل معکوس است در راه طلب

باز تکرار کردن صوفی سؤال را و جواب قاضی

گفت صوفی قادرست آن مستعان / که کند سودای ما را بی زیان
آنکه آتش را کند ورد و شجر / هم تواند کرد این را بی ضرر
آنکه گل آرد برون از عین خار / هم تواند کرد این دی را بهار
آنکه زو هر سرو آزادی کند / قادرست ار غصه را شادی کند
آنکه شد موجود ازو هر عدم / گر بدارد باقیش او را چه کم
آنکه تن را جان دهد تا حی شود / گر نمیراند زیانش کی شود
خود چه باشد گر ببخشد آن جواد / بنده را مقصود جان بی اجتهاد
دور دارد از ضعیفان در کمین / مکر نفس و فتنه دیو لعین
... پشیمان کند / آنکه دل را ... جام جم کند
گفت قاضی گر نبودی امر مر / ور نبودی خوب و زشت و سنگ و در
ور نبودی نفس و شیطان و هوا / ور نبودی زخم و چالیش و وغا
پس بچه نام و لقب خواندی ملک / بندگان خویش را ای منتهک
چون بگفتی ای صبور و ای حلیم / چون بگفتی ای شجاع و ای کریم
صابرین و صادقین و منفقین / چون بدی بی رهزن و دیو لعین
رستم و حمزه و مخنث یک بدی / علم و حکمت باطل و مندک شدی
علم و حکمت بهر راه و بیرهی است / چون همه ره باشد آن حکمت تهی است

[illegible]

چون [illegible] / [illegible] غفلت است

حکایت زن با شوهر ماجرای ایشان

آن یکی زن شوی خود را گفت هی / [illegible]

گفت شو من نفقه چاره کنم / [illegible]

آستین [illegible] زن / [illegible]

گفت [illegible] / [illegible]

[illegible]

آن [illegible] / [illegible]

هر که شاگردی پیش کرد استاد شد / [illegible]

پرسیدن عارفی از شیخ [illegible]

عارفی پرسید از آن پیر [illegible] / [illegible]

[illegible]

از نعمتهای رزاق جهان / [illegible]

[illegible]

[illegible] / [illegible] / [illegible] / [illegible]

[illegible] / در نشسته [illegible] / عاقلان را [illegible] / [illegible]

[illegible] / بی بهاری [illegible] / عاقلان [illegible] / شیر [illegible]

[illegible] / همچو [illegible] / گر [illegible] / [illegible]

[illegible] / [illegible] / همچنین [illegible] / [illegible]

[illegible] / چشم [illegible] نقش جهان / [illegible] / [illegible]

[illegible] / لاجرم [illegible] ساده [illegible] / زاده [illegible] حقیقت زاد نیست / این عبارت [illegible]

[illegible] / [illegible] / [illegible] / بلبلا ترک زبان کن باش گوش

هر دو گون [illegible] / [illegible] / [illegible] لطیف [illegible] / [illegible]

[illegible] / [illegible] افسانه [illegible] / [illegible] / [illegible]

یا چو [illegible] وقت [illegible] / [illegible] افسانه [illegible] / [illegible] / [illegible]

[illegible] / یار [illegible] / [illegible] / [illegible]

[illegible] / [illegible] / [illegible] بهار [illegible] / [illegible] انبار [illegible]

[illegible] / [illegible] / از لبی خوبان کفران کرده [illegible] / بر لبی خوبان نثار [illegible]

[illegible] / [illegible] / با لبی خوبان [illegible] کرد / با لبی رویان [illegible]

[illegible] / [illegible] گنج [illegible] / گر نبودی این [illegible] اندر [illegible] / [illegible]

قصهٔ فقیر روزی طلب بی کسب و دعای او و استجابت شدن

آن یکی بیچارهٔ مفلس ز درد / که ز بی‌چیزی هزاران زهر خورد

لابه کردی در نماز و در دعا / کای خداوند و نگهبان رعا

بی ز جهدی آفریدی مر مرا / بی ز فن من روزیم ده زین سرا

پنج گوهر دادیم در درج سر / پنج حس دیگری هم مستتر

لا یعد این داد و لا یحصی ز تو / من کلیلم از بیانش شرم‌رو

چونک در خلاقیم تنها توی / کار رزاقیم تو کن مستوی

سالها زو این دعا بسیار شد / عاقبت زاری او بر کار شد

همچو آن شخصی که روزی حلال / از خدا می‌خواست بی کسب و کلال

گاو آوردش سعادت عاقبت / عهد داود لدنی معدلت

آن متیم نیز زاریها نمود / هم ز میدان اجابت گوی برد

گاه بدظن می‌شدی اندر دعا / از پی تاخیر پاداش و جزا

باز ارجاء خداوند کریم / در دلش بشار گشتی و زعیم

چون شدی نومید در جهد از کلال / از جناب حق شنیدی که تعال

خافض است و رافع است این کردگار / بی ازین دو بر نیاید هیچ کار

خفض ارضی بین و رفع آسمان / بی ازین دو نیست دورانش ای فلان

خفض و رفع این زمین نوعی دگر / نیم سالی شوره نیمی سبز و تر

[illegible] — نوبت دیگر [illegible] / حفظ [illegible] این [illegible] — نوبت [illegible]

همچنین دان جمله احوال جهان — قحط و جدب و صلح و جنگ از افتتان / این جهان با این [illegible] — زین [illegible]

تا جهان لرزان بود مانند برگ — در شمال و در سموم بعث و مرگ / تا چشم [illegible] — بشکند [illegible]

کاینجهان همچون نمکدان آمده است — هر چه آنجا [illegible] تلوین شده است / بین که [illegible] زنگار [illegible] — می کند یک رنگ اندر گور ما

این نمکدان از صبوح ظاهرست — خود نمکدان از معانی دیگرست / این نمکدان از معانی معنوی ست — از ازل آن تا ابد [illegible]

این نوی رنگ کهنگی ضد پیش بود — وان کهن بی ضد و [illegible] و عدد / آنجهان کز نور رست مصطفی — صد هزاران نوع ظلمت [illegible]

[illegible] ترسا [illegible] — [illegible] / صد هزاران سایهٔ کوتاه و دراز — شد یکی در نور آن خورشید باز

[illegible] — گونه گونه سایه در خورشید رب / لیک یکرنگی که اندر محشرست — هر بد و نیک آشکار و ظاهرست

کو معانی آنجهان صورت شود — نقشهای اندر خور خصلت شود / گر رود [illegible] نقش نامه [illegible] — این بهانه [illegible] کار جانها

[illegible] گاومیش — [illegible] / نوبت صد رنگی است و صد دلی — عالم یکرنگ کی گردد [illegible]

نوبت زنگی‌ست رومی شد نهان — این شبست و آفتاب اندر رهان / نوبت گرگ است و یوسف زیر چاه — نوبت قبطی‌ست فرعون [illegible]

[illegible] خیره خند — آن سگان را حصه باشد روز عید / در درون بیشه شیران منتظر — تا شود امر تعالوا منتشر

پس برون آیند آن شیران ز مرج — بی حجاب حق نماید دخل و خرج / جوهر انسان بگیرد بر و بحر — پیش گاوان [illegible] روز نحر

روز [illegible] رستخیز سهمناک — مومنان را عید [illegible] / جملهٔ مرغان آب روز نحر — همچو کشتیها روان بر روی بحر

تا که [illegible] — تا که [illegible] / تا که بازان جانب سلطان روند — تا که زاغان سوی گورستان روند

[illegible] — نقل [illegible] آمده است اندر جهان / [illegible] حکمت از کجا زاغ از کجا — [illegible] از کجا باغ از کجا

نیست لایق [illegible] — نیست لایق [illegible] / چون [illegible] — [illegible]

[illegible] — گشته باشند [illegible] / آنچنان کاندر تن [illegible] — [illegible] اندر باده [illegible]

آن جهان صورت شود این ماده [illegible] — هر که در [illegible] / خود ز عدل [illegible] — [illegible]

تا که [illegible] هر غالبی — تا بغرب خود رود هر غالبی / نیست مطلوب [illegible] — [illegible]

هست دنیا قهرخانهٔ کردگار — قهر بین چون قهر کردی اختیار / استخوان [illegible] — تیغ قهر [illegible]

[illegible] برگردد دام — شرح قهر حق کننده بی کلام / [illegible] خورشید [illegible] — [illegible]

[illegible] عدل حق — [illegible] / مونس احمد بمجلس چاریار — مونس بوجهل عتبه و ذوالخمار

کعبهٔ جبریل و جانها سدره — قبلهٔ عبدالبطون شد سفره / قبلهٔ عارف بود نور وصال — قبلهٔ عقل مفلسف شد خیال

قبلهٔ زاهد بود یزدان بر — قبلهٔ طامع بود همیان زر / قبلهٔ مردان حق اعمال نیک — قبلهٔ نا اهل [illegible]

[illegible]

[illegible]

جواب شنیدن فقیر تفسیر نشان گنج از هاتف [illegible]

خفیه این قدر انگیخت همسایه / [illegible] گاه ... با اینها بود دست

اسپ ... گر اسپ و زین ... طلب / زانچه ... ز نقش ... طلب

چون شنید این ... / پس بر ... زان ... شد

زین ... نهان ... / پس ... نهان ز انجلو ...

در شود آن خاکش ... / گر نبایه نحیف بود ...

در ... نهان ... بخود ... / این ... بر ... ز خاک ...

این بگفت و ... / بر دل ...

در شود ... / سد ... که ...

زهر ... از ... / گر بجوید ...

چون ... / نی ... از ... جهان

یک ... آن ... / خواهش ... آن ... گنج ...

یک ... آن ... حجاب / گوش ... خطاب

گر ... / زان حجاب ... باید گذار

از ... / شد ... برگزید

چون سپاه زنگ پنهان ... روم / تیغ زرد خورشید ... علوم

چون گذاره شد ... حجاب / پس بیابی گر ز ... حجاب

حاجب ... / دست ...

یک ... روش دعا / ... اجابت مر ورا

در ... گفت ... / این زمان ...

پیش ... آن ... / بازبان ... که هاتف گفته بود

گر ... / چون ... ماند ...

رفت گنج ... آن ... خواند / ... حیران بماند

گر ... / کر ... باید ...

باز اندر خاطرش این ... / ... ماند ...

در ... / بی قدر ...

گر بیابان ... / ... تن بود

شد ... / کان فرود آمد ز راه آسمان

... / علمهای نادره ...

تا ... / هست عکس ...

کانچه ... / سر برآورده ...

این سخن ... / گر نباشد ...

... / از دو عالم ... عقل آفرید

اندر آن ... بود ... / قصه گنج و فقیر ...

تمامی قصه آن فقیر

باز ... / کو به گردون شهره ...

[illegible]

[illegible]

بود کا چه [illegible] کو بیان بیا

بی زبان [illegible] گفت [illegible] حال

ای ضیاء الحق حسام الدین بیا [illegible]

[illegible] همه [illegible] است

[illegible] کرد [illegible]

گر دوان بام و کبوتر خانه من

[illegible] زان [illegible] رزا

این خود [illegible] گرد [illegible] کار

یک [illegible] نالان شده [illegible] سما

[illegible] این نای [illegible] است

[illegible] نغمه [illegible] پهلو [illegible]

[illegible] ره یا مار گو نی بار [illegible]

[illegible] این گل بار [illegible]

محرم [illegible] مستی

چونکه عنوان [illegible] دل [illegible] است

[illegible] شراب [illegible]

از خدا خواه ای [illegible]

با [illegible] گر نگنجد آب [illegible]

[illegible] بر [illegible]

از [illegible] آنچه آید بر [illegible]

آنچه [illegible] خود [illegible]

[illegible] دور از [illegible] گوهری

ای [illegible] محال [illegible]

چونکه [illegible]

[illegible]

[illegible] حلق [illegible]

از [illegible] آن [illegible] حال

کز [illegible] بر [illegible] باش

بی زبان [illegible] است

[illegible] آتش [illegible]

چون کبوتر [illegible] ستاره من

خوش [illegible] بیا ردا

زانچه پنهان هست یارب زینهار

[illegible] در [illegible]

[illegible] آتش

گر [illegible] چون [illegible]

[illegible] جان [illegible]

که چو [illegible] خورشید [illegible]

تا [illegible] گفتمی

یوسفم را قعر چاه اولی‌تر است

[illegible] گردون [illegible] بین

[illegible] خواه

[illegible] گر نگنجد [illegible]

[illegible] از [illegible] مشک [illegible]

[illegible] مو [illegible]

هست [illegible] آن [illegible]

درمیان موج بحر اولی‌تر است

دور از آن دریا و موج پاک او

لازم آمد شعر کانه دم زدن

[illegible]

[illegible]

آن کبوتر را که بام [illegible] است

گر [illegible] مرغ جان [illegible]

گر [illegible] شده [illegible]

[illegible] گرد

[illegible] صد [illegible]

چون تو [illegible] آن است

[illegible] همچو [illegible]

لیک [illegible] است

گر [illegible] را [illegible]

تا [illegible] خواندی

ای ضیاء الحق حسام الدین [illegible]

در دل [illegible] است

چون [illegible] است [illegible]

[illegible]

[illegible] آن [illegible]

[illegible] آن [illegible] است

در ره ای ساقی یکی رطل گران

[illegible] او

اندر آیینه چو بیند مرد عام

[illegible] زاده

[illegible] است

نیست اندر بحر شعر [illegible] پیچ

آن یکی [illegible] وصف [illegible]

[illegible]

[illegible]

[illegible] است

[illegible] بود [illegible]

[illegible]

[illegible] گرد

[illegible]

[illegible] است

[illegible] پنهان [illegible]

گر [illegible] است

[illegible]

[illegible] آتش [illegible]

گر تو [illegible] خورشید [illegible]

با [illegible] است

چون [illegible] سر [illegible]

[illegible]

زانکه [illegible] جانی [illegible]

از [illegible] است

خواجه [illegible]

که [illegible] او

گر [illegible] خام

[illegible] چون [illegible]

[illegible] نیست

لیک با احول [illegible] هیچ

[illegible] میدان [illegible]

با جمادی آن چنان تن که از او شکر کن / [illegible]

چون ببینی محرمی گو سر جان / گل ببینی نعره زن چون بلبلان

چون ببینی مشک پر مکر و مجاز / لب ببند و خویشتن را کن پیاز

دشمن آب است پیش او مجنب / ور نه بشکستت سبو سنگ غضب

با سیاستهای جاهل صبر کن / خوش مدارا کن به عقل من لدن

صبر با نا اهل اهلان را جلی است / صبر صافی می‌کند هر جا دلی است

آتش نمرود ابراهیم را / صفوت آیینه آمد در جلا

جور کفر نوحیان و صبر نوح / نوح را شد صیقل مرآت روح

صبر با مرد بد از مرد حق / تا چه نیکان بر به بد با سبق

آمدن [illegible] شیخ ابوالحسن خرقانی بزیارت شیخ [illegible]

رفت درویشی ز شهر طالقان / بهر صیت بوالحسین خارقان

کوه‌ها ببرید و وادی دراز / بهر دید شیخ با صدق و نیاز

آنچه در ره دید از جور و ستم / گرچه درخورد است کوته می‌کنم

چون به مقصد آمد از ره آن جوان / خانهٔ آن شاه را جست او نشان

چون به صد حرمت بزد حلقهٔ درش / زن برون کرد از در خانه سرش

که چه می‌خواهی بگو ای ذوالکرم / گفت بر قصد زیارت آمدم

خنده‌ای زد زن که خه خه ریش بین / این سفرگیری و این تشویش بین

خود ترا کاری نبود آن جایگاه / که به بیهوده کنی این عزم راه

اشتهای گول گردی آمدت / یا ملولی وطن غالب شدت

گفت نافرجام فحش و دمدمه / من نتانم باز گفتن آن همه

از مثل وز ریشخند بی‌حساب / آن مرید افتاد در غم و اضطراب

پرسیدن آن مرید که شیخ کجاست جواب نافرجام شنیدن از حرم او

اشکش از دیده بجست و گفت او / با همه آن شاه شیرین نام کو

گفت آن سالوس زراق تهی / دام گولان و کمند گمرهی

صد هزاران خام ریشان همچو تو / اوفتاده از وی اندر صد عتو

گر نبینیش و سلامت وا روی / خیر تو باشد نگردی زو غوی

لاف‌کیشی کاسه‌لیسی طبل‌خوار / بانگ طبلش رفته اطراف دیار

سبطیان این قوم گوساله‌پرست / در چنین گاوی همی مالند دست

جیفة اللیل است و بطال النهار / هر که او شد غرهٔ این طبل‌خوار

هشته اندر این قوم صد علم و کمال / مکر و تزویری گرفته کاین مجال

آل موسی کو دریغا تا کنون / عابدان عجل را ریزند خون

گوزه شد صومعه و اصحاب رشد / گو نماز و سجده و آداب او

شرع و تقوی را فکنده سوی پشت / کو عمر کو امر معروف درشت

کاین اباحت زین جماعت فاش شد / رخصت هر مفلسی قلاش شد

جواب گفتن مرید و زجر کردن آن طعانه را از کفر و بیهوده گویی

بانگ زد بر وی جوان و گفت بس / روز روشن از کجا آمد عسس

نور مردان مشرق و مغرب گرفت / آسمانها سجده کردند از شگفت

آفتاب حق برآمد از حمل / زیر چادر رفت خورشید از خجل

ترهات چون تو ابلیسی مرا / کی بگرداند ز خاک این سرا

من به بادی نامدم همچون سحاب / تا به گردی بازگردم زین جناب

عجل با آن نور شد قبلهٔ کرم / قبله‌ای بی آن نور شد کفر و صنم

هست با جهد کژ همی آید ضلال / هست با جهد کژ همی آید کمال

کفر ایمان گشت و دیو اسلام یافت / آن طرف کان نور بی‌اندازه تافت

مظهر عشق است و محبوب به حق / از همه کروبیان برده سبق

سجدهٔ آدم را بیان سبق اوست / سجده آرد مغز را پیوسته پوست

شمع حق را پف کنی تو ای عجوز / هم تو سوزی هم سرت ای گنده‌پوز

کی شود دریا ز پوز سگ نجس / کی شود خورشید از پف منطمس

حکم بر ظاهر اگر هم می‌کنی / چیست ظاهر تر بگو زین روشنی

جمله ظاهرها به پیش این ظهور / باشد اندر غایت نقص و قصور

[illegible] / شیخ [illegible]
چون خفاشان [illegible] / [illegible] آفتاب

موج جان‌ها [illegible] / هست جنبیدن [illegible]
لیک اندر چشم [illegible] / [illegible]

[illegible] زبان / [illegible]
مه فشاند نور و سگ عوعو کند / هر کسی بر خلقت خود می‌تند

[illegible] مهربان [illegible] / [illegible] سنگ
جز درخت گل روان مانند تیر / [illegible]

جان [illegible] / معرفت [illegible]
زهر اندر کاشتن کوشیده است / [illegible]

[illegible] / [illegible]
[illegible] / [illegible]

[illegible] / [illegible]
چون [illegible] گفت شیخ [illegible] / پس [illegible]

چون [illegible] شد [illegible] / پس [illegible]
گر ترا چشم است [illegible] / [illegible]

[illegible] / گر کند [illegible] آسمان
[illegible] / [illegible]

تا نیاید [illegible] / [illegible]
[illegible] / [illegible]

آسمان‌ها بندهٔ ماه وی‌اند / شرق و مغرب جمله نان‌خواه وی‌اند
زانکه لولاکست بر توقیع او / جمله در انعام و در توزیع او

گر نبودی او نیابیدی فلک / گردش و نور و مکانی ملک
گر نبودی او نیابیدی بحار / هیبت و ماهی و دُرّ شاهوار

گر نبودی او نیابیدی زمین / در درونه گنج و بیرون یاسمین
گر نبودی او نیابیدی جبال / [illegible]

گر نبودی او نیابیدی جهان / [illegible]
رزق‌ها هم [illegible] / [illegible]

[illegible] / صد [illegible]
از [illegible] / [illegible]

چون تو ننگی جفت آن شیخ [illegible] / چون [illegible]
گر نبودی [illegible] / پاره پاره کردمی [illegible]

[illegible] / [illegible]
لیک [illegible] / [illegible]

واگشتن مرید از وثاق شیخ و پرسیدن از مردم نشان او را که شیخ بفلان بیشه رفته است

[illegible] / [illegible]

بعد از آن پرسان شد او از هر کسی / شیخ را جست از هر سو بسی

پس کسی گفتش که آن قطب [illegible] / رفت تا هیزم کشد از کوهسار
آن مرید ذوالفقار اندیش تفت / در هوای شیخ سوی بیشه رفت

دیو می‌آورد پیش هوش مرد / وسوسه تا خفیه گردد مه ز گرد
کاین چنین زن را چرا این شیخ دین / دارد اندر خانه یار و همنشین

ضد را با ضد ایناس از کجا / با امام الناس نسناس از کجا
باز او لاحول [illegible] / کاعتراض من برو کفرست و کین

من که باشم [illegible] / که برآرد نفس من اشکال و [illegible]
باز نفسش حمله‌ای آورد [illegible] / [illegible]

[illegible] / [illegible] صحبت هم مقیل
[illegible] / چون تواند ساخت [illegible]

اندر این بود او که شیخ نامدار / شد پدید از دور بر شیری سوار

یافتن مرید شیخ را از دور که بیشه [illegible] شیری

شیر عشقست آن بپوشیده لبای گوشت / بر به سر جزو نیم رفتست آن سپید
تا زبانه اش ما رهید او از شرف / ما ز راه آگاه نیست چون خران بی‌خبر

تو همین میدان که بهر شیخ کرست / هم سواری میکند بر شیر مست
گرچه آن محسوس و این محسوس نیست / لیک آن چشم جان ملبوس نیست

صد هزاران شیر پیدا شد ازان / پیش دیده غیب بین مرد کشتیان
لیک این با آن مثل محسوس کرد / تا به بیند نیز او که نیست مرد

دیدمش از دور و بخشید این جاهلی / گفت آن را مشنو ای مفتون ز ریو
از ضمیر او بدانست آن خلیل / هم ز نور دل بلی نعم الدلیل

خوانده بر خود یک مبیک آن فن فنون / آنچه در اسرار او بر روست تا کنون
بعد از آن در مشکل انکار زن / بر گشاد آن خوش سراینده دهن

کان تحمل از هوای نفس نیست / آن خیال نفس تست آنجا مایست
گر نه صبرم میکشیدی بار زن / کی کشیدی شیر نر بیگار من

اشتر ان بخت بیستم اندر سبق / مست و بیخود زیر محملهای حق
من نیم ز اصحاب زمان نیم خام / تا ببندد چشم من از هیچ کام

ما همه وا خاص ما قربان اوست / جان ما بر ره و آن چوبان اوست
دو رم از تحسین و تشنیع همه / فارغ از گند بی عدد نقشی همه

خود حیات ما ز جنس ما ز هواست / جان ما چون مهره در دست خدا است
با ز آن ابلق شیرم و صد چو او / نی ز عشق ننگ نی سودای جو

نیمه برخود در شش گردان ماست / گر بود فرو ما چشمه تا کجاست
تا کجا آنجا که جا را راه نیست / جز سنا برق مه الله نیست

از همه او با هم و تصویرات دور / نور نور نور نور نور نور
بهر تو من پست کردم گفتگو / تا بسازی با فریق زشت خو

تا کشی خندان و خوش بار حرج / از پی الصبر مفتاح الفرج
چون بسازی با خسی این خسان / گردی اندر نور سنتها رسان

کانبیا رنج خسان بس دیده‌اند / از چنین ماران بسی پیچیده‌اند
چون مراد و حکم یزدان غفور / بود در قدمت تجلی و ظهور

چون ز ضد ضد را نتوان نمود / وان شه بی مثل را ضدی نبود

حکمت در آیه انی جاعل فی الارض خلیفه

پس خلیفه ساخت صاحب سینه / تا بود شاهیش را آیینه
پس صفایی بی حدودش داد او / وانگه از ظلمت ضدش بنهاد او

دو علم افراخت اسپید و سیاه / آن یکی آدم دگر ابلیس راه
در میان آن دو لشکرگاه زفت / چالش و پیکار آنچه رفت رفت

همچنین دوره دوم هابیل بود / ضد نور پاک او قابیل بود
همچنین این دو علم از عدل و جور / تا به نمرود آمد اندر دور دور

ضد ابراهیم گشت و خصم او / وان دو لشکر کین گزار و جنگجو
چون درازی جنگ آمد ناخوشش / فیصل آن هر دو آمد آتشش

پس حکم کرد آتشی را و نکو / تا شود حل مشکل آن دو نفر
دور دور و قرن قرن این فریق / تا به موسی و به فرعون غریق

سالها اندر میانشان حرب بود / چون ز حد رفت و ملالت می‌فزود
آب دریا را حکم سازید حق / تا که ماند کی برد زین دو سبق

تا که فرعون را آن فرعونیان / آب دریا غرق شان کرد آن زمان
همچنین تا دور و عهد مصطفی / با ابوجهل آن سپهدار جفا

هم حکم سازید از بهر ثمود / صیحه که جان شان را در ربود
هم حکم سازید بهر قوم عاد / زود خیزی تیز رو یعنی که باد

هم حکم سازید بر قارون زمین / تا فرو بردش هم او در با زمین
تا حلیمی زمین شد جمله قهر / برد قارون را و گنجش را به قعر

لقمه را که ستون این تن است / دفع تیغ جوع نان چون جوشن است
چونکه حق قهری نهد در نان تو / چون خناق آن نان بگیرد در گلو

این لباسی که ز سرما شد مجیر / حق دهد او را مزاج زمهریر
تا شود بر تن ترا جبه شگرف / سرد همچون یخ گزنده همچو برف

[illegible]

بیان معجزهٔ هود علیه السلام ونجات مؤمنان

[illegible]

[illegible] ذوالابصار [illegible] | کاو دید [illegible] خورشید [illegible] | [illegible] | [illegible]

لا اله گفت و الا الله گفت | گشت لا الا الله و وحدت شکفت | آن همه پیدایان [illegible] باشند | [illegible] آمد گردش [illegible]

[illegible] که آن [illegible] شوی | در چه پیچیدی ز خفاشان [illegible] | همچو [illegible] خوش [illegible] | تو [illegible] کشف کردی [illegible]

لیک من نیک پشیمان می‌شوم | تا که [illegible] این نیک [illegible] | صحبت [illegible] گنج [illegible] | گنج [illegible]

چشمهٔ راحت بر ایشان شد حرام | می‌خورند از زهر قاتل جام جام | تا که [illegible] می‌کشند | تا کنند این جنس‌ها [illegible]

گر شود این چشمه‌ها [illegible] | [illegible] | لیک گوید با شناسان بسته‌ام | بی‌شناسان [illegible] پیوسته‌ام

[illegible] اندر [illegible] ها | تا که خوارت آب را کرده [illegible] | ضد طبع انبیا دارند خلق | [illegible] دارند خلق

چشم شد خلق چون [illegible] | هیچ [illegible] که دیده بسته | هر چه بگشادی بدل آن دیدها | بانگ [illegible] ابدال آن [illegible]

لیک خورشید عنایت تافته است | آن کسان را از کرم [illegible] است | نزد ایشان [illegible] رحمت [illegible] | همچنین کفران [illegible]

هم ازین بدبختی خلق آن جواد | منفجر کرده دو صد چشمه و داد | غنچه را از خار سرمایه دهد | مهره را از مار سرمایه دهد

ز سواد شب برون آرد نهار | ور ز کف معسری [illegible] | [illegible] را بهر خلیل | [illegible] سازد [illegible]

[illegible] ظلم | بر کشاید [illegible] خنگ [illegible] | [illegible] و از خلقان [illegible] | شرک آن کردی [illegible]

گفت آن درویش کای دانای راز | از پی این گنج کردم یاوه تاز

انابت طالب گنج [illegible] تعالی [illegible]

دیو حرص و آز و مستعجل تگی | نه تأنی جست و نه آهستگی | من ز دیگی لقمه‌ای نندوختم | کف سیه کردم دهان را سوختم

خود نگفتم چون درین ناموقنم | زان گره زن این گره را حل کنم | قول حق را هم ز حق تفسیر جو | هین مگو ژاژ از گمان ای سخت رو

آن گره کو زد همو بگشایدش | مهره کو انداخت او برپایدش | گرچه آسانت نمود آن سان سخن | کی بود آسان رموز من لدن

گفت یا رب توبه کردم زین شتاب | چون تو در بستی تو کن هم فتح باب | بر سر خرقه شدن بار دگر | در دعا کردن بدم هم بی‌هنر

کو هنر کو من کجا دل مستوی | این همه عکس تست و خود توی | هر شبی تدبیر و فرهنگم بخواب | همچو کشتی غرقه می‌گردد در آب

خود نه من می‌مانم و نه آن هنر | تن چو مردار افتاده بی‌خبر | تا سحر جمله شب آن شاه علا | خود همی‌گیرد دست و خود بلا

کو بلی کو جمله را سیلاب برد | یا نهنگی کرد کل را خورد و مرد | صبحدم چون تیغ گوهربار خود | از نیام ظلمت خود برکشد

آفتاب شرق شب را طی کند | آن نهنگ آن خورده‌ها را قی کند | رسته چون یونس ز معده آن نهنگ | منتشر گردیم اندر بو و رنگ

خلق چون یونس مسبّح آمدند | کاندرین ظلمات پر راحت شدند | هر یکی گوید به هنگام سحر | چون ز بطن حوت شب آید بدر

کای کریمی کاندر آن لیل وحش | گنج رحمت بنهی و چندین چشش | چشم تیز و گوش تازه تن سبک | از شب همچون نهنگ ذوالحبک

از مقامات وحش زین حبس | هیچ نگریزیم ما با چون تو کس | [illegible] آنرا [illegible] دید و نور بود | [illegible] دیدیم شب را [illegible]

تا نمی‌خواهیم [illegible] از دیدهٔ تو | دیده تیزی [illegible] | بعد ازین ما دیده خواهیم از تو بس | تا نپوشد بحر را خاشاک و خس

لیک حق اصحاب اصحاب را ... [illegible]

[illegible] ما بکرده یار بهر عیب سر را / ای بداده خلعت گل خار را

این دعا تو امر کردی ز ابتدا / [illegible]

هست بشکسته گشته فهم و حواس / [illegible]

این یکی را کرده‌ای پر نور و جلال / وین دگر را کرده [illegible]

[illegible] / ای عجیب این [illegible]

چون الف چیزی ندارم ای کریم / جز دلی دلتنگ‌تر از چشم میم

این الف چیزی ندارد غافلی / میم دلتنگ آن زمان عاقلی است

[illegible] چنین بی‌چیز منم / [illegible]

خود ندارم هیچ [illegible] / [illegible]

[illegible] بنده بی دیده را / سبزه بخش [illegible]

[illegible] جست از جود حق / [illegible]

[illegible]

[illegible]

[illegible]

[illegible]

در عدم ما [illegible] / تا چنین [illegible]

[illegible] / [illegible]

[illegible] / این دعا‌ها [illegible]

[illegible] / [illegible]

گر نخواهم هیچ [illegible] / [illegible]

[illegible] / وقت خواب [illegible]

دیده را تا دیده خود [illegible] / [illegible]

این الف وین میم ام بود ماست / میم ام تنگ است و الف زو نرگداست

[illegible] بی‌خودی هیچ من / در زمان هوش [illegible]

خود ندارم هیچ به سازد مرا / چون ز وهم دارم است این صد عنا

[illegible] / [illegible]

[illegible] / [illegible]

[illegible] / [illegible]

[illegible] / [illegible]

[illegible] / [illegible]

[illegible] / [illegible]

الهام آمدن بفقیر که کشف کن آن مشکل [illegible]

اندرین بود او که الهام آمدش / کشف شد این مشکلات از ایزدش

گفت ای فقیر بر کمان تیری بنه / کی بگفتیمت که اندر کش تو زه

از فضولی تو کمان افراشتی / صنعت قواسیی برداشتی

چون بیفتد تیر آنجا جو طلب / زور بگذار و بزاری جو ذهب

ای کمان و تیرها بر ساخته / صید نزدیک و تو دور انداخته

هر که دوراندازتر او دورتر / وز چنین گنج است او مهجورتر

گو بدو چندانکه افزون می‌دود / از مراد دل جداتر می‌شود

من نگفتم کین کمان را سخت کش / در کمان نه گفت نی پر کش

ترک این سخت‌کمانی رو بگو / در کمان نه تیر و پریدن مجو

آنچه حق است اقرب از حبل الورید / تو فکنده تیر فکرت را بعید

هر که او [illegible] / کان بباید قوت بازوی او

فلسفی خود را از اندیشه بکشت / گو بدو کوراست سوی گنج پشت

جاهدوا فینا بگفت آن شهریار / جاهدوا عنا نگفت ای بی‌قرار

[illegible] | [illegible] || [illegible] | [illegible]

[illegible] | چون شنیدند [illegible] || الکن از الله کامل [illegible] | لاجرم [illegible]

[illegible] آشنا آن کار | [illegible] || زود ریزان گشته کان بازگرد | [illegible] گلستان [illegible]

[illegible] پنهان [illegible] | [illegible] سفینه [illegible] || [illegible] | [illegible] عجیب

[illegible] | گفت [illegible] || [illegible] | [illegible]

[illegible] | [illegible] نزول || زهر گفتند [illegible] | زهر [illegible]

[illegible] | تا چه خواهد [illegible] || زیرکان با صنعتی قانع شدند | ابلهان از صنع در صانع شدند

زانکه طفل خرد را مادر نهار | دست و پا باشد نهاده بر کنار

داستان آن مسافر مسلمان و جهود و ترسا که بمنزلی رسیدند و قوتی یافتند ترسا و جهود سیر بودند و مسلمان [illegible]

یک حکایت بشنو اینجا ای پسر | تا نگردی ممتحن اندر هنر

آن جهود و مؤمن و ترسا مگر | همرهی کردند با هم در سفر || با دو گمره همره آمد مؤمنی | چون خرد با نفس و با آهرمنی

مروزی و رازی افتند در سفر | همره و همسفره پیش همدگر || در قفص افتند زاغ و جغد و باز | جفت شد در حبس [illegible]

کرده منزل شب بیک [illegible] | مشرقی و مغربی و [illegible] || مانده در منزل [illegible] | [illegible]

چون گشاده شد [illegible] | [illegible] سوی [illegible] || چون قفص اشکست [illegible] | [illegible]

[illegible] | [illegible] || [illegible] | [illegible]

چونکه [illegible] | سوی آن کز یاد او [illegible] || آن طرف [illegible] | [illegible]

در تن خود بنگر این اجزای تن | از کجا جمع آمدند اندر بدن || [illegible] | [illegible]

از امید عود هر یک بر طرف | اندرین منزل [illegible] || [illegible] | [illegible]

چون [illegible] آن خورشید [illegible] | کوه گردد گاه ریگ [illegible] || [illegible] | چون گداز تن [illegible]

چون رسیدند این سه همره منزلی | هدیه شان آورد حلوا مقبلی || برد حلوا پیش آن هر سه غریب | محسنی از مطبخ انی قریب

نان گرم و صحن حلوای عسل | برد آنکه در ثوابش بود امل || الکیاسة و الادب لاهل المدر | الضیافة و القری لاهل الوبر

الضیافة للغریب و القری | اودع الرحمن فی اهل القری || کل یوم فی القری ضیف حدیث | ما له غیر اله من مغیث

کل لیل فی القری ضیف جدید | ما لهم ثم سوی الله المجید || تخمه بودند آن دو بیگانه ز خور | بود صائم روز آن مؤمن مگر

چون نماز شام آن حلوا رسید | بود مؤمن مانده در جوع شدید || آن دو کس گفتند ما از خور پریم | امشبان بنهیم و فردا می خوریم

صبر گیریم امشب از خور تن زنیم | بهر فردا لوت را پنهان کنیم || گفت مؤمن امشب این خورده شود | صبر را بنهیم تا فردا بود

[illegible] | [illegible] | [illegible] | [illegible]

هر نیم را هست هم خورد جهان نیز | وانکه [illegible] قسم خرد [illegible] | [illegible] گفت [illegible] قسمت [illegible] | [illegible]

گفت [illegible] را | گر [illegible] بر خدا | ملک حق [illegible] قسم [illegible] | [illegible]

این اشارت‌ست [illegible] هم بر سگان | گر [illegible] نوبت [illegible] بیگان | این اشارت [illegible] هم [illegible] | [illegible]

[illegible] آن کمان [illegible] هم خورد | شب [illegible] بگذرد | بود [illegible] | گفت [illegible]

پس نخفتند آن شب و بر پا ستند | بامداد [illegible] خویش را آراستند | [illegible] تشنه [illegible] هر یکی | [illegible]

یک زبان هر یکی آمد [illegible] | [illegible] از حق [illegible] | [illegible] گر [illegible] | [illegible]

[illegible] بد | [illegible] اعداد | [illegible] آب را | [illegible]

[illegible] پایان ندارد [illegible] | [illegible] قسم کرد [illegible] یار و ار | این [illegible] گفتا که [illegible] خواب خویش | [illegible]

هر که خوابش بر بود حلوا خورد | قسم [illegible] مفعول را حاصل برد | آنکه اندر عقل بالاتر رود | خوردن [illegible] بود

تا [illegible] آید جان [illegible] او | تا [illegible] تیمار او | عاقلان را چون بقا آمد ابد | [illegible] این جهان [illegible] بود

پس چو بود آمد [illegible] آنچه دیده بود | تا کجا شب [illegible] دیده بود | گفت [illegible] آمد [illegible] پیش | [illegible] خواب [illegible]

[illegible] شدم تا کوه طور | [illegible] ناپیدا از نور | هر [illegible] سایه محو شد زان آفتاب | بعد از آن [illegible]

نور [illegible] دل [illegible] آن نور [illegible] ست | [illegible] ثانی [illegible] ست | هم [illegible] گوه طور | [illegible] از اشراق نور

بعد از آن دیدم که [illegible] شاخ شد | چونکه نور حق [illegible] شاخ شد | [illegible] هیبت چون [illegible] | [illegible]

زان یکی شاخی که آمد [illegible] | گشته شیرین آب تلخ [illegible] | وان دگر شاخش [illegible] | [illegible]

[illegible] شد آب | از [illegible] مستطاب | وان دگر شاخ [illegible] | تا [illegible] بود

باز از آن [illegible] با خود آمدم | [illegible] | [illegible] زیر پا [illegible] | [illegible]

باز [illegible] شد کوه [illegible] غیب | گشت [illegible] | باز با خود آمدم زان انتشار | باز [illegible] قرار

وان بیابان [illegible] کوه | بر خلاف [illegible] با شکوه | چون [illegible] | [illegible] خویش [illegible]

[illegible] دعا افراخته | [illegible] ساخته | باز [illegible] | صورت هر یک [illegible] نمود

انبیا بودند ایشان اهل درد | آنچه [illegible] | باز [illegible] | صورت ایشان [illegible]

[illegible] مستعین | صورت ایشان [illegible] آتشین | زین [illegible] | پس [illegible] بود

هیچ کافر را بخواری منگرید | که مسلمان مردنش باشد امید | [illegible] | تا [illegible]

بعد از آن [illegible] آمد در کلام | که [illegible] اندر منام | پس شدم با او [illegible] آسمان | هر که [illegible] خورشید جهان

[illegible]

حکایت شتر و گاو و قوچ که در راه بند گیاه یافتند

[illegible] پیر [illegible]	لیک عمر هر که باشد بیشتر
آمدست از مصطفی اندر سنن	که اکابر را [illegible]
یا بر آن پل کز خلل ویران بود	خدمت شیخی بزرگی [illegible]

مثل [illegible]

خلق را [illegible] چوب دار	آن یکی را [illegible] چوب زن
[illegible] که [illegible] راه [illegible]	چون [illegible] بگفت
تا چه باشد [illegible]	[illegible]
تا که در [illegible]	[illegible] نیست
[illegible] باشد مقام	[illegible] کرم

بازگشتن بقصهٔ گاو و اشتر و قوچ است

پیرتر اولی است باقی تن زنید	گفت قوچ [illegible] اندران عهد بود
جفت آن گاوم کش آدم جفت کرد	جفت آن گاوم کش آدم [illegible]
[illegible] آنرا برگرفت	[illegible] تحصیل
[illegible]	[illegible]
[illegible]	[illegible]
[illegible] خاک [illegible]	[illegible]

رجوع بقصهٔ [illegible] نوبت رسیدن [illegible]

[illegible]	[illegible]
[illegible]	[illegible]
[illegible]	[illegible]
[illegible]	[illegible]
[illegible]	[illegible]
[illegible]	[illegible]

[illegible]

[illegible] / [illegible]

خواب [illegible] است [illegible] / ز اولان خوارت [illegible]

خواب تعبیر است و [illegible] / [illegible]

خواب [illegible] / کز جهان غافل [illegible] عیان

مرگ را [illegible] فن / کاین صفت دارد [illegible] خلق [illegible]

بهر این [illegible] / [illegible]

ساحری [illegible] آن [illegible] کرد / کان فن از [illegible] الاعمش [illegible] کرد

چو کشید از کیمیا [illegible] / [illegible]

[illegible] حکم [illegible] نیست از [illegible] / [illegible] گفت [illegible]

خود [illegible] آن [illegible] / [illegible]

[illegible] / در حقیقت [illegible] آن طبیب

چون [illegible] نیست [illegible] / [illegible]

[illegible] / [illegible] طبیب [illegible]

[illegible] / [illegible]

منادی کردن سید ملک ترمد که هر که در سه روز یا چهار روز به سمرقند رود و چندین خلعت و زر دهم و شنیدن دلقک و از ده تاختن و به شهر ترمد

سید ترمد که آنجا شاه بود / مسخره او دلقک آگاه بود

داشت کاری در سمرقند او مهم / جست الاغی تا شود او مستتم

زد منادی که کاید او در پنج روز / آردم پیغام خوب با فر و زر

بخشم او را از گنج بی‌شمار / تا شود میر و عزیز اندر دیار

دلقک اندر ره بد و چون آن شنید / بر نشست و تا به ترمد می‌دوید

مرکبی دو اندر آن ره شد سقط / از دوانیدن فرس را زان نمط

پس به دیوان در دوید از گرد راه / وقت ناهنگام ره جست او ز شاه

فجفجی در جمله دیوان فتاد / شورشی در وهم آن سلطان فتاد

خاص و عام شهر را دل شد ز دست / تا چه تشویش و بلا حادث شده است

یا عدوی قاهری در قصد ماست / یا بلای مهلکی از غیب خاست

که ز ده دلقک به سیران درشت / چند اسپی تازی اندر راه کشت

جمع گشته بر سرای شاه خلق / تا چرا آمد چنین اشتاب دلق

از شتاب او و فحش اجتهاد / غلغل و تشویش در ترمد فتاد

آن یکی دو دست بر زانو زنان / وان دگر از وهم واویلا کنان

از نفیر و فتنه و خوف نکال / هر دلی رفته به صدگونه خیال

هر کسی فالی همی زد از قیاس / تا چه آتش اوفتاد اندر پلاس

راه جست و راه دادش شاه زود / چون زمین بوسید گفتا هین چه بود

هر که می‌پرسید حالش زان ترش / دست بر لب می‌زد او یعنی خمش

وهم می‌افزود زان فرهنگ او / جمله در تشویش گشته دنگ او

کرد اشارت دلقک ای شاه کرم / یک دمی بگذار تا من دم زنم

بوک باز آید بدین عقلم دمی / که فتادم در عجایب عالمی

بعد یک ساعت که شاه از وهم و ظن / تلخ گشتش هم گلو و هم دهن

که ندیده بود دلقک را چنین / که ازو خوشتر نبودش همنشین

دایما دستان و لاغ افراشتی / شاه را پس شاد و خندان داشتی

آنچنان خندانش کردی در نشست / که گرفتی شه شکم را با دو دست

که ز زور خنده خوی کردی تنش / رو در افتادی ز خنده کردنش

باز امروز این چنین زرد و ترش / دست بر لب می‌زند کای شه خمش

وهم در وهم و خیال اندر خیال / شاه را تا خود چه آید از نکال

که دل شه با غم و پرهیز بود / زانکه خرم شاه بس خونریز بود

[illegible] گفت او [illegible] قند [illegible] گزین / [illegible] همنشین

[illegible]

این نشان هست ضد آن خبر

بس گمان و وهم آید در ضمیر

[illegible]

گفت ضحاک [illegible]

[illegible]

[illegible]

[illegible]

بیگمان او را [illegible]

در نگر [illegible]

گر قبیله [illegible] آمد آن بشر

[illegible]

از چه گیری [illegible]

[illegible]

[illegible]

تا نهد آتش از دهان بیرون کند

[illegible]

خانه‌ها را رفته و آراسته

[illegible]

گفت حق سیماهم فی وجوههم

گفت ضحاک [illegible]

[illegible]

[illegible]

زانکه [illegible] سیماهم

[illegible]

[illegible]

چشم [illegible]

[illegible]

[illegible]

[illegible] / تا ببیند [illegible]

[illegible] / [illegible]

چاره [illegible] / چاره احسان باشد و عفو و کرم

گفت [illegible] / [illegible]

معده [illegible] خویش را / گر بگردد [illegible] علم [illegible] را

گفت [illegible] شکر [illegible] / لیک [illegible]

مستمع [illegible] است / مستمع [illegible]

[illegible] / شاه [illegible]

عدل چه بود وضع اندر موضعش / ظلم چه بود وضع در ناموضعش

عدل چه بود آب ده اشجار را / ظلم چه بود آب دادن خار را

نیست باطل هرچه یزدان آفرید / از غضب وز حلم وز نصح و مکید

خیر مطلق نیست زینها هیچ چیز / شر مطلق نیست زینها هیچ نیز

نفع و ضر هر یکی از موضع است / علم ازین رو واجب است و نافع است

ای بسا زجری که بر مسکین رود / در ثواب از نان و حلوا به بود

زانکه حلوا بی‌اوان صفرا کند / سیلیش از خبث مستنقا کند

سیلیی در وقت بر مسکین بزن / که رهاند آنش از گردن زدن

زخم در معنی فتد از خوی بد / چوب بر گرد اوفتد نی بر نمد

بزم و زندان هست هر بهرام را / بزم مخلص را و زندان خام را

شق باید ریش را مرهم کنی / چرک را در ریش مستحکم کنی

تا خورد مر گوشت را در زیر آن / نیم سودی باشد و پنجه زیان

از تفحص آن اندرون ویران شود / چرک کاید در میان پنهان شود

گفت دهقان من نگویم هم گزاف / لیک سگ گوید [illegible]

[illegible] صبر [illegible] را مبند / صبر کن اندیشه میکن روز چند

در رضا نفسی به تفتیشی برزنی / مشورت کن با گروه صالحان

دیده روش [illegible] خود چرا / چونکه می‌شاید شدن همراستا

بر پیمبر امر شاورهم بدان / [illegible]

امر هم شوری برای این بود / کز تشاور سهو و کژ کمتر شود

کاین خردها چون مصابیح انور است / بیست مصباح از یکی روشن‌تر است

نور مصباحی فتد اندر میان / مشتعل گشته ز نور آسمان

غیرت حق پرده‌ای انگیخته است / سفلی و علوی به هم آمیخته است

گفت پیغمبر طلب اندر جهان / بخت و روزی را همی کن امتحان

در مجالس می‌طلب اندر عقول / آنچنان عقلی که بود اندر رسول

زانکه میراث از رسول آنست و بس / که ببیند غیبها از پیش و پس

در بصرها می‌طلب هم آن بصر / که نتابد شرح آن این مختصر

بهر این کرده است منع آن باشکوه / از ترهب وز شدن خلوت به کوه

تا نگردد فوت این نوع التقا / کان نظر بخت است و اکسیر بقا

در میان صالحان یک اصلحی است / بر سر توقیعش از سلطان صحی است

کان دعا شد با اجابت مقترن / کفو او نبود کبار انس و جن

در مری آرند با او [illegible] / حجت ایشان بر حق داحض است

گرچه ما او را به خود افراشتیم / عذر حجت انبیا برداشتیم

قبله را چون کرد دست حق عیان / پس تحری بعد از این مردود دان

هین بگردان از تحری رو و سر / که پدید آمد معاد و مستقر

یک زمان زین قبله گر ذاهل شوی / سخرهٔ هر قبلهٔ باطل شوی

چون شوی تمییزده را ناسپاس / بجهد از تو خطرهٔ قبله‌شناس

گر ازین انبار خواهی بر و بر / نیم ساعت هم ز همراهان مبر

کاندر آن دم که ببری زین معین / مبتلا گردی تو با بئس القرین

از قضا موشی و چغزی باوفا

قصه تعلق موش با چغز و بستن پای خود

بر لب جو گشته بودند آشنا

[illegible] اندر بیان [illegible] میان مرغان [illegible]

[illegible]

ما گر بیان از زبان [illegible] / [illegible]

جز نطق از زبان [illegible] / [illegible]

هست بی‌زبان [illegible] / [illegible]

[illegible]

چشم اندر بچشم [illegible] / [illegible]

چشم بهتر از زبان با اختلاف / [illegible]

[illegible] علم الاسما [illegible]

[illegible]

هم شنیدم نطق [illegible] / [illegible]

[illegible]

گفت نام [illegible] محسوس او / ای سلیمان شه صاحب قران

باد چون گفتار ما [illegible] / این سخن پایان ندارد گفت [illegible]

اندر بیان [illegible] با خبر کردن میان ما [illegible] حیلتی با [illegible] حاجت [illegible] پیر تو آمدن و سخن گفتن

[illegible] گردم از ملاقات [illegible] / هیچ وقت آمد نماز ای رهنمون

کاندرین [illegible] / نیست زین بها طریق عاشقان

[illegible] / [illegible] پاک [illegible] است

[illegible] / عشق [illegible] طلب

[illegible] عاشق [illegible] / [illegible]

این [illegible] / [illegible] شوق [illegible] عاشق [illegible]

[illegible]

[illegible]

جز بکس مردی که پیش ... گر بود | [illegible] | آن ... [illegible] | [illegible]

با چنان رحمت که دارد شاه هش | [illegible]

مبالغه کردن موش در لابه و زاری و وصلت

گفت ای یار عزیز مهرکار
من ندارم بی رخت یکدم قرار
روز نور و مکسب و تابم توی
شب قرار و سلوت و خوابم توی

از مروت باشد ار شادم کنی
وقت و بی‌وقت از کرم یادم کنی
در شبانروزی وظیفهٔ چاشتگاه
راتبه کردی وصال ای نیکخواه

من بدین یکبار قانع نیستم
در هوایت طرفه انسانیستم
پانصد استسقاستم اندر جگر
با هر استسقا قرین جوع البقر

بی‌نیازی از غم من ای امیر
ده زکات جاه و بنگر در فقیر
این فقیر بی‌ادب نادرخور است
لیک لطف عام تو زان برتر است

می‌نجوید لطف عام تو سند
آفتابی بر حدثها می‌زند
نور او را زان زیانی نابده
آن حدث از خشکی هیزم شده

تا حدث در گلخنی شد نور یافت
بر در و دیوار حمامی بتافت
بود آلایش شد آرایش کنون
چون برو برخواند خورشید آن فسون

شمس هم معده زمین را گرم کرد
تا زمین باقی حدثها را بخورد
جزو خاکی گشت و رست از وی نبات
هکذا یمحو الاله السیئات

جزو خاکی گشت و شد او نیز نور
هکذا یغفر لمن یطفی الغرور
با حدث کان بدترین است این کند
کش نبات و نرگس و نسرین کند

تا به نسرین مناسک در وفا
حق چه بخشد در جزا و در عطا
چون خبیثان را چنین خلعت دهد
طیبین را تا چه بخشد در رصد

آن دهد حق‌شان که لا عین رأت
کان نگنجد در زبان و در لغت
ما کییم این را بیان کن یار من
روز من روشن کن از خلق حسن

منگر اندر زشتی و مکروهیم
که ز پرزهری چو مار کوهیم
ای که من زشت و خصالم نیز زشت
چون شوم گل چون مرا او خار کشت

نوبهارا حسن گل ده خار را
زینت طاووس ده این مار را
در کمال زشتیم من منتهی
لطف تو در فضل و در فن منتهی

حاجت این منتهی زان منتهی
تو برآر ای حسرت سرو سهی
چون بمیرم فضل تو خواهد گریست
از کرم گرچه ز حاجت او بریست

بر سر گورم بسی خواهد نشست
خواهد از چشم لطیفش اشک جست
نوحه خواهد کرد بر محرومیم
چشم خواهد بست از مظلومیم

اندکی زان لطفها اکنون بکن
حلقه‌ای در گوش من کن زان سخن
آنچه خواهی گفت تو با خاک من
برفشان بر درک غمناک من

دست گیرم در چنین بیچارگی
شاد گردانم درین غمخوارگی

لابه کردن موش مر چغز را که بهانه میندیش و در امر من تأخیر مینداز که فی التأخیر آفات و تمثیل

[illegible] رغبت خواجه ... باش
کاهر قدمهاست ترا جانم فراش

بلکه ترسم خواهی تو امروز ای صنم
یا که فردا چاشتگاهی ... درم
گفت من بر ره نهی ای ... ارزم
که دهی امروز و فردا صد درم

سیلی نقد از عطای نسیه به
نک قفا پیشت کشیدم نقد ده
خاصه آن سیلی که از دست تو است
هم قفا و هم سیلیش مست تو است

هین بیا ای شادی جان جهان
خوش غنیمت دار نقد این زمان
در هم زد آن مه ... از شبروان
مکنش زین بجو ای آب روان

تا لب جو خندد از ماء معین
تا ز لب جو سر برآرد یاسمین
چون ببینی از لب جو سبزه مست
پس بدان از دور کانجا آب هست

[illegible]

رجوع به حکایت [illegible]

[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]
[illegible]	اندر آ [illegible] همچون جان با بدن	هست تن چون [illegible] جان	[illegible]
[illegible]	رسته از [illegible] تن آمد [illegible]	[illegible]	[illegible]
گر نبودی [illegible]	عیشها کردی درون آب [illegible]	[illegible]	[illegible]
یک [illegible] گره بر پای [illegible]	[illegible] عقده [illegible]	تا [illegible] من درین [illegible]	[illegible]
[illegible]	[illegible]	هر کرا هست [illegible]	[illegible]
[illegible]	[illegible] از لوح کل [illegible]	[illegible]	[illegible]
جانب کعبه [illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]
میل روح [illegible]	[illegible] می‌کنند	[illegible]	[illegible]
[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible] یوسف [illegible]
[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]
[illegible]	یوسف [illegible]	[illegible]	[illegible]
[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]
[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]
این عجب [illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]
[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]
[illegible] می‌کند	[illegible] می‌کند	[illegible]	[illegible]
یک بلا از صد بلا [illegible]	[illegible]	[illegible] مدام	[illegible]
عاقبت [illegible]	[illegible] جهان [illegible]	از شراب [illegible]	[illegible]
[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]

[illegible]

این بیابان آن کار [illegible] — کاندر آنجا [illegible] — آن [illegible] — [illegible]

کاروان در کار [illegible] این بادیه — [illegible] بسا [illegible] وفا [illegible] — آید [illegible] — [illegible]

چون چنین چشم خرد [illegible] — [illegible] بیابان [illegible] نهاد — جادوی شاه است این [illegible] — [illegible] آن [illegible]

یک سگی [illegible] بنشسته [illegible] — [illegible] جایی [illegible] — [illegible] نگر [illegible] — تا که از [illegible]

پس [illegible] قرآن بود ای [illegible] — گر [illegible] مستقبل است — همچنان کو [illegible] دل [illegible] — [illegible]

گر ز تصویرات [illegible] یک [illegible] شد — در [illegible] سوی [illegible] جان [illegible] — جوق جوق اسپاه تصویرات ما — [illegible] چشم [illegible]

[illegible] کند [illegible] — [illegible] نهان [illegible] — تا که ما از [illegible] صبح [illegible] — [illegible] اندر [illegible] دیگر [illegible]

[illegible] یاریم — [illegible] دیگر [illegible] مستغفرانم — ما کسیم این [illegible] — عالم [illegible]

صبح [illegible] از انوار ماه — تا که [illegible] شب [illegible] سیاه — از خیال [illegible] وطن [illegible] — از چه [illegible]

تا ز دلها [illegible] — پر برآرد [illegible] ز آب و گلی — ای عزیز مصر جانم [illegible] — عذر این زندان [illegible]

ای عزیز مصر جانم آن تست — یوسف مظلوم در زندان تست — در خلاص او یکی خوابی ببین — زود که الله یحب المحسنین

هفت گاو لاغر پیر از گزند — هفت گاو فربهش را می‌خورند — هفت خوشهٔ زشت خشک ناپسند — سنبلات تازه‌اش را می‌خورند

قحط از مصر برآمد ای عزیز — هین مباش ای شاه این را [illegible] — یوسفم در حبس تو ای شه‌نشان — هین ز دستان زنانم وارهان

از [illegible] گر بودم [illegible] — شهوت مادر فکندم که اهبطوا — پس فتادم زان کمال [illegible] — از فن زال [illegible]

روح را از عرش آرد در حطیم — لاجرم کید زنان باشد عظیم — اول و آخر هبوطم از زن است — چونکه بودم روح و چون [illegible]

بشنو این زاری یوسف [illegible] — یا بر آن یعقوب [illegible] دل رحم آر — ناله از اخوان کنم یا از زنان — که فکندندم چو آدم از جنان

زان [illegible] برگ [illegible] پرده‌ام — که ز بهشت وصل گندم خورده‌ام — چون بدیدم لطف و اکرام ترا — وان سلام و سلم و پیغام ترا

من سپند چشم بد کردم پدید — در سپندم نیز چشم بد رسید — دافع هر چشم بد از پیش و پس — چشمهای پرخمار تست و بس

چشم بد را چشم نیکویت شها — مات و مستاصل کند نعم الدوا — بل ز چشمت کیمیاها می‌رسد — چشم بد را چشم نیکو می‌کند

چشم شه بر چشم باز دل زده است — چشم بازش سخت باهمت شده است — تا ز بس همت که یابید از نظر — می‌نگیرد باز [illegible] شیر نر

شیر چه کان شاهباز معنوی — هم شکار تست و هم صید توی — شد صفیر باز جان در مرج دین — نعره‌های لا احب الآفلین

باز دل را که پی تو می‌پرید — از عطای بی‌حدت چشمی رسید — یافت بینی بوی و گوش از تو سماع — هر حسی را قسمتی آمد مشاع

هر حسی را چون دری سوی غیب — نبود آن حس را فتور مرگ و شیب — مالک الملکی به حس چیزی دهی — تا که بر حسها کند آن حس شهی

شب چو شه محمود می‌گشت فرد — با گروه دزد شبرو بازخورد

حکایت سلطان محمود غزنوی که وقتی شب با دزدان

پس بگفتندش که ای بوالوفا — گفت شه من هم یکی‌ام از شما — آن یکی گفت ای گروه مکرکیش — هین بگوید از فن و فرهنگ خویش

[illegible] / آن [illegible]
[illegible] گفت [illegible] / [illegible]

[که بدانم سگ چه می‌گوید به] بانگ / قوم گفتندش ز دیناری دو دانگ
آن دگر گفت ای گروه زرپرست / جمله خاصیت مرا چشم اندرست

هر که را شب بینم اندر قیروان / روز بشناسم من او را بی‌گمان
گفت یک خاصیتم در بازوست / که زنم من نقب‌ها با زور دست

گفت یک خاصیتم در بینی است / کار من در خاک‌ها بو کردنی است
سر الناس معادن داد دست / که رسول آن را پی چه گفته است

من ز خاک تن بدانم کاندر آن / چند نقد است و چه دارد او ز کان
در یکی کان زر بی‌اندازه درج / دخل آن کان [illegible] خرج

همچو مجنون بو کنم هر خاک را / خاک لیلی را بیابم بی‌خطا
بو کنم دانم ز هر پیراهنی / [illegible]

همچو احمد [illegible] / زان نصیبی یافت این بینی من
که کدامین خاک همسایهٔ زرست / یا کدامین خاک صفر و بی‌بر است

گفت یک خاصیتم در پنجه‌ام / که کمندی افکنم طول علم
قصر اگر چه چند باشد بس بلند / [illegible] گردانم کمند

همچو احمد که کمند انداخت بخت / که کمندش برد سوی تخت بخت
همچو احمد که کمند انداخت [illegible] / تا کمندش برد سوی آسمان

گفت حقش ای کمند انداز بیت / آن ز من دان ما رمیت اذ رمیت
پس بپرسیدند از شه کای سند / مر ترا خاصیت اندر چه بود

گفت در ریشم بود خاصیتم / که رهانم مجرمان را از نقم
مجرمان را چون بجلادان دهند / چون بجنبد ریش من ایشان رهند

چون بجنبانم به رحمت ریش را / طی کنند آن قتل و آن تشویش را
قوم گفتندش که قطب ما توی / [illegible] خلاص [illegible] محنت ما شوی

بعد از آن جمله بهم بیرون شدند / سوی قصر آن شه میمون شدند
چون سگی بانگی بزد از دست راست / گفت می‌گوید که سلطان با شماست

خاک را بو کرد آن دگر از ربوه / گفت کاین هست از وثاق بیوه‌ای
پس کمند انداخت استاد کمند / تا شدند آن سوی دیوار بلند

جست دیگر خاک را چون بو بکرد / گفت خاک مخزن شاهی است فرد
نقب زن زد نقب در مخزن رسید / هر یکی از مخزن اسبابی کشید

بس زر و زربفت و گوهرهای زفت / قوم بردند و نهان کردند تفت
شه معین دید منزلگاهشان / حلیه و نام و پناه و راهشان

خویش را دزدید از ایشان بازگشت / روز در دیوان بگفت آن سرگذشت
پس روان گشتند سرهنگان مست / تا که هر سرهنگ دزدی را ببست

دست بسته سوی دیوان آمدند / وز نهیب جان همه لرزان شدند
چونکه استادند پیش تخت شاه / یار شب‌شان بود آن شاه چو ماه

آنکه شب [illegible] انداختی / روز [illegible] ساختی
شاه در تخت [illegible] گفت این / بود با ما دوش شبگرد و قرین

[illegible] است / این گرفت [illegible] تفتیش اوست
عارف شه بود چشمش لاجرم / برگشاد از معرفت لب با حشم

گفت [illegible] این شاه بود / فعل ما [illegible] شنود
چشم من ره برد شب [illegible] شناخت / جمله شب با [illegible] عشق باخت

[illegible] هم من از او / که نگردد [illegible] هیچ رو
چشم عارف دان امان [illegible] / [illegible] عون

زان محمد شافع هر داغ بود / که ز جز شه چشم او ما زاغ بود
[illegible] محبوب است [illegible] / تا ز حق [illegible] امید

از الم نشرح دو چشمش سرمه یافت / دید آنچه جبرئیل آن بر نتافت
خیر شیئی [illegible] حق [illegible] شد / گر بود او [illegible] بار شد

نور او [illegible] غالب شود / آنچنان مطلوب [illegible] طالب شود
ور نظر [illegible] نجات العباد / لاجرم [illegible]

[illegible]

ای شده [illegible] ز چشم | گر تو شب [illegible] | [illegible] | [illegible]
قاضیان را در حکومت این فن است | شاهد ایشان را دو چشم روشن است | گفت شاهد زان بجای حجت است | [illegible]
مدعی دیده‌ست اما با غرض | پرده باشد دیده دل را غرض | حق همی‌خواهد که تو زاهد شوی | تا غرض [illegible] شوی
حق همی‌خواهد [illegible] ترک کن | تا نجوشد [illegible] با سخن | کاین غرضها پرده دیده شود | بر نظر چون پرده پیچیده شود
پس نبیند جمله را با طم و رم | حبک الاشیاء یعمی و یصم | در گریبان خورشید چون [illegible] | [illegible] اعتقادی
پس به بیند [illegible] اسرار را | سیر [illegible] | ور [illegible] حق را [illegible] | [illegible] نهان [illegible]
بازگرد از حق [illegible] چشم [illegible] | [illegible] | بازگرد از طلب [illegible] حق [illegible] | از رخ [illegible] امر [illegible]
پس [illegible] | پس [illegible] نهان [illegible] | شاه [illegible] | [illegible] گفتش [illegible]
[illegible] عدل است [illegible] | شاهد عدل است زین رو چشم دوست | منظر حق دل بود در دو سرا | گر نظر بر شاهد آید شاه را
عشق حق و عشق شاهد [illegible] | [illegible] | پس ازان [illegible] گفت اندر لقا | [illegible] شاهد [illegible]
این قضا [illegible] عالم بود | بر قضا شاهد نه حاکم می‌شود | شد اسیر آن قضا میر قضا | شاه [illegible] ای چشم [illegible]
عارف از [illegible] کرد | کای رقیب [illegible] گرم و سرد | ای [illegible] اندر [illegible] | از اشارتهات دل [illegible]
ای [illegible] شب | چشم بند [illegible] سبب | چشم من [illegible] دیده [illegible] | تا که [illegible] شب [illegible] دیده [illegible]
لطف معروف [illegible] آن [illegible] | پس کمال البر فی اتمامه | [illegible] نور [illegible] | و انجحنا من مفضحات القاهره
باز [illegible] | جان [illegible] دیده [illegible] | [illegible] از [illegible] | خاصه [illegible] وصال
[illegible] | آب [illegible] دیده [illegible] | [illegible] طریق | [illegible] ای [illegible]
[illegible] | آنکه [illegible] | [illegible] | کل شی ما خلا الله باطل
باطل [illegible] | [illegible] | ذره ذره [illegible] ارض و سما | جنس [illegible]
[illegible] | [illegible] جگر | چشم [illegible] | [illegible]
[illegible] | [illegible] | [illegible] | تو [illegible] لطف [illegible]
[illegible] | شاهد [illegible] | [illegible] | آنکه بود اندر شب [illegible]
چون [illegible] جان [illegible] | آن [illegible] گستاخ گو | گفت [illegible] | آفتاب جان [illegible]
وقت آن شد [illegible] | [illegible] | هر یکی خاصیت خود وانمود | آن هنرها جمله بدبختی فزود
آن هنرها گردن ما را ببست | زان مناصب سرنگونساریم و پست | آن هنر فی جیدنا حبل مسد | روز مردن نیست زان فنها مدد
جز همان خاصیت آن خوش‌حواس | که به شب بد چشم او سلطان‌شناس | آن هنرها جمله غول راه بود | غیر چشمی کو ز شه آگاه بود

[illegible]

[illegible] ... گوهر ... سراج
... خاک ... گوهر تابنده

... | ... | ... دل | چون ... دل

... | چون نباشد خانهٔ او چرخ ... | می‌چد ... گوهر آن ... | ناگهان گردد ز گوهر ...

... | تا شود خاک ... سبزه‌گاه | پس اگر ... تا ... نیست | گاه چون ... با شاخ ... بجست

چند ... آن گاه تا ... برج | تا کند آن مرده او شاخ درج | چون ازو نومید گردد گاه برز | آید آنجا که نهان ... گوهر

... شد پوا | پس ز طین بگریزد او ... | گاه ... این شش ... نیست | گاه ... گوهرست

... افکند جان را و ... خصوص | از ... گرد محروم آن ... | ای رفیقان زینهار از این مقال | انصتوا ... بال

اصطلاح افکند جان را در بدن | تا بکل ... بود ... عدن | تا ... لیکن گاه ... | این دل ... گاه ...

هرگلی کاندر دل او گوهرست | گوهرش غماز طین دیگرست | زان گلی کز رش حق نوری بیافت | صحبت گلها برو بر وی بتافت

این سخن پایان ندارد موش ما | هست بر لب‌ها جویده گوش ما

رجوع به قصهٔ موش و چغز و ربودن زاغ موش و چغز را

آن سر رشته عشق رشته می‌کشد | بر امید وصل چغز با رشد | می‌تند بر رشتهٔ دل دم‌بدم | کز سر رشته به دست آورده‌ام

همچو تار و رشته شد دل و جان شده | تا سر رشته به من روی نمود | چون غراب البین آمد ناگهان | در شکار موش و بردش زان مکان

چون بر آمد بر هوا موش از عوا | منسحب شد چغز نیز از قعر آب | موش در منقار زاغ و چغز هم | در هوا آونگ شد پا در رسم

خلق می‌گفتند زاغ از مکر و کید | چغز آبی را چگونه کرد صید | چون شد اندر آب و چونش در ربود | چغز آبی کی شکار زاغ بود

چغز می‌گفت این سزای آن کسی | کو چو بی‌آبان شود جفت خسی | ای فغان از یار ناجنس ای فغان | همنشین نیک جویید ای مهان

عقل را افغان ز نفس پر عیوب | همچو بینی بدی بر روی خوب | عقل می‌گفتش که جنسیت یقین | از ره معنیست نه از آب و طین

زین مشو صورت‌پرست و این مگو | سرّ جنسیت به صورت در مجو | صورت آمد چون جماد و چون حجر | نیست جامد را ز جنسیت خبر

جان چو مور و تن چو دانهٔ گندمی | می‌کشاند سو به سویش هر دمی | مور داند کان حبوب مرتهن | مستحیل و جنس من خواهد شدن

آن یکی موری گرفت از راه جو | مور دیگر گندمی بگرفت و دو | جو سوی گندم نمی‌تازد ولی | مور سوی مور می‌آید بلی

رفتن جو سوی گندم تابع است | مور را بین که به جنسش راجع است | تو مگو گندم چرا شد سوی جو | چشم را بر خصم نه نی بر گرو

مور اسود بر سر لبد سیاه | مور پنهان دانه پیدا پیش راه | عقل گوید چشم را نیکو نگر | دانه هرگز کی رود بی‌دانه‌بر

زین سبب [illegible] / هست صورتها [illegible] قلب
بانگ [illegible] / [illegible]

این قفس پیدا و آن فرخش نهان / بی قفس کش کی قفس باشد روان
ای خنک چشمی که عقلستش امیر / [illegible]

فرق زشت و نغز از عقل آورید / نی ز چشمی کز سیه گفت و سپید
چشم غره شد بخضرای دمن / عقل گوید محکش ما را بزن

آفت مرغ است چشم کامبین / مخلص مرغ است عقل دامبین
دام دیگر بد که عقلش در نیافت / وحی غایب بین بدین سو زان شتافت

جنس و ناجنس از خرد دانی شناخت / سوی صورتها نشاید زود تاخت
نیست جنسیت ز صورت لی ولک / عیسی آمد در بشر جنس ملک

برکشیدش فوق این نیلی حصار / مرغ گردونی چو چغزش زاغوار

بردن پریان عبدالغوث را و سالها میان ایشان بودن او و بعد از آن به شهر آمدن پیش فرزندان و باز پیش پریان رفتن

بود عبدالغوث هم جنس پری / چون پری نه سال در پنهان پری

شد زنش را نسل از شوی دگر / وان یتیمانش ز مرگش در سمر
[illegible] / [illegible]

که مر او را گرگ زد یا رهزنی / یا فتاد اندر چهی یا مکمنی
جمله فرزندانش در اشغال مست / خود نگفتندی که بابایی بدست

بعد نه سال آمد او هم عاریه / گشت پیدا باز شد متواریه
یک مهی فرزند و زن را دید باز / گشت پنهان کس ندیدش بعد از آن

یک مهی مهمان فرزندان خویش / بود و زان پس کس ندیدش رنگ بیش
برد هم جنسی پریانش چنان / که رباید روح را زخم سنان

چون بهشتی جنس جنت آمده است / هم ز جنسیت شود یزدان پرست
نه نبی فرمود جود و محمده / شاخ جنت دان به دنیا آمده

مهرها را جمله جنس مهر خوان / قهرها را جمله جنس قهر دان
لاابالی لاابالی آورد / زانکه هم جنسند ایشان در خرد

بود جنسیت در ادریس از نجوم / هشت سال او با زحل شد هم قدوم
در مشارق در مغارب یار او / هم حدیث و محرم اسرار او

بعد غیبت چونکه آورد او قدوم / بر زمین می‌گفت او درس نجوم
پیش او استارگان خوش صف زده / اختران در درس او حاضر شده

آنچنانکه خلق آواز نجوم / می‌شنیدند از خصوص و از عموم
جذب جنسیت کشیده تا زمین / اختران را پیش او گشته مبین

هر یکی نام خود و احوال خود / باز گفته پیش او شرح رصد
چیست جنسیت یکی نوع نظر / که بدان یابند ره در همدگر

آن نظر که کرد حق در وی نهان / چون نهد در تو تو گردی جنس آن
هر طرف چه می‌کشد تن را نظر / سیمبر را که کشاند با نظر

حق چو اندر مرد خویی زن نهد / او مخنث گردد و گان می‌دهد
چون نهد در زن خدا خوی نری / طالب زن گردد آن زن [illegible]

چون نهد در تو صفات جبرئیل / همچو فرخی بر هوا جویی سبیل
منتظر بنهاده دیده در هوا / از زمین بیگانه عاشق بر سما

چون نهد در تو صفتهای خری / صد پرت گر هست بر آخر پری
از پی صورت نیامد موش خوار / از خبیثی شد زبون موش خوار

طعمه جوی و خائن و ظلمت پرست / از پنیر و جوز و از دوشاب مست
باز اشهب را چو باشد خوی موش / ننگ موشان باشد و عار وحوش

خوی آن هاروت و ماروت ای پسر / چون بگشت و دادشان خوی بشر
در فتادند از لنحن الصافون / در چه بابل فتاده سرنگون

لوح محفوظ از نظرشان دور شد / لوح ایشان ساحر و مسحور شد
پر همان و سر همان هیکل همان / صورتی با طبع فرعونی همان

در پی خو باش و با خوش‌خو نشین / خوپذیری روغن گل را ببین
خاک گور از مرد هم یابد شرف / تا نهد بر گور او دل روی و کف

[illegible] [illegible]

[illegible] بانی شود سر برون ... [illegible]

سالها بود او ... [illegible] ... [illegible]

داستان آن وظیفه‌دار از محتسب تبریز که وامها کرده بود بر امید آن وظیفه و از وفات او بی‌خبر بود هیچ وام او گزارده نشد الا از محتسب متوفی گزارده شد چنانک گفته‌اند

لیس من مات فاستراح بمیت انما المیت میت الاحیاء

آن یکی درویش ... [illegible] جانب تبریز آمد وامدار

نه هزارش وام بود از زر مگر بود در تبریز بدرالدین عمر

محتسب بود او یکی بحری بُده هر سر مویش یکی حاتم کده

[illegible] سر نهادی خاک پای او شدی

گر بدادی تشنه را بحری زلال در کرم شرمنده بودی زان نوال

ور بکردی ذره‌ای را مشرقی بودی آن همت هنوزش ناتقی

بر امید او بیامد آن غریب که غریبان را بدی خویش و قریب

با درش بود آن غریب آشنا وام هم بیحد از عطایش توخته

هم به پشتی آن کریم او وام کرد چون به بخششهاش واثق بود مرد

لاابالی گشته بود و وام جو بر امید قلزم اکرام او

وامداران روترش او شادکام همچو گل خندان از آن روض الکرام

گرم شد پشتش ز خورشید عرب چه غمستش از سبال بولهب

چونک دارد عهد و پیوند سحاب کی دریغ آید ز سقایانش آب

ساحران واقف از دست خدا کی نهند این دست و پا را دست و پا

روبهی که هست او زان شیر پشت بشکند سر پلنگان را به مشت

آمدن جعفر رضی الله عنه به تنهایی به گرفتن قلعه و مشورت کردن ملک آن قلعه با وزیر در دفع او و گفتن وزیر ملک را که زنهار ملک را تسلیم کن که او مؤید است

چونک جعفر رفت سوی قلعه‌ای قلعه پیش کام خشکش جرعه‌ای

یک سواره تاخت تا قلعه به کر تا در قلعه ببستند از حذر

زهره نی کس را که پیش آید به جنگ اهل کشتی را چه زهره با نهنگ

روی آورد آن ملک سوی وزیر که چه چاره‌ست اندرین وقت ای مشیر

گفت آنک ترک گویی کبر و فن پیش او آیی به شمشیر و کفن

گفت آخر نه یکی مردست فرد گفت منگر خوار در فردی مرد

چشم بگشا قلعه را بنگر نکو همچو سیماب است لرزان پیش او

شسته بر زین آنچنان محکم پیست گوییا شرقی و غربی با ویست

چند کس همچون فدایی تاختند خویشتن در پیش او انداختند

هر یکی را او به گرزی می‌فکند سرنگون در پای اقدام سمند

داده بودش صنع حق جمعیتی که همی زد یک تنه بر امتی

چشم من چون دید روی آن قباد کثرت اعداد از چشمم فتاد

اختران بسیار و خورشید ار یکیست پیش او بنیاد ایشان مندکیست

گر هزاران موش پیش آرند سر گربه را نه ترس باشد نه خطر

گر به پیش آیند موشان در زمان نیست جمعیت درون جانشان

هست جمعیت به صورت را فشار جمع معنی خواه هین از کردگار

نیست جمعیت ز بسیاری جسم جسم را بر باد قایم دان چو اسم

در دل موش ار بدی جمعیتی جمع گشتندی چند موش از حمیتی

بر زدندی خویش را بر گربه‌ای هر یکی بر گربه زدی بی حربه‌ای

بر زدندی چون فدایی حمله‌ای خویش را بر گربه بی مهله‌ای

آن یکی چشمش بکندی از ضراب وان دگر گوشش دریدی هم بناب

وان دگر سوراخ کردی پهلوش از جماعتشان رهیدی گربه‌وش

لیک جمعیت ندارد جان موش بجهد از جانش به بانگ گربه هوش

گر بود صدها و صدها صد هزار | پشک گردد از یکی گربه فرار | از نگه اندر چشم صد [illegible] | [illegible]

مالک الملکست جمعیت وبر | شیر را تا بر نگاه گیرد جسد | قدرتش تا شان ببازد ترت ترت | [illegible]

صد هزاران گر بود شاخه دلیر | چون عدم باشند پیش صولت شیر | مالک الملکست بدهد ملک حسن | یوسفی را تا بود چون ماه [illegible]

در رخی بنهد شعاع اختری | تا شود شاهی غلام دختری | بنهد اندر روی دیگر نور خود | که ببیند نیم شب هر نیک و بد

یوسف و موسی ز حق بردند نور | در رخ و رخسار و در ذات الصدور | روی موسی بارقی انگیخته | پیش رو او توبره آویخته

نور رویش آنچنان بردی بصر | که زمرد از دو چشم مار کر | او ز حق درخواسته تا توبره | گردد آن نور قوی را ستره

توبره گفتا که از گلیمت ساز هین | کان لباس عارفی آمد امین | کان کسا از نور صبری یافته است | نور جان در پود و تارش تافته است

جز چنین خرقه نخواهد شد صوان | نور ما را بر نتابد غیر آن | گر که قاف از پیش آید بهر سد | همچو که طور نورش بر درد

از کمال قدرت ابدان رجال | یافت اندر نور بیچون احتمال | آنکه طورش برنتابد ذره‌ای | قدرتش جا سازد از قاروره‌ای

آنچه طورش بر نتابد ای کیا | ذره اندر زجاجه ساخت جا | گشت مشکات و زجاجی جای نور | که همی درد ز نورش قاف و طور

جسمشان مشکات دان دلشان زجاج | تافته بر عرش و افلاک این سراج | نورشان حیران این نور آمده | چون ستاره زین ضحی فانی شده

زین حکایت کرد آن ختم رسل | از ملیک لایزال و لم یزل | که نگنجیدم در افلاک و خلا | در عقول و در نفوس با علا

در دل مؤمن بگنجیدم چو ضیف | بی ز چون و بی چگونه بی ز کیف | تا بدلالی آن دل فوق و تحت | یابد از من پادشاهیها و بخت

بی چنین آیینه‌ای از خوبی من | بر نتابد هم زمین و هم زمن | بر دو کون اسب ترحم تاختیم | پس عروس آینه بر ساختیم

هر دمی زین آینه پنجاه عرس | بشنو آیینه ولی شرحش مپرس | حاصل آن کز لبس خود پرده بافت | که نفوذ او قمر را می‌شکافت

گر بدی پرده ز نخجیر سبا | پاره گشتی ور بدی کوه دوتو | ز آهن و دیوارها نافذ شدی | توبره با نور حق چه فن زدی

گشته بود آن توبره صاحب تقی | بود دستی سوز خرقه ملقی | گشته بود آن آینه ستار نور | زانکه بود از خرقه یک باحضور

زان شود آتش رهین سوخته | کو بود با آتش از پیش آموخته | در هوای عشق آن نور رشاد | خود صفورا هر دو دیده باز داد

اول او یک چشم را بر هم نهاد | نور روی او بیک چشمش بزد | بعد از آن صبرش نماند و آن دگر | برگشاد و کرد خرج آن قمر

همچنان مرد مجاهد نان دهد | چون بیابد نور طاعت جان دهد | پس زنی گفتش که چشم عبهری | چون ز دستت رفت چون حسرت خوری

گفت حسرتم می‌خورم که صد هزار | دیده بودی تا که می‌کردم نثار | روزن چشمم ز مه ویران شده است | لیک صد چون گنج در ویران نشست

کی گذارد گنج کاین ویرانه‌ام | یاد آرد از قصر و خانه‌ام | حق شنید این [illegible] دو چشمش باز داد | دیده موسی را ز نورش ساز داد

از نظر این نور شد پنهان [illegible] | از خزینهٔ خاص [illegible] | نور روی یوسفی وقت عبور | در فتادی در شباک هر قصور

پس بگفتندی درون خانه در | یوسف است اینسو بسیران می‌گذر | زانکه بر دیوار دیدندی شعاع | فهم کردندی پس اصحاب بقاع

خانه‌ای را کش دریچه است آن طرف | دارد از سیران آن یوسف شرف | هین دریچه سوی یوسف باز کن | وز شکافش فرجه‌ای آغاز کن

[illegible] / از زبان حال [illegible]

[illegible] / [illegible]

[illegible] خویش را / [illegible] ملک [illegible]

[illegible] / همچنان [illegible] عشق

[illegible] بار / گر بپرسد [illegible]

چون [illegible] مرغ جان [illegible] خویش / [illegible] خویش

[illegible] ملک [illegible] / [illegible] ملک [illegible]

بر سر ملک جهانش بود دق / ملک [illegible] عشق

ملک [illegible] کشید / ملک [illegible] کیوان کشید

شه [illegible] علم و هنر / ملک علم از ملک حس [illegible]

آن غریب ممتحن از بیم وام / اندر [illegible] والسلام

رجوع به حکایت مرد وام‌دار و آمدن او [illegible] به تبریز [illegible] غربت

شد سوی تبریز و کوی گلستان / خفته امیدش فراز گلستان

زد ز دار الملک تبریز سنی / بر امیدش روشنی بر روشنی

جانش خندان شد از آن روضهٔ رجال / از نسیم یوسف و مصر وصال

گفت یا حادی انخ لی ناقتی / جاء اسعادی و طارت فاقتی

ابرکی یا ناقتی طاب الامور / ان تبریزا مناخات الصدور

اسرحی یا ناقتی حول الریاض / ان تبریزا لنا نعم المفاض

ساربانا بار بگشا ز اشتران / شهر تبریز است و کوی گلستان

فر فردوسی است این پالیز را / شعشعهٔ عرشی است این تبریز را

هر زمانی موج روح‌انگیز جان / از فراز عرش بر تبریزیان

چونکه [illegible] محتسب آن غریب / خلق گفتندش که بگذشت آن حبیب

او پریر از دار دنیا نقل کرد / مرد و زن از مرگ او گشتند زرد

رفت آن طاووس عرشی سوی عرش / چون رسید از هاتفانش بوی عرش

سایهٔ او گرچه پناه خلق بود / در نوردید آفتابش زود زود

راند او کشتی از این ساحل پریر / گشته بود آن خواجه زین غمخانه سیر

نعره‌ای زد مرد و بیهوش اوفتاد / گوییا او نیز در پی جان بداد

پس گلاب و آب بر رویش زدند / همرهان بر حالتش گریان شدند

تا به شب بیخود بد و بعد از آن / نیم مرده بازگشت از غیب جان

چون به هوش آمد بگفت ای کردگار / مجرمم بودم به خلق امیدوار

استغفار کردن آن غریب از اعتماد بر مخلوق و از یاد نعمت‌های خالق کردن و انابت نمودن ثم الذین کفروا بربهم یعدلون

گرچه خواجه بس سخاوت کرده بود / هیچ آن کفو عطای تو نبود

او کله بخشید و تو سر پر خرد / او قبا بخشید و تو بالا و قد

او زرم داد و تو دست زرشمار / او ستورم داد و تو عقل سوار

خواجه شمعم داد و تو چشم قریر / خواجه نقلم داد و تو طعم‌پذیر

او وظیفه داد و تو عمر و حیات / وعده‌اش زر وعدهٔ تو طیبات

او وثاقم داد و تو چرخ و زمین / در وثاقت او و صد چون او مکین

آنچه او داد و ادای مالک هم از تو داد / کو دل تو دوست [illegible] تو راد

زر از آن تست [illegible] / نان از آن تست نانش از تو رسید

آن سخاوت و رحم هم تو دادیش / کز سخاوت [illegible] شادیش

من چه می‌گویم همه تو [illegible] / [illegible]

من مر او را قبلهٔ خود ساختم / قبله‌ساز اصل را انداختم

ما کجا بودیم کان دیان دین / عقل می‌کارید اندر آب و طین

چون همی کرد از عدم گردون پدید / وین بساط خاک را می‌گسترید

ز اختران می‌ساخت او مصباح‌ها / وز طبایع قفل با مفتاح‌ها

ای بسا بنیاد و پنهان و فاش / مضمر این سقف کرد و این فراش

آدم اسطرلاب گردون علوست / وصف آدم مظهر آیات اوست

هر چه در وی می‌نماید عکس اوست / همچو عکس ماه اندر آب جوست

بر صطرلابش نقوش عنکبوت / بهر اوصاف ازل دارد ثبوت

تا ز چرخ غیب و ز خورشید روح / عکسکی بوشش درین گوید ز شرح
[illegible] / [illegible]

انبیا را واو حق تجسیم این / غیب را چشمی بباید غیب بین
در چه دنیا فتاد و ندرین قرون / عکس [illegible]

عکس در چه دید او بیرون ندید / بیخود شیر کول اندر چه دوید
از برون آن هر چه [illegible] / و [illegible] شیر [illegible]

[illegible] شیش اندر کاس نمان / [illegible] آن شیر زیان
صد [illegible] از دست کینش / چون اندر [illegible]

آن مقلد سخره خرگوش شد / از خیال خویشتن پرجوش شد
او نگفت این نقش و [illegible] / این [illegible]

تو هم ای [illegible] کشی / [illegible] در سر [illegible]
آن عداوت اندرو عکس حق است / کز صفات قهر [illegible]

[illegible] عکس جرم / باید این خورا ز طبع خویش [illegible]
خلق [illegible] اندران [illegible] / [illegible]

چونکه [illegible] / اندر آئینه بر آئینه مزن
سبز شد بر آب استاره [illegible] / خاک تو [illegible] عکس اختر [illegible]

کان ستاره نحس در آب [illegible] / تا کند [illegible]
خاک را [illegible] / چونکه [illegible]

عکس پنهان [illegible] / تو گمان [illegible] آن اختر [illegible]
آن ستاره نحس هست اندر سما / هم [illegible] کردن روا

بلکه بایدل [illegible] / نحس [illegible] عکس نحس [illegible]
وا [illegible] حق شناس [illegible] / عکس آن [illegible]

گر [illegible] / تو [illegible] دان [illegible]
عکس آن خورشید باید [illegible] / اصل [illegible]

حق [illegible] اهل نیاز / [illegible] شان [illegible]
عالمی شد نعمت و منعم علیه / [illegible]

وا [illegible] حق با تو [illegible] / [illegible] آن [illegible]
گر نماند [illegible] نان و [illegible] / بد [illegible] قوت [illegible]

[illegible] گر رحمت حق [illegible] / [illegible] آنست
چون [illegible] قوت از [illegible] / هر [illegible] قوت جان [illegible]

جان [illegible] / حق [illegible]
[illegible] عشق خواه و جان [illegible] / تو [illegible] زرق [illegible] نان [illegible]

خلق [illegible] / [illegible] صفات [illegible] جلال
[illegible] شان [illegible] / چون ستاره [illegible] بر آب [illegible]

پادشاهی [illegible] خلاق را / پادشاهی [illegible] را
پادشاهان [illegible] حق / [illegible]

[illegible] / [illegible] آب [illegible]
عدل آن [illegible] / [illegible]

[illegible] / [illegible]
آب [illegible] بار / عکس آن خورشید [illegible]

[illegible] / [illegible] آسمان
این [illegible] نجوم [illegible] / و انکه [illegible] معانی [illegible]

[illegible] او / عشق ایشان عکس مطلوبی او
[illegible] / [illegible] خیال

[illegible] عکس [illegible] / چون [illegible] اوست
[illegible] گفت [illegible] / [illegible]

خواجه [illegible] / منکر [illegible]
خواجه را جان [illegible] جسم گران / [illegible]

خواجه را چون غیر گفتی [illegible] / شرم [illegible] احول از [illegible]
خواجه را [illegible] گذشت [illegible] / [illegible]

[illegible] — اندر آن سجده شد صاحب [illegible]
[illegible] جا در نشانند — [illegible] گفت [illegible]
[illegible] نیست و چون بود — [illegible] چون شود
آنچه دید او [illegible] خیال — [illegible] شد [illegible] احوال
حق ببین [illegible] کم — [illegible] جا و جسم
حق رها [illegible] — رحمة للعالمینش [illegible]
خاصه این [illegible] — [illegible] آفتاب [illegible]
[illegible] — هست [illegible]
غیر این [illegible] شش جهت — در میان [illegible]
[illegible] — [illegible] تا [illegible]
آنچه [illegible] — زین [illegible]
نان [illegible] — نان [illegible]
چون [illegible] — [illegible]
پیش این خورشید [illegible] — [illegible]
[illegible] — بنده او خواجه خود [illegible]
چون جدا [illegible] — [illegible]
چون دو [illegible] — [illegible]

عکس‌ها را ماند این و عکس نیست — در مثال عکس [illegible]
چون [illegible] — [illegible]
چون [illegible] — [illegible]
عکس‌ها را ماند این [illegible] عکس — در مثال عکس حق [illegible]
ماهیت [illegible] — [illegible] خالق [illegible]
[illegible] حق کردن است — [illegible]
هم از آن خورشید [illegible] — [illegible]
تا اگر [illegible] — اندر [illegible]
ماهیت [illegible] تسبیح حق — [illegible]
این [illegible] — [illegible]
[illegible] — زیر سایهٔ این [illegible]
خاک [illegible] — خاک [illegible]
[illegible] — در [illegible]
[illegible] — [illegible]
خواجه [illegible] — [illegible]
چشم [illegible] — آن یکی [illegible]
گر عمر نامی تو اندر شهر کاش — کس نخرد [illegible] لواش

مثل [illegible] غریب شهر کاشان است که عمر نام داشت [illegible] ازین نامش بدکان دیگر حواله کرد و او فهم نکرد که همه دکانها یکیست

چون به یک دکان بگفتی عمرم — این عمر را نان فروشید از کرم
او بیابد [illegible] دیگر دکان — زین یکی نان [illegible]
[illegible] اندر نظر — او نگفتی نیست دکان دگر
بس [illegible] — بر دل [illegible]
چون [illegible] — [illegible]
[illegible] — [illegible]
چون به یک دکان [illegible] — [illegible] کاشان [illegible]
[illegible] — [illegible]

این از آنجا گوید آن خباز را — این عمر را نان فروش ای نانوا
پس [illegible] بدکان [illegible] — نان [illegible]
[illegible] — [illegible]
[illegible] دکان [illegible] — نان [illegible]
اندر آن کاشان [illegible] — چون عمر [illegible]

[illegible] | اندر آن محتسب ... غریب

... | اندرین کاشانه ... ما

گر بجویند این ... | حق حقیقت گرد ... تو

پس بجو ای باغ پنهان آب | پس شود عریان ... نجات

هر یکی خرپا ز لعل و گوهر است | هر یکی خرپا ز سنگ مرمر است

آب خضر است این نه آب ... | هر چه اندر وی ... حق بود

اندرین چه ... بالاست | ... بالا ... است

اندرین چه ... | از ... تاج و تخت ...

... | اندرین ...

بار کن ... | بر همه جا ... گشت ...

زین تنگ جا ... | اندک ... بیسما

اندرین ... | باده ... بر

باز بین ... | ...

توزیع کردن پایمرد در جملهٔ شهر تبریز و جمع شدن اندک چیزی و رفتن آن غریب به تربت محتسب به زیارت و این قصه را بر سر گور او گفتن به طریق نوحه

چند علامات خلق ... کرون | گفت ... اندر ...

این سخن پایان ندارد آن غریب | گریه کرد اندر و آن مرد غریب

واقف آن وهم او مشهور شد | پایمرد از درد او رنجور شد

از پی توزیع گرد شهر گشت | خدمت ... هر جا ... گذشت

پایمرد آمد بدو دستش گرفت | شد بگور آن کریم و بس بگفت

مال خود ایثار راه او کنند | جان خود ایثار جاه او کنند

شکر شکر حق ترک شکر حق بود | حق او لا شک بحق ملحق شود

رحمت مادر اگر چه از خداست | خدمت او هم فریضه است و سزاست

در قیامت بنده را گوید خدا | هین چه کردی آنچه دادم من ترا

گوید ای حق نه شکر کردی شکر من | چون نکردی شکر آن اکرام و فن

چون بگوید آن ولی نعمت رسید | گشت گریان زار و آمد در نشید

گفت ای پشت و پناه هر نبیل | مرتجی و غوث ابناء السبیل

ای غم ارزاق ما بر خاطرت | ای چو رزق عام احسان و برت

ای فقیران را عشیره و والدین | در خراج و خرج و در افلاس و دین

ای چو بحر از بهر نزدیکان گهر | داده و تحفه سوی دوران مطر

پشت ما گرم از تو بود ای آفتاب | رونق هر قصر و هر گنج خراب

ای در ابرویت ندیده کس گره | ای چو میکائیل راد و رزق ده

ای دلت پیوسته با دریای غیب | ای به قاف مکرمت عنقای غیب

یاد ناورده که از مالم چه رفت | سقف قصر همتت هرگز نکفت

ای من و صد همچو من ماه و سال | مر ترا چون نسل تو گشته عیال

نقد ما و جنس ما و رخت ما | نام ما و فخر ما و بخت ما

تو نمردی ناز و بخت ما بمرد | عیش ما و رزق مستوفی بمرد

این همه از حق بدید و تو عطا | در میان ما و حق تو را عطا

واحدی کالالف در رزم و کرم | صد چو حاتم گاه ایثار نعم

گفت چون توفیق یابد بنده‌ای | هیچ ناورد از وره گریه بدست

شکر او شکر خدا باشد یقین | گر کند دعای ... بنده‌ای

شکر کن مر خدا را در نعم | چون باحسان کرد توفیقش قرین

زین سبب فرمود حق صلوا علیه | نیز میکن ذکر و شکر خواجه هم

گویا ای رب شکر تو کردم بجان | کز محمد بود محتاج الیه

هر کریمی کرد و صیت مستقیم | چون ز تو بود اصل آن ز دیگران

... | نی ز دست او رسید این نعم

[illegible]

[illegible]

[illegible]

[illegible]

بلبلانک گفت بزبان آن زبان … گر تهت راست نه زیبد فلان

[illegible] … حق نداد این چشیده ای جهان

گفت سائل کز تو علم و بیان … گفت تن هم بوده ام در پیش شان

علم موسی در اندر … او بجا است آرد جان پر از خرد

انچنانکه انبیا از ین رسے … هر کش سیده در دور اصفیا

دو هم آنجا مکافات از بدست … هر دو هست جا و دانه نخست

دام کرام هم هزار از زر گرافت … گر گمان نه تا شود این عمر شاد

تو کجا که تا در صد نفعت و عطا … با غریب خسته دل آرد ہے بجا

تو کجا که تا مر اضدان ست … نعمت و آن حیران عادو نه این گمے

من همی گویم بس چند مفصلم … گفته کاین هم کسے از نه قلم

حاشا نیز تو هم صرفے زین جهان … آرم تو بنت تر زندگی هم این زبان

شبنم سایه سایه دل ست … جسم کاندر غور سایه دل ست

این نهان اندر خلا چون سحاب … تن نقاب کند سیه سحاب

ای عجب گر دو بیان ست کز بار تو … و آن حجابات خورش و آمر اوست

و ز عجب گر دان دم عیب و انتقاد … آنکه کرد سے عقل را ابجد

گو هم آنجا که عقل اندیشه است … و آنهم آنجا بجو شیر و بیشه است

گر هم آنجا که امید مرد و زن … بس بر و در رحمت اندر بحر و جوان

ز آن طرف کو بجز هر فرغ نه ششے … باد جنبے کز بهشت و گشتے

لموع الست بگو گر ہے … کاش جو لایا تا گوش گشتے

نقشے ز وهنگ خود هر سے … گر چه [illegible]

باشد و بیان [illegible] جمیع شان … کز شانی [illegible]

بجز امیر کز شتا بسے لبشر … انچنان [illegible] باشد مهر

لا جرم [illegible] بو جو یا سے … هر فرد [illegible]

[illegible] تو با سے و درین [illegible] … کیست [illegible]

بر اسید گفت چون [illegible] … در [illegible]

تو کجا که تا بسے چندان کرم … تا بن خسته کجا سے از سے ستم

تو کجا که تا گر چندان چون چمن … گر هم بستان [illegible]

تو کجا که تا برسے و ند [illegible] … تا گشته [illegible]

چون نا بهیچ گنجید بهلانے [illegible] … چه نه گنجید آسمانے [illegible]

در جهانے عجب [illegible] … سایه او و زمین سے گشت

[illegible] … در فلک تا بان [illegible]

[illegible] … هر شے که گویم [illegible] ست

ای عجب گر و آن حقیقت اصل ما … آن که تا نیعل [illegible]

چند گوید ناحته [illegible] … گر و گو [illegible]

گو هم آنجا که صفات [illegible] ست … قد قیست [illegible]

گو هم آنجا که [illegible] ست … چشم دار [illegible] امید [illegible]

آن طرف کو دل اشارت میکند … چون زبان با [illegible] عبارت میکند

عشق گو تا [illegible] … [illegible]

هر دعای او ... و ورد او / ... شد ... با او
... شست ناخوش ... / ... آن خوش

ناخن ... اهل چون / ... ز آب خون
... ره ... / ... او

... ستان ... آب / ... بسیار ... آفتاب
... علم ... قرآن / ... بی خبر ...

... اندیشه ... / ... ناخ ... نشان
... کنم این نشان / چشم ... رخسار ... هر ...

گر به ... و صفا آورد / ... بدان ... کار ...
... و ... / نیم ... شام ...

گرد ... کار ساز / ... خود ... شود ... نوراز
... / ... انگشت ...

... قبا ... بود / ... خود چون ... شنید
... / ... با سقا بود ...

هر ... / پس ... کاندر ... صنع ...
... / چشم ... چشم ...

چشم ... خود ... / منکر ... سفید بی خبر
... / گوش ... خود شنید

... نظر ... کن / ... عقل خود اندیشه کن
... / بشنو ... یک حکایت در نظر

ودیدن خواهرزاده وزیر آن شاه سیرت گوهر نسب یا در تعلق او
با آن اسپ سرکرده عماد الملک نیز از دل شاه و گزیدن
شاه گفت او را مر دیده خود چنانکه حکیم الهی نامه گوید

بیت

چون زبان حسد ... / آشنا شد یوسف از کرباس

از ... برادران یوسف در دل ... آن چندان
خس پوشیده شد که و کانوا فیه من الزاهدین

... / جادو گرده ... جادو ...
فاتحه ... سینه ... / زانکه او را فاتحه خود ... کشید
... / پس ... کز ... آن ...
... / ... تست ...
... / عقل محجوب ... جان ...
... / پس ... آن ...

... شد ... تا ... / ... آمده ...
... / تا ... شاه ... کنی
... / ... خاندان

ای بسا شاهان برین بند ... / نیم ... با ...
فاتحه خوانند و پس لاحول کرد / ...
... / ... در ... از نظر تنبیه او
... / ... خدا
... / در جهان ... از ... جهان
... / ... هم ... گشت

...

[illegible]

[illegible] / [illegible] چون هلال
[illegible] / پیش سلطان شافع [illegible]
[illegible] / شاه ما [illegible]

رفت پیش آن عماد الملک راد / سر برهنه کرد و بر پایش فتاد
که حرم با هر چه دارم گو ببر / تا بگیرد حاصل من [illegible]
این یکی اسپست جانم رهن اوست / گر برد مردم یقین ای خیر دوست
گر ببرد این اسپ را از دست من / من یقین دانم نخواهم زیستن
چون خدا پیوستگی ام داده است / بر سرم مال از مسیحا زود دست
از زن و زر و عقارم صبر هست / این تکلف نیست بی تزویر هست
اندرین گریه مدارم یاورم / امتحان کن امتحان گفت و فم
آن عماد الملک گریان چشم مال / پیش سلطان در دوید آشفته حال
لب ببست و پیش سلطان ایستاد / راز گویان با خدا رب العباد
ایستاده راز سلطان می شنید / و اندرون اندیشه اش آن می تنید
کای خدا گر آن جوان کژ رفت راه / که نشاید ساختن جز تو پناه
تو از آن خود بکن از وی مگیر / [illegible]
تو ز نامحتاج اندرین خلقان همه / از گدایی گیر تا سلطان همه
با حضور آفتاب با کمال / رهنمایی جستن از شمع و ذبال
در حضور آفتاب خوش مساغ / رهنمایی جستن از شمع و چراغ
بیگمان ترک ادب باشد ز ما / کفر نعمت باشد و فعل هوا
لیک اغلب هوشها در افتکار / همچو خفاشند ظلمت دوستدار
در شب ار خفاش کرمی می خورد / کرم را خورشید جان می پرورد
در شب ار خفاش از کرمی مست است / کرم از خورشید جنبنده شده ست
آفتابی که ضیا زو می زهد / دشمن خود را نواله می دهد
لیک خفاشی که او بر گم کند / آخر از خورشید هم پاینده
لیک شهبازی که او خفاش نیست / چشم بازش راستبین و روشنیست
گر به شب جوید چو خفاش او نمو / در ادب خورشید مالد گوش او
گویدش گیرم که آن خفاش لد / علتی دارد ترا باری چه شد
مالشت بدهم به زجر از اکتئاب / تا نتابی سر دگر از آفتاب

مواخذهٔ یوسف صدیق بحبس بضع سنین بسبب یاری خواستن از غیر حق که و اذکرنی عند ربک

آنچنانکه یوسف از زندانیی / با نیازی خاضعی سعدانیی
خواست یاری گفت چون بیرون روی / پیش شه گردد امورت مستوی
یاد من کن پیش تخت آن عزیز / تا مرا هم وا خرد زین حبس نیز
کی دهد زندانیی در اقتناص / مرد زندانی دیگر را خلاص
اهل دنیا جملگی زندانیند / انتظار مرگ دار فانیند
جز مگر نادر یکی فردانیی / تن به زندان جان او کیوانیی
پس جزای آنکه دید او را معین / ماند یوسف حبس در بضع سنین
یاد یوسف دیو از عقلش سترد / وز دلش دیو آن سخن از یاد برد
زین گنه کامد از آن نیکو خصال / ماند در زندان ز داور چند سال
که چه تقصیر آمد از خورشید داد / تا تو چون خفاش افتی در سواد
هین چه تقصیر آمد از بحر و سحاب / تا تو یاری خواهی از ریگ سراب

[illegible]

پس ادب کردش بدین جرم اوستاد — که مساز از چوب پوسیده عماد

لیک یوسف را بخود مشغول کرد — [illegible]

آنچنانش انس و مستی داد حق — که نه زندان یادش آمد نه غسق

نیست زندانی وحش تر از رحم — [illegible]

چون گشادت حق دریچه سوی خویش — در رحم هر دم فزاید تن بهیش

اندر آن زندان ز ذوق بیقیاس — خوش شکفت از طبع تن همچون یاس

زان رحم بیرون شدن آید شکست — میگریزد از زهار او سوی پشت

راه لذت از درون دان نز برون — ابلهی دان جستن قصر و حصون

آن یکی در کنج مسجد مست و شاد — وان دگر در باغ ترش و بیمراد

قصر چیزی نیست ویران کن بدن — گنج در ویرانیست ای میر من

آن نمی بینی که در بزم شراب — مست آنگه خوش شود کو شد خراب

گرچه پر نقش است خانه بر کنش — گنج جو و از گنج آبادان کنش

خانه پر نقش و تصویر خیال — وین صور چون پرده بر گنج وصال

تابش گنج است و تابشهای زر — کاندرین سینه همی جوشد صور

پر ز لطف و جوش جان باشرف — پرده شد بر روی جان شد شخص تن

هم ز لطف و عکس آب باشرف — پرده شد بر روی آب اجزای کف

پس مثل بشنو که در افواه خاست — کانچه بر ما میرود آنهم ز ماست

زین حجاب این تشنگان کف پرست — زآب صافی اوفتاده دور دست

آفتابا با چو تو قبله و امام — شب پرستی و خفاشی میکنیم

سوی خود کن این خفاشان را مطار — زین خفاشیشان بخر ای مستجار

این جوان زین جرم ضالست و مغیر — کو مرا بگرفت تو او را بگیر

در عماد الملک این اندیشه‌ها — گشته جوشان چون اسد در بیشه‌ها

ایستاده پیش سلطان ظاهرش — در ریاض قدس جان طایرش

چون ملایک او باقلیم الست — هر دمی می‌شد بشرب تازه مست

اندرون پرشور و بیرون پر حجی — در تن همچون لحد خوش حالتی

در میان حیرت بدو در انتظار — تا چه پیدا آید از غیب و چه راز

اسب را اندر کشیدند آن زمان — در بر خوارزمشاه اسپاهیان

الحق اندر زیر این چرخ کبود — آنچنان اسبی بشهر اندر نبود

میربود آن رنگ او هر دیده را — مرحبا آن برق مه زائیده را

همچو ماه و همچو عطارد تیز رو — گوییا صرصر علف بودش نه جو

ماه عرصهٔ آسمان را در شبی — میبرد اندر مسیر و مذهبی

چون بیک شب مه برد ابراج را — از چه منکر میشوی معراج را

صد چو ماهست آن عجب در یتیم — که بیک ایمای او شد مه دو نیم

آن عجب کو در شکاف مه نمود — هم بقدر فهم حس خلق بود

کار و بار انبیا و مرسلون — هست از افلاک و اخترها برون

تو برون شو هم ز افلاک و دوار — وانگهی نظاره کن آن کار و بار

در میان بیضه‌ای چون فرخها — نشنوی تسبیح مرغان هوا

معجزات اینجا نخواهد شرح گشت — [illegible]

آفتاب لطف حق بر هرچه تافت — از سگ و از اسب فر کهف یافت

تاب لطفش را تو یکسان هم مدان — سنگ را و لعل را داد او نشان

لعل را زان هست نور مقتبس — سنگ را گرمی و تابانی و بس

آنکه بر دیوار افتد آفتاب — آنچنان نبود که بر آینه و آب

رجوع بحکایت سلطان خوارزمشاه و پشیمان کردن

چونکه حیران شد ازو شاه فرد — [illegible]

[illegible] — پس عماد الملک گفتش ای خدیو

[illegible] — چون فرشته گردد از میل تو دیو

[illegible] — [illegible]

[illegible]

کز لبش [illegible] جان [illegible] شد

[illegible] مشتاقان [illegible]

آن حیات [illegible] ذوق نهان [illegible]

[illegible] کرده [illegible]

[illegible] بسته [illegible] هواست

[illegible] ماهست

[illegible] لطف [illegible]

من شراب الله [illegible] السلسبیل

لا تخف [illegible] سلسبیل

گفت [illegible]

[illegible]

چشم [illegible]

چشم [illegible] چون [illegible]

چشم [illegible] چشم [illegible]

[illegible] نظر

بانگ [illegible]

بانگ [illegible]

بانگ گفت [illegible]

چون تو [illegible]

[illegible]

چیست حبل الله [illegible] هوا

ماهی اندر [illegible] هواست

[illegible]

چون [illegible]

[illegible]

[illegible]

از سقر [illegible]

بر حیات [illegible]

[illegible]

[illegible]

[illegible]

[illegible]

باز گشتن بحکایت غریب بدار و خواب دیدن یار

[illegible]

گفتن خواجه در جواب یاران پیغمبر و جهت آمدن او در آن دوست که به تبریز آمده بود و دستان وا دادن چاکر آن بسیم و غنا ... از ایشان که البته ازان هیچ یاد نکند ...

[illegible]

[illegible]

ضد اندر ضد پنهان مندرج — آتش اندر آب سوزان مندرج

روضه در آتش نمرود درج — دخل‌ها رویان شده از بذل و خرج

تا بگفتا مصطفی شاه نجاح — السماح یا اولی النعم رباح

ما نقص مال من الصدقات قط — انما الخیرات نعم المرتبط

جوشش و افزونی زر در زکات — عصمت از فحشا و منکر در صلات

آن زکاتت کیسه‌ات را پاسبان — وان صلاتت هم ز گرگانت شبان

میوهٔ شیرین نهان در شاخ و برگ — زندگی جاودان در زیر مرگ

زبل گشته قوت خاک از شیوه‌ای — زان غذا زاده زمین را میوه‌ای

در عدم پنهان شده موجودیی — در سجود اندر نهان مسجودیی

آهن و سنگ از برون مظلمی — اندرون نوری و شمع عالمی

درج در خوفی هزاران ایمنی — در سواد چشم چندان روشنی

اندرون گاو تن شهزاده‌ای — گنج در ویرانه‌ای بنهاده‌ای

تا خری پیر گریزد زان نفیس — گاو بیند شاه نه یعنی بلیس

حکایت آن پادشاه و وصیت کردن او سه پسر خود را که درین سفر در ممالک من فلان جا چنین ترتیب نهید و فلان جا چنین نواب نصب کنید اما الله الله بفلان قلعه مروید و گرد آن مگردید الی آخره

پادشاهی بود او را سه پسر — هر سه صاحب فطنت و صاحب نظر

هر یکی از دیگری استوده‌تر — در سخا و در وغا و کر و فر

پیش شه شهزادگان استاده جمع — قرة العینان شه همچون سه شمع

از ره پنهان ز عینین پسر — می‌کشید آبی نخیل آن پدر

تا ز فرزند آب این چشمه شتاب — می‌رود سوی ریاض ام و باب

تازه می‌باشد ریاض والدین — گشته جاری عینشان زین هر دو عین

چون شود چشمه ز بیماری علیل — خشک گردد برگ و شاخ آن نخیل

خشکی نخلش همی‌گوید پدید — که ز فرزندان شجر نم می‌کشید

ای بسا کاریز پنهان همچنین — متصل با جان‌تان یا غافلین

ای کشیده ز آسمان و از زمین — مایه‌ها تا گشته جسم تو سمین

[illegible] — [illegible]

از زمین و آفتاب آسمان — پاره پاره برده‌ای تا جسم و جان

[illegible]

عاریت است این کم همی یابد مدد
چشمه‌ها نیست بجان‌ها کش شش
چشمه‌ها زین اصل چیزها
تو مشو مشغول شربت ...
چون بجوشد از درون چشمه سنی
چشمه‌ای بی‌وسوسه چنان ...
چون ... از ... یابد
تا که چون آب آید از بیرون
آب ... که ... بیاید از ... ساه
حاصل اندیشه‌ها ...
نزول ... خاک ... و ... ور
... مر ترا ... غمان
حق کجا ... بشیمان ...
مر ترا یا سے دهم من یا قوام
جان فدا ... کنم در انتعاش
چون قدم بنهاده در خندق تماو
تو نترسیدی ز عدل کردگار
غافل و مشغول در روز شمار
گر ز ماه و غول ... راو ... لیفت
خبر کسانی را که ... کردند از آن
چون برآرند از پشیمانی حنین
کای خدا ایمان و ... ز ...
خیزد ... دریا ... ساحل ... کرد
عزم ره کردند آن هر سه پسر

... از درون ...
... چشمها ... گرد ...
... تحجب ...

بیان استمداد عارف از سرچشمهٔ حیات ابدی و مستغنی شدن او از استمداد و اجتذاب از چشمه‌های آبهای بیرونی که علامت آن بود که الحکمة ضالة المؤمن دار الغرور که او تحجی چون ببارد آن این چشمه با اعتماد کند در طلب چشمه‌ها ... شست شود چنانکه ...

یک چشمهٔ آب از درون خانه
... بر دلان ... از ...
دشمنان ... شد ... ان
تا نباشد ... پناه
... پوستین ... چو برگ
... گشته با ... یوم البعث
دور از تو ... که در میان
گر ترا ... آرد با حیل
در خطر باشی تو من ...
... شیرے بلا مردانه باش
... خنده لب ...
من همی ترسم تو دست ...
... سنگسار
از خلاص ... تحفت
در بهار ... آید از خزان
عرش لرزان از انین المذنبین
... فضل ... غفور
تشنه چون ... خشک کرد

جنگ ... گرد آن ... کند
آن زمان یک چاه ... از درون
در جهان ... ازمها
... در ...
چون سیاه ... دم
گر ترا ... من ... ترا
اسیر ... خدنگ
... گفت ... اندر ... جستن با
... بیا ... من ...
گفت حق ... گشت از ...
رهبر ره ... یقین ... حکم ...
هم ... اینجا در ...
توبه آرند و خدا توبه پذیر
آنچنان لرزد که مادر بر ولد
... روزی ... جاودان
قصهٔ شهزادگان آور ...

روان شدن شهزادگان در ممالک پدر بعد از وداع

...
... بے ...
... از ...
... گشم ...
... اگر ...
... کان ...
... گر ...
تا که اندر خون شان ...
بر زمین چون شیر ... از ...
جز مگر در جان بهار ...
کز ... چرخ ...
خود ... من ...
در بلا ... عنا
... هم اندر ... جنگ
آن جوال خدعه و مکر ...
گو بدیش ... زتو
تو بدین تنزیل ... گرہ
در چه بعد ... البعاد
غافل اند اینجا و آنجا ... اند
امر ... ... الامیر
دست شان گیرد به بالا می‌کشد
از هوای خود بود ... ان
کاین ... از ... ان ...
سوی املاک پدر رسم سفر

[illegible]

[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]
[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]
[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]
[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]
[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]
ما بمیران [illegible]	انعیاض حسن [illegible] خبر	بهر آن فرمود با حق اسپ او	[illegible]
[illegible]	[illegible]	آنکه عاشق نیست [illegible]	صورت خود بیند [illegible]
صورت عاشق چو فانی شد بود	پس در آب اکنون که [illegible]	حسن حق بیند [illegible]	[illegible]
[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]
[illegible]	[illegible]	این سخن پایان ندارد ای گروه	[illegible]
[illegible]	[illegible] سعادت تا ابد	از خطر [illegible]	[illegible]
[illegible]	[illegible]	[illegible] این سخن با آن [illegible]	[illegible] فرمود [illegible]
[illegible]	[illegible]	[illegible]	از علاج و از [illegible] دور بود
[illegible]	[illegible] خیال	[illegible]	[illegible]
کیست کو ممنوع گردد ممتنع	چونکه الانسان حریص ما منع	[illegible]	[illegible]
[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]
[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]
ترک استثنا و تسبیح خدا	[illegible]	[illegible]	[illegible]
[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]
[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]
[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]
کان طبیبان [illegible]	غافل و بی بهره بودند از [illegible]	[illegible]	[illegible]
[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]
[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]

آنچنان اقبال منسوب [illegible] | گشت [illegible] صحبت
از غضب بشتافتن عقد و در | کو بحر [illegible] است این نقشکار
بر جهتها دست ننهاده گر | چون سبب ها نیست [illegible] و دیده
در جهتها سوده دیده بهر ساق | تا پدید شود [illegible] بین
در سبب چون جهاد دست گر در سبب | پس چرا [illegible] نگر بسی در سبب
بر کسی کو چشم از نان و ارزش شد | دیگری از عقد زنان [illegible] شده
در سبب گیرنده گشته عمر بر | گر بسی [illegible] نهان نیست [illegible]
مشتری [illegible] دو چشم اهل بدر | که نموده تا مدار [illegible] قدر
او بگرد اندر دل وا انکار زر را | چون تقلب حق بود [illegible]
این منعها نیست تقلیب جهات | بی نماید کرحقیقتها کجاست
او همی گوید که [illegible] خیال | [illegible] با شدت [illegible] بحال

[illegible] | [illegible]
[illegible] | جز [illegible] گفت کان [illegible]
خویش [illegible] | شوی آنچو که [illegible]
خویش [illegible] | جا بجا کرده [illegible] دیگران
دیگران [illegible] | پس کسی [illegible] شده
[illegible] | پس سبب گردان [illegible]
زانکه [illegible] | [illegible] این [illegible] قدر
[illegible] | آنکه [illegible]
[illegible] | جا دلا [illegible] لطیف
چنگی [illegible] | آنکه [illegible] کند
برگرفتند [illegible] آن [illegible] | این سخن پایان ندارد [illegible]

رفتن شهزادگان بجانب قلعهٔ ممنوعه نهای حجال الانسان حریص علی ما منع و رو نهادن ایشان بدان قلعه و پیش کردن وصیتهای پدر را و در بلا افتادن و نفس لوامه با ایشان بزبان گفتن که الم یأتکم نذیر و گفتن ایشان در جواب لو کنا نسمع او نعقل ما کنا فی اصحاب السعیر

شعر

برده خصمت گندم [illegible] زدند | او طویله [illegible] شدند
چون شده [illegible] کرده | سوی آن قلعه برآوردند سر
بر [illegible] قول شاه [illegible] | تا بقلعهٔ صبر [illegible]
آمد [illegible] | [illegible] گشته زرد
اندران قلعهٔ خوش ذات الصور | تا بندگی خویش نمودیم [illegible] | خوبی بد تو [illegible] | هیچ [illegible] از سوی
هیچ از ایشان چون [illegible] هر یک سو یکی | هیچ از ایشان [illegible] | نان هزاران [illegible] نقش و نگار | [illegible]
زین قدحهای صور کم باش مست | تا نگردی بت‌تراش [illegible] | از قدحهای صور [illegible] | باده در جام [illegible]
[illegible] بکشا [illegible] گوش | تا ازان سو [illegible] بانگ [illegible] | چون رسد باده نیاید جام کم | گوش [illegible] آید [illegible]
آمد [illegible] | [illegible] صورت گندم نگو | چونکه [illegible] | زانکه [illegible] گندم [illegible]
صورت از بی صورتی آمد درون | همچنان [illegible] زاده [illegible] | [illegible] | چون [illegible] آمد [illegible]
[illegible] صورت بی صورتی | زاده [illegible] | بی [illegible] | جان [illegible] صور [illegible]
آنچنان کاندر دل از هجر و وصال | [illegible] گونا گون خیال | هیچ ماند این [illegible] | هیچ ماند [illegible]
نوحه را صورت [illegible] | [illegible] | این [illegible] | [illegible] را [illegible]
صنع بی صورت نماید صورتی | [illegible] | تا چه صورت باشد آن [illegible] خود | اندر آرد جسم را [illegible]

[illegible] / صورتش ... [illegible]
... از ما آورد / صورتی ... [illegible]
... پایست بیان / بی‌نهایت کیشها و پیشه‌ها
... قوم خویش / صورت فکرست بر بام مشید
... [illegible] / ... [illegible]
... [illegible] ... جامع / صورت ... [illegible]
... آن صورت ... / مدرسه و تعلیم و صورتهای ...
این صور چون بنده صورت‌گر اند / ... از رو ... [illegible]
این صور دارد ز بی‌صورت وجود / خود از او یابد ... و انکار
صورت ... سقف ... / گرچه خود اندر ... انکار
تا ... معلق ... صورت است / گر ز آن صورت از کتم عدم
تا بدو گیرد ... صورتی / باز صورت چون نهان گردد ...
صورتی از صورت دیگر کمال / گر بجوید باشد آن عین ضلال
پس چه عرضه میکنی ای ... / احتیاج خود بمحتاج دگر
در ... خود ... خویش / گر ز فکر ... صورتی باید به پیش
صورت شهری که آنجا می‌روی / ذوق ... صورت ... ای ...
صورت یاری که ... / از برای ... ش ...
در حقیقت حق بود معبود کل / ... ذوق ... سبیل

[illegible] ... / صورت اندر دست او چون آلت است
... / از کمال و از جمال ... صورتی
... / گر بجویند باشد آن عین ضلال
... / ... آن صورتی کان ... زاد
... / چون ... صورتی ... بگو
... / ورنه غیرت صورتت ...
... / پس ... صورتی ... امکان
... / پس ... صورت ...
... / لیک روی خود سوی ... کرده‌اند
... / آن ... میانه ... ز دم
... / ... از راه دم

لیک آن هر سه ... گم / ...
چونکه گم شد جمله ... یافتند / ...
این سخن پایان ندارد آن گروه / صورتی دیدند با فر و شکوه
خوبتر زان دیده بودند آن فریق / لیک زین رفتند در بحر عمیق

دیدن آن سه شاهزاده در قصر قلعهٔ ذات الصور نقش روی دختر شاه چین را و بیهوش شدن هر سه برادر و در فتنه افتادن و تفحص کردن که این صورت کیست

زانکه افیونشان درین کاسه رسید / کاسه‌ها محسوس و افیون ناپدید
کرد کار خویش قلعهٔ هش‌ربا / هر سه را انداخت در چاه بلا
تیر غمزه دوخت دل را بی‌کمان / الامان یا ذا الامان ای الامان
قرنها را صورت سنگین بسوخت / آتشی در دین و دلشان برفروخت

چونکه روزی نیست خود بی آن بود
خفته باش هر بخط و دیگرگون بود
عشق صورت در دل شهزادگان
چون خلش می‌کرد مانند سنان

اشک می‌بارید هر یک همچو میغ
دست می‌خایید و می‌گفت ای دریغ
ما کنون دیدیم شه ز آغاز دید
چند ما سوگند دادیم آن سعید

انبیا را حق بسیار است از آن
که خبر کردند از پایان مان
کانکه کشته کارست نروید غیر خار
وین طرف ترست بیابی لاله‌زار

تخم ورزی من گیا تا تلخی دهد
با بریدن سر که بتوان رفت و جهد
تو ندانی واجب آن و هست
هم تو گوئی آخر آن را واجب است

او تو است اما نه این تو کاین تو است
آن توی که برتر از ما و من است
این توئی ظاهر که بیدار است تو
هست اندر خواب تو بیدار تو

بر صدف ایمان چرا ای ام گهر
توی خود را مدان میدان شکر
توی بیگانه است با تو این توی
توی خود را باش بگذار از دوی

توی آخر سوی توی اولست
آمده است از بهر تنبیه و صلت
توی تو در دیگری آمد دفین
من غلام مرد خود بین چنین

آنچه در آئینه بیند جوان
پیر اندر خشت بیند پیش از آن
ما ز امر شاه خویش بیرون آمدیم
با عنایات پدر یاغی شدیم

سهل دانستیم قول شاه را
وان عنایتهای بی اشباه را
تا کنون افتادیم در خندق همه
خسته و کشته بلای ملحمه

تکیه بر عقل خود و فرهنگ خویش
بوده مان تا این بلا آمد به پیش
بی‌مرض دیدیم خود را بی‌زرق
آنچنان که خویش را بیمار دق

علت پنهان کنون شد آشکار
بعد آن که بند گشتیم و شکار
سایهٔ رهبر به است از ذکر حق
یک قناعت به که صد لوت و طبق

در قناعت خوانده باشی احسنین
ذکر ذکر حق و ذکر بو الحسن
چشم بینا بهتر از سیصد عصا
چشم بشناسد گهر را از حصا

در تفحص آمدند اندر زمان
صورت که بود عجب الله زمان
بعد بسیاری تفحص در مسیر
کشف کرد آن راز را شیخی بصیر

نی طریق گوش بل از وحی هوش
رازها بد پیش او بی روی پوش
گفت نقش رشک پروین است این
صورت شهزادهٔ چینی است این

دختری دارد شه چین بی مثال
در بها و در جمال و در کمال
همچو جان و چون جنین پنهان است او
در مکتم پردهٔ ایوان است او

سوی او نی مرد ره دارد نه زن
شاه پنهان کرده او را از فتن
غیرتی دارد ملک بر نام او
که نپرد مرغ هم بر بام او

وای آن دل کش چنین سودا فتاد
هیچ کس را این چنین سودا مباد
این سزای آنکه تخم جهل کاشت
وان نصیحت را کساد و سهل داشت

اعتمادی کرد بر تدبیر خویش
که برم من کار خود با عقل پیش
نیم ذره زان عنایت به بود
که ز تدبیر خرد با صد رصد

ترک مکر خویشتن گیر ای امیر
پا بکش پیش عنایات و بمیر
این قدر حیله که معدود نیست
زین حیل تا تو نمیری سود نیست

تا نمیری سود کی خواهی ربود
رو بمیر و بهره بردار از وجود

حکایت صدر جهان در بخارا و کرم او و آنکه اگر کسی بزبان از و سوال کردی هیچ ندادی

در بخارا خوی آن صدر اجل
بود با خواهندگان حسن عمل

داد بسیار و عطای بی‌شمار
تا به شب بودی ز جودش زر نثار
زر بکاغذ پاره‌ها پیچیده بود
تا وجودش بود می‌افشاند جود

همچو خورشید و چو ماه پاکباز
آنچه گیرند از ضیا بدهند باز
خاک را زربخش که بود آفتاب
زر از او در کان و گنج اندر خراب

هر صباحی فرقه‌ای را راتبه
تا نماند امتی زو خایبه
مبتلایان را بدی روز عطا
روز دیگر بیوگان را آن سخا

روز دیگر با علویان مقل
با فقیهان روز دیگر مشتغل
روز دیگر بر تهیدستان عام
روز دیگر بر گرفتاران وام

روز دیگر بر تهیدستان فقیر
روز دیگر بر ضعیفانِ اسیر

روز دیگر بهر ابنای سبیل
روز دیگر بر [illegible]

شرط او آن بُد که کس با زبان
زر نخواهد هیچ نگشاید دهان

لیک خامُش بر حوالیّ حصرش
ایستاده مفلسان دیواروش

هر که کردی ناگهان با لب سؤال
زو نبردی زین گنه یک حبّه مال

مَن صَمَت منکم نجا بُد یاسه‌اش
بر همه اهل بخارا سایه‌اش

بر خموشی [illegible]
خامشان را بود کیسه و کاسه‌اش

نادرا روزی یکی پیری بگفت
[illegible] با جمع جفت

منع کرد از پیر و پیرش جدا گرفت
ماند خلق از جود پیر اندر شگفت

گفت بس بیچ شرم پیرست ای [illegible]
پیر گفت از من تو گشتی شرم تم

کاین جهان [illegible] نخواهی کس طمع
کاین جهان با آن جهان گیری بجمع

خنده‌اش آمد مال داد آن پیر را
پیر تنها برد آن توفیر را

غیر آن پیر ایچ خواهنده ازو
هم حبّهٔ زر ندید و یک تسو

نوبت روز فقیهان ناگهان
یک فقیه از حرص آمد در فغان

کرد زاری‌ها بسی چاره نبود
گفت هر نوعی نبودش هیچ سود

روز دیگر با رکو پیچیده پا
ناکسش اندر صف قوم مبتلا

تخته‌ها بر ساق بست از چپ و راست
تا برند ظن شکستگان کاشکسته پاست

وه‌بدیدش بشناختش چیزی نداد
روز دیگر رو بپوشید از لباد

تا گمان آید که نابیناست او
در میان اعمیان برخاست او

هم بدیدش و ندادش هیچ چیز
از گناه و جرم گفتن آن عزیز

چونکه عاجز شد ز صد گونه کمید
چون زنان او چادری بر سر کشید

در میان بیوگان رفت و نشست
سر فرو افکند و پنهان کرد دست

هم شناسیدش و ندادش صدر [illegible]
در دلش آمد ز حرمان حسرتی

رفت پیش یک کفن‌خواهی پگاه
که بپیچم در نمد نه پیش راه

هیچ نگشا لب بنشین و می‌نگر
تا کند صدر جهان اینجا گذر

تو که بیند مرده پندارد بظن
زر دراندازد پی وجه کفن

هرچه بدهد نیم بدهم با تو
همچنان کرد آن فقیر گدیه‌جو

در نمد پیچید و در راهش نهاد
معبر صدر جهان آنجا فتاد

چند زر انداخت بر روی نمد
دست بیرون کرد از تعجیل خود

تا نگیرد آن کفن‌خواه آن صله
تا نهان نکند از او آن ده‌دله

مرد از زیر کفن بر کرد دست
سر برون کرد از پی دست او [illegible]

گفت با صدر جهان چون بستدم
ای ببسته بر من ابواب کرم

گفت لیکن تا نمردی ای عنود
از جناب من نبردی هیچ سود

سرّ موتوا قبل موت این بود
کز پی مردن غنیمت‌ها رسد

غیر مردن هیچ فرهنگی دگر
درنگیرد با خدا ای حیله‌گر

یک عنایت به ز صد گون اجتهاد
جهد را خوف است از صد گون فساد

وان عنایت هست موقوف ممات
تجربه کردند این ره را ثقات

بلکه مرگش بی عنایت نیست
بی عنایت هان و هان جایی مایست

آن زر و باشد این [illegible]
بی‌زر و زر گر شود [illegible] ضریر

حکایت امرد و کوسه در خانقاه با لوطی و تدبیر امرد

امردی و کوسه‌ای در انجمن
آمدند و مجمعی بُد در وطن

مشتغل ماندند قوم منتجب
روز رفت و شد زمان ثلث شب

زان غریب‌خانه نرفتند آن [illegible]
هم نخفتند آن شب از ترس عسس

کوسه را بُد بر زنخ آن چار مو
لیک همچون ماه بدرش بود رو

کودک امرد بصورت بود زشت
هم نهاد اندر پس خود [illegible] خشت

لوطیی در برد شب از ره [illegible]
خشت‌ها را نقل کرد آن [illegible]

دست بر کودک زد او از جا بجست
گفت هی تو کیستی ای سگ‌پرست

گفت این پنجه خشت چون بر ده‌ای
گفت تو پنجه خشت چون نهاده‌ای

گفت امردی الغیاث از [illegible]
[illegible] ماند [illegible]

کودکی بیمارم و از ضعف خود
کردم اینجا احتیاطی معتمد

گفت اگر دارست شیخ پیر ... تقریب له / چون فرستی جانب او رشتهٔ
یا نخانه یک طبیب مشفقی / گر نگیرد دستش ... سعادت ...

گفت آخر من کجا یارم شدن / که به هر جا میروم من ممتحن
چون تو رنجی تو قطبی پاید ... / سجده آرد سر به چشم چون ...

خانقاهی کو بود بهتر مکان / من ندیدم یا زبان ... امان
رو بدین آن زندگی خمر خوار / چشمها ... کف ... شمار

زانکه ناموسیست خود را زیر زیر / غمزه دزدد و صید ... باش بگیر
یار با ناموس را غیبی نظر / نیست لیکن این نظر ... خطر

خانقه چون این بود بازار عام / چون بود خرگاه و دیوان خام
خسته کی ناموس و تقوی از کجا / خر چه داند خشیت و خوف و رجا

عقل باشد ایمنی و عدل جو / بر زن و بر مرد اما عقل کو
ور نگیرد بیم من ره سوی زنان / همچو یوسف ... اندر فغان

یوسف از زن یافت زندان و فشار / من شوم تو شیخ بر پنجاه وار
آنچه ما ن از جای ... بر من نهند / او نیاید شان قصد جان من کنند

نی ز مهران چاره و درمان زنان / چون کنم چون فی الحقیقه ... ز من
بعد از آن کودکی ... نگرست / گفت او یا ... از غم ...

فارغ است از خشت از پیکار خشت / ... خوب تو ...
بر ز بیماران جا ... / بهتر از ... خشت ... کن

ذره سایهٔ عنایت بهتر است / از هزاران کوشش طاعت پرست
زانکه شیطان خشت عشق ... / گر دو صد ... خود ... کند

باعث است او بنده را در زهر گر / تا بسازد خویشتن را بهره گر
خشت اگر بسیار ... / آن دو سه ... از عطا ...

در حقیقت هر یکی زان منعمیست / کان امان نامه صلاح شاهی است
تو اگر صد قفل بنهی بر دری / هر کند آن ... خیره ...

شحنه‌ای از موم اگر مهرش نهد / پهلوانان را ز دانش ... شود
آن دو ... عنایت ... / صد ... چون ...

خشت را بگذار ای نیکوسرشت / لیک هم این ... دو ...
رو رو تا موز آن کرم ... / وانگهان این ...

نوم عالم از عبادت به بود / آنچنان علمی که ... بود
آن سکون سابح اندر آشنا / به ز جهد ... عجمی با دست و پا

دست و پا ساکن کن آب اندر سباح / پر رو و اندر ... عجمی ...
میر ... سباح ساکن چون ... / اعجمی زد دست و پا و غرق شد

علم دریایی است بی حد و کنار / طالب علم است غواص بحار
گر هزاران سال باشد عمر او / می نگردد سیر او از جستجو

در بیان آنکه منهومان لا یشبعان طالب العلم و طالب الدنیا

کان رسول حق بگفت اندر بیان / این که منهومان هما لا یشبعان

طالب الدنیا و توفیراتها / طالب العلم و تدبیراتها
نیست ... چه ... / ... این دنیا ... علم ...

نحو و فقه پس چه باشد ... / ... گرد ...
نحو و دنیا ... / کان ... این ...

رجوع به حکایت شاهزادگان با یکدیگر ...

... / هر یکی را ... رنج و یک علت مقیم
در خود ... خطرت ... / هر یکی ...

... بی نواییها ... / به ز ... حیوان ... خوف ... تان
لیک جان ... / ... زنده ... چون ... نفس

آن ... گفت ... / بانگ ... بی‌شکیبی ...
از ... / از بلا و خوف و فقر و زلزله

تا بگفت ... / ... کاین ... صبر ... اجرت ...
آن ... صبر تا اکنون چه شد / از ... قانون ... ست

ستی گفتیم کاندر کشاکش　　آتش اندر بیخ زن در بیخ خوش
جز بیاد رفت تنگاتنگ جنگ　　آمدست آنکه برین بگرید رنگ

آن نهان که بود واسیان را وبال　　جمله سرها بریده زیر پا
تا سیاه زیشش بهای برگ تان　　که پیش آید قاصر چون نشان

جمله عالم را نشان داده سبب　　زانکه صبر آمد چراغ و نور صدر
نوبت باشد پذیره سر شدیم　　چون نشان گشت در چار شدیم

ای وصی کرد جمله را کردی تو کرم　　کیم کن خود را وز خود داد شه
از زبان جمله تا صبح رسید　　نوبت تو گشت از تن زنده

ای خرد گوید شکر هاست تو　　دور قسمت آید هم چشم سبب بیا
از زبان هیا پروده تشویش یا　　نوبت تو شد بنیان پیش را

از خوشی پیش از کنون خود شدید　　پیش از این با پیش شد خود شدید
چون سر رود نگران زمان بسته　　در دو جهان تا شد چون تن زنده

رفت شد دیگر نی های های　　از غم خود چون زنان نی دوست ای
بانگ بی شکر زدن هم بیا تو　　بانگ برزن چون گرفت اندر تو

اینچنین سال با جمله تو هوش　　زان نتیجه خود بیابان تو جمع هش
از نوایت با کسان بود خوش　　دست بیرون آر گوش تو خموش

سر بریده بود خود او هم بکن　　با دو دست خویش سلطنت آن کن
باز زان قسمت بر یکدیگر بساط　　خویش را در طبع آر در نشاط

این حکایت گوش کن ای بی خرد　　آب اسفانه زین سخن سند

مجلس کشیدن پادشاهی فقیهی را از برهمنی بستن و جواب

پادشاهی مست اندر بزم خوش　　میگذشت آن یک فقیهی بر درش
کرد اشارت کش درین مجلس کشید　　وز شراب لعل را چون خود چشید

چون کشیدندش بشه بی اختیار　　شست مجلس ترش چون زهر مار
عرضه کرد شه شراب از شیشه　　از شراب تلخ نگرداند چشم

که بهر خود نخوردستم شراب　　خوشتر آید زین شراب زهر ناب
این بخواهد و از دست بیش　　تا بهی از خویش و شماتت بیش

می نخورده عربده آغاز کرد　　گشت مجلس گران چون آن فقیه
همچو دل بر لب آب گل　　در نهان نشست با او تن بلب

حق ندارد غافلان را در گوش　　از غم ابرار خود در شیر بود
چون بدیدش بیچ چیپ جام　　گفت ساقی با همه زخم گلام

رو همیکرد از ارشاد شان　　کز نمی بیند بدیده داد شان
گر نشسته تا کجا تشش برو تو　　شیر بنده از درون خشت

چون همه بارست جانش سیه فتنه　　تا نکندش او را سوزان چون قشیر
مست خوردن بود برون عشق تر　　گر شود از تشنه وگرم فرشت

از درون خبر کرد از فشار تیست　　تا ببار با هیچ مغز سکار نیست
در بود هر غز تا پیش شعله زن　　بر نشستن زان و هم سوختن

تا که باشد حق حکیم این قاعده　　مستم از آن درگذشته و آمده
مست خود و قسمتی با نقد و رازه　　رفت ای چون شوره دو وزه

از عنایت گر بگوید بر سرش　　اشتها آورد شراب احمرش
ونکو بدید مار از بسته و بان　　چون فقیر از شرب بزم آن شاهان

شاه با ساقی بگفت ای نیک پی　　چیست همچو شه بطبع جوش آن آتش
مست مهمان جامی بر سر خود　　هر کرا خواهم نفس از خود برد

آفتاب مشرق و تنویر او　　چند شاه اسیران بسته در زنجیر او
جوش شاه اینست اندرآ رود در من　　جوان بخوان اندرو تا سر عشق تن

عقل کو عقل دگر را سخره کرد　　مهره زد و آمد و روست استاده
جبه جیبی سوزش زنده نیست گیر　　در کشید این همه چنین این رحیم

گشت مست و شاد و خندان همچو باغ　　در نمی صفا گشت و رواج
شیر با پیش نفت آشنایک شیر　　مستی جز نفس تا مشو کمتر

ما یک کنیزک دید و در صبر چو باد　　مست شد با خیز تا جان شاد
میجلد جبه داد او تا کش باز ماند　　عقل نیست تا من هم پروا ز ماند

همچنانکه بوده خوش اشتاق دست | بر کنیزک ... برد و دست
بس عجب دان ... و نعره فراشت | برنیامد بادی و شور ... افراشت

زن بدست مرد در وقت لقا | چون خمیر آمد بدست نانوا
گه شدی پیش نرم و گه درشت | زن در برآرد جای ... پشت

گاه پیشش واکشد بر تخته‌ای | در هم‌ش آرد گهی یک لخته‌ای
گاه در زیر و گه زبر و گه نماست | از تنور آتشش ساز و نماست

این چنین پیچند مطلوب و طلب | اندرین لعب اند مغلوب و غلب
این لعب تنها نه شو را با زن است | هر عشیق و عاشقی را این فن است

از قدیم و حادث و عین و عرض | پیچشی چون ویس و رامین مفترض
لیک لعب هر یکی رنگی دگر | پیچش هر یک ز فرهنگی دگر

شوی و زن را گفته شد بهر مثیل | که مکن ای شوی زن را بد سبیل
آن شب کودک که نیکو بست او | خویش امانت داد ... است او

کانچه تو با او کنی ای معتمد | از بد و نیکی خدا با تو کند
این زن و دنیا امانت است او تو | حق امانت داد ... است تو

حاصل آنجا آن فقیه از بیخودی | نی عجب مانده ش ... زاهدی
آن فقیه اعتماد بر آن جوحی زاد | التشی ... نعمت ... داد

جان بجان پیوست و قالبها چنین | چون دو مرغ سر بریده ای طبیب
چه شراب و چه ملک چه ارسلان | ... جان

خشم شان افتاد اندر ... حین | نی حسن پیدا شد آنجا نی حسین
یافت هر یک شان از آن دیگر مراد | ... گشت شاد

شد دراز و کو طریق بازگشت | انتظار شاه هم از حد گذشت
شاه آمد تا ببیند ... | یافت آنجا ... بماند

آن فقیه از جای جست و برجهید | سوی مجلس جام می بر بود تفت
شه چو دوزخ پر شرار و پر نکال | قسمتی ... هجب ... خیال

چون ز خشم آتش بدید ... و قهر | تلخ و خونی گشته همچون جام زهر
پاسخ ... کاهی گرم کار | چه نشستی خیره ... آر

خنده آمد شاه را گفت ای کیا | آمدم با طبع آن ... ترا
یاد شاهم کار من عدل است ... | زان خورم که یار را خود ...

آنچه آنرا می‌خورم از تیش خوشی | میخورم ... یار از ... خوش
آنچه آنرا می‌خورم ... نوش | ... آنرا بخور ...

زان خورانم بندگان را از طعام | ... خود ... یا که خام
زان خورانم ... بیان کرده | ...

من چه پوشم از حریر و اطلس لباس | زان بپوشانم حشم را نی پلاس
شرم دارم از نبی ذو فنون | البسوهم گفت مما تلبسون

مصطفی کرد این وصیت با بنون | اطعموا از ناب قما تاکلون
شه فقیه ... بد خود خفت خوش | ...

دیگران را بس بطبع آورده | در ... ترا خب کرده
... آورد ... خویش را | پیشوا کن ...

چون جلال ... بر شود | جان بانج عرش ... بر شود
مصطفی بین چونکه صبرش شد براق | بر کشاندش ... بالای طباق

چون صبوری ... را | از بلا ... گشاد
صبر ... هر حالت ... | صبر ... تا توان ...

منتهی مفتاح الفرج تشنیده | کاندرین تعجیل ... دیده
صبر ... عاشقان ... دل | بیدلان را ... آرام دل

رفتن شهزادگان بعد از اتمام ماجرا بجانب ولایت چین
تا بقدر امکان بمقصود نزدیکتر باشند اگر راه وصل
مسدود است بقدر امکان نزدیک شدن محمود است

حمد ... سخن کوتاه کن | ...
بازگرد ای عاشق ... | ...
کانتظار ... آن شهزادگان | ...
... شهزاده ... | ... گوشمالی ...

این بگفتند و روان گشتند زود　　هرچه بود ای یار من آن گفته بود
بس گزیدند و مقلین بس شدند　　عیار زین سوی با چین شدند
والدین و ملک را بگذاشتند　　راه مشرق نهان برداشتند
همچو ابراهیم ادهم از سریر　　عشقشان بی پا و سر کرد و فقیر
یا چو ابراهیم مرسل سرخوشی　　خویش افکندند اندر آتشی
یا چو اسمعیل عشاق مجید　　پیش عشق و خنجرش حلقی کشید

حکایت امرؤ القیس که پادشاه عرب بود و با جمال و کمال و زنان عرب چون زلیخا شیفتهٔ او بودند [illegible] اینها همه تمثال صورتی اند باید بحالت نشد

امرؤ القیس از ممالک خشک لب　　هم کشیدش عشق از خطهٔ عرب
بود نازک طبع و هم صاحب جمال　　شاعر و صاحبدل و اهل کمال
چونکه زد عشق حقیقی بر سرش　　سر فرو شد ملک و عیال و حشمش
نیم شب لقمه چو خورشید و رفت　　از میان مملکت بگریخت تفت
تا بیامد خشت می‌زد در تبوک　　با ملک گفتند شاهی از ملوک
امرؤ القیس آمده است اینجا بکد　　شد شکار عشق و خشتی می‌زند
آن ملک برخاست اندر شب به او　　گفت با او ای شه خوب نیکخو
یوسف وقتی و ملکت شد کمال　　مر ترا رام از بلاد و از رجال
گشته مردان بندگان از تیغ تو　　مر زنان ملکت بی تیغ تو
پیش ما باشی تو بخت ما بود　　جان ما از وصل تو صد جان شود
هم من و هم ملک من مملوک تو　　ای ز همت ملکها متروک تو
فلسفه گفتش بسی او خموش　　ناگهان واکرد از سر روپوش
تا چه گفتش در گوش از عشق و درد　　او چو خود در حال سرگردانش کرد
دست او بگرفت و با او یار شد　　او هم از تاج و کمر بیزار شد
تا بلاد دور رفتند آن دو شه　　عشق یک کرت نکرد این را گنه
بر بزرگان شهد و بر طفلان شیر　　او بهر کشتی بود من الاخیر
گر چه در کشتی شود نقشش کند　　با قصور از پای تا نقشش کند
قصهٔ گنجی و آن شاه زمان　　هست مشهور در میان انس و جان
خیر این دو پس ملوک بس بیا　　عشقشان ببرد از ملکت تبار
جان این سه نیجه هم کرده چین　　همچو مرغان گشته هر سو دانه چین
زهره نه تا لب گشایند از ضمیر　　زانکه راز بس با خطر بود و خطیر
صد هزاران سر به یک جو آن زمان　　عشق خشم آلوده زه کرده کمان
عشق تخم خود فی خشم و رفت خو　　خویش را [illegible]
این بود آن حمله گر خوش شنود　　من چه گویم چه با خشم آلود شد
لیک شرح جان فدای شیر او　　کشتن شد از عشق تیغش شیر
گشته نقش جان بدانسان ز رنگ　　سلطنتها مرده آن بندگی
با کنایت رازها با یکدگر　　پس گفتندی به خوف از خطر
راز را غیر از خدا محرم نبود　　آه را جز آسمان همدم نبود
اصطلاحاتی میان همدگر　　داشتند از بهر ایراد خبر
زین لسان الطیر عام آموختند　　طمطراق و سروری اندوختند
صورت آواز مرغ است آن کلام　　غافل است از حال مرغان مرد خام
کو سلیمانی که داند لحن طیر　　دیو اگر چه ملک گیرد هست غیر
دیو بر شبه سلیمان کرده ایست　　علم مکرش هست عاملناش نیست
چون سلیمان از خدا بشاش بود　　منطق الطیری زبانش [illegible] بود
از زبان تیغ خواسی فهم کن　　[illegible]
جای سیمرغان بود آن سوی قاف　　هر خیالی را نباشد دست باف
هر خیالی را که زد با آن زفاف　　[illegible]
شد فراق قطع صحبت [illegible]　　کاین هست از [illegible]
بهر سیمرغان همه [illegible]　　[illegible] زهره گردن شان
بهر استیقا سوی آن رو کسید　　آفتاب از بهر یکی روی کشت
بهر جان خویش جوانشان علاج　　زر نداده [illegible] نشان اصطلاح

آن زلیخا از سپندان تا بعود / نام جمله چیز یوسف کرده بود
نام او در نامها مکتوم کرد / محرمان را سر آن معلوم کرد
چون بگفتی موم ز آتش نرم شد / این بدی کان یار با ما گرم شد
ور بگفتی مه برآمد بنگرید / ور بگفتی سبز شد آن شاخ بید
ور بگفتی آبها خوش می‌طپید / ور بگفتی خوش همی سوزد سپند
ور بگفتی برگها خوش می‌تپند / دست برهم رقص و سستی می‌کنند
ور بگفتی گل به بلبل راز گفت / ور بگفتی شه سر شهناز گفت
ور بگفتی چه همایون است بخت / ور بگفتی که برافشانید رخت
ور بگفتی که سقا آورد آب / ور بگفتی که برآمد آفتاب
ور بگفتی دوش دیگی پخته‌اند / یا حوایج از روش یک پخته‌اند
ور بگفتی هست نانها بی‌نمک / ور بگفتی عکس می‌گردد فلک
ور بگفتی که بدرد آمد سرم / ور بگفتی درد سر شد خوشترم
محرمان را زان خبر با که بگفت / کز مخالف با موافق گشت جفت
گر ستودی اعتناق او بدی / ور نکوهیدی فراق او بدی
صد هزاران نام گر بر هم زدی / قصد او و خواه او یوسف بدی
گرسنه بودی چو گفتی نام او / می‌شدی سیر و مستی از جام او
تشنگیش از نام او ساکن شدی / نام یوسف شربت باطن شدی
ور بدی دردیش زان نام بلند / درد او در حال گشتی سودمند
وقت سرما بودی او را پوستین / این کند در عشق نام دوست این
عام می‌خوانند هر دم نام پاک / این عمل نکند چو نبود عشقناک
آنچه عیسی کرده بود از نام هو / می‌شدی پیدا ورا از نام او
چونکه با حق متصل گردید جان / ذکر آن اینست و ذکر اینست آن
خالی از خود بود و پر از عشق دوست / پس ز کوزه آن تلابد کاندروست
خنده بوی زعفران وصل داد / گریه بوهای پیاز آن بعاد
هر یکی را هست در دل صد مراد / این نباشد مذهب عشق و وداد
یار آمد عشق را روز آفتاب / آفتاب آن روی را همچون نقاب
آنکه نشناسد نقاب از روی یار / عابد شمس است دست از وی بدار
روز او و روزی عاشق هم او / دل هم او و سوزش عاشق هم او
ماهیان را نقد شد از عین آب / نان و آب و جامه و دارو و خواب
همچو طفل است او ز پستان شیرگیر / او ندارد در دو عالم غیر شیر
طفل داند هم نداند شیر را / راه نبود این طرف تدبیر را
گیج کرد این گنج نامه روح را / تا بیابد فاتح و مفتوح را
گیج نبود در روش بلکه اندرو / حالتش دریا بود نه سیل جو
چون رهاند او که پابرکم شود / همچو سیلی غرق قلزم شود
وا بن چون گم کرده آنگه چین شود / تا ز مردی سر زند او این بود

بیطاقت شدن برادر بزرگتر بعد از زمانی و بیصبر شدن در بلاد چین در شهر تختگاه و گفتن که من رفتم الوداع تا خود را بر شاه چین عرضه کنم بیت

یا بپایی رساندم مقصود و مراد / یا سرم همچون دگران از دست اینجا

آن بزرگین گفت کای اخوان من / ز انتظار آمد لب این جان من
لاابالی گشته‌ام صبرم نماند / مر مرا این صبر در آتش نشاند
طاقت من زین صبوری طاق شد / واقعه من عبرت عشاق شد
من ز جان سیر آمدم اندر فراق / زنده بودن در فراق آمد نفاق
چند درد فرقتش بکشد مرا / سر ببرد تا عشق بخشد سر مرا
دین من از عشق زنده بودن است / زندگی زین جان و سر ننگ من است
تیغ هست از جان عاشق گرد روب / زانکه سیف افتاد محاء الذنوب
چون غبار تن شد باهم تیافت / ماه جان من هوای صاف یافت
عمرها بر طبل عشقت ای صنم / ان فی موتی حیاتی میزنم
دعوی مرغابیی کرده است جان / کو ز طوفان بلا آرد امان
بط را ز کشتی شکستن کی بود غم / کشتیش بر آب بس باشد قدم

نفرت دیده و دعوی بود جانی تمم ... همین ازین تیغ گوید تن زنم

گه مرید و گه مرا زا گردن زنی ... بی تجوع و صم ... رو شنی

کرده یوسف را نهان بی بخت ظلم ... سولت اخوان لیعقوب بگفت

آن دو گفتندش نصیحت در سمر ... کر مکن ناخلف خود را بی خبر

خود بتد هر یکی تسبیح خبیر ... چون ... چون نبوت ...

عقل باشد مرد را بال و پری ... چون ندارد عقل عقل باشد رهبری

نی بر مفتاح خرد این قرع باب ... از هوا باشد بزاری چون حباب

ایستاده ما بر سینه چو مرگ ... در دمانش بر صید ... گرفت برگ

چون فشیند ... برگ ... بس فشاندند ... نا مرگ

در تقلیبه ... کشندش ... که تها ... نشاند

چون نهان بر شدند مرغان ناگهان ... در کشید شان ... دو بالش

... تراش ... از فن منساد ... مباش

تا بیابی زین غافل شوی آن ... بابی اگر ... آن کاروان

مصحف ... چو زین العابدین ... شیخ ... اندر استین

زهر قاتل ... شیرین ... زین ... صحبت ...

برق نور ... کذب ... کرد او ظلمات در راه ...

لیک ... از نور ... ماند ...

... کشاند ... بی دلیل ... نور ... سبیل ...

خود نه بینی تو دلیل ای راه جو ... گو

گر نهم من گوش سوی این گفت ... راه ...

راه ... لیک ... برق ... آن ... برق

زین ... کشته ... تا که آن کشته ...

نور ... زان یکی ... اندرین

میکرد ... از جفاها ... در میان ...

زین فرج ... مرترا لیک آن عنایت یار کو

آن پدر چون دید او اوّن وا و | گفت چون غیرت نبایست نیاو | بر فریب ... | او همی ...
قابل فتنو بود گرچه گو بر بود | شاد زین اعراض او گر بود | گویدش عیسی که زین برتن کو دست | او همی ...
زین اگر او رست بایستی بزد | تا بشنش یوسف جان بر زدی | کار رو بازی کند نعید شکست | اندر آن اقبال ...
کار و باری که ندارد پا و سر | ترک گیر ای پیر خراهر پیر خر | کار و باری کان ندارد پا و دست | ترک گیر ای ...
غیر پیر استاد و سر لشکر مباد | پیر گردون نی ولی پیر رشاد | چند ناگه پیر را شد زیر دست | روشنائی دیده ...
شد و تسلیم ستی کار روز از | شو و ند پر در ضلالت ترکتاز | من نخواهم زین چنین راه ای | پیر جویم پیر جویم ...
پیر باشد نردبان آسمان | تیر پران از که گردد از کمان | بی زاد ابراهیم نمرود گران | گرد با کرکس سفر ...
از هوا شد سوی بالا او بسی | لیک بر گردون نپرد کرکسی | گفتش ابراهیم کای مرد سفر | کرکست من باشم اینک ...
چون زمین سازی ببالا نردبان | بی پر من بر شوی بر آسمان | آنچنانکه می‌پرد تا غرب و شرق | بی نزاد و راه این ...
آنچنانکه می‌پرد شب تا سحر | حس مردم شهرها در خواب | آنچنانکه عارف از راه نهان | خوش نشسته می‌رود ...
گر ندارد آتش چنین نر و رو دست | این خبرها زان ولایت از که است | این خبرها و آن روایات محق | صد هزاران پیر و ...
یک خلافی نی میان این فرو | آنچنانکه هست در علم ظنون | آن تحری آبدار از لیل تار | وین حضور کعبه ...
خیز ای نمرود پر جوی از کسان | نردبانی نایدت زین کرکسان | عقل جزوی کرکس آمد ای مقل | تیرا با جیفه خواری ...
عقل ابدالان چو پر جبرئیل | می‌پرد تا ظل سدره میل میل | باز سلطانم کشم نیکو پیم | فارغ از مردارم و کرکس ...
ترک کرکس کن که من باشم کست | یک پر من بهتر از صد کرکست | فتنه بر چه باید و افنی سبب را | باید استا پیشه را و کسب را
خویش را رسوا مکن در شهر چین | عاقلی جو خویش را از و دین | آنچه گویید ای فلاطون زمان | هین هوا بگذار و رو ...
حمله میگو میندار در دین جید | همچو شاه خویشتن کر و لم یلد | شاه را خود هیچ فرزندی نزاد | یا که ... خویش زن ... نزاد
هر یک از شاهان بدین خوش گفت | گردنش با تیغ بران گشت جفت | شاه گوید چونکه گفتی این مقال | زود ثابت کن که من دارم عیال
سر مراد و خنجر اگر ثابت کنی | یا خفی از تیغ تیزم ایمنی | ورنه بیشک من ببرم حلق تو | بر کشم از صوفی جان دلق تو
سر نخواهی بر نهیچ از تیغ تو | ای بگفته لاف کذب آمیغ تو | بنگر ای از جهل گفته ناحقی | پر ز سرهای بریده خندقی
خندقی از قعر خندق تا گلو | پر ز سرهای بریده از غلو | جمله اندر کار این دعوی شده | گردن خود را بدین دعوی زده
هین هین آخر بچشم اعتبار | این چنین دعوی میندیش ای مبار | تلخ خوابی کردیم با عمر ما | گر برین میدان زنی ای داد ز تیرا
گر روی صد سال آن کاهر کاست | بر عمی آن از حساب راه نیست | بی سلاحی در مرو در معرکه | همچو مایان کان عجز در تهلکه
انچه گفتند لعنت آن نا صبور | کم مراز ین گفته‌ها آمد غرور | سینه آتش مرا چون ... مقبل است | کامل از انگشت قدرت منجلی است
صد هزاران سر بریده کشون آن زمان | بر تمام عشق آتش افشاند | صبر ... زان شیخ کشتن زا | در گذشت و جان نا ... باد

وصیت... حساب... خوب
احمقانه من توانم همی گشتم
من نخواهم زد دگر از خوف بیم
لیک کان بود ... آن شیر ...
گوش کان بود ... باز ...
آنچنان باشی که از ... او

دیگر گشتم زین حرف ... سبب
چون فقیهم ... گشتن ... بیم
همچنین ... رها از ... بیم
آن ... نیست ... شراب
بر ... کز شنودن ... نگو
وان ... دیگر ... او

هر کی ... باکی یاک ...
... اگر ... نیست
... اکنون ...
... بیشتر ...
... نیست ...
آنچنان باید ...

هر کی ... بی ...
بیش ... مطلق ...
یا ... می ... نیست
آنچنان ... سفید ...
آن شکسته ... نصاب
آنچنان باشد ... دست

بیان مجاهد که دست از مجاهده باز ندارد اگرچه داند بسطت عطای حق که آن مقصود از طرف دیگر و به سببی که بر مجاهد ... رساند که در وهم او نبوده باشد و او همه امید در این طریق معین بسته ... میزند شاید که حق تعالی آن روزی را از در دیگر برساند که او آن تدبیر نکرده باشد ویرزقه من حیث لا یحتسب العبد یدبر والله یقدر و بود که بنده را وهم بندگی بود که مرا از غیر این در برساند اگرچه حلقهٔ این در میزنم حق سبحانه تعالی او را هم ازین در روزی رساند فی الجمله این همه درهای یک سرای است

یا درین ره ... بیابم کام من
بر که ... کام ...
یا رها ... پیچ پیچ ... بیست
این همیت ... گوش من
گر کنم من از همیت فهم راز
حق همیت گفت دل را مهر کرد
چون سفر با کرد دل را داد داد
چون خطا بین آن صفات با صفا
بعد از آن گویا گردد ...
ور نشد آن بود ... قوت سفر
آنچنان کز گریه دایم شیخ بود
گفته شد آن داستان معنوی
در طمع سود فایده دیگر نهاد
آن طمع زانجا نخواهد شد وفا
از برای حکمتی و صنعتی
تا بدانی عجز خویش و جهل خویش
طمع دارد روزیی در در زنی
لیک طمع در در زنی بهر جو بود
... این شود ... شده است

بسته شد قوت گریه آن عنود
پیش ازین اندر بیان مثنوی
وان مرادت از کسی دیگر دهد
بل رجا ... دیگر آید آن عطا
تا باشد ... در حیرتی
تا شود ایقان تو در غیب بیش
تا رسد ... بر ... آن تا ...
چون ... در جای دیگر ...
... بیشه است

کودکی ... بیست زار
در ... انگند از ...
ای طمع ... بیچاره ... سخت
آن طمع را ... تو نهاد
تا دلت حیران بود ... مستفید
هم دلت حیران شود ... منتج
رزق تو ... آید ...
... حکمتی در ...
یاد ... ساز ...

یا چرا ... دست ...
چون سفر کردم بیابم در حضر
تا بمانم ... بی ... غیبت
تا نگردم ... زمین
جز که از بعد سفرهای دراز
تا که ... گوش ...
بعد از آن ... از دل ...
گر ... روشن ...
این همیت ... جسمی
تا بدان ... تیز ...
تو خفته شد ... شیخ ...
تا نباشد غیر آن ...
کاندر ... زین ...
چون ... اکرام ...
کاین مرادم از کجا خواهد رسید
کو چه ... طمع
کز ... بود آن ...
کز ... آن ...
یا ... ز ...

من نگویم زین طریق آید مراد / می‌طپم تا گنج کی خواهد گشاد
بس سر که می‌شود در شوق طپید / تا کز این شیوه به جان اندر جهند
یا مراد من برآید زین خروج / یا ز برجی دیگر از ذات البروج

حکایت مرد میراث یافته که زود خرج اموال کرد و مفلس شد

بود میراثی مر او را بی‌شمار / جمله را خورد و بماند او عور و زار
مال میراثی ندارد خود وفا / چون به ناکام از گذشته شد جدا
او نداند قدر هم کآسان بیافت / کو به کد و کسب و رنجش کم شتافت
قدر جان زآن می‌ندانی ای فلان / که بدادت حق به بخشش رایگان
نقد رفت و جنس رفت و خانه‌ها / ماند چون جغدان در این ویرانه‌ها
گفت یارب برگ دادی رفت برگ / یا بده برگی و یا بفرست مرگ
چون تهی شد یاد حق آغاز کرد / یارب و یارب اجرنی ساز کرد
چون پیمبر گفت مومن مزهرست / در زمان خالیش ناله گرست
چون شود پر مطربش بنهد ز دست / پر مشو کآسیب دست او خوش است
خالی‌ای و باش بین الاصبعین / کز می لا این سرمست است این
رفت طغیان آب از سر درگذشت / آب جوشش کرد و زین آب باد
ور دعا وا به شد زو هر دو دست / از طلب شد بی‌تعب آن زاریست

در بیان سبب تاخیر اجابت دعای مومن از حضرت عزت

ای بسا مخلص که نالد در دعا / تا شود دود خلوصش بر سما
تا شود بالای این سقف برین / بوی مجمر از انین المذنبین
پس ملایک با خدا نالند زار / کای مجیب هر دعا وی مستجار
بندهٔ مومن تضرع می‌کند / او نمی‌داند بجز تو مستند
تو عطا بیگانگان را می‌دهی / از تو دارد آرزو هر مشتهی
حق بفرماید که نه از خواری اوست / عین تاخیر عطا یاری اوست
نالهٔ مومن همی داریم دوست / گو تضرع کن که این اعزاز اوست
حاجت آوردش ز غفلت سوی من / آن کشیدش مو کشان در کوی من
گر برآرم حاجتش او وا رود / هم در آن بازیچه مستغرق شود
گرچه می‌نالد به جان یا مستجار / دل شکسته سینه خسته گو بنال
خوش همی آید مرا آواز او / وان خدایا گفتن و آن راز او
وانکه اندر لابه و در ماجرا / می‌فریبد او به هر نوعی مرا
طوطیان و بلبلان را از پسند / از خوشی آواز قفصی می‌کنند
زاغ را و جغد را اندر قفص / کی کنند این خود نیامد در قصص
پیش شاهد باز چون آید دو تن / آن یکی کمپیر و دیگر خوش ذقن
هر دو نان خواهند او زوتر فطیر / آرد کمپیر را گوید که گیر
وان دگر را که خوش است آن قد و خد / کی دهد نان بل که تاخیر افکند
گویدش بنشین زمانی بی‌گزند / که به خانه نان تازه می‌پزند
چونکه آید نان گرمش بعد کد / گویدش بنشین که حلوا می‌رسد
هم برین فن داردش وز وی شکارش می‌کند / تا که ...
که مرا کاریست با تو یک زمان / منتظر می‌باش ای خوب جهان
تا بدین حیلت همی دارد ورا / ...
مثل آن کمپیر آن بیگانگان / شاهد خوش روی مشکل مومنان
بی‌مرادی مومنان از نیک و بد / تو یقین میدان که بهر این بود
این جهان زندان مومن زین بود / کافران را جنت حالی شود
خواجه چون میراث خورد و شد فقیر / آمد اندر یارب و گریه نفیر

دیدن آن شخص میراثی بخواب که در مصر فلان محله گنجیست و رفتن او بمصر بطلب آن

خود که کوبد این در رحمت نثار / که نیابد در اجابت صد بهار
خواب دید او هاتفی گفت او شنید / که غنای تو به مصر آید پدید
رو به مصر آنجا شود کار تو راست / کرد کدیه‌ات را قبول او مرتجاست
در فلان موضع یکی گنجی است زفت / در پی آن بایدت تا مصر رفت
در فلان کوی و فلان موضع دفین / هست گنجی سخت نادر بس ثمین

بی‌درنگی بهر زر شد او [illegible] / از کشاکش صبر گشته کاه زرد

چون ز بغداد آمد او تا سوی مصر / گرم شد پشتش چو دید او روی مصر

بر امید وعدهٔ هاتف که گنج / یابد اندر مصر بهر دفع رنج

لیک نه از نقد [illegible] / [illegible]

[illegible] گرفت / خویش را [illegible] گرفت

[illegible] / [illegible]

گفت شب بیرون روم من نرم نرم / تا ز ظلمت نایدم در کدیه شرم

[illegible] / [illegible]

اندرین اندیشه بیرون شد به کو / واندرین بیکاری‌اش می‌شد شبه

یک‌زمان پای [illegible] / [illegible] شرم و جاه

پای پیش و پس همی زد تا ثلث شب / [illegible]

رسیدن آن شخص به مصر و بیرون آمدن به کوی از بهر شب گدایی و گرفتن عسس او را و ادب کردن و حاصل آمدن مقصود از آن تعبیر

ناگهانی خود عسس او را گرفت / مشت و چوبش زد ز صفرا تا شگفت

اتفاقاً اندر آن شبهای تار / [illegible]

بود شبهای مخوف و منتحس / پس عسس می‌جست دزد اندر غلس

تا خلیفه گفته که ببرید دست / هر که شب گردد وگر خویش منست

بر عسس کرده ملک تهدید و بیم / که چرا باشید بر دزدان رحیم

عشوه‌شان را از چه رو باور کنید / یا چرا زیشان قبول زر کنید

رحم بر دزدان و هر منحوس دست / بر ضعیفان زحمت و بی‌رحمی است

هین ز رنج خاص مگسل ز انتقام / رنج او کم بین نگر در رنج عام

اصبع ملدوغ بر ببر در دفع شر / در تعدی وا هلاک تن نگر

اتفاقاً اندر آن ایام دزد / گشته بود انبوه [illegible]

در چنین وقتش بدید و سخت زد / چوبها و زخمهای بی‌عدد

نعره و فریاد زان درویش خاست / که مزن تا من بگویم حال راست

گفت اینک دادمت مهلت بگو / تا به شب چون آمدی بیرون به کو

تو نه زینجایی غریب و منکری / راست گو تا تو چه مکر اندری

اهل دیوان بر عسس طعنه زنند / که چرا دزدان کنون [illegible]

انبهی از تست و از یاران زشت / وانما یاران [illegible]

ورنه کین جمله را از تو کشم / تا شود ایمن زر هر محتشم

گفت او از بعد سوگندان پر / که نیم من خانه‌سوز و کیسه‌بر

من نه مرد دزدی و بیدادی‌ام / من غریب مصرم و بغدادی‌ام

در بیان حدیث الصدق طمأنینة والکذب ریبة

قصهٔ آن خواب و گنج زر بگفت / پس ز صدق او دل آن کس شکفت

بوی صدقش آمد از سوگند او / سوز او پیدا شد و اسپند او

دل بیارامد به گفتار صواب / آنچنان که تشنه آرامد ز آب

جز دل محجوب کو را علتیست / از نبی‌اش تا غبی تمییز نیست

ورنه آن پیغام کز موضع بود / بر زند بر مه شکافیده شود

مه شکافد وان دل محجوب نی / زانک مردودست او محبوب نی

چشمه شد چشم عسس ز اشک مبل / نه ز گفت خشک بل از بوی دل

یک سخن از دوزخ آید سوی لب / یک سخن از شهر جان در کوی لب

بحر جان‌افزا و بحر پر حرج / در میان هر دو بحر این لب مرج

چون یطی فیلو میان شهرها / از نواحی آید آنجا بهرها

کاله‌ای معیوب قلب کیسه‌بر / کاله‌ای پر سود مستشرف چو در

زین یطی فیلو [illegible] / بر محک و بر قلبها دیده‌ور است

شد یطی فیلو مر او را رابح / وان دگر را از عمی دار التباب

هر یکی ز اجزای عالم یک‌بیک / بر غبی بندست و بر استاد فک

بر یکی قندست و بر دیگر چو زهر / بر یکی لطفست و بر دیگر چو قهر

بر یکی دیوست و بر دیگر چو حور / بر یکی نارست و بر دیگر چو نور
بر یکی گنج است و بر دیگر چو مار / بر یکی صدست و بر دیگر چو خار

بر یکی شیرین و بر دیگر ترش / بر یکی مهوست و بر دیگر چو هش
بر یکی پنهان و بر دیگر عیان / بر یکی سودست و بر دیگر زیان

بر یکی نهمت و بر دیگر گشاد / بر یکی قیدست و بر دیگر مراد
بر یکی نوش است و بر دیگر چو نیش / بر یکی بیگانه بر دیگر چو خویش

بر یکی قندست و بر دیگر چو شب / بر یکی عیش است و بر دیگر تعب
بر یکی محبوب و بر دیگر عدو / بر یکی راح است و بر دیگر کدو

بر یکی آبست و بر دیگر چو خون / بر یکی اعجاز و بر دیگر فسون
بر یکی حلوا و بر دیگر چو سم / بر یکی سنگ است و بر دیگر صنم

بر یکی سم است و بر دیگر چو روح / بر یکی حبس است و بر دیگر فتوح
بر یکی تیر است و بر دیگر کمان / بر یکی نان است و بر دیگر سنان

بر یکی نقص است و بر دیگر کمال / بر یکی هجرست و بر دیگر وصال
هر جمادی با نبی افسانه‌گو / کعبه با حاجی گواه و نطق‌جو

بر سمیعی سمع آنها هم گواه / کو ببین آن را هم اندر راه
بر خلیل آتش گل و ریحان بود / باز بر نمرود آتش دان بود

بارها گفتیم این را ای حسن / تا نگردم از بیانش سیر من
بارها خوردی تو نان دفع ذبول / این همان نان است چون نبود ملال

در تو چون چشمهٔ سید نور اعتدال / کی شود سیری ز تخمه و ملال
هر کرا درد مجاعت نقد شد / نو شدن با خبر هر نقش عقد

لذت از جوع است نی از نقل نو / با مجاعت از شکر به نان جو
نیست از جوعی است و تخمه مدام / این ملالت نی ز تکرار کلام

چون زکات ... / ور فریب مردمت ناید ملال
چون ز غیبت و اکل لحم مردمان / شمعت ... ناید ازان

مرحبا در صید ... گفت تو / بی ملالت همچو گل بشکفته تو
بار آخر گوییش سوزان و جیست / گرم تر صد بار از بار نخست

در ... رسی کهن را نو کند / در دهد هر شاخ گلی خوش کند
کیمیای نو کننده دور نیست / کو ملولی آن طرف کز درد خاست

همین ... / در ره سجده ...
خارج ... شرار / ریزه ... باز

آب شو ... / وقت خوردن ...
... / زانکه ...

... / از شناس نقد کان ...
... / که مراد تو شنیدم ... مرید

لعنت دوری ... / خار بود ارچه به صورت ورد بود
... / تا شود ... مشک بیز

گفت ... / مرد ... لیک گول ...
بر خیال و خواب چندین ره مکن / نیست غفلت را ...

بر خیالی اینچنین راه دراز / پیش گیری از سر جهل و آز

گفتن عسس خواب خود را و نشان گنج دادن در خانهٔ او

بارها من خواب دیدم مستمر / که به بغداد است گنجی مستتر
در فلان کوی و فلان موضع دفین / بود آن خود نام کوی آن حزین

هست در خانهٔ فلانی رو بجو / نام خانه گفت و نام کوی او
دیده‌ام خود این به خواب اینجا بارها / که برو آنجا که یابی گنج را

هیچ من از جا نرفتم زین خیال / تو به یک خوابی بیایی بی ملال
خواب احمق لایق عقل وی است / همچو او بی‌قیمت است و لاشی است

خواب زن کمتر ز خواب مرد دان / از پی نقصان عقل و ضعف جان
خواب ناقص عقل و گول آید کساد / پس ز بی‌عقلی چه باشد خواب باد

زین بشارت مست شد دردش نماند / صد هزار الحمد بی لب او بخواند
گفت بد موقوف این لت لوت من / آب حیوان بود در حانوت من
رو که بر لوت شگرفی بر زدم / کوری آن وهم که مفلس بدم
خواه احمق گو و خواهی عاقلم / یافتم من آنچه می‌خواهد دلم
من مراد خویش دیدم بیگمان / هرچه خواهی گو مرا ای بدگمان
تو مرا پر درد گو ای محتشم / پیش تو پر درد و پیش خود خوشم
وای گر برعکس بودی این مطار / پیش تو گلزار و پیش خویش خار
با فقیری گفت روزی یک خسی / که ترا اینجا نمی‌داند کسی
گفت گر او می‌نداند عامیم / خویش را من نیک می‌دانم کیم
وای اگر بعکس بودی درد و ریش / او بدی بینای من من کور خویش
احمقم گیر احمقم من نیکبخت / بخت بهتر از لجاج و روی سخت
این سخن بر وفق ظنت می‌جهد / ورنه بختم داد عقلی فی دهد
بازگشت از مصر تا بغداد او / ساجد و راکع ثناگر شکرگو

بازگشتن غریب مصر ببغداد و یافتن گنج در خانهٔ خود

جمله ره حیران و مست از این عجب / ز انعکاس روزی و راه طلب
کز کجا امید وارم کرده بود / وز کجا افشاند بر من سیم و جود
این چه حکمت بود کان مراد / کردم از خانه برون گمراه و شاد
تا شتابان در ضلالت می‌شدم / هر دم از مطلب جداتر می‌بدم
باز عین آن ضلالت را بجود / حق وسیلت کرد اندر رشد و سود
گمرهی را منهج ایمان کند / کژروی را محصد احسان کند
تا نباشد هیچ محسن بی وجل / تا نماند هیچ خاین بی رجا
اندرون زهر تریاک آن حفی / گفت تا گویند ذو اللطف الخفی
نیست مخفی مزد دزد آن مکر هست / در گره خلعت نهاد از مکر هست
منکران را قصد اذلال ثقات / ذل شده عز و ظهور معجزات
قصدشان ز انکار ذل دین بده / عین ذل عز رسولان آمده
گر نه انکار آمدی از هر بدی / معجزه و برهان چرا نازل شدی
خصم منکر تا نشد مصداق خواه / کی کند قاضی تقاضای گواه
معجزه همچون گواه آمد زکی / بهر صدق مدعی و بی‌شکی
طعنه چون می‌آمد از هر ناشناخت / معجزه می‌داد حق و می‌نواخت
مکر آن فرعون سه صد تو شده / جمله ذل او و قمع او شده
ساحران آورده حاضر نیک و بد / تا که جرح معجزهٔ موسی کنند
تا عصا را باطل و رسوا کنند / اعتبار او ز دلها بر کنند
عین آن مکر آیت موسی شده / اعتبار آن عصا بالا شده
لشکر آرد او بوقت تا حول نیل / تا زند بر موسی و قومش سبیل
ایمنی امت موسی شود / گر بتحت الارض با مون رود
گر به مصر اندر بدی او نامدی / هم ز او سبطی کجا زایل شدی
آمد و در سبط افکند او گداز / تا بدانی کامن در خوف ست راز
این بود لطف خفی کو را صمد / نار بنماید خود آن نوری بود
نیست مخفی مزد دادن در تقی / ساحران را اجر بین بعد از خطا
نیست پنهان حیل اندر پرورش / ساحران را حیل داد اندر برش
نیست مخفی سیر با پای روا / ساحران را بین بقطع پا
عارفان زانند دائم آمنون / که گذر کردند از دریای خون
امنشان از عین خوف آمد پدید / لاجرم باشند هر دم در مزید
امن دیدی گشته در خوف خفی / خوف بین هم ز امید ای صفی
آن امیر از مکر بر عیسی تند / عیسی اندر خانه رو پنهان کند
اندر آید تا شود او تاجدار / خود شبیه عیسی آید تاج دار
هی میاویزید من عیسی نیم / من امیرم بر جهودان خوش پیم
زوترش بر دار آویزید کو / عیسی است از دست ما تخلیص جو
چند لشکر سیر خورد تا بر خورد / برگ او نی گردد و بر سر خورد
چند بازرگان رود بر بوی سود / عید پندارد و نبود جز که جود

چند در عالم بود لیکن این / از همه نیزار بود این انگبین
پس سپهها و دل پر کبر خویش / رو شدند با ظفر آن پیش پیش

ابرهه با پیل بهر ذل بیت / آمده تا افکند حی را چو میت
تا حرم را کعبه را ویران کند / حاجیان را جمله سرگردان کند

تا همه زوار گرد او تنند / کعبه او را همه قبله کنند
وز عرب کینه کشد اندر گزند / کز چه اندر کعبه‌ام آتش زنند

همچنین شیخ عزت کعبه شد / همچو بیت عز ز آن بیت آمده
کعبیان را عزتی بر صد شده / تا قیامت عزشان ممتد شده

او ز کعبه ایش میشود محفوظ‌تر / از چه است این از عنایات قدیر
از جهاز ابرهه هیچون دو ده / آن فقیران عرب منعم شده

او گمان برده کز آن کین میکشد / بهر اهل بیت خود زر میکشد
اندرین فتح عز آنم دان همم / در تماشا بود بر بسته [illegible]

خانه آمد گنج زر را از قضا / کار حق از لطف شد اسباب [illegible]
تا بدانی کیست حق [illegible] / اندیشه‌ها می‌نهد در [illegible]

یاد آمد قصهٔ شهزادگان / گوش بر حرف آن حزین شهزادگان

آن دو گفتند عشق اندر جان ما / هست پنهان چو نجم اندر هوا

مکر کردن برادران چند به در بزرگ تا قبول آنکه ازو [illegible] او خود را به صورتی بدیدار با شاه چین نماید

گر بگویم آن نیاید راست نرد / ور نگویم آن ملامت آید بدرد
همچو خفاش [illegible] اندر آب گفت الم / نور خورشیدی ز مشتاقست وهم

گر نگویم آتشی را نور نیست / ور بگویم این سخن دستور نیست
در زمان حر است کاتبان داغ / انما الدنیا و ما فیها متاع

پس حجت بود آن چیزی ازکان / کو مجال گفت کم بود آن زمان
اندر اندیشش شاه چین / [illegible]

شاه را اکنون یکی حال شان / اول و آخر همه در زاول شان
عیش مشغول است در مرغای خویش / لیک چون [illegible]

کلکم راع تیر اندازان [illegible] / گه ظلمت خوار که در ملحمه
گر چه در صورت از آن صف دور بود / لیک چون عن در میان سوز بود

[illegible] / مصلحت آن [illegible]
در میان جان شان بد آن همه / لیک خود را کرد قاصد اعجمی

صورت آتش بود پایان [illegible] / معنی آتش بود در جان پاک
صورتش بیرون و معنی اندرون / معنی معشوق جان رگ همچو خون

شاهزاده نزد شه زانو زده / ده معرف شاه حالش شده
گر چه شه عارف بد از کل پیش پیش / لیک میکرد آن معرف کار خویش

در درون یک ذره نور عارفی / به بود از صد معرف ای صفی
گوش را رهن معرف داشتن / آیت محجوبی است و حزر و ظن

ذکر تو را چشم و دل شد دیده بان / دیده خواهد چشم او عین العیان
با تو از نیست قانع جان او / بل ز چشم دل رسد ایقان او

پس معرف نزد شاه منتجب / در بیان حال او بگشاد لب
گفت شاها صید احسان تو است / پادشاهی کن که او آن تو است

دست در فتراک این دولت زده است / بر سر سرمست او میمال دست
گفت شه هر منصبی و ملکتی / کالتماسش هست یابد آن فتی

بیست چندان ملک کو شد زو بری / بخشمش اینجا و با خود سروری
گفت تا شاهیت در وی کار کشت / جز هوای تو هوایی کی گذاشت

بندگی [illegible] / که شعله اندر دل او سر زدست
شاهی و شهزادگی در باخته است / از پی تو در غریبی تاخته است

صوفی است [illegible] خرقه [illegible] / کی رود او بر سر خرقه دگر
[illegible] خرقه داده و ندم / آنچنان باشد که من مغبون شدم

باز ده آن خرقه [illegible] / کی نمی ارزید آن معنی بدین
[illegible] این فکر اندیش / در بیابد خاک بر سر بایدش

عشق صدر و صدر جوهر کاهل بلا
گر بیابی وا رهی جوشش جسد
خود عدو تو ملک بنیا کاهدست
نیم ما کستی بیش از خبرست

ملک بینا من ز بستان اجلال
ما غلام ملک عشق بی زوال
حال عشق ست خوش کن
خیز بیشتر بیش کن

غنچه‌ای کامد ز زرین شاخ سبب
همچنین مغزی ست نامش محتجب
موجب یا غیب آنجا آمدن
عقدهٔ استعداد خوش کن

یوسفستان کو بکانی زر دی
بر بیکی شد نگار وی
همچو عیسی که زر خورد
گرچه چنین بر خورد

چون چراغ بی ز زیت و بی فتیل
بی گشت شمعش نور بی قلیل
در گلستان او ابد اندر نشسته
گر شود عشقش ز رنجان

همچو چیزی وا رسی مهمان عمر
بانگ بانگ مرغ بی گوش کر
یا همیشه نامک آید به جا
پیاپی گرد جنا

یا چو گندم هست دور آسیا
هر چه بیند خود عطف
آسیاها چرخ هر گند
مرکب تنگ آمد جنان

گنگ را بانگ کند هان این آسیا
ملک بخشش آمد به کار کیمیا
اول استعداد جنت بایدت
تا ز جنت زنده گشته بایدت

طفل نو را از شراب و از کباب
چه حلاوت شد قصور آرد قضا
خانه زاده این سل گر گرمی کن
تو به تعجیل استعداد کن

مهر بست و عقد تا اکنون گشست
شوق از حد رفت آن نامه بست
گفت استعداد هم از شه رسد
بی جان جسم

لطفهای شه غمش را در نوشت
شاه کرد صید شد خود صید گشت
هر که در اسکا چون تو صید شد
صید قید صید شد

هر گلوی مست وصیت شد یقین
بیش ازین الا ز راسته نقد زمین
عکس صید آن نقش جهان
نام جهان جهان

اندرین گرد شکایت منعکس رو
صد هزاران گر دیده گرد
مدتی از حیلت
ستیزه شده اهل از شه

ورنه آزادی چو خر از راه بست
همچو رایت سر بجز جادویست
ما بی رو ترک جان من بگو
رو بطی هجر

گوید آن شه مرا آزاد کن
دیگری را من امداد کن
در تن کار دیگر من بگو
برده گستی

جوحیی هر سالی ز درویشی بفن
رو بزن کردی که ای دلخواه زن

قصهٔ زن جوحی که شوهر و داد او را قاضی را و بهانه و حیله در صندوق کردن و شرح آن

چون سلاحت هست رو صیدی بگیر
تا بدوشیم از صید تو شیر

قوس ابرو تیر غمزه دام کید
بهر چه دادت خدا از بهر صید
رو پی مرغی شگرفی دام نه
دانه بنما لیک در خوردش مده

کام بنما و کن او را تلخ کام
کی خورد دانه چو شد محبوس دام
شد زن او نزد قاضی در گله
که مرا افغان ز شوی ده دله

قصه کوته کن که قاضی شد شکار
از جمال و از مقال آن نگار
گفت اندر محکمه است این غلغله
من نتانم فهم کردن این گله

گر بخلوت آئی ای سرو سهی
ز ستمگاری شوهر غم رهی
ختم آن بهتر که هم بر منزلش
آنچه حق باشد توان گفتن

مر مرا معلوم گردد حال تو
شوهرت را هم بسازی بی
گفت خانهٔ تو ز هر نیک و بدی
باشد از بهر گله آمد شدی

خانهٔ سر جمله پر سودا بود
صدر پر وسواس و پر غوغا بود
باقی اعضا ز فکر آسوده‌اند
وان صدور از صادران فرسوده‌اند

همچو شاخ از برگ از میوه کهن
گرد خانه تا رسد از امر کن
بر گیاه و میوه‌ها بی نور شب
وز فی آن گوشه‌ای بی هیچ ریب

در خزان و باد خوف حق گریز
آن شقایق‌های پیشین را بریز
این شقایق منع نو اشکوفه‌هاست
که درخت دل برای آن نماست

خویش را در خواب کن زین افتکار سر ز زیر خواب در یقظت برآر
همچو آن اصحاب کهف ای خواجه زود رو به احیا منا کهم رقود
گفت قاضی کای صنم تدبیر چیست گفت خانه‌ی این کنیزک بس تهیست
خصم در ده رفت و حارس نیز نیست بهر خلوت سخت نیکو مسکنیست
امشب ار امکان بود آنجا بیا کار شب بی‌شمعه است و بی ریا
جمله جاسوسان ز خمر خواب مست زنگی شب جمله را گردن زدست
خواند بر قاضی فسونهای عجب آن شکرلب وانگهانی از چه لب
چند با آدم بلیس افسانه کرد چون حوا گفتش بخور آنگاه خورد
اولین خون در جهان ظلم و داد از کف قابیل بهر زن فتاد
نوح چون بر تابه بریان ساختی واهله بر تابه سنگ انداختی
مکر زن بر کار او چیره شدی آب صاف وعظ او تیره شدی
قوم را پیغام کردی از نهان که نگه دارید دین از گمرهان
لوط را زن همچنین بدکافره خوانده باشی قصه‌ی آن ماجره
یوسف از کید زلیخای جوان ماند در زندان برای امتحان
هر بلا کاندر جهان بینی عیان باشد از شومی زن در هر مکان

رفتن قاضی بخانه‌ی زن جوحی و حلقه زدن جوحی به تندی و خشم بر در و گریختن قاضی در صندوق

مکر زن پایان ندارد رفت شب قاضی زیرک سوی زن بهر طلب
زن دو شمع و نقل مجلس ساز کرد زان نوازش شاد شد قاضی فرد
چونکه بنشستند با هم ساعتی تا برآساید اندر خلوتی
چون نشست و حیله‌ی زن با او براند گشت جانش صید آن صیاد شاد
اندر آن دم جوحی آمد در بزد جست قاضی مهربی تا در خزد
غیر صندوقی ندید او خلوتی رفت در صندوق از خوف آن فتی
اندر آمد جوحی و گفت ای حریف ای وبالم در ربیع و در خریف
من چه دارم که فدایت نیست آن تا ز من فریاد دارد هر زبان
گفت شخصی نزد قاضی رفته‌ام در حقیقت ناگفتنیها گفته‌ام
بر لب خشکم گشاده‌ستی زبان گاه مفلس خوانیم گه قلتبان
این دو علت گر بود ای جان مرا آن یکی از توست این یک از خدا
من چه دارم غیر این صندوق کان هست مایه‌ی تهمت و پایه‌ی گمان
خلق پندارند زر دارم درون صله واگیرند از من این ظنون
صورت صندوق بس جالیست لیک از عروض و سیم و زر خالیست لیک
چون تن زراق خوب و با وقار واندر آن سله نیابی غیر مار
من برم صندوق فردا تا بکو پس بسوزم در میان چارسو
تا ببیند مؤمن و گبر و جهود کاندرین صندوق جز لعنت نبود
گفت زن هی درگذر ای مرد زین خورد سوگند او که نکنم جز چنین
بار صندوق را او در ببست خویشتن را کرده بد مانند مست
از پگه حمال آورد او چو باد زود آن صندوق بر پشتش نهاد
اندر آن صندوق قاضی از نکال بانگ می‌زد کای حمال و ای حمال
کرد آن حمال از هر سو نظر کز چه سو در می‌رسد بانگ و خبر
تا که هست این داد من ای بوالعجب یا پری‌ام می‌کند پنهان طلب
چون پیاپی گشت آن آواز بیش گفت هاتف نیست باز آمد به خویش
عاقبت دانست کان بانگ و فغان آید از صندوق کسی در وی نهان
عاشقی کو در غم معشوق رفت گرچه بیرون است در صندوق رفت
عمر در صندوق برد از اندهان جز که صندوقی نبیند در جهان
آن سری که نیست فوق آسمان از هیولی در دهان صندوق دان
چون ز صندوق بدن بیرون شود اندرون گور سوی گور می‌رود
این سخن پایان ندارد قاضیا گفت ای حمال ای صندوق‌کش
از من آگه کن درون محکمه تا بیم را زود تر با آن همه
تا خرد این را بزر زین سیه خرد ای همچنین بسته بخانه ما برد
ای خدا انگار قوم رحم‌مند تا ز صندوق بدن ما را خرند

خلق را از بند صندوق فسون / کی خرد جز انبیا و مرسلون
از هزاران کس یکی خوش منظرست / که بداند کو به صندوق اندرست

آنکه داند او نشانش آن شناس / کو ز رنج این جهان دارد هراس
آن جهان را دیده باشد پیش از آن / تا بدان ضد این ضدش گردد عیان

زین سبب که علم ضالهٔ مؤمن است / عارف ضالهٔ خودست و موقن است
آنکه هرگز روز نیکو خود ندید / او درین ادبار کی خواهد طپید

یا به طفلی در اسیری اوفتاد / یا ز اول او ز مادر بنده زاد
ذوق آزادی ندیده جان او / هست صندوق صور میدان او

دایما محبوس عقلش در صور / از قفص اندر قفص دارد گذر
منفذش نی از قفص سوی علا / در قفصها می‌رود از جا بجا

در نبی ان استطعتم فانفذوا / این سخن با جن و انس آمد ز هو
گفت منفذ نیست از گردونتان / جز به سلطان و به وحی آسمان

گر ز صندوقی به صندوقی رود / او سمایی نیست صندوقی بود
فرجهٔ صندوق نو نو مسکرست / در نیابد کو به صندوق اندرست

گر نشد غره بدین صندوقها / همچو قاضی جوید اطلاق و رها
آنکه داند این نشانش آن بود / کو نباشد بی هراس و بی فغان

همچو قاضی باشد او در ارتعاد / کی برآید یک دمی از جانش شاد
[illegible] گفت آن حمال شاد / که برو در محکمه قاضی چو باد

نایبش را گو که این شد [illegible] / [illegible] بیا با تجار [illegible]
شغل ما بگذار زر ده [illegible] بیا / زود بخر مر این صندوق را

[illegible] رساند / [illegible] شنید این خبر بماند
برد القصه صندوق کش / نایب [illegible] حسن را از غش

نایب آمد گفت صندوقت بچند / گفت نهصد بیشتر زر میدهند
من نمی‌آیم فروتر از هزار / گر خریداری گشا کیسه شمار

گفت شرمی دار ای کوته نمد / قیمت صندوق خود پیدا بود
گفت بی رؤیت شری خود فاسدست / بیع ما زیر گلیم این راست نیست

برگشایم گر نمی‌ارزد مخر / تا نباشد بر تو حیفی ای پدر
گفت ای ستار بر مگشای راز / سر ببند و می‌خرم با من بساز

ستر کن تا بر تو ستاری کنند / تا نبینی ایمنی بر کس مخند
بس درین صندوق چون تو مانده‌اند / خویش را اندر بلا بنشانده‌اند

آنچه بر خود خواهی [illegible] پسند / بر دگر کس آن کن از رنج و گزند
آنچه تو بر خود روا داری بهان / که کمین اندر کمینست ای جوان

آنچه زو بیند به خود از نفع و ضر / [illegible]
زانکه بر مرصاد حق اندر کمین / می‌دهد دادش ورای این زمین

آن عظیم العرش عرش او محیط / تخت داود [illegible] بسیط
گوشهٔ عرشش تو جو [illegible] / هین مجنبان جز بدین ره داوری

رو مراقب باش بر احوال خویش / نوش بین در داد و بعد از ظلم نیش
[illegible] / [illegible]

وان جزا کانجا رسد [illegible] / [illegible]
گفت [illegible] آنچه کردم [illegible] / [illegible]

گفت نایب یک بیک [illegible] / [illegible] اندر رشد [illegible]
همچو آن [illegible] شد شاد از خوش / [illegible]

ماجرا بسیار شد و من زید / [illegible] آن زو خرید
بر زبان [illegible] نا پسند / [illegible]

در بیان حدیث نبوی که من کنت مولاه فعلی مولاه

زین سبب پیغمبر با اجتهاد / نام خود و آن علی مولا نهاد
گفت هر کس را منم مولا و دوست / ابن عم من علی مولای اوست
کیست مولا آنکه آزادت کند / بند رقیت ز پایت بر کند
چون بآزادی نبوت هادیست / مؤمنان را ز انبیا آزادیست
ای گروه مؤمنان شادی کنید / همچو سرو و سوسن آزادی کنید

لیک می‌گوید بهر دم شکر آب / بی‌زبان چون گلستان خوش‌خضاب

بی‌زبان گویند سرو و سبزه‌زار / شکر آب و شکر عدل نوبهار

حله‌ها پوشیده و دامن‌کشان / مست و رقاص و خوش و عنبرفشان

جزو جزو آبستن از شاه بهار / جسمشان چون درج پر در ثمار

مریمان بی‌شوی آبست از مسیح / خامشان بی‌لاف و گفتاری فصیح

ماه ما بی‌نطق خوش برتافته است / هر زبان نطق از فر ما یافته است

نطق عیسی از فر مریم بود / نطق آدم پرتو آن دم بود

تا زیادت گردد از شکر ای ثقات / پس نبات دیگر است اندر نبات

عکس آن اینجاست ذل من قنع / اندرین طور است عز من طمع

در جوال نفس خود چندین مرو / از خریداران خود غافل مشو

تا نمانی تو پریشان‌حال از آن / آنچنان فرمود ای صاحب‌دلان

باز آمدن زن جوحی سال دیگر بنزد قاضی و شناختن او

باز بعد سالی آن جوحی ز فن / رو بزن کرد و بگفت ای چست زن

آن وظیفه پارسال تجدید کن / پیش قاضی از گله‌ی من گو سخن

زن بر قاضی در آمد با زنان / مر زنی را کرد آن زن ترجمان

تا نه بشناسد ز گفتن قاضیش / یاد ناید از بلای ماضیش

هست فتنه غمزه‌ی غماز زن / لیک آن صد تو شود ز آواز زن

چون نمی‌یارست آوازی فراشت / غمزه‌ی تنها زن سودی نداشت

گفت قاضی رو تو خصمت را بیار / تا دهم کار ترا با او قرار

جوحی آمد قاضیش نشناخت زود / کو به وقت لقیه در صندوق بود

ز آن شنیده بود آواز برون / در شری و بیع و در نقص و فزون

گفت نفقه‌ی زن چرا ندهی تمام / گفت از جان شرع را هستم غلام

لیک اگر میرم ندارم من کفن / در قمارم مفلس و شش‌پنج زن

زین سخن قاضی مگر بشناختش / یاد آورد آن دغل و آن باختش

گفت آن شش‌پنج با من باختی / پار اندر شش‌دره‌ام انداختی

نوبت من رفت امسال آن قمار / با دگر کس باز دست از من بدار

از شش و از پنج عارف گشت فرد / محترز گشت از شش و پنج نرد

رست از این پنج حس و شش جهت / از وراء آن همه کرد او جهت

شد اشارتهاش اشارات ازل / جاوز الاوهام طرا و اعتزل

زین چه شش‌گوشه گر نبود برون / چون بر آرد یوسفی را از درون

وارد بالای چرخ سست‌تن / جسم او چون دلو در چه چاره‌کن

یوسفان چنگال در دلوش زده / رسته از چاه و شه مصری شده

دلوهای دیگر از چه آب‌جو / دلو او فارغ ز آب اصحاب‌جو

دلوها غواص آب از بهر قوت / دلو او قوت و حیات جان حوت

دلوها وابسته‌ی چرخ بلند / دلو او در اصبعین زورمند

دلو چه و حبل چه و چرخ چه / این مثال بس رکیک است ای اخی

از کجا آرم مثالی بی‌شکست / کفو او نه آمد و نه آمده است

صد هزاران مرد پنهان در یکی / صد کمان و تیر درج ناوکی

ما رمیت اذ رمیت فتنه‌ای / صد هزاران خرمن اندر حفنه‌ای

آفتابی در یکی ذره نهان / ناگهان آن ذره بگشاید دهان

ذره ذره گردد افلاک و زمین / پیش آن خورشید چون جست از کمین

این چنین جانی چه درخورد تن است / هین بشو ای تن ازین جان هر دو دست

ای تن گشته وثاق جان بس است / چند تاند بحر در مشکی نشست

ای هزاران جبرئیل اندر بشر / ای مسیحان نهان در جوف خر

ای کلیم الله نهان اندر نمد / وارهیدست از خودی رسته از نیک و بد

ای حبیب الله نهان در غار تن / گنج ربانی نهان در مار تن

ای هزاران کعبه پنهان در کنیس / ای غلط‌انداز عفریت و بلیس

سجده‌گاه لامکانی در مکان / مر بلیسان را ز تو ویران دکان

که چرا من سجده‌ی این طین کنم / صورتی را من لقب چون دین کنم

نیست صورت چشم را نیکو بمال / تا ببینی شعشعه‌ی نور جلال

شاهزاده پیش شه حیران این / هفت گردون دیده در یک مشت طین
هیچ ممکن نه که بحثی سر شود / این همه معنی است پیش تو نشست
صورت از بیصورتی آباد کن / ودران مقامات فی وجه ما نظیم
پس مقام عشق جان جنسیت / وز همی شستی خیال این جای عجب
حال آن شنه ولیکن امی گرفت / اما آن خورشید چین کرد
آن گروه از عاشقان باشند نیز / تا که این بیخودی کز نور دین بیاید
جمله رنجوران شفا جویند این / زین جهت گفته نیاید
زین گمان هم نباشد عاشقی / دل که با شب جان نهاد بر رخ
گفت شاه از هر کسی یک سر بپرید / صد هزاران خمسه دادن
باده با ابر عشق نتوان باختن / با هزاران پای سر تن نا زیست
زین همه هنگامه ها گل شد پدید / رفت و دوزخ از شرر گشت
ز آتش دوزخ گریزان شد جحیم / آمد ایشان را ایفاد دید
ز آتش مومن ازین رو ای صفی / هم بدیدم آتش تو مرد
گفت گر کبریت دوزخ او ست لیک / تا دوزخ بر تو باز رسته
گو بیش جنت گذرگون هیچ باد / من تجی ام ...
هست ترسان و حجیم و هم جنان / ...
رفت عمرش چاره را فرصت نیافت / ...
مرده مندان کنان این میکشید / رفت و شد باقی شتی حقیقت
گفت السلطان گر زشعر سست / میخرام رضا یا ت الوصال
این مباحث تا بدینجا گفتنیست / هست بیگاه ز ره شو افشکار
تا بدریا سیر اسب زین بود / تا که حرف دریابان را نهرست
این خموشی مرکب چوبین بود / ... عشق ... هم زمانه
تو همی گویی عجب خامش چرا ست / نیز گوشان این همه چند کس
آن یکی در خواب نعره میزند / خفته خود آن است کز آن شور
آن گرفتش مرکب چوبین شکست / حال او را در عبارت نام نیست

باز آمدن بقصهٔ شاهزاده و ملازمت او در حضرت شاه

لیک جان با جان دمی خامش نبود / آمده در خاطرش کین بس خفی است
نفخه نفخه در صفت او کن / آن کلاست ... ما ... کلام
رخ بجایش صورت همراه نیست / از ترس اکنون ... خود در جان شده

در بیان نوازش و احترام شاه چین شاهزادهٔ غریب را

رخ بجوی ما که از حق تازه رو / جمله رنجوران دوا دارند از بیا
رنج افزون جوید و دردش شدن / خوشتر این سم ندیدم شهر بستی
سالها نسبت بدین دم ساعتی / تا که آتشی بشیب آن شه زین فسق
من از هر لحظه قربانم جدید / من نغیرم اندر بیدار بمرز
باز یکی هر عشق نتوان باختن / هر کسی را خود دو دانه یک است
هست این هنگامه هر دم گرم تر / بیجاز گیت اندر امکان

در بیان حدیث جیبا من دنیاکم ثلاث

نیستید دوزخ ضعیف و مصطفی / گر دبیش باز ز شباب ای صقر
بیست چه نجیا نید او ز این نفس / ز سوه کبریت نیست دوزخ را سیاه
ور نه گردد هر چه بینند از کسان / گر تو هم ما نتی ... خو ... حنین

وفات یافتن برادر بزرگ آن شاهزادگان و ملازمت کردن برادر میانه پادشاه چین را

تا رسید آن صبر او با قهر رسید / صورت معشوق زو شد در نهفت
اندماتی جا بجایش خوش تر است / من شدم عریان ز تن او از خیال
هر چه آید زین سپس پنهان شدنیست / گر بکوشی در بیان صد هزار
بعد از آن مرکب چوبین بود / مرکب چوبین بخشکی ابتر است
بجر آن را غما منعتی تلقین بود / هر خموشی کان ملالت میکند
او همی گوید عجب گوششش کجاست / من ز نعره بخشد هم او بی خبر
صد هزاران حجب تلقین میکند / این شسته بهای آن نجیب
خود تشه در آب و خورد ما هی آب / نه خموش است و نه گویا نادر است

ای ازین چه سر دوست ای عجب
حاصل آن شهزاده از دنیا برست
کو علیین بجو ربود زان وسط
شاه دیدش گفت ما که این کی است
پس بگفتندش که پور آن پدر
از نوازشهای آن شاه مجید
در دل خود یافت حالی غلغله
قرص مه دیدش او چون آفتاب
در نظر با شیخ بس گو مند و تمد
صد هزاران غیب پیش شه پدید
از غبار موکب آن شاه نر
گشته بی نقل و بدید یکدم سست
علمهاے با مزه دانسته جان
آنچنان معنا ساتر درم زبان
باز واسقات چون شد صبح زن
از دهای مهر روز رخ بود
چون تو عاشق نیستی ای نرگدا
گفت تو زان رو که عکس دیگریست
آن عوان را آن ضعیف آخر چه کرد
تا که گفتارت ز حال تو بود
باز صید آرد به جود از کوهسار
منطقی کز وحی نبود از هواست
تا که ما ینطق محمد کی هوا
...

شرح آن گفتن به جان ...

این مثال در رکیکست و درود

آمدن برادر میانه به جنازهٔ برادر که ... رنجور بود و نواختن پادشاه او را تا ملازم شود و حصه یافتن زان غنائم غیبی و عینی بی دیدن

این برادر زان برادر خردتر دید
ور تن خود غیر یابی جان مزید
کو نیابد صورتی آن در صد جلیه
سبب هم میکرد صد گون محجاب
چشم شب ... هر شبے حلقه جدا
آنچه چشم محرمان بیند بدید
یافت از عقل عزیز ...
گشته بی عقل و دیوانه هم ... سست
زان گلستان یک دو گلدسته ... جان
میفتد ای جان ... از زبان
تک ... بادیه ... برزبان ...
هیچ تو وانه ... خم گو
همچو کوهی بی خبر از سے صدا
... احوالت بغیر عکس نیست
که در احوال بگفته ... دید
سیر تو با پر و بال تو بود
لاجرم شاهش خورانند کبابها
همچو خاکی بر ره ... ست
ان هو الا بوحی ...
... بگفت ... خدا
هر که ... گیرد از هوا

شه نوازیدش که هستی یادگار
در دل خود یافت عالم عالمی
هر ... سنگ ... تافت
یا بگیر ره ... شعاع
... ربا ... از حسد
آنچه او اندر گفت برخوانده بود
...
گشته سرگردان ...
زان گلستان این ... گلدسته ایم
ور نه ... خارج از نعت زنان
... گشته ...
دام راه ... وان دانه را
گو ... گفتار کی باشد ز خود
خشم و ذوقت هست عکس دیگران
تا ... عکس خیال لا ...
صید گیرد تیر هم با پر غیر
باز با پرش خود آرد صید شاه
گر ... خواجه را ... غلط
احمد ... از وهم ...
کز ... ملال
همچو ...

لیک محسوسی ازین ...
جانش ...
بر جنازهٔ آن بزرگ ...
کز ازان بحر ...
کرد او ...
کان نیابد کس به صد خلوت ...
پیش او چون ...
خاک گندم ...
از قضا ...
چشم ...
جز و ...
کانشنه ...
کاین در گاه ... بسته ایم
گر ... و عشوه زنان
یک ... زمانی هفت ...
باز کن دریای نو این خانه را
تا که ...
شادی تو ... خشم عوان
جهد کن تا گردد این ...
لاجرم ...
لاجرم شاهش خوراند ... کباب
زاول ...
جسمیان را ...
کز تحری ...
...

خاک‌ها با دست کمال حق ولی — همچو تیره در کف مرد اکول
جادویان ملبوس سنگبار برد — یار می‌آید که هستند اغیار برد
باد را بشکن که این فتنه هست باد — پیش او آن گشت بشکند او همچو باد
شکر حق هست با جود از نفاق — چند تند نی با شما کرد اتفاق
این جهان با دست کامل گی بهشت — بود همچون خار همچون گشت
بادها اندر دهان بین رهگذر — هر نفس آیان روان با کر و فر
گه گر بود ذره با دو تفصیل — درد دندان دارد ش زار و علیل
ای دهان غافل بگذرین باد رو — از دندان در استغفار شو
چون دم شیران نه بدین رفته زهر — گشته حق را این نیز این شود زهر
زانکه مأمور امیر خود دهیم — من چه تو غافل ز شاه خود نیم
عاد ما آتشم گشته ما کی گفت — کرده سر باز خود من و آن گفت
نیست چه عادت هر کو شها درم — ناسپاسی تو با نسیا نه بر جسم
آن زمان خود جانکنان مسکین شوند — آن زمان خود سرکشان بر سر زنند
لیک گر در جیب گردن مستوی — ما لک دارین و شحنه خود تو نی
رسته از مکاید کار خود گمی — هم تو شاه و هم تو طبل خود زنی
این جهان خود خاک سحر را سد است — لیک کفاکاران نگین سد است
چونکه خود روی و شد تنها ولایت — رنگ بخشش دارد این هم خاک کرد
هندو بود چاق هر دو می‌جوش جوش — جمله با رنگ اندر اندر گور خوش
رنگ ما صبغة الله است بس — چیز آن بسته دهان همچون جرس
رنگ کفران شکنه سر نفاق — تا ابد بسته بود سر جان عاق
برق نور روی خوب خوب بدین — تن فنا شد آن بقا با نور دین
خاک را ستگی و فر هستگی دهد — همچو کودکان بر آن جنگی دهد
شیر خوار تشنه زبان شود اندر دهان — و نگیرد این سخن با کودکان
کودک اندر جهل و پندارو شک است — شکر باری قوت او اندک است
طفل را استیزه و صد آفت است — شکر آن کو نیز بی‌ستیز الست

می‌برد تا کشتنش قصاب باد — همچو شیر زندش نها ده بر کنار
خود شکست آن شیر با قصر زن — چون بگیرد ناگه او بر تو ستیز
بر کنند از دست آن این باد و نیل — همچو آن کو بیکا مر کسب خلیل
چون اجل آید بر آرد باد دست — او لباس خالق خود است
وقت خشم آن دست گیرد و بس گو — دست آن کس که بگیرد دست و بس
حق چه فرماید به دندان و زنند — خلق خود را نها از دو این بود
کی بر این باد را آن مستان — یا رب و یا رب بر آرد او ز جان
منکران را او دو الله چون کند — تیغ بخشش آنکه باران کند
گر خبر خیزد آدم گاه بی‌بشر — باد گوید کیم از شاه بشر
چون سلیمان گشته حال تو — گر سلیمان وار بود حال تو
میکنم خدمت تر از نکو سه جا — لیک چون تو یا به ملیح مستعار
آن زمان کایمانت مایهٔ غم شود — تا عیب ایمان تو محکم شود
همچو دزدی دو در اهرن در زیر دار — آن زمان زاری کنند و افتقار
نی دو سه بی‌بستاره ست مقیم — شحنگی و پادشاهی مقیم
کاش خود ای خاک این خلق و زیان — چون کلو بنگ و رد با بهار
خاک رنگین است و نقشین ای پسر — این کباب جای شتر بر این شکر
جمله را هم باز خاکی می‌کنند — هم ز خاکی بخیه بر هم میزنند
جمله سه نوش ست و هاگی ستار — تا بدانی کان همه نقش و نگار
تا ابد باقی بود چه باز بین — رنگ صدق و رنگ تقوی و یقین
رنگ او باقی و جسم او فنا — چون سیه رو گشته فرعون دغا
دائم این ضحاک تر آن ای عجیب — زشت آن زشت است خوب آن خوب و بس
کودکان از حرص آن کف می‌زنند — از غیر شتر و شیری می‌زند
زنده از سر جدا سازی کان — دامن پر خاک ما چون کودکان
لنگ مورا اندر سه سینه کند — وای زان طفلان که پیری می‌کنند
گشته از قوت بلای هر ادب — وای زان پیران طفل نا ادیب

چون شکال و جبل جمع آید بسیم / گشت زرع و میوهٔ جان‌ها سوز ذم
تشنگی کن ای مرد درویش از قصور / گر ز نور عون نه رسیده است گو

تشنگی کرد مطلوب می ظالم شد / آهن از فرعونی و سر تفتند بر
خانهٔ اشکم لاف اسلام بزند / سوی آتش نیست از مهر مدد

اشکم خالی بود زندان دیو / کش غم نان مانع است از مکر و ریو
اشکم پر لوت دان بازار دیو / تاجران دیو را در وی غریو

تاجران ساحران لاشی فروش / عقل‌ها را تیره کرده از غروش
خم بر آن کرده از سحری چون غبش / کرده کرباسی ز مهتاب و غلس

چون بر ابریشم ذلک را بر می‌تنند / خاک چون ابریشم تیمم می‌زنند
چنبره‌ها رنگ عود سینه میند / بر گلو خیسان حسود سینه میند

پاک آن گو خاک را رنگی دهد / همچو کودکان بر آن جنگی دهند
ذا من پر خاک آن چون کودکان / در نظر بازان خاک همچون زرکان

طفل را با کودکان نبود جدال / طفل را حق کی کند ناز ز خال
میوه گر کهنه شود تا هست خام / پخته نبود غوره خوانندش بنام

گر شود صد ساله آن خام ترش / طفل و غوره است او بر هر تیزهش
گر چه باشد در سیه مو او سپید / همچو آن طفلی خرفست و امید

ماند خواهم نارسیده یا رسم / حق کند با من بخشش بلی خود کرم
گر برسم یا نارسیده ماندم / ای عجب با من کند گرم آن کرم

با چنین نا اوابی و دوری نی / بخشد این غوره مرا انگوری نی
نیستم امیدوار از هیچ سو / وان کرم میگویدم لا تیأسوا

ما تماشا فالان را که دست طلو / گرش مارا سرکشند اتقطلوا
گر چه بازم نا امید و ز گویم / چون صلا زد دست اندر آن کنیم

دست اندازیم چون مستان ببین / صد مدین در گوی جان‌های انس
گام اندازیم و آنجا گام نی / جام بر جاریم و آنجا جام نی

زانکه آنجا جمله اشیا جانی است / معنا در معنی و ربانی است
هست صورت سایه معنی آفتاب / نور بی سایه بود اندر خراب

چونکه آنجا خشت بر خشتی نماند / نور مه را سایهٔ زشتی نماند
خشت اگر زرین بود برکندنی است / چون بجا آن خشت هم ور کندنی است

کوه بهر دفع سایه مندکست / پاره گشتن بهر این نور مه است
بر سر [illegible] / پاره شد تا در رود نورش تمام

گرسنه چون بر کفش زد قرص نان / وا شکافد از هوس چشم و دهان
صد هزاران پاره گشتن ارزد این / از میان جسم بر خیز ای زمین

تا که نور چرخ گردد سایه‌سوز / [illegible]
این مکان‌ها گاهوارهٔ کودکان / بالغان را تنگ می‌دارد مکان

بهر طفلان حق زمین را مهد خواند / شیر در گهواره بر طفلان فشاند
خانه تنگ آمد از این گهواره‌ها / طفلکان را زود بالغ کن شها

هان مکن ای گاهواره خانه تنگ / تا تواند رفت بالغ بی‌درنگ
خانه ای گهواره را ضیقی مدار / تا تواند کرد بالغ انتشار

چون مسلم گشت بی‌بیع و شری / از درون شاه در جانش جری

در بیان استغنا و صحبت شاهزاده و فرخوردن از باطن شاه

قوت می‌خوردی ز نور جان شاه / ماه جانش همچو خورشید اله
راتبهٔ جانی ز شاه بی ندید / دم بدم در جان مستش می‌رسید

آن که کش می ساغر شکر می‌خورند / زان نبودی کش ماها می‌چرند
اندرون خویش استغنا بدید / گشت طغیانی ز استغنا پدید

گر زمین هم شاه و هم شهزاده ام / [illegible] دلداده ام
چون مرا ماهی بر آمد با لمع / پس چرا باشم غباری را تبع

آب بر خورد [illegible] وقت نماز / تا ز شیرم چشم [illegible]
[illegible] / وقت رویا زرد [illegible]

چون شکر گشتیم هم عارض قمر / باز باید کرد دکان دگر
هر چه بود ماه غبار است [illegible] / [illegible] شهزاده اکنون کجاست

زین نمط چون نفس نومیدان گذشت | صد هزاران ناامیدان گذشت
[illegible] هر آب اوست | چون نداند آنچه اندر سیل هست
گفت آخر خویش [illegible] ادب | این نه رسم است [illegible] عجب
من ترا [illegible] کنار | کز غرورش نیست تا روز شمار
من ترا بر چرخ گشته [illegible] | تو شده در حرب من [illegible]
مرغ دولت [illegible] | پرده آن گوشه گشته [illegible]
آن [illegible] نعمت [illegible] شده | خانهٔ شادی او پر غم شده
هر که خود بیند [illegible] | منکر [illegible] دیده دوست
[illegible] آمد حرام اندر جهان | [illegible] زنان
آنکه با خود می خورد می با خودست | اینچنین میخواره خوار [illegible]
آنکه با خود می خورد از جام هو | چشم بگشا [illegible] سوی او
[illegible] کز خود [illegible] | تا گرانمایه [illegible] این جان [illegible]
دل [illegible] | غنچه را [illegible] شاد [illegible]
هر چه هست [illegible] | خواه شیر و خواه خمر و انگبین
خورد گندم [illegible] بیرون شده | [illegible] شده
جان چون [illegible] | [illegible]
[illegible] | تیر [illegible] گام
[illegible] | بر تو شد [illegible] گندم [illegible]
[illegible] | که چرا گشتم [illegible] خویش
[illegible] | رحم کن [illegible] بود
[illegible] | گرچه [illegible] اندیشه [illegible]
نفس [illegible] | [illegible] فارغ شد زبان
[illegible] گفت [illegible]
گفت [illegible]

صد بیابان [illegible] حسد | تا به [illegible] چشم [illegible] صبر [illegible]
شاه را دل درد کرد از فکر او | ناسپاسی [illegible]
من چه کردم با تو زین گنج نفیس | تو چه کردی با من از خوی خسیس
در جزای آن عطای نور پاک | تو زدی در دیدهٔ من خار و خاک
درد غیرت آمد اندر شه پدید | عکس [illegible] شاه [illegible] رسید
چون [illegible] | از سیه کاری [illegible]
با خود آمد [illegible] | زان گنه گشته [illegible]
دشمن [illegible] جهان [illegible] | زانکه از خود [illegible] فساد
[illegible] | وین همه [illegible]
و آنکه با او می خورد [illegible] جلال | [illegible]
بعد از آن از خود [illegible] | [illegible] عالم
جان [illegible] جان | تا ببینی یار [illegible]
نفس خود [illegible] | [illegible] شیر [illegible]
[illegible] گندم [illegible] آدمی | [illegible] آدمی [illegible]
دیدگان [illegible] بیمار کرد | زهر [illegible] کرد
[illegible] | [illegible] گشت
[illegible] نفس [illegible] نفس | [illegible]
[illegible] | [illegible]
[illegible] استغفار کرد | [illegible]
[illegible] جامه [illegible] درست | [illegible]
آدمی اندر بلا کشته به است | نفس کافر نعمت است و گمره است
آدمی خود [illegible] بود | [illegible] عاجز و مضطر بود
بر که رحم آمد ترا [illegible] | [illegible]

مطالبهٔ حق تعالی عزرائیل را که ترا رحم بر که بیشتر آمد از این خلایق که قبض کردی جان ایشان را و جواب او

تا بگوییم کاشکی یزدان مرا | در عوض قربان کنند [illegible]
گفت بر که بیشتر رحم آمدت | از که دل [illegible]

گفتم آن کشتی را در موج تیز / در شکستم تا شد ریزه ریز
پس بگفتی تفحص کن جان به [illegible] / خبر ده‌نی با طفلکی اندر [illegible]

جو جوان بر تخته در جا ماندند / موجها آن تخته را می‌راندند
چون بساحل رنگ‌ها [illegible] تخته با / از خلاص [illegible] گشت شاد

باد را گفتم که جان را قبض کن / طفل را بگذار تنها امر کن
چون بدادم [illegible] طفل را / [illegible] تلخ آمد مرا

پس بدیدم [illegible] / تلخی آن طفل از یادم برفت
گفت حق آن طفل را [illegible] شیر / صبح را گفتم [illegible] شیر

بیشه‌ای پر سوسن و ریحان و گل / پر درخت میوه‌دار و خوش اکل
چشمه‌های آب شیرین زلال / پروریدم طفل را با صد دلال

صد هزاران مرغ مطرب خوش صدا / اندر آن روضه فکنده صد نوا
بسترش کردم ز برگ نسترن / کرده او را ایمن از صدمهٔ فتن

گفته‌ام خورشید را او را مگز / باد را گفتم بر او آهسته وز
ابر را گفتم برو باران مریز / برق را گفتم بر او مگرای تیز

زین چمن هر دی [illegible] از اعتدال / پنجه ای بهمن برین غنچه مبال

ذکر کرامات شیبان راعی و بیان معجزهٔ هود علیه السلام

همچو شیبان کز پی گرگ عنید / وقت جمعه بر رعا خطی کشید
تا برون ناید از آن خط گوسپند / نی در آید دزد و گرگ با گزند

بر مثال دایرهٔ تعویذ هود / کاندر آن صرصر امان آل بود
هشت روزی اندرین نزهت نشین / وز برون می‌دید [illegible] تماشا می‌کنید

بر هوا بر دست [illegible] / تا در [illegible] عظم از هم گسیخت
آن کره‌ها بر هوا بر هم زدی / تا نخیزد استخوان ریزه شدی

آن سیاست را که زید آسمان / مثنوی اندر نگنجد شرح آن
گر به طبع این می‌کنی ای باد سرد / گرد خط دایره آن هود کرد

ور به طبع این می‌کند گرگ نژند / گو بیا [illegible] گزند
ای طبیعی فوق طبع این ملک بین / یا بیا و محو کن از مصحف این

مقریان را منع کن بندی بنه / یا معلم را بمال و غصه ده
عاجز و خیره کاین عجز از کجاست / عجز تو تابی از آن روز جزاست

معجزهٔ داود [illegible] پیش [illegible] / وقت شد پنهانیان را [illegible]
خرم آمد عجز و حیرت قوت است / در وجود عالم خفته اندر [illegible]

هم بداود آن معجز خود را بدید / [illegible] شد دین [illegible] سر بر [illegible]
[illegible] / از عجوزی در جوانی [illegible]

زندگی در مردن و در محنت است / آب حیوان در درون ظلمت است
هر [illegible] / زیر [illegible]

حاصل آن روضه چون باغ عارفان / از سموم صرصر آمد در امان

رجوع به قصهٔ [illegible]

یک پلنگی بچگان نو زاده بود / گفتم او را شیر ده [illegible]
پس بداد او شیر [illegible] / تا که بالغ گشت و زفت و شیرمرد

چون فطامش شد بگفتم با پری / تا در آموزد نطق و داوری
پرورش دادم مر او را زان چمن / کی بگفت اندر نیاید فن من

دادهٔ [illegible] ایوب را مهر پدر / بهر مهمان [illegible]
[illegible] / پرورش [illegible] قدرت [illegible]

مادر [illegible] / [illegible]
صد عنایت کردم و صد [illegible] / تا ببیند لطف بی حد [illegible]

تا نباشد از سبب در [illegible] / تا بود [illegible]
تا [illegible] / [illegible]

[illegible] / [illegible]
[illegible] / که شعار [illegible]

از چنین [illegible] / کرد [illegible]
[illegible] / چونکه صاحب ملک و اقبالی بوم

لعنها شد که ذکر آن گذشت / از تجبّر ابلیس پوشید و گشت
همچنان تا بود آن اطلاعات ما / زیر پا منهاد از زهل و سگی

این زمان کافر شد و ره میزند / کبر و دعوی خدایی میکند
زشت شد ... آسمان با جلال / با سگ گرگی تا کند بر من قتال

صد هزاران طفل بی‌جرم را / کشت از بهر ابراهیم را
گر منجم گفت اندر حکم سال / زاد خواهد دشمنی بهر قتال

بهر یک دفع آن خصم احتیاط / هر کرا زاید همی کشت از خباط
کوری او رست طفل بی‌گزش / ماند خونها وگر در گردنش

از پدر یابید آن ملک عجب / تا غرورش زد و ظلمات نسب
دیگران را گر اب و ام شد حجیب / او ز ما یابید گوهر با حسب

گرگ درنده است نفس بد یقین / چه بهانه می‌نهی بر هر قرین
نفس خود را هست صد گل را کله / نفس زشت کفرناک پر سفه

زین سبب میگویم ای بنده فقیر / سلسله از گردن سگ بر مگیر
گر معلم گشت این سگ هم سگ است / باش ذلت نفسه کو بدرگ است

زین عفن می آری بجا آن جفاش / بر سهیلی چون ادیم طاسی لغفی
تا سهیلت خورده از ننگ ... / هم شهی چون مزه بر باسی ...

جمله قرآن شرح خبث نفسهاست / بنگر اندر مصحف آن چشمت کجاست
ذکر نفس عادیان کالت بیافت / در قتال انبیا مو می‌شکافت

ترک‌تازی از نفس شوم بی‌ادب / تا گوان اندر جهان منیر لهب
قصه کوته کن برای آن غرور / بیزار ... سوی گور

رجوع به قصهٔ شاهزاده که زخم خورده از خاطر شاه پیش از استکمال فضائل دیگر از دنیا برفت

شاه چون از محو شد سوی وجود / چشم مریخیش آن خون کرده بود
چون به ترکش بنگرید آن بی‌نظیر / دید کم از ترکشش یک چوبه تیر

گفت کو آن تیر و از حق بازجست / گفت اندر حلق او کآن تیر تست
عفو کرد آن شاه دریا دل ولی / آمده بد تیر او بر مقتلی

کشته شد در نوحهٔ او میگریست / اوست جمله هم کشنده هم ولیست
ور نباشد هر دو او پس جمله نیست / هم کشندهٔ خلق و هم ماتم کنیست

شکر میکرد آن شهید زرد خد / کان بزد بر جسم و بر معنی نزد
جسم ظاهر عاقبت هم رفتنی / تا ابد معنیش خواهد شاد زیست

آن عتاب ار رفت هم بر پوست رفت / دوست بی آزار سوی دوست رفت
گرچه او فتراک شاهنشه گرفت / آخر از عین الکمال او رفت

آن سوم کاهل‌ترین هر سه بود / صورت و معنی بکلی در ربود
ذخر و ملک و خلافت او گرفت / می‌شد و گز زین نمانی ذو شگفت

من ز طول قصه گشتم ملول / من عرق گیری سخن تو عجول
آنکه از ذلت به عجز و نیاز / یافت مقصود آنکه اندر پیاز

آن یکی شخصی به وقت مرگ خویش / گفت ... با بند وصیت پیش خویش
سه پسر بودش چو سه سرو روان / وقف ایشان کرده او جان و روان

مثل وصیت کردن آن شخص که سه پسر داشت که میراث او را بکاهلترین اولاد او دهند

گفت هر چه کاله و سیم و زر است / آن برادران هر که کاهلتر است
گفت با قاضی و پس اندرز کرد / بعد از آن جام شراب مرگ خورد

گفت فرزندان به قاضی کای کریم / نگذریم از حکم او ما سه یتیم
سمع و طاعت میکنیم او راست دست / آنچه او فرمود بر ما نافذ است

ما چو اسمعیل ز ابراهیم خود / سر نپیچیم ارچه قربان میکند
گفت قاضی هر یکی با عاقلیش / تا بگوید قصه از کاهلیش

تا ببینم کاهلی هر یکی / تا بدانم حال هر یک بی‌شکی
عارفان از دو جهان کاهلترند / زانکه بی شدیار خرمن میبرند

کاهلی را کرده اند ایشان سند / کار ایشان را چو یزدان می‌کند
کار یزدان را نمی‌بینند عام / می‌نیاسایند از کد صبح و شام

کار دنیا را ز کمال کاهلی زند — ور ره عقبی زمه گو میسرند
این گزیند هر که او باشد رشید — باعیان که دنیا رفت عقبی در رسید

بهترین را گفت قاضی بازگو — قصه‌ای از کاهلی ای مال‌جو
بهترین زر عد کاهلی گوید باز — تا بدانم چه آن از کشف راز

بیگمان خود هر زبان پرده دل است — چون بجنبد پرده رو تو جمال است
پرده گو چاک چو یک شرحه کباب — می‌بوشد صورت صد آفتاب

گر زبان نطق کاذب نیز هست — لیک تو زیر صدق و کذبش عبرت است
آن نسیمی که بیاید از چمن — هست پیدا از سموم گولخن ملله

بوی صدق و بوی کذب گول گیر — هست پیدا در نفس چون مشک مینا
بوی خلاص و نفاق ... — هست ظاهر بوی ... انگه دله

گر ندانی یار را از ده دله — از مشام خاصه خود کن نگه
ور ندانی تو عجوز از شاهدی — بیگمان گشتست چشمت ...

ور تو نشناسی شکر را از مصبله — بیگمان شهد ارحس ذوق تو غدر
ور یکی شد ... بلبل با غراب — هست بشناس حس سمع تو خراب

ور یکی گشتست سمع و خاره گشت — حس لمس تو ... گشت
بانگ حیران و شجاعان دلیر — هست پیدا چون فن صبح باد و ...

چاره کار حواس خویش کن — زانکهی را طلب درمانش کن
یا زبان هم چون سر دیگ است راست — چون بجنبد تو بدانی چه اباست

از سخنها تان بداند تیز هش — در نیابی شیرین را ز سکنجبین مرق
دست بر دیگ نوی چون زد فتی — وقت بخرید بر بشکسته را

آن یکی پرسید صاحب روز را — گفت در ... شناسد مرد را
گفت دانم مرد را در حین ز پوز — ور نگوید دانمش اندر سه روز

وان دگر گفت ار بگوید دانمش — ور نگوید در سخن بیچانمش
گفت اگر این مکر بشنیده بود — لب ببندد در خموشی در رود

گفت میر کوسه تا هم نفتم بین — تا ابد پوشیده باد م جان این
حال یک تن گر ندانم چه شود — واندر آن نقصان نیم چه بود

تمثیل

آنچنان که گفت مادر بچه را — گر خیالی آیدت در شب فرا

یا به گورستان و جای سهمگین — تو خیال زشت بینی پر ز کین
دل قوی دار و بکن حمله برو — او بگرداند ز تو در حال رو

زانکه می‌ترسی شود پر ز نفت — آن خیال دیو وش بگریخت تفت
گفت کودک آن خیال دیو وش — آنچنین گر گفته باشد مادرش

حمله آرد افتد اندر گردنم — زامر مادر پس من آنگه چون کنم
تو همی آموزیم که چست ایست — آن خیال زشت را هم مادرست

دیو مردم را تلقین آن خداست — غالب آید بر شهان آن گدا
تا که این سحر باشد آن براق — اهل قدر و تو هم از سحر با شق

گفت اگر از ما نیاید در کلام — حیله را دانسته باشد آن همام
سر او را چون شناسیم راست گو — گفت من خاموش نشینم پیش او

صبر را سلم کنم پیش درج — تا بر آید بر سر بام فرج
هست مرهم صبر را آخر ظفر — هست روزه بعد پیری ناصحی

چون بگوید شد در حضورش از دلم — منطقی بیرون ازین شادی عجم
من بدانم گو فرستاده کمین — از ضمیر چون سهیل اندر یمن

ور دل من این سخن زان همه است — زانکه از دل جانب دل روزنه است
هر ز ر گو در اگر دل نهم — نفتی هم بر دل او نهم

چون فتاد از روزن دل آفتاب — ختم شد والله اعلم بالصواب

خاتمه لولده الکامل المحقق بهاء الدین

مدتی زین مثنوی چون والدم — شد خمش گفتش ... زنده‌ام
از چه رو دیگر نمی‌گویی سخن — از چه بربستی در علم لدن

قصه شهزادگان نامد بسر — ماند ناگفته در سوم پسر
گفت نطقم چون شتر زین ... — نیستش با هیچ کس تا حشر گفت

هست باقی شرح این لیکن درون | بسته شد دیگر نمی‌آید برون
تقویت علت اندر جستن رجو | کل شیء هالک الا وجهه
گفتگو آخر رسید و عمر هم | شروه کار تقویت کردن واز هم
زانکه زین عالم نم زنده است وجود | از پی نمها شد آن خوب و کش
یم چو هست و وجود او از نم | نم چو قطره و آن شد اندازه یم
چونکه نم از بهر جان شد این طرف | پیش رو را جان میکن این شرف
بهر بهره کی سبک کشتان برد | موج بحر جان شود جانان برد
تا رهی از بس این فانی جهان | در جهان جان نمانی جاودان
زین چنین عمر عزیز بی‌بها | بی‌عوض ضایع کنی هر دم جدا
عمر کان شد صرف در دنیا نماند | خرم آن کش حق پی خویش خواند
بی‌شمار و بی‌عدد و بی‌حد شود | عمر ده روزه که در طاعت رود
از یکی دانه که کاری صد هزار | دانه برگیری ز فضل کردگار
سوی کل خود رواستی جز و جدا | از خودی بگذر زمانی با خود آ
چون حباب این نقوش این صور | بر سر آب درون از نا دور
از لطف واز کف واز بوی عدو | می‌نماید خورد و نه‌ساد تنور
همچنین از قول و فعل مردمان | پیش و پیدا آن نهان است جان
آب را اندر سبو می یم مدار | تا نگه دو آب شیرین ناگوار
گفت احمد سر کرده در زین یکیست | هر چه چون سبو گر نما تیکیست
هر می بیش میرود از پیش صدف | پیشو و صافی سبو در هیچ کف
سوی دوزخ میرود آن رو تاب | بی عذاب بحر و در بحر غذاب
رو سبو اصل خود همچون خلیل | بگذر از استاره و چرخ نبیل
این خودی را خرج کن اندر خدا | تا نمانی همچو ابلیسی جدا
قصه کوته کن کز فهم حجاب | همین خمش و الله اعلم بالصواب
نردبان آسمان است این کلام | هر که از این بر رود آید به بام
 | بام گردون را از او آید نوا

هیچ اثنی ناطقه آنجا نگفت | او بگوید زین زبان بستم گفت
باقی این گفته آید بی‌زبان | در دل آن کس که دارد نور جان
در جهان جان کنم جولان بسی | بگذرم زین نم و تا آیم در یمی
همچنان کاین جان ز خاک نم زنده بود | در جهان بی‌نم بی‌تا چون شود
زین نمی تو همچو جان است اندر آ | در یم جانان که تا یابی بقا
تا ترا آنجا برد کو بوده است | جستن اندر خاک همچو بوده است
نیست جان کن وصل جانان را طلب | بی‌لبث بی‌کام کم گو با مرتب
تحفها سی عمر اندر شور مخاب | می بکاری تا شوی آخر بلا
نعمت می‌نماید ترا این مرد کار | تا دهی گل از بگیری خار زار
عمر صد و شمره چون دهی | ور سر حق گرد و آن تا منتهی
زین تجارت کن در این بازار تو | صد هزاران گل بر از یک خار تو
خود شمار آنجا بود کاخر لود | بی‌شمار است آن نظر کان برد
در تن همچون سبو هستی چو آب | گفتگو و صلح جنگ چون حباب
پیش کفی بر سر آب درون | تا شود مستور درون پیدا برون
تا که شیر شیر یا تشنی است آن | می‌شود ظاهر بر پیر و جوان
بیان اندر مرتبه چیست چیست حیست | سوی بست اینکار پیچ است
کاب سبا کن پیمانه ز خویش خود | رنگ و بو و خوب آید رود
بی یقینی می‌ز دید والهی | تیر باد است همچو انبیان تهی
رنج او هر لحظه بدتر می‌شود | هر دمی او زشت و ابتر می‌شود
بیش از آنکه کار تو آنجا رسد | هر دمی غفلت ترا و اسب برد
پاس تی هست بر خور بر باده شد | سر این ایوان در گاه نه
آب جان را نیز اندر بحر جا نه | تا شوی در یاسه جد گران
تشنگی کاین نام شد انسی را | کم نشد نقده با خواسی ریا
نی بیام چرخ کان خضر بود | بل بباشد کز فلک برتر بود
گر ز پیش تا شد ... نه جا

وصف حالات مولوی قدس سره صاحب مثنوی از افکار ابکار شعار آبدار
عمدة السالکین زبدة العارفین قدوة المحققین مولانا قاآنی مرحوم الوصال علیه الرحمة

چند از این کتاب مستطاب
مخزن اسرار و قانون صواب

نامه گنجینهٔ اسرار عشق
تا قیامت گرم ازو بازار عشق

کاشف قرآن و حلال مشکل
درج در وی حال اقطاب رسل

درج در آن گشته هر باطل فنا
از خیالات صحیح سر راه عز قدر

لازم آمد چون شنیدی حال او
از وقایع شمه‌ای احوال او

او جلال الدین محمد داشت نام
فخر بهاء الدین نسب بودش تمام

او بطفلی نیز عزم راه کرد
ترک بیت و عزم بیت الله کرد

چون به نیشاپور بگذشتند گفت
با پدر در محفل عطار رفت

دیدش اندر کودکی علامه‌ای
داد از گفتار خویشش نامه‌ای

عزم حج کردند و حج بگذاشتند
سوی شام آنگه علم افراشتند

همچنین از خاک پاک انبیا
بسته همت با درونی بی‌ریا

کردشان پیر رو اندر نیمه راه
داد جان بر شوق دیدار آله

کاندران ملک از وجود آرید رخت
تختها پیدا از اقبال و بخت

بد علاء الدین سلجوقی بروم
حاکم و فرمانده آن مرز و بوم

بعد چندی عمر او آمد بسر
مولوی بنشست بر جای پدر

لیک نامد فضل تدریسش پسند
مرغ طبعش داشت پرواز بلند

جست ز اهل دل فروغ و گنجی
چون صلاح الدین چو بی‌آن گنجی

چون زمان شورش انگیزی رسید
دورهٔ شمس تبریزی رسید

کاندران ملکست دل شوریده‌ای
طالب مشتاق و صاحب دیده‌ای

اندر آن گیتی آتشی در سوخته
تا شود پا تا بسر افروخته

چون فروغ شمس اندر روم تافت
هر کجا نیک اختری زو نور یافت

هر یکی از وی سه زهر مستفید
همچنین آمد عنان او کشید

چند ازین نامهٔ فرخنده فال
رو نشانی بخشش چشم اهل حال

سالکان راه را روشن سراج
یافته کالای فقر از وی رواج

بهترین قاعده از بهر سلوک
کارگاه فقر و تو ده ملوک

چون نبودی غوص بحر مثنوی
شمه بر خوان از حال مولوی

گرچه لا ینحصر الی من قال هست
لیک کلی زو نشاید جست و بست

چون پدرش از بلخ کرد آهنگ راه
گشت ملول آن بدل از خوارزم شاه

هر که دارد عزم راه سالکان
گام اول گفت ترک خانمان

شیخ بینا بود پس خواب خفتنش
در بطفلی جایگاه مقتش

گفت زود آگه که این پیر عزیز کند
آتش اندر سوخته جانان زند

پس به بیت المقدس او در رو کند
خانه خانه جا بجا در جستجوی

سیدی بود که برهان داشت نام
بود در عهد ایشان را امام

لیک چون میکرد آهنگ رحیل
شد بحالات و هم ایشان را دلیل

پس بهاء الدین ز دنیا شد اعتمید
عزم قونیه کرد رخت آنجا کشید

مقدم او را غنیمت شمرید
مر بهار از دل و جان شد مرید

جمله دانایان بفضلش معترف
گشته از دریای علمش مغترف

عز و جاهش در نظر بیهوده بود
جذبهٔ غیبی دلش بربوده بود

همچنین جویان بد از برنا و پیر
تا حسام الدین شد او را دستگیر

گشت بشارت شد ز پیر کامیاب
کو سوی روم باید شد شتاب

مانده در ظلمات حیرت پیر سوز
خیز شمسا بر وثاق او فروز

آرسی آری چون دو شد در درد مند
خود طبیبان دردی او بی‌مدد

وعده روزی مولوی را در طریق
گو سوار او در رکاب بی‌رفیق

گفت مولانا ز دانش مقصود چیست
طالبان را زین هنر مقصود چیست

گفت گشتی صدقهٔ شیخ و دین / گفت زینت زین بمثنوی در یقین
گفت علت چیست ای یزدان پرست / جمله اوراق علم صد ره بهتر است
این سخن بشنود عزم راه کرد / مولوی را شمه آگاه کرد
رفت یکروز وقت بحث و گفتگوی / شد سوی بزم مولوی نهاده روی
بر کنار حوض بنزد آن همام / یک بیک کتابها دید و بیان شد تمام
گفتش ای مدرس بگذر زین قیل و قال / نیست اینها جز علم قیل و قال
شمس را شد تیره خاطر زین جواب / تا همه از دود افکند اندر آب
مولوی این کرده اندر دل کمین / گفت بر این چرا کردی چنین
دست برد آن نامه‌ها را بی زیان / زآب بگرفت و نهاد اندر میان
مولوی را گشت حیرت بر مزید / گفت هر یک را چه کردی ای فرید
گفت اینها علم حال است ای کبار / مر شما را تا چنین حالت چه کار
مولوی زین کرده‌اش گشته نهال / کاین مگر باشد ز ابدال رجال
دست زد دامان او بگرفت سخت / شد مریدان شه پیروز بخت
ترک عزت ترک لذت ترک کام / گفت و آشوب از خیال ننگ و نام
گشت از شمس حقیقت مستنیر / تا که شد صد بدر زان بدر منیر
در وجود شیخ شد محو و فنا / فقر را بگزید و بیشش آمد غنا
مدتی با یار در خلوت نشست / بر رخ اغیار کلی در ببست
از شراب وصل بیخود وار شد / محرم خلوت سرای یار شد
بر مریدان در فغان بود و خروش / کو کجا بود این گدای ژنده پوش
وز کجا آورد این مکر و دغل / کز میان برد چنین صدر اجل
ای خدا اسلام شد خوار و تباه / حجة الاسلام شد گمره ز راه
نیست این رهزن بجز از اهل ضلال / خون او باشد حلال است ای علال
مولوی را بود رسم بی فتوح / همچو کنعان شقی از نسل نوح
بایدم چون شمس را دمساز دید / گفت کین خود از این باید شنید
زانکه این برهم زننده کار ماست / گشته بی رونق از او بازار ماست
حال مولانا از او ژولیده شد / مسند فخر و شرف برچیده شد
بعد چندین سال فخر و اعتبار / بیکی از نامی که ننگ آورد بار
کرد نیرنگی و خواند از خلوتش / شمس خود آگاه بود از نیتش
چون برون آمد ز خلوت آن مرید / شیخ کین بگرفت و پهلویش درید
ماند خونش بر زمین وان آفتاب / شد نهان حتی توارت بالحجاب
مولوی از اندوه او زار ماند / بی فروغ شمس روز حق تار ماند
معبد سا جنید ترک خاک گفت / جان پاک او بجانان گشت جفت
با روان شمس صحبت اتصال / همچنین شد تا نهایات الوصال
عاشقان را زندگی آمد حجاب / چون بمیرد بر فتد یکسر نقاب
دو بود تا هستیش از هستی رگی / دو نماند از میان چون شد یکی
جوی چون بی‌پا شد از آب عفن / نیست دیگر الا که آب مختفن
چون تهی گردد ز آب تیره ناک / بحر بفرستد سبیلش آب پاک
بر طریق دیگر این هنگامه را / نیز گفتستند بر خوان نامه را
آنچه شد مستنبط از اصحاب حال / گفته شد والله اعلم بالمقال

سبب نظم کتاب مثنوی بر طریقیکه در کتب بنظر رسیده

مثنوی را اصل و مبدا از نخست / با حسام الدین او هم زو شنید درست
مولوی را گفت روزی کای اجل / بس ز دادی گشت دیوان غزل
کاش طرح ترک این عنوان کنی / دفتری نظمی ز نوعیان کنی
شیوهٔ از نو نما کن ای وحید / انما اللذات فی امر جدید
مولوی گفت این بخاطر داشتم / چند بیتی نیز از آن بنگاشتم
گوشهٔ دستار خود را برگشاد / نسخه بیرون کرد و پیش او نهاد
چند شعری زابتدای مثنوی / شاد و خرم شد حسام از مولوی
با هزاران فخری و آهستگی / جست از او این رشته با پیوستگی
روز و شب [illegible] را نوشت / او همی گفت و حسام الدین نوشت
تا که شد این نامهٔ نامی تمام / از عنایات خدای والسلام

قطعات تاریخ مطبوعه سابقه ریختهٔ خامهٔ سحر بیان فخر اماجد منشی کالکا پرشاد موحد آنجهانی

شد تمام این مثنوی معنوی با صد لوی	از نی کلک نوازان سخن سالش بشنوی

صاحب مطبع که بر لوح آمدش نام بلند	که صیقلش نامه را نام آور مطلع مثنوی	خسرو خاورش را مطلع انوار خواند	مخزن اسرار گنجها سینه اش گنجوی
گر دبستان چمن را نسبت غبرا شود	طفل غنچه باد آن مجمع گردد مولوی	در صفای طبع او صوفیان را اتباع	در رواج حرف خطه شایان پری
صنعتگر دو از کلک سنگ قمر در نقش	قالب صنع کهن باید بطرز او نوی	بسکه دارد هر زبان آوازه نامش بر زبان	شسته نامه هر سخنور سخن شد مثنوی
ناتوان بخشیدم با سر نیچه اقبال او	انچنان کانگشت شرکان پیش بازو قوی	بر سپهر همت عالی فروغ جاه او	روز روشن بیا شده تا گرده مه پرتوی
طبع کرد آن مثنوی را که بهمان منزلت	آمده نقش فرقان نقش جهات مثنوی	لفظ لفظ مولانا تا فی همچنین باشد خبر	برهمین نقش حرف گشته دین مسیحی نحوی
بلند مخمس محرومی بیست با ذات او	زان بود افسانه گر حقیقت مثنوی	چون جمال الغیب بیهان از ان اشعر از	که بنگر و تعبیش چونا د مندوی
مولوی اسکندر روم و کتابش آئینه	خوش بشناسش از ره تاحق شناس اهل شرع	در مضمون خوشتر از ره التاج شهی	یوسف تخت جلال علی تر زخت خسروی
الرحمن علی العرش استوی آمده تفسیر آن	جلوه توحید بر صفحه اش چون مستوی	سنگ طبع بر نقش انغار خورشیدی بدید	قالب بیجان نطقش گر دهد فیض عیسوی
تا تجلی بر دو بود در نشین سنگ طبع	جانب باد حق شد مست شوق موسوی	در تماشا جاش گفت موحد بسهرسال	این بود یا بن صوری مثنوی معنوی

وله

آن جلال الدین کشا در ابتدا اتصال | ١٢٨٢ھ قال و نور جلال آید بچشم اهل حال

وله

وقت طبع انطباعش گفته موحد بسال | شد منور سنگ گویا از تجلی جلال

جنبش زلف سیه راهزنگ | نامه مولوی روم دران

سیند امطبع مشکینه سواد | ١٢٨٢ھ شد صفا خیر جولالات زنگ

وله

گفت تاریخ جلاش موحد | صاف گشته آئینه روم بزنگ

این نامه آفتاب زان شرق کمال | موحد بسال طبع جلیش چه خوب گفت

مقبول تو بسال که شد نام او جلال | ١٢٨٢ھ شمس جلال شد چه تحریر کامل جمال

وله

نیره بر اوج بقا بالله چه بود دست مولانا | ١٢٨٢ھ محقق کرده بر تلمیذ حق حق استاد

وله

بسال طبع ملفوظات قدس آیات او موحد | مرادانه بگفت ارشاد پیر مرشد هادی ١٢٨٢ھ

در روی نهفت سر غیبی | موحد شد شهود انطباعش

این نسخه مولوی عیان کرد | تاریخ بگفت سر غیبی ١٢٨٢ھ

وله

چون تازگی طبع با وراق اثر کرد | شاداب برآمد گل بستان طریقت

وله

موحد بگلستان حقیقت شده جویا | تاریخ برآمد گل بستان طریقت

قرآن بزبان پهلوی کن محفوظ | مکتوب نموده سال طبعش موحد

در ترجمه این کتاب وارد ملحوظ | ١٢٨٢ھ شه سر اسرار المعرفه شجرت ملفوظ ١٢٨٢ھ

وله

بیسے طبع کرد این مثنوی را | کدار باب خواست راست سر او

ز قرآن در حدیث آید خبر دار | بگو با طالب این هر دو موحد

وسیلے کنه رمز آن آگاه گردد | بسال آن زنشش دفتر شد بر دار ١٢٨٢ھ

همیشه همتش باد کامیاب جلال | کلام روشن موحد زهر تاریخ سست

مطبع آمده این دفتر جناب جلال | شده منور مطبع از آفتاب جلال ١٢٨٢ھ

عنوان اختتام مثنوی معنوی

تصفیهٔ قلوب پاک عارفان نذر کو حمد خداوندیست که مستغرقان بحر فنا را بر ساحل هستی آورده دُرر اسرار معرفت وحدت
بواطن آنان ودیعت نهاده سالک مسالک رضا فرموده و تزکیهٔ نفوس مقدسهٔ صوفیان از ورد ستایش پروردگاریست که گم‌گشتگان
کعبهٔ وحدت را از کتم عدم بمنصهٔ شهود موجود کرده جواهر گرانبهای خود یعنی عرفان در معادن خواطر ایشان امانت گذاشته از کوچهٔ مجاز در هر و
منزل حقیقت نموده نعتے جناب کبریائیش که از خس و خاشاک حیوان و چرا معرا است و نعتے مقدسهٔ والائیش که مسجود بندگان خاص محبت ره
و مجلس مستان بادهٔ وحدت تا از خمخانهٔ عشق شراب سرجوش الست بر کم خورده اند طے گویان در وجدان این ترانهٔ دلکش می سرایند
بیت که خورشید را صورت جام از وست + شراب شفق در خم شام از وست + و میگساران رحیق حقیقت تا از خمکدهٔ محبت لذت
راح ان ربکم الاعلی یافته اند همه اوست خوانان برقص آمده لب باین نغمهٔ دلنوازی کشایند شعر که کیستیان دل مبین غیر دوست + هر چه بینی بدانکه
مظهر اوست + و فرقت لهای صاف دلان صفوت کیش نعت قدسی اساس حضرت رسلی ست که خرقهٔ رسالت بر قامت بالائیش چنان
چست و درست آمد که از فخر قد موزونش خود در پیرهن نگنجید و نعت صوفیان طریقت آئین معرفت اندیشش تذکرهٔ تبجیل حضرت
پیغمبریست که عبای نبوت از حیثیکه زیب تن مبارکش گردید از تن زیبی خویشش بمباهات الفقر فخری جامه بر تن دریدا عنی جناب
خاتم الانبیا حضرت محمد مصطفی صلی الله علیه و آله و سلم سبحان الله مرشدیست که مریدان است را براه شرع مبین ایصال الی المطلوب
فرموده والله رهبریست که گم گشتگان بوادی ضلالت را شمع ایمان بکف گذاشته طریق هدایت و سبیل رشادت نموده ابیات

محمد هادی اولاد آدم + محمد باعث ایجاد عالم + محمد مظهر آثار وحدت + محمد گوهر دریای قدرت
همین باشد بهر ساعت کلامم + باولاد و باصحابش سلامم + اما بعد منکشف باد که حضرت مولانا جلال الدین رومی
قدس سره السامی مثنوی شریف را بحکایت مردے که وصیت اخذ میراث بکاهلترین فرزندانش کرده بود رسانید
و داستان را بپایان نیاورده ورق تصنیف بر گردانید از عقیدت کیشان صادق و ارادت اندیشان واثق حضرت مولانا
جناب مولوی محمد الٰهی بخش صاحب که عارفے کامل و عالمے عامل پارسائے تصوف پرست بوده و بیشے توحیدیت
بود شبے در رویت صادقه مشاهده نمود که حضرت مولانا ارشاد نظم و ختم آن داستان بر رائی منیر ما یدو این نکته دانی بستان
تا ادب بسر نگه بیان تعذر میکشد بیت ولا تا بزرگی نیاری بدست + بجائے بزرگان نباید نشست + حضرت مولانا بوعدهٔ اعانت
روحانی و امداد وجدانی و دلالت را باستمالت انضمام داده امر اقدس را بجا آوردن جب التقدیم میگردانند بنا بر علیه باموز عذر و بمقوله الامر
فوق الادب بر بارگی عزم با جزم چست نشسته در مضمار بیان گرم جولان شد و بفیض حضرت روشن ضمیر و تعیین ارشاد قدسی تخمیر
بامون آن داستان را به پیرایش و اقتضائے کلام سراپا الهام مولانا در نوشته بمطمح انظار قبول حضرت رحمن و مسطح
انظار اسیند برگزیدگان جناب یزدان نماده والله اعلم بالصواب و الیه المرجع و المآب

بسم الله الرحمن الرحیم

افتتاح کلام بتمهید ختام سراپا اختتام

جذب شوق و شوق مولانا حسام / میکشد ما را بسوی اختتام

اختتام مثنوی معنوی / میکشد جان را براه مستوی

می تراود خود بخود از لب سخن / آنچه خواهی ای ضیاء الدین بکن

چون زمام عقل من در دست تست / هر کجا خواهی بکش جان مست تست

پرتو خور چون در آبی اوفتاد / آب را هم آفتابی زاد داد

مهر برج معرفت بحر علوم / روح مولانا جلال الدین روم

پرتوی زد چونکه بر طور دلم / گشت نورانی تن آب و گلم

میزند چشمک ببام دل که این / هر زمانم آن مه برج برین

اختتام مثنوی آغاز کن / نامه سربسته ام را باز کن

نظم کن آن در که ناسفته بماند / آن حکایت گو که ناگفته بماند

زود در سلک بیان درکش ورا / در رسد فیضان روحانی زما

چونکه خود خود ندیدم تن زدم / پرورش از عذر سرباش زدم

چونکه قول آن ایاز پاک دید / در نگاه دیده دل می خلید

قفلها از کسر دشوارتر / لاجرم بستم بامر او کمر

ای خلاصه قادر بیچون و چند / رازها کردی درون سینه بند

سینه را صندوق سرها کرده / واندران مخزون گهرها کرده

ربط دادی سینه را با سینه کو / ربط این آئینه با آئینه کو

نقش این آئینه در دیگر پدید / کردی از صنع خود ای رب مجید

آب از جوی بجوی میرود / باز یکسو گشته تا دریا رود

رفت چون در بحر آب جویها / جمله یکذات و یک آبست ای فتا

با تو رمزی گفتم ای جان گوش کن / جمله تن جان باش و جان را هوش کن

رو فسوس همان نصیحت باز گرد / زانتظار آن سه پسر را دل بدرد

گذشت قاضی کابلی خود شما / سه پسر گویید تفصیلا بما

هر یکی باید که گوید حال خویش / تا بدانم کابلی کیست بیش

آغاز داستان بیان کردن آن سه پسر کابلی خود را پیش قاضی و شنوا…

در سخن پنهانست حال مهتران | مرد در زیر سخن باشد نهان
حقه سربسته جان آدمیست | باز مضمونش نشان آدمیست

آدمی را از سخن باید شناخت | غیر کشتی بر سر دریا که تاخت
اولین گفتا بدان صدر کاهلم | کاهلستان و تنبلان را تنبلم

این تو بشنو حال یارا ای سنی | یک شبی باران و نقد روشنی
برف می بارید و باران زمهریر | عالمی مانند یخ بسته فقیر

تشنه گشتم آتشم پر دود گشت | آتش باطن پرید در کوه و دشت
نفس نالان در پی آب خنک | تنبلی انگشت خشتین سنگناک

از گرانی جامه خواب اندر شدم | گشته کاهل پای بر بستر زدم
خواب ناما اندران غفلت خمیم | دم بدم افزود سرگردانیم

آخرش برخاستم بهر وضو | قصد کردم جانب آب و سبو
یاد من آمد حدیثی از کشش | آب شغ ابران رسیل آن ثبوت نفس

غالب عذر مهمل گشته زود | در وضو گشتم شتابان ای ودود
کردم استماع وضو زان آب سرد | سروری او دوست حیا بیکار کرد

غالب آمد کاهلی بر من چنان | آن نکردم جرعه زان اندر دهان
از عطش می مردم و اعضا چو برف | بر ز قاهر با باطن کرد حرف

از کسالت گفتم این برد وجود | حر باطن عاقبت خواهد ربود
کاهلی از آب خوردن منع کرد | آب در دست و بدست اسباب برد

لیک از تشنم دریا لب بدور بود | از کسالت کی مرا مقصود بود
گفت رفیقی گفته ام از کاهلی | تا ضیا تو فهم کن گر عاقلی

زاهدان در کار دنیا کاهل اند | در ادای بار عقبی کاهل اند
نفس با یک شند مهربان تو آب | یکدم آبی بود شان را شراب

نفس کافر بس است از وی بهی | آنکه بهر عطشش آتش وهی
نفس کش را بس بعیدست از صبا و | کو خورد بی بهر رغبت چو گاو

از نفس خویش را دوری کن او | پیش بحر سوترا چون نفس گاو
کاهلان کاهلی در کار تن | جا کی حسنی بطاعت از محن

باش کاهل بلکه کاهل کاهلان | از همه در پیر دنیا ای فلان
کار عقبی میکند دنیات خوب | روز راه دین در دنیا مکوب

گفت پیغمبر که هر کس منقطع | سوی حق شد گشت کارش مجتمع
بهر دنیا هر کرا شد انقطاع | گشت فضلش بی ملالی بی نزاع

در بیان اینکه هر کدام را که کار دنیا و دین در پیش آید او کار دنیا برای دین ترک نماید کار دنیا نیز خود بخود درست می شود

بود مرد صالحی با زهد و ورع | داشت وجه قوت خود از حرث و زرع

بود یک اشتر مر او را بس حرون | بارها که سخنی کردی زبون

اتفاقاً روز جمعه آمد به پیش | آمدش یک نهضت از امر خویش
آب نهران روز بر حرثش میشود | ماندران جمعه آتش سقا زرع بود

مرد حیران گشت گفتا یا خدا | نوبت سقی آمد اکنون مر مرا
هم عجب یا بهم نماز جمعه را | گر سقایت میکنم است کجا

گر کنم اندر سقایت من درنگ | میشود از یبس کار زرع تنگ
در تفحص بهر پایان در قیم | بهر اشتر ره بصحرا گر کنم

پس نماز و زرع هر دو میرود | وه ندانم که حالم چون شود
زین همه گونه ز شیجان بود و بیخ | زین تردد ها دل او شاخ شاخ

عاقبت بیدار شد و گفت خوب | بهر جمعه رود در حق را بکوب
دل بفانی بستن از نادانی است | کین متاع باقی و آن فانی است

ابن عباس از پیمبر نقل کرد | هست جمعه حج مسکینان فرد
کشت و آب دنیا در شمار | کرد پس تکبیر مسجد اختیار

رفت در مسجد بحق مشغول شد | جمله را از کار جهان معزول شد
گشته با حق در سجود و در رکعت | با نیاز دل بصد خشوع و خضوع

چون فراغت یافت از روز نماز | مرد کرد آهنگ خانه زود باز
یکدیا شد به کار سبب | تا ار شد او کار دنیا هم کمند

دیده‌اش بر چشمه‌اش بسته است
در دو او زرگ زرفت افتاده بود
تا بدیدم حال او سوی زرع رفت
آخرش شد سوی کشت خود روان
نیست در همسایه احسان لقدر
گفت حقا که عجب کار شگفت
منع میکردیم و بیشتر میدوید
بر سر کار وی کند و بیائی رود
زین سبب فرمود احمد مجتبی
بود درویشی بسی صاحب دلی
روز این و آن خلقان تافته
در فضای تیه صحرای بعید
بر نمی‌آمد از آن در هیچگاه
بعد هفته قوت او برگ شجر
و اندر آن آوارگی تعمیر بود
فصل وصل اندر بین موی نادر گشت
خار بر گوشش شهر خار راه دوست
هست عقبات اندرین راه گران
زهر چو تو بار دهی تو راه راست
سالها کردی نماز و روزه را
گر کنی عادت به تیر و یا به تیغ
چون نماز فحش و منکر را نبرد
همچو قوم موسی اندر تیه دشت
ور نه چون آن قوم موسی ای سفیه
اینچنین شد ترک امر بی ریا

بس غریبی عاجزی خسته است
تا بجا این حرف در اره شود
تا دهم آبی بکشت خویش گفت
و دید خوش سبز بود آن آبی روان
کو ده آن آب را این سو گذر
خود بخود گم و دیدانی آب نرسد
چون ندیدم حاصلی عاجز شدم
بر سرش ریزید زیر و زبر گون
که انیناک را غماس نفسها

گفت آن را این شتر چون آمده
مرد را آمد زبان شکر گشت
آنچه باید گل آن در دست تو
در عجب آمد آن مرد خدا
آخرش سر رسید از جار غفار
آب را میراندم اندر کشت خویش
هر که حق این آب در کشت تو راند
خود بدید او سر فرو آرد ز شک
در بیان این شنو یک داستان

حکایت

جان نیاز روبود و صدرت یافته
قرب بر بیرون راه انجا طریق برگزید
جز که اغراض ضروری گاه گاه
کمتر که خوردی نخفتی تا سحر
گونه گونه نور را تفسیر بود
شهر و بیران معمورست دشت
جا بجا ور مغرست باقی پوست
طی نگردد بی قلاوزی خلان
ور نه در راه میش خاک و چاه هاست
تو بر آن صوم و صلوة تو کجا
از خدا اتهامات خلقی در دریغ
و آن که در حکم تو فاحش هست درد
و آن مناخ کهنه منزلگاه گشت
مانده آواره در حرف تیه
بی کمان تیر در چگونه تیرها

خلق را بگذاشت در غاری نشست
بود در صحرا یکی غاری نهان
در خلا همچون نبی بگرفت جا
مدتی زین سان آن صحرا و دشت
هر که بر دنیا زین جهان آنسو رود
نقل معکوس است جای این جهان
سخت باریک است راه آن حبیب
زین سبب فرمود آن شاه شفیق
همچو بیکاری همیشه در ذوباب
جمله عمرت در عبادت گذشت
تا چهل سالی این عبادت کرده
چون نهی هی از عن الفحشا بود
اتباع آن قلاوزان بکن
از سحر تا شب همی رفتند شان
هیچ تیری دیده باشی بی کمان

گفت این دانسته‌ام در دو ماه
کاین شتر را حق بیاورد از دشت
زین تو مگذار هیچ بهر او حجره را
کین زراعت را که نه شد صفا
این زراعت را که کو در دو آشنا
او بداند شد بر حق پیش حقیقین
مر شادان گشت [illegible]
لا ابالی الله [illegible]
کاینچنین باشد طریق راستان
در ره حق چیست و چابک کاملی
در بر و خلق و عالم جمله نیست
مختفی گردید مانند اندر آن
دل بقید از جهان هیچ و فنا
این غزال راه و دین آواره گشت
فصل انجا وصل مقتفی میشود
تا نه دهر گو بر کس رایگان
کی رود بی استقامت جز لسبب
کالرفیق اول بود ثم الطریق
لیک یکجا مانده بی انقلاب
زانچه اول بود حال او گشت
تاکنون حرص و هوا را برده
منتهی ست او ز نام رجعت میشود
تا بمنزل گه رسی تو بی سخن
بازشب را بمناخ خود بهمان
که رسد او بر هدف یا گرد آن

ان یکی درویش در عزلت نشست
در میان غار تنگ او خوش نشست
گاه گاهان بود رفتی صاحب جمال
اندرو در خدمت او با بستان
خادمم در خدمت تو صبح و شام
گفت فرستو سخن هر گز میا
بار ده ای تو زینجا ای طبیب
نیم تو درباب من اکنون چه سود
گفت خوب آید اگر درویش کنم
مال دنیا هست زهر سهمناک
گر درینجا بهر حق سازی تو رخت
چونکه چیزی خواهد آن رب مجید
می نیاید اندران صحرا کسی
از قضا قحطی بسالی او فتاد
چند چوپان در جوار غار او
روزی از تقدیر ربانی فقیر
چون ز ناگه شد ببر بود او منقطع
مرد فارغ در تبتل شده بود
گر دولت چیزی بخواهد حکم کن
گفت اگر شیری بود قدری بیار
بعد چندی عجز و زاری های ما
جهد شیرها کار آمد ای عزیز
بی وسایل کس نه منزل می نمود
مرد رهرو را کجا آرام و خواب
رو بهر عودا من بهر در راه شو

رجوع بحکایت

رهبر ابراهیم کرده بود جا
با هزاران خوبی و خلق و دلال
دست بسته از ادب پیش شاه
وانچه فرمائی بجا آرم تمام
کرده ملتفت کرده ام چون من ترا
امر و نکت خائف آمد هر سعید
چونکه حکم حاکم است ای دود دود
در نگر در حضرت گورش گنم
گه بیابی بازش اندازی بخاک
حق دهد آنجا عوض صد بار زر
میکند در فانی هر اسبابش پدید
زانکه دور از خاطره بود او بسی
گاو و زرع از خشکی آمد در فساد
بهر کاهی آمدند از جستجو
بهر حاجت بیرون آمد زان فقیر
نور حق بود از جبینش مستطع
پیش او این چاپلوسی سر دو بود
تا بجا آرم هر آنچه امر کن
تا بهرم زهر این نفس چه مار
خواستی و آن ندارم وای ما
جهد میکن چهد اگر داری تمیز
بر سر راهی نشستستی چه سود
در قلق باید نشستن در اضطراب
تا نه پیچد در دو گام ای راهبر

مدت ده سال بد مصروف کار
غرق گوهر بود با پوسرش
گر نهی دست قبلی بر سرم
مرد کامل از ره نور درون
من گریزان از تو اینجا آمدم
گفت ای درویش نیک آدم
این بگفت و از نظر مفقود گشت
صرف سازم در ره حق بود دین
معنی بهر گوهر خود انباز کن
اقتضوا الله را از قرآن برگزین
تا بده سال اندران غار آن فقیر
اشتر و گاو و خر از بهر چرا
راعیان بهر چراگاه از بعید
کاه بسیار است مرتعی نیز خوب
دیدن چندی از بنی نوع بشر
جمله چوپانان بدو راغب شدند
آخرش از راه عجز و صد نیاز
دید چون درویش ایشان خوار
عرض کردندش که از قحط و مطر
گفته درویش از همه پاکیزه خو
گفته است آن سید پاکیزه خو
رو قدم برگیر و قطع راه کن
راه حق را چون تو آسان دیده
منزلی لبس تیز خطر از غارها

حال آن درویش با شه بیان
باز سر کرده بیا بیش باش
باج عالم بود هر یک از ورق
نیست ای سلطان چنین ناز کرم
یافتی یکبار من عدم دنیا ست و دین
در گذشتم از تو در غار ای شه شام
سخن بحکم آن شه مالک قدم
واقعه را او بدید پس هر چه گشت
تا شود در عاقبت بار آمین
وقف کن در گور و آنجا باز کن
در حرمت غیر از سخاوت بر گزین
بود در یاد خدای مستجیر
بر هم شد رفتند آنجا معلقا
قصد میکردند سوی هر صعید
آمدند آنجا بگاو آن حلوب
جمع گشته با سوا انجم گاو و خر
با هزاران خوش حالت شدند
جمله گفتندش که شاه پاکباز
وز غنا و کیشان را کاهی
جمله بی شیر اند چه گاو و چه خر
حق کند اتمام لیکن تو بگو حق
التجا هر سن بجا هر نفس
بعد ازان منزل القصر شاد کن
از سفر دامان چرا واحید
گر تو بی جا به وی در ره بجاست

جامه‌های جسم را کوتاه کن — با دل فارغ تو قصد راه کن
راه بس دور و دراز و پر ز بیشه است — گر توانی رو چو با تو تیشه است
ورنه بی تیشه تنت پاره شود — سد راهت خاره هم خاره شود
تیشه چه بود آن نفی لا اله — سنگ غیرت کو برتابد ز راه
خیمه را تو قصد الا الله کن — سیر آنجا با دل آگاه کن
این سخن پایان ندارد ای عزیز — قصهٔ درویش را بشنو تو نیز
زان شبان سرمست با یک شیر عیده مرد — رفت سوی گاو و یک بی قصد کرد

قصهٔ دوشیدن گاو ناداده از راه امتحان صوفی آگاه

تا بگیرد امتحان آن قصه را — کش شبان توکل هست شیر
رو به پستانش چو دست امتحان — جست شیر از اندرونش شد روان
عاجزانه پیش درویش آمدند — فوز عقیدت سر پای او زدند
شیر آورد و صوفی نوش کرد — باز سوی آن حرا رو دوش کرد
جوق جوق پایان شهر اندر شدند — لیک زین خرق آن همه عجب بدند
خنده رو کز این نمط میگذشت — اندر آن کار اعیان پر غار و دشت
گفته رفته در میان شهر هم — یافت شهره قصهٔ شیر و نعم
بر زبان خلق افتاد این سخن — تا بگوش شه رسید از شاخ و بن
گفت شه را زیارت کردنیست — در جهان دیگر به از وی مرد نیست
نزد درویش آمد و شوقش داد — صحبت میر و نیز آمد فساد
مرد باید کز سلاطین وا رهد — وز امیران هیچ تیر آن بر جهد
بحث تشویش تو هست این گروه — گشته شیطان هم ز لکشان ستوه
کبر و نخوت‌ها بجان سر پرورند — هر دمی چون گرگ میشی بر درند
پیش سلطان و امیران پس مرو — تا نگیری باشی رعونت را گرو
صحبت شاهان کبر و غفلت آورد — وان قباهای قناعت بر درد
زین جهت فرمود سلطان زمان — سید عالم نبی دو مکان
عالمان هستند امین در دین حق — با امیران گر نباشند هم طبق
خالطوهم پس نصوص اندرین شدند — فاحذروهم در حق ایشان زدند
چونکه سلطان بعد عجز لابه — یافت ره چون سگ در رود شانه
پیش درویش آمدن آغاز کرد — مکر دیگر را ز نو آغاز کرد
گفت با منصور خود کای پیر خرد — گر شهنشه خود بدرویش خوش بود
باحث برکات رحمانی و بیست — سایهٔ سبحات ربانی و بیست
این چنین مرد ز شهر نشین — زینت شاهی هست و فر تیر دین
الحذر من آمدن زین حیله جو — گفت با صوفی از این رو گفتگو
مرد درویش از همه آزاده بود — گفت ما را از خلطش فوتی چه سود
میل طبعم سوی ویرانه بسیست — طالب آرام خود را هر کسیست
طالب آرام نفس خود نیم — طالب آرام جان ره خاتمیم
پیر حق من مصلحت عزلت نمود — در میان گاو خر ماندن چه سود
گفت پیغمبر سلامت در جدایی است — آفت جان در همان این کثرت است
گفت اگر گیری عزلت را رسول — که رسیدی این بفرمان از رسول
اولیا زین گونه گشته وحید — راه حق با اهل عالم چون رسید
گفت پیغمبران دعوت بود — آن ملی هم بر طریق او رود
گفت پیغمبر که هو دع الله یک — خیر من حمر النعم ان کان لک
گفت در پیغمبر این هم توست لیک — هر که بیمارست کو پرهیز نیک
نور پرهیزی ز جان درست بشو — هیچ زاغ گشت صحت شد فرو
ما را صحت یافت مطلق از مرض — باید او تشیا ام را چه غرض
انبیا و اولیاء را صحت آن — رسته اند هیچ مطلق ای فلان
لیک درویش شبه بیمار است — زین سبب از صحبت ام ما بیزاری
باز مرد و آن وزیر نیک خو — کیمن سهم از شر نفس خود بگو
ترک دنیا داد و خود نامدی — ما به حیث آمدیم از عابدی
نفس پاکت جان ما روشن نمود — آفتابی گشت گرچه تیره بود
در حضور شه از هوا و از هوس — می نماید بود کس هیچ خس

چونکه خیر الناس من ینفع بُدست | تو بدین حبل المتین آویز دست
تا فلان از فیض تو زنده شود | وان کفوران نعمت کر شوند

گفت صوفی جاه بر تشنه نرفت | تشنه را باید که آید چیست تو گفت
صد دل آکنده که سیل تجربست | گر بیابان گوش خانه بیابان

ره تنگ بگذشت تا وقتش قبول | می نکرد آن صوفی چنین او سؤال
آخرش چون دید ابراهیم و زر بیه | کرده دل حیلتی آن مرد بصیر

گفت جو با مرد به فرح تو | سوی قصر شاه گردم راه جو
بعد از آن هر صبح وقت است | حسب حالت در عمل در ورد وقت

رفت آن درویش همراه وزیر | سوی دولتخانهٔ شاه کبیر
چون نزد درویش بیکی او جابست | بهر استقبال شاه او چو جست

بهر اخلاص خود آن پیر مرد | سنگها پرتاب گفتن آغاز کرد
بی محابا زد بسا عان آنجنان | گو فراری گشت زان سنگ بلا زیان

رفت زان حلقه برون بگریخت | تا بعد از سنگهای کنگرهٔ و رفت
مرد درویش از هنر مستانه وار | سنگ بر تا بید انگه باشهراه

منبر دولت شکنجه صد منجنیق | سوی آن شاه وفادار عشیق
که بدین حیله خلاص من شود | خواندم دیوانه ترک من دهد

شاه چون بگریخت برگزیدان مکان | حیلهٔ دیگر بساید زآسمان
سقف آن خانه فتاد از بیخ و بن | خبر که ناگه از آن سو کهن

شاه دانست آنچه از لطف بود | در شکست او هزاران بست سود
او خلاصی جست شد زنجیر بست | اینچنین حکم قضا بود او نخست

آمد او به صدق در بالین شاه | گر نهان در جو تو صد لطف باد
خضر کشتی را شکسته میدهد | در شکستن کشتی از ظالم رهد

تو مرا چون خضر بر ساحل کشتی | از هزاران مرد تا اهل کشتی
گفت صوفی این همه حکم خداست | زشت چون حکم خدا یار رها بست

بر شبستمان سه او باید خبید | چند روزی زهر هم باید چشید
لاجرم گفت شهنشه را شنید | بازنمار چون صبرا ابر گزید

شاه قصر و خانقه خوبی نباخت | و زر و گنج و گهر چندی نواخت
کرد صوفی را کنین آن مکان | هیچو مهر و زر من با لحیات

آن فقیر پاک جان در استبان | شد بظاهر در جوار عشق و نان
لیک پنهان از همه در حجره | زانش چون پیش کشته بسفره

پوستین و دلق را کرد آن هر | در جهاد نفس بود مستتر
چون ایاز آن چارق و آن پوستین | در قفل حجره چون گنج دفین

عشق با آن پوستین خوش باختی | خویش را بر فقر محکم ساختی
هیچ زین دولت نبودش حاصلی | غیر اشیا غنیمت فاضلی

گرچه دنیا هست ملعون ازل | لیک در راه خدا شد هست العمل
مال دنیا گرچه زهر آگنده هست | چون بهمت میدهی فرخنده است

گر گنجی را تستی شه سکندری | ورنه جیفه سگ بلغند رهی
مال دنیا را بقا گرچه نیست | هر چه میکن عقبی خوش نیست

ابتلا و امتحان ایزدی | واو شیطان راند و بیم رهی
بودن دنیا بما ناخوش تر است | زانکه جاهل را خود او تخم و حضر

هر که افسون داند از مارش چه غم | مار او را یار باشد بی خطر
ورنه دانی تو فسون گردش مگرد | تا نبازی جان خود را هیچ نیز

زین سبب فرمود احمد مجتبی | مزرعة للآخرت است این جهان

در بیان معنی آن حدیث که الدنیا مزرعة الآخرة و تفصیل آن

گر زر رحمت میشود تخمی بکار | تا برآری خوشهٔ روز شمار
ورنه کاری نعلسی یوم التناد | گشته مضمون و جاه سبب مراد

تخم را میکار و با تسلیم باش | تا بری یوم الحصاد از غله اش
ور نکنی کاری چه برداری از او | روز حشر اهل عقل واد حقو

هیچ من یعمل بقرآن خوانده | اینچنین کاهل چرا واماندهٔ
هست حکم پاک رو حشر آمده | باز ز همه صالحان خیر آمده

[illegible] خشک شد

هم بداند آن جوان عاشق جهان

نیم شب [illegible] وز [illegible]

کشته شد من از کشاکش [illegible] برد

با خود آ زود و ندامت بشنو [illegible]

کار با هشیاری و بیداری است

تو بخواب خوش [illegible] بازی کنند

مدتی سالی هم ز نسیان گذشت

[illegible] گشته صوفی

وقت خدمت سوی درویش آمد

واندرین اثنا شبی آن [illegible]

گفت صوفی هی چه آوردی بگو

گفت [illegible] ای صوفی [illegible] ز دل

[illegible] برو [illegible]

زود باش ای [illegible] از اینجا برو

چون [illegible] این شور [illegible]

گر چه [illegible] دولت [illegible]

چون قضا آید شود [illegible] کار

از قضا [illegible]

[illegible] آن شاه [illegible] قدیم

وقت [illegible]

شاه تنها ماند و آن صوفی [illegible]

خواست کان [illegible] گیسو [illegible]

[illegible] خویش [illegible]

من چه خو [illegible] ایش کرده ام

وان [illegible] نیست [illegible]

تا بمرد خام [illegible]

تا [illegible] کند [illegible]

یک یک [illegible]

در حساب [illegible] اندیشه کن

هر که [illegible] گشت میدان [illegible]

اینچنین [illegible]

[illegible] چون

[illegible] بیان [illegible] نظر [illegible]

گر [illegible] غافل [illegible]

گر [illegible] تو [illegible]

گر تو غافل گردی از رحمت [illegible]

پاسبان تو [illegible]

این سخن پایان ندارد [illegible]

رجوع بداستان درویش و [illegible] که چه آید از زن و نیاز از آن مرد حقیقت اندیش

[illegible] آن مرد [illegible]

داشت [illegible] نیاز

[illegible] چرا [illegible] تو رو

[illegible] دام [illegible] خیال

[illegible] دست [illegible]

تا [illegible] داری [illegible]

چون [illegible] این [illegible]

آفتاب [illegible] کاسد شود

[illegible] گشت و زار

[illegible] سوی کوه شد [illegible]

[illegible] درویش شد [illegible]

[illegible] آسوده [illegible]

[illegible] شاه [illegible] خویش [illegible]

[illegible] دیگر [illegible]

[illegible] آن و [illegible]

بارها [illegible] کرده ام

هم برین منوال بود این کار و بار

ناگهان آن زن [illegible]

گفت [illegible] تو آمدم

تو [illegible] شود [illegible]

[illegible] خورده ام

از [illegible] آن [illegible]

[illegible] گرد [illegible]

خواند لاحول [illegible] مشغول گشت

[illegible] کار [illegible]

[illegible] سخت

آمد [illegible] صوفی [illegible]

تکیه [illegible] خوابش ببرد

و [illegible] بر شکم

چشم [illegible] بیدار شد

گفت زود آ [illegible]

پس [illegible] نیکوی [illegible] نسیان بود

[illegible]

[illegible] گشت [illegible]

یا [illegible]

[illegible] تو [illegible]

[illegible] خواب تو آید [illegible]

[illegible] حال صوفی [illegible]

[illegible] صوفی [illegible]

[illegible] ملک [illegible]

[illegible] جان [illegible]

بار دیگر گشت [illegible]

[illegible]

گشت چون [illegible]

[illegible]

[illegible] صوفی [illegible]

[illegible] چرا

کان [illegible] گشت

سلسله اسباب [illegible]

[illegible] سخت [illegible]

[illegible] اعتقاد

[illegible] سایه [illegible]

[illegible] لطف و کرم

[illegible] برهنه [illegible] شد

تا [illegible] نور [illegible]

[illegible] گشت [illegible] شد

[illegible]

[illegible] دستان و شفا چون

[illegible] چون لطف کنیشان

[illegible] لطیفه [illegible]

مال دنیا او وفا خوردن بود

گر [illegible] گشته هلاک

[illegible] کرده بود

یار [illegible] داستان خود روم

وان ندیم کاهل شد از تنبلی [illegible]

دوش گفتا کز شنو حال من

گفت من تنبل ترم از تنبلان

همچو آن تنبل ز [illegible]

یا چو [illegible] فداره

من ز تنبل [illegible]

بر [illegible] بیندی [illegible]

چون بجا دم حرکت [illegible]

چون که تنبل من شد [illegible] کارها

پس چرا در نفع و ضر خود تنم

در میان هر [illegible] کاهل ترم

در بیان این شنو یک قصه

شاه [illegible] سخی و بحر بود

شاه هر شب بر سر تخت کرم

هر که گشتا [illegible] اسبان را

[illegible] شب [illegible]

[illegible] لطف [illegible]

[illegible] شاه [illegible]

[illegible] جهان شد [illegible]

همچو کانون [illegible] شد

از چنین جود و عطا کس [illegible]

در [illegible] نقص [illegible] بود

همچو [illegible] چون [illegible]

[illegible] ما [illegible] بود

[illegible] چرا [illegible] غافل شوم

بیان خوردن آن [illegible] حال کاهلی خود با قاضی

[illegible] میراث [illegible] حال من

[illegible] از کوه گران [illegible] گران

بر ندارم من سر خود از [illegible]

بر ندارم من سر خود ذره

[illegible] بر سر من هر [illegible]

حکم حکم تست بنده خود [illegible]

[illegible] از عالم [illegible]

پس چرا چون [illegible] من با [illegible]

[illegible] حاجت چون [illegible]

در همه نفع و ضر [illegible] ترم

تا بری از تنبلی من [illegible]

[illegible] لطف [illegible] احسان [illegible]

می [illegible] گدایان [illegible]

[illegible] را

[illegible] با مغز [illegible]

[illegible] یافت شود

[illegible]

[illegible] وزیر

[illegible] سلطان [illegible]

[illegible] آمدی

[illegible] خوش

[illegible] ودن

جان [illegible] حلوا

[illegible] آمدم

[illegible] الراحل [illegible]

گر [illegible] از [illegible]

[illegible] آتش بود

گر [illegible] صد بار [illegible]

گر [illegible] صد [illegible]

[illegible] کم

[illegible] غسال [illegible]

[illegible] افزاو

این سخن پایان ندارد [illegible]

سود و نقصان [illegible] عالم [illegible]

[illegible] آدم [illegible]

[illegible] گذر

[illegible] مال و جاه هست

[illegible]

آنچه خواهد [illegible] برد

[illegible] نور

[illegible]

[illegible]

[illegible]

[illegible]

[illegible] دل [illegible]

[illegible]

دل [illegible]

[illegible]

[illegible] کاهل [illegible]

تا بیا [illegible] مال و منال

یا بر [illegible] سیلاب [illegible]

من [illegible]

یا شود [illegible] تا قدم [illegible]

از کسالت [illegible]

صلح و [illegible]

از [illegible] لال شو

هر [illegible] من [illegible]

گفت با قاضی [illegible]

کاهلی [illegible]

در [illegible] گشته [illegible]

[illegible]

دین و دنیا [illegible]

[illegible] زبان خواهد [illegible]

نیست [illegible]

نیست [illegible] قصور

جنبش لب کافی آمد بهر رش / بهر هستی طلق رغبت ها مرش
بردرش ... گر صبح و شام / کار او ... [illegible]

گر بپائی بر در او صبحگاه / آنچه خواهی میدهد آن پادشاه
گر کسی در نیم شب گو بدرش / میدهد گو هر ... حکیم ...

جمله شاهان شب بستر غافل اند / ور ز خبر گیری ملعقان غافل اند
شاه ما بیدار هر دم هوشیار / عالمی را خود بذات او ...

بسکه چاپلوسان حکایت ساختند / میل آن شه در دلم انداختند
بر درش رفتم شبان و صبحگاه / آستانش را نمودم سجده گاه

سوی او دیده ز خود بستم جهان / کو ... حیرت احمد بر زبان
مدتی بگذشت من از کاهلی / ماندم اندر حیرت و بیجا ...

کاهلی من زبانم را ببست / همچو ... باد و دوست ...
کاهلی من مرا رخصت نداد / که بگویا هم از شه با خود وداد

... احمقان زین گونه اندر جهان / کاهل اند غافل اند ... مردان
نی ز حق خواهند دنیا نی بهشت / هر دو را بهر خدا ... خود ...

جز خدا را از خدا خود خواستن / نیست افزونی بود جان کاستن
که خدا را بهر جنت عابدی / در رفاه نفس خود بس فاسدی

حسن ذاتی الوهیت چه شد / آه آه حق ربوبیت چه شد
هست او معبود بالذات ای پسر / در میانش ... را بحر

مر خدا را بهر او عابد شوید / ور که بهر حور و جنت میدوید
حق آن بذات خدائی رفت کو / خود بده انصاف پاسخ را بگو

گر پرستی بهر نار و یا جنان / عابد دنیا شدی ای کامران
گر نبودی جنت و نار ای لئیم / بود معبود حقیقی آن رحیم

نار و جنت هر دو سوط کاهل اند / کاهلان را تازیانه ناقل اند
اسپ بیجا را تازیانه چه بد / خود بخود پا در ره عجلت نهد

طفل را گویند در مکتب برو / جوز و لوز ... بهر روز شو
پیش آن استاخوان نعمتهای ... / فاکه اعناب بهر ... کسی

گر روی پیشش نوازد مر ترا / ورنه بد بد زین قفا ...
از طلبا نحیه روی گلگونت کند / سخت زنی ... کند

طفل زان ترغیب و ترهیب ... / رو سوی مکتب نماید ای ...
چونکه طفلی رفت آمد عقل خوب / نیست محتاج ترغیب و ترهیب

خود بخود در پیش استاد میرود / هر سحرگاهی بشوقش میدود
حسن ذاتی بین حق اللهیش / غرق شو در بحر چون ما ماهیش

بیخودی شو از خودی یکسر را / از برای حق خدا را دان خدا
مطلب دنیا و عقبی را بهل / هر دو انبان را بنه ... بجل

بهر او او را عبادت کر نیست / عابد جنت طلب هم مرد نیست
او بذات خود عبادت را سزاست / ... بر کسی نار و جنت ...

اعبدالله له یا ذوالنهی / واطرحوا الاغیار عن عین الرها
فامح نقش الغیر عن لوح الصدور / انه المعبود من غیر الفتور

این سخن پایان ندارد ای عزیز
منشی حال خود ... آن ...

حکایت کردن آن پسر سوم کاهلی خود در پیش قاضی که کاهل بکار دین و چابک بکار دنیا بود و هست بیکاره و کاهل حقیقی

گفت قاضی آن سوم کای فلان
کاهلی خود ... بیان

گفت قاضی تنبل من بشنو / هیچو ... نیست ...
در بیانش ... / حال مخفی بر تو روشن می کنم

دو ... بردم سوی صحرا گاو را / پاسبانی ... گاو را
بر سر ... سبزه ... / گاو خود بگذاشتم او می چرید

در چرا بگذشت تا بیجا بعید / سبزه ... یافت هر جا میدوید
بود سبزه همین صحرای دراز / هیچ ... دراز

... سبزه ... فضا / تو چه گاوی اندران مرعی چرا
خود چراگاهی که ... خارست / خار و ... زار نیست

[illegible] جفا را او

[illegible] مادر شکم پروردنی

[illegible] آن حکیم

بهر این حکمت رسیدند انبیا

هیچ گاوی خود سری هرگز مکن

نفس سرکش را عنان گر واده‌ای

رفته رفته در مهالک شد رود

ان حمی الله ان محارم آمده

ان اکرمکم عند الله اتقاکم

[illegible] گاو و اوس دولت

گاه می‌شد دور و من از کاهلی

[illegible] در تردد سخت سخت

رو تو یکدل باش مرد حزم باش

از عدم بر تو تردد ریختند

از سحر تا شام من در فکر گاو

من شوم گر در نماز و در نیاز

چشم من شد خیره اندر یار گاو

نیست آن گاو و نشان معلوم نی

اهل دنیا در چنین اشغالها

ای برای گاو نفس هیچ جا

در جهان فانی چنین فانی شدی

صوفی صاحب دلی اندر رباط

جمع مطبخ مستفیدان بر سرش

هر که بی زاد و ولایت [illegible]

[illegible] مرغ زشت

روز محشر گر بدی آخر بیار او | هیچ دردی گاو نفس [illegible]

کی بری [illegible] بدنی با خود فنی | آخرش [illegible] شکم آمد ترا

کو سمیع است و بصیر است و علیم | تخمه زد تو [illegible] تا ورید

تا تو را تحسین [illegible] ای کیمیا | تو مریض و جسم تو ناپر سقیم

در معنی این حدیث ان لکل ملک حمی و حمی الله محارمه رواه نعمان ابن بشیر رضی الله تعالی عنه

گوشمالیها بسی زان شه خورد | بهر این فرمود خیر الانبیا

حمیه اصل کل مکارم آمده | تاج کرمنا به سر افراشتی

هست کرمنا بتقوی ای عمو | گر نه تقوی داری از گاوی بتر

رجوع کلام بحکایت آن پیر سوم و [illegible] آن گاو او

می‌نمودم صد چو خویش غافلی | در تردد می‌روم با خار و خس

شد علم از دست قبل لخت لخت | این تردد هست بنیاد هموم

نقش این چنان لوح دل خراش | در گذر زین کاین [illegible]

امتحان را حیله انگیختند | زین بد آن بگذر [illegible] شتاب

بر بهانه جو بودم و دل تفته گاو | ظهر و عصر من درین غم شد قضا

گاه گیر و آن طرف راه دراز | آخرش چون [illegible] شد در عجب

می ندیدم هیچ من ز آثار گاو | چشم من از دیدن او تاریک شد

وان که من جمله خبر معدوم نی | روز من شد و بیر گاو از دست شد

می کند [illegible] دنیا ای کیا | مرد آن باشد که عقبی را [illegible]

میکنی هر دم نمازی را قضا | یا در او هیچون نماز فرض [illegible]

گر ز عقبی ز نادانی شدی | گر برای حق ز دنیا بگذری

حکایت بیان آنکه طالب دنیا بی‌نصیب و همواره طالب خود

معتقد بودند [illegible] | ناگهان [illegible] جانور [illegible]

وان دگر [illegible] تیز | نفرتی بس لاغری [illegible] ژولیده

با نزاران [illegible] | دید آن مرغ [illegible]

هیچ گاو [illegible] بیان

تخمه کرد و [illegible] ترا

[illegible]

[illegible] سلیم

بر خلاف نفس خود کن هر سخن

[illegible]

خاص باشد بهر سلطان [illegible]

لیک [illegible] ناشتی

گوش کن [illegible] ای دیده ور

[illegible] گاو [illegible]

[illegible]

[illegible] نجوم

از همه [illegible] تردد [illegible] است

که بهر کاری [illegible] الله المآب

گر روم در سجده [illegible]

گشت [illegible] زندگی ظلمت [illegible]

گاو از آن [illegible] تاریک شد

[illegible] چون [illegible] شد

کار دنیا را [illegible] کند

میکنی تو کاهلی غافل از آن

[illegible] اهل دنیا [illegible]

بد نشسته [illegible] با صد نشاط

آه [illegible] عبرت [illegible] جو برق

[illegible] پرده

[illegible]

جنبش لب کافی آمد بر درش بهر استحقاق غیبت ها مرش
بر درش آید کسی گر صبح و شام کار او یابد بکلی انتظام

گر بیائی بر در او صبحگاه آنچه خواهی سید آن پادشاه
گر کسی در نیم شب گوید درش سید ما گو هر یه ابراهیم و ادرش

جمله شاهان شب بستر غافل اند وز خبر گیری خلقان غافل اند
شاه ما بیدار هر دم هوشیار عالمی را خود بذات او پاسدار

بسکه بیهوده شان حکایت ساختند میل آن شد در دلم انداختند
بر درش رفتم شبان و صبحگاه آستانش را شود هم سجده گاه

سوی او دیده ز خود رفتم چنان که نیامد حرف و حیط بر زبان
مدتی بگذشت من از کاهلی ماندم اندر حیرت و بیحاصلی

کاهلی من زبانم را ببست همچو محو باده و مست الست
کاهلی من مرا رخصت نداد که بجویم از شه با جود و داد

کاهلان زین گونه از هر دو جهان کاهل اند و غافل اند ای زاهدان
نور حق خواهند نی نی بهشت هر دو را بهر خدا بگذاشته

جز خدا را از خدا خود خواستن نیست افزونی بود جان کاستن
گر خدا را بهر جنت عابدی در رضای نفس خود بس فاسدی

حسن ذاتی الوهیت چه شد آه آن حق ربوبیت چه شد
هست او معبود بالذات ای پسر در میانش لیس و ساقط الاخر

مر خدا را بهر او عابد شوید نی که بهر حور و جنت میدوید
حق آن ذات خدائی رفت کو خود بده انصاف پاسخ را بگو

گر پرستی بهر نار و یا جنان عابد نیا شدی ای کامران
گر نبودی جنت و نار ای لئیم بود معبود حقیقی آن رحیم

نار و جنت هر دو سوط کاهل اند کاهلان را تازیانه ناقل اند
اسپ بیجا را تازیانه جهد خود بخود پا در ره عجلت نهد

طفل را گویند در مکتب برو جوز و لوز و سیب هم آن رو بشو
پیش آن استاخوان نعمتها بسیست فاکهه اعناب بهر تو بسیست

گر روی پیشش نوازد مر ترا ورنه بد بر زین تنت ضربها سزا
از طلب اینچه روسی گلکوفت کند سخت زندانی و محزون کنند

طفل زان ترغیب و ترهیب بلد رو سوی مکتب نماید ای حبیب
چونکه طفلی رفت آمد عقل خوب نیست محتاج بغوث و هم رهیب

خود بخود در پیش استا میرود هر سحرگاهی بسوی پیش میدود
حسن ذاتی بین حق اللهیش غرق شو در بحر چون ماهیش

بیخودی شو وز خودی یکسر آ از برای حق خدا را دان خدا
مطلب دنیا و عقبی را بهل هر دو انبان را بنه از او بغل

بهر او او را عبادت کن ز نیست عابد جنت طلب هم مرد نیست
او بذات خود عبادت را سزاست نز برای نار و جنت ونجها

اعبدوا الله له یا ذوی النهی واطرحوا الاغیار عن عین الدها
فامح نقش الغیر عن لوح الصدور انه المعبود من غیر الفتور

این سخن پایان ندارد ای عزیز منتهی حال خودست آن سوم نیز

حکایت کردن آن پسر سوم کاهلی خود را پیش قاضی که کاهل بکار دین و چالاک بکار دنیا بود نیست بکار در کاهل حقیقی

گفت قاضی آن سوم را کای فلان کاهلی خود بر شمیم کن بیان
گفت قاضی تنبل من بشنو [illegible]

همچو آتش نیست بر [illegible] در بیابانش دو استا [illegible]
حال مخفی بر تو روشن می کنم

روز پیش بردم سوی صحرا گاو را یا شبانی می نمودم گاه را
بر سر چوبی که بد سبزه [illegible] گاو خود بگذاشتم او می چرید

در چرا میگشت تا بیجا بعید سبزه تری یافت هر جا میدوید
بود سبزه ها بهین صحرای دراز همچو میاو دوید دور از راه باز

نیست دنیا سبزه ناخوش فضا تو چه گاوی اندران مرعی چرا
خود چراگاهی که در وی خار نیست خار و از و ن و قتاده زار نیست

هان گیر دو در گلویت خار او روز محشر گردی آخر زار او

همچو دین گاو نفس خود جهان هین بگاهی هر کجا بینی عیان

دین لها نما رشکم پروردنی کین مرا شد خوردنی ناخوردنی

آخرش در شکم آرد ترا تخمه آرد خیره گرداند ترا

گر خوری آنرا بحکم آن حکیم گو سمیع ست و بصیرست و علیم

تخمه در تو لیک زهضه نا ورد هیچ نفخه زین شکم فی هیچ درد

به این حکمت رسید از انبیا تا تو در تخمه نفتی ای کیا

تو مریض و جسم تو باشد سقیم

در معنی این حدیث ان لکل ملک حمی و حمی الله محارمه رواه نعمان ابن بشیر رضی الله تعالی عنه

همچو گاوی خود سری هرگز مکن بر خلاف نفس خود کن هر سخن

نفس گشت را عنان گر دادی میر و داو تا سر اگاه شهی

رفته رفته در جهانی تشنه رود گو شما ایمان بسی زان تشنه خورند

بهر این فرمود خیر الانبیا خاص باشد بهر سلطان حمی

ان حمی الله محارم آمده حمیه اصل کمل مکارم آمده

تاج کرمنا بسر افراشتی لیک سر بر خاک کهان بنداشتی

ان اکرم عند الله اتقاکمو هست کرمنا بتقوی ای عمو

گر نه تقوی داری از گاوست تر گوش کن بل هم اضل ای ...

بشنو کلام حکایت آن پیر سوم بود و ردزدن گاو را

هین میا کان گاو اوبس دو در رفت میر و دان گاو ستو بنز گفت

گاه می شد و در من از کاهلی می نمودم در خورش غافلی

در ترددمیر دم بازار ... تا همی از دور پا هی ...

مفشرم در تردد سخت رفت شد دلم از دست نبل سخنیت

این تردد هست بنیاد هموم بر تو می آرد الم از هجوم

رو تو یکدل باش مرد حزم باش نقش این و آن ز لوح دل خراش

در گذر زین کاین ... و آن ... از همه آن تردد بار ده است

از عدم بر تو تردد ریختند امتحان را حیله ای انگیختند

زین و آن بگذر بدا شنو کن شتاب که بهر کاری الی الله المآب

از سحر تا شام من در فکر گاو بر بهانه جو بودم و دل خسته کاو

ظهر و عصر من درین غم شد قضا گر رودم در سجده گردم رو بهی

من نشوم گر در نماز و در نیاز گاو گیر تا آن طرف راه دراز

آخرش چون قرص خور شد در ... گشت ضوا زندگی ظلمت ...

چشم من شد خیره از دیدار گاو می ندیدم هیچ من ز آثار گاو

چشم من از دیدنش تاریک شد گاو از آن مرعاش در تحریک شد

زیست آن گاو و نشان معلوم نی دان که من جمله خبر معدوم نی

روز من شد دیر گاه از دست شد نماز من قضا چون مست شد

اہل دنیا در چنین اشغالها می کنند ایثار دنیا ای کیا

مرد آن باشد که عقبی را تنند کار دنیا را چه حقیقه رد کند

ای برادر گاو نفس همچنان میانی هر دم نماز ... قضا

یاد او همچون نماز فرض دان ... تو کاهلی غافل از آن

در جهان فانی چنین فانی شدی کز ره عقبی زنا دانی شدی

گر برای حق ز دنیا بگذری بهشت آید زوال دنیا ...

حکایت بیان آنچه طالب دنیا با جیحه دو با رب طالب خود

صوفی صاحب دلی اندر رباط ... همچو گل با ...

[illegible]

هر یکی زین مرغ گر سه چند باک
یک دگر در هم نیاید مرغ لیک

خامدان گفتند کاش قطب زمان
زین عجب تر ماندیم در جهان

مند ز ماجرا که تو صحبت مرغ
عند مرغ ست چون این زاغ تیز

گفته ای زاغ این و شد چه نجات
زاغ باغی تا عج چه جهت

جنسهای مختلف را چه فتاد
اتباع یکدگر چون دست و داد

هر کسی مر جنس خود را طالب است
جنسها مر جنسها را جالب است

جنس سوی جنس دارد میل
روز با روز است لیل است لیل

میل مومن سوی مومن میشود
میل کافر سوی کافر میرود

صالحان با صالحان ضم شوند
طالحان با طالحان محرم شوند

زاغ با زاغان کند پروازها
بلبلی با بلبلان آوازها

انبیا زین رو بشر با بوده اند
از تجانس راه حق بنموده اند

گر بجنسیت رسند خویش شتاب
از ملک آدم گشته در حجاب

کافران گفتند در حق نبی
کان فرشته چون نیامد از غبی

این نفهمیدند کاین جسم بشر
بهر روپوش جهول ست ای پسر

جاهلان چون از ملک میرمند
انبیا از بوی جنسیت کشند

ورنه در معنی ملک گر دوست
چون نبی در قرب یزدان وی است

یک فلان جنس آمد صد حجاب
در تجانس میشود صد فتح باب

روح چون از عالم امر آمدست
زان لطافت وی ز غیب شد

جسم چون از عالم خلق است باز
سوی خواب خود کشد بی امتیاز

زین دو چون زاید نتیجه نفسها
هر دو جوزا بین در جنس سزا

گر بسوی خاک سفلی میرود
آن زمان وی نفس اماره شود

ور بسوی روح علوی سر کشد
آن زمان لوامه گشت و بار شد

میل ملک ار چون نزاید در رو
سوی لوامه بر آید بهر خویش او

گر ز کوشش سوی لاهوتی تند
دم بسوی مطمئنه می تند

بعد تهذیب و کمال اجتهاد
مطمئنه گردد و از اهل سداد

این سخن را نیست پایان ای فتی
سوی شرح آن سه طایر باز آ

بر دل صوفی ندا آمد نهان
کاین سه مرغ اند شان ای کسان

جواب گفتن آن صوفی برای تسکین خاطر مریدان شرح حال آن سه طائر

گر ز دنیا یا ز بالا طالب اند
حجت شان یکدگر را طالب اند

میکند بر دو این کبوتر از سر
از فسون مرغ زرین در سر

مرغ زرین در پیش جویان او
میدود هر سه بدل قربان او

زاغ بهر مرغ زرین می پرد
در پیش از حرص هر سو میدود

لیک تنها یکدگر را کس نیافت
گرچه پرواز هر یکی زره شتافت

هست عادت چون کبوتر در گریز
دائما سوی خدا زین خاک خیز

در پی دنیا که زرین مرغ اوست
میدود هر سو که گم جستجوست

زاغ یعنی اهل دنیا او شده
میدود و بر وی نیاید [illegible]

اهل دنیا در پی دنیای دون
میدوند و می پرند از فزون

لیک آن شکار ز ایشان میرمد
در پی آن مرد حقانی دود

می رسد آن مرد حقانی از او
جستجویش میکند این خشت خو

میکند او در پیش پروازها
لیک وی بر صید چون بازها

هان بیا کان سه پیر از کاهلی
طالب حکم اند زان قاضی ولی

عرض نمودن آن هر سه پیر بجناب قاضی آن شهر و فتوی خواستن در میراث پدر

هر سه با قاضی بگفتند ای حمید
حال ما این است کن حکم رشید

خلق بهر حکم او شد مجتمع
هر یکی این ماجرا را مستمع

تا برانند آنچه قاضی حکم کرد
می چه گوید اندرین آن مرد فرد

گفت قاضی این همه مال پدر
مر سوم را گشت از حکم قدر

خلق آمد در فغان زین ماجرا
کین سخن را شرح کن بهر خدا

عالمی زین حکم حیرت ور شدند
کاین دو چون محروم از مال پدر شدند

کاهلی هر سه شد با هم قریب
وجه محرومیش چه باشد ای حبیب

گفت خاصی هست کاهلتر سوم
برزند پیدا او کار دنیا بر نسازد
هر دو کاهل بهر حق کاهل بود
کاهلی اولین درز بد برد
زان دوم از بهر حق کاهل شده ست
کاهلی عقبی مرادم یا یکی ست
وان سوم کو کار حق را خوار کرد
زان عقبی و این دولت سست
ما شئتی منها لکافر شرته
هست دنیا جنت آن کفار را
جهد کن تا خود ازین زندان رهی
آشیان تست عرش اعتلا
صید شهادت دانه عمرت میخرند
تو بدانه دام را بگزین مکن
لب ببند از گفتگوی این و آن
لوح تو پر از خیالات جهان
یار هر جائی ترا مرغوب نیست
یا بزنی سیمین تنی عشوه گری
از تنجیر چون مدرو خویش نهاد
وید اوصاف گشت تصویر خیال
زن چو او را واله و شیدا بدید
رو برای کار خود آماده باش
جز تو کاری دیگرم باقی نماند
گفت هین و ایس نگر همشیر من
آن جوان ساده رو از وی نیافت

شه نخوردن بر او اول مزه در دم
این بود خود کاهلی بس بی ثمر
کاهل اندر این سبب عاقل بود
کر دو صیاغ و جنو قطره نخورد
از متاع هر دو کون غافل شده ست
در توکل کاهلی و بی رنگی ست
بهر گاوی شد خدا ارزش ببرد
نیست این درجات را پایان لیست

دربیان معنی این حدیث الدنیا سجن المومن و جنة الکافرین

اهل فسق و ظلم آن اشرار را
مخلصی جان از این محبس دهی
چون بقصاری درین دام بلا
کار و گردون زنج عمرت میخرند
ورز لیمی [illegible] بپیچیده
تا بیابی نور حق را در دل عیان
ناروز ذکرش میان شود در دل عیان

حکایت بر سبیل تمثیل گوید

برزمین تابان چو فرخ اختری
بهر گوشه گذاری او فتاد
رفت هوش از سر جان بی صبر بال
تیر عشق او بجان وی رسید
یا بزنجیری سنه آزاده باش
عشق تو در بستر مرا خاری نشاند
از عقب می آید آن غنچه دهن
سوی محبوب بی نشان کی نیافت

زانکه این کاهل بکار آخرت هست
کاهلی در کار دنیا جستی است
بهر ذات حق گذارد هر دو را
بر امید جنت او هر دو کشید
بحر حق را چون نیابی هیچ قدر
مال عقبی بهر این کاهل بود
کاهل و جاهل ز جمله این کس ست
زین سبب فرزند و غیب مگر

بهر تو زین هست زندان بی مقام
نه بود فکر تو رست می باید گذید
هیچ ناری یادرانکاشانه
روز شبی هر روزه بیداری تو
رو بدرالشو پرزن کاشانه ها
خویش را سوی عالم کرده
از همه می بر بدرو پیوند کن

زلف و رخسار و لب رشک حور
اتفاقا یک جوانی تفته دل
گشت چون تصویر حیران اندر آن
گفت ای ساده چه می بینی بگو
گفت عشقت هوش و عقل من ربود
کار و بار من بجز عشق تو نیست
صادره از من رحیمان و خو بر
زن بر شیش زد طپانچه آنجنان

هست و جای که در آمد و دفع پیست
کاهلی اندر جنت نشستن است
همچنین کاهل بود در جنت آ
نفس با هم اوجلش گردن بریده
کاهلی او هست از جستی زر مکن
مال دنیا بهر این کاهل بود
دولت دنیا از این کس بس بس ست
انه لو کان للدنیا قدر
ملکه ای از رخت بر به صد محن
نیست زندان جای عشق و اشتباه
پا از این زندان برون با باید کشید
هست کشتی چون برین گهداره
عمه هر روزه بگیر این تشکنت
آن کسی چیزی برین بس دانه
بهر تصویر جهان [illegible]
هر در بایست یار [illegible]
گو شهرت را که چون خوب نیست
فرزند آتش دل [illegible] تصویر
شد دو چار او دوش زنده دل
چشم بر هم می زد از شوق او
از چه حیران گشتی آن آئینه
گو مرا پروای کار نفع و سود
حسن تمثیل جوان را رهزنی
کز نزد ویش روی او قمر
که به صد رشک پر دار غوان

گفت ای ابله اگر تو عاشقی / در بیان دعوی خود صادقی
شو ز غیر من جدا کردی نظر / دعوی عشق این بود ای خیره سر

اینچنین باشند خوی عاشقان / رو بغیر آرند ظاهر یا نهان
چونکه وادیدی بغیر در عشق مجاز / ننگ عشق آمد حقیقت را بساز

عاشق حقی و بینی غیر را / کیست بی‌خود آنکه سازی دیر را
کلکلی داری ببوسی دل ز غیر / وانگهان خواهی بگویی دوستیر

نا شناسی وهم یکشبان وجود / حب فی الله در گشتن چه سود
غیر او را از نظر بیرون بکن / چشم دل نه بر جمال ذو المنن

کیست دیگر در جهان غیر از خدا / از چه احول گشته‌ای ای ژاژخا
خود تولی کز غیر حق خود را بسوز / چشم دل بر وعده هر دم بدوز

جز وجود مطلق و هستی پاک / آنچه آید در خیالت هست خاک
تو کجا و من کجا عالم کجا / هست یک نور منزه ای فتا

ظاهر و باطن نهان و آشکار / شمع یک شمعست شدیش هزار
در هزاران آینه یک صورت است / زین تکثر جمله در حیرت است

کثرت آئینه آمد از کجا / این ز اسمای صفاتست ای کیا
این سخن پایان ندارد لب ببند / هر دو لبهای مرا بربسته قند

زین سخن ما مهر و لب من بسته شد / وز قیود گفتگو دل رسته شد

رجوع بحکایت شاهزادهٔ سوم که از پادشاه شهرت و قرابت و عز و وجاهت یافت و منزلگاه ز تنها همچو عین شناخت

ای حسام الدین شه ملک یقین / حال شهزاده سوم برگو تو این

ای ضیاء الحق حسام الدین حسن / جذبه‌ات جان کردی تو چون یاد من
می کشد ما را بر عرش علا / تیر پروازت چو جبریل صفا

مرده جان را تو در باغ خلود / سینه‌ام پر گل ز ذات ای ودود
خود ز تست این گفتگوی پر شکر / که زبانم می تراود شور تر

حال خود را بر زبانم گفته‌ای / خود تو در فی چونکه این در سفته‌ای
من نی خالی بدم نای تو نی / مثنوی را گر بنفرائی تو نی

نالهٔ من از دم گرم تو هست / لطف تو این تهمتی بر من بست
اختتام مثنوی خود کرده / خود تو میگوئی و سی در پرده

این من و ما جز که پرده بیش نیست / پیش آن عقل تا اله اندیش نیست
در صور گر کثرتی بینی عیان / معنی جمله یکیست ای نکته دان

شمع در آئینه خانه گر نهی / پیش هر آئینه اش راسته دهی
در حقیقت یک بود ای هوشیار / پیش چشم تو نمایان صد هزار

ذات شمع آن یک بود گر شد لکی / پر تو از آئینه باشد حیرتی
بهر کثرت شمع یک شد چون هزار / وحدت هستی مطلق هوشدار

گر بپرسی آئینه شد از کجا / شمع هست آن خود قدیم و ضیا
آئینه دان جمله اسما و صفات / اقتضا کردند فصل کائنات

زین سخن بگذر که شهزاده سوم / چون شنید از مرگ آن دو اورد دم

بیان حال شهزاده سوم که بعد مرگ برادر دوم اقرب سلطان و قرب عرفان حاصل کرد

حاضر آمد در حضور پادشاه / طالب مقصود خود با درد و آه

پس بعزت گفت بهر مصلحت / کین سوم هش است جای مرحمت
هر دو بازوش بعشق تو شکست / هر شکستش را جبیره بستن است

شاه حرمت کرد و او را پیش خواند / وز تلطف بهر خود بنشاند
گرچه صید احاطش را بکشت / [illegible] آشکرفت

آنچنان از لطف بی‌شبهاش نمود / کان غم و کربت ز حالش در ربود
وان برادر مرده را تضمین کرد / زنده را بارنج خود تضمین کرد

بهر حسب صحبت او گرم شد / شاه را بر تو لبش دل نرم شد
پیر و یک بار او را جمله داد / داخل شاهانه بهر او گشاد

[illegible] / غنچه او در شگفتن [illegible]
[illegible] / [illegible]

منزل قرب و وجود معرفت / بو شنیدن زان دو این شد منقبت
لیک او خود عبرتی بگرفته بود / زان دو او شیدا بیابان رفته بود
دیدگان اول بجلیت جان بداد / وان دوم را حجب قسمت کوربین نهاد
زین سبب فرمود احمد مجتبی / رفع رمص الکحل آمد ای فتی
ور نه تحسن یار نور مطلق است / چشم دل اندر حجابش مندرج است
این تأنی بهر استعداد هست / گر حجابی هیچ باشد وای بست
رو تو اول چشم را پیدا بکن / بعد از آن دیده بسوی شی ما مکن
یا بمیری یا شوی دیوانه خود / زین سببها اکثری مجذوب شد
آن نخستین در ورش تعجیل کرد / وصل عریان اعیان تعجیل کرد
تا که رفع این حجاب تن نشد / وصل عریان گر بدست آید ز لله
ز اضطراب عشق جلد سیا کند / چکره را همچون صدف لب وا کند

کسبها میکرد و در ره چله‌ها نمود / جهدها میکرد و نوشش نیش زود
عقبهای راه را دانسته او / زخمها میکرد و بد شایسته او
مرد را باید که اندر راه یار / در تمنی گشته در صبر و قرار
این ستوده آنچه پیغمبر نقل کرد / نصف ایمان است صبر اینگونه کرد
تا به یاری دیدن نیک و بد / آینه مصقول لیک بیننده نیست
یار چون شمس است در وسط السما / لیکن ای خفاش چشمی کو ترا
بر نتابی هر تو آن نور شروق / نجم تو گردد ز عرش در خفوق
بر نتابد کاه بار کوه را / مرد باید این غم و اندوه را
چون نبود آن وصل است در خور او / وصلش افتاد و خست و گم داد
لیک شیر عشق چون ماند شتاب / القصه گر بود عاشق او را چون کباب
لیک شیرین زاد پس فیاض فتح لب / نیست زان حال بی‌خبر زین عجب

داستان آن مطبخی که بدون استعداد از راه تعجیل دل بوصل عریان دل نهاد و جان داد

زین نباشد چاشنی یا لخته / باشد از احوال لطفه لقمه
عارفی را مطبخی همسایه بود / بس سخی و عاقل و پرمایه بود

اکثر استفسار کردی حال شیخ / بسته بودی چشم بر احوال شیخ
با وجود حزم و اخفای کمال / گر شدی احیاناً او واقف حال
اتفاقاً چند مهمان عزیز / شد تحقق روزی بر آن صاحب تمیز
چون لیکرم ضیف هست حکم رسول / در دل عارف ز فکرت بد عجول
لیک در خانه نیارد او نبود / زین سبب تشویش رفت او فزود
بر مرید آمد و تفتیش کرد / ماجرا دریافت پس تشویش کرد
برو نزد شیخ کامی مرشدا / صرف کن این جامه ای نور الهدی
شیخ شاد و گشت مهمان را نواخت / جامه را زان خوان نعمت سیر ساخت
مطبخی را گفت چه خواهی بگو / هر چه خواهی از این دریا بجو
مطبخی گفتا که از لطف شما / مال و ولد و جاه شد حاصل مرا
حق چو پوشید از عنایت من چه کرد / چون کنم دیگر طلب ای نیک مرد
مطبخی گفتا که میخواهم شما / همچو خود عارف کنی سبحانها

چونکه فقر از شان و فخر او لباست / افتقار از سنت خیر الوراست
خدمتی کردی بصد عجز و نیاز / با کمال اعتقاد و امتیاز
چونکه نقد نزل او دوهم عشا / مرد عارف گشت در رنج و عنا
یکدو بار از خانقه تا خانه رفت / تا کند مهمانی شان چیست و رفت
مطبخی آن شیخ را بر زحم طبع / دید گه در خانقه آسیب برق
زود از دکان تماج و ثرید / نان و قلیه ماهی بریان گزید
هر کجا خواهی بر آن صرف کن / جامه کردم ملک تو از بیخ و بن
آنچه باقی ماند بخشید اهل را / رفت تشویش و پریشانی از سرا
بحر من در جوش آمد این زمان / آنچه میخواهی بگیر ای دوستان
نیست در دنیا بجز این حاجتم / از ره شکار و تنهایی [illegible]
باز چون دریای حق در جوش بود / [illegible]
غیر از این دیگر مرا حاجت نیست / [illegible]

عارف اندر تفکر رفت و گفت این / زین سوال خام رو دیگر گزین
گفت نی زین من چنین را خواستم / مغز سر مال و جهان بر خاستم
گفت عارف گر چنین عارف شوی / غرق بحر لاشوی از خود روی
تا رهِ پیوند سلطنت بگسلد / طوطی تو این قفس درهم بابد
گفت زین بهتر چه باشد ای کریم / مر اصل حق گشته برخیزم سلیم
گفت عارف اندرون حجره آ / ساعتی خلوت نشین مرتبت پیما
خلوتی کردند آن عارف تمام / صرف همت کرد و سقی المدام
بعد یکساعت چه بیرون آمدند / صورت و معنی همه یکسان شدند
خلق هم از جمع مثلین خیره شد / عقل جزوی از تمیز تیره شد
آخرش بعد از زمانی مطلبی / در پیش جان داد چون مرغ اتی
الغرض جان اینچنانان باز داد / همچو شهزاده نخستین همراد
همرهش گفتم در صورت ست / ورنه در معنی وصال حیرت است
چند آخر سخن کز این برتر از خصوصیت / تیر آن دلدار سنخ جانش ذبیت
صورت تکمیل گرچه نام نیست / وصل حاصل شد بمعنی فافهمیست
چند اجابت کرد در راهش دهی / مرحبا آن سر که در کویش نهی
بهر او مردن به از صد زندگی / کاینچنین توست پس فرخندگی
این سخن را اندکی کوتاه کن / ور ز حدیث آن سوم آگاه کن

بیان حال شهزاده سوم و اکتسابش بر کمالات صوری و معنوی و صبر کردن و از بیان حاجت خود بمحبوب خود رسیدن

وان سوم شهزاده با صد حزم و صبر / می کشید از بهر عرفان همچو ابر
هر شب تا رسی صحبتهای شاه / در روش زانوار و صد تماشاگاه
کسب استعداد و توفیر حکم / می نمود از فیض شاه او مدام
در رکش هر دم ز سلطان چون قمر / نور نو وارد شدی شام و سحر
دم نمی زد لیکن از مطلوب خود / داشت در دل شعاع محبوب خود
با چنین شاه نیاز چه دو سخا / حرف مطلب بر زبان آرم چرا
لطف او بی گفته چندین نعمت دهد / بی گفتن چون دل من بر جهد
بی طلب بخشید چون جان و تنم / بر درش این چون تبورا کی زنم
شاه ما آئینهٔ صافی دل ست / خطره ام را در دل شه منزلیست
گر سزاوارم بدان در ثمین / خود شهم بنوازد از لطف گزین
لطف او هر صاحب استعداد را / حسب حالش میدهد بی انتها
هر چه کاری را که اهلیت بود / چتر شاهی بر سرش از شه رسد
نیست یکباره بر آن شه خفا / در طلب پویم چکاره من چرا
از فضولی چون سخن بنیش کنم / از چه پیدا حاجت خویش کنم
شاه باریک بین ضمیرست و خبیر / میدهد آخر مراد دلپذیر
صبر کن ای دل که مفتاح نهی ست / در میان صبر بس عیش و خوشی ست
شاه روزی گفت کای جان کرم / بحر صبر و حلمی و کان کرم
خاطرم زین سلطنت بگرفته است / دل ز تخت اوج و عادت رفته است
جانشین من شود خود کامران / تا رهم من از خراش این و آن
رو به خلوتخانه خامی میکنم / از سخن گفتن من اکنون تن زنم
گفت پیغمبر کلام از قصه است / مر سکوت از تیر خالص تفته است
تخت اشاد است گر چه بس سنی / لیک اندر بیخودی شد روشنی
از تفکرها دلم خالی شود / مظهر انوار اجلالی شود
فکر ساعت بهتر از طاعات سال / این تفکر هست حیرت در جمال
چونکه شهزاده شنید این ماجرا / زود ز تعظیم ادب سر را نهاد
اگر مباد آن دم که از مسند روی / یا بخلوتخانه گردی منزوی
سایهٔ تو بر سر من مستدام / ظل گستر باد تا یوم القیام
تاج این سر سایهٔ اقبال تست / سلم من پایهٔ اقبال تست
یا رب هرگز فنا چندان مباد / که بمانیم مسند شه را چو شاد
زین نمط بسیار می شد گفتگو / لیک شاه از امتحان در جستجو
که دلم مائل بود از حب جاه / با شکوه و سلطنت مانند شاه

ہیچ در دل حب یا بند است
حب جاه و شاهی و حرص و هوا
تجاه انخواندش بطبق و خلع یافت
بر محک امتحان بس آزمود
مادر او با مهر پیوندے خویش است
آنچنین دختر مر این کس را سزاست
شاه گفتا مجلسے آراستند
هر یکے زان دیگرے سرمست شد
صبر باخر بود حق عزم الامور
لیک کاهل کاهل دنیا خویش است
کاهل دنیا شود جایک بدین
کار دنیا حجله عکس کار ماست
نعل معکوس است نقش این جهان
کان فلان از بی عنایت کرد نیست
خود ابو الوقت است در احوال خویش
از بخیل آمد سخی تر کو کدام
خود نخورد و هم بکس از دست داد
یا بدنیا خود خورد یا میدهد
صرف در راه خدا بهر خود است
آمد زیان تو تش رسد آن مال او
هر که با تو دوست تر دشمن تر است
در حقیقت او بود از دوستان
بر تو حالے آمد و آمد ز دور
صحبت عامی بلائے اکبر است
غنیٔ این آمد لقبه میر آفتاب

یا دو نفش از روی شوق مست است
در سر عشرا ھے مدار د ما سوا
هر قدم بر شاهراه شرع یافت
غیر تر دیده دست آنجا نبود
جسم با سعی یا نبد سے خویش است
آنچنان نفعی اندرین خاتم سجاست
بزم طوئی بس سنی افراشتند
جان بجان و دل بدل پیوسته شد
صبر و بے ریب از رب خود صبور
عجلت اندر کار دنیا ناخوش است

دیده کان در سر سرے دیگر نهفت
جز خدا و حب خاصان خدا
در دلش میلے بسوے ملک نے
گفت با اصحاب کین نوجوان
این مرا و او مراین را لایق است
جملگی تحسین رایش را بدل
در دو مشتاق از ازل یکجان دل
از زنانی کار و این است راست
هر که رنجی برد گنجی هم ببرد
صبر کن تو کمیل دنیا کن بدو

تمثیلات چند در بیان آنکه کار دنیا حجله عکس کار ماست

ور خوشی کم هست غم فرح خاست
میل هر چیزے بسوے ضد بدان
ور فلان مال خلائی برده نیست
از چو سلطان ابن وقت و حال خویش
مال خود را می گذارد بهر عام
کین من راجع سخا و هست المراد
بهر عقبی در سجد یک نهد
تا بوقت بیکسی آید بدست
تیر شود میزان فرخ فال او
نقد عمرت را بافسون زر برست
نقد عمرت را گشته دوستان
حال دل گر بشت و میدانشند غور

هر که گریان است خندان او بود
هر کرا خوانند سلطان گدا است
گر گدا را بینی او سلطان تبست
همچنین بخل و سخا را در نگر
نفس خود را جان زان محروم داشت
هر کرا خوانی سخی او است بخیل
دیگرے از مال او نفعے نبرد
چونکه در چشم درم دینار نیست
دوستی و دشمنی این جهان
هر که دشمن گشت تا دید سوے تو
دوستان تضییع عمرت میکنند
بر تو میمانے آمد و آمد ز دور

در بیان معلومیت حال خود و پرتو اجلال نور مولانا جلال قدس سره العزیز کا شانه سوز خودی گشت

بر نهادش خربنداری بزنجفت
در دل او نیست راه هیچ را
طالب تجرید است در بین ملک نے
می نیرزد جز بدان دخت جوان
هر یکے از آن خبر در نافق است
گر بگفتند از تعجیل بعد امهل
گشت بیجاب قبول تعقل
این تعجیل از شاهیان بیجاست
وانکه کاهل گشت در سختی بمرد
خیر و شهرت را به از تو …
همچنان شهزاده کان …
وانکه شادان نیست گریان …
زانکه در طرش کاهل …
مالک وقت پدر شد ان وقت
هم بر فقدان … نیکو …
بهر خرج وارثان … داشت
زانکه غیرے … تفضیل
هم خور انبساط …
…
همچنین عکس …
…
…
بهر غفلت …
بهر خوشی … غایب … عشرت
این دل … از خود …

جلوهٔ برق تجلی جلال
آتشش اندر خرمنم زد هیبت حال

نور اجلال از جلال الدین روم
مخزن اسرار حق میدان نجوم

از عدم خود بخود سر میزند
ذره شیانم باز شهپر میزند

من ندانم من کیم گوینده کیست
وین شهر روزنیه ام از بهر کیست

نالهٔ من از کدامین پرده است
حیرتم در بحر عمان برده است

می تراود بی من و بی سعی من
از نی دل نالهٔ موزون بر سخن

قافیه مضمون و پرده پوش هست
معنی از دل همچو شیر از پستان جست

هم مرا خوردی و هم وهم خودی
ای حسام الحق مگر در من شدی

آمدی در من مرا بردی تمام
ای تو شیر حق مرا خوردی تمام

من چه دانم آنچه میدانی بگو
شد بدست تو زمام ای نیکخو

چون نالهٔ زار که از نی بیقرار در هجر یار کمکسار سر زده و بیان منازل کلی وجود و عروج و نزول اطوار هستی کما ینبغی مشهود

از چه رو کردی مرا روپوش خود
من چه دانم از سر یا پوش خود

بشنو از نی چون حکایت میکند
قصهٔ هجران روایت میکند

کز وجود مطلقم چون کنده اند
من بگریه مردمان در خنده اند

حال زار من نمیداند کسی
هستم اندر آتش غم چون خسی

چونکه از قوس احد نازل شدم
خود بخود واحدیت حل شدم

منزل لاهوت را کردم عبور
کردم از جبروت آنجا هم مرور

رفته رفته عالم ملکوت شد
عالم روحانی منعوت شد

بعد در عالم ملک و شهود
گشت ظاهر حجابه اطوار وجود

منتهایش عالم ناسوت گشت
زین تنزلهای دلم مبهوت گشت

گر بود یارب که صحرایی شود
رجع سوی قوس احدیت رود

هر تنزل را عروجی لازم است
قطره سوی بحر خضر عازم است

لیک اقسام عروج ای جان سه است
هر کس از فیض خدا این قرب هست

شد عروج ما بمرگ جسم خاک
پس تصرع هست در موت و هلاک

قدر مرگ خود نمیدانی چرا
میرهد در برج لاهوتی چرا

موت قبل الموت اگر دستت دهد
میکند کاریت اجل حسب المراد

موت جبری وصل آرد سوی یار
مرگ را آماده باش ای هوشیار

وه چه خوش باشد که سوی شه رویم
واصل درگاه آن بیچون شویم

وقت آمد کز جهان بیکسی
پا سوی کوبان سوی بام اوری

زین سبب فرمود احمد مجتبی
تحفة المؤمن کز الموت ای فتی

گر نبودی موت دیدنهای دون
سخت می گشتیم عاجز پس زبون

شکر حق کو مخلصی بنهاده است
غرفه سوی آن جهان بگشاده است

این سخن پایان ندارد ای عزیز
از عروج بعد مردن گو تو نیز

زان عروجی کرده در برزخ رود
در میان قبر تا محشر بود

پس عروجی هست در محشر پدید
بعد از آن در نار یا جنت رسید

پس بسوی واحدیت تا احد
سر برآرد از تعین میرهد

منتهی سوی خدا شد زین سبب
هست رجعی سوی او خود بی طلب

سوم از نور جمالی میرسد
ثمر از باغ رویت می چشد

کافر از نور جلالی کور رسید
لیک محجوب است غیر از فیض دید

معنی کل الینا راجعون
فهم کن والله اعلم بالفنون

این عروجی اضطراری عام هست
بهر هر ناپخته و هر خام هست

زین سبب فرمود آن احمد حبیب
موت جسر موصل آمد تا حبیب

وان عروج دومین شد ز اختیار
اولیا و انبیا را ز اعتبار

تا که وجه حق برو ظاهر شود
در تجلی در اراجی احدی رود

خود فنا گردد بقا حاصل کند
قطره را تا بحر کل واصل کند

سوم معراج است بذات ایزدی
کو کشد در لمحه سوی بیخودی

چون رسول مجتبی در یک نفس
وارهید از قید این ناز و قفس

رفته تا قاب و قوسین او دمی پا
راه صد ساله بیک جنبش برید

در دم از ظاهر سوی باطن رود
وان کثافت خود لطافت میشود

ظلمت خاکی ز جسم تو رود — نور ذی روحی بهفت اعضا دود

لیکن این در اختیار مخفی است — بنده در فعلهای خود مجبور نیست

واجب آن گشتند محبوبان حبیب — وان دگرها گشته بی بهره ز عشق نصیب

هر مرید آخر مرادی می‌شود — طالب مطلوب مرادی می‌شود

زشت با آنکه کار زشت کند — هر که گیرد این اعتبار اکسیر شود

قدر حال خود مرید آمد مراد — زین سبب فرمود آن رب العباد

من تقرب شبرا ما کنت له — من اتانی ماشیا هرولة

جهد کن کز جهد با خارج شوی — از اشتیاق آب و گل خارج شوی

از چه نور پاک و جوهر آمد ملک — از چه صاف و روشن آمد این فلک

تا که از خاک مکدر برتر است — زانکه از نفس دنی مطهر اوست

نفس تیره خاک تیره شد بهم — بهر بالا آمد بالا از جوش قدم

جهد کن تا خاک را صافی کنی — زین همه آلودگی‌ها بر کنی

نفس تیره با بدی پس گوشمال — تا رها از خاک صحبت صد نهال

جهد کن اندک زمانه روز چند — چند شب گریه کن باقی بخند

زین سبب فرمود فرقی اولیا — ساعة دنیا و فیها الروح بس

کاهلی در کار دنیا در بسیار — جا بکی می‌کن پی روز شمار

زهد در دنیا چرا بس فخر نیست — میل سوی شقیه تنگ و عسرت است

قدر او چون تر از پشه نیست — پیش سلطان آن جهان خردی شپشه است

کرده احسان خداوندی بلند — زهد این ناچیز را از ناپسند

زهد نا مرغوب چیزی بس حقیر — از کرم بنوشت او شیئا کثیر

این عنایتهای خاص ایزد است — گوشه گیرد زهد گو هر بد است

عمر معدودی قلیل بی ثبات — طاعتی کردی و رفتی در حیات

آن حیات باقی بی انتها — از عدم گردش بگردد نی فنا

لا یحوم حوله الاعدام قط — حسرت روحا باقیا حیا فقط

عمر دنیا پیش عقبی ساعت است — ساعتی بالاتناهی راحت است

هر که مجانی فهم و عقل تو چه شد — پاس انفاس چو گوهر دار خود

هر نفس بهر مسیحا فیض حیست — گر نداری پاس او از جهل تست

قیمت یکدم جهانی گر دهی — نیست ممکن کز اجل یکدم رهی

همچنین انفاس خویش ضایع مکن — غفلت اندر شهر جان شایع مکن

بر شبی خفی شد روزه سپتی — چون شایع آخر با شتی بر زنی

ورد ستاره چون نماز و سال سال — نهد بندت گرده آخر از غلامان

سایه عهد ازل را یاد کن — دشنه فکرت چه داری یاد کن

هر عبادت از حق تمت آمده است — در صلوة و صوم صیقل شده است

هم نکو تو هیچ غرض رفتی ست — غفلت اندر وقت آن بد بختی است

جز که ذکر آن خداوند پاک ذات — نیست شی قربی معین از ذات

بود ذکر حق به نسیان داشتند — ذکر را او هر به نسیان داشتند

گفت اذکر ربک آن شاه جهان — وقت نسیان او نسیت را بخوان

حارث او ذکرا منیت آمده است — پس تمیز نسیان تو ذکری شده است

هر که هست نسیان بتا از ذکر هو — تا نماند غیر ذکر و فکر او

جز خدا وعده چه بود دگر — نام او بر جان بحل شیر و شکر

ذکر کن مذکور تا گردد عیان — تو همین ذکری که باشد بر زبان

ذکر لفظی غیر عارض بیش نیست — ذکر روحی جز غرض ویش نیست

چونکه می‌باید ترا اشغال ذکر — آن زمان گشتی سراپا کان ذکر

ذاکر و مذکور ذکر آمد یکی — غیر حق باقی نماند بیشکی

عالمی دیگر بدل زاید ترا — کین سما و ارض شد آنجا هبا

آفتاب دیگر ز مشرق تند — شعله‌ات اشراق خورشیدی کند

تو چو آن آینه را گردد محیط — آینه خود جلوه گر شد زان بسیط

بعد ازین گفتن اجازت کی بود — سخن آن خوب هر نامم وی بود

در رگ و در پوست اندر استخوان — برق زد چندانکه فوت از من نشان

شعله عشق از گریبان سر زد — الحمد کاکنون مجبور از ادب

شد گریبان صورت معترض لا / من کجا و هستی فانی کجا
قارعه آمد ز عشق ذوالجلال / ریزه ریزه کرد مینای خیال

در قیامت راز شقت ای فلان

در تاویل سورة القارعة ما القارعة و ما ادراک ما القارعة

صد مقراع چون کتاب [illegible] الان

قارعه دانی گرچه بود قارعه / هست مهرکوب ذرها ساعه
پس چه آگاهی بگو زان قارعت / گو کند داهای عاشق [illegible]

قارع عشق آن روز باشد بر دو بیت / تا بدین نوبت رساند منزلت
پیش تو شاه و امیر و پیر و میر / جمله چون پروانگان باشند حقیر

در نظر کس را نباشد وزن جو / دل نباشد با کسی هرگز گرو
روز آن عجب و ریا مسدود شد / تا تمام خلق از نظر مفقود شد

غیر حق را قدر نبود در دولت

و تکون الجبال کالعهن المنفوش

مرده گردد خواهش آب و گلست

کوههای سخت چون پنبه بود / از نظر هم چون سحابی میرود
عالمی گردد هبا پیش نظر / غیر حق را مرتفع گردد اثر

چیست عالم آن عرضها مجتمع / در یکی عین بسیط متسع
نیست چون اعراض را هرگز بقا / هرچه موجود است اکنون فنا

عالم امواجی ست در بحر وجود / لیک چون آبیست سیال و جمود
همچو آن جواله شعله دائره / در نظر آید بسرعت سائره

نیست واقع جز نقطه دگر / این فساد از حس تو شد ای پسر
همچنانکه قطرهای نازله / نزد تو شد مستقیم و جمله

بسکه جنبش بسرعت میکند / حس او بر عقد او گوئی تند
هست در تجدید اکوان این جهان / پیشه و مثالش مجدد بر زمان

لیک حس غافلست از اشتباه / دائم آن یک شی بیند زنگاه
در نظر آمد نظام متسق / هست هر آن لیکن منسحق

نیست و یک لمحه عالم را قرار / همچو موج آب دائم در فرار
هر زمان از فیض سابق لاحقی / همچو او موجود گردد فاسقی

موجد مبنی همان یکذات اوست / اختفا با خود ظهور نور اوست
هر سرعت کون و فساد این سحر کرد / شد ز حس مشترک تمییز فرد

کل شی هالک الا وجهه / این زمان ست آشکارا ای عمو
لیک فیض حق مدد آرد ز جود / هر دمش بخشد سر نو نو وجود

هر دمست ای جان فنا و زندگیست / غیر وجه الله کرا پایندگیست
قارعه زین سان چو بر جانت زند / ضربت آن تیشه هستیت را کند

مستمر یعنی عدم اعیان را / نیست موجود جز ذات خدا
کوهها گردد ترا امر سحاب / مرتفع شد چونکه از هستیت حجاب

مرگ را در ضربت عشق ذو فراغ

فاما من ثقلت موازینه فهو فی عیشة راضیة الی آخره

کفه میزان عقلش شد فراغ

کفه میزان عقلش شد گران / از مهیب عشق نابود زیان
گرچه گشت همه بی تسبیح اوست / خود که بیخود شد بطیش از دوست

لیک از شور فنا از جا نشد / در مقام جمع شطح افزا نشد
قدر خود را داشت مطموح نظر / آنچه می بیند بگفت او از حذر

هست در عیش پسندیده مدام / در مقام ملت الکاس الکرام
زانکه شد میزان عقل او سبک / رفت در جام [illegible]

شور شی و وحشتی آغاز کرد / خویش را با قرص خود انباز کرد
گشت در آئینه تابان آفتاب / محو شد آئینه چشان آفتاب

خود گمان آفتابی او نمود / لیک در واقع بجز عکسی نبود
گشت منصور و سر ببرباد داد / ور شد از عشق آتشش افتاد

برق از جا او دلش بر سر زند / شعله شوق غشش چه خاکستر کند
شعله غیرت بدل گرم او فتاد / آتش عشق انفس سوز دمش باد

تیز تر شد برق عشق بی نشان / سوخته چون یافت سوز بیگمان
پس شود خاکستر و وشش در هاویه / هیچ میدانی چه باشد هاویه

آتش سوزنده نقش غیر را
امر او یا از خار خود بشناختی
یادم آمد قصه شهزادگان
اعتباری گیر ازین قصه تمام
عمر با کردی در افسانه تمام
آن بکن کز وی دوایی باشدت
نان و حلوا خورده تو وقتی
چون متاعی تازه سر افراختی
آخر انفاس بسنجیدن کنند
نان و حلوا خوردی و فربه شدی
چرب و شیرین خورده گیر از سیر رفت
رفت عمر بی بهار و کاهلی
آنچه باقی مانده از دستش مده
زین چنین یاری نکو سر بر بده
پنبه غفلت برآر و گوش کن
چیست روح آن طائر قدسی نژاد
آمده بهر تجارت از عدم
نفس اماره بعصیان راندت
عصمت دین احمدی با تیغ و بال
چونکه زو خفا بجور همین گفت
زین سبب نه حصن شهر خوش نظر
ما ز بانه نفسهای سرکشان
یک بیک چون شهزادگان یعنی پسر
اولین شهزاده گشت از غیض خود
اینک لطف شاه دستش را گرفت

کز نشیبه زرد و طبیر و سیر را

باز رجوع نمودن و تاویل قصه شهزادگان و تطبیق نمودن او بر منازل عرفان

تا بری زین داستان حصه تمام
صبح نزدیک است بر خیز از منام
در سحر روشن چو ماهی باشدت
بر صبح ازان دیدی بباطن فتحی
خود شناور زی معالی ساختی
چون خیالک مرگ چنبر بران کنند
در و ملهات گنه چون خر شدی
در و در روزه شب همه بر روز رفت
چند روزی مانده است و کاهلی
باز سر کن مرحبای یار نه
خاک بر فهم تو بد فهمیده
پندم ای جان بشنو اندک هوش کن
بهر کسبی اندرین زندان فتاد
رو بدانسو باشد او را دمبدم
سوی فسق و کفر و طغیان خواندت
می‌رباید سوی دنیا ز اعتبار
گوهر دل را بتار طمع سفت
کرده انداز غیبت در رسد صور
چیره گر با مهر و سوی شهوات
بهر قسم انداز سلوک ای دیده ور
از گروه ظالمان نفس شد
شد ز مسطوران درگاه این نگفت

او لبیب نقش بجوان بجنبت
مرد را باید که کار خود کند
صبح پیری آمد و وقت رحیل
شام شد آمد غروب آفتاب
نفس با مرد دی و گاو سے شدی
سنگ گشتی از ناخن ...
پس بکن امروز بهر مرگ ساز
نعمت الوان دیگر خورده گیر
آن بخور کان نور دل افزایدت
رفت رفت اکنون بیا هم سوی دوست
از نگه گر صد سال صهباش کنی
کار حق بر طاق نسیان داشتی
چیست روح آن طائر قدسی صفت
بهر تعلیمست طوطی در قفس
نفس تو همچون پدر در ...
منع آمد زان حصار بی صور
اندر آن تصویرها و دست اوست
چونکه انسان هست مجبول از دل
گر ز راه طمع بر راه آمد
ما که طوعا یا که کرها این نفوس
ظالم لنفسه مقتصد
در طلبش آن ذره ...
هر که بهرش جان ...

هر که زنان شمس شش دیده و دنیت
جا بجا بیشاد چه بشناختی
بازگردانم شبیه آن عنات
نی برافسون و فسانه تیز شد
در اساطیر و سمر کم شو ذلیل
وقت بیگه شد بخانه رو شتاب
کز بهشتگاه خود شادی نزدی
شیر راستی نزدی آخر همچو گور
در گذر سوی حقیقت از مجاز
خویشتن را آخر ای جان مرده گیر
آخر فر سوی آن جهان بگشایدت
تیز تر نه گام اندر کوی دوست
باز در بازنشت چون حلقه زنی
در هوا چندین چرا افراشتی
در قفس محبوس بهر خدمت
تا بیاموزد عقیده خویش نفس
بیگمانه منع از صد در ریخت
کان رباید ...
ذکر حور جنت بخشش نکوست
سوی حلیب نفع دفع ...
کاه خوف ...
سوی شاه ... گروه
سابق ... شد ز ...
...
...

سوخت از یک شعله چون پروانگان / در جهان افتاد چون دیوانگان
مرد باید در نبرد شیر عشق / تا بگیرد روح گرد سیر عشق
گر بمردن یار صد دست آمدی / پس رهِ حق سخت آسان تر بُدی
هست اینجا هر نفس مرگ دگر / کز مرارش موت دارد صد خطر
وان دوم تحصیل کرده اجتهاد / لیک در گنجینه تا او در فساد
خویش را با آفتاب انباز کرد / دعوی قول انا الحق ساز کرد
در رهِ او هم توقف بیش شد / منزل او آن مرض را پیش شد
ماند در ره از کمال احمدی / بیخبر خورشید از جمال احمدی
لطف شاه او را بجان مقبول کرد / با وصال خویشتن مشغول کرد
نی ز استعداد و استحقاق بود / این همه فضل شه خلاق بود
وان سوم شهزاده بود از سابقان / گشت از هر دو برادر سابق آن
از طریق معرفت آگاه شد / با حقیقت‌های شه همراه شد
کرد جهد و کسب عرفانی نمود / قرب آن شه دمبدم بر می‌فزود
گو ز غیب اهل ایمان میروند / سوی شاه و عشق دختر میدوند
چون نظر بر شه فتاد از خود شدند / عشق دختر مستتر بر شه نمودند
چونکه استعداد او کامل دید شاه / در حبالش داد دختر زانتباه
وان دو هم شهزاده دختر نصیب / لیک گو آن رتبه و قرب حبیب
تا قصی را شاه بر مسند نشاند / خویش خواند و بر سرش زر را فشاند
هست از نقصان خود او منفعل / بر سر سلطنت محزون و خجل
صد دلش از ذلت خود خارها / میکشند زان منقصت آزارها
زین سبب فرمود آن خیر البشر / نیست غم در جنت از غفلت مگر
عاصیان را گر بجنت ره دهند / چتر سلطانی و قصر شه دهند
همچو طاوس از قفای زشت خویش / منفعل دارد او سر افکنده به پیش
زنگیی را از آئینه خانه چه سود / هر طرف آئینه هست او را حسود
صورت زشتش در آئینه بلاست / دیدن او بر سر او اره‌هاست
این سخن پایان ندارد ای عمو / حال آن سلطان که شد لاحق بگو
ای ضیاء الحق حسام الدین حسن / بازگو حال شه چارم ز من
چونکه او شد تارک آن سلطنت / ماند با شهزادگان در مسکنت

رجوع آوردن بحکایت پادشاه که در اثنای راه ترک سلطنت کرده ملحق بدین هر سه گردیده بود

ملک را بگذاشت شد شان را رفیق / همرهی میکرد در سلک طریق
خدمتی میکرد سرگرم وفاق / با دل خالص منزه از نفاق
پیرو ای از عشق شان او را بود / در سفر با هر سه همراهی نمود
عشق را ز نسیان سببی تاثیرهاست / مر دل آزاده را زنجیر پاست
صحبت عاشق ترا عاشق کند / صحبت فاسق ترا فاسق کند
هر کسی از دیگری خوئی برد / خربزه از خربزه بوئی برد
منکر از تاثیر صحبت جاهل است / هر که از صحبت رمد بس غافل است
رنگ گیرد خر بپهلوی خر دگر / صحبت انسان ببخشد چون ثمر
همره اصحاب کهف آن کلب شد / تا سگی از وی بکلی سلب شد
باش مردان خدا را خاک پا / تا رسد از مهر او نوری ترا
زین سبب فرمود احمد مجتبی / لا تصاحب انت الا مؤمنا
مشک گرداند مس طبله را / خشک بخشد منفعتی را زبله را
چونکه رغبت کرد خود را مرغ گل / گشت در طیب جلالی مرغ گل
با جلاجله از صحبت خود و ده را / میکند تا خود بی اعتبار را
بود آن شه همره شهزادگان / تا دو وحد و زین سه تن او بند جان
گشت با شهزادهٔ سوم رفیق / هر نفس با خاطرش چون عشیق
وان سوم چون گشت در شاه حسن / در جوارش بود آن مرد گزین
شاه چین چون دید مهمان دو پیش / اختصاص خاص با محبوب خویش
یافت چون یکجان و قالب همد را / میل شد شه را بسویش از ولا
گفت با شهزاده از روی کرم / کین رفیق تست پیوسته بهر قدم

آنچنان کس را نوازش لازم است کو بهوای نفس خود را عازم است
بهر خدمت نیست تو را پس الخ در خیالات دارد از عالم فراغ

در هوای تو هوای خویش باخت اینچنین کس را بسی باید نواخت
کرد شهزاده زمین بوس و گفت آشکارا بر تو هر پیدا و نهفت

چون بامید نظر بهای شاه از وطن آواره افتادم براه
آنکه شاه کامران ملک بود در وفا تنهای ما جستی نبود

ملک و دولت بهر او بگذاشته است در وفاق از دل علم افراشته است
تا رعایت بهر یاران شد ملک خود در باخت ما را یار شد

آنچه لطف شه تقاضا میکند جای لطف و مرحمت است ای اسعد
شاه گفتا ملک او ارزش کنند در خور او روز بازار بخش کنند

لطف فرمود از حق بخشش ملطف هر دو برادر را بخشش
قصرها و ملکها از اندازه بیش از طفیل این سه بر او بعد بیش

آنچه لا عین رأت او را بداد هم که لا اذن سمع پیشش نهاد
گشت آن شه وصال مقصود نیز چون طفیل مای همان عشر نیز

زین سبب فرمود آن شاه جلیس که هم قوم فلا یشقی جلیس
پاس دلها کردن و خدمتگری ساخت مخدوم و بخشش سروری

خاصه خدمتگاری مرد خدا خوش قبولی بخشدت نزد خدا
هر که شد مقبول مقبول آله لطفها میکند ول او گرد از شاه

هر که شد مقبول مقبولان حق گردد او لطف خدا را مستحق
هر که مردان خدا را دل بجست در ازای خدمت شاهی گشت چست

گشت ملحوظ عنایتهای حق هست و ملحوظ عنایتهای حق
این سخن از شیر تفصیل کرد مرد را مع من احب همراه کرد

من احب القوم منهم آمده حب اهل الله نور جان شده
حب لله بغض لله کن شعار تا بیابی بهره در دل دار بار

چون نبود این شاه ملحق را جهاد حب پاکان شمع بهر اش نهاد
گو نبودش جهد و استعداد و کسب صحبت مردان بکار آید بحسب

جهد کن تا خود ز مقبولان شوی یا ز مقبولان حق منظور شوی
مرد باش و یار خود هم مرد گیر ور نگیری تو بسعد آن مرد فقیر

زین دو یک کس هم گر اهی جان سستی روز محشر سخت رسوا ایستی
زین سبب فرمود در قرآن خدا خود طلب کن نی وسیله و هدی

بی مربی کس ترا چون خورد مرغ بی پر در هوا گو چون پرد
دشت پر خار و بهر سو سبزه زار بی فسونگر پا منه گردی تو زار

دشت پر خون ... ام وز دست هر طرف راه بی گری پیدا شد است
هست دنیا سبزه زار نفس مار دشت پر خون راه دین ...

گر گزد ماری شوی خسته ملول بی فسون گر این هستی تو گول
گر خلد خاری بپای دل ترا خاره گر نبود برآری چون ورا

فکر یار کن فسون را یاد گیر رهبری چون ماهری راه عسیر
دشت پر خار و بهر سو راه هاست بر سر هر قدم بر جا رهاست

دشت اسب تو نخواره سهرن قفی رهبری جو باش وی تو متقی
راه بس سخت و نشیب است پیش گر نگیری دست کس رفتی ز خویش

این سخن پایان ندارد ای عزیز مثنوی را ختم باید کرد نیز
کاملا حق راست پایان این کلام مثنوی را کرد باید ختم تام

اختتام مثنوی معنوی
شد ز فیض مولوی اولوی

اختتام کلام بر بریدن طار ریح خوش کام بسوی شاه عالی مقام

قصه ها از چون حکایت میکند مثنوی تجدید هدایت میکند
باز شد اکنون بسوی سلطان پرید پرده های عارفیت را بردرید

هست چون کل البنایا اجدون بشنوم مراحل خود را سرنگون
شد ز من خالی از صوت انا خالی از خود گشت و در نای فنا

شد تهی از خود نی من گشت نیست جز نفخت فیه در وی هیچ نیست
سوختم این نی و خاکستر شدم در نیستان فنا و مضمر شدم

احمدا چون وعده مهم از تو رفت / ماند احمد بیگه پیش تو گرم تو رفت
وعدهٔ مهم آن تعینها شکست / لاکن این را تا شده والا بیست

وقت آن آمد کزین نحو بریم / رخت سوی ملک لاهوتی بریم
هم کز آنجا آمدیم آنجا رویم / با جمال یار بی پرده شویم

چون تجلی کرد بر طور وجود / گشت ماهی کوه جسمانی چو دود
خر موسی صعقا خاموش شد / رفت عقل جزوی و بیهوش شد

الله الله غیر الله نیست کس / الله الله گشت یار ما همنفس
الله الله گر من و گر آن خطاب / ختم کن والله اعلم بالصواب

شمس حقانی جلال الدین همام / چونکه خود فرمود وقت اختتام

ارجاع کلام با تحاد روحانی از مولانا جلال الدین همام

باقی این گفته آید بی زبان / در دل هر کس که دارد زنده جان
خواستم از روح پاک او مدد / خود وفاسی وعده هم زان معتمد

وعدهٔ اهل کرم گنجی بود / وعدهٔ نااهل چون رنجی بود
رشحهٔ زان بحر بر جانم بیخت / رشتهٔ ما و من ما را گسیخت

باز بان بی زبانی خود بگفت / دُرها نغز با در سلک سفت
جاری سعی من نبود این گفتگو / خود تو این دریا چو آوردی ز جو

گر اجازت باشد اظهارش کنم / ور نه سفینه هم به بحر تو برم
بی اجازت ذره را یارا کجاست / کو ز خورشید بجوید نور راست

خود تو دانی از تو شد رد و قبول / من چه گویم پیش تو حرف فضول
آنچه در پرده بگفتی ای همام / ساز مقبول ای ضیاء الحق حسام

ای خدا سازندهٔ عرش برین / شام را دادی تو زلف عنبرین

مناجات بجناب قاضی الحاجات

روز را با شمع کافور ای کریم / کرده روشن ترا ز عقل سلیم
خون نهادی نافه مشکی میکنی / سنبل و ریحان چو دلشکلی کنی

قادرا قدرت تو داری بر کمال / انت ربی انت حسبی ذو الجلال
ای خدا قربان احسانت شوم / کان احسانی تو قربانت روم

معدن احسانی و ابر کرم / فیض تو چون ابر ریزان بر هم
از عدم دادی تو هستی ارتقا / زان سپس ایمان و نور اهتدا

ای خدا احسان تو اندر شمار / می‌نتانم با زبان صد هزار
من بخواب و پاسبان من توئی / من چو طفل و حرز جان من توئی

من بعصیان صرف وقت خود کنم / بینی و از حلم می پوشی برم
روز و شب را خورده عصیان میکنم / نعمت از تو من بغیری خاتمم

جمله می بینی نگیری انتقام / از در حلم و کرم آئی مدام
هر دل من سه صد و شصت از نظر / میکنی هر لحظه ای رب البشر

لیک من غافل ز دعوت بیکران / چشم دارم هر زمان با این و آن
دوست را بر من نظر شد بر خبیث / حیف من باد کزان دل خبیث

من گنه آرم تو ستاری کنی / جرم من آرم تو معذاری کنی
عیب ما بینی و نپوشی تا وری / ای بقربانت چه نیکو داوری

در مصائب در جواد تنهای زار / چونکه بر من تنگ شد از درد کار
یار و خویشانم مرا بگذارند / زار در دست غمم بسپارند

جز تو کو دیگر دران سختی رسد / در مهالک شبها تو گشتستی مدد
در رسیدی زود دستگیری مرا / وا خریدی از همه سختی مرا

چون شمارم من ز احسان تو چون / گر زبان هر موی شود لطفت فزون
شکر احسان ترا چون سر کنم / اندرین ره گو قدم از سر کنم

جان و گوش و چشم و هوش و پا و دست / جمله از دریای احسانت همه است
اینکه شکر نعمت تو میکنم / اینهم از تو نعمتی است نختم

شکر این شکر از کجا آرم بجا / من کیم از تست توفیق ای خدا
دست و پا و این زبان و لفظ شکر / عاجزیت از تست بی از هیچ کم

طاعت و توفیق طاعت هم ز تو / لطف تو بر ما نوشته صد نکو
خود چه شیرین است نام پاک تو / خوشتر از آب حیات ادراک تو

نام تو چون مرزبانم میشود
الله الله این چه نام خوش مذاق
این چنین حبل المتین دادی مرا
زو چه به کارم که حسابم نیست تم
الله الله نیست غیب فی الوجود
چشم ظاهر بین نبی آید منتقل شد
الله الله گو بر تا سقف عرش
اسم اعظم هست الله العظیم
ساقیم آن باده اندر جام کرد
بی خودم زان باده و اکنون مرا
رشحه‌ای از بحر جلالش بر دلم
فیض مولانا جلال و هم حسام
بر او یم یافت چون نجم یمن
صد هزاران یافتند از مثنوی
نیست دور از لطف اخوان الصفا
رو بحق آر و مکن ختم کتاب
انت مقصودی الیک وجهتی

هر زبان مو اعسل چون شود
حرف خوش سیدهم جان را رود لشوق
کاختصاص عرش را شد مرتقی
پس چه پیشت هستی ایستم
هل تری الدیار فی دهر الشهود
می توان کردن سلی جهد المقل
پیش معراج تو گرد چرخ فرش
جان جان و محیی عظم رمیم
گر زما و من برآور دست گرد
نیست فرق از جان و تن زینهار یا
آمده بر بو دازین آب و گلم
شغل جان ادراه سیر است تمام
خیز این شاه چو جون مشتاق عشق
ارتقا سوی صراط مستوی
در رسد این بنده هم سوی خدا
دم مزن والله اعلم بالصواب
خاتمه الله کانت تهمتی
کن انیس القلب اختم لی بخیر

الله الله این چه شیرین ست نام
الله الله این چه احسان کرده
الله الله خود چه نیکو کرده
الله الله انت لی نعم الوکیل
الله الله لا اله بهر جمعیت
الله الله اسم ذات پاک و وحدت
چون بر آرم دم بالله الصمد
الله الله مستم از نام خدا
ریخت در جامم می از کاف و نون
ریخت در کامم جلالی جرعه
شورشی بهر جهانی آمدست
نور مهر و مه بطور دل بتافت
پیش ازین خلقی زانفاس خوش
من هم از فیضان انفاس جلال
دیده بحبس اینه از دور دره را
ربنا فاحمد لک فی کل حال
یا محیط الکل یا کهف الوری
انت حسبی انت کافی انیسیر

شیر و شکر میشود جانم تمام
وینچنین برزخ جسان در پرده
اشکارا هستی و در پرده
انت ربی انت حسبی یا جلیل
چونکه الا الله خورشید طلعت است
اسم اعظم از برای قرب ذات
چرخ نعره لیتنی گشت زند
می چکد از هر رگم راوق جدا
لیس فیها غول لا هم ینزفون
میزنم بر لوح وحدت تخت
زین صداست این در کباب اماست
سنگ من زان تاب یاقوتی بیافت
مقتبس از نور عرفان گشت و رش
در رسیدم تا جلیل و جلال
ابر خوش سیراب سازد تره را
انت مغنی السر فی کل الفعال
یا اله العرش یا رب الثری

تمام شد اختتام المثنوی المعنوی مولانا جلال الدین رومی
قدس سره العزیز تصنیف مولوی الهی بخش
غفر الله تعالی له

تاریخ مطبوعه سابقه ریخته خامه بلاغت شمامه منشی کالکا پرشاد موحد بلکیه خاشی

طبع شد چو خاتمه جامع صفا نهاد | گفت سال عیسوی خاتمه بخیر باد

خاتمة الطبع مطبوعهٔ سابقه چکیدهٔ خامهٔ سحر طراز منشی کالکا پرساد موجد تخلص

نوحه‌ایست از شکایت میکند / وین قلم شکرِ روایت میکند
شکوهٔ آن در فراقِ نیستان / شکر این اندر وصالِ نیستان

آن فغان و ناله و فریاد و آه / این خوشا و مرحبا و واه واه
آن ترنم سازیِ آغازِ حال / این نوا پردازیِ انجامِ حال

نقشِ آن تا پردهٔ گوشِ ندیم / نقشِ این بر گوهیِ دل مستقیم
مرد و زن نالان کنند او از نفیر / جان و دل شادان کنند این از صریر

سینه‌اش سوراخ از رنج و تعب / از شکاف این خندهٔ شادی بلب
درد و غمها او بناکامی فتاد / پای بر دستِ این بکامِ دل نهاد

او بود از هجر بیدرمانی / این بوصل منتها در خرمی
منتها وصل در آمد تشهید / رو بگردد دایره از منفرد

ابتدا باشد سفر از کوی او / انتها شد عود هم در سوی او
این قلم خود از قلمدان بر نجات / برده‌اش دستِ کسی بر جای خواست

از نیستان گشته نیشش چون تمام / شد بجای خویش راجع والسلام
بشنو اکنون شرحِ آن ای محترم / گرچه نعمت گشته شاکر این قلم

او کتابِ مولوی مرحوم کرد / سلکِ طبع این باده مختوم کرد
آن جلال الدین راس العاملین / گشته از علم الیقین عین الیقین

بینش او واقفِ کونین شد / وه چه عین النور نور العین شد
او ز فیضِ شمس کامل چون قمر / هم فنا فی الشیخ چون مه در سحر

عشق کرده سینه‌اش را چون تنور / ما و طین شد نار و نارش گشته نور
سوزِ جان پروانه را شمع کرد / دل چنان خون شد که بلبل گشت ورد

از صفا کرد آن قلب آینه تاب / کرد عکسِ آفتابش آفتاب
بوی گل ز انسان که بر دوشِ صبا / برده او بارِ امانت مرحبا

میکند اثبات وحدت از وجود / در عدم اثبات آنرا کرده بود
در لباسِ قصه گفت او حرفِ راز / فی الحقیقة شد حقیقت آن مجاز

قیسِ ما دیوانهٔ هشیار بود / در انا لیلی انا الحق می‌سرود
منطبع کرد این کتابِ مستطاب / منشیِ عالی همم والاخطاب

گوهرِ نامش بزرگ آمد چنان / کان نمی‌گنجد بحر این نکته دان
نون و واو و لام و کاف و شین و را / قبل آخر بعد اول را فزا

این حروفِ سبعه در نامِ بلند / بر فلک هفت اختران مقبلند
چون بگیتی نامِ نیکش میرود / سیرِ هر سیارهٔ ثابت میشود

نیک طبع و نیک ذات و نیک نام / خوش نصیب و خوش خصال و خوش کلام
با مروت با فتوت با کرم / ذو الریاسة ذو الفراسة ذو النعم

بحرِ جودِ او محیطِ عالم است / وسعتِ اخلاق او بر عالم است
آن عطارد فن دبیرِ کز قلم / خامه‌اش باشد سریع السیر تر

بسکه خندان است آن روی مبین / موجِ خنده میشود چینِ جبین
نرمیِ دل از کلامِ او عیان / از زبان او آن می‌تراود کاندر آن

نکهتِ خلقش چو یابد مغزِ خشک / بس فزاید عطسهٔ روحِ مشک
کرده از امرش بتصحیح اهتمام / عالمِ علام عبد الله نام

فضلِ علمِ ظاهرش خود ظاهر است / در تصوف هم بباطن ماهر است
نسخه‌های مستند پیشِ نظر / هم طرازِ خامه هم نقشِ حجر

حرفِ راجح زان همه مختار شد / از صحیحات این اصح تیار شد
اقتباسِ آیه و قولِ لغات / در حواشی ثبت گشته با نکات

کاغذِ کافوری و مشکین رقم / دسته گشته سنبل و نسرین بهم
لیلة القدر این سوادِ با صفاست / کاندرین تسبیح و تهلیلِ خداست

هم بجو لفظِ جمع این روشن سواد / کرده روحِ مولوی از روم شاد
باد روزی دولتِ اسکندریش / همچو موجد عالمی جهانگیریش

قطعهٔ تاریخ مطبوعیت سابقه نتیجهٔ فکر خوش نویس عدیم المثال شاعر سحر مقال صاحب خیالات لطیف منشی شرف علی اشرف

کلام مولوی روم شد طبع ... کو هست آن مظهر اسرار کونین
پئے سال طبعش کلک اشرف ... نوشته دفتر اسرار کونین

۱۲۸۲ھ

ایضاً طبع زاد شاعر شکر فشان طوطی گلزار هندوستان منشی طوطا رام مرحوم متخلص بشایان

مقتدای عارفان مولانا روم با خدا ... حق نما و حق پرست و حق شناس و مقتدا
این کلام کامل خضر طریق کاملان ... طبع شد در مطبع نولکشور عالی دودمان
بود لباس نظم شیرین فی الحقیقه زد رقم ... رهنمای نور محمدی این ره نمای پیش و کم
بهر سال آن دو رقم شایان چنین بیمثل تر ... مثنوی مولوی معنوی راهبر

ایضاً نتیجهٔ فکر شاعر سخن سنج کلام او مه منزل همه منشی هرگوپال متخلص بتفته تلمیذ رشید مولانا غالب دهلوی

طبع شد این نسخه او را بنا شد مرا ... حبذا آن شده گر کامروا مسلم
زین سبب اینک شد این همه دولت نصیب ... در حق او هر زمان باد دعا و سلم
آمده از فضل رشد همه تن گویا ... دیده جو این معنی بان صفحهٔ سلم
از پی سال طبع تفته بهمین رقم ... مثنوی مولوی بعقد کشا و قلم

۱۲۸۲ھ

ایضاً نتیجهٔ فکر نازک زرنگین کلام منشی خیالی راقم متخلص خیالی شاگرد رشید مولوی احسان الله ممتاز غفر الله له

در زمان نیک گان مقبول بی نظام سعید ... مثنوی مولوی معنوی مطبوع شد
خوش خیالی با کج نکته گذاشت بهر سال آن ... مثنوی مولوی معنوی مطبوع شد

۱۲۸۲ھ

ایضاً

مثنوی مولوی روم مطبوع طبع ... ابل طبع را بعیت طبعش شامل است
در زمان نیک و وقت خوش خیالی امصر ... از عرب جموع شد تاریخ عجب

۱۲۸۲ھ

ایضاً طبع زاد شاعر معرفت آگاه تصوف دستگاه محو عشق الله باقی شیخ محسن علی متخلص بساقی

من هم ساقی نقشهٔ ست آئینهٔ خواه ... هیچ در جهان مشرب از عشق او
در تجلی محو ذره آفتاب از عشق او ... چرخ سرگردان حیرت چنان از عشق او
گو خود بین چشم تو نم شبنم تنها آمده ... صبح طوفان خیزد از آن سحاب از عشق او
زلف سنبل خم دار و پیچ و تاب از عشق او ... گر گریبان چاک گشته گل بگلزار جهان
فرو اوقات ماه ماه شد هست زنده دار ... چون شفق خونین شده آفتاب از عشق او
پوسته بر سر میدهد خنک ز باب از عشق او ... زنفحا وباد هم دارد بسا زنده اش
وانه شوریده از خود رفته مست الست ... عاشق و دیوانه باشند جهان از عشق او
ذره بیتاب مانده آفتاب از عشق او ... چرخ سرگردان هر زمان حیرت کیان
میکند گوید همیشه خوش سخن عشق ... انگه هی پیوسته با دل بیتاب از عشق او
سر بکف هم گفته رد کتاب از عشق او ... از مقامات یکی میکند باستعداد خود
آنها تحقیقات مثنوی مولوی معنوی ... میکده استاد تا آب از عشق او
بهر ذات حقیقت چون شهر از عشق او ... بیت تفنن یک تعنین شیشه ساغر بود
هر که خواند این کم گهنه تماشا نمی کند ... واضحا باشد مستی شیخ و شباب از عشق او
مشعلی این می کشی سوال حسن و ازی بود ... ان لرزنیها برآید حجاب از عشق او

این گو گهر چو از خُم طبع رسید	اگرچه پیر هم باز شد جوش شباب عشق او	با کمال جذبهٔ شوق گفتم سال طبع	مثنوی مولوی جام شراب عشق او ۱۲۸۴ھ

قطعهٔ تاریخ مطبوعهٔ سابقه طبع زاد شاعر نیز طبع سید محمد حسین متخلص صفی تلمیذ رشید شیخ مهدی علی ذکی

ای به اسم مطبع گردون وقار
انطباع مثنوی معنوی
هر صحیح را از صحت این کتاب
آن عفافش طبع حیرت خیز راست

هر کرا ز نسیم ثنایت میکند
رمز فرمانت کنایت میکند
خود دلالت بر روایت میکند
هم بطبع من سرایت میکند
عارفانه هست تو نشس ای صفی

هر که بد دامان محتاج را
در معارک از فشان کاتبش
شد بیاض صبح صادق مثنوی
مولوی خود از ز هر با بینات
مثنوانی چون حکایت میکند
۱۲۸۴ھ

ابر نیسان نظایت میکند
کلک بیدا شان دایت میکند
این بوصف شان کفایت میکند
عیسوی شانش روایت میکند

ایضاً من افادات همپایهٔ قدسی و کلیم مرزا اصغر علی خان متخلص به نسیم دهلوی

چو کردم راست این نخل از شاخ و برگ و بُن
گشودم بهر جامع بعد آن هر عقده رازش
دلے دارم که مصروف کمال فیض اوصافش
غریبم در جهان ز اقمے نباشد آنکه همرازش
درین هنگام طبع مثنوی عارف کامل
اجازت شد مرا از بهر سال طبع و اتمامش

بگفتم چار بار ای دل بیاب مصرع مقابلین
بیا ای خاطر مشتاق سرکن داستانے را
اسیر دام لطف و محو رمز خاطر صافش
ضمیرش صورت آئینه مشکل ندوه مطلبها
که نامش مولوی روم است و فیضش صیقل هر دل
چو جستم مصرع تاریخ بهر خاک آزادش

نمودم از ثنائے منشی ذی جاه آغازش
که دارم زیر بار شوق پاکوشش جهانے را
بهمت بهر مخلوق هر دم بار احسانش
هوس در خواب راحت از خیال جنبش لبها
بخاطر جا گرفتن گرد ندا آسان گشت انجامش
نوشتم ای دلی بود جان قربان ارشادش
۱۲۸۴ھ

ایضاً

بحکم منشی عالیجنابے	بطبع امد کلام لاجوابے	کلامے آنکه شهرتش در جهان نیست	با وج هر زمین و آسمان نیست
پی تاریخ ایمائے بما شد	بسال عیسوی دل آشنا شد	چنان مصرع نوزیب بیان کرد	حدیث از عشق حق عاشق بیان کرد ۱۸۶۶ع

تقریظ طبع سابق تحقیق علم جادو و رقم همپایهٔ طوسی و کلیم محمد انوار حسین تسلیم سهسوانی

پروردگار یکه مشتِ خاک را ادراک بخشید + زمین را ساکن و فلاک را متحرک آفرید + بیچون و بیچگون ذات صفاتش لم یلد و لم یولد صفاتِ ذاتش + در بود بے نمود سے صاحب بود + و بود خلق در سبب نمود بیش در نمود + در باطن نزدیک و بظاهر دور + در مجاز ستاره و در حقیقت مستور + کسے که نیرنگ صورت بجنی شکست + تاب طریقت در جوے حقیقت بست + خود را یافت هر که در جستجویش گم شد + همانا چون قطره که بقلزم پیوست قلزم شد + سزاوار ثنا و ستایش ست + و لائق حمد و نیایش + اما گنگ چه گوید + و بشکل چه پوید + گر هم و بسیان موج بهر کسوت که خواهیم برآیم + و بروش گل بهر رنگ و بوکه توانیم نمایم + نتوانیم که شد با قدرت و الایش بزرگوارم + و بلفظ بل حرفے از حدیث آلایش بزرگوارم + جل جلاله + و عم نواله + شهباز فضاے مشرقین و مغربین + جانشین قاب قوسین + اصل وجود و فرع عالم + پادشاه اولاد آدم + دستگیر خطاکاران + شفیع گناهگاران + عنوان صحیفهٔ مقبولان + خاتمه بالخیر رسولان + محمد مصطفی + احمد مجتبی + که چون میم احمد کمر خدمت در حضرت سبحانه تعالی البسته + و جبین اطاعت و طاعت در شب معراج با حد پیوسته + فائق الخلق اکثر + بلکه بشیر از بشیر + سواے اسم ذات بدیگر نامهاے صفات بهر آوازه آوازه داد + و پایهٔ اعزاز و پایهٔ امتیاز را رفعتے و وسعتے دیگر نهاد + نقد تحیات نثار روح پر انوارش باد + و تحفهٔ تسلیمات نذر آل و یارش باد + درین دور که موسوم بسیزده صدی ست + و صعوبت و عقوبت قحط الرجال در تصاعدی + مردم هر ملت از سلوک محو و صحو برگردیده و مانند حرف مدغم در ضلالت گم گردیده + بدکیشان خدعیت را پیرایهٔ وضع و تلبیس را لباس تکلف چنان پوشانیده اند که شیطان مرید مرید بوده است + و سر ارادت و جبین عقیدت را ستانه بخشوع و خضوع بر آستانهٔ ابن ابن الدنیا سوده + بما و منے گرفتاری دارند + و از عجز و زاری بیزاری + لفحن محال اگر کسے از آب و خاک بیرون آید + و در حقیقت برهنمونی طریقت گراید + او را مصنوع الجنون گو نـ و زمین را در زیر پا کشیده بیش پوشید + عالم اندرین عالم مانند رخ رخ نهضت + و علم چون عنقا از اوج نقافهت + و نشان خدا رسیدگان حال معدوم + الا ایام سالقین در کتب مرقوم + مقالات ناصح سعادت مفقود ست + علم معدوم جهالت موجود + انقلاب زمانه و رنگ بجائے رسید + که جشت تیز از چشمه قدر بارید + با این همه حرفے ابهیا بگفتار آمد + و خامه در گذارش آن برفتار + منشی نول کشور که مالک مطبع اوده اخبار ست + و نام نکویش روشن تر از آفتاب نصف النهار + ملازم طبع پاکش فیض رسانی +

خاطرش شیفته و فریفته قدردانی خاتم وقت خویش است و مرهم دل ریش است که کتب هر علم و فن عموماً و کتب مذهبی اهل اسلام خصوصاً طبع نمود و در انطباع کلام الله شریف بجین ارادت گشتائی سعادت طالع او مبذول هست فرمود و درین ایام جریدهٔ نکات مکتوم یعنی مثنوی معنوی مولوی روم که شهرتش آفاق عالم فرا گرفته و غلغلهٔ او در صومعها از سوی آسمان رفته و در تصوف کتاب معدوم النظیر است مقبول طبائع برنا و پیر و کاشفان اسرار و واقفان استار که در راه تصوف می پویند و بزبان حال در انجمن قال بآواز بلند می گویند ؎ مثنوی مولوی معنوی ٭ هست قرآن در زبان پهلوی ٭ بار ثالث بماه سپتمبر سنه ۱۸۷۸ عیسوی مطابق شهر ذیحجه سنه یک هزار و سه صد و یک هجری قدسی بحکم حوصله بلند منشی نو کشور صاحب طبع فرمود و گویا بر روی حق جویان ابواب تصوف گشود و مهر تقدیر بفضل یزدان بر مراد خاطر مشتاقان این نقش دلکش نقش و نگار بکرسی نشست و خار خار اشتیاق غم در خاطر هر خواه نشست ٭ ای تسلیم پیش کن ٭ و ترک سوء هوش کن ٭ زیاده محنت مکش ٭ بجز خوشی بکوش ٭ که مبادا کلمهٔ کلفت طبائع نازک را سبب باشد و آن سبب بواقع برز خمهای طبع یکدست نمک پاشد ٭ اسامی تاریخ طبع بجین ٭ و بر جای خویش نشین ٭

قطعهٔ تاریخ طبع سابق

مثنوی مولوی چون طبع شد سال طبعش خامهٔ من زد رقم	با کمال فضل قیوم قوی منطبع شد مخزن بیان مثنوی ۱۲۹۱ هـ